

YTB YAYINLARI : 16-1

**ORTADOĞU VE KUZEY AFRİKA'DA
GÖÇ VE DİASPORA
CİLT 1**

Editörler

Ahmet Uysal, Gökhan Bozbaş, Recep Yorulmaz

ISBN

978-975-17-4783-9 (1.c)

978-975-17-4782-2 (Tk)

YAYIN TARİHİ

2021

TASARIM

Çizgi Yayınevi

PROJE EKİBİ

Ceren Erdal

Sevinç Ebru Koçyiğit

BASKI VE CİLT

Hazar Reklam Matbaacılık Yay. Dnş. Kırt. İnş. San. Tic. Ltd. Şti
Kazım Karabekir Caddesi No: 7/56 İskitler / ANKARA

©TÜM HAKLARI

YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI'NA AİTTİR.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından desteklenen "Ortadoğu ve Kuzey Afrika Düşünce Kuruluşları Forumu: Göç ve Diaspora" Projesi kapsamında hazırlanan bu yayının içeriği, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı görüşlerini yansıtmaz ve yayın içeriği ile ilgili tek sorumluluk Ortadoğu Araştırmaları Merkezi'ne (ORSAM) aittir.

YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI

Oğuzlar Mah. Mevlana Bulvarı No: 145 P.K: 06520 Balgat/ Çankaya / Ankara

Tel: 0(312) 218-40-00 Fax: 0(312) 218-40-49

info@ytb.gov.tr kep adresi: ytb@hs01.kep.tr

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	7
Abdullah Eren - Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanı	

I.BÖLÜM ORTADOĞU'DA GÖÇ OLGUSU VE KRİZLERİ

İRAK'TA YAŞANAN GÖÇ: TEHLİKELİ MEYDAN OKUMALAR	11
Watheq-Alhashim	

DİNİ KİMLİĞİN KAYBOLUŞU İLE SOSYAL ADALET EKSİKLİĞİ ARASINDA TUNUS'TA DÜZENSİZ GÖÇ	25
Sabrina Jelassi	

GÜNÜMÜZ ARAP GENÇ NÜFUSUNDA GÖÇ OLGUSU: KÜRESEL ÇAĞDA KİMLİK KRİZİ VE VATANDAŞLIK	43
Mohammed Ali Al Afi	

GÖÇ VE TEHCİR ARASINDA MISIR'DA NUBİLER	59
Ahmed Abdelmawgoud Elshenawy Aboueilla	

YASA DIŞI GÖÇÜN İNSANI VE GÜVENLİK BOYUTU: MISIR ÖRNEĞİ	83
Walid Eldardiri Abdelhamid	

ARAP DEVRİMLERİNİN ARAP DÜNYASI'NDAKİ TEHCİR VE İLTİCA SÜREÇLERİNE ETKİSİ (2010-2018)	103
Zakariya Abu Dames	

KATILIM VE ETKİNLİK AÇISINDAN DİASPORADAKİ TUNUSLU GÖÇMENLERİN DEMOKRATİK GEÇİŞ SÜRECİNE KATKISI	125
Tamer Saadaoui	

TUAREG DİASPORASI VE SAHRAALTI AFRIKA GÜVENLİĞİNE ETKİLERİ	145
Abdelouahed Ouled Mouloud	

İRAK'TAN DİNİ GRUPLARIN GÖÇÜ: SEBEPLERİ VE İRAK TOPLUMUNA YANSIMALARI	161
Lina Imad Mohsin	
2014 YILI SONRASINDA ORTA VE GÜNEY İRAK'A DOĞRU YAŞANAN ZORUNLU GÖÇÜN COĞRAFİ ANALİZİ	181
Haider Khairi Qhudia	
Arkan Nahi Musa	
GÖÇÜN SEBEPLERİ ÜZERİNE ANALİTİK BİR BAKIŞ	201
Awatif Sidahmed Hamza Hamad	
MORİTANYA'NIN GÖÇ SİYASETİ: GERÇEKLER VE RİSKLER	223
Ahmed N'Dary	
ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN MÜLTECİ SORUNU: TÜRKİYE ÖRNEĞİ	237
Ahmet Yavuz Gürler	

II. BÖLÜM

ORTADOĞU VE KUZEY AFRİKA'DA ZORUNLU VE YASA DIŞI GÖÇLER

TEHCİR VE İÇ SAVAŞLAR: İRAK ÖRNEĞİ	259
Thabit Mahdi Humadi	
VATAN İLE GURBET ARASINDA YASA DIŞI GÖÇ: SEBEPLERİ, ETKİLERİ VE İYİLEŞTİRME YOLLARI ÜZERİNE BAKIŞ.....	279
Muthanna Faeq Merie	
AFRİKA SAHEL BÖLGESİNDEKİ YASA DIŞI GÖÇ VE CEZAYİR MİLLİ GÜVENLİĞİNE ETKİSİ.....	295
Abdellah Djaafri	
CEZAYİR'İN YASA DIŞI GÖÇ OLGUSUNA KARŞILAŞTIRMALI YAKLAŞIM.....	311
Fardi Hammad	
Belghanami Nadjat Wassila	
Fatna Yahyoui	
İRAK'TA ZORUNLU İÇ GÖÇÜN MEKÂNSAL YÖNLERİ (2014)	327
Muna Ali Daijal	

2014-2018 YILLARI ARASINDA KERKÜK'TEN TEHCİRLER VE TÜRKİYE'NİN YARDIMLARI.....	343
Salih Khidhir Mohammed	
MORİSKOLARIN OSMANLI CEZAYİR'İNE GÖÇÜNÜN KOŞULLARI VE NEDENLERİ	359
Mobarek Chouder	
ÇATIŞMA ÜLKELERİNDE ZORUNLU GÖÇ MESELESİ VE SOSYAL DOKUYA ETKİSİ: IRAK ELEKTRONİK GAZETELERİ ÜZERİNE ANALİTİK BİR ÇALIŞMA	383
Ayser Halil Ibrahim	
LİBYA ÜZERİNDEN YASA DIŞI GÖÇ: YASAL BAKIŞ VE DEMOGRAFİK ETKİSİ	399
Ehab Abdurezag Naas	
ARAP BAHARI SONRASI ARAP UYRUKLULARIN GÖÇLERİ	423
Jaafar M. Ayooob	
ARAP ÜLKELERİNDEN AVRUPA'YA YASA DIŞI KADIN GÖÇÜ ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR OKUMA	439
Aïcha Ettaieb	

III. BÖLÜM BEYİN GÖÇÜ VE DİASPORA

MISIR DİASPORASI VE DİASPORADAKİ MISIR MUHALEFETİ: "MÜSLÜMAN KARDEŞLER" VE "MISIR DEVRİM KONSEYİ" KARŞILAŞTIRMASI.....	465
Khalil Al-Anani Saif Alislam Eid	
KAN KAYBI VE YENİDEN KAZANMA ARASINDA BEYİN GÖÇÜ: KUZEY AFRİKA ÖRNEĞİ	483
Ahmed Laroussi	
BEYİN GÖÇÜNDEN BEYİN KAZANCINA (BRAIN GAIN) DOĞRU: KUZEY AFRİKA-ALMAN AKADEMİK AĞI ÖRNEĞİ	497
Bahija Jamal	
BEYİN GÖÇÜNE NEDEN OLAN FAKTÖRLER: SUDAN'DAKİ EL CEZİRE ÜNİVERSİTESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	521
Esra Omer Ibrahim Ahmed	
KUVEYT'TEKİ SURİYELİ MÜLTECİ ÖĞRENCİLER.....	543
Mohamed Mahmoud Aldgheim	

2014 YILINDA İŞİD'İN İRAK'I İŞGALİ SONRASINDA İRAK'TA İÇ GÖÇ	559
Donia Shaker Abbas	
Hossam Jabbar Latif	
GÖÇ, DİASPORA, SAVAŞLAR VE BARIŞ: SUDAN'DAKİ DARFUR GÖÇMENLERİ ÖRNEĞİ	581
Elsadig Abdalla Ahmed	
Yunus Badem	
DİASPORA-ANA VATAN İLİŞKİSİNİN FİKRİ TERSİNE BEYİN GÖÇÜ ÜZERİNE ETKİSİ: ALMANYA'DAKİ TÜRK BİLİM İNSANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	605
Atakan Durmaz	
YURT DIŞINDAKİ CEZAYİR GENÇLİĞİNDE SOSYAL ÇEŞİTLİLİK VE AİDİYET BAĞLARI: MİLLÎ KİMLİĞİN AŞINMASI.....	625
Mohamed Reda Soltani	
Radhouane Djeddi	
GÜNEY CEZAYİR'DE GÖÇ HAREKETLERİ VE ENTEGRASYON	639
Tahar Abbou	
İRAK'TA FİLİSTİN DİASPORASI: 2003 AMERİKAN İŞGALİ ÖNCESİ VE SONRASINDA FİLİSTİNLİLERİN DURUMU	651
Ahmed Hussein Abd Al-Jubouri	
Hind Fakhri Saed Al-Mawlu	

ÖN SÖZ

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nın (YTB), ülkemizin "Kültür Diasporası" olarak tanımladığı ve kardeş addettiğimiz topluluklardan müteşekkil coğrafya için yaptığı önemli çalışmalardan biri de bu topluluklarla entelektüel iş birliğinin sağlanmasını ve bölgesel konularda ortak bir gündem oluşturulabilmesini temin edecek faaliyetlerde bulunmaktadır.

Bu doğrultuda yerel düşünce kuruluşları ile araştırma merkezleri, YTB olarak öncelik verdiğimiz yapılardandır. Sivil öğrenme ve yönlendirme gücünü temsil eden bu yapıların ortaya koydukları fikirler ve araştırmalar, yalnızca o devletler için değil, bunlardan yararlanacak tüm ülkeler için pekâlâ yol gösterici olabilirler.

YTB ve Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM) iş birliğinde 9-10 Temmuz 2019 tarihlerinde Ankara'da düzenlenen "Orta Doğu ve Kuzey Afrika Düşünce Kuruluşları Forumu" bu bakımdan oldukça faydalı neticeler doğurmuş, gelecekte atılacak benzer adımlar için müşevvik bir rol oynamıştır. Forumun, günümüzün en acil meselelerinden "göç" temasına sahip olması ve kardeş topluluklarla yeni bir iş birliği sahası olarak öne çıkarmak istediğimiz "diaspora" temasını da içermesi, söz konusu akademik etkinliği aktüalite ile alakadar kılmıştır.

Yirmi beş ülkeden altmış bildiri sahibinin katıldığı "Orta Doğu ve Kuzey Afrika Düşünce Kuruluşları Forumu"nda sunulan akademik bildirilerin Türkçe, Arapça ve İngilizce dillerinde bir araya getirilmesi, bu alanda dünya akademik literatürü için kayda değer bir kazanç olurken, bölge ülkelerinin kendi aralarında cereyan eden entelektüel alışverişe de önemli bir örnek teşkil etmiştir.

YTB olarak, tüm bölge ülkeleriyle sahip olduğumuz manevi yakınlığın, bilim ve düşünce sahalarındaki bu türden iş birliklerini özendirip kolaylaştırmasını diliyor, bu sayede üretilecek yeni fikir ve bilgilere şahit olmak için sabırsızlanıyoruz.

Abdullah Eren
Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanı

I. BÖLÜM

ORTADOĞU'DA GÖÇ OLGUSU VE KRİZLERİ

IRAK'TA YAŞANAN GÖÇ: TEHLİKELİ MEYDAN OKUMALAR

Watheq-Alhashim*

Giriş

Göç, bireylerin ekonomik durumunu iyileştirmek, içinde buldukları kötü yaşam koşullardan kaçmak ya da korkutucu doğa olaylarından veya politik baskıdan kurtulmak için bir bölgeden diğerine geçme sürecidir. İnsanlar, çeşitli şekillerde karşılaştıkları acımasız düşmanlardan veya politik baskılardan kurtulmak isterlerken bazen çok daha kötü şartların olduğu yerlere göç edilebilirler. Göçmenler, insanca bir yaşam için aşırı soğuk veya aşırı sıcak ortamlara göç etmek zorunda kalmaktadırlar.

Zulme ve merhametsizliğe maruz kalan, kendisi için güvenli olan yerlere giden, adalet ve ekmek parası arayışı içinde olan kişiye “göçmen” denir. Göçün temel nedeni, öncelikle gidilen yerde belli bir maddi ya da manevi doyuma ulaşmaktır. Bu doyuma ulaşıldıktan sonra her göçmen ülkesine dönmeyi arzulamaktadır. Göç bireylerin, genellikle gelişmemiş ya da az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere transfer sürecidir.

“Göç” olgusu özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından önemli bir kayıp olarak görülmüştür. Bu kayıp değerli bilim adamlarının mühendislerin, doktorların ve teknisyenlerin göç oranının artmasıyla meydana gelmiştir. Özellikle Kanada, İngiltere, Fransa ve Almanya çok sayıda bilim insanının ABD’ye göç etmesinden muzdarip olsa da yaşanan bu kayıplar gelişmiş ülkelerin çıkarına hizmet etmiştir. Ayrıca bir bilim insanı şöyle ifade etmiştir:¹ “Günümüzde gerçek zenginlik kaynağı ham madde, iş gücü veya makine bulundurmaktan ziyade beşerî, entelektüel, bilimsel ve teknolojik bir temele sahip olmaktır.”

*Danışman, Nehreyin Stratejik Araştırmalar

¹ Anthonius, Kerem(1982), *Teknoloji Zorlukları Önündeki Araplar*, Kültür, Sanat ve Edebiyat Ulusal Konseyi e-Kitap, Kuveyt, Bilgi Dünyası Serisi, s.97.

“Beyin göçü” olgusu, sanayileşmiş büyük ülkelerde politikacılar ve karar alıcılar için artan bir endişe hâline gelmiştir. Örneğin Fransa, beyin göçü konusunda parlamento ve senatoda kapsamlı bir çalışma yapmıştır. Kalifiye insanların ülkeden göç etmesinden doğan boşluk diğer ülkelerden (özellikle üçüncü dünya ülkelerinden) gelen kalifiye insanlarla doldurularak sorun çözülmeye çalışılmıştır. Özellikle de Batı’da, yaşlanmış kalifiye insanların yerine gençler getirilmiştir.

Göç konusuyla ilgili literatürde yapılmış çalışmalarda öne çıkan hususları aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:²

1. Gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere göç söz konusudur. Fakat bu göçler şöyle tanımlanmaktadır: “Gelişmekte olan ülkeye göç, gelişmiş ülkeye göçe oranla daha azdır.”
2. Göç edenlerin büyük bölümü mühendisler, doktorlar, teknisyenler ve sosyologlardan oluşmaktadır.
3. Bu göçler son yıllarda çok hızlı bir şekilde artmıştır. Kalifiye insanların eğitimi ne kadar üst düzeyde olursa bu insanlar o kadar göç etme eğilimindedirler.
4. Göçler, gelişmekte olan toplumların ekonomisinde yaşanan kaos ile doğru orantılıdır.
5. Bu göçler, üçüncü dünya ülkelerindeki millî eğitim sistemlerindeki sorunlarla ve eğitim ve öğretim kurumlarının zayıf planlamasıyla ilişkilidir.

Arap millî ekonomisinin zayıflığı nedeniyle bilim insanlarının ülkelerinden başka ülkelere göç etmesi, kendi ülkelerine karşı sürekli bir tepki olarak görülmektedir.³

Arap ülkelerindeki kalifiye insanların göç etmelerinin nedenleri hakkındaki saha araştırmasında aşağıdaki sonuçlara varılmıştır:⁴

- a. Göç nedeni, ülkelerdeki çevresel bir nefrettir. (% 37,5)
- b. Göç nedeni, akademik, entelektüel ve politik özgürlüğün eksikliği ile ilgilidir. (% 25.5)
- c. Göç nedeni, ülkelerdeki sosyal sisteme dair memnuniyetsizliktir. (% 20.1)

² Dr. Tefvik Za’rur, Araştırma (*Arap ülkelerinde beyin tahliyesinin belirleyicileri ve sonuçları*), Arap Yönetim Bilimleri Dergisi, Arap İdari Bilimler Örgütü tarafından yayınlanan bilimsel bir dergi, çift sayı (birinci ve ikinci)

³ Dr. Atuf Mahmud Yasin(1984), *Beyin Kanaması*, s.46.

⁴ Dr.Muhammed Reşid El-Fil(2000), *Arap Bilimsel Yeterlilikler ve Teknik Uzmanlık Göç ve Göçleri*, Yayıncılık ve Dağıtım için Dar Majdalawi, Ürdün, Birinci Baskı, s.11.

Saha araştırmasına katılanlardan bazıları ise torpil, düzenli iş yoksunluğu, adaletsizlik ve kalifiye insanlara verilen önemin eksikliği gibi diğer nedenlerden bahsetmiştir.

Irak'ta Göç

Irak, modern devletin kurulmasından sonra göçün bilinen birçok nedeni hakkında bilgiye sahip değildi. 1940'lı yıllarda Irak'taki Yahudi cemaati Filistin'e göç etmiştir. İsrail'in dünya Yahudilerini yirminci yüzyılın ilk yarısında vaat edilen devlete göç etmeye davet etmesinden sonra Irak'ta göç başlamıştır. Bunun dışında siyasi koşulların iyi olmaması, sürgün ve zorla sınır dışı edilme gibi nedenlerden dolayı Irak'ta çoğunlukla geçici göçlerin yaşandığını söylemek mümkündür.

Dr. Haşim Ni'me, doksanlı yıllarda Iraklıların yurt dışına göçü ile ilgili yaptığı çalışmasında şöyle söylemiştir: "Bu göç çoğu kez tekrar edildi. Örneğin Iraklı Yahudiler (*) özellikle (1948-1951) arası dönemde İsrail'e göç etti. 1968'de Baas rejimi iktidara gelene kadar az sayıda Iraklı yurt dışına göç etti. 1957'de yurt dışına göç eden Iraklıların sayısı 42.464'tü. Bunların yaklaşık 31.000'i yani % 74'ü Kuveyt'te çalışıyordu. Bu sayı 1965 yılında 25.897'ye düşmüştür. 1965 nüfus sayımına göre, Irak dışına göç eden yüksek lisans diplomasına sahip (3.145) kişi bulunmaktadır. (503) kişi lisans veya önlisans diplomasına sahiptir. (269) kişi çeşitli disiplinlerde doktora derecesine sahiptir. Baas Partisi'nin 1968'de Irak'ta iktidara gelmesiyle birlikte yaşanan siyasi sorunlar, halk arasında en etkili faktör olarak yerini almaya başladı. Özellikle iktidar partisinin dayattığı baskı, devlet terörü ve tasfiyesi sonucu büyük oranda kalifiye birey göç etmiştir."

1968-1980 yılları arasındaki dönem, ardından gelen diğer dönemlere oranla daha iyi bir dönem olmuştur. El-Bekir'in cumhurbaşkanı olduğu dönemde Irak; yönetim, petrol yatırımı, yükseköğrenim, sağlık ve yeniden yapılanma alanında kalkındı. Katar'a birçok öğrenci burslu olarak gönderildi. Ayrıca yükseköğrenim mezunlarını iyi imtiyazlar karşılığında geri dönmeye teşvik etmek için Yetkinlik Yasası* düzenlenmiştir. Ancak partizan ve otoriter düşünceler üniversite yönetimlerini domine etmeye devam etmiş ve sistemden müfredata açıkça bir müdahale gelmiştir. Yetmişli yılların ortalarında Irak'ta çeşitli mezheplere mensup kişilerin tutuklanması ve provokasyonların meydana gelmesi nedeniyle daha fazla kalifiye insan yurt dışına kaçmıştır⁵.

* Kalifiye insanlar için düzenlenmiş bir yasa.

⁵ Dr. Tahir El-Beka(2006), *Çalkantılı Bir Ortamda Irak Aklı*, s.7-14.

Doksanlı yıllarda tahminen bir milyondan fazla kalifiye insan Irak'ı terk etti. Tahminlere göre, göç eden kalifiye insan sayısı 1991'deki nüfusun yaklaşık % 15.3'ü ve 1995'teki nüfusun yaklaşık % 13.8'i oluşturdu⁶.

Ürdün'deki bazı üniversitelerde çalışan Iraklı öğretim üyelerinin yüzdesi diğer milletlerin yüzdesine göre (% 75) fazladır.⁷ Avrupa'daki Arap Hekimler Birliği Başkanı Dr. Hassan El-Neccar, Kuveyt ile yaşanan savaş ve abluka nedeniyle 1990'dan sonra 4.400 veya 4.800'den fazla⁸ Iraklı doktorun Britanya'ya göç ettiğini belirtmiştir.

Ancak Irak'taki göç olgusu, Irak'ın Kuveyt'i işgali ve Irak'a uygulanan uluslararası ablukadan sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde Irak, siyasi rejime muhalif güçlerin göçünün yanı sıra çok sayıda kalifiye insanın göçüne de tanık olmuştur. Doksanlı yılların sonunda yayınlanan istatistiklere bakıldığında ABD'nin önde gelen üniversitelerinde 11.550'den fazla Iraklı profesörün çalıştığı bilgisine ulaşılmaktadır.⁹

Arap İnsan Hakları Dergisi tarafından 1999'da yayınlanan son bir araştırmaya göre 7350'den fazla Iraklı bilim insanı, 1991-1998 yılları arasındaki dönemde ülkesinden göç etmiştir. Bu bilim insanları Avrupa, ABD, Kanada ve diğer gelişmiş ülkeler tarafından seçilmişlerdir. Bunların % 67'si akademisyen ve % 23'ü bilimsel araştırma merkezlerinde uzman olarak çalışmıştır. % 83'ü Avrupa ve ABD'deki üniversitelerde eğitim görmüştür. Diğerleri ise Arap ülkelerinde veya Doğu Avrupa'daki üniversitelerinde eğitim gördükten sonra % 85'i kendi uzmanlık alanında çalışmıştır.¹⁰

Hollanda, İngiltere, İsveç ve diğer ülkelere göç eden Iraklıların eğitim düzeyini öğrenmek için çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar, Iraklı göçmenler arasında çok sayıda bilim insanı olduğunu kanıtlamıştır. Bu durum kalifiye insan göçünün bir sonucu olarak Irak'ın yaşadığı zararın büyüklüğünü doğrulamaktadır.

⁶ Muhammed Şamil Hasan(2006), *Iraklı Aydın Kesim*, Cedel Dergisi, s.39

⁷ Dr. Abdulvahhab Hamid Reşid, *Irak'ın Geleceği*, s.80.

⁸ Ahmed Mansur, Dr. Hassan El-Neccar ile Röportaj.

⁹ Dr. Manzur El-Fadl, www.alfadhal.com, (9/3/2007).

¹⁰ Büyükelçi Paul Bremer(2006), *Irak'ta Geçen 1 yıl*, s.474.

Aşağıdaki tablo (1) 1990-2001 arasındaki dönemde göç edilen ülkeye göre Iraklı mültecilerin sayısını göstermektedir.¹¹

Tablo 1: 1990-2001 Dönemi Sığınma Ülkelerine Göre Iraklı Mültecilerin Sayısı (Binlerce) 2003'ten Sonra Irak'taki Göç Gerçeği

Yıl	Avustralya	İran	Türkiye	Suudi Arabistan	Suriye	Kanada	Kuveyt	İngiltere	ABD
1990	-	1,1133	1,4	-	3,8	-	-	-	-
1991	-	1,2184	28,0	32,9	4,0	-	20,0	-	-
1992	-	1,2501	11,4	27,7	5,4	-	19,9	2,8	4,7
1993	-	645,0	4,9	24,0	35,5	-	20,0	3,1	9,3
1994	-	613,0	2,7	18,0	36,3	6,7	20,0	3,6	14,4
1995	-	595,5	3,3	13,0	33,9	7,3	1,7	4,2	18,0
1996	-	579,2	3,0	9,7	26,8	8,2	2,0	4,7	20,6
1997	-	570,8	0,7	5,7	21,1	8,0	1,6	5,1	25,4

ABD'nin Irak'ı işgali acımasız ve yıkıcı olmakla beraber şehrin altyapısının tahrip edilmesinde (üniversiteler, fabrikalar, okullar, kurumlar ve diğer binaların yıkılmasında) önemli bir rol oynadı. Bu tehlikeli operasyonlara örgütlü çeteler ve özel şahıslar da katıldı. Fakat daha sonra işler karıştı. ABD işgal güçleri, Petrol Bakanlığı dışındaki herhangi bir kurum veya kuruluşu korumak için harekete geçmedi.

Ancak Bremer ve ona bağlı grup, ülkede terör ve şiddet fitilini ateşleyen temel stratejik hatalar yaptı. Paul Bremer'in göreve gelmesinden sonraki ilk işi, çoğunluğu asker olan ve içlerinde doktor, hemşire, öğretmen, yayıncı ve yapımcı bulunduğu 500.000 devlet görevlisini işten çıkartmak olmuştur. Baas'tan Arındırma (De-Baasifikasyon) Yasası ile, çok sayıda lisansüstü öğrenci danışmanın da dâhil olduğu (1630) profesör ve üniversite mensubu uzaklaştırıldı.¹²

Bütün bunlara rağmen ABD'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra tekrar Avrupa'nın kalkınmasına yardım ettiği Marshall Antlaşması'na benzer bir biçimde Irak'ın ABD-Batı yardımı ile kalkınmaları bekleniyordu. Ayrıca Iraklı kalifiye göçmenlerin geri dönmesi, uzmanların bir araya gelmesi, ekonominin ilerlemesi, altyapı çalışmalarının artması ve ayrımcılığa maruz kalanların haklarının da yıllarca süren baskıdan sonra geri alınması bekleniyordu. Fakat yaşananlar gerçek bir felaketti. Ülkedeki güvenlik durumunun bozulmasına ve Irak'ın yüzyıllardır şahit olmadığı bir yağma, yıkım ve katledilme döneminin başlamasına neden olan birkaç durum meydana geldi.

¹¹ Dr. İdris Hadi Salih(2005), *Irak Bilimsel Araştırma ve Yükseköğretim Bakanlığı Stratejileri*, s.25-27.

¹² Dr. Tahir El-Beka(2006), *Çalkantılı Bir Ortamda Irak Aklı*, s.33.

Eğitim sektörü, altyapısının neredeyse tamamen tahrip olması nedeniyle savaştan en çok etkilenen sektörlerden biri oldu. Bazı vilayetlerde yıkılan, yakılan veya yağmalanana binaların oranı %84'e ulaştı. Savaştan önceki sayısı 15.000'i bulan bilgisayarların çoğu savaştan sonra çalındı.¹³ Bu durum, mezhepsel çatışmaların artmasıyla birlikte birçok öğrencinin okul sıralarını terk etmesine ve birçok eğitim personelinin öldürülmesine ya da aileleriyle birlikte göçe zorlanmasına neden oldu.

1974 tarihli Birleşmiş Milletler çalışmasına bakarak Iraklı kalifiye insanların göçünü 2003'ten önce ve sonrası olarak karşılaştırmak bizlere belli temel bilgileri sağlayacaktır. Bu araştırma, mühendislik bilimleri alanında ilk lisans diploması sahiplerinin % 50'si ve doktora derecesi alanların % 90'ı Irak'tan göç ettiğine dikkat çekmektedir.

Savaştan sonra Bağdat'ta ve vilayetlerde, birçok profesyonel insanın işsiz kaldığını gösterebilen on iki binden fazla sanayi projesi bulunmaktadır. 2006 yılında Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı, işsiz kalanların kalitesi ve seviyesi ile ilgili ilk kez bir istatistik çıkarmıştı. Yüz kırk altı doktora diplomasına sahip kişinin 2004 ve 2005 yıllarında işsiz kaldığına dair kayıtlar tespit edildi. Ayrıca verilere göre lisans derecesine sahip 72 binden fazla işsiz bulunmaktadır. Bu sayı daha sonra iki katına çıkmıştır.

Irak Göç ve Göçmen Bakanlığının resmî istatistiklerine göre göç, 2005 yılına kıyasla 2006'da % 50'den fazla arttı. Çünkü çok sayıda Iraklının ölümüne ve göç etmesine neden olan mezhepsel çatışmanın başladığı Şubat 2006'da Samarra'da gerçekleşen bombalamaların ardından birçok olay yaşandı. Irak'taki tüm mezhepler, dinler ve milletler göç konusunda sıkıntı yaşıyordu. Birleşmiş Milletler, Irak nüfusunun onda birinin yurt dışına veya ülke içinde daha güvenli yerlere kaçtığı görüşündedir.

Irak'ta Bilim İnsanlarına Karşı Savaşın Rakamlarla Açıklaması (Ulusal ve Uluslararası İstatistik - 09.04.2003 Tarihinden Sonra)

Irak yükseköğretim eski Bakanı Dr. Tahir El-Bekaa, bilim insanlarına yapılan suikasti şu şekilde açıkladı: "Bu savaş, Irak toplumundaki canlı hücreleri hedef alan organize bir savaştır."

Yükseköğretim ve Bilimsel Araştırma Bakanlığı, Nisan 2003'ten 2006'nun sonuna kadar öldürülen akademisyen sayısını açıkladı. 185'den fazla öğretim elemanı öldürüldü, 142'den fazla öğretim elemanı tutuklandı ve 52'den fazlası kaçırıldı (Bakanlığa ulaştırılan sayılar bu yöndedir).

¹³ Araştırmacı tarafından Yüksek Öğretim ve Bilimsel Araştırma Bakanlığı, Çalışma, Planlama ve İzleme Dairesi Başkanlığı, İstatistik Dairesi'nden elde edilen veriler

Irak'ta suikast oranı en yüksek olan kent Bağdat'tır. Irak'taki akademisyenlere düzenlenen suikastlar % 44'e ulaştı. Öğrencilere düzenlenen suikastlar toplam suikastların % 5'inden fazlasını oluşturmaktadır.

Diğer kaynaklar ise resmî rakamların ve kurban sayısının yanlış olduğunu açıklamışlardır. Resmî kaynaklara itiraz eden kaynakların verilerine göre suikasta kurban giden mağdur sayısı 232 profesöre ulaşmıştır ve göç eden profesör sayısı ise 2500'dür. Suikastlar başlangıçta fizikçiler ve atom bilimcilerine yönelikti. Ancak bu suikastlar Irak'taki tüm disiplinleri, mezhepleri ve grupları kapsayacak şekilde genişlemeye devam etti.

Tablo 2¹⁴: 9/4/2003 - 25/4/2006 Tarihleri Arasında (Irak'taki üniversitelere göre) Suikasta Uğrayan Akademisyenlerin Yüzdeler Oranları

Üniversitenin Adı	Suikaste uğraya akademisyen sayısı	Toplam Akademisyen Sayısı	yüzdesi %
Bakanlık Merkezi	1	71	1,41
Teknoloji	1	832	0,12
El-Kadisiyye	2	492	0,41
Teknik Eğitim Kurumu	5	2527	0,2
Tikrit	4	674	0,59
Basra	8	1728	0,46
Kufe	1	549	0,18
Musul	13	2548	0,51
Anbar	10	596	1,68
Mustansiriyye	17	1788	0,95
Bağdat	28	4391	0,64

Irak Hesaplama Komitesi	1	47	2,13
İslam Üniversitesi	1	74	1,35
Selahaddin/Erbil	1	1023	0,1
Nahreyn	2	324	0,62
Diyala	5	374	0,3
Rafidine'l Ehliyye	1	96	1,3
Toplam	104	18,133	0,57

Sağlık Bakanlığı

Irak Sağlık Bakanlığı, 9/4/2003 tarihinden 2007 yılının başlarına kadar olan sağlık, tıp ve idari personelinin sayısının yaklaşık 3.800 kişi olduğunu

¹⁴ Yüksek Eğitim ve Bilimsel Araştırma Bakanlığı (2006), Suikast Öğretmenlerinin Yüzde Tablosu, Yayın Tarihi (25/4/2006) (www.moheiraq.org).

açıkladı. Irak'ta 426'dan fazla doktor öldürüldü. Göçmen doktorların 3.550'den fazlası çeşitli alanlarda uzman doktorlardı.¹⁵

Bağdat/El-Karkh Sağlık Genel Müdürü Dr. Abdulcelil Shammari, 9/04/2003'ten sonra yaklaşık 1800 sağlık personelinin kaybolduğunu söyledi. 2007 yılının başından itibaren 1000 kişi işten ayrıldığını, 400 kişinin diğer bölgelere taşındığını ve 426 kişi Bağdat'taki El-Karkh bölgesinde şehit edildiğini ekledi.¹⁶

Sağlık Bakanlığı Genel Müdürü, 2003'ten bu yana 132 doktorun kaybolduğuna işaret etti. Sağlık Bakanlığı Genel Müfettişi Dr. Adil Muhsin 2006 ortasına kadar 100 doktora suikast düzenlendiğine ve göç eden doktorların sayısının 500 ile 1000 kişi arasında değiştiğini söyledi.

İşgalden sonra, bu rakamlar artmıştır. Irak dışına göç edenlerin sayısı 2006 sonuna kadar bir buçuk milyondan fazla kişiye ulaştı.¹⁷ Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), Irak dışından gelen mültecilerin sayısını 2006 sonunda 2 milyon olacağını tahmin etti.¹⁸ ABD Senatosu Uluslararası Mülteci Grubu başkanı Kenneth Bacon, bu durumu "dünyanın en hızlı büyüyen mülteci krizi" olarak nitelendirmiştir.

Uluslararası Örgütler ve Taraflar

Birleşmiş Milletler'in yaptığı bir araştırma, Irak'ta aydın zihinlerin tüketmesine, insanların kaçırılmasına, gasp edilmesine ve birçok kişinin göç etmesine neden olan ciddi bir göç krizinin yaşandığını gösterdi. Ayrıca bu araştırma şu anda üniversite profesörlerinin oranının 2005 yılı itibarıyla %33 olduğunu göstermiştir. Bu profesörlerin sadece %39'u yüksek lisans ve %28'i doktora derecesine sahiptir.¹⁹

UNESCO'ya göre 2003'ten sonra Irak'tan ayrılan profesörlerin sayısı 2500'den fazladır. 2006 yılı sonunda 280 profesör öldürüldü ve bunların 180'i şubat ve kasım ayları arasında öldürüldü.²⁰

Kasım 2004'te İngiliz tıp dergisi Lancet'te yayınlanan bir çalışmada, 350 Iraklı nükleer bilimcinin ve çeşitli alanlarda 200'den fazla profesörün öldürüldüğünü ortaya koydu.

Washington Times gazetesi, ABD'nin Mülteciler ve Göçmenlik Bürosu'ndan aldığı bilgiye göre (USCRI) Irak'taki profesörlerin %40'ından

¹⁵ Saidi Gazale(2007, 26/Mart), Irak Sabah gazetesine yapılan açıklama, Irak Sabah gazetesi, s.10.

¹⁶ El-Mu'temer Gazetesi, 6/5/2006, s.1.

¹⁷ www.ihrsusa.com, 13/3/2007.

¹⁸ Reuters, 1/2/2007,s.3. <https://www.reuters.com/>

¹⁹ Reuters, 1/2/2007,s.3. <https://www.reuters.com/>

²⁰ Nasir El-Zubeydi(2005), İnsani Facia, 5/12/2005, s.3.

fazlasının ülkeden ayrıldığını aktarmıştır. Bu durumun gelecekte tehlikeli olacağı düşünülmektedir. Çünkü hiçbir ülke ekonomik ve sosyal bir sıkıntı yaşamadan profesörlerinin % 40'ını kaybedemez.

Siyaset ve güvenlik olgusu, çoğu Orta Doğu ülkesinde göç açısından en önemli faktör olarak sayılmayabilir. Ancak Irak ve Suriye'den göç, özellikle son üç yılda yaşanan yıkıcı savaşlar ve şiddetli ablukalar nedeniyle tartışmasız ilk sırada yer almaktadır. Yirmi birinci yüzyılın başında, birkaç parti arasında Irak halkının zarar görmesine neden olan şiddetli bir savaş yaşandı. Siyasi ve güvenlik açısından içinde buldukları olumsuz koşullar nedeniyle Irak'ta yaşanan göç, yüzlerce nitelikli insanın hayatını kaybetmesine neden oldu.

Irak Göçünün Politik ve Güvenlik Sebepleri

Birleşmiş Milletler Tüketici Hakları Yasası uyarınca, güvenlik ve istikrar hakkı bir ülkedeki ilk kişisel haktır. Bu haklar sırasıyla aşağıdaki şekildedir:²¹

1. Temel gereksinmelerin karşılanması hakkı,
2. Sağlık ve güvenliğin korunması hakkı,
3. Ekonomik çıkarların korunması hakkı,
4. Bilgilendirilme hakkı,
5. Eğitilme hakkı,
6. Tazmin edilme hakkı,
7. Temsil edilme hakkı,
8. Sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı

Bilimsel kaliteyi sağlamak adına yapılması gereken önemli şeylerden biri, hayata dair önemli sorulara cevaplar bulmaktır. Örneğin:

1. Sokaklar ve şehirler güvenli midir?
2. Toplum; baskıcı bir hükûmet, radikal veya terörist gruplar tarafından işkence görüyor mu veya tehdit ediliyor mu?
3. Toplumda insan onuruna ve kalitesine saygı var mı?
4. İfade özgürlüğü var mı?

Araştırmacı, bilimdeki siyasi ve güvenlik sorunlarını dört kategoride sınırlandırmıştır. Bu dört kategori şu şekildedir:

1. Irak'ta yönetimde yaşanan kaos, istikrarsızlık ve güvenlik kaybı.
2. İktidar rejimi tarafından kalifiye insanların takdir edilmemesi ve zulüm görülmesi.

²¹ Ebu Omar El-Huseyni(2006), *İşgal Skandalı*, 15/3/2006,s.5.

3. Irak'ta bireyin özgürlüğü (düşünce özgürlüğü).
4. 9/4/2003 tarihinden sonra bilinen veya bilinmeyen taraflarca Irak'taki kalifiye insanlarını hedef almak.

Ünlü Bolivyalı yazar Mario Fagas Llosa'nın ABD işgalinden önceki yıllarda Mezopotamya'yı gezerken Irak hakkında sarf ettiği ve Dr. Seyyar Cemil tarafından aktarılan sözler, bize işgalden önceki Irak halkının yaşam koşullarının kısa bir özetini vermektedir:²² "Irak, sosyal yaşamın en önemli unsuru olan entelektüel, finansal ve dinî birliğin eksik olduğu bir ülkedir. Politikacıların akıllı olması gerekmektedir. Aynı zamanda, adalet, bütçe ve iktidar politikası için tepki çekecek fikirleri savunmamaları gerekmektedir."

Irak'ta şiddete son vermek ve göçü durdurmak için dört ön koşul vardır: Siyasi istikrar, güdümsüz gerçek özgürlük, hukukun ve adaletin üstünlüğü ve adaletin devamlılığıdır.

Savaşlar ve işgaller, Irak'ta endişe verici bir baskı hâline gelerek ezilmiş Irak halkının ruhu üzerinde derin bir iz bırakmış ve onların yüreklerini keder ve umutsuzlukla doldurmuş ve göç etmelerinde savaşlar ve işgallerin büyük etkisi olmuştur.²³ Siyasal güvenlik, insan güvenliğinin en önemli esaslarından biridir. Siyasal güvenliğin olduğu toplumlar, temel insan haklarına saygı duyar; mevcut otoritelerin baskısından korunur ya da fikirlerini kontrol edebilir. Siyasi krizin birçok tehditleri vardır:

- a. Otoriteden gelen tehditler,
- b. Diğer ülkelerden gelen tehditler (savaşlar),
- c. Diğer gruplardan gelen tehditler (etnik gerilim),
- d. Şahıslardan veya çetelerden gelen tehditler (suç, şiddet, terör),
- e. Kadına yönelik tehditler (tecavüz, radikal dinî hareketler).

Bazı araştırmacılar, Arap kültüründe yaşanan mevcut kriz konusunda birçok bilim insanını, fikirlerini saklamasına ve vatanlarının yeniden inşasında ön planda olmamasına neden olan düşünce terörüyle suçlamaktadır.²⁴

2003'ten sonra ortaya çıkan sorunlar, gözde dinî sembollerin ve kutsal imgelerin üniversite ortamına girmesi ve üniversitelerin belirli taraflar ve partiler tarafından siyasallaştırılmasıyla mezhepsel gerginliklere neden oldu. Her ne kadar üniversitelerdeki siyasi ve dinî çalışmaları engellemek için hükümet tarafından yasalar çıkarılmış olsa da bu durum sadece yaşanan krizin boyutunu azalttı.

²² Sharon Ben(2006), *Şiddetten Kaçanları* 29/6/2006, s.3.

²³ Dr. Salim Muhammed Abud(2005), *Iraklı Tüketiciyi Korumak İçin Ulusal Bir Stratejinin Oluşturulmasına Doğru*, s.41.

²⁴ Dr. Seyyar El-Cemil(2004), *Korkunç Zamanlar*, 28/8/2004, www.elaph.com.

Irak anayasasında geçmiş yıllarda yürürlüğe giren ve kampüsün bağımsızlığının gerekliliğini öngören birkaç kanun maddesi bulunmaktadır. Bunlar: 1970 Yükseköğretim ve Bilimsel Araştırma Yasası'nın 28. maddesi: "Üniversite, dokunulmazlığı olan güvenli bir alandır ve kendisine emanet edilen toplumun en yüce ve en temiz kaynağıdır." ifadesini öngörmektedir. Bakanlığın 2003'ten sonra çıkardığı yeni yasanın 11.maddesi: "Eğitim kurumu bilimsel, idari ve finansal olarak bağımsız bir tüzel kişiliğe sahip olacak" ifadesini öngörmektedir.²⁵

Yeni dönemde çıkan en kötü yasalardan biri ise "Baas'tan Ardındırma Yasası"dır. Ordu, ABD sivil yöneticisi Paul Bremer'in emriyle dağıldı. Böylece hükümet içinde ve sokakta birçok sorun ve çatışmaya neden olan Irak hükümetinin ayrımcılık türü kotaları benimsendi. Kalifiye insanların gösterdikleri ulusal ve insani özverilerini sürdürememesi alışıl gelmiş bir durumdur. Hatta siyasi partiler dahi, vatandaşın durumunu umursamamaktadır.²⁶

Göç veren ülke açısından bakıldığında göçün birçok olumsuz sonucunun olduğunu söylemek mümkündür. Bu çalışmada göçün özellikle bilimsel alandaki olumsuz etkileri alt başlıklar hâlinde aktarılacaktır.

a. Maddi zarar

Irak'ta bilim insanlarının lisans eğitiminden başlayarak lisansüstü eğitimlerinin sonuna kadar yapılan harcamalar maddi zarara neden olmuştur. Bu kişilerin eğitimine yapılan yatırımlar hesaplanmıştır. Buna karşılık, göç ettiği devlet, eğitim ve öğretime harcamaları kazandığı bilimsel değerle telafi etmektedir.

1979'da yayınlanan bir araştırmada, Musul Üniversitesinde bir profesörün Irak'taki 6 yıllık eğitim ücretinin 45 bin doları aştığı ortaya çıktı. Bu, İngiltere'deki 3000 Iraklı doktorun Irak hazinesine 135 milyon dolara yetmişli yıllardaki fiyatlarla mal olması anlamına gelmektedir.²⁷

Irak hükümeti, 2003'ten önce yaşanan göç nedeniyle uğradığı büyük maddi kayıplara ek olarak yaşanan son savaşa binlerce uzmanın göçü nedeniyle de büyük kayıplar yaşamıştır. Irak, tıpkı diğer Arap ülkeleri gibi 100 uzman doktorun göçünün yol açtığı eksikliği gidermek için 15-20 yıl beklemesi gerekmektedir. Örneğin bir göçmen, yılda tahminen 214.000 ABD doları maddi gelire ABD ekonomisine katkı sağlamaktadır.²⁸

²⁵ Dr. Halid Haydar(2004), *Beşeri Güvenlik*, 4/8/2004, s.5.

²⁶ Dr. Mahmud Ferec El-Lami(2007), s.13.

²⁷ Dr. Raad Ahmed Ali(2007), *Lisans Eğitiminde Yaşanan Sıkıntının Üçlemesi*, s.13.

²⁸ Haşim Hassan, 24/1/2006, s.24.

b. İnsan Sermayesinde Yaşanan Zarar

- Beyin kaybı, ülkenin en büyük servetinin zarar görmesidir.
- Eğitilmiş insan unsuru, ekonomik ve sosyal açıdan ulusların kalkınmasının temelidir.

Çünkü günümüzde ulusların değeri, bilim insanları, mühendisler, doktorlar ve teknik kadroların varlığıyla ölçülmektedir.

Üst düzey uluslararası bir yetkili, eğitim ve göç konusundaki bir konuşmasında "Gelişmiş ülkelere göç eden bilim insanları, mühendisler ve doktorlar, o ülkenin kalkınmasına ve gelişmesine katkı sağlamaktadır. Onların değeri dolar ya da dolar ile ölçülemez. Bizi terk edenler, iyi eğitilmiş ve seçkinler bireylerdir. Bu bireyler, gençliğin eğiticileri ve yol göstericileri, toplumumuzun planlamacıları, yenilikçileri, siyaset, kültür ve etik alanlarında toplumumuzun liderleridir." demiştir.²⁹

Kalifiye insanların kendi ülkelerinden göçü o ülkeler için intihar gibidir. Göç edenlerin sayısı arttıkça, terk ettikleri ülkeler bilim, ilerleme ve kalkınma konusunda sıkıntı yaşayacaktır. Irak için insan sermayesi kaybı, eğitim ve bilimsel açıdan geri kalmışlık anlamına gelmektedir. Aynı zamanda doktorların, hemşirelerin ve sağlık personelinin göçü sağlık alanında az gelişmişliğe ve kalifiye personel azlığına yol açmaktadır.

c. Irak Toplumunun Yönetici, Örgütsel ve İdari Gücünün Uğradığı Felç

Irak'ın yüksek kalifiyede insan eksikliği, doğrudan toplumun örgütsel, yönetici ve idari unsurlarının felç olması anlamına gelmektedir. Bu bireylerin göçü toplumda ve üretimde düşüşe neden olmaktadır.³⁰ İhracatçı ülkede meydana gelen en önemli kayıplardan birisi yönetici ve örgütsel unsurların kaybıdır. Bu unsurlar, kalkınma süreçlerinin yönetimi ve ülkenin refahı açısından en önemli etkenlerdendir.

Gelişmekte olan birçok ülke, örneğin Cezayir ve Irak; ilerleme, büyüme ve kalkınma konusunda tüm özelliklerine sahiptir. Her iki ülke de doğal ve insani kaynaklar bakımından zengindir. Ancak bu ülkelerde hâlâ istikrarsızlık, az gelişmişlik ve büyük kaynaklardan yararlanamama konusunda sıkıntı yaşanmaktadır. Bu sıkıntılara örnek işsizlik, bilim insanlarının azalması ve düşük yaşam standartıdır. Bütün bunlar, yıllarca örgütlenme ve yönetme kabiliyetine sahip olan bir toplumda etkili bir unsurun bulunmamasından

²⁹ Dr. İlyas Zeyn, *Arap Beyninin Göçü*, ss.59-61-62.

³⁰ Dr. İlyas Zeyn, a.g.e, ss.62-65.

kaynaklanmaktadır. Alanında uzman ve kaliteli bireylerin göçü, doğru ve pratik iş gücü açısından yatırım planlarının geliştirilmesinde olumsuz etkilere yol açmıştır.³¹

d. Sosyal, Kültürel, Eğitim ve Diğer Alanlardan Uğranan Zararlar

Üniversiteler, eğitim kurumları, eğitim ve bilim merkezlerinin yaşanan göç nedeniyle bilim insanlarını ve teknik personelini yetiştirme konusunda sıkıntı yaşamaktadır. Irak toplumu bu göç nedeniyle modern uygarlığı, bilimi ve teknolojiyi geliştirme ve bilgiyi aktarma kabiliyetine sahip olan en iyi sektörleri ve en iyi eğitime sahip insan gücünü kaybetmektedir.³²

Cinsiyet oranında da yani ülkedeki kadınların erkeklere oranında değişiklikler bulunmaktadır. Göç, çoğunlukla ülkenin yasalarına ve geleneklerine göre kadınların değil, nitelikli erkeklerin göçüdür. Erkekler aynı zamanda risk ve göç konusunda daha hassastır ve geçmişte yaşanan savaşlar erkekleri kadınlardan daha çok etkilemiştir. Art arda yaşanan savaşlar nitelikli bireyler gibi birçok kişinin ülke dışına göç etmesine neden olmuştur. Böylece erkeklerin kadınlara oranı, altmışlı ve yetmişli yıllara kıyasla daha fazla düşmüştür.

Bu durum toplumda birçok olumsuz etkiye yol açmıştır. Örnek olarak eğitilmiş kadınların evlenmemesi, ekonomik üretimin bozulması ve birçok ailenin çocuklarının göç etmesi, toplumun psikolojik ve sosyal yapısını bozmuştur. Beyin göçü, Irak toplumunun yapısında ciddi kanamalara neden olmaktadır. Çünkü bu kanamalar toplumun eğitilmiş kesiminde meydana gelmektedir. Bu kanama beyin kanamasına benzemektedir.

Göç ile mücadele tavsiyeleri

Irak hükûmetinin, göçü durdurma ve göç edenleri iade etme konusunda siyaset, ekonomi ve güvenlik alanlarında birtakım önlemler alması gerekmektedir. Terör karşısında ciddi güvenlik politikaları benimsemek, mümkün olan en kısa sürede terörü yok etmek ve gençlerin geleceğe dair umutlarını yeşertmek için ülkede kötüye giden güvenlik durumunu iyileştirmek gerekmektedir. Çünkü Irak'taki savaşın sona ermesi, göçü durdurmanın bir anahtarıdır. Iraklı azınlıklara, "Yezidiler, Sabeliler, Asurlar, Keldaniler, Şebekler ve Süryaniler"e, ulusal ve dinî haklarının verilmesi

³¹ Dr. Atuf Mahmed Yasin, s.109.

³² Dr. Muhammed Reşid El-Fil, Göç ve Arap Kalifiye İnsanların Göçü, s.167.

ve kanun önünde eşitlik ilkesinin gerçekleştirilmesi, vatandaşların terörist ve silahlı gruplar tarafından zorla yerinden edilmesinin durdurulması ve vatandaşların güvenli bölgelere yerleştirilerek iyi bir yaşam koşulu sağlanması, karar alma sürecinde toplum demokrasinin özü olduğu için kültürel çeşitliliğe saygı duyulması gerekmektedir.

Toplumda ekonomik refah, sosyal ve kültürel istikrarı sağlayan ve siyasal hayata katılan bir toplumun inşa edilmesi temel prensiptir. Anayasal boşlukların doldurulması ve Irak'ta birçok soruna yol açan anayasa maddelerinde değişiklik yapılması gerekmektedir. Vatandaşın hayatı ile ilgili tüm kanun ve kararları ayrımcılık yapmadan uygulamak, vatandaşlarını ait olduğu ülkeden haberdar etmenin en iyi yoludur. Petrol ihracatına dayanan ve ülkedeki gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesine yol açan ve bunu tek taraflıdan çok yönlü bir ekonomiye dönüştüren ekonomik politikalarla kötüleşen ekonominin iyileştirilmesi gerekmektedir. Çünkü kötüleşen ekonomi, devalüasyona yol açmaktadır. İthalata dayanmayan bir ekonomi anlayışı, ülkedeki finansal ve idari yolsuzluk riskini ortadan kaldırarak ulusal ürünün korunmasını sağlamaktadır. Ayrıca özel sektörü teşvik ederek işsizlere iş sağlanması gerekmektedir.

Irak'taki genç nesil için himaye ve bağımlılık temelinde olmayıp aksine kalite temelinde eşit dayatma ilkesiyle yeni ufuklar açmak gerekmektedir. Çünkü şu anda devletin inşasının dayanağı olan gençler, özellikle de Irak'ta yaşanan terör sıkıntısına karşı desteklerine ve hizmetlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle, genç insanlara uygun yaşam olanakları sağlamak, küçük sanayi ve tarım projeleri başlatmak ve göçü durdurmak tek çözümdür. Dışişleri Bakanlığı, Iraklıların göçünün önlenmesinde tarihî rolü üstlenmesi gerekmektedir. Bilindiği üzere bazı Avrupa ülkeleri, Iraklı ve Suriyelilere göç kapılarını açtı. Bu hareket, yetenekli gençleri kendi ülkelerine çekmek için batının iyi bilinen bir hedefler politikasıdır. Terörü bölgede bilinen ülkeler tarafından Irak ve Suriye'ye sürükleme girişimi de bir başka politikadır. Ayrıca güvenlik birimleri kaçakçılığın önlenmesinde ve kaçakçıların tutuklanmasında da rol üstlenmelidir. Çünkü yasa dışı göç ülkenin itibarına ve ekonomisine zarar vermektedir.

Son olarak hâlâ sürmekte olan göç krizinin çözümü için göçün engellenmesi gerekmektedir. Irak devleti ve kurumları vatandaşı koruma ve onun için uygun bir yaşam sağlama ve bireylere yetkinlik ve uzmanlık kazandırma, mali ve idari yolsuzluğa çözüm bulma, mezhep kotalarını kaldırma ve doğru insanı doğru yere getirme konusunda gerekenler yapılmadığı sürece, göç krizi bitmeyecek ve sonuçları ülke için felaket olacaktır.

DİNİ KİMLİĞİN KAYBOLUŞU İLE SOSYAL ADALET EKSİKLİĞİ ARASINDA TUNUS'TA DÜZENSİZ GÖÇ

Sabrine Jelassi*

Giriş

Göç, asırlardır her toplumda var olan ve süregelen sosyal ve beşerî bir olgudur. Göç esasen şahısların ve toplulukların özellikleri ve mekanizmalarıyla etkileşimi gerekli kılmaktadır. Çünkü göç sosyal, siyasi, ekonomik ve dinî pek çok değişimi beraberinde getirmektedir. Uluslararası anlaşmalara ve sözleşmelere istinaden, göç insan haklarından biridir. Ancak Arap ülkelerindeki ekonomik, sosyal ve siyasi durumların kötüleşmesi sebebiyle, Güney Akdeniz ülkelerinde iç ve dış göç özellikle de yasal olmayan göç gibi farklı şekillerde görülmektedir. Bir diğeri de düzensiz göçtür. Düzensiz göç Akdeniz havzasının için önemli yeni güvenlik tehditlerinden biri sayılmaktadır. Hatta bazı yapılan araştırmalar düzensiz göçü, uyuşturucu ve silah ticaretinden sonra gelen tehlikeli suçlarda 3. sırada değerlendirmektedir.¹ Buradan yola çıkarak düzensiz göç toplumların istikrarını ve güvenliğini tehdit etmektedir. Ayrıca düzensiz göç, uluslararası toplumun önüne çıkan en önemli sorunlar ve gerilimlerden biri olan “göç afeti” diye isimlendirilen bir durum hâline gelmiştir. Bu noktada şöyle bir soru gündeme gelmektedir: Yasal, insani bir hak olan göç nasıl oldu da yasal olmayan bir hâl aldı? Bu soruyu cevaplamak için göç ve gelişme diyalektiğini tam olarak anlamak, sonrasında güvenlik, bütünleşme, kimlik ve vatanı terk etme kavramlarıyla bağlantısını tespit etmek gerekmektedir.

Tunus iki çeşit düzensiz göçe şahit olmasından dolayı bu olguya dâhil olmaktadır. Birincisi, kanunsuz yollarla Avrupa'nın güneyine yapılan ve

* Prof. Dr., Safakes Sanat ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tunus. Araştırmacı, CERES, Tunus.

¹ Said Abdali(2014): Afrika Kıtası ülkelerinde *yasal dışı göçü tetikleyen sebepler ve etkenler: Moritanya, Noukşot Tarihi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* sayı 62 s.2.

“ölüm tekneleri” olarak isimlendirilen göçtür. Bu göç türü ayaklanmanın ürünü değil aksine öncesinde yaygınlaşan bir durumdur. İkinci tür ise “cihat” olarak isimlendirilen askerî ve beşerî seferberlik olarak nitelendirilen, Suriye ve Libya topraklarına yönelen Tunuslu gençlerin göçü diyebileceğimiz, dinî müdafaa göçüdür. Buradan hareketle, bu olayın devrimden kaynaklı olmadığını tam tersi devrimden önce de var olduğunu ancak son dönemlere kıyasla daha az oranda görüldüğünü söyleyebiliriz. Tunuslu gençler dinî savaş adı altında Bosna Hersek, Sovyetlere karşı savaşmak amacıyla Taliban’a, bununla beraber Irak ve Suriye savaşı gibi savaşlara katılmaktadırlar. Bu çalışmayla yapılması amaçlanan Tunuslu gençleri ülkelerinden coğrafi olarak uzak olmasına rağmen bu tür savaşlara katılmaya iten sebeplerin iç yüzünü sorgulamaktır. Özellikle geleneksel Zeytuniye Medreseleri’ nin 60 yıla yakın süredir yürüttüğü rejim hâkimiyetini kaybetmesinden sonra bu gençler için kimlik sorunu gündeme gelmiştir. Bu kurum Tunus halkının kültürel ve dinî birikimine nüfuz etmiştir.

Bu çalışmada Tunus’taki düzensiz göçün önemli kısımları tahlil edilmeye çalışılacaktır. Sonrasında dinî ve sosyal tarafları incelenecek ve sebepleri izah edilecektir. Bu göçlerin sebepleri ve özellikle devrim esnasında artışına katkı sağlayan etkenler hususunda araştırma ve tahkikatın öneminden bahsedilecektir. Peki yasa dışı göç denince ne kastedilmektedir? Uluslararası stratejiler başarısız mı oldu ve özellikle de 14 Ocak’tan sonra radikalleşme ve hicret hadiselerinin sebepleri arasında mıydı? Ya da bu stratejiler dini yaşama ve sosyal gerçekliğe yönelik bir protesto hareketi miydi? Veya mesele Tunus gençlerinin sahip olduğu vatani ve dinî kimlik karmaşası ile ilgili diyebilir miyiz? Bu sorular, araştırmanın üzerinde durduğu konuyla ilgili olan bilgileri, istatistikleri ve okumaları tahlil etme vasıtasıyla açıklayıcı çözümleme metoduna dayanarak cevaplanacaktır. Ayrıca özellikle yasa dışı göçün yaygınlaşmasına ve artmasına katkı sağlayan önemli etkenlerde ele alınacaktır.

Göç Kavramı

Göç, yerel nüfus dinamiğinin bir yerden başka bir yere taşınmasını ifade eden coğrafi bir olgudur. Bu yer değişimi, nüfusun genel hareket parçalarından biridir. Tanımlar göçün özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Göçün sosyolojik tanımları, kanunî ve demografik tanımlarından farklıdır.

Demografik açıdan göç; bireylerin veya toplumların sosyal, ekonomik, dinî ve siyasi anlamda daha iyi bir durum arayışı içerisinde bir yerden

bir yere intikal etmeleridir.² Bu tanıma bakıldığında, sosyal ve ekonomik sebeplerin göçü etkileyen en önemli unsurlar olduğu görülmektedir. Ayrıca bir yerden başka bir yere intikal etme mefhumu farklı alanları kapsayan pek çok çağrışımı bünyesinde taşımaktadır. Özellikle sosyal etkenler, göçle taşınan kültür ve kimlik, sosyal ilişkileri ve etkileşimleri buna ek olarak da nüfusun oranında olan değişimler etkilemektedir.

Sosyolojik göç ise insani bilimlerde en önemli mevzulardan biri sayılmaktadır. İçerisinde kişilerin şahsi düşüncelerini ve kendi toplumlarının içinde benimsemiş oldukları değerleri ve benzerlikleri içermektedir. Sosyoloji göçü, kişilerin davranışlarıyla, yaşamsal ve kişisel özellikleriyle, buna ek olarak göçü güdüleyen diğer etkenlerle ilgili olan sosyal bir durum temeline dayanarak tarif etmektedir.

Uluslararası hukuk; göçü “şahısların bir devletten diğerine orada daimi kalma amacıyla intikal etmesi durumudur. Asıl devletten göç ederek yeni bir yerde kalıcı olarak yer ve vatandaşlık edinmek”³ olarak tanımlamaktadır. Bu tanımların yanı sıra iki devlet arasında göçmenlerin asıl ülkelerinden çıkıp diğer ülkeye geçmeleri üzerinde anlaşmaya varılmış olan duruma da göç denir.⁴

Burada göç, her ülkenin koyduğu özel ilkelere göre bir ülkeden çıkıp başka bir ülkeye geçmek için iki ülke arasında düzenlenen kanunlarla belirlenmiştir. Bu esasa dayanarak göç iki anlam taşımaktadır. Birincisi, asli olmayan devlete ani intikal etmesi, ikincisi ise şahısların kendi devletleri olmayan devlet bölgesi üzerinde belirli bir süre kalmak için girmesidir.⁵ Bu göçü oluşturanlar öğrenciler, yabancı işçiler ve yüksek diploma sahipleri hatta kendi ülkelerinde hayatları ve güvenlikleri tehlikede olan siyasi veya dinî statüdeki mültecilerdir.

Bu tanımların yanında yasa dışı göç, göçün düzensiz gizli ve kanuni olmayan hâlidir. Bu olguyu gelişmiş ülkeler, özellikle Avrupa Birliği Kuzey Afrika ülkeleriyle yasa dışı göç konusundaki ilişkilerinde şu şekilde tasvir etmiştir: Göç ettikleri ülkelerde ikametleriyle ve girişleriyle ilgili kanuni şartlara önem göstermeyen göçmenler ve göçmenlerin başka ülkeye geçmek için geçiş olarak kullandıkları ülkeler. Aynı zamanda sınırlardan gizli belirli

² Muhammed Mahmud al-Seyyid(2014): “Yasa dışı göç”, Al-Hivar Al-Mütemeddin Dergisi, sayı 3554.

³ Tarık Abdülhamid(2009): *Yasa dışı göç (Geleceğin Rüyası)*, İskenderiyye: Dar al-Fikr al-Cami'i, s.19.

⁴ Osman al-Hüseyin Muhammed ve Yasin Avz al-Kerim Mübarek(2008), “Yasa dışı göç ve suç, Nayif Güvenlik Bilimleri Üniversitesi İstatistik ve Araştırma Merkezi, Riyad, s. 17.

⁵ İyad Muhammed Semir(2008), *Orta Avrupa Havzasında Göç (Etkenler ve Siyasetler), Cezayir ulusal buluşmasına ön müdahale ve Orta Asya'da güvenlik: Gerçek ve Ufuklar*, Konstantine, Mentouri Üniversitesi

geçişleri kullanılarak yapılan göç (Cros-Border Threats) ve ülkede kişisel, ulusal ve toplumsal güvenliği olumsuz etkileyen göçler.⁶

Avrupa'nın temsilcilikleri tarafından ise yasa dışı göç, Avrupa Birliği'nin dışında kimlik sahibi şahısların Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin bölgesine hava, deniz veya karayı kullanarak yasa dışı yolla girişi olarak tanımlanmıştır. Bunlara hava alanlarındaki geçişlerde dâhil olmak üzere, bu tür durumlar genellikle sahte evrak, kaçakçı ve tacir suç örgütü şebekelerinin yardımıyla gerçekleştirilmektedir.⁷

Sonuç olarak göç, uluslararası sınırlardan geçerek göç "etmek- ve göç kanuna aykırı bir şekilde ikamet edinmek"⁸dir." Batı ülkeleri de yasa dışı göçü şu şekilde tanımlamaktadır: Kişinin geldiği ülkeye olan aidiyeti ve kimliğini belirleyen tüm evraklarını ve bağlantılarını yakıp yeni bir ülke kimliği edinme niyetiyle diğer ülkelere gelmesidir.⁹ Diğer bir tanımda Profesör Süfyan Behedeybe diyor ki: "Haraga" diye bilinen terim, Avrupa'nın güneyinden Orta Akdeniz'i aşarak Avrupa'ya yerleşme hedefiyle yasa dışı veya gizli geçiş yapmaktır." Doğrudan gizli göç olarak bilinir. Profesör Süfyan gizli göçü iki çeşit olarak ele almaktadır. Birincisi doğrudan gizli geçiş ve ikincisi ise transit gizli geçiştir. İkincisinde kastettiği Batı Afrika ülkelerinden geçerek Afrika'dan ve Sahra'dan gelen göçmen dalgalarının Avrupa civarını hedefleyen gizli göçüdür.¹⁰

Diğer bir tanımda ise düzensiz göç eden kişinin idari kimlik belgelerini bırakarak yakmasıdır. Bu hareketle ülkeyi terk etmeyi ve göç etmesini engelleyen idari unsurlardan kurtulmayı hedeflemektedir. Göç eden kişi sonuçları garanti olmayan bir deniz taşıtına binerek yolculuğa başlar ve bu yolculuğun vasıtanın batmasıyla sonuçlanabilmesi mümkündür. Kendi kimliğinden bağımsız yeni bir kimlik elde etme yolunda karşılaşabileceği tüm ihtimallere hazırlıklı olmalıdır.¹¹ Bu olayın hacminin tahminini yapmak

⁶ Seham Haruri(2009), *Avrupa Çevresinde Göç ve Siyaset*, Al-Fikr dergisi, Biskra Üniversitesi, S.5 , s.345-346.

⁷ Abd al-Vehhab al-Keylani(1994), *Siyasi Ansiklopedi* cilt.7, Beyrut, Arap Araştırmalar ve Yayın Kurumu, ,s. 67.

⁸ IOM (2008) « *Irregular Migration From West Africa To The Maghreb and the European Union : An Overview of Recent trends.* » Migration research series N°:32, s.13.

⁹ Naci Abdünnur(2008), "Kuzey Batı Afrika'da yasa dışı göç durumunda güvenliğin askerî dışı boyutları" Cezayir uluslararası katılım buluşmalarında yayınlanmış, gerçek Orta Doğu'da güvenlik ve ufuklar, Konstantine Üniversitesi Hukuk ve Siyasal Bilimler Fakültesi, s. 119.

¹⁰ Sofiane Bouhdiba(2011), « *les ONG et les Organisations Internationales Face Au Retour Force des Migrations Clandestins Maghrébin*». Université de Tunisie, disponible 06/03/2011 bkz. www.Uclouvain.be/cps/ucl/doc/demo/documentsBouhdida.pdf consulte le

¹¹ Abdüsettar Sehbani(2016), "Gençler ve Tunus'taki Düzensiz Göç", Sosyal benzerlikler, uygulamalar ve beklentilere yönelik saha araştırması. Tunus Ekonomik Ve Sosyal Haklar Formu 2016 ,s.10.

zordur zira bu durum gizli göçmenlerin “meçhul durumuna” bağlıdır. Uluslararası Çalışma Örgütü ve Birleşmiş Milletler’in yapmış olduğu son 180 milyon kişi tahminlerine göre, gizli göç hacminin dünya nüfusunun %10 ve %15’i arasında göçmen sayısına tekabül ettiğini ifade etmektedir. Uluslararası Göç Örgütü, Avrupa Birliği sınırları içerisinde yasa dışı göç nüfusunun 1,5 milyon kişi kadar olduğu ifade etmiştir.¹²

Orta Akdeniz’deki bu gizli göç durumunu anlamak için göçmenleri cezbeden ve uzaklaştıran faktörleri anlamak gerekmektedir. Uzaklaştıran faktörler, göçmenlerin gelmekte olduğu ve onları gönderen ülkelerde (özellikle Kuzey Afrika Ülkeleri) yoğunluk gösteren esasen enerji, fakirlik, nüfusun büyümesi ve gençlerin siyasete katılmasında olan azlık gibi çeşitli etkenlerdir. Cezbedici faktörlere (Avrupa Birliği Ülkeleri gibi) göçün çeken kutupları olan ülkelerde çokça rastlanmaktadır. Özellikle yüksek ücretler, yaşam standartlarının yüksek olması akabinde özgürlük, sağlık ve sosyal hizmetlere erişim gibi faktörler, göçmenleri yasa dışı yollarla olsa bile bu tür ülkelere göç etme ve oralarda çalışma isteğine itmektir.

Diğer bir taraftan az gelişmiş ülkedeki birinin gelişmiş ülkelerdeki yaşam standartlarını öğrenebildiği iletişim ve ulaşım araçlarını¹³ içine alan modern teknolojik araçlar sürekli gelişmektedir. Bu konuda Avrupa model olarak gözükmektedir. Oraya ulaşmayı gizli ve yasa dışı yolla olsa dahi göze almaları gerektiğine inandırmaktadırlar. Gerçek şu ki “seçkin Avrupa” hayali kuran Tunus gençleri hatta aileleri bile bu olaya takıntılı hâle gelmiş vaziyetler. Ayrıca özellikle devrimden sonra artış gösteren dinî göçler araştırmamız çerçevesinde incelenecektir.

Tunus'ta Düzensiz Göçü Tetikleyen Etkenler

Göçü tetikleyen etkenlere değinmeden önce, devrimden önce başlamış göçe değinilmelidir. Ancak devrimden sonra, ülkenin geçirmiş olduğu siyasi değişim sebebiyle güvenlik kontrolünün zayıflaması, özellikle de (Suriye ve Libya) gerilim odaklarına olan yolculuk, bazı güvenlik görevlilerinin resmî evrakta sahteciliğe karışması ve bununla beraber Libya’da askerî cihat eğitim karargâhlarına geçişlerin açılması göçün artmasını tetiklemiştir.

¹² Muhammed Mahmud Al-Seyyid(2014) “Yasa Dışı Göç”, Al-Hivar Al-Mütemeddin Dergisi, sayı 3554.

¹³ Beyar Fransis(2011) “Arap Ülkelerinde Yasa Dışı Göç” Beyrut, s.3.

Tunus, İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden 1954'e kadar İtalya'dan, Sicilya üzerinden gelen yasa dışı göçmenleri cezbeden bir ülkedir. Örneğin 04.08.1947'de "La dépêche Tunisienne" dergisinde yayınlanan bir habere göre Tunus Marsilya'dan gelen yasa dışı göçmenler için güvenli bir sığınaktır. Haber bununla sınırlı kalmamış aksine göçmenlerin sayısının arttığına işaret etmiştir. İstiklalden sonra, Avrupa'nın sınırları Afrika'nın kuzeyinden gelen işçilere özellikle Tunus, Cezayir ve Fas olmak üzere açıktı. Bunun sebebi de ülkelerinde çiftlik ve madenlerde çalıştırılacak işçi gücüne ihtiyaç duymalarıydı. Ancak doksanların başında, Kuzey Afrika ülkelerinde gizli göç olayı farklı bir boyuta geçmiştir. Buna örnek olarak gizlice denize açılma olayları görülmüştür ki bu da bu ülkelerde "haraga" yani yakmak olarak bilinmektedir. Bu olaylar Kuzey Afrika ülkelerinin göçmenlere yönelik izlemiş olduğu sert politikalara cevap niteliğindedir.

Tunus gizli göçün sosyal bir kültür hâline geldiği ülkelerden biridir. "Hayallerin Cenneti" olması gibi benzetmelerle pek çok gencin takıntıyla Avrupa'nın hayalini kurmasına bakıldığında, bu durum çeşitli etkenlerden doğmaktadır.

Ekonomik Faktörler

Pek çok araştırmacının gizli göçün esas sebebi konusunda ortak fikri uluslararası düzeyde ekonomik dengenin kaybında gizlidir. Bu gelişmiş ve geri kalmış ülkeler arasındaki uçurumu büyüten ya da gelişme yolunda geri kalmışlık olarak isimlendirilen durumdur. Sonuç olarak dünyadaki zengin bölgeler, bu yerlerdeki refahtan ve gelişmişlikten yararlanmak isteyen olağanüstü sayıda gizli göçmenlerin ilgisini çeken kutuplar olmaktadır.¹⁴

Gelişmiş ve geri kalmış ülkeler arasındaki bu ekonomi düzeyi farkı açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu farka, bağımsızlığından günümüze kadar pek çok kalkınma denemesinde bulunan, içinde Tunus'un da bulunduğu Güney Akdeniz ülkelerindeki kalkınma sürecinin dalgalanmasının fiilî neticesi olarak itibar edilebilir. Tunus'un sahilden dolayı yatırımların hacmini göz önünde bulundurarak özellikle iç bölgelerde yapmış olduğu başarısız denemelerinin tümü işsizlerin oranını yükseltmiştir. Buna da Selim al-Lukmani şu şekilde değinmektedir: Tunus'taki ekonomik kriz, kalkınma limitlerinin tarzından ve son dilimdeki yavaş büyüme oranından ortaya çıkmıştır. Sahil kentleri ve içerideki kırsal kentler arasındaki dengesiz

¹⁴ Muhammed Mu'mera(2009) "Gizli Göçe Katılımın Sebepleri ve Etmenleri, Cezayir Saha Araştırması, Arap Alemi"

gelişme, bu içeride kalan kırsal kentlerin fakirlik oranının artmasına sebebiyet vermiştir. Bu da işsizlerin şehirlere göç hareketini iki katına çıkarmış ve ülke dışına özellikle de Libya'ya göç oranını arttırmıştır¹⁵

Tunus'ta siyasi rejimin değişmesine ve al-burgibiyye aşamasından al-nuvenbiriyye aşamasına intikal etmesine ve ülkenin genellikle sahil bölgelerinde ve başkentte uygulamış olduğu projelerin inşasına dayanan 10 yıllık kalkınma planlarına rağmen kalkınma düzeyi sınırlı kalmıştır. Demografik faktörü ele aldığımızda, özellikle genç enerjinin fazlalığı kalkınma, iş piyasasının düzensizliklerinden dolayı artan göç ve çalışabilecek kesimin oranının artmasıyla ilişkili bir durumdur. Bundan dolayı vatandaşların istihdamında büyük bir açık vardır. Neticesinde işsizlik en çok gençlerde yıldırıcı olmaktadır. Özellikle de bu gençlerden bazıları üniversite diplomasına sahiptir. Bu demek oluyor ki işsizlik yasal veya yasa dışı da olsa göçü tetikleyen temel etkidir. Örnek olarak Birleşmiş Milletlerin kalkınma üzerine hazırlamış olduğu rapora göre 2002 yılında Tunus'ta işsizlik oranı %15,6'ya, kırsal kesimde işsizlik oranı %15,1'e, fakirlik sınırında yaşayanların oranı ise %7,6'ya yükselmiş ve insani gelişme endeksinin de 89.sirasına, 0,751'e¹⁶ ulaşmıştır.

Tüm bu etkenler ülkeyi 17 Aralık 2010 yılında protesto hareketine sürüklemiş ve iç bölgelerden başlayarak sırayla Seydi Buzit, Al-Gasreyn ve Gafsa daha sonra da kalan tüm cumhuriyet bölgelerine yayılmıştır. Protestolar, örneğin "İş, millî saygı hürriyetidir", "İş verirken liyakat, hırsız şebekeleri" gibi sloganlar eşliğinde yapılmıştır. Özellikle demokratik hükûmetlerin intikallerinin ve beraberinde sosyal adaletin sağlanması talebinde bulunan Tunusluların umutlarını boşa çıkaran iş stratejilerinin ardından devrim, gençleri ekonomik ve sosyal durumlarının değişeceğine inandırmıştır. En önemlisi de iş fırsatlarının sağlanmasıdır. Ancak kriz özellikle işsizlik oranının artışına sebep olmuştur. Devrimden önceki yılda %13 olan işsizlik 2015 yılının sonunda %18'e¹⁷ ulaşmıştır. Aynı zamanda 2016 yılının başında %30 oranına tekabül eden 236,8 bin olan üniversite diploması sahibi işsiz kesimin oranı, aynı yılın sonlarına doğru 267,7 bin

¹⁵ Selim Al-Lukmani(1981), *Kafes Eylemi Araştırmasında Derinleşme Tezi*, Hukuk ve Siyasal Bilimler Fakültesi,Kanuni İnceleme,s.12.

¹⁶ Unit Nations Développement Programme(2007): *Human Développement Report 2005. Samir Radwan. Rural Youth Unemployment And Coping Strategies In The Near East And North Africa*. Presentation To The Ifad Governing Council Round Table On Promoting Livelihood Opportunities For Rural Youth. Rome.

¹⁷ Tunus Rac Örgütü, *Gençlerin Sorunlarını Destekleme Raporu*, s.8.

kişiyile %31,9'a yükselmiştir. Bunun yanı sıra "2015 yılında orta sınıfın satın alma gücü %40 oranında düşüş göstermiştir. Bu vaziyet çalışan kesimlerin isteklerinin artmasına sebep olmuştur.¹⁸ Veriler Tunus'un 2017 yılının Kuzey Afrika ülkeleri arasında yaşam maliyetlerinin yükseliş endeksi statüsünde 3. sırada yer aldığını göstermektedir.¹⁹

Tüm bu farklılıklar Tunus krizini daha da derinleştirmiştir. Özellikle peş peşe gelen hükûmetlerin yetersizliği ve halkın isteklerini yerine getiremeyen parti programlarının gölgesinde devrim de umutken toplumu çevreleyen bir kâbus hâline gelmiştir. Ancak bu tabii ki, yasa dışı göçü oluşturan tek sebebin ekonomik sebepler olduğu anlamına gelmez. Ayrıca toplumsal ve kişisel temelli sayılan farklı etkenlerde vardır.²⁰

Sosyal Faktörler

İşsizliğin artış oranı ve hayat pahalılığına baktığımızda kötüleşen sosyal durum manevi anlamda da Tunusluya olumsuz bir şekilde yansımaktadır. 2017 yılının üçüncü çeyreğinin genel durum göstergeleri her bölgedeki sosyolojik şikâyet seviyelerinin ilerlediğini göstermektedir. 2015 yılında 4960 olan şikâyet sayısı 2016'da 9532'ye ve 2017'nin Eylül ayının başlarında 8000'e yükselmiştir. Bu sosyo-ekonomik şartların beraberinde getirdiği en önemli sonuçlardan birisi özellikle çocuk ve gençlerde intihar olaylarında görülen artıştır. İçişleri Bakanlığının verdiği bilgilere göre 2015 yılının Mayıs ayında 52 ve Nisan ayında ise 49 intihar vakası gerçekleşmiştir. Aynı bağlamda okulla ilişliğin kesilme durumları beklenmedik şekilde artış göstermiştir. Yapılan araştırmalara göre 2016 yılında ilkökul ve lise eğitimlerinden ayrılma oranı %1,2'den %10'a çıkmıştır. Bu araştırmalar Tunus RAC Örgütü tarafından yapılmıştır. Aynı zamanda Sosyal İşler Bakanlığı hazırlamış olduğu son raporda fakirlik oranınının 2014 yılında %24'ü geçtiğini belirtmiştir. Aynı çizgide Dünya Bankası 2014'te hazırlamış olduğu raporda Tunus'ta yaşayanların %31'inin yoksulluk sınırınının altında olduğu ifade etmiştir.

Bu faktörlerin yanı sıra, ülkesine tatilini geçirmek için geri dönen göçmenlerin genellikle belirttiği bir diğer faktör de, basın yayın organlarının ülkenin zenginliklerini bir gösteriş kültürüne dönüştürmesidir.²¹ Gençler bu tür şeyleri arzulararak sosyal statü göstergeleri olarak görmektedir. Gençlere

¹⁸ Tunus RAC Örgütü, *Gençlerin Sorunlarını Destekleme Raporu*, s.8.

¹⁹ Al-Şuruk Dergisi (21 Ocak 2017) alchourouk.com

²⁰ Muhammed al-Haşani(2005) "Avrupa'ya yönelik yasa dışı göçün sebepleri", Al-Cezira, Alıntı Tarihi: 20.11.2014, www.aljazeera.net/specialfiles/pages/40dcc9-4cc5-41a4-b718-6656b133F208

²¹ Beyar Fransis, *Arap Ülkeleri Arasında Yasa Dışı Göç*, s.4.

göre ülkeleri basit ihtiyaçlarını karşılamada dahi aciz ve insani güvenliklerini tehdit eden bir yer hâline gelmiştir. Bunun sonucunda da vatana olan bağlılıklarını kaybetmektedirler. Bu durum da onların siyasete katılmadaki isteksizliklerini açıklamaktadır. Bundan dolayı Tunus Stratejik Araştırmalar Enstitüsü raporuna göre devrim sırasında 20 bin kadar Tunuslu yasa dışı göçe yönelmiştir. Ayrıca Tunus Ekonomik ve Sosyal haklar Formuna göre de, 2018 yılında İtalya sahillerine geçen Tunusluların sayısı 60.000'e ulaşmıştır.

Devrim sonrasında da düzensiz göç durumu ölçüleri göçmenlerde genel olarak yaş, cinsiyet ve eğitim düzeyi bazında değişiklik göstermiştir. Geçişlerde durdurulan kişilere yönelik yapılan saha çalışmasında 41 yaşını geçenlerin oranı %3, 20 yaş ve üstündekilerin oranı %14'tür. Bu dilime pek çok çocukta girmektedir. 31-40 yaş arası kişilerin oranı %16, 21-30 yaş arasında geçiş yapanların oranı ise %67 olarak kaydedilmiştir. Gizli göçe en çok katılım gösteren yaş grubu gençler olarak tespit edilmiştir.²²

Diğer bir taraftan yasa dışı göç sadece gençler arasında yaygın değildir. Bunun yanı sıra yasa dışı göç oranı kadınlarda %4'tür.²³ Kadınların göçleri genellikle bireysel veya aileleriyle beraber gerçekleşmektedir. Ayrıca düzensiz göç gençlerin önünü kapatmıştır. Aynı zamanda işsizliğin bıktırdığı ve gelecekleleriyle aralarına girdiği üniversite diplomasına sahip gençlerin önünü de kesmiştir. Tunuslu gençler için yasa dışı göç özellikle mezun olduktan sonra gayret gösterdikleri şeyleri gerçekleştirme konusunda tek çözüm gibi görünmektedir. Pek çok medya raporuna göre atamalar özellikle devrimden sonra yakın siyasi ilişkilerin varlığına ve komplimana dayanmaktadır. Buna delil olarak sosyal bilimlerde tartışmaların çoğunluğu "çıkar arkadaşlığı" veya "nüfuslu ilişkileri olanların çocukları" konularını içermektedir. Bu da pek çok üniversite mezununun umutsuzluğunu derinleştiren ve onların ferdi veya toplumsal göçüne sebep olan unsur olmuştur. Bazı araştırmalarda gençlerin "vatanlarından" kendilerini soyutladıklarını gösteren ifadeleri mevcuttur. Bunlardan bazıları "Kardeşim ben yaşıyor muyum?", "Ben canlı mıyım?" ya da "Denizde olmak kabirde olmaktan iyidir.", "Denizde ölmek kabre gömülerek ölmekten daha iyidir." gibi vatana olan zayıf bağın seviyesini yansıtan söylemlerdir. Pek çok gençte birkaç dolara ülke vatandaşlıklarından vazgeçmeye hazır olduklarını ifade etmişlerdir Bu sonuçlar devrimin başarısızlığının beklenen göstergesidir.

²² Tunus Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, s.20.

²³ Tunus Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, s.2.

Dinî Faktörler

Tunus siyasi rejimi bağımsızlığı sırasında, “Fransızlaştırılmış” seçkin siyasi bir grup vasıtasıyla devleti güncelleme projesine yönelmiştir. Sadikiye Kolejinin bazı kısımlarının, siyaset konusundaki fikir ve çalışmaları ile adından söz ettiren Fransa Üniversitesine katılması kararı verilmiştir. Fransa Üniversitesi eğitiminde, aydınlanma felsefesinin ve III.Cumhuriyet Devrimi’nin din karşıtı ilkelerinin etkisi hissedilmektedir.²⁴ Bunun yanı sıra ülkede dinî düzenlemeler konusunda bir dizi kanun tasarısı çıkarılmıştır. Toplumun aydın kesimi, yeni yapılanma yolunda geleneksel gericiliğe bir tepki olarak kanunların önemini takdir etmiştir. Tunus’ta esas dikkati çeken geleneksel Zeytuni Medresesi dinî eğitim sistemi ve anlayışına karşı girişilen eylemdir. Bu kurum dünyanın her tarafından asırlar boyunca öğrenci çekmiştir. Zeytuni Medresesi, İslam için Tunusluların zihinlerinde yer etmiş mutedil bir simgedir. Ancak siyasi rejimin bu kuruma olan bakışı toplumun bakışından oldukça farklıdır. Rejim bu kurumu ve çevresindeki sistemi “Din temelli geleneksel eğitimden başka bir eğitim vermeyen geleneksel bir kurum olarak”²⁵ değerlendirmiştir. Bundan dolayı Zeytuni Medresesinin kapatılması, şeriat ve dinî kaidelerin derslerinin verilmesi için özel bir fakülteye dönüştürülmesi kararı verilmiştir. Derslerin modern devlet yönetimine uygun biçimde daha modern teknikler, programlar dahilinde pedagojiyle verilmesi istenmiştir. Rejimin bu süreçte eğitim öğretim alanındaki hedefi yalnızca kültürel oluşum ve modern eğitim arasında derin bir fark oluşturan Zeytuni Medresesi geleneğinin temellerini sarsmaktan ibarettir.

Toplumun inanç merkezindeki bu radikal değişimlerin yanı sıra ülkedeki sosyal ve ekonomik çöküş, muhalif hareketleri tetiklemiştir. Bunlardan biri de direkt olarak devleti hedef alan ve modernleşmeye karşı çıkan “İslami Kimlik” hareketidir. Yanı sıra İhvani, Sofi ve Selefi gibi pek çok fikrî akımın arasında kendini doğru yol olarak gösteren İslami Birliği Hareketi de bu süreçte gündeme gelmiştir. Fakat rejim ülke güvenliğini tehlikeye attıkları gerekçesiyle toplu tutuklama ve yargılama yoluyla bu hareketlerin kadro oluşturmalarının önüne geçmiştir. Bu da Tunus’ta geleneksel değerine rağmen dinî alanın tamamen boş kalmasına ve bu alanda daha nitelikli eğitim almak isteyen bazı gençlerin Mısır Ezher Üniversitesi veya Körfez, Afganistan, Hindistan gibi başka dinî eğitim merkezlerine yolculuk yapmalarına

²⁴ Al-Hirmasi: Abdüllatif(2015), “*Vicdan Özgürlüğü ve Din Devleti Arasında Tunus’ta Dini Siyasetler*”. *Dini durum ve vicdan özgürlüğü raporu*, İnsan hakları Arap Fonu ve uluslararası gençler gözlem evi iş birliği ile Uygulamalı Sosyal Bilimler Formu, Tunus ,s.30.

²⁵ Hacı Lutfi(2013), *Bürokrasi ve İslam, Liderlik ve İmamlık*, Dar al-Cenub 2.Baskı, s.161.

sebepe olmuştur. Bu durum selefi Vahhabilik fikrinin de Arap kanallarında yaygınlaşmasına katkı sağlamıştır. Bu akımlar da “İslami Hilafet Sistemi’ne geri dönülmesi konusunda hırslanmaya ve “islam ümmetinin” dinî kimliğini yok etmeye çalışan “kâfir” Batı kaynaklı tüm gelişim biçimlerine direnmeye başlamıştır.

Irak, Çeçenistan, Bosna Hersek savaşları, bölgede yaratılmak istenen boşluk ve kriz konusundaki komploları kanıtlamak için bir vesiledir. Tunus ve diğer Arap ülkelerinde sosyal, ruhsal ve dinî göçe mecbur kalan gençlik bu akımla sürüklenmiş ve adı geçen bölgelerde cihada katılmıştır.

Devrim Sırasında Gerilim Odağı Düzensiz Göçler

2011 yılında Tunus'ta başlayan isyanla birlikte, uzun yıllardır bölgede egemen olan siyasi tekdüzeliğin sonuna yaklaşıldığı anlaşılmıştır. Tek partili baskıcı siyasetten, çok partili demokratik sisteme geçiş için harekete geçilmiştir. Bu süreçte kurulanlar arasında, Hükm Bin Ali'nin toplumdan geniş anlamda kabul ve itibar gören “Yeniden Doğuş” adlı partisi dikkat çekmektedir. Bu partinin üretmiş olduğu, oldukça dengeli ve geçen yüzyılın 80'lerindeki eğilimlerinin aksine açık görüşlü bir siyasettir. Bunlar “açık ılımlılık” ve “gizli radikallik” gibi benzer eğilimdeki dinî ve siyasi akımların belirginleşmesi için ilk adımlardı. Bunlardan bir tanesi de devletin laik olduğunu kabul etmeyen aksine tarih boyunca karar rejiminin “hilafet” olduğunu vurgulayan Kurtuluş Partisidir. “Ebu Ayaz'ın” önderliğindeki Şeri' Ensar Hareketi'nin yanında bu partinin de dava taşkınlıkları sebebiyle siyasi faaliyet ruhsatı elinden alınmıştı. Ayrıca devrimden sonra Tunus'ta siyasi suikast girişimlerinde bulunmasından dolayı Tunus ve Amerika Hükûmetleri tarafından terörizm hareketi olarak itham edilmişlerdi. Bununla beraber “Selefiler”, “U'kbe İbn Nafi'i” ve “Hilafetin Ordusu” gibi diğer tüm hareketler aslında radikal hareketlerdir. Bu tür hareketler özellikle gençleri hedef almış ve yaşamakta oldukları toplumsal aykırılıklardan faydalanarak onların içerisinde kabul görmüştür. Bu tür hareketler brifingler, ideolojik seminerler, yönetmekte oldukları yaklaşık 6000 camide dava halkaları yoluyla demogoji siyasetine başlamışlardır. Bu etkinliklerde gençleri yoldan çıkararak bunun neticesinde de geçmiş heveslerde yaşamalarını sağlayan “Selef Övgüleri” söyleşileri yapılmaktadır. Beraberinde de günahın kendinden, kimliğinden ve kefareten geri dönme yoluyla ve ancak “silahla” veya “kaba cihatla” tamamlanabilecek değişim hayalini benimseterek ruhlarını rahatlatmaktadırlar. Devletin bu dinî başkaldırını bastırmak konusunda yetersiz kalmıştır.

Amerika Millet Meclisinin İç Güvenlik Heyetine bağlı faaliyet grubunun hazırlamış olduğu rapora göre 2016 yılında ülkeler arasında terör gruplarına katılmak amacıyla ülkesini terk eden gençlerin oranı konusunda Tunus ön sıralarda yer almaktadır. Suriye'ye savaşa giden her beş Tunuslu gencin birisi geri dönmüştür.²⁶

Yanı sıra Şeriat Ensarları tarafından mücahitlerin ve sempatizanların sayısına ek olarak 10 bin kadar Tunuslunun cihat tezlerinden etkilendikleri ve ülkenin dışından cihada destek verdiklerini görmekteyiz.²⁷

Dikkat çekici olan ise terör gruplarına katılan gençlerin çoğunluğu üniversite düzeyinde diploma sahibi olan gençlerdir. "Tunus Toplumsal ve Ekonomik Haklar Forumu"nun terör davası dosyaları çerçevesinde sunmuş olduğu çalışmaya göre 1000 kadar örneğin %40'ı üniversite diplomasına (Yüksek Lisans vs.), %33'ü lise diplomasına, %13'ü mesleki yeterlilik diplomasına, %4'ü ortaokul diplomasına ve %10'u da ilkokul diplomasına sahiptir. Ayrıca katılan kadın oranı da %3,5'tir.

Tunuslu gençlerin askere gitme (cihat) arzusuna belli bir dereceye kadar katkı sağlayan kimlik krizi, hakkı olanı elde edememe gibi gibi faktörler toplumsal kutuplaşmayı da güçlendirmiştir. Diğer bir taraftan, aile fertleri arasındaki iletişimin yokluğunun da gençlerin radikalleşmesine etkisi vardır. Tunus'ta da diğer Arap ülkeleri gibi açık bir aile ayrışması, aile kavramının kaybolması, ergenin ve gencin kendi içine kapanması yani toplumsal ve kişisel ilişkilerden uzaklaşması durumu mevcuttur. Bu da görüldüğü üzere pek çok toplumsal sorunu beraberinde getirmiştir.

Tunus'tan Yapılan Göçlerin Olumsuz Etkileri

Bu etkileri değerlendirirken ulusal ve uluslararası etkileri olarak iki kısımda inceleyebiliriz. Tunus'ta düzensiz göçlerin olumsuz etkilerinden biri, göçmenleri para karşılığında gitmek istedikleri ülkelere kaçırarak yasa dışı göç çeteleridir. Örneğin Tunus'ta 1000 ila 1500 dolar arasında bir miktar karşılığında göçmenleri taşıyacak insan kaçakçıları mevcuttur. Taşıma işlemleri genellikle balıkçı tekneleri, kauçuk veya sert sandallarla gerçekleştirilmektedir. Bu yolculuklar oldukça tehlikelidir. Pek çok göçmen bu yolculuklar esnasında ağırlık fazlalığından dolayı binilen araç batması sebebiyle denizde hayatını kaybetmektedir. Örneğin 2018 yılında 112 genç

²⁶ Kaşifler Cemiyeti(2018), Başkent "Tunus Devrimi'nden 7 sene sonra Batı kibarlığında ergenlik", s.8.

²⁷ Ealiyye Aleni(2014),Tunus'ta Şeriat Ensarları ve Terör Olgusunun Maliyeti, Arap Dünya'sında Radikal Dini Gerilim Konferansı'nda sunulan bilimsel doküman,s.97.

kız ve erkek Akdeniz'de kaybolmuştur. Bu gençlerin tamamı iç bölgelerden özellikle de "Seydi Buzit" bölgesinden gelmişlerdi. Fakat Sivil Toplum Kuruluşları, yöneldikleri Avrupa ya da Suriye hedefini görmezden gelerek kaybedilen kişilerin dosyalarında faturayı Tunus hükûmetine kesmektedir. Bundan dolayı Tunus hükûmetinin de desteği ile 2016 yılında insan haklarını korumak amacıyla "Kaybeden Anneler Cemiyeti" kurulmuştur. Bu cemiyet pek çok faaliyetinin yanı sıra İtalya hükûmeti ile de birlikte koordine bir şekilde hapislerde veya ölü bulunan göçmenlere DNA testi ile araştırmalarını sürdürmektedir.

2011 yılından beri terörizm ve cihat ile bağlantılı ülke içerisinde tartışmalı başlıkları yönlendiren yapıların, camilerde davetler yoluyla veya sosyal medya gibi yeni medya araçlarıyla asker kazanarak büyüdüğü görülmektedir. Burada Tunus adına kışkırtıcı olan nokta; bir önceki Amerika Birleşik Devleti Büyükelçisi Jacob Vals, Troyka hükûmetini göçmenlerin terör organizmalarına katılmaları için yolculuklarını kolaylaştırdığı gerekçesiyle terörizm ile gizli iş birliği içerisinde diye itham etmiş olmasıdır. Büyükelçi bu açıklamayı Washington Yakın Doğu Siyaseti Enstitüsünün yayınladığı araştırmaya dayandırmıştır. Bu açıklamanın tek dayanağı Tunus'ta terör meselelerinde hüküm giyenlerden çoğuna gelen genel yasal aftır. Diğer bir taraftan daha önce zikrettiğimiz bazı hareketlerin devletin gözetim ve caydırıcılığa başvurmadan veya Selefilere'in ilk konferansındaki bu başarılarına ehemmiyet vermeden, aleni bir şekilde yapılan etkinliklerine izin vermesidir. Bahsi edilen Selefî etkinliğinde cihada davet edenlerin arasında pek çok şeyh, din adamı da vardı. Şeyhlerin karşılaşması Nudha Hareketine bağlı pek çok siyasi tarafından hoş karşılandı. Aynı bağlamda, özellikle aralarındaki siyasi ve ideolojik çatışma çemberinde bu şebekelerden sorumlu olanların hakkında partiler arasında birbirlerini itham ettikleri pek çok suçlama gündeme gelmektedir. Bu süreçte kaçakçılık şebekeleri yalnızca eşya ticareti anlamında değil, özellikle Tunus ve Libya sınırlarında faaliyet göstererek silah ve asker konusunda da büyümüştür. Bu durum da Avrupa Birliği'nin Tunus'u terörizm ve kara para aklama olaylarında ihmalkâr kara listesine eklemesine sebebiyet vermiştir.

Ancak bu hususta iki önemli sorunsal göze çarpmaktadır: Birincisi, silahlı çatışma bölgelerindeki Tunuslu anneler ve çocuklarıdır. Tunusluları Kurtarma Cemiyeti 105 durum için inisiyatif olarak birtakım bildirimler yayınlamıştır. Bunların 83'ü Tunuslu çocuklarla ve 22'si Tunuslu annelerle ilgilidir. Bu dezavantajlı ailelerin dağılımları şu şekildedir: Libya'da %50, Suriye'de %32 ve şuan Irak'ta bulunan çocukların oranı ise %4'tür. Kalan

%7 ise diğer bölgelere dağılmış durumdadır. Ancak bununla beraber aynı kaynağa göre Tunus hükümeti “terör mağdurları” olarak cemiyetin tek tek saydığı bu insanlar için kılını bile kıpırdatmamaktadır.

İkinci sorunsal ise Suriye ve Libya’dan geri dönen teröristlerin yeniden entegrasyonudur. Bunların sınırdaki sayısı yaklaşık 600’dür. Bu sorun Tunus devletinin en büyük sorunlarından sayılmaktadır. Bu insanların tekrar eğitilmesi ve özellikle topluma yeniden kazandırılması gerekmektedir. Üstelik ülkelerini terk etme sebepleri olan ekonomik kriz, işsizlik gibi koşullar hâlâ devam etmektedir. Bu koşullar onların tekrar örgüt saflarına geçerek ülke içerisinde faaliyetlerini sürdürmesi durumunu tetikleyebilir ve yeni bir toplumsal krize sebebiyet verebilir. Profesör E’liye al Alani bu konuda ülke için “Somalileşmiş Tunus” benzetmesini yapmaktadır.

Göçe artık sadece ulusal sosyo-ekonomik mesele olarak bakılamaz. Göç, meydana gelen bölgesel reaksiyonların gölgesinde uluslararası sınırları ifade eden siyasi bir güvenlik meselesine dönüşmüştür.²⁸Kuzey Akdeniz’de göçmen sayısının artması Avrupalıların güvenliği için fiilî bir tehdit oluşturmaktadır. Örnek olarak Güney Akdeniz ülkelerinden gelen göçmen nüfus topluluğunun ve azınlıkların yoğunlaştığı noktalar büyük Avrupa şehirlerinin kenar mahalleleridir. Buralar gecekondu (Bidonvilles) şehirleri olarak isimlendirilmektedir.²⁹ Bu gecekondu bölgesi tüm toplumsal tehlikelerin kaynağı olarak kabul edilmektedir. Buna ek olarak Avrupa toplumunda göçmenlerin ve çocuklarının düşük fiyatlara çalışması iş piyasasında Avrupalı çalışanlarla şiddetli rekabete yol açmaktadır.³⁰ Bununla beraber, uluslararası alanda da düzensiz göç organize bir suç olarak kabul edilmektedir. Düzensiz göç aynı zamanda uyuşturucu kaçakçılığı, kara para aklama, silah, eser ve insan ticareti gibi pek çok suçu da içerisine almaktadır. Gizli göçmen de bu şebekeler tarafından mühim başıboş bir kurban olarak görülmektedir. Göçmen maddi durumunu daha iyi bir hâle getirmeye çalışırken kendisini insan vücuduna zarar verebilecek veya maddi tasfiyeye kadar keskin cezaları olan suç örgütlerinin ortasında bulabilir. Göçmen bu şebekeler tarafından organ ticareti için ilk kaynak olarak görülmektedir. Belki de bu olay 2011’den günümüze kadar kaybolanların sırrını bize açıklamaktadır.

²⁸ Nebil Zekavi, “Orta Akdeniz Havzasında Jeosiyasi Gizli Göç: Görünen Boyutları Ve Avrupa’nın Arka Planda Yaklaşımı”

²⁹ Mustafa Buhuşi(2006), *Soğuk Savaş’ın Bitmesinden Sonra Akdeniz Havzası, Rekabet Ve Hedeflerin Araştırması*, Kahire, Dar Al-Fajr Basın Yay., s.8-9.

³⁰ Münire Bel’iid(2008), *Akdeniz Bölgesi’nde Yeni Güvenlik Dinamikleri, Faktör Olarak Cezayir’in Cezayir Bölgesinde Ve Akdeniz Güvenliğindeki Rolü, Uluslararası Buluşma Bölgeleri*, Constantine 1 Üniversitesi, s.104.

Avrupa ülkelerinin karşı karşıya olduğu ikinci tehdide gelirse eğer, o da özellikle Güney Akdeniz ülkelerinde İslam siyaseti hareketleri ile beraber “İslamofobiya (İslam’dan korkmak)” nın güçlü bir şekilde ortaya çıkışıdır. Özellikle Almanya ve Fransa’nın şahit olduğu saldırı ve şiddet eylemleri gibi terör faaliyetleri Avrupa bölgesi için güvenliği ve çıkarları açısından tehlike arz etmekte, toplumsal alanda korkuya sebep olmaktadır. Avrupa’da Müslümanlara hatta orada doğmuş olanlara yönelik ırkçı yaklaşımların oranının artmasına sebep olan “Şarel Abdu”, “al-Şanzelize” vb. eylemleri de buna örnek olarak gösterilebilir. İşte tam burası Hristiyan ve Müslüman kimliğin kesişim noktasıdır. Dinî ve ideolojik gerginliğin gölgesinde entegrasyon zorlaşmaktadır. Bu da Kuzey ülkelerinde toplumsal güvenlik için tehdit olarak görülmektedir. Bu durumu en çok güçlendiren söylemde, genellikle yasa dışı göçmenlerin elindeki hakkın yetkili mahkeme ya da idari makamlarınca ortadan kaldırılmasına yol açan öldürme ve gasp suçlarının artmasıdır. Bundan dolayı Avrupa Birliği ülkeleri Akdeniz havzasındaki ülkelerle görüşlerin birbirine yakınlaşması ve kültürü desteklemek, gelişim için maddi destek sunma ve bunun yanı sıra bu ülkelerde kalkınmayı sağlamak için ortak pek çok sözleşme imzalamıştır. Bu anlaşmalara örnek olarak 26-27 Kasım 1995 Barselona Anlaşması verilebilir. Bu anlaşma MEDA programı olarak kabul edilmiştir. Avrupa Birliği ülkeleri ve Akdeniz ortakları arasında finansal destek için tahsil edilmiş maddi destek karşılığında gelmektedir. İki kısma ayrılmıştır. Birinci kısımda (1995-1996) Tunus 168 milyon Euro destek almıştır. İkinci kısım ise 2000 ve 2006 yılları arasını kapsamaktadır. Destekten yararlanan en önemli ülkeler, 917 milyon euro ile Fas, 965 milyon euro ile Mısır’dır. Ardından da Tunus 500 milyon euro almıştır.³¹

Bu proje ve yatırım desteklerinin sebebi özellikle, iç kesimlerde işsizlik ve yasa dışı göç durumunu sınırlamaktır. Diğer bir yandan amaç terörizme karşı sempozyum ve toplantılar gerçekleştirerek toplumsal kaosu sona erdirecek çözümler geliştirmektir. Batı Akdeniz ülkelerinin İçişleri Bakanlıkları tarafından ve Kasım 2009’da Al-Bundugiyye’de böyle bir toplantının ilanı yapılmıştır. Bu toplantıda Akdeniz’deki tüm ülkelerin sınırlarının korumasını güçlendirmek amacıyla terör, kara para aklama, kanunsuz göç ve iş göçü gibi konular tartışılmış, gençlere vize uygulamalarını ücretsiz kolaylaştırmak gibi tüm organize suç olaylarıyla mücadele uygulama aşamaları belirlenmiştir.

Her devletin yasa dışı göçmenlere muamelesinde kendisine özgü stratejileri bulunmaktadır. Örneğin Belçika’nın, gelen göçmenlerin topluma karışmalarına müsaade ettiklerini ve Belçikalı vatandaşlar gibi

³¹ İdris Muhammed Al-Said(2014),a.g.e , s.78.

tüm hakları kullanmalarını sağladığını görüyoruz. Aynı zamanda İtalyan siyaseti ve göçmenlere muamelesi ise pek çoğunun yurt edinmesine katkı sağlamış, diğer yandan “Sınır Tanımayan Doktorlar” gibi insani örgütler tarafından kurtarılıp İtalya’ya getirilen her göçmeni 5500 euro para cezasına çarptırmıştır. Bu bilgiler Media 24 haber sitesinden alınmıştır. Bu kanun insani yardımların külfetinin ve kaynakları sağlamadaki açıklığın artmasına dayandırılabilir. Bu sadece İtalya’nın izlemiş olduğu bir yol değildir. Aynı zamanda Türkiye ve Ürdün’de aynı krizi yaşamaktadır. Türkiye’de 21 çadır kent ve Ürdün’de ise 10’dan fazla çadır kent bulunmaktadır. Tüm bunlar devletlerin omuzlarındaki yükü arttırmaktadır.

Sonuç

Sonuç olarak ulaştığımız noktada Tunus’ta yasa dışı göç, Avrupa’ya da çatışmalı bölgelere de olsa, belli geçerli sebeplere ve etkenlere sahiptir. Bunlar çalışma boyunca tartışılmıştır. Tunus da, isyanlara şahit olan diğer Arap ülkeleri gibi ekonomik, siyasi ve toplumsal seviyede olumsuzluklara maruz kalmaktadır. Bu olumsuzluklar genç yaştakileri vatani ve dinî kimlik karmaşasında bırakmıştır. Tunus toplumunun yaşamakta olduğu karışık vaziyetlerin gölgesi altında bu kimlik giderek kaybolmaktadır. Siyasi düzensizlik ve kaos hâli de bu durum üzerinde etkilidir. Ülkeye olan aidiyetlik ise fiilen aidiyetlik değil de biçimsel bir aidiyetliğe dönüşmüştür. Buradan hareketle şunu söyleyebiliriz ki vatan sevgisini kaybetmek gençlerimizi radikalliğe ve sapkınlığa sürüklemektedir. Gençler için temel toplumsal adaleti ve kapsamlı bir korumayı sağlayamayan devlet, bu polemiklerin ve sapkınlıkların en mühim sorumlusudur. Özellikle partilerin, yönetim mülkiyetini kamunun çıkarlarını önemsemeksizin kendi çıkarlarına kullanması halktan tepki toplamaktadır. En önemlisi, ülkede sosyal ve siyasal anlamda en aktif kesim olması gereken gençler, “savaşçılar” ya da yasa dışı göç edenler durumuna düşmüştür. Bunun için Tunus devletinin kalkınma programı hazırlaması, ders alanları ve iş piyasası istekleri arasındaki dengesizliği düzenlemesi gerekmektedir. Böylece gençliğe yatırım ve destek sağlanmış olur. Daha mühim olanda gençlerin görüşlerini esas alan sosyal, kültürel ve siyasal stratejilerin kurulmasıdır. Din ile ilgili olarak ise vatanın değerini güçlendiren, bunu amaç edinen seminerler ve sempozyumlar düzenlenmeli, bunlar aracılığıyla diyalogu mümkün kılan özgün metotlar geliştirilmeli ve bu metotlara dayanan bu alana has bir eğitim programı hazırlanmalıdır. Çünkü tehlike hâlâ geçmiş değildir. Özellikle de çekişme bölgelerinden “savaşçıların” geri dönmesi toplumu tekrar kaosa sürükleyecektir.

Arapça Kaynaklar

- İdris Muhammed Al-Said(2014) *Arap Olmayan Bölgesel Faktörlerin Arap Devrimlerine Yönelik Saldırgan Eğilimleri, Devlet Siyaseti* S.188,s.78.
- Ealiyye Aleni(2014) *Tunus'ta Şeriat Ensarları Ve Terör Olgusunun Maliyeti, Arap Dünya'sında Radikal Dini Gerilim Konferansı'nda Sunulan Bilimsel Doküman*, s.97.
- Beyar Fransis, *Arap Ülkeleri Arasında Yasa Dışı Göç*, s.4.
- Said Abdali(2014), *Afrika Kıtası Ülkelerinde Yasal Dışı Göçü Tetikleyen Sebepler Ve Etkenler: Moritanya, Noukşot Tarihi Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*,Sayı 62, s.2.
- Selim Al-Lukmani(1981), *Kafes Eylemi Araştırmasında Derinleşme Tezi*, Hukuk Ve Siyasal Bilimler Fakültesi,Kanuni İnceleme,s.12.
- Seham Haruri(2009), *Göç Ve Avrupa Civarının Politikası*, Al-Fikir Dergisi, Biskra Üniversitesi,Sayı 5, ss.345-346.
- Tarik Abd Al-Hamit Al-Şehavi(2009) *Yasa Dışı Göç, İskenderiyye: Dar Al-Fikr Al-Cami'i*,s.19.
- Abdüssettar Sehbani(2016), *“Gençler Ve Tunus'taki Düzensiz Göç”, Sosyal Benzerlikler, Uygulamalar Ve Beklentilere Yönelik Saha Araştırması*. Tunus Ekonomik Ve Sosyal Haklar Formu 2016, s.10.
- Abdüllatif Al-Hirmasi(2015), *“Vicdan Özgürlüğü Ve Dini Devleti Arasında Tunus'ta Dini Politikalar”*. *Dini Durum Ve Vicdan Özgürlüğü Raporu*, Uygulamalı Sosyal Bilimler Forumu, İnsan Hakları Arap Fonu Ve Ulusal Gençlik Gözlemevi İşbirliği İle, Tunus,s.30.
- Abdülvehhab Al-Kiyilani(1994), *Siyasi Ansiklopedi* Cilt.7, Beyrut, Arap Araştırmalar Ve Yayın Kurumu, s.67.
- Osman Al-Hüseyin Muhammed Ve Yasin Avz Al-Kerim Mübarek(2008) *“Yasa Dışı Göç Ve Suç”*, Nayif Güvenlik Bilimleri Üniversitesi İstatistik Ve Araştırma Merkezi, Riyad,s.17.
- İ'yad Muhammed Semir(2008), *Orta Avrupa Havzasında Göç (Etkenler Ve Siyasetler), Cezayir Ulusal Buluşmasına Ön Müdahale Ve Orta Asya'da Güvenlik: Gerçek Ve Ufuklar*, Konstantine, Mentouri Üniversitesi.
- Haci Lutfi, *Bürokrasi Ve İslam, Liderlik Ve İmamlık*, Dar Al-Cenub 2.Baskı, s.161.
- Muhammed Mahmud Al-Seyyid(2014),*“Yasa Dışı Göç”*, Al-Hivar Al-Mütemeddin Dergisi,Sayı 3554.
- Mustafa Buhuşi(2006), *Soğuk Savaşı'n Bitmesinden Sonra Akdeniz Havzası, Rekabet Ve Hedeflerin Araştırması*, Kahire, Dar Al-Fajr Basın Yayıncılık,ss.8-9.
- Muhammed Mu'mera(2009): *“Gizli Göçe Katılımın Sebepleri Ve Etmenleri”*, *Cezayir Saha Araştırması, Arap Alemi*.

Münire Bel'iid(2008), *Akdeniz Bölgesi'nde Yeni Güvenlik Dinamikleri, Faktör Olarak Cezayir'in Cezayir Bölgesinde Ve Akdeniz Güvenliğindeki Rolü, Uluslararası Buluşma Bölgeleri*, Constantine 1 Üniversitesi, 29-30.04.2008, s.104.

Mehdi Mabruk(2010), *Gizli Göçmenler Suçlular Mı Yoksa Kurbanlar Mı? , İnsani*, 50. Sayı Sonbahar, s.10.

Nebil Zekavi, *"Orta Akdeniz Havzasında Jeosiyasi Gizli Göç: Görünen Boyutları Ve Avrupa'nın Arka Planda Yaklaşımı*.

Naci Abdünnur(2008) *"Kuzey Batı Afrika'da Yasa Dışı Göç Durumunda Güvenliğin Askerî Dışı Boyutları"* Cezayir Uluslararası Katılım Buluşmalarında Yayınlanmış, Gerçek Orta Doğu'da Güvenlik Ve Ufuklar, 29-30.04.2008, Konstantine Üniversitesi Hukuk Ve Siyasal Bilimler Fakültesi, s.119.

Raporlar Ve Araştırmalar

Kâşifler Cemiyeti, (2018), Başkent *"Tunus Devrimi'nden 7 Sene Sonra Batı Kibarlığında Ergenlik"*, sayı Haziran,s. 8.

Yasa Dışı Göç Olgusu Hakkında Tunus Stratejik Araştırma Enstitüsü Raporu(Ekim 2017),

Tunus Rac Örgütü Tarafından Gençlerin Sorunlarını Destekleme Başlığı Altında Hazırlanan Rapor.

Dava Dosyaları Kapsamında Tunus'taki Terör Hakkında Rapor, Hazırlayan: Ekonomik Ve Toplumsal Haklar Tunus Formu, Ekim 2016.

Web Adresleri

Muhammed Haşani: *"Avrupa'ya Yönelik Yasa Dışı Göçün Sebepleri"* 11.03.2005 Al-Cezira Net'den Alıntıdır: www.Aljazeera.Net/Specialfiles/Pages/40dcc9-4cc5-41a4-B718-6656b133f208 Alıntı Tarihi; 20.11.2014

Al-Şuruk Dergisi, 21 Ocak 2017 Alchourouk.Com

Yabancı Kaynaklar

Iom: « Irregular Migration From West Africa To The Maghreb And The European Union: An Overview Of Recent Trends. » Migration Research Series N°:32, 2008, P13.

S.Maher, *The Roots Of Radicalisation ? It's Identity, Stupid*, Icsr.23 June 2015, [Http://İcsr.info/2015/06/İcsr-İnsight-Roots-Radicalisation-İdentity-Stupid/](http://İcsr.info/2015/06/İcsr-İnsight-Roots-Radicalisation-İdentity-Stupid/).

Sofiene Bouhdiba : « Les Ong Et Les Organisations Internationales Face Au Retour Force Des Migrations Clandestins Maghrébin ». Université De Tunisie, Disponible Sur : Www.Uclouvain.Be/Cps/Ucl/Doc/Demo/Documentsbouhdida.Pdf Consulte Le 06/03/2011.

Unit Nations Development Programme : Human Development Report 2005. Samir Radwan. Rural Youth Unemployment And Coping Strategies In The Near East And North Africa. Presentation To The Ifad Governing Council Round Table On Promoting Livelihood Opportunities For Rural Youth. Rome. Feb 14-15-2007.

GÜNÜMÜZ ARAP GENÇ NÜFUSUNDA GÖÇ OLGUSU: KÜRESEL ÇAĞDA KİMLİK KRİZİ VE VATANDAŞLIK

Mohammed Ali Al Afi*

Giriş

Günümüzde toplumlar, daha önce eşi benzeri görülmemiş bir iletişim çağından geçmektedirler. İletişim ve etkileşim anlamında ufuklar açan ve farklı milletler arasında köprü kuran küreselleşmenin getirdiği hız ve dinamizmle büyük bir teknoloji devrimi yaşanmaktadır. Ayrıca sosyal izolasyonun önündeki engeller kırılmış ve artık uzaklar yakın olmaya başlamıştır. Bu büyük açılım ve iletişim ağı, farklı toplumlardaki bireyleri ana vatan hedeflerini ve çeşitli isteklerini gerçekleştirebilmelerine olanak tanıyan ülkelere göç etmelerine zemin hazırlamıştır. Küreselleşmenin küresel hızlı dengelerle birlikte insanları bir yerden bir yere taşınmaya teşvik etmesinin akabinde gençlerde göç kavramı aktif hâle gelmeye başlamıştır. Böylelikle genç nüfus, gelişmekte olan ülkelerden dünyanın dört bir yanına dağılmaktadır. Günümüz Arap genç nüfusunun göç etmesi, Arap toplumlarında ekonomik ve sosyal büyümenin önünde bir engel teşkil etmektedir. Çünkü göç her toplum için devamlı kalkınmanın en önemli unsurlarından biri olan insan sermayesinin yok olmasına yol açmaktadır.

Araplar güvenlik, eğitim, yaşam hakkı, iş arayışı, siyasi ve sosyal katılım, hayatlarını ve ailelerinin hayatlarını koruma altına alma, saygı duyulma ve öz saygı ihtiyaçları vb. nedenlerle ülkelerinden göç etmektedirler. Arap hükûmetleri, vatandaşlarını ana vatanlarında tutabilmek hususunda izlenen politikaların ve stratejilerin gözden geçirilmeleri gerektiğini düşünmektedirler. Bu anlamda kendilerinin çok kritik rol oynadıklarının ve gençlerin temel taleplerini karşılamalarının elzem olduğunun

*Dr., Sahar Uygulamalı Bilimler Fakültesi, İnsan Kaynakları Yönetimi, Umman.

farkındadırlar. Bununla birlikte üzerinde durulması gereken asıl mesele bireyi vatanını kendinden bağımsız düşünemeyeceği şekilde vatan sevgisi ile donatarak kimlik ve vatandaşlık algısının çok küçük yaşlardan itibaren güçlendirilmesidir.

Bu bölümde, günümüzde Arap gençlerinin göç olgusunu kimlik ve vatandaşlık problemleri üzerinden el alınacaktır. Vatandaşların ulusal bir kimliğe bürünmesine imkân tanımayan politikaların takip edilmesini, Arapların dışarıya göç etmelerinin temel nedenlerinden biri kabul etmektedir.

Dünyayı birbirine bağlayan küreselleşme akımı bireyleri göçe teşvik etmiştir. Daha iyi bir yaşam standardına sahip olma, özgürlük kazanma, silahlı veya silahsız çatışmalardan kaçma gibi nedenlerle gençlerden oluşan Arap göçmen sayısında artış yaşanmıştır. Çalışmanın üzerinde durduğu problem ise “Özellikle içinde bulunduğumuz küreselleşme döneminde Arap gençlerinin göç etmesi ile kimlik ve vatandaşlık krizleri arasında ne gibi bir ilişki bulunmaktadır?” sorusu üzerine şekillenmektedir. Çalışmanın probleminin doğurduğu sorular ise aşağıda sıralanmıştır:

1. Küreselleşme çağında dış göç olgusunu çevreleyen koşullar nelerdir?
2. Günümüz Arap gençlerinin dış göç istatistikleri nelerdir?
3. Günümüz Arap gençlerinin göç etmesinin kimlik ve vatandaşlık krizleri ile nasıl bir ilişkisi vardır?
4. Dış göçü engelleyerek çağdaş Arap gençlerinin kimlik ve vatandaşlık algılarını güçlendirmek için ne gibi bir stratejik bir görüş önerilmektedir?

Bu bölümde özellikle aşağıdaki araştırma sorularının cevaplaması hedeflenmektedir.

1. Küreselleşme çağında dış göç olgusunu çevreleyen koşulların tanımlanması.
2. Günümüzde Arap gençlerden oluşan göçmen nüfus istatistiklerinin ortaya çıkarılması.
3. Günümüz Arap gençlerini dış göçe iten nedenlerin incelenmesi.
4. Günümüz Arap gençlerinin göç etmesi ile kimlik ve vatandaşlık krizleri arasındaki ilişkinin açıklanması.
5. Dış göçü engellemek adına çağdaş Arap gençlerinin kimlik ve vatandaşlık algılarını güçlendirmek için stratejik bir görüşün sunulması.

Bu çalışma, çağdaş Arap toplumlarının muzdarip olduğu “gençlerin göçü ve nitelikli insan donanımı eksikliği” gibi kritik konuları ele alması

bakımından önem taşımaktadır. Aynı zamanda vatandaşlarının ülkelerini terk etmelerini engellemek için göçün sebeplerini araştırması bağlamında Arap hükümetlerinin eğilimleri ile de uyum sağlamaktadır. Dış göçü engellemek için günümüz Arap gençlerinin göçetmesi ile kimlik ve vatandaşlık meseleleri arasındaki ilişkiyi inceleyen bilimsel bir çalışmadır. Ayrıca, içinde bulunduğumuz dönemde Arap gençlerinin kimlik ve vatandaşlık ile ilgili tutumlarını güçlendirmek, dış göç hususu ile ilgilenenlerin ve siyasi karar alıcılarının bakış açısını genişletmek adına stratejik bir görüş ortaya koymaktadır.

Kavramsal çerçeve

Arap gençlerinin göçü, Arap gençlerinin daha iyi bir hayat standardına sahip olmak; hak ve özgürlüklerine kavuşmak; silahlı çatışmalardan kaçmak gibi nedenlerle tamamen kendi seçimleri doğrultusunda ya da mecburen öz vatanlarını bırakıp başka bir yere yerleşmeleridir.

Küreselleşme: İlk önce tamamen ekonomik bir düşünce ile başlayan, sonradan yaşamın farklı tüm boyutlarına nüfuz eden, çeşitli görüş ve boyutları olan hızlı gelişmeler silsilesidir. Küresel pazar, bilgi ekonomisi, dijital devrim gibi küreselleşmenin birçok yansıması hâlâ tüm dünyada büyük etkiler bırakmaktadır. Bir dünyadan diğerine geçişi kolaylaştırmak için bilim, bilgi, teknoloji, iletişim, dijitalleşme vb. alanlarda olumlu anlamda değişikliklere gidilmesi gerekmektedir.

Kimlik: Bireyi diğer kişilerden ayıran özellikleridir. Kişinin bir millete ait olarak veya yaşadığı yere özgü edindiği özellikleri ile sahip olduğu eşsiz kişiliğidir.

Vatandaşlık: Sahip olduğu haklar ışığında vatandaşın vatanı ile arasındaki ilişkiyi kapsar. Aynı zamanda sadakat, aidiyet, katılım, sosyal sorumluluk gibi kişinin yerine getirmesi gereken görevleri de içine alır. Bu görevler kişinin vatanına sıkıca bağlanmasında, vatan sevgisini derinleştirmesinde, vatanının inşasına katkıda bulunmasına ve vatanının kazanımlarını savunmasında etkilidir.

Küreselleşme Çağında Dış Göç

Küreselleşme, çok hızlı gelişim gösteren bir olgudur. Başlarda ekonomik etkenlerle yayılma göstermişse de devletler ve halklar arasında sağladığı etkileşim ile hayatın çok farklı boyutlarına nüfuz etmiştir. Küreselleşmenin

tanımı ve modern dünya toplumlarında küreselleşmenin etkileri hakkında pek çok farklı bakış açısı oluşmuştur. Küreselleşmeyi, yarattığı zorluk ve sorunlara rağmen olumlu bir hareket olarak gören insanlar olduğu gibi onu sömürgeci hedeflerle ilgili ortaya çıkan, çoğunlukla devletlerin kültürleriyle ve ulusal özellikleriyle uyum sağlamayan olumsuz bir akım olarak değerlendirenler de bulunmaktadır.

Küreselleşme, ekonomik yönü ağır basan yeni bir küresel ve siyasi düzendir. Ulusal sermayeye alternatif olarak küresel bir sermaye oluşturmak için bilim, teknoloji ve iletişim alanlarındaki son gelişmelerden faydalanmaktadır. Halkların sosyal, tarihsel, uygar ve kültürel ilişkileri ile ilgili kavramlarındaki köklü değişiklikleri içermektedir.¹ Küreselleşme, ekonomik boyutu aşmış siyasi, sosyal ve kültürel boyutlara sirayet etmiştir. Küreselleşme ayrıca dünyanın dört bir yanındaki insanların rahatça iletişim kurabilmeleri, çağdaş dünya medeniyetlerinin farklı kültürlerinin birbiriyle kaynaşabilmesi, birçok ulusal kimliğin ve özelliğin tek bir küresel kalıba sokulması, insanların dünyadaki gelişmelerden anında haberdar olabilmesi, farklı devletlerin ekonomi ve kalkınma koşullarının kolaylıkla incelenebilmesi için gerekli koşulları da sağlamıştır.

Küreselleşmenin ülkeler arasındaki mesafeleri kısaltması, dünya ülkeleri arasında ticari köprüler kurması ve farklı kültürlerin ülke sınırlarını aşması gibi hayatın birçok alanına yansıyan etkileriyle birlikte insanları ülke sınırlarının dışına çıkmaya iten unsurlar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Göçmenleri kendi ülkelerinde yaşadıkları eksiklikleri gidermeleri için diaspora ülkelerine göçe teşvik eden faktörler çoğalmıştır. Bu faktörlere yoksun oldukları haklara yeniden kavuşabilme, yaşadıkları zorluklardan kurtulabilme ve daha iyi bir yaşamın önündeki engelleri aşabilme istekleri örnek verilebilir.

Küreselleşme bir canavar hâline gelmiş ve küreselleşmenin korkunç etkileri tüm dünyaya yayılmıştır. Küreselleşmenin sonuçlarına bakıldığında dünyanın odak noktasının para hâline geldiği, insanlar ve devletler arasındaki farkın eşi benzeri görülmemiş bir raddeye ulaştığı söylenebilir. Bu bağlamda dünya ülkelerinin %20'sinin, gayrisafi küresel hasılanın %85'ini ve küresel ticaretin %84'ünü elinde tuttuğunu, nüfusunun %85 oranında bir küresel birikimi olduğunu, 21. yüzyılda çalışma fırsatına sahip olacak şekilde %20 oranında iş gücü hacmine sahip olduğunu görmekteyiz. Küreselleşmenin yansımaları ve küresel kapitalist ekonomi, iş arayışı için insanları sürekli göçe sürüklemiştir. Üst düzey ve uzmanlaşmış lisansüstü çalışmalar

¹ el-Vatan(2015), *Küreselleşme Döneminde Göç: Yönelimler, Krizler ve Alternatifler*, Maskat: <http://alwatan.com/details/46944>

amacıyla yapılan beyin göçleri ya da eski bir yöntem olan siyasi sığınmalar da küreselleşmenin getirdiği göç hareketlerindedir.²

Göç meselesi fakirlik, savaşlar, silahlı çatışmalar, kamusal özgürlüklerin azalması, birçok üçüncü dünya ülkesinde kötüleşen siyasi ve ekonomik durumlar ile bağlantılıdır. Küreselleşme, getirdiği bilimsel ve teknolojik değişimler ile diğer dünya toplumlarını da etkisi altına almıştır. Akabinde ise küçük bir köy toplumu oluşmuştur. Ayrıca, küreselleşmeye bağlı olarak kitlesel, iç ve dış göçler artmıştır.³

Bu çalışmada ele alınan sorun, modern toplumların birbirleriyle olan etkileşimleri sonucunda ya da üçüncü dünya ülkelerinde siyaset, ekonomi, sosyal durumlar ve kalkınma alanlarında halkın kötü şartlarla karşı karşıya kalması nedeniyle artan iç ve dış göçtür. Tüm bu saydığımız nedenler, pek çok vatandaşı ana vatanlarını terk ederek diaspora ülkelerine göç etmeye sevk etmiştir. Küreselleşme ise bu noktada daha iyi yaşam şartlarına sahip olma arzusunda ve özgürlük arayışında olan vatandaşların sınırları aşmasına yardımcı olmuştur.

Göç, insanların farklı farklı amaçlarla zorunlu ya da tamamen tercihlerine bağlı olarak başvurduğu bir yoldur. Göçün yaşam, hayat, barınma gibi basit dürtülerle kimi zaman bir seçenek kimi zaman ise bir zorunluluk olarak sahneye çıktığını görmekteyiz. Bugün ise kısıtlanan yaşam şartları ve daha fazla gelişim hususunda ufukların açılması ile göç oranlarındaki artışlardan söz etmek mümkündür. Buna bağlı olarak kültürel, dinsel, ırksal bileşenlerin içinde yer aldığı yeni kalıplar ve tüm dünyada değişen dengeler gözlemlenmektedir.⁴

Uluslararası göçmen sayısının geçtiğimiz 45 yılda arttığına dair değerlendirmeler bulunmaktadır. Söz konusu değerlendirmeler kendi ülkesi dışında yaşayan kişi sayısının 2015 yılında 244 milyona ulaştığına işaret etmektedir. İstatistiklere bakıldığında ise göçmen sayısında 1990 yılına oranla 100 milyonluk bir artış yaşandığını söyleyebiliriz. 2015 yılında uluslararası göçmenlerin çoğu (%72'si) 20-64 yaş aralığındaki çalışma çağındaki insanlardan oluşmaktaydı.⁵

² el-Vatan(2015), *Küreselleşme Döneminde Göç: Yönelimler, Krizler ve Alternatifler*,

³ Fatıma es-Sâyiğ (2010), *Dış Göç, Dış Göçün Boyutları ve Etkileri*, el-Beyan, Dubai: <https://www.albayan.ae>

⁴ Mustafa Özen(2018), *Avrupa'da Göç, Vatandaşlık ve Kimlik Ekseninde Kültürel Çeşitliliğin Rolü*: <https://www.raialyoum.com/index.php>

⁵ BM Göç Ajansı, *2017-2018 Yılı Dünyada Göç Raporu*, Uluslararası Göç Örgütü, Cenevre, s.15.

Günümüz Genç Arap Nüfusunun Dış Göç Gerçeği

Ekonomik ve gelişmeye dayalı teoriler uzun vadede büyümenin ve sürekliliğin sağlanmasında insan sermayesinin rolüne vurgu yapmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler geçtiğimiz yüzyılın yarısı boyunca millî ve ilmi şuurla donanmış bir insan gücü oluşturarak eğitimde kalkınmayı sağlayabilmek için büyük çaba sarf etmişlerdir. 60'lı yıllardan beri devam eden göç hareketleri sebebiyle hâlâ bilimle donanmış ve nitelikli insan eksikliği söz konusudur.⁶

Gelişmekte olan pek çok Arap ülkesi, ekonomi ve kalkınma koşullarının istenilen düzeye ulaşamamasından şikayetçidir. Bu koşullar düşük üretimi, düşük millî geliri, vatandaşların sınırlı iş olanaklarını ve artan hizmet taleplerini yansıtmaktadır. Bu durum, birçok Arap vatandaşını uygun geçim kaynakları ile istikrarlı bir yaşam garantilemek ve ekonomik, kalkınma, hizmet açısından daha iyi şartlara sahip olmak için göçe teşvik etmektedir.

Arap Birliği, UNESCO ve Dünya Bankası tarafından yapılan araştırmalar, gelişmekte olan ülkelere yapılan beyin göçünün üçte birinin Arap göçmenlerden oluştuğunu göstermektedir. Doktorların %50'sinin, mühendislerin %25'inin ve mezun olan toplam Arap gençlerinin %15'inin Avrupa, ABD ve Kanada gibi ülkelere göç ettiğine işaret etmektedir. Bu göçler ise Arap dünyasının kalkınması ile ilgili geleceğe yönelik olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Yapılan çalışmalar ayrıca ülke dışında okuyan Arap öğrencilerin %54'ünün ülkesine geri dönmediğini de ortaya koymaktadır. Örneğin İngiltere'deki doktorların %34'ü Araplardan oluşmaktadır.⁷

Arap devletleri, son otuz yıllık süre zarfında göç oranlarında gözle görülür bir yükselmeye tanıklık etmiştir. Bazıları bu göç hareketinin patlak veren Arap devrimleri neticesinde azalacağını, yurt dışındaki göçmenlerin ülkelerinin yeniden inşasına katkı sağlamak için geri döneceklerini öngörmüştür. Gerçekte olanlar ise bu beklentilerle tamamen çelişmiştir. Arap devrimlerinin patlak vermesini izleyen süre zarfında özellikle Arap baharının yaşandığı ülkeler yüksek oranda dışarıya göç vermiştir. Arap Baharı ülkelerindeki kaos durumu, siyasi istikrarsızlık, artan silahlı çatışmalar, iç savaşlar, mezhepsel açmazlar ve ciddi ekonomik çöküntüler genç kesimin hayal kırıklığı yaşamasına ve ülkelerinin daha iyi bir geleceğe sahip olacağına dair inancını yitirmesine neden olmuştur.⁸

⁶ Nebil Merzûk(2010) *Beyin Göçü ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi*, 23. Ekonomi Sempozyumu, Suriye: <http://www.mafhoum.com/syr>

⁷ El-Arab: 2018, *Arap Dünyasında Beyin Göçü*, el-Arab, Londra: <https://alarab.co.uk>

⁸ Muhammed Hışam(2014), *Arap Dünyasında Göç: Arap Baharının Sonucu*: <http://www.alhayat.com>

BM Göç Ajansının 2018 yılı istatistikleri, içeride yaşanan savaş ve çatışmalar nedeniyle Suriye, Güney Sudan, Somali ve Sudan'ın 2016 yılı sonunda diğer ülkelere en çok mülteci gönderen on ülkenin başında yer aldıklarını belirtmektedir. Güney Sudanlı mülteciler 1.4 milyon ile en yüksek üçüncü rakamı oluştururken, 5.5 milyon ile Suriyeli mülteciler en yüksek rakama ulaşmıştır.⁹

Göçmen sayısı bakımından Arap ülkeleri tüm dünyada en yüksek oranlara sahip olmuşlardır. BM Göç Ajansının 2018 istatistiklerine göre Yemen, 2015 yılındaki göç hareketlerinden en fazla zararlı çıkan ülke olmuştur. Çünkü Yemen'de 2015 yılında 2.2 milyon insan göç etmiştir. Yine aynı yıl Suriyeli göçmen sayısı 1.3 milyona, Iraklı göçmen sayısı ise 1.1 milyona ulaşmıştır. Bu üç ülkenin 2015 yılı toplam göçmen sayısı, aynı yıl küresel göç oranının yarısından fazladır.¹⁰

Arap dünyası, özellikle Orta Doğu ve Kuzey Afrika, başta geçim sıkıntısı olmak üzere birçok sebeple yapılan beyin göçlerine maruz kalmaktadır. Örneğin Tunus'ta 2016'dan bu yana 10.000 mühendis yeterli mali imkânlardan yoksun olduklarından ülkelerini terk etmişlerdir. Entelektüeller ve aydınlar sadece nitelikli üniversitelerden yüksek lisans ve doktora diploması almak için değil, bunun yanı sıra tıp, mühendislik, ekonomi, basın, kültür gibi insan ve bilim odaklı tüm alanlarda yeterlilik ve tecrübe kazanmak amaçlı da yurt dışına göç etmektedirler.¹¹

Ekonomik nedenler ve işsizlik oranlarının artması göçün doğrudan sebeplerindedir. Arap coğrafyası, genç nüfus işsizlik oranının en yüksek rakama ulaştığı noktadır. Küresel genç nüfus işsizlik oranı %13.9 iken Arap coğrafyasındaki gençlerin işsizlik oranı %23.2'ye ulaşmıştır. Aynı zamanda dünya çapında genç kadın nüfusunda görülen işsizlikte %37 ile en yüksek orana sahiptir. Bu oranlar, öz vatan ve göç edilen ülke arasındaki gelir dağılımında çok ciddi farkların olduğu maaş politikaları ile ilgilidir.¹²

Günümüzde Arap vatandaşları, iş bulma, özgürlük, güvenlik, silahlı çatışmalardan kaçma vb. nedenlerden dolayı göç etmektedirler. Yukarıda bahsedilen istatistiklere baktığımızda dünyada en çok göçü Arap ülkelerinin verdiğini görmekteyiz. Söz konusu göçler Arap ülkelerinin kalkınmasının önünde engel teşkil etmektedir. Göçün, nitelikli insan nüfusuna zarar vermesinden ve uzun vadede istikrarını tehdit etmesinden dolayı Arap coğrafyası için tehlike çanları çalmaya başlamıştır.

⁹ BM Göç Ajansı, 2017-2018 Yılı Dünyada Göç Raporu, Uluslararası Göç Örgütü, Cenevre, s.15.

¹⁰ BM Göç Ajansı, a.g.e.

¹¹ El-Arab (2018), *Arap Dünyasında Beyin Göçü*, el-Arab, Londra: <https://alarab.co.uk>

¹² Muhammed Hişam: 2014, a.g.e.

Genç Arap Nüfusunun Göçlerinin Kimlik ve Vatandaşlık Bunalımlarıyla İlişkisi

Yukarıda küreselleşme çağındaki dış göçten, küreselleşme ile dünyanın birbirine bağlandığından ve medyada, ulaşımda, iletişimde hızlı bir gelişme kaydettiğinden söz etmiştik. Bugün gençlere baktığımızda ise farklı dünyaları keşfetmek amacıyla sürekli bir yerden bir yere gitme isteğinde olduklarını görmekteyiz.

Batı ülkelerindeki hayat tarzı da çok sayıda Arap gencini cezbeden bir faktördür. Buna ilaveten Batı ülkeleri, gençlerin eğitim seviyeleri, ilmî beklentileri ve uzmanlık alanları ile uyumlu olarak onlara burslar, iş imkânları sunmakta ve bilimsel, akademik, analitik gelişimleri için uygun fırsatlar barındırmaktadır. Ancak gençler aynı imkânlarla kendi ülkelerinde sahip olamamaktadırlar. Arap Çalışma Örgütü verilerine göre lisansüstü eğitimlerini yurt dışında tamamlayan Arap öğrencilerin yarısından fazlası ülkesine geri dönmemektedir.¹³

Arap gençlerinin göç olgusu, ötekiye duyulan hayranlık ile bağlantılıdır. Bu durum, Arap göçmeninin yaratıcılığını sınırlayan, onu diğer milletlerin esiri yapan, eylem ve etki yaratamaz hâle getiren en önemli psikolojik engellerden biridir.¹⁴ Arap gençlerinin Batılı yaşam tarzına özenmeleri, dinleri, dilleri ve kültürleri ile hiçbir bağlantısı olmayan batı kişiliğinde kimliklerinin zayıflamasına ve asimile olmalarına zemin hazırlamıştır. Ayrıca Batı'nın sağlam köklere dayanmayan özellikleri ve bilinmeyen küresel kimlikleri edinmelerinde, Arap özelliklerinden ve ulusal kimliklerinden vazgeçmelerinde büyük rol oynamıştır. Arap gençlerinin Batı hayranlığı, göç etmeleri sonucunda oluşan etkileri artırmıştır. Aynı zamanda Batı iklimine daha çok bağlanmalarına ve Batı'nın küresel kültür dokusunda kaybolmalarına neden olmuştur.

Çok sayıda Arap gurbetçi Batı kültürünü benimsemektedir. Ayrıca Batı kültürünü akıl, bilim, insan, özgürlük, ilerleme, eşitlik ve aydınlanma kültürü olarak görmektedir. Bununla birlikte her medeniyetin bu kültürü temsil etmesi ve bu kültürden yararlanması gerektiğini düşünmektedir. Arap gurbetçiler yerel kültürü ise hurafecilik, büyücülük, zorbalık, dincilik, geri kalmışlık, bağnazlık ve akıl dışılık olarak kabul etmektedir. Arapların zihinlerine işleyen, hatta gelişimin Batı'yı taklit ederek ve şekil, içerik bakımından Batı'ya entegre olarak sağlanacağını düşünmelerine neden olan bu yıkımın millî sebeplerden kaynaklandığını düşünenler bulunmaktadır.

¹³ Muhammed Hışam: 2014, a.g.e.

¹⁴ İdris Makbûl(2019), *Göç ve Kimlik Krizi*: <https://library.islamweb.net/newlibrary>

Bu kesime göre yıkımın sebepleri Arap ülkelerinin Arap kimliğini korumaya dayanmayan eğitim politikalarıdır. Nitekim millî bilincin korunması millî kimliğin korunmasıyla olur. Millî bilinç ise, özelin genele tercih edilmesi, evrensel değerlerden önce millî ve yerel değerlerin benimsenmesi ise sağlanmaktadır.¹⁵

Hem bireyde hem de toplum ve milletlerde görülen kimlik meselesini derinlemesine incelediğimizde hızla değişen küresel koşulların etkisiyle ortaya çıkan aşağılanma durumlarıyla karşılaşırız. Birey, toplum ve milletlerdeki kimlik meselesi bireysel veya toplu bir biçimde kişinin kendini ifade etme yöntemlerinden biridir. Ayrıca kişinin varlığını ispat etmek, istikrar ve huzurunu sağlayabilmek için çevresiyle olan ilişkilerini yeniden düzenlemesi demektir. Devletler düzeyindeki kimlik meselesindeki temel nokta ise ırk ve ulusal kimliğin korunmaya çalışılmasıdır. Bu, sebeplerinin araştırılması gereken yeni bir olgudur.¹⁶ Tüm bu veriler ışığında kişinin kimlik meselesi, kendini ifade etmesi ve bir topluma aidiyeti ile sahip olduğu özellikleriyle övünmesi ile alakalıdır. Arap gencinden, benzersiz bir kişiliğe sahip olduğu bilincine varması, Arap coğrafyasında yaşadığı bölgeden aldığı özellikleri ile övünmesi; İslam diniyle, Arap milliyetçiliğiyle, diliyle, değerleriyle, alışkanlıklarıyla kısacası milletiyle alakalı ve onu diğerlerinden ayıracak her alanda kişiliğini ön plana çıkarması beklenmektedir.

Toplumsal kimlik bir milletin, toplumun ya da ülkenin ayrııcı özellikleridir. Bu kimliği taşıyan bireyler farklı ya da benzer özelliklere sahip olabilirler. Ancak bireylerin farklı özelliklere sahip olmaları toplumsal yapılarını bozamaz. Toplumsal kimlik, toplumu oluşturan ve ülke topraklarında yaşayan insanlar tarafından şekillendirilmektedir. Bu minvalde vatandaşların toplumsal kimliklerini korumaya azami düzeyde önem vermeleri gerekmektedir.

“Vatandaşlık” kavramı ise vatandaşın sahip olduğu haklar doğrultusunda vatani ile olan ilişkisidir. Aynı zamanda yerine getirmesi gereken sorumluluklarını, kişinin vatanına sıkıca bağlanmasında, vatanının inşasına katkıda bulunmasına ve vatanının kazanımlarını savunmasında etkili olan sadakat, aidiyet, katılım, sosyal sorumluluk gibi kavramları içerir.

Bazı Arap hükümetlerinin Arap gençlerinin kimliklerinin güçlendirilmesinde ve gençlerin Arap kimlikleriyle ön plana çıkarılmasında bilinçli ya da bilinçsiz başarısız politikalar izlemeleri hâlinde bu gençlerde

¹⁵ İdris Makbûl(2019), *Göç ve Kimlik Krizi*: <https://library.islamweb.net/newlibrary>

¹⁶ Muhammed el-Câbirî: (2010), *Göç ve Kimlik Meselesi*: <https://www.alittihad.ae>

vatandaşlık bilincinin oluşması beklenemez. Vatanlarına gerekli önemi vermez ve vatandaşlık kavramını benimseyemezler. ¹⁷Tüm bunların neticesinde Arap gençler, dünyayı küçük bir köy hâline getiren ve mesafeleri yakınlaştıran küreselleşmenin ışığında çeşitli Batı ülkelerine göç ederek farklı kimliklerin peşinde sürüklenmeye devam ederler. Ayrıca Arap kimlik yapısını bozmak ve Arapları ana vatanlarından uzaklaştırmak için medya ve iletişim araçlarını kullanan menfaatçiler de bulunmaktadır.

Gençler kendi millî kimliklerinin değerinin farkına vardıklarında ise ırksal, dinsel, bölgesel, siyasal ve düşünsel farklılıklarına aldırmış etmeden aidiyet hisleri kuvvetlenecektir. Ulusal bir kimliğe ait olmaları, bu kimliğe olan bağlılıklarını ve vicdani bilinçlerini artıracaktır. Aynı zamanda millî kimlik ve buna bağlı alanlar arasında olumlu yönde bireysel ve toplumsal etkileşimler gelişecektir. Tüm bunların neticesinde vatandaşlık, birey ve devlet arasında sadece kanunlara dayanan bir ilişki olmaktan çıkıp şartlar ne olursa olsun her durumda vatana sıkıca kenetlenmeyi kapsayan bir bilince dönüşecektir.¹⁸

Özellikle dünya teknolojilerinin ve iletişimde bugün gelinen noktanın ışığında Arap gençlerinin vatandaşlık algısını etkileyen faktörlere odaklanılarak gençlerin kimlik ve vatandaşlık sorunlarının büyük bir önemle ele alınması gerekmektedir. Bugün Arap gençleri, yaşadıkları kimlik bunalımı neticesinde toplumlarda yasa dışı göç, uyuşturucu kullanımı ve organize suç gibi olumsuz davranışlara yönelmektedirler. Ayrıca, gençlerin yaşadığı kimlik ve vatandaşlık krizlerinde içinde buldukları sosyal çevre de etkili olmaktadır. Buradan hareketle, her şeyin küreselleştiği bu çağda bireyin vatandaşlık bilincini güçlendirmesini ve kimliğini korumasını sağlayacak strateji ve mekanizmaların araştırılmasının çok önemli olduğunu belirtmek gerekmektedir.¹⁹

Küresel şartların hızla değiştiği bu dönemde Arap gençlerinin kimliklerinin ve vatandaşlık bilinçlerinin güçlendirilmesi konusunda çağrıda bulunmak için atılan sloganlar ve verilen eğitimler yeterli olmamaktadır. Eğer bu ülkeler vatandaşlarının evlerinde kalmalarını, diğer yabancı kimlikleri ve göç etme fikrini reddederek kimlik ve vatandaşlık bilinçlerini güçlendirmelerini istiyorsa öncelikle bireyin tüm hakları kendisine verilmeli, kendisi ve ailesi için iyi bir yaşam koşulları sağlanmalıdır. Akabinde ise devlet yönetiminin denetiminde çeşitli toplum kuruluşları tarafından yürütülecek bilinçli projeler ve ciddi çalışmalar başlatılmalıdır.

¹⁷ Halid el-Ardâvî (2016), *Millî Kimlik: Irak Vatandaşlığının Yeniden İnşası*, el-Fırat Merkezi: <http://fcds.com/polotics/408>

¹⁸ Halid el-Ardâvî (2016), a.g.e.

¹⁹ Bahrî Sâbir: (2019), *Vatandaşlık ve Kimlik Bunalımı Kapsamında Arap Gençleri*, Demokrat Arap Merkezi, Berlin.

Vatandaşlık Bilincini Güçlendirmek İçin Öneriler

Sosyal durumlar, çatışmalar, krizler, savaşlar ve terör sorunları gibi faktörlerin çoğalmasıyla göç; yoksulluktan, felaketlerden ve zulümlerden zarar görenler için bir kurtuluş ümidi hâline gelmiştir. Daha güvenli bir hayata sahip olmak ümidiyle yapılan göçler neticesinde ise sosyal parçalanmalar meydana gelmekte, ana vatan terk edilmekte ve kimlik değerleri yok olmaktadır.²⁰

Gençler bir toplumun ya da bir milletin direğidir. Git gide kritik bir hâl alan gençlerin durumu derhâl ele alınmalıdır. Toplumların ve ülkelerin karşı karşıya oldukları sorunları çözebilmeleri için gençlere yatırım yapmaları bugünün gündemini oluşturmaktadır. Toplumlarda istenilen hedeflere ulaşılması için gençlerin hayatlarını etkileyen zorlukların saptanması ve bunun ışığında ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir.²¹

Düşünürlerin görüşlerini incelediğimizde, insanın yaşama biçimini ve sağlam bir kişiliğin temelini oluşturduğundan dolayı kimlik meselesine azami düzeyde önem verdiklerini görürüz. Kimliği oluşturan çok sayıda normdan en önemlileri ise öz farkındalık ve biricikliğin bilincinde olunmasıdır. Mesele sadece Batı'yı nasıl takip ettiğimiz, Batı'nın doğru olmayan kıstaslarını benimseyip o kültürün bir nüshası hâline gelmemiz değil, bununla birlikte kendimizi nasıl algıladığımızdır. Çünkü kendini bilen, iyi tanıyan kişi gideceği yolun rotasını da belirleyebilir. O halde haklarımızın bilincine varmamız, iş birliği ve barış ruhuyla küresel düzeyde hayat şeklimizi yeniden inşa etmemiz ve Batı'nın ya da Doğu'nun bize uymayan kriterlerine tabi olmamamız gerekmektedir.²²

Bugün dünya toplumları vatandaşlık meselesine odaklanmış durumdadır. Aynı zamanda erdemli ve vatanını savunan bir vatandaş yapısı oluşturmaya çalışmaktadır. Küreselleşmenin getirdiği şartlar çerçevesinde Arap toplumlarının da en önemli gündemi vatandaşlık konusudur. Küreselleşme, bireylerin vatandaşlık bağlarını koparmakta ve onları farklı dünyalara dahil etmektedir. Bu durum, Arap ülkelerinin mevcudiyetine karşı bir tehdit oluşturmaktadır. Çünkü toplumun, ilerlemenin ve gelişimin inşası ancak vatandaşların katkısıyla mümkündür.

Arap gençlerinin ülke dışına göç etmeleri konusundaki istatistikler, küresel koşullar altında gençlerdeki kimlik ve vatandaşlık sorunları ile bu

²⁰ Mustafa Özen: 2018, a.g.e.

²¹ Bahri Sâbir: (2019), *Vatandaşlık ve Kimlik Bunalımı Kapsamında Arap Gençleri*, Demokrat Arap Merkezi, Berlin.

²² Latife el-Kendirî: 2007, *Gençler İçin Millî Kimlik İnşasına Doğru*, Anne ve Çocuk Bölgesel Merkezi, Kuveyt.

göçlerin ilişkisi ışığında araştırmacı stratejik bir görüş ortaya atmaktadır. Bu stratejik görüş ise Arap kimliğinin nesilden nesile aktarılabilmesi, şartlar ne olursa olsun vatanlarını terk etmeyen ve vatanlarına bağlı vatandaşlar yetiştirilmesi için gençlerdeki kimlik ve vatandaşlık kavramlarını güçlendirmeyi önermektedir.

Araştırmacı böyle bir strateji ortaya koyarken bu genel ve alt hedeflerin çeşitli sivil toplum kuruluşlarının iş birliği ve desteği ile gerçekleşeceğini de altını çizmektedir. Önerilen stratejinin detayları ise aşağıda yer almaktadır:

Genel Hedef

Arap kimliklerini muhafaza edecek şekilde gençlerin kimlik ve vatandaşlık değerlerini güçlendirmek, vatanlarına olan bağlılıklarını artırmak.

Alt Hedefler

- Toplumun bütün grupları ile olan ilişkilerde eşitlik ve adalet kavramlarını temel almak.
- Toplumun bütün grupları için güvenilir ve istikrarlı yaşam koşulları sağlamak.
- Toplumun bütün gruplarına kaliteli bir yaşam sunmak.
- Gençlere vatani görevlerini kavratmak ve onlara toplumun en önemli, temel unsurlarından biri olduklarını hissettirmek.
- Gençlerin İslam dinini koruyabilmeleri için uygun koşullar yaratmak.
- Gençlerin hem maddi hem de manevi anlamda vatan miraslarına sahip çıkmalarını sağlamak.
- Tarihleri konusunda gençleri donanımlı hâle getirmek.
- Gençlerin kendi dillerini sevmelerini ve gururla konuşabilmelerini sağlamak.
- Donanımlı bireyler olma, ülkenin gelişimine ve ilerlemesine katkıda bulunma konularında gençlerin hevesini artırmak.
- Gençleri hayatın farklı boyutlarındaki toplumsal görevlerini yerine getirmeleri hususunda teşvik etmek.
- Gençleri vatanının kazanımlarını ve başarılarını korumaya yönlendirmek.
- Gençlerde vatanına ait olma ve bağlılık ruhunu yaymak.

Temel Çıkış Noktaları

- Asıl değerleri kapsamında bakıldığında Arap toplumu Kur'an-ı Kerim'e ve sünnetlere dayanır.
- Arap toplumu, birleştirici nitelikte bir dile ve kadim bir medeniyete sahiptir.
- Arap toplumunun kültürel ve düşünsel mirasa sahip bir tarihi vardır.
- Arap toplumu, farklı bilim alanlarında uzmanlaşmış önemli isimlere sahiptir.
- Arap toplumu köklü gelenek, görenek ve örflere sahiptir.
- Arap toplumu vatani ve kültürel kimliğini korumaya çalışmaktadır.
- Arap toplumlarında ülkede yaşayan herkesin hakları ve sorumlulukları nettir.
- Arap toplumu, sistem ve devletin kanunları çerçevesinde her bireyin özgürlüğünü garantiler.
- Arap toplumu vatandaşların kimliğinin korunmasını, vatanın varlığını ve istikrarını sürdürebilmesi için en önemli kıstas kabul eder.
- Arap toplumu, erdemli ve vatanına sadık vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlamaktadır.

Uygulama Mekanizmaları

Arap gençlerindeki kimlik ve vatandaşlık bilincini güçlendirmek adına önerilen stratejik görüşü uygulayabilmek ve yürütebilmek için toplumun çeşitli düzeylerinden olan kurum ve kuruluşların desteğine ihtiyaç vardır. Her kurumun üstlenmesi gereken görevler ise aşağıda belirtilmiştir:

Parlamentolar ve Başkanlık Konseyleri

- Toplum fertlerinin kimlik ve vatandaşlık bilincini güçlendirmek için ulusal stratejik planlar yapmak.
- Parlamentolar ve başkanlık konseyleri düzeyinde kimlik ve vatandaşlık kavramları ile ilgili genel hedefler oluşturmak.
- Ulusal düzeyde yapılan başkanlık toplantılarında kimlik ve vatandaşlık meselelerini tartışmak.
- Farklı kurum ve bakanlıkların kimlik ve vatandaşlık sorunlarına önem vermeleri için başkanlık kararları çıkarmak.
- Toplum ve kurumları resmî hitaplarla kimlik bilincini korumaya yönlendirmek.

Bakanlıklar ve Devlet Kurumları

- Kimlik ve vatandaşlığı korumaya yönelik bakanlık kararları çıkarmak.
- Bakanlık ve kurum çalışanlarını kimlik ve vatandaşlık yapılarını korumaya, ayrıca vatana bağlanmaya yönlendirmek.
- Bireyin ve toplumun kimlik bilincini güçlendirmek için mevcut tüm imkânları kullanmak.
- Kimlik ve vatandaşlık kavramlarının güçlenmesi için çeşitli ulusal faaliyetlerde bulunmak.
- Toplumun kimlik ve vatandaşlık konularında bilgilendirmek için çeşitli faaliyetler düzenlemek.

Okullar ve Üniversiteler

- Öğrencilerde kimlik ve vatandaşlık bilincini güçlendirmeye yönelik idari kararlar çıkarmak.
- Öğrencilerde kimlik ve vatandaşlık bilincini güçlendirmek hususunda genel hedefler belirlemek.
- Kimlik ve vatandaşlık hedeflerini kapsayan kısa ve uzun vadeli planlar hazırlamak.
- Kimlik ve vatandaşlık kavramlarını güçlendirecek plan ve projelerin uygulanması için komiteler oluşturmak.
- Öğrencilerin kimlik ve vatandaşlık kavramlarının önemini kavramaları ile ilgili olarak akademik ve idari personele yönelik atölye çalışmaları düzenlemek.
- Kimlik ve vatandaşlık bilinci ile ilgili dersler içeren bir millî eğitim müfredatı hazırlamak.
- Kimlik ve vatandaşlık ile ilgili güncellemeleri içeren müfredatı periyodik aralıklarla yeniden düzenlemek.
- Öğrencilere kimlik ve vatandaşlık değerleri kazandırmanın önemini ele alındığı veli toplantıları düzenlemek.
- Kimlik ve vatandaşlık konularını tartışmak için okulların, üniversitelerin ve toplum kuruluşlarının katıldığı konferanslar düzenlemek.
- Bireyin ve toplumun kimliğini korumak konusunda okullar, üniversiteler ve basın arasındaki iş birliğini güçlendirmek.
- Bireyin ve toplumun kimliğini korumak hususunda okullar, üniversiteler ve basın arasında ortak çalışma ekipleri kurmak.
- Okul ve üniversite eğitimlerinde kullanmak üzere kimlik ve vatandaşlık alanlarında yapılan bilimsel araştırma sonuçlarından istifade etmek.

Spor Kulüpleri ve Kültür Merkezleri

- Gençlerde kimlik ve vatandaşlık algısını güçlendirecek hedefler ve projeler belirlemek.
- Gençlerde kimlik ve vatandaşlık algısını güçlendirecek planların uygulanması için çeşitli toplum kuruluşlarıyla iş birliği sağlamak.
- Toplumda kimlik ve vatandaşlık bilincini güçlendirecek spor ve kültür faaliyetleri düzenlemek.
- Vatani korumak, vatana aidiyet ve millî güvenlik ile ilgili meselelerin tartışılması için genç ekipler oluşturmak.

Çeşitli Kitle İletişim Araçları

- Toplumun tüm fertleri ve tabakalarında kimlik ve vatandaşlık bilincini güçlendirmek amacıyla farklı iletişim araçlarını görevlendirmek için stratejik planlar oluşturmak.
- Kimlik ve vatandaşlık konularını ele alan basın programları hazırlamak.
- Gençlerle hakları, görevleri, kimlikleri ve vatandaşlıkları ile ilgili konuların işlendiği görüşmeler yapmak.
- Gençlerle ilgili, gençlerin kimliklerini ve vatandaşlıklarını etkileyebilecek güncel küresel meseleleri ele alan medya konferansları düzenlemek.
- Gençlere, kimliklerini ve vatandaşlıklarını korumaya teşvik eden televizyon programları hazırlamak.

Öneriler

- Özellikle olumsuz küresel şartların patlak vermeye başladığı bu dönemde Arap devletleri bireyin ve toplumun kimliğini korumaya yönelik bir siyaset ve stratejik bir görüş belirlemelidir.
- Arap devletleri toplumun tüm bireyelerine sahip olmaları gereken hakları sağlamalı, iyi ve güvenli bir yaşam sunmalıdır.
- Kimlik, vatandaşlık, vatana bağlılık vb. konularla ilgilenen millî bir kuruluş oluşturulmalıdır.
- Arap dünyası, vatandaşlarını çocukluktan itibaren vatan sevgisi ile donatmalıdır.
- Dış göçü sınırlandırmak için toplantı ve zirvelerde kimlik ve vatandaşlık meseleleri tartışılmalıdır.
- Günümüz Arap genç nüfusunun ülke dışına göç etmesinin sebepleri ve olası çözümleri Araplar tarafından yapılacak çalışmalara konu olmalıdır.

Kaynakça

- BM Göç Ajansı. (2017). *2018 Yılı Dünyada Göç Raporu*, Uluslararası Göç Örgütü, Cenevre.
- El-Arab. (2018). *Arap Dünyasında Beyin Göçü*, el-Arab, Londra: <https://alarab.co.uk>
- El-Ardâvî, Halid. (2016). *Millî Kimlik: Irak Vatandaşlığının Yeniden İnşası*, el-Fırat Merkezi: <http://fcds.com/polotics/408>
- El-Câbirî, Muhammed. (2010). *Göç ve Kimlik Meselesi*: <https://www.alittihad.ae>
- El-Kendirî, Latife. (2007). *Gençler İçin Millî Kimlik İnşasına Doğru*, Anne ve Çocuk Bölgesel Merkezi, Kuveyt.
- Es-Sâyığ, Fatıma. (2010). *Dış Göç, Dış Göçün Boyutları ve Etkileri*, el-Beyan, Dubai: <https://www.albayan.ae>
- El-Vatan. (2015). *Küreselleşme Çağında Göç: Yönelimler, Krizler ve Alternatifler*, Maskat: <http://alwatan.com/details/46944>
- Hişâm, Muhammed. (2014). *Arap Dünyasında Göç: Arap Baharının Sonucu*: <http://www.alhayat.com>
- Makbûl, İdris. (2019). *Göç ve Kimlik Krizi*: <https://library.islamweb.net/newlibrary>
- Merzûk, Nebil. (2010). *Beyin Göçü ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi*, 23. Ekonomi Sempozyumu, Suriye: <http://www.mafhoum.com/syr>
- Özen, Mustafa. (2018). *Avrupa'da Göç, Vatandaşlık ve Kimlik Ekseninde Kültürel Çeşitliliğin Rolü*: <https://www.raialyoum.com/index.php>
- Sâbir, Bahrî. (2019). *Vatandaşlık ve Kimlik Bunalımı Kapsamında Arap Gençleri*, Demokrat Arap Merkezi, Berlin.

GÖÇ VE TEHCİR ARASINDA MISIR'DA NUBİLER

Ahmed Abdelmawgoud Elshenawy Aboueillela*

Giriş

Antik Nubi toprakları seçkin bir coğrafi birimdir. Bu topraklarda tür, kültür ve sosyal olarak özdeş olan insanlar yaşamaktadır. 1899 yılında İngiliz sömürgeciliği gelerek Nubileri ikiye ayırmıştır. Bunlardan birincisi Mısır Nubileri olup kuzeyde Mısır Sudan sınırından Nil Nehri boyunca Mısır içlerine doğru 350 kilometre uzanarak Asvan'a varmaktadır. Bunlara aynı zamanda "Alt Nubiler" de denilmektedir. "Üst Nubiler" ise güneyde Sudan devletine bağlıdır.¹ Mısır'ın sel sularından korunması ve Nil Nehri suyundan Mısır'ın payının koruma altına alınması için Nil Nehri üzerine büyük barajın inşa edilmesi amacıyla asıl yurtlarından bugünkü yurtlarına göç ettirildiklerinden bu yana 55 yıl geçmiştir. Bu göç ettirme antik Nubilerin sonsuza dek kaybolmasına neden olmuştur. Nubileri kendi tarım ortamlarından uzaklaştırarak zorlu yaşam koşullarına sahip yerlere götürmüştür. Değerlendirmelere göre 1970 yılının girmesiyle birlikte 50,000 civarında Mısır Nubisi topraklarından bilfiil uzaklaştırılmıştır.²

1902 yılından 1964 yılına kadar birçok aşama kaydeden tehcir olayı, Nubi cemaatinin ilk zorunlu hareketi değildir. Nubi toplumunda göç tarihi bir olgudur. Yaşam koşullarının iyileşmemesi ve çevrenin fakirliğinin devam etmesi nedeniyle Nubilerin bu göçleri beklendiği gibi son göç olmamıştır. Bununla birlikte Nubi toplumu, miras kalan kültürünü korumak ve çocuklarının etnik ve kültürel kimliğini geliştirmek için her zaman istekli olmuştur. Bu bölümün hedefleri aşağıdaki şekilde belirlenmiştir.

* Prof. Dr. Sosyal ve Kriminal Araştırmalar Ulusal Merkezi, Mısır.

¹ Leslie Greener(1966), *Nubi toprakları üzerine yüksek baraj, Afrika araştırmaları serisi*, Mısır Telif Ve Tercüme Evi, Kahire 17

² Janmyr, Maja (2016), *Human Rights And Nubi Mobilisation In Egypt: Towards Recognition Of Indigeneity*, Third World Quarterly. P.2 Accessed september 13, 2018. [Http://dx.doi.org/10.1080/01436597.2016.1206454](http://dx.doi.org/10.1080/01436597.2016.1206454)

1. Kadim Nubilerin göç etmesine neden olan faktörlerin gözlemlenmesi.
2. Nubi topluluğunun bakış açısından tehcir sürecinin değerlendirme girişimi.
3. Yeni yurt ile ilişki şekli ve göç olgusunun devamlılık faktörlerinin belirlenmesi.
4. Yeni toplumlara katılımın gerçekleşme boyutunun ve uyum sağlama sorunlarının gözlemlenmesi.
5. Kadim Nubiye dönüş arayışlarının gerekçelerinin belirlenmesi.

Mevcut araştırma, Mısır'daki Nubi toplumu hakkında gerek yeni dönemdeki mevcut Nubiler gerekse eski Nubiler veya diğer farklı vilayetlerde yerleşmiş olan bazı Nubiler üzerinde birkaç yıldır devam eden antropolojik incelemeler çerçevesinde toplanmış bilgilere dayanmaktadır.

Bu çalışmada analitik anlatım ve tarihsel analiz metodolojileri kullanılmıştır. Sahadaki yaşama dayanan çalışmada farklı türleri ile gözlemler, toplum içerisinde bazı kişilerle yapılan röportajlar, Nubi toplumu hakkında bazı tarihsel araştırmaların sonuçlarının analizi, Nubilerin sorunları ve haklarıyla ilgilenen bazı kimselerin kitap, görüş ve tavırlarının analizi, bazı Nubi aktivistlerinin sosyal paylaşım sitelerinde yayınladıkları ve genel anlamda tüm Nubilerin sorunları, özellikle de antik Nubilere dönüş sorunu hakkında düşüncelerini büyük ölçüde yansıtan paylaşımların analiz edilmesi gibi yöntemler uygulanmıştır.

Mevcut çalışmamız aşağıdaki bölümlere ayrılmaktadır:

1. Mısır'da Nubi toplumu hakkında açıklama
2. Kadim Nubileri göçe iten faktörler
3. Tehcir olayı ve sorunları
4. Tehcir deneyiminin değerlendirilmesi
5. Yeni toplumlara katılım ve uyum sağlama sorunları
6. Kadim Nubilere dönüş çağrılarının gerekçeleri

Mısır'da Nubi Toplumu

Antik Nubi medeniyeti binlerce yıla dayanmaktadır. Nubiler içerisinde antik Mısır'a hükmeden 25 aile çıkmıştır. En meşhur kralları ise Kraliçe Koş'tur.³ Nubi, İsn'a'dan Sudan'da bulunan Merva bölgesine

³ Şevki Cemal (2008), *Sudan Nil Vadisi Tarihi: Antik Dönemden Bugüne Medeniyeti ve Mısır'la olan ilişkileri*, Mısır Anglo Kitapevi, Kahire, s.30.

kadar uzanan bağımsız bir krallık idi. Nubi Krallığı, Mısır Firavun Devleti tarafından yaklaşık beş asırlık bir süreçte işgal edilmiştir. Nubi toprakları ilk olarak milattan önce 25 yılında Strabon'un coğrafya kitabında geçmiştir. Strabon, Nubilerin arazileri Merva'dan kuzeyde nehir kıvrımlarına⁴ kadar uzanan büyük bir kabile olduklarına işaret ederken, Walter Emery tarihin Nubi toprakları hakkında birçok hayati kayıtlarla dolu olduğunu ve Nubi topraklarının antik dünyada en önemli temel çekişme sahalarından birini oluşturduğunu belirtmektedir.⁵

Nubi toplumu tarih boyunca eski ile yeni arasında iletişim ve süreklilik özellikleriyle öne çıkmıştır. Ancak bu iletişim durumu yirminci yüzyılın başlarında havza ve baraj fikirlerinin hayata geçirilmesi ile birlikte yıkılmıştır.⁶

Antik Nubiler 39 köye bölünmüştür. Her biri Nil Nehri'nin iki yakasında birkaç mezraya ayrılan bu köyler, coğrafi açıdan 3 farklı gruba ait etnik esasa dayalı olarak dağılmıştır;

- Kuzey bölgede yer alan Kenzler
- Orta bölgede yer alan Alikat Arapları
- Güney bölgede yaşayan Fadıcılar.⁷

Antik Nubilerde hayat nispeten de olsa çevresindeki dış dünyadan kopuk durumdadır. Bunun nedeni ise bulunduğu mevki ve kuzeydeki büyük toplanma merkezlerinden uzak olmasıdır. Ayrıca çıplak kayalık bölgede bulunması ve intikal etmeye uygun karayollarının bulunmaması da bu gerekçelerden biridir. Öte yandan Nubilerin nüfusu yaklaşık 600 kadar mezraya dağılmış bulunmaktadır.⁸ Dış dünya ile tek bağlarının Nil nehri olması, kendilerinin dünyanın kalan kesimlerinden daha fazla nehir sahili ile irtibatlı olmalarına ve bu durumda Nubi toplumunu oluşturan üç grup arasında iletişim bulunmamasına neden olmuştur.⁹ Ayrıca antik Nubilerde tarım arazilerinin son derece az olması işgalcilerin bölgede yerleşmek istememesine neden olmuş ve böylece bölgenin asıl sahipleri kendi kadim kültürlerini ve dillerini koruyabilmişlerdir.¹⁰ Bu, buldukları konum ve

⁴ Sıdkı Rabi, (1964), Eski ve Yeni Arasında Nöbet, Ulusal Basım ve Yayın Evi, Kahire, s.10.

⁵ Walter Emery: 2335, *Mısır ve Nubi Toprakları, Tuhfe Hendüse Tercümesi*, Tercüme Kültürü Serisi, Sayı: 1133, Ulusal Tercüme Merkezi, Kahire, 9

⁶ Mahir Ahmet Zeki (2001), *Nubiler Bunu Konuştu*, Mahir Zeki, Avukat, Kahire, 171-172

⁷ Shetawy, Ahmed A.A, Mohamed El-Shafie(2013), "*The Myth Of Nubia, Egypt- A Vivid Potential or Desert Mirage*", SB13, Sustainable Building Conference, 6-8 November 2013, Faculty of Engineering, Ain Shams University, Cairo, P.7 Accessed January 10, 2019, [DOI:10.13140/RG.2.2.36425.03689]

⁸ Faruk Ahmet Mustafa (1993), *Nubiler Kalkınma ve Değişim, Antropolojiye Giriş ve Araştırmalar, Üçüncü Bölüm*, Darul Marife El Camiyye, Iskenderiye,s. 73.

⁹ Muhammed Abbas Ibrahim(1985), *Alt Kültürler*, Darul Marife El Camiyye, Iskenderiye,ss. 44-46 .

¹⁰ Muhammed Abbas Ibrahim(1985), a.g.e., s.20.

Nil Nehri'nin Nubilerin karakterini belirlediği anlamına gelmektedir. Bu karakter dış dünyadan kopukluk, marjinalite ve sınırlı üretim şeklinde teşekkül etmiştir. Nubilerin marjinalite ve kopukluğu Mısır, Müslüman Araplar tarafından fethedildikten sonra uzun süre daha Hristiyanlık varlığının devam etmesinde de görülmektedir.¹¹

Antik Nubi toplumu birtakım nitelik ve özelliklerle öne çıkmakta olup bunların en önemlileri aşağıdaki gibidir;

- Tehcir öncesinde kendi asıl yurtlarında binlerce yıl yaşamış olan kadim bir toplumdur.
- Öne çıktığı kültürel kimliği ile kendi üyeleri arasında doğrudan ilişkilerini muhafaza eden bir toplumdur.
- Diğer toplumlardan ayrıştığı kendi yerel gelenek ve lehçeleri bulunan bir toplumdur.
- Nubi topraklarında hayat cumhuriyetin diğer bölgelerinde geliştiği gibi gelişmemiştir.
- Şehirlerden uzak konumu iletişim ve ulaşımın zorluğu kendilerini diğer topluluklardan koparmıştır.¹²

Kadim Nubileri Göçe İten Faktörler

Nubi toplumunun nüfusu içerisinde erkek ve kadınların sayısı birbirine kıyaslandığında göç olgusunun Nubi toplumunda kadim bir olgu olduğu anlaşılmaktadır.¹³ Walter Emery "Çalışabilen erkeklerin büyük çoğunluğu Nubi dışarısında çalışmaktadır." diyerek buna işaret ederken,¹⁴ Mısır hakkında Fransız kampanyası bilim insanlarından biri (1897-1801) "Her yıl çok sayıda Nubi, doğdukları topraklardaki fakirlikten kaçarak iş aramak için Mısır'a inerler. Ancak hayatlarının son günlerini kayalıklarının ortasında tamamlamak için sürekli olarak dönme arzularını muhafaza ederler. Bir an önce ülkelerinde dönerek kendi kabilelerinin kızlarından evlenmek için basit de olsa geçimlik bir iş bulduklarında ona sarılırlar. Kahire'de Nubilerin sayısı gayet çoktur." demektedir.¹⁵

¹¹ Faruk Abdulcevat Şuveyka (1976), *Varoluş Aşamasına Mısır Nubi Ekolojisi Araştırması*, Edebiyat Fakültesi Dergisi, Kahire Üniversitesi, C.33, Sayı 1, s.153-155.

¹² Yahya Derviş(1968), *Nubi Ahalisinin Tehciri, Yerel Topluların Tehcirine Öncülük Eden İdari Deneyim*, Yönetim Dergisi, C. 1, Sayı 2, s.24.

¹³ Muhammed Abduh Mahcub (2005), *Yenilenen Toplumlarda Tehcir ve Yerleştirme, Mısır Nubi Toplumu Hakkında Alan Araştırması, Toplum ve Kültür Alanında Antropolojik Araştırma*, Darul Marife El Camiyye, Iskenderiye, s.73.

¹⁴ Walter Emery: 2335, *Mısır ve Nubi Toprakları, Tuhfe Hendüse Tercümesi*, Tercüme Kültürü Serisi, Sayı: 1133, Ulusal Tercüme Merkezi, Kahire, ss. 13-14.

¹⁵ Kostas(2002), *Nubilik ve Nubiler hakkında Araştırma, Mısır Nitelik Ansiklopedisi*, Fransız Kampanyası Bilim İnsanları Tarafından Hazırlanmış, Üçüncü Bölüm, Mısır Şehir ve Bölgeleri Hakkında Araştırma, TercümeEden: Züheyr ElŞayib, Mısır Genel Kitap Kurumu, Kahire, s.195.

Leslie Greener, büyük baraj inşa edilmeden önce antik Nubi topluluğunu ziyareti sonrasında şu sözleri eklemiştir: "Mısır Nubi toprakları sadece yaşlıların yurdu. Gençler Mısır şehirlerinde iş bulabilmek için nehir üzerinden kuzeye giderler. Çoğunlukla ailelerini köylerinde terk etmek zorunda kalırlar. Köyde sadece yaşları ilerlemiş kimseler kalır. Çünkü gençler başka yerlerde geçimlerinin peşinde koşarlar. Bölge ekonomisinin dayalı olduğu yöntem işte budur. Bu topraklar diğer bölgelerden gönderilen paraya dayalı bulunmaktadır. Kendi topraklarında herhangi bir geçim kaynakları yoktur. Buna rağmen Nubiler kendi kayalık topraklarına aşkıtlar. Başka yerlere göçmeyi kabul etmezler."¹⁶

Resmî istatistikler de kadim Nubi toplumundaki göç olgusunun çok eskiye dayandığını doğrulamaktadır. Göç bu toplumun öne çıktığı en önemli demografik özelliklerden biridir. Nubi özellikle de çalışma yaşında olan ahalisini sürekli olarak gönderen bir toplumdur. 1902 yılında yapılan bir araştırma muhtelif şehirlerde çalışmak için göç neden Nubilerin oranını mezradan mezraya %50 ile %100 arasında değiştiğini, tüm köylere bakıldığında ise ortalamanın %85'e ulaştığını göstermektedir. Hatta içerisinde hiç erkek bulunmayan mezzarlar bile vardır.¹⁷ Mısır içerisinde 1897 yılıyla 1917 yılları arasında nüfusunun üçte birini kaybeden Nubi toprakları gibi çok sayıda ahalisini göç yoluyla kaybeden başka bir bölge bulunmamaktadır.¹⁸ Sadece 1917 ve 1976 yılları arasında ise göç edenlerin sayısı 44 bin artmıştır. Bir başka araştırma geçtiğimiz yüzyıl içerisinde göç sebebiyle Nubi nüfusunun dörtte bir oranında azaldığına işaret etmektedir. Örneğin 1937 yılında 58.8 bin olan nüfus sayısı 1960 yılında 48 bine düşmüştür.¹⁹

1960 yılında yapılan nüfus sayımı Nubi ailelerinin %71,4'ünün Nubi toplumunun dışında yaşadığını ve aşağıdaki gibi dağıldıklarını göstermektedir. %33,4 Nubi toprakları dışında çalışmak için tamamen göç etmiş ailelerdir. %38'i ise çocuk ve bazı aile fertleri ile birlikte göçmüştür. Sadece %28,6'sı asıl topraklarında tamamen kalan ailelerden oluşmaktadır.²⁰ Bir başka araştırma kadim Nubi nüfusunun %80,3'ünün tarım ile uğraştığını bunlardan %54'ünün ise kadınlardan oluştuğunu belirtmekte olup bu durum toplumun havza projeleri başlamadan önce çevrenin tarihî fakirliği nedeniyle erkekleri dışarı gönderdiğini göstermektedir.²¹

¹⁶ Leslie Greener(1966), *Nubi toprakları üzerine yüksek baraj, Afrika araştırmaları serisi*, Mısır Telif Ve Tercüme Evi, Kahire, ss.14, 47.

¹⁷ Muhammed Abbas Ibrahim: a.g.e., s.76

¹⁸ Faiz Muhamed Al Isevi (2009), *Yer Değişikliği ve Demografik İzlerin Değişimi Arasında Nubi Nüfusu*, On birinci yıllık konferans, Coğrafya ve coğrafya bilgileri sistemi, Edebiyat fakültesi, Iskenderiye Üniversitesi, s.242.

¹⁹ Dua Abdullatif(2016), *Nubiler*, Al Jazeera Dergisi, Al Jazeera Net, Sayı49,s. 5 .

²⁰ Muhammed Abduh Mahcub, a.g.e., s. 66.

²¹ Faruk Abdulcevat Şuveyka, a.g.e., s.158.

Tehcir öncesinde Nubilerin mal varlıkları ile ilgili yapılan istatistikler şu bilgileri vermektedir: Kenzlerin bölgesinde 6480 yerleşik hane varken 660 terk edilmiş ev bulunmaktadır. Arapların bölgesinde 1177 yerleşik hane bulunmakta, bunun karşısında 1144 terkedilmiş ev yer almaktadır. Fadıciler bölgesinde ise 4946 yerleşik haneye karşılık 4606 terkedilmiş hane bulunmaktadır.²² Kahire ve İskenderiye şehirleri genel anlamda Mısır'ın en büyük şehirleri olmaları, bunun yanında ikamet eden yabancıların sayısının fazla olması ve bu durumun iş arayan Nubilere iş imkânı sunması nedeniyle iş arayan Nubileri ağırlayan en büyük birinci ve ikinci şehri temsil etmektedir. Nubi işçiler ev bekçiliği, hizmet sektörü, Mısır müdürlükleri, bankalar ve yabancı şirketlerde çalışmaktadırlar.²³

Yukarıda ifade edilen bilgilere dayanarak şunu söyleyebiliriz: Tarihi açıdan göç, Nubi toplumunun diğer toplumlardan ayrıştığı bir özelliktir. Kadim Nubi toplumunun yaşadığı zorlu ekonomik koşullar, bu bağlamda çevre fakirliği, marjinalite, tarım arazilerinin zayıflığı ve genel anlamda ekonomik kaynakların azlığı Nubilerin başka şehirlere göç etmesine neden olan faktörlerin başında gelmektedir. Öte yandan Asvan havzasının inşa edilmesi ve iki defa büyük ölçüde büyütülmesi Mısır'ın diğer şehirlerine rızık peşinde yapılan göç akımının devam etmesine katkı sağlamıştır.²⁴ Yani göç sadece nehir çevresini kontrol altına alma projeleri neticesinde topraklarının dağılmaya maruz kalmasından oluşan ekolojik koşullar ile uyum sağlama yönteminden ibaret olmayıp, aynı zamanda göç yerel kaynakların yetersizliği ile mücadelede bir yöntem olarak uygulanmıştır.²⁵ İşte Walter Emery de bu noktayı vurgulamakta olup "Asvan havzası yapılıncaya kadar da Nubi toprakları temel yaşam kaynakları açısından ahalisinin ihtiyaçlarını karşılamaya yetmiyordu. Çünkü tarım arazileri sınırlı, üretim ise azdı. Dolayısıyla erkeklerin özellikle de gençlerin Mısır'ın diğer şehirlerinde ve büyük Sudan da kendilerine iş aramaları gerekiyordu." demektedir.²⁶

Ancak antik Nubi ile varoluşsal bağları bulunan bu geçici göç kesilmemiş, hanımlarının ve çocuklarının ana yurtlarında bulunması göç eden Nubilerin asıl toplumları ile irtibatlarının devam etmesinde temel faktörlerden biri olmuştur. Göç eden Nubiler asıl Nubi topraklarında yaşayanların çektiği zorlu ekonomik koşulları ve onlar için çalışmaları gerektiğini bir an bile unutmamışlardır.²⁷ Nubi toplumunun yüzyıllardır devam eden toplumsal

²² Mahir Ahmet Zeki, a.g.e., s. 131.

²³ Muhammed Abbas Ibrahim, a.g.e., s.147.

²⁴ Seyid Ahmed Hamid, Yeni Nubi, *Toplumsal Antropoloji Araştırması*, Mısır Kitap Genel Kurumu, s.55.

²⁵ Muhammed Abduh Mahcub, a.g.e., s. 74.

²⁶ Walter Emery, a.g.e., s.13.

²⁷ Muhammed Abbas Ibrahim, a.g.e., s. 81.

hafızasında, hatta çocukları göç etmekte iken bile asıl toplumunun varlığı kendilerini ayırdıkları kültürel kurallarına sürekli olarak çekmek suretiyle göç edenler ile asılları arasında bir denge kurmak ve irtibat sağlamak için çalışmaktadır.²⁸ Ancak tehcir sonrasında bu durum son bulmuştur. Çünkü gerekli koşulların bulunmaması nedeniyle yeni toplum bu rolü oynayamamıştır.

Tehcir Olayı ve Sorunları

Mısır'da Birinci Şelale bölgesinden Sudan'daki Dal bölgesine kadar büyük barajın inşa edilmesi neticesinde oluşan baraj gölü altında kalması nedeniyle Mısır ve Sudan devletlerindeki Nubilerin göç ettirilmesi zarureti ortaya çıkmıştır. Her iki hükûmet de çalışmalarını yürütmüş Mısır hükûmeti Mısırlı Nubilerin, Kom Ombo ve İsna bölgelerine göç getirilmelerine karar verirken; Sudan hükûmeti Sudanlı Nubilerin, Sudan'da Kesla vilayetinde Haşem El Karbe bölgesine nakledilmelerine karar vermiş ve böylece Nubiler sonsuza kadar dağılmışlardır.²⁹

Tehcir Aşamaları

Nubi toplumunun tehciri birkaç aşamada gerçekleşmiştir. Asvan Barajı'nın inşa edilmesi barajın arka kısmında kalan Nubi topraklarından peş peşe göç dalgalarının yaşanmasına neden olmuştur:

- 1902 yılında havzanın inşa edilmesinin akabinde havzadaki su miktarı deniz seviyesinin 106 metre kadar üstüne yükselmiştir.
- 1912 yılında gerçekleştirilen birinci yükseltme çalışması sonrasında ise su seviyesi 114 metreye çıkmıştır.
- 1933 yılında havzada gerçekleştirilen ikinci yükseltme çalışması neticesinde su seviyesi 121 metreye ulaşmıştır.³⁰ Nubi toplumu içerisinden

²⁸ Muhammed Abbas Ibrahim, a.g.e., s.146.

²⁹ Hopkins, Nicholas & Sohair Mehanna (Eds) (2010), *Nubian Encounters: The Story Of The Nubian Ethnological Survey 1961-1964*, American Univ. Cairo Press, Cairo.

-La Bianca, Alexander (2014), *The Aswan High Dam: Backbone of Egypt's Economic Development*, ASU, *Fulton School of Engineering*, International Environmental Management, PP. 2-4. [Accessed September 13, 2018]

<https://alexanderlabianca.files.wordpress.com/2014/07/aswan-dam-case-study.pdf>

³⁰ Muhammed Mahmud Cevheri (1988), *Antropoloji: Teorik Esaslar ve Pratik Uygulamalar*, Darul Marife El Camiyye, Iskenderiye, 443

Zabrana, Lilli (2013), "Abandoned Nubian Villages In Upper Egypt: Material Culture In Social Anthropological Field Studies", in *Forming Material Egypt*, Proceedings Of The International Conference, London, 20-21 May, PP.197-199 Accessed January 10, 2019.

https://www.academia.edu/11524035/Abandoned_Nubian_Villages_in_Upper_EgyptMaterial_Culture_in_Social_Anthropological_Field_Studies.

biri bu göçleri “Bu göçler yerel göçlerde ve ana Nubi toprakları içerisinde yüksek dağlara veya bir başka yere intikalden ibaretti.” ifadeleri ile nitelemektedir.³¹

- d. 1964 yılında yaşanan son tehcir ise en büyük ve zorlu hareket sayılmakta olup Nubiler tarihî yurtlarından temelli bir şekilde ayrılmak zorunda kalmışlardır. Bazı araştırmalar tüm Nubi topraklarının bu yapma gölün derinliklerinde kalması sonrasında Nubilerin kimliklerini kaybetmiş gibi hissettiklerini aktarmaktadır.³²

Tehcir İçin Yeni Mevki Belirlenmesi ve Hazırlanması

Asvan şehrinin Kom Ombo merkezi tarımsal iyileştirme arazileri bölgesinde 60 kilometre uzunluğa ve 3 kilometre genişliğe sahip olan bir bölge Nubilerin tehciri için yeni mevki olarak belirlenmiş ve Kom Ombo şehrinin doğusunda Mısır Asvan yoluna bakacak şekilde hilal şeklinde Nubi köyleri inşa edilmiştir. Köylerin arasından yollar geçmekte olup bu yollar tüm Nubi köylerini Asvan şehrine bağlamaktadır. Tamamı aynı idari merkeze bağlı olan kırk üç yeni köy oluşturulmuş, bu köyler için gerekli hizmet ve tesisler sağlanmıştır. Toplamda 15858 hane bulunan köyler eski isimlerinin aynısını taşımaktadır.³³ Nubi grupları etnik açıdan kadim Nubi’de var olan dağılımları ile köylere dağıtılmışlardır. Fadiciye Nubilerinden oluşan küçük bir grup da Kana vilayeti İsna merkezine taşınmıştır.

Yeni Nubi köylerinin tasarımında Nubilerin hane kültürleri, âdetleri ve geleneklerine riayet edilmemiştir. Eski köyler evleri geniş ve birbirinden uzak iken yeni köyler yapışık bir biçimde inşa edilmiş evler evin boyutuna bağlı olarak bir odadan 4 odaya kadar bloklar hâlinde tertiplenmiş ve akrabalık ilişkilerine göre değil aile bireylerini sayısına göre dağıtılmıştır. Dolayısıyla köylerin bölgesel dağıtımı değişmiş ve akrabalara dayalı yerleşim teşekkülü kaybolmuştur.³⁴

Tehcir Olayı İle Birlikte Gelen Zorluklar

Her ne kadar devlet tehcir sürecini düzenleme hedefi ile birçok karar almış ve bu kararlardan ve bazı resmî yazışmalardan göç ettirme olayının tertipli ve düzenli bir şekilde gerçekleştiği anlaşılıyor olsa da bu tamamen doğru

³¹ Seyid El Hasen Muhamed Hayr Idris(2010), *Nubi Mirasını Koruma şekli, Yayınlanmamış Çalışma, Anibe, Nasr, Nubi*

³² Elcheikh, Zeina(2015), *Interpretation In Cultural Tourism: Nubian Culture In Southern Egypt, Furnace*, 1, P.19. Accessed December 8, 2018

<https://furnacejournal.files.wordpress.com/2015/06/elcheikh-20151.pdf>

³³ Muhammed Abduh Mahcub, a.g.e.,s. 76.

³⁴ Muhammed Abbas Ibrahim, a.g.e.,s. 83

değildir. Araştırmacı Anna Hohengart'a göre "Nubilerin taşındıkları evler sahilde kayalıkların üzerinde dağılmış vaziyetteydi ve son derece bakımsızdı. Ahali eşyalarını korumak için mücadele ederdi. İnsanların göç ettirilmeleri kendilerine ağır geldi ve sonuçları çok katı oldu. Ahali yeni köylerinin Nil vadisinden uzakta kupkuru çölün ortasında olduğunu gördüler. Evler taştan ve çimentodan oluşmuş kutucuklardan ibaretti ve kendilerini sıkıyordu. Böylece aile bağlarının dağılmasına neden oldu. Hâlbuki arkalarında parlak rengârenk duvarlarla dolu geniş evleri bırakmışlardı. Hatta bazıları yeni evlerini toprağın üzerinde kireç ile planlama yapılmış ancak inşası tamamlanmamış çizgilerden ibaret buldular.

Tehcir olayına şahit olan Nubilerden birisinin anlattıklarına göre "Arazilerimizden ve evlerimizden ayrıldığımız için son derece hüznüydük. Ancak vatanın çıkarları her şeyin üstündeydi. Ancak vatan ve sorumluları bunu değerlendirmediler. En zayıf olanakların bile bulunmadığı bir yurttan bir mobilya gibi bizi bıraktılar. Bulduğumuz yerde sağlık hizmeti olmadığından dolayı çocuklar annelerinin kucaklarında ölüyorlardı. Yılanlarla ve hayvanlarla dolu bir ortamdı. Bunun da ötesinde bu yeni yurt hiç güvenli değildi. Sadece etrafı dağlarla çevriliydi, hiçbir hizmet yoktu. İnsanoğlunun yaşaması için uygun değildi." ³⁵

Genel anlamda uygulamanın en önemli zorlukları aşağıdaki gibi olmuştur:

- Bütün evlerin tamamlanamamış olması.
- Bazı evlerde aile sayısına göre odaların bazılarında eksik bazılarında fazla olması.
- Arazinin durumu nedeniyle bazı evlerin yüksekte kalması.
- Bazı tesisatın tamamlanmamış olması.
- Arazinin sadece %30'unun tarıma uygun olması dolayısıyla ahalinin iş bulamaması.
- Alternatiflerin zayıflığı.
- Hayvanlar için mera bulunmaması.

Bu zorluklar sonraları daha da ilerlemiş ve en önemlileri aşağıdaki gibi olan sorunlara dönüşmüştür:

³⁵ Herdo Ulusal Tabir Destek Merkezi(2017), *Nubi Sorunu ve Kültürel Haklar, Model Olarak Tutuklular*, Kahire, 13 [Sayfa 1 Ocak 2019 tarihinde ziyaret edilmiştir.]
<http://hrdoegypt.org/wp-content/uploads/2017/11/%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%B6%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%86%D9%88%D8%A8%D9%8A%D8%A9-%D9%88%D8%A7%D9%84%D8%AD%D9%82%D9%88%D9%82-%D8%A7-%D9%84%D8%AB%D9%82%D8%A7%D9%81%D9%8A%D8%A9.pdf>

- Çocukların evlenmesi sonrasında evlerin dar kalması ve kendilerine ev yapmak için fazlalık arazi bulunmaması.
- Her aileye sadece iki dönüm tarım arazisi tahsis edilmesi nedeniyle geçim sıkıntısı.
- Gurbette olanların eski köylerinde evleri bulunmasına rağmen yeni ev verilmemesi.
- Gölün etrafında hayata geçirilen projelerde Nubiler için arazi veya ev tahsisatı yapılmaması.

Yukarıda sıralanan sorunlar devam etmiş ve ilk aşamada çözüme kavuşturulmamıştır. Tehcir deneyiminin gerçekleştiği günden bugüne tehcirin değerlendirilmesini hedefleyen bilimsel ve idari muhtelif raporlar da bunu doğrulamaktadır.³⁶ Geride kalanlar ışığında tehcir olayının birçok sorunu da beraberinde getirdiğini ve kadim Nubi toplumunun çocuklarının hayat kalitesini bekledikleri ve vaat edildikleri gibi güzelleştirme konusunda başarısını büyük miktarda zayıflatacak sonuçlar ortaya çıkardığını söyleyebiliriz. En başta başkan Cemal Abdülnasır kendilerine yeni toplumlarına intikal ettiklerinde mutluluk ve bolluk geleceğini vaat etmişti. Ancak onlar hâlen daha en küçük temel haklarını talep etmeye devam etmektedirler.

Tehcir Deneyiminin Değerlendirilmesi

Mısır'daki Nubilerin toplam sayısını gösteren güncel bir istatistik bulunmamaktadır. Ancak 2015 yılı verilerine göre Mısır'daki Nubilerin sayısı 91.971 olup 20.677 aileden oluşmaktadır.³⁷ Genel anlamda nüfus araştırmaları, tehcir sonrasında yeni Nubilerin nüfus sayısında artış olduğunu ve 1960 ile 2006 yılları arasındaki dönemde göç akımının tedricen azaldığını göstermektedir. Öte yandan çalışan sayısı da artmış ve 2006 yılı verilerine göre iş gücünün yaklaşık üçte ikisine yani %62'ye ulaşmıştır. Yine tehcir sonrasında (1976-2006) tür açısından da iyileşme kaydedilmiş; 1976 yılında her 100 kadına 72 erkek düşerken bu rakam 2006 yılında her 100 kadın için 87 erkek olarak gerçekleşmiştir. Bu durum yeniden dağıtım yapılması, hizmetlerin sağlanması, nüfus arasında birtakım gelişmelerin vuku bulması

³⁶ Seyid El Hasen Muhamed Hayr Idris, a.g.e. Faruk Ahmet Mustafa, a.g.e.,s.76.

³⁷ Asvan Vilayeti (2015), *İstatiksel Delil, Aile Ve Nüfus Alanı, Bilişim Merkezi ve Karar Alma Destek Genel Idaresi*, 15 Ekim 2018 tarihinde ziyaret gerçekleştirilmiştir. <http://www.aswan.gov.eg/infos/Statistics/Statistics/%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%83%D8%A7%D9%86/%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%83%D8%A7%D9%86%202015.pdf>

ve bunların erkeklerin büyük ölçüde kendi yeni yurtlarında çalışmalarının artmasına neden olması şeklinde yorumlanabilir.³⁸

Ancak bu rakamlar bir toplumu tehcir ve yeni yurt edindirme çalışmasının başarılı sayılması için yeterli midir? Fiilî olarak yaşananlar bu operasyonun neticelerinin ve sonrasında getirdiği koşulların kabul edilebilirliği yansıtabilir mi? İşte aşağıda bunları açıklamaya çalışacağız.

Yeni Nubi Yurtlarındaki Nubilerin Değerlendirilmesi

“Sen ey miskin Nubi.

Her şeyden mahrumsun sen.

Burada ne ev var ne arazi ne de hurma bahçeleri.

Bu göç Nil vadesinden cehennem vadisine göçmekten ibaret kaldı.

Buraya geldiğimizden beri bize kalan sadece yorgunluk...”

Nubi toplumunun çocukları sürekli olarak tehcir deneyimlerini anlatmakta ve göç ederken yaşadıkları acı duyguları aktarmaktadırlar. Özellikle de yaşı büyük olanlar bu deneyimlerini yarım yüz yıldan fazla süre geçmiş olmasına rağmen neticelerini kabul etmediklerini gösteren ifadelerle tabir etmektedirler. Gerek eski gerek yeni yurtlarında ve gerekse yaşadıkları diğer vilayetlerde Nubi toplumunun hayatının birçok yanında bu durum anlaşılmaktadır. Örneğin Nubi edebiyatçılarından olan Yahya Muhtar “Unutma Hikayesi” isimli masalında “Tehcir felaketi Nubilerin akıllarını ele geçirmiş ve psikolojilerini etkilemişti. Rüyalari, hayalleri ve kâbusları birbirine karışmıştı. Hükûmetin kendileri için inşa ettiği bu beton odacıklarda göçmen hayatına ayak uydurmaya çalışıyorlardı. Nil Nehri’ne bakan rutubetli geniş evlerini kaybetmişlerdi.”³⁹ demektedir. Buna ek olarak Nubi şarkıcıları bazılarının tehcir karşısındaki tavrını tabir etmekte olup örneğin Nubi sanatçı merhum Hıdır El Atar’ın “Adım Burada” isimli eserinin içerisinde şu ifadelere yer verdiğimizde görmekteyiz:

“Adım burada, yurdum burada, temelim burada, Nubi burada, ey insanlar bütün bir medeniyeti yıktılar... Bize acı göç hayatını dayattılar... Dediler ki Kom Ombo yeşil bir cennettir. Hâlbuki o ey insanlar, kızıl bir cehennemdir. Orada hüznü geceler yaşadık, gurbette uzun yıllarca yürüdük. Haydi ey Nubi biraderlerim bacılarım, geri dönüş davullarını birlikte çalalım...”⁴⁰

³⁸ Faiz Muhamed Al Isevi , a.g.e.,ss. 242-249.

³⁹ Ahmed Hussein Al Savi(1992), *Nubi Edebiyatçılarından*, El Hilal Dergisi, Yüzyıl, Nisan Sayısı, s.161.

⁴⁰ https://www.youtube.com/watch?v=t8oSbeAQb_8

Bazı yaşı büyük olanlar tehcir sürecini bir tufana benzetmektedirler. İçlerinden biri şöyle der: “Büyük baraj ile birlikte koca tufan geldi ve tüm Nubiyi suya gark etti. Zaman bize bu tarihi felaketin yurdumuzu su havzasına çevireceğini söylüyordu. Birçoğumuzun tepkisi şok oldu. Nubiler çok zorlu zamanlar geçirdiler. Erkekler, kadınlar, çocuklar, özellikle de yaşlılar yerlere yapışıyor, yurtlarından ayrılmak istemiyorlardı. Gözlerden hatıralardan ve yurtlarından ayrılıktan dolayı yaşlar dökülüyordu.”⁴¹ Tehcir, yani zorunlu göç sonrasında yapılan bazı araştırmalar ise yeni Nubide göçmenlerin hayatının Nubiler için çok fazla rahat olmayan bir dönem olduğunu, eski Nubiyi özlediklerini ve yeniden eski topraklarına dönerek burada hayatlarını kurmayı çok istediklerini göstermektedir.⁴² Her ne kadar göç ile birlikte eski Nubinin uzlet hayatı son bulmuş ve trenlerle diledikleri yerleri hareket kolaylığı gelmişse de⁴³ yeni yurtlarında Nubilere sunulan imkânlarla, olanaklarla ve on yıldan fazla süre geçmiş olmasına rağmen hâlen daha bu yeni hayatlarından memnun değildiler.⁴⁴

Nubilerin peş peşe yaşadıkları tehcir deneyimlerini değerlendirmeye çalıştığımızda görmekteyiz ki yirminci yüzyılın ilk yarısında Asvan havzasının inşası ve yükseltme çalışmaları ile birlikte gelen tehcir deneyimlerine genel anlamda ayak uydurmayı başarmışlardır. Zira bu tehcir sonrasında Nubi bölgesinin coğrafi çerçevesi içerisinde kaldıklarından kendi dil ve mimari kültürlerini koruyabilmişlerdir. Ancak büyük tehcir sonrasında kendi çevrelerinden uzak niteliklere sahip yerlere taşındıklarından uyum sağlamayı başaramamışlar, belki de hayatlarını yeniden yapılandıracak sistemi bulamamışlardır. Zira her şey yeni, maddi ve psikolojiktir. Nil Nehri’ni göremiyorlardı.⁴⁵ Çevresi eski ortamlarına kıyasla daha fakir olan ve tarım arazilerinden gelen gelire sahip olmayan bu yeni topluma intikal ettiklerinde bazıları yeni meslekler bulmak zorunda kaldılar ve bu Nubi toplumunun çocukları için toplumsal ve kültürel açıdan büyük bir şok mesabesinde oldu.⁴⁶

⁴¹ Seyid El Hasen Muhamed Hayr Idris, a.g.e..

⁴² Muhammed Riyad ve Kevser Abdulresul(2014), *Nubi Zamanına Yolculuk, Antik Nubi ve Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri Araştırması*, Hindavi Eğitim ve Kültür Kurumu, Kahire, s.226. Serag, Yehya(2013), “*Nubian Resettlement Challenges Between Past Memories And Present Settings*”, SB13, Sustainable Building Conference. 6-8 November 2013, Faculty of Engineering, Ain Shams University, Cairo, P8 Accessed January 10, 2019. [DOI:10.13140/RG.2.2.30033.63846]

⁴³ Mahir Ahmet Zeki, a.g.e.,s.124.

⁴⁴ Faruk Abdulcevat Şuveyka, a.g.e.,ss.165-166.

⁴⁵ Muhammed Riyad ve Kevser Abdulresul, a.g.e.,ss.225-226.

⁴⁶ Muhammed Abbas Ibrahim, a.g.e.,s.86.

Tehcir Sonrasında Nubilerin talepleri

Nubilerin en önemli talepleri, özellikle tehcir öncesindeki dönemde kendilerine yapılan eski vaatlerin hayata geçirilmesidir. Zira bunlar aslında talep değil vaatlerdir. Analiz edildiğinde temelde bunların siyasi değil toplumsal, iktisadi ve kalkınma yönü ile ilgili talepler olduğu anlaşılmaktadır. Bu talepler göçün hatalı koşulları nedeniyle terettüp etmiş olup en önemlileri aşağıdaki gibidir;

- i. Nasır köyü sahilinde eski Nubi topraklarında dönüş köylerinin bir an önce inşa edilmesi.
- ii. Kadim Nubi topraklarının önceki taksimi ile taksim edilmesi.
- iii. Eski Nubinin tarım ve tamirine yardımcı olunması.
- iv. Yeni Nubi evlerinin büyük ölçüde yıkılmış olması sorununun çözülmesi.
- v. Yeni Nubide teslim almış oldukları evlerin mülkiyetinin Nubilere verilmesi.
- vi. Arazi ile evlerin gurbetteki Nubilere dağıtılması.
- vii. Göç edenlere verilen tazminat tutarlarının yeniden gözden geçirilmesi.
- viii. Nubilerin kültürel özelliklerinin korunması.
- ix. Nubilerin yasama kurumunda temsil edilmesi.
- x. Göl çevresindeki projelerde iş ve çalışma konusunda öncelik hakkının Nubilere verilmesi.⁴⁷

Yukarıda sıralanan taleplerden tehcir operasyonunun süreç ve sonuçlarının Nubilerin Mısır toplumu içerisine katılmaları ve yurt edindirilmeleri konusuna çok fazla yardımcı olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü Nubiler Mısır'ın gelişmesine, ancak kendi öz yurtlarının sular altında kalmasına neden olan tehcir operasyonunun kurbanları olduklarını sürekli olarak hissetmektedirler.

Yeni Yurt İle Göç Olgusunun Devam Etmesinin İlişkisi

Birçok araştırma muhtelif yorumlarla birlikte Nubilerin büyük çoğunluğunun yeni yurtlarında da geçim kaynaklarını bulamadıklarını ve yurtlarının dışında çalışmayı tercih ettiklerini göstermektedir. Bunun nedeni ise tarım arazilerinin zorlu olması, eski arazilerine kıyasla daha fazla çaba sarf edilmesine ihtiyaç duyulması, arazilerin yerleştikleri köylerden uzak olması,

⁴⁷ Mahir Ahmet Zeki.a.g.e.,ss.146-149,264-265.

Ahmed ElKadi(2009), *Nubiler, Özellikleri ve Mısır Asaleti, Bilgi Raporu, Sayı 32, Bilgi ve Karar Alım Destek Merkezi, Kahire, s.13.*

arada ulaşım araçlarının bulunmaması ve sürekli olarak yeni hayatlarıyla eski hayatlarını birbirine kıyaslamalarıdır. Bu nedenle Nubi ahalisinin büyük çoğunluğunun eski yurtlarına dönme arzusunu gerçekleştirmek için en iyi yolların araştırılması gerekmektedir.⁴⁸

Nubi toplumu birçok alanda aldıkları büyük hizmetleri itiraf etmektedir, ancak kendileri hâlen daha hükûmetten gurbette olanlara ev yapma ve yeni Nubi köylerinin ihtiyaç duyduğu fabrika ve hizmet projelerini inşa etme konusunda rolüne devam etmesini beklemektedirler.⁴⁹ Diğer yandan bu yeni yurt Nubilerin karakterine etki eden ve eski yurtlarında var olan çok önemli bazı koşullara sahip değildir. Nehir ile irtibatın zayıflaması bunlardan biridir. Yine bu yeni bölge Nubilerin ekolojik toplumsal ve kültürel açıdan yalnızlık durumunu ortadan kaldırmıştır. Aslında bu yalnızlık kendilerinin yerel kültürlerini korumalarında temel faktör iken Nubilerin Nubi toprakları dışındaki coğrafi alanlara intikal etmesi, kendilerinin ayrıştıkları ve yüzyıllardır yaşamaya devam ettikleri kültürel yapının dağılmasında gözle görülür etkiye sahip olmuştur. Asıl yurttaki kalanlar ve göçmenler arasında var olan karşılıklı ilişki yapısı büyük ölçüde zafiyete uğramış ve dolayısıyla şehir hayatına bakış açısı değişerek, şehir yaşamak için uygun ve sürekli yer sayılmaya başlanmıştır.⁵⁰

Yukarıda aktarılan tehcir sürecinde yaşanan gelişmeler göstermektedir ki yeni ortam Nubi toplumunun yurt sahibi hâline getirilmesinde başarılı olmamıştır. Göç olgusu hâlen daha devam etmektedir. Fiilen yaşananlar yeni toplumda yerleşme düşüncesinin aksini yansıtmaktadır. Evet Nubiler yerleşmiştir fakat yeni Nubi topraklarına değil daha önce çalışmak için geçici olarak göç ettikleri vilayetlerde yerleşmişler ve bu vilayetlerde gerekli eğitimleri aldıktan sonra muhtelif görevlerde çalışmaya başlamışlar, hatta daha önceleri sadece Nubiler arasında ve sadece kendi ırklarında evlilikler yapılmasına rağmen bazıları bu vilayetlerden evlenmişlerdir. Bir yandan durum böyleyken diğer yandan eski Nubi topraklarından göçenler sürekli geri dönmeyi arzularken, tehcir operasyonunun bıraktığı kötü etkiler nedeniyle yeni Nubi topraklarından göçenler dönmeyi tercih etmemektedir.

⁴⁸ Faruk Abdulcevat şuveyka, a.g.e.,ss. 165-166.

⁴⁹ Faruk Ahmet Mustafa, a.g.e.,ss.98-101.

⁵⁰ Muhammed Abbas ibrahim, a.g.e.,ss.91-93.

Yeni Toplumlara Katılım ve Uyum Sağlama Sorunları

Nubilerin uzun süre yaşadıkları uzlet hayatından sonra ulusal topluma katılım ve yerleşme hedefinin gerçekleşip gerçekleşmediği konusuna girmeden önce sorulması gereken soru şudur: Yaşanan suretiyle tehcir beklenen katılımı sağlayabilir mi? Nubiler kendileri bu katılımın sağlanması için çaba sarf etmiş midir? Yoksa tehcir kendilerinin etnik kişiliklerini daha fazla hissetmelerine ve Mısır toplumu içerisinde kültürel ayrışmayı daha belirgin hâle getirerek bunu vurgulamaya çalışmalarına mı neden olmuştur? Nubilerin Mısır toplumuna katılımının gerçekleşmesinin önündeki etkileri anlatmaya çalışırken Nubilerin kültür ve karakterleri ile ilgili engellilere odaklanacağı ki bunlar aşağıda başlıklar hâlinde aktarılmıştır.

Nubi Toplumunda İçerisindeki Etnik Ayrışma

Birçok araştırma Nubilerin etnik kökenlerine çok fazla bağlı olduklarını bu durumun sürekli olarak Nubi kültürü Nubi gelenekleri adetleri emanet doğruluk ve güzel ahlak gibi değerlerinden bahsetmelerinde ortaya çıktığını göstermektedir.⁵¹ Nubilerde ezelden beri var olan bu ayrışma duygusunu gözlemleyen Walter Emery bu durumu "Ahalisinin büyük çoğunluğu hayatlarının büyük bir bölümünü Mısır'da geçirmesine rağmen Nubiler Mısırlılardan farklıdır. Kendileri büyük ölçüde farklı bir tür gibi kalmışlardır. Çünkü çok nadiren Mısırlı kadınlar ile evlenirler. Yurtları, hanımları ve ailelerinin Nubide kalması gerektiği inancına sahiptirler.⁵² Yeni Nubi bölgelerine yerleşmelerinin ardından bu Nubi etnik kimliğini daha da fazla hisseder hâle gelmişlerdir."⁵³ ifadeleriyle açıklamıştır.

Bu ayrışma bizzat Nubi grupları arasında bile öne çıkmaktadır. Her ne kadar ilk bakışta Nubi toplulukları birlikte tam bir uyum ve bütünlük içerisindeymiş gibi görünse de gerçekte Nubi gruplarından her biri diğer gruplardan da ayrıştığını ve farklı olduğunu hissetmektedir. Bu hisler eski ya da yeni tüm Nubi toplumlarında yaygın bulunmakta, hatta şehirlere göçmüş Nubilere kadar uzanmaktadır.⁵⁴ Diğer yandan Nubi gruplarının

⁵¹ Faruk Ahmet Mustafa, a.g.e.,s.123.

Haccac Hasan Adol(1993), *Su Altında Nefes Alan Nubilik, Birinci Bölüm*, Tafkes Basım ve Teknik Teçhizat Ajansı.

⁵² Walter Emery, a.g.e.,s.11.

⁵³ Mansour,Nesma Assem(2017), *Discourses Around Nubians: A Critical Discourse Analysis Of Egyptian, Social Studies And History Textbooks*, Thesis, American University In Cairo, Cairo, P17. [Accessed October 18,2018.] http://dar.aucegypt.edu/bitstream/handle/10526/5121/Nesma_Mansour_Discourses_Around_Nubians.pdf?sequence=3

⁵⁴ Muhammed Abbas Ibrahim, a.g.e.,s.414.

Nubi olmayan topluluklara karşı kendi içlerinde birleştiklerini ve diğer Mısır toplumlarından farklı olduklarını hissettiklerini görmekteyiz. Bu durum bazen Nubi grubunun toplum içerisindeki yerini değerlendirme konusunda yaptıkları abartı, kendi toplumsal ve kültürel hayatlarının olgularını övmeleri ve çok fazla abartarak bu kültürden bahsetmelerinden anlaşılmaktadır. Yeni yurtlarında Nubi toplumları ile komşu toplumlar (Saidiler) arasında var olan kültürel farklılıklar “Ben Saidi değilim, asıl Nubiyim” gibi ifadelerle etnik ve kültürel kimliklerini güçlendirmelerine neden olmuştur. Genel anlamda Nubi topluluklarının grup birliği hissini ve bireylerin birbirine bağlılığını destekleme konusunda son derece arzulu oldukları söylenebilir. Buna yardımcı olan güçlü faktörlerden biri de diğerlerinden ayrılan dilleridir. Bu nedenle Nubi toplumunun bireyleri tüm liderlik ve yönetimi Nubi kültürüne ait kılmaya çalışan, kültürel açıdan kapalı bir toplum sayılmaktadır.⁵⁵

Nubi Toplumunu Dışında Etnik Ayrışma

Tehcir olayı Nubi toprakları dışında ikamet eden Nubilere de yansımış, eskiden kadim Nubinin varlığı sırasında asıl köyleri ile güçlü ilişkileri nedeniyle ayrıştıkları kültürel forumlarını korurken ve bu sayede düşünce idrak süreçleri ve bilgi yapıları aynı olup aynı geleneksel Nubi kültürünün yapı kurallarına bağlılıkları neticesinde hayatın birçok yanına aynı şekilde yansırken tehcir olayı gerçekleşmiş ve bununla birlikte Nubi toplumunda kültürel dağılma ve yıkılma faktörleri baş göstermiş, aynı şey göç etmiş olan unsurlar için de gerçekleşmiş ve yeni toplum eski bağlarını bulamamış, bu durum da bazılarının yeni Nubi yurtlarına dönmek istememesi şeklinde yansımış böylece şehirde yaşayan bu kimseler, Nubi köylerine dönüş ve burada yaşamak için gerekli olan tarım ve benzeri beceriler yerine, çocuklarını şehirlerde okutmaya ve şehirde geçimini sağlayıp yerleşebilmek için (örneğin eğitim diplomaları ve memurluk imkânları) gibi gerekli olan becerileri elde etmeye başlamışlardır. Tüm bunlar yeni ortama ayak uydurabilmek için şehir toplumunda Nubi karakterinin maruz kaldığı kültürel değişikliklerin neticesinde meydana gelmiştir.

Nubi karakterinin kişisel doygunluk ve kabule varacak seviyede yeni kültür formlarıyla etkileştiğini söyleyebiliriz.⁵⁶ Bu noktada şunu söyleyebiliriz ki eski Nubinin olduğu dönemde göçmenler geleneksel Nubi tarzıyla yaşıyorlardı. Çünkü bir gün köylerine evlerine ve ailelerine döneceklerdi.

⁵⁵ Muhammed Mahmud Cevheri, a.g.e.,ss.436.

⁵⁶ Muhammed Abbas Ibrahim, a.g.e.,ss.155-157, 417.

Ancak tehcir sonrasında dönecekleri bir ev ya da yurtlarında bir iş veya hayat imkânı kalmamıştı. Önceden olduğu gibi her bir ailenin boyutuna göre dağıtılmış olan ve yakınlık ilişkisine dayalı bölgesel yerleşim söz konusu olmamıştı. Dolayısıyla hayata dair yönelimler ve öncelikleri değişti. Önceden Nubi olarak kalmak için yaşarlar iken, artık yaşadıkları medeni toplumlara katılmak için yaşar hâle geldiler. Bir yandan durum böyle olup diğer yandan da eski Nubi seçkinlik ve övünç kaynağı iken ve göçmenler çocuklarına geleneksel kültürlerini kazandırmaya çalışırlar iken, yeni Nubilere geçildiğinde bu bir sıkıntı kaynağı hâline geldi ve Nubi toplumunun seçkin kimliği kaybolmaya başladı. Göçmenler artık çocuklarına medeni topluma katılım sistemlerini sağlamaya çalıştılar. Bu durum göçmen Nubilerinden birisinin “Artık ne eski ne de yeni Nubi yurtlarına ayak basmamış nesiller var.” sözünde öne çıkmaktadır. Dolayısıyla artık sadece medeni topluma katılım sürecine engel teşkil etmeyen bazı kültürel etkinliklerle ilgili noktalarda kimliklerini öne çıkarmaya çalışır hâle gelmişlerdir. Buna rağmen bazıları Nubilerin kimliklerini kaybetmediğini, Nubi kimliğinin her zaman kalacağını ve Nubilerin birbirine bağlı birliklerine, milliyetlerine ve dillerine tutunan, hikmete ve “Köksüz olanın kökü yoktur.” meşhur sözüne inanmaya devam edeceklerini düşünmektedirler.⁵⁷ Bu durum Nubi derneklerin ve kulüplerin kurulmasına ve diğer rollerinin yanında kültürel rollerinin harekete geçirilmesine neden olmuştur.

Nubi Derneklerinin Etnik Kimliği Koruma Hususundaki Rolü

Göç sonrasında Nubiler toplumlarını ve kültürlerini dağılıp kaybolmaktan kurtarmak için sürekli girişim içerisinde olmuşlar ve göç ettikleri yurtlarda Nubi dernek birlik ve kulüplerinin kurulması fikri gelişmiştir. Kahire ve İskenderiye’de asıl köylerinin adlarını taşıyan seksenden fazla Nubi Derneği bulunmakta olup bunlar aynı köyden ve aileden olan bireyler arasında birliktelik koordinasyon ve toplumsal dayanışmanın sağlanmasında büyük ve önemli roller oynamaktadırlar. Göç ettikleri Kom Ombo köylerinde bulunan aileleri ve akrabaları ile bağlantılarını da sağlayan bu dernekler ayrıca hizmet rolleri de üstlenmektedir.⁵⁸

Dolayısıyla Nubiler toplumsal bağlılıklarını korumaya çalışmakta, Mısır içinde ya da dışında göç ettikleri bölgelerde varlıklarını kendi öz çabaları ile zinde tutmaya çalışmaktadırlar.

⁵⁷ Seyid El Hasen Muhamed Hayr Idris, a.g.e.

⁵⁸ Muhyiddin Şerif, a.g.e.,s.33.

Farklı Mısır vilayetleri ve diğer bazı ülkelerde bulunan Nubi dernekleri, başlangıçta Nubi göçmenlerin bir yandan yerleşim sorunlarına yardımcı olmayı ve diğer yandan asıl ortamı ile bağlantısını korumayı hedeflerken, dernekler başlangıçta sadece aynı kabilenin bireyleri ile sınırlı kalmış, sonrasında bölgesel akrabalık esası üzerine dayanarak köy derneklerine dönüşmüştür. Bu dernekler aile ile birlikte Nubilerin ayrıştığı kültürel mirası korumuş ve şehir içindeki diğer etnik unsurlardan kültürel olarak farklı olduklarını hissetmelerine yardımcı olmuştur.⁵⁹ Ayrıca Nubilerin kulüp ve örgütleri yeni Nubi yurtlarında kalkınma hamaset duygularının harekete geçirilmesi ve aynı anda dönüş için çabaların yoğunlaştırılması konularında da büyük rol oynamıştır.⁶⁰

Kadim Nubilere Dönüş Çağrılarının Gerekçeleri

Dönüş Hayalinin Eskiliği

Nubiler dönüş ifadesi ile eski Nubi yurdu olan Nasır gölünün etrafına yeniden yerleşmeyi ve çevredeki arazilerin kullanım imkânının kendilerine sağlanarak önceliğin kendilerine verilmesini kast etmektedirler. Dönüş ifadesi tehcir olayından kısa bir süre sonra kullanılmaya başlamış ve yeni yurttan kalma ya da dönüş arasındaki yönelim farkları, Nubili muhtelif gruplar arasında ortaya çıkmaya başlamıştır. Yeni Nubi yurdunda kalan Nubilerin durumları hakkında tartışmalar ortaya çıkmış, kadim Nubi topraklarını da kapsayan Nasır Gölü çevresi kalkındırma projelerinin de hayata geçmesi ile ahali açısından tehcirin olumsuz yönleri öne çıkmıştır.⁶¹ Bu olayla birlikte eski Nubi topraklarına dönme talepleri ortaya çıkmıştır. Bu durum Walter Emery'in işaret ettiği "Büyük barajın yapılması ile birlikte Nubi yurduunun sembolleri değişti. Onlar açısından dünyanın tamamından daha güzel topraklar olarak kaldı. Şüphesiz bir gün oraya döneceklerdi. Onların tek arzusu kendilerine hayatı bahşeden topraklarına dönmektir. Öyle zannediyorum ki Nubilerin büyük çoğunluğu Nil nehrinin kenarlarının dik yamaçlarında kalacaklar ve Nil nehri bereketli alüvyonları biriktirdiğinde çoğu topraklarına yeniden dönecekler." ifadelerinde geçenler ile uyusmaktadır.⁶² Yine Nubi toplumundan bir kimse şöyle demektedir; "Bu bir kader değil, bilakis büyük vatana dönünceye kadar bir kabul ve umuttur. Kadim yurda dönüş rüyası bir gün gerçekleşecektir."

⁵⁹ Muhammed Abbas Ibrahim, a.g.e.,ss. 75, 152-153.

⁶⁰ Faruk Ahmet Mustafa, a.g.e.,s. 120.

⁶¹ Muhammed Abduh Mahcub, a.g.e.,s. 59.

⁶² Walter Emery: Aynı Kaynak, a.g.e.,ss. 11-13.

Geri dönüş fikri, çekingenlik ve muhteviyatına güvensizlikle başlamış ve Nubiler arasında bu konuda fikir birliği bulunmamıştır. Janmyr, Nubilerin tehcir sonrasında marjinalleşmeyi reddetmek için toplanma girişimlerinin sınırlı kalmasının gerekçelerini açıklamakta ve Mısır toplumu içerisinde farklı gruplar arasında ayrışma bulunmadığı, vatandaşların haklarının eşit olduğu, Nubiler ile diğer Mısırlılar arasında resmî sınırların bulunmadığı, devlet yapısını destekleyen birçok Nubinin ulusal duygularının ve kamu çıkarları için fedakârlık duygusunun geliştiğini gerekçe olarak göstermiştir. Bir yandan böyleyken diğer yandan Nubi toplumu kendi arasında yaşanan değişim ve önceliklerle hakkında bölünmektedir. Ayrıca kimin Nubiler adına konuşacağı hakkında da fikir ayrılıkları, Nubi nesilleri arasındaki boşluk, Nubilerin haklarını ve sorunlarını tabir eden kurumların bulunmayışı gibi sorunlar bulunmaktadır. Ancak bazı kadim Nubi bölgelerine Nubi olmayan bazı grupların yerleştirilmesi tam da Nubilerin ekonomik sıkıntılar çektiği bir dönemde gerçekleşmiş ve bu olay Nubi sorununun patlak vermesine ve Nubilerin geri dönmek istemesine neden olmuştur.⁶³

Göç sonrasındaki politikalar hükûmet ile Nubiler arasında meydana gelen en büyük sorun sayılmaktadır. Bu politikalar gereği Nubiler ve yaşadıkları sorunlar hükûmet tarafından hafife alınmış ve bu nedenle sunulan vaatler yerine getirilmemiş, öte yandan tehcir ve yeni toplumun sorunları baş göstermiş, bu durum kadim Nubiye dönüş çağrılarına neden olmuş, Mısır'da yaşanan diğer tehcir olaylarındaki başarılı deneyimler ve 1967 yılı savaşı sonrasında kanal vilayetlerinde yaşanan geri dönüşler bu talepleri daha da desteklemiştir.⁶⁴ Tehcir deneyiminin değerlendirilmesi ile ilgili yürütülen birçok araştırma Nubilerin dönüş düşüncesi karşısındaki tavırlarının farklılığına işaret etmektedir. Nasır gölü kalkındırma projeleri çalışmaları üzerinden kadim Nubi topraklarına dönüş arzusunu dile getiren görüşlerin karşısında, dönüş taleplerinin doğru olmadığını düşünenler de bulunmaktadır. Bunlara göre yeni Nubi yurdunda kendilerine Nasır gölünün çevresindeki bölgedeki yeni yerleşim yerlerinde elde edilemeyecek birtakım hizmet ve çalışma fırsatlarının kendilerini verildiğini düşünmektedirler. Yarım kalan bir çalışma, dönmek istemeyen sınıfları çoğunlukla yetişkinlik

⁶³ Mustafa Çavuş(2016),Nubilik, *Kimlik krizi veya azınlık sorunu*. Mısır Siyaset ve Strateji Araştırmaları Enstitüsü, Kahire,s. 6-77.

Janmyr, Maja(2016), *Nubians in Contemporary Egypt: Mobilizing Return to Ancestral Lands*, Middle East Critique, 25:2, ss. 130-133

Accessed September 13, 2018. [DOI: 10.1080/19436149.2016.1148859]

⁶⁴ Muhamed Al Kafravi(2009), *Devletin Unutması ve Ayrılık Tehdidinde Nubilik ve Mısır Nubileri*, Elektronik Siyasî Gazete, Sayfa 6 Nisan 2009 tarihinde ziyaret edilmiştir.

<http://www.alssiyasi.com/?browser=view&EgyxpID=21598>

çağına yeni Nubi topraklarında ulaşan gençlerin teşkil ettiğini göstermektedir. Bu gençlerin kadim Nubi topraklarıyla uzun ölçekli duygusal hatıra ve ilişkileri bulunmadığı gibi yeni Nubi topraklarında kendilerine daha iyi eğitim ve çalışma fırsatları verilmiş ve Mısır toplumu ile iletişim kurma imkânı bulmuşlardır. Bazıları da aile ve toplumsal statü elde etmişlerdir. Dolayısıyla bu kimselerin gerekçesiz yere geri dönmeyi talep etmeleri kolay değildir. Ayrıca Nubiler arasında geri dönüş taleplerinin akılcı olmadığını düşünen bilinçli ciddi bir kesim de bulunmaktadır.⁶⁵ Yaklaşık yirmi yıldan sonra hazırlanmış olan Faruk Mustafa'nın araştırması da bunu doğrulamaktadır. Yeni Nubide yaşanan kalkınma büyük değişikliklere neden olmuştur. Bu değişiklik bazı yaşlı ilerlemiş kimseleri yeni toplumdaki istikrarları nedeniyle dönüş ile ilgili değerlerinden vazgeçirmiştir. Yeni nesiller ise Nubi değerlerinden biri olması itibarıyla ecdatlarının topraklarına dönme fikrini kesin olarak reddetmektedirler. Bazıları ise bunları atalarının topraklarını hâlâ hatırlayan ve ekolojik değişiklikleri göremeyen yaşlı insanların hezeyanlarından ibaret görmektedirler.⁶⁶

Araştırmalar ve alandaki mevcut malzemeler üzerinde yapılan tarihi analize dayalı olarak kadim Nubilere dönüş düşüncesinin ve bu çağrının içeriğinin genç nesillerin cehaletine kurban gittiğini söyleyebiliriz. Bu durum toplum içerisinde bazı kimselerin şu sözlerinden anlaşılmaktadır: "Nubi insanın yaşadığı değişiklik, bir varlık değişikliğidir. Gelecek nesillerin göç sıkıntısını çekmeyecekleri muhakkaktır. Onların da kendi deneyimleri olacaktır."

Nubilerin geri dönüşle ilgili farklı düşünceleri bulunmaktadır. Yaşlı ilerlemiş olanların kadim Nubi topraklarına ait hatıraları vardır. Gençler ise geleceğini yeni Nubide ve hizmetlerinde görmektedir. Kadim Nubide yaşamamış olan nesiller dönüş arzusunun acısını hissetmemektedirler.

Yapılan araştırma ve ibarelerden gördüğümüz üzere dönüş konusunda yaşlılar lehine büyük bir ihtilaf söz konusudur. Fakat şimdi görüyoruz ki genç insanlar bu geri dönüş akımına liderlik etmektedirler. Bunun nedeni ise 25 Ocak Devrimi sonrasında Mısır toplumunun tüm alanlarda yaşamış olduğu değişikliklere dayanmaktadır. Bir yandan böyleyken diğer yandan genel anlamda Nubilerin hakları ve gerçekleştirilmemiş vaatlerin ışığında özellikle dönüş hakkı konusunda hükümet tarafından sergilenen hatalı davranış gençlerdeki fikir değişimine olmuştur. Birçok araştırma geri dönüşün

⁶⁵ Muhammed Abduh Mahcub, a.g.e.,ss. 111-114.

⁶⁶ Faruk Ahmet Mustafa, a.g.e.,ss.118-120.

eskiden beri var olan anlaşmazlıkların çözümü olacağı yönündedir. Ancak genel olarak Mısır toplumu, özellikle de Nubilerin maruz kaldığı koşullar tüm Nubilerin bu talebin arkasında toplanmalarına yardımcı olmuştur.

Son yıllarda Nubi sorunu ile ilgili yaşanan ve özellikle de dönüş konusunda bir tepki sayılabilecek en önemli olaylardan biri de “kiracı ile mülk sahibi arasında ilişkiler kanununun uygulanmasından zarar gören çiftçilere eski Nubiden 2033 dönüm arazi dağıtılması, Nasır Gölü arazisinin tarım işsizliğini engellemek için tahsis edilmesi ve bölgede diğer vilayetlerden⁶⁷ 42.000 kişinin yerleştirilmesi” olayıdır. Öte yandan eski Nubi arazilerinin bir kısmı da 355 sayılı karar gereği⁶⁸ “bir buçuk milyon dönüm” projesi çerçevesinde satılmış; parlamento 2014 yılı 444 sayılı kanunun onaylanmasına karar vererek eski Nubi bölgesinden 16 köyün toprakları askerî sınır alanı ilan edilmiş ve ahalisinin buralara girişi ebediyen yasaklanmıştır.⁶⁹

Dönüş Olanakları ve Eski Nubinin Kalkındırılması

Nubi toplumundan bazıları dönüş fikrinin duygusal bir düşünce mi yoksa uygulanabilir mi olduğunu sorgulamaktadır? Kişisel çabalarla gerçekleştirilebilir mi yoksa bir devlet planı mı olması gereklidir? Sadece Nubiler ile mi sınırlıdır yoksa Mısır toplumu içerisindeki kültürel ve etnik açıdan ayrışan birçok sınıf için de başarılı olabilir mi? Bu bağlamda veriler Nasır Gölü'nün kenarlarına yeni yerleşim alanları inşa edilerek kalkındırılmasının yeni bir fikir olmadığını ve göl projesi hayata geçirildiğinden bu yana var olduğunu, gölün ve sahilinin olanakları ve kalkındırılması ile ilgili araştırma ve tespitler yapılması için geçtiğimiz yüzyılın doksanlı yıllarının başında büyük baraj gölü kalkındırma kurumunun inşa edilmiş olduğunu göstermektedir. Kurumdaki yetkililer bölgenin stratejik öneminden dolayı yeni yerleşim yerleri inşa edilerek yaşamaya uygun hâle getirilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Nubilerin geri dönmesi ile ilgili olarak ise kurum mutlak olarak varlıklarına itiraz etmemekte, hatta teşvik etmektedir. Başlangıçta Nubilerin organizasyon ve dernekleri güzel bir alan bulmuştur. Ancak kalkındırma projelerinin Mısır toplumunun sadece bir bölüm ve kesimi ile yetkili kalmaması ve tüm Mısırlılara açık olması gerektiğini düşünmüşlerdir. Bazı Nubiler ise buna itiraz etmekte ve kendilerinin öncelikli olduklarını, diğer Mısırlıların sonra geldiğini düşünmektedirler.⁷⁰

⁶⁷ Mahir Ahmet Zeki, a.g.e., ss.140-141.

⁶⁸ Herdo Ulusal Tabir Destek Merkezi, a.g.e., s. 15.

⁶⁹ Mustafa Cavuş, a.g.e., s. 11.

⁷⁰ Faruk Ahmet Mustafa, a.g.e., s. 109.

Geçtiğimiz yüzyılın yetmişli ve seksenli yıllarında Nasır Gölü'nün kenarlarında eski isimlerini taşıyan on kadar köyün yeniden yerleşime açılması konusunda çalışmalar yürütülmüş olup bu modellerin en başarılısı Ebu Simbel şehrinin yakınlarında bulunan Selam köyüdür.⁷¹ Bu girişim sonrasında birçok girişim daha vuku bulmuş, ancak bireysel imkânların zayıflığı ve Nubilerin haklarını gözetemeyen ve bu hakların sağlanmasına önem veren kurumsal bir yapı bulunmaması nedeniyle umulduğu şekilde başarılı olamamıştır.

Sonuç olarak dönüş hakkının sadece bazı Nubiler tarafından talep edilmediğini ve bunun anayasal bir hak olduğunu açıklamamız gerekmektedir. 2014 yılında Mısır Anayasası'na Mısır toplumu içerisinde Nubiler ve benzeri muhtelif etnik gruplar ile ilgili olarak Nubilerin hakları ifadesi açıkça geçen bir madde konulmuş olup bu maddeye göre bölgelerinin on yıl içerisinde kalkındırılmasının ardından kendilerinin asıl topraklarına dönmeleri yer almaktadır. Nubi sorunu konusunda dönüşüm noktası olması gereken bu anayasal hakka rağmen beş yıldır sahaya fiilî olarak hiçbir şey yansımamıştır.

Janmyr, Nubilerin taleplerini sağlam temeller üzerine oturtma noktasında, devlet birimleri ya da vatandaşlık haklarıyla çelişmeden faydalanabilecekleri iki yol olduğunu ortaya koymaktadır. Bunlar:

- a. İnsan haklarından biri olarak ve uluslararası hukuk kapsamında ahalinin asıl topraklarına dönüşü sayılarak kadim Nubi topraklarına dönüş.
- b. "Geri dönüş hakkı" ifadesinden "kalkındırma hakkı" ifadesini geçiş ve böylece geri dönmüş olmaktır. Bu yol daha tarafsız görünmektedir. Dolayısıyla sorunun daha geniş kapsamlı çözümüne katkı sağlayacaktır.⁷²

Sonuç

Nubilerin göç etmesi tarihsel bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. Göç sadece basit bir şekilde bir yerden farklı bir yere taşınmaktan daha fazlasını ifade etmektedir. Bu durum, bu çalışmanın ana temasını oluşturan Nubilerin tehcirinde de görülmektedir. Nubilerin göçü ile ilgili gelişmeleri, göçün bu toplum üzerindeki etkilerini ve Nubilerin şu andaki isteklerini altı maddede özetlemek mümkündür. Bu maddeler aşağıda sıralanmıştır.

⁷¹ Mahir Ahmet Zeki, a.g.e., s. 145.

⁷² Janmyr, Maja (2016), *Nubians in Contemporary Egypt: Mobilizing Return to Ancestral Lands*, a.g.e. ss.139-143.

1. Tarihî açıdan göç, çevrenin fakirliği neticesinde yerel kaynakların yetersizliği, marjinalliği, tarım arazilerinin zayıflığı ve genel anlamda ekonomik kaynakların azlığı nedeniyle toplumunun ayrıştığı bir özelliktir.
2. Göç, tehcir ve yerleştirme süreçleri hatta Mısır toplumunda yayılma noktasında Nubi toplumu ile Mısır toplumu arasındaki tam katılım en önemlileri aşağıdaki gibi olan birkaç gerekçe nedeniyle gerçekleşmemektedir:
 - a. Yeni toplumun hayat türlerini güzelleştirecek ve katılımlarını sağlayacak başarılı modellere bağlı kalmaması.
 - b. Devletin adaletine rağmen Nubilerin ihmal edildiklerini hissetmeleri ve peşinden gelen hükümetlerin vaatlerini yerine getirmemesi
 - c. Nubi toplumunun bizzat kendisini farklı hissetmesi ve kimliklerini korumaya çalışmaları
3. Nubilerin şu anki talepleri özetle Mısır Anayasası'nın ilgili maddeleri harekete geçirilerek tam bir Nubi topluluğu olması itibarıyla yeni Nubinin kalkındırılması, tüm uzmanların eski Nubinin geleceği ile ilgili çaba harcaması, ikamet konusuna öncelik verilmesi, göl çevresinde tarım geliştirme arazilerinin mülkiyetinin dönmek isteyen Nubilere verilmesi, çevresindeki kalkındırma projelerinin özellikle bölgedeki tarihî eser ve tabiat sembollerinin bolluğu nedeniyle turizm projelerinin çeşitlendirilmesidir.
4. Mısır'daki Nubilerin sorunları sadece Nubilere ait olup başkalarını ilgilendirmeyen sorunlar değildir. Mısır'ın birçok farklı bölgesinde özellikle de sınır bölgelerinde farklı farklı kesimler için tekrarlanan sorunlardır. Özellikle de Nubilerin talepleri çözülemeyecek talepler değildir. Bu bağlamda Nubilerin talepleri aynı perspektiften bakıldığında vatandaşlık hakları ve görevlerinden ibarettir.
5. Toplum içerisinde kültürel olarak ayrıışmış bir grup olarak bakıldığında Nubiler grubu genel bir kültürel zenginliktir ve zedelenmeksizin korunması gerekmektedir. Bu yüzden Mısır toplumundaki kültürel çeşitliliğin yönetilmesi gerekmektedir.
6. Göl çevresinde kadim Nubi köylerinin yeniden ihya edilmesi ve Nubilere ait olmayan yeni köyler kurulması, Mısır toplumunda aynı çatının altında yaşayan etnik ve kültürel çeşitliliğin toplumsal bir anlatımı mesabesinde olacak, bir yandan Nubilerin talepleri gerçekleştirilirken diğer yandan ulusal kalkınma planları hayata geçirilmiş olacaktır. Ayrıca Mısır'ın güney sınırlarının imarı çerçevesinde stratejik bir mevki olan bu bölgenin imarının önemi, büyük miktarda devlet çabasına ihtiyaç duymaktadır.

YASA DIŞI GÖÇÜN İNSANİ VE GÜVENLİK BOYUTU: MISIR ÖRNEĞİ

Walid Eldardiri Abdelhamid*

Giriş

Dünya ülkelerinin büyük çoğunluğu yasa dışı göçle birçok yolla mücadele etmeye önem vermektedir. Aslında bu korkuyla mücadele, varış ülkeleri ve hatta geçiş ülkeleri ile göç kaynağı olan ülkeler arasında sürekli bir uluslararası iş birliği yapılmasını gerektirmektedir. Yani bu tehlikeli olgu, özellikle de bazı ülkelerde kara para aklama, silah kaçakçılığı ve uyuşturucu satışı gibi ülke güvenliğini tehdit eden bazı suçlarla irtibatta olması nedeniyle birçok ülkenin güvenliğini ve istikrarını doğrudan tehdit eder hâle gelmiştir.

Gerek bölgesel gerekse uluslararası düzeyde kaynaklar, iş fırsatları ve yaşamsal araç ve yöntemlerde taban tabana farklılık bulunduğu sürece bu göç devam edecektir. Öte yandan geliőtmiş ülkelerin muhtelif nedenlerle yeni göçmen alım ihtiyacına yönelik üstü kapalı çalışmaları söz konusudur. En iyisini arama faktörü, göç akımlarını etkileyen ve yönelimlerini belirleyen en önemli faktörlerden biridir. Avrupa-Akdeniz Birliği Anlaşmaları ve komőuluk politikaları ışığında iş gücü kaynağı olan ülkelerle bu iş gücünü karşılayan ülkeler arasında, göçün neden ve etkenleri hakkında diyalog ve fikir aliőveriőlerinin derinleőtirilmesi gerekmektedir. Bu sadece yasa dışı göç akımlarını engelleme bağlamında değil iç içe geçmiőt bulunan çıkarlar da dikkate alınarak gerçek bir ortaklığa alan açacak, belki de gelecekte Amerika ve Kanada gibi olacak şekilde Mısır ve Avrupa taraflar arasında dengeli bir şekilde karşılıklı menfaat paylaşımı sağlayacak ve kalkınma prosedürlerinin devreye sokulmasına katkı sağlayacak, çizgileri belirgin kapsamlı bir vizyon ortaya koymak için gereklidir.

* Okutman, Beni Suef Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Mısır.

Yasa Dışı Göç Kavramı, Nedenleri ve Etkenleri

Genel alanlarda göç toplumlarda en eski olgulardan biri sayılmakta olup temelde insan faktörüne dayanmaktadır. Bugünkü dünyamızdaki birçok ülke ve toplumların oluşmasında göç etkilidir. Öte yandan toplumlar arasında sosyal iletişim ve kültür zenginliğini desteklenmesinde önemli bir rol oynayan göç, tüm toplumlarda farklı mezhepleri, gelenekleri ve etnik kökenleri ile siyasal ve iktisadi yapıların oluşumuna büyük ölçüde katkı sağlamıştır.¹

Bu araştırmamızda yasa dışı göç kavramı, nedenleri ve hem güvenlik hem de insani açıdan etkenlerine ışık tutmaya çalışacağız. Birinci bölümde göç kavramı tarifi ve türlerinden bahsederken ikinci bölümde yasa dışı göçün nedenlerini ve etkenlerini ele alacak, üçüncü bölümde ise Arap devrimlerinin yasa dışı göç ve eski boyutunu açıklamaya çalışacağız.

Uluslararası hukukçular göç kavramını “bireyin devletinin bölgesini kesin olarak terk ederek başka bir devletin bölgesine gitmesi” olarak tanımlamaktadırlar. Bu tariftten yola çıktığımızda uluslararası hukukun göçmenin niyeti konusunda sınırı aştığını görmekteyiz. Zira bu tanıma göre eğer bölgesini terk eden kişinin uzun ya da kısa vadede bir süre sonra dönme niyeti bulunuyorsa bu uluslararası” hukuk gözünde göç sayılmamaktadır. Hukukçular ise göçü şöyle tarif ederler: “Bireylerin bir ülkeden başka bir ülkeye kalıcı olarak ikamet etmek ve orayı sürekli yurt ve yeni vatan edinmek için intikal etmesidir.” diye tanımlamaktadır.

Yasa dışı göç kavramı daha önceleri “kayıt dışı göç” (undocumented migration) diye isimlendirilirken, hukuki yabancı metinlerde gelişme kaydederek göçü hedefleyen hareket veya intikal sürecine işaret eden “hukuk dışı veya yasa dışı göç” (migration) ifadesi kullanılmaya başlanmıştır. Aynı zamanda emigration kavramının bu hareketi ve asıl vatan ile ilişkisine işaret etmektedir; yani bu kavram kendi yurdunu terk ederek dışarıya göçme hareketine işaret ederken, sanki gönderildiği yurt ile arasındaki ilişkiye de değinmektedir. İmmigration kavramı ise göçmenlerin girişine ve ulaştıkları yurttan bilfiil ikamet etmelerine işaret etmektedir.²

Birleşmiş Milletler ise yasa dışı göçü “bireylerin kara, hava veya deniz yoluyla bir ülkeden diğer ülkeye kuralsız olarak girişi” ve “bu girişte herhangi bir daimî ya da geçici ikamet izni kullanılmaması ve ülkenin sınırlarını aşmak için gerekli olan koşulların yerine getirilmemesi” diye tarif etmektedir.³

¹ Abdulkadir Rızık Al Mahademi(2011) “Gerçeklik ve Geri Dönüş Rüyası Arasındaki Göçmen Yetkinlikleri”, Cezayir Üniversite Basın Ofisi, Birinci baskı, Cezayir.

² Basın Bölümü(1997), Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Ofisi, Mülteciler Dergisi, Sayı 2, s.18A.

³ bkz. Ulusal Sosyal ve Suç Araştırmaları Merkezi(2010), “Mısır Gençliği ve Yasadışı Göç”, Suç Araştırmaları Bölümü, Kahire.

Yasa Dışı Göçün Güvenlik ve İnsani Etkenleri

Yasa dışı göçü harekete geçiren etken bazen siyasal hukuk faaliyetlerinin yürütülememesi gibi siyasi olurken bazen de bölge içerisinde güvenlik istikrarının bulunmaması gibi güvenliğe dayalı olabilir.

I. Siyasi Nedenler

Siyasi nedenler yasa dışı göç olgusunun özellikle de doksanlı yıllardan bu yana hızlanmasına ve artmasına neden olan en önemli faktörlerden sayılmaktadır. Öyle ki daha iyi yaşam koşullarını araştırırken hayatlarını tehlikeye atan ve yurtlarını terk eden genç ve çocuklar tahmin edilemeyecek sayılara ulaşmışlardır. Elbette bunlar aradıkları hayatı Avrupa ülkelerinde bulmaktadırlar. Her ne kadar siyasi nedenler göçe en fazla neden olan faktör olsa da sadece göç kaynağı ülkelerin yaşadığı koşullarla ilgili olarak değil göç alan ülkelerin de doğrudan veya dolaylı olarak göçü teşvik ettiği bazı politikalarına dayanmaktadır.

İspanya hükümeti başkanı Filipe Gonzales “Eğer Faslı bir genç olsaydım göç etmeye çalışırdım. Beni tutsalardı yeniden çalışırdım demektedir.” Gençlerin yaşadığı özgürlük kısıtlamaları, demokrasi ve ifade özgürlüğünün bulunmaması ve siyasi alanın kapalılığı gibi koşulları Avrupalıların biliyor olması da buna gerekçe teşkil etmektedir. Bu nedenle gençler kendi ülkelerinde kendilerini dışlanmış ve belirli bir sınıfa hizmet etmeye yönelik olan ülke politikalarının dışında hissetmektedirler. Dolayısıyla yasa dışı göçler, göç veren ülkelerin yaşadığı idari yolsuzluklar karşısında gençlerin bir nevi haykırışıdır.⁴

Arap ülkelerinin büyük çoğunluğu siyasi istikrarsızlık, siyasi zayıflık, yolsuzluk olgusunun yaygınlığı, kaynakların ziyan edilmesi ve çok sayıda iç savaş gibi sorunlarla buluşmaktadır.⁵ Bu nedenle Avrupa ülkeleri bu ülkelerden kendilerine gelen göçü, güvenlik konuları ile ilişkisi nedeniyle kendilerine bir yük olarak görmektedirler.⁶ Ülkeler arası veya iç savaşlar ya da belirli grup ya da bireylere herhangi bir etnik köken veya politiklara tabi olmaları karşısından uygulanan baskı hareketlerinden doğan istikrarsızlık, bireyleri güvenli olmayan bölgelerden daha güvenli bölgelere taşınmaya

⁴ Saknawi Galbezviri, “Fas’taki yasadışı göç protesto hareketlerinden ayrı tutulamaz”, Sahwa gazetesi, bkz. www.mtds.com.

⁵ Mustafa Abdulaziz Mürsi(2010), “Batı’ya göç politikalarının değişkenleri, Arap göçmenlerin statüsü ve anavatanlarıyla ilişkileri”, Arap İşleri, Sayı (141), s.28.

⁶ Rukye El Akil(2010): “Batı’ya göç politikalarının değişkenler, Arap göçmenlerin statüsü ve anavatanlarıyla ilişkileri”, Arap İşleri, Sayı (141), s.60

zorlayan göç hareketlerinin en önemli nedenlerinden biri sayılmaktadır. Bu nedenlerle yapılan göçler “zorunlu göç” veya “siyasi sığınma” diye adlandırılmaktadır.

Siyasi nedenlerden biri de her vatandaşa eşit fırsatlar sağlayan demokratik sistemin bulunmamasıdır. Toplumun kalkınması, sistemi yetkililerin yönetmesine (meritocracy) bağlı değildir. Bu nedenle yetkinlerin yönetimi tüm vatandaşlara aynı fırsatı sağlamamaktadır. Öte yandan Arap ülkelerinin büyük çoğunluğunda yaygın bulunan korkunç siyasi koşullar ve beraberinde getirdiği şiddet ve katliamlar söz konusudur.⁷

Yasa dışı göçün sebeplerinden biri olarak siyasi faktörün öne çıktığı bir diğer nokta da demokrasinin bulunmaması ve insan haklarının çiğnenmesidir. Bunların başında ise karar alma, kamu hayatına katılım ve ifade özgürlüğünün bulunmaması, kurumların zayıflığı, kabile aşiret ve sınırlar arasındaki çekişmelerin yaygınlaşması, siyasi istikrarsızlık, askerî darbeler ve finansal ve idari yolsuzluklar gelmekte olup tüm bunlar hukukun olmadığı bir ortamda gerçekleşmektedir.⁸

Bu nedenle siyasi faktörler tarih boyunca yaşanan göçlerin birçoğuna neden olmuş en belirgin faktör sayılmaktadır. Zira siyasi faktörlerin neden olduğu uluslararası göç olaylarının zamanın geçmesiyle günbegün daha çok arttığı görülmektedir. Siyasi faktör birçok ülke arasında uzanan geniş çaplı bir nüfus değişimi sürecinin yaşandığını göstermektedir. Siyasi faktörler, nüfus göçü olgusunun silahlı çatışmalara karşı koymak için yerini aldığını ortaya koymaktadır. Bu gibi nüfus hareketlerinin özellikle de dünyanın birçok yerinde mülteci göçlerinin meydana gelmesi durumunda göçmenlere yardım etmek için faaliyet göstermiş veya göstermeye devam eden birçok uluslararası kurum ve kuruluş inşa edilmiştir. Uluslararası Çalışma Örgütü ve Uluslararası Af Örgütü bu kurum ve kuruluşlara örnek olarak gösterilebilir. Göçe zorlayan zorunlu siyasi sebeplerden biri de güçsüzlük tehdit ve işgal durumlarıdır. Yani dış ülke tarafından gelen herhangi bir askerî müdahale yabancı ülkelere göçe neden olmaktadır. Aynı şekilde yerel yönetimler tarafından yapılan baskılar da göçe neden olabilmektedir. Demokrasinin bulunmadığı ve dikta rejime sahip olan gelişen ülkelerin büyük çoğunluğunda insanlar sebepsiz yere ya da muhakeme edilmeksizin hapishane ve tutuklu merkezlerine sevk edilmekte, bu gibi ülkelerde iç

⁷ Arap-Uluslararası Göç Bölgesel Raporu, Arap Birliği Uluslararası Göç ve Kalkınma Raporu, Sosyal İşler Bölümü, 2014, s.54.

⁸ Muhammed Fethi Aid(2010) “Yasadışı göçle mücadelede uluslararası deneyimler”, Naif Arap Güvenlik Bilimleri Üniversitesi, Riyad, Birinci baskı, ss. 5-25.

devrimler askerî inkılaplar ve iç savaşlar çoklukla yaşanmakta ve bunlar dış göçe neden olmaktadır. Öte yandan herhangi bir topluma karşı uygulanan uluslararası yatırımlar da göçe neden olan faktörlerden sayılmaktadır.

Yine dinî ve siyasi özgürlüğe kavuşmak için meydana gelen göç hareketleri de mevcuttur. Bu göçmenler kendi yurtlarında karşılaştıkları baskıdan kaçmak istemektedirler. Genel anlamda Afrika özellikle de Güney Sahra Bölgesi savaşlar ve iç istikrarsızlık nedeniyle mülteci veren ve alan en önemli ülkelerden sayılmaktadır. Bu ana kara hâlen daha sınır çatışmaları gibi siyasi niteliklere dayalı anlaşmazlıklar ile boğuşmaktadır. (Burada şunu da belirtmek gerekir ki Afrika Kıtası'ndaki siyasi sınırların durumu yapay sınırlar olup 1884 Berlin konferansı⁹ sonrasındaki yirmi yıl içerisinde Avrupalı güçler tarafından ortaya konulan dış irade tarafından oluşturulmuş ve dayatılmıştır.)

Afrika Kıtası'ndaki siyasi koşullar genel anlamda çalkantılıdır. Aslında bölge ülkeleri görünüşte komünizm ya da demokrasi rejimleri ile yönetilmektedirler. Bununla birlikte siyasi devrimler ve barışçıl olmayan yönetim değişiklikleri sıklıkla yaşanmaktadır. Bu siyasi iklim toplumun yapısındaki kalan noktalara da siyasi istikrarsızlık ve toplumun siyasi hayata katılımdan uzak kalması şeklinde yansımaktadır. Zira toplum etnik ve mezhep çatışmalarının gölgesinde zorla götürülme, işkence görme ve öldürülme gibi cezalara çarptırılması korkusuyla siyasetten uzak durmaktadırlar. Afrika Kıtası'ndaki çatışmaların temel özellikleri etnik ve mezhep çatışmalarıdır. Öte yandan yolsuzluk olgusu yaygınlaşmış bulunmakta ve kaynaklar boşa harcanmaktadır.¹⁰

II. Güvenlik Nedenleri

Avrupa'nın politikaları da yasa dışı göçü teşvik eden faktörlerden biri sayılmakta olup Avrupa temelde aşağıdaki gibi iki prosedür benimsemektedir:

Birinci Prosedür: Sınırları kapama politikası olup Avrupa tarafından 1974 yılından bu yana uygulanmıştır. Bu politikalar nedeniyle göç; aile bireylerinin toplanması, sığınma ve yasa dışı göç şeklinde üç şekle bürünmüştür. 1993 yılında ise sığınma ile ilgili kanunlarını değiştirmiştir. Her ne kadar toplam mülteci sayısının sadece %2 ila %3'ünü karşılıyor olsa da Almanya bu konuda ilk girişimde bulunan ülke olmuştur. Zira Almanya, Avrupa'nın toplam mülteci payının dörtte birini tek başına karşılarken akabinde Fransa

⁹ Abdulkadir Rızık Al Mahademi(2005) *"Afrika kıtasındaki anlaşmazlıklar; kalıcı kırılma veya geçici düşüş"*, Kahire, Darul Fecir Yayın ve Dağıtım, 2005, s.93

¹⁰ *Afrika kıtasındaki ülkelerde yasadışı göçün nedenleri ve etkenleri*, Tarih ve Sosyal Bilimler Dergisi, Fen Edebiyat Fakültesi, Nouakchott Üniversitesi, Moritanya, 2014. No. 2

ve İngiltere gelmektedir. Bu ise aynı şekilde yasa dışı göçmen sayılan belgesiz kimselerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹¹

İkinci Prosedür: Belgesi bulunmayan göçmenlerin durumunun düzeltilmesidir. Devletler ülkelerinde bulunan yasa dışı kimselerin sayısını düşürmek ve bu kimselerin sayısının tam istatistiğini tutabilmek için istisnai bir işlem olarak bu prosedüre başvurmaktadır. Bazı ülkeler yasa dışı göç sorununu çözüme kavuşturulabilmek için sınırlarını kapattıktan sonra bir deneyim olarak bu yöneme başvurmuşlardır. Ancak bu çalışmanın çok büyük olumsuz etkisi olmuştur. Zira bu politika vaziyetleri günden güne daha kötüye giden ve göç etmek isteyen kimseleri teşvik etmiş, kaçakçılık şebekelerinin faaliyetleri katlanarak artmış ve bazı ülkeler bu politikanın başarısız olduğunu kabul etmişlerdir. Özellikle de Fransa, Başbakanı De Villepin'in dili ile ülkesinin 1981-1982 yıllarında yaptığı bu uygulamanın sonuçsuz kaldığını bildiğini ifade etmiştir. Aynı durum 1997 yılında yürütülen politikalarla ilgili İtalya'nın da görüşü olup İspanya'da ise 2004 yılında gerçekleşmiş ve sonucunda büyük bir göçmen topluluğu ile karşı karşıya kalmışlardır.¹²

Ülke politikasından doğan güvenlik koşulları ve bunların göçmen gruplarını çekme noktasındaki rolü Afrika kıtasının geneli en fazla savaşlarla ve terör olaylarıyla öne çıkmaktadır. Sayılamayacak kadar çok olan etnik çatışmalar ise genel olarak nüfus göçünü, özellikle de yasa dışı göç, göç ettirme ve zorla göç olaylarını meydana getiren en önemli faktörlerden biri sayılmaktadır. Bu meselede karşılaşılan en belirgin problemlerden biri ise bu türleri birbirinden ayıran ince bir standardın bulunmayışıdır. Her ne kadar Uluslararası Mülteci Sözleşmesi ve Uluslararası İnsan Hakları Kanunu bunlardan her birini yaşayan kimseyi bir miktar tanımlamış olsa da diğer sözleşmelerde yasa dışı göçmenin diğer hukuki koşullardan ayrılması noktasında birçok kapalılık bulunmaktadır.¹³

2001 yılı genel kurulu raporu göstermektedir ki Afrika Kıtası'ndaki çatışmalardan meydana gelen yıkımın bedeli, çatışmaların ortaya çıkışının engellenmesi için hızlı işlem yapılmaması neticesinde çok büyüktür. Yasa dışı göç ise bu bedelin bir bölümüdür. Sömürge düzeninin yıkılmasından yarım yüzyıl sonra çatışmalar tüm yanıyla Orta Afrika, Gambia, Kamerun,

¹¹ Said Raşit, a.g.e., s.64 .

¹² Said Raşit(2012), "Cezayir'de insan güvenliği açısından yasadışı göç gerçeği", Siyaset Bilimi, Kuzey Afrika Çalışmaları Yüksek Lisans Derecesi, Hukuk Fakültesi ve Siyaset Bilimi, Siyaset Bilimi Bölümü, Muhammed Haydar Üniversitesi, Sakra, 2011-2012, s.64 .

¹³ Rachel Britt, Yves Lester(2001) "Mülteci ve Uluslararası İnsan Hakları: Paralel Yönler, Alman Dersler ve Gelecekteki Görünüm", Uluslararası Kızıl Haç Dergisi, Sayılarından Seçmeler, s.161

Nijerya, Sudan, Ruanda, Somali ve diğer ülkeleri sarmış ve bu çatışmalarda çok sayıda kişi hayatını kaybetmiştir.¹⁴

Arap Baharı'nın Yasa Dışı Göçe Etkisi

Arap Baharı başlamadan önce çok sayıda yasa dışı göçmen Akdeniz'in kuzey yakasına Yunanistan üzerinden ulaşıyordu. Geçtiğimiz on yıl içerisinde yaklaşık bir milyon mülteci Yunanistan'a ayak basmıştır. Bunların büyük bir bölümü kısa süre sonra diğer Avrupa ülkelerine gitmişlerdir. Aynı dönem içerisinde Yunanistan üzerinden Avrupa'ya geçen göçmenlerin oranı %80'dir. Bunun yanında %5 İspanya üzerinden, %4 ise İtalya üzerinden Avrupa'ya ulaşırken, diğer göçmenler Malta ve Kıbrıs gibi muhtelif geçiş noktalarından Avrupa'ya ulaşmışlardır. Yunanistan'a girişler ise temelde Türkiye üzerinden gerçekleşir. İki ülkeyi birbirine bağlayan sınır yaklaşık 200 kilometre uzunluğunda olup çoğunluğu Meriç Nehri'nden oluşmaktadır. Yunan güvenlik kaynaklarına göre 2010 yılının başından 2012 yılının Ağustos ayına kadar 87 bin kişi Türkiye üzerinden Yunanistan'a giriş yapmıştır.¹⁵ Nehir yolu, kara yolu veya küçük Yunan adalarına yakın Türkiye sahilleri üzerinden Yunanistan'a girenlerin tam olarak sayısını bilmek bugün için mümkün değildir. Avrupa dış sınırları koruma ajansı Frontex tarafından yayınlanan verilere göre sınıra 12 kilometre boyunca tel çekildikten sonra Meriç Nehri üzerinden yaz mevsimlerinde Yunanistan'a günlük 300-400 kişi giriş yapmaktadır.¹⁶

Biz ise Doğu ve Güney Akdeniz ülkelerinde çok nitelikli bir göç olayına şahit olmaktayız. Zira bu ülkeler Avrupa birliği içerisinde yaşayan vatandaşların büyük çoğunluğunun ana vatanı iken aynı zamanda Orta Doğu ve özellikle de Sudan, Eritre ve Somali gibi Güney Sahra ülkelerinden gelen çok sayıda göçmen grubunu karşılamaktadırlar. Orta Doğu ve Güney Sahra Afrika'da yaşanan çatışmalar siyasi istikrarsızlık ve güvensizlik tüm Akdeniz bölgesini etkilemiştir.¹⁷ Son dönemlerde Arap Baharı devrimlerinin akabinde göç akımları daha da artmış ve bu sadece Avrupa ülkelerine değil tüm Akdeniz Avrupa bölgesini etkilemiştir. Bu, birçok insani krizin meydana

¹⁴ *Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin örgütün çalışmaları hakkındaki raporu*, Genel Kurulun Resmî Kayıtları, 57. Oturum, Ek 1A / 57/1, New York Ağustos 2002, s. 10-210

¹⁵ Bakınız: Yunanistan'ın Meriç bölgesindeki Orestia Güvenlik Müdürlüğü Başkanı Tuğgeneral Georgios Salamagas tarafından yapılan açıklama: "*Tahkimeli Avrupa*" cephesinde, İnsani Haber Ağı (IRIN), (27 Kasım 2012)

¹⁶ <http://www.Quia-Turquia.org/fotos-de-grecia-tur> «Grecia-Turqa» Fronteras Invisibles.

¹⁷ Antonio Costa: Lizbon Belediye Başkanı (PT), *Akdeniz bölgesindeki göç yönetiminde yerel ve bölgesel toplulukların rolü hakkında rapor*. Bu rapor, 20 Ekim 2014 tarihinde Malaga'da düzenlenen ECOTER Komisyonunun yedinci toplantısında görüşülmüştür.

gelmesine neden olurken göçmen alan ve özellikle de çatışmaların yakın bölgesinde bulunan ülkelerde hükümet ve yönetimlerin sürekli baskı altında kalmasına neden olmuştur.

Libya'da yaşanan çatışmalar 2011 ve 2012 yılları arasındaki dönemde 80,000'den fazla göçmenin komşu ülkelere, özellikle de Tunus ve Mısır'da göçmesine neden olmuştur. (Bunların büyük çoğunluğu uluslararası göçmenlerden oluşurken, aralarında işçi, göçmen, sığınmacı ve sığınma talep eden kimseler de bulunmaktadır.)¹⁸ Bölge ülkelerde güvenliğin bulunmaması, sınırların kapatılması ve göç yollarının kesilmesi neticesinde yaşanan karma göç dalgalarının zirveye çıkması ile birlikte endişeler artmış, uluslararası göç örgütü bir raporunda 2015 yılının başlarında yaklaşık 800 bin kadar göçmenin yolda kalmış olduğunu, bunların büyük çoğunluğunun Trablus'ta olduğunu ve İtalyan hükümetinin sadece 2015 yılının Nisan ayının bir haftası içerisinde Libya'dan İtalya'ya deniz yolu üzerinden geçmeye çalışan 10 bin mülteciyi kurtardığını, daha önce hiçbir zaman böyle bir sayıya ulaşılmamış olduğunu ifade etmiştir. Yine raporlar 2015 yılının ilk dört ayı içerisinde deniz yolu ile geçmeye çalışan 1700'den fazla kişinin hayatını kaybettiğini göstermektedir. 2014 yılının aynı döneminde ise sadece 96 vefat olayı yaşanmıştır. İtalya İçişleri Bakanlığı 2014 yılında deniz yolu üzerinden İtalya'ya ulaşan göçmenlerin sayısının 170 bin civarında olduğunu ve büyük çoğunluğunun Libya'dan olduğunu ifade ederken, 2015 yılının haziran ayının girmesiyle birlikte deniz yolu üzerinden Avrupa'ya ulaşan göçmenlerin sayısının 102 bin olduğunu açıklamıştır. Uluslararası göç örgütü tarafından Akdeniz bölgesi ile ilgili olarak deniz göçmenleri ile ilgili istatistikler çoğunluğu Libya'dan olmak üzere 54660 göçmenin İtalya'ya ve çoğunluğu Türkiye'den olmak üzere¹⁹ 46150 göçmenin Yunanistan'a ulaştığını göstermiştir. Her ne kadar rakamlar yıl boyunca uzansa da göçmen sayıları bahar sonu ile sonbaharın ortaları arasındaki dönemde daha da artmaktadır. Zira bu dönemde İtalya sahillerine ulaşan göçmen sayısı bir önceki yıla göre günlük 1000 kişi fazla olarak gerçekleşmiştir.

2011 yılından bu yana Suriye'deki çatışmalar bölgede yaklaşık 2,9 milyon kişilik bir sığınmacı dalgasının oluşmasına neden olmuştur. Özellikle de Ürdün'de 604.000, Lübnan'da 1,1 milyon, Türkiye'de 795.000, Mısır'da 138.000, Irak'ta ise 220.000²⁰ Suriyeli göçmen bulunmaktadır. Buna rağmen sınırlı sayıda Suriyeli sığınmacı Avrupa Birliği'ne ulaşmıştır. 2011

¹⁸ "Güney Akdeniz Ülkeleriyle Göç, Hareketlilik ve Güvenlik için Diyalog", COM (2011) 292 Final, 24/05/2011.

¹⁹ Uluslararası Göç Raporu 2015

²⁰ Bakınız: <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php> (21/07/2014)

yılından bu yana Avrupa Birliği'ne yaklaşık 83.000 iltica talebi ulaşmıştır. Bu göçün yerel düzeyde de önemli etkileri olmuştur. Çünkü çoğunlukla Suriyeli mültecileri karşılayan ilk hatta bulunan bu ülkelerdeki belediyeler, çöp yönetimi, kanalizasyon, temiz su hattı, sağlık ve eğitim hizmetleri ve benzeri temel hizmetlerin sağlanmasında büyük zorluklar ile karşı karşıya kalmışlardır. Ayrıca Avrupa-Akdeniz bölgesel meclisi, yerel yönetimlerin Suriyeli mültecilere gerekli desteği sağlayabilecek yeterli kaynaklara kavuşabilmesi için Avrupa Birliği'ne ve uluslararası topluma destek olma çağrılarını tekrarlamaktadır.²¹

Arap Baharı'nın Tunus'tan patlak vermesi ile Tunus, yasa dışı göç olaylarının artış kaydettiği ilk bölge olmuştur. Aslında bu göç bir nevi protesto ifadesi niteliğindedir. Bou Azizi'nin kendisini yakmasının ardından kendini yakma olayı Arap Baharı'nın gerek rejim değişikliği gerekse siyasi reformlar suretiyle ulaştığı farklı ülkelerde bir protesto aracı olarak tekrarlanmıştır. Burada şunu da belirtmek gerekir ki Arap gençleri ülkelerini terk etmenin ve yasa dışı göçün karşı karşıya kalınan tehlikeler nedeniyle bir anlamda kendini yakmak gibi olduğunun farkındadır ve "kendini yakmak" tabiri Kuzey Afrika ülkelerinde kullanılmakta olup deniz yoluyla yasa dışı bir şekilde Avrupa'ya geçmeye çalışmak "kendini yakmak", geçenler ise "kendini yakanlar" diye isimlendirilmektedir.²²

Mısır'da Yasa Dışı Göç Olgusu

Son yıllarda yasa dışı göç olgusu büyük bir gelişme kaydetmiştir. Bu göçün zorluğu ve boğularak ölme ya da hapis gibi vahim sonuçlarına rağmen Mısır gençleri vatan topraklarından meçhule doğru kaçmak için yasa dışı göçe büyük bir yöneliş içindedirler. Bu, genç insanların, ülkelerinin onları daralttığı ve gündelik yaşam koşullarını bulamadıkları için kurtulmayı düşündükleri sefil gerçeklikten bir kaçıştır. Gençler tek başlarına teknelere binerek Libya'ya oradan da Avrupa'ya veya doğrudan Kıbrıs ve Yunanistan'a gitmeye çalışmaktadırlar.

Kendini Avrupa Birliği ülkelerine atma çabasıyla Akdeniz sularında boğulan Mısırlı gençlerin sayısının artması, özellikle de mağdurların adedinin yükselişi ve Mısır yönetiminin bu gerçeği engellemekten aciz kalması, yasa dışı göç dosyasının yeniden masaüstüne konulmasında neden olmuştur.

Bu çerçevede Akdeniz üzerinden Avrupa'ya geçmeye çalışan Mısırlı gençlerin yasa dışı göç olgusuna aşağıdaki gibi ışık tutmaya çalışacağız:

²¹ *Göç ve Sığınma Beşinci Yıllık Raporu" Konferansı, COM (2014) 288, 05/22/2014.*

²² *Avrupa-Akdeniz Bölgesel Meclisinin, Birliğin 2013 yılında bölgesel boyutu hakkında yıllık taslak rapor.*

I. Rakamlar ve İstatistikler

Uluslararası istatistikler geçtiğimiz on yıl içerisinde Avrupa Birliği ülkelerine girmeyi başaran Mısırlı gençlerin sayısını 460 bin olarak değerlendirirken bunlardan 90 bini resmî bir şekilde İtalya’da yaşamaktadır. İtalya güvenlik güçlerinin istatistikleri sadece bu yılın ilk üç ayı içerisinde Calabria kıyılarına çorlu Mısırlı 1500’den fazla yasal olmayan yollarla gelen göçmenleri taşıyan 14 tekne yanaşmış olduğunu kayda geçmiştir. Sadece 2007 yılı içerisinde İtalya’ya deniz üzerinden yasa dışı yollarla giren göçmenlerin toplam sayısı ise 1419 iken, 500 göçmen Akdeniz’de hayatını kaybetmiş 2016 yılında ise 302 göçmen Akdeniz sularında ölmüştür. 2006 yılında Güney Afrika ülkelerinden sınır dışı edilen Mısırlı gençlerin sayısının 6748 olduğunu gösterirken İtalya’nın Milano şehrinde Mısır vilayetlerinin sadece bir tanesinde 8000 genç yaşadığı kayda geçmiştir. Yeryüzü İstatistik Merkezine göre 2008 yılı içerisinde Mısır’da meydana gelen 76 yasa dışı göç kazası sırasında 503 vatandaş hayatını kaybetmiştir. 527 vatandaş ise kaybolurken 2941 kişi insan kaçakçılığı çeteleri tarafından dolandırılmıştır.

II. Mısır’da Yasa Dışı Göçün Sebepleri ve Etkenleri

Yasa dışı göçün etkenleri birtakım iktisadi toplumsal ve kültürel faktörler paketinde gizlidir. Öte yandan kültürel ve toplumsal değerler sisteminde gözle görülür bir değişim bulunmaktadır. Belki de gerek yerel gerekse bölgesel veya uluslararası faktörlerle ilgili olarak gençleri göç etmesine neden olan faktörlerin arttığı bir ortamda gelecek dönemde daha da artmaya adaydır.

Mısır gençlerinin yasa dışı göç olayının bir olguya dönüşmesine neden olan birkaç faktör bulunmaktadır ki bunların en önemlileri şunlardır:

- Fakirlik düzeyinin yükselmesi ve ekonomik koşulların bozulması.
- İşsizlik olgusunun artması ve iş fırsatlarının bulunmaması. Öyle ki işsizlik oranları geçtiğimiz yıllarda artış göstererek 2002 yılında %10’a, 2003 yılında %17’ye, 2007 yılında ise %11’e ulaşmıştır.
- Geçtiğimiz dönemde araziler yoğun iş gücü istihdamına sahne olurken mülk sahibi ve kiracı kanununun uygulanmaya başlanmasından sonra göç olgusu daha da artmıştır. Önceleri arazilerde yapılan tarımlar çiftçilere büyük gelir sağlıyor ve bununla kendisinin ve ailesinin temel ihtiyaçlarını karşılayabiliyordu. Öte yandan devlet tarım sektörüne ve muhtelif şekilleri ile küçük çiftçilere destek sağlıyordu.

Mülk sahibi ve kiracı kanununun uygulanması sonrasında yüzlerce küçük çiftçi gönderilmiş, bu nedenle işsizlerin sayısı artmış küçük çiftçiler mevsimlik işçilere dönüştürülmüş, bu ise ailelerinin bozulmasına neden olurken aileleri ile köylerden şehirlere ya da yurt dışına göç etmelerine sebep teşkil etmiştir.

- Tarım arazilerinin kaybolması ve imar genişlemesi nedeniyle kırsal kesimdeki göç artmıştır. Geçtiğimiz 30 yıl içerisinde tarımda yaklaşık bir buçuk milyon kök azalma yaşanmıştır. Ayrıca bu durum tarım arazilerinin ve kira ücretlerinin, mülk sahibi kiracı ilişkisi özgürleştirme kanunu uygulanmadan önce olan fiyatlarının 20 katına yükselmesine, diğer yandan su sulama gübre ve takviyelerin zayıflamasına neden olmuş, bu ise çiftçilerin aileleri ile tarımsal faaliyetleri bırakmasında büyük ölçüde pay sahibi olmuştur. Ayrıca göçün artmasına neden olan önemli ve temel nedenlerden biri de gençler ve aileler arasında tabaka farkına bağlı olarak göç eden gençlerin başarılı deneyimleri neticesinde meydana gelen kıskançlık etkenidir. Göç edenlerin buralara dönmesi, en lüks evleri ve villaları inşa etmeleri, en pahalı ve modern araçları ve telefonları kullanmaları, riskleri bulunsa bile göç etme arzusunun daha da artmasına neden olmaktadır.
- Geride geçenlere ek olarak başarılı bir şekilde göç yolculuğunu yapmış olanların gençleri kendi buldukları köylerde fayda sağlayacak imalathaneler kurmaktan, böylece işsizliğin engellenmesine ve göç olgusunun son bulmasını katkı sağlamaktan engellemeleri de eklenebilir.
- Göç deneyiminden başarılı bir şekilde dönen gençler arazi ve emlak ticaretine başlamış, bazı köylerde bir dönüm toprağın fiyatı 200 bin cüneyhe ulaşmıştır.
- Öte yandan tarıma elverişli araziler ile boş alanlar devletteki nüfuz sahibi kimselere dağıtılırken, bu araziler iş gücü kullanımı yerine modern makineler ile işletilmektedir. Bu ise kırsal kesimde işsizliğin daha da artmasına katkı sağlamaktadır.
- Yaptığı çalışmalarda eğitilmiş gençler mezun eden mesleki eğitimin bulunmaması da, iş adamları yatırımcılar ve özel sektörün Mısır'da yaşayan özellikle de tekstil sektöründeki onca gence rağmen yurt dışından eğitilmiş yabancı işçi getirmelerine neden olmaktadır.
- Diğer yandan piyasa özgürleştirme politikaları, Mısır ekonomisinin pamuk gibi küresel piyasada fiyatı uygun olan ithal mallara dayanmasına neden olmuş, bu nedenle on binlerce çiftçinin istihdam edildiği bazı stratejik tarım ürünlerinin koşulları bozulmuştur.

- Küçük çiftçiler hükûmetin ekonomik açılım yönlendirmelerinin gölgesinde serbest piyasanın gelişmelerini takip edememektedir. Küçük çiftçi usta ve zanaatkarlara, özellikle de pazarlama ve tarımsal rehberlik alanında uygun destek sağlanmamaktadır. Kooperatiflerin zayıflığı ya da çiftçilerin durumlarını kalkındırma konusundaki rollerini uygulayamamaları söz konusudur.

İstatistikler yasa dışı yollarla göçen gençlerin büyük çoğunluğunun Garbiye Manufiye, Şarkıye, Dakhaliye ve Buhayra vilayetlerinden olduğunu gösterirken, Feyyum vilayeti Avrupa'ya en fazla oranda gencin göç ettiği Mısır vilayeti sayılmaktadır. Feyyum vilayetinin Tanun kasabası cumhuriyet düzeyinde gençlerinin Avrupa'ya seyahat etmesi ile en meşhur kasaba olup toplamda 40 bin olan kasaba nüfusundan yaklaşık 6000 genç İtalya'da yaşamını sürdürmektedir ve bu kasabada bulunan ticarethanelerde İtalyanca isimler kullanılmaktadır.

Başbakanlık bilişim ve karar alımını destekleme merkezinin gençlerin göç karşısındaki tavrı hakkında son dönemde icra etmiş olduğu bir anket çalışmasının sonuçları gençlerin %19'unun yurt dışına göç etmek istediğini, bunlardan %88'inin ise işsizlikten sıkıntı çekmesi nedeniyle bu arzularını, daha iyi yaşam koşullarına ulaşma isteği ile gerekçelendirdiklerini göstermiştir. Buna ek olarak yasa dışı göçmenlerin mesleki tasnifi yapıldığında büyük çoğunluğunun işçi ve çiftçi sınıfından olduğu, göçme sebeplerinin kamu kurumlarının satışı sonrasında işçilerin çalışma koşullarını kötüleşmesi, Mısır kırsalında insan hakkı ihlallerinin artması ve bu gençlerin karşılaştıkları sorunlarla ilgili kendilerini ifade etme konusunda yaşadıkları sıkıntılar olduğu anlaşılmaktadır.

Hükûmetin gençlerin iş fırsatını arttırmak için özel sektöre dayalı politikaya devam etmesinin işsizlik felaketini zirveye taşıdığını ve gençlerin Akdeniz'de toplu intiharına neden olduğunu söylemek mümkündür. Zira bu nedenle 1984 yılından bu yana gerek Avrupa'ya göç eden Mısırlı göçmenlerin büyük bir bölümünü temsil eden ortaokul mezunları ve gerekse üniversite mezunlarının tayin edilme sistemi iptal edilmiştir. İşin ilginç yanı Mısır'da yasa dışı göç olgusunun giderek artmasına ve çok sayıda Mısırlı gencin bu yolda hayatını kaybetmesine rağmen hükûmet birimleri hâlen daha insan kaynaklarımızın bu şekilde yok ve heder olmasını engelleyecek çözüme kavuşturacak ve gençlerimizin ve vatanımızın onurunu koruyacak etkin bir stratejinin ortaya konulması için gerekli olan detaylı ve yeterli verileri sağlanmasında başarılı olamamaktadır.

III. Mısır Gençlerinin Göçü

Daha iyi şartlarda yaşam sürme, zengin olma rüyası ve yaşamın zorluklarından kurtuluş düşünceleri yasa dışı göç çetelerinin Mısırlı gençleri çekmek için kullandıkları argümanlardır. Gençler, her bir gençten seyahat için yaklaşık 30.000 cüneyh alan piyasa simsarları, yasa dışı seyahat ofisleri, göç ve idari yolsuzluk araçları ve örgütlü suç gruplarına müracaat etmekle hukuksuzluk dairesine düşmüş bulunmaktadır. Libya sınırlarında veya diğer vilayetlerde bu çeteler tarafından gençlerin dolandırılma hadiseleri yaygındır. Bunlar, İtalya veya Avrupa'da iş fırsatı sağlama iddiasıyla yüksek miktarda paralar almakta, sonra da kimseye hesap vermeden bu paralar ile kaçırmaktadırlar. Gençlerin yolculuğu ise ölümle, hapisle veya sınır dışı edilmekle bitmektedir.

Gençler yasa dışı göçün risklerinin bilincinde olmamaları neticesinde, eski ve ömrünü tamamlamış bir teknenin güvertesinde İtalya limanlarından birine göç ederken akıbetleri ile karşılaşmakta, sonuç olarak Akdeniz'in sularında boğulmakta, içlerinden kurtulup İtalya'ya ulaşanlar ise İtalya kanunlarına muhalif sayılmakta ve sınır dışı edilecek vatanlarına yeniden ve zelil bir şekilde dönmektedirler. Dolayısıyla yasa dışı göç gençler üzerinden para kazanmanın bir kara pazarı hâline gelmiştir.

Yasa dışı göçmenlerin kaçırılması için birçok yol bulunmaktadır. Libya'ya sızmak sureti ile karayolu bunlardan biridir. Buradan ise göçmenler İtalya ve Malta'ya kaçırılmaktadır. Ürdün üzerinden ise göçmenler Kıbrıs, Yunanistan veya Türkiye'ye kaçırılmaktadır. Mısır'daki yasa dışı göç çeteleri kendilerine özel birtakım yöntemlerle öne çıkmaktadır. Örneğin:

Doğu Avrupa Ülkelerinden Kadınlarla Evlenmek

2004 yılında Avrupa'ya yasa dışı göç etmek isteyen bazı Mısırlı gençler, bazen ülkelerin Avrupa Birliği'ne katılmasının hemen ardından seçkin bir hukuki konum elde edebilmek için bu ülkelerdeki kadınlarla evlendiler ve böylece daha sonra bu ülkelerin vatandaşlığını alarak iki ülke arasında özgür bir şekilde seyahat etme hakkına kavuştular. Mısır güvenlik güçleri, Doğu Avrupa ülkelerinden çok sayıda kadının Avrupa'ya seyahat etmek isteyen Mısırlılarla evlenmek için mafyalara aracılığı ile 15 ile 45 bin cüneyh para karşılığında Mısır'a geldiklerini tespit etti.

Aslında Mısır Dışişleri Bakanlığı ve güvenlik güçleri bu konuyu fark etmemişti. Ancak bu ülkelerin hükümetleri Mısır'ı uyardı ve bunu

engellemek için birtakım tedbirler almaya başladılar. Özellikle de Avrupa Birliği'ne fiilen katıldıktan sonra göç ve vatandaşlıkla ilgili kanunlarının diğer Avrupa Birliği ülkeleri ile uyumlu olması için kanun ve yönetmeliklerde birtakım değişiklikler yaptılar. Böylece göç rüyasının bu yöntemle hayata geçirilmesinin önündeki kapıyı kapatmaya çalıştılar.

Transit Salonlarında Pasaportların Parçalanması

Aynı şekilde yöntemlerden biri de Latin Amerika ülkeleri ve bazı Afrika ülkelerine Avrupa ülkelerindeki havalimanlarından transit geçiş yaparken giriş vizelerinin parçalanmasıdır. Mısırlı gençler transit geçiş ülkesinde ayak basar basmaz derhal pasaportunu parçalamakta, sonrasında seyahat vizesinde belirtilen ülkeye seferini tamamlamayı bulduğu ülkede iltica başvurusunda bulunmaktadır.

Tüm bunlar bu tür sahtecilik operasyonlarında uzman olan çetelerin koordinasyonu ile yürütülmekte olup ancak Avrupa Uluslararası Havalimanlarındaki güvenlik güçleri bu yöntemi tespit etmiş ve bu kimseleri kendi asıl ülkelerine sınır dışı etmeye ve kendi topraklarına girişlerine izin vermemeye başlamışlardır.

IV. Güvenlik Birimlerinin Rolü

İlk olarak şuna işaret etmek gerekir ki yasa dışı göç dosyası Avrupa Birliği ülkeleri ile güney ülkeler, özellikle de Kuzey Afrika ülkeleri ve bilhassa Mısır arasında ilişkilerin en şüpheli dosyalarından biridir. Mısırlı gençlerin kendi ülkelerinde bulamadıkları bir lokmayı aramak için hayatlarını riske atarken Mısır güvenlik güçleri tarafından uygulanan akıl dışı tasarruflar bu ilişkiler ışığında yorumlanabilir.

Güvenlik birimlerinin kıymetli hükûmetin yüzünü batı karşısında beyaz gösterme çabasıyla Mısırlı gençler başarılı olsun ya da olmasın göç yolundan döndükten sonra göz altına alınmakta ve tutuklanmakta ancak teknelerin sahipleri ve araçlardan oluşan gerçek suçlar cezasız bırakılmaktadır. Hâlbuki bu noktadan ilgili birimlerin içerisindeki yolsuzluklar nedeniyle hukuka açıkça aykırılık bulunmaktadır. Haklarında beraat ve serbest bırakma kararı verilen bu gençlerden bazılarının tutukluluk halleri güvenlik güçleri tarafından kanuna ve anayasaya açıkça aykırı bir şekilde sürdürülmektedir.

Şunu da belirtmek gerekir ki İçişleri Bakanlığının bu gençlere karşı uygulamaları açıkça anayasaya aykırılık sayılmaktadır. Zira bu kimseler

hakkında uygulanan Olağanüstü Hâller Kanunu, gözaltı kararlarının şahsi olarak İçişleri Bakanı tarafından verilmesi gerektiğini ve yetkili memur tarafından verilemeyeceğini ifade etmektedir. Ayrıca bu gözaltılar Mısır hükûmeti tarafından da imzalanan uluslararası sözleşme ve anlaşmaları da çiğneme niteliği taşımaktadır. Özellikle de 1983 yılı 111 sayılı kanun, Mısırlı olsun ya da olmasın göçmenlere ilişmemekte, daha doğrusu yasa dışı göç konusunu ele almamakta ve bu konuyu düzenlemeyi siyasi makamlara ve güvenlik birimlerine bırakmaktadır.

Aynı zamanda göçmen gençlerin suistimal edilmesi de dahil olmak üzere kaçakçılık suçları ile ilgili hukuki boşluk bulunmaktadır. Yasa dışı göçe sebep olan kimselere çözüm üreten veya suçlayan açıkça bir yasa ya da hukuki metin bulunmamaktadır. Pratik düzeyde ise bu tür göçlere karışanlara karşı yürütülenler, gerek mağdurların akrabaları, gerekse göçmüş veya göçmekte olan göçmenler, aracılar, kaçakçılar veya balıkçı teknelerinin sahipleri açısından güvenlik güçleri son derece keyfi davranışlarda bulunmakta, mağdurların ve suçluların hakları ile ilgili görevlerini kötüye kullanmaktadır. Hatta güvenlik güçleri çoğu zaman da bu kimselerin haklarını çiğnemekte ve bunlara karşı suç işlemektedirler. Ayrıca kaçakçıların tutuklandığı ve getirildiği operasyonlarda da güvenlik birimlerinin hukuksuz ve ahlak dışı davranışları bulunmakta, rastgele tutuklama yapılmakta, hapis cezası verilmekte, adil muhakeme veya adli hak ve hükümlere riayet edilmemektedir.

Bazı raporlara göre Mısır güvenlik güçleri tarafından sadece 2007 yılı içerisinde düzenlenen 630 yasa dışı göç operasyonunda binden fazla zanlı gözaltına alınmış ve yine aynı yıl Mısırlı gençleri yurt dışına kaçıran 50'den fazla şebeke tespit edilmiştir.

Bu bağlamda insan hakları ihlalleri ile ilgili dosyalarda yüzlerce kişinin herhangi bir suçlama yapılmaksızın tutuklandığı, mahkemeler tarafından serbest bırakılmalarına karar verildikten sonra İçişleri Bakanlığının yeniden tutuklama kararı aldığı ve yasa dışı göç olaylarında İçişleri Bakanlığı tarafından Olağanüstü Hâl Kanunu uygulanarak tekrar tekrar gözaltına alma olgusunun ortaya çıktığını doğrulamaktadır. Aslında bu, devlet tarafından terör örgütlerine mensup olanlara uygulanmaktadır. Geçtiğimiz birkaç ay içerisinde Keferşeyh vilayetinde bulunan Burç Mağzil köyü ve komşu köylerden 200'den fazla kişi kendileriyle bazı yaşa dışı göç kurbanları arasında ilişki bulunduğu iddiasıyla tutuklanmıştır.

Yetmişli yıllardan bu yana Mısır ekonomisi büyük ölçüde sınırlı sayıda gelir kaynağına ve özellikle de körfez ülkelerine göç eden iş

gücüne dayanmaktadır. Ancak bölgedeki siyasi ve ekonomik istikrarsızlık Mısır'daki iş gücünün körfez ülkelerine göç olanaklarını asgari seviyeye indirmiş, bununla eş zamanlı olarak Mısır'daki ekonomi politikalarında büyük değişiklikler yaşanmış, ekonomi sektörleri özgürleştirilmiş, serbest piyasa politikasına geçilmiş ve bu durum özellikle de kırsalda nüfusun büyük bir bölümüne olumsuz etki etmiştir. Mısır'ın kırsal bölgelerinde temel gelir kaynağı olarak tarıma bağlı olan milyonlarca genç işsizlik çekmeye başlamışlar, bununla birlikte düzensiz şekilde dışarıda çalışabilmeleri için sınırlı fırsatlardan istifade etmelerine imkân sağlayacak becerileri ve sahip bulunmamaktadırlar. Özelleştirme politikaları endüstri ve kamu sektörlerinin yapısal değişiklikleri, mezuniyet durumlarına bakılmaksızın şehirlerde de gençlerin iş olanaklarının azalmasına neden olmuş, bu durum da gençlerin yasa dışı göç adı altında vatan topraklarından kaçarak meşhur yollara tekrar tekrar düşmelerine neden olmuştur.

Sonuç

Yasa dışı göç konusu uluslararası konferans ve seminerlerin en riskli ve önemli konularından biri sayılmaktadır. Ülkeler düzeyinde farklı açılardan uygulanan sistem ve stratejiler değişiklik arz etmektedir. Bu ise küresel düzeyde çabaların birleştirilmesinin zorluk boyutunu gözler önüne sermektedir. Uluslararası toplum içerisinde zayıf halka olması itibarıyla insan haklarını korumanın önemine rağmen, bu haklar hususunda gelişmiş olan ülkeler tarafından bir sessizlik ve görmemezlik uygulanarak neredeyse tam bir ihmal söz konusudur. Zira yasa dışı göç konusu bu olguyu engelleyecek, örneğin iş fırsatlarının oluşturulması yasa dışı göç veren ülkelerde daha iyi yaşam koşullarının sağlanması gibi sistemli programlar oluşturmak yerine sadece güvenlik birimlerinin inisiyatifine bırakılmıştır.

Araştırmamız son olarak aşağıdaki gibi birtakım önemli sonuç ve tavsiyelerle sona erecektir:

Önemli Sonuçlar

Araştırmamızda şu sonuçlara varılmıştır: Avrupa ülkelerinin ilk aşamada kendi çıkarlarına hizmet etmek için takip ettikleri politikalar neticesinde yasa dışı göç olgusunun yayılmasını tetikleyen rolleri bulunduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle Avrupa ülkeleri, özellikle de İtalya, Fransa ve Yunanistan ile Mısır arasında Mısır'da sürdürülebilir kalkınmanın meydana getirilebilmesi

için ciddi iş birliği yapılması ve harekete geçilmesi gerekmektedir. Böylece doğrudan yasa dışı göç olgusunun engellenmesine katkı sağlanacaktır. Yasa dışı göç ekonomik ve güvenlik problemlerin sonucu sayılmaktadır. Ekonomi ve güvenlik etkenleri göçün en belirgin sebeplerindedir. Gizli ve hukuk dışı bir göç olması itibarıyla resmi olmadığından dolayı yasa dışı göç olgusunun hacmini tam olarak belirlemek çok zordur. Çünkü kayıt dışıdır ve çoğunlukla farklı merciler tarafından yasa dışı göçmenlerin sayısı ile ilgili yapılan değerlendirmeler farklılık arz eder. Zira birçok farklı yöntem ve suret uygulanmaktadır. Yasa dışı göç, göç alan ülkelerin güvenlik ve istikrarını tehdit eden tehlikeli bir olgu hâline gelmiştir. Uluslararası kanunlar ülkelere sınırlarını düzenleme ve bölgesel saygınlıklarını kendi topraklarını ve ulusal güvenliklerini koruyacak şekilde düzenleme hakkı tanımaktadır.

Tavsiyeler

Muhtelif basın araçlarında güvenlik birimleri tarafından göçmenlere ve ailelerine karşı yürütülen skandal uygulamalar yayınlanmalı, mağdurlara olağanüstü hâl kanununun uygulanması durdurulmalı, Akdeniz kıyılarına bakan sahil köylerinde insan hakkı koşulları iyileştirilmelidir. Halk meclisi ve şura kurulu üyelerinden tutuklanan göçmen ve ailelerinin bir an önce serbest bırakılması için soru önergesi ve talep sunmaları istenmeli, rastgele tutuklamalar durdurulmalı, kanuna aykırı davranan yetkililer cezalandırılmalıdır.

Gençlerimiz üzerinden ticaret yapan yetkililer, yolsuzluk yapanlar ve araçların cezalandırılması için insan hakları örgütleri tarafından geniş çaplı teşhir kampanyası başlatılmalı, yasa dışı göç olgusunun ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasi açılardan nedenlerinin ortadan kaldırılması için çözüm yolları aranmalıdır.

Bizler Mısır devletinin yasa dışı göç suçu ile ilgili tekli bir kanun çıkarmasını tavsiye etmekteyiz. Zira bu suç simsar ve araçlardan balıkçı teknelerinin sahiplerine kadar uzanmakta olup Mısır gençlerinin canlarının korunabilmesi için tüm bu halkalara ceza verilmesi gerekmektedir.

Yasa dışı göç konusunda ülkelerin birbirleri ile iş birliği yapmalarını gerektiren uluslararası hukuka bağlılık harekete geçirilmelidir. Bu yükümlülüklerin harekete geçirilmesi için yasa dışı göç ile ilgili araştırma ve veri paylaşımı da dahil olmak üzere uluslararası ikili veya bölgesel sözleşmeler yapılmalıdır. İşçi gönderen ülkeler ile mevsimlik işçileri ihtiyaç duyan ülkeler arasında hem göç veren hem de göç alan ülkenin göç olgusundan en

iyi şekilde istifa edebileceği ikili anlaşmalar yapılmalıdır. Ulusal ceza yasaları yeniden gözden geçirilmeli, yasa dışı göç organizasyonlarını düzenleyen çete ve örgüt üyelerine ve insan kaçakçılığında bu örgütlere yardım eden kimselere verilen cezalar artırılmalıdır. Yasa dışı göç ile ilgili ilişkiler ve terettüp eden olumsuz sonuçların tanıtılması için etkin tanıtım kampanyaları düzenlenmelidir.

Kaynakça

- Basın Bölümü, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Ofisi(1997), Mülteciler Dergisi, Sayı 2,
- Ulusal Sosyal ve Suç Araştırmaları Merkezi(2010), *“Mısır Gençliği ve Yasa dışı Göç”*, Suç Araştırmaları Bölümü, Kahire.
- Afrika kıtasındaki ülkelerde yasa dışı göçün nedenleri ve etkenleri*, Tarih ve Sosyal Bilimler Dergisi, Fen Edebiyat Fakültesi, Nouakchott Üniversitesi, Moritanya, No. 2, 2014.
- Arap-Uluslararası Göç Bölgesel Raporu, Arap Birliği Uluslararası Göç ve Kalkınma Raporu*, Sosyal İşler Bölümü,
- Saknawi Galbezviri, *“Fas’taki yasa dışı göç protesto hareketlerinden ayrı tutulamaz”*, Sahwa gazetesi, bkz. www.mtds.com.
- Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin örgütün çalışmaları hakkındaki raporu(2002, Ağustos), Genel Kurulun Resmî Kayıtları, 57. Oturum, Ek 1A / 57/1, New York.
- Rachel Britt, Yves Lester(2001), *“Mülteci ve Uluslararası İnsan Hakları: Paralel Yönler, Alman Dersler ve Gelecekteki Görünüm”*, Uluslararası Kızıl Haç Dergisi, 2001 Sayılarından Seçmeler.
- Abdulkadir Rızık Al Mahademi(2005) *“Afrika kıtasındaki anlaşmazlıklar; kalıcı kırılma veya geçici düşüş”*, Kahire, Darul Fecir Yayın ve Dağıtım.
- Abdulkadir Rızık Al Mahademi(2011), *“Gerçeklik ve Geri Dönüş Rüyası Arasındaki Göçmen Yetkinlikleri”*, Cezayir Üniversite Basın Ofisi, Birinci baskı,Cezayir.
- Muhammed Fethi Aid(2010), *“Yasa dışı göçle mücadelede uluslararası deneyimler”*, Naif Arap Güvenlik Bilimleri Üniversitesi, Riyad, Birinci baskı,sf. 5-25.
- Mustafa Abdulaziz Mürsi(2010), *“Batı’ya göç politikalarının değişkenleri, Arap göçmenlerin statüsü ve anavatanlarıyla ilişkileri”*, Arap İşleri, Sayı (141).
- Haşim Feyyaz, *Nüfus Göçünde Afrika Çalışmaları*,s. 31 .
- “Güney Akdeniz Ülkeleriyle Göç, Hareketlilik ve Güvenlik için Diyalog”, COM (2011) 292 Final, 24/05/2011.
- Göç ve Sığınma Beşinci Yıllık Raporu” Konferansı, COM (2014) 288, 05/22/2014.

Antonio Costa: Lizbon Belediye Başkanı (PT), Akdeniz bölgesindeki göç yönetiminde yerel ve bölgesel toplulukların rolü hakkında rapor. Bu rapor, 20 Ekim 2014 tarihinde Malaga'da düzenlenen ECOTER Komisyonunun yedinci toplantısında görüşülmüştür.

Rukye El Akil(2010), *“Batı’ya göç politikalarının değişkenler, Arap göçmenlerin statüsü ve ana vatanlarıyla ilişkileri”*, Arap İşleri, Sayı (141), 2010.

Said Raşit(2012), *“Cezayir’de insan güvenliği açısından yasa dışı göç gerçeği”*, Siyaset Bilimi, Kuzey Afrika Çalışmaları Yüksek Lisans Derecesi, Hukuk Fakültesi ve Siyaset Bilimi, Siyaset Bilimi Bölümü, Muhammed Haydar Üniversitesi, Sakra, 2011-2012.

Abdullah Abdulgani Ganim, Göçmenler; sosyo-antropolojik çalışma, Bir önceki kaynak, s.25 .

Abdulvahit Akmir(2015), *“Akdeniz’de Arap Baharı ve Yasa dışı Göç”*, Arab Müstakbel Dergisi, sayı (433).

Fethi Muhammed Ebu Ayane (2000), *Nüfus Coğrafyası*, 5. baskı (Beirut: Arab Darun Nudhe,s. 297.

Müsaıd Abdulati Şitevi(2014), *“Yasa dışı göç olgusuyla mücadeleye yönelik Mısır tedbirleri ve önlemleri”*, Yasa dışı Göçmenlik Sempozyumu: “Naif Güvenlik Bilimleri Üniversitesi tarafından Düzenlenen Güvenlik ve İnsan Boyutları”, Settat, Fas.

Avrupa-Akdeniz Bölgesel Meclisinin, Birliğin 2013 yılında bölgesel boyutu hakkında yıllık taslak rapor.

Mustafa El Halfi: *“Güvenlik ve Kalkınma Yaklaşımları Arasında Yasa dışı Göçle Mücadele”*, Al-Tajdeed Gazetesi, 05/11/2011.

Haşim Feyyaz(1992), *“Nüfus Göçünde Afrika Çalışmaları”*, Libya, Afrika Araştırma ve Çalışma Merkezi.

Htmi-<http://www.Quia-Turqia.org/fotos-de-grecia-tur> «Grecia-Turqa» Fronteras Invisibles.

<http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php> (2014/07/21)

ARAP DEVRİMLERİNİN ARAP DÜNYASI'NDAKİ TEHCİR VE İLTİCA SÜREÇLERİNE ETKİSİ (2010-2018)

Zakariya Abu Dames*

Giriş

İltica ve göç konuları; savaş, felaket, çatışma, afet ve diğer olaylar neticesinde uluslararası sahada ülkelere ve sınırlara açıkça etki eden bir olguya dönüşmesi nedeniyle en önemli konulardan biri sayılmaktadır. Bu noktada göç ve iltica olaylarına karşı tutumda uluslararası toplumun insani yanı öne çıkmaktadır. Arap bölgesi ise 2010 yılından bu yana Arap Baharı olaylarına sahne olmuş, başta barışçıl devrimler olan bu hareket bazı ülkelerde silahlı çatışmalara dönüşmüş ve bu nedenle büyük göç ve iltica hareketlerine neden olmuştur. Böylece araştırmamızın ilk kısmında göç ve iltica konularının kavramsal karşılaştırmalarını yapacak ve tarihî perspektiften ele alacağız. İkinci kısmında ise Arap Baharı devrimlerinin meydana gelen olaylar neticesinde sığınma ve göç konularına etkilerini analitik bir biçimde inceleyeceğiz. Bu araştırma, bize Arap Baharının barışçıl bir hareketten milyonlarca insanın son derece kötü koşullar altındaki ülkeleri ve bölgelerinden güvenli bir hayat yaşama arzusuyla başka topraklara iltica etmek zorunda kaldığı çatışma ve iç savaşlara dönüşmesinin gerekçe ve etkenlerini ortaya koyacaktır. Zira bu gerekçeler iltica ve tehcir sürecinin gerçeklerine bağlanmış ve yansıtılmıştır. Böylece olumsuz yanları öne çıkarılmış, Arapların muhayyilesindeki Arap Baharı fotoğrafını değiştirecek şekilde nasıl olumsuz bir sahneye dönüştüğü gözler önüne serilmiştir. Çalışmamız son olarak birtakım sonuç ve tavsiyeler içeren kapanış bölümüyle sona ermiştir.

* Dr., Akademisyen, Ürdün. (Doktorasını 2015 yılında Fas Abdulmalik Es-Saadi Üniversitesi Hukuk ve İktisadi İlimler Fakültesinde tamamlamış olup UNRWA'da çalışmaktadır.)

Arap dünyası uzun zamandır birçok çatışma ve krizle iç içe yaşamaktadır. Bu durum uzun yıllara dayanan düğümlü soruların sebebi hâline gelmiş ve beraberinde farklı düzeylerde olumsuz sonuçlar getirmiştir. XX.yüzyılın başlarında modern devletlerin kurulması ile birlikte Arap toprakları da sömürge güçlerinin pençesine düşmüş ve bu devletlerin çıkarlarına hizmet etmek üzere ardında büyük bir yıkım bırakmıştır. Sömürge güçlerinden kurtuluşu getiren istiklal hareketinin başlaması ile birlikte Arap güçleri kendi yönetim sistemlerini getirmişler ve yönetimi kendi çıkarlarına bağlamışlardır. Güç ve paraya birlikte sahip olmaları, halkına yeni umutlar sunmayan kısır rejimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çünkü yeni umutlar demek bu rejimlerin varlığının sona ermesi ve dayattığı meşruiyetinin bitmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla yolsuzluk, adaletsizlik, eşitsizlik, hâkim aydın sınıfın tüm ekonomi ve finans faktörlerini kontrolü altında tutması ve böylece toplumun genel kesiminin değil cüzi sayıda bir azınlığın kontrolü altında bulunması gibi on yıllardır devam eden birtakım hastalıklara sahne olmuştur. Bunun neticesinde baskı, ötekileştirme, zulüm ve şiddet baş göstermiştir. Artık Arap insanı tam bir hayal kırıklığı ve ufuk kapalılığı hâline ulaşmış, bir insan olarak var oluşu ile ilgili seçenekleri sınırlı hâle gelmiştir. Bu ve diğer birikimler Arap insanının 2010 yılında hâkim rejimlere karşı devrimlere kalkışmasına neden olmuş, bu hareket neticesinde hâkim rejimlerden dört tanesi düşmüştür. Diğer bazı rejimlerin varlığı ise hâlâ sallantıdadır. Devrimlerden bahsettiğimiz için bu tür devrimlerin doğal bir sonucu olan maddi ve insani kayıplar hakkında da konuşmalıyız. Bu sonuçların en önemlisi, komşu ülkelere bölgesel ya da uluslararası göç ve iltica olgusunun ortaya çıkması olmuştur. Bu çalışmamız Arap Baharı devrimleri sırasında Arap bölgesinde yaşanan iltica olaylarına odaklanacaktır.

Araştırmamızın problemi, Arap Baharı devrimleri sırasında Arap dünyasının yaşadığı en önemli konulardan biri olan göç ve iltica olaylarına odaklanmaktadır. Çalışma, insanın kendi ülkesinde ve vatanında nasıl mülteci hâline geldiği ve bu iltica durumunun sonucunda meydana gelen yapısal, toplumsal, ekonomik yıkımlar; mültecilerin aşığılanma, baskı ve ilkel toplum koşulları altında nasıl yaşamaya başladığı, yaşam sistemlerinin büyük çoğunluğunun nasıl yıkıldığı ve bunların Arap toplumuna ve sonraki nesillere etkilerinin nasıl olacağı konularını incelemektedir.

1. Arap Baharı devrimleri 2010-2018 döneminde Arap dünyasındaki 14.1 milyon insanı aşan iltica olayında açık bir role sahip midir?
2. Mülteci ile göçmen krizlerinin Arap dünyası üzerindeki etkileri nelerdir?

3. Bu olaylar göç ve iltica ile ilgili bölgesel ve uluslararası kanunlara uygun mudur?
4. Arap bölgesinde meydana gelenler ile ilgili olarak uluslararası girişimlerin belirgin bir rolü var mıdır?
5. Arap rejimlerinin iltica krizinde rolü var mıdır? Bundan kaçınılabilirler miydi? Rejimlerin davranışları ve yönelimleri nedir?

Bu araştırma temel bir hipotez üzerinden yürümektedir: Arap Baharı devrimleri ve bunların sonuçlarıyla göç ve iltica hareketlerinin arasında bir sebep sonuç ilişkisinin bulunmasıdır. Zira göç ve iltica, bu devrimlerin beraberinde gelmiş ve 14.1 milyon Arap insanının göçmesine ve ilticasına neden olmuştur.

1. Güvenlik eksikliği ve yönetimsizlik birtakım güvenlik, sosyal, ekonomik ve politik huzursuzluklara yol açmıştır.
2. Bazı devrimler savaşa dönüşmüştür.
3. Silahlı ve örgütlü çeteler ortaya çıkmıştır.

Tüm bunlar ise savaşlardan kaçmak isteyen çok sayıda insanın göçmesine ve iltica etmesine neden olmuştur.

Arap Baharı Devrimleri

Mevcut anayasal yapı ya da meşruiyet dışındaki geniş çaplı halk hareketi olup hedefi ülkedeki mevcut yönetim rejiminin değiştirilmesi devrim olarak tanımlanmaktadır. Yani meşruiyetini tanımadığı mevcut siyasi rejimi yeni bir meşru rejimle değiştirme hareketidir.¹

2010 yılının sonları ve 2011 yılının başlarında despot rejimlere karşı bazı Arap ülkelerinde başlayan barışçıl ve toplumsal hareketlerdir. Tunuslu gençlerden biri olan Bou Azizi'nin kendini yakmasıyla Tunus'ta başlamıştır. Bu genç yanarak hayatını kaybetmiş, insanlar bu gencin yaralarından ve çocuklarının günlük yiyeceğini bulamamasından çok etkilenmiş ve acı duymuş, bu ise halkın kızmasına ve kitlelerin duygularının alevlenmesine neden olmuştur. Akabinde büyük kalabalıklar Tunus sokaklarına inmiş, mevcut rejimin değişmesine ve Zeynel Abidin'in Tunus'tan kaçmasına yol açmıştır. Bunu gören diğer bazı Arap halkları da cesaretlenmiş; ardından Mısır, Yemen, Libya ve Suriye de Arap Baharına katılmıştır ki olaylar hâlâ devam etmektedir. Arap dünyasının durumu bugüne kadar henüz netlik

¹ Muhammed Abid El Cabiri (2000), *Arap Dünyasında Demokrasi ve Sivil Toplum Sorunu*, Arap Dünyasında Demokrasi Meselesi, Beyrut, Arap Birliği Çalışmaları Merkezi, s.197.

kazanmamıştır. “Arap Baharı” isimlendirmesi Batı tarafından yapılmış ve bu tanımlamayı ilk kullanan İngiliz The Independent gazetesi olmuştur. Ardından “Arap Baharı” kavramı yayılmıştır.

“Arap bölgesi” kavramı ise aslında yirmi iki ülkeyi kapsayan coğrafi bir kavramdır. Bunlardan on iki ülke Asya kıtasının güneybatı yakasında bulunurken on ülke Afrika kıtasının kuzeyinde yer almaktadır. Arazilerinin toplam alanı 14 milyon kilometrekare olup bu ülkeler aynı dil, kültür ve tarihe sahiptir. Astronomik olarak Greenwich çizgisinin doğusundaki 60° boylam, Greenwich çizgisinin batısındaki 17° boylam ve Ekvator çizgisinin güneyinde 37.5° enlem arasındaki bölgede kalmaktadır. Sadece Kamerun Adaları, Ekvator çizgisinin güneyinde 12° enlem bölgesinde bulunmaktadır.

Arap Baharı Devrimlerinin ve Göç/İltica Olaylarının Teorik Temelleri

Göç ve iltica, genel sonuçlara varmanın zor olduğu, sınırları bulunmayan karmaşık ve birbirleriyle ilişkili konulardan sayılmaktadır. Dolayısıyla bir temel oluşturmaya çalışmak, sağlanması gereken temel konulardan biri olacaktır. İşte bu konu, böyle bir esas üzerine kurulmuştur.

Göç ve iltica kavramları, diğer birçok kavram ile benzer anlamlara gelmektedir. Bazen bu benzerlik, kavramları birbirinden ayıran sınırları belirleme noktasında birtakım karmaşıklık ve iç içe geçmişlik durumunu arz eder. Bu ise iltica ve göç konularının kapsamını genişletip çok daha zengin hâle getirebilmektedir. Göç ve iltica kavramları kavram ve terminoloji bölümünde tanımlanmıştır. Bu nedenle bu kavramlarla benzerlik arz eden diğer bazı kavramlara ışık tutacağız.

İnsanların çatışmalar, iç savaşlar, doğal afetler veya insan hakkı ihlalleri nedeniyle kendilerinin istekleri doğrultusunda veya önceden planları bulunmaksızın yaşadıkları bölgeyi ve ikamet alanlarını terk etmeye mecbur kalmaları neticesinde, bireysel olarak veya topluca kendi ülkeleri içinde bir başka yere göç hareketine iç göç denmektedir. Bazen bu, aşamalar hâlinde gerçekleşen göçün aksine bir bölgenin tamamının ülke sınırlarını aşmaksızın başka bir bölgeye göçmesi şeklinde de olabilir.²

Herhangi bir doğal afet, savaş, toprak kayması veya az gelişmişlikten dolayı yasaklı bölgelerin iç göç veya dış göç sureti ile tahliyesi neticesinde sonraki aşamada yeniden yapılandırılması, yerlerine birilerinin getirilmesi ve yerleştirilmesi anlamında ise yer değiştirme kavramı kullanılmaktadır.

² Norveç Mülteci Konseyi İç Göç İzleme Merkezi(2001), İç Göç, 2009 Yılı Küresel Yönelim ve Gelişmeler Özeti, Mayıs 2001,ss.13-14.

Bazen de göç edenler gelecekte bizzat kendileri dönmektedir. Bu nedenle yer değiştirme kavramı göç ile doğrudan ilişkili olup ikamet yerinin kalıcı veya yarı kalıcı değişikliği anlamına gelmektedir.³

İltica, dış göç, iç göç, yer değiştirme, uluslararası göç, yasa dışı göç ve benzeri kavramların kıyaslandığı bu hızlı ve dikkatli bakış sonucunda bu kavramların birbirine yakın olduğunu ve meydana gelen olayı anlatım noktasında büyük oranda paydaş olduklarını görmekteyiz. Özetle ortada savaş, çatışma, zulüm, dinî baskı ve diğer felaket ya da göç etmeyi, yurdundan ayrılmayı ve ilticayı gerektiren sebeplerden kaçarak güvenlik ve istikrar aramak için yerlerini ve yurtlarını terk eden insanlar bulunmaktadır. Yine bu kavramlar, hem göç alan taraf hem de bizzat göçmenlerin kendileri ve terk ettikleri yerler açısından birtakım sonuç ve etkilerinin bulunduğunu, gerek demografik gerekse kültürel açıdan açık etkilerinin bulunacağını göstermektedir.

Arap Bölgesinde Göç ve İltica Konularına Tarihsel Bakış

Şüphe yok ki göç ve iltica olaylarının araştırılması, belli zaman ve tarih aşamaları üzerinden zaman, mekân ve kimlik ile ilgili problemleri açısından son derece karmaşık ve zor konulardan biri sayılmaktadır. Arap bölgesiyle ilgili olarak belli bir dönem için bu konuda araştırma yapıldığında, kısaca tarihî bilgi de vermek durumundayız. Çünkü bu bölge, dünyadan ayrı bir yer değildir. Dünyanın bir parçası ve tam ortasındadır. Tarih boyunca birçok medeniyetin beşiği olmuş ve olmaya da devam etmektedir.

Bu olgu daha ilk yaratılıştan bu yana insan kadar kadim bir olgudur. Ancak insanoğlunun dünyaya yayılması ile birlikte bu olgu iki yönlü bir şekilde doğrusal ilişki ile artmıştır: Bunlardan ilki insanların artışı, ikincisi ise bu olgunun sebep olduğu problemlerle ilgilidir. Göç olgusu, tarih boyunca yayılması ile birlikte özel bir kanuna ihtiyaç duyar hâle gelmiştir.

İlkel toplumlarda bu kanun, güç ve şiddete dayanmaktaydı. Yunanlar döneminde devlet, bu konuda suçlulara cezalar vermiştir. Romalılar döneminde ise kanunlar kabul edilmiş ve iltica önemli ölçüde genişlemiştir. Ardından Hristiyanlık tarihinin ilk yüzyıllarında önemi daha da artmış ve gelişmiş, insanlar Roma imparatorlarından korunmak için kiliselere iltica etmeye başlamışlardır.⁴ Bu durum, Hristiyan İltica Yasası olarak bilinen

³ Süheyr Zeki Havas (1996), *Kentsel ortamda yer değiştirme, göç ve yeniden yerleşim sonucu yaşamın gelenek ve değer değişimleri karşısında devam etmesi*, Kriz ve Afet Yönetimi Birinci Yıllık Konferansı, Ain Shams Üniversitesi, Kahire.

⁴ Birleşmiş Milletler Mülteci İşleri Komiserliği, 2000 yılında mültecilerin durumu, İnsani çalışmaların ellinci yılı.

iltica yasasının çıkarılması ile sonuçlanmış ve Otuz Yıl Savaşları'nın sonunda kilise, iltica ve korunmanın sembolü hâline gelmiştir.⁵

İslam'dan önce Araplar yurtsuz kalan kimselere yardım etmiş ve zulmedenleri cezalandırmışlardır. İslam'ın ve onun hoşgörülü öğretilerinin gelmesiyle birlikte -ki bu öğretilerden biri de güvence vermekte olup hem Kur'an-ı Kerim hem de Sünneti Nebevi'de de bu durum açıkça belirtilmiştir.⁶- günümüze varıncaya kadar farklı zaman ve mekân aşamalarına göre muhtelif isimlerine bakılmaksızın cezalandırma çalışmaları devam etmiştir.

Uluslararası düzeyde göç olgusu, yaşanan birçok savaş ve sıkıntı neticesinde farklı boyutlar kazanmıştır. Özellikle de Avrupa bölgesinde çok sayıda kimsenin göç ve iltica etmesine neden olmuştur. Geçmişte çok sayıda insan Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etmiş, göç ve iltica bu istikrarsızlık dünyasının koridorlarında uzun süredir devam eden bir olgu olmuştur. Tabii ki bu, toplumlar için olumsuz sonuçlara yol açmaktadır.

Bölgesel düzeyde 19.yüzyıldan beri Arap bölgesinde çeşitli dalgalar ve göçler yaşanmıştır. Ürdün'de yaşayan Ermeni, Çerkez ve Çeçenlerin göçü buna örnek olarak verilebilir. Bunlar yaşadıkları zorluklar nedeniyle göçmeye mecbur kalmışlar ve göçleri 1864 ile 1900 yılları arasında akın akın devam etmiştir.⁷ Sonrasında daha da gelişmiş ve tüm dünya 1948 yılında bölgedeki en büyük iltica olaylarından birine şahit olmuştur. Bu olay, Filistin felaketi olup tüm bir halk Filistin topraklarından kovulmuş ve yerine Yahudiler yerleştirilmiştir. Bu yıl, dünyanın gördüğü Arap bölgesindeki toplu ve vahşi bir şekilde gerçekleşen en büyük tehcir operasyonuna şahit olmuştur. Bu olaylar günümüzde de devam etmektedir. Bu tehcir neticesinde Filistinli mültecilere yardım etmek üzere Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 8 Aralık 1948 tarihinde alınan 302 sayılı karar gereği Uluslararası Yardım Ajansı (UNRWA) kurulmuştur. Bu uluslararası kuruluş (UNRWA) günümüze kadar faaliyetlerini sürdürmüştür.⁸ Olaylar bölgesel ve uluslararası düzeyde farklı aşamalarla devam etmiştir. Düşmanlar Filistin'i işgal etmiş ve çeşitli katliamlar yapmışlardır. Özellikle İngiltere ve diğer büyük ülkelerin yardımları neticesinde küresel bir insani felaket yaşanmış, neticesinde 1 milyon 400 bin insan komşu Arap ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır.⁹

⁵ Jean Pictet (1984), *Uluslararası İnsan Hakları Hukuku - Gelişimi ve İlkeleri*, Sanevi Dunan Enstitüsü, Cenevre, Birinci Baskı, S.18-22.

⁶ Nazzar El Anbaki (2010), *Uluslararası İnsan Hakları Hukuku*, Birinci Baskı, Vail Yayın ve Dağıtım Evi, Ürdün, Amman, s.24-27.

⁷ Ürdün, Başbakanlık, Ürdün İçişleri Bakanlığı, Mülteci Koordinasyon Ofisi.

⁸ Esat Abdurrahman (2002), *Filistin Mülteci Sorunu, Dönüş ve Tazminat Hakkı*, Umm Khazouk ve Jozana, Birinci Baskı, Amman – Ürdün, s.435-437.

⁹ Ekrem Zaiter (1980), *Filistin Sorunu*, Amman, Ürdün, El Celil Filistin yayın araştırma ve çalışma merkezi, s.259-260.

Bu insani felaket hakkında birçok kitap ve makale yazılmıştır. Bu sorun ile ilgili adaletin tecellisi ve Filistin halkının topraklarına ve evlerine dönme hakkı açıkça anlatılmıştır. Bu sorun, Arap bölgesinde en önemli küresel olaylardan biri hâline gelmiş, hakkında birçok uluslararası kanun çıkarılmış, ancak uluslararası çifte meşruiyet ve hukuk standartları neticesinde hiçbiri uygulanmamıştır. Bu tehcir olayı, uluslararası toplumun bir halkın tümüne karşı yürüttüğü açık zulmün iyi bir örnek ve delili hâline gelmiştir. Yaklaşık yetmiş yıldır hiçbir çözüme kavuşturulamadan devam eden bu olay, bölgedeki iltica olaylarının tümünün başlangıcı olarak kalmıştır.

1950 yılında Suriyeliler, Fransız işgali nedeniyle Ürdün'e iltica ederken¹⁰ 1967 yılında 140 binden fazla Filistinli, Ürdün'e¹¹ göçmek zorunda kalmıştır. Ardından yaşanan iç savaş neticesinde 1974 yılında Lübnanlılar zorunlu göçe maruz kalmışlardır. Peşinden gelen Irak Kuveyt krizi 300 binden fazla kişinin göçmesine neden olmuştur. 2003 yılından itibaren bu rakam yeni göç dalgası ile birlikte 2 milyon kişiye ulaşmıştır.¹² Tüm bunlar Arap bölgesinde gerçekten yaşanmış olan olayların tarihsel birer delil ve göstergesinden ibarettir. 1948 yılında Filistin halkının tamamının tehcire maruz kalması durumunda olduğu gibi göçün nedenleri ve astronomik rakamlara ulaşan koşullarının delillerini tüm bu olaylarda görmektediriz.

Göç ve İltica Arasındaki İlişki

Çoğu devlet ve kuruluş 1951 yılı sözleşmesine ve 1967 protokolüne bağlı kaldığını vurgulamaktadır. Zira bu sözleşme ve protokol, mültecileri koruma ile ilgili uluslararası sistemi teşkil etmektedir. Ancak hem göç ve iltica sisteminin birbirine karışması hem de iltica sisteminin kötüye kullanılması neticesinde birçok problemle karşılaşılmaktadır ve sözleşmeler gereği yükümlülüklerin yerine getirilmesinin karşısında birçok engel bulunmaktadır.¹³

Birçok araştırma, bu iki kavram arasında özünden temel bir fark bulunduğunu göstermektedir. Zira bu iki kavramın şekil ve konusu,

¹⁰ Halit El Vezni ve Diğerleri(2012), *Suriyeli mülteci krizinin Ürdün ekonomisi üzerindeki ekonomik ve sosyal etkileri*, Ekonomik ve Sosyal Kurul, s.48-51

¹¹ Susan Al Mecali(2012), *Uluslararası Göçmen ve Sığınma Konusunda Ürdün Deneyimi ve Ürdün'de İkinci Fırsatı Gerçekleştirme ve Yatırım Üzerindeki Etkisi, Ortadoğu'daki Uluslararası Mülteciler, Güvenlik ve Sürdürülebilir Kalkınma Konferansında sunulan çalışma raporunu*, Göç Etmiş Mülteciler ve Zorunlu Göç Çalışmaları Merkezi, Yermük Üniversitesi – Ürdün.

¹² Halil El Bezaiye, *Iraklı Mültecilerin Ürdün Üzerindeki Etkileri (2003-2013)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Üniversitesi, Amman, Ürdün, s.45-50.

¹³ Abdurrahman Kemal Muhammed (2005), *İltica ve göç arasındaki bağ, Yasa dışı göçmen kaçakçılığının etkisi* isimli Konferansa sunulan bilimsel makale, Naif Arap Güvenlik Bilimleri Üniversitesi, Riyad, Suudi Arabistan Krallığı.

sahiplerinin bu kararı almadaki neden ve faktörlerine bakılmaksızın eskisinden daha iyi bir konum elde etmek için başka bir yere gitmek istemeleri şeklinde bazı koşullarda benzerlik bulunsa da göç etmek isteyen kimseler kendi tercihleriyle iltica edenler ise mecburen bunu istemektedirler.

Son yıllarda uluslararası yasal göç imkânlarında önemli bir düşüş görülmüştür. Dolayısıyla bu durum mülteci olmayan göçmenlerin ülkelere iltica adı altında girmelerine neden olmuştur. Çünkü iltica, girişin tek meşru kapısı olarak görülmektedir. Bu nedenle Mülteciler Komiserliği, hak edenlere uluslararası koruma sağlamak için hükümetlerden iltica ile göç arasındaki ilişkiyi komisyonun görevleriyle tutarlı olarak düzeltmek, anlamak ve yönetmek gerektiği ve göç etmek isteyenlere iltica kapısından başka kapılarla bunu elde etme imkânı sağlanması çağrısında bulunmuştur.¹⁴ Bu noktada, bazı ülkeler bu karışıklığı azaltmak için bazı önlemler almışlardır ve bu önlemlerden biri; bazı mültecilerin uluslararası koruma kazanmalarının engellenebilecek olmasıdır. Çünkü mülteci kamplarında böyle bir korumaya ihtiyaç duymayan insanlar da bulunmaktadır. Ayrıca Birleşmiş Milletler Mülteci İşleri Komiserliği, bu gibi prosedürlerin mültecileri diğer ülkelerin topraklarına ulaşmaktan engellenmemesi gerektiğini de vurgulamaktadır. Bu durum, göçmenlik bilgi programlarının uygulanmasını ve mülteci olmayan kişilerin güvenli ve yasal olarak göç etmelerini sağlayan diğer kanalların oluşturulmasını gerektirmektedir.¹⁵ Burada, iltica ve göç etme sebep ve etkenlerine bakılmaksızın mülteci ve göçmenler arasındaki karışıklık ve belirsizlik durumunun her ikisinin de uluslararası düzeyde haklarını güvence altına alan yasal bir çerçevede ele alınabileceğini söyleyebiliriz. İşte bu noktada “zorla” veya “isteğe bağlı” olma faktörü, tarafları birbirinden ayıran sınır olarak öne çıkmaktadır. Bununla beraber her ikisine de güvenli bir yaşam sağlayarak korumak için hukuki koşullar bulunmalıdır.

Arap Baharı Devrimlerinin Sebepleri, Etkenleri ve Sonuçları

Göç ve iltica konuları ile ilgili koşul, etken ve faktörlerin bir yere kadar karmaşık ve hatta iç içe olduğu ve özünde siyasi, ekonomik, toplumsal, kültürel, dinî, mezhepsel ve çevresel gibi diğer koşullar ile irtibatlı olduğu şüphesizdir. Arap Baharı devrimlerinin patlak vermesiyle birlikte göç ve iltica olaylarının temel nedenleri aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

¹⁴ Yamen Halil Ömer (2004), *Yasa dışı göçmen kaçakçılığı olgusunun sosyal etkileri*, Naif Arap Güvenlik Bilimleri Üniversitesi, Riyad, Suudi Arabistan, s.9.

¹⁵ Mülteci Çalışmaları Merkezi (2003), *Afrika’da Göç; Kökleri, Kaynakları ve Çözümleri*, Zorunlu Göç Bülteni, Sayı 16, Oxford, İngiltere, s.2.

Siyasi Nedenler

Siyasi durum, geleneksel güçlerin rejimler tarafından sürekli kontrolü şeklinde gerçekleşmektedir. Demokrasi bulunmayan, insan hakları ve özgürlüklerin ihlal edildiği, güvenlik güçlerinin yönetiminde şiddet ve aşırılığın çoğaldığı, yolsuzluk ve zulmün arttığı ülkeler, işin sonunda siyasi huzursuzluk ve kaosa yol açacak şekilde şiddetin artmasına neden olan despot rejimler hâline gelirler. Bu koşullar neticesinde birtakım çatışma ve savaşlar ortaya çıkacak, siyasi koşullar bozulacaktır. Arap Baharı ülkelerinde de durum bu şekilde olmuştur. Bunun kaçınılmaz sonucu ise savaş tehlikesinden kurtulmak, yangından sakınmak, öldürülme, tutuklanma, işkence görme veya diğer zulüm yöntemlerinden kurtulmak için insanların kaçmaları ve başka ülkelere sığınmaları olabilir. Sadece bu bile bu insanların ülkelerinde yaşananları kabul etmediklerinin bir ifadesi niteliğindedir.¹⁶

Ekonomik Nedenler

Yaşam koşullarının kötüleşmesi, gelirlerin adil bir şekilde dağıtılmaması, güç kombinasyonuna paralel olarak bu ülkelerin tüm servetinin hâkim aydınlar tarafından tekele alınması ve kamu sektörünün daralıp özel sektörün yaygınlaşması; fakirlik ve işsizliğin artmasına, orta tabakanın kaybolmasına ve eğitim düzeyinin düşmesine neden olmaktadır. Bunun yanında yanlış ekonomi politikaları, sermaye piyasasında seçici kayma, ekonomik koşulların ve toplumsal hizmetlerin bozulması, dışlanma, marjinalleşme, adaletin bulunmaması, tüm devlet makamlarında sistemli yolsuzluğun yaygınlaşması ve devlet kurumlarının egemen seçkinlere hizmet eden kurumsal yolsuzluk yerleri hâline gelmesi, ekonomik koşullardan sayılmaktadır.¹⁷

Toplumsal Nedenler

Toplumsal koşullar, halklar üzerindeki rejimlerin baskısının doğrudan bir nedenidir. Özellikle gençler, imtiyaz ve arabuluculuk politikaları nedeniyle sosyal koşulların bozulmasından sıkıntı çekmektedir. İşsizlik nedeniyle gençler sınıfı, en basit insani haklardan olan evlilik ve onurlu bir aile hayatı kurmaktan aciz kalmaktadır. Gençlerin sokağa çıkmasına neden olan ekonomik koşulların ve diğer sosyal sebeplerin bozulması gibi daha birçok sebep sayılabilir.¹⁸

¹⁶ Dina Abdelfattah(2011), *Impact of Arab Revolts on migration*, Robert schuman center for Advanced studies, 2011.

¹⁷ Ayet Yusuf Abdusselam(2014), *Arap Baharı Devrimlerinin Sebepleri*, Arap Demokrasi Merkezi, 23 Mayıs 2014.

¹⁸ Mahmud Hüseyin(2018), *Arap Baharı Devrimleri, Niçin oldu? Sonuçları Nelerdir?* 28 Aralık 2018, Web: [http:// www.limaza.com](http://www.limaza.com)

Dinî ve Kültürel Nedenler

Bizler medeniyet, kültür ve dinî mirasa sahip, derin tarihi bulunan bir bölgede yaşıyoruz. Bütün bunlar, bu milletin gerçekliğinden ayrılamaz. Bu bölge; adalet, ahlak ve insan hakları ile öne çıkan semavi mesajların sonuncusunu taşımaktadır. Bu durum barış, güvenlik ve istikrar içinde yaşam sürmekle sonuçlanan medeniyet ve kültür çağrışımlarına yansımaktadır. Geride belirttiğimiz faktörlerdeki etkileşimin artmasının sebeplerinden biri de halkların ülkelerinin yönetimindeki doğal rollerini yeniden kazanma umut ve arzusudur. Hayal kırıklığına ulaşacak kadar ilerleyen adaletsizlik, aşığılanma ve baskı hissi, halklar arasında korku engelini kırma ve demokratik sistemler kuracak bir değişim için kendini feda etme arzularının uyanmasına yol açmıştır. Bununla eş zamanlı olarak sosyal medyanın mevcudiyeti ve teknolojik devrim bütün sonuçları ile ortadadır.¹⁹

Tüm bu koşullar neticesinde Arap devrimlerinin iki faktör nedeniyle ansızın geliştiğini ve büyük bir ivme kazandığını söyleyebiliriz. Bu faktörler şunlardır:²⁰

1. Yaş farkına indirgenemeyen, fikir ve araçlarla bu farkı aşan kuşak değişimi,
2. Daha önce görülmemiş bir şekilde basın açılımı ve veri akışı neticesinde Arap topraklarında kamusal alanların topoğrafyasının değişmesi, bunun hâkim Arap rejimlerinin kontrolünü azaltması ve yeni alanlara kapı açması.

İşte bu ve dikkat çekilmesi gereken diğer koşullar, on yıllardır devam eden zulüm, baskı, adaletsizlik birikimi ve rejimlerin halklarında oluşturduğu geniş boşlukların bir sonucu olarak büyük bir tıkanıklık durumuna yol açmıştır. Sebepler çoktur. Arap milletinin yitiklik durumu ve mukadderatı ortadadır. Dolayısıyla Arap Baharı olayları doğal bir sonuçtur ve bir patlama şeklinde gerçekleşmiştir.

Göç ve İltica Nedenleri

Göç ve ilticaya gerekçe teşkil eden çeşitli nedenler bulunmaktadır. Bu iki olgu arasında aşağıdaki gibi gerekçeler konusunda da bir benzerlik ve örtüşme durumu söz konusudur:²¹

¹⁹ Muhamed El Şuyuh(2013), *Arap Baharı devrimlerinin sebepleri*, 3/1/2013 Perşembe, Web: Web sitesi: <http://middle-east-online.com>

²⁰ Halasi Halide Kassis, (2014), *Devrim ve Kaos Arasında Arap Baharı*, Arap El Müstakbel Dergisi, Yayınevi: Arap Birlik Çalışmaları Merkezi, Cilt 36, Sayı 421, s.226.

²¹ Majd Khadar(2016), *Göç ve iltica arasındaki fark*, 17 Mayıs 2016, Web: <http://mawdoo3.com>

- I. Siyasi nedenler, özellikle de iç savaş ve ülkeler arası savaşlar
- II. Dinî veya mezhebî nedenlerle etnik temizliğe maruz kalmak gibi dinî sebepler
- III. Kıtlik riski ve hastalıkların yayılması gibi kişisel sebepler
- IV. Deprem ve volkan patlaması gibi insan hayatını tehdit eden doğal afet olayları
- V. Yerleşim yeri değişikliği
- VI. Üniversite eğitimi

Bu iki olgu arasındaki farklar, örneğin etken (teşvik faktörü) farkları gibi birçok müsebbip faktöre dayanmaktadır. Göç, bireysel olarak yapılabilirken iltica çoğunlukla savaş durumlarında aile bireylerini ve özellikle de kamu güvenliğini korumak için topluca gerçekleşir. Ayrıca ekonomik ve toplumsal koşullar ile ilgili farklar da bulunmaktadır. Zira göçmenin bakış açısında doğrudan bir hedef bulunurken mülteci açısından temel hedef hayatta kalabilmektir. Hukuki açıdan ise iltica resmî evraklarda kayıtlı olmak kaydıyla hukuki sayılır. Uluslararası hukuk ve sözleşmelerde geçen tüm resmî evrakları taşıması durumunda göçmen için de aynı durum söz konusudur. Gerekçeler daha büyük ve daha fazla suretlerde derinleşebilir.

Arap bölgesi 1989 ve 2018 yılları arasında 48 farklı silahlı çatışmaya sahne olmuştur. Arap dünyasındaki çatışma oranlarına bakıldığında yıllık %4.2 silahlı çatışma gibi bir orana ulaşılır. Bu, küresel silahlı çatışma oranından yaklaşık %66 fazladır. Araplar, dünya nüfusunun %5.8'ini temsil etmekte olup silahlı çatışmaların oranı dünyadaki çatışmalara kıyaslandığında nüfus oranlarının zayıflığından fazlasına denk gelmektedir. 1989 ve 1998 yılları arasında 48 silahlı çatışma yaşanırken 1999 ve 2008 yılları arasında 35 silahlı çatışma, 2009 ile 2018 yılları arasında ise -Arap Baharı döneminde- toplam 43 silahlı çatışma yaşanmıştır. Bu durum küresel çatışma oranlarının gözle görülür bir şekilde ve büyük ölçüde gerilediği bir ortamda Arap bölgesindeki çatışmaların yükselişte olduğunu göstermektedir.²² Yani savaş ve felaketlere neden olan çatışmalar iltica ve göç oranlarını artırmıştır.

Arap Baharı Ülkelerinde Göç Gerçeği

İltica ve göç olgusu bölgedeki mevcut hâliyle Arap Baharını takip eden anlaşmazlıkların, savaşların ve çatışmaların kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bağımsız bir değişken olarak Arap Baharı devrimleri ile

²² Waild Abdulhay (2019), *Silahlı Çatışmalar: Araplar ve Dünya*, Waild Abdulhay'ın Facebook sayfasından, Tarih 15/5/2019, Gelecek Araştırmalar Uzmanı, Yermük Üniversitesi, Profesör.

bağımlı bir değişken olarak göç ve iltica sorunları arasındaki ilişki doğrusal bir ilişkidir. Bunun anlamı şudur: Arap Baharı devrimlerinin meydana gelmesi Arap ülkelerinden diğer ülkelere göç ve iltica oranlarının artmasına neden olmuştur. Bu nedenle devrim ülkeleri ile ilgili olarak araştırmamız için elde ettiğimiz en yakın bilgilere ışık tutmaya çalışacağız.

Tunus

Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) son raporuna göre Tunus, beyin göçü düzeyinde büyük bir kayıp yaşamaktadır. Son yıllar içerisinde Tunus'u terk eden 194 bin vatandaşın %84'ü başlıca Avrupa'ya göç etmiştir. Bu nedenle Tunus, Suriye sonrasında bölgede beyin göçü veren en büyük ikinci Arap devleti konumundadır. Tunus'tan beyin göçü alan Avrupa ülkelerinin başında Fransa gelmektedir. Beyin göçünü temsil eden kimseler doktor, mühendis ve araştırmacılardan oluşmaktadır. Bunlardan doktor sınıfından olmak kaydıyla sadece %7'si Tunus'a dönmektedir. Aynı kaynak 2014 ve 2015 yıllarında 8000'den fazla öğrenci, 1200'den fazla iş adamı ve 1164 üniversite hocasının ülkeden ayrıldığına işaret etmektedir. Bunun en önemli nedeni ise maaşların düşük olmasıdır. Maaşlar açısından Tunus son derece ekonomik bir ülkedir. Bu düşüş, Tunus'ta alacakları maaşın yaklaşık 5 ila 10 kat arasında değişen miktarda fazla ücret ve gelir elde etmek isteyen nitelikli insanların göç etmesine neden olmaktadır. Bu durum ekonominin bozulmasının, politikanın istikrarsızlığının ve hizmet düzeyindeki genel düşüşün bir göstergesidir. Bu ise devrimin yeni ve farklı özelliklere sahip bir kategori oluşumunu önemli ölçüde etkilediği anlamına gelmektedir.²³

Mısır

Dünya Bankasının istatistiklerine göre Mısır, Arap Baharı'nın başlaması ile birlikte göç dalgalarına ilk sahne olan ülkedir.²⁴ İstatistikler, 3 milyondan fazla Mısırlının ülke dışında yaşadığını göstermektedir.²⁵ Bu rakamın 7 milyona kadar ulaşabileceğini söyleyen diğer bazı kaynaklar da bulunmaktadır. Şunu da belirtmek gerekir ki istikrarsızlık, güvensizlik, düşük ücret, yolsuzluk ve devrimin ekonomik ve iktisadi reform hedeflerini gerçekleştirememesi Mısır gençlerini göçe iten en önemli sebep ve faktörlerdir.

²³ Tunuslu Kız Derneği ve Konrad Adenauer Kurumu, *Tunus (Konrad Adenauer stiftung) beyin göçü üzerine araştırma projesi*.

²⁴ Zhata Aikushina(2012), Arap Baharının Göç Dalgaları Üzerindeki Etkisi, New Orient Dergisi, Moskova: <http://www.ar.journal-neo.com/node/1222>

²⁵ Elektronik Ekonomi Gazetesi, 91000000 nüfuslu Mısır'ın 8 milyonu yurt dışında, sayı (6898) 12/10/1433 Hicri

Libya

Arap Baharı olayları Libya'da birçok çatışmaya, bu çatışmalar ise mültecilerin iki yöne doğru kaçmalarına neden olmuştur: Bunlardan birincisi iç göçmenler olup sayıları 243 bin civarına ulaşmıştır.²⁶ İkincisi ise dış göçmenlerdir ve yaklaşık 1 milyon Libya'lı mülteci Mısır, Tunus, Cezayir, Çad ve Nijerya gibi komşu ülkelere kaçmıştır.²⁷

Yaklaşık 26 bin göçmen ise İtalya'ya göç etmiştir. Bu rakamlar sadece 2012 yılının başına kadar olan rakamlardır.²⁸ 2014 yılının sonu ve 2015 yılının başı ile birlikte istatistikler Libya nüfusunun 1/4'ünün (%25) yani 1.5 milyon Libyalının göçmen ve mülteci olarak Libya dışına çıktığını göstermektedir.²⁹

Yemen

Yemen'de iç savaş yaşanmaması için Suudi Arabistan ve Arap körfezi ülkelerinin öncülüğünde yürütülen siyasi çözüm çalışmalarının başarısız olması sonrasında ülkedeki siyasi güçler ve askerî kurum, Arap Baharı olaylarının gölgesinde savaşçı gruplara bölünmüş ve bu durum bir çatışma ve istikrarsızlık hâlini almıştır.³⁰ Ülke yönetiminin gücü zayıflamış ve ortam, isyana teşvik eden birçok aşırılık yanlısı grup için ilgi çekici hâle gelmiştir.

Yemen'de çatışmaların artması ile birlikte iç göçmenlerin sayısı 2017 yılı itibarıyla 3 milyonu aşmıştır. Bu rakam Yemen'in toplam nüfusunun '%11'inden fazlasını teşkil etmektedir.³¹ Göç masraflarının artması ve Salih ya da Husi kuvvetlerine askerî yardım gelmesinin engellenmesi amacıyla tüm kara, deniz ve hava yollarının Arap koalisyon güçleri tarafından kontrol edilmesi neticesinde Yemen halkının yüz binlercesinin yurt dışına kaçmaya güç yetirememesi nedeniyle durum daha da kötüleşmiştir. Diğer bir anlamda sınır kapılarının kapatılması demek olan bu durum Yemenlilerin önünde göç kapılarının kapanması anlamına gelmiştir. Yukarıda geçen birçok engel ve özellikle de kara, deniz ve hava sınırlarının kapatılması neticesinde yurt dışına çıkabilenler son derece sınırlı sayıdadır. Yemenliler açısından yolculuk masrafları çok yüksektir ve gidebilecekleri yerler çok azdır. Yemenliler gitmek

²⁶ United Nations(2011). *Fighting near Libyan- Tunisian border, leaves refugees of risk- UN (un News Center)*. Available at: <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=38233&Gr=Libya&Gr>

²⁷ Coghlan, J. (2011). *Arab spring refugees: the cost of war*. Foreign policy journal. Available at: <http://www.foreignpolicyjournal.com/2011/06/28/Arab-spring-refugees-the-cost-of-war>

²⁸ Zhata Aikushina, a.g.e.

²⁹ Abdolvahit Akmir, (2015), *Akdeniz'de Arap Baharı ve Yasa dışı Göç*, Arab El Müstakbel Dergisi, Cilt 37, Sayı 433, Yayınevi: Arap Birliği Çalışmaları Merkezi, s.28-301.

³⁰ *Körfez Ülkelerinin Yemen'deki Arabuluculuk Çabalarının Başarısızlığı*, Al Sumaira News, www.alsumaiaria.td/news/42/89.

³¹ Philip Conner, a.g.e., s.30.

istedikleri ülkenin büyükelçiliğinden seyahat vizesi almadıkça dünyanın hiçbir ülkesine yolculuk edememektedir. Sonuç olarak bu durum, birçok Yemenli göçmenin biriktirdikleri paraları ve mali kaynakları tükendikten sonra son derece kötü insani koşullar altında havalimanlarında birikmelerine neden olmuştur.³² Birçok Yemenli özellikle de gençler, Avrupa'ya göç etmek istemektedirler. Ancak bunun için bir yol bulamamaktadırlar. Avrupa'ya giriş vizesi alabilmek çok uzak bir rüyadır. Özellikle de ülkede görevini yapan Avrupa büyükelçilikleri bulunmamaktadır. Bu nedenle bazı Yemenliler Avrupa'ya geçiş noktası olarak Türkiye'ye ulaşmaya çalışmaktadır. Bu durumlar ve diğer trajik koşullar, özellikle de denize yakın güney bölgelerdeki bazı Yemenlilerin Yemen'de var olan savaştan deniz üzerinden kaçma riskine girmelerine neden olmuştur. Dolayısıyla Somali ve Cibuti'ye göç oranları artmıştır.³³ Yemen'deki göç ve iltica konuları ile ilgili dikkat çeken bir başka nokta ise Aden Körfezi ve Kızıldeniz'de meydana gelen ve burada anlatmaya mecal bulamayacağımız savaş, zorlu koşul ve trajediler nedeniyle aksi yönde (yani Yemen'e doğru) çok sayıda göç bulunmaktadır. 2013 yılından bu yana Yemen'e 300 bin göçmen ulaşmış olup bunlardan %80'i Etiyopyalı geri kalanı ise Somalili'dir. Afrika'dan Yemen sahillerine doğru göçlerde aşırı bir artış vardır ve rakamlar giderek yükselmektedir. Yemen'de bulunan zorlu, karmaşık ve son derece kapalı koşullara rağmen Yemen'e doğru aksi yönde gerçekleşen bu göçlerin büyük çoğunluğu, Yemen'i Suudi Arabistan veya diğer Arap Körfezi ülkelerine bir geçiş noktası olarak kullanma arzusuna dayanmaktadır.³⁴

Suriye

Suriye'deki iç savaşın başlaması ile birlikte 2016 yılının başına kadar istatistikler milyonlarca Suriyelinin yurt içine ve yurt dışına göçe mecbur kaldığını göstermektedir. Birleşmiş Milletler Mülteci İşleri Yüksek Komiserliği, 2011 yılından bu yana Suriye'den yurt dışına kaçan mültecilerin sayısının 4 milyon civarında olduğunu, 5.5 milyon Suriyelinin ise ülke içinde göç ettiğini ve yurt dışına kaçan Suriyelilerin yarısının Türkiye'de yaşadığını belirtmektedir. Bu rakamlar Türkiye topraklarında yaklaşık 2.5 milyon Suriyelinin yaşadığını göstermekte olup Türkiye Cenevre Sözleşmesi gereği ve coğrafi istisna kapsamında geçici koruma rolünü üstlenmektedir.

³² Yemenlilerin Havalimanlarında Çektikleri, Bir saldırının birden fazla yüzü, link: Khabaragency.net/new_s69903.html

³³ Karen Attain(2015), Yemen refugees pose a threat to Somalia, the washing post (April, 24/2015)

³⁴ UNHCR, Insecurity in Yemen threatens in coming refugees and migrant(feb, 7/2017)

1.1 milyon Suriyeli ise Lübnan'a kaçarken 1.6 milyon Suriyeli Ürdün'e iltica etmiştir. Sahadaki rakamlar bundan daha fazladır ve mültecilerin bu ülkeler ile olan ilişkilerini bu hususta imzalanan uluslararası sözleşmeler belirlemektedir.³⁵

Diğer araştırmalar Suriye'deki rakamların 2016 yılının Haziran ayına kadar yurt dışına kaçmış olan 5 milyon Suriyeli göçmen ve mülteciye ulaştığını, iç göçler ile ilgili olarak rakamın ise 6.6 milyon kişiye ulaştığını, böylece bu rakamların Suriye nüfusunun %55'ini yani yarıdan fazlasını temsil ettiğini göstermektedir. Bu rakamlar korkunç rakamlardır. Irak'ta ise iç göçlerin sayısı 4.4 milyona ulaşmıştır. Yemen hakkında gazeteler, Hak ve Kalkınma Hukuk Merkezi'nin istatistiklerine göre 2017 yılı itibarıyla iç göçün 3.2 milyona ulaştığını yazmışlardır.³⁶ Bu noktada istatistik ve rakamlardaki dalgalanmalara dikkat çekmek isteriz. 2015 yılının Eylül ayı itibarıyla yayınlanan istatistiklere göre Suriye nüfusu 23 milyon olup bunların yarısı yurt içinde veya komşu ülkelere göç etmeye mecbur kalmışlardır. Bu ise komşu ülkelerin nüfusunu aşağıdaki oranlarda artırmıştır:³⁷

- 1- Lübnan: %25
- 2- Türkiye: %10
- 3- Ürdün: %30

Mülteci ajansının 2015 yılı istatistikleri Orta Doğu'da iltica edenlerin %85'inin 2.9 milyon ile Ürdün, 2.8 milyon ile Türkiye, 1.1 milyon ile Lübnan ve 1 milyon ile İran'da yaşadığını göstermektedir. Bu mültecilerin büyük çoğunluğu özellikle de Suriye'de devrim ve iç savaşın başlaması sonrasında Suriyeli mültecilerden oluşmaktadır.³⁸

Türkiye, Suriye'deki savaş cehenneminden kaçan Suriyeli göçmenlere açık kapı politikası uygulamıştır. Suriyeli göçmenler mülteci değil Türklerin misafirleri, din kardeşleri ve tarih, coğrafya ve kültür ortakları olarak değerlendirilmiştir. Türkiye, Mülteci İşleri Yetkili Komiserliğinin Türkiye'ye gelen Suriyelilerin velayeti konusunda herhangi bir rol oynamasını

³⁵ Kaan Ay Mutlu, (2016), Mülteciler, Sığınmacılar ve Geçici Koruma Durumu Hakkında, Suriye vatandaşlarının Türkiye'deki durumunu anlamaya doğru, Demokrasi Dergisi, Cilt 16, Sayı 61, El Ahram Vakf, S. 72-79.

³⁶ Ahmed Yusuf Ahmed (danışman ve editör) ve diğerleri (2017), *Arap milletinin durumu 2016-2017, Kısır döngü; Sürekli çatışmalar ve ölümcül atılımlar*, Arap Birliği Araştırmaları Merkezi, Birinci Baskı, Beyrut, s.152

³⁷ Shelly Culbertson and louay constant. (2015). *Education of Syrian Refugee children Managing the crisis in turkey*, Lebanon and Jordan CRAND corporation, p.p 10-12.

³⁸ Philipe fargues, Christine fan rich.(2012) *Migration After the Arab spring*, Robert schuman, center for Advanced studies, European University Institute, s. 22.

istememiştir.³⁹ Mültecilere hizmet sağlamak suretiyle bakım rolünü kendisi üstlenmiştir. 2018 yılı istatistiklerine göre 22 ülkedeki toplam Arap nüfus 362 milyondur.⁴⁰

TABLO 1: Arap Baharı Ülkeleri İçerisindeki İç Göç Rakam ve Oranları

Ülke	Göçmen ve mülteci sayısı	Ülke nüfusu	Göçmenlerin nüfusa oranı
Tunus	--	11,659,174	--
Mısır	--	99,375,741	--
Libya	243,000	6,470,956	3.8%
Yemen	3200000	28,915,284	11.1%
Suriye	6600000	18,284,407	36.1%
İç göçmenlerin toplam sayısı	10,043,000	164,705,562	6.1%

TABLO 2: Arap Baharı Ülkeleri İçerisindeki Dış Göç Rakam ve Oranları

Ülke	Göçmen ve mülteci sayısı	Ülke nüfusu	Göçmenlerin nüfusa oranı
Tunus	111000	11,659,174	1.0%
Mısır	8000000	99,375,741	8.1%
Libya	1000000	6,470,956	15.5%
Yemen	0	28,915,284	0.0%
Suriye	5000000	18,284,407	27.3%
Dış göçmenlerin toplam sayısı	14111000	164,705,562	8.6%

Arap Baharı'nın olumsuz imajı giderek artmaktadır. Çünkü vatandaş gerçek hayatı üzerinde herhangi bir ekonomik etki göremediği gibi işler daha da kötüye gitmiştir. Şu anki sahne başlangıçta hayalinde olduğu gibi değildir. Çünkü birçok Arap ülkesinde askerî baskılar çığırından çıkmış, şiddet ve iç savaşlar baş göstermiş ve Arap halkın zihninde hâkim olan Arap siyasi kültüründe belirgin değişiklikler yaşanmıştır. Bu durum, yöneticilerle yönetilenler arasındaki ilişkide büyük zedelenmelere neden olmuş ve siyasi davranış üzerinde olumsuz etkiler bırakmıştır. Siyasetin doğası gereği bir aşınmaya neden olmuş, daha gerçekçi ve seçkin isyanlar için zemin hazırlamıştır.⁴¹

³⁹ Ozden, S. (2013). *Syrian Refugees in Turkey*, Migration policy center, research report (may 2013)

⁴⁰ Anan Ebu Devle (2018), *Arap Dünyasında Nüfus Sayısı*, 10 Mart 2018, Web sitesi: <https://mawdoo3.com>

⁴¹ Arap Dünyası (2014): *Daha Fazla Ayrıştırma, Raporlar*, El Cezire Araştırmalar Merkezi(13 Ocak 2014), s.5-8

Sonuç

Arap bölgesinin maruz kaldığı olumsuz tikanıklık ve sonrasında da rejimlerin düşmesini, iç koşulları bölge halkının ekonomisine ve toplumuna yansiyacak şekilde yeniden tertip edilmesini sağlayacak belirgin hedefler taşıyan barışçıl gösteri hareketleri suretinde Arap Baharı felaketinin patlak vermesine neden olan bazı koşulları ele aldığımızda, bu güzel hedefler, mantığın adaleti ile baş başa kalmaktadır. Halklar baskı ve zulümden bıkmış olup demokratik ve adil yeni rejimler kurmak için başlayan özgürlük yürüyüşünde de beklenen özlemlerin aksi gerçekleşmiştir. Bu barışçıl devrimler silahlı çatışma, savaş ve iç savaşlara dönüşmüş, bu çerçevede 2009 ve 2018 yılları arasında 48 silahlı çatışma gerçekleşmiştir. Güvenlik, ekonomi, toplum ve siyaset düzeylerinde tam bir kaos ve karmaşa hâli hâkim olmuştur. Güvenliğin bulunmaması silahlı çetelerin ve örgütlerin oluşmasına, şiddetin yayılmasına ve düşen rejimlerin yerini alması beklenen yönetimin kaybolmasına neden olmuştur. İşler aksine gitmiş, bu savaş ve felaketler bölgede göç ve iltica olgularının yeniden ortaya çıkmasına neden olmuş, dünya üzerindeki en büyük göç ve iltica sayılarına ulaşılmıştır. Hayalî rakamların ötesinde Arap Baharı fotoğrafı hem ülke içine hem de yurt dışına göç eden 25 milyondan fazla göçmen ve mülteciyi yansıtmaktadır.

Olumsuz dönüşümün tam ortasında yapılan analiz sonrasında çalışmamızda özellikle sayıların ve oranların güvenilirliği ve içindeki bilimsel ve istatistiki çalışmaların azlığıyla ilgili zorluklarla karşılaşmıştır. Çünkü henüz bu konularla ilgilenen ve olayları arşivleyen kütüphane oluşturulmamış ve bu amaca hizmet eden rakam ve sayıları veren bazı kurum ve raporların gerçekliği ile ilgili şüpheler de bulunmaktadır.

Göç hareketinin yönelimi, değişiklikleri, dalgaları, gerçeğe ve sahadakine yakın güvenilir bilgi elde etmenin zorluğu ile birlikte bu gerçeklerin ortasında varılan en önemli sonuçlar şunlardır: Arap Baharı devrimlerine eşlik eden iç krizler ve çatışmalar, çoğu Arap ülkesinde özellikle ekonomik, sosyal ve politik olarak her şeyden marjinalleşen gençler arasında iltica ve göç olgusunun genişlemesine yol açmıştır. Arap halkında yaşanan derin eşitsizlik ve rejimlerden kaynaklı ekonomik, sosyal ve politik az gelişmişlik durumu, iltica ve göç olaylarının artışında önemli rol oynamıştır. Birleşmiş Milletler raporları ve bu olgularla ilgili istatistiksel araştırmalar bölgenin son on yılda en büyük mülteci ve göçmen kaynağı hâline geldiğini göstermektedir (2010 - 2018). Arap Baharı devrimleri bu hususta önemli rol oynamış ve göç olgusunun büyük ölçüde genişlemesine neden olmuştur. Dolayısıyla aralarında doğrusal bir ilişki olup Arap Baharı olayları arttıkça göç ve iltica

sorunları da artmıştır. Orta Doğu, dünyada en fazla mülteci ve göçmen veren bölge hâline gelmiştir. Bunun sonucunda göç alan ve göç veren ülkelerde birtakım demografik değişiklikler yaşanmıştır. Bu ise ülkelerin ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasi yapılarına etki etmiştir. Ülkelerinden çıkan mülteci ve göçmenlerin büyük çoğunluğu ülkesine dönmekte, sadece kayda değer olmayan az bir kesim dönmektedir.

2009-2018 döneminde Arap bölgesinde silahlı çatışmaların sayısı artmış ve tam bir krize dönüşmüştür. Bu dönemde dünya düzeyinde silahlı çatışmaların sayısı gerilerken bölgede 48 silahlı çatışma yaşanmıştır. Bununla birlikte göç ve iltica olguları da artış kaydetmiştir. İktidarın bulunmaması ve güvenlik ortamının olmaması ekonomik, sosyal ve politik huzursuzluğa neden olurken silahlı grupların ortaya çıkmasına, şiddet ve aşırılık yanlılığının yayılmasına ve bu ülkelerin birer savaş alanına dönüşmesine yol açmıştır. Göçle ilgili rakam ve istatistikler yayımlayan kurum ve raporlarda güvenilirlik eksikliği bulunmaktadır. Arap ülkelerinde bu alanlarda uzmanlaşmış kaynakların bulunmaması ve araştırmaların nadir olması nedeniyle bazı bilgiler kişisel, tanıklıklar ve sahadaki gerçeğe dokunmayan değerlendirmeler üzerinden toplanmıştır. Göç ve mülteciler ile ilgili dalgalanmalar, savaştan kaçma, yasa dışı göç ve diğer konularla ilgili değişkenler ve koşullardan dolayı teyitli bilgilere ulaşmanın zorluğu, kesin sayıların verilebilmesine olumsuz etki etmiştir.

Öneriler

Elde edilen veriler ışığında çalışmamız şu önerilerde bulunmaktadır: Bu konuların ele alındığı hususta küresel şeffaflığa dayalı küresel bir kavramsal yapı oluşturulmalı, aşağıdaki konularda uluslararası fikir birliği sağlayan adil bir yapı teşkil edilmelidir: Sorunlar oluşmadan önce tespit edilmeli ve önlemleri alınmalıdır. Uluslar, sistemin ortaya çıkardığı ahlaki krizden kurtulmalıdır. Küresel insani topluma gelecek vaat eden görüşler yayılmalıdır. Dünya ülkelerinin güvenlik ve istikrarını tehdit eden çıkar çatışmaları ortadan kaldırılmalı ve bu felaketlere neden olan salgınlar sonlandırılmalıdır.

İltica ve göçle ilgili tüm konuları yeniden gözden geçirmek için iyi niyetli bir Arap bölgesel bloğu yeniden oluşturulmalı, böylece bir sonraki aşamada geçmişteki tüm olumsuzluklar aşılanmalıdır. Küresel değişikliklerden bizim sorunlarımıza hizmet edecek şekilde yararlanılmalı ve grup kültürü tarzı, kamu yararını öne alan bir yapıyla değiştirilmelidir. İnsan ile ilgili konulara, insanın onurlu yaşamını garanti altına alacak şekilde yaklaşılmalıdır.

Kaynakça

I. Arapça Kaynaklar

- Ahmed Yusuf Ahmed (danışman ve editör) ve diğerleri (2017), *Arap milletinin durumu 2016-2017, Kısır döngü; Sürekli çatışmalar ve ölümcül atılımlar*, Arap Birliği Araştırmaları Merkezi, Birinci Baskı, Beyrut.
- Ürdün, Başbakanlık, Ürdün İçişleri Bakanlığı, Mülteci Koordinasyon Ofisi.
- Esat Abdurrahman, *Filistin Mülteci Sorunu, Dönüş ve Tazminat Hakkı*, Umm Khazouk ve Jozana (2002), Birinci Baskı, Amman - Ürdün.
- Ekrem Zaiter (1980), *Filistin Sorunu*, Amman, Ürdün, El Celil Filistin yayın araştırma ve çalışma merkezi.
- Anan Ebu Devle(2018), *Arap Dünyasında Nüfus Sayısı*, 10 Mart 2018, Web sitesi: <https://mawdoo3.com>
- Ayet Yusuf Abdusselam (2014), *Arap Baharı Devrimlerinin Sebepleri*, Arap Demokrasi Merkezi(23 Mayıs 2014).
- Jean Pictet (1994), *Uluslararası İnsan Hakları Hukuku - Gelişimi ve İlkeleri*, Sanevi Dunan Enstitüsü, Cenevre, Birinci Baskı
- Elektronik Ekonomi Gazetesi, *9100000 nüfuslu Mısır'ın 8 milyonu yurt dışında*, sayı (6898) 12/10/1433 Hicri
- Tunuslu Kız Derneği ve Konrad Adenauer Kurumu, *Tunus (Konrad Adenauer stiftung) beyin göçü üzerine araştırma projesi*, 8 Mayıs 2019
- Halit El Vezni ve Diğerleri (2012), *Suriyeli mülteci krizinin Ürdün ekonomisi üzerindeki ekonomik ve sosyal etkileri*, Ekonomik ve Sosyal Kurul.
- Halasi Halide Kassis (2014), *Devrim ve Kaos Arasında Arap Baharı*, Arap El Müstakbel Dergisi, Yayınevi: Arap Birlik Çalışmaları Merkezi, Cilt 36, Sayı 421.
- Halil El Bezaiye (2012), *Iraklı Mültecilerin Ürdün Üzerindeki Etkileri (2003-2013)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012, Orta Doğu Üniversitesi, Amman, Ürdün.
- Zhata Aikushina (2012), *Arap Baharının Göç Dalgaları Üzerindeki Etkisi*, New Orient Dergisi, Moskova: <http://www.ar.journal-neo.com/node/1222>
- Samuhi Fevkalade (2004), *Diplomasi ve Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Lübnan - Beyrut.
- Süheyr Zeki Havas (1996), *Kentsel ortamda yer değiştirme, göç ve yeniden yerleşim sonucu yaşamın gelenek ve değer değişimleri karşısında devam etmesi*, Kriz ve Afet Yönetimi Birinci Yıllık Konferansı, Ain Shams Üniversitesi, Kahire.
- Susan Al Mecali (2016), *Uluslararası Göçmen ve Sığınma Konusunda Ürdün Deneyimi ve Ürdün'de İkinci Fırsatı Gerçekleştirme ve Yatırım Üzerindeki Etkisi*, Ortadoğu'daki Uluslararası Mülteciler, Güvenlik ve Sürdürülebilir Kalkınma Konferansında sunulan çalışma raporunu, Göç Etmiş Mülteciler ve Zorunlu Göç Çalışmaları Merkezi, Yermük Üniversitesi – Ürdün.

- Abdurrahman Kemal Muhammed (2005), *İltica ve göç arasındaki bağ, Yasa dışı göçmen kaçakçılığının etkisi ismiyle Konferansa sunulan bilimsel makale*, Naif Arap Güvenlik Bilimleri Üniversitesi, Riyad, Suudi Arabistan Krallığı.
- Abdulvahit Akmir(2015), *Akdeniz’de Arap Baharı ve Yasa dışı Göç*, Arab El Müstakbel Dergisi, Cilt 37, Sayı 433, Yayınevi: Arap Birliği Çalışmaları Merkezi.
- Yemen Alsumaria News’de Körfez ülkelerinin arabuluculuk çabalarının başarısızlığı, bkz.: www.alsumiaria.td./news/42/89
- Kaan Ay Mutlu(2016), *Mülteciler, Sığınmacılar ve Geçici Koruma Durumu Hakkında, Suriye vatandaşlarının Türkiye’deki durumunu anlamaya doğru*, Demokrasi Dergisi, Cilt 16, Sayı 61, El Ahram Vakfı.
- Majd Khadar(2016), *Göç ve iltica arasındaki fark*, 17 Mayıs 2016, <http://mawdoo3.com>
- Muhamed El Şuyuh(2013), *Arap Baharı devrimlerinin sebepleri*, 3/1/2013 Web: Web sitesi: <http://middle-east-online.com> (3/1/2013)
- Muhammed Abit El Cabiri (2000), *Arap Dünyasında Demokrasi ve Sivil Toplum Sorunu, Arap dünyasında demokrasi konusunda*, Beyrut, Arap Birliği Çalışmaları Merkezi.
- Mahmud Hüseyin(2018), *Arap Baharı Devrimleri, Niçin oldu? Sonuçları Nelerdir?*, Web: <http://www.limaza.com> (28 Aralık 2018)
- Mülteci Çalışmaları Merkezi (2003), *Afrika’da Göç; Kökleri, Kaynakları ve Çözümleri, Zorunlu Göç Bülteni*, Sayı 16, Oxford, İngiltere.
- Norveç Mülteci Konseyi İç Göç İzleme Merkezi(2001), *İç Göç, 2009 Yılı Küresel Yönelim ve Gelişmeler Özeti*, (Mayıs 2001).
- Yemenlilerin Havalimanlarında Çektikleri, Bir saldırının birden fazla yüzü, Bkz. Khabaragency.net/news69903.html
- Birleşmiş milletler mülteci işleri komiserliği, 2000 yılında mültecilerin durumu, İnsani çalışmaların ellinci yılı.
- Yamen Halil Ömer (2004), *Yasa dışı göçmen kaçakçılığı olgusunun sosyal etkileri*, Naif Arap Güvenlik Bilimleri Üniversitesi, Riyad, Suudi Arabistan.
- Nazzar El Anbaki(2010), *Uluslararası İnsan Hakları Hukuku*, Birinci Baskı, Vail Yayın ve Dağıtım Evi, Ürdün, Amman.
- Arap Dünyası 2014: Daha Fazla Ayırıştırma*, Raporlar, El Cezire Araştırmalar Merkezi(13 Ocak 2014), s.5-8
- Waild Abdulhay (2019), *Silahlı Çatışmalar: Araplar ve Dünya*, Waild Abdulhay’ın Facebook sayfasından (15/5/2019), Gelecek Araştırmalar Uzmanı, Yermük Üniversitesi, Profesör.
- Yemenliler savaşta sıkışıp kaldılar ve Avrupa’ya başvurma hayali çok zor, Linkt: www.dw.com/tr

II. İngilizce Kaynaklar

- Coghlan, J. (2011). *Arab spring refugees: the cost of war*. Foreign policy journal. Available at: <http://www.foreignpolicyjournal.com/2011/06/28/arab-spring-refugees-the-cost-of-war>
- Dina abdefattah(2011), *Impact of Arab Revolts on migration*, Robert schuman center for Advanced studies.
- Karen Attain(2015), *Yemen refugees pose a threat to Somalia*, the washing post, (April, 24/2015)
- Ozden, S.(2013). *Syrian Refuges in Turkey*, Migration policy center, research report,(may 2013).
- Philipe fargues, Christine fan rich(2012) *Migration After the Arab spring*, Robert schuman, center for Advanced studies, European University Institute, s.22.
- Shelly Culbertson and louay constant(2015). *Education of Syrian Refugee children Managing the crisis in turkey*, Lebanon and Jordan CRAND corporation, ss. 10-12.
- UNHCR(2017), *Insecurity in Yemen threatens in coming refugees and migrant*, (feb, 7/2017).
- United Nations (2011). *Fighting near Libyan- Tunisian border, leaves refugees of risk- UN (un News Center)*. Available at: <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=38233&Gr=Libya&Gr>.

KATILIM VE ETKİNLİK AÇISINDAN DİASPORADAKİ TUNUSLU GÖÇMENLERİN DEMOKRATİK GEÇİŞ SÜRECİNE KATKISI

Tamer Saadaoui*

Giriş

Tunus, on yıllarca süren siyasi despotizm sonrasında 17 Aralık 2010 tarihinden itibaren toplumsal ve siyasi bir harekete şahit olmuştur. Olaylar 23 yıldır yönetimde olan rejimin 14 Ocak 2011 tarihinde devrilmesiyle devam ederek, demokrasiye geçiş süreci başlamıştır. Bu süreçte önceki yönetimin sistemi çözülmeye ve toplumun tüm etkin güçlerinin katılım sağladığı ve iktidarın barışçıl davranışına dayalı demokratik bir sisteme odaklanmaya çalışılmıştır. Bunun için izlenen yol hâlen daha tamamlanmamış olup birtakım siyasi zorluklar görülmekte, bunun yanında ekonomik ve toplumsal göstergelerde gerileme yaşanırken, bölgesel eşitsizlikler derinleşmiştir. Ki bunlar bu deneyimi kuşatmış ve neredeyse başarısız hâle getirecek engellerdir.

Diasporadaki Tunuslular da dahil olmak üzere siyasi sınıfların tüm bileşenleri bu sürece katılım göstermiştir.** Devrim'in daha ilk anından itibaren Tunus diplomatik misyonlar önündeki eylemlerde protesto hareketlerini destekleyerek katkı sağlamışlar, sosyal paylaşım ağları ve medya aracılığıyla rejimin skandal uygulamalarını ifşa ederek baskılarını kınamışlardır. Uygun ortamın oluşması sonrasında ise çok sayıda Tunuslu göçmen ülkelerine dönmüş ve ülkelerinde kalarak özellikle siyasi hayata katılım sağlamayı tercih etmişlerdir. Özellikle de diktatör rejimin baskısı altında Tunus'tan ayrılan yöneticilerin büyük bir bölümü dönmüştür. Yine diasporada bulunan Tunusluların yasama organlarında temsil edilmelerine karar verilmesinin

* Araştırmacı, İnterdisipliner ve Karşılaştırmalı Çalışmalar Enstitüsü, LERIC, Tunus.

Doktor Adayı, Sfax Üniversitesi Sanat ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tunus.

** Tunus'ta "diaspora" terimi kullanılmamakta, bunun yerine yurt dışındaki Tunuslular terimi kullanılmaktadır.

ardından ilk defa seçmen ve aday olarak katılma imkânı sağlanmıştır. Ancak diasporadaki Tunusluların katılımı seçimlerle başlamamış, aksine geçiş kurumlarında muhtelif hükûmet pozisyonlarında da yer almışlardır.

Bizler bu araştırmamızda diasporadaki Tunuslu göçmenlerin, geçiş dönemindeki etkinliğini incelemeye çalışacağız.¹ Bu, zamanımızın tarih yazım yöntemlerinin gerektirdiği şekilde profesyonelce ele almaya çalıştığımız, birçok metodolojik problemler sunan “sonsuz tarih” anlayışı çerçevesinde, analizi ve karşılaştırmayı kolaylaştıran tablolar aracılığıyla nicel bir yaklaşıma dayanarak, farklı bakış açılarının ve fikirlerin incelendiği, değerlendirildiği ve karşılaştırıldığı bir çalışma olacaktır. Bu nedenle resmî kurumların istatistiksel kaynaklarını ve bağımsız yüksek seçim komisyonunun çeşitli seçim haklarına ilişkin raporları gibi resmî belgeleri oluşturan materyalleri, bunun yanında gerek Tunuslu gerekse yabancı özel araştırma merkezlerinin raporlarını, Kurucu Meclis, Halk Meclisi ve elektronik basının web sitelerinde geçen bilgileri kendimize kaynak kabul etmekteyiz.

Araştırma üç temel bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde diasporadaki Tunusluların sayısını, dağılımlarını ve göç etme nedenlerini sunarken; ikinci bölümü diasporadaki göçmenlerin geçiş kurumlarındaki yerlerine ve hükûmet çalışmalarına ayırdık. Araştırmamızın üçüncü bölümünde ise göçmenlerin seçimlerdeki rolü ve yasama meclisindeki yerleri konusu ele alındı.

Diasporadaki Tunuslular: Sayıları, Dağılımları ve Göç Sebepleri

Diasporadaki Tunusluların Sayısı

Resmî istatistiklere göre yurt dışındaki Tunuslu göçmen sayısı 1.325.690 milyon olup bunlardan %63.067'si erkek, %36.93'ü ise kadındır.² Aşağıdaki tablo Tunuslu göçmenlerin coğrafi dağılımını göstermektedir.

Tablo 1: 2014 Yılında Tunuslu Göçmenlerin Coğrafi Dağılımı

	Göçmen Sayısı	Oranı (%)
Avrupa	1.109.280	83.67
Kuzey Afrika	95.111	7.17
Diğer Arap ülkeleri	74.326	5.60
Afrika	3126	0.23
Asya	1565	0.11
Amerika ve Avustralya	42.282	3.18
Toplam	1.325.690	100 %

¹ Lieser (Fethi)(2012) *Şimdiki Zamanın Tarihi, Meslek Serisi*, Safakes Üniversitesi Edebiyat ve İnsani Bilimler Fakültesi, Muhammed Ali Yayınevi, Safakes, s.73.

² Sosyal İstatistikler Rehberi (2014), Çalışma, Planlama ve Programlama Ofisi, Sosyal İşler Bakanlığı, Tunus Cumhuriyeti, Kasım 2014, s.58-59.

Tunuslu göçmenlerin coğrafi dağılımına bakıldığında %83.67'sinin Avrupa'da yaşadığı görülmektedir ki bu 1.109.280 göçmene denk gelmektedir. Bunların çoğunluğu ise Fransa'dadır. Fransa'da bulunan 721.397 Tunuslu göçmen, Avrupa'da ikamet eden Tunuslu göçmenlerin %65'ini ve toplam Tunuslu göçmenlerin %54,41'ini oluşturmaktadır. Tunusluların Akdeniz'in kuzey kıyılarına, özellikle Fransa'ya göçü Birinci Dünya Savaşı'nda sonra başlamış, 1950'lerden bu yana ise artmıştır.³ Fransa'ya giden Tunuslu göçmen sayısı 1956'da 5.570 iken 1973'te 174.279'e yükselmiştir. 1966-1973 yılları arası, Fransız ekonomik patlama dönemi olarak bilinmektedir.⁴ 1990 yılında sayıları 561.299'a ulaşan Tunuslu göçmenlerin %90'ı Avrupa'da %60'ı ise Fransa'da yoğunlaşmıştır.⁵

Tunus, her ne kadar güneyden Avrupa'nın kuzeyine doğru bir göç kaynağı olsa da aynı zamanda komşu ülkelere doğru da göç kaynağı konumundadır. Öyle ki Libya'ya 69.740, başta Birleşik Arap Emirlikleri olmak üzere Körfez ülkelerine 25.472, Kuzey Amerika ve özellikle Kanada'ya ise 24.699 göçmen vermiştir.⁶

Göç Bir Seçim mi, Zorunluluk mu?

İş, %71,6 ile göçün ana nedenlerinden biri sayılmaktadır.⁷ Farklı uzmanlık alanlarından Tunuslu nitelikli göçmen sayısı toplamda 14.621 olup eğitim ve spor alanından 7606, sağlık alanından 3213 ve yönetim alanından 1266 göçmen verilmiştir. Bu nitelikli göçmenlerin büyük çoğunluğu, 11.178 (%76,45) ile Arap ülkeleri ve 1504 (%10,28) ile Avrupa'ya göç etmiştir.⁸ Belki de bu resmî istatistikler, tüm göçmen veya gurbetçi nitelikli kimseleri içermiyor olabilir. Aksine sadece resmî süreç içerisinde belgelenmiş ve iş sözleşmeleri yoluyla göç etmiş olan nitelikli göçmenleri kapsamaktadır.

Kendi ülkesinde arzu ettiklerini hayata geçirme imkânı bulamayan Tunuslu nitelikli kimseler, Avrupa, Kuzey Amerika ve Basra Körfezi ile komşu ülkeler, özellikle de Libya'ya doğru beyin göçünde bulunmuşlardır.⁹

³ Chater (Khalifa) (1997), *Les mouvements migratoires entre la France et la Tunisie aux XIXe et XXe siècles: la dichotomie du langage*, In, Cahiers de la Méditerranée, n°54, 1, ss. 37-54.

⁴ Chater (Khalifa) (1997), a.g.e.

⁵ Cesari (Jocelyne) (1997), *Les réseaux transnationaux entre l'Europe et le Maghreb: l'international sans territoire*, In, Revue européenne des migrations internationales, vol. 13, n°2, ss. 81-94.

⁶ Sosyal İstatistikler Rehberi 2014, Çalışma, Planlama ve Programlama Ofisi, Sosyal İşler Bakanlığı, Tunus Cumhuriyeti, Kasım 2014, s.58-59.

⁷ Genel Nüfus ve Konut Sayımı (2015), *En Önemli Göstergeler*, Ulusal İstatistik Enstitüsü Web Sitesi: <http://www.ins.tn> Nisan 2015, s.30.

⁸ Sosyal İstatistikler Rehberi (2015), a.g.e., s.61.

⁹ Genel Nüfus ve Konut Sayımı, *En Önemli Göstergeler*, Ulusal İstatistik Enstitüsü, <http://www.ins.tn> Nisan 2015, s.30.

Araştırmamız %15,1 ile ikinci en büyük göç nedeninin eğitim olduğunu göstermektedir. Eğitim için giden göçmenlerin daha iyi iş ve yaşam şartları ya da bilimsel araştırmalara devam etme arzusuyla gittikleri ülkelerde kalmayı tercih ettikleri ve ülkelerine dönmedikleri tespit edilmiştir.

İş ve eğitime ek olarak politik sebeplerden dolayı göç edenler de bulunmaktadır. Bu ilticaya dönüşmeden önce zorunlu olarak yapılan bir göç türüdür. Bu göç, yerinden edilmiş kişilerin ülkeyi siyasi zulümden ve Bin Ali rejiminin güvenlik ve yargı soruşturmalarından kaçmak için ülkeden ayrılmaya zorlandığı bireysel kurtuluş girişimidir. Bu göçmenlerin yönelimleri de birbirinden farklı olmuştur. Her biri medeni ve siyasi haklarını düşünmeden önce hayati güvenliğini sağlayabilmek için yol bulabildiği ülkeye göç etmiştir. Bu nedenle, bu göçmen kategorisini alan ülkelerin çoğu Avrupa ülkeleri ve nispeten daha az sayıda Kuzey Amerika ülkeleri olmuştur. Çünkü bu ülkeler yaşam garantisi vermekte ve özellikle sığınmacıların haklarını sağlamaktadırlar. Yine de Bin Ali rejimi bu göçmenlerin peşine düşmüştür. Bu göçmenlerin yirmi yıldan fazla süredir gittikleri ülkelerde yaşamaya devam etmeleriyle birlikte, çocukları yeni nesil göçmenleri temsil edecek ve göç alan toplumlara öncekilerden daha iyi entegrasyon fırsatı yakalayacaklardır. Bu, Bin Ali'nin yönetiminde iken Tunus'tan ayrılan ikinci ve üçüncü kuşak göçmenler için geçerli bir durumdur.

Öte yandan “zor yolu” seçen yasa dışı göçmenler de bulunmaktadır. Bu kesimin yaptığı gerçeklerden kaçmak, iş aramak ya da Avrupa rüyasını kovalamak için yapılan mecburi bir göçtür ve “zorunlu göç” kapsamında bulunmaktadır. Bu göçmenlerin çoğu ikamet belgelerinin eksikliğinden sıkıntı çekmektedir. Yine birçoğunun düşük eğitim seviyesine sahip olmaları politik hayata katılım noktasında bilinçlerini sınırlı hâle getirmektedir.

Geçiş Kurumları ve Hükümet Çalışmalarında Diasporadaki Göçmenlerin Rolü Göçmenler ve Geçiş Dönemi Kurumları

Diasporada bulunan Tunusluların toplam Tunuslu sayısına oranı %12 civarında olmasına karşın,¹⁰ devrim hedeflerini gerçekleştirme siyasi reform ve Demokratik Geçiş Yüksek Kurulunda* bulunan 155 üyeden** sadece 5 tanesi, yani %3.22 oranı Tunuslu göçmen örgütlerinden şahsiyetlerden oluşmuştur.

¹⁰ “Yurt dışındaki Tunuslular: Nüfusun %12’si kendi ülkelerinde yabancı”, Al Shorouk Gazetesi Web sitesi: <http://archive.alchourouk.com> 11 Ağustos 2015.

* 18 Şubat 2011 tarihli ve 6 nolu kararnameyle oluşturulan bir kurumdur.

** Mart 2011’de çalışmaya başladığı tarihte 71 üyeden oluşan kurum genişleyerek Nisan 2011’de 155 üyeye ulaşmıştır.

(Kemal El Cendübi,* Riyad Bittayyip,** Tarık Belhibe, Muhammed Lahdar Lale ve Necip El Aşuri). Bu oran diasporada bulunan Tunusluların sayısal boyutlarının altında olduğu gibi despotizme karşı direnme noktasında siyasi ağırlık ve etkinliklerinin de altında bir sayıda temsil edilmişlerdir. 18 Nisan 2011 tarihinden bu yana devrim hedeflerini gerçekleştirme, siyasi reform ve Demokratik Geçiş Yüksek Kurulunun önerisi ile 2011 yılı 27 sayılı karar alınmış ve bu kararla 23 Ekim 2011 tarihinde gerçekleştirilecek kuruluş ulusal meclis seçimleri bağımsız denetleme komisyonu teşkil edilmiştir. İçişleri Bakanlığı tarafından doğrudan denetlenen seçimler, sonrasında bağımsız Yüksek Seçim Kurulu tarafından da denetlenmiş olup seçim kurulunun başkanlığına diasporada bulunan Tunuslulardan biri olan Kemal El Cendübi getirilmiştir. Kendisi birçok dernek ve örgüt aracılığıyla göçmen ve insan hakları alanında faaliyet gösteren bir aktivisttir. Öte yandan diasporadaki Tunuslular devrim hedeflerini gerçekleştirme, siyasi reform ve Demokratik Geçiş Yüksek Kurulu'nda da temsil edilmişlerdir. Aynı zamanda yurt dışındaki Tunuslulardan sorumlu olan iki farklı seçim işleri takip kurulu, diasporada olmayan kimselerden oluşuyordu. Bu durum özellikle de 2014 seçimlerinde kayıt ve oy kullanma konusunda diasporadaki Tunusluların maruz kaldığı sorunların sebeplerini ortaya koyabilmektedir.

Göçmenler ve Hükûmet Çalışmaları***

Bin Ali devrildikten sonraki hükûmetlerde, diasporadaki Tunuslu siyasi yetkililerin temsil durumu farklılık arz etmiştir. Diasporadaki Tunusluların bu hükûmetlerdeki oranları aşağıdaki tabloda belirtildiği üzere birbirinden farklı olmuştur.

* 2011'de Bağımsız Yüksek Seçim Komisyonunun başkanlığını üstlenmiştir. Habib Essid hükûmetinde Başbakanın yanında, anayasal organlar ve sivil toplum ilişkilerinden sorumlu bakanlığa atanmıştır.

** Nudhe hareketinin üyesidir. Hamadi Cebali hükûmetinde Yatırım ve Uluslararası İşbirliği Bakanlığı görevini üstlenmiştir.

*** 14 Ocak 2011'den 2014 sonuna kadar kurulan hükûmetleri incelemiş bulunmaktayız.

Tablo 2: Ocak 2011 ile Şubat 2015 Tarihleri Arasında Muhtelif Hükümetlerde Diasporadakilerin Temsil Sayısı ve Oranları*

Cumhurbaşkanı	Başbakan	Hükümet Çalışma Süresi**	Hükümet Üye Sayısı	Hükümette Diasporadan Üye Sayısı	Hükümette Diasporadan Üye Oranı %	Bakan Sayısı	Diasporadan Bakan Sayısı	Diasporadan Bakan Oranı %	Devlet sekreteri sayısı	Diasporadan Devlet Sekreteri Sayısı	Diasporadan Devlet Sekreteri Oranı %
Faut El Mübezzi	Muhammed El Ganuşi	27 Ocak 2011-7 Mart 2011	38	3	7.8	23	3	13	15	0	0
	El Bacı Kaid El Sebsi	7 Mart 2011 - 24 Aralık 2011	32	3	9.3	23	3	13	9	0	0
El Munsif El Merzuki	Hamadi El Cibali	24 Aralık 2011 - 13 Mart 2013	41***	8	19.5	25	6	24	16	2	12.5
	Ali El Ariz	13 Mart 2013 - 29 Ocak 2014	38	6	15.7	28	5	17.8	10	1	10
	Mehdi Cuma****	29 Ocak 2014 - 6 Şubat 2015	28	3	10.7	21	3	14.2	07	0	0

Gerideki tabloda vurgulandığı üzere diasporadaki Tunusluların temsili konusunda en önemli gözlemlerden biri, temsil oranının Muhammed El Ganuşi hükümetinde bulunan ve El Bacı Kaid El Sebsi döneminde devam eden Mehdi Havas, Sait El Aidi ve Yasin İbrahim isimli üç bakan ile %7.8 gibi bir oranda olması, Hamadi El Cibali hükümetinde ise bu oranın %19.5'e çıkmasıdır. Troika hükümetleri ise hem koalisyon karakterine sahip olmaları, hem de diasporadaki Nudhe hareketi ve Cumhuriyet Konferansı liderlerinden çok sayıda kişiye sahip olmaları nedeni ile diasporadaki Tunusluların en fazla temsil edildiği hükümetler olmuşlardır.

Hamadi El Cibali hükümetinde diasporadan 8 Tunuslu üye bulunmuş, bunlardan 6 tanesi bakan ve devlet sekreteri makamında bulunmuştur. Ali El Arizi hükümetinde ise diasporadan 6 Tunuslu üye yer alırken bunlardan 5'i bakan ve devlet sekreteri makamında bulunmuştur. Böylece ilk defa göçmen

* Bu tabloyu elektronik ansiklopedi Wikipedi (<https://www.wikipedia.org>) verilerine göre hazırlamış bulunmaktayız.

** Hükümetin göreve başlama ve görevi devretme tarihine itibar etmiş bulunmaktayız.

*** Bu hükümet, 25 bakan, 4 bakan yardımcısı ve 12 devlet sekreteri olmak üzere 41 üyeden oluşmuştur. Diğer hükümetlerde bakan yardımcısı planlaması bulunmadığından, bakan yardımcılarını devlet sekreterleri içerisinde saymış bulunuyoruz.

**** Başbakan Mehdi Juma, diasporadan gelen bakanlar arasında sayılmıştır.

ve yurt dışındaki Tunuslulardan devlet sekreterliği makamı temsil edilmiş ve Nudhe hareketinden Hüseyin El Ceziri her iki hükûmette de görev almıştır. Buna mukabil inceleyeceğimiz diğer hükûmetler olan Muhammed El Ganuşi, El Bacı Kaid El Sebsi ve Mehdi Cuma hükûmetlerinde temsil sayısı sadece 3'er bakandan ibaret olmuştur.

Mehdi Cuma'nın başbakanlık dönemi dışında 2014 yılından bu yana Refik Abdüsselam Hamadi, El Cibali hükûmetinde Dışişleri Bakanlığı görevinde bulunmuştur. Yine bu dönemde siyasi olmayan ve ticaret, turizm, ulaştırma, teçhizat, işletim, meslek edindirme, yükseköğretim ve bilimsel araştırma, yatırım ve uluslararası iş birliği, tarım, bilişim teknolojisi, iletişim, devlet emlak ve gayrimenkul işleri, Sanayi ve Kadın İşleri Bakanlıkları gibi teknik bakanlıkların büyük çoğunluğu diasporadan gelen Tunuslular tarafından üstlenilmiştir. Bu durum bir yandan kendilerinin bu açıdan niteliklilik ve deneyimlerinden faydalanma çabasını gösterirken diğer yandan Tunus'un siyasi yönetiminin içeride kontrol altında tutulması ve hükûmetin siyasi pozisyonların ve bakanlıkların içerideki siyasi realiteye göre gerektiği şekilde belirlenmesi arzusuna dayanmaktadır.

Göçmenlerin Seçimlerdeki Rolü, Meclis ve Parti Oluşumlarındaki Yerleri

Göçmenler ve Seçimler

Tunusluların devrimden sonra siyasi haklarının güçlendirilmesi çerçevesinde ilk defa diasporadaki Tunuslular için seçim bölgeleri tahsis edilmiş ve bu bölgelerin sayısı 6 olarak koltuk sayısı ise 18 olarak belirlenmiştir. Bu, insafı bir dağılım sayılmakta olup¹¹ Fransa 1 bölgesi 5 koltuk, Fransa 2 bölgesi 5 koltuk, İtalya bölgesi 3 koltuk, Almanya 1 koltuk, Amerika ve diğer Avrupa ülkeleri 2 koltuk, Arap ülkeleri ve diğer dünya ülkeleri de 2 koltuk ile temsil edilmiştir.

A. 2011-2014 Seçim Süreci

Ulusal kurucu meclis seçimlerinde, yurt dışındaki kayıtlı seçmenlerin oranı %49,96'ya ulaşmıştır. Bu oran %51,24 ile yurt içinde katılım gösterenlere yakın bir orandır. Yurt dışındaki seçim bölgesine göre de kayıt oranları değişmekte olup en yüksek kayıt oranı Amerika ve diğer Avrupa ülkelerinde %74.93 ile gerçekleşmiş, en düşük oran Arap ülkeleri ve diğer dünya

¹¹ 23 Ekim 2011 tarihli Ulusal Kurucu Meclis Seçimleri Nihai Raporu, Carter Center, www.cartercenter.org, s.26.

lkeleri bölgesinde %37,39¹² olarak kayda geçmiştir. Yurt içindeki seçim bölgelerinden her birinde ortalama 56 aday listesi bulunurken yurt dışındaki seçim bölgelerinde daha az bir sayı ile ortalama 24 aday listesi bulunmuş ve toplamda 1662 aday listesininin 144 tanesi yani %8.6'sı diasporadaki adaylar için tahsis edilmiştir. En yüksek aday listesi 47 liste¹³ ile Fransa 1 bölgesinde kayda geçmiştir. Ancak oy kullanma oranları farklılık arz etmiş, yurt içinde yapılan seçimlerde 23 Ekim günü yaklaşık %52 oranında oy kullanılırken¹⁴ diasporadaki Tunuslular için 20 ila 22 Ekim tarihleri arasında 3 güne uzayan oy kullanma sürecinde sadece %30 oranında oy kullanılmıştır.¹⁵

Nudhe Hareketi bu seçimlerde oyların %41'ini alarak millet meclisindeki 217 koltuktan 89'unu kazanmıştır. Diasporadaki Tunusluların ise %50'sinin oyunu almış, diaspora için 6 farklı bölgede ayrılan 18 koltuktan 9'unu elde etmiştir. Yani her bir bölgeden bir veya iki koltuk almıştır. Yurt içinde ise oyları %40 olarak gerçekleşmiş ve 199 koltuktan 80 tanesini kazanmıştır. Belki de bu durum Nudhe Hareketi'nin zorla göçmek zorunda kalanlar arasında yaygın olmasından kaynaklanıyor olabilir. Cumhuriyet Kongresi ise 4 koltuk, ardından Demokratik Blok 2 koltuk kazanmıştır. Bu partiler Trioka olarak bilinen koalisyon partilerini oluşturmuştur. İleri Demokrat, Halk Partisi ve modernist kutup partileri ise birer koltuk kazanmışlardır.

2014 yılındaki yasama meclisi seçimlerinde seçim kurulu nihai raporunda; diasporadaki Tunusluların internet üzerinden kayıt olmak için sarf ettikleri çabalara raşmen tescil esnasında birtakım zorluklar ile karşılaşmış olduklarını, bunların sebebinin ise temelde konsolosluk ve diplomasi noktalarında çıkarılan pasaport veri tabanının güncel olmamasından ve ikinci nesil göçmenlerin büyük bir bölümünün kimlik kartına sahip olmamasından kaynaklandığını belirtmiştir.¹⁶ Bu ise kurumun Dışışleri Bakanlığına yurt dışında ikamet edenlerin veri tabanını güncelleme çağrısında bulunmasına neden olmuştur.¹⁷ Diasporadaki Tunusluların lkelerindeki siyasi hayata seçim çalışmaları üzerinden katılma arzularını yansıtan noktalardan biri de, bağlı buldukları bölgenin seçmen listelerindeki hataların düzeltilmesi için yapmış oldukları itirazlardır. Toplamda yapılan 9960 itirazın 9452 tanesi

¹² *Ulusal Kurucu Meclis Seçimleri Bağımsız Yüksek Seçim Komisyonu Raporu*, Tunus Cumhuriyeti Resmî Gazetesi, Sayı 14, 21 şubat 2012, s.541.

¹³ *Ulusal Kurucu Meclis Seçimleri Bağımsız Yüksek Seçim Komisyonu Raporu*(2012), a.g.e. , s.544-547

¹⁴ El Hannaşi (Abdullatif)(2012), *Tunus Ulusal Kurucu Meclisi Seçimleri, ereve Yol ve Sonuçlar, Araştırma Dizisi*, Arap Araştırma ve Politika alışmaları Merkezi, Mart 2012, s.19 .

¹⁵ 23 Ekim 2011 tarihli Ulusal Kurucu Meclis Seçimleri Nihai Raporu, Carter Center, s.57. www.cartercenter.org

¹⁶ 23 Ekim 2011 tarihli Ulusal Kurucu Meclis Seçimleri Nihai Raporu, a.g.e. , s.102.

¹⁷ 23 Ekim 2011 tarihli Ulusal Kurucu Meclis Seçimleri Nihai Raporu, a.g.e. , s.115.

diasporada yaşayan Tunuslular tarafından sunulmuş, bunlar içerisinde en fazla sayı 5000 itiraz ile Fransa 1 bölgesinde gerçekleşmiştir.¹⁸ Ancak bu durum bir başka soruna daha işaret etmektedir ki geri de belirttiğimiz gibi diasporada yaşayan Tunuslular ve kendilerinin ikametgâh değişiklikleri ile ilgili doğru ve disiplinli bir veri tabanı bulunmamaktadır.

Diasporada kabul edilen aday listesi sayısı toplamda 1326 adaydan 96 ile %7.2 oranında kalmış, her bir seçim bölgesi için ortalama 16 aday listesi tahsis edilmiştir. Bu ortalama 45 aday listesine sahip yurt içindeki bölgelere göre düşük bir sayıdır. En fazla aday listesi Fransa 1 ve Fransa 2 bölgelerinde kayda geçmiştir. Burada gözlemlenen temel konu diasporadaki aday listelerinin sayısının ulusal kuruluş meclis seçimindeki aday listelerine göre daha düşük olmasıdır. Nispeten de olsa içeride de aynı durum yaşanmış, yani yurt dışındaki Tunusluların siyasi realitesi içerideki pozisyondan etkilenmiştir. Ancak temel farklılık listelerin niteliklerinde gizlidir.¹⁹ Cumhuriyet sınırları içerisindeki listelerde partililik oranı %58.33 ile sınırlı kalmışken, partililik oranı yurt dışında %73.78 olarak gerçekleşmiştir. Bunun sebebi ise yurt dışındaki seçim bölgelerindeki hacmin büyüklüğü nedeniyle seçim listelerinin oluşturulmasında yaşanan zorluktur.²⁰ Bu durumda partiler açısından aday listesi oluşturmak bağımsız aday listeleri veya koalisyonlara göre daha kolay görünmektedir.

26 Ekim tarihinde gerçekleştirilen bu seçimlerde toplamda %67.7 oy kullanma oranına ulaşılmıştır. Diasporadaki Tunuslular 24 ile 26 Ekim tarihleri arasında 3 gün süren oy kullanma döneminde sadece %29 oranında oy kullanmışlardır.²¹ Diasporadaki en yüksek oran %48 ile Fransa 1 bölgesinde gerçekleşirken en düşük oran %14 ile İtalya'da kaydedilmiştir. Bunun en önemli sebebi ise seçmenlerin büyük bir bölümünün 2011 ve 2014 yıllarındaki seçimlerde kayıtlarını bulamamalarından kaynaklanmıştır. Diğer bazı seçmenler ise sandık günü kendilerini ikamet ettikleri yerlerden onlarca kilometre uzakta kayıtlı bulmuşlardır.²²

Sonuçlar yeni bir gücün daha yükseldiğini ve bu gücün Tunus çağrısı hareketi olduğunu göstermiştir. Hareket %39.6 oy alarak toplamda 217 koltuktan 86'sını kazanmış ve seçimleri birinci sırada bitirmiştir. Diasporada

¹⁸ 23 Ekim 2011 tarihli Ulusal Kurucu Meclis Seçimleri Nihai Raporu, a.g.e., s.113

¹⁹ 23 Ekim 2011 tarihli Ulusal Kurucu Meclis Seçimleri Nihai Raporu, a.g.e. ,s.132.

²⁰ *Ulusal Kurucu Meclis Seçimleri Bağımsız Yüksek Seçim Komisyonu Raporu*, Bağımsız Yüksek Seçim Komisyonu , <http://www.isie.tn> , Mart 2015, s.113

²¹ *Quelques informations et observations sur les élections des tunisiens à l'étranger*, <https://www.leaders.com.tn>, 28.10.2014.

²² *Quelques informations et observations sur les élections des tunisiens à l'étranger*, a.g.e

%44.4 oy alan parti 6 seçim bölgesinde yarıştığı 18 koltuktan 9'unu elde etmeyi başarmıştır. Böylece her bir bölgede bir veya iki koltuk elde etmiştir. Nudhe Hareketi de aynı oranı ve koltuk sayısını almış, ancak 2011 yılındaki seçimlere göre bir koltuk kaybetmiştir. Bu durum da bizlere yurt dışındaki sonuçların yurt içindeki sonuçlar ile örtüştüğünü vurgulamaktadır. Kalan iki koltuktan biri ise Fransa 2 bölgesinde seçim listelerinin oluşturulması esnasında muhalefet konumunda kalan yurt dışındaki Tunusluların Çağrısı Partisi tarafından elde edilirken, Fransa 1 bölgesindeki tek koltuk da Tunus'un Ufukları Partisi tarafından kazanılmıştır.

Başkanlık seçimleri açısından katılım oranı birinci dönemde %29.68 iken ikinci dönemde %27.14'e gerilemiştir. Bu durum seçimlerde yurt içinden 27 adayın katılımıyla paralel olarak gerileme kaydetmiştir. Zira adayların büyük çoğunluğu yurt içinde ikamet etmektedirler. Fakat sadece El Munsif El Merzuki ve El Haşimi El Hamidi isimli adaylar Bin Ali döneminde Tunus'taki despotizm nedeniyle diasporaya göçmüş bulunuyorlardı.

Ulusal Kurucu Meclis seçimlerinde diasporadaki Tunusluların siyasi eğilimi daha çok liberal sağ ve muhafazakâr İslam yönünde olmuş (Nudhe hareketi 9 ve Ariza 1 olmak üzere) bu partiler 9 koltuk elde etmişler, bu sırada orta sol partiler ise kalan koltukları paylaşmışlardır. Radikal Sol Parti ise diasporadaki Tunuslulardan hiçbir koltuk elde edememiştir. Bu durum siyasi realitenin bir yansımasıdır. Yurt içindeki sonuçlarda da radikal sol partiler protestoların temel gücünü temsil etmelerine rağmen seçimlerdeki gücü son derece sınırlı kalmıştır.

2014 yılı yasama seçimlerinde sağ güçler diasporadaki Tunuslular için tahsis edilen tüm koltukları elde etmeyi başarmışlardır. Bu seçimlerin yükselen gücü Tunus Çağrısı 8 koltuk kazanırken, muhalefet konumundaki Yurt dışındaki Tunusluların Çağrısı sadece bir koltuk elde edebilmiş, yine liberal bir parti olan Tunus'un Ufukları Partisi de bir koltuk elde etmiştir. Gerileme kaydeden Nudhe hareketi ise yurt dışındaki tüm seçim bölgelerinde varlık göstermiş ve 8 koltuğu korumayı başarmıştır. Ancak bu sonuçlar 2011 yılına kıyaslandığında Tunus'un siyasi haritasını değiştirmiş ve Cumhuriyet Konferansı gerileme kaydederek diasporadaki Tunuslulardan elde ettiği tüm koltukları kaybetmiştir. Öte yandan Demokratik İş ve Özgürlükler Bloğu yıkılmış ve bu seçimlerde hiçbir koltuk kazanamamıştır. 9 Aralık 2012 tarihi itibarıyla Cumhuriyet Partisine dönüşen İleri Demokrat Parti ülke bazında sadece bir koltuk elde etmiş ve diasporadaki Tunusluları temsil ettiği tek koltuğunu kaybetmiştir. 22 Mayıs 2013 tarihinde "sevgi akımı"na (Tayyar'ul-

Hubb) dönüşen Halk Partisi ulusal düzeyde sadece iki koltuk elde edebilmiş ve diasporadaki Tunuslulardan aldığı bir koltuğu kaybetmiştir. Bu seçimlerle ilgili temel gözlem; sol güç ve partilerin yurt içinde 15 koltuk elde etmeyi başaran halk cephesi yaftası altında seçimlere çok geniş kapsamlı olarak girmelerine rağmen diasporadaki Tunusluları temsil etme gücü bulamamış olmasıdır. Öte yandan başkanlık seçimlerindeki aday El Hamme Al Hemmami sadece %7.82 oy almış olup bu durum kendilerinin seçmenlere etki edemediklerini ve sağ güçlere oy veren diasporadaki Tunuslular nezdinde varlıklarının giderek zayıfladığını göstermektedir. Diğer yandan Tunus Çağrısı Partisi ve aday El Bacı Kaid El Sebsi, Nudhe hareketi ve müttefiki El Munsif El Merzuki karşısında oylarını olumlu yönde artırmıştır. Bu ise oyların büyük ölçüde aynı yöne gitmesi anlamına gelmektedir.

Aşağıdaki tablo 2011 ve 2014 seçimlerinde partilerin diasporadaki Tunuslulardan aldıkları koltuk sayılarını göstermektedir;*

Tablo 3: 2011 ve 2014 Seçimlerinde Partilere Göre Diasporadaki Tunusluların Koltukları

Parti	2011 Toplam Sandalye Sayısı	2011 Diaspora Toplam Sandalye Sayısı	2014 Toplam Sandalye Sayısı	2014 Diaspora Toplam Sandalye Sayısı	Diasporada Kaybedilen Sandalye Sayısı	Diasporada Kazanılan Sandalye Sayısı
Nudhe	89	9	69	8	1	-
Konferans	29	4	4	00	4	-
Blok	20	2	00	00	2	-
Ariza (Sevgi Akımı)	26	1	2	00	1	-
Kutup (Halk Cephesi)	25	1	15	00	1	-
İleri Demokrat (Cumhuriyet Partisi)	16	1	1	00	1	-
Çağrı	Henüz kurulmamıştı.	-	86	08	-	08
Tunus'un Ufukları	4	00	8	1	-	1
Yurt Dışındaki Tunusluların Çağrısı	Henüz kurulmamıştı	-	1	1	-	1

* - Gelişmiş seçim listelerine göre kesin sonuçlara itibar ettik.

- Partilerin isimlerini kısaltarak verdik.

- Modern demokratik kutup 2011 seçimlerine tek başına girip 5 sandalye kazandıktan sonra, 13 Haziran 2013'te Halk Cephesi'ne katılmış ve 2014 milletvekili seçimlerine Halk Cephesi'nin bir üyesi olarak katılmıştır.

- Siyasi partiye dönüşmeden önce seçim listelerinin teşkili yönünde çapılan çağrıyla birlikte yaşanan anlaşmazlık sonrasında, yurt dışındaki Tunusluların çağrılması konusunda bağımsız bir liste olarak ortaya çıkmıştır.

Aşağıdaki tablo ise 6 seçim bölgesindeki 18 koltuğun dağılımını ve 2011 ve 2014 seçimde partilerin aldıkları koltukları göstermektedir;

Tablo 4: 2011 ve 2014 Yıllarında Bölgelere Göre Partilerin Payları

Parti Bölge	Nudhe Hareketi		Konferans	Blok	Ariza	Kutup	İleri Demokrat	Çağrı	Yurt dışına Çağrı	Tunus Ufukları
	2011	2014	2011	2011	2011	2011	2011	2014	2014	2014
Fransa 1	2	2	1	1	-	1	-	2	-	1
Fransa 2	2	2	1	1	-	-	1	2	1	-
İtalya	2	2	-	-	1	-	-	1	-	-
Almanya	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-
Amerika ve Diğer Avrupa Ülkeleri	1	1	1	-	-	-	-	1	-	-
Arap ülkeleri ve Diğer Dünya Ülkeleri	1	1	1	-	-	-	-	1	-	-

2011 ve 2014 yılları için diasporadaki sonuçları kıyasladığımızda temel gözlem şudur ki Nudhe Hareketi 2014 seçimlerinde biraz gerilemiş ve öncesinde her seçim bölgesinde temsil ediliyor iken Almanya koltuğunu kaybetmiş olmasına rağmen her iki dönemde diasporadaki Tunusluları temsil noktasındaki varlığını koruyabilmiş olan tek partidir. Diğer tüm partiler ise gerileme kaydetmiş ve 2014 seçimlerinde koltuk elde edememişlerdir. Ayrıca 2014 seçimlerinde birçok koldan oluşan ve en önemlisi eski yönetim sistemini savunan Tunus'un Çağrısı Partisinin yükseliş göstermiştir. Parti 8 koltuk elde etmeyi başarmış ve 2014 yılında diasporanın tüm bölgelerinde temsil edilmeyi başaran tek parti olmuştur. Bunun yanında Yurt dışındaki Tunusluların Çağrısı ve Tunus'un Ufukları Partileri diasporada birer koltuk almayı başarmışlardır.

Milletvekillerinin Eğitim Düzeyi ve Kariyerleri*

2011 Seçimleri:

6 seçim bölgesindeki 18 koltukta diasporadaki Tunusluları temsil eden 21 milletvekilinin eğitim düzeyi çeşitlilik göstermiştir.** Aşağıdaki tabloda belirtildiği üzere bunlardan 7 tanesi doktora belgesine sahiptir.

* Ulusal Kurucu Meclis web sitesinde (<https://majles.marsad.tn>) yer alan özgeçmişe itibar etmiş bulunmaktayız.

** 24 Aralık 2011 tarihinde Troika Hükûmetinde Dış işleri bakanının sorumluluğu altında Amerika ve Asya'dan sorumlu devlet sekreterliği makamına atandıktan sonra, milletvekili; Fransa 2 bölgesini temsil eden Cumhuriyet için Hadi Bin Abbas kongresinden istifa etmiş ve yerine aday Noura Bint Hasan geçmiştir. Yine bayan milletvekili Firdevs Vaslati, Amerika kıtasının ve diğer Avrupa ülkelerinin temsilcisi olan Nudhe hareketinden istifa etmiş ve yerine 27 Aralık 2013 tarihinde Muhammed Zarik getirilmiştir. 27 Nisan 2012'de ise daha önce başkanlık davanın müdürlüğü görevini üstlenen milletvekili İmad El Daimi'nin yerine aday olan Beşir El Nefti atanmıştır.

Tablo 5: 2011 Seçimlerinde Diasporadaki Tunus Turları Temsil Eden Milletvekillerinin Eğitim Düzeyleri

Akademik Uzmanlığı	Milletvekili Sayısı	Doktora Belgesi Bulunanlar
Edebiyat ve İnsani Bilimler	7	4
Hukuk ve Siyasi Bilimler	3	-
Ekonomi İşletme ve Yönetim	5	1
Mühendislik Bilişim ve Fen Bilimleri	6	2

Ulusal kurucu mecliste diasporadaki Tunusluları temsil eden 9 milletvekili siyasi ya da ailevi sebeplerle zorunlu olarak uzaklaştırılmış veya göçmüş bulunan kimselerden olup bu milletvekillerinin devrim öncesinde Bin Ali rejimi aleyhine siyasi çalışmaları bulunmuştur. Ayrıca insan hakkı örgütleri ve dernek faaliyetleri üzerinden göçmenlerin haklarını savunmaya yönelik çalışmalarda bulunmuşlardır.* Nadiye Şaban** ve Hadi Bin Abbas*** isimli iki milletvekili ise devrim öncesinde siyasi faaliyetlerde bulunmuşlardır. Kalan milletvekillerinin faaliyetleri ise mesleki ve akademik çalışmalarla sınırlı kalmıştır.

Diasporada ikamet eden Tunuslulardan 6 milletvekili ise yurt içindeki listelerden seçilmişlerdir. Bu milletvekillerinin tamamı devrim öncesinde siyasi faaliyetleri bulunan kimselerdir. Ancak kendileri farklı partilerden seçilmişlerdir. Bu milletvekillerinin 5 tanesi liste başında seçimlere girmiş olup Nudhe Hareketi'nden Muhammed Bin Salim Zağven bölgesinden, Velit El Bennani Kasrin bölgesinden, Cumhuriyet Konferansı'ndan El Munsif El Merzuki Nabil 2 bölgesinden, Selim Bin Hamidan Medenin**** bölgesinden ve İleri Demokrat Parti'den ise İyad El Dehmani Selyana bölgesinden seçimlere katılmışlardır. Bu kimselerin seçimlere yurt içinden katılmalarının sebebi partileri içerisinde geçmişten liderlik ağırlıklarının bulunmasıdır. Örneğin El Munsif El Merzuki Cumhuriyet Konferansı Partisi'nin kurucusudur. Bu nedene ek olarak bir başka neden daha bulunmaktadır ki bu adaylar yurtlarından uzaklaştırılmadan önce ulusal partilere üye şahsiyetler olarak sunulup, seçmenlerin oylarını toplama potansiyeline sahip oldukları düşünülmüştür. Ayrıca partilerinde aynı bölgede kendilerine rekabet edecek başka şahsiyetler bulunmamaktadır. Ancak Nudhe Hareketi'nden Susan bölgesinde üçüncü sıradan aday olan Ziyad El Azari hakkında durum biraz

* Amir El Arid, Muhreziye El Abidi, Usame El Sağır, Abdussettar El Dayfi, Fethi El İyadi, Mebruke Mübarek, İman Bin Muhammed ve Muhammed Zerik.

** İnsan hakları ve dernek faaliyetleri bulunmaktadır. Ayrıca 2004 yılında Tecdit hareketi cumhurbaşkanı adayı Muhammed Ali El Halvani ve 2009 yılında Ahmed İbrahim ile birlikte aday kampanyalarına katılmıştır.

*** 2001 yılında Cumhuriyet Kongresi partisi kurucu üyelerinden biridir.

**** Monsef Mazruki, 12 Aralık 2011'de cumhurbaşkanı seçildikten sonra aday Samiye Abbu'nun yerini almıştır. Aday Haliç Belhaç ise, Troika Hükümetinin Tarım Bakanlığı görevini üstlenmesinin ardından milletvekili Muhammed Bin Salim'in yerini almıştır.

daha farklıdır. Burada liste başı daha sonra başbakanlık görevini üstlenecek olan Hammadi El Cibali hareketinin genel sekreterine verilmiştir. Bu milletvekillerinin eğitim düzeyi noktasında ise içlerinden 2 tanesi hukuk okumuş olup doktora belgesine sahiptirler. İçlerinden biri tarım mühendisi, biri ulusal yönetim okulu mezunu bir diğeri ise tıp uzmanıdır ve doktora belgesine sahiptir. Bu milletvekillerinden bir tanesi ise meclise özgeçmişini sunmayı reddetmiş olup bu durum kendisinin üniversite diplomasına sahip olmadığı söylentilerini desteklemektedir.²⁷

Meslekler noktasında ise meclis sitesinde bulunan özgeçmişlerde gerek diasporadaki Tunusluların bölgelerinden aday olmuş olsun gerekse diasporada ikamet edip yurt içinde aday olmuş olsun tüm milletvekilleri için detaylı bilgi yer almamaktadır. Diasporadaki Tunusluları temsil eden milletvekillerinden sadece 13 tanesinin özgeçmişinde aday oldukları dönemdeki meslekleri yer almakta olup bunlardan 6 tanesi eğitim, turizm, hukuk, petrol ve otomotiv sektöründe muhtelif kurumlarda şube müdürlüğü, bölüm müdürlüğü veya müdür yardımcılığı görevini üstlenmişlerdir. Aralarında üniversitede öğretim görevlisi olanlar da vardır. Diğerlerinin görevleri mühendislik, hesap denetleyiciliği ve bilişim sistemleri uzmanlığı gibi görevlerdir. Yurt içinden aday olan göçmen milletvekillerinden sadece iki tanesinin özgeçmişinde meslek bilgisi yer almakta olup bunlar da avukatlık mesleğinden gelmektedirler.

* 2014 Seçimleri

2014 seçimlerinde 217 milletvekilinden 135'i yeniden Ulusal Mecliste milletvekili olmuştur. Diasporadaki Tunuslulardan seçilen 18 milletvekilinin 13'ü yeniden aday olurken bunlardan 7 tanesi kendi seçim bölgelerinde (Fransa 1, Fransa 2 ve İtalya bölgeleri) yeniden milletvekili olmuştur. Bunlardan 4 tanesi Nudhe Hareketi'nden, 2 tanesi Tunus Birliğinden, bir tanesi ise Cumhuriyet Konferansı'ndan milletvekili olmuştur. Nudhe Hareketi'nden 4 milletvekili bu bölgelerde koltuk elde etmeyi başararak parlamentoda yeniden Tunusluları temsil etmiştir. Diasporadaki Tunusluları temsil eden kalan 6 milletvekili ise yurt içinde bağlı buldukları seçim bölgelerinden aday olmuşlar ve bunlardan 5 tanesi koltuk elde etmeyi başarmıştır. Bunlardan 4 milletvekili Nudhe Hareketi'nden ve 1 milletvekili Cumhuriyet Konferansı'ndandır. Bir Cumhuriyet Konferansı adayı ise koltuk kazanmayı başaramamıştır. Yurt dışında yaşadığı halde 2011 seçimlerinde yurt içinden

²⁷ Milletvekili İyad Dahmani.

aday olup seçimleri kazanan üç milletvekili 2014 yılındaki seçimlerde aynı bölgeden (Zağvan, Selyana ve Kasrin) adaylıklarını yenilemişler ve parlamentoya girmeye hak kazanmışlardır. Bu durum diasporada ikamet eden ve gerek milletvekili gerekse bakan ve parti liderleri gibi makamlarda bulunan siyasilerin Tunus'a dönme, Tunus'ta yaşama ve siyasi faaliyetlerine bağlı bulunduğu bölgelerde devam ettirme konusunda tercih hakkına sahip oldukları anlamına gelmektedir. Örneğin Yasin İbrahim öncesinde eğitim sonrasında mesleki nedenlerle Fransa'da ikamet ediyorken, Bin Ali'nin düşmesi sonrasında memleketine dönmüş, Muhammed El Gannuşî ve El Bacî Kaid El Sebsî hükümetlerinde Ulaştırma ve Teçhizat Bakanlığı görevlerini üstlenmiştir. Sonrasında istifa ederek siyasi çalışmalarına Tunus'un Ufukları Partisi'nde devam etmiş, Mehdiye seçim bölgesinden milletvekili adaylığı olmuş ve parlamentoya girmeye hak kazanmıştır.

6 seçim bölgesindeki 18 koltuk üzerinden diasporadaki Tunusluları temsil eden 21 milletvekilinin eğitim düzeyleri birbirinden farklı olup* bunlardan 4 tanesi doktora belgesine sahiptir. 2 milletvekili ise doktora tezi aşamasındadır. Aşağıdaki tabloda belirtildiği üzere meclis sitesinde 4 milletvekilinin eğitim düzeyi ile ilgili herhangi bir veri yer almamaktadır.

Tablo 6: 2014 Seçimlerinde Diasporadaki Tunus Turları Temsil Eden Milletvekillerinin Eğitim Düzeyleri

Akademik Uzmanlığı	Milletvekili Sayısı	Doktora Belgesi Bulunanlar
Edebiyat ve İnsani Bilimler	5	1
Hukuk ve Siyasi Bilimler	7	1
Ekonomi İşletme ve Yönetim	2	-
Mühendislik Bilişim ve Fen Bilimleri	3	2
Uzmanlık veya Meslek Belirtilmemiş	4	-

Meslekler noktasında ise listede bulunan öz geçmişler, tüm milletvekillerinin meslekleri ile ilgili detaylı bilgilere yer vermemektedir. Diasporada 21 milletvekilinin sadece 10 tanesinin öz geçmişi yer almakta olup bu milletvekillerinin 3 tanesi aday oldukları esnada üniversitede öğretim görevlisi, 2 tanesi ise eğitim kurumlarında müdürlük yapmışlardır. Kalan milletvekillerinin meslekleri de birbirinden farklı olup bir tanesi bir akademik kurumda araştırmacı, bir tanesi avukat, bir tanesi şirket genel müdürü, bir diğeri basın mühendisi, sonuncusu ise diplomattır. 11 milletvekili ise özgeçmişini sunmamış veya kendilerinin bilgilerine hiç işaret edilmemiştir. Aslında bu durum siyasi tabakanın sürekli olarak sloganlarında vurgulamış olduğu şeffaflık ilkesine aykırıdır. Ancak aktörlerin büyük çoğunluğu reel sahada bu ilkeleri uygulamamaktadırlar. Öte yandan

milletvekillerinin özgeçmişlerinde 9 milletvekilinin devrim öncesinde azınlıklar içerisinde görev yaptıklarını, bazılarının ise göçmenlerle ilgili kültürel ve dernek faaliyetlerinde bulduklarını göstermektedir. Ulusal Kuruluş Meclisinde diasporadan milletvekili olan kimseleri incelediğimizde gözlemleyebileceğimiz noktalardan biri de; ikinci ve üçüncü Nesil göçmenler arasında siyasi aktivistlerin sayısındaki düşüştür. Bunun birçok nedeni arasından en önemlisi diasporadaki milletvekillerinin büyük çoğunluğunun Bin Ali rejimine başkaldıran partilere bağlı olmamasıdır. Yine yurtlarından uzaklaştırılmış olan siyasilerin büyük bir bölümü Tunus'a dönmeyi ve oraya yerleşmeyi tercih etmiş ve siyasi faaliyetlerine oradaki muhtelif partiler üzerinden devam etmek istemişlerdir.

2. Kısmi Yasama Seçimleri ve Miras Bırakma Rüyasının Son Bulması

Almanya bölgesindeki bir milletvekili koltuğu için yapılan kısmi yasama seçimleri, Tunus'ta demokrasiye geçişin gerçek bir sınavını temsil etmiştir. Almanya bölgesinden Tunus'un Çağrısı milletvekili olan Hatem El Fercani'nin Eylül 2017'de ekonomik diplomasi sorumlu Dışişleri Bakanlığı müsteşarı olarak atanmasının akabinde bir koltuk boş kalmıştır. Tunus'taki siyasi olayları takip edenler bunu bağımsız Yüksek Seçim Kuruluna darbe vurma girişimi olarak nitelendirmişler, diğer yandan yapılan bu kısmi yasama seçimleri belediye seçimlerinin ertelenmesine neden olurken Cumhurbaşkanı El Bacı Kaid El Sebsi'nin oğlunun bu koltuğa aday gösterilmesi suretiyle bırakmaya çalışma arzusu olarak öne çıkmıştır. Çağrı Partisi'nin birçok yöneticisi Hafız Kaid El Sebsi'nin Almanya bölgesindeki boşalan koltuğu doldurmaya layık olduğunu düşünmüşlerdir. Ancak bunu reddeden çok sayıda gençlik grubu bu miras bırakma olayına karşı durmak için protestolar düzenlemiştir.* Gerek sokaklardaki baskılar gerekse sosyal medya baskıları sonrasında hatta belki de bizzat müttefiklerinin baskıları** ile birlikte Tunus Çağrısı bu koltuğa seçimlerde aday göstermemiş olan Nudhe Hareketi ile uzlaşma sağladıkları Faysal El Hac Tayyip'in aday gösterildiğini ilan etmiştir. Zira Nudhe Hareketi'nin bazı yöneticileri de Hafız Kaid El Sebsi'nin aday gösterilmesine karşı durmuşlardır²⁸. Partilere bağlı bağımsız veya koalisyon adaylarından oluşan 26 aday seçime katılmış ancak %5,02

* Tunus Çağrısı partisinin grup başkanı Süfyan Tobal'ın 1 Eylül 2017 tarihinde Radio Shams FM'ye yaptığı açıklama, www.shemsfm.net.

** Birçok sitede Nudhe hareketinin Almanya'daki kısmi seçimlerde Tunus Çağrısını desteklemek için Hafız Kaid El Sebsi'nin aday olmamasını şart koştuğu dile getirilmiştir.

²⁸ Tunus Çağrısı lideri Rauf El Hamasi'nin 25 Ekim 2017'de Sabah News'e yaptığı açıklama <http://www.assabahnews.tn>.

gibi son derece düşük bir oy kullanma oranına ulaşılmıştır. Toplamda kayıtlı 26.382 seçmenden sadece 1326 seçmen oy kullanmış ve Yasin El Ayyari 284 oy ile oyların %21,83'ü alarak milletvekili olmuştur. Bununla birlikte Yasin El Ayyari Almanya'da ikamet etmemekte, aksine Fransa'da yaşamaktadır. Miras bırakma olayına karşı olduğu için kendisini aday göstermiştir ve adaylıktan çekilen bazı adaylar kendisini desteklemişlerdir. Ayrıca eski Cumhurbaşkanı El Munsif El Merzuki ve partisi Tunus İradesi Hareketi kendisini desteklemiştir.

Bu seçim yönetimi miras bırakma rüyasını belirli bir zaman için olsa da sonlandırmış görünmektedir. Bununla birlikte Tunus'un siyasi sahnesine güçlü yansımaları olmuş, düşük seçmen katılımı Tunusluların devrimin üzerinden daha henüz birkaç yıl geçmiş olmasına rağmen siyasi hayata katılma konusundaki isteksizliklerini ve partilere karşı duydukları güven kaybını ortaya koymuştur. Ayrıca seçimi kaybetmelerinin ardından Tunus çağrısı hareketinin Nudhe hareketinin, kendilerinin destekçilerini Tunus Çağrısı adayına oy vermeye çağırmalarına rağmen seçimin kaybedilişinin sorumlusu tutması ile birlikte, müttefikler olan Nudhe hareketi Tunus çağrısı hareketi arasında çatlak meydana getirmiştir. Ancak Nudhe hareketi taraftarlarının seçimlere katılma konusunda gösterdikleri isteksizlik, parti yönetiminin kararlarına bağlı kalmamaları gibi bir sonuç doğurarak, koalisyon sisteminin çatlmasına neden olmuş ve sona erme sürecini hızlandırmıştır.

3. Göçmenlerin Yasama Meclisine Etkisi

Her ne kadar diasporadaki Tunuslular özel bir konuma sahip bulunmasalar ve diğer Tunuslu vatandaşlar ile aynı hak ve görevlere sahip olsalar da despotizm deneyimi ve beraberinde getirdiği birçok Tunuslu vatandaş için göç ve siyasi ve medeni haklardan mahrumiyet durumu, Tunus Yasama Meclisindeki yasama organlarını bu hak ve özgürlükleri anayasanın ikinci bölümünde vurgulamaya sevk etmiş ve 25. maddede "Yurt dışına gitmiş, teslim edilmiş veya ülkesine dönmesi engellenmiş hiçbir Tunuslu vatandaşın vatandaşlığı geri çekilemez." ifadesine yer verilmiştir. Aslında bunlar Tunuslu göçmenlerin birçoğu hakkında Bin Ali rejimi tarafından uygulanmış olan politiklardır. Rejim birimleri tarafından göç ettikleri ülkelerde uygulanan idari zorluklara ek olarak göçmenlerin büyük bir bölümü siyasi iltica hakkından mahrum bırakılmıştır. Bu nedenle Tunus anayasası 26. maddede siyasi iltica hakkı kanunlarla güvence altına alınmış ve siyasi iltica talebinde bulunanlar teslim edilemez ifadesi yer almıştır.

Diasporadaki Tunusluların ulusal kurucu meclisi için oy kullanma oranları, mecliste ikinci sırada olan Muhammed Zerik için %98,84 ile 210. sırada olan bir diğer milletvekilliği için %22,07 arasında değişmiştir. Bunların her ikisi de Nudhe Hareketi'nin milletvekilleridir. Bu durum ilk milletvekilinin parlamento çalışmalarına ikinci milletvekilinin ise daha fazla parti çalışmalarına önem verdiği anlamına gelmektedir. Zira kendisi o dönemde Nudhe Hareketi'nin siyasi ofis başkanıdır.

Diasporadaki Tunusluların ulusal kurucu meclis ofisine katılımı, meclisin içtüzüğününün 28. bölümünde geçtiğine göre, Fransa 1 bölgesinden temsil yetkisine sahip olan milletvekili ve meclis başkanı Mahreziye El Abidi ve vatandaş sivil toplum ve yurt dışındaki Tunuslular ile ilişkilerden sorumlu başkan yardımcısı ile sınırlı kalmıştır. Bu görev ise diasporadaki Tunusluların bölgelerine bağlı olmayan, aksine Safakes 2 bölgesinden aday olan Milletvekili Bedrettin Abdulkafi tarafından üstlenilmiştir.

Komite ofisleri düzeyindeki katılım ise son derece düşüktür. Diasporadaki Tunusluları temsil eden milletvekillerinden hiçbiri yasama komitelerinde* başkanlık ya da ofis üyeliği makamlarında bulunmamış, komitedeki temsilcileri sadece iç tüzük ve dokunulmazlık komitesi başkan yardımcısı ile sınırlı kalmıştır.** Bu makam ise Dalila Al-Bubba tarafından üstlenilmiştir. Bu arada Beşir El-Nafzi, devrim şehit ve yaralıları genel meclis affı komisyon rapor yazıcılığı, Naci El Cümel bağımsız yüksek seçim kurulu üyeleri oy saymanlığı komisyonu rapor yazıcılığı, Abdulsettar El Dayfi ise 8 Nisan olayları inceleme komisyonu ikinci rapor yazıcı yardımcısı görevlerini üstlenmişlerdir.

Kuruluş komisyonlarına katılım ise sadece 3 milletvekilinin ikinci yardımcı raportörlük konumunda bulunması ile sınırlı kalmıştır.*** Bunlar yasama yürütme ve bunlar arasındaki ilişki komisyonunda bulunan İkbal Elmusaddi, adli, idari, finansal ve anayasal yargı komisyonunda bulunan Selim Bin Abdüsselam ve anayasal kurumlar komisyonunda bulunan Nadiye Şaban'dır. Bu zayıf katılımların sebebi belki de komisyonların grupların büyüklüğüne maruz kalmasıdır. Milletvekillerinin coğrafi bağlılıkları değildir. Meclisin çalışma süresi boyunca diasporadaki Tunusluları temsil eden milletvekillerinin hiçbiri meclis grup başkanlığında bulunmamıştır.

* Her biri bir başkan, bir başkan yardımcısı, bir raportör, bir birinci raportör yardımcısı ve bir ikinci raportör yardımcısından oluşan bir ofisten teşekkül eden 8 komisyondur.

** 7 komisyondur.

*** Her biri bir başkan, bir başkan yardımcısı, bir raportör, bir birinci raportör yardımcısı ve bir ikinci raportör yardımcısından oluşan bir ofisten teşekkül eden 6 komisyondur.

Diasporadaki Tunusluların bu zayıf katılımı 2014 seçimlerinden sonraki millet meclisi komisyonlarında da devam edecektir.

Sonuç

Diasporadaki Tunusluların demokratik geçiş sürecine katılımı farklı aşama ve yerlere göre değişmekte olup kendilerinin etkileri, partilerinin siyaset sahasının teşkilindeki gücü ve yönelimine göre farklılık arz etmektedir. Diasporadaki Tunusluların geçiş kurumlarındaki katılımları zayıf olsa da bazıları bağımsız yüksek seçim kurulu başkanlığı yapabilecek düzeye gelmişlerdir. Hükûmet çalışmalarındaki katkıları da sınırlı kalmış, en fazla görev yaptıkları Troika hükûmetlerinde daha çok teknik bakanlık makamlarında bulunmuşlardır.

Seçimlere katılım noktasında ise diasporadaki Tunusluların katılım oranları yurt içindeki katılım oranları ile eşit düzeyde olmuş, ancak daha sonra yavaş yavaş gerileyerek Almanya bölgesindeki oran yasama seçimlerinde en düşük noktaya düşülmüştür. Bu seçim, siyasi tabakaya karşı hayal kırıklığını ve iç gerçeklikle özdeşleşmeyi gözler önüne sermektedir.

Tunus diasporasının milletvekillerinin etkileri, partilerin konumları ile irtibatlı olarak sınırlı kalmış, ancak Almanya bölgesindeki kısmi seçimlerin miras bırakma düşüncesini boşa çıkarmasına ve katılım oranının düşüklüğüne rağmen uzlaşmayı sonlandırması, diasporadaki Tunusluların siyaset sahnesine ne denli etki edebildiklerini ve siyaset sahnesinin sahip olduğu kırılabilirlik ve zayıflık nedeniyle çizgileri yeniden çizme gücüne sahip olduğunu ortaya koymuştur.

TUAREG DİASPORASI VE SAHRAALTI AFRİKA GÜVENLİĞİNE ETKİLERİ

Abdelouahed Ouled Mouloud*

Giriş

Beş Kuzey Afrika ülkesi ve Sahel arasında yer alan Tuareg bölgeleri,¹ Afrika kıtasındaki sıcak çatışmaların yaşandığı bölgelerdendir. Tuareg etnik kökeni, bedevi toplumuna bağlı bir azınlıktır. Bu azınlıktaki bireyler Tamaşekçe konuşmaktadırlar². Bu durumla onlar Afrika Sahel bölgesinde ve Sahra'da yaşayanlardan ayrılmaktadır.³ Bu coğrafi alan, Afrika kıtasında olumsuz yansımaları bulunan sömürge kalıntıları nedeniyle tarih boyunca gerilimler ve krizlerin yaşandığı alanlardan birisi olmuştur. Tuareg diasporası, bu konunun toplumsal özelliği nedeniyle Tuareg sorunu Sahel ve Sahra devletlerinin zayıflamasına neden olan gerilimlere ve savaşlara tanık olmuştur.

Konunun Önemi

Tuareg diasporası ve Sahraaltı Afrika üzerindeki güvenlik etkisi, bazı Kuzey Afrika ülkelerinin hükûmetlerine karşı, özellikle de eski Libya rejiminin Muammer Kaddafi'nin devrilmesinden sonraki dönemde Tuareg isyanında gördüğümüz bölgeye olumsuz yansımaları nedeniyle büyük

*Dr., Araştırmacı, Kadı İyaz Üniversitesi Uluslararası Kriz Yönetim Merkezi, Fas. Sahra ve Sahel bölgesi güvenlik uzmanı

¹ Aşağıdaki ülkeler söz konusu: (Tuareg Nüfusu: Nijer ortalama 700.000, Mali 500000 üzeri, Libya 30000 ve Kuzey Burkina Faso 20000), dâhası:

- Les Touarg au Mali et au Niger , analyse geopolitique, In, <http://tcp.ch/po/cllotexte/acl-users/requirelogin?come-from=http%3AICP.g2.ch/po/cllotexte/fin-du-xxe-siecle-et-debu-ixxie-siecle-gctualites>, (visite le, 01/07/2015 à 14h35 min).

² Hamam Hashem el-Alousi (2010), *Tuareg, Halk ve dava unutulmuş bir tarih, ezilmiş bir çağ ve belirsiz bir gelecek*, baskı: Dar Ebu Bouregre, Rabat, s. 135.

³ Hamam Hashem el-Alousi (2010), a.g.e., s.100.

önem taşımaktadır. 2011’de yaşanan olaylar, Tuareg diasporasının katkıda bulunduğu Sahel ülkelerini neredeyse yıkan terör, suç ve ayrılıkçı ittifaklara yol açtı. Tuareg diasporası, Güvenlik Konseyi’nin 2073 ve 2085 sayılı kararları kabul ederek müdahale ettiği ve Fransa’nın öncülüğünde Kuzey Mali’ye askerî müdahalenin önünü açarak Fransa’nın ve Batı Afrika’nın Ekonomik Topluluğunun katılımıyla müdahale edilen Azavad Ulusal Kurtuluş Hareketi öncülüğünde Mali’nin kuzeyinde Azavad devletinin kurulmasına katkıda bulundu.

Sorunsal

Bu çalışmanın sorunsalı, Sahel-Sahra toplumuna ağırlık vermiş olan Tuareg toplumunun özelliği konusu dikkate alınarak, Tuareg diasporasının Kuzey Afrika’daki güvenlik durumu ile ilişkisi etrafındadır. Bu noktadan itibaren, aşağıdaki soru ortaya çıkar:

• Tuareg meselesinin Kuzey Afrika toplumuna etkileri nelerdir? Diasporalar, bölgenin güvenlik değişkenlerini nasıl etkiler?

Varsayımlar

- ✓ Sömürgeci miras, bölgenin güvenlik sistemini daha da karmaşık hâle getirdiği için Kuzey Afrika’daki Tuareg diasporasındaki temel nedendir.
- ✓ Bu diaspora, bölge ülkelerinin Tuareg sorunu hakkında kapsamlı bir görüşünün olmamasından kaynaklanmaktadır.
- ✓ Cihatçı grupların liderleriyle kurulan bazı Tuareg ittifaklarının nedeni ve bölge ülkelerinin isyanı, bölge ülkelerinin siyasetinden dışlanmalarının ifadesidir. Dolayısıyla bu ittifaklar hoşnutsuzluğun nedenlerini vurgulamaya çalışan bir ifadesidir.

Onaylanmış Müfredat

Tuareg diasporasının Kuzey Afrika güvenlik sistemi üzerindeki etkisi üzerine yapılan çalışma, analizin dayanak noktası olarak araştırma araçlarının kullanılmasını, sistemli bir plan oluşturularak, bir yandan Tuareg etnik diasporasına katkıda bulunan unsurların ağını izlenilmesini ve diğer yandan Tuareg durumu ile güvenlik ortamı arasındaki ilişkiyi iç ve dış yönleriyle analiz etmemizi sağlayacak sistematik bir yaklaşım kullanıp bölge ülkelerinde yaşanan iç ve dış müdahaleleri gözlemlemeyi gerektirir.

Bu tür çalışmalarda benimsenen bilimsel yöntembilim, vaka çalışması yöntem biliminin benimsenmesini (toplumcu, etnik...) ve Tuareg'in işgal ettiği bölgeyi netleştirmeyi ve diasporanın Sahraaltı Afrika'da sebep olduğu bazı güvenlik tehditlerini vurgulamayı gerektirir.

Böylece, Tuareg diasporası konusunun analizi ve bunun Sahraaltı Afrika'nın güvenlik sistemi ile bağlantısı olduğu söylenebilir. Bu araştırma iki ana eksen etrafında ele alınacaktır.

İlk Eksen: Kuzey Afrika'daki Sahraaltı Afrika'daki Tuareg Diasporasının Nedenleri

Birçok tarihî çalışma ve araştırmanın ortaya koyduğu bazı tarihsel belge ve kanıtlar, Tuareg'in Kuzey Afrika'nın yerli halklarının ayrılmaz bir parçası olduğunu belirtse de birçok işgalin Afrika Sahrasının⁴ çeşitli ülkelerinde dağılmaya yol açtığını göstermiştir. Tuareg, diğer etnik kökenlerle, özellikle hiyerarşi gibi birtakım nitelikleri paylaşmalarıyla aynı özelliklere sahiptir. Geleneksel Bedevi toplumlarında olduğu gibi Tuareg toplumunda da bir kişinin sosyal statüsünü belirleyen, fonksiyonlarına göre bir sınıflandırma mevcuttur⁵:

İmajın sınıfı, 'inselman'ı takip eden erkeklerdir. Bu sınıftakiler eğitim-öğretim ve dine ilgi duyarlar. Bir diğer sınıf ise "imgad"dır. İmgad'lar ezici sınıfı temsil etmektedir. Geleneksel üreticilerin sınıfı 'inaden'dir, köleleri serbest bırakan "balas" veya "bzavs" sınıfını ise kölelik sınıfı olan "iklan" izler. Bazı akademisyenlere göre, Tuareg'lere efsanevi bir isim olan "mavi erkekler" de denir.⁶ Bu zümre, İslam dinine borçludur. Maliki mezhebini benimsemişlerdir ve Sufi metodları yaygındır.⁷

Tuareg meselesi, uzun bir süre özellikle Nijer ve Mali devletlerini ve bu durumdan diğer ülkelere nazaran daha çok etkilenen Cezayir, Libya ve Burkina Faso gibi ülkeler arasındaki resmî sınıra inanmayan etnik dayanışma sonucu⁸, Afrika Sahra ve Sahel kesiminde bir güvenlik dengesizliği oluşan bir dizi devrim aşamasına şahitlik etmiştir.

⁴ Hassan Bouguara (2007), *Azınlık Teşviki Sorunu ve Afrika Sahel'inde İstikrar Üzerindeki Etkileri*, Stratejik Dünya, Halk Stratejik Araştırmalar Merkezi, Cezayir, 7 Kasım, s. 6.

⁵ Hamam Hashem el-Alusi, a.g.e., ss. 155.

Bkz.: Tuareg veya mavi erkekler Al Jazeera web sitesi:

www.aljazeera.net/specialfiles/pages/974580FD-b1a5-4881-a045-3f057758637a.(Ziyaret Tarihi (07-09-2015)

⁶ Mohammed Mahmud Ebu El-Ma'ali (2014), *El-Kaide ve Azavad'daki müttefikleri: genişlemenin ortaya çıkışı ve sırları*, 1, Aljazeera Araştırmaları Merkezi, Darul Arabiyye lil Ulum Naşirun, s. 15.

⁷ Touarg: <https://fr.m.wikipedia.org/wiki/touarg>

⁸ Farqani Fatiha: (Kış 2015), "Çok Etnisiliğin Kuzey Afrika'da Siyasi ve Güvenlik İstikrarına Etkisi: Libya Savaşı Sonrası Mali'de Tuareg Vaka Çalışması", Ru'yet Türkiye Dergisi, Sayı 4, s. 197.

1- Tuareg Sorununun Bölgesel Olarak Yayılması ve Gelişimi

Tuareg sorunu, özellikle ulus-devletin ortaya çıkmasıyla birlikte, bir dizi Afrika devletinin bağımsızlığını kazandığı günden sonra, sömürge dönemi birikintileri zemininde, geleneksel tarzda bir güvenlik sorunudur. Sömürgecilik⁹ zamanla Tuareglerin Kuzey Afrika ve Sahel'deki göçebe yaşama ve sert çöl ortamındaki ticarete bağlı bir azınlık olarak hareketlerini baltalamıştır.

Tuareg, doğası gereği, yapay sınırları tanımamaktadır. Onların çektikleri acı, bölgedeki artan kuraklıklarla daha da ağırlaşmıştır. Ayrıca Sahel-Sahra bölgesindeki Tuareg çatışması üzerinde ağırlığa neden olan sömürgeci mirasın etkisini arttırmıştır. Ek olarak kuzey bölgesinin aksine ciddi ve kalıcı bir şekilde kıtlık çeken, Tuareg sorununun komşu ülkelere yayılması için şartlar yaratan özellikle Mali ve Nijer'de, Kuzey Mali ve Nijer'deki etnik dağıtım haritasının durumu, güney bölgesinin ekonomik kaynaklarının korunmasını sağlamak üzere şekillendirilmiştir¹⁰.

Nijer ve Mali de diğer kabileler gibi (Songhay, Pavlus, Moor ve Araplar) Fransız sömürgeciliği altındaki ülkelerdi. Sömürgecilik döneminin sona ermesi, o zamandan bugüne isyancılığın önünü açan, sömürgeciliğin miras olarak kaldığı, Sahra-Sahel uluslararası sistemindeki dengesizliğin başlangıcını belirlediği söylenebilir.

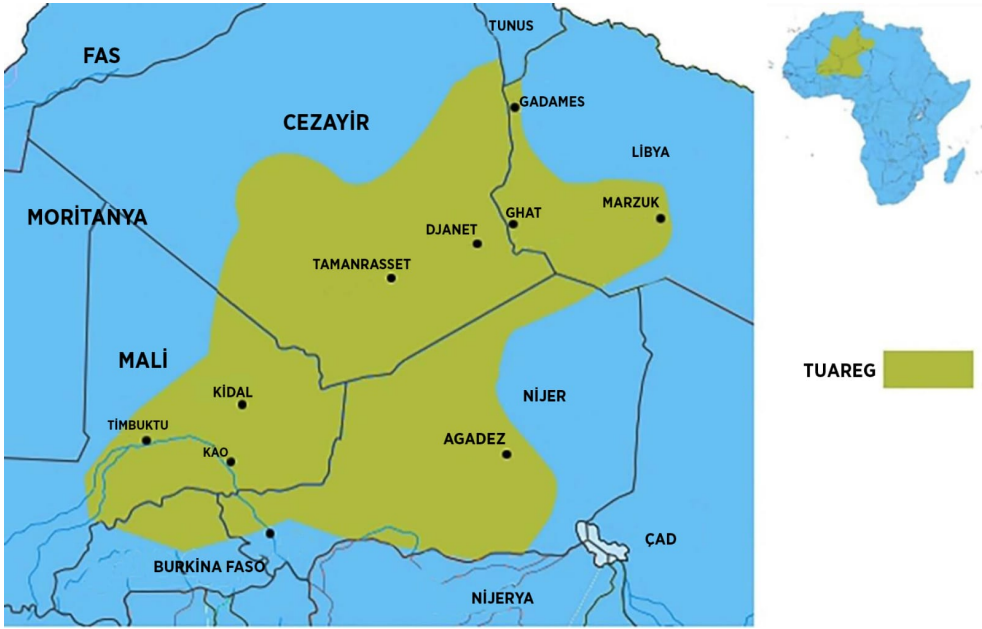
2- Tuareg İsyanı'nın Nedenleri

Tuareg azınlığı, Libya, Cezayir ve Burkina Faso'da bir istikrar türü olarak bilinmektedir. Fakat Nijer ve Mali'nin Sahel ve Sahra ülkelerine olumsuz bir şekilde yansıyan istikrarsızlık ve çatışma ilişkileri, özellikle Nijer ve Mali ile uzun sınır bağlantısına sahip olan Cezayir ve aynı şekilde iç çatışmalar yaşanan Libya'da güvenlik sisteminin bozulmasıyla bağlantılı olmaktadır.

Aşağıdaki harita, Tuareg'in Kuzey Afrika Bölgesindeki Sahel ve sahra bölgesindeki en önemli yerlerini ve bunların Mali ve Nijer'deki yerini göstermektedir.

⁹ Forqani Fatiha, a.g.e, s. 174.

¹⁰ Jean Paul Azam (2002), «Ethno_regional grup ilesanlar'ın Afrika'daki Devlet oluşumuna yönelik yaşamlamaları ve uyumsuzlukları», Conflict Resolution Dergisi, s. 87.

Kaynak: <http://studies.aljazeera.net/ar/reports/2012/06/20126310429208904.htm>.19/04 / 2013.pdf

Mali ve Nijer'deki Tuareg sorununun kökeninin, Fransız sömürge dönemine ve bağımsızlığın başlangıcına dayandığı, bu iki ülkenin bir grup kabile liderinin daha sonra Nijer Cumhuriyeti veya Mali Cumhuriyeti çerçevesinde iki ülkenin kuzeyinin bağımsızlığına karşı çıktığı gözlemlenmiştir. Fransız General de Gaulle'ye yüksek bir cumhuriyetin kurulmasına hazırlık için Sahra bölgelerinin bağımsız Afrika Sahel ülkelerinden ayrılmasını talep eden bir mektup gönderdiklerini söylemek mümkündür.¹¹

Bu konuyla ilgili üç çalışma eğilimi olduğunu belirtmekte fayda vardır. Bu çalışmada Tuareg meselesinin köklerini ve temellerini doğru bir şekilde ele almaya ve analiz etmeye çalışılmıştır.

İlk eğilim, egemen rejimlerin, Tuareg davasının istihdamı yoluyla çıkarlarını elde etmek için kullandıkları politik düşüncelerden kaynaklanıyor. Bu görüşü dile getirenlerden en önemlisi Tuareg Nijerlilerinden Mano Dyak ve eseri Touareg La Tragédie¹² dir.

İkinci eğilim, bu azınlığın kimliğini ve kültürel meselesini ihlal etmenin yanı sıra, yoksulluk, sosyal adaletin yokluğu ve servet dağılımından muzdarip olması nedeniyle onu etnik bir boyut sorunu olarak sınıflandırıyor.

¹¹ Hüseyin Bougara, Azınlık Teşviki Sorunu ve Sahel'de İstikrar Üzerindeki Etkileri, a.g.e., s. 8

¹² Mano Dyak: (2007), Touareg La Tragédie:

<http://leTouareg.over-blog.fr/article-touareg-la-tragedie-mano-dyak-95776180.htm>

Üçüncü eğilim ise ekonomik, sosyal, politik ve çevresel faktörleri birleştirmeye çalışmaktadır. Bu eğilimin destekçileri, çölleşme olgusunun Tuareg'in yaşadığı geniş alanlara yansıdığını, çevresel bozulmaya neden olduğunu ve bu etnik kökenin çölün tüm sosyal yapılarının ortadan kaldırılmasını yansıttığını düşünmektedirler.¹³ Bir yandan çölde dolaşım diasporaya yol açarken, diğer yandan kuraklık, açlık ve kimlik eksikliği gibi sıkıntılara maruz kalmışlardır.

3- Afrika Sahel ve Sahrasında Tuareg İsyanı'nın Önemli Aşamaları

Tuareg Çölü'ndeki Fransız istilasının tarihini inceleyen pek çok tarihî bilgi vardır. Bazı araştırmacılar, 1843 yılını, ilk Fransız keşif konvoyunun bölgeye gelmesine bağlı olarak bu istilaların başlangıcı olarak görmektedirler. Bununla birlikte, Şeyh "Ag Mohamed Moussa Idrissi" de dâhil olmak üzere bazı Tuareg liderleri ve tarihçileri, bölgedeki Fransız sömürgeciliğinin gelişini 1893 olarak belirlemiştir. İlave olarak tarihî kazılar arasındaki tutarsızlıktan bağımsız olarak Fransız sömürgeciliğine boyun eğmeyi reddetmek için popüler bir anlaşmanın olduğu, ancak bu iltihaplı milliyetçi duyguların, Fransız sömürgeci güçlerinin¹⁴ ayrımcılık politikalarını sürdürmelerini engellemediğini, halk düzeyinde bir tür dengesizlik yarattığını belirtmişlerdir.

Tuareg azınlığın devrimleri veya isyanları döneminin kronolojisini okuyacak olursak, özellikle Fransız bölgesi olan Sudan (şu anki Mali) ile neredeyse tamamen bağımsızlık elde etmek için bir dönüm noktası olan 1957 ile bugün arasında bağlantı kurulabilir. Bu sömürgecilikten kurtulma, Tuareg kabilelerinin 1960'da Malili merkez hükûmetinin kurulmasını reddetmesine yol açmıştır. Çünkü bu hükûmet, daha önce Sahra eyaletlerinin birleşmiş veya ortak örgütlenmesini oluşturmak için Fransa'nın şartlarını yaratan, geçmişte Tuareg kölesi olarak kabul edilen¹⁵ Hausa ve diğer etnik grupların çoğunluğu tarafından kurulmuştur.

Aslında bu proje ile Fransa, maden ve enerji kaynakları bakımından zengin çöl bölgelerinin zenginliklerinden yararlanmayı amaçlamıştır. Bu amaçla işe beyaz insanlar alınmıştır. Çünkü bir bölgede Afrika siyahileriyle bir arada olmayı reddediyorlardı. Zulüm korkusu¹⁶, Mali ve bazı Sahel ülkelerinin bağımsızlığı, Fransız etkisindeki bölgelerde referandum yapmak

¹³ AstrirfMeler, *Natural Disasters Droughts and Epidemicsintre-colonial Sudanie Africa*, The medieval history- journal, s. 133

¹⁴ Hamam Haşim el Alusi, *Tuareg: Halk, unutulmuş bir tarih ve belirsiz bir gelecek*, a.g.e.,s. 254.

¹⁵ André Salifou: juillet 2002, *La question des Touareg au Niger*, Karthala Paris, 1993, P

¹⁶ Modibo Ketta, *La Résolution du conflit au Mali et eu Niger*, note de recherche n°10 chaire Raoul dandurand en études stratégiques, ss. 1-31

için meşhur olan 'de Gaulle'ün Fransız halkının Fransa'dan bağımsızlık fikrini ortaya çıkarması gerektiğini belirten bir karar sonucu ortaya çıktı.¹⁷

Fransız sömürgecinin bölgedeki kabul edilemez varlığı göz önüne alındığında, Tuareg ile bu bölgede yaşayan diğer halklar arasında bir ayırım, nefret ve düşmanlık yaratmak olan bir dizi komplo ile kıyı topluluğundaki farklı nüfus gruplarının bütünleşmesini ve bir arada yaşamasını önleyen ve bu güne kadar devam eden krizlerle sonuçlanan zorluklar yaratmıştır.¹⁸

Çoğu Afrika ülkesinin bağımsızlığından sonra, aynı zamanda bir Tuareg lideri -bölgenin bağımsızlığını sağlayarak- ayrılma talebinde bulundu. İlk isyan 1959'da Mali topraklarındaki Ifouras bölgesinde gerçekleşti. Fas ve Cezayir'in krizi engellemek için ettikleri müdahaleye yol açan 1964'ün başındaki askerî baskının yönettiği bu kriz, günümüze kadar devam eden bu krize etkili çözümler sağlamadı.

Tuareg isyanı, 1990'da tekrarlanmıştır. Bu isyanların çeşitli faktörler nedeniyle "Tuareg Devrimi"nin başlangıcı olduğu söylenebilir. 1970'li yılların başında iklim koşullarında yaşanan değişimlerden dolayı mahsul alınamamış ve 1974 yılında tarım ve hayvancılık sektörleri yoksullukla mücadele alanına dâhil edilmiştir.¹⁹

Bu koşullar birçok Tuareg'in ideolojik eğitime ek olarak Libya rejiminden askerî eğitim aldığı Libya'ya göç etmesine neden olmuştur. Tuareglerde isyan etme arzusu, Cezayir'in Ocak 1990'daki 20.000 ila 25.000 mülteciyi kovma kararıyla artmıştır. Cezayir ile Nijer arasındaki sınırdaki "Ayn Fazan" da gelişlerine sebep olan sorunlardan kaçınmak için toplanmışlardır. Tuareg'lerin büyük bir bölümü işsiz ve zor koşullarda yaşayan genç insanlardı ve içlerinde asgari derecede iyi bir hayat elde etme arzusu vardı. Bamako ve Niamey yönetimine karşı ilk silah çekenlere "Temaşuk İşumar" ismi verildi.²⁰ Mayıs 1990'daki Ulusal Jandarma "Chen Tibraden" karargâhına yapılan saldırının ardından iki taraf arasındaki ilk çatışma kıvılcımı, o zamandan beri, Tuareg bölgeleri merkezi yönetimlere karşı bulunulan silahlı çatışmalar, bazen Azavad Kurtuluş Hareketi ve Birleşik Cephesi dâhil birtakım ayrılıkçı hareketler tarafından yönetilmektedir.²¹

¹⁷ Hamam Haşim el Alusi, Tuareg: Halk, unutulmuş bir tarih ve belirsiz bir gelecek, a.g.e., s. 266.

¹⁸ Hamam Haşim el Alusi, Tuareg ,s. 268.

¹⁹ Amidou Marika : (2001), Mémoires d'un crocodile du sujet français au citoyen malien, Edt Donnya, Mali,ss. 87-91

²⁰ Modiba Ketta, La Résolution du conflit au Mali et eu Niger, a.g.e, s. 10.

²¹ Abdenour Benantar: (2004), La Sécurité Nationale Algérienne dans les années 90 entre la méditerranée et le Sahara, the Maghreb Revue, vol 18, s. 158.

İkinci Eksen: Tuareg Durumunun Kuzey Afrika ve Sahel'in Güvenlik Alanına Etkisi

Kuzey Mali'yi, cumhuriyet bölgesinin üçte ikisinden fazlasını kapsayan ve Azavad olarak bilinen, Afrika kıtasının kuzey kısmı ile orta ve batı kısımları arasındaki kıyı şeridinin bir parçası oluşturur. Cumhuriyet topraklarının üçte ikisinden fazlasını içeren Azavad bölgesi olarak bilinen Malili Kuzey, Afrika kıtasının kuzey kısmı ile orta ve batı kısımları arasındaki kıyı şeridinin bir parçasını oluşturur. Azavad, idari olarak üç eyalete ayrılmıştır²²:

- Gao, Mali'nin idari bölümdeki yedinci vilayettir. Bölgenin başkenti ve en büyük şehri olarak görülür,
- Timbuktu vilayeti, altıncı vilayettir; Azavad ve Afrika Sahrası'nın kültür ve tarih başkentidir,
- Kidal vilayeti, sekizinci idari vilayettir. "Adrar des Ifoghas" olarak bilinen bölgenin doğu kısmının başkentidir ve en önemli şehir ve köyleri "Tessalit", "Aghlok" ve "El Khalil" dir.

Arazi açısından, Azavad bölgesi tarım, orman, çöl bölgelerine ve dağlık bölgelere ayrılmıştır. Bu bölge Nijer Nehri'ne kadar uzanmaktadır.²³ Uzmanlar Azavad Çölü'nün devasa petrol, gaz ve mineral yataklarına sahip olduğunu dile getirmektedirler. Bu coğrafi alan, Sahraaltı Afrika'daki sıcak nokta, Tuareg İsyanı'nın yaşandığı bölgelerden biri olarak görülmektedir. Aynı zamanda cihatçı suç örgütlerinin arka bahçesidir. Dolaşması güç kurak ve engebeli çöllere sahip olan arazi yapısı kaçakçılığa oldukça elverişlidir.

Azavad bölgesi, sarp, karmaşık coğrafi ve doğal özellikleri sebebiyle her türlü insanlık suçunun (kaçakçılık, insan kaçakçılığı ve terör ve suç örgütleri için gelir kaynağı olan tüm yasaklı faaliyetler) yatağı hâline gelmiştir. Bu coğrafi bölge, Nijer'deki Agadez ve Güney Libya ile Cezayir Sahra bölgeleri gibi diğer komşu bölgelerle coğrafi ve etnik yapısıyla tamamlanmaktadır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde Azavad (Azawagh) veya diğer adıyla Tuareg bölgesine odaklanmaya çalışacağız. Çünkü coğrafya açısından çoğu bölge arasında, bilinen çatışmalara ek olarak peş peşe gelen -özellikle Tuareg'le çatışma içinde olan- Malili hükûmetler, günümüze kadar olan bağımsızlık gününden beri Sahel bölgesi devletlerini yönetmekte.

Azavad bölgesinin özellikle Cezayir Selefi Grubu'nun Vaaz ve Mücadele Grubu'nun "yerel bir cihatçı" sürümünden 2007'de "cihat üssü" İslami Mağrip ve Sahel'e açılmasıyla Sahel ve Büyük Sahra bölgesinin karşı

²² Muhammed Mahmud Ebu El-Ma'ali: (Haziran - Aralık 2013), *Azavad Çölü: Silahlı Hareketler Haritası Okuması, İslam ve Modern Dünya*. Dergisi, sayı. 2, Kral Faysal Araştırma ve İslami Çalışmalar Merkezi, Suudi Arabistan, s. 53.

²³ Muhammed Mahmud Ebu El-Ma'ali: (Haziran - Aralık 2013), s.54.

karşıya olduğu kriz ve gerilimlerin odak noktası olmuştur. Büyüyen suç kartellerinden, Tuareg'in ayrılma çağrısının artmasından ve "İslam Devleti" tehlikesinin Irak ve Suriye bölgelerine alternatif olarak Büyük Sahra'da gelişmesinden bahsetmekte fayda vardır.

1- Azavad'taki Siyasal Sorunlar

Tuareg grubu, Kuzey Mali ve Kuzey Nijer arasındaki alanda en organize silah koruyucusu olarak kalmıştır. Yerel yönetimler karşısında eski ve net siyasi talepleri kabul etmiş, ancak Libya tarafından Muammer Kaddafi döneminde sağlanan bazı destekler haricinde jeopolitik olarak izole edilmiştir. Komutasındaki Malili ve Nijeryalı askerler, sabık Libya liderinin oğlu Hamis Kaddafi öncülüğünde Ünite 32 adında özel bir ünite altında çalışıyorlardı.²⁴ Tuareg, Bamako ve Niamey hükümetlerine ve ayrıca silahlı gruplara karşı yönelik kesintili savaşlarla ön plana çıkmıştır.

1990'lar, Tuareg çatışmalarında olağanüstü bir geçiş dönemi olmuştur. 1991 yılı, Tuareg grubu ve başta Nijer ve Mali olmak üzere merkez devletler arasındaki çatışmayı durdurmak için birkaç anlaşmanın başlangıcını işaret etmiştir.²⁵ Fakat taraflardan birinin iradesizliği sebebiyle bu anlaşmalar hızla bozulmuştur. Taraflar arasında arabulucu olarak en çok müdahalede bulunan ülkeler Cezayir ve Libya olmuştur.

(1995-2008) arasındaki süre, Tuareg grubu ve merkez arasındaki sıkı çekişmelere şahitlik etti. Bu, Nijer'deki Tuareg bölgesinin merkezi olmayan yönetimine geniş yetkiler veren 1995 barış anlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlandı. Nijer Adalet Hareketi'nin (MNJ)²⁶ protestosu Cezayir, İçişleri Bakanlığı ve Mali Yerel Toplumları arasındaki değişim maksatlı 4 Haziran 2006 tarihli anlaşmayı denetlemek için tekrar müdahale edilmesine neden olmuştur. Bu anlaşmanın en önemli özelliği, Üçüncü Mali Cumhuriyeti ile bağlantının yeniden teyit edilmesi ve ülkenin topraklarına ve ulusal birliğine saygı gösterilmesidir.²⁷

²⁴ Hacı Valid İbrahim: (19 Şubat 2012), *Kuzey Mali Krizi: İç Patlama ve Bölgeye Etkileri*, Aljazeera Çalışmaları Merkezi, link: <http://studies.aljazeera.net/ar/reports/2012/02/20122129582152916.html>

²⁵ Moussa Ag Assarid : (2013), *La lutte du peuple de L'Azawad et son rôle contre le terrorisme , acte du colloque „Menaces en Afrique du Nord et du Sahel et sécurité globale de l'Europe , ellipses, Paris, P.44.*

²⁶ Merkezi Otoritenin Tuareg'in yaşadığı gergin bölgelerde seçimler yapmasını geciktirmesi ve ayrıca 2005'te bölgenin yaşadığı gıda krizi, bölge, özellikle Fransız şirketi « AREVA » tarafından sömürülen "uranyum" açısından zengin olduğu için merkezi hükümetlere yönelik hoşnutsuzluk ve öfke dalgasına neden oldu. Tek başına, Nijer yetkililerine Tuareg'in, %50'sini talep eden « MNJ » Adalet Hareketinin öfkesini uyandıran ürünün%15'i içerisinde yararlanma hakkını vermesi karşılığında, çok büyük karlar elde etti. Dahası için:

Frédéric Deycard : (décembre 2007), *Le Niger entre deux feux : la nouvelle rébellion Touareg face a Niamey*, Politique Africaine, n° 108, s. 131.

²⁷ bkz. *Accord d'Alger pour la restauration de la paix et du développement dans la région Kidal*, Alger 4 juillet 2006

Tuareg'in barışa yönelik tutumunun uzun sürmediği söylenebilir çünkü taraflar verilen kararlara uymamıştır. Buna delil olarak son yıllarda (Kuzey Doğu Mali Tuareg Değişim Birliği) adı altında Muammer Kaddafi rejiminin çöküşünden sonra Libya dönüşünün arifesinde ani trafik kazasında ölen İbrahim Ag Bahanga komutasında ortaya çıkan, Tuareg Savaşçıları Grubu verilebilir. Bahanga'nın ölümü tam da Azavad'da silahlı bir isyan başlatmadan önce gerçekleşmiştir.²⁸ Ardından 2012'de bölge, Mali'nin, özellikle Sahel-Sahra bölgesinin kırılğan bir bölgesi olarak güvenlik çöküşünde gerçek bir dönüm noktası olan olaylara tanık olmuştur.

Mali'nin kuzeyindeki Tuareg İsyanı'nın ana nedenleri şöyle özetlenebilir:

İç Nedenler

Doğal ve etnik faktörlere ayrılan bu iç nedenlerin çeşitliliği, coğrafi ve çevresel nitelikte özetlenebilir. Çünkü kuzey bölgesi su kıtlığına ve çölleşmenin artmasına neden olan yağış azlığından muzdarip olurken bölgedeki çok etnikli yapı, diğer etnik kökenlere rağmen bazı etnik kökenlere taviz vermektedir. Tuareg sorunu, Tuareg'in siyasi karar vermeye katkıda bulunmasına izin vermeyen devletin doğası göz önüne alındığında, politik ve güvenlik nedenleriyle de bağlantılıdır. Bu, bu etnik gruba yönelik ırk ayrımcılığından kaynaklanmaktadır. Servet dağılımı ve adalet kavramının yokluğu sorununda yatan ekonomik ve sosyal kısıtlamaları göz önünde bulundurularak bunun bir kimlik krizi olduğu ortadadır.²⁹

Dış Nedenler

Tuareg krizini yansıtan en önemli dış nedenler, her bir ülkenin çıkarlarının gerçekleşmesi ve güçlendirilmesi için bölgenin sömürge mirası ve uluslararası rekabetin mirası olarak görülmesidir. Sahraaltı Afrika'yı yöneten devletin Fransa olması, bu coğrafi alanda uluslararası ve bölgesel stratejilerin yanı sıra, bölge ülkelerinin Tuareg'in yaşadığı krizleri içermemelerinin ve bölge ülkelerinin Tuareg'lerin karşılaştığı krizleri kapsamamalarının yanı sıra, Libya'nın durumunun ve diğer bölgesel krizlerin tepkileri, Tuareg meselesinde etkili olmuştur.

²⁸ Ebu el-Ma'ali Muhammed Mahmud: (2017), *El-Kaide ile Sahel-Sahra'daki devlet teşkilatı arasındaki rekabet*, Darül Arabiyye lil Ulum Naşirun, Aljazeera Araştırma Merkezi, s. 204.

²⁹ Abeer Shaligem: (2016), *Sahel-Sahra bölgesindeki bölgesel ve küresel diyaloglar çerçevesinde Mali Çatışması İç ve Dış Sebepleri*, Nesim Belhul'un katılımıyla, Dar El Jamaat lil neşr ve'l Tevzi, s. 406.

2- Kaddafi'nin Ayrılışı ve Tuareg Konusu Üzerine Yansımaları

Daha önce de belirtildiği gibi Libya, Tuareglerin yaşadığı Sahel-Sahra bölgesindeki beş ülkeden birisidir. 1980'lerde ve 1990'larda bölgedeki bazı ülkelerin yaşadığı gerilimler ve kuraklıklar, Tuareg'i ilk başta herkes için güvenli bir sığınak olan Libya'ya göçe zorlamıştır. Bu göç eden insanlar, özellikle Çad, Lübnan ve Filistin'de savaşa hazırlanan Muammer Kaddafi döneminde Libya rejimi tarafından silahlanmaya eğitildiler. Bazıları, isyanlara katılmak için ülkelere geri döndü.³⁰ Ancak bu ülkelerdeki çatışmalar bir kez daha Tuareg halkını ordusuyla bütünleştikleri Libya'ya sığınmaya zorladı. Gerçekten de, güvenliğin sağlanmasında Muammer Kaddafi'nin Libyalılara yönelik şüphesi ve güvensizliği, onun yönetimindeki direklerini güçlendirmeyi seçmesine neden oldu. Kaddafi rejiminin bu sorunları fitillemesinin bilinmesine rağmen zaman zaman Tuareg isyanını finanse etmek, hafif askerî teçhizat sağlamak ve gençliğinin bazılarının askerî eğitimine katkıda bulunmakla suçlanmıştır.³¹

Kaddafi'nin ayrılmasıyla Libya'daki durum daha da kötüleşmiştir. Tuareg'in durumu ise özellikle de rejim tarafından devrim sırasında egemenliğini savunmak için Libya'da istihdam edilen göçmenler açısından altüst olmuştur. Rejimin düşmesinin ardından Tuareglere "çöl yetimleri" ismi verildi. Çoğu göçmen, donanımlı silahlarla ve iyi bir savaş deneyimiyle, bölgede bağımsız bir Tuareg Devleti kurma arzusuyla ülkelere döndü.³² Bu dönemde, Mali'de bir askerî darbe hazırlandı. 24 Ocak 2012'de Mali'nin kuzeyindeki askerî garnizona içlerinde Azavad Ulusal Kurtuluş Hareketi ve çeşitli örgütlerin üyelerinin bulunmasıyla kafa karıştıran ve 70'den fazla askerinin öldürüldüğü bir saldırı gerçekleştirildi.

22 Mart 2012 darbesinden sonra, Amadou Toumani Touré'nin gücünü ele geçiren, Yüzbaşı Aya Sango önderliğinde ikincil memurlar ve askerler görevlerinden alındı. Darbe, silahlı kuvvetlerin ihmal edilmesinin yanı sıra Amadou Touré siyasetinin, silahlı adamların Libya'dan kaçmasına izin verdiğinde, gerçek bir isyan zamanında gerçekleşti.³³ Bununla birlikte, bu askerî darbe bölgesel ve uluslararası örgütler tarafından kınanan

³⁰ Daniel Serge: (Ekim 2011), *Kaddafi'den sonra Tuareg*, <http://studies.aljazeera.net/ar/reports/2011/10/2011102695211520116.html>

³¹ Muammer Kaddafi, Tuareg meselesinde barış koruyucusu gibi davrandı, ülkesi, Tuareg isyancı hareketleri ile Mali ve Nijer'in orduları arasındaki Cezayir tarzı müzakerelerin turlarına ev sahipliği yaptı. Frédéric Deyacard, *Le Niger entre deux feux : la nouvelle rébellion Touareg face aNiamy*, op-cit, s. 131.

³² Yahya Zoubir (2012), *Cezayir ve Sahel'deki Karmaşık Durum: Savaşı Önleme ve Terörle Mücadele*, *Aljazeera Araştırmaları Merkezi*, Kasım, Link: <http://studies.aljazeera.net/ar/reports/2012/11/201211289594704997.html>

³³ Sekuba Samaké(2012), Mali'deki askerî darbe ve bölgesel sonuçları, *Aljazeera Çalışmaları Merkezi*, 05 Nisan: Link: <http://studies.aljazeera.net/en/reports/2012/04/20124514015220679.html>

cumhurbaşkanlığı seçimlerinden birkaç gün önce gelmiştir. Bu darbe, bölgeyi etkileyen ülkedeki güvenlik krizinden kaynaklandı.

Ulusal Azavád Kurtuluş Hareketi'nin 6 Nisan 2013 tarihinde³⁴ Azavád bölgesinin bağımsızlığını ilan etmesi, bölgenin karışıklığını ve neredeyse başkent Bamako'yu düşürecek olan terörist gruplarına yönelik istismanı arttırdığı belirtilmelidir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından 1970 ve 1985 sayılı kararların kabul edilmesinin ardından Fransa'yı daha sonra Barkhane Operasyonu olan Serfal Operasyonu başlığı altında Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) ile koordineli olarak Kuzey Mali'de askerî müdahaleyi denetleme ve yetkisi verilmiştir.

3- Sahraaltı Afrika Bölgesi ile Tuareg'in Aşırılık Yanlısı, Cihatçı, Terörist Gruplar Arasındaki Ayrılma Talebi

Sahraaltı Afrika'nın hızlı dönüşümü, Muammer Kaddafi'nin devrilmesi ve Kuzey Afrika'daki ayaklanmaların başlamasıyla sonuçlanan ve Arap Baharı ile doğmuş bir şey değildir. Hareketin bazı liderleri cihadi köktencililiğine dayanan bir kavram ve doktrin benimsemiştir. Bu değişikliğin sonuçları, finansal kaynakların sağlanması amacıyla yasaklanmış faaliyetlerin uygulanmasına katkıda bulunmaktadır.³⁵

Bu değişkenler bağlamında bölge, cihatçı çekiciliğin önemli bir odağı hâline gelmiştir. 2012 yılında cihatçı eğilimli Ensarüddin Hareketi ortaya çıkmıştır. Bu hareketi, askerî olarak El Kaide örgütünün eski komutanı, medyada 'kızıl sakal' olarak bilinen Omar Velid Hamat komuta etmektedir.³⁶ Ensarüddin Hareketi İyad Ag Ghaly tarafından organize edilmiştir. Bu hareketin üyelerinin büyük bir çoğunluğunun Evogas kabilelerine ait olduğunu ve bu kabilelerin Tuareg toplumunda liderlikle ve silahlarıyla öne çıktığını belirtmekte fayda vardır.³⁷

Bu grup cihatçı olmasına rağmen diğer hareketler gibi Bamako hükûmeti ile diyalog noktasında açık kapı bırakmıştır. Örneğin MNLA (Azavád Ulusal Kurtuluş Hareketi) başta Cezayir ve Fas olmak üzere bazı bölgesel kuruluşlarla diyalog içerisindedir. Bahsedilen grupların uzantısı olan başka unsurlar da var Azavád İslami Hareketi (MIA) ve Azavád Yüksek Askerî Konseyi gibi. Bunların hepsi ekonomik ve sosyal olarak birçok politik istekle keşişmektedir.

³⁴ Aymeri Chauprad, *Les Intérêts géopolitiques des acteurs de la crise du Mali, acte du colloque: menace en Afrique du nord et du sahel et sécurité global de l'Europe* », a.g.e. , s.72.

³⁵ Mouloud Abdel Wahed(2018), *Fas ve Sahel ve Sahra Afrika'sındaki Güvenlik Tehditleri: Bir Terörizm Örneği*, Ekonomi Doktora Tezi, Hukuk ve Yönetim, Kamu Hukuku ve Siyaset Bilimi, Hukuk, İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Cadi Ayyad Üniversitesi, Marakeş, Fas, s. 102.

³⁶ Muhammed Mahmud Ebu El-Ma'ali, *El-Kaide ve Azavád'taki Müttetikleri: Genişlemenin Yükselişi ve Sırları*, s. 144.

³⁷ Ebu el-Ma'ali Muhammed Mahmud, *El Kaide ile Sahel ve Sahra Devlet Teşkilatı arasındaki Rekabet*, s. 205.

Kuzey Afrika ve Sahra'daki olaylar, hâlâ çatışmalar ve sürprizlerle dolu olan tüm bölgenin geleceğinin parametrelerini belirleyen "cihatçı" veya ayrılıkçı örgütlerin "pusula" hareketini yapan sürekli bir düzende devam etmektedir. Ancak her türlü etnik parçalanmaya açık olması, bölgedeki karar vericiler arasında sürekli büyüyen güvenlik endişelerini ortaya koymaktadır.

Sahraaltı Afrika'da ayrılıkçı ve cihatçı hareketlerin faaliyetlerinin tanımlanması şöyle açıklanabilir:

- Bu kuruluşlar tarafından benimsenen amaç ve sloganların belirtilen basitliği ile bunların ayrılıkçı fikirlerle dolu gençler olmak üzere topluma etkilerinin yolu,
- Ayrılık ve terörün işlevsel birleşimi, sosyal açıdan benimsenen cihatçı grupların istismarı için Mokhtar Belmokhtar'ın örgütünün Mali'deki bazı Azavad kabileleriyle olan ilgisini göstermektedir.
- Bu örgütlerin bağımlı veya bağımsız yeni örgütsel formlar oluşturmalarının fon kaynaklarına bağlı olmasının yanı sıra kadrolarına finansal destek sağlamaktadır.

Kuzey Afrika'daki devrimlerin ve askerî devrimlerin ve Mali'deki askerî darbenin başlamasının ardından Mağrip El Kaidesinin bazı Tuareg liderleriyle koordinasyonu ortaya çıkmıştır. Bölge aynı zamanda cihatçı ve ayrılıkçı örgütler arasındaki birleşmeye tanık olmuştur. Azavad bölgesindeki İslami hareketlerin kontrolü, amaçlarına ulaşmak için bir tür iş birliği benimseyerek gizlenenlerin foyalarını ortaya çıkarttı. Örneğin, Azavad ileri gelenlerinden Ensarüddin Hareketi komutanı Iyad Ag Ghaly, Mağrip El Kaidesi örgütüyle ittifak hâlindeydi. Bunun ardından Mali Hükûmetinde diplomatlık, Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde konsolosluk yaptı.³⁸ Özellikle rehinlik hususunda El Kaide ve Mali hükûmeti arasında arabulucuydu.³⁹ Senelerce Mali'nin diplomatik sırlarını bilen cihatçı bir komutan oldu ve 2017'nin başında dört cihatçı grup Mali'nin kuzeyiyle birleşti. Bu gruplar: Ag Ghaly önderliğindeki Ensarüddin Hareketi, Cemal Okaşa önderliğindeki Mağrip El Kaidesi'ne bağlı Büyük Sahra Bölgesi Örgütü, Muhammed Koffi komutasındaki Mali Massina Kurtuluş Örgütü, Mokhtar Belmokhtar'a bağlı Murabitun Taburu'dur. Bütün bu gruplar El Kaide lideri Eymen Ez Zevahiri'ye olan bağlılıklarını ilan ettiler.

Mağrip El Kaidesi lideri Abdelmalek Droukdel (Ebu Musab Abd El Vedud), örgütün hâkimi Abdurrahman Sanhaji ve Taliban örgütünün prensi

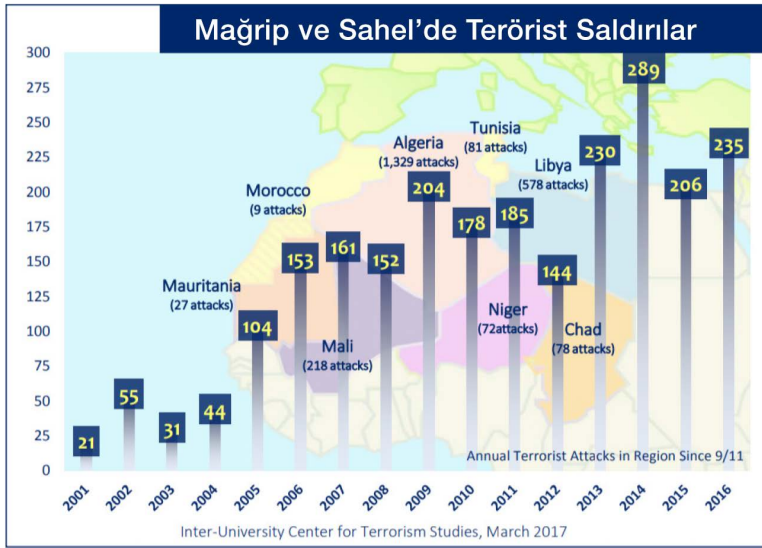
³⁸ Mukaddam Muhammed (2010), Mağrip'teki *El Kaide: İslam adı altında kaçakçılık*, Darul Kasbe lil Neşr, Cezayir, ss 50-58.

³⁹ Mali'deki olayların komşu ülkelerdeki tepkileri, Ulusların Forumu 28-03-2012 bağlantısı: <http://www.muntada.sawtlumma.ah-com/archive/index-phpit-1856.html>

Hibatullah Akhundzada, Tuareg lideri Iyad Ag Ghaly'nin önderliğindeki bu gruba "Nusrat El İslam bi bilad Es Sahel" ismini verdiler. Burada bu cihatçı grubun toplumsal yönü, Tuareg lideri Ag Ghaly'nin Sahel ve Sahra bölgesinde temsil ettiği şey ve gelecekte cihatçı grupların bölgedeki tehlikelerinin artacak olması öne çıkmakta. Bu örgütün kurulması, bölge genelinde terör operasyonlarının, özellikle de Bamako saldırısının büyümesine yol açmıştır⁴⁰. İstatistiklere göre, Kuzey Afrika ve Sahel bölgesindeki terör, sınır ötesinde, Afganistan, Irak ve Suriye gibi diğer sıcak noktalara kıyasla, cihatçı ve suç gruplarına kötüleşen durumlarda faaliyetlerini özgürce yapabileceği güvenli bir sığınak hedeflemektedir.

Tuareg etnik grubunun göçebe yaşam tarzının, -özellikle El Kaide örgütünün yükselmesinden sonra- bölgedeki çöllere, katlederek, rehin alarak ve bölgedeki ülkelerin askerî mekânlarının hedefleyerek korku salan cihatçı grupların Sahra-Sahel bölgesindeki hareketini kolaylaştırdığını söylemek mümkündür.

Aşağıdaki grafik, 11 Eylül 2001'den 2016'ya kadar Mağrip ve Sahraaltı Afrika'daki terörist saldırıların sayısını göstermektedir.

Kaynak: <https://www.iucts.org>

* Sahel'de İslam'ı ve Müslümanları desteklemek: Sahra-Sahra bölgesinde faaliyet gösteren dört «cihatçı» grubun bir bloğu: Massar Cephesi'nin Kurtuluşu (Batı Afrika'daki Tawhid ve Cihad Hareketi), Sahara Emirliği ve Almoravid'ler. «Iyad Agha Ghali» Bu, grubun daha sosyal bir kucaklaşmaya yaklaşımının bir kanıtı; El-Kaide'nin lideri «Ayman el-Zawahiri» nin yanı sıra İslami Mağribi «El-Şeyh Taluk'ın» El Şeyh Malatullah'ın «Almalı Droukal» inin yanı sıra «El Cihad şubesi» için de satışını yeniledi.

⁴⁰ Sahel-Sahra Afrika'sında Maloud Abdel'in Çocukları, Fas ve Güvenlik Tehditlerini Bekledi: Terörizmle İlgili Bir Vaka Çalışması, s. 103.

Cihatçı örgütlerin arasındaki iş birliği sayesinde Azavad'da konuşlanma, tabur ve tugay kurma fırsatı ortaya çıktı. Liderler zaman zaman Tuareglerin yönetimlerde bulunmasına izin vermektedir. 'El Kayravani' olarak bilinen Ebu Abdulhamid El Kidali'nin (Kidali'deki Tuareg kabilelerinden birinin üyesi) Kasım 2012'de Mali'de ortaya çıkan Maliki Tarikatı isyanı sırasında Yusuf bin Taşfin Tugay'ını yönetmesi buna örnek olarak gösterilebilir.⁴¹ Cihatçı örgütler, özellikle Mağrip El Kaidesi, bu isyana destek vermiştir. Bunu Sahra Emirliği'nin (Toura Boura Sahra veya örgütün söylemekten hoşlandığı şekliyle Ard'l Azzet) ikinci vekili yapmıştır. Nabil Makhluhi (Nabil Ebu El Kama) Aguelhok şehrinde Tuareglere dört tekerden çekişli araç ve malzeme tedarigi için iş birliği teklifinde bulundu ve "El Kaide din kurmak isteyenler ve hak yolundan saptırma durumunu oluşturmak isteyenler arasındaki savaşı izleyemez." sözüyle askerlerini Tuareg'e destek olmaya teşvik etmiştir.⁴² Ayrıca cihatçı hareket liderleri ve bazı Tuareg kabileleri arasında yakınlık kurmuştur. Bu kabilelere Mali ordusuyla savaşa girmeleri mukabilinde açık destek sunulduğuna dair kesin kanıt bulunmaktadır.

Tuareg liderleri, Sahel ve Sahra'daki cihatçı örgütlerle bağlantılarını inkâr ediyor ancak Furkan Tugay'ı özellikle Cezayir sınırına dağılmış, Mali ya da Tuareg kuzeyindeki Arap kabilelerinden El Kaide'ye gelenleri Mağrip El Kaidesi örgütüne almayı ve eğitmeyi hedeflemektedir.⁴³ El Kaide'nin yabancıları kaçırmaması esnasında, Tuareg'in ara buluculuğunun önemi ortaya çıkmış; bu yaklaşım ve taktik Boko Haram tarafından da kullanılmıştır. Belki de bölge, Kuzey Afrika ve Sahel'deki DEAŞ dallarıyla aynı şekilde yaşamaktadır. Suriye ve Irak'taki şiddetli darbelerden sonra Türkiye, Fas ve Büyük Sahra gibi bazı alanlara ilk defa odaklanmış bazı liderlerin konuşmalarından bu bölgenin hareketin en önemli kalesi olduğunu kaydetmiş bulunuyoruz. Bu yerler, cihatçı gruplar ve terörün yükselmesi için en uygun yerlerdir.

Araştırmanın Sonucu

Tuareg Etnik Diasporası sorunu ve bölgedeki güvenlik durumu üzerindeki etkisinin nedeni, dışsal olanın başka bir içselle iç içe geçmiş olduğu çeşitli faktörlerin etkileşimi ve sosyal adaletin sağlanmasıyla ilgili olan ve

⁴¹ Christopher.Schevvis and Andrew Liepman(2016), «AQIMS: evolution the U.S.A policy response», RAND Corporation U.S.A, August 11, s. 6.

⁴² Mahmud Muhammed Ebu El-Ma'ali, *El-Kaide ve Azavad'taki müttefikleri: Büyümenin ve genişlemenin sırları*, ss. 39-43.

⁴³ Mukaddam Muhammed, *Mağrip'teki El-Kaide: İslam adına Kaçakçılık*, s. 174.

kapsamlı güvenlik kavramını tahsis ederek kalkınma kavramı yokluğunda özetleyebileceğimiz zenginlik dağılımıdır. Buna ek olarak isyana sebep olan kültürel kimlik, toplumsal, politik, ekonomik ve güvenlik taleplerini ifade etme fırsatı verildi. Tuareg isyanının sebepleri, isyancılarla terörizm arasındaki farkı ayırarak insanların neden isyan ettiklerini ve bölgede terörizmin yayılmasının, “radikal grup” faaliyetlerinin sürdürülmesinin bir parçası olması teorisi altında sınıflandırılabilir.

Tuareg sorunu, ekonomik ve politik kısıtlamalarla bağlantılı olmasının yanı sıra; etnik doğası gereği, kronik sorunlardan ve derin çatışmalardan ayrılmakta, etnik ve sosyal özelliklere sahip bir varlık ortaya çıkmasına dayanan inancımıza göre, bölgeye dar boyutlarda ve sosyal boyutları olan devletler girecektir. Belki de Tuareg’in etnik bir temelde kendi devletini kurma projesi, etnik çeşitlilikle iç içe olan Afrika kıtasında uyuyan yanardağları uyandıracaktır. Afrika’nın derinlerindeki Fas etnisititelerin özelliklerine göre etnik bir temelde devlet kurulamaz. Ancak bu sorun, hareketlerin özelliklerine dikkat ederek mahremiyetlerini ve geçimlerini sağlamaları için önlem olarak çözülebilir.

Tuareg diasporasıyla ilgili tüm risklerin artması ve bunun Kuzey Afrika ve Sahel güvenlik sistemi üzerindeki etkisi gibi görünüyor. Bugün güvenlik çalışmaları literatüründe bilinenleri kabul etmek için belirli bir bölgesel grup tarafından tüm bu tehditleri ele almak için koordinasyon ve iş birliği konusunda ortak çaba gerektiren ortak güvenlik tehditleri hissi olduğunda bölgesel bir güvenlik bileşiği gereklidir.

Bu nedenle tüm Kuzey Afrika ve Sahel her zaman olduğundan, Tuareg şartlarını dikkate alınarak somutlaştırılmış ortak tutumla daha fazla istekte bulunmaları gerekmektedir. Çünkü Tuareg’in Mali ve Nijer’den ayrıldığını farz edersek; Cezayir, Burkina Faso ve Libya bu durumdan etkilenecektir. Çünkü bu grubun temel prensibi itaat ve sadakat üzere bir yürüyüş olan “El Emin El İqal” dir. Bu ülkeler, durumlarını ele alarak ve toplumsal özelliklerini belirleyerek bu etnik isyanın yeniden açılmasını önlemek için bütüncül yaklaşımlar uygulamalıdır.

IRAK'TAN DİNİ GRUPLARIN GÖÇÜ: SEBEPLERİ VE IRAK TOPLUMUNA YANSIMALARI

Lina Imad Mohsin*

Giriş

19.yüzyıl, insanların yeni topraklar keşfetmeye başladığı küresel göçün başlangıcıysa 20.yüzyıl, insan hareketlerinin zirveye çıktığı bir dönemdir. Ancak bu hareketler keşif amacıyla değil, insanların yaşamlarını korumak amacıyla gerçekleşmiştir. XXI.yüzyıl ise bir önceki yüzyılda yaşananların bir sonucudur. Silahlı çatışmalardan kaçmak amacıyla şehirden şehire, ülkeden ülkeye olan insan göçü, bu yüzyılda da devam etmiştir. Soykırımlara ve hiçbir istisnası olmayan etnik tehditlere ek olarak terörizmin, birçok ülkede öngörülemez bir uygulama olarak ortaya çıkmasını ve savaş esnasında sivillerin zarar görmesini önlemek amacıyla uluslararası bir yasa bulunmasına rağmen bu yasa, onları kötü ve kanlı yollardan koruyamamıştır.

Nüfus, bir ülkeyi güçlü kılan unsurlardan biridir. Nüfusun çeşitli değişkenleri ve işlemleri vardır. Herhangi bir alandaki nüfus üç işlemlerle değiştirilebilir: doğum, ölüm ve göç. Irak yapısal olarak dinî, etnik ve dilsel çeşitliliğe sahip olan ülkelerden biridir. Bu durum, Irak'ın şehirlerinde farklı oranlarda demografik değişimlere yol açan koşullara maruz kalmasına sebep olmuştur. Irak'ın nüfusunun %10'unun azınlıklardan oluşması, bu azınlıkların çatışma zamanlarında göç veya çoğunluğun kültüründe erime tehditlerine maruz bırakmıştır. Geçici barış zamanlarında bile devam eden savaşlar ve çatışmalar kısa vadede gözlemlenemeyen uzun vadeli etkilere sahiptir. 2003'ten beri ABD güçlerinin Irak'a girmesi ve Irak tarihinde yeni bir evrenin başlamış olmasının ilan edilmesiyle demografik değişimi amaçlayan birçok iç çatışmayla karşı karşıya kalınmıştır. 15 yıl boyunca her

*Gazeteci, Araştırmacı, İnsan Hakları Aktivisti, Bağdat Üniversitesinde Yüksek Lisans Öğrencisi

gün Irak'taki siviller sayısız terörist saldırısına, kaçırılmaya ve mallarının tahrip edilmesine maruz bırakılmıştır. Bu durum, genel olarak halkın özellikle de bu dinî azınlıktakilerin veya anayasal olarak etnik unsurlara eş değer olanların durumunu daha da kötüleştirmiştir.

Irak'ta şiddetin artmasından en çok etkilenen gruplar dinî ve etnik gruplardı. Uzun yıllar süren Şii-Sünni çatışmasında (2006-2007-2008) bu gruplar arada kalmış ve onları koruyacak silahları olmadığı için kaçmalarına sebep olmuştur. Dinî ve etnik unsurlar, Irak nüfusunun %10'unu oluşturmaktadır. Bu azınlıklar Ermeniler, Bahailer, Keldani Süryanileri, Kürtler, Yahudiler, Mandenistler, Filistinliler, Şabaklar, Türkmenler ve Yezidilerdir. Bu azınlıkların çoğu, iki bin yıldır Irak'ta yaşamaktadırlar. Ancak bugün Irak, onların varlığında önemli bir düşüşe tanıklık etmektedir. Bu durum Irak'tan tamamen sökülme ihtimallerini göstermektedir. Bu gruplar bölgelerini etkileyen şiddet olaylarından sonra uluslararası toplumda görünmedi. Dinî azınlıklara yönelik en belirgin ihlaller: Kölelerin rolünü lekelemek ve baltalamak; genellikle öldürmek veya fidye karşılığı tutmak amacıyla liderleri, din adamlarını ve içlerinde kadınların ve çocukların bulunduğu sivilleri kaçırmak; yerleşim bölgelerinde veya köylerde yapılan toplu kıyımlar; zorla İslam dinine sokmaya çalışmak; terörist saldırılar; dinî hoşgörü eksikliği ve mezhepsel çatışmaların yoğunlaşması. Bu ihlaller, azınlık vatandaşların Irak'tan ayrılmalarına sebep olmuştur. Dinî azınlıklar (Hristiyanlar, Yezidiler, Sabiîler) bu olaylardan en çok etkilenenlerdi. Çünkü alanları sürekli şiddete ve terörist saldırılara maruz kaldı. Irak'ta 2003'ten sonra dinî azınlıklar azalmış ve bunlara yönelik tehditler artmıştır. 2003'ten önce Irak'taki Hristiyanların sayısı bir milyon dört yüz yirmi bin olarak tahmin edilirken bugünkü tahmine göre sayıları sadece yaklaşık dört yüz elli bindir. Yezidi nüfusu 2003'ten önce yaklaşık yüz doksan bin olarak tahmin ediliyordu ancak bu sayı 2014'ten sonra sadece kuzey bölgesinde yüz doksan bindi. Sabiîler'e gelince sayıları elli bin kadardı ancak onlara karşı yapılan sistematik saldırıların ardından bu sayı dört bine düştü. Bu durum, bu azınlıkların varlığının azaldığını ve bu önemli kültürel unsurların kaybedilebileceğini göstermektedir. Irak'ın kültürel hafızasının önemli bir kısmının kaybedilmesine yol açan, Irak'taki Yahudi göçünün tekrarlanması olasılığı dikkate alınmalıdır. 2500 yıldır Irak'ta varlıklarını sürdüren Yahudilerin bugün Bağdat'taki sayıları 12 kişiden azdır.

Araştırmanın Önemi

Azınlıklar, ilk önce onları yerlerinden eden ve daha sonra Irak dışına göçe zorlayan koşullardan muzdaripti. Irak'ın iki bin yıldan fazla süredir topraklarındaki varlıklarını sürdüren grupların önemli bir kısmını kaybetmesi, kaçınılmaz olarak Irak'ın sosyolojik yapısını etkileyecektir. Irak'ın birliğini etkileyebilecek istikrarsızlık ve ayrımcılığın artmasının, azınlıkların bağlılığının ve dinî azınlıklara ait bireylerin koparılmasına yol açan koşulların varlığının, demografik yapı üzerinde ciddi etkileri vardır. Sorunlar tarihin etkilerini takip etmeksizin anlaşılabilir, göç sorununa ve bunun yol açtığı savaşa çözüm çizilemez.

Araştırma Sorunu

Araştırma sorunu başlıca üç sorunun cevabıdır: Dinî azınlıkların Irak'tan göç etmelerinin nedenleri nelerdir ve bu göç ne zaman başladı? Bu azınlıkları şehirlerinde tutmayı başaramayan devlet prosedürleri nelerdir? Azınlıkların bölgelerine dönüşü ve göçleri sonrası demografik geçişin Irak toplumlarının ve azınlıklarının birbirleriyle ilişkileri ve Irak'ın sözde Kürdistan Bölgesi ile olan ilişkileri üzerindeki etkileriyle karşılaşan başlıca zorluklar nelerdir?

Araştırma Metodolojisi

Çıkarımda bulunmak, sonuca varmak, göçle alakalı teorik kavramları netleştirmek ve kavramsal yaklaşımlarda bulunmak amacıyla analitik araştırma metodu izlenirken geçtiğimiz yüzyılda gerçekleşen Yahudiler gibi dinî bir azınlığın göçü ile 2003 sonrası diğer dinî azınlıkların göçü arasındaki benzerlikler ve farklılıkların derecesini gözlemlemek için karşılaştırmalı metod; ayrıca dinî azınlıkların önceki göçlerini incelemek, nedenleri ve etkileri üzerinde durmak amacıyla tarihsel metod kullanılmıştır.

Önceki Çalışmalar

Arap dilinde yazılan bu çalışmada, bölgelerinden göç ettikten sonra ortaya çıkan dinî ve etnik unsurların nüfus hareketleri veya azınlık göçünün bu bölgelerdeki demografik yapıya etkisi istatistikleri bulunmamaktadır. CEASEFIRE, MRH, ICRC ve UNDP gibi canlı kaynaklardan çıkmış raporlar ile göç aşamaları, göçmenlerin ve ülke içinde yerlerinden edilmiş kişilerin sayıları takip edildiği gibi Irak'taki azınlıkların hakları, tarihleri ve varoluşları konusunda uzman olan Masarat Kurumundan çeşitli kaynaklar kullanılmıştır.

Kavramsal ve Teorik Çerçeve

Göç, “ana vatandan başka bir ülkeye ikamet amacıyla gitmek ve oraya bireysel veya toplu hâlde yerleşmek” anlamına gelmektedir. Yer değiştirme terimi, “bir kişinin yerleşik olduğu yeri bırakarak devletin sınırları içerisinde bir başka yere yerleşmesi” demektir. Zorunlu göç ise “bir kişinin herhangi bir seçenek olmaksızın ülkesinden göç etmesi” olarak ifade edilir. Azınlıklar, daha büyük bir toplum içerisinde yaşayan gruba verilen isimdir. Etrafındaki sosyal çevreden ayrılan özelliklere sahiptir. Azınlık terimi çeşitli sosyal, ekonomik ve politik faaliyetlerin tam olarak kullanılmasından mahrum bırakılmayı amaçlayan ancak toplumun çoğunluğu için sınırlı bir rol üstlenen sosyal statüsü ve ayrıcalıkları olan bir grubun egemenliğinden muzdarip olan bir toplum olarak da kabul edilebilir. Soykırım terimi ise “saldırganlık sırasında, etnik veya dinî gerekçelerle yapılan vahşet” olarak tanımlanır. Son olarak bahsedeceğimiz kavram ise siyasi çoğulculuktur. Siyasi çoğulculuk, demokratik partileri ve sivil toplum örgütlerini içeren siyasi bir sistemi ifade eder. Bu sistem otoritelerin değişimine, farklı grupların ve eğilimlerin dışlanmadan veya belirli bir grubun üstünlüğü olmadan bir platformda toplanmasına olanak sağlamaktadır.

Kelimelerin bir kökeni vardır. Bir kelime olarak göçün de bir etimolojisi ve anlamı mevcuttur. Göç, yaygın olarak kullanılan bir kelime ve eski bir uygulamadır. Köken olarak göç (Arapça: Hicret): H c r: El vasl, yani “ulaşmak” kelimesinin zıddıdır. Nasr babında hicran, isim olarak da hicrettir. Bir toprağı bırakıp diğerine gitmek demektir. Kuran-ı Kerim’de şöyle geçmektedir: “^۱مُهْجُورًا الْفُرَّانَ هَذَا اتَّخَذُوا قَوْمِي (Furkan Suresi, 30.ayet) meali: “Kavmim bu Kur’an’ı büsbütün terketti.”¹

Göçün farklı kaynaklarda farklı tanımları yer almaktadır. Göç, “Bir ülkeye ülkenin vatandaşı olmayan kişilerin yerleşme amacıyla taşınma işlemidir.”² Göç olgusu büyümekte ve göç kavramı genişlemektedir. Roma’nın ele aldığı göç ve göçmen tanımına göre ise göçmen, ana vatanını terk ederek yabancı bir ülkeye, oraya yerleşme ve orada çalışmak üzere gitmek isteyen kişidir.³ Zorunlu göç terimi ise (forced migration) doğal veya insan kaynaklı nedenlerden (mültecilerin ve yerinden edilmiş yanı sıra doğal veya çevresel felaketler, kimyasal veya nükleer felaketler, kıtlık veya kalkınma projeleri gibi) dolayı yapılan göç hareketi olarak bilinmektedir.⁴

¹ Muhammed İbn Ebi Bekir İbn Abdül Qader El Razi, Muhtar El Sahah, *Dar El Kitab El Arabi*, Beyrut-Lübnan, s. 690.

² International Organization For Migration, Key Migration Terms, Internet, Website: <https://www.iom.int/key-migration-terms>

³ Attouf Elkabir, *Dünya ve Fas Göçleri Sosyo-Tarihsel Yaklaşım Örnekleri*, Ibn Zahr Üniversitesi, Agadir, Fas, s. 10.

⁴ International Organization For Migration.

Birden fazla neden ve koşulla bir yerden bir yere geçiş eylemi olmasına rağmen göç, kimin sorumlu olduğuna, coğrafi olarak göç edilen yerin niteliğine veya zamanlamasına bağlı olarak değişen çeşitli şablonlara sahiptir. Bunlar:

- 1- Bireysel veya toplu hâlde göçler
- 2- İsteğe bağlı veya zorunlu göçler
- 3- Geçici veya kalıcı göçler
- 4- İç ve dış göçler
- 5- Düzenli veya düzensiz göçler

Aynı zamanda göçü -ikinci konuda ele alınacak- “sorumluların isteği” nedenine göre sınıflandırmak mümkündür ve bu iki bölüme ayrılmaktadır: Birincisi gönüllü göç, ikincisi ise sınıflandırma zorunlu göçüdür.

Gönüllü göçün (voluntary migration) önemli nedenlerinden biri insanların kendi ülkelerindeki mevcut koşullardan daha uygun yaşam koşulları arama isteğidir.⁵ Genel olarak gönüllü göçün en önemli nedenleri ya yoksulluk, adalet, gelir dağılımı ya da nüfusun sürekli artışıdır.⁶ Zorunlu göçte ise (forced migration) başta çatışmalar olmak üzere savaşlar, din ve ırktan kaynaklanan sivil çatışmalar gibi birçok neden bulunmaktadır. İnsanlar çatışma bölgelerinden kaçmak ve hayatta kalmak için ellerinden geleni yapacaklardır. Özgürlükleri kısıtlayan, dinin veya aşiretlerin dayattığı sosyal alışkanlıklar yahut ülkenin kendi ilkeleriyle bağdaşmayan diktatörlük rejimiyle yönetilmesi ve siyasi muhalefet gibi etkenler göçe neden olabilir. Siyasi muhalefet de aynı zamanda zorunlu göçün sebeplerinden biridir. Bir rejimin muhalifleri fiziki tasfiye ile zorunlu göçe maruz kalabilir.⁷ Zorunlu göçün başka birçok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenler arasında kuraklık, kasırgalar ve sel gibi faktörler yer almaktadır.⁸ Chronicle Üniversitesi'nin yayımladığı rapora göre 2060 yılına kadar yıkıcı iklimsel faktörler nedeniyle göç eden 1,5 milyar insan olacağı tahmin edilmektedir. Zorla göçün nedenlerinden biri de yayılan hastalıklardır.⁹

⁵ Daniel Goh, *What Are The Causes Of Human Migration And The Effect On The Sending And/Or Host Country*, Internet, Website, https://www.academia.edu/5025685/what_are_the_causes_of_human_migration_and_the_effect_on_the_sending_and_or_host_country

⁶ Göçün Arkasındaki Ekonomik ve Sosyal Nedenler, 27/12/15, Al Mashreq Gazetesi, İnternette Mevcut <http://Www.Al-Mashreq.Net/Inp/View.Asp?Id=97191>

⁷ Daniel Goh, a.g.e

⁸ Concernworldwideusa,12\4\2018,5 Causes Of Forced Migration, Intertet, Website <https://www.concernusa.org/story/5-causes-forced-migration/>

⁹ Celia Mcmichael,7\7\2015, Climate Change-Related Migration And Infectious Disease, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/pmc4720222/>

Göç kavramı, ona benzer başka kavramlara da sahip olmakla birlikte, bu kavramların anlamları koşullara göre farklılık göstermektedir. Ancak bütün bu kavramlar bir yerden bir yere yapılan nüfus hareketi meselesinde buluşmaktadırlar. İlk olarak akla gelen kavram ilticadır. İltica, "İrk, din, uyruk, belirli bir sosyal gruba üyelik veya politik görüş nedeniyle köklü bir zulüm korkusuyla artık vatandaşı olduğu ülke tarafından korunmaya sahip olmayan herkes." olarak tanımlanır.¹⁰

Yaygın olarak kullanılan ikinci kavram yerleşimciliktir. Eski halkların ve medeniyetlerin farklı yerleşim ve göç türlerini bildiği, tarih boyunca farklı halklar tarafından uygulanan eski bir insan olgusudur ve bu fenomen, temel olarak insan topluluklarını göç etmek için çeken yerlerin varlığını temel alarak var olan topluluklarla bir arada yaşamaya ve şiddete düşmeksizin entegrasyona dayanır. Ancak başka bir tanım daha vardır. Sömürgeciliğin bir parçası veya araçlarından biri olarak "sivil nüfusunun bir kısmının işgal ettiği bölgeye doğrudan veya dolaylı olarak transferini veya bu bölge içindeki veya dışındaki işgal altındaki bölgelerin nüfusunun tamamı veya bir kısmının kaldırılmasını veya aktarılmasını" tanımlamaktadır.¹¹

Bir diğer kavram ise ülke içinde yerinden edilmiş kişilerdir. Bu kavram "Silahlı çatışmanın, genel şiddet durumlarının, insan hakları ihlallerinin, doğal veya insan yapımı felaketlerin etkilerinden kaçınmak amacıyla devletin tanınmış uluslararası sınırlarını aşmadan evlerini ve ikamet yerlerini terk etmek zorunda kalan kişilerdir."¹² şeklinde tanımlanmaktadır.

Dinî ve Mezhebî Grupların Göçü

Irak çeşitliliklere sahip bir ülkedir. Bu çok uluslu, çok dinli ve çok mezhepli ülke, Irak sınırı boyunca uzanan bazı milletler ve mezheplerle çevrili bir bölgenin ortasında yer almaktadır. Irak nüfusu iki ana kavimden oluşmaktadır. Bunlar Araplar ve Kürtlerdir. Buna ek olarak Irak'ta eski zamanlardan beri yaşayan azınlıklar da mevcuttur ve bunlar Türkmenler, Asurlular, Keldaniler ve Aramilerdir. Irak dinî açıdan da çeşitliliklere sahip bir ülkedir. Nüfusunun büyük bir kısmı Müslüman olmasına rağmen binlerce yıldır diğer azınlıkların var oluşları (Hristiyanlar, Yezidiler, Sabiiler ve diğer birçok din), buranın dinler için ne kadar elverişli bir ortam olmasının

¹⁰ Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme (1951), <https://www.hlm.org/img/documents/Refugee%20Convention%201951%20ar.pdf>

¹¹ 1998 tarihli Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Siyasi Düzeni, https://www.un.org/arabic/documents/basic/rome_statute.pdf

¹² Karen Gabr, Nora Babich, Antoine Bouvier(2016), *Modern İnsan Hakları Kılavuzu, Parlamentolar Arası Birlik, Uluslararası Kızılhaç Komitesi*, s. 89

kanıtıdır. Genellikle seküler bir sistem olarak ifade edilen Saddam Hüseyin döneminde azınlıkların durumları daha iyi değildi. 1970 Anayasası'nın ilk maddesi amacın sosyalist sisteme ulaşmak olduğuna, dördüncü madde ise devletin resmî dininin İslam olduğuna işaret ederken 25.madde, din ve inanç özgürlüğünü garantilemektedir.¹³ Eski Irak medeniyetine yani Mezopotamya medeniyetine (ve Hammurabi Yasası'na) atıfta bulunmak üzere 2005 yılındaki kalıcı Irak Anayasası girişinde belirtildiği gibi, "Irak demokratik nizamına sahip, hukuka saygılı, adaletin tesisine düşkün, kültürü ve çeşitliliği koruyan, Irak Anayasasının 2.madde 2.fıkrasında Irak'taki Müslüman çoğunluğa ek olarak üç dinî unsura (Hristiyan, Yezidi, Sabelilere) ait bir nüfusun olduğunu", 3.maddeye ek olarak Irak'ın çok uluslu ve çok dinli bir ülke olduğu, bunun yanı sıra onlara tanınan dinî haklardan ve ibadet özgürlüğünden bahsedilir. 14. ve 16.maddelerde anayasa ırk, etnik köken veya inanç konusunda ayırım yapmaksızın vatandaşların eşitliklerini tanır. 10.madde kutsal yerlerin güvenliğinin ve bu mekânlarda yapılan ibadetlerin kişinin tabii hakkı tanırken 17.madde, başkalarının haklarına aykırı olmayacak şekilde özgürlük ve kişisel mahremiyet hakkı tanımıştır. Aynı zamanda anayasanın 42. maddesi de bireyin özgürlüğünü sağlar. 43. madde, herhangi bir dine mensup olan bireylere dinî törenlerini uygulama özgürlüğünü, dinî bağışlarını ve dinî kurumlarını yönetme özgürlüğünü verdi.¹⁴ Bunlardan Irak hukukunun dinî unsurlara yasal koruma sağladığı sonucuna varabiliriz. Irak'ın taraf olduğu uluslararası hukuk ve anlaşmalara ek olarak dinî unsurların haklarını ve varlıklarını koruma gerekliliğinin tüm bu garantileri, bu unsurlar için itici bir ortam olarak sunulan güvenlik ve sosyal koşullar ışığında yeterli değildi. Bu bölüme, anayasada bahsedilen her dinî unsura genel bir bakışla başlayacağız. Irak'tan göç etmelerinin sebepleriyle, neden başladığıyla, bu unsurların sayılarıyla ve Irak haritasının neresinde yer aldıklarıyla devam edeceğiz. Son olarak bu göçün Irak toplumu ve devleti üzerindeki etkisini inceleyeceğiz.

Irak'ta Dinî ve Mezhebî Gruplar (Hristiyanlar, Yezidiler, Sabiiler)

Hristiyanlık: Hristiyanlık dini, Mezopotamya'da iki bin yaşındadır. yaşındadır. M.S. I.yüzyıldan itibaren Hristiyanlık Irak'ta yaşayan ikinci en büyük dindir. Hristiyanlığa mensup olan insanlar Irak'ta 14 mezhebe bölünmüştür. Bunların çoğu diğer eski dillerin yanı sıra Arapça konuşur. Tarihsel, kültürel ve mezhepsel bakış açılarıyla bakıldığında Irak'taki

¹³ Irak Geçici Anayasası, 1970.

¹⁴ Irak Kalıcı Anayasası, 2005.

Hristiyanlar 4 mezhebe bölünür: Keldaniler, Asurlular, Süryani Ortodokslar (Jakoben) ve Ermeniler.

1991’de ilk Körfez Savaşı’ndan önceki Hristiyanların sayısı 1,5 milyonu ve bu sayı o zamanki nüfusun yaklaşık %3’üydü.¹⁵ ABD’nin 2003’te Irak’ı işgal etmesi ve artan terörist saldırıların ardından Hristiyan dinini Batı’ya bağlayan dinî ve ideolojik bir yapı çerçevesinde silahlı kuvvetlerin varlığından sonra, Irak’taki Hristiyanların sayısı yalnızca 800 bin oldu.¹⁶ 2014 yılında DEAŞ’ın Musul’u ele geçirmesinin ardından Hristiyan dinine mensup olanlara 450 dolarlık haraç ödemeleri, İslam dinine girmeleri veyahut öldürülmeleri için belli bir süre verildi.¹⁷ Bu şekilde Hristiyanlar Kürdistan bölgesine kaçmak ve sonrasında Irak dışına göç etmek zorunda kaldılar. Ürdün’deki Irak Hristiyan Topluluk Konseyi başkanı Ghazi Rahour’a göre şu anda tahminen 450 bin Hristiyan bulunuyor. Bu, Irak’taki Hristiyanların yaşadığı ilk göç değildi. İlk göçleri, 350-700 kişilik kurbanı¹⁸ sebep olan Simele Katliamına yani 1933 yılına kadar uzanıyor. Hristiyanlığın tabii tutulduğu ikinci göç ise Baas Partisi tarafından yürütülen “İnanca Dönüş Kampanyası”ndan sonra gerçekleşti. 2003 yılından sonra Hristiyanların göçü üç evrede gerçekleşti¹⁹:

1. 2003’ten sonra, Irak’ta güvenlik durumunun kötüleşmesiyle birlikte Hristiyanlar, bölgelerinden özellikle de Bağdat’tan Erbil, Dohuk ve Süleymaniye’ye geçtiler.
2. Hristiyanların ikinci göç dalgası 31 Ekim 2010’da kilise bombalanmasının ardından gerçekleşti.
3. Üçüncü ve son dalga, “Musul’u Hristiyanlardan Arındırma” isimli etnik temizlik kampanyasının sonucuydu ve bu ²⁰ Hristiyanlar açısından geri dönüşü olmayan bir göçtü. DEAŞ’ın 2014’te Irak’a gelişyle başladı.

* İzzat İbrahim al-Douri başlatılan bir kampanyadır 1993 itibarıyla bir gündemi takip etmek için İslam Sosyal ve kamusal olarak daha muhafazakar. Kampanya, İslami gruplara özgürlüklerini verilmesindeki, dini programlara yerleştirilen kaynaklardaki ve İslami yaptırımlardaki artış ve Irakta tüm sektörlerde İslam’a yönelik daha fazla odaklanma gibi çeşitli politikaları içeriyordu.

¹⁵ *Tarihin Asaleti ve Bugünün Krizi arasında Irak Hristiyanları*, BBC Arapça (1 Kasım 2010)

http://www.bbc.com/arabic/middleeast/2010/11/101101_christianiniraq

¹⁶ *Tarihin Asaleti ve Bugünün Krizi arasında Irak Hristiyanları*, BBC Arapça (1 Kasım 2010)

¹⁷ *DEAŞ’ın İslama girme, haraç veya öldürme için Musul Hristiyanlarını seçti*, CNN Arapça (18.07.2014)

<https://arabic.cnn.com/middleeast/2014/07/18/isis-mawsil-christians-mesaage>

¹⁸ Audisho M. Gorges Ashitha (2013), *1933 Simele Disaster – Reasons and Its Local & International Impact*, s. 230. <http://stclements.edu/grad/gradashitha.pdf>

¹⁹ Hristiyan Dinler İşleri Direktörü Majed Faraj Saloumi ile 8/4/2019 tarihinde buluşma, Bağdat’taki Hristiyan, Yezidi ve Sabîî Dini Vakıfları Divanından bir araştırmacı ile röportaj.

²⁰ Araştırmacı Saad Salloum’un 15.12.2014’te Kelimet El Hurre Programı’nda kullandığı bir terim, Al Mayadeen Kanalı.

1- Yezidiler

Yezidiler, birleşik bir tek tanrılı dini kucaklayan etnik bir azınlıktır. Yezidiler Suriye, Ermenistan, Türkiye ve Gürcistan gibi bazı ülkelere yayılmışlardır fakat merkezîyetleri özellikle Irak'ın kuzeyinde ve kuzeybatısındaki Sincar Dağı çevresindeki bölgede, Musul'un batısında, Ninova ve Duhok bölgelerini birbirinden ayıran sınır bölgelerindedir. Husayn Dağı vadisinde yer alan Laliş Mabedi, Yezidilik inancı için önemli bir ibadethanedir. Bu mabedin yaşı iki bin yılın üzerindedir²¹.

Bazı kaynaklara göre 2003'ten önce Irak'taki Yezidilerin sayısı 900 bin kişi olarak tahmin ediliyor.²² Bazı diğer kaynaklar ise Yezidilerin sayısının 560 bini aştığını gösteriyor.²³ 2014 olaylarından ve Yezidis isminin DAES'in yaptığı yıkım ve skandalların eş anlamlısı olarak ortaya çıkışının ardından sayıları yüz doksan binin altına düşmüştür²⁴.

DEAŞ'ın yaptığı katliamlar, Yezidilerin Irak'tan göç etmelerinin ilk nedeni değildi. Yezidiler geçmişte "Ferman" adı verilen 72 baskı kampanyasına maruz kaldı. Başlangıcı XIX.yüzyılda, özellikle 1872 yılında, çocukları Osmanlı ordusuna katılmayı reddettikleri için yaşandı. İkinci göç, 1991 Irak Savaşı'nda gerçekleşti. 2003 yılından sonra da Yezidiler, Hristiyanlarla aynı sebepten dolayı göç etmek zorunda kaldılar.

Sabiîler: Sabiî dini, en eskisi olmasa bile eski tek tanrılı dinlerden biridir. Irak'ın güneyinde, Mezopotamya topraklarında Ur şehrinde ortaya çıkmıştır.²⁵

Dünyadaki Sabiîlerin sayısı elli bin, Iraktaki Sabiîlerin sayısı ise 2003 yılından önce on ile on iki bin arasındadır. 2003 olaylarından sonra, nüfusları yalnızca dört bin oldu ve sürekli azalmaktadır. Sabiîlerin yerlerinin değişmesine ve Irak'tan göçmelerine sebep olan saldırılar iki aşamaya ayrılır:²⁶

²¹ Saad Salloum (2014), *Irak'ta Azınlıklar (Bellek, Kimlik, Zorluklar)*, Basım, Yayıncılık ve Dağıtım için Dar Al-Rafidain, Bağdat-Beyrut, s.90.

²² Osman El-Muhtar, *Irak'ta ki Yezidiler: Üç Yüzyıl ve Üç Katliam*, El Arabi El Cedid(13 Ağustos 2014). <https://www.alaraby.co.uk/politics/2014/8/13/%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%8A%D8%B2%D9%8A%D8%AF%D9%8A%D9%88%D9%86-%D9%81%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A7%D9%82-%D8%AB%D9%84%D8%A7%D8%AB%D8%A9-%D9%82%D8%B1%D9%88%D9%86-%D9%88%D8%AB%D9%84%D8%A7%D8%A6%D8%A7%D8%AB-%D9%85%D8%B0%D8%A7%D8%A8%D8%AD>

²³ Saad Salloum, *Op Cit.*, S. 87.

²⁴ Osman El Muhtar, a.g.e.

²⁵ *Irak'ta yaşıyorlar. Sabiîler kimlerdir?*, Al hurra Sitesi(20 Temmuz 2018), <https://www.alhurra.com/a/mandaeism-iraq-eid/378439.html>

²⁶ Ghazwan Yahya Yousef, 18 Kasım 2013, Sabiî gerçeği ve arzusu, Hamurabi İnsan Hakları Örgütü, <https://www.hhro.org/%D8%A7%D9%84%D8%B5%D8%A7%D8%A8%D8%A6%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%85%D9%86%D8%AF%D8%A7%D8%A6%D9%8A%D9%88%D9%86-%D8%A7%D9%84%D9%88%D8%A7%D9%82%D8%B9-%D9%88%D8%A7%D9%84%D8%B7%D9%85%D9%88%D8%AD/%D9%85%D9%82%D8%A7%D9%84%D8%A7%D8%AA>

1. 2003 öncesi olaylar

- Ulusal harekete gidilerken yaklaşık 68 şehit verildi.
- Irak-İran Savaşı'nda 210'dan fazla Sabî şehit oldu.
- Diğer olayların en yaygınları: kasıtlı cinayetler, silahlı soygunlar, hırsızlık ve diğerleri.

2. 2003'ten sonra Sabîlere yönelik ihlaller çeşitli şekillerde yapıldı

- Bir dine bağlı olduğu için öldürülme olayları, genellikle hırsızlık ve mülkiyete el koyma nedenleri,
- Sivilleri hedef alan eylemler veya ABD'nin şehirleri bombalaması sonucu meydana gelen terör olayları,
- Kaçırma, gasp ve hırsızlık olayları,
- Kaybolanlar kaçırıldılar ve akıbetleri henüz bilinmiyor.
- Ölüm tehditleri ve dükkânları yakma gibi diğer operasyonlar,
- Zorla göç ettirme: Özellikle başkent Bağdat'ta hayatlarını tehdit eden güvenlik durumu nedeniyle Irak'taki azınlıkların paylaştıkları.

Göç Sebepleri (Güvenlik, Sosyal, Politik, Ekonomik, Psikolojik)

Üç unsur için (Hristiyanlar, Yezidiler, Sabyalılar) göçün başlangıcını izleyerek bu göçün nedenleri, özellikle 2003'ten sonra artmış olanlara benzer ve örtüşür durumdadır. Göç nedenleri:

1. **Güvenlik tehditleri:** 2003'te Irak'taki azınlıkların çektiği acılardan sonra, Irak'ın dünyadaki en tehlikeli ülkeler listesinde, dinî ve ulusal azınlıkların statüsünde Somali'den sonra ikinci sırayı aldığını görüyoruz. 2003'ten sonra artan saldırılar, yalnızca dinî azınlıklar için değil aynı zamanda milyonlarca Iraklı Müslüman için de önemli bir göç sebebi olmuş, terör olayları ve silahlı milislerin varlığı azınlıkların yerinden edilmesinde ve birçok sivilin hedef alınmasında önemli bir rol oynamıştır. Siyasi analist Kathleen Rodolfo, 2008 yılında yaptığı analizde özellikle Bağdat'taki Hristiyanların sistematik olarak hedeflendiğini söyledi. 2007 yılında, örneğin DEAŞ tarafından üstlenilen 10 kilise hedeflendi. Ayrıca birçok Hristiyan din adamı öldürüldü. Suikast, adam kaçırma, haraç ödeme talepleri ve hatta İslam'a girme gibi Hristiyan sivillere yönelik tehditler Irak'tan ayrılmalarının ana nedenleri arasındaydı. Hristiyan azınlıklar; mülklerine el konulma, kadınlara başörtü takmamaları durumunda

öldürülme gibi tehditlere maruz kaldı.²⁷ Hristiyanlara yapılan saldırılar bu kadarla da kalmadı. DEAŞ'ın 2014'te Musul'un kontrolünü ele geçirmesiyle Iraklı Hristiyanlar zorla evlerinden çıkarıldı ve mülklerine el kondu. Sabiülere gelince, güvenlik eksikliği göç etmelerine neden oldu. Öldürme, hırsızlık, Sabiülere ait olanların gaspları, kadınlara örtünme dayatması ve kaçırma olayları, onları göçe zorladı²⁸. Yezidilere gelince, onlar da terör olaylarından paylarına düşeni aldılar. El Kaide tarafından 2007 yılında bir köy komple havaya uçuruldu. En fazla terör kurbanı verilen terör olayı sayılan bu patlamada, 520 Yezidi can verdi.²⁹ Ancak Yezidilerin ismi DEAŞ'ın işlediği suçlar harici dünyada duyulmadı. DEAŞ'ın kontrolü altındaki topraklarda yürüttüğü "arınma" kampanyası, bu alanlardaki dinî azınlıkları hedef aldı. Ağustos 2014'ün başlarında Sincar kentine yapılan saldırı, o bölgedeki nüfusun çoğunluğunu oluşturan Yezidileri hedef alan kampanyanın başlangıcıydı. Ağustos ayının ilk haftasında 500'den fazla Yezidi'nin öldürülmesiyle haberlerin yayılması, Yezidi kimliğini bu bölgelerden silmeyi amaçlayan bir planın hayata geçirilmesiydi. Yaklaşık 130 bin Yezidi'nin Erbil ve Duhok'a göç etmesine rağmen 35 bin ila 50 bin arasında insan açlık ve susuzlukla yüzleşmeleri sebebiyle Sincar Dağı'na geçti. Kalanlar öldüler mi kaldılar mı yoksa İslam'a girmeye mi mecbur edildiler, belli değil. Aynı zamanda kadınlara yönelik cinsel saldırı kampanyası da başladı. Yezidi kız ve kadınların köleliği, satışı ve takas edilmesine izin veren broşür ve talimatlar yayımlandı.³⁰ Yezidilerin haklarına el konulmaya devam etti ve sadece ilk haftada 1293 Yezidi canından oldu.

Sincar'da bugüne kadar keşfedilen toplu mezar sayısı, onlarca bireysel mezar ve 71 toplu mezardan ibarettir.

Iraklı Hristiyanlar milisleri ve dinî partileri şehirlerinde taciz etmek, sonra da onları terk etmeye motive etmekle suçluyorlar. Sabiülerden çok da farklı olmayan bu durum, güvenlik muhalefeti devam eden soykırım ve azınlıklara yönelik saldırılar göç için yeterince önemli sebeplerdir. Etkili

²⁷ *Iraklı Hristiyanlar hedef alınmaya devam ediliyor. Kaçırılan gencin cesedinin Kerkük'te bulunması ve yerlerinden edilen aileler*, Alsumaria News (5.10.2009)

<https://www.alsumaria.tv/mobile/news/16576/iraq-news>

²⁸ Ghazwan Yahya Yousef, a.g.e.

²⁹ Halid El Ghali, 2003'ten bu yana Irak'taki en kanlı on operasyon, Irfaa Sawtak sitesi (11. 07. 2016,) <https://www.irfaasawtak.com/a/%D8%A3%D9%83%D8%AB%D8%B1-10-%D8%B9%D9%85%D9%84%D9%8A%D8%A7%D8%AA-%D8%AF%D9%85%D9%88%D9%8A%D8%A9-%D9%81%D9%8A%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A7%D9%82-%D9%85%D9%86%D8%B0-2003/329679.html>

³⁰ *Yezidi Toplumuna Karşı İşlenen Etnik ve Cinsel Suçlar: DEAŞ'ta Yabancı Savaşçıların Rolü*, Ekim 2018, Raporfidh, kinyat.

partilerin önderlik ettiği silahlı grupların varlığı ve aşiret gücünün varlığı, azınlıkların zayıflamasına katkıda bulundu. Çünkü Irak'taki Müslümanların ve Kürtlerin çoğunluğunun sahip olduğu bir güçleri yoktu. Azınlıklara yönelik tekrar eden saldırıların neticesinde Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ne göç talebi arttı.

2. **Sosyal Kısıtlama:** Irak'taki dinî azınlıklar, üyeleri ortak akla dayanan sosyal bir ortamda yaşamaktan ve dinî azınlıkların sosyal kısıtlamalarının, başka bir dine mensup bireye biz ve diğer biçiminde davranmaları için çocukların yetiştirilmesinden başlayarak klişeleştirilmekten muzdarip durumdadırlar. 1.sınıftan itibaren okullarda İslami Eğitim dersinin verilmesinin zorunlu olması, başka dine mensup olan çocukların derslerden çıkarılması, Müslüman bir çocuğun temelde diğer dinlerin mensubu bireylerin varlığının önemini kabul etmeden sadece dinin, öğretilerinin ve ibadetlerinin bilgisine erişmesini sağlar. Ayrıca Müslüman çoğunluk, dinî azınlıkların yanlış etiketlemelerini benimsemiştir. Mesela Yezidilere Yezidi demek, Muaviye'nin oğlu Yezid'e nispet edildiği için Yezidiler'in Şiiler tarafından dışlanmasına yol açmaktadır. Onlara "satanist" damgasının yapıştırılması ise hizmet sektöründe çalışamamalarına yol açmıştır. Azınlıklar ayrıca, kadınlarının başörtü takmasına zorlanmak, uzun kıyafetler giymek ve dinî sembolleri gizlemek için onları İslamileştirme girişimlerine maruz bırakılmıştır.

3. **Politik Dışlanma:** Eski rejimin kabul ettiği Araplaştırma kampanyalarına ve 1990'larda başlatılan dinî kampanyanın yanı sıra 2003'ten sonra, demokratik bir sistemin başlatılması nedeniyle dinî ve etnik azınlıklar, eski rejimde bulunmayan özel anayasal öneme sahip oldu. Azınlıkların anayasal olarak tanınmasına, ibadet özgürlüklerine ve kamuya eşit erişime rağmen Irak anayasası tarafından verilen pozitif ayrımcılıktan uzak birçok uygulama mevcuttur. Mesela Irak Seçim Yasası, azınlıklara 328 sandalyeden yalnızca 9 sandalye verdi. Bu hiç yeterli olmadı. Birleşmiş Milletler Irak Hükûmeti'ne, azınlıklara nüfuslarıyla orantılı olacak şekilde 12 sandalye vermesini önerdi. Aynı şekilde Yezidiler, Irak Parlamentosu'nda adil bir şekilde temsil edilmemekten muzdarip durumdadırlar. Mevcut istatistiklere göre 500 bin nüfus var ve her 100 bin kişi, 1 sandalye eder.³¹ Ayrıca dinî azınlıklar, güvenlik sektöründeki üst düzey konumların dışında tutulmuştur. Savunma Bakanlığı ve

³¹ Lina el-Moussawi, Abdülmehdi hükûmetindeki Yezidiler, Al Alaam Gazetesi (5 Kasım 2018) <https://alaalem.com/?aa=news&id22=50301>

İçişleri Bakanlığında Müslümanlar harici kimse bulunamaz. 2018'de kurulan Adil Abdülmehdi hükûmetinde de herhangi bir azınlık temsil edilmemektedir. Siyasette uygun bir şekilde temsil edilmemeleri genellikle büyük partilere ait azınlıklara mensup herhangi bir milletvekilinin etkinliğini ortadan kaldırmaktadır. Azınlık hakları göz ardı edilerek seçmenlerin oylarının dağıtılması, gündemlerini uygulayabilmelerini mümkün kılar. Bütün bunlar, azınlıkların ikinci sınıf vatandaşlar olarak algılanmasına sebep olan ve birçok durumda göç etmelerine katkı sağlayan faktörlerdir.

4. **Ekonomik Faktör:** Dinî azınlıklar, Irak halkının geri kalanıyla aynı ekonomik seviyede olmaktan muzdariptirler. Daha iyi bir yaşam için göç arzusuyla tahrik edilen dinî ve etnik azınlık üyeleri, Irak devlet kurumlarında herhangi bir pozitif ayrımcılık olmadan kamu hizmetinde çalışmada diğerleriyle rekabet hâlinde. Azınlık üyesi çalışanların, emekli olma veya istifa etmeleri durumunda yerleri aynı azınlıktan bir başka kişiyle doldurulmamaktadır. Özellikle parti mensubu olan Müslümanların çoğunlukta olduğu bölgelerde durum budur. Öte yandan Yezidilerin hizmet sektöründe dinî sebeplerden ötürü yer almaları mümkün değildir. Bu durum işsizlik sıkıntısını arttırmaktadır. Ayrıca Yezidilerin yaşadığı köylerde özellikle kadınlar açısından eğitim sıkıntısı mevcuttur. Serbest meslekle uğraşmaları da onlar için bir tehdittir. Çünkü İslam dininin onları hedef almasına bahane olan alkollü içki endüstrisiyle bilinmektedirler.³² Gayrimüslim azınlıklara, 2001'in 6 numaralı alkollü içki satışı ile ilgili mevzuatta öngörüldüğü gibi alkol satma izni verilmiştir. Ancak bu meslek, silahlı gruplar tarafından açık arttırmaya sunuldu, bu şekilde azınlıklar satış yapma lisansını alırken kârları bu gruplara gitti.
5. **Psikolojik Etken:** Dinî azınlıklar için göçün psikolojik etkeni birçok faktörün birleşiminden oluşur. Bunlardan biri onlarda sonsuza dek kalacak olan "şiddet belleği"dir. Özellikle son yıllarda, Yezidi azınlığın soykırımı maruz kalmasının ardından çoğu, fiziki ve cinsel şiddete maruz kalmış, bunun sonucunda ettikleri göçlerde ve Bağdat tarafından

³² Ali Jawad, Aref Yousef, *Irak Parlemlentoları. Azınlıklar büyük partilerin egemenliğiyle karşı karşıya*, Anadolu Ajansı(25 Nisan 2018) <https://www.aa.com.tr/ar/%D8%A7%D9%84%D8%AA%D9%82%D8%A7%D8%B1%D9%8A%D8%B1/%D8%A8%D8%B1%D9%84%D9%85%D8%A7%D9%86%D9%8A%D8%A7%D8%AA-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A7%D9%82-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%82%D9%84%D9%8A%D8%A7%D8%AA-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%8A%D9%86%D9%8A%D8%A9%D8%AA%D9%88%D8%A7%D8%AC%D9%87-%D9%87%D9%8A%D9%85%D9%86%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%AD%D8%B2%D8%A7%D8%A8-%D8%A7%D9%84%D9%83%D8%A8%D9%8A%D8%B1%D8%A9-%D8%AA%D9%82%D8%B1%D9%8A%D8%B1/1127317>

kurtarılmayı beklemedeyken açlık ve susuzluktan ölmüşlerdir. Ancak zayıf strateji ve silahlı kuvvetlerin geri çekilmesi gerçekleşmedi. O zamanlar DEAS'e sadık olan Sünni Müslümanların desteğine ek olarak yalnızca Yezidiler değil, Irak'taki herhangi bir dinî azınlık da tehlikelerle çevrildi. Şiddetten etkilenmemiş olan aileler bile gelecekte korkmayı düşünebilir veya zaten göç etmeyi düşünmüş olabilir durumdaydılar.

Irak'tan Dinî Grupların Göçünün Irak Toplumuna Etkileri

Belirli bir zaman dilimi içinde bir grubu hedefleyen bir saldırının gerçekleşmesi bir sınıfın varlığını azaltabilir, kaçmalarına yol açabilir. Eğer uygun koşullar mevcutsa hayata yeniden dönebilirler. Ancak tekrar eden saldırılar bu grubun tükenmesine sebep olur. 2500 yıldan beri Mezopotamya'da varlıklarını sürdüren Yahudilere olan şey de budur. 1930'lardan itibaren Yahudilere yönelik zorbalık ve ayrımcılık kampanyaları başlamıştır. Bu durum Irak'taki siyasi istikrarsızlıkla beraber yıllar boyunca devam etti. 1970'lerin ortasında Yahudilerin varlığı ortadan kayboldu.³³ Araştırmada bahsi geçen azınlıkların varlıkları, her saldırı ve terör olayından sonra giderek azalmaktadır. Bu saldırıların etkileri (yansımaları) şöyledir:

- 1. Demografik Etki:** Dinî azınlıkların, yakın gruplar hâlinde yaşadıkları için Ninova Ovası, Kerkük, Basra ve Bağdat'taki bazı mahalleler gibi yüzlerce yıl yaşadıkları bölgeleri vardır. DEAS'tan kurtarıldıktan sonra Bağdat ve Kürdistan arasında ihtilafli bölge olan Ninova'ya azınlıkların girmesi ve buna ek olarak Irak Anayasası'nın 140.maddesine göre, Kerkük'e ek olarak 2005'te bu azınlıkların kısmi olarak iadesi olasılığı ile ortaya çıkacak olan nüfusun değişmesi yakın ve uzun vadede yıkıcı sonuçlara neden olacaktır. Kürt bölgesini Irak'ın geri kalanından ayıran bölgelerde azınlıkların varlığı Irak'tan ayrılma fikrini zorlaştırıyor. Bilhassa azınlıklar, Kürt devletini destekleyenler ve karşı çıkanlar olarak ikiye ayrılmışlardır. Yoklukları, Irak'ın birliğini tehdit eden daha fazla çatışma için kolay bir yol olacaktır. Ayrıca ayrılmaları, Irak'taki azınlık haklarını korumak için gelecekteki politikaları formüle etmeleri açısından stratejik bir ihtiyaç olduğundan dolayı, sayımın önemli adımlarını da etkileyecektir.³⁴ Diğer etki ise Irak toplumunun yokluğundan muzdarip çoğulculuk kültürüyle ilgilidir. Müslüman çoğunluk arasında dinî ve etnik azınlıkların varlığına rağmen kontrol ettiği bölgeselcilik ve hizipçilik,

³³ Saad Salloum, a.g.e., ss. 66-73.

³⁴ Irak'ın BM Her Türlü Irk Ayrımcılığı Türünün Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmeye Uyum Raporu (2018), İnsan Hakları Yüksek Komisyonu, Bağdat.

vatandaşlık pahasına alt kimliğe bağlı kalmayı teşvik edebilir ve henüz herhangi bir yasayı suçlamayan ırkçı uygulamaların körüklenmesini sağlayabilir. Ek olarak Irak'ın azınlıklarının geri dönüşü olmayan artan göçleri, yüzyıllarca süren nüfus dengesi üzerinde gelecekteki bir etkiye sahip olan hafızasının, tarihinin ve kurucularının büyük bir bölümünü kaybetmesine neden olabilir.

2. **Sosyal Etkiler:** Irak toplumunun diğer dinlerin insanların varlığı ile bağlantılı olarak özgürlüklerine, farklılıklarına ve uygulamalarına saygı göstermek gibi nesillerdir süren bir özelliği var. Irak, sivillerin haklarının ciddi şekilde ihlal edilmesine ve özgürlüklerine el konulmasına zaten maruz kalmıştır. Özellikle son yıllarda bazı gruplar, bilinmeyen taraflarca fiziki olarak elemeye maruz bırakılmış olsalar da yalnızca geçerli sosyal normlarla ilişkili bağlamdan farklı özelliklere sahip olduklarından dolayı fiziki tasfiyeye tabi tutulmuşlardır. Azınlıkların göçündeki artış ve işaretlerinin toplum içinde kaybolması, yasa dışı grupların daha fazla özgürlük almalarını sağlayacaktır. Dinî azınlıkların haklarından mahrum kalmaları, korunmaları ve varoluşları garanti edilmediğinden kadın, çocuk ve eş cinsellerin haklarına ilişkin haklar daha fazla zulüm ve zulme karşı özellikle savunmasız olan yeni azınlıklara sebep olacaktır. Irak'ta sadece 2017 yılında 220' den fazla eş cinsel öldürüldü ve bu cinayetler 2003 yılından beri devam etmektedir.³⁵ 2017 ve 2018 yılları arasında birçok ünlü şahsiyet ve eylemci hürriyetlerini İslam'a aykırı gelecek şekilde kullandıkları için öldürüldüler.³⁶ Dinî ve etnik azınlıkların göçünün toplumsal etkisi Irak'taki herkesin özgürlüğünü tehdit etmektedir. Bu tehditler, kadınların giyeceği kıyafetlere karar vermeye; kafe, turizm şirketi ve restoranlar gibi yerlerde çalışmalarını engellemeye kadar ulaştı. İnsanların giydiği kıyafetler, Kerbela gibi dinî açıdan önemli şehirlerde kadınlara başörtü takma zorunluluğu getirilmiş, takmayanların bu şehre girmesine izin verilmemiştir.³⁷ Aynı şekilde Kerkük Emniyeti tarafından gençlerin şort giymesi de yasaklanmıştır.³⁸ Farklı bir dine mensup insanların ritüellerini ve geleneklerini kabul etmeye alışabilecek bir

³⁵ Irak, DEAŞ hezimetine rağmen eşcinsel boyutunu temsil etmeye devam ediyor, NRT(10.7.2018), <http://www.nrttv.com/AR/News.aspx?id=2205&MapID=2>

³⁶ Mustafa Haşim, *Tamkılıklar: Irak'taki kadın eylemcilerin suikastından sorumlu olanlar*, Alhurra(2 Ekim 2018) web sitesi

<https://www.alhurra.com/a/%D8%B4%D9%87%D8%A7%D8%AF%D8%A7%D8%AA%D9%87%D8%A4%D9%84%D8%A7%D8%A1-%D9%85%D8%B3%D8%A4%D9%88%D9%84%D9%88%D9%86-%D8%B9%D9%86-%D8%A7%D8%BA%D8%AA%D9%8A%D8%A7%D9%84-%D8%A7%D9%84%D9%86%D8%A7%D8%B4%D8%B7%D8%A7%D8%AA-%D9%81%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A7%D9%82-/462708.html>

³⁷ Ali Kays, *Kerbela Kutsallık Kanunu yasaları ihlal ediyor*, Irfaa Sawtak(20 Aralık 2018) Web Sitesi. <https://www.irfaasawtak.com/a/472645.html>

³⁸ Polis Akademisi (28. 4. 2019), Kerkük Emniyet Müdürlüğü Cinayet Büro Amirliği tarafından yayınlanan kitap.CH7848 sayılı.

toplumun, ne kadar farklı olursa olsun başkalarının özgürlüklerinden yoksun bırakılmasının analizini yapması çok zor olacaktır.

3. **Ekonomik etki:** Herhangi bir ülke grubunun göçünün ekonomik yan etkileri vardır. Yeteneklerin, iş insanlarının üretime meyilli kişilerin göç etmesi ülke için telafi edilemeyecek büyüklükte bir kayıptır. Hristiyan, Yezidi ve Sabiîler gibi dinî azınlıkların Irak ekonomisinde büyük rolleri vardı. Kaçırılma ve katliam olaylarından sonra göç etmiş Hristiyan iş insanlarından oluşan büyük bir kesim vardı. Aynı şekilde Sabiîler de kuyumculuk mesleğiyle Irak ekonomisinin canlanmasında büyük role sahiptirler. Birçok fabrikaya sahip olan Yezidilerin %70'ini oluşturdukları Başika şehri, bir sanayi şehridir. Burası, bütün Irak'a yetecek oranda üretim yapmaktadır.³⁹ Ekonomik etkiler, iş gücü, beceriler, davranışlar, iş gücü piyasası ve tüketim gibi birtakım ilgili faaliyetlerle ilgilidir. Dinî azınlıkların, yurt dışındayken bile ekonomiyi canlandırdıklarını gösteren birkaç örnek vardır. Örnek olarak Keldani Hristiyanlarının ABD'deki Detroit şehrinin ekonomisini, yatırım projeleri ve sermaye edinimi yoluyla canlandırmadaki rolleri verilebilir.⁴⁰
4. **Siyasi Etkiler:** 2003 sonrası uzlaşmacı bir demokratik sisteminin uygulanmaya başlaması, hürriyetleri ve çeşitlilikleri korumaktadır. Irak, çeşitli unsurlarıyla İslami partilerin Irak siyasetinde "Şii çoğunluğun egemenliği" veya "siyasi İslam" adı altında yeni bir dönemin başlamasına egemen olmuştur. İran ve Avrupa ülkelerinde güçlü örgütlenmeleri olan Şii partiler, Müslüman Kardeşler Hareketi'nden kalan Sünni partiler ve bazı geleneksel heyetler, önce siyasi boşluğu doldurdu. Azınlık eksikliği, yalnızca dinî değil, hükûmetin dizginlerini kontrol etmek için bir formalite aracı olana kadar hizipçi bir kota sistemi olmakla suçlanan, demokratik bir sistem olarak da tanımlanabilir. Kota sandalyelerinin tahsis edildiği yeterli sayıda kategori bulunmazsa bu sandalyeler, kendi gündemlerini uygulamaları üzerine büyük partilerle birleşeceklerdir. Partiler, azınlıkların yokluğunu seçim oylarından yararlanmak için kullanacaklardır. Kürdistan Demokratik Partisi, partiye ait üç üyeyi kotaya sokmak için beş sandalyeden oluşan Hristiyan unsuruna verilen kotadan faydalanmıştır. Çünkü Hristiyan unsur güçlü partilerin onu kontrol etmesine izin vererek seçimlere

³⁹ Cuma Ali Day(2013), *Başika şehrinin ticari kompozisyonu, kentlerin coğrafyası üzerine çalışma*, Babil Temel Eğitim Üniversitesi Dergisi,(Haziran 2013,) Sayı: 12, s. 253.

⁴⁰ Sayyar Al-Jameel(2015), Detroit'teki Keldani Iraklılar Tarihi Başarılar ve Yeni Sorunlar, Dr. Sayyar Al-Jameel İnternet Sitesi(23.12.2015), Toronto, Kanada, <http://www.sayyaraljamil.com/Arabic/viewarticle.php?id=index-20151223-2251>

yeterince katılamamıştır.⁴¹ Irak'ın, azınlık haklarını içeren uluslararası sözleşmelere olan bağlılığına gelince uluslararası topluluk Irak'ı çok uluslu ve çok dinli bir ülke olarak görmektedir. Irak ile ilgilenmekte ve bu gruplara süreklilik sağlamaktadır. Eksiklikler ve göçlerdeki artış, Irak'ı çeşitliliği uzaklaştırdığı suçlamalarına ve siyasi yönetimin azınlıkları korumak için bir strateji geliştirmedeki başarısızlığına ve toplumun uyumu ile kimliğinin korunmasını tehdit eden ayrımcı uygulamaların ciddi bir göstergesi olmasına sebebiyet verecektir. Irak'ın modern siyasi tarihinde bir leke kalabilir. Dinî partilerin mezhepsel, etnik ve bölgesel sadakatle zorbalığa bahanesi olacaktır. Sivil partiler topluluk desteği kazanmaya çalıştıkça Irak'ı İslam ülkesi yapmak, siyasette sivil varlık kaybıyla sonuçlanacaktır. İslam, hariçî dinlere mensup insanların göçündeki herhangi bir artışın, Irak'ta görev alması gereken kotanın daha da güçlendirilmesine yol açacağı belirtilmelidir. Ulusal çıkarlar üzerine kasıtlı ve bölgesel çıkarların kasıtlı olarak dışlanması ve tercih edilmesi çoğunluktaki iktidara aittir. Kuşkusuz, azınlıkların siyasi hayata katılmamasının en önemli siyasi etkisi, çeşitliliği kabul etmeyen bir hoşgörüsüzlük kültürüdür. Hristiyanların en son hâkim oldukları yer Hire Emirliği'dir.⁴²

Sonuçlar

Genel olarak Müslüman toplumunun ve özellikle Irak toplumunun dinî azınlıklara karşı yanlış basmakalıp düşünceleri bulunmaktadır. Müslüman çoğunluğun diğer dinlerin mirası ve basmakalıplarıyla uğraşma hususundaki bağımlılığı, toplumlarındaki dinî azınlıklara saldırmalarının dolaylı bir yönüydü. Toplum tarafından korunan bir grup zarar görmez. Siyasi ve mezhepsel çatışmalar, azınlıkların Irak'tan göç etmesinin temel nedenidir. Dinî azınlıkların kendilerini temsil eden liderlerinin ortaya çıkmasına ihtiyaçları vardır. Yani devlet kurumları içerisinde etkilerini arttırmaları gerekmektedir.

Bütün gruplardan, özellikle azınlıklardan, yerinden edilmiş insanların bölgelerine dönmelerinin önünde anayasal olarak kabul görmüş güvenlik teşkilatına güven eksikliği -güvenliği sağlamada yetersiz oldukları için hayal kırıklığına uğrandı- ve alternatif eksikliğinin şekillendirdiği engeller bulunmaktadır. Dinî azınlıkların göç etmesinden ve Kürt bölgesinde

⁴¹ Saad Salloum, a.g.e. , ss. 258-259.

⁴² Rashid El-Khyoun(2003), *Irak'ta Dinler ve Mezhepler*, Al Jamal Yayınları, Bağdat, s. 178.

toplanmalarından faydalanan ve bölgelerine dönmelerini erteleyen makamlar bulunmaktadır. Azınlıkların orduda ve poliste yeterince temsil edilmemesi; cinayete, kaçırılmaya, gasp edilmeye ve mülklerinin zarar görmesine maruz kalmalarına neden olan bir faktördür.

Ekonomik faktör, Irak'tan bir daha geri dönme planı olmadan göç etmeye neden olan bir faktördür. Geri dönüşleri için uygun ortam sağlanmaması veya göçlerinin durdurulmaması, daha önceden DEAS'ın kontrolü altında bulunan bölgelerde hasar görmüş alt yapının hâlâ onarılmamış olması ve hâlâ cesetlerin enkazdan çıkarılmamasının, özellikle Musul'un sağ tarafındaki bölge olmak üzere birçok bölgeyi kötü çevre koşulları altında bırakması, patlayıcı ve silahların kalıntıları azınlıkların dönüşlerini neredeyse imkânsız kılan faktörlerdir. Azınlıkların silahsız oluşları veya onları savunacak herhangi bir korumanın bulunmaması, katliam ve göç durumunda onları savunmasız kılmaktadır.

Öneriler

Irak Hükûmeti, Kürdistan Bölgesel Yönetimi ve Irak Parlamentosu'na, eğitim materyallerinde (özellikle ilköğretim döneminde) yenilikler yapılması ve öğrencilerin çevrelerindeki diğer dinlerin farkında olabilmeleri için İslami Eğitim dersini, "Dinler Eğitimi" ile değiştirmeleri gerektiği gibi Tarih dersinde de belirli bir dine sahip olanların diğerleri üzerinde hâkimiyetini arttırmaktan uzak düzenlemeler yapılmalıdır.

Irak Hükûmeti'nin, Irak'ın birliğini destekleyen partilerin ve dinî kurumların, azınlıkları kapsamlı bir şekilde korumak; kültürel, politik ve sosyal haklarını geliştirmek amacıyla bir torba kanunu oluşturmalarıdır. Ordu ve polisteki dinî ve etnik azınlıkların istihdamının artırılması ve kendilerine yalnızca kendi alanlarında çalışma talimatı verilmesiyle bu azınlıkların yaşadığı alanlardaki varlıkları üzerinde çalışılması gerekmektedir. Artan istihdama güvenlik birimlerinde bu azınlıkların varlığının önemi hakkında yoğun medya kampanyaları eşlik etmektedir. Buradaki ilke, ordu içindeki unsurlar ile polis arasındaki dengedir.

Modern müzelerin kurulmasıyla azınlık kültürünün yayılmasının artırılması, başkentin belli başlı bölgelerinde ve diğer şehirlerde yaşanan acıları yansıtan anıtların bulunması, çeşitliliğe teşvik eden yıllık konferans çalışması ve azınlık hakları alanındaki görevliler ve aktivistler için forum düzenlenmesi gerekmektedir.

Hem Irak hem de peşmerge kuvvetlerinin bulunduğu alanlarda güvenlik koordinasyonunun artırılmalıdır. Dinî hoşgörüsüzlük, nefret veya etnik/mezhepsel önyargılardan kaynaklanan suçlarla başa çıkmak için polis içinde özel birimler kurulmalıdır.

Iraklı azınlık mültecilerinin bulunduğu ülkelerle koordineli olarak dönmek isteyenlere geri dönüş imkânı ve geri dönmelerine teşvik olarak yeteneklerine uygun olarak istihdam garantisinin verilmelidir. Faillerin cezalandırıldığından emin olunması, dinî veya etnik sebepli suçların cezasız kalmalarının azaltılması, DEAŞ'ın işlediği suçların soruşturmalarının takip edilmesi gerekir. Irak hükûmeti içindeki azınlık mensuplarının resmî kurumlarındaki yüksek mertebelerde adil bir şekilde varlıklarının sağlanması ve üst yönetim pozisyonlarındaki azınlıklara kota oluşturulması için mevzuat çıkarılabilir. Irkçılığı (racism) ve her türlü mezhepçiliği yasaklamak için bir mevzuat üzerinde çalışılması ve bunları pekiştirmek amacıyla caydırıcı yaptırımlar oluşturulması gerekmektedir.

2014 YILI SONRASINDA ORTA VE GÜNEY IRAK'A DOĞRU YAŞANAN ZORUNLU GÖÇÜN COĞRAFI ANALİZİ

Haider Khairi Qhudia*

Arkan Nahi Musa**

Giriş

Zorunlu göç, yirmi birinci yüzyılda birçok toplumun yaşadığı en önemli demografik olaylardan biridir. Irak da modern tarihin en büyük göçüne şahit olan ülkelerden biri sayılmaktadır. 2014 yılı sonrasında aşırılık yanlısı grupların (İŞİD) kontrolü, geniş çaplı zorunlu göç dalgasının oluşmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Ninova, Anbar ve Salahaddin vilayetleri ile Diyala, Kerkük, Bağdat ve Babil vilayetlerinin bir bölümü gibi terör örgütleri tarafından kontrol edilen bölgelerde, halkın hayatı radikal gruplar tarafından tehdit edilmiş ve bu nedenle bölge halkı diğer vilayetlere, özellikle de Irak'ın orta ve güney vilayetlerine göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu ise gerek göç veren gerekse göç edilen bölgelerde birçok olumsuz olgunun meydana gelmesine neden olmuştur.

Bu çalışma da aynı anda toplumsal ve bilimsel birer değeri temsil eden bu önemli konuya ışık tutmaya çalışılacaktır. Toplumsal açıdan araştırmamız sorumluları bu sorunun tehlikesi noktasında uyarma girişimi sayılmakta olup bilimsel açıdan ise araştırmamız bu alanda yapılan çalışmaların ilki niteliğini taşımaktadır. Buna göre sunulan bu araştırmada; araştırma bölgesine gelen zorunlu göç boyutuna ışık tutulurken, aynı zamanda göçün sebep ve etkenleri ele alınacaktır.

Bu bölümde temel olarak aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

1. Irak'ın orta ve güney bölgesine gelen göçün itici ve çekici nedenleri nelerdir?

* Basra Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Öğretim Elemanı, Irak

** Zi Kar Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Öğretim Elemanı, Irak

2. Irak'ın orta ve güney bölgelerine gelen göç akımlarının boyutu ve mekânsal değişimleri nedir?
3. Araştırma bölgesine gelen zorunlu göç, olumsuz sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuş mudur?

Çalışma boyunca temel olarak birtakım varsayımlardan hareket edilmektedir. Bunlar:

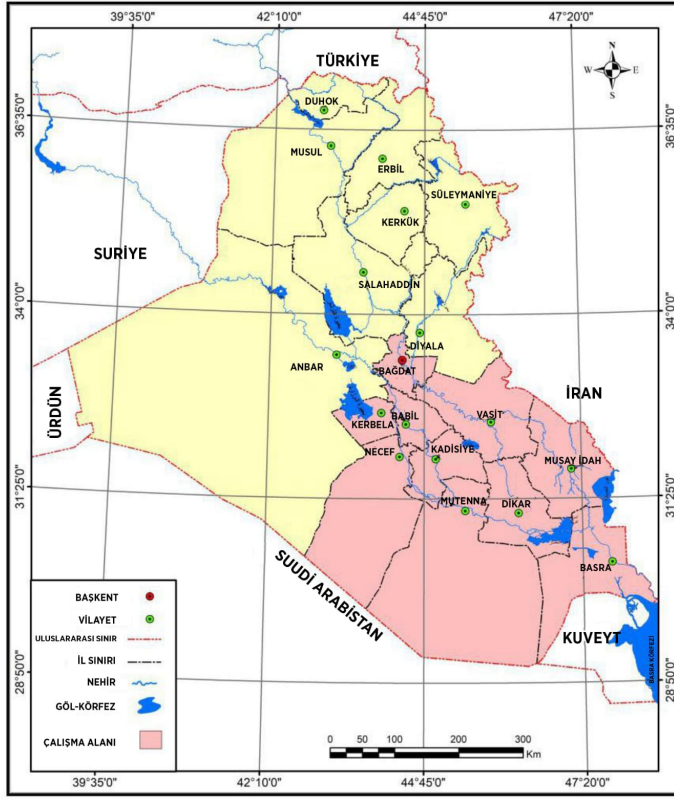
1. Tekrarlanan terör eylemleri, etnik ve siyasi taciz ve bunun yanındaki askerî çatışmalar, halkı güvenlik ve istikrarı aramak için ikamet yerlerini değiştirmeye zorlamıştır.
2. Irak'ın orta ve güney bölgelerine gelen göç itici sebeplerin ve çekici etkenlerin değişmesine bağlı olarak boyut ve dağılım açısından birbirinden farklı coğrafi özelliklere sahiptir.
3. Araştırma konusu bölgeye gelen zorunlu göç bu bölgelerin nüfusunun artmasına, bu ise hizmetler ve ekonomik sahada olumsuz sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunun yanında göçün neticesinde birtakım güvenlik, toplumsal ve siyasi problemler ortaya çıkmıştır.

Çalışma boyunca Irak'ın orta ve güney bölgesine gelen zorunlu göçün nedenleri, boyutları, göç veren ve göç alan bölgelerdeki sonuçları ve çözüm yollarını ortaya koyulması hedeflenmektedir. Harita-1'den araştırmamızın mekânsal sınırlarının Irak'ın orta ve güney vilayetleri olduğu anlaşılmaktadır. Kuzeyde ve kuzeybatıda Diyala Salahaddin ve Anbar vilayetleri, doğuda İran Cumhuriyeti, güneyde ve güneybatıda ise Kuveyt Devleti ve Suudi Arabistan Krallığı araştırmamızın sınırlarını oluşturmaktadır. Koordinat olarak ise Kuzey Yarım Kürede 00'29 – 7'33 enlem ve 00'42 – 00'48 boylam (doğu) arasında yer almaktadır.¹ Araştırmamızın zamansal sınırları ise 2014 yılı ile 30/5/2019 tarihleri arasındadır.

Araştırmacılar Irak'ın orta ve güney vilayetlerine gelen bu göçün farklılıklarını, göçmenlerin sayılarını, özelliklerini ve mekânsal hareket farklılıklarını açıklamak için analitik istatistiksel yaklaşıma başvurmuşlardır. Bu çerçevede çalışma bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde zorunlu göç kavramı ve etkenleri ele alınırken, ikinci bölümde orta ve güney bölgelerine gelen zorunlu göçün coğrafyası incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise zorunlu göçün göç veren ve göç alan bölgelerdeki sonuçları değerlendirilmiş; sonuçlar, tavsiyeler, dipnot ve kaynakçaya yer verilmiştir.

¹ (Arc GIS, 10.4.1).

Harita-1: Araştırma bölgesinin konumu

Kaynak: Su Kaynakları Bakanlığı, Anket Genel Müdürlüğü, Harita Üretim Bölümü, 1: 1000000 Ölçekli Irak İdari Haritası, Bağdat, 2016.

Zorunlu Göç Kavramı ve Nedenleri

Göç, nüfusun normal yerleşim yerini değiştirerek bir yerden başka bir yere intikal etmesi şeklinde mekânsal dinamikleri ifade eden coğrafi bir olgudur². Buna göre göç genel nüfus hareketinin bir parçasıdır. Demografi uzmanları, göçü doğal veya beşerî coğrafi etkilere göre iki türe (iç ve dış göç) ayırmaktadırlar.

Zorunlu göç, çeşitli siyasi, sosyal, ekonomik veya dinî nedenlerle oluşan nüfusun coğrafi intikal biçimlerinden biridir. Bireylerin yaşamsal tehdit, zulüm, eşitsizlik herhangi bir şekilde özgürlüğüne yönelik baskı, belirli fikirlere sahip olması nedeniyle dışlandığını veya ülkesindeki rejim

² Bousaha Azuz (2008), *Üniversite öğrencilerinin yabancı göç olgusuna karşı tutumları*, Panthe Üniversitesi alan çalışması, Yüksek Lisans Tezi, Manouri Üniversitesi, Konstantin, s. 58.

değişikliğine bağlı olarak bunların meydana gelebileceğini hissettiği durumlarda yaşanan göçmen hareketliliği ve göçmenlerin idari ya da uluslararası sınırları aşmalarından ibarettir. Burada zorunlu göç (forced migration) ile girişilmiş göç (impelled migration) tabirlerini birbirinden ayırmak faydalı olacaktır. Zira zorunlu göçte ilgili bireyler göç etme veya kalma konusunda karar alma özgürlüğüne sahip değildir. Girişilmiş göçte ise bireyler böyle bir tercih hakkına sahiptirler. Ancak bu bireyler tarafından kalma kararı almaları durumunda maruz kalacakları zarar ve risklerden korunmak için göçe başvurmak tercih edilmektedir. Çoğunlukla bu ikisini birbirinden ayırmak mümkün olmamaktadır. Ancak analitik açıdan ayırmak kolay olduğu gibi tarihî açıdan da zor değildir. Zorunlu göçle ilgili en önemli nokta, bu tür göçün zirveye ulaşmasının ardındaki temel neden olan tehdit kavramıdır. Güvenlik kavramı ile tehdit arasındaki ilişki karşılıklı etkiye sahiptir. Bir tehlike veya tehdit duygusu, güvenliği sağlamak için gerekli önlemler almayı gerektirir. Gerçek veya potansiyel riskler veya tehditler karşısında bu tür davranışların beklenilmesi doğaldır. Tehditler bazen olağan bazen ise olağanüstü olabilir. Olağanüstü tehditler kısmen kişinin bunlara verdiği cevaba bağlıdır ve ne yaptığına bağlı olarak kesin zarara neden olabileceği gibi hiç zarar da vermeyebilir. Askerî (güvenlik) tehditler buna örnektir. Olağan tehditler ise kişinin bu konudaki davranışına bakılmaksızın zarara neden olur³. Yaşam hakkına yönelik tehditler, insan onurunun ihlali veya kara para aklama bu tür göçün arkasındaki ana nedenlerdir.

Araştırmacılar tarafından zorunlu göç: "Nüfusun savaş, çatışma, siyasi, dinî ve etnik zulüm gibi zorlu coğrafi sebeplerin (doğal veya insan) ve depresyon, sel ve kuraklık gibi doğal sebeplerin bir sonucu olarak görülmektedir. Bireylerin mecburen yurtlarını terk edip, idari sınırlar veya uluslararası gibi kat edilen mesafeye bakılmaksızın ve sonucunda kalıcı ya da geçici surette yaşam yerlerini değiştirdikleri coğrafi intikal şekillerinden biridir." diye tarif etmektedirler.

Zorunlu göçün nedenleri, göçmenlerin yaşadıkları ortamda hüküm süren ve göç veren ülkelerini terk etmelerine neden olan koşullara göre değişmekte ve çeşitlilik arz etmektedir. Buna rağmen tüm etkenler bir göç veren bir de göç alan bölgenin varlığını göstermekte ve nüfus hareketinin göç veren çevreden göç alan çevreye doğru olması konusunda bir araya gelmektedirler.

İtici faktörler: İnsanların asıl ikamet yerlerinden ayrılmalarına neden olan ve daha güvenli bölgelere geçmelerini sağlayan en önemli etkenler aşağıdaki nedenlerle sınırlandırılabilir:

³ Selman Abdullah El Harbi (2008), *Güvenlik Seviyeleri Kavramı, Formüller ve Tehditler*, Arap Siyaset Bilimi Dergisi, Lübnan, Arap Birlik Çalışmaları Merkezi, Sayı 8, s. 27.

A. Terör eylemleri: 2014 yılı sonrasında Irak'ta terör eylemlerinin zirveye ulaşması, radikal grupların (İŞİD) kontrol altında tuttuğu alanın giderek genişlemesi, bunun neticesinde suç ortamının oluşması ve bunların sınırsız cinayetler, insan kaçırma bombalama, sivil ya da asker masum insanların katledilmesi gibi insan hayatına olumsuz yansımaları, insanları güvenlik açısından daha istikrarlı bölgelere göç etmeye mecbur bırakmıştır.

B. Askerî çatışmalar: Silahlı terör gruplarının girmesi ve bazı vilayetlerde yönetimi ve kontrolü ele geçirmesi, sonrasında Ninova, Anbar ve Salahaddin vilayetleri ile Diyala ve Babil gibi diğer bazı Irak vilayetlerinin bazı bölgelerinde yaşanan silahlı çatışmalar ve askerî operasyonlar, tehcir süreçlerini de beraberinde getirmiş ve yüz binlerce aile bu koşullar altında evlerini terk ederek zorunlu göçmenlerin koşullarına uygun çekici faktörleri de barındıran daha güvenli vilayetlere yönelmeye mecbur kalmışlardır.

C. Etnik faktörler: Etnik faktörler zorunlu göçün temel nedenlerinden biri sayılmaktadır. Zira sahip oldukları ulusal ve dinî farklılıklar nedeniyle özgürlüklerin kısıtlanması ve bastırılması azınlıklar için ciddi bir tehdit oluşturmakta ve bu tehdit neticesinde azınlıklar yaşam yerlerini değiştirmek zorunda kalmaktadırlar. İŞİD tarafından kontrol altında tutulan vilayetlerde ulusal ve dinî özgürlük kısıtlamalarının yaygınlaştığı, insanların hayatını kaybettiği ve hatta kadınların satılması için köle pazarlarının açıldığı görülmüştür. Irak İnsan Hakları Bakanlığının verilerine göre dine aykırı gelenlerin esir edilmesi ve satışının caiz olduğu bahanesiyle 2016 yılı itibarıyla tecavüze uğrayan veya satılan Iraklı kadınların sayısı 1597'ye ulaşmış bulunmaktadır.⁴

D. Diğer Nedenler: Güvenliğin bulunmaması, zayıf yürütme gücü ve güvensizlik; (işkence ve hesaplaşma gibi) intikam, eziyet, cinsel istismar ve ekonomik korkuların yayılmasına neden olmuş ve bu nedenle insanlar hayatlarını korumak ve onurlu bir yaşam için göç etmek zorunda kalmışlardır.

Irak'ın Orta ve Güney Bölgesine Doğru Gelen Zorunlu Göç Zorunlu Göçün Boyutu

Bir yerden diğer yere intikali getiren zorunlu göçün boyutu, sebep olan birçok faktöre göre değişiklik arz etmekte olup bu faktörler güvenlik ve istikrar durumu, göçmenler ile varış yerleri arasındaki etnik ve mezhepsel benzerlik ve yakınlık, nispeten de olsa genel kamu hizmetlerinin bulunması,

⁴ Latif Kamil El Cabiri (2017), *Muthanna Vilayetine Zorunlu Göçlerin Coğrafi Analizi*, Dikar Edebiyat Dergisi, No. 21, Bölüm II, ss. 215-216.

seçkin coğrafi konum ve benzeri faktörlerdir. Araştırma konumuz olan bölge bu faktörlerin çoğuna sahip olduğundan çok sayıda zorunlu göçmene ev sahipliği yapmaktadır.

2014 Yılı Sonrasında Asıl Bölgelerden Zorunlu Göçün Boyutu

Tablo-1 ve grafik-1’de gösterilen veriler ikamet bölgelerinden zorla göç etmek zorunda kalan ailelerin sayısının 652.213’ye ulaştığını ve bu rakamın 3.913.278 Iraklı zorunlu göçmen birey anlamına geldiğini göstermektedir. Yine zorunlu göçe maruz kalan Irak vilayetleri arasında göçmen sayılarının farklılık gösterdiğini de görmekteyiz. Tablo ve grafiğe göre Ninova vilayeti 223.554 aile, yani 1.341.324 birey ile göçmen ailelerin sayısı konusunda başı çekmektedir. Bu rakam toplam zorunlu göçmen sayısının yaklaşık %34.27’sini temsil etmektedir. Sonrasında gelen Anbar vilayetinde göçmen ailelerin sayısı 201.707’e ulaşırken, 1.210.242 göçmen ile toplam zorunlu göçmen sayısının %30.93’ünü oluşturmaktadır. Ardından sırasıyla Diyala vilayeti 273.132 göçmen ile %6.98, Kerkük vilayeti 240.642 göçmen ile %6.15, Bağdat vilayeti 87.012 göçmen ile %2.22 ve Babil vilayeti 49.044 ile %1.25 göçmen oranına sahiptir.

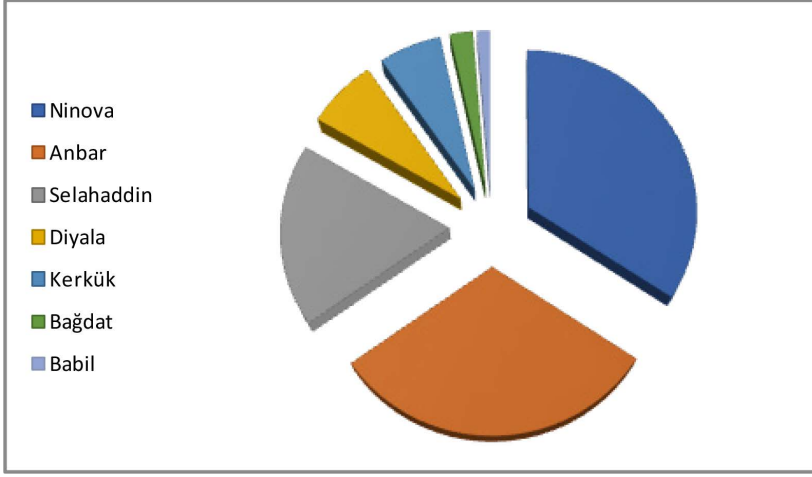
Araştırma bölgesinde zorla yerinden edilen ailelerin sayısındaki farklılık, göç veren bölgedeki itici faktör düzeylerinin farklılıklarına dayanmaktadır. Çünkü tamamen terör çetelerinin kontrolü altında bulunan Ninova, Anbar ve Salahaddin vilayetleri, Kerkük Bağdat ve Babil gibi belirli bölgeleri IŞİD terör örgütünün kontrolü altında bulunan vilayetler ile kıyaslandığında daha yüksek zorunlu göç boyutuna sahip bulunmaktadırlar.

Tablo-1: 2014 yılı ile 30/5/2019 tarihleri arasında yaşadıkları bölgeye göre zorunlu göçmenlerin sayı ve oran dağılımı

Vilayet	Zorunlu Göçmen Aile Sayısı (Göç Veren Bölge)	Bireylerin Sayısı	Yüzelik Oranı %
Ninova	223,554	1,341,324	34.27
Anbar	201,707	1,210,242	30.93
Selahaddin	118,647	711,882	18.19
Diyala	45,522	273,132	6.98
Kerkük	40,107	240,642	6.15
Bağdat	14,502	87,012	2.22
Babil	8,174	49,044	1.25
Toplam	652,213	3,913,278	100

Kaynak: Irak Cumhuriyeti, Göç ve Göçmen Bakanlığı, Yayınlanmamış Veriler, 2019.

Grafik-1: 2014 Yılı ile 30/5/2019 Tarihleri Arasında Yaşadıkları Bölgeye Göre Zorunlu Göçmenlerin Sayı ve Oran Dağılımı

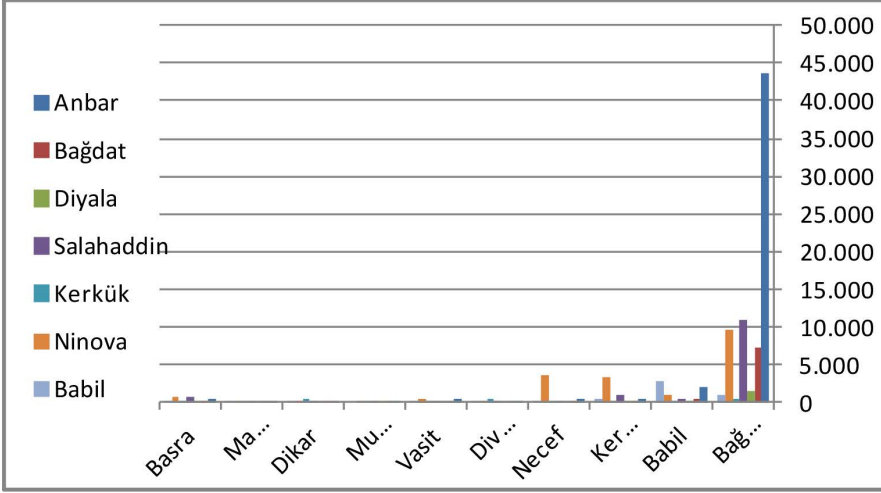

Kaynak: Tablo-1 verileri

Orta ve Güney Bölgelere (Göç Alan Bölgeler) Doğru Zorunlu Göç Hareketinin Boyutu ve Coğrafi Dağılımı

Tablo-2 ve grafik-2 araştırma konusu bölgeye toplamda 98.333 aile yani 589.998 göçmen ulaştığını göstermektedir. Bu rakam yukarıda belirtilen vilayetlerin toplam göçmenlerinin yaklaşık %15.07'sine tekabül etmektedir. Aynı şekilde göç eden ailelerin sayısında da farklılık bulunduğu görülmektedir. Buna göre 2014 yılı sonrasında meydana gelen zorunlu göç olayında en fazla göçmen alan şehir 74.247 aile, yani yaklaşık 445.482 göçmen ile Bağdat vilayeti olup bu rakam araştırma konusu bölgede toplam göçmen sayısının %75.50'ine denk gelmektedir. Bunun nedeni ise coğrafi yakınlığının yanı sıra Bağdat'ın ülkenin başkenti olması özelliğinden kaynaklanmaktadır. İkinci sırada gelen Babil vilayetinin aldığı göçmen aile sayısı 6.615 olup yaklaşık 39.690 göçmen ile %6.73'üne sahiptir. Peşinden gelen Kerbela vilayeti 34.200 göçmen ile araştırma konusu bölgedeki zorunlu göçmen toplamının %5.80'ine sahip iken sonrasında sırasıyla Nəcəf %4.77, Basra %2.45, Divaniye %1.39, Vasit %1.38, Dikar %0.99, Maysan %0.55, Mutanna %0.43 göç alım oranına sahiptir. Araştırma konusu vilayetlerde göç alım oranlarının gösterdiği farklılık çekici faktörlerdeki farklılığa ve bunların zorunlu göçmenlerin koşullarına uyumluluk boyutuna bağlıdır.

Grafik-2: 2014 Yılından 30/5/2019 Tarihine Kadar Irak Vilayetleri Arasındaki Zorunlu Göç Olaylarında Göçmen Ailelerin Sayısı

Kaynak: Tablo-2'de geçen veriler

Tablo-2: 2014 Yılından 30/5/2019 Tarihine Kadar Irak Vilayetleri Arasındaki Zorunlu Göç Olaylarında Göçmen Ailelerin Sayısı

Çıkış Yeri Varış Yeri	Anbar	Bağdat	Diyala	Sala- haddin	Kerkük	Ninova	Babil	Toplam	Birey Sayısı	Yüzdelik Oran %
Bağdat	43,617	7,120	1,587	10,960	332	9,684	947	74,247	445,482	75.50
Babil	1,906	360	86	407	48	1,038	2,770	6,615	39,690	6.73
Kerbela	502	185	241	922	206	3,314	330	5,700	34,200	5.80
Necef	327	153	126	279	171	3,609	22	4,687	28,122	4.77
Divaniye	280	115	52	176	449	243	58	1,373	8,238	1.39
Vasit	323	48	47	262	154	505	20	1,359	8,154	1.38
Muthanna	119	29	10	58	19	188	0	423	2,538	0.43
Dikar	198	32	40	146	314	197	47	974	5,844	0.99
Maysan	44	21	17	75	127	255	6	545	3,270	0.55
Basra	428	30	155	809	289	667	32	2,410	14,460	2.45
Toplam	47,744	8,093	2,361	14,094	2,109	19,700	4,232	98,333	589,998	100
Birey Sayısı	286,464	48,558	14,166	84,564	12,654	118,200	25,392	589,998		
Yüzdelik Oran %	30.93	2.22	6.98	18.19	6.15	34.27	1.25	100		

Kaynak: Irak Cumhuriyeti, Göç ve Göçmen Bakanlığı, Yayınlanmamış Veriler, 2019

Orta ve Güney Irak Bölgeleri Zorunlu Göçmenlerinin Nüfus Bileşenleri

Niteliksel Bileşen: Araştırma konusu bölgedeki zorunlu göçmen ailelerin toplam sayısının verilerini şu şekilde göstermektedir: 94.344 aile içerisinde erkekler en fazla çoğunluğa sahip olup 80.549 ile %81.90'ını (grafik-3) temsil ederken, kadınlar yaklaşık 17.782 ile Orta ve Güney Irak bölgelerindeki göçmenlerin %18.10'unu temsil etmektedir.

Din: Tablo-4 ve harita-2 araştırma konusu bölgeye gelen göçmenlerin dinî çeşitliliğini ele almakta olup buna göre İslam dini ilk sırada gelmektedir. Göçmenlerin büyük çoğunluğunu yaklaşık 97.974 aile ile Müslümanlar teşkil ederken peşinden 244 aile ile Hristiyanlar, 11 aile ile Yezidiler ve 3 aile ile Sabîiler gelmektedir. Öte yandan verilerde bir de dini belirtilmemiş aile bulunmaktadır.

Tablo-3: 2014 Yılından 30/5/2019 Tarihine Kadar Orta ve Güneye Gelen Zorunlu Göçmen Ailelerin Aile Reisinin Cinsiyetine Göre Sayısı

Cinsiyet Vilayet	Erkek	Kadın	Toplam
Bağdat	61,925	12,322	74,247
Babil	5,121	1,494	6,615
Kerbela	4,444	1,254	5,698
Necef	3,786	901	4,687
Divaniye	1,065	308	1,373
Vasit	1,037	322	1,359
Muthanna	330	93	423
Dikar	708	266	974
Maysan	415	130	545
Basra	1,718	692	2,410
Toplam	80,549	17,782	98,331
	81.90 %	18.10 %	

Kaynak: Irak Cumhuriyeti, Göç ve Göçmen Bakanlığı, Yayınlanmamış Veriler, 2019.

Grafik-3: Orta ve Güney Irak Bölgelerine Gelen Zorunlu Göçmenlerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Kaynak: Tablo-3'de geçen veriler

Tablo-4: 2014 Yılından 30/5/2019 Tarihine Kadar Orta ve Güneye Gelen Zorunlu Göçmen Ailelerin Dinlerine Göre Sayısı

Etnik Kökeni Vilayeti	Müslüman	Hristiyan	Sabii	Yezidi	Belirtilmemiş	Toplam
Bağdat	74,062	178	1	6	0	74,247
Babil	6,615	0	0	0	0	6,615
Kerbela	5,694	5	0	0	1	5,700
Necef	4,682	5	0	0	0	4,687
Divaniye	1,264	5	0	4	0	1,373
Vasit	1,357	2	0	0	0	1,359
Muthanna	423	0	0	0	0	423
Dikar	973	1	0	0	0	974
Maysan	538	4	2	1	0	545
Basra	2,366	44	0	0	0	2,410
Toplam	97,974	244	3	11	1	98,333

Kaynak: Irak Cumhuriyeti, Göç ve Göçmen Bakanlığı, Yayınlanmamış Veriler, 2019.

Milliyetler: Tablo-5 ve harita-3 bizlere araştırma bölgesindeki göçmenlerin milliyet çeşitliliğini göstermektedir. Buna göre araştırma konusu olan bölgeye zorunlu olarak göç eden aileler içerisinde en fazla orana sahip olan grup 88.972 ile Araplardır. Sonrasında 7.036 ile Türkmenler, 1.116 Şebkiler, 111 ile Kürtler, 30 ile Keldaniler, akabinde 20 Süryani, 7 Aşuri, 5 Feyli ve 3 Ermeni aile takip etmektedir. Öte yandan Irak Göç ve Göçmen Bakanlığının verilerinde milliyet bilgileri yer almayan 1.034 göçmen aile bulunmaktadır.

Zorunlu olarak göç eden ailelerin milliyetlerine dair veriler aynı zamanda göç veren bölgelerdeki nüfus ağırlıklarını da göstermektedir. Ayrıca bu veriler IŞİD tarafından yapılan vahşi uygulamaların hiçbir milliyet ayırmadığını ve bu nedenle bu terör örgütünün herhangi bir din, mezhep

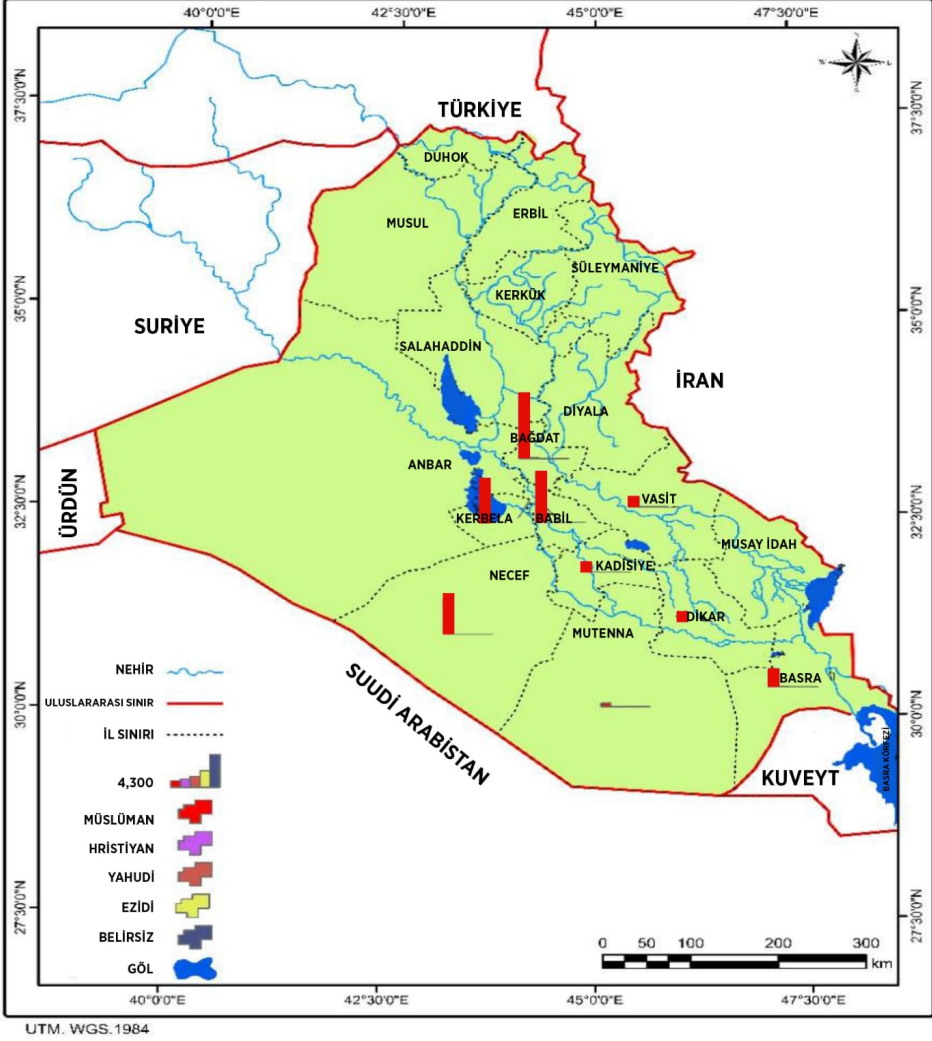
veya milliyet hesabı gütmeyen radikal düşünceleri temsil ettiğini ortaya koymaktadır.

Tablo-5: 2014 Yılından 30/5/2019 Tarihine Kadar Orta ve Güneye Gelen Zorunlu Göçmen Ailelerin Milliyetlerine Göre Sayısı

Etnik Kökeni Vilayeti	Ermeni	Aşur	Türkmen	Süryani	Şebki	Arap	Kürt	Fili Kürdü	Keldani	Belirtilmemiş	Toplam
Bağdat	0	1	12	3	6	73,543	31	0	4	647	74,247
Babil	0	0	0	0	0	6,615	0	0	0	1	6,616
Kerbela	1	2	3,551	1	281	1,538	16	3	2	305	5,700
Necef	1	1	2,830	0	479	1,298	9	2	0	67	4,687
Divaniye	0	0	224	0	46	1,093	5	0	2	3	1,373
Vasit	0	0	211	0	169	972	6	0	1	0	1,359
Muthanna	0	0	74	0	24	322	3	0	0	0	423
Dikar	0	0	50	1	30	866	15	0	1	11	974
Maysan	0	0	51	0	52	439	0	0	3	0	545
Basra	1	3	33	15	29	2,286	26	0	17	0	2,410
Toplam	3	7	7,036	20	1,116	88,972	111	5	30	1,034	98,334

Kaynak: Irak Cumhuriyeti, Göç ve Göçmen Bakanlığı, Yayınlanmamış Veriler, 2019.

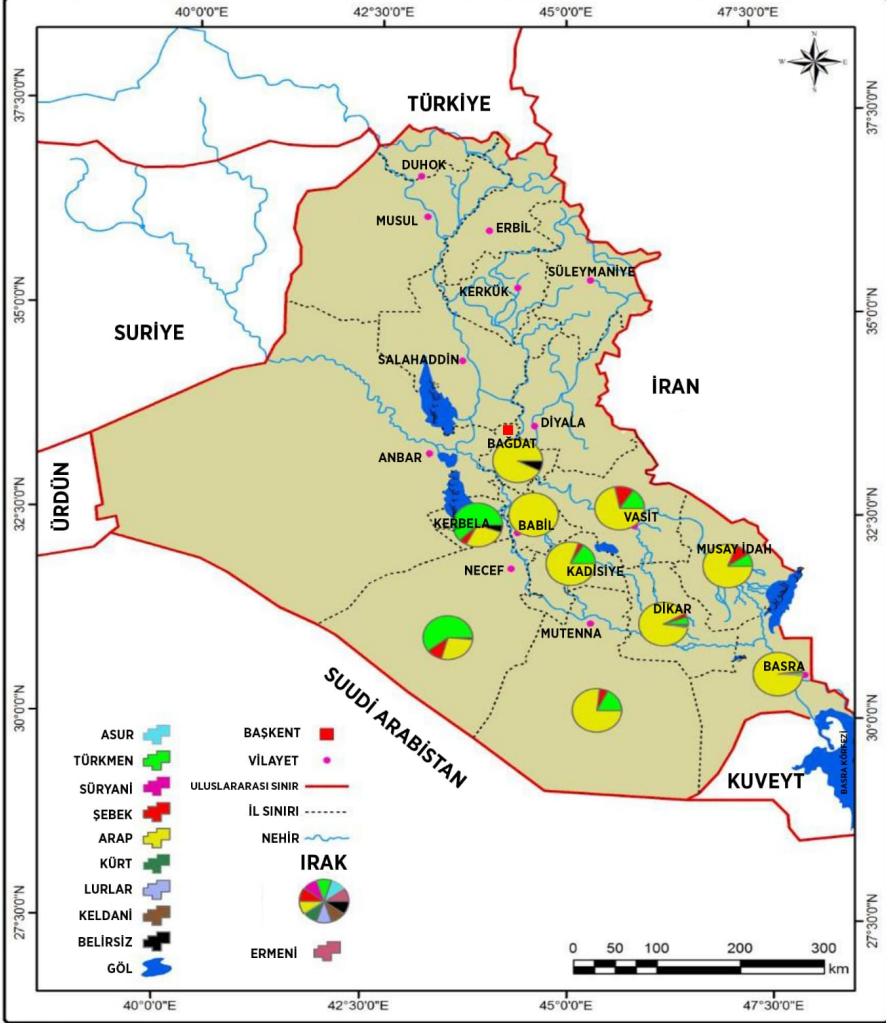
Harita-2: 2014 Yılından 30/5/2019 Tarihine Kadar Orta ve Güneye Gelen Zorunlu Göçmen Ailelerin Dinlerine Göre Sayıları

Kaynak: Araştırmacılar aşağıdaki kaynaklardan yararlanmışlardır;

1. Su Kaynakları Bakanlığı, Anket Genel Müdürlüğü, Harita Üretim Bölümü, 1: 1000000 Ölçekli Irak İdari Haritası, Bağdat, 2016.
2. (Arc Gıs, 10.4.1).

Harita-3: 2014 Yılından 30/5/2019 Tarihine Kadar Orta ve Güneye Gelen Zorunlu Göçmen Ailelerin Milliyetlerine Göre Sayıları

UTM, WGS.1984

Kaynak: Araştırmacılar aşağıdaki kaynaklardan yararlanmışlardır;

1. Su Kaynakları Bakanlığı, Anket Genel Müdürlüğü, Harita Üretim Bölümü, 1: 1000000 Ölçekli Irak İdari Haritası, Bağdat, 2016.
2. (Arc Gıs, 10.4.1).

Yaşadıkları Yerlere Dönen Göçmenlerin Sayısı

Tablo 6’da geçen verilere göre Irak ordusunun IŞİD terör örgütüne karşı zafer kazanması sonrasında yaşadıkları yerlere dönen ailelerin sayısının 98.333 aile arasında 54.884 olduğunu, yani %56.83 oranını teşkil ettiğini göstermektedir. Ancak vilayetlere göre yurtlarına dönen aile sayıları arasında fark bulunmakta olup Bağdat’a göç eden 74.247 aile arasından 37.904’ünün geri döndüğünü, Kerbela’ya göçen 5.700 aile arasından 4.041 ailenin geri döndüğünü ve Necef’e göçen 4.687 aile arasından 3.579 ailenin geri döndüğünü görmekteyiz. Bunun yanında bazı vilayetlerde bu oran daha yüksek olup örneğin Kadisiye vilayetine göçen 1.373 aileden 1.346’sı, Vasit vilayetine göçen 1.359 aileden ise 1.321’i yurtlarına geri dönmüşlerdir. Yukarıda geçen verilerden Bağdat, Kerbela ve Necef vilayetlerine göçen ailelerden geriye dönenlerin oranının Vasit, Kadisiye ve diğer bazı vilayetlere göre daha düşük olduğu anlaşılmaktadır. Bunun nedeni ise Bağdat, Kerbela ve Necef vilayetlerinde iş fırsatlarının daha fazla olmasının yanı sıra yaşadıkları bölgelere nispeten de olsa daha yakın olmasına bağlanabilir. Diğer vilayetlere göçenler buralardaki kamu hizmetlerinin kötülüğü nedeniyle ya tamamen ya da çok yüksek oranlarda yurtlarına geri dönmüşlerdir.

Tablo-6: Orta ve Güney Irak Vilayetlerinden Yaşadıkları Yerlere Geri Dönen Ailelerin Sayısı

Dönüş Vilayetleri Varış Vilayetleri	Anbar	Bağdat	Diyala	Salahaddin	Kerkük	Ninova	Toplam
Bağdat	19,739	11,449	908	2,147	3	3,658	37,904
Babil	1,508	135	51	124	0	4,260	6,078
Kerbela	405	59	122	14	16	3,425	4,041
Necef	275	10	40	26	8	3,220	3,579
Divaniye	393	9	17	27	15	885	1,346
Vasit	310	18	56	74	1	862	1,321
Muthanna	123	6	4	24	0	3	160
Dikar	134	17	10	8	0	509	678
Maysan	30	0	18	13	0	340	401
Basra	101	1	16	32	0	226	376
Toplam	23,018	11,704	1,242	2,489	43	17,388	55,884

Kaynak: Irak Cumhuriyeti, Göç Ve Göçmen Bakanlığı, Yayınlanmamış Veriler, 2019.

Irak'ın Orta ve Güney Bölgelere Doğru Zorunlu Göçün Sonuçları

Zorunlu göç olgusunun meydana gelmesi ve akabinde ortaya çıkan binlerce kişinin yurtlarını terk ederek ülkenin siyasi sınırları içerisinde kalan diğer bölgelere göç etmesi, beraberinde gerek göç veren gerekse göç alan bölgelerde birtakım toplumsal, ekonomik ve siyasi sonuçlar da getirmiştir. Özellikle de bu tür olguların planlama yapılmaksızın ve yetkili birimler tarafından öncesinde herhangi bir tedbir alınmaksızın gerçekleşmesi, alınan kararlardaki tedirginlik ve karmaşıklık nedeniyle göçmenlerin mevcut durumuna çözüm üretilmemesine neden olmakta ve bu nedenle zorunlu göç aşağıdaki gibi sıralayabileceğimiz birtakım problem ve sonuçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır;

Demografik Sonuçlar: Zorunlu göçler nüfus boyutu dağılımını ve yoğunluğunu etkileyen en önemli demografik değişkenlerden biri sayılmaktadır. Çoğunlukla zorunlu göç mevcut nüfusu teşkil eden asıl sebep olarak değerlendirilir. Öte yandan doğum ve ölüm olaylarının sonrasında nüfus gelişimini etkileyen faktörlerden biri sayılmaktadır. Araştırma konusu olan bölgeye gerçekleşen zorunlu göçün tehlikesi ise çok kısa bir zaman süreci içerisinde gerçekleşmiş olmasıdır. Bu nedenle göç alan ve göç veren bölgelerde coğrafi dağılımı birtakım yansımaları olmuştur.⁵

Toplumsal Etkiler: Irak'ta gerçekleşen zorunlu göçün riski kısa bir zaman dilimi içerisinde meydana gelmiş olmasında gizlidir. Bu göç nedeniyle çok sayıda aile Orta ve Güney Irak vilayetlerindeki nüfus dağılım dengesini değiştirmiştir. Göç sonrasında silahlı çatışma IŞİD bölgelerinde kalan bazı vilayetlerin nüfus sayısı düşerken, ailelerin göç ettiği orta ve güney bölgelerindeki vilayetlerde ise nüfus artışı kaydedilmiştir. 2014 yılı öncesinde 2.248.594 olan Orta ve Güney Irak bölgelerindeki nüfus 2018 yılı itibarıyla 23.072.592'ye ulaşmıştır.⁶ Bu ise farklı değer ve standartların bir sonucu olarak yerli halkın toplumsal bileşen ve geleneklerinde zedelenmeye neden olmuştur. Göçün toplumsal boyutları aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

a. Hizmetler Üzerindeki Baskı: Irak'ın orta ve güney bölgelerine gelen zorunlu göçün getirdiği en önemli toplumsal etkilerden biri yeterlilik ve tüm faydalanıcıların faydalanma derecesi açısından zaten açık bir şekilde eksik bulunan ve gitgide daha da kötüleşen kamu hizmetlerine oluşturduğu baskıdır.

⁵ İshak El Kutup(1986), *Arap Dünyasında Kırsaldan Kentlere Göç*, Arap Kalkınma ve Kentler Enstitüsü, Beşinci Konferans, Rabat, Suudi Arabistan, s. 5.

⁶ Nüfus ve İnsan Gücü İstatistikleri Müdürlüğü, 2018 yılı için Irak Nüfus Tahminleri

b. Şehirlerin Morfolojisini Değiştirmesi: Bazı göçmenler boş alanlara yerleşmeye mecbur kalmışlar ve bu nedenle rastgele yerleşim sorunu ortaya çıkararak uygun şehir yerleşimi standartlarının ihlal edilmesine neden olmuştur.⁷ Yine bazı düşük gelire sahip zorunlu göçmenler cem evleri ile Güney ve Orta Irak bölgelerinde iç ulaşım yollarında kurulu bulunan tesislerdeki kamusal alanlara yerleşmek zorunda kalmışlardır. Öte yandan maddi yetersizliğe bağlı olarak birden fazla ailenin aynı evde kalmasının birçok kimsenin psikolojik toplumsal ve sağlık problemlerine maruz kalmasına neden olduğunu görmekteyiz. Yapılan küresel araştırmaların göstergeleri çok sayıda göçmenin tehlikeli derecede psikolojik sorunlara maruz kaldığını ve bu durumun küresel hastalık yükünü arttırdığını göstermektedir.⁸

c. Dilencilikğin Yaygınlaşması: Batı vilayetlerinden zorunlu olarak göç eden göçmenler bütün varlıklarını ve servetlerini yaşamış oldukları yurtlarında bırakmışlardır. Bazı göçmenler ise Irak'ta baştan sona uzanan silahlı gruplarla çatışırken hayatını kaybetmiş ve göçmenlerin mal varlıkları ve savaş ganimeti sayılarak bu gruplar tarafından alınmıştır. Dolayısıyla bu vilayetlerin çocukları ve gençleri, ailelerini yaşlarına ve eğitim düzeylerine uygun olmayan işlerde çalışarak ya da dilenmek suretiyle geçindirmek zorunda kalmaktadırlar.⁹

d. Eğitim Düzeyinde Düşüş: Irak özellikle de 2014 yılı sonrasında peş peşe birtakım krizlere maruz kalmış, bu ise eğitim de dâhil olmak üzere resmî kurumlarda tehlikeli bir gerilemeye neden olmuştur. Çünkü batı vilayetlerindeki nüfusun orta ve güney bölgelere doğru göç etmesinin hem göç alan hem de göç veren bölgeye olumsuz sonuçları olmuş nüfusunun önemli bir bölümünün göç etmesi nedeniyle batı bölgelerindeki eğitim düzeyi düşüş gösterirken özellikle de beyin göçü dediğimiz nitelikli kişiler yurtlarından ayrılmışlardır. Orta ve güney vilayetlerde ise okullara yoğun bir nüfus baskısı oluşmuş sınıflarda öğrenci sayıları artmış ve bu ise eğitim düzeyinin düşmesine neden olmuştur.¹⁰

Güvenliğin Politikaya Etkileri: Zorunlu göçün hem göç alan hem de göç veren bölgelerde birtakım siyasi ve güvenlik etkileri de ortaya çıkmıştır.

⁷ Zeyd Ali Hüseyin El Hafaci (2017), *Babil ilinde zorunlu göçünün coğrafi boyutları*, İnsan Bilimleri Dergisi, Beşeri Bilimler Eğitim Fakültesi, Cilt 34, Sayı 4, s. 17.

⁸ Chasmal Siriwardhana and Robert Stewart (2013), *Forced migration and mental health: prolonged internal displacement, return migration and resilience*.

⁹ Halidi, Abir Necim Abdullah, *Toplumsal Krizler Bağlamında Çocuk Hakları, Model Olarak Irak Çocukları*, Bağdat Üniversitesi, Dergi 13, Eğitim ve Psikolojik Araştırma, Sayı 33, s. 211.

¹⁰ Nasrullah Veys (2005), *Dış Göç; Aile Yapısı ve İşlevleri Üzerine Etkileri*, (Süleymaniye şehrinde uygulamalı çalışma), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Bağdat Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, s. 11.

Siyasi ve güvenlik faktörleri aynı zamanda her sebep hem de sonuçtur. Batı vilayetlerinden orta ve güney vilayetlere yaşanan zorunlu göç konusunda ise temel sebep askerî operasyonlar nedeniyle dinî bağlılığa dayalı siyasi faktördür. Güvenlik açısından ise göçmen konusu zorunlu göçmenlerle ilgili verilerin bulunmaması nedeniyle güvenlik birimlerini endişeye düşüren en önemli konulardan biridir.¹¹ Özellikle de göçmenler terör gruplarının göçmen ve sürgün edilmiş kimseler gibi güvenlik bölgelerine sızmaya çalıştığı güvenlik açısından sıcak ve sıkıntılı bölgelerden göçmüş bulunmaktadır.

598.998 göçmenin Orta ve Güney Irak vilayetlerinde bulunması,¹² yetkili güvenlik birimlerinin dikkatli bir veri tabanı oluşturmalarını ve uyuyan terör hücrelerini takip etmek için ciddi istihbarat yapılanmasına gitmelerini gerektirmektedir.

Ekonomik Etkiler: Zorunlu göçün göç alan ve göç veren bölgelerde neden olduğu ekonomik etkiler en önemli risk gruplarından biri sayılmaktadır. Bu etkiler:

A. İşsizlik: İşsizlik, zorunlu göçün neden olduğu en öne çıkan ekonomik etkilerden biridir. Çünkü zorunlu göç neticesinde tarım, sanayi veya zanaat gibi belirli meslek sahibi birçok aile işlerini bırakmak zorunda kalmış, birçok sanayi projesi duraklamış ve böylece ilgili birimlerin azaltmak için gerekli planları oluşturmaktan aciz kaldıkları büyük ölçekli işsizlik olgusu ortaya çıkmıştır.¹³

B. Mesleki Hareketlilik Sorunu: Bireylerin bir meslekten başka bir mesleğe geçiş yapmak zorunda kalması beraberinde toplumsal konumlarında bir dönüşüme neden olmuştur. Mesleki hareketlilik sorunu işsizlik sorununu tamamlayan bir problem olup zorunlu göç neticesinde birçok göçmenin mesleklerini tehdit nedeni ile mecburen bırakmalarının akabinde geçim kaynaklarını kaybetmelerine dayalı olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu kimseler mecburen yeni birtakım mesleklerle etkileşime geçmek ve böylece günlük yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayacak ücreti almaya çalışmak durumunda kalmışlardır.¹⁴

C. Fiyatların Yükselmesi Problemi: Irak'ta petrol fiyatlarının yükselmesi ve tarım ve sanayi alanlarında yaşanan bozulma, bunun karşısında nüfustaki

¹¹ 10-28/5/2019 tarihli alan çalışması.

¹² Irak Cumhuriyeti, göç ve göçmen Bakanlığı, yayınlanmamış veriler, 2019.

¹³ Birleşmiş Milletler, Uluslararası Göç Örgütü, 2015, Değişken Arap Bölgesinde Göç, Yerinden Olma ve Kalkınma Raporu.

¹⁴ Nasrullah Veys(2005), Dış Göç; *Aile Yapısı ve İşlevleri Üzerine Etkileri*, (Süleymaniye şehrinde uygulamalı çalışma), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Bağdat Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, s. 11.

sürekli artış kişi başına düşen millî gelirin sürekli azalmasına ve Irak ekonomi sektörlerinde üretim düzeyinin zayıflamasına neden olmuş ve Irak büyük ölçüde yurt dışından ithal edilen mallara bağımlı hâle gelmiştir. Bu ise ürünlerin ve gıda maddelerinin fiyatlarında artışa neden olurken sınırlı gelire sahip kimseler, özellikle de zorunlu göçmenler için problem teşkil etmiştir.¹⁵

D. Tarım Sektörünün Bozulması: Irak'ın batı illeri, verimliliği yüksek geniş tarım alanlarına sahip olması nedeniyle Irak ekonomisine önemli katkı sağlamaktadır. Bunun nedeni, bir kısmının yoğun tarım için yeterli olan 300 mm'lik yağmur hattının üzerinde yer almasından kaynaklanmaktadır. Öte yandan Dicle ve Fırat nehirlerinin arası suyun çok bol olduğu bir bölgedir. Ancak zorunlu göç, bölgedeki halkın silahlı gruplar IŞİD tarafından tehdit edilmesi sonrasında tarım topraklarının ihmal edilmesi veya terk edilmesi neticesinde büyük ölçüde gerilemeye neden olmuştur. Bunun yanında tarım arazilerini tahrip eden ve çölleşmiş bölgelere çeviren askerî operasyonlar yaşanmıştır. Bunun karşısında göçmenler araştırma konusu olan bölgede tarımsal üretimde büyük bir zafiyet göstermişlerdir. Birleşmiş Milletler Gıda Ve Tarım Örgütü (FAO) dünya üzerindeki göçmenlerin %60'ının tarım bölgelerinde yaşadıklarını belirtmiştir.¹⁶

Sonuç

Geride belirtilenlerden en belirginleri aşağıdaki gibi olan birtakım sonuçlara ulaşılabilmektedir: Irak'ın orta ve güney vilayetlerine gelen zorunlu göçün temel nedeni, göç veren bölgelerdeki mezhepsel şiddet ve askerî operasyonlardır. Toplamda 652.213 aile zorla göç etmeye mecbur kalmış olup göç veren vilayetlerde ilk sırada 223.554 aile ile Ninova vilayeti gelirken, 8.174 aile ile Babil vilayeti son sırada gelmektedir. Zorunlu göçmenler büyük bir konut sorunu ile karşı karşıyadır. Bir kısmı kiraladıkları evlerde yaşarken diğer bir kısmı Orta ve Güney Irak vilayetlerinde mukaddes Kербela yönüne doğru giden yollardaki tesisler ve cem evleri gibi kamu alanlarında kalmaktadırlar.

Orta ve Güney Irak bölgesine göç eden ailelerin toplam sayısı 98.333 olup 2014 yılı sonrasında yaşanan zorunlu göç olaylarında orta ve güney Irak vilayetleri arasında en fazla göçmen alan şehir 74.247 aile ile Bağdat şehridir. Son sırada ise 423 aile ile Mutanna vilayeti gelmektedir. Zorunlu göç beraberinde birçok güvenlik sorununu da getirmiş olup teröristler araştırma

¹⁵ Abdulhüseyin Hüseyin Muhammed(2018) *Irakta Yurdundan Olma, Nəcəf şəhriinə göçənlər haqqında tətbiqi tədqiqat*, Kentsel ve Stratejik Planlama Merkezi, Bağdat Üniversitesi, No. 49, s. 276-278.

¹⁶ Nüfus ve İnsan Gücü İstatistikleri Müdürlüğü, 2018 yılı için Irak Nüfus Tahminler, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü(2017), Roma.

konusu olan bölgeye göçmen kisvesi altında sızmaya çalıştıklarından dolayı güvenlik ve istihbarat birimlerinin daha fazla çaba sarfetmeleri gerekmektedir. Araştırma konusu bölge ile ilgili olarak araştırmamız coğrafi ekonomik ve güvenlik faktörlerinin, göçmenlerin çekimi noktasında önemli etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun en büyük delili göçmenlerin yaklaşık %75.50'sinin Bağdat şehrine göç etmiş olmasıdır. Zorunlu göçmenlerin büyük çoğunluğu 88.972 aile yani %90.50 oran ile Araplardan oluşmaktadır. İslam dinine mensup olan göçmenlerin sayısı 97.974 aile olup bu toplam göçmen oranının %99.6'sını temsil etmektedir. Göç ettikleri Orta ve Güney Irak vilayetlerinden eski yurtlarına dönen göçmenlerin sayısı 55.884 aile olup bu rakam araştırma konusu bölgeye göçen toplam aile sayısının %56.83'üne denk gelmektedir.

Öneriler

Göç veren bölgelerdeki güvenlik koşullarının göçmenlerin yurtlarına bir an önce dönmelerini ve güvenli bir şekilde yaşamalarını sağlayacak şekilde iyileştirilmelidir. Sağlık ve eğitim hizmetlerinden başlayıp eğlence hizmetlerine varıncaya kadar insanın ihtiyaç duyduğu tüm temel ve zaruri hizmetler sağlanmalıdır.

Göçmenler arasında güven duygusu güçlendirilmeli ve tüm Irak topraklarının bir olup göç ettikleri bölgelerin de kendi bölgeleri olduğunu düşünmeleri sağlanmalıdır. Bu ciddi sorunun temel çözümü gerekli güvenliğin sağlanması sonrasında göçmenlerin kendi yurtlarına dönmeleridir.

KAYNAKÇA

(Arc GIS, 10.4.1).

Chasnal Siriwardhana and Robert Stewart(2013), *Forced migration and mental health: prolonged internal displacement, return migration and resilience*.

Birleşmiş Milletler, Uluslararası Göç Örgütü(2015), *Değişken Arap Bölgesinde Göç, Yerinden Olma ve Kalkınma Raporu*.

Bousaha Azuz (2008), *Üniversite öğrencilerinin yabancı göç olgusuna karşı tutumları, Panthe Üniversitesi alan çalışması, Yüksek Lisans Tezi, Manouri Üniversitesi, Konstantin, s. 58*.

Irak Cumhuriyeti, Göç ve Göçmen Bakanlığı, yayınlanmamış veriler, 2019.

Halidi, Abir Necim Abdullah, *Toplumsal Krizler Bağlamında Çocuk Hakları, Model Olarak Irak Çocukları*, Bağdat Üniversitesi, Dergi 13, Eğitim ve Psikolojik Araştırma, Sayı 33, s. 211.

10-28/5/2019 tarihli alan çalışması.

Zeyd Ali Hüseyin El Hafaci(2017), *Babil ilinde zorunlu göçünün coğrafi boyutları*, İnsan Bilimleri Dergisi, Beşeri Bilimler Eğitim Fakültesi, Cilt 34, Sayı 4,s. 17.

Selman Abdullah El Harbi, (2008), *Güvenlik Seviyeleri Kavramı, Formüller ve Tehditler*, Arap Siyaset Bilimi Dergisi, Lübnan, Arap Birlik Çalışmaları Merkezi, Sayı 8, s. 27.

Abdülhüseyin Hüseyin Muhammed(2018), *Irak'ta Yurdundan Olma, Nefes şehrine göçenler hakkında uygulamalı araştırma*, Kentsel ve Stratejik Planlama Merkezi, Bağdat Üniversitesi, No. 49, s. 276-278.

İshak El Kutup(1986), *Arap Dünyasında Kırsaldan Kentlere Göç, Arap Kalkınma ve Kentler Enstitüsü, Beşinci Konferans, Rabat, Suudi Arabistan, s. 5*.

Latif Kamil El Cabiri(2017), *Muthanna Vilayetine Zorunlu Göçlerin Coğrafi Analizi*, Dikar Edebiyat Dergisi, No. 21, Bölüm II, sayfa 215-216.

Nüfus ve İnsan Gücü İstatistikleri Müdürlüğü, 2018 yılı için Irak Nüfus Tahminler, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü(2017), Roma.

Nasrullah Veys (2005), *Dış Göç; Aile Yapısı ve İşlevleri Üzerine Etkileri, (Süleymaniye şehrinde uygulamalı çalışma)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Bağdat Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, s. 11.

GÖÇÜN SEBEPLERİ ÜZERİNE ANALİTİK BİR BAKIŞ

Awatif Sidahmed Hamza Hamad*

Giriş

Göç, insanoğlunu yaratılışından bu yana evrensel bir gelenektir. Göç kavramı iyi bir konut, güvenlik ve daha iyi bir yaşam arayışı gibi hayatın temel gereksinimlerini elde etmek için bireylerin asıl yurtlarından bir başka yurda yerleşmek üzere intikal etmelerine denir. Göç, çoğu ülkede anayasalar tarafından güvence altına alınmış bir hak hâline gelmiştir ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 13.maddede “Herkes, herhangi bir devletin sınırları içinde özgürce dolaşma ve oturma hakkına sahiptir. Herkes, kendi ülkesi dâhil herhangi bir ülkeden ayrılma ya da kendi ülkesine yeniden dönme hakkına sahiptir.” ifadelerine yer vermektedir. Dikkat çekici olan ise son yıllarda göç hacminin artmış olması olup bazı beklentilere göre göçmen sayısı 2050 yılında 321 milyon kişiye ulaşacaktır.

Bir nüfus hareketi olan göç, “tercihe bağlı” ve “zorunlu ya da zorla” şeklinde iki kısma ayrılmaktadır. Zorunlu ya da zorla göç; göçmen, mülteci ve yurtlarından sürgün edilen kimselerin maruz kaldığı sert insani koşullarla bağlantılıdır. Belki de dünya ülkelerinin birçoğunda meydana gelen bu göçmen ve mülteci hareketleri, hem göç alan hem de göç veren ülkeler üzerine gölge düşürmüştü ve aynı zamanda uluslararası toplumda dünya ülkelerinin büyük problem ve zorluklarla karşılaşmasına neden olmuştur. İnsanoğlunun vicdanını uyandırmış ve bu büyük göç hareketine neden olan gerçek sebep ve etken faktörlerin araştırılması ve köklü çözümler bulunması için uluslararası topluma yapılan çağrıların tekrarlanmasını sağlamıştır. 19 Eylül 2016

* Dr. Yurt Dışı Sudanlılar Müdürlüğü, Dış İlişkiler Müdürü

tarihinde New York'ta gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler konferansında bu konu ele alınmış ve genel kurul ilk defa göçmen ve mültecilerin büyük hareketleri ile ilgili olarak devlet ve hükûmet başkanlarını toplantı yapmaya davet etmiştir. Bu, daha iyi bir uluslararası müdahale planına ulaşmak için tarihî bir fırsat olmuştur. Aynı zamanda uluslararası göç idaresinin güçlendirilmesi için bir dönüm noktası olmuş ve bütün Birleşmiş Milletler üye devletlerinin katılımıyla büyük mülteci ve göçmen hareketine cevap verebilirlik sorumluluğunun daha büyük olduğu bir sistem bulunması için eşsiz bir fırsat olmuştur.

Dünyada Göç Gerçeği ve Nedenleri

Göçün Özellikleri

Neredeyse tüm dünya ülkeleri uluslararası göçe sahne olmaktadır. Çünkü bir dereceye kadar göçten olumlu veya olumsuz etkilenmeyen ülke yoktur. Ülkeler, göç veren ve göç alan ya da geçiş ülkesi konumunda bulunmaktadır. Bazı ülkeler ise bu hususta birden fazla şekle sahiptir. Bu durum göç konularına küresel bir nitelik kazandırmaktadır. Dolayısıyla bu sorun, ülkelerin tek başına çözüm kapasitesini aşmaktadır.

Mültecilerin sayısında her ne kadar daha önce görülmemiş bir şekilde artış gözlemlense de uluslararası toplumun bu ana problemlerin çözümü konusundaki yaklaşımı hâlâ zayıftır. Bu sorunu kökten çözüme kavuşturacak yeni bir yöntem geliştirme veya ciddi çabalar sarf etme durumu görülmemektedir. Bu durum, sadece sorunun daha da artması ve göçmenlerin ve yurtlarından edilen kimselerin maruz kaldığı insan hakkı ihlallerinin boyutlarının büyümesine neden olmakla kalmamakta, aynı zamanda insan hayatının değerinin kaybolmasına da neden olmaktadır. Birçok göçmenin hayatlarını riske atarak Akdeniz'de bindikleri ölüm botlarında hayatlarını kaybetmeleri ve güvenliklerinin sağlanmasına yönelik çalışmalarındaki şiddetli zayıflık; bu kaçısa iten sebeplerin ne kadar sert olduğuna, mülteci ve göçmenlerin özellikle de kadın ve çocukların insan hakkı ihlalleri, travmatik deneyimler, sömürü, ırkçılık ve hapis cezası gibi maruz kaldıkları kötü muamelelere açık bir delildir. Tüm bunlar birçok ülkede gerçekleşmiştir. Son olarak bazı Avrupa ülkelerinin ölümden kaçanlara ve korunmaya muhtaç kimselere sınırlarını kapattıkları da görülmüştür.

Uluslararası raporlar, genel anlamda büyük göçmen akışının güneyden kuzey ülkelere doğru olduğundan daha çok güney ülkeleri arasında gerçekleştiği hakikatini göstermektedir. Zira göçmenlerin %90.2'sini az

gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler misafir etmektedir. Dolayısıyla bu ülkeler kapasitelerinden fazla yüke maruz kalmaktadır. Aynı zamanda ekonomik koşulları nedeniyle özellikle de göçmen kaçakçılığı çalışmalarının büyük bir gelişme göstermesi, insan ticaretinin yaygınlaşması ve boyutları, silah ve uyuşturucu ticaretinden hiç de az kalmayan büyük tutarlarda para getiren bir ticarete dönüşmesi sonucunda göçmen ve mülteciler karşısında görevlerini yerine getirmeleri mümkün olmamaktadır. O hâlde var olan göç, iltica ve yer değiştirme hakikati bu insanların güvenliklerinin sağlanması, yaşam haklarının korunması, küçük düşürülmemeleri ve sömürülmemeleri için sorumlulukların gözden geçirilmesi noktasında tüm dünya için gerçek zorluğu temsil etmektedir.

Göçün Sebepleri

Büyük nüfus hareketlerinin temel nedenlerinin aşağıdaki gibi bir dizi faktör tarafından belirlendiği konusunda fikir birliği bulunmaktadır:

1. Kırılgan ekonomi ve kalkınma koşulları: Bu nüfus hareketlerinden etkilenen gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin çoğu, bazı ülkelerin yanı sıra ve uluslararası kuruluşların dayattığı ekonomik ve finansal politikaların başarısızlığı nedeniyle çok zayıf ekonomik kalkınma durumundan sıkıntı çekmektedirler.
2. Savaşlar ve silahlı çatışmalar.
3. İyi yönetimin bulunmaması, büyük güçlerin devlet politikalarına müdahalesi, belirli kesimleri desteklerken belirli kesimleri desteklememeleri, bunların uyguladığı baskıların çatışmaların artmasına katkıda bulunması ve çözüm fırsatlarını sürekli boşa çıkaran savaşlar.
4. Ani gelişen ve devletin sınırlı imkânlarıyla başa çıkmaya muktedir olamadığı doğal afetler.
5. Doğal faktörler veya çevreye büyük zarar veren insan kaynaklı eylemler sonucunda ortaya çıkan çevresel değişimler.

Belki de bunlar bugün dünyanın tanık olduğu başlıca nedenlerdir ve birçoğu doğrudan varlığa yönelik tehditlerdir. Gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerin yaşadıkları şartlar ışığında bu nedenlerin kolayca ortadan kaldırılması ve önlenmesinin beklenmemesi nedeniyle iltica seçeneğini tercih etmek en kolay yöntem olmaktadır. Göçlerin meydana gelmesinin ve artmasının nedeni olmaya da her zaman devam edecektir. Çünkü çözümü, devletlerin tek başına yapamayacağı kadar geniş ve karmaşık bir süreç

gerektirir. Kalkınma ile ilgili olarak ise sahada sonuç elde etmek için yeterli süreye ihtiyaç duyulmaktadır. Savaşlar, çatışmalar ve bunların sonuçları açısından da aynı durum geçerli olup kısa sürede bu sorunların üstesinden gelmek kolay değildir. Bunun da ötesinde herhangi bir ilerlemenin büyük bir hızla çok yüksek durgunluk veya gerileme, yükseliş esnasında ilk çeyreğe dönüş riski bulunmaktadır. Az gelişmişlik ve bozulma gerçeğinin gölgesinde yaşamın birçok alanında çekilen sıkıntılar söz konusudur. Bütün bunlar sığınma ve göç gerçeğine ciddi bir dikkat sarf edilmesini, uzun vadede gerçek nedenlerinin çözümleri için etkili önlemler alınmasını, mülteci ve göçmenlerin haklarının korunması için çalışılmasını ve hayatlarını güvenceye alacak ve onurlu bir hayat sağlayacak şekilde genişletilmesini gerektirmektedir.

Göçmenler ve Uluslararası Toplum

Göçmenler göç ettikleri ülkelerde kazandıkları bilgi ve deneyimleri ana vatanlarına aktarmaları suretiyle kendi ülkelerinin ekonomik ve toplumsal kalkınması noktasında önemli bir role sahiptirler. Bunun yanı sıra kendi yurtlarında kalkınma yatırım projeleri kurmaktadır. Ancak göçmenler olarak iş gücü gönderen bazı ülkelerde insan sermayesinin zayıflamasına sebep olurlar. Öte yandan istihdamı çeken ülkelerde ekonomik ve hizmet koşullarını iyileştirirler. Özellikle de gelişmiş ülkelerde ana vatanla farklı bağlantıları olan göçmen grupları bulunmaktadır. Bu nedenle ev sahibi ülke ile kendi ülkelerini olumlu yönde etkileyen çeşitli siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer alanlarda kendi ülkesi ile ülkeler arasındaki ilişki üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptirler. Ayrıca toplumlara olumlu katılım, ev sahibi ülkeler için bir avantajdır. Özellikle de eski göçlerde göçmenlerin ülke yönetimlerine katılımlarının bulunduğunu görmekteyiz. Brezilya'daki Lübnan varlığı ve bazı Batılı ülkelerde Fas Krallığı'ndan gelen göçmenler buna örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca iş gücü gönderen ülkelerin bazılarının göçmenlerin gelirlerinden nasıl faydalanabileceğini bildiklerine de işaret edilmektedir.

Dünyadaki milyonlarca kişiyi tehdit eden yoksullukla mücadele konusunda Dünya Bankası tarafından yürütülen bir araştırma, geçtiğimiz yirmi beş yıl içerisinde - üçte biri Güneydoğu Asya'dan olmak üzere- 400 milyondan fazla insanın yoksulluk dairesinden çıktığını göstermektedir. Bununla birlikte göçün yankıları nedeniyle Sudan da dahil olmak üzere Afrika kıtasındaki birçok ülkede 600 milyon insan yoksulluk döngüsüne girmiştir.

2017’de Birleşmiş Milletler, dünyadaki göçmen sayısını 232 milyon olarak değerlendirmiştir ki bu rakamın dünya nüfusunun % 3,2’sini oluşturduğunu ve dünyada göçmenlere harcanan paraların 600 milyar dolar civarında olduğunu belirtmiştir.¹ Hindistan, 69 milyar dolar ile havale alan ülkeler arasında ilk sırada yer alırken ardından 64 milyar dolar ile Çin gelmektedir. Sonrasında sıralama 33 milyar dolar ile Filipinler, 31 milyar dolar ile Meksika, 22 milyar dolar ile Nijerya ve 20 milyar dolar ile Mısır şeklindedir. Göçmenler; iş birliğini ve gelişmeyi teşvik etmek, küreselleşme, bölgesel entegrasyon ve girişimciliğe katılım noktasında hükümetler ve kalkınma kurumları için önemli bir teşvik edici ve ortak olabilirler. Gurbetçiler, özellikle profesyoneller ve yetenekli kişiler, asıl ülkeleri ve ev sahibi ülkeler için insan sermayesi açısından son derece önemli bir yere sahiptirler. Hükümetler, göçmenlerin beyin göçü, beceriler ve meslek ağları arasındaki bilgilere ek olarak doğrudan yatırım gibi diğer finansman kaynaklarının transferinde daha geniş bir rol oynamaya motive etmek için resmî tanınmalarını da arttırabilir.

Göçle ilgili küresel tartışmalar büyüdükçe göçmenlerin ev sahibi ülkelere ve menşe ülkelerine getirebilecekleri birçok fayda, çözüm bulunmaması hâlinde unutulma riskiyle karşı karşıyadır.² Bölgelere göre dünya çapında göçmenlerin kendi ülkelerine yaptıkları katkılara bazı örnekler aşağıda ele alınmıştır:

Orta Doğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinin Göçmenleri

Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin 20 milyon vatandaşı yani nüfuslarının yaklaşık %5’i ülkelerinin dışında yaşamaktadır. Bu rakam, dünyanın geri kalan ülkelerine kıyasla türünün en yüksek örneği olarak kabul edilmektedir. Göçmenlerden gelen nakit transferleri, göçmenlerin bölgeye olan katkısının baskın bir özelliğidir ve özellikle de sıkıntı dönemlerinde yabancı döviz kaynağı olması itibarıyla büyük bir değer olarak kabul edilirler. Bölgede göçmenler ve onların çocukları asıl ülkelerinde olan akrabalarına ve dostlarına 2014 yılında yaklaşık 53 milyar dolar tutarında havalede bulunmuşlardır. Lübnan ve Ürdün’de göçmenlerden gelen bu havaleler gayrisafi millî hasılanın %15’inden fazlasını oluşturmaktadır. Ancak bununla birlikte Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri yurt dışına dağılmış bulunan göçmenlerin deneyimlerinden daha fazla istifade edebilir. Bu göçmenlere sadece para kaynağı olarak bakılmaması gerekir. Onlar aynı zamanda asıl

¹ Avatif Seyit Ahmet Hamza(2018), “Göçmen ve Mültecilerin Büyük Nüfus Hareketleri - Analitik Vizyon” Başlığı Altında Yayınlanmamış Analitik Araştırma Makalesi, ss.1, 2,7.

² Dünya Bankası Resmî(2017), Bankanın Periyodik Raporları

vatanları için bağımsız olmayan bir ekonomik kalkınma kaynağı sayılmalıdır. Göçmenler asıl vatandaki faaliyetler ile küresel piyasalar arasında güçlü bir bağ oluşturabilirler. Yurt dışından kazanmış oldukları bilgi, idari ve mesleki deneyim ve yatırımları küçük ve orta boy proje ve şirketler üzerinden kendi ülkelerine taşıyabilir ve ticari ilişkiler kurabilirler. Zira Kuzey Afrika ve Orta Doğu bölgesi, dünya bölgeleri içerisinde ekonomik entegrasyon açısından en düşük ülkeler sayılabilmektedir ve ekonomileri çok fazla sorunla boğuşmaktadır.

Küresel ve bölgesel entegrasyonu ekonomik olarak teşvik etmek ve desteklemek için göçmenlerden yararlanmak mümkündür. Ancak bölgede sadece birkaç ülke bu olanaklardan yararlanma yollarını araştırmaya başlamıştır.³

Afrika Diasporası ve Katkıları

Afrikalı göçmenler, Afrika'daki ailelerine gönderdikleri para transferleri ile kendi ülkelerinin ekonomisine büyük ölçüde katkı sağlamaktadırlar. Dünya Bankasının 2014 yılında yürütmüş olduğu bir çalışmada Afrika kıtasında bulunan 120 milyon kadar vatandaş, göçmenlerden 60 milyar dolar civarında para transferi almaktadır. Bu tutar Afrika ülkelerinin gayrisafi millî hasılasının önemli bir parçası hâline gelmiştir.

**Dünya çapında Afrika diasporasının para havalelerini gösteren görsel*

Afrika Birliği, Afrika göçmenlerinin Afrika'nın altıncı bölgesel ekonomik grubunu oluşturduğunu düşünmektedir. Çünkü Afrikalı göçmenlerin Avrupa ülkeleri ve Amerika'dan yapmış olduğu havaleler, seçkin bir kalkınma

³ Dünya Bankası Resmî Web Sites - 2017, Dünya Bankası Grubu E-Bülten - Resmî Web Sitesi - İnternet

aracı oluşturmaktadır. Ayrıca bu göçmenler uygun ortamın bulunması ve hükûmet tarafından teşvik edici yatırım politikası uygulanması durumunda misafir eden ülkelerin ekonomisinin kalkınmasına da etkin ve olumlu paya sahip olabilmektedirler.

Afrika diasporasından elde edilen gelirler, özellikle de kadınların tüm aileye baktığı veya ailenin yaşlılar ve işsizlere emanet edildiği durumlarda, yoksul ailelerin ekonomisi olarak adlandırılan kesim için gelişen ülkelerde büyük bir gelir kaynağı teşkil etmektedir. Bu durum bu paraların Afrika ülkelerinin gayrisafi millî hasılasının önemli bir bölümünü teşkil eder hâle geldiğini göstermektedir. Ancak Afrika diasporasının karşısında birtakım engeller bulunmaktadır:

- Afrikalı göçmen, çoğunlukla refah toplumları olan göç ettiği toplumlarda entegrasyon ve baskın tüketim modelini benimseme zorluğu ile karşı karşıyadır.
- Ayrıca bankalar tarafından uygulanan döviz kurları, beraberindeki faiz ve göçmenlerin paraları havale etmek için havale şirketleri ve finans kuruluşlarına ödedikleri yüksek oranlar bulunmaktadır ki bu gelirler şirketlerin karının yaklaşık %12.4'ünü oluşturmaktadır.
- Yaşam ve hizmet standartları, iş fırsatının bulunmaması ve hayat pahalılığı da bu engeller arasındadır.

Tüm bu zorluklara rağmen göçmenlerden gelen para akışları, yerel ekonomiyi hareket ettiren asıl çark hâline gelmiş olup Afrika kıtasına yönelik demografik beklentiler ve nüfus gelişimi de dikkate alındığında önemi daha da artmaktadır. Zira kıtanın nüfusu sürekli artış hâlinindedir ve bu durum göç dairesinin daha da genişlemesini muhtemel hâle getirmektedir. 2010 yılında 830 milyon olan Afrika nüfusunun 2050 yılında 1 milyarı aşması beklenmektedir.

Diasporadaki vatandaşlar ile ilgili politikalar Afrika ülkeleri için zorunlu bir hâle gelmiştir. Bu çerçevede birtakım yatırım fırsatları ve olanakları oluşturmak suretiyle diasporadaki bireylerin yönetilmesi ve desteklenmesi için sistemli politikalar yürütülmelidir. Yani vergilendirme ve genel bankaların transferlerden yararlanmaları için teşvikler oluşturarak küresel transfer şirketlerinin buradan sağladıkları faydalar azaltılmalıdır. Ayrıca bankalar ile diaspora arasında güven ortamı oluşturacak yasal metinler ve cezbedici bir ortam sağlanmalıdır. Dünya Bankasının bazı uzmanları transferlerden alınan tutarların %5 gibi düzeylere indirilebileceğini düşünmektedir. Bunun anlamı 4 milyar dolar gibi bir tutarın Afrika diasporası lehine dönmesidir.⁴

⁴ Şeyh Bay El Habib, *Afrika Diasporası - Göçmen Ekonomisinin Rolü Nedir?* Başlıklı Makale, Al Jazeera Araştırma Ve Çalışma Merkezi.

Önceki bahsedilenlere dayanarak göçmen sınıflarının hem asıl toplumlarında hem de onları misafir eden toplumlarda tüm konularda önemli roller oynadığı açıkça görülmektedir. Bu konuların başında ise bol likidite ve yüksek gelir olanakları ile somutlaşan ayrıca yapmış oldukları para ve mal transferleri ile doğrudan veya dolaylı yatırımlar suretiyle toplumsal, kültürel ve iktisadi boyutlarda oynamış oldukları ekonomik rol gelmektedir. Öte yandan göçmenler yüksek bilimsel etkinlikleri veya en azından önemli uzmanlık alanlarında yükseköğretim diplomasına sahip olmaları nedeniyle önemli bilgi ekonomisi araçlarından biri sayılmaktadır. Bunun yanında tedavi, göçmen çocuklarının eğitim masrafları gibi toplumsal niteliğe sahip görevleri de yerine getirmektedir.

Uluslararası Toplumun Göçmenler Karşısındaki Rolü

Son yıllarda dünyanın her yerinde daha önce görülmemiş sınır ötesi nüfus hareketlerine tanık olunmaktadır. 2015 yılı sonu itibariyle Birleşmiş Milletler istatistiklerine göre nüfus hareketi 244 milyon kişiye ulaşmıştır. Bunların 20 milyonu göçmen ve mültecilerden oluşmaktadır. 2000 yılı sonrasında %49 oranında artan bu rakam %23 olan dünyanın nüfus artış oranını geçmiştir. Bu nedenle dünya nüfusu içerisindeki göçmen oranı %2.8'den %3.4'e yükselmiştir. İklim değişikliği gibi faktörlerle birleşen demografik yönelimlerin gelecekte daha fazla göçe neden olma olasılığı yüksektir. İnsanları, sınırların ötesine geçmeye teşvik eden sebepler farklılık arz etmektedir. Savaşlar, çatışmalar, çevresel değişimlerin insan hayatına doğrudan yaptığı etkiler ve ekonomik etkenler bunlara örnek gösterilebilir. Daha önce benzeri görülmemiş bu nüfus hareketleri, uluslararası düzeyde endişelere neden olmuş ve bu çerçevede birtakım çalışmalar yürütülmeye başlanmıştır:

Yüksek düzeyli New York Zirvesi

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 19 Eylül 2016 tarihinde Amerika'nın New York şehrinde mülteci ve göçmen hareketlerinin tartışmak için yüksek düzeyli zirve gerçekleştirmiştir. Bu, bölgesel ve uluslararası toplumun hep birlikte maruz kaldığı önemli bir sorun olarak göç ve mülteci işlerinin yönetimi ile ilgili uluslararası iş birliğini desteklemek amacıyla Birleşmiş Milletlerin devlet başkanları ve başbakanlar düzeyinde katılım sağlanan ilk zirve niteliği taşımaktadır. Bu zirve, 193 Birleşmiş Milletler üyesi ülkenin katılımıyla göç ve iltica konusunda küresel anlaşmaların müzakere edildiğini açıkladığı New York deklarasyonu ile sonuçlanmıştır. Bu anlaşmalar, "Küresel Mülteciler Sözleşmesi" ve "Küresel Güvenlik ve Sistemli Göç Sözleşmesi"dir.

Küresel sözleşme üç aşamada gerçekleşmektedir: istişare, müdahale alma ve müzakere aşaması. İstişare aşaması, New York deklarasyonunda yer alan 24 unsuru tartışmak amacıyla New York ve Cenevre’de düzenlenen altı özel tematik oturumla aşağıdaki konulara değinerek başlamıştır:

- Tüm göçmenlerin insan hakları,
- Göç faktörlerinin ele alınması,
- Uluslararası iş birliği ve göç yönetimi,
- Göçmenlerin ve gurbetçilerin katkıları,
- Göçmen kaçakçılığı, insan kaçakçılığı ve çağdaş kölelik türleri,
- Düzenli ve düzensiz göç.

Güvenli, Düzenli ve Nizami Göç Konusunda Küresel İlkeler Sözleşmesi’nin Kabulü İçin Hükümetler Arası Konferans

10-11 Aralık 2018 tarihinde Fas’ın Marakeş şehrinde 150 ülkenin ve dünyanın her yerinden 30 örgütün katılımı ile düzenlenmiş, Birleşmiş Milletler Göç Anlaşması, 164 ülke tarafından onaylanırken Amerika Birleşik Devletleri ve birkaç ülke tarafından reddedilmiştir.

Uluslararası Göç ve Kalkınma Forumu

2006 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu uluslararası göç ve kalkınma görüşmeleri sonucunda oluşturulmuştur. Forum 2018 yılında Fas Krallığı Marakeş şehrinde on bir oturum şeklinde düzenlenmiş ve dünya üzerinde göç ve kalkınma sorunlarını ele alan en büyük platform olmuştur. Birleşmiş Milletler, küresel örgütler ve göçmen grubu üyeleri, akademik kurumlar, sivil toplum örgütlerinin temsilcileri, sendikalar, özel sektör temsilcileri, göçmenler ve göçmen ve mültecilere hizmet veren yurt dışı topluluk temsilcileri de dahil olmak üzere diğer uluslararası kuruluşlara ek olarak çok sayıda politikacı ve hükümet birimlerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Bu forum, göç ve kalkınma konularında ortak anlayış ve iş birliğini geliştirmek ve karşılıklı destek ilişkisi oluşturmayı amaçlayarak tüm Birleşmiş Milletler üye ve gözlemci ülkelerine açık ve bağlayıcı olmayan bir danışmanlık platformu olmuştur.

Göçün Sürdürülebilir Kalkınmaya Bağlanması

Göçün sürdürülebilir kalkınma sonuçları için kritik etkileri olduğundan dolayı bu tür göçleri tanıtmaya yönelik uluslararası çabalar devam etmektedir. 2019 temel planı ana ilkesi budur. İnsan hareketliliğinin önemli

rolü, kalkınma politikalarına yansımaktadır. İyi bir politika ile yönetilmesi durumunda göç, sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlayabilir. Bu nedenle göç ilk defa küresel kalkınma çerçevesinde 2030 Yılı Sürdürülebilir Kalkınma Planı'nın açık hedefleri arasına alınmıştır.

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, New York deklarasyonunun takibi için gönüllü ulusal incelemeler ile ilgili raporlarını sunmak üzere ortak talimat ilkelerini içeren bir belge yayımlamıştır. Aynı şekilde Birleşmiş Milletler'e bağlı bazı komisyonlar tarafından göç ve iltica konuları ile ilgili çalışmalar da bulunmaktadır. Ayrıca bir dizi toplantı ile temsil edilen Batı Asya Ekonomik ve Sosyal Komisyonu (ESCWA) bunlardan biridir.⁵

Göç ve İltica Konularında Arapların Çalışmaları

Arap Birliği Genel Sekreterliği bünyesindeki Göç ve İltica Dairesi, göç ve iltica konularında birkaç Arap bölgesinde istişare toplantıları icra etmiştir. Ayrıca Arap bölgesindeki göç ve iltica konularını tartışmak ve 2015 yılından 2019 yılına kadar geçen dönemde güvenli göç ve mülteciler ile ilgili uluslararası anlaşmaların uygulanmasını takip için bazı özel toplantılar da gerçekleştirmiştir. Son toplantısı ise Aralık 2018'de Marakeş'te düzenlenmiş ve hükûmet konferansının sonuçlarının uygulanmasını takip etmek ve aynı zamanda göç konusunun 2030 Yılı Sürdürülebilir Kalkınma Planı ile bağlantısını takip etmek için gerçekleştirilmiştir.⁶

Uluslararası toplumun göç ve iltica ile ilgili olarak geride belirtilen çalışmalarından göç ve iltica olgularının üstü kapalı bir şekilde itiraf edildiği, bu olguların vatandaşların göç ve hareket özgürlüğü ve asıl yurdundan başka bir yere gitmeye zorlayan koşullar çerçevesinde yaşama ve ikamet etmeyi tercih ettiği yeri seçme hakkı gibi insan hakkı kanunlarının garanti altına aldığı haklar kabul edilerek belirli bir şekilde tavır takınmaya ihtiyaç duyan hayati bir gerçek hâline geldiği sonucuna varılmaktadır. Ancak uluslararası toplum tarafından sarf edilen onca çaba, özellikle ülkeleri bağlayıcı olmaması nedeniyle son derece zayıf kalmaktadır. 2018 yılında Marakeş'te düzenlenen hükûmetler arası anlaşmayı Amerika, Avusturya, Avustralya, Çek Cumhuriyeti, Dominik Cumhuriyeti, Macaristan, Litvanya, Polonya ve Slovakya'dan oluşan yedi ülkenin, tüm dünyadaki bu büyük göçmen ve mülteci hareketlerine, hızla ve zarar verici bir şekilde akmaya devam etmesine ve göçmen sınıfların büyük risklerle karşı karşıya kalmasına rağmen imzalamaması, uluslararası toplumun çabalarının zayıf kaldığını ortaya koymaktadır.

⁵ Hani Oksah(2017),*Arap, Demokrasi ve Kalkınma Rönesansı Sitesi*,

⁶ Arap Ülkeleri Birliği, *Göç ve Mülteci Dairesi Belgeleri, 2018, Küresel Göç Anlaşması Hakkında Bilgilendirme Belgesi*, Birliğin Göç Ve Mülteciler İdaresi Genel Sekreterliği, s.1-5

Göçmen ve Mültecilere Karşı Uluslararası Toplumdan Beklenenler

- Göç sorunları ve göçmen ekonomisini ulusal ekonomilere entegre etmek açısından gelişmekte olan ülkeler için göçmenlerden gelen kazancı en üst düzeye çıkarma, bilgiyi göçmenler aracılığıyla aktarma ve ev sahibi toplumlara entegre etme çabalarını teşvik etme gibi konular hakkında bölgesel ve küresel istişare ihtiyacına daha fazla dikkat edilmesi; bu tür işlemler yoksulluğu azaltacak, farkındalığı arttıracak, becerileri yükseltecek, iş fırsatları oluşturacak, kalkınma olanaklarını iyileştirecektir. Bu durum, 2030 Yılı Sürdürülebilir Kalkınma Planı'nın uygulanmasına yardımcı olacaktır.
- Uluslararası toplumun mültecilere karşı barındırma, koruma sağlama, haklarını koruma, insan haklarına saygı ve mültecileri karşılayan ülkeler için gerekli desteği sağlama gibi yükümlülüklerini yerine getirmesi,
- Uluslararası toplumun gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde kalkınmayı destekleme konusundaki sorumluluklarını yerine getirmesi,
- Uluslararası toplumun ülkelerdeki siyasi istikrarı sağlama, uyuşmazlıklara ve savaşlara kalıcı çözümler bulma ve özel gündemleri için bir tarafı diğer tarafa karşı desteklemekten geri durma yönünde hareket etmesi,
- Organize suç, kaçakçılık ve insan kaçakçılığı ile mücadele eden anlaşmaların onaylanması,
- Genel olarak uluslararası göç sorunlarına gerekli cevabı sağlayan ülkeler arasında kapsamlı bir yaklaşım üzerinde anlaşmaya varılması uluslararası toplumdan beklenenlerdir.⁷

Sudan'ın Göç Dosyasını Yönetme Konusundaki Deneyimleri

Sebepleri ne olursa olsun göç, bir yerden bir yere nüfus hareketi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla birtakım ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasi etkileşimi doğurmaktadır. Bu durum göçmenler, göç veren ülkeler ve göç alan ülkelere oluşturan taraflar için olumlu ya da olumsuz birtakım sonuç ve çağrışımlara neden olmaktadır. Bu nedenle bu olguya önem verilmesi ve yönlendirme girişimleri, böylece uygun ve gerekli politika, hukuk metinleri ve uygulama sistemleri oluşturularak olumlu yönlerinin desteklenmesi, olumsuzlukları ile de mücadele edilmesi gerekmektedir. Göçün yansımalarının uluslararası sınır ve toplumları aşması nedeniyle göç konusu küresel bir konu hâline gelmiştir.

⁷ Avatif Seyit Ahmet Hamza (2018), *Yayımlanmamış Bilimsel Makale*, s.6

Sudan, yurt dışına göç konusuna ilk önem veren ülkelerden biridir. Bu konu ile ilgili kanun ve yönetmelikler 1998 yılında ele alınmış ve bu alanı düzenleyen politikalar oluşturulmuştur. Aynı yıl itibariyle yurt dışında çalışan Sudanlıların varlığını korumak için sürdürülebilir bir yürütme mekanizması benimsenmiştir. Dünyanın farklı bölgelerine yayılmış Sudanlı göçmenlerin sayısı 5.702.069 olarak değerlendirilmektedir.

Bu konuda belirlenen görev ve yetkiler şunlardır:

- Gurbetçilerin birikimlerinin ve çıkarlarının gözetilmesi ve sorunlarının etkin bir şekilde çözülmesi,
- Gurbetçilere hizmet alanında faaliyet gösteren birimler ile koordinasyon kurulması,
- Göçü düzenleyen politikaların oluşturulmasına katılım sağlanması,
- Gurbetçilerin birikimleri ile yatırım yapabilecekleri projeler hakkında bakanlık ve kurumlardan bilgi alınması, bilgi verilmesi ve uygulamaların takibi.

Birim Stratejisi ve Özellikleri

Birim stratejisi vizyon ve misyona dayanmaktadır. Vizyon, göç konusundaki yeni bakış açısına göre diasporadaki tüm Sudanlılara hizmette mükemmelliği sürdürmek; misyon ise göç konusundaki yeni bakış açısına göre diasporadaki tüm Sudanlıların işlerini organize etmek için iç ve dış koordinasyon ve katılım suretiyle çalışmaktır. Birim özellikleri şunlardır:

- Sudan vatandaşlarının dinen kabul edilen ve anayasanın garanti altına aldığı özgürlüğünü vurgulayan göç vizyonunun oluşturulması,
- Vatandaşların hareketinin kolaylaştırılması ve yollarındaki engellerin kaldırılması,
- Göçmenleri yönlendiren ve rehberlik eden kanun ve yönetmeliklerin oluşturulması,
- Göç ve göçmenlik konusunda tüm rollerin entegre olduğu sürdürülebilir politikaların benimsenmesi,
- Göç konusunda dost ve kardeş ülkelerin deneyimlerinin incelenmesi ve bunlardan faydalanılması.

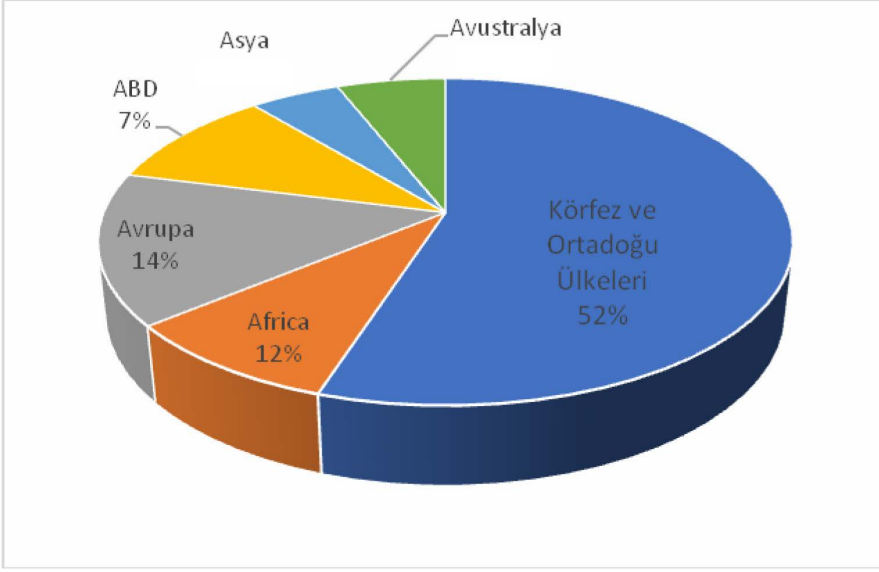
Bütün bunlar kalite yönetim sistemlerinin uygulanması ve devlet performansında mükemmelliğin sağlanması suretiyle birleşik, güvenli, uygar, ileri ve gelişmiş bir Sudan ulusunun inşasını tamamlamak için oluşturulan uluslararası vizyon doğrultusunda 2003-2027 stratejik planına dayanmaktadır. Tüm bunlar, yurt dışında çalışanların isteklerini yerine

getirmek ve insan topluluğunun genel stratejisinden ve hizmetinden hedeflenen sonuçları elde etmek için yapılmıştır.

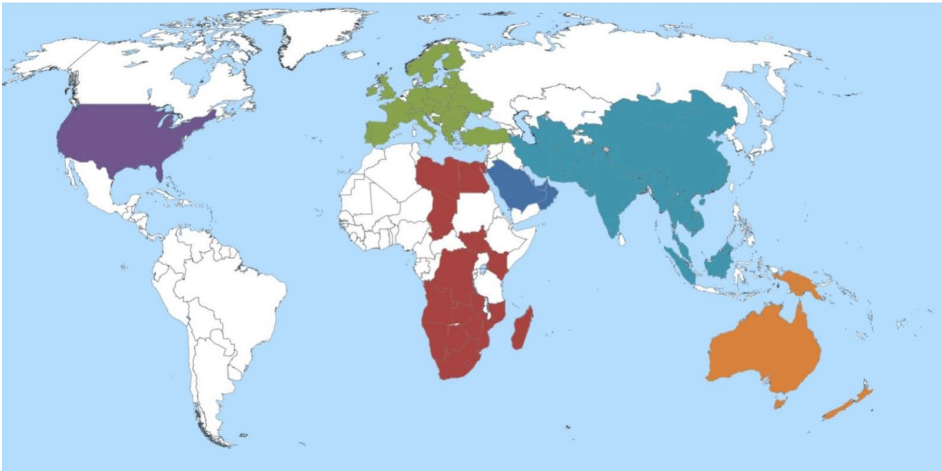
Birimin Genel Hedefleri

- Yetkili kurumlarla koordineli olarak yurt dışında çalışan Sudanlıların işleri için devlet politikasını uygulamak,
- Yurt dışındaki Sudanlılara özen göstermek ve Dışişleri Bakanlığı ve yetkili makamlarla koordineli olarak Sudan içindeki ve dışındaki işleri ile ilgilenmek,
- Göç ile yurt dışında çalışanlarla ilgili politikalar hakkında öneriler sunmak ve bu noktada kurum; göçmenlerin ihtiyaç ve beklentilerini belirlemek, kendilerini memnun edecek şekilde bunları karşılamak ve böylece ülkenin yüksek çıkarlarını sağlamak için sürekli olarak çalışmaktadır.
- Yurt dışındaki Sudan halkının ulusal anlamda gelişimini sağlamak, onları bütünleştirmek, sosyalleştirmek ve kültürel ve yaratıcı yeteneklerini geliştirmek için çalışmak,
- Yurt dışında çalışan Sudanlıların deneyim ve yeteneklerinden kısa veya uzun vadede olumlu bir şekilde yararlanmak suretiyle ülkeyi düzenleyen kalkınmaya destek olmaya odaklanarak, kapsamlı ulusal kalkınma stratejisine bağlı kalmak,
- Sudan içindeki ve dışındaki tüm resmî ve özel kurumlar, bölgesel ve uluslararası örgütler ile katılım ve koordinasyon ilişkileri oluşturmak ve yönetmek suretiyle yurt dışında çalışanlara daha iyi hizmetler sunmak ve karşılıklı gelişimi desteklemek,
- Sudan kültür ve medeniyetini tanıtmak için yurt dışında bulunan Sudanlıların farklı faaliyetlerine özen göstererek Sudan kültürünü küresel ufuklara taşımak,
- Yetkili birimler ile koordineli bir şekilde ekonomik ve toplumsal fizibilite çalışmalarını hazırlamak ve yatırım projelerini tanıtmak,
- Yurt dışındaki Sudanlıların ve ailelerinin ana vatana bağlı kalmaları için politikalar düzenlemek ve muhtelif basın araçları üzerinden kendileri ile iletişim hâlinde olmak birimin genel hedefleri arasındadır.

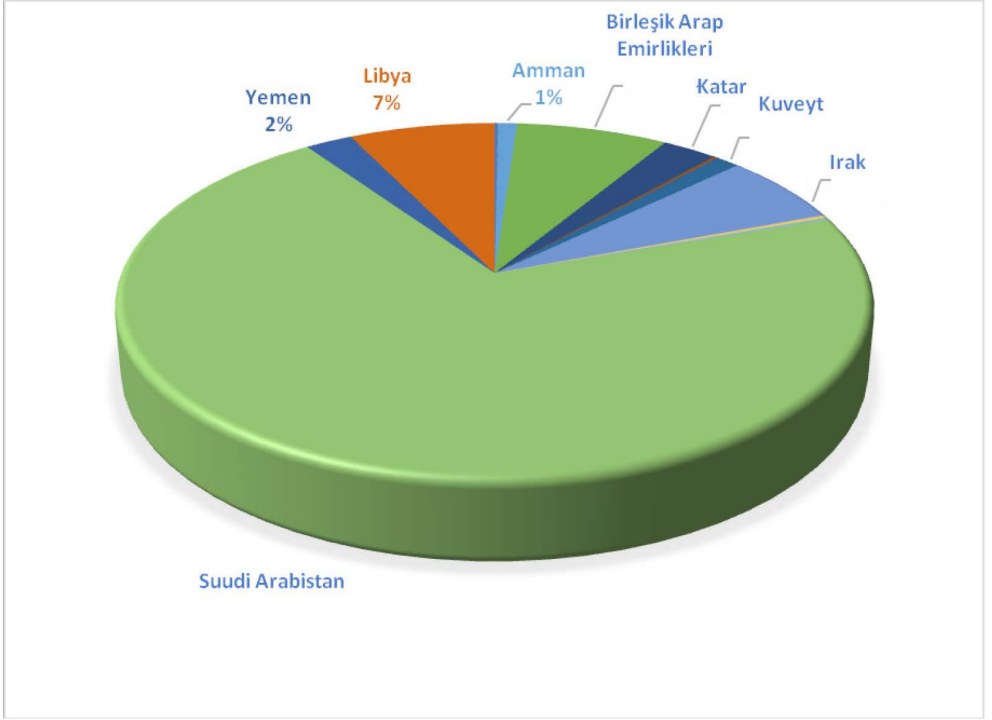
Sudanlı Sayısı	Ülke Sayısı	Bölge	No
2.697.600	11	Körfez ve Şam	1
2.807.465	53	Afrika	2
101.034	44	Avrupa	3
750.180	35	Amerika ve Kanada	4
20.790	16	Asya ve Avustralya	5
5.702.069	159	Yurt dışındaki Sudanlıların Toplamı	6

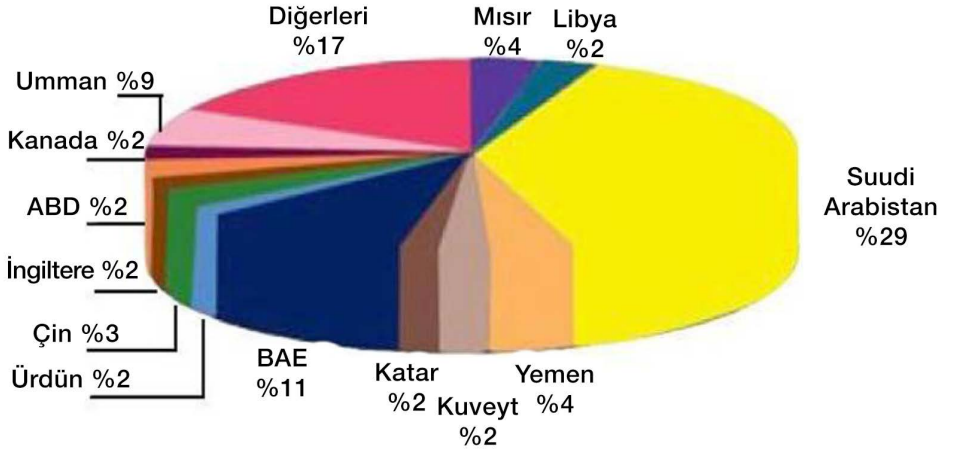
1. Kıtalaraya Göre Sudanlıların Yurt Dışındaki Varlıklarının Coğrafi Dağılımı

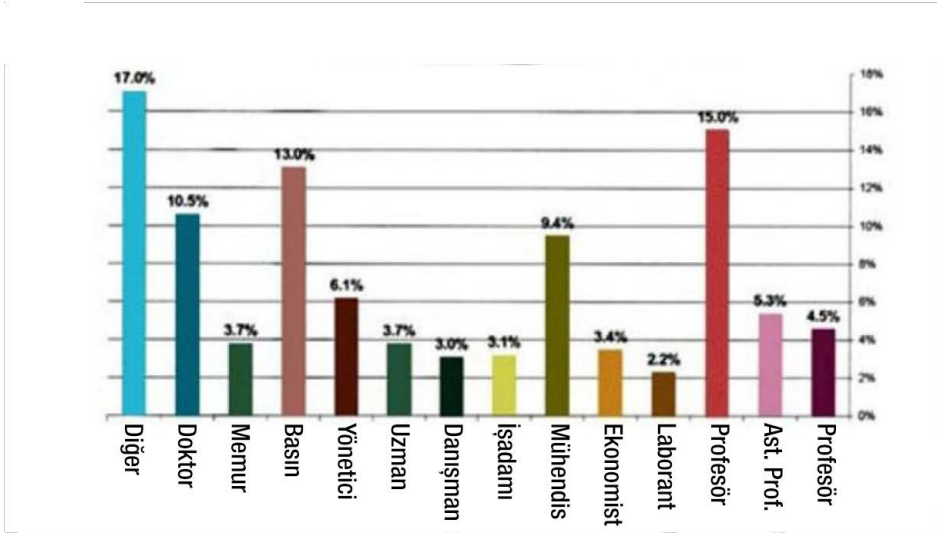
2. Sudan Diasporasının Dünya Çapında Dağılımını Gösteren Harita

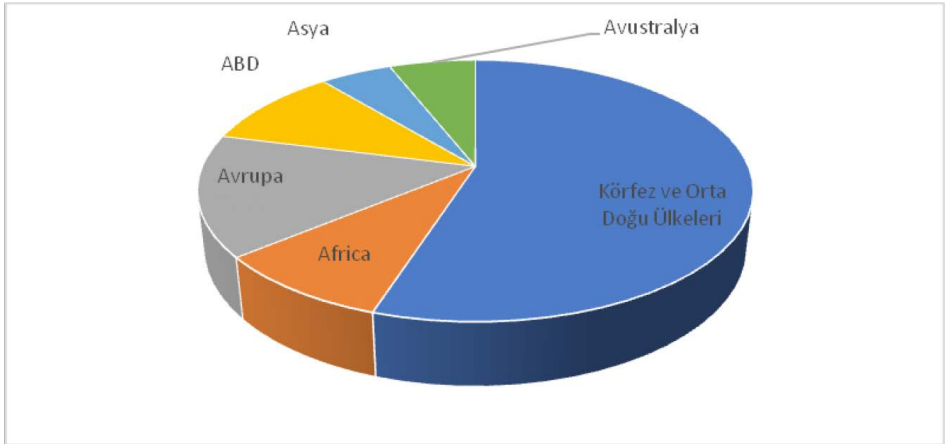
3. Arap Dünyasında Sudan Diasporası

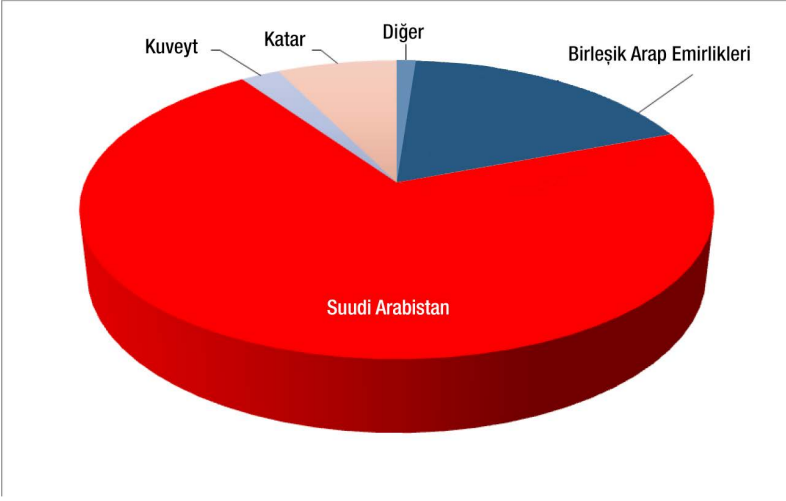
4. Dünya Çapında Kalifiye Sudanlı İş Gücünün Dağılımı

5. Uzmanların Mesleklere Göre Dağılımı

6. Dünya Çapında Sudan Yetenek ve Becerilerinin Dağılımı

7. Körfez Ülkelerinde Sudan Diasporasının Dağılımı

Devletin Gurbetçilere Yönelik Hedeflerini Gerçekleştirme Mekanizmaları

Birimin genel hedef ve vizyonu, göçü tüm taraflar için faydalı ve yararlı bir hâle getirmeye yöneliktir. Bu vizyon kurumun oluşum süresince birçok farklı aşamadan geçmiştir. Bu hususta bir yönden göçmenlerin kendi konuları ile ilgili olarak görüş ve düşünceleri ve bunların ülke ile ilişkisi diğer yönden ise misafir oldukları toplumlarla olan ilişkisi referans alınmış, devletlerin göç ile ilgili yönlendirmelerine ve hedeflerine dayanılmıştır. Öte yandan bu olgu ile ilgili uluslararası ve bölgesel etkileşim yoluyla göç yönetimi konusunda insan deneyiminden faydalanılmıştır. Birim tarafından ortaya konulan 2003-2027 strateji planı aşağıdaki programlara odaklanmıştır:

Yurt Dışındaki Sudanlılar İçin Hukuki Koruma

Yurt dışındaki Sudanlıları korumaya yönelik ulusal bir değerlendirme sistemidir Yasal sorunları çözmek, şikayetleri değerlendirmek, yurt dışındaki hapisanelerde tutuklu bulunan Sudanlıların haklarını korumak, davalarını takip etmek, yurt dışındaki Sudanlıların gözetimini sağlamak, faaliyetlerini desteklemek, Sudanlıların oluşumunu ve yurt dışındaki Sudan kulüplerinin icra ofislerini takip etmek, dernek ve birlikleri onaylamak, faaliyetlerini takip etmek ve desteklemek için çalışmaktadır.

Kimlik ve Kültür

Birim, yurt dışındaki göçmenlerin ve Sudan kulüplerinin faaliyetlerini takip etmek ve desteklemektedir. Böylece birtakım faaliyetler ve programlar

üzerinden göç ettikleri yurtlarda yaşayan sonraki nesil Sudanlıların kimliklerini korumayı hedeflemektedir. Bu faaliyetler arasında Sudan kültürünü tanıtmak ve millî hislerini güçlendirmek için Sudanlı çocuklara yönelik ülke tanıtım programı çadırları oluşturulmuştur.

Eğitim

11 farklı ülkede 19 Sudan okulu kurulmuş, bazı ülkelerle diğer programlara ek olarak Sudan eğitim müfredatında eğitim verilmesi için anlaşmalar yapılmış ve bu alanda faaliyet gösteren kurumlar ile sözleşmeler imzalanmıştır. Cumhurbaşkanı'nın göçmen üniversitesi kurulması talimatı uygulanmıştır. Sudanlıların yurt dışında kabul görme fırsatlarını genişletmek için Sudanlı olmayanların diplomalarına denklik sistemleri oluşturulmuştur. Arapça konuşulmayan ülkelerde (Fransa - Belçika - Hollanda) sistem dışı bir günlük okul programı uygulanmıştır. Bu programda Arapça - İslami eğitim - ulusal eğitim dersleri verilmiştir.

Kesin Dönüş ve Katılım

Geri dönüşü desteklemek için ulusal fon oluşturulmuştur. 2008 yılında fikri geliştirilen bu fon bir gerçeğe dönüşerek Yemen, Libya, Güney Sudan, Orta Afrika ve son olarak Suudi Arabistan Krallığı gibi bazı ülkelerden birtakım ailelerin yeniden ülkeye dönme süreçlerinde başarılı olmuştur.

İskân, Arazi ve İstisnai Gümrük Muafiyetleri

Birimin iskân probleminin çözümü konusundaki deneyimi, göçmen sınıfları ile uyumlu olarak farklı seçenekler şeklinde olmuştur. Bu çerçevede muhtelif vilayetlerdeki iskân planları üzerinden arazi dağıtımından başlayarak farklı düzeylerde tüm vilayetlerdeki projeler çerçevesinde göçmenlere hisse tahsisi yöntemi ve iskân için ulusal fon ile üretici bahçe iskânı gibi nitelikli iskân sağlanması için vilayetler ve gayrimenkul geliştirme şirketleriyle koordinasyon sağlanmıştır.

Öte yandan devlet şahsi eşyalar ve mesleki ekipmanlar için bir dizi gümrük muafiyeti uygulamış, araçlar model şartlarından muaf tutulmuş ve son olarak uygulanan göçmen teşvik paketinde birtakım yeni istisna ve muafiyetler getirilmiştir. Bazı vilayetler, göçmenlere yönelik küçük ve zanaat projeleri ya da iskânlı tarım ve bahçe projeleri oluşturmuştur.

Göçmen Kadın ve Aileler

Göçmen kadın ve ailelerin sorunları takip edilmiş, toplumsal sorunları çözüme kavuşturmaya, kendilerine kişisel ve aileleri için gözetim ve rehberlik sunulmaya çalışılmıştır. Ayrıca yurt dışındaki göçmen kadın dernek ve birlikleri ile iletişime geçilmiştir.

Göçe Yönelik Prosedürler

Göçe yönelik prosedürler ve göçmenlerin bir ülkeden diğer ülkeye hareket kolaylığının sağlanması için devlet düzeyinde göçmenlere uygulanan finansal yükler hafifletilmiş, işçi ve çalışanlar gibi bazı sınıflar için ulusal katkı payı sıfıra indirilmiş, prosedürler hafifletilerek bilgisayar ortamına geçirilmiş ve elektronik ödeme ve elektronik vize sistemleri başlatılmıştır.

Dış İlişkiler

Birim, uluslararası kuruluşlarla ve hükümet temsilcileri ile halkçı diplomasi ve ortak anlayış üzerinden doğrudan çalışmalar yaparak diplomatik süreçlerde ve dış ilişkilerde ileri bir pozisyon yakalamıştır. Kıta ve bölgesel bağlamda bu nitelikli ve göç yönetimi alanında entegre çalışmalar Sudan'ın tüm Kuzey Afrika ve körfezi kapsayan Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Komisyonu'nun (ESCWA) göç ve kalkınma komitesi başkanı olarak seçilmesi ile sonuçlanmıştır.

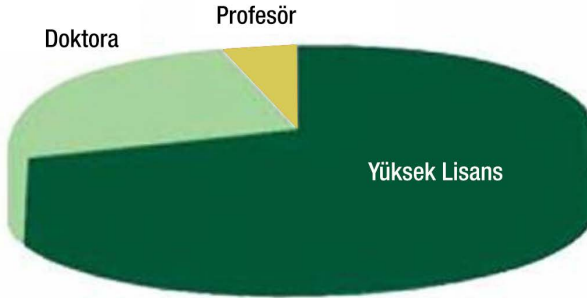
Afrika diasporasına üyeliği nedeniyle Sudan, Afrika kıtası düzeyinde girişim sahibi bir ülke olup Afrika Birliği diasporası idaresinde Afrika'daki göçmenlik çalışmalarını koordine eden ülkedir. Öte yandan Sudan göçmen dosyasının yönetiminde öncü ve derin deneyime sahip bir ülke sayılmaktadır ve diğer Afrika ülkeleri için Afrika'nın göç sorunlarının çözümünde faydalanılabilecek deneyim transferine uygun bir ülkedir.

Aynı şekilde Sudan, göç konuları ile ilgili tüm bölgesel ve uluslararası konferans, çalıştay, forum ve benzeri platformlara etkin bir katılımcı olup farklı ülkelerdeki uluslararası örgütler ve göç kurumları ile ikili iş birlikleri bağlamında Cezayir-Dünya Uygulama Örgütleri Federasyonu ve Uluslararası Göç Örgütü ile bir dizi iş birliği muhtırası imzalamıştır. Yanı sıra Avusturya'daki Uluslararası Göç Politikaları Geliştirme Merkezi ile de bir bildiri imzalamış ve uluslararası düzeyde Türkiye, Fas Krallığı ve Mısır ile mutabakat zaptı imzalarken Çin ve Hindistan ile imzalama aşamasına gelmiştir.

Birimin, deneyim ve uzman paylaşımı, iş birliği ve koordinasyon için farklı ülkelerdeki (Fas Krallığı, Türkiye ve Mısır) bazı göç kurumları, bilimsel kurumlar ve göç araştırma merkezleri (Dünya Bilim Kurumları Federasyonu Cezayir ve Lübnan şubesi - Avusturya Göç Politikalarının Geliştirilmesi Merkezi) ile güçlü ilişkileri bulunmaktadır.

Sudanlıların Yurt Dışına Bilgi Aktarımı İçin Ortaklık Projesi

Sudanlıların yurt dışına bilgi aktarımı için ortaklık projesi, uluslararası örgütlerde çalışan Sudanlılar konferansından başlayarak yurt dışındaki Sudanlı medya personeli konferansı, yurt dışındaki Sudanlı yatırımcı konferansı ve son olarak yurt dışında bulunan Sudanlı uzmanlar ve bilim insanları konseyinin oluşturulması ve böylece kanun ve yönetmelikleri belirli, açık bir pratik vizyona sahip ve yurt içi ile sistemli ilişkisi bulunan bir bilgi transferi köprüsü ve organizasyon yapısı oluşturulmasına yönelik karar alınan yurt dışındaki Sudanlı uzmanlar ve bilim insanları konferansı ile devam eden birtakım nitelikli konferansların sonucu olarak doğmuştur. Öte yandan devlet, yurt içine bilgi aktarma ve içerideki toplumlara destek olma alanında yurt dışındaki Sudanlılar için en iyi çalışma takdir ödülü projesini başlatmıştır.

8. Dünya Çapında Sudanlı Uzmanların Yetkinliklerine Göre Dağılımı⁸

⁸ 1-8 Arası Grafik Ve İstatistikler, Birimin İstatistik Ve Elektronik İletişim İdaresi Arşivi

Göçmenlere Teşvikler

Göç önemli bir sosyal endüstri, kalkınma rezervi ve insan sermayesine yatırım alanı hâline gelmiştir. Öte yandan göç, halklar ve ülkeler arası bilgi transferi aracı ve yabancı yatırımların çekim kapısı olmuştur. Ülkeler ve göçmenler arasındaki çıkarların bütünleşmesi, resmî makamlara cevap verilmesi, Sudanlı gurbetçilere yönelik teşviklerin gözetimi bağlamında bir katkı olarak ve Sudanlı göçmenlerin göçmen ekonomisinin millî ekonomiye katılımı sureti ile ülkelere karşı katkıda bulunmaları için Bakanlar Kurulu 2018 yılı 304 sayılı kararını almış ve bu kararda teşvik paketi yer almıştır. Bakanlar Kurulu Başkanının 2018 yılı 22 sayılı kararında ise başta Maliye ve Ekonomik Planlama Bakanlığından sorumlu devlet bakanının başkanlığında ve ilgili birimlerin üyeliğinde bu teşvikleri uygulamak için bir teknik yürütme komisyonu teşkil edilmiştir. Öte yandan Sudan Merkez Bankası tarafından alınan karar doğrultusunda yurt dışından gelen havalelerde elektronik uygulamaların kullanılması benimsenmiştir.

Yatırım

Gurbetçilerin yatırım yapma olanakları ile orantılı küçük ve orta ölçekli proje listesi hazırlamak için ulusal yatırım konseyi ile koordinasyon sağlanmıştır. Buna göre yatırım yapmak isteyenlere tanıtım yapılması ve öncelikli bilgilerin sağlanması için birimin gurbetçi yatırım penceresi açılacak ve bu pencere üzerinden vilayetlerdeki yatırım idareleri ile koordinasyon kurulacaktır. Öte yandan gurbetçi bankasının ve stratejik ürünlerle ilgili gurbetçi yatırım şirketinin kurulması için fizibilite çalışmalarına yönelik koordinasyon sağlanacaktır.

Gurbetçilere Sağlanan Hizmetler

- **Sağlık sigortası:** Gurbetçiler birimi ile ulusal sağlık sigortası fonu arasında yapılan anlaşma doğrultusunda birtakım avantajlara ek olarak hizmetler paketi programı, diğer para birimlerine denk 150 dolar veya eş değeri prim değeri belirlemiştir. Dış muayene, hastane, hamilelik ve doğum, diş, göz, ilaç, ileri teşhis muayeneleri gibi hizmetleri kapsamaktadır. Programdan faydalanan ortalama aile üyesi sayısı beştir.

- **Sosyal sigorta:** 2016 yılı Geçim ve Sosyal Sigorta Kanunu, göçmenlere sağlanan farklı avantaj seçenekleri doğrultusunda katılım sağlama imkânı sunmuş ve bu çerçevede geçmiş hizmet bedeli yeniden yapılandırılabilenekte

ve kişinin seçeceği sınıf ile bağlantılı sistem doğrultusunda hizmetine devam edebilmektedir. Bu avantaj sadece göçmenlere sağlanmıştır.

Gelecek Vizyonu

Sudan göç ile ilgili gönderen, kabul eden ya da transit ülkelerin dahil olduğu coğrafi konumuna uyacak şekilde entegre edildiği ve nüfus hareketinden elde edilecek stratejik ulusal hedeflerin belirlenmesi, rollerin yeniden çizilmesi, sorumluluk merkezlerinin belirlenmesi ve paydaşlar arasındaki koordinasyon ve ortaklığın temellerini oluşturmayı hedefleyen ulusal göç politikası hazırlanmasını beklemektedir.⁹

Sonuç

Göç konusunun son yıllarda ekonomi, kalkınma, insan hakları, insan ticareti, yasa dışı göç, güvenlik, politika, kültür, kimlik, göçmenlerin ve ailelerin hukuki hakları gibi diğer konularla da irtibatlı olan göç etkenlerinin artması ve gelişmesine bağlı olarak küresel ve bölgesel düzeyde önemli bir gelişme kaydettiği görülmüştür.

Bu gelişmeye ayak uydurabilmek için Sudan Göç İdaresi kapsamlı bir çalışma arayışına girmiş, Sudan'dan yurt dışına giden göç ve yurt dışından Sudan'a gelen göç ile ilgili olarak Sudan'ın iç piyasasında ve dış piyasalardaki itici ve çekici faktörlerin etkilerini kapsayan bir politika oluşturmaya çalışılmıştır. Sudan'dan yurt dışına giden iş gücü göçü ile ilgili olarak beklentiler bunun göç öncesi, esnası ve sonrası olmak üzere üç aşamada farklı birimler ile uyumlu bir şekilde uygulanacak ve aynı zamanda çıkar sahiplerinin (devlet ve göçmenler) beklentilerini dengeli bir şekilde karşılayacak açık ve entegre politikalar hazırlanması yönündedir.

⁹ Yurt dışındaki Sudanlıların İşleri Düzenleme Birimi Arşiv Belge Ve Raporları (Dış İlişkiler İdaresi, Topluluk İdaresi, Elektronik İletişim, Bilgi Transfere İdaresi)

MORİTANYA'NIN GÖÇ SİYASETİ: GERÇEKLER VE RİSKLER

Ahmed N'Dary*

Ön Söz

Son yıllarda göç siyaseti ve sınır denetiminde pek çok önemli değişiklik meydana gelmiş, devletleri tepkisel anlamda hedefleyen sorun grupları oluşmuştur. Bu çalışmada göç alanındaki sorunların sürekli gelişiminden bahsedilecektir.¹ 2008 dünya ekonomik krizinden sonra göç, çeşitli dünya ülkelerinde pek çok tahribata sebep olan bir meseleye dönüşmüştür. 2011 yılında başlayan Arap Baharı ile birlikte büyük bir göç dalgası oluşmuştur.² Geçirilen bu süreç içerisinde göç edilen ülkelerin oluşturduğu çeşitli yeni göç stratejileri uluslararası alanda ortak bir paylaşım hâline gelmiştir. Bu durum göç siyaseti, sınır gözetimi güvenlik sorunu alanlarında yeni ilişkiler oluşturmuş, düzensiz göçle ilgili tedbirlerin artmasına sebep olmuştur.³

Nitekim sermayenin, fikirlerin, bilgilerin ve tüm farazi etkileşim çeşitlerinin türemesine ülkelerin gerilemesine sebep olmakla birlikte küreselleşme ve beraberinde getirdiği zorluklar da fiilî olarak sınırların denetimini zorlaştırmıştır.⁴

* Prof. Dr., Kamu Hukuku, Nuakşot Üniversitesi, Moritanya.

¹ Said al-Sadigy, 2013 Temmuz, Göçle mücadele etmek için sınırların kontrolünün artırılması ve sınıra örülen duvarlar, Amerikan ve İspanyol Siyasetinin karşılaştırılması, Stratejik Görüş Dergisi, İlk cilt, 3.sayı, s.91.

² Birleşmiş Milletler Göç Ajansı, 2019, 2018 yılı dünya göç raporu, Uluslararası Göç Örgütü, Cenevre, s.2.

³ Said al-Sadigy, 2013 Temmuz, Göçle mücadele etmek için sınırların kontrolünün artırılması ve sınıra örülen duvarlar, Amerikan ve İspanyol Siyasetinin karşılaştırılması, Stratejik Görüş Dergisi, İlk cilt, 3.sayı, s.91.

⁴ A.g.e.

Moritanya, son senelerde göç alanında çeşitli gerilimlerle mücadele etmek noktasında göç siyasetini geliştirmeye çalışan ülkelerden sayılmaktadır. Bölgesel olarak çeşitli düzeylerde göç konusunun diğer oluşumlarla etkileşimi gibi durumlar Batı Arap dünyasında, Kuzey yarım kürede ve Afrika kıtasının batısında sıklıkla görülmektedir. Göç oluşumuna bakıldığında Arap dünyası ve Afrika kıtası arasında ve Afrika'nın güneyi ve kuzeyiyle arasında bir bağlantı noktası mevcuttur. Bununla beraber Moritanya'nın Atlas Okyanusunun doğusunda bulunması Afrika'yı, Amerika ve Avrupa arasında bir bağlantı noktası yapmaktadır. Bu coğrafi konum Moritanya'yı göç hususundaki uluslararası politikaların merkezi hâline getirmiştir. Aynı zamanda Afrika'nın Güney Sahrası ve Akdeniz'in Güney Batı Şeridi arasında köprü konumundadır. Daha öncesinde Afrika'nın içlerinden gelen tüccar kabilelerinin, kıtanın kuzey kıyılarına ulaşmak için kullandığı geçiş noktası idi. Şuan ki durumda da göçün uluslararası stratejisi anlamında Kuzey Afrika, Sahra ve sahiller arasında önemli bir rol oynamaktadır.

Bağımsızlığa ulaşmasıyla birlikte Moritanya'dan, sınırlarını kontrol edecek denetim organları ve uygulamaları inşa etmesi ve ülkeye göçü artıran araçları denetim altına alması beklenirken, vakit hususundaki yetersizlik, çalışan sayısının azlığı ve yeterli gücün bulunamaması Afrika'nın diğer ülkeleri ve çevre Sahra bölgelerinden göç dalgalarının dahada artmasına sebep olmuştur. Bundan dolayı da göçmenler ve ülkeden ayrılanlar bu eksiklikleri fırsata çevirmişlerdir. Ülke sınırlı düzeyde kontrol altına almayı başaramamış ancak tam olarak zikredilen hedefleri gerçekleştirememiştir.

Bunun yanı sıra fiilen Moritanya hükûmeti aynı zamanda göç ile ilgili uygulama listelerini ve düzenlemeleri, araçları ve organları kullanarak belirli bir kaliba sokamamaktadır. İlaveten ülkelerinde bu göçten kaynaklı meydana gelen olayları kontrol etme, yürütme organlarının göçten kaynaklı karşılaştığı engelleri kaldırma ve karar mekanizmasını sağlama hususunda da yeterli değildir. Bu icraatlar ve sistemlerin sınırlı vaziyetinde, yukarıda ifade edilenler başarıya ulaştıracak olan tek yoldur.

Moritanya hükûmeti son senelerde göç siyasetine ivme kazandıran yeni bir dizi kararı yürürlüğe koymuştur. Orduyu güçlendirmek, gelişmiş gözetleme sistemlerinin artırılması ve bazı sınır bölgelerine kapalı askeri üsler inşa edilmesi bu konuda gerçekleştirilen en önemli faaliyetlerdendir. Buna ek olarak komşu ülkelerle özellikle Mali ile ortak sınır noktalarında denetim sağlanırken, topraklarına giriş yapan kişilerin günlük olarak dikkatli bir şekilde verilerinin kaydedilmesi için yeni bir sistem oluşturulmuştur.

Son senelerde Moritanya devleti göç ve sınır güvenliği dosyalarıyla ilgili etkin siyasi bir başarı inşa etmek için büyük çaba göstermiştir. Bu çerçevede kendi topraklarına iç ve yine kendi topraklarından dış göç hususunda pek çok kanun düzenlemesiyle çabasını desteklemiştir. Resmî olarak pek çok proje oluşturmakla kalmamış, Birleşmiş Milletler'in çalışmalarını ve hazırladıkları programları da desteklemiştir. Bu çerçevedeki ikili ve çok taraflı anlaşmalara dâhil olmuştur. Ayrıca göç edilen yerlerde Moritanyalılar için elçilikler oluşturmuştur. Ancak göç mevzusunda gerginlik ve tehditlerin büyüklüğüne bakıldığında yapılan bu faaliyetler şu anki süreçte yeterli değildir.⁵

Son seneler haricinde Moritanya devletinde göç alanına siyasi anlamda bir yakınlık oluşmamıştı. Pek çok girişim sonrası çok da büyük bir başarı elde edilmemiştir. Bu süreci etkileyen birden çok etken bulunmaktadır.

Coğrafi açıdan Moritanya'nın özel bir konumda bulunması, Kuzey ve Güney Afrika arasında ayrıca Arap dünyası ve Afrika arasında köprü vazifesi görmesi, ayrıca sahil ve olayların kaynağı sahra bölgesinde bulunması, Moritanya'yı komşu ülkelerle iyi ilişkilerde bulunması ve korunması gereken bir yer yapmaktadır. Etrafındaki ülkeler göç edenlerin geldiği ülkelerdir. Buralardan gelen kişiler Avrupa ülkelerine geçmeyi hedeflemektedir. Bir taraftan yöntem ve kanunları uygulama zorunluluğuyla diğer bir taraftan insan haklarına hürmet ve Moritanya'nın kabul ettiği anlaşmalar arasında düzgün bir denge oluşturma çabası arasında Moritanya'nın üzerine fazlaca yük kalmaktadır.

Moritanya'nın Göç Konusunda Siyasi Tarihinin Seyri

Öncelikle göç konusunun tanımından bahsetmemiz ve bazı benzer kavramları ayırt etmemiz gerekmektedir. Özellikle de diaspora kavramının açıklanması gerekmektedir. Göç kavramını Birleşmiş Milletler'in kabul ettiği tanım ile açıklayabiliriz: Göç, kişinin yerleşik halde olduğu ülkeyi değiştirmesi olarak tanımlanmaktadır. Birleşmiş Milletler, kendi oturduğu ülkeyi terk etmemesi kaydıyla üç aydan fazla ama bir yıldan az bir süreyle ülkesinden ayrılan kişiyi kısa süreli göçmen, bir seneden az olmayacak şekilde yaşadığı ülkeden ayrılarak başka bir ülkeye yerleşen kişileri de uzun süreli göçmen olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası düzeyde pek çok ülke, farklı ilkeler uyarınca uluslararası göçmenleri belirleyen farklı kavramlar

⁵ Mesahil Abdurrahman, Moritanya İslam Cumhuriyeti'nde Göç Siyaseti İdaresi, İnternette yayınlanmış makale, Bağlantı: <http://www.cmers.org/879587587/158-2016-04-03-17-47-57>, ziyaret tarihi (06.01.2019)

kullanmaktadır. Örneğin, uluslararası göçmen statüsünü elde etmek için farklı minimum kalış süreleri şart koşulmaktadır.⁶

Diaspora ise asıl ülkelerinden ayrılmış, diğer ülkelerde kalıcı sıfatıyla bulunan göçmenlere denir. Belirli bir ülkenin vatandaşları ülkelerinin dışında dağınık bir halde yaşıyorlarsa buna diaspora denir. Yaşamlarını göç ettikleri ülkede devam ettirirler.⁷

Moritanya tarihi boyunca pek çok farklı göç almış bir ülkedir. Moritanya'nın deneyimlerinde diaspora, olumsuz çağrışımlarla anılan bir kavram değil, bu zamana kadar komşu olduğu veya olmadığı ülkelerden almış olduğu göçlerle bilinen olumlu bir kavram olmuştur. Bunlara örnek olarak Güney Sahra Afrika ülkeleri ve Kuzey Afrika ülkeleri verilebilir. Ve bu konuda hâlâ Moritanya, Doğu Arap ülkeleri için önemli bir konumdadır. Bu diaspora toplumları son dönemlerde Avrupa ülkeleri ve Kuzey Amerika'ya da yerleşmişlerdir.

Moritanya'daki göç sistemi kavramları çerçevesi bakımından durum bu şekildedir. Son dönemlerdeki genel tarihi çerçeve bakımından ise, tarih boyunca farklı ülkeler ve milletler özellikle göçmenlerin sayı ve çeşitlerinin gelişimine göre, göçü düzenlemeye ilişkin girişimlerde bulunmuşlardır.⁸ Göç denetimi ulusal devletler için egemenliğin geleneksel bir tasavvuruna uygun olarak özel bir alan ve temel egemenlik olarak kabul edilen bir eylem olmuştur. Bunun sonucunda tabiiyet meydana gelmiştir. Ülkeler kendi sınırları boyunca kişilerin hareketlerini kontrol eden kanunları çıkarma hakkını kendine tanımıştır. Böylelikle devlet, topraklarına giren veya çıkan kişilerin denetimleri hususunda tek yetkili olarak kabul edilmiştir. Peki, bu konudaki problem nedir?⁹

Moritanya bu önceki tanımların biraz dışında kalmıştır. Çünkü Moritanya uzun tarihi boyunca toplumu için kapsamlı bir siyasi düzen veya düzenli egemenliği olan bir ülke olmamıştır. Bu durum, göç konusunda tedbirler oluşturabilecek muasır bir devlet ve tarihi boyunca süregelen merkezî bir yönetim mirası olmamasından kaynaklanmaktadır.

Bahsini ettiğimiz problemi pekiştirmek gerekirse, Moritanya bugün faaliyet gösterdiği Sahra'da üstün gelememektedir. Nüfusun küçük yapı

⁶ Birleşmiş Milletler Göç Ajansı, 2018 göç raporu, önceki kaynak, s.15.

⁷ Birleşmiş Milletler Afrika Ekonomi Komitesi Kuzey Afrika Ofisi, 2014, Raporun adı: Kuzey Afrika ülkelerinin stratejilerinde ve kalkınma politikalarında göç oluşumu: Karşılaştırma çalışması, Birleşmiş Milletler Afrika Ekonomi Komitesi Kuzey Afrika Ofisi tarafından yayınlanmıştır, s.7.

⁸ Said al-Sadigy, 2013 Temmuz, Göçle mücadele etmek için sınırların kontrolünün artırılması ve sınıra örülen duvarlar, Amerikan ve İspanyol Siyasetinin karşılaştırılması, Stratejik Görüş Dergisi, İlk cilt, 3.sayı, s.91.

⁹ A.g.e, aynı sayfa.

taşlarını oluşturan aileler, bedeviler ve göçmenler olarak göçebe halde yaşamakta, siyasi yönetim ve merkez hükümetten uzakta kalmaktadır. Bu da kabile, yerel gelenek ve İslam dini örflerinin hükümünün aralarında geçerli olmasına sebep olmaktadır.¹⁰

Devlet ise Moritanya'da yok hükmündedir. Bu da Moritanya'nın kalkınmasında merkezi yönetimin tarihi geçmişinin pek çok komşu ülkeye dayanmasının aksine, ortaya çıkan ulusal devlet gidişatını pekiştiren bir konu olmuştur. Böylece devlet tarihi, siyasi, ekonomik ve toplumsal belirteçlerinden kaçamamıştır.¹¹ En önemlisi tarihî ve toplumsal açıdan Moritanya toplumu ayrılıklarıyla beraber etnik çeşitlilik açısından zengin toplumlardan sayılmaktadır. İki ırka ayrılmaktadırlar. Bunlar; Arap yani yerel olarak (Beyzan) Berberi ırkları ve yerel olarak (Lukur) adıyla anılan siyahi Afrika ırkıdır. Bu ırk da aynı zamanda beş etnik yapıya ayrılmaktadır. Bunların biri Arap ırkı, diğer dördü ise Afrika ırkıdır. Bunlar al-Tekulir, al-Sarakuli, al-Vulf ve al-Sununiki'dir¹². Bu yatay ayrılmanın yanı sıra ırklar her grubun kendi süreci içerisinde evreler ve tarihi dönüşümlerine göre dikey olarak da üç büyük grupta ayrılık göstermektedir.¹³

Moritanya'nın bağımsızlığından bugüne kadar uyguladığı çeşitli sınır siyaset tahrirlerine yüksek düzeyde katkıda bulunmasını sağlayan en önemli nokta Moritanya halkının bir göç toplumu olmasıdır. Göç Moritanya halkının şuan ki hâline gelmesinde büyük rol oynamıştır. Aynı zamanda uzun tarihi boyunca görülen farklı gelişmelerin kaynağı olmuştur. Afrikalı siyahi oluşumunu örnek olarak ele aldığımızda, Afrika'nın merkezinden gelen farklı sosyal grupların kaynağı ve büyümesinin sebebi olarak ortaya çıktığını göreceğiz. Bugüne kadar ise Sahra bu husustaki en büyük kaynak görülmektedir.¹⁴ Arap ve Berberi toplumunun birbirine karışması tek bir oluşumu meydana getirmiştir. Berberi varlığı M.Ö. iki bin yılının sonlarında Afrika'nın kuzeyinde göçün oluşmasını tetiklemiştir.¹⁵ Arap varlığı ise

¹⁰ Muhammed al-Muhtar Veled Seydi Muhammed, 2012, 1961-1978 seneleri arasında Moritanya Devleti ve Toplumunu, (Ulusal Ofis, Anukshut), s.154.

¹¹ Seyyid İbrahim Velid Muhammed Ahmet'e bakınız, 1989-1990, Moritanya'da tek parti ve siyasi hayatın gelişmesi, Siyaset bilimlerinde yüksek lisans diploması bitirme tezi, Hukuki, İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi, 5. Muhammed Üniversitesi, s.2.

¹² A.g.e, s.22.

¹³ Bu gruplar; 1-Savaşıç grubtur, siyasi ve askeri yönetimde faaliyet göstermektedir. 2-Köşe grubudur, dini ve ruhani yetkileri ellerinde tutanlardır. 3-Tabi olan gruptur, önceki iki grubun belirlemiş olduğu ölçülere göre maddi kazanç elde eden gruptur. Bu düzen ayırımından anlaşılıyor ki, her grubun toplumsal yeri ve yurdu belirlenmektedir. Muhammed al-Muhtar ve Muhammed Abdülhey, Moritanya'da demokratik dönüşüm tecrübesi: bağlam-olaylar- gelecek ufuklar, stratejik araştırmalar dizisi 149, (Abudabi, Birleşik Arap Emirlikleri Stratejik Çalışmalar ve Araştırmalar Merkezi, 2009), s.11-12.

¹⁴ Muhtar Velid Dadah, 2006, Sıkıntılıların Eşiğinde Moritanya (Darü'l-Kertil: Paris), s.149.

¹⁵ Seyyid İbrahim Velid Muhammed Ahmet, Moritanya'da Tek Parti ve Siyasi Hayatın Gelişimi, A.g.e. , s.3'e bakınız.

yine Moritanya'nın şahitlik ettiği farklı bir göç unsurudur. Arapların göçü Moritanya'da Miladi XIII. ve XVII.yüzyılları arasında görülmüştür. Doğu Arap ülkelerinden göç ederek gelen Araplar için yerleşmiş oldukları Moritanya bir sığınak hâline gelmiştir. Kısa sürede ise Moritanya toplumunu oluşturan diğer unsurlardan biri hâline gelmişlerdir.¹⁶

Bunlara ek olarak, Moritanya bağımsızlığını kazandıktan sonra sürekli göç silsilelerine şahitlik etti. Bunlardan bazıları kalıcı olmayı hedeflerken, bazıları da Avrupa'ya geçmeyi hedefleyen göç dalgalarıydı. Bu sebepler göçü devletin şuanda en öncelikli ilgi alanlarından biri yapmıştır. Yönetimler de bu alana daha fazla önem ve öncelik göstermeye başlamıştır.

Bölgede son zamanlarda görülen ayrılık ve krizlerin bazılarında dolayı göç artarak önem kazanmaya devam etmiştir. Örnek olarak ekonomik kriz, Libya krizi ve tabii ki Suriye krizi verilebilir. Bu ayrılık ve krizlerin eşliğinde Moritanya'daki sınır güvenliğiyle ilişkili göç gözetim siyaseti üzerine pek çok gelişme meydana gelmiştir. Ekonomik krizle birlikte topraklarında faaliyet gösteren radikal grup unsurlarının yarattığı güvenlik sorununun çözümü için Moritanya'nın üzerine iki katı görev düşmektedir. Bu süreçte devlet, Moritanya'ya ulaşan elli bin Malili mülteciye yardım etmek ve bu insanları topraklarında ağırlamak mecburiyetinde kalmıştır. Onlara kalmaları için (Ambere) çadırları olarak bilinen bölgeyi oluşturmuştur.¹⁷ Moritanya'nın bulunduğu sahil bölgesinde Libya krizinin çıkması da pek çok silah varlığının bölgeye sızmasına sebep olmuştur. Bu da Moritanya'ya sınırlarını koruma, gözetme ve yapılan sızmaları deşifre etme hususunda zorluk oluşturmuştur. Bunun yanı sıra Suriye krizi de yüzlerce Suriyelinin göçüne ve Moritanya'yı da içine alan Arap ülkelerinin genelini kapsayan daha büyük bir insanlık sorununa sebep olmuştur. Tüm bu verilerin birleşmesiyle Moritanya güncel şekliyle göç denetim siyasetinde önemli bir nokta hâline gelmiştir.

Tarihî açıdan diğer siyasi şekillenmelere sebep olan bir başka önemli bilgi de, Moritanya sınırlarının çoğunluğunun çöl üzerinde olmasıyla ilgilidir. Bu da burada yolculuk ve taşımacılığın yoğun olduğu anlamına gelir. Bu sınırlar aynı zamanda kabilelerin de bulunduğu sınırlardır. Yani buralarda kabileler gezgin şekilde su ve otlak aramaktadır. Bu sınırların belirli bir düzeni oluşmamıştır. Böylelikle buralardaki su kaynakları, ırmaklar ve otlaklar bilinmesine rağmen kabileler tarafından sahiplenilmemiştir. Bu bölgelerdeki

¹⁶ A.g.e, s.10.

¹⁷ Moritanya'da bu çadırlarda ağırlanan mültecilerin sayısı 2013 yılında yapılan son istatistik sayımına göre 46873 mülteci. Bu kişiler Moritanya'da yaşayan yabancı topluluğun %52,9'unu temsil etmektedir.

kaynaklara göz atılmalıdır.¹⁸ Buralardaki kabilelerin gezginliği bölgenin, Mali ve Senegal gibi dış kaynaklı çeşitli göç geçişlerine de ev sahipliği yapmasına sebep olmuştur.

Göç Denetiminde Moritanya Siyasetinin Durumu

Moritanya uzun zamandır göç olgusunun çeşitli boyutlarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Bağımsızlığından önce de sonra da Moritanya çoğunluğu Batı Sahra'dan gelen Afrikalılar başta olmak üzere, göçmenler tarafından küçümsenmeyecek derecede göç almıştır. Göçmenleri bu bölgeye iten unsurlar ise çeşitlilik göstermektedir. Bunlar ülkede idari bir görevde rahatça çalışabilmek ve Moritanya'nın kültürlü çalışan açısından karşı karşıya olduğu büyük eksiklikten faydalanmak gibi etkenler olabilir.¹⁹ Bu, onlar için asıl ülkelerinde gerçekleştiremedikleri kendi hayallerini gerçekleştirmeye imkân sağlayabilecek bir alandır.

Moritanya'ya gelen ilk nesil göçmenleri göçe iten etmenlerin en başında yaşam kalitelerini artırma isteğinden kaynaklanan ekonomik etmenler gelmektedir. Onları Moritanya'ya getiren de açık iş olanakları, iş ve kişisel doygunluk düzeyinin umut verici olmasıydı. Moritanya ilk gelen göçmenlerin ülkede geçici veya kalıcı olarak yer edinmelerine izin verdi.²⁰

Bağımsızlığın ilk senelerinde sınırlı olan göç olgusu yerini çok geçmeden son yirmi yıl içerisinde göçmenlerin tüm dünya ülkelerinin yaşadığı ekonomik krizinde içinde olduğu çeşitli sebeplerden dolayı oluşan kitlesel göçlere bıraktı ve Moritanya yoğun bir göç bölgesi hâline geldi. Batı Sahra tarafındaki Afrika ülkelerinin içinde olduğu üçüncü dünya ülkeleri Moritanya'ya için en çok göçmenin geldiği ülkelerdir. Bölgedeki pek çok ülkede görülen siyasi göç ve krizlere ve güvenlik sorunlarına ek olarak, istikrar oranına göre de Moritanya kendi ülkelerine göre cezbedici bir yapıya sahiptir. Kendi ülkelerine göre ekonomik olarak karşılaştırıldığında Moritanya daha iyi durumdadır.²¹

Görüldüğü üzere Batı Sahra Afrika'dan gelen ilk nesil göçmenlerin Moritanya'ya göç etmesine sebep olan en önemli etmenin ekonomidir.

¹⁸ Muhammed Mahmut al-SÜRYANİ, 2001, Arap ulusunda devlet sınırlarının oluşumu, gelişimi ve sorunları, (Riyad, Nayif Arap Güvenlik Bilimleri Çalışma ve Araştırma Merkezi), s.60.

¹⁹ Başkan Muhtar Velid Dadah konuşmalarında: Bu eksikliğin ülkedeki en yargı ve idarede karşılaşılan en büyük sıkıntılar arasından biri olduğu şeklinde itibar etmektedir. Bu eksiklik devletteki idari görevlerde çalıştırılmak üzere eğitilmiş ve bilgili kişilerin olmamasıdır. Muhtar Velid Dadah, 2006, Gerilimlerin Eşiğinde Moritanya, A.g.e, s.394.

²⁰ Ulusal İstatistik Ofisi, 2013, 2013 yılı nüfus ve konut artışı: Moritanya'da yaşayan 7 yabancı kesim, Envakşut-Moritanya, s.7'ye bakınız.

²¹ A.g.e, aynı sayfaya bakınız.

Son yirmi yılın göçmen dalgalarını göçe iten etkenler ise siyasi ve güvenlik sorunları olmuştur. Bunlar Moritanya'da en çok bulunan Malili göçmenlerinde içinde bulunduğu Afrika ülkelerinde yaşanan siyaset ve güvenlik konusunda yaşanan istikrarsızlıktan kaynaklanan durumlardır. Bu durumlar Moritanya'nın bağımsızlığından günümüze kadar tanıklık ettiği göç tabiatıyla ilgilidir. Moritanya devletinin bu hususa yakınlık gösterme eğilimine gelirse, bu ilginin sadece bir gerginlikten dolayı ortaya çıktığı söylenemez. Bu durum zaman içerisinde bir yönetimden diğerine ve bir sistemden diğerine değişiklik gösteren kişisel çalışmalar ve siyasetlerin peşi sıra ortaya çıkmış bir sonuçtur.

Al-Muhtar Velid Dadah'ın başkanlığında yürütülen medeni yargı sistemi, kırılğan coğrafya sınırları içerisinde zayıf bir varlık olarak sömürgeciliği miras bırakmıştır. Devlet ise süreklilikten ortaya çıkan en basit sorunlarda bile yetersiz durumda kalmıştır. Buna sebep bazı yabancı ve mültecilerin yerleşmiş olduğu önemli idari kadro ve makamlar gösterilebilir. Bu makam ve kadrolar arasında Moritanyalıların bulunmamasının en önemli sebebi mevki için yeterli deneyime ve eğitime sahip olmamalarıdır. Bunun en önemli sebebi de bağımsızlıktan önce Moritanyalıların, okulu terk etmeleri olmuştur. Toplum bu okulları sömürge yönetimine bağlı olması ve toplumun olumsuz yönde etkilediği düşüncesi ile terk etmiştir.

Bu karmaşıklık karşısında, Moritanya'daki siyasi yönetim göç sahasında gözetim sürecini başlatma kararı aldı. Ülkenin sınırlı kaynaklarının büyük bir bölümünü bu alandaki başarılı siyaseti geliştirmeye adadı. Bu süreçte Moritanya'nın askeri ve ekonomik zayıflığı en büyük eksikti. Başkan Muhtar bu eksikliği ülkedeki yumuşak, etkileyici ve kültürel gücün etkisine dayanarak halletmek için çaba gösterdi. Ayrıca Moritanya'nın coğrafi konumunun önemi ve bu konumun ülkeye kazandırdığı çeşitli özelliklerden de istifade etmeye çalıştı.

Başkan al-Muhtar bu husustaki görüşünü "Moritanya'nın, Akdeniz havzası ve Siyahi Afrika arasında zorluk oluşturan Sahra'nın bir parçası olmadığı" şeklinde belirtmiştir. "Yavaş yavaş güçlenmeye başlayan bağların aracılığıyla Moritanyalıların hepsi kendisini Sudan ve Mali ile beraber bir toplum olarak görmeye başlamıştır. Böylelikle ülkemizin asırlar boyu sahip olduğu ekonomisi, özellikle yönetici ve demokratik sıfatıyla içişlerini kendi başına çözebilir olması, yarın dünyada hak ettiği yerini elde etmesini sağlayacaktır. Aynı zamanda ülkemizin manevi değerleri ve dünyaca söz sahibi bilim adamlarınca uluslararası anlamda tanınan bir kimliği vardır."

şeklinde eklemiştir. Başkan ayrıca, “Moritanya, Arap ve Berberi dünyasıyla, Akdeniz ve Afrika arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Moritanya'nın asıl görevi Arap İslam kültürünü Batı kültürlerini birbirinin üstünde tutmadan birleştirerek geliştirmek olmalıdır. Hatta iki kültüründe uyumlu olması için çaba gösterilmelidir. Allah'ın da yardımı ve irademizle Moritanya'yı her ırktan, kültürden, toplumdan ve soydan insanın gelip bir arada barış içinde yaşayabileceği bir yer yapabiliriz.”²² demiştir.

Başkan Muhtar konuşmasına sınırlar konusunda devam ederken “Büyük Moritanya” ifadesini kullandı. Başkan Muhtar arzusunu “Çöl Moritanya'sından sonra bu boyutların çeşitliliğine ek olarak özellikle İspanya Çölü'ndeki kardeşlerimizle ilişkilerimiz onlarla bizi bir araya getirmekte, isimlerimizi ve dilimizi birleştirmektedir. Aynı zamanda geleneksel hayat unsurlarımızı korumada ortak hareket etmemizi sağlamakta ve aynı dinî salâhiyetlere sahibiz. Hepimizin gurur duyduğu bir çöl medeniyeti oluşturmak için kardeşlerimizi şimdiden İspanya Çölüne davet ediyorum ve onların Büyük Moritanya'nın maddi manevi arkalarında olduğunu bilmelerini istiyorum. Bunun yanı sıra Atlas Okyanusu Kıyılarının Batısından Doğudaki Ezva'da, Kuzeydeki Der'a'dan Güneydeki Senegal Nehri'nin kenarlarına kadar tam bir birliktelik diliyorum.”²³ şeklinde dile getirdi.

Başkan Muhtar'ın bahsettiği hususlarda aslında yapmak istediği, iki farklı boyutta göç sahasında özel strateji oluşturmaya çalışmaktı. Bu boyutlar, ülke içine ve Moritanya'ya yakın komşu ülkeler kapsamaktadır. Dış ülkelerle koordineli çalışma ve “Büyük Moritanya” stratejisi temellidir. Sonuncu ise açık bir şekilde Fas'ta gelen toprak talepleri tehlikesini ve Mali Federasyonu'nun Moritanya'ya yaptığı Mali ve Senegal ikili Federasyonu'na katılması için yapacağı baskı ve zorlamalarını hedef alan bir eylemdi. Bu tür sıkıntılar bir taraftan göçle bir taraftan da güvenlikle ilgilidir. Bu sıkıntılardan dolayı Başkan Muhtar istediği sınır politikasını öne sürmeye çalıştı. Ülke içindeki insanları büyük Moritanya hedefine ulaşma hususunda dayanışma içinde olmaya davet etti. Dışarıda ise komşu ülkelerle aralarında ilişki kurmayı hedefliyordu. Fakat başkan Muhtar bu siyasetini erken bir süreçte, 1957 Temmuz ayında ülke bağımsızlığı elde etmeden üç yıl önce belirtti.

Bu sınır politikası ne kadar zorlu görünse de, Moritanya'nın bağımsızlık sürecinde sınır talep eden tüm taraflarca kabul edilmesi hususunda başarılı oldu. Ayrıca Senegal ile Tot Adası egemenliği ve Mali ile Ovda bölgesinin

²² Muhtar Velid Dadah, Gerilimlerin Eşiğinde Moritanya, (Paris: Dar Kertin, 2006), s.3.

²³ A.g.e, aynı sayfa.

bağımsızlığı²⁴ gibi sömürgeci devletlerin bırakmış olduğu sınır sorunlarının pek çoğunun da çözülmesinde başarı oldu.²⁵

Bu gözle görülür başarıların eşliğinde, bu süreç içerisinde Moritanya'nın göç ve sınır gözetimi siyaseti, Moritanya'nın sınır güvenliği ve kontrolü konusunda zayıflama gösterdi. Bu veri Batı Sahra Savaşı sırasında açık olarak ortaya çıktı. Polisaryo cephesi üyeleri Moritanya'nın sınırlarının genişliğini ve korunmasının zorluğunu, kendi lehine, Moritanya'nın derinlerine doğru saldırmak için kullandı. Moritanya ordusundaki askerlerin azlığı, donanım zayıflığı ve buna ek olarak Moritanya'nın Kuzeyi ve Güneyinde iletişim eksikliği de Moritanya'nın aleyhineydi. Bunun yanı sıra Moritanya güvenlik güçleri ve ordusunun da toplam sayıları sadece 3000 kişiydi. Bu sayı Moritanya topraklarını korumaya yeterli değildi. Moritanya, Fransa'ya ve diğer ülkelere, yetiştirilip kendi ülkelerinde orduda belirli mevkilere yerleştirilmek üzere insanlar göndermeye başladı. Bu kişiler Moritanya ordusunun öncelikli çekirdek kadrosunu oluşturdu. Fas tarafından gelen dış tehditlere rağmen, Başkan Muhtar 1975'te, onu orduyu güçlendirmeye ve geliştirmeye mecbur eden Batı Sahra Savaşından önce, Moritanya ordusunu güçlendirmekten geri durmadı.

Batı Sahra Savaşı'nın Moritanya'nın sınır sahasını kontrol ve koruma altına almasına katkı sağlayan mutlak bir etken olduğu söylenilebilir. Kontrol ve koruma ulusal toprakların çeşitli bölgelerini koruyabilmeye gücü olan bir orduyla sağlanabilir. Ancak bu hedefin Moritanya'dan veya Moritanya'ya, herhangi bir göç hareketine karşı mecburi bir kısıtlama konulmaksızın gerçekleştirilmesi gerekiyordu.

1978 yılından sonraki süreçte göç ve sınır gözetimi alanında etkili siyasi kararlar alması ve başarılı olması, yargıyı izleyen organların şanslı olmasına bağlanabilir. Ancak bu siyasetin belirgin yansımaları olmamıştır. Aynı zamanda baştaki rejimin karşı karşıya olduğu büyük tehdit kaynaklarını büyük oranda etkilemiştir.

Başkan Velid Hedaliye'nin yönetimini örnek verecek olursak, sınırların kontrolü ve güvenliği hususunda Başkan'ın düşüncesi, Moritanya'nın karşı karşıya kaldığı en büyük tehlikenin bağımsız Polisario kanadının sınır politikasına dâhil olması olmuştur. Bu durum özellikle Moritanya'nın Polisario Kanadının güçlerine Moritanya topraklarını kullanarak Fas ordusuna saldırabileceği iznini verdikten sonra, Fas ile sınır savaşına girmenin eşliğine

²⁴ Muhammed Muhtar Velid Seydi Muhammed, Devlet Başkanı, A.g.e, s.374.

²⁵ A.g.e, s.378.

kadar ilerlemiştir. Bunun sebebini ise Moritanya kendi toprakları üzerinde Fas askerlerinin yerleşmiş olmasıyla gerekçelendirmiştir.²⁶

Başkan Muaviye yönetiminde sınır hususuyla ilgili karşılaşılan en önemli problem ise, Senegal ile yaşanan sınır krizi olmuştur. Bu kriz Moritanyalı çobanlar ve Senegalli çiftçiler arasında ölümlerle sonuçlanan çatışmalardan meydana gelmiştir. Daha sonra kanlı şiddet olaylarına dönüşmüştür. İki tarafın vatandaşları da birbirlerini ve iki ülkenin sınırları içerisindeki sivilleri hedef almıştır.²⁷

Böylelikle Moritanya sınırları güvensiz bir hâl almış ve 2008, 2009 yılına kadar da sürmüştür. Moritanya devleti sınırlarını kontrol edebilme fırsatına ancak Moritanya'nın sınırlarının güvenliğini sağlamayı amaçlayan yeni uygulama kararları alındığında erişebilmiştir. Bu çerçevede alınan en önemli kararlardan bazıları Moritanya Ordusunun güçlendirilmesi, ileri düzey denetim araçlarının temin edilmesi ve Moritanya sınırı olan bazı ülkelerin sınır bölgelerine kapalı askeri üs bölgelerinin inşa edilmesi olmuştur. Kuzey bölgelerinde Cezayir'e bitişik sınırlara üs kurma, bazı komşu ülkelerle sınır düzenlemeleri ve özellikle Mali ile ikili sınırlar arasında denetim için düzenlemeler yapılması da buna dahil edilebilir. Bu sınırlarda yapılan düzenlemeler, komşu iki ülke arasında sınır boyu ortak denetimleri şeklinde yapılmıştır. Ek olarak iki ülkeye farklı bölgelerden günlük girip çıkanların sayımlarının düzgün bir şekilde yapılabilmesi için Medeni Hâl Sistemi kurulmuştur.

Moritanya hükûmeti uzun yıllardır göç ve sınır güvenliğiyle ilgili tek ve etkili bir siyaset oluşturma ve bunun başarılı olması için büyük bir çaba harcamaktadır. Bu süreci çıkardığı kanunlarla pek çok kez desteklemiştir. Resmî programların yanı sıra hükûmet dışı destek ve kalkınma çabaları içerisinde bulunan pek çok kurum ve kuruluşu desteklemiştir. Ayrıca bu bağlamda pek çok ikili ve çok taraflı anlaşmalara imza atmıştır. Moritanyalılar ve göç edilen yerlere özel ilgili bakanlığı da kurmuştur.²⁸

²⁶ Başkan Muhammed Huna Velid Hidali Polisario kanadının kendi topraklarından geçmesine izin vermiştir. Bunu yanı sıra ordunun Moritanya toprakları içerisinde özellikle Beer, Akirin, Ayn ve Bintili bölgelerinde konuşlanmasına da izin vermiştir. Philip Marshizeyn, 2014, Kabileler, İnternet ve Moritanya'da Yönetim, Muhammed Velid Bu'libe tercümesine bakınız, (Anvakşut: Cusur Yayınevi), s.198.

²⁷ İki ülke haklı arasında 9 Nisan 1989 yılında sınır sorunları fiili olarak bir krize dönüştü. Olaylar Senegal'in bir köyü olan Dayavurlu çiftçiler ve Moritanya'nın köyü olan Sanuku çobanları arasında başlamıştır. İki Senegallinin ölümüyle ve bazı yaralanmalarla sonuçlanmıştır. Moritanya'da ise 13 kişi 48 saatliğine tutuklanmıştır. Batı Sahra katilleri Özgürlük Heyetinin durumu, Senegal Moritanya Krizine bakınız. İnternette yayınlanmış makale açık kaynak, bağlantı: http://www.moqatel.com/openshare/Behoth/Siasia2/Singal-Mor/sec01.doc_cvt.htm, tarih: 04.06.2019.

²⁸ Mesahil Abürrahman, Moritanya İslam Cumhuriyeti'nde Göç Siyasetinin Yönetimi, A.g.e.

Göç Denetiminde Moritanya Siyasetinin Olumsuz Tarafları

Göç sahasında Moritanya'nın pek çok eksiği ve sıkıntıları olduğu gözden kaçmamaktadır. Bu alanda etkin ve uyumlu bir siyaset izlenmesi için Moritanya devletinin aşağıda verilen taahhütleri kabul etmesi gerekmektedir.

1- Kanuni Güvence: Bu güvence, göç denetimiyle ilgili organlara karşı tüm problemleri büyük oranda önleyecek katı kural ve kanunların uygulanma zorunluluğunu temsil etmektedir. Düzensiz göç girişimlerinden kaynaklanan bu göç dalgalarını engellemenin mümkün olması için tüm çabaların harcanması gerekmektedir. Bu hususta Moritanya son senelerde nitelik ve nicelik bakımından büyük bir gelişme kaydetmiştir.

2- Kurumsal Güvence: Göç dosyasıyla ilgilenen kurumun yenilenmesi gereksinimiyle ilgilidir. Ya da bu önemli konuyla hassas bir şekilde ilgilenebilecek tedbirleri alabilecek bir makamın vekil edilmesi gerekmektedir. Veya kaos ve karmaşayı önlemek ve bu canlı sektörün idaresini sağlamak adına ilgili bakanlığın vekil tayin edilmesi gerekmektedir. Bu bakanlık, çeşitli hükûmet kurumları arasında göç dosyasıyla ilgili görevlendirme dağılımını yapmalıdır. Bu bakanlıklar arasında adalet bakanlığı, dışişleri bakanlığı, savunma bakanlığı, içişleri bakanlığı, kamu iş, görevlendirme bakanlığı ve ekonomi ve kalkınma bakanlığı vs. olabilir.

3- İhtiyaç Duyulan Diğer Temel Güvenceler: Coğrafi açıdan Moritanya'nın önemli bir konumda bulunması, Arap dünyası ve Afrika kıtası arasında ve Afrika'nın güneyi ve kuzeyindeki sahil bölgeleriyle arasında bir bağlantı noktasını oluşturması ve ülke kaynaklarının verimli olması, komşu Afrika ülkeleriyle ikili ilişkilerin korunmasını gerektirmektedir. Bu komşu ülkeler, hem kalıcı göç kaynağı ve hem de Avrupa ülkelerini hedefleyen göç dalgalarının kaynağıdır. Son olarak, Afrikalı göçmen akınlarının kontrol edilmesi gerekmektedir. Tüm bu bilgiler ışığında Moritanya göç konusunda en çok çaba gösteren taraf olmaya devam etmektedir.

Sonuç

Son senelerde Moritanya'nın göç sahasında izlemiş olduğu siyasetin büyük oranda düzelmesinin yanı sıra, Moritanya Devleti göç kapsamında gözle görülür bir çaba sarf etmiştir. Bu çabasında pek çok girişimde bulunmuş ve tüm bu girişimleri tek bir alana toplamaya çalışmıştır. Sınırların güvenliğini sağlamış ve buralara gelen düzensiz göçmenleri ülkelere geri göndermiştir. Bu adımlara örnek olarak, ordunun güçlendirilmesi, ileri düzey denetim araçlarının sağlanması, bazı sınır bölgelerine askeri üslerin kurulması ve buna ek olarak özellikle Mali gibi bazı komşu ülkelerle ortak

sınır denetim çalışmaları yapmıştır. Ayrıca ülkeye farklı bölgelerden günlük girip çıkanların sayımlarının düzgün bir şekilde yapılabilmesi için medeni hal sistemi kurulmuştur. Moritanya devleti özellikle son senelerde göç ve sınır güvenliği hususunda etkin bir siyaset kurmak için çok çaba göstermiştir. Bunu kanunlarıyla pek çok kez desteklemiştir. Resmî programların yanı sıra hükûmet dışı destek ve kalkınma çabaları içerisinde bulunan pek çok kurum ve kuruluşu desteklemiştir. Ayrıca bu bağlamda pek çok ikili ve çok taraflı anlaşmalara imza atmıştır. Şu anki vaziyete bakıldığında alınan kararlar ve yapılan uygulamalara rağmen, göç konusunda tehdit ve problemlerin çokluğu Moritanya'yı ve sahil bölgesindeki tüm ülkeleri sıkıntıya sokmaktadır. Bu bölge, dünya üzerinde en çok göç alan ve istikrarın ve güvenliğin en az olduğu bölgelerden kabul edilmektedir.

Tüm bunlara ilaveten, Moritanya'ya göç eden göçmenlerin sayısı son senelerde iki katına çıkmıştır. Mali'den Ezvadilerin on binlercesi bu göç dalgasına katılmıştır. Bu insanların Moritanya'ya göç etmesinin sebebi ise kendi ülkelerinde hayati güvenliklerinin olmamasıdır.

Aşağıda belirtilenler araştırmanın en önemli çıkarımları olarak toplanabilir:

- Moritanya'ya gelen göçmenler çeşitli sınıflara ayrılmaktadır. Bunlar; iş bulma amacıyla gelenler, geçiş amacıyla gelenler, mülteciler veya sığınmacı talebinde bulunanlar. Sürekli gelen göçmen dalgaları ise uzman iş gücünün gerçek anlamda iş bulamaması sonucu, özellikle avcılık, inşaat, hizmet ve eğitim sektörü gibi alanlarda yoğunlaşmaktadır. Moritanya'nın bağımsızlığından sonraki süreç içerisinde alt yapı ve üretimin gelişimi, bu baskıya aldırılmayan ülkeye pozitif bir ivme kazandırmıştır. Bu pozitif ivmenin bir diğer sebebi ise doğrudan yabancı yatırımda artış olmasıdır. Özellikle yatırımlar stratejik sanayi sektöründe çoğunluk göstermektedir. Tüm bu gelişmeler Moritanya ekonomini umut verici biçimde geliştirmiştir.
- Tek başına bir ülkenin imkânları ne olursa olsun bu durumlarla başa çıkması zor olacaktır. Moritanya, etrafındaki ve bölgesindeki çeşitli ülkelerle etkili bir dayanışma içerisine girmeye oldukça isteklidir.
- Düzensiz göç alanında Moritanya'nın Avrupa ülkeleriyle yardımlaşmasının çapı her geçen gün genişlemekte ve iyileşmektedir. Buna rağmen hâlâ sınırları üzerindeki Kuzey Afrika ve diğer Afrika ülkeleriyle karşılıklı yardımlaşma konusunda ayrılıklar yaşamaktadır. Bu ülkelerin iş birliği yönleri kesilmiş ve durmuş durumdadır. Bunların başında da Kuzey Afrika ülkeleri gelmektedir.

ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN MÜLTECİ SORUNU: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Ahmet Yavuz Gürler*

Giriş

Uluslararası sistemde yaşanan değişimler ve göç eden insanlara tanınan hakların zaman içinde yaygınlaşması yeni sorunları beraberinde getirmiştir. Çeşitli sebeplerle ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan veya bulunduğu konumdan rahatsızlık duyan her şahsın sosyokültürel olarak farklı bir ülkede farklı bir ayrıcalığa sahip olmak amacıyla zorunlu göç etmesi mülteci olmayı ve mülteci haklarının tartışılmasına neden olmuştur. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 14.maddesinde sığınma hakkı tanımlaması şöyle yapılmıştır:

“Herkesin, zulüm karşısında, başka ülkelere sığınma hakkı vardır. Bu hak, adi bir suçla ya da Birleşmiş Milletler ilke ve amaçlarına aykırı eylemlerle ilgili kovuşturmalar hâlinde, ileri sürülemez” (Hatay Valiliği, 2019).

Günümüzde yaşanan göçler tercih dışında; etnik savaşlar, dış etkiler, iç savaşlar ve ekonomik nedenlerden dolayı zorunluluk olarak gerçekleşmektedir. Toplu göç hareketlerinin yoğun olarak yaşandığı günümüz camiasında sığınmacı ve mülteci sorunları uluslararası alanda kavram karmaşasını beraberinde getirmiştir. Kavramsallaştırma sürecinde yaşanan farklılıklar insan haklarının farklı boyutlarını ortaya çıkarmıştır. En önemli dayanak olarak 1951 Cenevre Sözleşmesiyle ortaya çıkan ve tanımlanan mültecilik dünya üzerinde gelişmişlik seviyesine göre değişkenlik göstermiştir. Sonrasında Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü de beraberinde uluslararası belgelerde ifade edilmesini sağlamıştır.

* Trakya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Öğretim Elemanı, Türkiye

Araştırmanın konusu uluslararası göç hareketleri ve beraberinde oluşturulan mültecilik hukukunun uluslararası arenada alt yapısını şekillendiren başlıklar olarak şekillenmiştir. Konunun sınırlaması Arap Baharı ekseninde gelişen ve Ortadoğu'da kısmen dalga etkisi yapan toplumsal olayların Suriye'ye de sıçramasıyla beraber yaşanan Suriye vatandaşı kaynaklı toplumsal göçlerin yöneldiği -Asya ile Avrupa arasındaki köprü ülke- Türkiye'de göçmen ya da mülteci konumuna düşen Suriyeli vatandaşların en temel insan hakları yanında eğitim, barınma, dil eğitimi, uyum sağlama ve istihdam gibi sorunlarla beraber göç ve iltica politikalarına ilişkin genel durum olarak belirlenmiştir.

Bulunduğu coğrafyanın önemli konumu gereği ve bir ayağı ile de Avrupa kıtasında olan Türkiye'nin yoğun göç bölgeleri üzerinde yer alması toplumsal kitle hareketlerinin çekici gücünü oluşturmuştur. Avrupa Birliği ülkeleri göç dalgalarının giderek şiddetlenmesi karşısında iltica mevzuatı ve uygulamalarında yeteri kadar önlem alamamış, kıyıya vuran mülteci krizini derinleştirmiştir. Türkiye küresel boyutları gitgide derinleşen mülteci krizinde konumu gereği belirleyici bir bölge olarak uluslararası hukuk kurallarına uygun davranmıştır. Bunların beraberinde uluslararası hukuka uygun şekilde adımlarını atan Türkiye, iç hukuk dahilinde gereken adımları atmamış ve yaşanan göçlere uygun politika üretmemiştir. Avrupa Birliği'ne uyum süreci bağlamında kararlar alınarak altyapısını oluşturduğu mülteci hukukuna uygun farklı tanımlamalar yapmış ve belirli sınırlandırmalara gitmişlerdir.

Bu konuya duyulan ilginin başlıca sebebi gerek iltica gerekse mülteciler sorunu, tarih boyunca ahlaki, sosyal ve politik yönleriyle, uluslararası toplumun ve hukuk gündeminin önemli bir bölümünü oluşturmasından teşekkül temel insan hakları sorunu olarak uluslararası alanda önemli görülmesinden kaynaklanmaktadır. Türkiye'de mülteci haklarının korunmasına ilişkin sorunlar ve çözüm önerileri bağlamında, durum analizi edilmiştir. Bu alanda yapılan görüşme ve gözlemler ışığında, sığınmacıların sorunları belirtilmiş ve sorunların giderilmesine yönelik olarak çözüm önerileri sunulmuştur. Sunulan çözüm önerileri, hem yasal düzenlemelerin nasıl olması gerektiği konusunda, hem de idari yapılanmaya dair çözüm önerileri olmuştur.

Üzerinde çalışılma yapılan alan Uluslararası Hukuk Açısından Mülteci Sorunu: Türkiye örneği olmakla beraber, araştırmada Türkiye açısından mülteci sorununa bakıldığında mültecilerin uluslararası hukukça tanınmış

haklarının uygulamaya geçirilmesi konusunda sorunları betimlenmiştir. Mültecilik ile ilgili uluslararası düzenlemelere taraf olan devletler, bu konuyu genellikle iç hukuk kuralları ile düzenlemiştir. Devletler sığınmacılık kavramı ile ilgili bu düzenlemeleri yaparken uluslararası bazı koşulları göz önünde bulundurmaları zorundadır. Bu bağlamda sığınmacılar ile ilgili bölgesel ve uluslararası düzenlemelerin rehberliğinde ülkemizdeki sığınmacıların hukuki durumu incelenmelidir. Genel incelemeler çerçevesinde oluşturulan sorular şunlardır:

- » Türkiye'ye yapılan sığınmalar karşısında neden mülteci haklarına dair düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır?
- » Ulusal mevzuatta mülteci ve sığınmacı kavramları nasıl ele alınmıştır ve Türkiye'nin tutumu uluslararası alandaki yükümlülüklerle uygun mudur?

Mülteci ve sığınmacı kavramlarının iç hukukta ayrı ayrı düzenlenmesi, günümüzde artan mülteci akınları, mülteci haklarının korunması ve ülkemizin mülteci hareketleri konusunda yeni düzenlemelere ve politikalara ihtiyaç duyduğunu göstermiştir. Türk mevzuatında mülteci ve sığınmacı kavramları ayrı olarak düzenlenmesine rağmen bu çalışmada mülteci kavramı ile hem sığınmacılar hem de mülteciler kastedilmiştir.

Çalışmanın ortaya çıkmasında ve oluşturulmasında katkıda bulunan soru -Asya ile Avrupa arasındaki köprü ülke- Türkiye'nin mülteci akınlarına yönelik mevcut hukuki düzenlemeleri neden yeterli değildir? Sorulan bu soruya cevap aranmış olup ortaya atılan hipotezler şu şekildedir:

- H1: Bölgesel ve uluslararası düzeyde göç hareketlerinin artması, mülteci hukukunda uluslararası sözleşmeleri ve yükümlülükleri artırır.
Bağımlı değişken: Göç hareketleri
Bağımsız değişken: Uluslararası sözleşmeler
- H2: Uluslararası hukuk açısından Türkiye'de mülteci sorununun artması, ek hukuki düzenlemelere ihtiyacın artmasına neden olur.
Bağımlı değişken: Mülteci sorunu
Bağımsız değişken: Ek hukuki düzenlemeler

Toplu göç hareketlerinin uluslararası arenada yoğun olarak yaşanması mülteci ve sığınmacı sorunlarını beraberinde getirmiştir. İnsanlık sorunu olan bu durum bölgesel ve uluslararası alanda ülkelerin hukuki düzenlemeler yapmalarına sebebiyet verirken mülteci hukukunun da gelişimine katkı sağlamaktadır. İnsan hakları hukuku ve mülteci hukukunun gelişim

göstermesine; insan haklarına yönelik saldırıların yok edilmeye çalışılmasına rağmen, zulüm karşısında insanların kitlesel yer değiştirmelerinin önüne geçilememiştir.

Uluslararası göçün kontrol dışı ve düzensiz olması, sığınma ile beraber sorunların artmasına, bu kapsamda doğan mülteci ve sığınmacı sorunlarına çözümler üretilmemesine neden olmuştur. Türkiye mültecilerin hukuki statüsüne ilişkin Cenevre Sözleşmesi'ne taraf olmasına rağmen, mülteci haklarının uygulanması konusunda iç hukukunda bir sistem oturtamamış nitekim sığınma olgusu sorun hâline gelmiştir. Türkiye, sığınılan devlet olması bakımından insan hakları çerçevesinde hukuksal düzenlemeler ile mülteci sorununa kapsamlı ve kalıcı çözümler getirmelidir.

Bu çalışmada uluslararası hukuk açısından mülteci sorununun daha iyi anlaşılması için mülteciliğin hukukunun içeriğini, mültecilere verilmesi gereken haklardan bahsedilmiş olup konu genelden özele indirgenmiştir. Bu konuların ele alınmasının nedeni Türkiye'nin mültecilik konusunda geldiği noktaları, yaşanan sorunlara ilişkin çıkarımlarda bulunmayı ve olası Suriyeli göçmenlere karşı algının değişmesine yönelik yapılan çalışmaları aktarıp nedensellik ilişkisini ortaya koymaktır.

Uluslararası Mülteci Hukuku ve Hakları

Mültecilere dair uluslararası hukuka dair metinsel çalışmaların ortaya çıkışı tarihsel olarak XX. yüzyılın içinde yaşanan iki büyük savaş ve siyasi sorunların yaşanması üzerinedir. Milyonlarca insan yerinden olmuştur. Dönemin barış sağlama amacına sahip ilk uluslararası örgütü Milletler Cemiyeti'nin kurulmasıyla beraber eşgüdüm amaçlayan toplum ve sorumluluk kavramları oluşturulmaya çalışılırken mültecilik hakları da tanımlanma gereği duyulmuştur. Daha sonrasında kurumsal olarak Uluslararası Nansen Mülteciler Ofisi (1931-1938), Almanya'dan kaçanlar için Londra'da merkezli Yüksek Komiserliği faaliyet geçişi (1933-1938), mültecilerle alakalı 1943 yılındaki Bermuda Konferansı'nın düzenlenişi, BM bünyesindeki Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi'nin oluşturulması (UNRRA: 1943-1947) sonrasında İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki sorunlara ilişkin BM Uluslararası Mülteci Örgütü'nün kurulması (IRO: 1947-1952) kurularak ilk mülteci hakları dahilindeki faaliyetlerdendir (Daver, 1953).

Dönemin içinde hukukun oluşmasına olanak sağlanan olaylar 1948 Arap-İsrail Savaşı'nın yaşanması, İsrail Devleti'nin ortaya çıkması sonrasında 700 bin Filistinlinin Ürdün, Lübnan ve Suriye'ye sığınması sonrasında BM Genel

Kurulunca sorun çözümü için arabulucu olan Ralph Bunche'nin raporu sayesinde BM Filistinli Mültecilere Yardım Ofisi (UNRPR) kurulmuş, 1949 yılında BM Yakın Doğu'da Filistinli Mültecilere Yardım ve Çalışma Ajansı (UNRWA) hâlini almıştır.

Mültecilik sorunun küresel boyutlarının olması yüzünden 1950 yılında Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) kurulup, 1951 yılında Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi kabul edilip, dünya genelinde belirli hakların korunmasına ilişkin -uluslararası hukuk- ortaya çıkarılmıştır (UNHCR).

1951 yılındaki Cenevre Sözleşmesindeki mülteci kavramında *“ırk, din, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba aidiyeti ve siyasi düşüncelerinden dolayı zulüm göreceğine dair haklı bir korku olduğu için ülkesi dışında bulunan kişi”* olarak bir tanımlama ortaya çıkarılmıştır. Sözleşmenin oluşmasında yerinden edilen insanların haki haklardan yararlanması gerektiği ve sözleşmeye taraf olan devletlere dair zulüm görülen yere iade edilmeme koşulu başta olmak üzere çeşitli yükümlülükler getirilmiştir.

1967 tarihli New York Protokolü ile 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nde var olan -1 Ocak 1951'den önceki meydana gelen olaylar- olarak ortada bulunan zaman sınırı kaldırılmış; sözleşmenin tüm mülteci durumuna düşen insanları içeren şekilde uygulanmaya başlanmasına olanak sağlamıştır (KDK, 2018: 62-64).

Kavramsal altyapısı bağlamında mültecilik, ulus-devlet yapılarının oluşmasıyla ortaya çıkmış, Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler zamanında da çeşitli düzenlemelerle biçimlendirilmeye gidilmiştir. Ortada oluşan gelişmeler yanında mülteci ve sığınmacı olarak kavramsal ayırtırmaya sebebiyet vermiştir (Bozbeyoğlu, 2015: 63).

Tüm bunların yanında uluslararası alanda tanımlama olarak BM Mülteciler Örgütünün resmi sitesinde mültecilerin sahip olduğu haklar ise şu şekilde yer almaktadır:

“Her mülteci güvenli sığınma hakkına sahiptir. Fakat uluslararası koruma fiziksel güvenlikten fazlasını içerir. Mültecilere en azından ülkede yasal olarak ikamet eden diğer yabancılara sağlananlarla eşit haklar ve yardım, her bireyin sahip olması gereken temel ihtiyaçlar dâhil olmak üzere, verilmelidir. Böylece, mülteciler düşünce ve dolaşım özgürlüğü, işkenceye ve onur kırıcı muameleye tabi olmama gibi temel medeni haklardan yararlanırlar. Benzer biçimde, sosyal ve ekonomik haklar diğer bireylere olduğu gibi mültecilere de tanınır. Her mülteci sağlık hizmetlerinden yararlanabilmelidir. Her yetişkin mülteci çalışma hakkına sahip olmalıdır. Hiçbir mülteci çocuk

okula gitmekten alıkonulmamalıdır. Belli durumlarda, örneğin büyük ölçekli mülteci akınlarında, devletler dolaşım ve çalışma özgürlüğü ve tüm çocukların düzgün biçimde okula yerleştirilmesi gibi bazı hakları kısıtlamak zorunda kalabilirler. Bu tür eksiklikler uluslararası toplum tarafından olabildiğince giderilmelidir. Bu nedenle, sığınma kabul eden devlet veya diğer kuruluşlardan başka kaynak bulunmadığı durumlarda BMMYK, kendi temel ihtiyaçlarını karşılayamayan mülteciler ve diğer ilgili kişilere yardım sağlar. Bu yardım mali destek, gıda maddesi, mutfak malzemesi, aletler, temizlik malzemesi veya barınak gibi ihtiyaçlar şeklinde olabileceği gibi, bir kampta veya topluluk hâlinde yaşayan mülteciler için okul ve klinik yapılması gibi programlar şeklinde de olabilir. BMMYK mültecilerin en kısa zamanda kendi kendilerine yeterli duruma gelebilmeleri için elinden gelen tüm gayreti gösterir; bu resmi gelir getirici faaliyetler veya yetenek geliştirici eğitim projeleri gerektirebilir. Mülteciler belirli yükümlülüklerle de sahiptir: özellikle, sığındıkları ülkenin yasalarına uymalıdır (UNHCR, 2017)“.

Türkiye’de Uluslararası Koruma Türleri ve Suriyeliler

Türkiye’de uluslararası koruma olarak adlandırılan yerlerinden edilen insanların durumuna ilişkin iç hukuk yollarında şu türler bulunmaktadır:

Mülteci: Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statüyü ifade eder.

Şartlı Mülteci: Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statüyü ifade eder. Üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar, şartlı mültecinin Türkiye’de kalmasına izin verilir. Türkiye, 1951 tarihli Cenevre

Sözleşmesi’ni, 1. maddesindeki mekân bakımından öngörülen seçme hakkını kullanarak “coğrafi kısıtlama” ile kabul etmiştir. Buna göre şartlı mülteci Avrupa dışında meydana gelen olaylar nedeniyle, mülteci tanımındaki şartlara haiz olduğunu iddia ederek, üçüncü ülkelere iltica etmek üzere Türkiye’den uluslararası koruma talebinde bulunan kişidir.

İkincil Koruma: Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde:

- a) Ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek,
- b) İşkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak,
- c) Uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak, olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statüyü ifade eder.

Geçici Koruma: Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve haklarında bireysel olarak uluslararası koruma statüsü belirleme işlemi yapılamayan yabancılara sağlanan korumayı ifade etmektedir.

6458 sayılı Kanunun “Geçici Koruma” başlıklı 91 inci maddesinde; “(1) Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir. (2) Bu kişilerin Türkiye’ye kabulü, Türkiye’de kalışı, hak ve yükümlülükleri, Türkiye’den çıkışlarında yapılacak işlemler, kitlesel hareketlere karşı alınacak tedbirlerle ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasındaki iş birliği ve koordinasyon, merkez ve taşrada görev alacak kurum ve kuruluşların görev ve yetkilerinin belirlenmesi, Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.” “Göç Politikaları Kurulu ve görevleri” başlıklı 105. maddesinin üçüncü fıkrasının (c) bendinde; “c) Kitlesel akın durumunda uygulanacak yöntem ve tedbirleri belirlemek” ifadelerine yer verilmiştir. Bu çerçevede Bakanlar Kurulu tarafından 13/10/2014 tarihinde Geçici Koruma Yönetmeliği çıkarılmıştır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2016).

Türkiye’deki hukuki altyapı bu haldeyken Suriyelilerin zorunlu ve kitlesel göçüne sebep veren olaylar 2010 yılının Aralık ayında Araplar

arasında halk arasında başlayan ve Tunus, Mısır ve Libya'daki var olan rejimlerinin değişmesine yol açan olaylara -Arap Baharı- diye tartışmalı bir tanımlama yapılmaktadır. Rejimlerin kısa sürede değişmesi ile beraber ortaya domino etkisi oluşmuştur. Ayrıca yaşanan bu gelişmeler yanında dış politika sorunları da ortaya çıkmıştır (Akgönenc, 2011).

Arap Baharı evveliyatında, ülkelerdeki hükûmet şeklinin temsili olup demokratik olmayışı ve beraberinde askerî darbelerin, ekonomik krizlerin ve meşruiyet sorunu yaşanması gibi olaylar beraberinde Kuzey Afrika ve Ortadoğu coğrafyası için daha büyük problemleri ortaya çıkarmıştır(Oğuzlu, 2011).

Suriye'de Arap Baharı'nın etkisinin başladığı olaylar 28 Ocak 2011 tarihinde başlamıştır. Şam ve Halep'te büyük gösteriler olarak başlayan eylemler 20 Mart 2011'de Dera'da eylemcilerin Baas İl Başkanlığını yakmasının ardından Esad rejimince karşılık almıştır. Esad eylemciler hakkında -uluslararası komplo kurulup, göstericilerin de komploların yerli işbirlikçileri olan teröristler- olarak tanımlamıştır. Sonrasında ılımlı yaklaşım sergilemeye çalışan Esad siyasi tutukluları serbest bırakma kararı almıştır. Muhalifler takip eden ayda olağanüstü hâlin kaldırılmasını ve yolsuzlukla mücadele edilmesini de talep etmişlerdir. Esad bu taleplere karşı hamlelerde bulunarak Arap Baharı ile ilgili sürecin iç savaşa evrilmesine sebep olmuştur.

İç savaş sürecinde yeni gruplar ortaya çıkmıştır. Bunlardan en önde gelenleri IŞİD, PYD, Suriye Ulusal Konseyi (SUK) ve Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) olmuştur. Irak ve Şam merkezli Irak Şam İslam Devleti(IŞİD) etki alanına sahiptir. Bölgede PYD ile mücadele eder hâle gelmiştir (Gürson, 2016: 285-290; Ertuğrul, 2014; Koldaş ve Ayaz, 2016; Semin, 2015).

PYD'nin amacı Suriye'nin kuzeyinde özerk bir bölge meydana getirmektir. Genel hedefi olarak dört parçalı Kürdistan yapısını birleştirmektir. Suriye Ulusal Konseyi (SUK), rejime karşı muhalif güçler tarafından oluşturulmuştur. ÖSO başta olmak üzere muhalifler Türkiye tarafından harekât desteği sağlamıştır. Gelinen noktada vekâlet savaşı sürecine geçiş olmuştur(Yılmaz, 2017: 122-124).

Olayların ötesinde Türkiye'deki Suriyelilerin statüsüne ilişkin belgelerin geçmişine baktığımızda sırasıyla: Türk soylu ve kültürden olan göçmenlerin iskânlarını düzenleyen 14/06/1934 tarihli ve 2510 sayılı İskan Kanunu (19/09/2006 tarih ve 5543 sayılı İskan Kanunu olarak güncellenmiştir), 23/05/1928 tarihli ve 1312 sayılı Türk Vatandaşlık Kanunu (11/02/1964 ve 403 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu, 29/05/2009 ve 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı

Kanunu olarak güncellenmiştir) ilk önemli belgeler arasında yer almaktadır. Türkiye'deki gelen yabancılara ilişkin işlemler için 15/07/1950 tarihli ve 5682 sayılı Pasaport Kanunu ve 5683 sayılı Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Bunların yanında göçle ilgili olara 04/04/2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu çıkarılmış olup kanun beraberinde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur.

Türkiye'deki altyapıya baktığımızda bölüm girişinde değinildiği üzere mülteci tanımlamasının haricinde sığınmacı ve yerinden edilmiş kişiler terimleri de kullanılmaktadır. Avrupa ülkelerinden gelenlere mülteci, Avrupa ülkeleri dışından gelenlerin üçüncü ülkeye yerleştirilene kadar şartlı mülteci statüsü verilmektedir. Konuyla ilgili başvuru yapanlara -uluslararası koruma başvuru sahibi kişi- denilmektedir. Şartlı mülteciler ile mültecilere tanınan haklar arasında bir fark yoktur. Sığınmacı terimi Türkiye'de bulunmamakta fakat uluslararası hukukta koruma arayan ama statüleri resmi olarak tanınmamış kişileri tarif için kullanılmıştır (Vardar, 2015).

Türkiye'nin sınıra yönelen Suriyelileri ülkesine kabul etmesinde ilk olarak 1994 tarihli "Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılara ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" usulünce sığınma imkânı tanınmıştır. Sonrasında AB Geçici Koruma Yönergesi dikkate alınarak Türkiye'ye gelen Suriyelilerin işlemlerini gerçekleştirmek için 30 Mart 2012 tarihinde, "Türkiye'ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyetinde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge" ile 13/10/2014 tarihli 2014/6883 sayılı Geçici Koruma Yönetmeliği çıkarılmıştır. Türkiye'deki Suriyeliler, geçici koruma statüsündedirler ve bu statü sayesinde bireysel uluslararası koruma başvuru hakları bulunmamaktadır.

Genel kabul olarak Türkiye'de bulunan Suriyelilere, misafir veya geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler terimi kullanımı tercih edilmektedir. Kavram karmaşası mülteci, sığınmacı ya da misafir olarak ortaya çıkmakta; basında ve resmi açıklamada mülteci ya da şartlı mülteci değil, geçici korunan Suriyeliler ifadesi kullanılmaktadır (Bostan, 2018: 49-52).

BMMYK'nın kayıtlı verilerine göre 2011 yılı baharından itibaren yaklaşık 3.5 milyon Suriyeli ülkesini terk etmiş komşu ülkelere sığınmışlardır. 1.8 milyonu Türkiye, 1.2 milyonu Lübnan'a, 630 bini Ürdün, 250 bin Irak'a ve 140

bini Mısır'a gitmiştir. Kayıt dışı diğer insanlarla beraber daha yüksek rakamlar olduğu tahmin edilmektedir. Türkiye'de Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün son verilerine göre 3.610.398 kişinin geçici koruma kapsamına alındığı, 112.708'inin Geçici Barınma Merkezlerinde kaldığı, 3.497.690'ının dışında bulunduğu bilgileri bulunmaktadır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019).

Suriyelilerin Türkiye'ye iç savaş sebebiyle geldikleri ve bu nedenle sığınma amaçlarının varlığı durumu bulunmaktadır. Türkiye konuya ilişkin kısa süreli olacağı varsayımıyla insani tedbirleri ele almış; Suriyeliler misafir olarak tanımlanıp barınak, yiyecek, hijyen gibi temel ihtiyaçları sağlanmıştır. Sonrasında geçici durumun üstünde hukuki statü ve Suriyelilere ilişkin koruma statüsünün belirlenmesine ilişkin çerçeve kararlar alınmaya çalışılmıştır. Bu bağlamdan hareketle zorunlu göçmen veya yerinden edilmiş kişi statüsü tanımlanmıştır. Göç konusundaki yaşanan gelişmelerin var olması sebebiyle yeni içtihatlar oluşturulmaya ihtiyaç duyulmuştur. *Yerinden edilmiş kişi* söylemi ekonomik, sosyal ya da çevresel faktörlerle buldukları yerden vazgeçen kişiler tanımlanmaktadır. Kişiler iradeleri dahilinde değil, kendi hükümetleri, yasa dışı güçler ya da kendi vatandaşları tarafından zorunda bırakılmaktadırlar. Bunlar için *-ülke içinde yerinden edilmiş kişi-* de kullanılabilir.

İç hukuk meselesi olarak kabul edilebilecek yerinden edilme olgusunun uluslararası kamuoyunun ilgisini çekebilme konusu, olguyu oluşturan hususların güvenlik tehdidi oluşturabilmesi sonucunda göç hareketine dönüşebilmesi ile gerçekleşmektedir. Böyle bir durumda uluslararası hukuk bağlamında devletlerin karşılık verebileceği durum mevcuttur. *Koruma Sorumluluğu* olarak adlandırılan bu durum ülke içindeki kuşatma altında yaşayanları ve acilen yardıma muhtaç insanları kapsayan bir sorumluluktur (Kaya ve Eren, 2015: 27-33).

İç hukuk olarak var olan Türkiye'deki Geçici Korumayı içeren düzenlemeler şunlardır:

- 11/04/2013 tarihli ve 28615 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu
- 17/03/2016 tarihli ve 29656 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik
- 22/10/2014 tarihli ve 29153 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Geçici Koruma Yönetmeliği
- 15/01/2016 tarihli ve 29594 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik

- Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) ile İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından müştereken hazırlanmış olan 04/11/2015 tarihli “Geçici Barınma Merkezlerinin Kurulması, Yönetimi ve İşletilmesi Hakkında Yönerge”
- Başbakanlık AFAD’ın 18/01/2013 tarihli ve 2013/1 sayılı “Suriyeli Misafirlerin Sağlık Hizmetleri” konulu Genelgesi
- Başbakanlık AFAD’ın 09/09/2013 tarihli ve 2013/8 sayılı “Suriyeli Misafirlerin Sağlık ve Diğer Hizmetleri” konulu Genelgesi
- Başbakanlık AFAD’ın 18/12/2014 tarihli ve 2014/4 sayılı “Geçici Koruma Altındaki Yabancılara İlişkin Hizmetlerin Yürütülmesi” konulu Genelgesi
- Başbakanlık AFAD’ın 18/06/2015 tarihli ve 2015/4 sayılı “Geçici Barınma Merkezlerinde Market Amacıyla Taşınmaz Kiralanması” konulu Genelgesi
- Başbakanlık AFAD’ın 12/10/2015 tarihli ve 2015/8 sayılı “Geçici Koruma Altındaki Yabancılara İlişkin Sağlık Hizmetlerinin Yürütülmesi” konulu Genelgesi
- Başbakanlık’ın 05/04/2016 tarihli ve 2016/8 sayılı “Düzensiz Göçle Mücadele” konulu Genelgesi
- İçişleri Bakanlığı’nın 17/10/2014 tarihli ve 2014/29 sayılı “Suriyeli Yabancıların Kayıt İşlemleri” konulu Genelgesi
- İçişleri Bakanlığı’nın 15/03/2016 tarihli ve 2016/8 sayılı “Geçici Koruma Kapsamındaki Yabancılarla İlgili Yapılacak İş ve İşlemlerin Uygulanmasına Dair Usul ve Esaslar” konulu Genelgesi
- Milli Eğitim Bakanlığı’nın 23/09/2014 tarihli ve 2014/21 sayılı “Yabancılara Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri” konulu Genelgesi
- Sağlık Bakanlığı’nın 31/12/2012 tarihli “Geçici Sağlık Tesisi Açılması, Kapanması ve Çalışmasına Dair Usul ve Esaslar” konulu düzenlemesi
- Sağlık Bakanlığı’nın 25/03/2015 tarihli ve 2875 sayılı Geçici Koruma Altına Alınanlara Verilecek Sağlık Hizmetlerine Dair Esaslara ilişkin Yönergesi
- Sağlık Bakanlığı’nın 04/11/2015 tarihli ve 9648 sayılı “Geçici Koruma Altına Alınanlara Verilecek Sağlık Hizmetlerine Dair Esaslarda Değişiklik Yapılması” konulu Yönergesi

- Sağlık Bakanlığı ile Başbakanlık AFAD arasında imzalanan 22/04/2016 tarihli “Götürü Bedel Üzerinden Sağlık Hizmeti Alım Protokolü”
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın 20/10/2015 tarihli Refakatsiz Çocuk Yönergesi(KDK, 2018: 241-242).

Türk halkındaki Suriyeli algısı hususunda ise nüfus olarak büyük bir çoğunluğa sahip sığınmacılara karşı iletişimin olabilme durumu söz konusudur. Suriyelilerle ortak bir yaşam konusunda sorunlar ortaya çıkmaktadır. İletişim konusunda sadece uyuma dayalı bir durum söz konusu değil; gerginliğe varan gelişmelerin oluşu da ortadadır. Hâlihazırda Türkiye içinde Suriyeliler zulüm ve savaştan kaçan mağdur kimseler olarak tanımlanmaktadır. Suriyelilerin gün geçtikçe nüfus olarak sayılarının artması Türk toplumundaki algı konusunda sorun oluşturmaktadır. Özellikle milliyetçi görüşe sahip insanlarca, “bize yük olan insanlar, bize ileride çok sorun açacak tehlikeli insanlar, dilenciler, sadece yardımlarla yaşayan insanlar, bizden oldukça farklı ve bize yabancı insanlar” gibi ifadeleri içeren cümleler kurulagelmektedir. Bu tip söylemlerin varlığı ise toplum içi huzursuzluğa ve insanlar arasında Suriyeli görüldüğü anda ötekileştirmeye varan eylemleri beraberinde getirmektedir (Erdoğan, 2017(a):18-20).

Toplum içindeki görüşleri anlamaya ya da algılamaya sağlayan anketler bağlamında değerlendirmelere göz atıldığında halk içinde Suriyelilerin akınına son verilmesi gerektiği görüşlerinin yaygınlaştığı durumu mevcuttur. Geneli itibariyle sorunlu ya da ayrıştırıcı bir tutuma dayalı sorun içeren eylemler ortaya çıkmasa da halk içinde huzursuzluklar artmıştır. Büyük çaplı yaşanan göçler ve göç edilen yerdeki toplum için önemli sorunlardan birisi iş kaybı yaşamaktır. Türkiye içi Suriyelilerin durumu ile ilgili olarak büyük kaygı oluşacak durum ortada bulunmamaktadır. Sınırlı sayıda insanın işlerinden olduğu tespit edilmiştir. Duruma ilişkin Türk işçilerin tercih etmedikleri alanlarda ve düşük ücretle çalışma hususunda Suriyelilerin öncelikli iş başvurularında oluyor olmalarıdır (Erdoğan, 2017(a): 33).

Rakamlar konusundaki bu farklılık algı konusunda yanılısamayı da ortaya çıkarmıştır. Türkiye genelinde 15 ve daha yukarı yaştakilerde işsiz sayısı 2019 yılı Mart döneminde geçen yılın aynı dönemine göre 1 milyon 334 bin kişi artarak 4 milyon 544 bin kişi oldu (Yeni Şafak, 2019). Türkiye içindeki işsiz sayısı ciddi bir artış bulmuş konunun Suriyeliler ile direkt bir ilgisi olmadığı aşikardır. Suriyelilere dair verildiği iddia edilen haklar -özellikle sosyal medyada var olan paylaşımlar- algı konusunda Türk insanını zehirleyen görüşlerdir. Suriyelilere sorulduğunda ise bir kısmının

yardım almayı kendi imkânlarıyla geçim sağladıklarını ifade etmişlerdir. Bir arada yaşayan iki farklı toplumdaki iki farklı bilginin oluşu doğru haber ya da doğru paylaşımın önemini de ortaya çıkarmaktadır. Eğitim, sağlık, iş, barınma ve gıda gibi temel ihtiyaçların karşılanmasındaki yaşanan eksiklikler hem göç edilen kentlerdeki insanların hem de Suriyelilerin mağduriyetiyle sonuçlanan olayları beraberinde getirmiştir. Genel ihtiyaçları konusundaki kendi koşulları ile geçimi sağlayan insanların yer yer illegal yollara başvuruyor olmaları, sokakta yaşamaları, düşük ücretlerle çalışıyor olmaları gibi durumlar olumsuz algıların ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bütün bunların yanında savaşla ilgili yaşanan kayıplar ve yaşanmış olunan travmalar da Suriyelilerin durumun etkileyen hususlardandır (Tümeğ, 2018: 18-19).

Türk halkının Suriyelilere ilişkin algısını şekillendiren faktörler konusunda ise kısa zamanda evlerine dönemeyecek olmaları ve özellikle geçici kamplarda yaşamıyor olmaları ile beraber konuk veya misafir gibi görülmelerinden ziyade kalıcı hâle gelebilecek insanlar olarak algılanmalarını sağlamıştır. Duruma ilişkin hükümet tarafından birçok değişiklik yapılmıştır (Kirişçi, 2014). Türk hükümetince verilen eğitim ve sağlık alanındaki haklardan dolayı Suriyeliler aleyhine bir algı oluşmuş ve rahatsızlık artmıştır. Konuya ilişkin Nielsen'in göre, Suriyeliler için iç savaşın kurbanı değil, barış ve huzur kaçıran ve Türkiye'ye yük insanlar olarak görüldükleri durumu oluşturmuştur.

Suriyelilerin Türk toplumuna uyum sağlama konusunda sorun çıkarmaları ve kendi kültür ve yaşam tarzlarını koruma çabaları farklı problemleri de ortaya çıkarmaktadır. Suriyelilere ilişkin algıyı şekillendiren belli başlı ana faktörler bulunmaktadır. İlki, Suriyelilerin nüfus olarak artmasından dolayı buldukları bölgedeki demografik bozulmanın oluşu; ikinci olarak Suriyeliler ile yerleştikleri halk arasındaki mezhepsel farkın ortada oluşu ve bunların ötesinde, üçüncü olarak Suriyelilerin bulunduğu yerdeki halkın nüfus dengesizliğinden hareketle -yük- olarak tanımladığı insanların oluşudur (PS Europe, 2017).

Suriyelilere dayalı algıyı şekillendiren önemli algılardan biri de medyadır. Medyadaki söylemler haberlerin dili ve köşe yazılarının varlığı Suriyelilerin durumu hakkında bilgi sağlamaktadır. Türk medyasının Avrupa'daki medya ile kıyaslandığında Suriyelileri göz ardı ettikleri ortadadır. Haberlerdeki "kaçak mülteciler" ya da "yasa dışı yollarla sınırdan geçen kaçaklar" gibi verilen tanımlamalar Suriyelilerin tümünün suçlu olduğuna dair algı oluşmasına sebep olmuştur (Erdoğan vd. 2017: 17).

Suriyelilere dair bakış açısını oluşturan medya algısında ayrımcı bir söylemin olduğu mevcuttur. Bunların yanında bazı söylemlerde ırkçı söylemlerle de bulunmaktadır. Özellikle Türkiye'ye toplu giriş yaptıkları başlıklı haberlerde -akın, sel, dalga- gibi söylemlerle tanımlama yapılmış ve Suriyeliler çeşitli tehditler oluşturacak insanlar gibi algılanması durumu ortaya çıkmıştır. Ekonomi başlıklı haberlerde ise maliyet, gider, fatura, harcama sözcüklerle nitelendirilmiş; diğer yandan kaçak, sigortasız, ucuz gibi sıfatlarla farklı insan gibi aktarılıp işveren yükünü azaltan, ekonomiye katkı sağlayan kişiler olarak ifade edilmiştir(Keneş, 2016: 261-262).

Sosyal medyada da ayrımcı bir dille tanımlamalar olduğu ortadadır. Ayrımcı dilin varlığı ayrıca algının kirlenmesine de yol açmıştır. Yaşanan olayların varlığı da bu tip söylemlerin oluşmasına sebep olmaktadır. Ayrımcı dilin varlığı ve Suriyelilere ilişkin algıların dış politika ve hükümet söylemlerine göre şekillenebilmiştir. Konuya ilişkin Özgürlük Araştırmaları Derneği'nin ulusal, yerel ve dijital medya taraması ile gerçekleştirdiği 5 yılı kapsayan çalışmaya göre çeşitli medya kaynaklarında Suriyeli sığınmacı/mültecilerin çerçevelenmesi sosyolojik ya da hümanist boyutlarda değil de dış politika ve Suriye'deki rejimin geleceği üzerinden gerçekleştirilmiştir (PS Europe, 2017).

Bunun yanı sıra medyada Suriyeli sığınmacı/mültecilere yer verilirken yıllara göre değişen temalar göze çarpmaktadır. Suriyeli sığınmacı/mülteciler 2013-2014 yıllarında "Esad rejiminin geleceği" olarak ele alınırken, 2014-2015 yıllarında "Avrupa'ya büyük kaçış" ve "AB-Türkiye vize görüşmeleri" olarak medyada yer bulmuş. 2016 yılında ise "vatandaşlık verilmesi" üzerinden tartışılmıştır. (Murat Erdoğan vd., 2017). Bütün bu gelişmeleri birlikte ele aldığımızda Türk halkının Suriyeli sığınmacı/mülteci algısının da bu çerçevede oluştuğu yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Türk halkının Suriyeli sığınmacı/mülteci algısını etkileyen diğer bir unsur da mekânsal yapının değişip dönüşmesidir.

Suriyeliler konusunda bir başka değinilmesi gereken konu da *vatandaşlık* hususundan bakılmalıdır. Genellikle zengin olan ve eğitilmiş olan insanlar Avrupalı ülkelerce kabul edilirken kalan insanlar Ortadoğu ülkeleri ve Türkiye'ye sığınmışlardır. Türkiye, en fazla sığınmacıya ev sahipliği olan ayrıca en ideal şekilde ağırlama çabası olan ülke olmuştur. Suriyelilerin iç savaş uzadıkça kalıcı hâle gelmeleri vatandaşlık konusunda da beklentinin veya uygun insanların hak kazanabilme taleplerini ortaya çıkarmıştır (Hâlen Türkiye'ye kabul eden Suriyeliler sığınmacılık statüsünü bölüm içinde

değerlendirildiğinden ayrıntıya girilmeyecektir). Statü olarak belirlenmeyle beraber çeşitli yönlerden yeni hukuki düzenlemelere girilmiş; evlenme, evlat edinme gibi şartlarla iç hukuktaki vatandaş olabilme koşulu belirli olsa da geçici korumadakilere bu haktan yararlanamayacağı söz konusudur. Bunların yanında 5 yıllık ikamet ile de beraber vatandaşlık hakkına sahip insanların durumu da net değildir. Suriyeliler bu durumlardan ve geleceklerine dair endişeleri yüzünden vatandaşlık talebinde bulunmaya başlamışlardır. Türk halkı ise bütün bunların yanında Suriyelilere vatandaşlık verilebilmesine karşı çıkmakta ve kalıcı olmalarını istemeyerek savaş bitiminde Suriye'ye dönebilmelerine olanak sağlanmasını istemektedir. Duruma dair millî ve kültürel hususları göz önüne alan ev sahibi Türkiye'nin içindeki bazı grupların daha çok sorun çıkacağı ve ayrıca medyadaki algıdaki gibi birçok soruna yol açacağını ifade etmektedirler.

Suriyeliler bu konuya ilişkin tepkileri görüp istenmediklerini görmektedirler. Bunların yanında Türklere hak veren sığınmacılar özellikle sorun çıkarıcıların gönderilmesinin çözüm olabileceğini belirtip ayrıca vatandaşlıkla gelecek yükümlülüklerle beraber belli biçimde insanların entegrasyonunun olacağını düşünmektedirler. Vatandaşlığın verilebilmesi konusu Suriyelilerin yaşadığı ve çıkardığı sorunların önüne geçebilecek bir husustur. Özellikle vergi gibi yükümlülüklerin olması ayrıca yatırım ve ticaret yapabilmelerinin önünün açılması toplum içerisinde temsiliyetine de olanak sağlayabilmektedir. Suriye'deki savaşın boyutunun fazlalığı ile beraber kalıcı olabilmeleri durumu söz konusudur. Bu anlamda onların da geleceklerini garanti altına almak ve bir kimlik oluşturma sürecini başlatmak elzem bir meseledir (Gülyaşar, 2017: 702-703)

Sonuç

Türkiye bulunduğu uluslararası konum dahilinde etrafında yaşanan krizlerde ya da savaşlar sonrasında buldukları yerlerden göç eden ya da etmek durumunda kalan farklı milletlerden insanlara ev sahipliği yapan ya da yapma durumunda bulunan bir ülke olmayı tercih etmiştir. Göç konusunda kurulduğu andan bu yana birçok kez ev sahibi olma durumunda kalan Türkiye'nin 2013 yılındaki Suriye krizine kadar gereken alt yapı çalışmalarını yapmadığı ve eksiklerini görebileceği bir durumla baş başa kalmadığı söz konusu olmuştur. Bu bağlamda Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün kuruluşu ile beraber göçe ait bakış açısı ve bilgi bağlamında halkın bilgisi farklı boyutlarda seyretmektedir. Küreselleşme süreci ile beraber uluslararası göç

konusundaki yaşanan gelişmeler farklı boyutlarında dikkate alınmasını sağlayacaktır.

Ülkenin yakın çevresinde oluşan olaylar paralelinde göç hareketinin geçiş noktası veya Batı ülkelerine doğru geçiş güzergahı niteliği Türkiye'nin çoğu zaman sosyal ve ekonomik sorunlarla yüzleşmesine yol açmaktadır. Karşılan bu gelişmeler beraberinde ülkede yaşayan insanlar da yaşanan ve ortaya çıkan sorunlara birçok olumsuz tepki vermektedirler. Bütün bu durumlardan dolayı Türkiye'nin hâlihazırda karşılaştığı ve gelecekte da karşılayabileceği göç olaylarına ilişkin çözüm olabilmesi bağlamında tedbirlere ihtiyacı bulunmaktadır. Türkiye gibi göç yollarında var olan gelişmiş ülkelerdeki göçe yönelik sorunlar ve bunlara ilişkin çözümlerin tartışıldığı ve sorun çözücü kararlar alınmasına ihtiyaç bulunmaktadır (Cengiz, 2015).

Yaşanılan ya da karşılaşılan her göçte sosyal, kültürel ve ekonomik etkileşim ve alışverişleri beraberinde getirmektedir. Öte yandan göçlerin gerçekleştiği koşullar birçok acı hikayeler de barındırmaktadır. Göçün tercih edilebilme ihtimali, göçmenler için umut ve yeni bir yaşama ümidi sağlayan bir durumdur. Bu olgu kimi zaman göçü tercih eden insanları birçok acıyla baş başa bırakabilmektedir. İnsanların hayal ettiği yaşama ulaşabilmeyi de ortaya çıkarmaktadır. Gidilen ülkenin göç ve göçmene dair uyguladığı olgular ve politik altyapı ve o ülkeye dair ekonomik gelişmişlik durumuyla da ilgilidir. Göç eden insanlar ve göç bölgesindeki insanların mağdur olmaması için ekstra önlemler alınması gerekmektedir.

Suriye krizinin başlangıcından itibaren Türkiye'ye gelen Suriyelilere ilişkin Türk halkında coğrafi ve dinî yakınlık kaynaklı merhamet hissi oluşmuştur. Bununla beraber birlikte yaşama konusunda isteğin varlığı konusu şüphelidir. Suriyelilerin kentlere dağılımındaki durumlarına bakıldığında yoğun olarak bulunduğu Kilis, İstanbul, Adana, Hatay, Mersin, Gaziantep, Şanlıurfa, Konya, Bursa gibi şehirlerdeki sorunları daha fazladır. Türk halkının ve göçle gelen insanların sorunlarla uğraşmaması ve yaşamlarını iyileştirebilmeleri için göç hareketlerine ait iki tarafı da memnun ettirici çözümler üretilmelidir. Konuyla ilgili olarak göçmenlerin ihtiyaçlarına uygun sistemli alanlar karmak, AFAD, Türk Kızılay gibi kuruluşların yardım kampanyalarının olması, BM'nin aracılığıyla gıda ve sağlık malzemelerinin sağlanması konusunda desteklerin olması gerekmektedir. Bunlara ek olarak Suriyelilerin düzenli olarak denetlenip kayıt altına alınması ve yerleştikleri alanlarda, yerleşik unsurlarla sorun yaşamamalarının sağlanması gerekmektedir. Suriyelilerin ayrışmasını engellemek için halk içindeki entegrasyonlarının sağlanması ve halkla bir bütün olabilmeleri sağlanmalıdır. Halkın ayrıca bilgilendirilmesi

konusunda ekstra çabaya ihtiyaç vardır. Çünkü sosyal medya ve yazılı/görsel basın içindeki tutumların varlığı ile beraber algı konusunda birçok soruna sebebiyet vermiştir. Ve bu durum Suriyeli gelen her sığınmacı için aslında yanlış olan genellemelere yol açmaktadır. Bu nokta yüzünden Suriyelilerin durumu ve onların sorunlarının varlığı hususu her türlü şekliyle projeler üretilip halkın aydınlatılması sağlanmalıdır. Halktaki tepkilerin de önüne geçebilmek için vergisiz iş yeri açabilme gibi konulara dair vatandaşlık hususunun gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Göç konusu sadece ulusal bir konu değil uluslararası bir konudur. Yaşanan Suriye krizi ve göç dalgasından en çok etkilenen ülke Türkiye'dir. Bunların yanında Türkiye'nin uygulamış olduğu -açık kapı politikası- insan hakları temelli ve uluslararası kurallara uygun bir politikadır (Akbaş, Babahanoğlu ve Yelman, 2016). Bütün bu durumlara rağmen Batı kamuoyu Suriyeliler konusunda aynı bakış açısını gösterememiş ve yükü Türkiye'ye bırakmışlardır. Batıdaki algıyı ve yaşananlara baktığımızda herhangi bir şekilde ayrımcı bir politika uygulaması görülmemektedir. Türkiye'ye bütün bunların yanında AB ile yapılan anlaşmalar uyarınca gereken hibenin yapılacağı taahhüdü de aynı şekliyle yalnız bırakıldığının resmi belgesi olmaktadır (Sputnik News, 2017).

Türkiye'nin bütün bu sorunlara rağmen büyük bir mücadele verdiği ve dünyadaki diğer kamplarla kıyaslandığında gerçekten insanların yaşantılarını sürdürebileceği çok iyi kamplar oluşturduğu ve kamplar dahilindeki problemlerin azaltılmaya çalışıldığı meydandadır (İnan&Korgavuş, 2017). Diğer açıdan Suriyelilerin sorunuyla mücadele etmektedir. Bu konuyla ilgili olarak sosyolog ve psikologların desteğini de edinmeye çalışmaktadır. Hükûmetin özellikle göç merkezli araştırma merkezlerindeki araştırmacılar ve psikolog/sosyologlardan faydalanması gereken ideal politikaların ortaya çıkmasına olanak sağlamaktadır (Belli başlı göç çalışan araştırma merkezleri: GAM, GPM, BAUMUS, GAR, MiReKoc, İGAM). Hükûmet için öncelikli sorun Suriyelilere dair geçici çözüm önerileri bulmaktan ziyade daha net ve uzun vadeli sonuçlar alınabilecek politikalar ele almalıdır. Bu önerilerin proje halleriyle beraber bütüncül biçimde yaklaşım maksimum verimlilik elde edebilecek bir sonuca varabilmek mümkündür. Ayrıca bütün bunların yanında her türlü basın-yayın organlarında ve sosyal medya hususunda bilgilendirici kamu spotları, reklam kampanyaları, desteğe dayalı anketler, toplumun tüm bireylerinin katkı sağlamasına fırsat sağlayıcı teşvikler gibi önerilerle beraber geleceğe yönelik planların hayata geçirilmesi ve halk içinde barışın sağlanabilmesinin gerçekleştirilmesine fırsat sağlayabilecektir (Tümeğ, 2018: 39-41).

Kaynakça

- Akbaş, Zafer, Babahanoğlu Veysel ve Ercan Yelman, (2016), "Türkiye'nin Suriyeli Mültecilere Yönelik İzlediği Açık Kapı Politikasının Ulusal Güvenliğine ve Uluslararası Güvenliğe Etkileri", *1. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu, Asos Congress Bildiri Kitabı*, Fırat Üniversitesi: Elazığ.
- Akgönenç, Oya(2011) "Değişim Kaçınılmaz: Bir Halk Devriminin Analizi", <http://www.milligazete.com.tr/haber/1028337/degisim-kacinilmaz-bir-halk-devriminin-analizi>, Milli Gazete, (06.06.2019).
- Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Göç Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, (GPM), <http://ybu.edu.tr/gpm/>.
- Bahçeşehir Üniversitesi Göç ve Kent Çalışmaları Merkezi(BAUMUS), <http://baumus.bahcesehir.edu.tr/>.
- BM Mülteci Örgütü(UNHCR), (2017), <https://www.unhcr.org/tr/11081-multecinin-haklari-nelerdir.html>, (05.06.2019).
- Bostan, Hakan(2018). "Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Uyum, Vatandaşlık ve İskan Sorunu". *Göç Araştırmaları Dergisi*, Cilt:4, Sayı:2, Temmuz-Aralık, ss: 38-88.
- Bozbeyoğlu, Eda(2015). "Mülteciler ve İnsan Hakları", *Moment-Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 2(1).
- Cengiz, Deniz, (2015), "Zorunlu Göçün Mekansal Etkileri ve Yerel Halkın Algısı: Kilis Örneği", *Turkish Studies*, Volume 10/2, Winter
- Daver, Bülent(1953), "İnsan Hakları ve Mülteciler Meselesi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 08, Sayı:1, ss. 185-199.
- Erdoğan, Murat(2017a), "Suriyeliler Barometresi-Yönetici Özeti", (<https://mmuraterdogan.files.wordpress.com/2016/06/suriyeliler-barometresi-yc3b6netici-c3b6zeti.pdf>), (02.06.2019).
- Erdoğan Murat, Kavukçer Yudum& Çetinkaya Tuğçe (2017b), "Türkiye'de Yaşayan Suriyeli Mültecilere Yönelik Medya Algısı", (http://ozgurulukarastirmalari.com/pdf/rapor/OAD_c2lGWsK.pdf), (14.06.2019).
- Ertuğrul, Ebubekir(2014), *Suriye Kürtleri ve Demokratik Birlik Partisi (PYD)*, Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Göç Araştırmaları Merkezi(GAM), <http://www.gam.gov.tr/tr/>.
- Göç Araştırmaları Derneği(GAR), <https://www.gocarastirmalaridernegi.org/tr/>.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü(2016). "Uluslararası Koruma Çeşitleri", (https://www.goc.gov.tr/icerik3/uluslararasi-koruma-cesitleri_409_546_548, Çevrimiçi), (14.06.2019).
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2019), "Geçici Koruma", (https://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik), (10.06.2019).

- Gülyaşar, Melike(2017). “Suriyeliler ve Vatandaşlık: Yerel Halk ve Suriyeli Sığınmacılar Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 13, Aralık.
- Gürson, Poyraz(2016), *Büyük Güçlerin Suriye Planı*, Kripto Yayınları, Ankara .
- Hatay Valiliği (2019), “İnsan Hakları Evrensel Beyanname”, (<http://www.hatay.gov.tr/insan-haklari-evrensel-bildirgesi>), (06.06.2019).
- İltica ve Göç Araştırmaları Merkezi(İGAM), <http://www.igamder.org>.
- İnan, Zerrin ve Korgavuş Bengi(2017), “Mülteci Kampları ve Yerleşim Alanlarında Sürdürülebilir Tasarım”, *İktisat ve Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2.
- Kaya İbrahim ve Esra Yılmaz Eren(2015). “Türkiye’deki Suriyelilerin Hukuki Durumu Arada Kalanların Hakları ve Yükümlülükleri”, SETA Yayınları: Ankara.
- Keneş, Hatice Çoban(2016), “Metaforun Ayrımcı Hegemonyanın İnşasındaki Rolü: Suriyelilerin Haberleştirilmesinde Metafor Kullanımı”, (<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/223108>), (10.06.2019).
- Kirişçi, Kemal(2014), “Misafirliğin Ötesine Geçerken Türkiye’nin Suriyeli Mülteciler Sınanı”, *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu&Brookings Enstitüsü*, (<https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/syrian-refugees-and-turkeys-challenges-kirisci-turkish.pdf>), (12.06.2019).
- Koldaş, Umut ve Ayaz Erhan(2016) “Suriye’de Mezhepsel Bölünmüşlük, Barış Süreci ve Avrupa Birliği’nin Rolü”, (yde.neu.edu.tr/wp-content/uploads/sites/142/2018/02/YDE_SuriyeAB.pdf), Alan Analizi. Yakın Doğu Enstitüsü Raporları No:04, Lefkoşe.
- Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi(MiReKoc), <https://mirekoc.ku.edu.tr/>.
- Oğuzlu,Tarık(2011), “Arap Baharı ve Yansımaları”, <http://www.orsam.org.tr/files/OA/36/1tarik.pdf> ORSAM, Ortadoğu Analiz, III. Cilt, Sayı 36,(04.06.2019).
- Political and Social Research Institute of Europe(PS: Europe), (2017), “Bilgiden Algıya: Türkiye’deki Sığınmacı, Göçmen ve Mülteci Algısı Üzerine Bir Çalışma”, Viyana, Friedrich-Ebert-Stiftung Derneği, (03.06.2019).
- Semin, Ali(2015), “Suriye Krizindeki İç Dinamikler: ÖSO-IŞİD-PYD Denklemi”, (www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-51-20150818451234.pdf), BİLGESAM Analiz, No:1234, (02.06.2019).
- Sputnik News, (2017), “AB’den Suriyelilere Yardımı Sözleşmeye Bağlayan AB’ye Ankara’dan Yanıt”, (<https://tr.sputniknews.com/turkiye/201712301031621367-suriyeli-yardim-sozlesme-baglama-ab-ankara-yanit/>), (01.06.2019)
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Kamu Denetçiliği Kurumu, (KDK), (2018), Türkiye’deki Suriyeliler, Uluslararası Pireis Kültür Ajansı. Ankara.
- Tümeğ, Derya(2018). “Türk Halkının Suriyeli Sığınmacı/Mülteci Ağısı-Mevcut Durum, Saha Çalışması ve Politika Önerileri”, Türksam Yayınları: Ankara.

UNHCR Türkiye, <https://www.unhcr.org/tr/>.

UNRWA, Birleşmiş Milletler Yakınoğu Filistin Mültecilerine Yardım Ajansı, (<https://www.unrwa.org/>).

Vardar, Nilay. (2015). "Mülteci, Göçmen, Sığınmacı Arasındaki Farklar?", Erişim Adresi: (<https://bianet.org/bianet/toplum/167434-multeci-gocmen-siginmaci-arasindaki-farklar>), (04.06.2019).

Yeni Şafak Gazetesi, (2019). "İşsizlik Rakamları Açıklandı", (<https://www.yenisafak.com/ekonomi/issizlik-rakamlari-aciklandi--mart-2019-issizlik-verileri-3495153><https://www.yenisafak.com/ekonomi/issizlik-rakamlari-aciklandi--mart-2019-issizlik-verileri-3495153>), (06.06.2019).

Yılmaz, Tuba(2017), *2010 Yılında Başlayan Siyasi Gelişmeler: Arap Baharı'nın Sonu, Suriye İç Savaşı*, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

II. BÖLÜM

ORTADOĞU VE KUZEY AFRİKA'DA ZORUNLU VE YASA DIŞI GÖÇLER

TEHCİR VE İÇ SAVAŞLAR: IRAK ÖRNEĞİ

Thabit Mahdi Humadi*

Giriş

Yüce Allah, Müslüman olmayan milletleri ya Allahü Teâlâ'nın emrine aykırı davranmalarının bir cezası olarak ya da ibret alanlara ibret olsun ve insanların doğruluklarını ortaya çıkarsın ve amellerini gözden geçirmesi için bir sınav ve test olsun diye takdir ettiği belaları isabet ettirmiştir. Yüce rabbimiz şöyle buyurmaktadır: "Her birini günahından dolayı cezalandırdık; kiminin üzerine taşları savuran fırtınalar gönderdik, kimini o korkunç ses yakaladı, kimini yerin dibine gömdük, kimini sulara boğduk. Allah'ın muradı onlara kötülük etmek değildi, fakat onlar kendi kendilerine kötülük ediyorlardı."¹ Allah azze ve celle Müslümanlara takdir ettiği belaları ise bazen günahlarından dolayı, bazen de onları test ve imtihan etmek için göndermektedir. Bazen ise bu belalar Allah Teâlâ'nın emri terk edilerek farklı farklı fırkalara ayrılmaları, farklı gruplar ve cemaatlara bölünmeleri nedeni ile gelmektedir. Bu sırada Allahü Teâlâ'nın İslam ümmetine isabet ettirdiği belalardan biri de İslam dünyasının birçok ülkesinde gördüğümüz göç ve sürgün hayatıdır. Göç, gerek iman gerekse toplumun oluşumu açısından toplumlar üzerine birçok olumsuz etkilere sahiptir. Bu etkiler insanoğlunun yaşamında, hayatında ve toplumunda problemlere neden olmaktadır.

Bu bölüm zorunlu tehcirin olumsuz etkileri ve çözüm yollarına ışık tutması bakımından önem arz etmektedir. Bu çerçevede konuların belirlenmesi aşağıdaki sebeplere dayanmaktadır:

* Musul Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Öğretim Üyesi, Irak

¹ Ankebut, 40. ayet

1. Genel anlamda bölgedeki tüm halklar özellikle de Irak'taki muhtelif halkların dinî ve etnik sebeplerle zorla yurtlarından göç ettirilmesi,
2. Topluma, yaşanan bu zulüm ve sürgün olaylarının, beşerin en hayırlısı Hz. Peygamber Muhammed s.a.v. ve arkadaşlarının başına da gelmiş olduğunu anlatmak ve bireye her zaman sınavlara tabi tutulacağını, göçmenin durumunun çoğunlukla kendisine zayıflığını, fakirliğini ve Allahü Teâlâ'nın rahmetine muhtaç olduğu gerçeğini hatırlatması gerektiğini açıklamak,
3. Toplum nezdinde göç bilincini yaygınlaştırmak, zorunlu tehcir sürecinin beraberinde getirdiği olumsuz etkilere karşı alınması gereken çözümleri göstermektir.

Bu noktada araştırmamızın başlığı "zorunlu tehcir ve iç savaşlar" olarak belirlenmiştir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Tehcir

1. "Tehcir" ve "teheccür" ifadesi sözlükte göç yurdunda yürüme anlamına gelmektedir. "Teheccera fülânun" göçmenlere benzediği anlamındadır. Tehcir, "heccera"nın mastarının tekilidir. Tehcir kelimesi hicret kelimesinden doğmuştur.²
2. "Tehcir" terminolojik olarak herhangi bir savaş, silahlı çatışma, siyasi kargaşa, tehcir planı veya etnik temizlik nedeniyle belirli bir ülke veya yurttan gönderilme, sürgün etme ve çıkmaya zorlama politikasıdır.³

Göç

Göç ve tehcir kavramlarının fiilen birbirine yakın olması her iki kavramın ayrı ayrı tanımlanmasını ve üzerinde durulmasını gerektirmektedir.

1. Göç ifadesi sözlükte hicret ve hücret şeklinde "bir şeyi bir şeye terk etmek ve bir araziden çıkarak diğerine gitmek ya da bir durumdan diğerine intikal etmek" demektir. Hecr ise bitişikliğin zıttı anlamındadır. Hecera ifadesi "onu bıraktı" demektir. Araplara göre muhacir köylünün köyünden ayrılıp şehre gitmesidir.⁴ Bu anlamda göç, hissî veya manevi şeklinde farklı manalar alır.

² Es Sihah Tacül Luga ve Sihahül Arabiye, Abu Nasr İsmail El Cevheri El Farabi(1987), Tahkik: Ahmed Abdulgafur Attar, Darulilm Lil Melayin, Beyrut, 4. Baskı, s.4/851.

³ Dr. Ahmed Muhtar Abdulhamit Ömer(2008), *Modern Arapça Sözlük*, Daru Alemil Kütüb, 1.Baskı, 3/2325.

⁴ Muhammed Bin Mükerrerem İbni Manzur(1990), *Lisanül Arap*, Daru Salih, Beyrut, 2.Baskı, s.5/250.

2. “Göç” terminolojik olarak kâfirler arasında kalan vatani terk etmek ve Müslümanların yurduna intikal etmektir. Köylü veya şehirli olsun yurdundan göç eden herkes göçmandır ve bu nedenle göçmen diye isimlendirilmektedirler. Çünkü doğmuş oldukları yurtlarını, evlerini terk etmiş ve ailelerinin, mallarının bulunmadığı yerlere gitmişlerdir.⁵

GÖÇ VE GÖÇ ETTİRME(TEHCİR) ARASINDAKİ İLİŞKİ

Göç ile tehcir arasındaki ilişkiye girmeden önce “hicret” (göç) kelimesinin anlamları ve bölümlerini açıklamak gerekmektedir.

Göç kelimesi kullanıldığı yere göre birkaç farklı manaya gelmektedir. Örneğin;

1. Günahları ve mağfireti terk etmek: Yüce rabbimiz “Doğrusu biz sana, taşınması zor bir söz vahyedeceğiz.”⁶ buyururken; Hz. Peygamber s.a.v. “ Müslüman, diğer Müslümanların dilinden ve elinden güvende olandır. Muhacir ise Allah’ın yasakladığından uzaklaşan kimsedir.” buyurmaktadır.⁷
2. Kâfirlerden uzaklaşmak: Bu konuda yüce rabbimiz şöyle buyurmaktadır; “Onların söylediklerine katlan ve uygun bir şekilde onlardan uzaklaş.”⁸ Müslümanlar bugün Müslüman topraklarında fesat çıkarmak için yaşayan, çocuklarını kesen, kadınlarını sağ bırakan ve Müslümanların mallarını helal sayan, mukaddes yerlerini kirleten ve İslam’ın suretini karalayan kâfirlerden uzaklaşmaya muhtaç durumdadırlar.
3. Yer değişikliği: Yüce rabbimiz şöyle buyurmaktadır: “Allah yolunda hicret eden kimse yeryüzünde gidecek birçok uygun yer ve imkân bulacaktır. Kim Allah ve resulü uğrunda hicret ederek yurdundan çıkar da sonra ölüm onu yolda yakalarsa, artık onun mükâfatını vermek Allah’a aittir; Allah daima günahları örtmektedir, engin rahmet sahibidir.”^{9 10}

⁵ Ali Bin Muhammed Al Carcani, Tahkik: Ibrahim El Abyari(1995), *Tarifat*, Darul Kütübül Arabi, Beyrut, 1. Baskı, s.1/319.

⁶ Kur’an-ı Kerim, Müzemmil, ayet 5

⁷ Muhammed Bin Ismail El Buhari El Cafi, Tahkik: Muhammed Zahir Bin Nasır(2001), *Camiul Müsnedis Sahih El Muhtasar Min Emri Rasülillah ve Sünenih ve Eyyamih*, Daru Tukin Necat, 1.Baskı, 1/11 no10.

⁸ Kur’an-ı Kerim, Müzemmil, ayet 10

⁹ Kur’an-ı Kerim Nisa, ayet 100

¹⁰ bk.: Ebu Abdullah Muhammed Bin Ahmed Bin Ebu Bekir Bin Ebu Farah El Ensari El Hazreci Şemseddin El Kurtubi, Tahkik: Hişam Semir El Buhari(2003), *El Cami Li Ahkamil Kur’an*, Daru Alemil Kütüb, Riyad, Suudi Arabistan Krallığı, Hicri 1423, s.5/308.

Göç birkaç farklı kısma ayrılmaktadır. Bunlar:

1. Kâfirlerin diyarından ayrılıp Müslüman topraklarına hicret etmek. Bu durum Hz. Peygamber s.a.v. döneminde farzdı. Her kim bir kâfir yurdunda Müslüman olursa ona Müslüman yurduna göç etmek vacip olur.
2. Bidat topraklarından göç etmek. İmamı Malik r.a. şöyle demektedir; "Bir kimse için seleve sövülen yurtlarda yaşamak helal olmaz." Evet bu doğrudur, çünkü kötülüğü değiştirmeye güç yetiremiyorsan kötülükten uzaklaşmalısın. Yüce rabbimiz buyurmaktadır ki; "Ayetlerimiz hakkında ileri geri konuşmaya dalanları gördüğünde, onlar başka bir söze geçinceye kadar kendilerinden uzak dur. Eğer şeytan sana unutturursa, hatırladıktan sonra artık o zalimler topluluğu ile oturma!"¹¹
3. Haramların çokça işlenmeye başladığı yerden çıkmak. Çünkü helalin peşinde koşmak her Müslümana farzdır.
4. Bedene yönelik eziyetten kaçmak. Bu Allahü Teâlâ'nın fazlından vermiş olduğu bir ruhsattır. Kişi bir yerde canından endişe ederse Allahü Teâlâ kendisine tehlikeden kurtulmak için oradan çıkma ve firar etmeye izin vermiştir. Örneğin Allahü Teâlâ, İbrahim Halil Aleyhisselam'a kavminden korktuğunda ailesi ve diyarından ayrılmasına izin vermiş olup şöyle buyurmaktadır: "Bunun üzerine Lût ona iman etti. (İbrahim) 'Artık ben rabbime göç edeceğim. Şüphesiz o güçlüdür, hikmet sahibidir.'¹² dedi." Musa aleyhisselam ile ilgili olarak ise yüce rabbimiz şöyle buyurmaktadır: "Mûsâ korku içinde etrafı gözetleyerek oradan ayrıldı. 'Rabbim! Beni zalimler topluluğundan kurtar.'¹³ dedi." Bu konunun örnekleri çoktur.
5. Herhangi bir yurttaki hastalık korkusundan dolayı temiz topraklara kaçmak. Peygamberimiz s.a.v. "Şehirde hastalığa tutulduğunda meralara çıkınız ve iyileşinceye kadar orada kalınız." buyurmuştur. Ancak veba nedeniyle yurdunu terk etmek müstesnadır.¹⁴
6. Mal varlığının eziyet görmesi korkusundan dolayı kaçmak. Zira Müslümanın malının saygınlığı, canı ve ailesinin saygınlığı gibidir.¹⁵

Yukarıda bahsedildiği üzere, göçün sadece dinî sebeplerle yapılabildiği anlaşılmaktadır. Tehcir ise dinî, güvenlik, ekonomik veya siyasi nedenlerle

¹¹ Kur'an-ı Kerim, Enam, ayet 68

¹² Kur'an-ı Kerim, Ankebut, ayet 26

¹³ Kur'an-ı Kerim, Kasas, ayet 21

¹⁴ Muhammed el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Şâhîh*, Taun hadisi, 4/175 no: 3473

¹⁵ bkz.: Hâkim Muhammed bin Abdullah Ebu Bekir bin El-Arabi El-Ma'afari El-Aşbili El-Maliki, Usulünü inceleyen, hadisleri tahric eden ve talikte bulunan: Muhammed Abdulkadir Ata(2003), *Kuran hükümleri*, Darul Kütüb-ül İlmiye, Beyrut - Lübnan, 3. baskı, Hicri 1424, 1/612-613.

yapılmaktadır. Göç çoğunlukla dinî metinlere istinaden gerçekleşirken tehcir böyle değildir. Bu konuda ne kadar fazla düşünersek aralarında daha fazla farklılıklar tespit edebiliriz. Göç konusundaki en kötü suret ise zorunlu tehirdir. Bu durum sürgün diye de nitelendirilmekte olup insanların zorla göç ettirilmesi ve aç bırakılması neticesinde gerçekleşir. Buna, Naziler tarafından yapılanlar ve günümüzde Bruma'da Müslüman kardeşlerimize Budistler tarafından yapılanlar örnek gösterilebilir. Hicret kapısı Hz. Peygamber s.a.v.'ın "Tövbe kapısı kapanıncaya kadar hicret kapısı kapanmaz ve tövbe kapısı güneş batıdan doğuncaya kadar açık kalacaktır."¹⁶ sözünde buyurduğu üzere daima açıktır. Tüm bunlar göçü zaman içinde uzanan ve belirli bir yer ile sınırlı olmayan bir olay hâline getirir. Tehcir ise sebeplerinin sona ermesi ile sona erer. Göç ile tehcir arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır çünkü her ikisi de bir dinlenme aracı veya uzun süreyle çekilen acıların son bulması için bir yöntem ya da yeryüzünde dolaşmak suretiyle rahatlama imkânı bulma ve görmediği yeni dünyalar görme yöntemi değildir. Gerçekte bunlar sıkıntılara sıkıntı katan, güçlerinin yetmeyeceği yükler getiren ve yurtlarında çekmiş oldukları garipliğe ek birde gurbet getiren olgulardır. Göç, asıl yurdundan yeni yurtlara intikal etmek değil midir? Peki göç edilen topraklar da mutluluk ve güvenliğe kavuşulacağını kim garanti edebilir? Göçte sevdiklerinden ve dostlarından ayrılmak yok mudur? Göç ettiği topraklarda arkadaşlarının ve dostlarının yerine başkalarını bulacağını göçmene kim garanti edebilir? Göçte yurdundaki yerleşiklikten sonra gönül endişesi ve ünsiyet sonrasında vahşet yok mudur? Uzakta ve gurbetteyken göçmen nasıl istikrarlı bir ünsiyete kavuşabilir? Vatan sevgisi her canlının sahip olduğu bir içgüdüdür. Vatandan ayrılmak ayrılma amacı ne olursa olsun insanı psikolojik olarak sıkıntıya düşürür. İnsan dönme umudu ile vatanından ayrıldığında kendini günlerin çabuk geçeceği ile teselli eder ve ayrıldıktan sonra bir gün kavuşma umuduyla yaşar. Ancak bir gün dönme umudu yoksa göçmenin ayrıldığı yurduna kavuşma umudu tükendiyse; göçmen artık her şeye çaresiz gözlerle bakar, her şeyi sağır kulaklarla işitir, hayatta hiçbir şeyden tat almaz, hiçbir şey onu rahatlatmaz, hiçbir arkadaşla teselli bulmaz. Bunlar insana uygun duygular değildir. Bunlar yaratılıştan insana uymayan duygulardır. İnsan bunları sadece yapması gerekenden geri kaldığında ve kendisiyle hedefleri arasında engeller girdiğinde hisseder.¹⁷

¹⁶ Ebu Davud Süleyman bin Eşas El Şecestani, *Süneni Ebi Davud*, Darul Kütübil Arabi, Beyrut, 4. Baskı, Hicri 1241, s. 2/312 no 2481, (sahih). Müsnedül Imam Ahmed Bin Hambel, Tahkik: Şuayb el-Arnaût Adil Mürşit ve diğerleri, Gözetmen: Dr. Abdullah Bin Abdulmuhsin, Risale Kurumu, 1. Baskı, Hicri 1429- Miladi 2008, s28/111, no16906 (hasen liiğayrih).

¹⁷ Hicreti Nebi, - Çalışma ve Analiz - Muhammed El Seyid El Vekil, Medine İslam Üniversitesi, Hicri 1400, s.1/169, *Küfür diyarından İslam Diyarına Göçmenin Zorunluluğunun İlamı*, Abdulaziz Bin Salih Al Jarbu, Hicri 1422, s.5.

ZORUNLU TEHCİRİN SEBEPLERİ ve ETKENLERİ

Toplumlarda zorunlu tehcirin etken ve sebepleri çok olup bunları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

Güvenlik Nedenleri

Güvenlik, tüm canlılar tarafından arzulanan değerli bir taleptir. Güvenlik hayati bir ihtiyaçtır ve ruh güvenliğe düşkündür. Medeniyet, kargaşa endişe ve kaygıların bittiği yerde başlar. Gerçek şudur ki insan toplumunda yönetim ve devlet olgusu, insanların kendilerini güvende hissetmeleri ile temelden bağlantılıdır. İnsanoğlunun bu uzun yolculuğunda korku kaynakları çeşitli ve çoktur. İnsanın güvenliğe olan ihtiyacı, sürekli yenilenen bir listedir. Devlet yönetiminin var olmasının temel gerekçesi bu hissin doyurulması ve insanların çoğunda bu hissin gerçekleştirilmesidir. Herhangi bir toplumda güvenlik hissini alanı ne kadar genişler ve korku hissini alanı ne kadar daralır ise o derecede medeniyet ilerlemesi gerçekleşir. Bireyler yaşamlarında kendileri, dinleri, namusları ve malları için güvenliğe ihtiyaç duyarlar. İslam şeriatı bu zaruri ihtiyaçların korunmasını en önemli maksatlardan biri saymıştır.¹⁸

Özetle güvenlik yemekten içmekten önce gelen bir ihtiyaçtır. Çünkü gerçek güvenlik bulunmadıkça sakin, düzenli ve istikrarlı bir hayat düşünülemez. Bu nedenle Allahü Teâlâ'nın buyurduğu üzere Halilurrahman Aleyhisselam güvenliği her şeyden önce saymıştır; İbrahim, "Rabbim! Burayı güvenli bir şehir yap, halkından Allah'a ve ahiret gününe inananları da çeşitli ürünlerle rızıklandır."¹⁹ diye dua etmişti. Allah buyurdu ki: "İnkâr edene de az bir süre dünya nimetleri veririm, ama sonunda onu cehennem azabına sürerim. O ne kötü bir sondur!"

Zorunlu tehcirin güvenlik nedenleri iç ve dış nedenler olmak üzere ikiye ayrılabilir;

İç Nedenler;

- A. Ülke içerisinde silahlı muhalefet akımlarının bulunması.
- B. Devletin farklı güçleri özellikle birden fazla güvenlik güçleri arasında iş birliğinin bulunmaması.

¹⁸ Ebu Suud El Imadi Muhammed Bin Muhammed Bin Mustafa(2006), *Sağlıklı akılların Kur'anı Kerim'in özelliklerine yönlendirilmesi*, Daru Ihya-it Türaisil Arabi, Beyrut, 3. baskı, Hicri 1427, s.2/222-22, Abdulvahab Mahmud El Mısri(1995), *Güvenlik ve inanç teorisi*, Beyrut, El Risale Vakfı, Hicri 1415, s.143-146.

¹⁹ *Kur'anı Kerim'in*, Bakara, ayet126.

- C. Güvenlik güçleri arasında yolsuzlukların yaygınlığı.
- D. Toplumsal zulüm ve güvenlik güçlerinin zulme katılım göstermesi.
- E. Devletin askerî ve sivil imkânlarını kullanmaya muktedir olmaması.²⁰

Dış nedenler;

- A. Silahlı işgal kuvvetlerinin bulunması,
- B. Siyasi gerginlik sırasında sınırlarda tatbikatlar ve eğitim faaliyetleri,
- C. Devlet topraklarının komşu ülkelerin güçleri tarafından çiğnenmesi,
- D. Komşu ülkelerin ilerleyen silahlı saldırı güçlerine sahip olması ve düşmanlarla sivil veya askerî ittifaklara girmesi,
- E. Komşu ülkelerin güvenliğinin sarsılması ve bunun sonucunda mülteci ve silah akışında yaşanan olumsuz sonuçlardır.

Öte yandan güvenlik konusunda, siyasi kuruluşlarda devlet üyeliğinin dondurulması, ulusal örgütlerden gelen yaptırımlar, devlete karşı kurulan koalisyonlar ve siyasi bloklar, diplomatik ilişkilerin kesilmesi, casusluk ve sabotaj çalışmaları, uluslararası toplumdan koparmak için devlet karşısındaki propaganda ve şayialar gibi dışarıdan gelen etkenler de bulunmaktadır. Düşünce güvenliğinin bulunmaması da güvenliği zedeleyen durumlardan biridir. Düşman ülkeler doğrudan yüzleşmekten aciz kaldığında, karşı koyacak ve yayılmasını engelleyecek birilerinin bulunmaması durumunda söylentiler yaymak ve propaganda yapmak suretiyle güvenliği zedeleme yoluna giderler. Bu durum toplum içerisinde endişe ve güvensizlik atmosferinin oluşmasına neden olur.²¹

Siyasi ve Ekonomik Nedenler

Bu nedenler arasında, halkın politikaya katılımının zayıflığı, tamamen kişisel çıkarlar elde etmek isteyen grupların siyasal sistem üzerindeki olumsuz etkisi ve baskılarının varlığı, öte yandan yürütme otoritesinin zayıflığı, amaçların çelişmesi, siyasi istikrarın olmaması ve sık sık bakanlık kararlarının değiştirilmesi, şiddetli sınıf ve aşiret mücadelesi, dışlama ve marjinalleştirme uygulamaları sayılabilir. Örneğin; siyasi sebepler, Iraklıları ülke içinde ve dışında kaçmaya ve göç etmeye zorlayan nedenlerin başında gelmektedir. Çünkü egemen sınıf ile hükûmetlerin idari yolsuzlukları

²⁰ Dr. Abdülaziz Al Rays, Kur'an-ı Kerim'in öğretilmesinin bireye ve topluma güvenlik etkisi, s.1/11.

²¹ Abdulvahab Mahmud El Mısıri(1995), *Güvenlik ve İnanç Teorisi*, Beyrut, El Risale Vakfı, Hicri 1415, s.143-146.

arasındaki siyasi çatışmalar, güvenliğin bozulmasına ve Iraklıların çoğunun yerinden edilmesine yol açmıştır.

Zorla tehcire yol açan ekonomik nedenler; devlete ekonomik engellenmenin uygulanması, ekonomik boykot, düşman ekonomik politikalar, yardımların durdurulması, devletin çıkarlarına aykırı ekonomik koşulların geliştirilmesine yönelik dış müdahaleler olarak öne çıkmaktadır. Devletteki ekonomik dengesizliğin etkileri şunlardır:

- a. Yolsuzluğun yaygınlaşması,
- b. Yaşam standartlarının düşmesi,
- c. Milli gelirin kaybolması,
- d. Servet dağılımındaki adaletsizlik,
- e. Sınıflar arası büyük farklar,
- f. İşsizlik oranlarının artması,
- g. Endüstri için enerji ve ham madde teminindeki zayıflık, tedarik kesintileri ve üretimin azlığı,
- h. Temel ihtiyaçlardaki açığı karşılamak için ithalata yönelim,
- i. Hükûmetin ekonomik hareket ve özellikle de özel ve yabancı bankalar üzerindeki denetiminin zayıflığıdır.

Kuşkusuz tüm bunlar suç oranlarının arttığını göstermekte ve güvensizlik hissini etkilemektedir ve sonuç olarak toplumlarda zorla tehcir politikalarına yol açmaktadır.²² İşaret edilmesi gereken önemli noktalardan biri de şudur ki dinî aşırılıkçılık, başta Arap ülkeleri olmak üzere dünyanın farklı bölgelerinde gitgide büyümektedir. Yayılmakta olan dinî azınlıklara baskılar ve terörist faaliyetler, azınlıkların endişeye düşürülmesi, haklarının gasp edilmesi veya mal varlıklarının alıkonulması gibi durumlara sebep olmaktadır.

ZORUNLU TEHCİRİN OLUMSUZ SONUÇLARI

Kuşkusuz zorunlu tehcirin bireylere ve toplumlara olumsuz etkileri bulunmaktadır. Bu nedenle insanların birçoğu zorunlu tehcirden olumsuz bir şekilde etkilenmektedirler. Bu durumun toplum bireylerinin bazı hareketlerine ve davranışlarına yansımaları bulunmaktadır. Belki de tüm bunların sebebi toplumda bazı bireylerin dinî inancının zayıflığından kaynaklanmaktadır. Bu durum olumsuz davranış ve sapmaların ortaya çıkmasında ve yayılmasında etkili olmaktadır.

²² Abdullah Abdulmuhsin Bin Abdurrahman El Türki, *İnsan Hayatında Güvenlik ve İslam'daki Önemi*, s.67.

Allah'ın kitabı üzerinde düşünen kişi, birçok Kur'an ayetinde Allahü Teâlâ'nın gönüllerine vermiş olduğu köklü iman nimetini görecektir. İncanın toplumsal hayata etki ettiğini ve ülkelerdeki güvenliği arttırdığını gösteren ayetlerden biri de yüce rabbimizin şu ayeti kerimesidir; "İnanıp da imanlarına herhangi bir haksızlık bulaştırmayanlar var ya işte güven onlarıdır ve onlar doğru yolu bulanlardır."²³ Toplum bireylerinin büyük çoğunluğunun imanlarına haksızlık bulaşmış olduğundan nimetleri kaybedilmiş ve yurtlarından ayrılmaya mecbur kalmışlardır. Bu nedenle inanç toplumsal yaşamdan ayrı tutulan, marjinal bir konu olmamalı, aksine en önemli konu sayılmalıdır. Çünkü inanç insanın varlığı ve akıbeti ile ilgili bir konudur. Görmezden gelinemez, hafife alnamaz ve unutulamazdır. Bu nedenle her akıllı kimsenin imanın hakikatini ve hayata etkisini düşünmesi gerekir. Böylece kalbi huzura erecek, gönlü açılacak ve ruhu sükûnet bulacaktır. Özellikle de bugün bazı insanlar hakkı; gerçeğe ve delillere uygun olan değil de kendi faydalarına ve arzularına uyan şeyler olarak görmektedirler. Tehcir sonrasında toplumumuzda bu durumu açıkça görmekteyiz. Bazı insanlar kendisinin hakikatini bilmeksizin veya varlığın sırrının farkında olmadan endişe ve hayretler içerisinde yaşamaktadır. İmansız birey rüzgâra kapılmış bir tüy gibidir ve hiçbir şekilde yerinde duramaz, hiçbir şekilde istikrar bulamaz. Rüzgâr nereye atarsa oraya gider. Köklü imana sahip Müslüman kimsenin ise gönlü huzura ermiştir, akli sükûnet bulmuştur, gözleri keskindir, endişe veya hayrete kapılmaz. Toplum da aynı şekildedir. İmansız toplum, her ne kadar kendisinde bazı medeniyet parıltıları görülse de kayıp bir toplumdur. Çünkü böyle bir toplumda söz en iyi veya en akıllının değil, en güçlü olanındır. İmansız toplum emniyetsiz toplumdur. Bu yüzden bugün bize düşen tehirden döndükten sonra toplumun bireyleri arasında iman zayıflığına neden olan olumsuz etkileri ortadan kaldırmaya çalışmak ve inanç gücünün hayata olan etkisinin bireylerin düşüncelerine ve hayatlarındaki davranışlarına yansıdığını açıklamaktır. Muhammed Mustafa s.a.v.'ın hayatında bizim için güzel örnekler vardır. Kendisini Mekke-i Mükerreme'den çıkardıklarında gözyaşları yanaklarına akarken "Vallahi sen bana Allah katında en sevgili diyarsın. Eğer beni senden çıkartmasalardı çıkmazdım"²⁴ buyurmuştur. Bununla birlikte kendisi iman üzere devam etmiş, Allah ona yardım etmiş, dinini güçlendirmiş ve davasını yüce kılmıştır. Aynı şekilde toplumun bireylerinin tehirden döndükten sonra

²³ *Kur'anı Kerim*, En'âm Suresi, ayet 82.

²⁴ Muhammed Bin İsa Ebu İsa El Tirmizi El Sülemi, *Süneni Tirmizi*, Tahkik: Ahmed Muhammed Şakir ve diğerleri(2008), Daru İhya-it Türaisil Arabi, Beyrut -Lübnan, 4. baskı, Hicri 1429, s5/723 no:3926 (Hasen Garip)

iman gücünün kalplerini hasetten temizlemeye, kıskançlıktan arındırmaya, kin ve nefretten temizlemeye yardımcı olacağını anlatmaya çalışmalıyız.²⁵

Sonrasında toplumda ortaya çıkan dinî nitelikli olumsuz manzaralar çok olup bazılarını örnek olarak zikrederim;

1. Toplumun bireylerinden birçoğu üzerinde iman zayıflığının en önemli tezahürlerinden biri, Kur'an ayetlerinden, vaatlerinden, tehditlerinden, emirlerinden, yasaklarından ve kıyamet anlatımlarından etkilenmemektir. İman zayıflığı Kur'an'ı dinlemeye engel olmaktadır.
2. Dünyaya bağlanma, dünyaya tutkun ve meftun olmak. İnsanların kalpleri en ufak bir makam mevki para veya yer kaybettiğinde elem duyacak başkalarının elde ettiklerini elde edemediği için kendini nasipsiz ve aldanmış hissedecek şekilde dünyaya bağlanmaktadır.
3. Günaha düşülmesi ve haram işlenmesi. Caddelerde ve arabalarda ahlaksız şarkılar dinlenmekte, içkiler içilmekte, gençler kalabalık ortamlarda müstehcen bir şekilde konuşmakta, erkeklerde ve kadınlarda İslam'ın haşmetinden uzak elbiselerin giyilmesi yaygınlaşmakta, sevilen bir alışkanlığa dönüşecek, zamanla kalbi katılaştıracak ve sonuçta alenen işlenecek hâle getirecek şekilde günahlara çokça düşülmektedir.
4. Kalplerin katılaşması ve sertleşmesi. İnsanların kalpleri hiçbir şey hissetmez ve hiçbir şeyden etkilenmez hâle gelmişlerdir. Katı kalpli olan kimse ölümden ibret almaz, ölümleri ve cenazeleri görmez, belki de bizzat cenazeyi taşır. Üzerine toprak atar ama kabirlerin arasında dolaşırken taşların arasında dolaşır gibi hisseder.
5. Toplumun bireyleri arasında zulüm ve haksızlıklar yaygınlaşmış ve insanlar en küçük sebeplerle kardeşlerine bile haksızlık yapar hâle gelmişlerdir.
6. İbadet ve itaatlere karşı tembellik ve ibadetsizlik yaygınlaşmıştır. Yapılan ibadetler ise ruhsuz ve içi boş olmuştur. Bir yandan ibadet ederken diğer yandan muhtaçlara yardım edilmez, cemaatle namaz ve cuma namazları terk edilir hâle gelmiştir. Namazların sünnetleri kılınmamış, gece namazlar terk edilmiş, namaza erken gitme ve nafile ibadetler hatırlanmaz olmuştur.
7. Rabbimin rahmet ettiği bazı kişiler müstesna "emri bil maruf nehyi anil münker" zayıflamıştır. Kalplerdeki hamaset ateşi sönmüş olduğundan herhangi bir haram işlendiğinde hissedilen kızgınlık kaybolmuş ve inkâra karşı ön yargı bozulmuştur.
8. Tehcir öncesinde yaygın olan değer ve geleneklerin alaya alınması sonucunda hayasızlık tezahürleri ortaya çıkmıştır.

²⁵ İbni Recep, "Müminin misali taze ekin gibidir şerhi Gayetün Nef", Tahkik: İbrahim Muhammed El Örf, Mektebei Sevadi, Cidde, Hicri 1408,s.1/31-32

Tüm bu olumsuz sonuçlar aslında tehcirin sebep olduğu şeyler değildir. Ancak toplumun bireyleri arasında birçok kesim için tehcir sonrasında daha da artmıştır. Zira inançsızlık, öz güvensizlik, çevre ve toplum düzensizliği; ülkelerini, vatanlarını ve uğruna yıllarca çalıştıkları mal varlıklarını bırakan bu kimseler için yıkıma neden olmuştur. Onlar yurtlarına döndüklerinde sadece kül kalıntılarını ve boş direkler üzerinde yıkılmış duvarları bulacaklarını bilmektedirler. Buradan bir şer geçmiştir ve tüm bunlar din adına yapılmıştır. Hâlbuki din tüm bunlardan ibarettir.

2003 YILI SONRASINDA IRAK'TA ZORUNLU TEHCİR

Zorunlu tehcir kavramı yeni veya tesadüfen ortaya çıkmış bir kavram değildir. Özellikle de Irak eski ve modern tarihi boyunca birçok savaş, istila kuşatma ve işgale maruz kalmıştır. Genel olarak asırlar boyunca özellikle de Batı ve Arap toplumunda tehcir meydana gelmiş olup Irak toplumu da modern tarihte Filistin sorunu ile birlikte zorunlu tehcirin en çirkin yüzlerinden birine şahit olmuştur. Bizler de araştırmamızda zorunlu tehcirin bu yönünü ele almaktayız.

9 Nisan 2003 talihsiz bir gün olup insanoğlunun alınca çalınmış kara bir lekedir. O gün Irak başta Amerika olmak üzere dünya ülkelerinin birçoğunun orduları tarafından işgale maruz kalmıştır. Bu işgal ülkeye tahribat ve yıkım getirmiş, beraberinde gerçekleşen sistemli ve çalışılmış operasyonlar neticesinde halkın muhtelif bileşenleri tehdide ve zorunlu tehciye maruz kalmışlardır. Bu operasyonlar Irak'ta yaşayan farklı mezhep, etnik köken, milliyet ve kimlikler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu sistemli zorunlu tehcir olayı Iraklıları kendi aralarında belirli bir alan içinde izole eden etnik ve mezhepsel hatlar oluşturmaya çalışarak, mevcut ve yaklaşmakta olan bir iç savaş için uygun iklimi ve verimli ortamı sağlamaya çalışmış ve böylece Irak'ın birliğini dağıtma görevini yerine getirmiştir. Sonuç olarak Irak'ta uzun zamandır kavga ve rekabet etmeden birbirine karşı şefkat ile uyum içerisinde yaşayan farklı milliyet ve mezhepler kendi aralarında çatışmaya başlamış, bu ise Irak'ın farklı bölgelerinin kesin olarak emirliklere bölünmesine neden olmuştur. Başkent Bağdat'ta, 2004'ten bu yana mezhepsel ve etnik temizlik (zorla yer değiştirme) durumu söz konusudur. Bununla birlikte, Samarra kentindeki olaylardan sonra açık ve net bir şekilde somut bir olgu hâline gelmiştir. Rusafe tarafında ordunun doğusundaki bölgeler Şii çoğunluğuna sahip farklı bölgeler için organize bir mezhepsel temizlik stratejisinde ana temas hattını temsil etmiştir. Bu çiziyi batıya, başkent Bağdat'ın merkezinde Dicle

Nehri'ne doğru itmek için sürekli ve kalıcı girişimler söz konusudur. Bunun karşısında Bağdat'ın batı çevresiyle doğrudan temas hâlinde olan Karkh'ın çevresinde belli alanlarda Sünni Araplar lehine ve Şii Araplar aleyhine bir mezhepsel özerklik oluşturma girişimleri bulunmaktadır. Bağdat'taki temas hatlarının bu sentezine paralel olarak, Bağdat içindeki söz konusu çizgilerin stratejik bir uzantısı ve derinliği olması için Bağdat'ın dışında ve çevresine temas hatları oluşturmaya yönelik çok önceden girişimlerde bulunulmuştur. Bu etnik ve mezhepsel temizlik kaçınılmaz olarak tutarlı sosyal dokunun kopmasına ve onun parçalanmış bir realiteye dönüşmesine yol açmaktadır. Ulusal çeşitlilik ve mezhep çeşitliliği bir güç faktörü hâline gelmek yerine, bir güçsüzlük ve yıkım faktörü hâline gelmektedir. Hâlbuki bu gerçek; ne olursa olsun din, ırk, cinsiyet vb. ayırım gözetmeyen ve vatandaşlık ilkesine dayanması gereken uygun demokratik yapı için atlanamaz, inkâr edilemez ve göz ardı edilemez bir zarurettir.²⁶

Zorla tehcir dalgası, Samarra kentinde iki askerî önderin türbesinin Şubat 2006'da bombalanmasından sonra önemli ölçüde artmıştır. Sonuç olarak, (ilan edilmemiş) mezhep savaşı başlamış ve bunun sonucu olarak Bağdat, Basra, Dikar, Diyala, Bağdat Kemerleri, Babil, Anbar, Salahaddin ve Irak'ın diğer şehirlerinde ölüm tehdidi nedeniyle tehcir olayları ortaya çıkmıştır. Zorla yerinden edilen kişilerin sayısı içeride 2,7 milyona ulaşırken komşu ülkelere yaklaşık 2,2 milyon insan kaçmıştır. 2009 yılı itibariyle zorunlu tehcir edilenler arasında sadece Suriye'nin payı bir milyondan fazla olurken, Türkiye'nin payı bundan daha da fazla olmuştur.²⁷

Irak'ın sivil yöneticisi Bremer'in kararlarının ve Irak'ın askerî ve güvenlik kurumlarının dağılmasının yol açtığı kargaşa neticesinde küresel istihbarat örgütleri gündemlerini Irak sahasına çevirmişlerdir. Bu ya hiçbir hesap vermeksizin ve denetlemeye tabi tutulmaksızın üyelerini doğrudan Irak caddelerine indirmek suretiyle ya da iş birlikçileri ve paralı uşakları aracılığıyla dolaylı surette gerçekleşmiştir. Irak İçişleri Bakanlığı o dönemde, Şii vatandaşlarının evlerinin bombalanmasından ve Babil Valiliği'ndeki Mahmudiye ve Latifiye'de zorla tehcir olaylarından sorumlu olan silahlı terör örgütlerinin liderlerini tutuklamıştır. Öte yandan, bazı silahlı örgütler Sünni vatandaşların aynı alanlardan çıkarılmasını sağlamışlardır. Bütün bunlar Irak toplum dokusunun uyumunu istikrarsızlaştırmak ve onu istilacı bir iç savaş kavramını kabul etmeye hazırlamak için yapılmıştır.

²⁶ Mustafa Ali El Abidi(2014), *Irak'ın işgalinden sayfalar*, Ed Darul Arabi Lil Ulum, Beyrut, 1. baskı, 2014, s.137

²⁷ Adnan Mustafa(2009), Iraklı çocukluğun erken gelişimi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, *Beyt-ül Hikme*, Sayı 21, Bağdat, Irak. s.11.

Hristiyan cemaatler de bu kötü plandan kurtulamamış, 31 Ekim 2010'da Bağdat kentinde Kurtuluş Hanımı Kilisesi'nin(Seyyidet-ül Necat) bombalanmasından sonra, yaklaşık 1112 Hristiyan aile Bağdat'tan Irak'ın Kürdistan bölgesine veya Irak dışına göçmeye zorlanmıştır. Bütün bunlar, Irak halkının toplumsal altyapılarının tahrip edilmesine katkıda bulunan ülkelerin istihbaratı tarafından teşvik edilmiştir.²⁸

Diğer unsurların karşılaştığı bu kaderle Sünni ile Şii Araplar da karşılaşmış, Sünni ve Şii kardeş topluluklar 2013 yılında zorla tehcire maruz kalmışlardır. Ardından 2014 yılında Ninova vilayetinin tamamının terör örgütü tarafından kontrol altına alınması sonrasında bölge halkı zorla tehcire maruz bırakılmıştır. Sincar, Telafer, Şeyhan, Hamdaniye, Karakuş, Ninova ovası ve benzeri Irak şehirlerinde Hristiyan, Kürt veya Şii topluluklar için de aynı durum söz konusudur. Bunun dışında önceden hazırlanmış ve çalışılmış plan çerçevesinde Türkmenler ve Yezidiler de aynı akıbete uğramışlardır. Böylece zorla tehcir Araplar, Kürtler, Türkmenler, Sünniler ve Şiiler ve Hristiyanlar, Yezidiler ve Irak halkının diğer bileşenleri de dâhil olmak üzere, Irak toplumunun tüm bileşenlerini kapsamıştır.²⁹

ZORUNLU TEHCİR'İN OLUMSUZ SONUÇLARINA KARŞI ÇÖZÜMLER

Bu sorunun birçok çözümü bulunmaktadır. Aşağıdakiler bunların en önemlileri arasında sayılabilir:

Aşırılıkçılıkla Mücadele Etmek ve Kavram Yanılgılarını Düzeltmek

İlmlilik ve itidal tarafının benimsenmesi ve dinde ifrat ve tefritten uzak kalmak, Müslüman ülkelerinde emniyet ve istikrar nimetinin devam etmesi için gereken en önemli güvenceler arasındadır. Bilindiği üzere ılımlılık ve itidal İslam'ın en belirgin özelliklerindedir. Bunlar İslam ümmetinin onur madalyasıdır. Bu nedenle ılımlılık, güvenlik ve tehlikelerden uzaklık bölgesidir denilmektedir. Genelde taraflar tehlikeye ve yolsuzluklara maruz kalır. Ancak ılımlı olduklarında etrafındakilerden korunmuş ve sakınmış olurlar. Dinin kendisini, amaçlarını ve maksatlarını yanlış anlamak insanı radikallik, din hususunda aşırılık ve dinde itidal yönteminden çıkmaya düşürür. Allah Resulü s.a.v.'ın buyurduğu üzere aşırılık çoğu zaman dinî

²⁸ Hristiyan Fransa'ya göçünü reddedenler Hristiyanların hayatta kalmasını garanti eden bir çözüm bulamıyor, Irak'ın Sesi Gazetesi, 7/17/2014.

²⁹ Irak İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Raporu (10.6.2014 ile 10.5.2015 arası zorla içe tehcir ettirilenler), 2015, s.18.

az bilmekten kaynaklanır. Tabiin ve tebe-i tabiin aşırılıktan uzak kalmışlar, sahabe-i kiramın yolu üzere ılımlı ve mutedil davranmışlardır. Onlar ılımlı olmaları sayesinde bu tertemiz dinin sembollerini bizlere kadar aktarmayı ve her türlü aşırılıktan onu korumayı başarmışlardır. Bu nedenle Müslüman toplum bugün tehcir sonrasında İslami ilimlerin hocaları, davetçileri, ilim talebeleri ve tüm araçlarıyla İslami basın organlarını, yanlış anlayışı düzeltmeye ve tüm dünyaya İslam'ın kan dökmekten, evleri, araçları, kamusal ve özel diğer alanları patlatmaktan ve İslam adına binaları tahrip etmekten öte bir din olduğunu anlatmak için tüm çabalarını sarf etmeye muhtaç durumdadır. Bunun için konu ile ilgili konferans, seminer, oturum ve programlar düzenlenmeli, İslam dininin güzelliklerini ve dinin teşvik ettiği İslami ahlakı öne çıkartmaya çalışılmalıdır. Toplum, ılımlı inanç üzere eğitime muhtaçtır. Yüce rabbimiz şöyle buyurmaktadır: “Ey Ehli Kitap! Dininizde aşırı gitmeyin ve Allah hakkında, gerçek olandan başkasını söylemeyin. Meryem oğlu İsa Mesih ancak Allah'ın elçisidir, Allah'ın Meryem'e ulaştırdığı kelimesidir ve O'ndan bir ruhtur. Şu hâlde Allah'a ve peygamberlerine iman edin, 'üçtür' demeyin, bundan vazgeçin; hakkınızda hayırlı olan budur. Allah ancak bir tek ilâhtır. O, çocuğu olmaktan münezzehdir, göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Güvenmek ve dayanmak için Allah yeter.”³⁰ Ahlak ve davranışlarda ılımlılığa duyduğu ihtiyaç hakkında da rabbimiz şöyle buyurur: “Yine o iyi kullar, harcama yaptıkları zaman ne saçıp savururlar ne de cimrilik ederler; harcamaları bu ikisi arasında makul bir dengeye göre olur.”³¹ İlimlilik şeriattan gelmektedir. Zira rabbimiz buyurmaktadır ki; “Cezalandırmak isterseniz size yapıldığı kadarıyla cezalandırın fakat sabır gösterirseniz bilin ki sabırlı davrananlar için bu muhakkak daha hayırlıdır.”³²³³

Çözümlerde Model Olarak Hz. Peygamber (s.a.v.) Örnek Almak

Peygamberimiz Muhammed s.a.v.'in ashabına ve Mekke'nin fethi sonrasında müşriklere davranışlarında uygulamış olduğu yöntem, kendisine karşıya kötü davrananlara sergilemiş olduğu hoşgörü ve müsamaha ilkesi, zamanımızda Müslümanların uyması gereken en doğru modeldir. Belki de peygamber efendimiz s.a.v.'in Mekke'nin fethi sonrasında göstermiş

³⁰ *Kur'an-ı Kerim*, Nisa, ayet 171.

³¹ *Kur'an-ı Kerim*, Furkan, ayet 67.

³² *Kur'an-ı Kerim*, Nahil, ayet 126.

³³ Dr. Ali Muhammed El Salabi(2009), *Dar El Marifet, Kur'an-ı Kerim'de ilmlilik*, Beyrut - Lübnan, 1. baskı,ss.1/2-3.

olduğu tavır bugün uyulması gereken doğru yol, en düzgün çizgi ve en yerinde yöntemdir. Bu nedenle davet çalışması hoşgörü ve nezaket ruhu ile iş birliği ve birlikte çalışmanın zorunluluğuyla öne çıkmaktadır. Allah resulü s.a.v. mescit inşa etmiş, kardeşlik ilkesini kabul etmiş ve sürgün ve göç meşakkatlerinin ardından Allahü Teâlâ yurtlarına dönmeyi nasip ettikten sonra Medine Sözleşmesi'ni imzalamıştır. Bu sözleşme günümüzde bizlere de ilham olmalıdır. Ancak bu şekilde İslam toplumunun doğru İslami anlayış üzere aşırılıktan, radikallikten, ifrat ve tefritten uzak bir şekilde inşa edilmesi yolunda gerçek çözümlere ulaşabiliriz. Bu nedenle bugün bu çalışmalardan bazılarını çözümlerin temelleri hâline getirmeliyiz.

Camilerin Yeniden İnşa Edilmesi ve İmar

İnsanı kendi işinde, davranışında ve hemcinsleri ile olan muamelelerinde Allahü Teâlâ'nın murat ettiği yöntem üzere ılımlı ve inançlı bir kimse hâline getiren sağlam İslam toplumunun oluşturulmasının temel koşullarından biri "cami" sayılmaktadır. Bu nedenle Allah resulü s.a.v. amele odaklanmıştır. İslam dini tembellik, umutsuzluk ve hayal kırıklığı dinî değildir. Aksine İslam dini iyimserlik ve çalışma dinidir. Müslümanların sahip olması gereken genel nitelik ve doğru tavır budur. Bu nedenle Allah resulü s.a.v.'ın hicret sonrasında Müslümanların yapması gereken ilk şey olarak cami inşası üzerinde durmuştur. Böylece Müslümanların hayatını yönetebilecek ve yeni gelişen olaylar karşısında uygun kararlar almayı öğreneceklerdir. Caminin aynı zamanda bir istişare yeri olduğu sır değildir. İnsanlar camide toplanır ve Allah resulü s.a.v. İslam sahasında yeni gelişen olaylar hakkında onlarla istişare ederdi. Caminin inşa edilmesi diğer adımlara göre önemli bir düzen adımıdır. Namazın toplumsal ruhu ile İslam dini kabilecilik ruhunu büyük ölçüde ortadan kaldırmayı başarmış ve insanı akide ve kardeşliğe dayalı, sadece kan ve akrabalık bağları üzerine kurulu bulunmayan yeni hükümler çerçevesinde yeni ilkenin etrafında toplamayı başarmıştır.

Bugün göçmenlerin büyük çoğunluğu yurtlarına döndüklerinde yapılan tahribat, yıkım, hırsızlık ve yakımın camilerinden evlerine ve mal varlıklarına uzandığını görmekte-dirler. Bu nedenle bugün her birimizin yapması gereken İslam'ın azametini öne çıkarmak ve insanın yaratıcısı olan rabbi ile bir araya gelmesini sağlayan namazlarını kılması için camileri yeniden imar etmeye başlamaktır. Mescitlerin yeniden inşası ve buna verilen önem toplumun yönlendirilmesi konusunda caminin liderlik rolünü tekrar öne çıkaracaktır. Zira İslam toplumu, inancı ve ahlakına bağlılığı ile kökleşmiş ve bunlarla birbirine tutunmuştur. Bu ise ancak mescit ve vahiy ruhundan doğmaktadır.

Sözün özü cami İslam'ın kapsayıcılığını simgeler. Tehcir döneminde ve sonrasında toplumun başına gelen inanca yönelik tüm olumsuz sonuçlar ancak camilerde yapılan hutbeler, vaazlar ve ılımlılık ve itidale dair yapılan doğru nasihatler ile düzeltilebilir. Öte yandan camiler sadece namaz kılma yeri değil, Allah resulü s.a.v.'ın mescidinde olduğu gibi toplumsal hayatta büyük rol oynayan kurumlardır.³⁴

Sosyal Dayanışma Kardeşlik İlkesinin Benimsenmesi

Toplumun fertleri arasında toplumsal dayanışma ilkesinin benimsenmesi, toplumun bireylerinde yayılmış bulunan olumsuz sonuçları aşmaya yardımcı olacak en önemli çözüm yöntemlerinden biridir. Böylece düşmanlık ve çatışma yerine toplum içerisinde iyilik ve takva üzere iş birliği ilkesi uygulanmalıdır. Zira çatışma ve düşmanlık toplumsal bağları tahrip etmektedir. İslam ise kargaşa, yolsuzluk, çatışma, birbirine buğzetme ve düşmanlık etmekten men etmektedir. Allah resûlü s.a.v. Medine'ye geldiğinde Mekke toplumundan farklı bir toplumla karşılaşmış, Medine'deki aşiretlerin birbirinden farklı dinlere mensup olduğunu ve birbirlerine nefretle baktıklarını görmüştür. Sonrasında işe öncelikle yeni bir toplum planlamak ile başlamış ve Medine yönetiminde yapmış olduğu ilk işlem Medine toplumuna yeni katılan muhacirleri kucaklamak olmuştur. İşte bu Allah resûlü s.a.v.'ın İslam ümmetine bir reform programı olarak uyguladığı Muhacir ve Ensar arasındaki kardeşlik ilkesidir. Muhacirler ve Ensar arasında kardeşlik ilkesinin kabul edilmesi, Müslüman toplumun yeni oluşumunun özelliklerini bir araya getirip tanıyabilmeleri için ilk adım olan caminin inşasından önem açısından geri kalmayan bir ilkedir. Allah resûlü s.a.v. Müslümanlar arasında birbirine buğzetsmeye sebep olacak konulardan men etmiş ve şöyle buyurmuştur; "Birbirinize buğzetsmeyin, birbirinize haset etmeyin, birbirinize arka çevirmeyin; ey Allah'ın kulları, kardeş olun. Bir Müslümanın, üç günden fazla (din) kardeşi ile dargın durması helal olmaz."³⁵ İşte böyle kardeşlik yeni toplumun bir araya getirilmesinde çok önemli bir adımdır. Bu mükemmel dayanışma başlangıçta Müslüman toplumun sahip olduğu tek güçtür. Öte yandan Muhacirlerin tehlikeli ekonomik ve toplumsal sorunlardan kurtulması için zaruri bir işlemdir. Allah sevgisi hususunda bir araya gelme, Müslüman toplumun inşasında temel koşullarından biridir. Eğer bu ilke yıkılırsa tüm İslam yapısı aşınacaktır. Allah resûlü s.a.v.'ın

³⁴ Muhammed El Gazali El Saka, *Siyeri Nebi Fıkhi*, Dar El-Kalem - Şam, 1. Baskı, Hicri 1427,s.1/188

³⁵ Muhammed el-Buhârî ,Sahihî Buhari, Edep Kitabı, Haset ve sırt dönmenin yasaklanması, 8/19 No: 6065

ilkesini yaymak, vatandaşlardaki vatana bağlılık hissini derinleştirmek ve mezhepçilikle savaşmaktır.

Son duamız; Âlemlerin rabbi olan Allah'a hamdolsun. Selam efendimiz Muhammed s.a.v. ve onun aile ve arkadaşlarının üzerine olsun.

KAYNAKÇA

Kur'an-ı Kerim

- *Kur'an-ı Kerim*, Ankebut, ayet 26.
- *Kur'anı Kerim'in*, Bakara, ayet 126.
- *Kur'anı Kerim*, En'âm Suresi, ayet 82.
- *Kur'an-ı Kerim*, Furkan, ayet 67.
- *Kur'an-ı Kerim*, En'âm, ayet 68.
- *Kur'an-ı Kerim*, Kasas, ayet 21.
- *Kur'an-ı Kerim*, Müzemmil, ayet 10.
- *Kur'an-ı Kerim*, Müzemmil, ayet 5.
- *Kur'an-ı Kerim*, Nahil, ayet 126.
- *Kur'an-ı Kerim*, Nisa, ayet 171.
- *Kur'an-ı Kerim*, Nisa, ayet 100.

"Müminin Misali Taze Ekin Gibidir" şerhi Gayetün Nef, İbni Recep, Tahkik: İbrahim Muhammed El Örf, Mektebei Sevadi, Cidde, Hicri 1408.

Abdulvahab Mahmud El Mısri, *Güvenlik ve İnanç Teorisi*, Beyrut, El Risale Vakfı, Hicri 1413

Abu Nasr İsmail El Cevheri El Farabi, *Es Sihah Tacül Luga ve Sihahül Arabiye*, Tahkik: Ahmed Abdulgafur Attar, Darulilm Lil Melayin, Beyrut, 4. baskı, Hicri 1407- Miladi 1987.

Adnan Mustafa(2009), *Iraklı Çocukluğun Erken Gelişimi*, Sosyal Bilimler Dergisi, Beytül Hikme, Sayı 21, Bağdat, Irak.

Ali Bin Muhammed Al Carcani, Tahkik: İbrahim El Abyari, *Tarifat*, Darul Kütübil Arabi, Beyrut, 1. Baskı, Hicri 1415.

Ali Muhammed El Salabi, *Siyeri Nebi, Olayların Gerçeklerinin Sunulması ve Analizi*, Darul Marife Basım, Yayın ve Dağıtım evi, Beyrut -Lübnan, 7. baskı, Hicri 1429 - Miladi 2008.

Bin Salih Al Jarbu, *Küfür Diyarından İslam Diyarına Göçmenin Zorunluluğunun İlamı*, Abdulaziz, Hicri 1422.

Dr. Abdülaziz Al Rays, *Kur'an-ı Kerim'in Öğretilmesinin Bireye Ve Topluma Güvenlik Etkisi*

Dr. Ali Muhammed El Salabi, *Kur'an-ı Kerim'de İlimlilik*, Dar El Marifet, Beyrut - Lübnan, 1. baskı, 2009.

- Ebu Abdullah Muhammed Bin Ahmed Bin Ebu Bekir Bin Ebu Farah El Ensari El Hazreci Şemseddin El Kurtubi, *El Cami Li Ahkamil Kuran*, Tahkik: Hişam Semir El Buhari, Daru Alemil Kütüb, Riyad, Suudi Arabistan Krallığı, Hicri 1423 - Miladi 2003.
- Ebu Davud Süleyman bin Eşas El Şecestani, *Süneni Ebi Davud*, Darul Kütübül Arabi, Beyrut, 4. Baskı, Hicri 1241.
- Ebu Mensur Muhammed Bin Ahmed El Ezheri, *Dil Süsleme*, Tahkik: Muhammed İvad, Daru İhya-it Tüрасil Arabi, Beyrut, 1. baskı, 2001.
- Ebu Suud El İmadi Muhammed Bin Muhammed Bin Mustafa, *Sağlıklı Akılların Kuranı Kerim'in Özelliklerine Yönlendirilmesi*, Daru İhya-it Tüрасil Arabi, Beyrut, 3. baskı, Hicri 1427.
- Hâkim Muhammed bin Abdullah Ebu Bekir bin El-Arabi ElMa'afari El-Aşbili El-Maliki, *Kuran Hükümleri*, Usulünü inceleyen, hadisleri tahriç eden ve talikte bulunan: Muhammed Abdulkadir Ata, Darul Kütüb-il İlmıye, Beyrut - Lübnan, 3. baskı, Hicri 1424 - Miladi 2003.
- Hristiyan Fransa'ya Göçünü Reddedenler Hristiyanların Hayatta Kalmasını Garanti Eden Bir Çözüm Bulamıyor, Irak'ın Sesi Gazetesi, 7/17/2014.
- Irak İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Raporu (10.6.2014 ile 10.5.2015 arası zorla içe tehcir ettirilenler), 2015, s.18.
- Modern Arapça Sözlük, Dr. Ahmed Muhtar Abdulhamit Ömer ve yardımcı ekibi, Daru Alemil Kütüb, 1.Baskı, Miladi 2008.
- Muhammed Bin İsa Ebu İsa El Tirmizi El Sülemi, *Süneni Tirmizi*, Tahkik: Ahmed Muhammed Şakir ve diğerleri, Daru İhya-it Tüрасil Arabi, Beyrut -Lübnan, 4. baskı, Hicri 1429 - Miladi 2008 .
- Muhammed Bin İsmail El Buhari El Cafı, *Camiul Müsnedis Sahih El Muhtasar Min Emri Rasülillah ve Sünenih ve Eyyamih*, Tahkik: Muhammed Zahir Bin Nasır, Daru Tukin Necat, 1.Baskı, Hicri 1422.
- Muhammed Bin Mükerrrem İbni Manzur, *Lisanül Arap*, Daru Salih, Beyrut, 2.Baskı.
- Muhammed El Gazali El Saka, *Siyeri Nebi Fıkhu*, Dar El-Kalem - Şam, 1. Baskı, Hicri 1427.
- Muhammed El Seyid El Vekil, *Hicreti Nebi*, - *Çalışma ve Analiz* -, Medine İslam Üniversitesi, Hicri 1400.
- Mustafa Ali El Abidi(2014), *Irak'ın İşgalinden Sayfalar*, Ed Darul Arabi Lil Ulum, Beyrut, 1. Baskı.
- Müsnedül İmam Ahmed Bin Hambel, Tahkik: Şuayb El Arnaut, Adil Mürşit ve diğerleri, Gözetmen: Dr. Abdullah Bin Abdulmuhsin, Risale Kurumu, 1. Baskı, Hicri 1429- Miladi 2008.
- Said Ramazan al Buti, *Siyeri Nebi Fıkhu ve Hulefai Raşidinin Kısa Tarihi*, Muhammed, Dar el-Fikr -Şam, 25. baskı, Hicri 1426.
- Toplama ve Hazırlama: Ali Bin Nayif Al Şahud , Hz. Peygamber'in Hicretinden Ders Ve İbretler.

VATAN İLE GURBET ARASINDA YASA DIŞI GÖÇ: SEBEPLERİ, ETKİLERİ VE İYİLEŞTİRME YOLLARI ÜZERİNE BAKIŞ

Muthanna Faeq Merie*

Giriş

Yasa dışı göç; politika, güvenlik, sosyal, ekonomik ve entelektüel farklı boyutlardaki sorunlardan biri olarak kabul edildiğinden, sebepleri, amaçları, çevresi ve Şu anda göçten kaynaklanan etkileri bakımından hem düzenli hem de yasa dışı yönleriyle farklı olan tarihteki köklü göç olgusuna rağmen, son yıllarda dünyanın tanık olduğu olgulardan biridir. Yasa dışı göç aynı zamanda “İlgili veya resmî makamların bilgisi olmadan, düzensiz ve gizli bir Şekilde organize edilen, yasaların ve uluslararası normların dışında olan göçmenlik” anlamına gelmektedir.

Bu olguyu takip edenler, devletlerin koşul ve Şartlarına göre, bölgeler, nedenler ve etkiler bakımından, yasa dışı göç dalgalarının bir aşamadan diğeri ve olayların gelişmesine göre farklılık gösterdiğini tespit etmişlerdir. Örneğın; kronik krizler ve siyasi, ekonomik ve güvenlik sorunları, iç ve dış çatışmalar yaşayan ölkeler kovucu bir ortam oluştururken istikrarlı ölkeler yasa dışı göçe yönelik çekici bir ortam oluşturmaktadır.

Yasa dışı göçmenlerin ayrıldığı ölkeler: Afrika ölkeleri, birkaç Asya ölkesi ve bazı Latin Amerika ölkeleri olarak tespit edilmektedir. Son zamanlarda göç ve iltica dalgalarına tanık olan Arap ölkeleri, özellikle de “Arap Baharı ölkeleri”, sosyal, güvenlik ve politik yaşamın çeşitli kargaőaları sebebiyle bu dünya ölkelerine özellikle de istikrar kazanmakta olan Türkiye ve Avrupa ölkelerine toplanmışlardır.

* Tikrit Üniversitesi Siyaset Bilimi Fakültesi Dekanı, Irak.

Bu çalışma yasa dışı göç durumunun kaynağı “ana vatan” ve geleceği “diaspora” kavramlarını karşılaştırması bakımından önem arz etmektedir. Çalışmada kitleleri göçe iten sebepler ve alıcı ülkeler tarafından kendilerini koruma yöntemleri tartışılacaktır. Aynı zamanda politikalara yol açan etki ve çıkarlar ve bu olgunun çözüm yolları ele alınmaktadır.

Yasa dışı göç olgusu; gelişimlerini ve kaderini açıklama çabasında yatmaktadır. Buradan da aşağıdakiler de dâhil olmak üzere birçok soru ortaya çıkmaktadır:

- Yasa dışı göç ile kastedilen nedir, yasa dışı göçün çeşitleri ve yöntemleri nelerdir?
- Yasa dışı göçün çıktığı ülkeler hangileridir, sebepleri ve sonuçları nelerdir?
- Diaspora ülkeleri hangileridir, sebepleri ve sonuçları nelerdir?
- Bu olguyu iyileştirebilecek politikalar nelerdir?

Araştırma, yasa dışı göç olgusunun ana vatan ve diaspora olmak üzere iki çekici ortamdan kaynaklanan sebeplere sahip olduğu hipotezine dayanmaktadır. Her ne kadar bu olgunun birçok çağrışımı olduğuna inanılıyor olsa da etkilerinin yalnızca çağrışım olmadığı, ana vatana da diasporaya da faydalarının olduğu kanıtlanmıştır.

Konumuz da dâhil olmak üzere siyaset biliminin çeşitli konularında kullanılacak yaklaşımların çeşitliliğine rağmen hipotezinin gerekliliklerine ve çeşitli sonuçlarına ulaşmak için tanımlayıcı ve analitik yöntem benimsenecektir ve bunların her biriyle araştırmanın belli bir kısmı incelenecektir.

Araştırmanın içeriğini kapsayan ve soruları yanıtlayan yapısının bir giriş, dört başlık ve bir sonuç olarak aşağıdaki şekilde bölünmesini gerektirmektedir: İlk olarak, yasa dışı göçün niteliği ele alınmakta ve bunu ana vatandaki yasa dışı göçü, sebeplerini ve sonuçlarını takip etmektedir. Üçüncü kısımda diaspora ülkelerindeki yasa dışı göçü işlendikten sonra son olarak yasa dışı göçle mücadele yollarını ve sonrasında da sonuçlarını içermektedir.

Yasa Dışı Göçün Nitelikleri

Araştırma dâhilinde yasa dışı göç konusunda öncelikle bu terimin ne anlama geldiği, tanımı, türleri ve bu fenomenin geçtiği aşamalar belirlenecektir.

Göç teriminin benzer ve farklı görüşler çerçevesinde birçok tanımı bulunmaktadır. Ancak, göç kavramının en kapsamlı ve kabul edilen tanımlarına, kavramlarının çokluğunu tartışmadan odaklanmak mümkündür. Göç, demografiye göre “daha iyi bir sosyal, ekonomik, dinî veya siyasi durum arayışı içinde bir yerden diğerine -bireysel veya toplu hâlde- geçiş” olarak tanımlanabilir. Sosyolojide ise göç, bireyin ait olduğu meslek veya sosyal sınıf değişimi gibi sosyal statünün değişmesi ya da değiştirilmesini ifade eder.¹

Göç, “ana vatandan yeterince uzağa daimî olarak taşınma” olarak da bilinmektedir. Daha kapsamlı bir göç tanımıysa, “Bireyin, göç sebebi ne olursa olsun, ikamet süresi belirtilmeksizin, ana vatandaki olağan ikamet yerinden alıcı veya ev sahibi ülke olarak adlandırılan başka bir ülkeye taşınması.”dır². Yani göç, ikamet yerini veya vatanını terk eden ve çeşitli nedenlerle gönüllü veya zorunlu olarak yeni bir yere taşınan birey veya grup anlamına gelmektedir.

Göç, çeşitli kıstaslara göre sınıflandırılmaktadır³:

1. Mekân kıstasına göre: İç göç, bireylerin ve grupların ülke içinde bir yerden diğerine taşınmaları; dış göç ise bireylerin ve grupların bir ülkeden diğerine taşınmalarıdır.
2. Zaman kıstasına göre göç, göçmenlerin kaldığı süreye göre sınıflandırılmaktadır. Bu süreye göre göç geçici veya kalıcıdır.
3. İstek veya göç ettiricilerin istekleri kıstaslarına göre, eğer göç etmek isteniyorsa bu isteğe bağlı göç; göçe zorlanıyorsa zorunlu göçtür.
4. Yasal kıstasa göre, yasalara veya düzenlemelere uygunsa, yasal göç; yerel ve uluslararası yasaları veya mevzuatı ihlal ederse yasa dışı göçtür. Bu sonuncu kıstası, araştırmanın konusudur.

Bununla beraber bir diğer kavram ise “yasa dışı göç” terimidir. Bu kavram iki sözcükten oluşur: Yabancı göçmenlerin yasaları ihlal ederek bir ülkenin topraklarına giriş ve çıkış hareketleriyle ilgili olarak kullanılan “yasa dışı” ve “göç” sözcükleri. Bu terim ayrıca aşağıdakiler de dâhil olmak üzere diğer isimlerle de eş anlamlıdır: Gizli göç, yasa dışı göç ve düzensiz göç⁴. Burada birkaç önemli göç tanımını verebiliriz:

¹ Farija Ledumia(2013), *Yasa Dışı Göç*, İjtihad El Qadaei Dergisi, Biskra, Sayı 8.

² Bkz: Ahmed Abdullah El Mady ve Nazer Ahmed Mandeel(2017), *Devlet Göçü, Uluslararası Kamu Hukuku Çerçevesinde Bir Çalışma*, Tikrit Üniversitesi Hukuk Dergisi, Tikrit Üniversitesi, Tikrit, Sayı 2, Bölüm 1, s. 175-177.

³ Khadija Betaqa(2013-2014), *Yasa Dışı Göç Karşısında Avrupa Güvenlik Politikası*, Yüksek Lisans Tezi, Mohamed Khider Üniversitesi, Biskra, s. 30.

⁴ Saed Rachid(2011/2012), *İnsan Güvenliği Perspektifinden Cezaîr'deki Yasa Dışı Göç Gerçeği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hader Üniversitesi, Mohamed Khider Üniversitesi, Biskra, s. 10.

Yasa dışı göç, “Vatandaşın ülkesinin topraklarını yasa dışı olarak terk etmesi, sınır kapısı haricî veya yasal sınır kapısından sahte seyahat belgesi kullanarak yasa dışı bir yolla ülke dışına çıkmasıdır. Amacı ne olursa olsun ülkenin onayı olmadığı sürece, ülke topraklarına yasal erişimini ve rızasıyla geçici bir süre kalıp ikamet süresinin bitmesinin ardından ülkeyi terk etmeyi reddetmesi” olarak tanımlanır. “Bir devletin topraklarının sınırlarının içine ya da dışına yasa dışı geçiş” olarak ve “Kara ve deniz sınırlarına sızma ve başka bir ülkede yasa dışı ikamet” olarak bilinmektedir. “Göçmenlik esasen yasal olabilir ve daha sonra yasa dışı ikamet olarak bilinen yasa dışı göçe dönüşecektir.”⁵ Bu nedenle, yasa dışı göç tanımları birbirinden farklı olsalar da bireylerin veya grupların bir devletten diğerine gizli ve kanunlara aykırı bir şekilde girişleri veya yasa dışı bir şekilde göçe iten nedenlerden bağımsız bir şekilde ikamet etmeleri anlamına gelmektedir.

Yasa dışı göçmen; bir ülkeye ikamet etmek amacıyla göçmenliği düzenleyen ulusal kuralları ihlal ederek giren kişilere denir.⁶ Bu nedenle, yasa dışı göçmenler şöyle tanımlanabilir:⁷ İlgili makamların bilgisi olmadan uluslararası sınırları yasa dışı ve gizli bir şekilde geçen kişiler, kalmak veya çalışmak için bir sözleşme edinmiş ancak izinsiz işler yaparak veya yerel yasalarla yasaklanmış bir işi yaparak bu sözleşmeyi ihlal etmiş kişilerdir. Ayrıca belirli bir ülkenin topraklarına yasal olarak ve oturma izni ile giren fakat oturma izinleri bittiği için yasa dışı bir durumda yaşayan kişiler olarak tanımlanabilir.

Yasa dışı göç ikiye ayrılabilir:⁸

1. Doğrudan yasa dışı göç, hava, kara ve deniz yoluyla doğrudan iki ülke arasında yapılmaktadır. Bu tür yasa dışı göç kolay bir iş değildir ve yasa dışı göçmenlerin de, onları kaçırarak kaçakçılık şebekeleri, çeteleri ve mafyaların da çok vakte ihtiyaçları vardır.
2. Dolaylı göç, “transit ülkeler” denilen ülkelerin de içinde bulunduğu çeşitli ülkelerin sınırlarını aşan yasa dışı bir işleminden geçmektedir. Kast edilen ülkelerdeki yasaları ihlal etmek, taşınma yolları ne olursa olsun; ister gönüllü ister zorunlu, ister kaçak göçmen ağlarıyla olsun, ister insan kaçakçılığı çeteleri aracılığıyla olsun daha çok kara ve denizden, azınlıkla da havadan yapılmaktadır.

⁵ Nabila Bugali(2015/2016), *Akdeniz’de Yasa dışı Göçün Avrupa-Akdeniz Yönetimi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Larbi Ben M’Hidi Üniversitesi, Um El Souagui, s. 9.

⁶ Roqaya Suleyman Awashrieh(2018), *Yasa Dışı Göç Olgusuyla Başa Çıkma Vizyonu “Cezayir Örneği”*, *El Arabiyye lil Derasat El Emniyye Dergisi, Riyad, Sayı 71*, s. 142.

⁷ Roqaya Suleyman Awashrieh(2018), s. 143.

⁸ Roqaya Suleyman Awashrieh(2018), s. 145.

Yasa dışı göçmenler, menşe ülkelerden göç ülkelerine ulaşımında kaçakçılık şebekelerine pek çok yönden güvenmektedir:

1. Küçük teknelerle, özellikle Kuzey Afrika ülkelerinden, Akdeniz yoluyla Avrupa ülkelerine göç edilmekte ve bu tekneler güvenlik ve koruma araçlarına sahip olmadıklarından ve taşıma kapasitelerini aşan sayıları taşıdıklarından, her yıl birçok boğulma vakası meydana gelmektedir.
2. Havalimanları aracılığıyla yapılan yasa dışı göç yöntemi de bulunmaktadır. Bu yöntemde kaçakçılık örgütleri ve mafyalar tarafından havalimanlarına varıldığında veya havalimanından çıkarken belgeler imha edilir. Sonrasında göçmenler, ülkelerdeki ilgili makamlara teslim olurlar. Bu yöntem diğer yöntemlere nazaran daha az kullanılan bir yöntemdir.

Menşe Ülkeden Yasa Dışı Göç Sebepleri ve Etkileri

Göçmenlerin göç etmek üzere çıktıkları ülkeler olan menşe ya da kaynak ülkesi, göçmenlerin asıl vatanlarıdır. Genel olarak Avrupa, Amerika ve Avustralya'ya gizli göçler olmaktadır. Yasa dışı göçün kaynağı olan ülkeler, birçok Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkeleridir. Son yıllarda bu ülkelere çeşitli güvenlik, politik, ekonomik ve hatta sosyal ve psikolojik sebeplerle yasa dışı göçe sebep olan faktörler ve çalkantılı koşullar nedeniyle Suriye, Irak, Yemen gibi birçok Arap ülkesi de katılmıştır.⁹

Menşe ülkelerde göçmenlik ve yasa dışı göç olgusunun ortaya çıkmasının ardında belli sebepler ve buna itici faktörler vardır, belki de en önemlileri şunlardır:

1. Etnik ve ideolojik sorunlardan, dinî zulümden, siyasi çatışmalardan, silahlı grupların varlığından, milislerden ve siyasi istikrarsızlıktan kaynaklanan çatışmaların ve iç savaşların çeşitliliği, siyasi ve güvenlik sebepleridir. Bu ve bunun gibi sebepler birçok kişi ve grubun yasa dışı göç etmesine neden olmaktadır. Bu, birçok Asya ve Afrika ülkesinde uygulanmış ve bu ülkeler yasa dışı göç kaynağı ülkeler hâline gelmişlerdir.

2011 yılında ortaya çıkan "Arap Baharı" olarak adlandırılan olayların, yasa dışı göçü artıran bir faktör olduğunu dile getirmekte fayda vardır. Tunus ve Libya, İtalya'ya yasa dışı göçmen taşıyan düzinelerce tekne için bir limana dönüşmüştür. 2011 yılında İtalya'ya Akdeniz'i geçen

⁹ Souad Lali(2015/2016), *Yasa Dışı Göç ve Akdeniz Bölgesindeki Mücadele Yolları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dr. Tahar Moulay - Saide, ss. 32-33.

yaklaşık 42807 göçmen girmiştir ve bu 2010 yılında 5000'den az olan yasa dışı göçmen sayısı ile karşılaştırıldığında çok büyük bir sayıdır. Bu yasa dışı göç dalgası, Arap Baharı ülkelerinin tanık olduğu güvenlik sorunlarının ışığında meydana gelmiştir. Koşullar bir yandan bu ülkelerin vatandaşlarının göçünün ve diğer ülkelerin vatandaşları için geçiş ve çıkış noktaları olarak kullanılmasının önünü açmaktadır.¹⁰

2. Ekonomik sebepler: Ekonomik faktör, göç kararında diğer faktörlerden daha etkilidir. İstatistikler, göçmenlerin yaklaşık %60'ının güçlü ekonomilere sahip ülkelere yerleştiğini göstermektedir. Dünyadaki göçmenlerin %34'ü Avrupa'ya, %23'ü Amerika Kıtası'na, %28'i Asya Kıtası'na, %9'u Afrika Kıtası'na, %3'ü Latin Amerika ve Karayipler'e, %3'ü Yeni Zelanda ve Avustralya'ya dağılmıştır. Ayrıca, ülkeler arasındaki gelir farklılıklarındaki artış, yasa dışı göçmenler için itici ve çekici ortamların şekillendirilmesine katkıda bulunmaktadır. Yirmi yıl önceki ortalama Amerika ve Afrika gelirleri arasındaki farka bakılacak olursa, 1 ila 20 olan fark, şu anda 1 ila 70'dir. Ekonomik sebeplerle göç etme beklentisi artacaktır.¹¹

Aynı zamanda işsizlik de yasa dışı göçün doğrudan bir sebebidir. İşsiz bireyin düşük geliri, onu ihtiyaçlarını karşılayamaz hâle getirmektedir. Bu durumu çözmek için de yasa dışı yollara başvurmaktadır. İşsizlik ve yasa dışı göç arasındaki ilişki, istek ve hayal kırıklığına bağlıdır ve yolu ne olursa olsun göçün önünü açmaktadır. 2005 yılında, Arap bölgesindeki işsizlik, iş gücünün %14,4'üne ulaşmıştır. Son zamanlarda Fas'ta 15-24 yaş grubu gençler yaklaşık %31,8'e, Cezayir'de 30 yaş altı yaş grubu %75'e, Tunus'ta 20-24 yaş grubu %30'a ulaşmıştır. Bu durumlar yasa dışı göçü, işsiz gençler için cazip hâle getirmiştir.

3. Sosyal sebepler: Yasa dışı göçün sosyal sebepleri, ekonomik sebeplerle yakından ilgilidir. Nüfusun yükselmesi, özellikle birçok Afrika ve Asya ülkesinde iş, barınma ve diğer sosyal hizmetler için yerel talebi karşılamayı zorlaştırmaktadır. Yoksulluk, işsizlik ve yasa dışı göçe doğrudan yönelten hastalıklar gibi çözülememiş sosyal sorunlara ek olarak insan kaynakları ve ekonomik kaynaklar arasındaki dengesizlikten söz bile edilmez.¹²

¹⁰ Abdurrahman İyas (2013), Arap Baharı Sonrası Arap Rejimlerinden ve Küresel Ekonomik Krizden Göç, El Arabi lil Abhas ve Diraset El Siyasat Merkezi, Doha, *İmran Dergisi*, Sayı 3 s. 244-245.

¹¹ Sabiha Bakhoush(2018), Yasa Dışı Göç ve Kuzey Afrika Bölgesine Yansımaları "Cezayir Örneği", *Afrika ve Nil Havzası Çalışmaları Dergisi*, No. 1, Cilt 1, Arap Demokratik Merkezi, Berlin, s. 294.

¹² Bkz: Ahmed Abdullah El Mady ve Nazer Ahmed Mandeel(2017), Devlet Göçü, Uluslararası Kamu Hukuku Çerçevesinde Bir Çalışma, *Tikrit Üniversitesi Hukuk Dergisi*, Sayı 2, Bölüm 1, Tikrit Üniversitesi, Tikrit, s. 189.

4. Psikolojik sebepler: Psikolojik özellikler ve niteliklerin yasa dışı göç kararı almada etkili bir rolü vardır. Kişiden kişiye değişen yaşam şartları yurt dışında yaşama arzusunu da etkilemektedir. Aynı zamanda hayal kırıklığı hissi, uygun bir şekilde yaşamaya çalışmayı veya daha iyi bir iş elde etmeyi, çekilen acıları, sosyal yalnızlığı, zayıf aile bağlarını, toplumla ilişki kurma hissini ve aynı zamanda macera arzusunu etkiler. Bütün bunlar, birçok kişiyi yeni ve istikrarlı ülkelere yasa dışı göç etmeye yönelten etkilerdir¹³.
5. Medya: Geleneksel medya da sosyal medya da deniz ve kara yoluyla yapılan yasa dışı göçün tanıtımını yapmakta ve yollarını göstermektedir. Facebook'ta yasa dışı göçe teşvik eden birçok ilan bulunmakta, bu ilanlar göçmenlerin çıkış ve varış yerleri, ücretler ve diğer bilgileri göstermektedir. Medyanın göçmenlere sundukları, birçok kişinin yasa dışı olarak göçüne neden olmuştur.

Menşe ülkelere yasa dışı göçün en önemli olumsuzlukları şunlardır:

1. Yeteneklerin yasa dışı göçü, ülkelerinin karşılaştığı en önemli zorluklardandır ve sosyal ve ekonomik sorunların başında yer almaktadır. Tıp alanındaki uzmanların %50'si, mühendislerin %23'ü, bilim insanlarının %15'i gizlice Avrupa ve diğer Batı ülkelerine göç etmişlerdir.¹⁴
2. Yasa dışı göçmenler, göç ederken denizde, çölde, sınırı geçerken veya transit ülkelere kaldıkları esnada türlü tehlikelerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Human Rights Derneği'nin 2016'daki raporuna göre, yaklaşık 850000 göçmen, Avrupa devletlerine gitmek için denizi geçerken kendilerini tehlikeye atmış, bunlardan yaklaşık olarak 1000'i bir hafta içinde denizde boğularak hayatını kaybetmiştir.¹⁵
3. Yasa dışı göç veren ülkelerdeki kargaşa ve göçmenlerdeki artış, göç etmek isteyen kişileri sömüren hayali seyahat ofislerinin ortaya çıkmasına neden olmakta, bu ofisler kurbanlarının paralarını toplayarak onları istismar etmektedirler. Kaçakçılık, kara para aklama ve insan kaçakçılığının yanı sıra yasa dışı göçmenlerin sömürülmesi de ahlak ve yasalara aykırıdır.¹⁶

¹³ Ahmed Abdullah El Mady ve Nazer Ahmed Mandeel(2017), a.g.e. , ss. 190-191.

¹⁴ El Badil Planlama ve Araştırma Merkezi(2017), Sığınma ve Göç Sorunları Arap Toplumlarının Ekonomik ve Sosyal İstikrarını Nasıl Etkiler, Kahire, s. 3.

¹⁵ El Badil Planlama ve Araştırma Merkezi(2017), ss. 9-10.

¹⁶ Hamdi Shaban, *Yasa dışı Göç (Gerekliliği)*, El Ilam El Emny Merkezi, Kahire, s. 12.

4. Göçmen kaçakçılığı şebekeleri ülkeleri ve kıtaları aşmıştır. Birçok kişi bu şebekelere bağlıdır ve bu şebekeler güvene ve istikrara verdikleri zararlar sebebiyle devletler için bir tehdit hâline gelmiştir.¹⁷
5. Yasa dışı göçmenler arasında genç yaş grubu (15-45) çoğunluğu oluşturan gruptur. Bu durum, menşe ülkelerde kalkınmanın temel unsuru olan insan zenginliğini kaybetmesine sebep olmaktadır. Özellikle Sahraaltı Afrika'dan Avrupa'ya giden yasa dışı göçmenlerin çoğunluğunun çalışma yaşındaki genç erkekler olduğu belirtilmiştir.¹⁸

Yasa dışı göçün menşe ülkelerdeki olumlu etkileri aşağıdaki gibidir:

1. Yasa dışı göçmenlerin sevdiklerine sundukları ekonomik yararlarından biri, menşe ülkelerindeki ailelerine ve sevdiklerine para gönderebilmeleridir. Hatta bu paralar 2018 yılında önceki yıllara göre %11 artmış 528 milyon dolar olmuştur.¹⁹
2. Özellikle ekonomik faktörlerin yol açtığı yasa dışı göç, işsizlik kriziyle mücadelede ve menşe ülkelerin yoksulluk ve kalkınma sorunuyla mücadelesinde önemli bir unsurdur.
3. Hem yasal hem de yasa dışı göç, hem menşe hem de hedef ülke için ekonomik zenginliğin önemli bir kaynağıdır.²⁰
4. Göç ve yurt dışındaki fırsatlar, hiddeti ve siyasi baskıları azaltmakta ve iç koşulları protesto eden ve hükümet politikalarına itiraz eden oyların azaltılmasına katkıda bulunmaktadır.²¹

Yasa Dışı Göç ve Diaspora Ülkeleri: Sebepler ve Etkiler

Diaspora ülkelerinden kastedilen, yasa dışı göçmenler için son durak olan, politik, ekonomik ve medya ile ilgili sebeplerle yerleşmeleri için uygun olan ülkelerdir ve bu ülkeler genellikle Avrupa devletleri, Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya'dır.²²

¹⁷ Muthanna El-Ubaidi(2019), Mevcut Krizler Işığında Arap Bölgesinde Göç ve İltica Dorunu, *Rouyah Turkiyyah Dergisi*, Sayı 1, Yıl 8, SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Türkiye, s. 192

¹⁸ Imbarek Idris Taher El Daghari,(2016), Afrika'dan Avrupa'ya Yasa Dışı Göçün Tehlikeleri ve Bununla Mücadele İçin Alınan Kararlar, *Uluslararası Libya Dergisi*, Sayı 8, Benghazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi, s. 12.

¹⁹ Faten Sobh, *Ekonomik Kalkınmayı Destekleyen Göç*, El Beyan gazetesi(17 Mart 2019), BAE.

²⁰ Adel Amer, *Arap Dünyasında Yasa dışı Göç*, *Rose Al-Youssef Kapısı*, Link: <http://cutt.us/XiXmS> : 13 Nisan 2014

²¹ Heine de Haas ve Nando Siguna(2012), *Göç ve Devrim*, Zorunlu Göç Yayını, Sayı 39, s. 5.

²² Souad Ali(2015/2016), *Dışı Göç ve Akdeniz Bölgesindeki Mücadele Yolları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dr. Tahar Moulay - Saide., s. 35.

Yasa dışı göç olgusunun kökleri çizilirken özellikle aşağıda belirtilen Avrupa'ya yönelik olanlar olmak üzere, birkaç aşamadan geçtiği açıktır.²³

1. 1985 öncesi yasa dışı göçü teşvik aşaması: İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa ülkeleri insan gücüne ihtiyaç duyduğunda ortaya çıktı. Avrupa ülkeleri gizli göçmenliğe teşvik ederken yasa dışı göçmen hareketine göz yumdu. Ancak yetmişli yıllarda, durum yasa dışı göçü önlemeye yönelik tedbirlerin alınmasına yol açtı.
2. 1985-1995 göçü durdurma aşaması: Birçok ülke bu aşamada, Fransa, Belçika ve diğer ülkelerdeki birçok kömür madeninin kapatılması ile birlikte, Afrika ve Asya ülkelerinden göçmenlerin alınmasını durdurmak için harekete geçti ve birçok Avrupa ülkesi sınırlarını kapattı.
3. 1995'ten bu yana yasa dışı göçle mücadele aşaması: Bu aşamada, yasa dışı göç olgusu, katı kararlar, yasalar ve prosedürlerin uygulanması yoluyla güvenlik araçlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Ancak bunun mukabilinde gizli göçün günümüzdeki hâli ortaya çıkmıştır.

Raporlar, son yıllarda özellikle Orta Doğu ülkelerindeki kargaşanın ışığında, ülkelere kaçak göçmenlerin milyonlarca ülkedeki sayılarını aştığını göstermektedir. Yasa dışı göçmenler 2011'de neredeyse üçe katlandı ve 2015'in başında, Avrupa kıyılarına yaklaşık 60.000 yasa dışı göçmen geldi ancak aynı yılın sonunda, Almanya'nın tek başına aldığı çoğunlukla Suriye, Irak ve Afganistan'dan yaklaşık 800.000 kişiye ulaştı.²⁴ Bu durum, Avrupa ülkelerinin yasa dışı göçmen akışını yasaklama politikalarına rağmen onları alan önemli bir istasyon olmaya devam ettiğini göstermektedir.

Yasa dışı göçmenleri günümüz diaspora ülkelere yönlendiren birçok sebep, çekici faktör bulunmaktadır:

1. Yetmişli yıllarda Avrupa ülkelerinin politikaları yasal göçün önündeki kapıları ve sınırları kapatmıştır. Yasa dışı göçün ortaya çıkmasına neden olan çatışmalardan kaçmak zorunda kalanların topraklarına giriş vizesi verilmesini engellemiştir.
2. Avrupa ülkelerinde yasa dışı göçmenler ve belgeleri olmayanlar için yasal statü çözümü, diğer bireylerin göç etmesi için önemli bir faktördür.
3. Avrupa ülkelerindeki özgürlükler sahnesi, bu ülkelere göç etmek ve yerleşmek için gençleri teşvik eden bir faktör olduğundan, özgürlük de yasa dışı göç alanlarını etkileyen faktörler arasındadır.²⁵

²³ bkz.: Nabila Bugali(2016), a.g.e., ss. 19-21.

²⁴ Imbarek Idris Zaher El Digari(2016), a.g.e.

²⁵ Souad Ali(2016), a.g.e, ss. 25-26.

4. Birçok alanda iş talebindeki artış, arzın talebi karşılayamaması nedeniyle iş gücü piyasalarının yasa dışı göçmen ithal etmek için kapıları açmasına neden olmaktadır, bu nedenle ülkeler arz eksikliğini telafi etmek için yabancı iş gücü aramaya zorlanmaktadır.
5. Kuzey ülkelerinin ya da diaspora ülkelerinin lüks izlenimine duyulan hayranlık; işsizlik ve ötekileştirilmenin verdiği acıları sonlandırmak için bir yol hâline gelmiştir.²⁶
6. Göçmenlerin ülkelerine döndüklerinde lüks ve servet içinde yaşadıklarını göstermeleri, bir sosyal başarı resmidir.²⁷
7. Yasa dışı göçe yardımcı etkenlerden biri olarak kabul edilen coğrafi yakınlık, Meksikalıların Amerika Birleşik Devletleri'ne, Endonezya'dan Malezya'ya, Doğu Avrupa'dan Batı Avrupa'ya göçün yanı sıra Arap ve Afrika ülkelerinden Avrupa ülkelerine göçü açıklamaktadır.²⁸

Yasa dışı göçmenlerin günümüz diaspora ülkeleri üzerinde belli bir takım olumsuz yönleri de bulunmaktadır:

1. Yasa dışı göç, diaspora ülkelerinin ekonomileri üzerinde, kısa sürede göçmenlerin kabul edilmemesi durumunda yasa dışı göçmenleri ya da sınır dışı edilme masraflarını almaları, barındırmaları ve bütünleştirmeleri için mali yükler gibi baskılara neden olmaktadır. Bu mali yükler, sağlık ve eğitim hizmetleri ve her bireye aylık maddi yardım masraflarını içerir, Avrupa Birliği'nin 2000-2016 arası yaptığı harcamalar yaklaşık 11.8 milyar Euro'ya ulaşırken, toplam maliyet kişi başı 8 ila 12 bin Euro'dur. Avrupa ülkeleri, yasa dışı göç harcamaları için toplam yıllık bütçelerini arttırmaktadır. Örneğin, Almanya 2016 ve 2017 yıllarında bütçesini %0,5 artırmış, Avusturya 2014 yılında %0,1'den 2015'te %0,15'e, 2016'da %0,3'e yükselirken İsveç göçmenlik bütünleşme sistemlerini iyileştirmek için harcama bütçesini 2016'da %0,9'a çıkarmıştır.²⁹
2. Yasa dışı göç, diasporadaki demografik gerçekliği ve büyümeyi etkilemekte ve diğerlerinden farklı haklar talep eden grup veya azınlıkların varlığına yol açabilmektedir.
3. Yasa dışı göç, yerel iş gücü ile rekabet eden düşük ücretli işçilerin varlığına ve düşük verimlilik, zor çalışma koşullarına sahip olan kayıt

²⁶ Khadija Betaqa(2014), a.g.e. ss. 40-41.

²⁷ Muhammed el-Khoshani, a.g.e

²⁸ Adel Amel,a.g.e. , s. 3.

²⁹ Roland Mareb(2016), *Yasa Dışı Göçün Avrupa'ya yansımaları*, Lübnan Ordusu Resmi Web Sitesi, link: <http://cutt.us/t1JHx>; Ekim 2016.

dışı istihdamın ortaya çıkmasına neden olmuş, bu da bazı diaspora ülkelerinde işsizliğe yol açmıştır.³⁰

4. Yasa dışı göçmenler, diaspora ülkelerinde sosyal yaşamdan dışlanma, marjinalleşme ve Avrupa ülkelerinde ayrımcılık, güvenlik sorunları ve olaylardan meydana gelen her şey için suçlanma gibi birçok tehlikeye maruz kalmaktadır.³¹ Nefret dalgaları ve onlara yönelik düşmanca tavırlar, özellikle aşırı sağ tarafından artırıldı ve bazı diaspora ülkelerindeki göçmen barınak merkezleri, 2015 yılında zirvede olan birçok saldırıya tanık oldu. Sonrasında bir süre durakladı. 2017 yılında İsveç ve Almanya'da birçok barınak yakıldı.³²
5. Yasa dışı göç, toplumdaki bazı görevlilerin aldıkları rüşvet nedeniyle rüşvet yüzdesindeki artış ve dilencilik gibi toplumun değerleriyle uyuşmayan uygulamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aynı zamanda birçok Avrupa ülkesinde büyüculük ve fuhuş da yaygınlaşmıştır.³³

Diaspora Ülkelerindeki Olumlu Etkiler

1. Yasa dışı göç, birçok ülkenin kendi nüfusunda beklenen eksikliği gidermek için benimsediği çözümlerden biridir. Avrupa ülkelerine yapılan göç, nüfus azalması ve yaşlanma karşısında demografik bir ihtiyaçtır. Avrupa Komisyonu'na göre, Avrupa Birliği ülkelerinin bu sorunu çözebilmek için 2050'ye kadar yılda yaklaşık 1,5 milyon göçmene ihtiyacı var.
2. Yasa dışı göç, üretken genç yaş gruplarının delegasyonlarına bağımlılık oranını azaltmakta ve göç ettikleri ülkeler için iş gücündeki yetersizliği telafi ederek ekonomik bir kaldıraç oluşturmaktadır.
3. Göçmenler, diaspora ülkelerinin ekonomisini desteklemeye katkıda bulunmaktadır. Çünkü aldıkları hizmetten daha fazla vergi öderler ve yerli işçilerin ücretlerine göre daha düşük ücretlerle çalışabilirler.³⁴

³⁰ Imbarekk İdris Taher El Daghari(2016), a.g.e. , s. 11.

³¹ Nabila Bugali(2016), a.g.e. , s. 32.

³² El Mustakbel lil Abhas ve'l Dirasat El Mutakaddime Merkezi, Hareket Eden Demografi: Arap Ülkeleri Neden Mülteci Barınakları Kurmayı Reddediyor? (10 Eylül 2017) Link:<https://futureuae.com/ar/Mainpage/Item/3233/>

³³ ن.م.لا ي.موقلا، هيجالا تاسر، بيرتسجام تعماد قرشلا، عطسولا، نلعم ص ترچفا يرغ ترعرشلا اهرأو، 2019، نلعم اسمحل اسمع وبأ نديز، نديز نلعم ن.ع عضوما رظا، 77، ع.

³⁴ Roland Merab(2016), a.g.e. , s. 4.

4. Yasa dışı göçmenlerin katkıları, gayri safi yurt içi hasılanın %9'una ulaşmış,³⁵ ekonomik sektörde ihtiyaç duyulan insan gücünü sağlamıştır. Yasa dışı göçmenler, bazı diaspora ülkelerinde gayrisafı yurt içi hasılanın yaklaşık %20 ila %25'ini oluşturmaktadırlar.³⁶
5. Diaspora ülkeleri, yasa dışı göçmenler arasında yüzlerce yüksek dereceli, idari ve akademik niteliklere sahip uzmanlardan faydalanmıştır.
6. Yasa dışı göçmenler, öğretmen, çiftçi, tüccar ve zanaatkâr olarak çalıştıkları için ev sahibi toplumların ekonomilerini güçlendirirken genellikle daha çeşitli gıda ürünleri üretme sürecine ve diasporada pazar ekonomilerini geliştirme çalışmalarına da katkıda bulunurlar.³⁷

Yasa Dışı Göçün Çözüm Yolları ve Politikaları

Menşe ülke ve diaspora ülkeleri tarafından yasa dışı göç sorununu çözmek kolay değildir. Bu sorunun altında yatan sebep ve faktörlerin ele alınması, bu çözümün araştırılmış ve etkin merkezlere dayandırılması çeşitli göç ve göçmen dosyalarına hitap eden bütünleşmiş bir strateji geliştirmek için yasa dışı göçün menşe ülkeden diasporaya kadar köklerinin ve etkilerinin kapsamlı bir değerlendirmesini yapmak gerekmektedir.³⁸

Yasa dışı göç olgusunu ele almak için bir dizi politika veya yöntem benimsenebilir ve bunlar şöyle özetlenebilir:

1. Uluslararası toplum, dünyanın çeşitli bölgelerinde sorunlarla mücadele etme, çatışmaları ve anlaşmazlıkları çözme ve barış için çalışma sorumluluğunu üstlenmelidir. Amerika Birleşik Devletleri gibi etkili uluslararası güçlerin ve Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler gibi etkili uluslararası kuruluşların, bu çatışmaları ve sorunları çözmek için tüm etkili araçlarını kullanmaları gerekmektedir. Aksi takdirde Avrupa'ya ve gelişmiş ülkelere yasa dışı göçün devamı gelecektir.³⁹
2. Yasa dışı göç kaynağı ülkeleriyle ilgili olarak kurumsal göç politikaları hakkında kapsamlı ve uzun vadeli bir vizyon geliştirmeye teşvik etmek amacıyla tüm devlet bakanlıkları ve kurumları tarafından kabul edilen tutarlı ulusal politikalar benimsenmelidir.⁴⁰

³⁵ Faten Subuh, a.g.e. , s. 3.

³⁶ Muhammed El Hushani, Tarihsiz, *Avrupa'ya Yasa Dışı Göç Etmenin Sebepleri*, Aljazeera Net<https://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/40d65cc9-4cc5-41a4-b718-6656b133f208>

³⁷ Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Bürosu, BMMYK'nın Avrupa Birliği ve Afrika Ülkeleri Göç ve Kalkınma Ülkeleri Bakanlar Konferansı'nın önerileri, Libya, 22-23 Kasım 2006 s. 2.

³⁸ Adel Amer, a.g.e. , s. 3.

³⁹ Muthanna El-Übaidi(2019), a.g.e.

⁴⁰ Adel Amer, a.g.e, s. 8.

3. Göç ve kalkınma arasındaki ilişkiler çok güçlü ise ve kalkınma, menşee ülke ve diasporadaki göç sebeplerinden biriye, kalkınmayı menşee ülkelere taşımak şarttır. Bu, göç sebepleriyle ilgili tüm dosyaları ele almaya çalışan, ortaklığın üç yönü Avrupa-Mağrip Ortaklığı Anlaşmaları tarafından kurulan, 1995 Barselona Bildirgesi'nden bu yana açıklanan bir eğilimdir.⁴¹
4. Vatandaşlara uygun bir yaşam sağlayan çeşitli politikaları benimseme ve uygulama zorunluluğu, tüm vatandaşlara hizmet sağlamak, ihtiyaçlarını karşılamak ve yaşam standartlarını yükseltmek için politikalar benimseyerek yasa dışı göçün itici nedenlerinden birini ortadan kaldırmaktadır.
5. Kaçakçılık ve insan ticareti şebekelerine karşı koyma ve bunlarla mücadelede göçmenleri koruyan, düzenlemeleri ve yasaları çıkarmak gerekmektedir.
6. Hem bölgesel hem de uluslararası olarak dış iş birliği harekete geçirmek ve yasa dışı göçün sebeplerini ve etkilerini ele almak için özellikle Göçmen İşleri, Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi ve Avrupa Birliği gibi bu konuyla ilgili uluslararası kuruluşlarla iş birliği yapmak.⁴²
7. Göçmenlerin sığınak ve güvenli bir yer aramak için zor ve çalkantılı şartlar altında yaşayan insanlar olduğu temelinde durulmalıdır. Yasa dışı göçün insanileştirilmesi ve ayrıca, göçün ev sahibi toplumlar için olumsuz olmadığı fikrini destekleyen yeni bir pozitif retorik dili benimseyerek yasa dışı göçü bir güvenlik sorunu hâline getiren söylemi ortadan kaldırmak için çalışmak önemlidir.⁴³
8. Yasa dışı göçmenlere ve mültecilere uluslararası koruma sağlama zorunluluğu ve yasa dışı göçle mücadeleye yönelik politika ve önlemlerin haklarından etkilenmemesi gereklidir. Aynı şekilde, haklarını elde etme ve koruma fırsatlarını geliştirme ihtiyacı, sorunlar için kalıcı çözümler sunmak, sorunlu ülkelerdeki bireylerin ve grupların güvenli bir yer elde etmek için bir kıtadan diğerine riskli ve pahalı yolculuklar yapmak zorunda kalmamaları ve göçmen limanlarının muhtaç olanlara kapatılmaması gerekir.⁴⁴

⁴¹ Theeb Muhammed ve Nabila Gemayoui(2013), Yasa Dışı Göç ve Uzak Bölgedeki Etkileri, *Al-Maayar Dergisi*, Sayı 9, Emir Abdelkader Üniversitesi Din Usulleri Fakültesi, Konstantin, s 183.

⁴² Linda Bouafia, Shahida Vabarbash (2013), *Yasa dışı Göç ve Bununla Mücadele*, Yüksek Lisans Tezi, Abderrahman Mira Üniversitesi, Béjaia, ss. 39-40.

⁴³ Sufian Busnan(2018), Yasa dışı Göç ve Avrupa Birliği, Fenomen Güvenliği Okuması, Siyaset Bilimi Dergisi, No. 55, Bağdat Üniversitesi, *Siyasal Bilgiler Fakültesi*, Bağdat, s. 226.

⁴⁴ BMMYK, a.g.e. , s. 2.

9. Yasa dışı göç sorunu ile ilgili ülkeler arasında güvenlik iş birliğinin etkinleştirilmesi, bu sorunla etkin bir şekilde ilgilenilmesi ve çetelerle mücadele ve göçmen kaçakçılığıyla mücadele mekanizmalarının güçlendirilmesi önemlidir.
10. Göçmen çocukların maruz kaldıkları tehlikelerden korunmalarının sağlanması, çocuklar ve aileleri için uygun psikolojik ve sosyal bilinçlendirme programlarının oluşturulması, yasa dışı göç olgusunu, çocukların ve ailelerin sosyal ve ekonomik durumunu iyileştirmek ve ihtiyaçlarını azaltmak için uygun ekonomik teşviklerin sağlanması önemlidir.
11. Yasa dışı göçü ele alan uluslararası anlaşmalara katılım elzemdir.⁴⁵

Sonuç

Yasa dışı göç olgusunu izleyenler bu olgunun hem hak hem de aynı zamanda sorun olduğunu gözlemlemektedirler. Haktır, çünkü bir insanın kendi ülkesinde iyi veya rahat bir yaşam için uygun olmayan koşullara maruz kalması durumunda güvenli bir yer veya barınak arama ve oraya yerleşme hakkı bulunmaktadır; sorundur, çünkü birçok durumda zor veya uygunsuz koşullar nedeniyle ortaya çıkan ve menşe ülke veya diaspora seviyesinde birçok yansımaya neden olmaktadır. Göç olgusu yüzyıllardır var olmasına rağmen yasa dışı olanı yeni doğmuştur.

Yasa dışı göç konusu incelendikten sonra bir takım sonuçlara ulaşılabılır. Bunlara değinecek olursak: Yasa dışı göç, geçen yüzyılın son on yıllarında ortaya çıkan yeni bir olgudur. Birçok itici-çekici faktör ve sebep olmasaydı yasa dışı göç gerçekleşmezdi. Yasa dışı göç olgusu, yerel ve uluslararası mevzuat ve yasalara aykırı olarak yerleşme amacıyla bireylerin ve grupların menşe ülkelerinden hedef ülkelere geçişidir. Yasa dışı göçün söylentilere rağmen yurt içinde veya yurt dışında birçok olumlu etkisi bulunmaktadır.

⁴⁵ Ghada Helmy(2017), Arap Ülkelerinde Yasa Dışı Göçün Boyutları, *Arap Ufukları Dergisi, İlk Sayı*, Kamu Enerjisi Kurumu, Kahire, ss. 120-121.

KAYNAKLAR

- Abdül Rahman İyas(2013), Arap Baharı Sonrası Arap Rejimlerinden ve Küresel Ekonomik Krizden Göç, *İmran Dergisi, Sayı 3*, El Arabi lil Abhas ve Diraset El Siyasat Merkezi, Doha.
- Ahmed Abdullah El Mady ve Nazer Ahmed Mandeel(2017), Devlet Göçü, Uluslararası Kamu Hukuku Çerçevesinde Bir Çalışma, *Tikrit Üniversitesi Hukuk Dergisi, Sayı 2, Bölüm 1*, Tikrit Üniversitesi, Tikrit.
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Bürosu, BMMYK'nın Avrupa Birliği ve Afrika Ülkeleri Göç ve Kalkınma Ülkeleri Bakanlar Konferansı'nın önerileri, 22-23 Kasım 2006, Libya.
- El Badil Planlama ve Araştırma Merkezi(2017), *Sığınma ve Göç Sorunları Arap Toplumlarının Ekonomik ve Sosyal İstikrarını Nasıl Etkiler*, Kahire. (4 Ekim 2017) .
- El Mustakbel lil Abhas ve'l Dirasat El Mutakaddime Merkezi(2017), *Hareket Eden Demografi: Arap Ülkeleri Neden Mülteci Barınakları Kurmayı Reddediyor?* Link:<https://futureuae.com/ar/Mainpage/Item/3233/>: 10 Eylül 2017.
- El Mustakbel lil Dirasat ve'l Abhas El Mutakaddime Merkezi, Amil Maysar(2019): *Sosyal Medyanın Bölgedeki Yasa Dışı Göçün Artmasına Etkileri*: <https://futureuae.com/ar/Mainpage/Item/4653/> : 8 Nisan 2019.
- Farija Ledumia(2013), Yasa dışı Göçmenlik- Bu Olguyu Üreten Nedensel Dinamikleri İnceleyen Bir Çalışma, *İjtihad El Qadaei Dergisi, Sayı 8*, Biskra.
- Faten Sobh(2019), Ekonomik Kalkınmayı Destekleyen Göç, *El Beyan gazetesi*(17 Mart 2019), BAE
- Ghada Helmy(2017), Arap Ülkelerinde Yasa Dışı Göçün Boyutları, *Arap Ufukları Dergisi, İlk Sayı*, Kamu Enerjisi Kurumu, Kahire.
- Hamdi Shaban, *Yasa dışı Göç (Gerekliliği)*, El İlam El Emny Merkezi, Kahire.
- Heine de Haas ve Nando Siguna(2012), *Göç ve Devrim*, Zorunlu Göç Yayını, Sayı 39.
- İmbarek Idris Taher El Daghari(2016), Afrika'dan Avrupa'ya Yasa Dışı Göçün Tehlikeleri ve Bununla Mücadele İçin Alınan Kararlar, *Uluslararası Libya Dergisi, Sayı 8*, Benghazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
- Khadija Betaqa(2013-2014), *Yasa dışı Göç Karşısında Avrupa Güvenlik Politikası*, Yüksek Lisans Tezi, Mohamed Khider Üniversitesi, Biskra.
- Linda Bouafia, Shahida Vabarbash(2012/2013), Yasa dışı Göç ve Bununla Mücadele, Yüksek Lisans Tezi, Abderrahman Mira Üniversitesi, Béjaïa.
- Muhammed El Hushani, Tarihsiz, *Avrupa'ya Yasa Dışı Göç Etmenin Sebepleri*, Aljazeera Net<https://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/40d65cc9-4cc5-41a4b718-6656b133f208>
- Muhammed İmhad Muhammed Ebu Zaid(2019), *Yasa Dışı Göç ve Libya Ulusal Güvenliğine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Üniversitesi, Amman.

- Muthanna El-Ubaidi(2019), *Mevcut Krizler Işığında Arap Bölgesinde Göç ve İltica Dorunu*, *Rouyah Turkiyyah Dergisi*, Sayı 1, Yıl 8, SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Türkiye.
- Nabila Bugali(2015/2016), *Akdeniz'de Yasa dışı Göçün Avrupa-Akdeniz Yönetimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Larbi Ben M'Hidi Üniversitesi, Um El Souagui.
- Roland Mareb, *Yasa Dışı Göçün Avrupa'ya yansımaları*, Lübnan Ordusu Resmi Web Sitesi, link: <http://cutt.us/t1JHx>: Ekim 2016.
- Roqaya Suleyman Awashrieh(2018), *Yasa Dışı Göç Olgusuyla Başa Çıkma Vizyonu "Cezayir Örneği"*, *El Arabiyye lil Derasat El Emniyye Dergisi*, Sayı 71, Riyad.
- Sabiha Bakhoush(2018), *Yasa Dışı Göç ve Kuzey Afrika Bölgesine Yansımaları "Cezayir Örneği"*, *Afrika ve Nil Havzası Çalışmaları Dergisi*, No. 1, Cilt 1, Arap Demokratik Merkezi, Berlin.
- Saed Rachid (2011/2012), *İnsan Güvenliği Perspektifinden Cezayir'deki Yasa Dışı Göç Gerçeği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mohamed Khider Üniversitesi, Biskra.
- Souad Lali(2015/2016), *Yasa Dışı Göç ve Akdeniz Bölgesindeki Mücadele Yolları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dr. Tahar Moulay - Saide.
- Sufian Busnan(2018), *Yasa dışı Göç ve Avrupa Birliği, Fenomen Güvenliği Okuması*, *Siyaset Bilimi Dergisi*, No. 55, Bağdat Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Bağdat.
- Theeb Muhammed ve Nabila Gemayoui(2013), *Yasa Dışı Göç ve Uzak Bölgedeki Etkileri*, *Al-Maayar Dergisi*, Sayı 9, Emir Abdelkader Üniversitesi Din Usulleri Fakültesi, Konstantin.

AFRİKA SAHEL BÖLGESİNDEKİ YASA DIŞI GÖÇ VE CEZAYİR MİLLİ GÜVENLİĞİNE ETKİSİ

Abdellah Djaafri*

Giriş

Yirmi birinci yüzyılın ikinci on yılı, Libya'daki Muammar El Kaddafi rejimi de dâhil olmak üzere birçok Arap siyasi sisteminin düşmesine yol açan Arap bölgesindeki protesto hareketlerinin yayılmasına tanık oldu. Bu düşüş, Sahel bölgesinin genel olarak yaşadığı güvenlik krizi ve özellikle bu bölgedeki silah ve askerî teçhizatın çoğalması nedeniyle Mali'deki siyasi sistem üzerinde derin bir etki yarattı. Bu, bölgedeki Fransız müdahalesine ek olarak kuzeydeki cihat hareketleri ile güneydeki siyasi rejim güçleri arasındaki Mali bölgesindeki iç savaşlar nedeniyle bölgede bir istikrarsızlık durumu oluşturdu. Bu durum toplum üyelerinin çoğunluğuna olumsuz yansdı. Böylece bölge, uyuşturucu kaçakçılığı, silah ticareti ve yasa dışı göç gibi her türlü organize suçun yayılması için verimli bir alan hâline geldi.

Yasa dışı göç, insanlığın tarih boyunca savaşlardan ve doğal afetlerden bildiği küresel olgulardan biri olarak görülmektedir. Yasa dışı göçmen alan ülkeler üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle yasa dışı göç, büyük bir endişe kaynağıdır. Ekonomik, sosyal ve hatta politik alanlar üzerindeki olumsuz etkilerin yanı sıra, insan ticareti, uyuşturucu ticareti, sahte para gibi suçların yayılmasıyla, Cezayir, özellikle güney sınırlarında Mali, Nijer, Afrika Sahel bölgesinde meydana gelen iç savaşlar ve yasa dışı göçmen sorunlarından muzdarip ülkelerden biri hâline gelmiştir. Göçmenlerin sayılarına Cezayir toplumu hakkında garip olaylar eşlik etmiştir. Cezayir'de istikrar için bir

* Adrar Ahmed Draia Üniversitesi, Siyaset Bilimi

faktör oluşturan hastalık ve suçların yayılması, Cezayir'in ulusal güvenliğine her şekilde açıkça yansımıştır. Özellikle çeşitli Afrika ülkelerinden 30'dan fazla ulusun yaşadığı Adrar, Tamanrasset, İlizi, Beşar vilayetler vs. Cezayir, coğrafi konumu gereği Avrupa ve Afrika çölünü birbirine bağladığı için yasa dışı göçmenler için Akdeniz'den Avrupa kıyısına geçebilecekleri bir transit bölgedir. Bu durum, Avrupa ülkelerine çok sayıda yasa dışı göçmenin yükünü taşımasını sağlamıştır. Bu nedenle, yasa dışı göç olgusu, en tehlikeli örgütlü suç biçimlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu, ülkeler düzeyinde ve kendi ülkelerindeki yasa dışı göçmenleri alan siyasi sistemler düzeyinde yol açtığı iç tepkilerden kaynaklanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, aşağıdaki soruya cevap vererek yasa dışı göçün Cezayir ulusal güvenliğine yayılmasının etkilerini bilmektir: **Yasa dışı göç olgusunun Cezayir ulusal güvenliği üzerindeki etkisi nedir?**

Yukarıdaki sorulara cevap verilebilmesi için şu hipotez sunulmaktadır: **Yasa dışı göç olgusu, Cezayir ulusal güvenliğine karşı, beraberindeki organize suçun yayılması nedeniyle gerçek bir tehdit oluşturmaktadır.** Buna göre, bu çalışma aşağıdaki bölümlere göre ele alınması hedeflenmektedir. Yasa dışı göç ve ulusal güvenlik konusuna kavramsal bir yaklaşım ilk kısımda değerlendirilecektir. Sahel bölgesindeki güvenlik krizi ve yasa dışı göç olgusuna etkileri ikinci kısımda incelenecek ve son kısımda yasa dışı göçün ulusal güvenlik üzerindeki olumsuz yansımaları ve bununla yüzleşme mekanizmaları incelenecektir.

Yasa Dışı Göç ve Ulusal Güvenlik Konusuna Kavramsal Bir Yaklaşım

Yasa Dışı Göç Kavramı

Birçok düşünür ve araştırmacıya göre yasa dışı göç kavramı için ortaya konulan birçok tanım bulunmaktadır. Bu eksende genel olarak yasa dışı göç olgusuna değinen en önemli kavramları ele alacağız:

Genel olarak göç: Bir kişinin bir ülkeden bir başka ülkeye gitmesidir. Göçe neden olan faktörler arasında iş arama, baskı, daha güvenli bir mekân arayışı bulunmaktadır. Resulallah'ın (s.a.v) göçü de bunlardan biridir. Resulallah ve sahabileri de Kureyş Kabilesi tarafından gördükleri baskılar sebebiyle göç etmişlerdi. 1948¹ de İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi kabul edilerek yarım asırdan fazla bir süre önce bir ülkeden başka ülkeye göç etme hakkı evrensel olarak tanınmıştır. Çok sayıda Kuran ayeti göçü nasihat

¹ Ali Hamidi El Obaidi(2016), Uluslararası Hukukta İltica ve Göç Kavramı ve Irak ve Suriye Göçüne Uygulanması, *Üniversite El Me'mun Fakültesi Dergisi*, Sayı 07, s. 10

etmiştir. Yüce rabbimiz şöyle buyurmuştur: “Kendilerine yazık etmekte iken hayatlarını sona erdirdikleri kimselere melekler ‘Ne işte idiniz?’ dediler, (onlar) ‘O yerde zayıf görülenlerden idik.’ cevabını verdiler. Melekler ise ‘Allah’ın arzı geniş değil miydi, hicret etseydiniz ya!’ dediler. İşte onların barınağı ‘cehennemdir ve orası gidilecek ne kötü bir yerdir!’.”² Ayet-i kerime, göçün gerekliliğinden ve neden nitelendirilen yeri bırakıp bir başka yere göçmenin dinin güvenliği için gerekli olduğundan ve küfrün olduğu yerde durmamaktan bahsetmektedir. Ayrıca yüce rabbimiz şöyle buyurmuştur: “Onların söylediklerine katlan ve uygun bir şekilde onlardan uzaklaş.”³ Göç, iki ana forma bölünebilir: İç göç; bir ülke içerisinde ekonomi, sanayi gelişmişliği ve kişi başına düşen yüksek gelir gibi faktörler sebebiyle bir bölgeden diğerine yapılan harekettir. Dış göç ise; bireyin isteğine bağlı veya zorunlu olarak bir devletten diğer bir devlete gitmesi ve geçici veya kalıcı olarak yerleşmesidir.⁴

Yasadışı göç; Muhammed Sayad Ahmed, bunu “ister gönüllü, ister zorunlu bir şekilde, bir ülkeden diğerine kalıcı veya geçici olarak, menşe ülkesini terk etmek veya hedef ülkeye yasa dışı girmek” olarak tanımlamaktadır⁵. Yasa dışı göç, yasalar ve yönetmeliklerin ve göçmen ülkesindeki herhangi bir yabancı veya ikamet sahibinin girişi için yerine getirmesi gereken şartların ihlali olarak da tanımlanmaktadır.⁶ Avrupa Birliği Komisyonu’na göre ise yasa dışı göç, Avrupa Birliği ülkelerine çeşitli milletlerden ve transit alanlardan, hava, kara veya deniz yoluyla, sahte belgelerle veya belgesiz bir şekilde, kaçakçılar ve tacirler tarafından organize edilen suç ağlarının yardımıyla yasa dışı yollarla giren insanlarla ilgili bir olgudur.⁷ Yasa dışı göçle anlamdaş olan, Mağrip ülkelerinde sıklıkla kullanılan bir terim vardır; “Harraga” terimi. Bu terim, hedef ülkelerde kimliklerinin yenilenmesi umuduyla tüm resmi evrakları, belgeleri, kimliklerini kanıtlayabilecek bütün bağlantıları yakmak anlamına gelmektedir.⁸ Yasa dışı göç, bireylerin ve grupların ülkeler arasında yasa dışı yollarla, karadan veya denizden sızarak ve bir bireyin yasal olarak göç ettiği ülkenin sınırları içinde kalmasına izin veren yasal belgeleri almaksızın hareket

² Kur’ân-ı Kerîm, Nisa Suresi, 97. Ayet

³ Kur’ân-ı Kerîm, Muzemmil Suresi, 10. Ayet.

⁴ Adnan Davut Abdel Shammari(2015), *Göçmen İşçi ve Ailelerinin Haklarının Uluslararası Korunması*, Arap Yayıncılık ve Dağıtım Çalışmaları Merkezi, Mısır, ss. 29-33.

⁵ Mohamed Sayed Ahmed(2015), *Demokratik dönüşüm aşamasında medya ve kolektif aklın yıkılması*, Atlas Medya ve Yayıncılık, Mısır, s. 38.

⁶ Adnan Dawood Abdul-Shammari(2015), a.g.e. , s. 36

⁷ Gharbi Mohamed(2012), *Akdeniz bölgesindeki yasa dışı göçün güvenlik tehditleri: Cezayir Örneği*, Sosyal ve İnsan Çalışmaları Akademisi, s. 52.

⁸ Roqaya Süleyman Awashiya(2018), yasa dışı göç olgusuyla başa çıkma vizyonu, “Cezayir Örneği”, *Arap Güvenlik Araştırmaları Dergisi*, Sayı 71, Riyad, s. 144

etmeleri olarak tanımlanabilir. Yasa dışı göç olgusunun, özellikle savaşlarda ve silahlı çatışmalarda yayılmasına birçok faktör katkıda bulunmaktadır. Yasa dışı göçü, ihraç eden ülkelerde zayıf ekonomi ve yaşam standartlarına, işsizliğin yaygınlığına ve yoksulluğa ek olarak, bireylerin ve grupların daha gelişmiş ülkelere göç etmeyi istemesi ve iyi yaşama fırsatlarına sahip olacak olmaları da teşvik eder.

Ulusal Güvenlik Kavramı

Güvenlik kavramı, oldukça karmaşık bir kavramdır. Güvenlik kavramının yer aldığı çeşitli yönelimler ve boyutlarda bu konuda formüle edilmiş birçok tanım vardır. Bu kavramın en önemli tanımlarını belirginleştireceğiz: Dilbilimsel açıdan güvenlik terimi, Arapça “emine-ye’minu-emnen” sözcüklerinden türemiştir. İsim hâli “emin”dir. Bu kelime, güven veren, kendisinden korkulmayan anlamına gelmektedir.⁹ Güvenlik, Arapça dilinde selamet ve istikrar olarak tanımlanmaktadır ve bu korkunun zıttıdır. Bu yüzden insanı içgüdüsel olarak kendisini savunurken bulmaktayız. Buna güvenliğin olumsuz tarafı, yani kötülüğü önleme de denebilir. Güvenliğin diğer tarafına gelecek olursak, bir insanın haklarını, koşullarını iyileştirmesini ve geleceğinin güvenliğini takip etmesidir, buna güvenliğin olumlu tarafı denebilir. Bu iki taraf birbirleriyle yakından ilişkilidirler ve hedefleri istikrar, barış, mutluluk ve güven içinde yaşamaktır.¹⁰ İngilizce eş anlamlısı olarak “security”, Fransızca eş anlamlısı “Sécurité” söylenebilir. Kavram, tüm dilbilim sözlüklerinde neredeyse aynıdır çünkü korku ve güvence elde etme ilkesine dayanmaktadır.¹¹ Dolayısıyla güvenlik kavramı, anlam bakımından zengin olan dil bilimsel kavramlardan biridir. Bu anlamlar arasında korku, onaylama, ihanet eksikliği vb. bulunmaktadır.¹²

Ulusal güvenliğe gelince bu kavram; İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra yaygınlaşmıştır ancak kökleri, 1648 Vestfalya Antlaşması’nın sona ermesinden sonra on yedinci yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu anlaşmadan sonra Avrupa ülkelerine yayılan ulus-devlet adı ile birleşmiştir.¹³ Devletin dış ve iç tehditlere karşı güvenliğinin sağlanması, dış baskı veya iç çöküşün

⁹ İbn Manzur(2000), *Lisan El Arab*, 1. Baskı, Dar Sader, Beyrut, s. 163.

¹⁰ Kevser Abdullah El Jouaan(2007), *Kapsamlı Ulusal Güvenlik Kavramı ve Hayatın Çeşitli Alanlardaki Boyutları*, İslam Ulusal Anlaşma Hareketi, Kuveyt, 2-3 Nisan, s. 05.

¹¹ Nebati Vehibe(2014), *NATO’da Akdeniz Güvenliği Stratejisi Vaka Çalışması: Terörizm Olgusu, Siyaset Bilimi Yüksek Lisans Notu*, Tizi-Ouzou Mouloud Mammeri Üniversitesi, Cezayir, s. 19.

¹² Nebati Vehibe, (2014) a.g.e., s. 19.

¹³ Qayyati Ashour(2017), *Arap Ulusal Güvenliği, Zorluklar ve Yüzleşme Yolları*, Edebiyat Fakültesi Yıllığı, Cilt.06, Beni Suef Üniversitesi, Mısır, s. 161.

bir sonucu olarak dış kontrol altına alınmasına neden olabilir.¹⁴ Dr. Abbas Nasrallah'a göre ulusal güvenlik bir devleti koruyabilecek askerî güce sahip olmak demektir. Güvenliği iki görünümüyle incelemiştir: Caydırıcı bir askerî gücün oluşumu, devletin başkalarına karşı güç kullanarak tehlikeden kaçınması, bu da caydırıcılık yoluyla ulusal güvenliğin ortaya çıkmasına neden olmuş veya devletin istila ya da tehlikeye maruz kalması ya da bir hedefe ulaşmak için kullanılması sonucu mevcut gücünün ya da bir kısmının fiilî kullanımınıdır.¹⁵ Sonuç olarak, ulusal güvenlik, devletin varlığını ve egemenliğini tehdit eden tüm tehlikelere karşı askerî caydırıcı güç kullanımının yanı sıra, insan güvenliği, gıda güvenliği ve sosyal güvenlik gibi bilinen tüm güvenlik biçimlerini taşımaktadır.

Ulusal güvenlik, aşağıda özetlenen bir dizi boyuta dayanmaktadır:¹⁶

Siyasi Boyut: Devletin siyasi istikrarı ve meşruiyetin korunması ve devletin vatandaşlarını siyasi hayata dâhil etme ve siyasi marjinalleşmeyi azaltma gücüdür.

Ekonomik Boyut: Devletin iç ve dış kararlar almada egemenliğe sahip olmasını sağlayan ulusal güvenliğin temelini oluşturan ikinci dayanaktır.

Sosyal Boyut: Toplumun bileşenleri arasında, diğer tarafı kabul ederek, ırk, din, mezhep veya kimlikten bağımsız gelenek ve göreneklere saygı göstererek, barışçıl bir şekilde bir arada bulunmaya dayanan sosyal güvenlik kavramı ile bağlantılıdır.¹⁷

Askerî Boyut: Devleti herhangi bir dış saldırıdan korumak için bölgesel düzeyde savunma yapabilecek bir askerî güç kurarak, devleti ve insanları silahlı çatışma ve savaş zamanlarında savunma ve desteğe hazırlamaktadır. Askerî güç devletin dış politikasını desteklemede ve liderlik rolünü, özellikle bölgesel düzeyde geliştirmede temel araçtır.¹⁸

¹⁴ Abdel Wahab El Kilani ve Diğerleri: *Siyasi Ansiklopedi*, Arap Çalışmaları ve Yayınları Vakfı, Beyrut, s. 331.

¹⁵ Moaz Ahmad El Btoush(2012), *Amerikan-İngiliz İşgalinin Irak Üzerine Yansımaları*, El Hamid Yayın ve Dağıtım, Amman, s. 34.

¹⁶ Hanan Ali İbrahim El Tai(2018), Arap Ulusal Güvenlik ve Enformatik Sorunları, *Tikrit Siyaset Bilimi Dergisi*, No.12, Tikrit Üniversitesi, Irak, s. 96.

¹⁷ Hanan Ali İbrahim Al-Tai(2018), a.g.e. , s. 98.

¹⁸ Abdel Moaty Zaki(2016), *Ulusal Politik ve Stratejik Etütler Enstitüsü, Kavram ve Boyutlarda Ulusal Güvenlik Okumaları*, İstanbul, Türkiye, s. 04

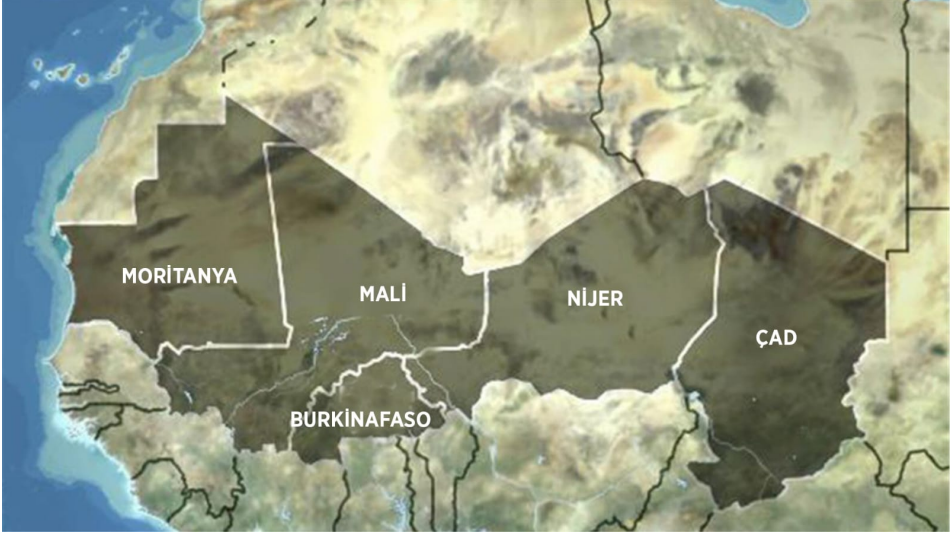
Sahel'deki Güvenlik Krizi ve Yasa Dışı Göç Olgusuna Etkileri **Coğrafi Konum ve Sahel Bölgesi'nin Jeopolitik Önemi**

Batı'da Atlas Okyanusu, doğuda Kızıldeniz'e uzanan, Kuzey Afrika Kıtası'nı ve güneyde Savana Bölgesi'ni ayıran, Senegal'i, Mali'yi, Nijer'i, Çad'ı, Gambiya'yı, Burkina Faso'yu, Sudan'ı, Etiyopya'yı, Somali'yi, Kenya'yı, Moritanya'yı ve yaşanan krizlere şahitlik eden diğer ülkeleri kapsayan Afrika Sahel Bölgesi, dünyadaki en önemli stratejik konumlardan birisidir. Bu sebeple dünyanın büyük güçlerinin gözlerini diktiği bir yer hâline gelmiştir.¹⁹ Bölge, tarihsel olarak kıtanın kuzeyinden güneyine doğru ticari karavanların buluşma noktasını, Arap ve Afrika kültürlerinin kesişim noktasını oluşturmaktadır. Petrol ve mineral kaynakları gibi yer altı zenginliklerine sahiptir. Nijer'in %68 uranyum ihracatı, Mali'nin %70 altın ticareti bulunmaktadır. Ancak çelişkiler, çatışmalar ve savaşlar bunların bedelini ödetmiştir ve bölge sonsuz savaşlar ve etnik çatışmaların arenası hâline gelmiştir. Bu durum, büyüyen cihatçı örgütlerin, kabile ve etnik çeşitliliğin yanı sıra, Sahel bölgesindeki devletin kırılganlığından kaynaklanmaktadır.²⁰

¹⁹ Asmaa Rasouli(2011), *Afrika Saheli'nin 11 Eylül 2001 Sonrası Amerikan Stratejisindeki Yeri*, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Notu, Batna Üniversitesi, Cezayir, s. 78.

²⁰ Buşra Abdul Kazim Obaid(2018), *Sahel Bölgesi Üzerine Ulusal ve Bölgesel Çatışmalar ve Rekabetler*, *Kız Eğitim Fakültesi Dergisi*, Bağdat Üniversitesi, s. 1804.

Sahel'in jeopolitik konumunu gösteren harita

Kaynak: Aljazeera Araştırma Merkezi

Sahel Bölgesi'ndeki Güvenlik Krizi

Afrika Sahel bölgesindeki güvenlik krizi, yenilenen eski krizlerden biri olarak kabul edilir ve bu daha önce belirtildiği gibi jeopolitik bölgenin doğasından kaynaklanmaktadır. Yirmi birinci yüzyılın ikinci on yılının başlamasıyla birlikte Mali, Çad ve Nijer'deki Afrika Sahel bölgesinde güvenlik krizi patlak vermiştir. Mağrip El Kaidesi'nden ayrı olarak Moritanya önderliğindeki Batı Afrika'da Birlik ve Cihat Hareketi, Nijerya'da din adamı Muhammed Yusuf önderliğindeki Boko Haram Örgütü, Somali Eş-Şebab Hareketi, Ensarüddin Hareketi ve Sahel Bölgesi'nde artmakta olan diğer cihatçı örgütler, bu krize büyük ölçüde katkıda bulunmuşlardır.²¹ Sahel Bölgesi'ndeki devlet yapısının kırılganlığı, cihatçı örgütlerin bölgeye kolay nüfuz etmelerine yol açmıştır. Sahel Bölgesi'ndeki devlet yapısının kırılganlığının büyük oranda kabile ve etnik çatışmaya bağlıdır, bu temelde bu örgütler 22 Mart 2012 tarihinde Mali'de askerî bir darbeyi dayatmayı başarmışlardır. Kuzey Mali'deki Azavad Bölgesi'nin ülkedeki egemenlikleri ve kimlik konusuna ek olarak, Sahel Bölgesi'ndeki güvenlik krizinin ana nedenlerinden biri, yaşam koşullarının iyileştirilmesi talepleri ve muzdarip oldukları marjinalleşmeydi. Bu durumlar Azavad Ulusal Kurtuluş

²¹ Khaled Bashkeet(2018), Afrika Sahelinde Asimetrik Tehditler: Terörizm ve Organize Suç: İlişki Sınırları İçinde Bir Çalışma, *Hukuk ve Politik Araştırma Dergisi*, No. 06, Hukuk ve Siyaset Bilimi Fakültesi, Jijel Üniversitesi, Cezayir, s. 220.

Hareketi'nin, Mali'den ayrılmayı ve kendi bağımsızlığını istemesine neden olmuştur. Hareket, hükûmetin, nüfusun yaşam koşullarını iyileştirmek, okullar ve yollar inşa etmek yerine kışla inşa etmesi ve bölgeye daha fazla askerî güç göndererek Bamako'da yaptığı provokasyonlara yanıt olarak 17 Ocak 2012'de "Menaka" kentinde Mali askerî güçlerine saldırmıştır.²²

Sahel Bölgesi'ndeki Güvenlik Krizinin Yasa Dışı Göçe Etkileri

Afrika Sahel bölgesindeki güvenlik krizi, bölgedeki yerel halkın yaşam koşullarına da yansımış; onları, mali hükûmet ile cihatçı örgütler arasında silahlı çatışmalara tanık olan bölgelerden göç etmeye zorlamıştır. Tahminler bu dönemde Moritanya ve Cezayir gibi civardaki ülkelere olan göçün Güney Sudan'da silahlı çatışmaların olduğu Aralık 2013'te Güney Sudan'dan kaçan mültecilerin sayısı, 2013'de 115,013 iken 2016'da bir milyona ulaştı. Ayrıca, Nijerya'nın kuzeydoğusundaki Boko Haram ile Nijerya ordusu arasındaki silahlı çatışma, yaklaşık 190.000'i Kamerun, Çad ve komşu Nijer'e sığınan iki milyondan fazla Nijeryalı'nın yerinden edilmesine sebep oldu²³.

Cezayir'deki Ulusal Güvenlik Müdürlüğü tarafından yayınlanan istatistiklere göre, Cezayir'den yerinden edilenlerin sayısı aşağıdaki gibidir:

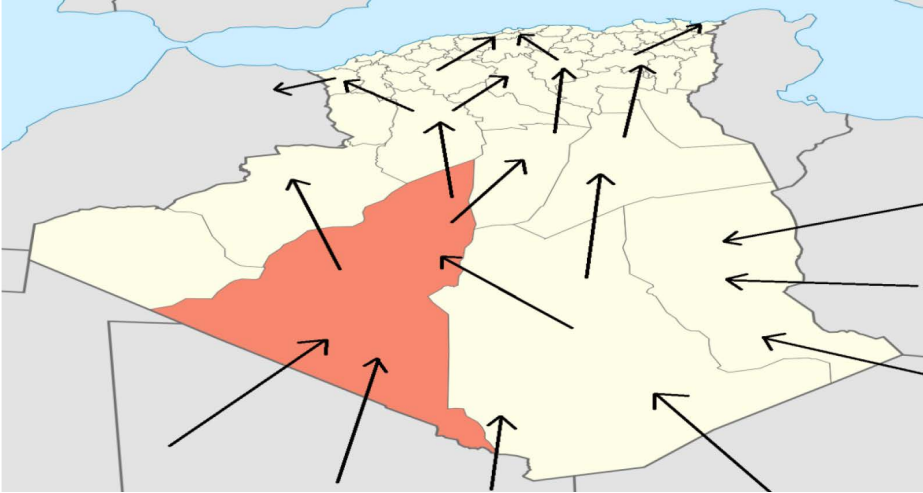
²² Khaled Bashkeet(2018), a.g.e, s. 05.

²³ Uluslararası Af Örgütü(2016), *Sorumluluktan Kaçmaktan Bölüşerek Küresel Mülteci Krizinin Ele Alınması*, Uluslararası Af Örgütü Yayını, Londra, s. 29.

Yıl	Cezayir'den yerinden edilenlerin sayısı	Yerinden edilenlerin uyruğu
2012	324	Nijer
2013	10.000	Farklı uyruklardan
2014	17.000	Nijer'den 12.000
2015	27.000	Farklı uyruklardan
2016	30.000	Farklı uyruklardan
2017	30.000	Farklı uyruklardan
2018	60.000	Nijer'den 6.000, Kamerun'dan 600

Kaynak: Adrar Vilayeti, Ulusal Güvenlik Direktöründen alınan verilere dayanarak

Cezayir'e yasa dışı göç yollarını gösteren harita

Kaynak: Araştırmacı tarafından gerçeklikten elde edilen verilere göre hazırlanmıştır.

Üçüncü Eksen: Yasa Dışı Göçün Ulusal Güvenlik Üzerindeki Olumsuz Yansımaları ve Bununla Yüzleşme Mekanizmaları

Yasa Dışı Göçün Cezayir Ulusal Güvenliğine Yansımaları

Afrika Sahel Bölgesi'ndeki yasa dışı göç, Cezayir ulusal güvenliğini birçok alanda olumsuz yönde etkilemiştir; Ulusal güvenlik, devletin sınırlarını sadece karşılaştığı dış tehlikelerden korumakla sınırlı kalmaz, devletin topraklarını hem içeride hem de dışarıda karşılaştığı tüm tehlikelerden korumalıdır. Tiganturin krizi, Cezayir'in, güvenlik krizi ve Sahel Bölgesi'ndeki yasa dışı göç nedeniyle karşılaştığı en önemli tehditlerden biriydi. 32 kişilik terörist grupları Cezayir sınırına yasa dışı olarak dizilmeyi ve Cezayir'in güneydoğusunda İlizi vilayetinde İn Amenas'ın 30 km batısında

bulunan Tiganturin'de yaşam alanına sızmayı başardı. Terörist grupların 130 yabancı işçi de dâhil olmak üzere 600'den fazla işçiyi rehin aldığı, BP Statoil ve Sonatrach ortaklığında Cezayir'deki en büyük doğal gaz yatırım üssünü içeren bu operasyonun amacı, Fransız kuvvetlerine kuzey Mali'deki cihat örgütlerini vurmak için hava sahasını kullanma anlaşmasının yanı sıra Sahel'deki terörist grupların finanse edilmesinin en önemli kaynaklarından biri olan fidye elde etmek için yabancı rehineleri kaçırmak amaçlı yaptığı anlaşma sonrasında Cezayir'e yanıt vermektir.²⁴ Mali, Nijer ve Çad sınırındaki Mahadiye ve Güney Cezayir bölgeleri gibi Adrar, Tamanrasset, İlizi, Beşar, Gardaya da bunlara tanıklık etmektedir. Cezayir ulusal güvenliğinin mekanizmalarından biri olan Cezayir'de toplumsal güvenliği tehdit eden bir olay esnasında Afrikalı vatandaşlar ile bu vilayetlerin sakinleri arasında şiddetli çatışmalar yaşanmış, Mart 2016'da farklı milletlerden Afrikalılar ve Beşar şehrinin vatandaşları arasında yaşanan şiddetli çatışmalarda 40 kişi yaralanmıştır. Bu çatışmaların nedeni, bunun Afrikalıların pazarları suistimal ederek genelevlere dönüştürmesidir. Sahte banknotların bulunmasının yanı sıra, aynı sahne Eylül 2014'te Vurkla Vilayeti'nde Mukhadime Mahallesi sakinleri ve mülteciler arasında da yaşandı. Tamanrasset'te de yaşananlar Vurkla ve Beşar'da yaşananlardan farksızdı. Temmuz 2016'da yaşanan olayda 10 Afrikalı yaralandı. Bu, Afrikalı göçmenlerin Cezayir'de sosyal güvenlik üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu göstermektedir.²⁵ Sahel Bölgesi'ndeki yasa dışı göçle birlikte silah ticareti, insan ticareti, uyuşturucu ticareti gibi birçok organize suç yayılmıştır ve böylece Cezayir ulusal güvenliği için bir tehdit hâline gelmiştir. Cezayir mahkemeleri, Afrika vatandaşlarının bu suçların uygulanmasında kullanılmasıyla, birçok suç vakasına, Afrika kahramanlarına ve ulusal para biriminin sahteciliği, fuhuş, çocukların ve yabancı vatandaşların kaçırılması ve Cezayir sınırları dışındaki değerli metallerin kaçakçılığı arasındaki dava çeşitliliğine tanıklık etti. Cezayir adaleti 20 bin Nijerliyi kınadı, 36 bin Mali göçmeni Mali adaletinden hüküm giydi. 2012, 2013 ve 2014 yıllarında, göçmenler Cezayir topraklarına izinsiz girmenin yanı sıra, caddelerde ilaç, şifalı ot satmak ve ruhsatsız kadın aksesuarları satmak suçlarından yargıldılar. 2015'ten 2019'a kadar faaliyetleri gelişti. Dolandırıcılık, sahtekârlık, fuhuş

²⁴ Othmani Touhami, Abdullah Jaafari(2018), *Güvenlik Tehditleri ve Cezayir'deki Dış Yatırım Üzerindeki Etkileri*, Cezayir'deki Hidrokarbon Sektörü Dışındaki Yatırımların Tanıtımına İlişkin Yasal Çerçeve Hakkında Uluslararası Forumda Sunulan Bir Makale, 30-31 Ocak 2018, Adrar Üniversitesi, Cezayir, s. 08.

²⁵ Kamal Moussaoui: 2016, *Cezayir Mesajı: Mali ve Cezayir Sınırdaki Afrikalılar ve Cezayirliiler Arasındaki Çatışmalardaki Yaralılar* <http://www.assabah.com.tn/article/121916> Erişim 12.06.2019.

ve uyuşturucu, halüsinojenik tabletler ve alkollü içecekler konusunda profesyonelleşmiş, dolandırıcılık, fuhuş, sahtecilik, genelev açmak, hırsızlık, güç kullanma sebepleriyle 2000 kişi mahkemeye yönlendirilmiştir ve 1800 kişi aynı suçlarla yargılanmaktadır. 2017’de 1380 kişi, 2018’de 1500 kişi, 2019’de 260 kişi. Cezayir, kaçak göçmenler için transit ve istikrar bölgesidir. Bazıları Cezayir’i, Akdeniz’in Avrupa yakası için Avrupa Birliği’ne yönelik bir geçiş bölgesi olarak kabul eder ve bunlar genellikle eğitilmiş göçmenlerdir. Kimileri, inşaat ve bayındırlık işlerinde çalışarak para kazanırken kimileri Cezayir’i dilencilik, hatta hırsızlık ve yağmalama yoluyla para toplar ve Sahel ülkelerinin çoğunda olduğu gibi fakirlik içerisinde yaşayan ailelerine gönderirler. Cezayir, yüksek petrol fiyatları nedeniyle son yıllarda ekonomik büyüme yaşamıştır.

Cezayir’in Yasa Dışı Göçten Kaynaklanan Güvenlik Tehditleriyle Yüzleşme Stratejisi

Güvenlik tehditleri karşısında Cezayir’in stratejisi sağlam ve yumuşak boyutlara dayanır. Yumuşak boyutlar ise Cezayir’in dış politikasında sürdürdüğü aktif barış diplomasisi çerçevesinde ortaya çıkan krizlere yönelik politik bir çözüme dayanır. Cezayir’in güvenlik tehditleriyle karşı karşıya kalması yaklaşımı, büyük ölçüde bölge hükümetlerinin güvenlik ve istihbarat iş birliği ile bölgesel güvenliğe ulaşmak ve bölgesel girişimleri Afrika Birliği çerçevesinde yerinde ve etkili tutmak dışında herhangi bir dış müdahaleyi dışlamak amacıyla güçlendirmeye odaklanmıştır²⁶. Cezayir’de güvenlik tehditleriyle karşı karşıya kalmaya yönelik siyasi yaklaşım, fidye ödemenin suç hâline getirilmesine ve terör örgütleriyle müzakere etmemeye ve terör olayının maddi ve entelektüel kaynaklarını kurutma ihtiyacına da dayanmaktadır. Cezayir, devletlerin iç işlerine müdahale etmeme ve egemenliklerine saygı ilkesine dayalı olarak dış politikadaki ilkelerine bağlı kalmaktadır. Bu nedenle bu strateji, terörizme karşı koymada etkili kabul edilmektedir.²⁷

Cezayir ulusal güvenliğini tehdit eden faileri kapsayacak şekilde kalkınmaya ve demokrasiye destek olacak ve topraklarında bulunan Tuareg’e güneydeki köylerde ve şehirlerde bir araya gelerek, geçimlerini sağlayacak kaynakları ortaya çıkaracaktır. Siyasi yaşama entegre etmeye

²⁶ Arabi Boumediene, Fawzia Kassi(2017), Afrika Sahel bölgesinde insan diplomasisi ilkesini harekete geçirmek için Cezayir güvenlik yaklaşımı, *Arap Geleceği Dergisi, Şubat Sayı 456*, Arap Birlik Çalışmaları Merkezi, Beyrut, s. 141.

²⁷ Farida Rattan: *Cezayir’in Başarılar ve Başarısızlıklar Arasındaki Bölgesel Tehditlerle Yüzleşme Stratejisi*, <http://democraticac.de/?p=41728> 19 Kasım 2017 günü saat 23: 36’da girildi.

çalışarak ekonomik ve sosyal bir alternatif sunmaya dayalı bir vizyon benimsenerek insan haklarının geliştirilmesi ve korunması yoluyla insani ve koruyucu diplomasi aktif hâle getirilmelidir. Ancak bu politika, Azavad hareketlerinin tehdidini ortadan kaldırmak ve silahlı faaliyetlerini sınırlamak için yeterli değildir. Çünkü Mali ve Nijer, Cezayir ile paralel bir şekilde ilerlememiştir ve bu durum Kuzey Mali ve Nijer halkına uygulanan marjinalleşme ve zayıf adaletten açıkça görülmektedir.²⁸ Cezayir'in içine girmeye çalışan çeşitli güvenlik tehditleriyle hızlı bir şekilde başa çıkmaya hazır bir güvenlik kalkanı ile Güney Cezayir sınırını çevreleyen sağlam kısım olan güvenlik tehditleri karşısında Cezayir stratejisinin uçaklara ve yoğun hava bombardımanına odaklanan ve Tiganturin kriziyle uğraşırken sınırları korumak için gelişmiş askerî araçlara güvendikleri ikinci kısmına gelince, Cezayir Özel Kuvvetlerinin güvenlik unsurları, Paraşütçüler Bölümü, Ulusal Jandarma Özel Müdahale Müfrezesi ve Bilgi Servisi Özel Müdahale Grubu olmak üzere üç kısma ayrıldı. Cezayir Silahlı Kuvvetleri, bölgeyi güvence altına almak ve karmaşık olan bu tehdidi ortadan kaldırmak için derhâl gerekli önlemleri aldı. Yüzlerce insanın yaşamını ve Cezayir ekonomisi için stratejik olan bir yeri hedef alan, bu müdahale 685'den fazla Cezayirli ve 107 yabancı işçinin kurtarılması, 32 teröristin ortadan kaldırılması, 23 kişinin ölümü ve terörist gruplar tarafından kullanılan muazzam miktarda silah, savaş ve yabancı askerî üniformanın kurtarılmasıyla sonuçlandı. Cezayir güvenlik sistemi, gelişmiş bir sınır olan Cezayir sınırını savunmaya yöneliktir. Bu, Cezayir'in Mali, Nijer, Libya ve hatta Tunus sınırlarında, Cezayir'in güney ve güneydoğu sınırlarında aktif hâle gelen terörist gruplar tarafından çıkarılan çeşitli güvenlik tehditleriyle karşı karşıya kalmasından kaynaklanmaktadır. Cezayir, güvenlik tehditlerini ortadan kaldırmak ve kaynaklarını kurutmak amacıyla güvenlik ve istihbarat iş birliğini yoğunlaştırmak için komşu ülkelerle ittifak hâlinde bir güvenlik programı ortaya koymuştur. Bütün bunlar güvenli ve istikrarlı bir ortam yaratmak içindir.

Sonuç

Ulusal güvenlik kavramı, karmaşık kavramlardan biri olarak kabul edilir ve bu temel olarak, ülke topraklarını toprak bütünlüğüne yönelik herhangi bir tehditten korumaktan sorumlu olan geleneksel kavramın gelişmesidir. Askerî gücü kullanma anlamında artık ulusal güvenlik kavramıyla sınırlı olmayan

²⁸ Bouhnia Kouï(2012), *Cezayir'in Afrika Sahel Bölgesi'ndeki Güvenlik Gelişmelerine Yönelik Stratejisi*, Aljazeera Araştırma Merkezi(Haziran 2012), Doha, Katar, s.04.

konseptine göre, devletin bölgesini ekonomik, sosyal, politik veya çevresel olsun tüm risklerden korumayı içermektedir. Afrika Sahel Bölgesi'nde artan savaşlar ve etnik ve kabile çatışmaları bireylerin ve grupların yaşamlarına yansımış bölgedeki devam eden çatışmalar çemberi içinde kalmaları sebebiyle, kendileri ve çocukları için daha güvenli ve istikrarlı yerler bulmak için yasa dışı göç seçeneğini tercih etmelerine yol açmıştır.

Afrika Sahel Bölgesi'ndeki güvenlik krizi, yirmi birinci yüzyılın ikinci on yılının başında, Mali, Nijer, Çad ve Sudan'dan çok sayıda Afrikalı göçmenin yaşadığı bölgedeki yasa dışı göçün yayılması nedeniyle Cezayir ulusal güvenliğine gerçek bir tehdit oluşturmuştur. Yasa dışı göçmenlerin ana ve birincil kalesi olan Afrika göçmenleri ve bölge sakinleri, özellikle de güney sakinleri arasındaki çarpışmalar yoluyla hissettiğimiz toplumsal güvenlik üzerindeki olumsuz etkisi, Cezayir siyasi sistemi üzerinde büyük bir yüküdür. Cezayir toplumu, yayılan fuhuş, yağma, hırsızlık, sahte para ve sahte resmi evrak, dükkan ve konut hırsızlığı gibi suçlara tanıklık etmiştir. Yasa dışı göçün etkileri sonucu ortaya çıkan uyuşturucu ticareti, insan ticareti, silah ticareti gibi organize suçlar, Cezayir ulusal güvenliği için gerçek bir tehdit oluşturmuştur ve Cezayir siyasi sistemi bu tehditleri ciddiye almak zorunda kalmıştır.

Kaynakça

- Abdel Moaty Zaki(2016), Ulusal Politik ve Stratejik Etütler Enstitüsü, Kavram ve Boyutlarda Ulusal Güvenlik Okumaları(Şubat 2016), İstanbul, Türkiye.
- Abdel Wahab El Kilani ve Diğerleri: *Siyasi Ansiklopedi*, Arap Çalışmaları ve Yayınları Vakfı, Beyrut
- Adnan Davut Abdel Shammari(2015), *Göçmen İşçi ve Ailelerinin Haklarının Uluslararası Korunması*, Arap Yayıncılık ve Dağıtım Çalışmaları Merkezi, Mısır.
- Ali Hamidi El Obaidi(2016), Uluslararası Hukukta İltica ve Göç Kavramı ve Irak ve Suriye Göçüne Uygulanması, *Üniversite El Me'mun Fakültesi Dergisi*, Sayı 07.
- Arabi Boumediene, Fawzia Kassi(2017), *Afrika Sahel bölgesinde insan diplomasisi ilkesini harekete geçirmek için Cezayir güvenlik yaklaşımı*, Arap Geleceği Dergisi, Sayı 456(Şubat), Arap Birlik Çalışmaları Merkezi, Beyrut.
- Asmaa Rasouli(2011), Afrika Saheli'nin 11 Eylül 2001 Sonrası Amerikan Stratejisindeki Yeri, Siyaset Bilimi Ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Notu, Batna Üniversitesi, Cezayir.

- Bouhnia Kouï: Haziran (2012), Cezayir'in Afrika Sahel Bölgesi'ndeki Güvenlik Gelişmelerine Yönelik Stratejisi, Aljazeera Araştırma Merkezi, Doha, Katar.
- Buşra Abdul Kazim Obaid(2018), Sahel Bölgesi Üzerine Ulusal Ve Bölgesel Çatışmalar ve Rekabetler, *Kız Eğitim Fakültesi Dergisi*, Bağdat Üniversitesi.
- Farida Rattan: *Cezayir'in Başarılar ve Başarısızlıklar Arasındaki Bölgesel Tehditlerle Yüzleşme Stratejisi*, <http://democraticac.de/?p=41728> 19 Kasım 2017 günü saat 23: 36'da girildi.
- Gharbi Mohamed(2012), Akdeniz bölgesindeki yasa Dışı göçün güvenlik tehditleri: Cezayir Örneği, Sosyal ve İnsan Çalışmaları Akademisi.
- Haj Valid İbrahim(2012), Kuzey Mali Krizi. *İç Patlama ve Bölgeye Yansımaları*, Aljazeera Araştırma Merkezi, Doha. Katar.
- Hanan Ali İbrahim El Tai(2018), Arap Ulusal Güvenlik ve Enformatik Sorunları, *Tikrit Siyaset Bilimi Dergisi*, Sayı12, Tikrit Üniversitesi, Irak.
- İbn Manzur(2000), *Lisan El Arab*, 1. Baskı, Dar Sader, Beyrut.
- Kamal Moussaoui(2016), Cezayir Mesajı: Mali ve Cezayir Sınırlarındaki Afrikalılar ve Cezayirliiler Arasındaki Çatışmalardaki Yaralılar <http://www.assabah.com.tn/article/121916> Erişim 12.06.2019.
- Kevser Abdullah El Jouaan(2007), *Kapsamlı Ulusal Güvenlik Kavramı ve Hayatın Çeşitli Alanlarındaki Boyutları*, İslam Ulusal Anlaşma Hareketi, 2-3 Nisan 2007, Kuveyt.
- Khaled Bashkeet(2018), Afrika Sahelinde Asimetrik Tehditler: Terörizm ve Organize Suç: İlişki Sınırları İçinde Bir Çalışma, *Hukuk ve Politik Araştırma Dergisi*, Sayı 06, *Hukuk ve Siyaset Bilimi Fakültesi*, Jijel Üniversitesi, Cezayir.
- Moaz Ahmad El Btoush(2012), *Amerikan-İngiliz İşgalinin Irak Üzerine Yansımaları*, El Hamid Yayın ve Dağıtım, Amman.
- Mohamed Sayed Ahmed(2015), Demokratik Dönüşüm Aşamasında Medya ve Kollektif Aklın Yıkılması, Atlas Medya ve Yayıncılık, Mısır.
- Nebati Vehibe(2014), NATO'da Akdeniz Güvenliği Stratejisi Vaka Çalışması: Terörizm Olgusu, Siyaset Bilimi Yüksek Lisans Notu, Tizi-Ouzou Mouloud Mammeri Üniversitesi, Cezayir.
- Othmani Touhami, Abdullah Jaafari(2018), *Güvenlik Tehditleri ve Cezayir'deki Dış Yatırım Üzerindeki Etkileri*, Cezayir'deki Hidrokarbon Sektörü Dışındaki Yatırımların Tanıtımına İlişkin Yasal Çerçeve Hakkında

Uluslararası Forumda Sunulan Bir Makale, 30-31 Ocak 2018, Adrar Üniversitesi, Cezayir

Qayyati Ashour(2017), *Arap Ulusal Güvenliği, Zorluklar ve Yüzleşme Yolları*, Edebiyat Fakültesi Yıllığı, Cilt.06, Beni Suef Üniversitesi, Mısır.

Roqaya Süleyman Awashiya(2018), Yasa dışı göç olgusuyla başa çıkma vizyonu, "Cezayir Örneği", *Arap Güvenlik Araştırmaları Dergisi*, Sayı 71, Riyad.

Uluslararası Af Örgütü(2016), Sorumluluktan Kaçınmadan Bölüşerek Küresel Mülteci Krizinin Ele Alınması, Uluslararası Af Örgütü Yayını, Londra.

CEZAYİR'İN YASA DIŞI GÖÇ OLGUSUNA KARŞILAŞTIRMALI YAKLAŞIM

Fardi Hammad*

Belghanami Nadjat Wassila**

Fatna Yahyoui***

Giriş

Yasa dışı göç, yeni bir olgu değildir. Göçmenlerin Avrupa'ya akışının başlangıcı Fas'tan, Tunus'tan, Moritanya'dan, Cezayir'den ve Sahraaltı Afrika'dan Kuzey'e doğru göçlerine uzanmaktadır. Cezayir Afrika'ya açılan bir kapı olduğu için milenyumun başından itibaren düzensiz göç için bir alan iken son yıllarda kendisine kaynak ülke arayan, Mali ve Nijer gibi Sahel ve Sahra ülkelerinden gelen yüzlerce Afrikalı yasa dışı göçmeni barındırmıştır. Sınırın genişliği, olgunun devam etmesine yardımcı olmuş ve Tamanrasset, İliz ve Gardaya topraklarında ileri düzeyde yasa dışı göçmen kaydedilmiştir. Listeyi Mali ve ardından Nijerya izlerken son olarak Suriye dördüncü sırada yerini almıştır. Göçmen sayısının yıllık 65.000 ila 80.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir. Bu sebeple, bu çalışmada aşağıdaki problemi ele almaya çalışıyoruz:

Eğitim Problemi

Yasa dışı göç, Afrika'nın özellikle Fildiő Sahili, Güney Afrika ve Nijerya gibi ülkelerinde bulunan küresel bir olgudur. Bu temelde, bu araştırma ile Şu sorunsalı cevaplamaya çalışıyoruz: Yasa dışı göç oranlarını azaltmadaki etkili stratejiler nelerdir?

*Dr., Tindouf Akademisi, Müdür Yardımcısı, Cezayir

**Dr., Tindouf Akademisi Kamu Yönetim Bölümü, Cezayir

***Dr., Tindouf Akademisi Müdürü, Cezayir

Sorunsalı cevaplamak için aşaşıdaki alt soruları soruyoruz:

- Yasa dışı g, biçimleri ve bunların etkileri ile ne kastediyoruz?
- Ulusal mekanizmalar ve onları azaltmaya yönelik uluslararası çabalar nelerdir?
- Cezayir yasa dışı g konusu ile nasıl başa çıktı ve bununla mücadele için tasarlanan stratejiler nelerdir?

Çalışmanın Hedefleri

İşsizlik, tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde değişen oranlarda mevcut olduğu için bu meselenin sadece işsiz bireye değil, tüm topluma verdiği tehlikeden dolayı toplumu içeren sorunların n saflarında yer alması nedeniyle küresel bir sorundur. İş gücü piyasası açığı nedeniyle paralel olarak, siyasi çatışmalar ve savaşlar, ekonomik kaynakların azlığını ve ekonomik durgunluğu etkilemiştir. Komşu bölgeler, geniş bir göçmen kesimi için kaynak bir ülkeye dnşmştir. Ele aldıklarımıza paralel olarak, çalışmanın amacı şudur:

- Bunu zecek çeşitli önlemleri, politikaları, bu olguyu ve yankılarını ortadan kaldıracak mevcut stratejileri belirtmek.
- lme yöntemleri ve sonuçlarını belirlemek, uygulamasını çeşitli devletlere bırakmak.

Çalışmanın nemi

Yasal güç olgusuna, özellikle Cezayir'deki yükselişinden, transit ülkeden istikrarlı bir ülkeye dönüştürüldükten sonra, araştırmanın önemini gösteren bazı hususları şöyle özetleyebiliriz:

- Yasa dışı gn teorik ve yasal kavramları ve uluslararası sözleşmeler, güdülerini, sebeplerini ve biçimlerini belirleyerek Avrupa mevzuatı ve Cezayir hukukunda gerileme eğilimleri
- Her ikisinde de etkinin ve aktivasyonun gücünü artırmak için yasa dışı g ve hkmet mekanizmalarının (güvenlik, siyasi ve yasal) etkilerinin vurgulanması.
- Mevzuat içeriğinin insan güvenliği üzerindeki etkisinin farkındalığı ve farkındalığı arttırmak için yasal koruma mekanizmalarındaki açıklık ile sosyal mekanizmalar arasındaki uyumluluk, olgunun yayılmasını azaltmak.

Çalışmanın Yöntemi ve Yapısı

Etkileri ve boyutlarına ek olarak nedenlerini tespit ederek doğru bir şekilde teşhis etmek amacıyla yasa dışı göç olgusunu tanımlamak için tanımlayıcı analitik yöntem kullanılmıştır. Daha sonra Afrika kıyı ülkelerinden gelen çok sayıda göçmen için göç olgusunun göstergelerinin objektif bir analitik okuması ve dijital oranların yorumlanması yoluyla istatistiksel yaklaşım kullanıldı. Dijital ortalamanın, uluslararası ve yerel kuruluşlar tarafından rakamlardan ve istatistikler (Cezayir deneyimi) rehberliğinde yorumlanması, araştırmamızı iki bölüme ayırdı:

Birinci Bölüm : Yasa Dışı Göçün Teorik Kökeni

İkinci Bölüm: Cezayir'deki İçişleri Bakanlığı Göçmenlik Bürosu Raporlarına Ve Cezayir'deki Yetkili Güvenlik Kurumlarına, Ayrıca Sosyal Merkezlere Ve Sivil Toplum Kuruluşlarına Dayanarak Araştırma Sorununun Analitik Çalışmasının Sonuçlarının Usule İlişkin (Yasal) Analitik Çerçevesi.

Birinci Bölüm: Yasa Dışı Göç'ün Teorik Kökleri

Yasa dışı göç sorunu, tüm uluslararası ve yerel düzeylerdeki çeşitli göstergeleri ile son dönemde çok kullanılan kavramlardan biridir. Bu nedenle, ilk eksende yasa dışı göçün, bu büyüyen olgunun etkilerini, gerçek nedenlerini tanımaya çalışıyoruz.

Çalışma Terimlerinin Nitelikleri

Göçün başlangıcı, kuzeyden güneye doğru giden Avrupa seferlerine kadar uzanmaktadır

Kuzey ülkeleri, savaşlar tarafından, özellikle de dünya savaşları tarafından tahrip edilen yerlerin yeniden inşası için onları almaya teşvik ettikten sonra, göç yönü güney ülkelerinden Avrupa ülkelerine tersine dönmüştür. Ancak onların emek ihtiyacı, alıcı ülkelerin, göçmenlerin ülkelerine dönme arzusunun artmasından sonra göçmenlerin alarmını fark etmeleri ve duymalarından kaynaklanır. Göç dosyasını kapatmak için İspanya, Avrupa Birliği'ne katıldıktan sonra giriş prosedürlerinin hükümlerini güçlendirmiş ve özellikle Fransa ve Belçika çok sayıda yasa dışı göçmeni emdikten sonra sınırlarını kapatmışlardır. Başlangıçta yasa dışı göçmenlerin durumlarını çözmüşler ve bu şekilde yasa dışı göçmenler artmıştır. Sonrasında sayılarını azaltmak için bu tip caydırıcı hamleler yapmışlardır. Kısacası göç, ana ülkeden diğer bölgelere geçiş olarak

tanımlanabilir.¹ Yeni yerde uzun süre kalma niyetiyle yaşamaktır. Başka bir deyişle yeni bir yere yerleşmek için bir ortamdan diğerine ikamet² değişikliğine neden olan hareketleri yansıtır. Bunun bir istisnası ziyaret, turizm, tedavi amaçlı yapılanlardır. Yabancılaşma olarak bilinen, yeni ortama uyumdan kaçınma derecesini yansıtan değerler ve sosyal açıdan kültürel dışlanma anlamına gelen diğerleri ile birlikte³ göç çeşitli şekiller alabilir.

1) Dış Göç(uluslararası): Bununla bir bireyin bir devletten diğerine veya bir kıtadan diğerine gidişini kastediyoruz.

2) İç Göç: Aynı ülkenin coğrafi ve siyasi sınırları içerisinde gerçekleşir. Aynı ülkedeki bir şehirden diğer bir şehre veya bir köyden bir şehre taşınmak anlamına gelir. Bu tip göç, vize gerektirmez.

Göç, bireyin veya grubun isteğine bağlı veya isteği dışında, zorunlu olabileceği gibi geçici veya kalıcı olabilir.⁴

Yasa dışı göç belirtileri, Avrupa'nın yirminci yüzyılın yetmişli yıllarındaki sınırlarını kapatmaya karar vermesinden hemen sonra ortaya çıkmasına rağmen ülkelerindeki göçmen sayısının alevlenmesini önlemek için yasal göçü düzenleyen yasaları yürürlüğe koydu.

Tablo 1: Yasa dışı göçmenlerin giriş durumu

Yasa dışı giriş	Yasal giriş	
Bir ülkeye yasa dışı olarak giren, yasal statüsü bulunmayan kişi.	Bir ülkeye yasal olarak giren ve daha sonra yasal ikametinin sona ermesinden sonra ülkeyi terk etmeyen kişi. İkamet ettikleri sürenin bitiminden sonra ülkelerine dönmeyen öğrenciler ve turistler.	Yasal yollarla bir ülkeye giren ve daha sonra sponsorundan kaçarak ve sponsorluk süresi tamamlanmadan başka bir kişinin yanında çalışan kişiler .

Kaynak: Araştırmacılar tarafından çalışma terimlerinde belirtilenlere göre hazırlanmıştır.

¹ Osman Al-hassan Muhammed Nour, Yasser Awad Al-Karim Mubarak, (2008), *Yasa Dışı Göç ve Suç*. Riyad: Naif Arab Güvenlik Bilimleri Üniversitesi, s. 15.

² Tarık Abdul Hamid Al-Shahawi(2009), *Yasa Dışı Göç, Gelecek Vizyonu*, Dar Al-Fikr Al-Jami'a İskenderiye, s 13.

³ Majdi Ahmet Muhammed Abd Allah (2013), *Yabancılaşma ve Yasa Dışı Göç: Karşılaştırmalı Psikometrik bir Çalışma*, Dar El Marifet El Jamiyyah, s.32.

⁴ Ali Abd El Razzak Çelebi(2005), *Nüfus Sosyolojisi*. İskenderiye: DarEl Marifet El Camiyyah s. 313.

Genel olarak konuşmak gerekirse yasa dışı çerçevelere göre sınırları geçen bireylerin ve grupların her türlü hareketi anlamına gelir.⁵ Üye ülkelerin topraklarına transit alanlar ve havaalanları da dâhil olmak üzere yasa dışı yollarla giren farklı milletlerden bireyleri içeren bir olgu olarak tanımlayanlar bulunmaktadır. Genellikle kaçakçılar ve tüccarların bulunduğu organize suç ağlarının yardımıyla düzenlenen sahte belgeler aracılığıyla, yasal olarak ve geçerli bir vizeyle ülkeye giren ancak ziyaretin amacını korumayarak değiştirip yetkililerin onayını almaksızın ülkede kalan insanlar bulunmaktadır.⁶ Bu bağlamda, Cezayir mevzuatı aynı zamanda kara ve deniz sınırlarına ve diğer yollarla hileli bir şekilde (çalınmış kimliklerle ve sahte belgelerle)* yasa dışı göçün katlanmasıyla, hedefine ulaşmak için teknelerle riskli yollardan geçerek hayatlarını riske atan gençler için "Harraga" terimi ortaya çıktı. Artık tüm dünya, ya yasa dışı yollarla ülke sınırlarına giren ya da yasal yollarla ülkeye girip verilen izin sonrası ülkeyi terk etmeyen yasal ve yasa dışı göçmenler ve mültecilerle doludur. Yasa dışı göçmenler ile mültecileri şu şekilde ayırt ediyoruz:

Tablo 2: Mülteci ve yasa dışı göçmen statüsü

Farklı Yönleri	Mülteci	Yasa dışı göçmen
Nedenler	İlticanın nedenleri, menşe ülkesine geri dönememelerine neden olan ırk, cinsiyet, din, milliyet veya siyasi ya da sosyal bağlılık nedeniyle zulüm korkusudur.**	Düşük siyasi ve ekonomik faktörlerle ve maddi yönde diğer ülkelerde daha iyi fırsat arayışıyla ilgilidir.

Kaynak: Araştırmacılar tarafından çalışma terimlerinde belirtilenlere göre hazırlanmıştır.

Yerel makamlar, bölge gruplarının ihlalleri durumunda yabancıları izleme ve onlara giriş kararlarını kolaylaştırma yetkisine sahiptir. Yasal bir konumda bulunmayan* yabancılar, adli ve keyfi takiplerinden bahsedilmeden derhâl ayrılırlar. Tablo 3'de gösterildiği gibi önlemler alınmaktadır:

⁵ Vaisse Maurice (2000), *Dictionnaire des relations internationales au 20 em siecles*, edition armand colin, Paris, s 173.

⁶ Avrupa Yasa Dışı Göç Komisyonu.

* 25/08/2005 tarihli ve 09/01 sayılı Kanun08/03/2009 tarihli ve15 sayılı Ceza Kanununu içeren66/156 sayılı Kararname iledeğiştirilmiş ve eklenmiştir.

** 1951 Mültecilerinin Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi.

Tablo 3: Yasa dışı göçle mücadeleyle ilgili alınan önlemler

	Sınır dışı etmek	Kovmak	Sürgün etmek
Çözüm	1. Yabancıların yasa dışı girişi 2. Ülkede kalma süreleri sona erdikten sonra ikamet için yasal bir dayanakları bulunmadan kalmaları	Göçmenlerin yasa dışı bir şekilde ikameti	1. Cezayir'e giriş vizesinin bulunmaması 2. Yabancıların giriş, oturma veya çalışma kurallarını ihlal etmesi
Tanım	Yabancıları zorla çıkarmak	İfadeleri alınmak üzere emniyete teslim edilmelerinin ardından kendi ülkelerine doğru bir geçiş noktasına bırakılırlar.	Pasaportun sınır polisi tarafından damgalanmasını reddetmek

Kaynak: Araştırmacılar tarafından çalışma terimlerinde belirtilenlere göre hazırlanmıştır.

Yasa Dışı Göçün Yayılmasını Sağlayan Faktörler

Cezayirli gibi pek çok Afrikalı, ülkesinde bulunmayan pek çok faktör sebebiyle kendi toplumlarından diğerine göç etmektedir. Bu faktörlerin en önemlileri şunlardır:

Siyasi ve güvenlik faktörleri

- Aşiret ve siyasi çatışmaların çeşitliliği ve Cezayir sınırındaki Afrika ülkelerinin ekonomilerinin çöküşü, ülkelerinde güvenlik ve istikrar eksikliği sebebiyle bir istikrar arayışına yöneltti. Bunlardan bazıları bunu başaran Avrupa'ya yöneldiler.
- Cezayir yetkilileri tarafından korunmayı ve izlenmeyi zorlaştıran sınır şeridinin genişliği yaklaşık 7000 km²'dir.
- Cezayir'de doksanlardaki güvenlik politikası, yankıları hâlâ sürmekte olan halk hareketinden bahsedilmeden, kırsal alanlardan göç ettirilme ve sosyal sorunlardan kaynaklanmıştır.

Ekonomik faktörler

- Sosyal, ekonomik ve siyasi politikaların başarısızlığı, nüfusun %10'unun elinde bulunan yolsuzluk ve gençlerin arasında %35'i aşan işsizlik.
- Cezayir ekonomisinde petrol fiyatlarının ve yerel para biriminin değerinin düşmesi.

* Cezayir'de yabancıların giriş, ikamet ve hareketine ilişkin 11-08 sayılı 21 Temmuz 2008 tarihli Kanun.

- Yaşam koşullarının kötüleşmesi
- İşsizlik ve yoksulluk

Sosyal faktörler

Göçün, bir kişinin kendisi ve ailesi için fizyolojik ihtiyaçlarının giderilmesini aramaya çalıştığı bir sosyal olgu olduğu göz önüne alındığında bunlar da oldukça etkili faktörlerdir.

- Batı'da medya pazarlaması, devletlerinin kısa sürede kurgusal maddi kazanımlar elde etmeleri için bir cennet hâline geldiği söylemi.
- Afrikalı göçmen kaçakçılığı şebekelerinin ortaya çıkması.
- Salgın hastalıkların yayılması, hastalıklar, etik dışı uygulamalar ve cezai faaliyetler.

Doğal ve tarihi faktörler

- Cezayir'in jeostratejik konumu, coğrafi yakınlık.
- Sömürge döneminden bu yana Mağrip işçilerinin Avrupa ülkelerine tarihsel yakınlığı.
- Afrika ülkelerinde çölleşme ve kuraklık gibi zorlu doğal ve iklimsel koşullar
- Cezayir'deki güney sınır kabilelerini, özellikle de harekete ve seyahate bağlılık çerçevesinde aile ilişkilerini güçlendiren Mali, Nijer ve Libya ile Tuareg'i bağlayan tarihi bağlar.

Yansımaları ve Etkileri

Yukarıdan bakıldığında Cezayir'in yasa dışı göç için verimli bir bölge olduğu söylenebilir. Bu olgunun çeşitli alanlarda ve her seviyede olumsuz etkileri mevcuttur. Bölgesel ve uluslararası bağlamlarda bunları özetliyoruz:

Ekonomik

- Para kazanmak için yasa dışı faaliyetlerde bulunan yasa dışı göçmenlerin paralel faaliyetlerin artması sonucu ülke ekonomisine zarar vermesi.
- Para israfı ve sahte paranın yayılması.

- Bir yandan, katma değer sağlayan, rekabet avantajı ve iş gücü sıkıntısını yansıtan stratejik yetkinliklerin bırakılması sonucunda düşük ekonomik büyüme oranları ve ürün kalitesi.

Sosyal

- Hırsızlık, rüşvet, kaçakçılık, sahte para, uyuşturucu ticareti gibi para kazanma amacı güden suçların yayılması,
- Ahlaksız uygulamaların bir sonucu olarak ölümcül hastalıkların ve salgınların yayılması (AIDS, Ebola vb.)
- İş gücü pahasına yasa dışı göçmenlerin en ucuz fiyata sömürülmesi ve bunun yerel nüfusa yönelik yüksek işsizlik oranlarına yol açması,
- Yasa dışı göçmenlerden oluşan marjinal mahallelerin ortaya çıkması.

Siyasi ve Güvenlik

- Yerel halk ile göçmenler arasında yayılan etnik ve dinî çatışmalar,
- Cezayir, göçmenlerin haklarını koruma alanındaki bir dizi yasal mekanizma ve uluslararası anlaşmalarla sınırlarını güvence altına alma amaçlı bir dizi önlem almıştır.

İkinci Bölüm: Cezayir’de Yasa Dışı Göç İçin Metodolojik, Yasal ve Analitik Çerçeve

Dünyadaki göçmen sayısı şu anda 243 milyon kişiyi aşmaktadır, yani dünya nüfusunun yaklaşık %3’ünü oluşturmaktadır. Arap ülkeleri bu olgu için geniş bir alan oluştururken Avrupa Birliği Arap göçünün ana hedefidir. Örneğin, Uluslararası Çalışma Örgütü’ne göre, Faslı göçmen sayısının bu yolla 250.000 ila 300.000 arasında olduğu tahmin edilmekte, bu da dünyadaki yasa dışı göçmenlerin yüzde 15’ine denk gelmektedir. ⁽³⁾

Bu bakımdan, Cezayir’deki yasa dışı göç iki bölgeye ayrılabilir:

- 1) Kaynak ülke olarak Akdeniz’in diğer tarafına doğru yasa dışı göçü tahrik eden ülkeler bölgesi
- 2) Afrikalı göçmenler için istikrarlı bir ülke veya transit alan olarak yasa dışı göç için cazip bir bölge
- 3) Uluslararası ve bölgesel çabalarla ilgili merkezi bölge.

Avrupa Alanındaki Cezayir'den Batı Ülkelerine Doğru

Cezayir, Akdeniz'den Avrupa'ya doğru geçen göçmenlerin Batı ülkelerine yasa dışı göç için tercih ettiği, Suriye (%15), Fas (%9), Nijerya (%7) ve Irak (%7) gibi en popüler ülkelerden sonra %6 ile beşinci sırada yer almıştır. Temmuz ve Eylül 2017 arasında,* deniz üzerindeki yasa dışı göçmen limanları ve geçişlerinin büyük ölçüde risk altında olmasına rağmen deniz yoluyla iki transit alan tespit edilebilir:

1) Batı tarafındaki ilk bölge: Cezayir sahil şeridinin batısında yer almaktadır. Mesafe, komşusu Fas'inkine yakın olmamasına rağmen, Cebelitarık Boğazı (İspanya'dan en yakın nokta Cezayir'in batısında, Oran Limanı'ndan ayrıldığı yer olan yaklaşık 195 km'lik Almeria Limanı'dır) Mosteganim Plajları, Ain Temouchent Sahili, Tilimsan Sahili kullanılabilir. 2017'nin üçüncü çeyreğinde İspanya, deniz yoluyla 5.924 göçmen ve kara yoluyla 1.792 göçmen kaydetti. 2016 yılının aynı dönemine göre %90'lık tahminî büyüme oranıyla yaklaşık %18'i Temmuz ayında gelen Cezayir göçmenleridir, Ağustos ayında %13'e ve Eylül ayında bu sayı %25'e yükselmektedir. Rakamlar Cezayir'i Fas'tan sonra ikinci sıraya koyar.

2) Doğu yakasındaki ikinci bölge: Sardinya, İtalya'ya yaklaşık 245 km'lik en yakın mesafedir. Batı tarafına benzer şekilde yasa dışı göçmenlerin başlangıç noktası olan Sidi Salem Plajları da dâhil edilebilir. 2017 yılının üçüncü çeyreğinde, İspanya'dan 7.800 ve İtalya'dan 21.700 dâhil olmak üzere, çeşitli milletlerden 29.700 göçmen Akdeniz, İtalya ve İspanya üzerinden geçti. Bu iki bölgeye göç edenlerin sayısı 2017 yılında 122.200'e ulaştı.

Avrupa'ya göç yollarının bir abluka yaşadığı ve göçmen sayısının arttığı bir dönemde, Akdeniz'deki kayıp göçmenlerin sayısı 18.000'den fazla olmuştur. Ekim 2013-2018 arasında Avrupa'ya ölüm yolculuklarına çıkanların 2297'si kaybolmuştur. Cezayir, 2018 yılında Cezayir plajlarında Harraga olgusu sebebiyle denizde** 119 ceset bulmuş ve 96 kayıp şahsı kurtarmıştır. Yasa dışı göçmenlerin sayısı (Harraga) yılda %35'i gençlerden oluşan 17.500'e ulaşmış ve bunlar Avrupa ülkelerine ulaşmayı başarmışlardır. Sadece Fransa, resmi belgeleri olmayan yaklaşık 20 bin kişi de dâhil olmak üzere Cezayir göçmenlerinin yaklaşık %90'ını barındırmaktadır. Ocak 2017'den Aralık'a kadar olan kıyılarda çoğu kadın 3019 yasa dışı göçmen vakasına ek olarak, yılda 5.000'den fazla Cezayirli yasa dışı göçmen Avrupa

* Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Raporu, yılın üçüncü çeyreği 2017.*

** İçişleri Bakanlığı, Yerel Toplumlar ve Kentsel Gelişim, Cezayir.

ülkelerinden sınır dışı edilmektedir.⁷ Denizde gittikçe artan yasa dışı göçmen cesedi sayısı devlet, bu olguya bir dizi caydırıcı önlemle müdahale etmek zorunda kalmıştır:

- Yasa dışı göçmen ağları, kaçakçılık şebekeleriyle mücadeleyi sağlamak için Ulusal Güvenlik Genel Müdürlüğü vesayeti altında faaliyet gösteren yasa dışı güçle mücadeleye yönelik merkezi bir büro oluşturulmuştur.⁸
- Limanda yasa dışı olarak bulunan gemileri önlenmeye çalışılmıştır.
- Sahte pasaport şebekeleriyle mücadele edilmiştir.
- Geçiş merkezlerinden (kara, deniz, hava) veya diğer limanlardan geçerek ulusal bölgeyi yasa dışı olarak terk etmeye çalışan Cezayir ya da yabancı her ihlalcı için iki aydan 6 aya kadar hapis cezası ve/veya 2.000 ila 60.000 DA arasında bir para cezası öngörülürken Sınır Polis Gücü bölgenin tüm sınır noktalarına konuşlandırılmıştır.
- Yabancı özellikle de yasa dışı Afrikalıları istihdam eden işverenlerle mücadelede bölge ekipleri kaçak göçmenlik soruşturmasına katkıda bulunmuştur.
- Kontrol merkezlerini en son teknolojiyle modernize ederek ve tüm sınır merkezlerini birbiriyle ilişkilendirerek, herhangi bir yabancıya giriş ve çıkış yapmayı ve ülke genelinde yasa dışı sakinleri saymayı başarmış, göçmenlik kontrol önlemlerini güçlendirerek, hareketleri karadan ve denizden gözlemlemiştir.

Batı ve Orta Afrika ülkelerinden Cezayir'e Doğru

Cezayir sınırı, yasa dışı göç olgusunun alevlenmesi ve genişlemesine karşı Avrupa'dan daha savunmasız hale gelmiştir. Bu sınır, yaşları ortalama 25 ila 28 arasında olan ve çoğu sınırlı eğitim seviyesine sahip 24 Afrika ülkesinden, çoğunlukla gençlerden haftalık 3.500 göçmen alır. Sahel bölgesindeki beş ülkenin nüfusu 80 milyona ulaştığı ve 30 yıl içinde sayıları neredeyse iki katına çıkacağı için Afrika kıtasının kuzeyine, özellikle Mali, Nijer, Çad ve Sudan'dan gelenlerle birlikte artan bir göçmen akışı görülecektir. Bu, ekonomik bir temel yoksa ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağı sorununu ortaya çıkarır. Buna göre, Cezayir, yabancıların Cezayir'e girişini, kalışını ve hareketlerini düzenleyen yetkili ikamet sürelerini belirlemek amacıyla bir dizi iç hukuk tedbirini çıkarmıştır⁹.

⁷ İnsan Hakları Savunma Cezayir Birliği.

⁸ Cezayir Eğitim Forumu, Yasa Dışı Göç Kavramı Bunun Nedenleri ve Başa Çıkma Yöntemleri <http://www.education.dz.com/nb/showthread.php?2013>.

⁹ 19 CISP, SARP (avril 2007), Rapport intermédiaire de recherche profils des migrants subsahariens en situation irrégulière en Algérie, s. 21.

Yasa dışı göçmenleri sayma süreci çok karmaşıktır çünkü ilgili kişilerin (yasa dışı göçmenler) iznine tabi değildir. Daha ziyade, sınırda görevlendirilen Halk Ulusal Ordusu liderliğindeki ortak güvenlik tedbirleri ile birlikte kamu yetkilileri tarafından yürütülen soruşturmalar, yasa dışı göçmenlerin Cezayir'e akışını önleyici bir önlem alınmasını sağlayan bu olguyla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu bağlamda Cezayir Kızılayı, Sahra ve Sahel ülkelerinden, çoğunlukla Mali ve Nijer'den gelen göçmenlerin 5000 ila 6000 arasında olacağını tahmin etmekte, ancak haftalık ve hatta günlük olarak ileri geri hareketleri nedeniyle bu rakamlar değişmektedir.¹⁰ Ülkenin güney sınırları boyunca ulusal bölgeye yasa dışı yollardan girmek için ortalama 500 girişim kaydedilmiştir.

Cezayir, uluslararası anlaşmalara ve ulusal mevzuata uygun olarak, insan haklarına saygı temelinde, göçmenler için bir Afrikalı Mülteci Merkezi kurma yoluna gitmiştir. Devlet hazinesine 100 milyara mal olan ve sağlık sigortası, barınak ve yiyecekleri sağlayan Daly Ibrahim Sosyal Yardım Merkezi ; Nijer Devleti'nden, velileri olmayan 28 çocuk da dâhil olmak üzere 70'ten fazla çocuk ağırlamış, hamile kadınların menşe ülkelerine transferi de gerçekleştirmiş, Cezayir'e yasa dışı yollarla giren 37.000 Nijeryalının, hükümetleriyle yapılan anlaşma ile sınır dışı edilmesine katkı sağlamıştır. Burada Cezayir, Nijerya yetkililerine 7.000 çocuk ve 3.000 kadın da dâhil olmak üzere 10.000 yasa dışı göçmeni devretmiştir. Cezayir'de 37.000 göçmenin 1095 kadın ve çocuğunun Nijeryalı suç ağları için dilenci olarak çalıştığı ve bu örgütün kazanılan paraları silah almak için kullandığı kaydedilmiştir. Soruşturmalar sonrasında, yaklaşık 40 bin yasa dışı göçmenin Avrupa'ya taşınması engellendiğinden, yasa dışı göçmenlerin girişini kolaylaştırmak için ceza şebekelerinin katılımı ortaya çıkmış, bazıları birden fazla kez geri dönmüştür. Cezayir adaletinin kınadığı 20 bin Nijeryalı adalete teslim edilirken 36 bin finansal göçmen finansal adaletten mahkûm edilmiştir. Bunun ışığında, önümüzdeki yıllarda bu dikenli ikilemi çözmek ve bu olguyla mücadele etmek için 2018'de 600 milyar tahsis edilmiştir. Bununla birlikte, yasa dışı yollardan giren ve/veya devletin toprakları ve güvenliği üzerindeki egemenliğine tehdit oluşturan istenmeyen yabancıların olması durumunda bunlar sınırlara sürülmekte veya sınır dışı edilmektedir. Ayrıca Tunus ve Libya sınırlarını birbirine bağlayan güneydoğu sınırlarını korumakla görevli Beşar, güneybatı sınırlarını korumak için mevcut olan göçmenler için verimli bir çıkış noktası olarak kabul edilen güney bölgesel liderlik seviyesindeki

¹⁰ CISP, SARP, avril 2007, Rapport intermédiaire de recherche profils des migrants subsahariens en situation irrégulière en Algérie, p. 21.

sınır muhafızlarını desteklemiştir. Mali ve Nijerya sınırları ve özellikle bu bölgeyi birbirine bağlayan sınır şeridini korumak için elverişli olan güney sınırı, yasa dışı göçmenlerin yerinden edilmesinin ve silah kaçakçılığı, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi yasa dışı faaliyetlerinin bir odağıdır.

Uluslararası Çabalar ve Bölgesel Niyetler

Hiçbir ülke, menşe, transit veya hedef ülke olsun olmasın, bunun oluşumunu ve olumsuz etkilerini azaltmak için yasa dışı göç meselesini kendi başına ele alamaz. Ortak sorumluluk olarak bir dizi önlem alınarak uluslararası iş birliği yapılmalıdır.

Gerçekleşen Başarılar

- İnsan ticareti çetelerinin aktif olduğu Afrika ülkesinde ülkenin sınırlarını kontrol etmek ve yasa dışı göçü önlemek için 6 milyon euro tahsis eden Almanya da, Almanya'ya 4 milyon euro tahsis eden Hollanda da güçlendi. Avrupa istatistiklerine göre, Batı Afrika'dan gelen göçmenlerin yaklaşık %90'ı Nijer'den Avrupa'ya geçmektedir.
- 2018'in başlangıcından bu yana, Uluslararası Göç Örgütü (IOM) Cezayir sınırında 18 kurtarma operasyonu gerçekleştirdi. Buradan 3000 kişi taşındı ve 1500 Afrikalı göçmen Cezayir'den Nijer'e sürüldü.¹¹
- Mali'ye dönen göçmenler, kendilerine tahsis edilen 280 bin dolarlık bir bütçeyle, aşağıdaki bölgelerde sosyal refahlarına erişebilmektedir: Bamako, Kita ve Kayes.
- Uluslararası Göç Örgütü (IOM), istikrarlılık yaklaşımı temelinde farklı hükümet ve sivil aktörler arasında ortak bir stratejik çerçeve oluşturacak yer değiştirme kalıpları, nüfus bilgileri ve güvenlik açıkları hakkında düzenli, zamanında ve doğru bilgiler sağlamak için bir yer değiştirme izleme matrisi başlattı.

Ortak önlemler

Devletlerarası iş birliği bağlantılarını güçlendiren çeşitli stratejiler şöyle özetlenebilir;

- 1991'deki Schengen Anlaşması'nın, bu ülkeler için vize olmadan hareket ve seyahat etme özgürlüğünü sağlayan Avrupa Birliği'nde, güvenlik hizmetleri arasında bilgi değişiminin teşvik edilmesinden

¹¹ Uluslararası Göç Örgütü

bahsetmeksizin, bilgi ağına başvurarak yasa dışı göçmenlerin gelişiyile mücadele etmek ve Avrupa Birliği'nin çabaları çerçevesinde, en büyük dış sınır izleme mekanizması ve Almanya (kara sınırları), İtalya (güney deniz sınırları), Yunanistan (doğu deniz sınırları) ve son olarak İspanya'da (batı deniz sınırları) yasa dışı göçmenleri sınır dışı etmek ve kontrol etmek için sınır şubeleri kuruldu.

- Sistematik bir plana dayalı Birleşmiş Milletler Göçmen Kaçakçılığına Karşı Yasa dışı göçle mücadeleye ortak olarak, insan haklarını korumanın yanı sıra, geri dönüş çabalarını yürütmek veya hareketlerini ve ikametlerini yasal olarak güvence altına almak için göçmen kaçakçılığına yönelik cezai faaliyetler düzenledi.

Sonuç

Yasa dışı göç meselesinin tartışılması, ulusal seviyelerde ortak faaliyet gerektirir. Bu çalışma hükümetler ve sivil toplum ile uluslararası kuruluşlar arasındaki tüm tarafların, alıcı veya menşe ülkeler üzerindeki ciddiyetini ve olumsuz etkilerini gidermek için bu olguyu ele alan yaklaşımlarındaki eksikliklerin bölgesel ve uluslararası bir analizidir. Bu çalışma ile bu olgudan gelişen, onu sınırlayan çeşitli çabaları ve ulusal egemenliği koruyan ve Göç İdaresinin meşruiyetine her türlü saygısızlıkla mücadele eden strateji ve yasal önlemleri vurguladık. Son olarak bir dizi öneride bulunarak, tanımlayıcı ve analitik yaklaşım temelinde çıkarımlarımız hakkındaki sonucumuzu özetliyoruz: Yasa dışı göç ikilemi, ekonomik ve sosyal bir problemden, Kuzey Afrika'yı Avrupa ülkelerine geçiş alanı hâline getiren bir güvenlik problemine dönüşmüştür. Uluslararası iş birliğini güçlendirerek göçmen kaçakçılığını önlemek ve mücadele etmek için ortak çabaları yoğunlaştırmak gerekmektedir. Sınır geçişi ticaretini destekleyen uluslararası göçmenlik ağları ve uluslararası insan ticareti pazarları arasında bir ilişki bulunmaktadır. Göçün ana nedeni savaş, şiddet, etnik ve ırksal çatışmalardır. Dünyadaki mültecilerin yarısından fazlası Suriye, Afganistan, Güney Sudan, Nijer ve Mali'deki çatışma bölgelerinden gelmektedir. Cezayir, yabancı sakinlerin Cezayir topraklarındaki hareketleri hakkındaki istatistikleri kaydetmiş ve İçişleri Bakanlığı vesayeti altında göç akışlarına ilişkin belgeler ve istatistikler için bir merkez kurmuştur. Cezayir'in sınır bölgelerinden gelen ya da Tindouf Bölgesi'nin uzak güneybatısındaki kamplarda yaşayan Sahra mültecileri de dâhil olmak üzere yasal mülteci kabulleri, özellikle kayıtlı olmayanların saygınlıklarını ve sürdürülebilir entegrasyonlarını korumak için çaba göstermesi yasa dışı göçmen sayısında artışa neden olmuştur. Nijer vatandaşlarıyla yapıldığı gibi, ülkelerinin yetkilileri ile yapılan anlaşmalarla ülke-

lerine sınır dışı edilmelerini bekleyen yasa dışı göçmenler ve farklı uluslardan mülteciler için toplama merkezleri kurarak göçmenlerin geri dönüşünü kolaylaştırmak için iş birlikleri yapmıştır. Cezayir, yasa dışı göçmenleri sınır dışı etmek için Avrupa Birliği veya tek tek ülkelerle (Fransa, İspanya, İtalya) çeşitli uluslararası iş birliği anlaşmaları imzalamıştır. Cezayir'in Sahel ülkelerini NEPAD örgütü içinde bölgesel iş birliği çerçevesine dâhil ettiği için bu olguyu ele alma yeteneklerini güçlendirmek, Mali ile güvenlik iş birliği ayrıca kaçakçılık ve insan kaçakçılığı ile mücadele, sınır kontrollerini donatma ve göçmenler için yeniden kabul anlaşmalarını teşvik eden ağlar geliştirmek için de çalışmıştır.

Öneriler

Göç akışını sınırlandırmak için Avrupa ülkeleriyle iş birliği anlaşmaları yoluyla bölgesel ve uluslararası iş birliği ve koordinasyon ihtiyacı sağlanmalı, yasa dışı göçü destekleyen suç örgütleriyle mücadele alanındaki güvenlik ve adli stratejiler güçlendirilmelidir. Sızma yolları, koridorları ve göçmenlerin toplandığı yerleri belirlemek ve hareketlerini gözlemlemek için güvenlik önlemleri arttırılmalıdır. İstihdam için endüstriyel kalkınma programları harekete geçirilmelidir.

Kaynakça

Arapça Referanslar:

1) Kitaplar

- Hamad Fathi Eid,2010,Yasa dışı göçle mücadelede uluslararası deneyimler, içinde : Yasa dışı göçle mücadele. 1.Baskı, Riyad:Naif El Arab GüvenlikBilimleri Üniversitesi, s 50 .
- Tarık Abdul Hamid Al-Shahawi, 2009,Yasa Dışı Göç Gelecek Vizyonu , Dar Al-Fikr Al-Jami'a , İskenderiye , s. 13 .
- Osman Al-Hassan Muhammed Nour, Yaser Awad Al-Karim Mubarak,2008 Yasa Dışı Göç ve Suç. Riyad: Naif Arab Güvenlik Bilimleri Üniversitesi , s. 15.
- Ali Abd El Razzak Çelebi2005, Nüfus Sosyolojisi . İskenderiye: DarEl Marifet El Jamiyyah s. 313.
- Qini, Raouf, 2016Yasa dışı Göçle Mücadele Mekanizmaları: Uluslararası Ceza Hukuku Işığında Analitik Bir Çalışma.
- Majdi Ahmet Muhammed Abd Allah ,2013 , Yabancılaşma ve Yasa Dışı Göç :Karşılaştırmalı Psikometrik bir Çalışma Dar El Marifet El Jamiyyah, s.32 .
- Youssef, Amir Faraj, 2012 , Gerçekliğe, Hukuka, Uluslararası Sözleşmelere ve Protokollere Uygun Olarak Yasa Dışı Göç Dar El Kitab El Hadis.

2) Yasal metinler:

- 1951 Mültecilerinin Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi .
- Elli beşinci oturumda Birleşmiş Milletler 21 No'lu Genel Kurul Kararı uyarınca, 10 Kasım 2000 tarihinde Göçmenlerin Kaçakçılığına Karşı Protokol.
- 27/06/1998 tarihli ve05/98 sayılıve05/98 herhangi bir geminin yasa dışı girişini cezalandıran 80-76 sayılı Tüzük tarafından ilan edilen Denizcilik Kanunu.
- 25 Mart 2009 tarihli ve 01-09 sayılı Kanun 156-66 sayılı Kararı 08 Mart 2009 tarihlive15 sayılı Resmi Gazeteyi içeren Yönetmeliğinde tadil eden ve ekleyen Kanun .
- Yabancıların ülkeye giriş, ikamet ve hareketlerine ilişkin 02.05. 2008tarihli 11-08 sayılı Kanun Resmi Gazete, No.36 .
- 2019 yılına, Cezayir'e yasa dışı yol açan Nijeryalıların taşınması ve gıdası için ayrılan bütçe.

3) Raporlar

- İsviçre Konfederasyonu Göç İşleri için “Geri dönenlerin Mali'ye psikolojik ve sosyal yardım yoluyla sürdürülebilir şekilde yeniden entegrasyonunun desteklenmesi” başlıklı bir girişim».

- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Raporu, yılın üçüncü çeyreği 2017.

İnsan Hakları Savunma Cezayir Birliği.

- Uluslararası Göç Örgütü Veri Analizi Merkezi
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
- Cezayir Eğitim Forumu Yasa Dışı Göç Kavramı Bunun Nedenleri ve Başa Çıkma Yöntemleri <http://www.education.dz.com/nb/showthread.php?=2013>.
- Yasa Dışı Göç Ulusal Forumu, Palais des Nations, Pine Kulübü (Cezayir), 20Ocak 2019.

Uluslararası Göç Örgütü

- İçişleri Bakanlığı, Yerel Topluluklar ve Kentsel Gelişim, Cezayir.

2) Web siteleri

- <https://www.iom.int/>
- <https://gmdac.iom.int/>
- <https://migrationdataportal.org/data>

Yabancı Dilde Referanslar:

1. Vaisse maurice , 2000,Dictionnaire des relations internationales au 20 em siecles, edition armand colin ,paris , p 173.
2. CISP, SARP, avril 2007, Rapport intermédiaire de recherche profils des migrants subsahariens en situation irrégulière en Algérie, p. 21.

IRAK'TA ZORUNLU İÇ GÖÇÜN MEKÂNSAL YÖNLERİ (2014)

Muna Ali Daijal*

Giriş

Zorunlu iç göç problemi, Irak'ın kalkınma sürecinde karşılaşılan en büyük ve tehlikeli trajediler arasında yer almaktadır. Bu trajedi, ulusal ekonomiye alternatif kaynak sağlanamadığı ve petrol fiyatlarında büyük düşüşlerin yaşandığı bir ortamda vuku bulmuştur. Bu gibi ekonomik problemler; hükûmetin, üç milyona yakın sığınmacıya temel yaşam gereksinimlerini sağlamaktan âciz kalmasına yol açmıştır. Ülkenin çoğu iline dağılan sığınmacılardan bazıları, kamplarda, ibadethanelerde ve terk edilmiş binalarda yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Irak, 2003 yılında yaşanan değişimler sonrasında ekonomik, sosyal ve siyasi yaşamı büyük ölçüde etkileyen zorluklarla ve tehlikelerle yüz yüze kalmıştır ve bunların en öne çıkanı zorunlu iç göçtür. Zorunlu iç göç en çok 2006-2007 döneminde belirginleşerek Irak'ı zor bir durumda bırakmıştır. 2014 yılının başlarında ise terör örgütlerinin bazı bölgeleri kontrol altına alması ve bu bölgelerin sakinlerini yerlerinden etmesiyle zorunlu iç göç daha büyük ve tehlikeli bir boyutla yeniden baş göstermiştir.

Zorunlu iç göç, hükûmetin uygun çözümler bulmada zorlandığı en önemli insani sorunlardan biri sayılmaktadır. Zorunlu iç göç, çeşitli insani, psikolojik, siyasi ve eğitim düzleminde sorunların oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu çerçevede araştırma, aşağıdaki sorunları içermektedir:

* Dr., El-Mustansırıyya Üniversitesi, Coğrafya Bölümü, Öğretim Üyesi, Irak

- Irak'ta zorunlu göçe maruz kalanların coğrafi dağılımı nedir? Zorunlu göçmenleri cezbeden başlıca iller hangileridir?
- Zorunlu göçmenlerin nüfus yapısı nedir? Bu demografik yapının etkileri nelerdir?
- Zorunlu iç göçün yarattığı sosyal ve ekonomik etkiler nelerdir?

Çalışmamız için belirlediğimiz varsayımlar aşağıdaki gibidir:

- Zorunlu göçe maruz kalan topluluklar, Bağdat ve Kerkük başta olmak üzere birçok ile dağılmışlardır.
- Zorunlu göçe maruz kalan topluluğun nüfus yapısı, zorunlu iç göç sorununun belirlenmesinde ve bu sorununun iyileştirilmesinde büyük etkiye sahiptir.
- Zorunlu iç göç ekonomik, sosyal ve siyasi yaşama önemli etkiler yaratmaktadır.

Çalışmamızın sonunda ulaşılması hedeflenen sonuçlar aşağıda belirtilmiştir:

- Zorunlu göçmenleri en çok cezbeden ve en büyük iç göç nüfus yoğunluğuna sahip bölgeleri belirlemek.
- Zorunlu göçmen topluluğunun nüfus yapısını ortaya çıkarmak yanı sıra bunların karşılaştıkları en önemli sorunları ve içerisinde yaşadıkları barmakların çeşitlerini belirlemek.

Kürt Bölgesel Yönetimi Hariç Irak'ın 2014 Yılı Zorunlu İç Göçünün Mekânsal Yönleri

Zorunlu iç göç, bir bireyin veya grubun aynı ülke içerisinde bir yerden bir başka yere göç etmesi olarak tanımlanır aynı zamanda kıtlık, savaş, kuraklık veya başka felaket nedeniyle göçen kişinin iradesi dışında yaşadığı yeri bırakıp bu felaketten uzak bir yere taşınmasıdır. Zorunlu iç göçmenler ise silahlı çekişme, iç savaş, insan hakları ihlali, doğal afet veya insanın neden olduğu felaket nedeniyle yaşamakta oldukları yeri aniden ve beklenmedik bir şekilde terk etmek zorunda bırakılan ve uluslararası alanda tanınan herhangi bir ülke sınırını geçmeyen kişilere veya gruplara verilen addır.¹ Burada zorunlu iç göç ile bir vatandaşın kendi ülkesi içerisinde ihtiyari olarak göç etmesi veya taşınması anlayışıyla aynı kefedede tutulmadıkları anlaşılmaktadır. İki durumda da ülke sınırının geçilmemiş olmasına rağmen olgular birbirleriyle aynı olmamaktadır. Çünkü zorunlu iç göç kişinin veya grubun isteği dışında zorunlu, plansız ve ani bir şekilde gerçekleşmektedir.

¹ Abdel Moneim Abdelwahab(1977), *Uluslararası ve siyasi ilişkiler coğrafyası, jeopolitik ve siyasi coğrafya bilimleri üzerinde araştırma ve uygulamalı analiz*, Al Wehda basım ve yayınevi, 1. basım, Kuveyt.

Örneğin kimi zaman bazı kabilelerin tamamının kendilerine yetecek maddi ve aynı ihtiyaçları yanlarına almadan yerlerinden edildiklerinden, zorunlu iç göç kapsamlı olabilmektedir. İsteğe bağlı göç durumunda ise hayatı tehdit eden bir faktörün bulunmaması nedeniyle, önceden planlanarak bireysel veya toplu olarak gerçekleşmekte ve burada göç edenler yanlarına neleri alıp neleri almayacaklarını seçebilmektedirler. İstekli göçler aşamalı olarak gerçekleştiğinden ev sahipliği yapan yeni yerleşimler göçmenleri daha kolay özümseyebilmekte ve göçmenler kendilerine daha kolay yer bulabilmektedirler. Zorunlu göçler ise ev sahipliği yapan toplumun aniden gelen büyük sayılardaki sığınmacıları algılamamasına yol açmakta ve bu durum göç edilen yerlerde olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Bu olumsuz sonuçlar arasında, yetkili mercilerin sığınmacıları yerleştirmek için yeterli hazırlığa sahip olmaması ve ev sahipliği yapan toplumun demografik yapısına etki etmesi yer almaktadır.²

Coğrafya, çeşitli olgular arasındaki ilişkileri ve farklılıkları inceleyen bazı genel çerçeveler ortaya koymaktadır. Dolayısıyla coğrafya bilimi mekânsal dağılımlar biliminin kendisi olmaktadır. Bu çağdaş kavramdan da coğrafya biliminin mevcut coğrafi olgunun ötesinde, gelecek bilimlere içerisinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Coğrafya mekânsal bilimlere alanına girerek mekânsal ilişkileri analiz etmekte, coğrafyacı çeşitli olguların birbiri ile ilişkilerini araştırmaktadır.³ Coğrafi bilgi sistemleri (GIS) içerisindeki mekânsal istatistik analiz araçları, coğrafi olguların mekânsal analizleri için en uygun araçlar sayılmaktadır. Aynı zamanda coğrafi olgulara mekânsal modeller oluşturma sürecindeki ilişkilerin ve karşılıklı bağların ortaya çıkarılması amacıyla, olguların kurullarla bağlanması için de uygun araçlar sayılmaktadır. Bunun için coğrafi veri tabanlarını inceleyebilecek mekânsal istatistik analiz araçları kullanılmaktadır. Çünkü mekânsal analizlerde yapılan coğrafi incelemeler, analizi yapılan bölgede olguların kapladığı yer çerçevesindeki coğrafi dağılımına dayanmaktadır. Dolayısıyla araştırmacı, iç göçe maruz kalanların mekânsal analizini ve farklılıklarını ele alacak, ardından olgunun mekânsal dağılımına özgü istatistik yöntemleri kullanacaktır. Aynı zamanda analizi yapılan bölgede olgunun ne denli yaygın olduğunu anlamak için (Spss) programına has istatistik paketleri ve coğrafi bilgi sistemi olan (Arcgis 10.5) programını kullanacaktır. Coğrafi bilgi sistemlerinin sunduğu bu nicel yöntemler, yeni bilgiler elde etmek ve bu bilgilerin haritadaki temsiline ulaşmak için kullanılmaktadır.⁴

² Birleşmiş Milletler(Aralık 2013), Uluslararası Göç Örgütü-Irak (IOM), Irak'taki zorunlu iç göç, entegrasyonun engelleri, Bağdat.

³ Ahmad Abdel Samee' (2008), *İstatistiğin İlkeleri*, Dar Albedayah basım ve yayınevi, Amman.

⁴ Osama Rabie Amin(2007), *Spss programıyla istatistiksel analiz*, Ticaret Fakültesi, Menoufia Üniversitesi, Mısır'ın Anglo Kütüphanesi, Kahire, Birinci bölüm, ikinci baskı.

Araştırmacı, nüfusun zorunlu göçle gittiği en önemli bölgeleri ortaya çıkarmak için standartlaştırma yöntemini kullanmıştır. Bunun için bu illeri standartlaştırma kurallarına göre belirli düzeylere ve kategorilere bölmüştür. Burada standartlaştırmadan, dağılımda aritmetik ortalamadaki ferdi değerlerden uzaklaşan standart sapmalar kastedilmektedir. Dolayısıyla araştırmacı, olguların yayılımı ve dağılımı için kullanılan en önemli ölçümler olarak sayılan istatistiksel yöntem, standartlaştırma ilkesine ve standart sapma ilkesine başvurmuştur.

Standartlaştırma ilkesi:

$$Z = (X-Y)/O$$

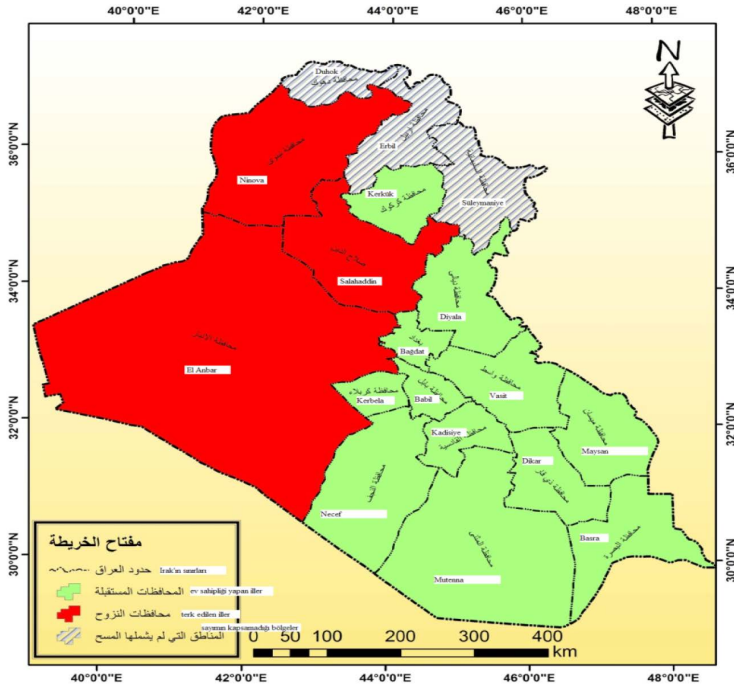
Z: Standartlaştırma

X: Değişkenin herhangi bir değeri

Y: Değişkenin aritmetik ortalaması

O: Standart sapma

Harita 1: Irak'ın 2014 yılı iç göçmen nüfus sayımı

Kaynak: Planlama Bakanlığı, Merkezi İstatistik Kurumu, Kürt Bölgesel Yönetimi hariç Irak'ın 2016 iç göçmen nüfus sayımı verilerine ve 10.5 Arcgis programının çıktılarına dayanarak araştırmacı tarafından düzenlenmiştir.

Zorunlu İç Göçmenlerin Dağılımı

Tablo 1'e baktığımızda, iç göçmenlerin göç ettikleri illere göre sayı dağılımı görülmektedir. Standartlaştırma ilkesini uyguladığımızda, bulundurduğu iç göçmen sayısına göre iller aşağıdaki seviyelerle sınıflandırılmıştır:

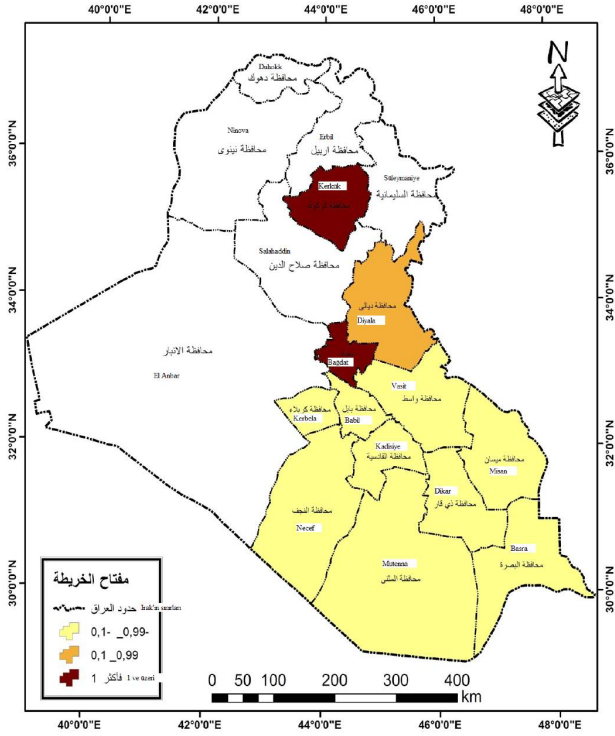
- İlk seviye (1 ve üzeri): Sırasıyla her bir il için (1,03 - 2,76) standartlaştırma değerleriyle Bağdat ve Kerkük illerini kapsamakta.
- İkinci seviye (0,1 - 0,99): (0,74) standartlaştırma değeriyle Diyala ilini kapsamakta.
- Üçüncü seviye (-0,1 - -0,99): sırasıyla her bir il için (-0,10 - -0,15 - -0,24 - -0,58 - -0,62 - -0,69 - -0,70 - -0,72 - -0,72) standartlaştırma değerleriyle Kerbela, Necef, Babil, Vasit, Kadisiye, Basra, Dikar, Mutenna ve Misan illerini kapsamakta.
- Dördüncü seviye (-1 ve daha az): yok.

Tablo 1: Standartlaştırma değerine göre Irak'ın 2014 yılı için iç göçmenlerin sayı dağılımı

İl	İç göçmen sayısı	Standartlaştırma değeri
Kerkük	292139	2,76
Diyala	125641	0,74
Bağdat	149590	1,03
Babil	44616	-0,24
Kerbela	56338	-0,10
Vasit	17337	-0,58
Necef	52280	-0,15
Kadisiye	13875	-0,62
Mutenna	5302	-0,72
Dikar	7435	-0,70
Misan	5291	-0,72
Basra	7694	-0,69
Toplam:	777538	

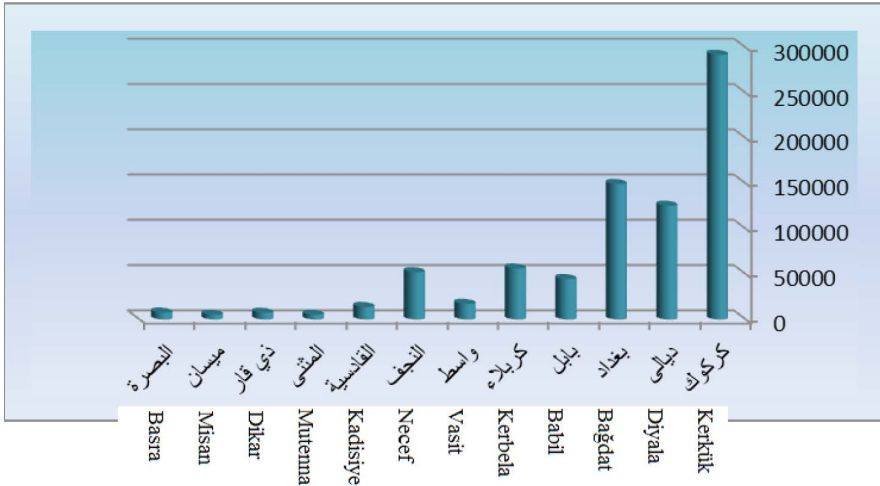
Kaynak: Planlama Bakanlığı, Merkezi İstatistik Kurumu, Kürt Bölgesel Yönetimi hariç Irak'ın 2016 iç göçmenlerin nüfus sayımı, sayfa 7 verilerine dayanarak araştırmacı tarafından düzenlenmiştir

Harita 2: Standartlaştırma değerine göre, illere göre iç göçmenlerin sayı dağılımı

Kaynak: Araştırmacı Tablo 1 verilerine ve 10,5 Arcgis programının çıktılarına dayanarak araştırmacı tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 1: İç göçmenlerin göç ettikleri illere göre bağlı dağılımı

Tablo 1'e göre düzenlenmiştir.

Göç Edilen İller

Tablo 2'ye baktığımızda, iç göçmen ailelerin göç ettikleri illere göre dağılımını ve 5,2 kişi ortalamasıyla bir ailenin ortalama büyüklüğü görülmektedir. Verilere göre bir ailede bulunan kişi sayısı ortalaması bakımından Kerkük ili aile başına 5,4 kişiyle en yüksek ve Basra ili aile başına 4,8 kişiyle en düşük ortalamaya sahiptir. Standartlaştırma ilkesini uyguladığımızda, iç göçmen aile payına göre iller aşağıdaki seviyelerle sınıflandırılmıştır:

- İlk seviye (1 ve üzeri) : Sırasıyla her bir il için (2,68 - 1,08) standartlaştırma değerleriyle Kerkük ve Bağdat illerini kapsamakta.
- İkinci seviye (0,1 - 0,99): (0,85) standartlaştırma değeriyle Diyala ilini kapsamakta.
- Üçüncü seviye (-0,1 - -0,99): Kerbela, Necef, Babil, Vasit, Kadisiye, Basra, Dikar, Mutenna ve Misan illerini kapsamakta.
- Dördüncü seviye (-1 ve daha az): yok.

Tablo 2: Standartlaştırma değerine göre iç göçmen ailelerin dağılımı

İl	Toplam iç göçmen aile sayısı	Standartlaştırma değeri	Ortalama aile büyüklüğü
Kerkük	54060	2,68	5,4
Diyala	25640	0,85	4,9
Bağdat	29323	1,08	5,1
Babil	8544	-0,26	5,2
Kerbela	11033	-0,10	5,1
Vasit	3409	-0,59	5,1
Necef	10436	-0,13	5,0
Kadisiye	2725	-0,63	5,1
Mutenna	1010	-0,74	5,2
Dikar	1445	-0,71	5,1
Misan	1070	-0,74	4,9
Basra	1601	-0,70	4,8
Toplam/ortalama	150296		5,2

Kaynak: Planlama Bakanlığı, Merkezi İstatistik Kurumu, Kürt Bölgesel Yönetimi hariç Irak'ın 2016 iç göçmen nüfus sayımı, sayfa 17 verilerine dayanarak araştırmacı tarafından düzenlenmiştir⁵.

⁵ Irak Cumhuriyeti, Planlama Bakanlığı, Merkezi İstatistik Kurumu, Kürt Bölgesel Yönetimi hariç Irak'ın 2016 iç göçmen nüfus sayımı

Zorunlu İç Göçmenlerin Cinsiyetleri

İç göçmenlerin cinsiyet kompozisyonu, onların cinsiyete (erkek/kadın)⁶ göre sınıflandırılması demektir. Tablo 3'e baktığımızda, göç edilen illere göre erkek göçmenlerin sayıları görülmektedir. Verilere göre Kerkük ili, hem kadın hem erkek göçmen sayısı bakımından en çok iç göçmen barındıran ildir. Bunun nedeni, Kerkük ilinin göç ettirilen bölgelere yakın olmasından dolayı göç eden aile sayısının çok olmasıdır. İkinci mertebede Bağdat bulunmakta ve bunun nedeni Irak'ın başkenti olması ve dolayısıyla daha çok iş fırsatları barındırmasıdır. Standartlaştırma ilkesini uyguladığımızda, erkek sığınmacı oranına göre iller aşağıdaki 4 seviyeye sınıflandırılmıştır:

- İlk seviye (1 ve üzeri): Sırasıyla her bir il için (2,76 - 1,02) standartlaştırma değerleriyle Kerkük ve Bağdat illerini kapsamakta.
- İkinci seviye (0,1 - 0,99): (0,73) standartlaştırma değeriyle Diyala ilini kapsamakta.
- Üçüncü seviye (-0,1 - -0,99): Sırasıyla her bir il için (-0,10 - -0,15 - -0,25 - -0,57 - -0,62 - -0,69 - -0,69 - -0,72 - -0,72) standartlaştırma değerleriyle Kerbela, Necef, Babil, Vasit, Kadisiye, Basra, Dikar, Mutenna ve Misan illerini kapsamakta.
- Dördüncü seviye (-1 ve daha az): Yok.

Tablo 3: Göç edilen illere göre İç göçmenlerin cinsiyete göre dağılımı

İl	Erkek sayısı	Standartlaştırma değeri	Kadın sayısı	Standartlaştırma değeri	Toplam
Kerkük	146382	2,76	145757	2,75	292139
Diyala	62673	0,73	62968	0,74	125641
Bağdat	74553	1,02	75037	1,03	149590
Babil	22240	-0,25	22376	-0,24	44616
Kerbela	28217	-0,10	28121	-0,10	56338
Vasit	8777	-0,57	8560	-0,58	17337
Necef	26191	-0,15	26089	-0,15	52280
Kadisiye	6922	-0,62	6953	-0,62	13875
Mutenna	2667	-0,72	2635	-0,72	5302
Dikar	3759	-0,96	3676	-0,70	7435
Misan	2696	-0,72	2595	-0,72	5291
Basra	3779	-0,96	3915	-0,69	7694
Toplam	388856		388682		777538

Kaynak: Planlama Bakanlığı, Merkezi İstatistik Kurumu, Kürt Bölgesel Yönetimi hariç Irak'ın 2016 iç göçmen nüfus sayımı, sayfa 19 verilerine dayanarak araştırmacı tarafından düzenlenmiştir.

⁶ Al Ketbi Rana Abdulhasan Jasim(2002), *Necef ilinin 1977-1997 dönemi iç göç coğrafi analizi*, Kufa Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yüksek lisans tezi.

Yaş Dağılımı

Yaş kompozisyonu, iç göçmen nüfusun belirli yaş aralıklarına göre kategorilere ayrılması anlamındadır⁷.

- Küçük yaştakiler (15 yaş altı): İç göçmenler içerisinde küçük yaştakiler grubu toplam sığınmacıların %43,5'ini oluşturmaktadır. Verilere göre barındırdığı küçük yaştaki göçmenler bakımından %46,8'lik oranla Dikar ili birinci sırada ve %41,2'lik oranla Diyala ili sonuncu sırada yer almıştır.
- Orta yaştakiler (15-64 yaş arası): İç göçmenler içerisinde orta yaştakiler grubu çeşitli illerdeki toplam iç göçmenlerin %54,5'ini oluşturmaktadır. Verilere göre barındırdığı orta yaştaki iç göçmenler bakımından %56,3'lük oranla Diyala ili birinci sırada ve %51,2'lik oranla Kadisiye ili sonuncu sırada yer almıştır.
- Yaşlılar (65 yaş ve üzeri): İç göçmenler içerisinde yaşlılar grubu, çeşitli illerdeki toplam iç göçmenlerin %2,0'lık oranla en küçük dilimini oluşturmuştur. Verilere göre barındırdığı yaşlı iç göçmenler bakımından %2,5'lik oranla Diyala ili birinci sırada ve %1,6'lık oranla Necef ili sonuncu sırada yer almıştır.

Tablo 4: Göç edilen illere göre İç göçmenlerin yaşa göre dağılımı

İl	15 yaş altındakilerin oranı	15-64 yaş arasındakilerin oranı	65 yaş üstündekilerin oranı	Toplam
Kerkük	43,3	54,7	2,0	100
Diyala	41,2	56,3	2,5	100
Bağdat	42,5	55,6	1,9	100
Babil	45,4	52,7	2,0	100
Kerbela	45,7	52,5	1,8	100
Vasit	45,4	52,7	1,9	100
Necef	46,4	51,9	1,6	100
Kadisiye	46,8	51,2	1,9	100
Mutenna	46,5	51,4	2,1	100
Dikar	46,8	51,4	1,8	100
Misan	46,5	51,8	1,7	100
Basra	44,6	53,6	1,8	100
Ortalama	43,5	54,5	2,0	100

Kaynak: Planlama Bakanlığı, Merkezi İstatistik Kurumu, Kürt Bölgesel Yönetimi hariç Irak'ın 2016 sığınmacılar nüfus sayımı, sayfa 25 verilerine dayanarak araştırmacı tarafından düzenlenmiştir.

⁷ Irak'taki zorunlu iç göç, Entegrasyonun engelleri, Birleşmiş Milletler Uluslararası Göç Örgütü-Irak (IOM), Aralık 2013

Eğitim Durumu

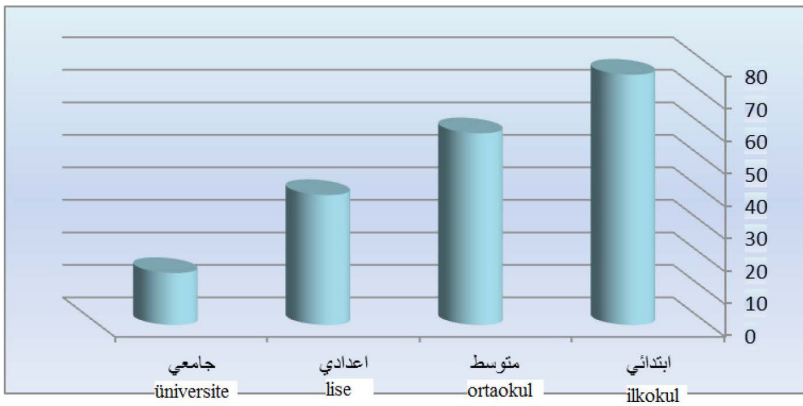
Eğitim kompozisyonu, iç göçmenlerin tahsil durumuna göre kategorilere ayrılması anlamına gelmektedir. Göç edilen illerdeki iç göçmen sayısı toplam 777538 kişiye ulaşmış olup tahsil durumlarına göre sınıflandırılmışlardır. Eğitim seviyelerinin toplamının %77'lik oranıyla ilkokul mezunları en yüksek orana sahip olmuştur ve bu grup küçük yaştakilerden oluşmaktadır. Ortaokul mezunları geri kalan oranların %58,6'lık oranına sahip olmuştur ve küçük yaştakiler ile orta yaştakiler gruplarından oluşmaktadır. Lise mezunları diğer eğitim seviyelerinin geri kalan oranlarının %40,4'lük oranına sahip olmuştur ve orta yaş grubundakilerden oluşmaktadır. Üniversite mezunları ise %15,9'luk oranla 2014 yılı iç göçmen nüfusunun eğitim kompozisyonundaki en küçük dilimi oluşturmuştur. Orta yaştakiler kategorisinden oluşan bu gruptakiler aynı zamanda ekonomik olarak aktif olanlardır ve eğitim topluluğunun geçimini sağlayanlardır⁸.

Tablo 5: İç göçmenlerin eğitim seviyesine göre dağılımı

Eğitim seviyesi	Oranı
İlkokul mezunları	%77
Ortaokul mezunları	%58,6
Lise mezunları	%40,4
Üniversite mezunları	%15,9

Kaynak: Planlama Bakanlığı, Merkezi İstatistik Kurumu, Kürt Bölgesel Yönetimi hariç Irak'ın 2016 sığınmacılar nüfus sayımı, sayfa 31 verilerine dayanarak araştırmacı tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 2: 2014 yılı iç göçmenlerin eğitim durumunun dağılımı

Tablo 5'e göre düzenlenmiştir.

⁸ Lahib Higel(2016), *Iraq's Displacement Crisis: Security and Protection*, The Ceasefire Centre for Civilian Rights.

Medeni Durum

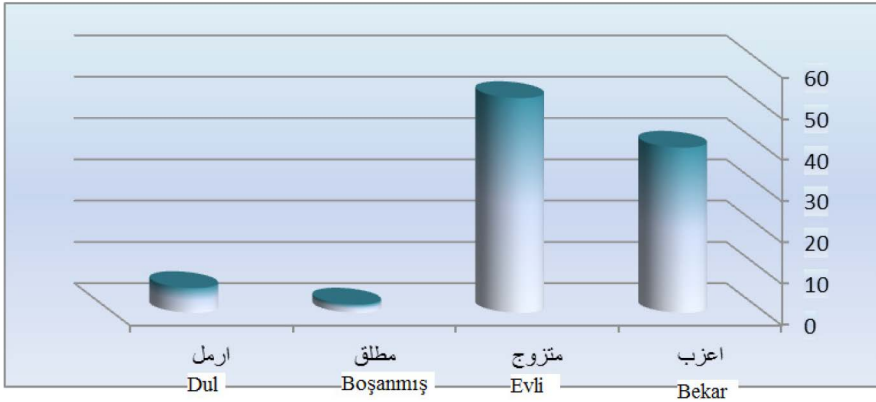
Medeni duruma göre kompozisyon, nüfusun bekâr, evli, boşanmış veya dul gibi medeni durumlarına göre kategorilere ayrılmasıdır⁹. Planlama Bakanlığının hedef topluluk üzerinde yaptığı araştırmaya ve Tablo 6'ya bakıldığında iç göçmenlerin medeni durumlarına göre sayı dağılımını görülmektedir. %52,3 oranla evli sığınmacılar en büyük orana sahiptir. Ardından %40'lık oranla bekâr sığınmacılar ikinci sıradadır. %1,7 oranla boşanmış sığınmacılar sonuncu sıradadır ve bu oran 2014 yılı için iç göçmenlerin medeni duruma göre nüfus dağılımı içerisindeki en düşük orandır.

Tablo 6: 2014 yılı için iç göçmenlerin medeni duruma göre kompozisyonu

Medeni durum	Oran
Bekâr	%40
Evli	%52,3
Boşanmış	%1,7
Dul	%5,9
Toplam	%100

Kaynak: Planlama Bakanlığı, Merkezi İstatistik Kurumu, Kürt Bölgesel Yönetimi hariç Irak'ın 2016 sığınmacılar nüfus sayımı, sayfa 36 verilerine dayanarak araştırmacı tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 3: 2014 yılı için iç göçmenlerin medeni duruma göre kompozisyonunun bağıl dağılımı.

Tablo 6'ya göre düzenlenmiştir.

⁹ Alsaadi Hussein Kareem Hamad, (2012), Kut kentine yapılan zorunlu göçün mekansal analizi, Wasit Üniversitesi Edebiyat Fakültesi dergisi.

İç Göçmenlerin Milli Kökeni

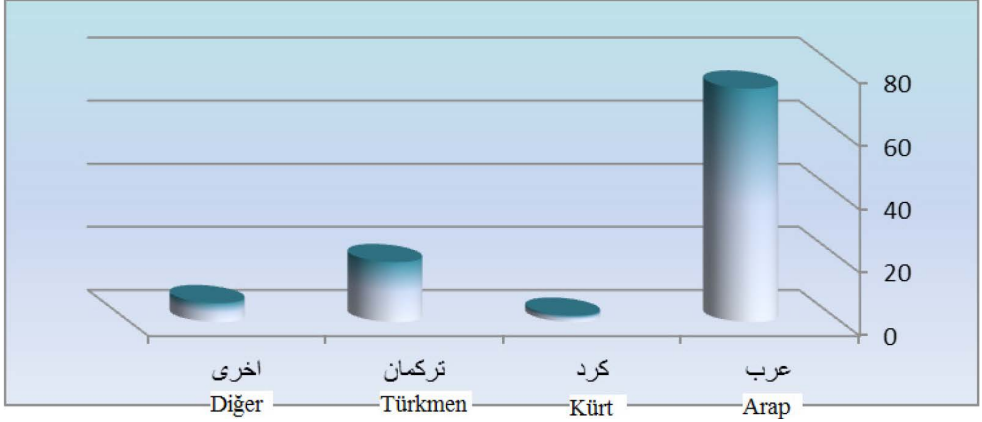
Burada iç göçmenlerin ait oldukları millî kökene göre (Arap, Kürt, Türkmen vb.) dağılımı kastedilmektedir¹⁰. Planlama Bakanlığının hedef topluluk üzerinde yaptığı araştırmaya göre sığınmacılar millî kökenlerine göre kategorilere ayrılmıştır. Tablo 7'ye bakıldığında, hedef topluluğun yüzdelik oranlarını görülmektedir. Verilere göre Arap kökenli iç göçmenler %73,8'lik oranla en büyük orana sahiptir. Kürt kökenli iç göçmenler en düşük orana sahip dilimdir ve çoğu Diyala, Ninova ve Salahaddin illerinden göç ettirilenlerdir.

Tablo 7: 2014 yılı için iç göçmenlerin milli kökene göre oranları

Milli köken	Oran
Arap	%73,8
Kürt	%1,4
Türkmen	%18,8
Diğer	%6

Kaynak: Planlama Bakanlığı, Merkezi İstatistik Kurumu, Kürt Bölgesel Yönetimi hariç Irak'ın 2016 iç göçmen nüfus sayımı, sayfa 41 verilerine dayanarak araştırmacı tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 4: İç göçmenlerin milli kökene göre bağlı dağılımı

Tablo 7'ye göre düzenlenmiştir.

Tablo 8'e baktığımızda ise göç edilen illere göre iç göçmen nüfusunun dağılımını görebilmekteyiz. Verilere göre, Diyala iline göç eden iç göçmenleri; Arap kökenli göçmenler %91,6 oranla, Kürt kökenli göçmenler %5,2 oranla, Türkmen kökenli göçmenler %2,9 oranla ve diğer iç göçmenler %0,4 oranla oluşturmaktadır.

¹⁰ Alsaadi Abbas Fadel(2014), *Nüfus coğrafyası, birinci bölüm*, Edebiyat Fakültesi, Bağdat Üniversitesi.

Kerkük iline göç eden iç göçmenler etnisite bakımından; Arap kökenli göçmenler %88,5, Kürt kökenli göçmenler %1,0, Türkmen kökenli göçmenler %9,9 ve diğer göçmenler %0,5 oranlarında dağılım göstermektedir ¹¹.

Bağdat iline göç eden iç göçmenler bakımından Arap kökenli göçmenler %86,9 orana, Kürt kökenli göçmenler %0,4 orana, Türkmen kökenli göçmenler %8,9 orana ve başka kökenli göçmenler %3,8 orana sahiptir.

Kerkük iline göç eden, Arap kökenli göçmenler %88,5 orana, Kürt kökenli göçmenler %1,0 orana, Türkmen kökenli göçmenler %9,9 orana ve başka kökenli göçmenler %0,5 orana sahiptir.

İç göçmenlerin kökeni bakımından gittikleri illeri incelediğimizde, Arap kökenli iç göçmenlerin %91,6 oranla ve Kürt kökenli iç göçmenlerin %5,2 oranla en çok Diyala iline göç ettiği görülmektedir. Türkmen kökenli iç göçmenlerin ise %65,6 oranla en çok Kerbela iline göç ettiğini ve diğer kökenli iç göçmenlerin (Hristiyanlar, Sabiiler, Yezidiler ve diğerleri) en çok Vasit iline göç ettiği görülmektedir.

Tablo 8: 2014 yılı için illere ve milli kökene göre iç göçmen nüfusun sayı dağılımı.

İl	Arap kökenli	Kürt kökenli	Türkmen kökenli	Diğer kökenliler	Toplam
Kerkük	%88,5	%1,0	%9,9	%0,5	%100
Diyala	%91,6	%5,2	%2,9	%0,4	%100
Bağdat	%86,9	%0,4	%8,9	%3,8	%100
Babil	%53,0	%0,2	%35,8	%11,0	%100
Kerbela	%24,7	%0,2	%65,6	%9,5	%100
Vasit	%19,1	%0,5	%25,4	%55,0	%100
Necef	%20,9	%0,2	%62,2	%16,6	%100
Kadisiye	%32,6	%0,3	%37,6	%29,5	%100
Mutenna	%40,3	%1,2	%28,2	%30,3	%100
Dikar	%49,5	%2,1	%18,4	%30,0	%100
Misan	%43,2	%0,2	%25,2	%31,3	%100
Basra	%78,6	%1,5	%11,4	%8,4	%100
Ortalama	%73,8	%1,4	%18,8	%6,0	%100

Kaynak: Planlama Bakanlığı, Merkezi İstatistik Kurumu, Kürt Bölgesel Yönetimi hariç Irak'ın 2016 iç göçmen nüfus sayımı, sayfa 45 verilerine dayanarak araştırmacı tarafından düzenlenmiştir.

¹¹ Anthony Cordesman(2007), *Emma Davies, Irak'taki mezhepsel ve ırksal şiddet ve isyan*, Stratejik ve Uluslararası Çalışmalar Merkezi.

Barınaklara Göre Dağılım

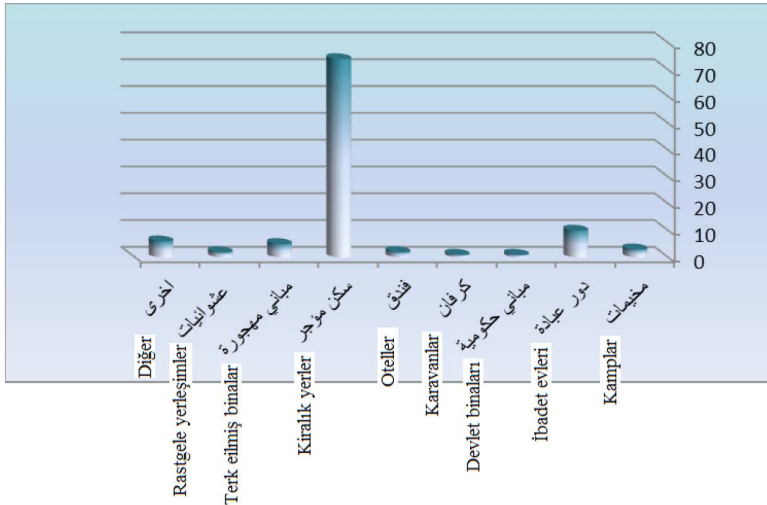
Planlama Bakanlığının araştırma ekipleri tarafından yapılan çalışmada iç göçmenler yaşadıkları barınağa göre sınıflandırılmışlardır. Buna göre kamplar, devlet binaları, kiralık evler gibi yaşam alanları belirlenmiştir. Tablo 9'a baktığımızda, iç göçmenlerin içerisinde yaşadıkları barınağa göre dağılımını görebilmekteyiz. Verilere göre, iç göçmenlerin içerisinde yaşadıkları barınak bakımından kiralık evler %73,7 oranla ilk sıradadır. İkinci sırada ise ibadethaneler yer almıştır. Devlet binaları ve karavanlar %0,8 oranla sonuncu sıraya yerleşmişlerdir.

Tablo 9: Zorunlu iç göçmenlerin içerisinde yaşadıkları barınağa göre dağılımı.

Sığınma yeri	Oran
Kamplar	%2,9
İbadet evleri	%9,4
Devlet binaları	%0,9
Karavanlar	%0,8
Oteller	%1,3
Kiralık evler	%73,7
Terk edilmiş binalar ve umumi yerler	%4,5
Rastgele yerleşim yerleri	%1,2
Diğer	%5,3

Kaynak: Planlama Bakanlığı, Merkezi İstatistik Kurumu, Kürt Bölgesel Yönetimi hariç Irak'ın 2016 iç göçmen nüfus sayımı, sayfa 53 verilerine dayanarak araştırmacı tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 5: Barınağa göre iç göçmenlerin dağılımı

Tablo 9'a dayanarak düzenlenmiştir.

Zorunlu İç Göçün Yol Açtığı Etkiler

Zorunlu iç göç, iç göçmenler üzerinde etkiler bırakan önemli bir sorundur. Daha önce de sözünü ettiğimiz gibi çeşitli psikolojik, insani, ekonomik, sosyal ve siyasi düzlemlerde başka sorunların oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Sonuçta iç göçmenler yaşadıkları yerleri terk ederek farklı gelenek ve göreneklere sahip topluluklarda yaşamaya başlarlar. Bu sorunlara, sığınmacının daha alt sınıfmış gibi davranışa maruz kalmasına yol açan toplumsal bakış açısı da eklenebilir. Öte yandan pek çok iç göçmen iş yerinden uzaklaşmak veya işini tamamen bırakmak ve yeni bir meslek edinmesini gerektiren farklı işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır. Zorunlu iç göçe maruz kalan topluluklarda yaşanan diğer önemli sorunlar işsizlik oranının korkunç derecede yüksek olması ve suç oranlarının yaygınlaşmasıdır¹².

Sonuçlar

Araştırma aşağıda sayılı bazı sonuçlara varmıştır:

- Kerkük, Diyala ve Bağdat illeri, göç ettirilen bölgelere yakın olduklarından en çok zorunlu iç göçmen alan iller olmuştur.
- Zorunlu göçe maruz kalan nüfusun çoğunluğu Arap kökenlilerden oluşmakta ve ardından sırasıyla Türkmen kökenliler, Kürt kökenliler ve diğer kökenlere ait olanlar gelmektedir.
- Zorunlu göçe maruz kalanların nüfus yapısı içerisindeki çoğunluk küçük yaştakilerden (15 yaş altı) oluşmakta ve bunun nedeni ailelerin büyük olmasından kaynaklanmaktadır.
- Her bir aile için 5,2 kişi ortalamasıyla Kerkük ili en büyük iç göçmen aile ortalamasına sahip olmuştur.
- Zorunlu göçe maruz kalanların çoğu barınmak için kiralık yerleri tercih etmişlerdir. Aynı zamanda pek çok iç göçmen kamplarda, ibadethanelerde, devlet binalarında, terk edilmiş binalarda ve rastgele yerleşimlerde barınmaktadır.

Tavsiyeler

Zorunlu iç göç olgusuyla ilgili araştırmanın vardığı sonuçlara bakıldığında, olgunun büyümesine engel olmak ve oynadığı rolü azaltmak için aşağıdaki çözümler yerine getirilmelidir:

- Irak'ın Göç ve Göçmenler Bakanlığının ve bazı insan hakları örgütlerinin rolü etkinleştirilmelidir. Çünkü bu kurumlar, zorunlu iç göçe

¹² Beladi Stratejik Araştırmalar Merkezi(2014), *Irak'taki sığınmacıların sorunları*, İnsan hakları bölümü, azınlıklar meseleleri birimi.

maruz kalanların ihtiyacının karşılanmasında ve bu gibi meselelerin iyileştirilmesi için yerel ve uluslararası deneyimlerden yararlanmada önemli rol oynamaktadırlar.

- İç göçün olgusunun, maddi yönüyle ilgilenerek, evleri yıkılan iç göçmenlerin zararları tazmin edilmeli. Aynı şekilde manevi ve psikolojik yönüyle de ilgilenilmelidir.
- Zorunlu iç göçmen topluluklarındaki nüfus yoğunluğunun öğrencilerden ve küçük yaştakilerden oluştuğu göz önünde bulundurularak, zorunlu göç sürecinde okuldan uzak kalan öğrencilerin durumlarını iyileştirebilecek eğitim alanında alınan kararlar ihmal edilmemelidir.
- Kamplarda yaşayan zorunlu göçmenlerle ilgilenilmeli, onlara gerekli yardımlar ve sağlık hizmetleri ulaştırılmalıdır.
- Güvenlik ve siyasi istikrar sağlanarak olgunun emniyet yönüyle ilgilenilmelidir. Çünkü güvenlik faktörü iç göçün ciddi biçimde büyümesi ve zorunlu iç göçmen sayısının artması konularında birincil faktördür.

KAYNAKÇA

- Abdel Moneim Abdelwahab(1997), *Uluslararası ve siyasi ilişkiler coğrafyası, jeopolitik ve siyasi coğrafya bilimleri üzerinde araştırma ve uygulamalı analiz*, Al Wehda basım ve yayınevi, 1. basım, Kuveyt.
- Ahmad Abdel Samee'(2008), *İstatistiğin İlkeleri*, Dar Albedayah basım ve yayınevi, Amman.
- Al-Ketbi Rana Abdulhasan Jasim(2002), *Necf ilinin 1977-1997 dönemi iç göç coğrafi analizi*, Kufa Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yüksek lisans tezi.
- Alsaadi Abbas Fadel(2014), *Nüfus coğrafyası, birinci bölüm*, Edebiyat Fakültesi, Bağdat Üniversitesi.
- Alsaadi Hussein Kareem Hamad(2012), *Kut kentine yapılan zorunlu göçün mekânsal analizi*, Wasit Üniversitesi Edebiyat Fakültesi dergisi.
- Anthony Cordesman, Emma Davies(2007), *Irak'taki mezhepsel ve ırksal şiddet ve isyan*, Stratejik ve Uluslararası Çalışmalar Merkezi.
- Beladi Stratejik Araştırmalar Merkezi(2014), *Irak'taki iç göçmenlerin sorunları, İnsan hakları bölümü, azınlıklar meseleleri birimi*.
- Birleşmiş Milletler Uluslararası Göç Örgütü-Irak (IOM)(Aralık 2013) *Irak'taki zorunlu iç göç, Entegrasyonun engelleri*
- Birleşmiş Milletler(2013,Aralık), *Uluslararası Göç Örgütü-Irak (IOM), Irak'taki zorunlu iç göç, entegrasyonun engelleri*, Bağdat.
- Lahib Higel(2016), *Iraq's Displacement Crisis: Security and Protection*, The Ceasefire Centre for Civilian Rights.
- Osama Rabie Amin(2007), *Spss programıyla istatistiksel analiz*, Birinci bölüm, ikinci baskı, Ticaret Fakültesi, Menoufia Üniversitesi, Mısır'ın Anglo Kütüphanesi, Kahire.

2014-2018 YILLARI ARASINDA KERKÜK'TEN TEHCİRLER VE TÜRKİYE'NİN YARDIMLARI

Salih Khidhir Mohammed*

Giriş

Göçmenlik ve Yer Değiştirme Dairesi, Göçmenleri İzleme Komitesi, Kerkük Sağlık Servisi ve insani yardım kuruluşlarının yaptıkları anketlerden yola çıkarak göçmenlik konulu bir saha araştırması yapmak ve Kerkük'teki çok sayıda göçmeni (yerinden edilmiş insanı) incelemek için kampları, göç idarelerini ve diğer kuruluşları ziyaret etmek uygun bulunmuştur. Ayrıca konut, yaşam, eğitim, sağlık ve idare konuları da araştırılmıştır. Başlangıçta, yerinden edilmişlerin kısa tarihçesinin bir kısmı açıklanmıştır. Türkiye'nin, Türk Yeşilay'ı ve Kızılay'ının ve diğer Türk kuruluşlarının Irak'ta, özellikle de Kerkük ilindeki göçmenlere yardım konusundaki rolü açıklanmıştır.

Araştırma, yoğun ziyaretler gerçekleştirilerek yerinden edilmiş kişilerin sayısını belirlemek ve her bir kampta onlara ne sağlandığını görmek için yapılmıştır. Yukarıda belirtilen merkezler, araştırmayı yapanlarla iş birliği hâlinde olan bu merkezlerin temsilcileri eşliğinde ziyaret edilmiştir. Ayrıca, yerinden edilmiş kişilerin bazıları için yer değiştirme kampları ve yaşam tarzları hakkında bilgi edinmek için Türk yardımlarının ulaştığı Leylan, Yahyava ve Dakuk kamplarında da anketler yapılmıştır.

Yardımların çoğunun Yahyava kampına yönelmiş olması sebebiyle bu kampa odaklanılmıştır. Sayısal veriler ve yardımın hacmi, kamu yetkililerinden teyit edilmiştir. Tablolar hâline getirilen gıda maddeleri de dâhil olmak üzere burada "yiyecek sepeti" olarak adlandırılan sayısal

* Dr., Kerkük Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Tarih Bölümü, Öğretim Üyesi, Irak

veriler ve yardımın durumu, kamu kuruluşlarından teyit edilerek aynı ve hazırlanmış materyallerle birlikte bu aktiviteler araştırmanın kapsadığı yıllara dağıtılmıştır. Daha sonra bu kamplardan sorumlu olanlarla yapılan röportajlardan ve raporlardan elde edilen gıda kolisi ve aynı yardımların toplam rakamları eklenerek bir karşılaştırma yapılmıştır. Türkiye'nin sağladığı çadır sayısı, elektrik, su tesisatı yapımı ve bunları sığınmacılara ulaştırma konusundaki yardımlar da açıklanmıştır. Ayrıca Türkiye tarafından teslim edilen mobilya ve mutfak aletleri gibi ev eşyalarına da göz atılmıştır. Yerinden olmuş kişilerin ilaçlarını karşılama ve tedavi için Türk hastanelerine özellikle de tedavi edilemez hastaların gönderilmesi dâhil olmak üzere Türkiye'nin sağlık alanındaki rolü incelenmiştir. Türk sağlık ekiplerinin Ülke İçinde Yerinden Olmuş Kişiler (ÜİYOK) kamplarına yaptıkları ziyaretlerin sayısı araştırılmıştır. Ayrıca Kerkük'te bulunan Yahyava Sağlık Merkezi, sığınmacılara yapılan ilaç yardımının ve eğitim yardımlarının istatistiğini çıkarmak konusunda araştırmaya yardımcı olmuştur.

Tarihsel Arka Plan

İnsan göçü, geçici veya kalıcı olarak kalmak amacıyla insanların bir bölgeden yeni bir bölgeye hareketi olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, bireylerin¹ yaşadıkları ülkede bir yerden diğerine coğrafi hareketi olarak da tanımlanabilir. Göçmenlik de bir ülkeden başka ülkelere geçiş de yasal ve yasa dışı olabilir. Bununla birlikte Irak'ta yaşanan göçler devletin yönlendirmesiyle gerçekleşmiştir. Bu bölgede olan göç, devletin baskısı veya savaş² nedeniyle yaşanmıştır. 2005 yılı Irak anayasası, hak ve görevler konusunda yaşama hakkı, eğitim, konut ve göç etme hakkı gibi tüm temel hak ve özgürlükleri güvence altına alır.³ Ayrıca uluslararası göç fikrine göre göç, kişi ve grupların çeşitli sebeplerden dolayı yerlerini ve vatanlarını terk etmesidir. Irak'taki göç, yerinden edilmiş kişilerin Kerkük'e varması ve onlar için Leylan, Yahyava ve Dakuk merkezleri gibi kamplara yerleşmesiyle gerçekleşmiştir.

Eski çağlardan beri var olan göçün (sığınmacılık) sebepleri, etkenleri ve çeşitleri vardır. Nitekim göç, insanın iradesine göre pek çok tasnife tabi tutulmuştur. Göç iki şekilde gerçekleşir: İradi ve zorunlu. Bunlar da kalıcı ve

¹ Irak'taki Temsilciler Konseyi'nin (göç olgusu) İnternet'te yayımlanan raporu Mustafa Muhammed Radhi Ziyaret Tarihi 6/1

² Uluslararası Hicret Örgütü'nün 2018 Nisan Ayı Mawshar El-Awda Raporu, araştırmacı Mustafa Mohamed Radi tarafından tercüme edilmiştir.

³ 3/5/2019 tarihinde Şube Müdürü ile görüşerek Kerkük Göçmenlik Biriminden elde edilen bir rapor.

geçici olmak üzere iki çeşide ayrılır. Bazı kaynaklar göçü coğrafi ve mekânsal konuma göre, iç mekâna (yani şehir içi ve tek kubbe) ve dış mekâna göre ayrımına tabi tutmaktadır.⁴ Bazı araştırmacılar, göçü göçmenlik, toplu hâlde ve uzun mesafelerde yer değiştirme (hicretü vâfida) veya gelen göç (hicre kâdime) şeklinde ayrımına giderek tanımlamaktadır. Bütün bu tasniflerin etkenleri ve sebepleri bulunmaktadır. Gençleri göçe iten nedenler arasında ekonomik ve siyasal sebepler, özgürlük arayışı, siyasi kargaşa ve askerî çatışmalar⁵ vb. vardır.

Göç sebebi olarak her ne kadar tek başına din önemli bir faktör olarak kabul edilse de dil, akrabalık vb. gibi sosyal ilişkiler de göçün sebebi olabilir. Bir ülkede dinî azınlıkta olmak da başka bir etkidir. Kimi görüşe göre ise bilimsel ve pratik deneyim kazanmak için de göç edilebilir. Bununla birlikte göçmenliğe olumlu ve olumsuz yaklaşımlar vardır. Göçmenliğin olumlu yönleri arasında farklı halklarla iletişim kurmak, onların kültürlerini, geleneklerini ve göreneklerini öğrenmek sayılabilir. Kimileri göçmenliğin gerekli olduğuna inanmaktadır. Kimileri ise seyahat etmenin ve göçebe hayat sürmenin bu konuda yazılı eser ortaya koymak isteyenler için yaşanması gereken zorunlu bir deneyim olduğu görüşündedirler. Londra'dan Mekke'ye göç eden Arthur, "Eğer göç olmasaydı Mekke ile tanışamayacak, İslam dinini öğrenip onun hakkında yazamayacak hatta İslam'a giremeyecek ve adım Hacı Ali Zengibar olmayacaktı." demiştir. Medine, Mekke, Cidde⁶ ve yaşadığı tüm şehirlerin doğru betimlemesini yaşadığı göçmenlik ile birlikte yapmıştır. Göçün olumsuz yönleri arasında ise bir bireyin yeni gelenek-göreneklere yönelmek için şehrini ve geleneklerini ardında bırakması ve dilini kaybetmesinin yanında yeni bir dil benimsemesi gibi birçok husus sayılabilir. Göçmenlik faaliyeti İslam'dan ve Risalet'ten önce ortaya çıkmıştır. Örneğin Hz. İbrahim Peygamber'in halkı, onu yaşadığı şehirden kovduktan sonra Hz. İbrahim'in göç etmesi, zorunlu göç olarak nitelendirilebilir. İbrahim, şöyle demiştir: "Ben Rabbime (O'nun emrettiği yere) gideceğim. O, bana yol gösterecektir."⁷ Asrı-saadette Resulullah (s.a.v) sahabelerine Kureyşliler tarafından yapılan işkenceden sonra Habeşistan'a göç etmeyi tavsiye ederek "Siz Habeşistan'a gitseniz iyi olur. Orada hiç kimsenin zulme uğramadığı bir hükümdar vardır. Orası doğruluk ülkesidir. Allah sizi belki orada ferahlığa kavuşturur." diye buyurmuştur. İslam'da yapılan ilk göç bu

⁴ Abdul Qadir Al-Qasir Al-Hijra, *Kırsal alandan şehre, göç üzerine bir sosyal alan araştırması* (Beyrut DT), s. 37.

⁵ Al Sharq Gazetesi İnternette yayınlanan Makale, sayı 78, ziyaret tarihi 1/6/2019

⁶ Hasan İbrahim Hassan, *İslam'ın Dini ve Kültürel Tarihi*, (Yeri Olmadan Tarihsiz), s. 207.

⁷ Kuranı Kerim, Şuara süresi 61 ayet.

olup toplamda bu göçe 16 kişi katılmıştır. Bu gruptakilerin 4 tanesi kadındır. İkinci göçte ise sayı erkek, kadın ve çocuk olmak üzere toplamda 82 kişiye ulaşmıştır. Aşağıdaki tablo bunlardan bazılarını açıklamaktadır.⁸ Göç, Hz.Peygamber (s.a.v.) döneminde de devam etmiştir. Aşağıdaki tabloda, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ve ona tabi olanların karşılaştıkları zorunlu göçün bir kısmı gösterilmektedir. Bunlardan bazıları İslami fetih ile ilgili bazıları ise Medine'nin İslam Devleti'nin başkenti olması ile ilgilidir. Bazıları ise anlaşmalar, ittifaklar ve güvenlik istikrarı ile ilgili durumlardan kaynaklı göçlerdir.

Hicri Tarih	Miladi Tarih	Uğradığı Şehirler
27 Safer Perşembe, Göç 1	13 Eylül 622	Mekke'den ayrıldı ve 3 gün Sevr mağarasında kaldı.
1 Rebiülevvel Pazartesi, Göç 1	26 Temmuz 622	Sevr Dağı'ndan ayrıldı ve Yesrib'te kaldı.
7 Rebiülevvel Pazartesi, Göç 1	23 Eylül 622	Medine yakınındaki Kuba'ya ulaştı.

Özellikle, Ömer bin El Hattab'ın (ra) halife olması ve yargının siyasi iktidardan ayrılmasıyla insanların Medine'ye göçü artmıştır. Halife Osman bin Affan (ra) döneminde askerî ve siyasi kargaşa nedeniyle Mısır ve Irak'tan büyük bir göç olmuştur. Emeviler halifeliği ve özellikle Halife Muaviye bin Abu Sufyan döneminde, başkent Kufe'nin Şam'a taşınmasından sonra göç Şam'a doğru artmış ve Bilad'üş-Şam cazibe merkezi hâline gelmiştir. Abbasi halifeliği döneminde Bağdat'ın İslami başkent olmasıyla beraber şehir, siyasi ve ticari bir cazibe merkezi hâline gelmiştir.⁹ Modern dönemlere gelince özellikle farklı toplumlar arasındaki insan hareketinin kalıcı bir aşama olarak görüldüğü tarihsel süreçte göç olgusu iki aşamada incelenebilir: Coğrafi keşifler ve sömürgecilikten 18. yüzyıla kadar uzanan ve mesafe faktörünün zorlayıcılığı nedeniyle pek fazla göçün yaşanmadığı dönem ilk aşamadır. İkinci aşama ise 18. yüzyıldan günümüze kadar uzanır. Avrupa'da hüküm süren Sanayi Devrimi'nin, ulaşım imkânlarının gelişmesi sebebiyle mesafelerin yakınlaştığı dönemleri de kapsar.¹⁰ Bazı kaynaklar, 19. yüzyılın başında yaklaşık 30 milyonu Amerika Birleşik Devletleri'ne olmak üzere yaklaşık 57 milyon göçmenin Amerika kıtasına yerleştiği görüşündedirler. 1901-1910 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri'ne yaklaşık 9 milyon göçmen girmiştir ve burada göçmenlerin sosyal kimliklerine ulaşılabilir. Bu bağlamda, araştırmacılar yerlerinden edilmiş kişilerin¹¹ sosyal kimliğinin

⁸ Muhammed Abd El-Hay Şaban Sadrul İslam Şam (tarihsiz) ve Emevi devleti s. 75

⁹ Arthur John Waffle(2011), *Çağdaş Hacı'nın 1908'de Mekke'ye Yolculuğu*, Abu Dabi, s. 22.

¹⁰ Muhammed Samir Mustafa(2010), Yasa dışı Göç, *Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Arap Ekonomik Araştırmalar Derneği, Sayı 48-49.

¹¹ Abdul-Latif Al-Ani, *Al-Şam, ve Raşid halifeler ve Emevi dönemi* s. 38

göç edilen yerin varlığı ile var olabileceğine işaret etmektedir. Özellikle bu insanlar ülkeleri hakkında farkındalığa ve bilince sahip olduklarından dolayı her ülke kendi şart ve yöntemlerine göre yerinden edilmiş bu kişileri almak için çalışır veya bu kişileri kabul etmezler.

Kerkük'teki Kamplar

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), Kerkük'te Göç İdaresi ve BMMYK tarafından inşa edilmiş mülteci kampını ve Kerkük'te¹² bir Türk kuruluşu tarafından yapılan kampta yerinden edilmiş kişilerin durumunu yerinde izlemiştir.

Aşağıdaki tablo, Göçmen ve Yerinden Edilenler Dairesi, Sağlık Müdürlüğü, Kamp Veri Komitesi ve Kerkük Toprağında Yerinden Edilmişler Komitesi raporlarına göre yerlerinden edilmiş ailelere ilişkin bazı veriler içermektedir. Araştırma kapsamında odaklanılan ve gidip görülen yerler Dakuk, Leylan ve Yahyava kamplarıdır.¹³ Bu tablolar her kampın faaliyetinin başlangıcını gösterir. Bütün bunlar hakkında daha fazla bilgi için 1, 2, 3, 4 ve 5. tablolara bakınız.

Tablo 1: Her bir kamp bazında çadır, aile ve birey verileri

	Kamp ismi	Çadır ve Yapı Sayısı	Aile sayısı	Kişi sayısı
1	Leylan 1 Kampı	1649	1322	7583
2	Dakuk Kampı	849	698	3688
3	Yahyava Kampı	561	702	3725

Tablo 2: Kamp içindeki farklı gruplar. Göçmenlik departmanının verdiği ilk rakamlar gösterilmekte olup kampın ilk faaliyete geçtiği zamandan kalma verilerdir.

	Kamp adı	Anne sütü alan çocuk sayısı	Boşanmış sayısı	Dul sayısı	Engelli sayısı	Kronik hasta sayısı
1	Leylan 1	399	11	175	151	117
2	Dakuk	190	-	26	17	28
3	Yahyava	-	15	130	39	-

¹² 9 Mayıs 2019 tarihinde Kerkük Göçmen Dairesinde sığınmacılardan sorumlu yetkili kişiyle Bay Arsene'in resmi röportajı ve aynı şekilde Irak Temsilciler Konseyi raporu, s. 6-10 ve Ayrıca, Ramazan Ghani'ye 5 Ağustos 2019 tarihinde Yerinden Olanlar Komitesi'yle yaptığı röportaj

¹³ 11/2019 tarihinde Türkmen Yardımlaşma Derneği Başkanı Amin Terzi ile yapılan röportaj, 7 Haziran 2019 tarihinde Kerkük'teki evinde yerinden edilmiş bir sığınmacıyla yapılan röportaj 5 Haziran 2019 tarihinde Yahya kampı müdürü Latif Majeed ile yapılan röportaj, Ayrıca, 12 Mayıs 2019 tarihinde Kerkük İkmal Merkezi Müdürü Sn. Talal Mahmoud yapılan röportaj ve yahyava kampı müdürü ve bir sığınmacıyla yapılan röportaj.

Tablo 3: Ülke içinde yerlerinden olmuş ve farklı şehirlere sığınmış ailelerin sayısını göstermektedir.

	Kamp ismi	Bağdat	Kerkük	Ninova	Diyala	Anbar	Salahiddin	Babil
1	Leylan 1	-	688	28	14	10	581	2
2	Dakuk	-	678	2	-	-	118	-
3	Yahyava	-	130	390	-	-	24	-

Tablo analiz edildiğinde Leylan kampına sığınanların çoğunluğu, Salahattin şehrinden olurken Yahyava kampına sığınanların ise Ninova şehrinden olduğu görülmektedir. Dakuk kampına sığınanların ise Kerkük, Ninova ve Salahattin şehirlerinden olduğu görülmektedir. Daha fazla bilgi için 1 Haziran 2019 tarihinde Yahyava kamp direktörü ve ayrıca sığınmacılardan biri ile yapılan görüşmeye bakınız.

Tablo 4: Ocak-Mayıs 2019 aylarında ÜİYOK sayılarını göstermektedir.

Kamp ismi	Ocak ayı 2019		Şubat ayı 2019		Mart ayı 2019		Nisan ayı 2019		Mayıs ayı 2019	
	Aile sayısı	Kişi sayısı	Aile sayısı	Kişi sayısı	Aile sayısı	Kişi sayısı	Aile sayısı	Kişi sayısı	Aile sayısı	Kişi sayısı
Yahyava	500	2669	499	2656	500	2606	501	2663	497	2636
Leylan 1	1100	6235	1099	6208	1112	6256	1121	6294	1092	6153
Dakuk	363	2023	505	2835	504	2793	509	2843	499	2740
Toplam	1963	10927	2103	11699	2116	11699	2131	11800	2085	11529

Bu tabloda kamplara sağlanan yardım sebebiyle sayılarda yaşanan dalgalanmalar görülmektedir. 2019'un ilk ayları için Tablo 4'ü analiz ettikten sonra bu tablodaki sayıların 2018 yılının sonunu temsil ettiğini ve yerlerinden edilmiş kişilerin yüzdesinin 2018'in ikinci yarısında illerine dönene kadar aynı olduğu belirtilmiştir.

Tablo 5: Yaş gruplarına göre sayılar verilmiştir.

Kamp adı	Bir seneden az olan		1-5 yaş arası		6-17 yaş arası		18-35 yaş arası		36-59 yaş arası		60 yaş üstü	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Leylan 1	211	184	763	666	1411	1240	853	1079	441	560	59	143
Dakuk	99	91	359	395	664	657	302	514	188	303	41	75
Yahyava	40	41	259	243	669	640	510	557	317	304	53	92

Tablo, yardımların yaş grupları üzerindeki etkisinin büyüklüğünü göstermektedir. Kamplarda yiyecek ve aynı yardım oranının yaş grupları arasında eşit olması makul değildir. Bu ailenin büyüklüğüne ve kadın ve erkek üyelerinin sayısına göre değişir. Yukarıdaki tablo, yaş gruplarına göre rakamları göstermektedir ve kadın yüzdesi erkeklerden daha fazladır. Bu da her zaman kamplarda kadınların çok olduğunu göstermektedir. Yahyava kampının müdürüyle yaptığımız görüşmeye göre mevcut sayının fazla

olması nedeniyle elektrik ve su kullanım oranlarının diğer kamplarda daha fazla olduğu görülmektedir. Ayrıca, kamptan sorumlu yetkili ile yapılan görüşmelerin yanı sıra yerinden edilmiş bir kişiyle 9 Mayıs 2019 tarihinde yapılan görüşmeye göre kamplarda bulunan çocuk yüzdesinin -özellikle de erkek çocukları- daha çok olduğu dikkat çekmektedir.

Araştırmayı Kapsayan Kampların Coğrafyası

1. Leylan Kampı

Bu kamp 09 Haziran 2014 yılında kurulmuştur. Al-Jreisat aşiretinin yaşadığı Yarmaca köyüne yakın olan bu kamp, Taza ve Leylan arasındaki ana yol üzerinde bulunur. Kamp Leylan ve bu köy arasında yer almaktadır. Kerkük'e 24 km uzaklıktadır ve 130 dönümlük bir alana sahiptir. Uluslararası kuruluşlar tarafından yapılmıştır. Kampın etrafı sağlam çitlerle çevrilidir. Kamp, 1 Temmuz 2014 tarihinde araştırmacı tarafından ziyaret edildiğinde yapımı bitmek üzereydi ve sığınmacıların gelmesi yakındı. Bu kampa ait coğrafi veriler için Tablo 6'ya bakılabilir. Leylan 1 kampının bulunduğu toplam arazi alanı 130 dönümdür ve aşağıdaki gibidir:

Tablo 6: 130 dönümlük bir alanı kapsayan kamp arazisindeki dağılım ve kullanım tipini göstermektedir.

Dönüm alanı	Kullanım tipi
48	Dik çadır ve karavanlar
42	Caddeler ve boş alanlar
5	Okul
10	İki çadıra özel lavabolar ve umumi lavabolar
3	Sağlık merkezi
2	Kampın hizmet ve fonksiyonel yönetimi
18	Diğerleri (su depoları, malzeme depoları, halkla ilişkiler ve basit oyun alanları)

Dakuk Kampı

Kerkük ilinin güneydoğusunda ve Dakuk ilçesi yakınlarında kurulmuştur. 20 dönümlük bir alanı kapsamaktadır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği ortaklığıyla kurulmuştur. Yaklaşık 1.600 çadır, 162 karavan ve 36 ek çadır içerir. 80 dönümlük bir alanda yer almaktadır ve bu kamp, Kerkük Valiliği'ndeki büyük kamplardan birisidir.

Tablo 7: Bu kamp hakkında daha fazla bilgi için bk.

Dönüm alanı	Kullanım tipi
12	Dik çadır
4	Alanlar, caddeler ve banyolar
1	Okul
1	Sağlık merkezi
2	Diğer kullanımlar

Kamp raporlarını inceledikten sonra araştırmacının çalışma tablosu

Not: Bu kamptaki karavanlar ve diğer kamp mobil ahşap evler kastedilmektedir. Burada çok küçük banyolu/tuvaletli küçük odaları içerir. Tablo İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin raporu ve 4 Mayıs 2019 tarihinde Dakuk Hospital'da bir bölüm yetkilisi olan Abdülkadir Bey ile yapılan görüşmeye dayanarak oluşturulmuştur.

Yahyava Kampı

Leylan semtine yakın, ilçe merkezine sadece birkaç kilometre uzaklıktadır. 22 dönümlük bir alanı kaplar ve 312 çadır, 36 karavan ve 12 yapı içerir. Kerkük'e 20 km uzaklıktadır. 1 Ağustos 2014 tarihinde kurulan kamp bugün hâlâ işlevine devam etmektedir. Kerkük'teki Türkmen Cephesi ile iş birliği içinde bir Türk kuruluşu tarafından yönetilmekte ve buradaki sığınmacıların çoğu Telafer Türkmenlerinden oluşmaktadır.

Tablo 8: (1) Bu kampa ilişkin verileri içermektedir.

Kullanım tipi	Dönüm alanı
Dik çadır ve karavanlar	12
Okul	1
Sağlık merkezi	1
Servis alanları	4
Diğer	4

Bu kamp çadır sayısı ve üzerine beton dökümlerin yerleştirildiği bazı yapılar bakımından en önemli kamplardan biridir. Ayrıca burada bazı boş alan ve yeşil alanlar da vardır.

Sunulan Hizmetlerin Artıları ve Eksileri

İçme Suları

Temiz içme suları tankerler vasıtasıyla ulaştırılmaktadır. İki çadırın her biri için ortak tuvaletler ile tüm çadırlara günlük kullanım için su sağlamak üzere bir boru hattı ağı kurulmuştur. Banyo ve tuvaletlerde cinsiyet ayrımı gözetilmektedir.¹⁴

Açıklamalar

- Bu kampların çoğuna tanker kamyonları ile su dağıtımı yapılmaktadır.
- Tüm çadırlara günlük kullanım için su sağlamak üzere bir boru hattı ağı kurulmuştur.
- Yeşil alanların sulanması için kullanılan bir miktar su vardır.
- Suyun varlığını ve sürekli olarak su tanklarının çalışmasını sağlamak için akıtmadan sorumlu olan kamp görevlisi vardır.

Umumi tuvaletler

Kamplarda genellikle her iki çadır için özel tuvaletler ve sığınmacıların misafirleri için de bir umumi tuvalet bulunur. Ancak bu kamptan kampa farklılık gösterir¹⁵

Su yönünden eksiler

Bu başlık altında birçok problem saptanmıştır. Bu problemlerden bazıları şunlardır:

- Suların kirli olması ve bazen kesintilerin yaşanması,
- Tuvaletlerin zaman zaman tıkanması,
- Kanalizasyon altyapısının olmaması ve pis suyun kampın arkalarında durması.

¹⁴ 5 Mayıs 2019 tarihinde kamptaki sağlık merkezinin yöneticisi ile yapılan röportaj

¹⁵ 11 Haziran 2019 tarihinde kamp yöneticisi ile yapılan röportaj

Kamplarda Sağlık

Kamplarda yerinden edilmiş kişilere günlük hizmet veren sağlık merkezleri bulunmaktadır. Bu hizmetler, acil durum ve genel muayeneleri kapsamaktadır. Bazı merkezlerde çocuklar, hamile kadınlar ve yeni doğanlar için özel sağlık hizmetlerinin olduğu görülmüştür. Bu merkezler ayrıca yoğun sağlık eğitimi kampanyaları yürütmek için uluslararası ve yerel kuruluşlarla koordinasyon hâlinindedir. Buna ek olarak farklı yaş grupları için psikolojik destek projesi kursları verilmektedir. Tablo 1,2 ve 3 Leylan 1 Kampının sağlık durumunu, özellikle 2018 yılındaki kamptaki sağlık merkezi, Dakuk kampı ve Yahyava kampı dışında, Leylan dispanserine katılan hasta sayısını göstermektedir.

Tablo 1. Dakuk Kampı

289	Hasta sayısı
2267	Başvuran sayısı
29	Doğum sayısı

Tablo 2. Yahyava Kampı

189	Hasta sayısı
3907	Başvuran sayısı
52	Doğum sayısı

Tablo 3. Leylan Kampı

122	Hasta sayısı
2111	Başvuran sayısı
49	Doğum sayısı

Temel problemler

- Yahyava ve Leylan kamplarında ambulans bulunmaması,
- Kamplarda dış doktoru ve uzman doktorun bulunmaması,
- Kronik hastalıklar için ilaç eksikliği ve bunları yurt dışından satın alamama,
- Yatan hasta kapasitesinin zayıflığı.

Kamplarda Eğitim

Kamplarda eğitim çoğunlukla çadırlarda yapılmaktadır. Fakat eğitimi engelleyen pek çok problem mevcuttur. Tablo 1 bunu desteklemektedir.

Tablo 1. Leylan Kampı 2017-2018

Eğitim türü		Öğretmen sayısı		Öğrenci sayısı		Okul ismi
Lise	İlkokul	Ücretsiz öğretmen	Ücretli öğretmen	Hizmet İdari Görevlisi	Sayı	
Lise	İlkokul	10	6	2	285	Leylan 1 kampı okulu, erkekler
		6	7	3	600	Leylan 1 kampı okulu, kızlar
	İlkokul	8	14	4	315	Leylan 1 kampı okulu, karma

Tablo 2. Dakuk Kampı

Eğitim türü		Öğretmen sayısı		Öğrenci sayısı		Okul ismi
Lise	İlkokul	Ücretsiz öğretim görevlisi	Ücretli öğretmen	Hizmet İdari Görevlisi	Sayı	
	İlkokul	8	13	2	301	Dakuk kampı okulu, erkekler
	İlkokul	3	17	2	297	Dakuk kampı okulu, erkekler
						Dakuk okullarındaki kız ve erkek lise öğrencilerinin notları

Not: Dakuk kampında, sağlık çalışanı Muhammed Adnan ile 7 Mayıs 2019 tarihinde yapılan röportaj ve Göçmen Komite Müdürü Sayın Muhammed Fazaa ile 6 Mayıs 2019 tarihinde Kerkük Eğitim Müdürlüğü'nde yapılan görüşmeye dayanarak tablo oluşturulmuştur.

Tablo 3. Yahyava Kampı

Eğitim türü		Öğretmen sayısı		Öğrenci sayısı		Okul ismi
Lise	İlkokul	Ücretsiz öğretim görevlisi	Ücretli öğretmen	Hizmet İdari Görevlisi	Sayı	
Lise	İlkokul erkek	1	14	2	283	Yahyava kampı okulu, erkekler
	İlkokul	1	19	2	262	Yahyava kampı okulu, kızlar
		1	14	3	280	Karışık Lise

Not: 7 Mayıs 2019 tarihinde kamp müdürü ile kamp ilişkileri memuruyla yapılan görüşmeye dayanarak tablo oluşturulmuştur.

Temel problemler

Okullarda sınırlı sayıda derslik olması, farklı okul müfredatlarının olmaması (bu kamplardaki yerinden edilmiş kişiler Türkmen ve Arap unsurlardan oluşmaktadır) ayrıca sınıfların çadır olması ile birlikte kış mevsiminde yağmur sebebiyle dersliklerin zarar görmesi temel sorunlar arasında sayılabilir. Yine öğretmenlerin çoğunun sözleşmeli olması, aynı zamanda kampların şehre uzak olması sebebiyle öğretmenlerin ulaşımının zorlaşması bunların arasındadır.

Resmî Belgelerin Kaybolması

Yerinden olmuş kişilerin karşılaştığı sorunlar arasında aile belgelerinin veya doğum belgelerinin kaybolması vardır. Görüşülen birçok kamp sakini, medeni durum kimliği, konut kartı ve yemek kartları da dâhil olmak üzere çoğu belgelerinin kayıp olduğunu doğrulamıştır. Bu belgelerin kaybını kanıtlamak için çok zaman ve büyük çaba harcanmaktadır. Hatta bazıları bu yüzden uzun süre yardım malzemesi alamamaktadır.

İdari ve Güvenlik Zorlukları

Araştırma döneminde Irak'ın farklı bölgelerindeki olaylardan kaynaklanan güvenlik sorunu, sığınmacıların yerleştirilmesinde başarısızlığa yol açmaktadır. Bu da Kerkük'e giden göçmenler için endişe oluşturmaktadır.

Göçmenlerin vatanlarını, şehirlerini ve köylerini terk etmelerinden dolayı vatansızlık duygusunun azalması sebebiyle bir kısmı işlediği suçlarda vurdumduymaz tavırlar takınmaktadır. İş fırsatlarının eksikliği ve gençlerdeki işsizlik, suç oranının artmasına ve bazı kamplarda uyuşturucu kullanımının yaygınlaşmasına neden olmuştur.

Çok sayıda yerinden edilmiş insan nedeniyle ilde hükûmet ve yerel yönetimlerin zayıf performans göstermesi ve yönetimin zaman zaman durumu kontrol edememesi de bu zorlukları pekiştirmiştir.

Türkiye'nin yardımları

Türkiye, bu alanda kurum ve kuruluşlarının göstermiş olduğu çabanın sonucu olarak insani yardım alanında dünya lideri olmuştur. Nitekim yıllar boyunca buralara kucak açmış ve özellikle Kerkük'te yerinden edilmiş insanlara yardım alanında yoğun faaliyetlerde bulunmuştur. Bu yardımların arkasında hükûmet organlarının ve sivil toplum kuruluşlarının özellikle de Bakanlar Kurulu'na bağlı olan Türkiye İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı'nın (TİKA) yanı sıra Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) ve Türk Kızılayı'nın ciddi bir organizasyon performansı vardır.

Türkiye İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA), Türk İnsani Yardım Teşkilatı (İHH), Türk Kızılayı, Türk Yeşilay ve AFAD'ın yanı sıra Sadaka Taşı Derneği, 140'tan fazla ülkeye yardım sağlamıştır. Kerkük'teki sığınmacı kamplarına yardım yapan ofis de dâhil olmak üzere toplam 52 ofisi bulunmaktadır. 1 ve 2 numaralı tabloda kamp yerlerine göre 2014-2018 yıllarını kapsayan yardımlar gösterilmektedir. Bu tablolar dağıtım mekanizmasını ve onun şeklini göstermektedir.

Dağıtım, malzemeler Irak Türkmenleri Dayanışma ve Kalkınma Derneği'ne ulaştıktan sonra gerçekleştirilir. Nitekim bu dernek, özellikle Türk makamlarından malzemeleri teslim aldıktan sonra onları kamp ve bölgelerde görevlendirilen temsilcilere dağıtır. Dağıtım yöntemi, ailelere verilen kartların onayı ve yapısal bir idari mekanizma ile gerçekleştirilir. Eğer yardımlar nakit olarak yapılacak ise dağıtım makamları tarafından hazırlanan finansal mekanizmaya göre bankalar aracılığıyla dağıtırlar. Tutarlar bankaya yatırılır ve bankacılık mekanizması ile sahiplerine ödenir. Aşağıdaki tabloda dağıtılan ayni ve gıda yardımları gösterilmektedir.

Dernek başkanı dağıtım yönteminin günlük ve haftalık programlarla belirlendiğini vurgulamıştır. Bazen de dağıtım yönteminin Türkiye'den gelen ayni ve gıda yardımının durumuyla alakalı olduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda Kerkük'teki mülteci kamplarına araştırmacıyla irtibata geçerek yardım etmek isteyen bağışçılar ve hayırseverlerden gelen yardımlar da mevcuttur. Bu bağışçıların isteğine göre bazen yerinden olmuş kişileri, yardımseverlerin bağış yaptığı merkezlere ve alanlara getirmek durumunda kalılabilmektedir. Amaç, yerinden edilenlerin çoğuna yardım sağlamaktır ve aşağıdaki tablolar bunu doğrulamaktadır.

15 Haziran 2019 tarihinde Türkmen Yardımlaşma Derneği başkanı ile yapılan görüşmede yukarıdaki bilgilerin doğru olduğu ifade edilmiştir.

Tablo 15. Türk hükümeti ve kurumları tarafından yerinden edilmiş kişilere dağıtılan gıda yardımları (2014- 2018 arası)

	UYGULAMA YERİ	Bağışçı	Faydalanan Aile sayısı	Proje	
12/7/2014	KERKÜK YEŞİL MAHALLE (sığınmacıların yaşadığı)	Kerkük'teki hayırseverler	183 Aile	Gıda maddesi	1
12/7/2014	Sığınmacılar Derneği (Kerkük)	İHH	5000 Aile	Gıda maddesi	2
18/7/2014	Sığınmacılar Derneği (Kerkük)	İHH	350 Aile	Gıda maddesi süt	3
19/7/2014	Sığınmacılar Derneği (Kerkük)	İHH	750 Aile	Gıda maddesi	4
25/7/2014	Sığınmacılar Derneği (Kerkük)	Türk Sadaka Taşı Derneği	400 Aile	Gıda maddesi	5
30/7/2014	Sığınmacılar Derneği (Kerkük)	Türkiye AFAD	800 Aile	Gıda maddesi	6
1/8/2014	Sığınmacılar Derneği (Kerkük)	Türkiye AFAD	675 Aile	Gıda maddesi	7
3/9/2014	Sığınmacılar Derneği (Kerkük)	İHH	500 Aile	Gıda maddesi	8
3/9/2014	Altun köprü şehri (sığınmacılar)	İHH	200 Aile	Gıda maddesi	9
5/9/2014	Sığınmacılar Derneği (Kerkük)	İHH	200 Aile	Gıda maddesi	10
11/9/2014	Sığınmacılar Derneği (Kerkük)	İHH	6 Aile	Gıda maddesi	11
14/9/2014	Sığınmacılar Derneği (Kerkük)	Türkiye AFAD	1500 Aile	Gıda maddesi	12
15/9/2014	Dağınık yerleşim yerleri (sığınmacılar)	Türkiye AFAD	169 Aile	Gıda maddesi	13
15/9/2014	Türkalan köyü (sığınmacılar)	Türkiye AFAD	500 Aile	Gıda maddesi	14
18/9/2014	Rahman camisi / imam kasım (sığınmacılar)	Türkiye AFAD	88 Aile	Gıda maddesi	15
21/9/2014	Adel camisi/ sığınmacı aileleri	Türkiye AFAD	625 Aile	Gıda maddesi	16
24/9/2014	Sığınmacılar Derneği (Kerkük)	Türkiye AFAD	1200 Aile	Gıda maddesi	17
7/10/2014	Sığınmacılar Derneği (Kerkük)	Tekaful Hayır Derneği	575 Aile	Kurban Etleri	18
25/10/2014	Mukaddes aile kilisesi (sığınmacılar için)	Türkiye AFAD	300 Aile	Gıda maddesi	19
4/2/2015	Yahyava sığınmacılar kampı	İHH + RAF KATAR	500 Aile	Gıda maddesi	20
12/2/2015	Kadisyye sığınmacılar kampı	İHH + RAF KATAR	500 Aile	Gıda maddesi	21
12/2/2015	Yahyava sığınmacılar kampı	RAF KATAR	400 Aile	Gıda maddesi	22
8/6/2016	Bilal Habeşi camisi	İHH	870 Aile	Gıda maddesi	23
9/6/2016	Sığınmacılar Derneği (Kerkük)	İHH	350 Aile	Gıda maddesi	24
12/6/2016	Kumbetler köyü (sığınmacılar)	İHH	90 Aile	Gıda maddesi	25
14/6/2016	Sığınmacılar Derneği (Kerkük)	Türkmen Derneği	300 Aile	Gıda maddesi	26
7/2/2017	Sığınmacılar Derneği (Kerkük)	İHH	250 Aile	Gıda maddesi	27
7/3/2017	Sığınmacılar Derneği (Kerkük)	İHH	250 Aile	Gıda maddesi +Battaniyyeler	28
7/3/2017	Musul sığınmacı kampı	Türkmen Derneği	20000 Aile	Ekmek ve somun	29
8/3/2017	Kumbetler köyü (sığınmacılar)	İHH	162 Aile	Gıda maddesi	30
14/3/2017	Dernek	İHH	170 Aile	Gıda maddesi	31

Yukarıdaki tablo Türkmen Yardımlaşma ve Kalkınma Dernekleri raporuna göre ve araştırmacı tarafından tespiti yapılmış olan Türkiye'den gönderilen aynı gıda malzemelerini göstermektedir. Ayrıca 15 Mayıs 2019 tarihinde Türkmen Yardımlaşma Cemiyeti başkanı ile yapılan görüşme de bu bilgileri doğrulamaktadır.

Tablo 16. Türk hükûmeti ve kurumları tarafından yerinden edilmiş kişilere dağıtılan gıda yardımları

Uygulama tarihi	Uygulama alanı	Bağışçı	Faydalanan aile sayısı	Proje	
17/7/2014		Hayırsever Hacı Hayrullah	10 aile	Soğutucular	1
26/7/2014		Tekaful Yardım Derneği	88 aile	Fıtır sadakası	2
29/10/2014		Tekaful Yardım Derneği	3 battaniyeye sahip 125 aile	Battaniyeler	3
30/10/2014		Tekaful Yardım Derneği	750 aile	Battaniyeler	4
5/12/2014		AFAD	125 aile	Battaniyeler	5
17/1/2015		AFAD	700 aile	Yatak+Döşek	6
19/1/2015		AFAD	500 aile (her aileye 4 yatak)	2000 yatak	7
24/1/2015		AFAD	200 aile (her aileye 4 yatak)	800 yatak	8
27/1/2015		AFAD	200 aile (her aileye 4 yatak)	800 yatak	9
1/2/2015		AFAD	130 aile	390 yatak	10
19/6/2016		Türkmen Derneği	80 kişi	Fıtır sadakası	11
2/7/2016		Tekaful yardım derneği	80 kişi	Fıtır sadakası	12

Bu tablo, kamp dışındaki bölgelerde yerinden edilmiş kişilere dağıtılan Türk yardımlarını göstermektedir. Dağıtım, kolay olması adına üyelik kartlarına göre yapılmaktadır. Tablo, 13 Haziran 2019 tarihinde Türkmen Yardımlaşma ve Kalkınma Derneği Başkanı Amin Terzi ile yapılan görüşmeye dayanarak hazırlanmıştır.

MORİSKOLARIN OSMANLI CEZAYİR'İNE GÖÇÜNÜN KOŞULLARI VE NEDENLERİ

Mobarek Chouder*

Giriş

Araştırma konusu olarak Endülüslülerin ve Moriskoların¹ miladi 16. yüzyıl içerisinde ve 17. yüzyılın başlarında Cezayir'e göç etme nedenleri seçilmiştir. Araştırmacı birçok nesnel ve öznel faktörlerin kendisine katkı sağladığını belirtmektedir. Araştırma konusu olarak bu mevzunun seçilmesinin temel etkeni de hissetmekte olduğu milliyetçilik duygularına bağlanmaktadır. Araştırmacı Muhammed Razouk'un "Endülüslülerin 16 ve 17. yüzyıllarda Fas'a Göçleri" kitabı incelendiğinde giriş bölümünde Fas ve Tunus'ta bulunan Endülüslüler ile ilgili ileri düzeyde herhangi bir araştırma yapılmadığı, Cezayir'de ise bu seviyenin çok düşük olduğu konusundaki ifadeleri ve neredeyse bu konunun hâlâ daha ülkemizde kimliği belirsiz olarak devam ettiği görülmektedir.

Bilimsel bir gerçektir ki Tunus ve Fas bilimsel, tarihî ve kültürel önemi nedeniyle her mevzuda araştırma alanında önemli ölçüde yol katetmeyi başarmışlardır. Araştırmacı Abdulcelil El Temimi'nin² gözetimi ve ilgisi altında Tunus'ta araştırma merkezleri kurulmuştur. Bu alanda gerçekleştirdiği birçok ulusal ve uluslararası buluşmalar neticesinde konu ile ilgili çok sayıda çalışma yürütmüş, böylece konu hakkında çok sayıda ciddi araştırma ve

* İslami İlimler ve Medeniyet Araştırma Merkezi, Laghouat Üniversitesi, Öğretim Üyesi, Cezayir

¹ Moriskolar, 1500'lerde Endülüs tamamen yok edildikten sonra Müslümanların ve Yahudilerin İber Yarımadası'ndan sürülmesi üzerine vatanları İspanya ve Portekiz'den ayrılmamak için Hristiyanlığa dönen Müslümanlardır.

² Abdulcelil El Temimi, Endülüs Moriskolarının İslami Ritüellere Uygulanması Üzerine Uluslararası Endülüs Moriskoları Çalışmaları Konferansı Bildirileri-1492-1609, Tunus 1991

yazı kaleme almıştır. Bu birçok faktörden yola çıkarak önemine inanılan Moriskoların Cezayir'e göç etme nedenleri konu olarak tercih edilmiştir.

Araştırmacı ve tarihçilerin büyük çoğunluğu 1492 yılında Gırnata'nın düşmesinin, Hristiyan Batı Avrupa ile Doğu İslamı arasında Akdeniz ilişkilerinde bir dönüm noktası olduğunda hemfikirdirler. Bu olayın yankıları ve etkileri göz önüne alındığında en önemli özellikleri, İspanya'nın genel olarak kuzeybatı Afrika sahillerine özellikle de Libya limanlarına saldırması ve sonrasında Cezayir sahillerine birçok koruma alanı inşa edilmesi olarak öne çıkmasıdır. Bu modern çağın başlangıcının bir göstergesidir. Bu makalede sadece zaman ve mekân açısından sınırlı kalacak ve araştırma Gırnata'nın düşüşünün yansımalarıyla sınırlı tutulacaktır. Bu kapsamda araştırma aşağıdaki sorunlara yanıt verme derecesinde olacaktır;

- Gırnata'nın düşüşünün Cezayir üzerindeki yansımaları nelerdir?
- Moriskoların Cezayir'e göçleri bir zorunluluk mu yoksa tercih miydi?
- Miladi 16. yüzyılın başlarında tanık olduğu siyasi değişimlerin ışığında Cezayir'in bu konudaki konumu nedir?

Gırnata'nın Düşüşü (1492)

Miladi 15. yüzyılın sonlarında İspanya'da birçok siyasi değişiklik ve olay meydana gelmiştir bu değişiklik ve olaylar bir bütün olarak İspanya'nın geleceğini büyük ölçüde etkilemiştir. 1469 yılında Ferdinand* ve İsa Bella** arasındaki siyasi evlilik ve krallığın iki bölümünün (Aragon ve Castile) birleşmesinden sonra başlangıçta işler bir miktar iyiye gitse de ardından yetki noktasında aralarında birtakım anlaşmazlıklar çıkmaya başlamıştır.

Kraliçe halkın ve Kastilya toplumunun bakışlarını yaşanan kargaşa ve yolsuzluktan uzaklaştırmak için en iyi yol olarak Gırnata'daki Müslümanlarla savaş konusunda meşgul etmekte bulmuştur. Bu Kraliçenin öncelikleri arasında bir hedef hâline gelmiştir. Çünkü adını Müslümanları İspanya'dan çıkararak kraliçe olarak tarihe yazdırmak istiyordu³. Bu hedefi gerçekleştirmek için her şeyi ile çalıştı. Bu konuda bu askerî planı uygulamak için Ferdinand 1491 senesinde 50.000 kişilik bir ordunun başında, yola çıktı. Aldığı tedbirler

* 1452'de Aragon' da doğdu ve Aragon Kralı I. Juan'ın oğlu, on yıl önce İsa Bella ile evlendikten sonra 1479'da iktidara geldi ve Aragon ve Kastilya kralı oldular ve 1492'deki düşüşüne kadar Granada Müslümanlarına karşı savaş açtılar. Homma Yayıncılık ve Dağıtım, Cezayir, DT, s.33

** MS 1451'de doğmuştur. 1469'da Ferdinand ile evlenen ve II. Katoliklik fanatizmi ve İslam ve Müslümanlara olan nefretiyle tanınan Castile Juan II'nin kızıdır.

³ Esad Havmed(1988), *Endülüs'te Arapların Durumu*, 2. Baskı, Arap Araştırma ve Yayın Enstitüsü, Beyrut .s.127.

arasında İspanyolları Müslümanlardan intikam almaya sevk etmek ve Müslümanların kökünü kazımak için Hristiyanların dinî duygularını kışkırtmak da bulunuyordu. Gırnata ovasına yürüdü ve kavrulmuş toprak politikasını uygulamak için köy ve çiftlikleri yakmaya başladı. Ardından da komutanlar ve şövalyeler arasında coşkusu ve saygınlığını yamak için kraliçe de geldi.

Gırnata şövalyeleri düşmanlarla savaşmak için sefere çıkmıştı. Bununla birlikte İspanyollar Gırnata'ya giden yollara vardıklarında adamlarıyla bu yolları kapattılar ve şehri muhasara altına alarak teslim olmaya zorladılar. Bu projenin başarıya ulaşması için Kral ve Kraliçe taştan inşa edilmiş bir askerî kamp kurmaya karar verdiler ve bu kampa Santafe adını verdiler.⁴

Birtakım muhtelif nedenler ve veriler nedeniyle çatışma Hristiyanlar lehine döndü ve Endülüs'teki son Müslüman kalesi olan Gırnata'nın düşmesi ile birlikte Endülüs'teki İslami yönetim son buldu. Bu düşüşün birçok sebebi bulunmaktadır:

Dış baskılar

Genelde ekonomik ve siyasi olarak iki faktörden oluşmaktadır. Ekonomik faktörler şu şekildedir: Çiftliklerin yakılması, ağaçların kesilmesi, yolların kesilmesi, ticaret ve güvenliğin yok olması, İslam Devleti'nin zaman zaman Hristiyanlar tarafından uygulanan baskılar nedeniyle enerjisinin kaybolması, Meriniler ve diğerlerinden gelen Arap yardımlarının iç çekişmeler ve dış saldırılar nedeniyle azalmasıdır. Siyasi faktör ise geride de belirttiğimiz gibi Kastilya ve Aragon krallıklarının birleşmesi neticesinde tüm Hristiyan güçlerinin bir araya gelmesi, bunun karşısında Beni Ahmer Devleti'nde yönetim noktasında içeride kanlı çatışmaların yaşanıyor olması şeklindedir.⁵

İç çatışma

Ferdinand ve İsabella Birleşik İspanya Krallığı tahtına birlikte oturduğu sırada, Gırnata yönetiminde bulunan ailenin kendi arasında anlaşmazlıklar çıkmış bulunuyordu. Bu anlaşmazlıkların daha da ileri götürülmesi ve sonuçta Gırnata'nın düşünün hızlandırılmasında kadınların etkin bir rolü bulunmaktadır. Yönetimde bulunan Ebu'l-Hasen kendi devrinin sonlarına

⁴ Esad Havmed(1988), a.g.e. , s.146.

⁵ Ali Hüseyin Şatşat(2001), *Endülüs'te Arap Varlığının Sonu*, Dar Al Kuba Yayın ve Dağıtım, Kahire, s.63.

doğru soylu⁶ bir ailenin kızı olan Hristiyan bir kadınla yakınlaştı ve bu kadını ilk hanımı olan Ayşe'ye tercih etti. Hristiyan gelin zekâsı sayesinde kralı elinde oynatmayı başardı. Zira krallığın Ayşe'nin küçük oğlu Ebu Abdullah yerine kendi oğlunun eline kalmasını istiyordu. Böylece kralı küçük Ebu Abdullah ve annesine karşı kıskırttı. Kısa sürede iki hanım arasında çatışmalar başladı ve her biri kendi etrafında taraftarlarını toplamaya başladılar. Bu durum tüm Gırnata ahalesinin ikiye bölünmesine neden oldu. Bunlardan biri meşru kraliçe ve iki çocuğunu desteklerken diğeri sultan ve hanımının tarafını tercih ettiler. Sonunda bu çatışma açığa çıktığında belirli bir süreliğine sultan ve eşi galip geldi. Bunun üzerine sultan Ayşe ve iki çocuğunu⁷ hapse attı. Ancak Ayşe kısa bir süre sonra oğullarıyla birlikte hapisten kaçtı ve kısa bir süre gözlerden uzak kaldıktan sonra güçlerini topladılar. Ardından oğul, babası ve taraftarlarına karşı bir devrim yaptı. Bu devrim neticesinde oğul Ebu Abdullah Gırnata bölgesinde bağımsızlık elde etti, babası ise Gırnata çevresindeki kırsala kaçarak orada yönetime devam etmek durumunda kaldı. Ancak Ebu Abdullah İspanyol kuvvetlerine dayanamadı ve ellerine esir düştü. Yönetimi amcasından sonra cesur ve kahraman⁸ lakapları ile tanınan Muhammed bin Sad aldı. Böylece çatışma sadece baba ile oğul arasında kalmayıp yönetime geçmek isteyen diğer taraflar arasına kadar uzandı. Bu kapsamda Ebu Abdullah ile amcası arasında da birçok defa çatışmalar meydana gelmiştir.⁹

Katolik kral ve kraliçe Ebu Abdullah'ın ellerinde esir olarak bulunmasını, hedeflerini gerçekleştirmek ve Gırnata'yı tamamen işgal etmek için kullandılar ve Ebu Abdullah El Sagir'e serbest bırakılması için birtakım koşullar sundular. Aslında bu şartlar Gırnata'da Müslümanların nüfuzunun kırılmasını hedefleyen politikalarının uygulanmasına ortam oluşturan koşullardı. Özellikle de prens zayıf karakterli bir kimseydi ve tek arzusu tahtına geri dönmektir. Tüm bu olaylar Endülüs'te Müslüman varlığının sonunun gelişini hızlandırdı. Ancak bu yaşananlar Müslümanların kalelerini savunmalarını engellememiştir. "Beni Nasr Krallarının Haberleri Hakkında Nabzetül Asr" kitabının müellifi "Bununla birlikte Müslümanlar İspanyollar ile çok şiddetli bir şekilde savaşmışlardır." ifadesinde bulunmaktadır.¹⁰

⁶ Muhammed Abdullah Anan(1985), *Endülüs'ün Sonu ve Hristiyanlaşan Arapların Tarihi*, 2. Baskı, Mısır, s. 198.

⁷ Ahmed Al Kamon ve Haşim El Sakli(2010), *Fas'ta Morisko Etkisi*, Kişisel ve Sosyal Araştırmalar ve Araştırma Merkezi, Oujda, Fas, s.51.

⁸ Ahmed Al Kamon ve Haşim El Sakli(2010), a.g.e., s.52 .

⁹ Ali Hüseyin Şatşat(2001), *Endülüs'te Arap Varlığının Sonu*, s.64.

¹⁰ İsimli yazar, Beni Nasr Kralların Kısa Tarihi, Tercüme Ferid El Bostani(2002), 1. Baskı, Din Kültürü Kütüphanesi, Mısır. s.37.

Sonunda Gırnata ahalişi şehri savunamayacaklarını ve Ferdinand tarafından sunulan uzlaşma koşullarını kabul etmek istediklerini duyuruncaya kadar durum böyle devam etti. Ebu Abdullah El Sagir Gırnata'nın anahtarlarını Ferdinand'a teslim etmek zorunda kaldı. Kral ve kraliçe 5 Ekim 1491 tarihinde 90 gün boyunca ateşkes emri verdiler. Böylece Gırnata'nın teslimi hakkında resmi görüşmeler başladı.¹¹

Gırnata'nın Teslim Antlaşması

Başlangıçta taraflar arasındaki müzakereler gizlice gerçekleştirildi. Uzun vakit alan müzakereler sonrasında kral El Sagir teslim karşılığında kendisi ve çevresi için bir takım özel imtiyazlar aldı. 2 Ocak 1492 tarihinde Ebu Abdullah El Sagir beraberinde etrafından çok az sayıda kişi ile Gırnata dışına çıktı ve kraliyet alayının gelmesini bekleyerek Shanbel nehri köprüsünün üzerinde durdu. Ardından kraliyet makamına geçti ve veziri Yusuf bin Kemaşa'ya El Hamra kalesi ve diğer kalelerin anahtarlarının İspanyollara teslim edilmesini emretti. Küçük Ebu Abdullah Gırnata'ya son kez bakmak için Reyhan dağının yanında durdu. Rivayetlere göre annesi kendisinden önce ilerlemiş, sonra durup oğlunun ne yaptığını sormuş, kendisine onun ağladığı haber verince şöyle demiştir:

“Kaybolmuş bir kral olarak kadınlar gibi ağla, erkekler gibi şehri koruyamadın ya!¹²”

Şunu da belirtmek gerekir ki Gırnata'nın teslim anlaşması Müslümanların aslında haklarını korumuş, aynı zamanda İslam inancı, gelenekleri ve diğer önemli konulara saygı duymuştur. Bu antlaşmanın en önemli maddeleri aşağıdaki gibidir;

1. Gırnata kralı, komutanları, hukukçuları, bilim insanları ve tüm halkı anlaşma tarihinden itibaren 60 gün içerisinde kendi istekleri ve tercihleri ile El Hamra, El Hasun, Ebvab, Ebraç El Hamra, Ebvab Gırnata ve Bazin kalelerini Katolik kral ve kraliçeye ya da onların adamlarına teslim edeceklerdir. Müslümanların durumu belli oluncaya kadar hiçbir Hristiyan'ın El Kasaba ve Bazin arasındaki surlara çıkmasına izin verilmeyecektir. Aksi takdirde bunu yapan kral ve kraliçe tarafından cezalandırılacaktır.¹³

¹¹ Esad Havmed, a.g.e., s.146.

¹² Esad Havmed, a.g.e., s.147.

¹³ Muhammed Abdullah Anan(1985), *Endülüs'ün Sonu ve Hristiyanlaşan Arapların Tarihi*, 2. Baskı, Mısır, s.230.

2. Kral, kraliçe ve ebediyete kadar ardından gelecekler mevcut kral Ebu Abdullah yakınları ve diğer halkları kendi yönetimleri altında tutacaklar, kendilerinin mescitlerine ve minarelerine dokunulmayacak, bu mescitler gelirlerini aynı zamanda geleneklerini ve adetlerini koruyacaklardır.
3. Göç etmek isteyen Gırnata, Bazin ve diğer kalelerin ahalipleri menkul mallarını dilediklerine satabileceklerdir.
4. Kral ve kraliçe, Ebu Abdullah ve Gırnata ve Bazin haklarına yapmış oldukları işler ve hayvanları nedeniyle ödemeleri gereken borçlarına üç sene boyunca müsamaha gösterecektir.
5. Bir Hristiyan'ın Müslüman âlimlerden izin almadıkça Müslümanların ibadethanelerine girmesine izin verilmeyecek aksi takdirde bunu yapan cezalandırılacaktır.
6. Eğer bir Hristiyan bir Müslümanın evine zorla girerse bundan dolayı cezalandırılacaktır.
7. Hiçbir Müslüman kadın veya erkek bir Hristiyan'ın kölesi olmayacaktır.¹⁴

Bu sayılanlar teslim anlaşmasının bazı maddeleridir. Bu maddelerde inanç özgürlüğüne özellikle vurgu yapılmıştır. Ancak onurlu bir okuyucu daha sonra kral ve kraliçe tarafından İslam'a ve Müslümanlara karşı yapılan tasfiye süreci ve yürütülen savaştan anlaşma maddelerinin çarpıtıldığını görecektir.

Endülüslülere Karşı Baskı ve Kuşatmacı Politika

Kral ve kraliçenin Gırnata şehrine girdikten sonra yaptıkları ilk iş büyük caminin katedral kilisesine dönüştürülmesi ve içine girerek dua etmeleri olmuştur. Camiye girdikten sonra kiliseye dönüştürmeyi nasip ettiği için tanrıya dua etmişler ve Müslümanlara karşı zafer şarkıları söylemişlerdir. Bu törene katılmak üzere kendilerine bazı şövalyeler de eşlik etmişlerdir.¹⁵

Ferdinand ve İsabella Gırnata' ya girdikten kısa bir süre sonra teslim anlaşmasını ihlal etmeye başlamışlardır. Bu ihlallere örnek olarak kral tarafından Gırnata genel komutanı olarak tayin edilen Kont Kandela'nın Kasaba mahallesindeki en güzel evleri seçmesi gösterilebilir. Burası Gırnata içerisinde varlıklı mahallelerden biridir ve İspanya ordusunun yöneticilerinin merkezi olması için ahali mahalle dışına çıkarılmıştır.¹⁶

¹⁴ Muhammed Abdullah Anan(1985), a.g.e., s.231.

¹⁵ Washington Irving, Gırnata' nın Düşüş Haberleri, Hilani Yahya Nasri(Çev),1. Baskı, Arap Yayın Enstitüsü, 2000, s.409.

¹⁶ Esad Havmed(1988), *Endülüs'te Arapların Durumu*, 2, s. 210.

Endülüs'te Müslümanlara karşı yürütülen savaşın herhangi bir yılgınlık ve yorgunluk göstermeden ve kıyamet gibi şiddetli bir şekilde yürütülmesinde kilisenin katkısı da devam etmiştir. Kilise her ne pahasına olursa olsun Müslümanların imha edilmeleri ve Gırnata'dan çıkarılmaları gerektiğine inanıyordu. Bu çerçevede Hristiyanlar hazırladıkları planları uygulamaya başladılar. Müslümanların yerlerinde kalmak istediklerini anlayınca Ferdinand antlaşma maddelerini bozdu ve Müslümanlara saygı duymayı bırakarak onlara hakaret etti ve aşağıladı. Hristiyanları, Müslümanlar üzerine musallat etti ve Müslümanlara çok ağır vergiler koydu. Minarelerde ezan okunmasını yasakladı. Müslümanların Gırnata'dan civar köylere ve kırsal kesimlere gitmelerini emretti. Ardından kendilerini Hristiyan olmaya davet etti ve Müslümanlara karşı her türlü nefreti sergiledi.¹⁷

Endülüs Müslümanlarının Hristiyan olmasını hedefleyen bu son projenin başarılı olabilmesi yolunda Müslümanları sorgulamak ve işkence altında sırlarını açığa çıkartmak için engizisyon mahkemeleri diye bilinen mahkemeler kuruldu. Kral ve kraliçe ile engizisyon mahkemeleri tarafından Endülüs toplumuna karşı uygulanan katliam hakkında Fransız araştırmacılardan biri tezinde tam bir bölüm ayırmış bulunmaktadır.¹⁸

Engizisyon mahkemeleri Müslümanlık dinine mensup olan Moriskoların tam listelerini dağıttı ve İspanyol çeteler tarafından kendilerine karşı saldırılmasının yolunu açtı.¹⁹ Bu vahim olaylar İspanyol yayınevi tarafından da kabul edilmekte olup, yayın evinin itirafında şu ifadeler yer almaktadır; "Katolik kral ve kraliçe tarafından Gırnata şehri düşürüldükten sonra Müslümanlar için büyük sıkıntı ve zorluklarla dolu bir yaşam süreci başlamıştır. Hristiyanların başta sahip oldukları hoşgörü kısa sürede düşmanlık ve ırkçılığa dönüşmüş, yapmış oldukları bu kötü muamele insanlara din değiştirmeyi empoze eden ve ülkeden çıkmak istemeyenleri cezalandıran birtakım kanunlar hâline gelmiştir..."²⁰ Kilisenin düşman olduğu ve savaştığı konular arasında şunlar da bulunmaktadır;

Cuma günlerinin bayram olarak kutlanması, İslam'ın beş şartına saygı duyulması, sünnet üzere evlilik yapılması, ölülerini yıkamaları ve

¹⁷ Ali Hüseyin Şatşat(2001), *Endülüs'te Arap Varlığının Sonu*, s. 96.

¹⁸ Louis Kardiak, *Endülüs Moriskoları ve Hristiyanların Diyalektik Yüzleşmesi (1492-1640)*, Çeviri ve Sunum; Abdulcelil El Temimi, *Fas Tarihi Dergisi* ve Üniversite Basın Kurulu Yayınları - Cezayir, Tunus 1983.

¹⁹ Hanifi Hilali(2010), *Endülüs Moriskoları Tarihinde Araştırma Ve Çalışmalar*, Darulhüda Basım Yayıncılık ve Dağıtım, Cezayir, s.94.

²⁰ Antonio Dominique Hertz ve Bernard Bentent(1988), *Müslüman Endülüs Moriskoları Tarihi, Azınlık Hayatı ve Trajedi*, Abdulal Salih Taha, Sunum(Çev); Muhammed Muhyiddin El Asfar, 1. Baskı, Dar El Eşref Basım ve Yayın, Katar, s.4.

kefenlemeleri gibi ritüeller,²¹ Müslümanların Hristiyanlaştırılması ve özellikle de İspanyol makamları tarafından 16. yüzyılın başlarında Hristiyanlaştırma kararı alındıktan sonra akideleri konusunda baskı yapılması için kullanılmıştır. Bu karar neticesinde Moriskolar dinleri ve dilleri ile ilgili herhangi bir şey yapmaktan engellenmiş, bu nedenle birçoğu dağlarda bulunan yakınlarının yanlarına kaçmak zorunda kalmışlardır. Moriskolar tarafından gelen her türlü isyan ve girişimin bastırılması için İspanyol güçleri Müslümanların gizli ya da aşikâr silah taşımalarını yasaklayan bir kanun çıkarmıştır.²² Bu strateji ve plan çerçevesinde İspanyollar Endülüslülerin kendilerinin emri altında bulunan ve yetkinliklerini kabul eden kölelere dönüştürülmesini arzulamışlardır.

Engizisyon mahkemeleri yürüttüğü çalışmalarla Moriskoların köklerini kazımış ve kültürel kimliklerini yok etmiştir. Bunun için öncelikle Moriskoların İslami kimliklerinde inatçı olmaları, kimliklerine bağlı kalmaları ve her türlü entegrasyon girişimini reddetmeleri nedeniyle kendilerine İslami konularda önderlik eden liderlerine baskı yapmak ve onları ezmek suretiyle toplumsal sistemlerini yok etmişlerdir. Bu durum Fransız tarihçi Prudel'in yazılarıyla "Moriskolar sorununun dinî bir mücadele olduğunu, yani çözülmesi zor bir medeniyet davası olduğunu ve halen daha devam ettirilmeye çalışıldığını" kabul edilmesini sağlamıştır.²³

Endülüslüler ile Hristiyanlar arasında yapılan anlaşmalar kâğıt parçalarından ibaret kalmış, Hristiyanlar kendileri ile anlaşmış oldukları Müslümanlara hainlik etmişler ve kısa bir süre sonra anlaşmadan dönmüşlerdir. Çünkü haçlı fikirleri Katolik kilisesinin yüzyıllardır süren haçlı savaşlarının yol açtığı tutkuları güçlendirmiştir. Müslümanlara eğer Hristiyanlığa girerlerse ve Katolik mezhebine katılırlarsa işkenceden kurtulacakları ve zarar görmeyecekleri söylenmiştir. Bu nedenle tarih kitapları Hristiyanların şerlerinden sakınmak için 1499 yılında daha ilk aşamada 50.000 Müslümanın Hristiyanlığa geçtiğini yazmaktadır. Bu olay neticesinde Gırnata'da büyük bir fitne baş göstermiş, birçok Müslüman işkenceden kurtulmak için Hristiyan olduklarını ilan etmek zorunda kalmışlardır. Ancak her ne kadar açıktan Hristiyan olduklarını söyleseler de gerçekten Hristiyan olup olmadıkları sürekli şüphe konusu olmuştur. İspanyollar sayılarının çok olması ve kuzey Afrika'ya yakın olmaları nedeniyle sürekli olarak Gırnata Müslümanlarından korkmuş ve daima gözetim altında tutmaya

²¹ Hanifi Hilali(2010), a.g.e., s. 95.

²² Abdulvahit Zenun Taha(2004), *Kuzey Afrika Tarihi, 1. Baskı*, Darul Madar El İslami, Lübnan, s.413.

²³ Hanifi Hilali(2010), a.g.e. s. 95.

çalışmışlardır.²⁴ İspanya, Endülüslülerin Hristiyanlaşmasını sağlamak için son derece çaba sarf etmiştir. Bu nedenle politikalarını insanların Hristiyanlık dinine geçmesi yönünde oluşturmuşlar ve rahipleri insanları bu konuda etkilemeye teşvik etmişlerdir.

1494 yılında piskopos Duke Talavera'ya verilen talimat ve bu talimat doğrultusunda kendisinin Gırnata halkına yaptıkları buna örnek olarak gösterilebilir. Kendisi şehirdeki bilim insanlarını ve hukukçuları toplamış, kendilerine hediyeler vermiş ve Katolik olmaya çağırmıştır. İçlerinden bazıları işkenceden korktukları için bazıları ise bir şeyler elde etmek adına bu çağrıya cevap vermişler, bazıları ise bu yaptıklarının Gırnata'nın teslim sözleşmesinin maddelerine uymadığı söyleyerek kilise adamlarının yaptıklarını protesto etmeye çalışmışlardır. Ancak bu protestoları umursanmamış, bilakis şiddet ve zulüm ile cevap verilmiştir.

Buna ek olarak İslami eserler ve Kur'an-ı Kerimler toplanmış ve ateşte yakılmıştır. Bazı tarihçiler yakılan kitapların sayısını 80 bin olarak naklederken diğer bazı tarihçiler ise farklı bilim ve edebiyat dallarında bir milyon ciltten fazla kitabın yakıldığını ifade etmektedirler.²⁵ Endülüslülerin maruz kaldığı sıkıntılardan biri de İsabella tarafından 1502 yılında alınan karar gereği zorla Hristiyanlaştırmaya maruz kalmalarıdır. Bu karar gereği Endülüslülere ya Hristiyan olma ya da Endülüs'ten ayrılma seçeneklerini sunulmuştur. Bu karar Kastilya ve Leon şehirlerinde uygulanmış ve henüz göç etmeye niyetlenmemiş olan Endülüslüler Hristiyan olmaya zorlanmışlardır. Endülüs'ten ayrılmak isteyenlerin gayrimenkullerini ve mülklerini satmalarına izin verilmişken Kastilya ve Leon şehirlerinde yaşayanların altın ve gümüş gibi değerli eşyalarını çıkarmalarına izin verilmemiş, kiliseler tüm adamlarını bu kararın Gırnata'da uygulanması için görevlendirmişlerdir.²⁶

Sonraki yıllarda Kastilya kilisesi ve şehirdeki sivil ve askerî yetkililer Endülüslüler üzerindeki baskılarını daha da arttırmışlardır. Kral Ferdinand 1508 yılında almış olduğu karar ile Endülüslülerin Arapça konuşmasını ve geleneksel kıyafet giymelerini yasaklamıştır. İslamiyet veya Araplara ait gelenek ve göreneklerin uygulanması da yasak kapsamına alınmıştır. Bu açıklama, iftira, nefret ve intikam tuzağına düşmüş binlerce sanığın yargılanmasıyla sonuçlanmıştır. Endülüs Moriskolarının maruz kaldığı trajedilerinden biri de Arapça adlarının kullanılmasının yasaklanması ve Hristiyan isimlere çevirmek zorunda kalmalarıdır.²⁷

²⁴ Ali Mazhar(1947), *İspanya, Portekiz ve diğerlerinde Engizisyon*, Mektebe İlimiye, Mısır, s.81.

²⁵ Ali Mazhar(1947), a.g.e., s. 82.

²⁶ Abdulvahit Zenun Taha(2004), a.g.e., s.414.

²⁷ Hanifi Hilali(2010), a.g.e., s. 94.

Endülüs Moriskoları her koşulda kimliklerini devam ettirmek ve korumak için üstün yetenek gösterdikten sonra İspanyol din adamları da kendilerine yapılan baskılara katkı sağlamışlardır. Yapılan bu keyfi işlemlere karşı Moriskolar 1568 ve 1570 yılları arasında güney dağlarında isyan başlatmışlardır. Misyonerlik çalışmalarına karşı yürütülen bu isyan İspanyol kuvvetleri tarafından bastırılmış, 20.000 Endülüslü öldürülürken 90.000 kadarı sürgün edilmiş veya köleleştirilmiştir.²⁸

Keyfi olarak yürütülen projelere karşı Endülüslü Moriskolar Katolik kilisesinin işkencesinden kurtulmak için takiyye ilkesini benimsemeye başlamışlardır. Araştırmaların gösterdiğine göre İspanyol projelerine karşı Endülüslü kadınlar da etkin bir rol izlemişler ve engizisyon mahkemelerine karşı koymuşlardır. Bu çerçevede kadınlar sosyal ve dinî değer ve geleneklerin güvenilir korucusu olmuşlardır. Hakikatte miladi 16. yüzyıl Endülüslüler açısından acılarla dolu bir yüzyıldır.²⁹ Yıl 1572'ye geldiğinde II. Philip bir kararname yayınlayarak Endülüslülerin Arapça konuşmalarını ve yazışmalarını, yasaklamış kararnamede buna aykırı davrananlara çok ağır cezalar getirilmiştir. Kararnamede yine hiç kimsenin ikamet yerinden ayrılmaması emredilmiş ve 17 yaşından büyük olduğu hâlde kaçmaya çalışan herkesin ölüm cezasına çarptırılması kararlaştırılmış ve bunların yanında diğer bazı yasaklar ya da talimatlar yer almıştır.³⁰

Endülüslüler hakkında bu stratejinin arkasındaki İspanyol politikası, kendilerinin dinlerini ve inançlarını değiştirmeyi ve kendilerini Hristiyan toplumuna entegre etmeyi hedeflemiştir. Ancak günlük işlemlerinde özellikle de dini ve dine dayalı sembollerle ilgili konularda Endülüslülerin takiyye ilkesini benimsemeleri nedeniyle kendilerinin bu çabaları boşa çıkmıştır. Bu koşullar neticesinde Endülüslüler canlarını ve dinlerini korumak için İslam ülkelerine göç etmeyi düşünmüşlerdir. Bu konuda ilim ehli ve hocalarıyla istişare etmişler, her ne kadar âlimler ve hocalar Endülüslüler ile aynı hislere maruz kalmış olsalar da ve kültürel politik işkence görmelerine rağmen yurtlarında kalmaları ve atalarından kendilerine miras kalan topraklarını korumaları konusunda verdikleri fetva bu hislere aykırı olmuştur. Âlimler İspanyolların Hristiyanlaştırma plan ve projelerine karşı koyma yolu olarak takiyye yolunu seçmenin gerektiğini belirtse de bazı âlimler yurttta kalma fetvasını tercih etmeyerek, İslam ülkelerine göç etmek

²⁸ Adil Sait Biştavi(1983), *Kutsanmış Endülüslüler, Gırnata'nın Yıkılmasından Sonra Endülüslülerin Tarihinin İncelenmesi*, Daru Osman Yayınevi, Kahire, s.173.

²⁹ Hanifi Hilali(2010), s. 95.

³⁰ Abdulvahit Zenun Taha(2004), a.g.e. s.417.

gerektiğini söylemişlerdir. Her iki taraf da kendilerine göre birtakım delillere dayanmışlardır. Moriskolar konusuna en fazla ilgi duyan ve Endülüslüler hakkında fetva veren âlimler arasında en öne çıkanlar Ebu Cuma El Mağravi ve Venşerisi'dir.³¹ Aşağıda her ikisinden de ayrıca bahsedeceğiz.

Venşerisi'nin Endülüs Göçü ile İlgili Fetvaları

Venşerisi göç eden ve Gırnata'da uygun yaşam koşullarını bulamayan Endülüslüler ile ilgili ilk fetvasını Gırnata düşmeden önce 1484 yılında yazmıştır. Kendisi bu fetvasında "kâfir topraklarından Müslüman topraklarına göç etmek kıyamet gününe kadar farzdır. Allah'ın lanetine yakalanmış olan kimselerin işgal ettiği topraklardan bu göç farziyeti ancak hiçbir şekilde bunu yapacak gücün olmaması vatan ve malın tamamen kaybolması durumunda mümkün olabilir."³² demiştir. Bu fetvasına "ancak içinizden zayıf olan erkekler kadınlar çocuklar herhangi bilgi ile bulunur veya bir yol edinemez iseler müstesna"³³ ayeti kerimesini delil almıştır.

Venşerisi'nin göçmenler hakkında söyledikleri sert sözler, İslam diyarının kötü gösterilmesi, putlara tapılan ve her türlü kötülüğün yapıldığı küfür topraklarına dönmeyi temenni edenlere karşı son derece sıkıydı. Venşerisi'nin Endülüs'e dönmek ve orada yaşamak isteyenlere karşı verdiği bu sıkı fetva Mısırlı tarihçi Hüseyin Munis tarafından takındığı tavır ve şer'i hükmü noktasında en önemlileri aşağıdaki gibi olan şu sözlerle eleştirilmiştir.

İşte Endülüs'teki geri kalmış Müslümanların kaderi hakkında hükmeden bu hoca kendisini onların hâllerinin nasıl olduğunu araştırmakla ve kendilerini Endülüs'te kalmaya mecbur ederek göç etmelerine engel olan sebepleri incelemekle sorumlu tutmamıştır. Onların, vatanlarından ayrılmanın kendilerine zor gelen, zayıf insanlardan olduğunu, yüzyıllardır ataları ve babalarının yaşadığı toprakları bırakmadıklarını hiç düşünmemiştir.³⁴

³¹ Ebu el-Abbas Ahmed bin Yahya bin Muhammed El Venşerisi, 1430 doğumludur. Son derece fasih bir dile, güçlü kaleme ve edebi şecaate sahiptir. Hak yolunda Fas'tan Tilmesan' a göç etmiştir. Fetva ve tedrisat makamında bulunmuştur. Birçok kitabı bulunmaktadır. En öne çıkan kitabı Maliki mezhebi hakkındaki El Miyar kitabıdır. Bkz.: Ebul Kasım Sadullah(1998), Cezayir kültür tarihi, B 1, C1, Darul Garbil İslami, Beyrut, s.123.

³² Ahmed El Venşerisi(1981), *Afrika Endülüs ve Fas Âlimlerinin fetvaları Hakkında El Miyarul Murib ve Camiul Muğarrib*, Cilt 2, Gözetleyen: Muhammed Hacı, Darul Garb El İslami, Beyrut,s.119.

³³ Kur'an-ı Kerim, Nisa Suresi, Ayet 98 .

³⁴ Hanifi Hilali, (2010), s. 107.

Venşerisi'nin İkinci Fetvası

Venşerisi'nin ikinci fetvası Endülüs'te kalmak isteyen Müslüman kardeşlerini İspanyol makamlarına karşı desteklemek için vermiş olduğu fetvadır.³⁵ Venşerisi, öncesinde küfür diyarından Müslüman topraklarına göçmenin gerekli olduğuna ve İber Yarımadası'nda Müslümanların maruz kaldığı koşullar ve başta Müslümanlara karşı kin ve nefret dolu mutaassıp kilise olmak üzere Hristiyan güçlerin yönetimi altında İslami sembolleri yaşamaktan Müslümanların aciz kalması nedeniyle Müslüman topraklarına göç etmek gerektiği yönünde fetva vermiştir. Venşerisi bu konuda "Allah'a ve ahiret gününe inanan herkesin Rahman'ın habibine düşman olanların diyarından uzaklaşmak ve kaçmak sureti ile imanını koruması vaciptir."³⁶ demiştir. Ardından fetvasına "Küfür diyarından İslam diyarına göç etmek kıyamet gününe kadar farzdır. Aynı şekilde haram batıl zulüm ve fitneden kaçmak gerekir."³⁷ sözlerini eklemiştir. Bu fetvada şeyh efendi Allah'ın kelimesinin yükseltilemediği ve İslam'ın yüce tutulmadığı topraklarda kalmayarak İber Yarımadası'ndan İslam topraklarına göç etmenin zorunluluğu hakkında çok sıkı davranmıştır. Venşerisi bu fetvada bazı ayeti kerime ve hadisi şerifleri kendine delil almıştır. Venşerisi tarafından verilen bu fetvanın Müslümanların Gırnata'nın düşmesi sonrasında İber Yarımadasında hâkim olan yeni Hristiyan ortamında kendi dinlerinin sembollerini yaşayamaması nedeni ile vermiş olduğu söylenebilir. Yoksa bu fetva, Hüseyin Munis tarafından söylendiği gibi Venşerisi'nin radikal olmayıp kendisinin Moriskoların maruz kaldığı sıkıntıları ve kederleri son derece iyi bir şekilde bilmesi ve İslami hükümlerin bu ortamda yaşanmasının mümkün olmaması nedeniyledir.

Burada çok önemli iki noktaya değinmemiz gerekir. Bunlardan ilki; "Venşerisi niçin Müslümanların, peygamber efendimiz (s.a.v.) Medine-i Münevvere' ye hicret etmeden önce Habeşistan'a hicret ettiklerini delil getirmemiştir?" Diğeri ise; "İmkân bulunamayan ve aciz kalınan bir ortamda İslam nasıl yaşanır?" sorusudur.

Venşerisi'nin göç etmek gerektiği yönündeki fetvası maddi açıdan ve bedensel olarak güç yetiremeyenler için de yorumlanabilir. Ancak diğer yandan bu fetva göç etmekten aciz olanları dikkate almamıştır. Hüseyin Munis tarafından Venşerisi hakkında tabir edilen durum budur. "Hâlbuki

³⁵ Hanifi Hilali(2010), Endülüs Moriskoları Tarihinde Araştırma Ve Çalışmalar, Darulhüda Basım Yayıncılık ve Dağıtım, Cezayir,s. 108.

³⁶ Ahmed El Venşerisi(1942), a.g.e., s. 138.

³⁷ Ahmed El Venşerisi(1942), a.g.e., s. 121.

kendisi insanların aciz olanlarının güçlülerden daha fazla olduğunu ve Endülüslülerin büyük çoğunluğunun göç etmekten aciz durumda olduğunu kaçırmıştır.”³⁸ şeklinde suçlamada bulunmaktadır. Bu nedenle göç edemeyecek durumda olanlar ve bazı cemaatler mevcut koşullara uyum sağlamak gerektiği yönündeki fetvaları dikkate almış, aciz olanlar yaşlılar ve diğer güç yetiremeyen kimseler de ruhsat veren bu fetvalar ile hareket etmişlerdir. Bu nedenle Ebu Cuma El Mağravi El Vahrani, Venşerisi'nin tam aksine fetva vererek Gırnata düştükten sonra İber Yarımadası'nda hâkim bulunan yeni siyasi ve kültürel koşullara uyum sağlayarak yaşamak gerektiğini söylemiştir.

Mağravi'nin Fetvası

Vahran müftüsü Ebu Cuma El Mağravi, zorunlu Hristiyanlaştırma politikasına maruz kalan ve İslam'ın sembollerini yaşamaktan engellenen Gırnata Müslümanlarına vermiş olduğu fetvasında İslam'ın tüm kurallarını kapsamlı bir şekilde belirtmiş ve bu fetvada Moriskoların İslam'ın hükümlerine bağlı kalmaları ve İslam ile hareket etmeleri konusunda açıkça teşvik edilmeleri yer almıştır. Yazıda geçen en önemli noktalar şunlardır. “Namaz gerekirse ima ile kılınabilir. Zekât gerekirse fakir birine hediye şeklinde veya riya ile verilebilir. Cünüplükten temizlenme denize dalmak suretiyle de olur. Eğer namazınıza izin vermiyorlar ise gündüzün yerine gece kaza edersiniz. Abdestin hükmü ellerinizi duvarlara sürerek teyemmüm almanız sureti ile düşer. Eğer kılmak mümkün değilse meşhur olan görüş namazın düşmesi ve su bulunmadığı zaman ise kaza edilmesidir. Eğer ellerinizle yüzünüzle temiz bir toprağa taşa veya ağaca dokunabiliyorsanız onunla teyemmüm alınır ve namazı ima ile kılarırsınız. Eğer namaz vakitlerinde sizi putlara tapmaya zorluyor veya kendi dualarına katılmanızı zorluyorlar ise o hâlde onlara niyet etmeyin ve kendi meşru namazınıza niyet edin. Her ne kadar onların işaret ettikleri putlara yönelmiş olsanız da siz içinizden Allah'a niyet edin. Eğer kibleye doğru değil iseniz korku namazında olduğunuz gibi bu durumda kibleye dönme farzı sizden düşecektir. Eğer sizi içki içmeye zorlarlar ise kullanmaya niyet etmeden için. Domuz eti yemeye zorlar iseler kalbinizle onu istemeyerek ve haram olduğunu bilerek yiyin.”³⁹

Buna göre Mağravi Endülüs'te Müslümanların İspanyol planlarına karşı koymak için uygulayabilecekleri ve gizlenme sureti ile İslam'ın hükümlerini

³⁸ Hanifi Hilali(2010),a.g.e. , s. 108.

³⁹ Hanifi Hilali, (2010),a.g.e. , s. 111.

uygulamalarına yardımcı olacak birtakım yöntemler ortaya koymuştur. Öte yandan Mağravi'nin bu yazısı 1502 yılındaki zorunlu Hristiyanlaştırma kararnamesinin alınması sonrasında Endülüslülerin çok zor koşullar altında olduğu bir dönemde gelmiştir. Hristiyanlaştırma politikası Endülüs Müslümanlarını İslam kimliğinden soyutlamak için kilise ve İspanyol yetkililerinin tamamı tarafından uygulanmıştır. Bu nedenle Mağravi Endülüs Müslümanlarına, yöntemi benimsemelerini ve Hanif dinlerinin kendilerine sağlamış olduğu ruhsatlardan bu yeni siyasi ve medeni koşullar altında faydalanmalarını emretmiştir. Bu fayda doğrultusunda işgal altındaki Endülüs Müslümanları Hristiyanlaşmış gibi göründüler ancak İslam'a ebedi olarak bağlı kaldılar. Görünüşte Hristiyan olarak yaşadılar ama içlerinden Müslümanlıklarına devam ettiler. 16. yüzyıl boyunca bu çifte yaşayış ile hayatlarına devam ettiler. Şuna da işaret etmek gerekir ki Mağravi Endülüs Müslümanlarının maruz kaldıkları sıkıntıların boyutunu en iyi şekilde biliyordu. Bunu "Tutuklu olan kardeşlerimiz ellerinde ateş tutar gibi bir durumdalar" ve "Zorluklara katlanmak için selefi salihinin yoluna tutunun"⁴⁰ sözleri ile ifade etmiştir. Bu nedenle Mağravi İslam'ın verdiği ruhsatları kullanmış ve fetvasını da uygulayarak İspanyol güçlerinin ve Katolik kilisesinin zulüm ve işkencelerinden kurtulmak için bu şartlara uymayı emretmiştir. Fetvasında Endülüs Müslümanlarının Hristiyan ortamında başlarına gelen tüm olaylarda iki gerekli şart olarak niyet etme ve kalben inanma zaruretine dayanmıştır. Genel olarak Mağravi Endülüs'teki yeni koşulların tabiatına uygun hareket etmeyi garanti eden birtakım nasihat ve yöntemleri telkin etmiş ve 16.yüzyılın getirdikleri ve özellikleri ile uyumlu çözüm yolları bulmuştur.

Bu tarihi vesikayı inceleyen kişi Mağravi'nin kalp ile inanma ve tüm dinî ibadet ve sembolleri bu şekilde yapma konusuna ne kadar dikkat ettiğini, kendisinin Endülüslülerin İslam şeriatına göre haram sayılan her şeyi zorlandıklarında yapmalarını ve düştükleri acizlik ve zayıflık neticesinde bu şekilde hareket etmelerini emrettiğini görecektir. Mağravi'nin, İspanyol güçleri ya da kilisenin baskıları karşısında gizlenme ve takiyye yapma yöntemini seçenler olmuştur. Bunu Hristiyan ortamında kalmak konusunda kendilerine yetki veren bir belge olarak kullanan Endülüslüler hakkında çok fazla hoşgörülü davrandığı görülse de gerçekte kendisinin bu fetvası ile hareket edenler ya bir hastalığı ya da maddi yetersizliği bulunan veya yaşlılığı nedeniyle göç etmekten aciz olan kimselerdir.

⁴⁰ Muhammed Abdullah Anan(1985), a.g.e. , s. 342.

Genel anlamda bu belge 16 ve 17. yüzyıllarda Endülüs'te yaşanan trajedinin boyutunu gözler önüne seren önemli kaynaklardan biri olarak kalmaktadır. Aynı zamanda bu belge her koşula ve her ortama uyum sağlayabilen bir din olarak İslam'ın ihtişamının canlı bir örneğidir.

Moriskolar'ın Yardım Talepleri

Endülüslüleri, koşullar iyice daraldığında Müslüman yöneticileri ve emirlerine, İspanyollar tarafından uygulanan işkenceden kendilerini kurtarmaları ve Müslüman topraklarında kendilerine rahat emniyet ve istikrar sağlamaları için seslerini duyurmaya çalışmışlardır. Bu konuda yapılan ilk çağrı Ebu Talip Salih Bin Şeref El Rendi tarafından Endülüs halkı adına dini desteklemek, ülkeyi kâfirlerin elinden kurtarmak ve İslam ehlini dine yardım etmek için harekete geçirmek için yazmış olduğu "Endülüs Mersiyesi" kasidesi kaybolan onurun arkasından yazılmış en güzel ağıtlardan biri olup en önemli beyitleri özetle aşağıdaki gibidir;

"Her şey tamamlandığında eksilir. Öyleyse insan hayatın güzelliğine aldanmasın.

İşler gördüğün gibi dönüşümlüdür. Bir zaman her kimi sevindirirse birçok zaman da onu üzer

Dünya baki değil kimseye. Şanlı hiçbir durum devam etmez.

Yırtar tüm zırhları zaman. Köreldiğinde Meşârif ve Harsân kılıçları.

İbn Zî Yezen'in kılıcı olup bir değil iki kında olsa da her kılıç yok olmaya doğru gider.

Nerede Yemen'in o güç sahibi kralları, nerede onlardan İklîl ile Tîcân

Şeddad'ın İrem'de kurduğu nerede, ya nerede Fars'ı yöneten Sâsân

Hani Karun'un elde ettiği hazineler, nerede 'Âd, Şeddâd ve Kahtân

Kaçınılmaz son hepsini buldu. Hiç var olmamış gibi yok oldular

Bütün mülk ve melikler uykuluklunun hayalindeki tayf gibi oldu.

Zaman Dâra'nın ve katilinin aleyhine döndü. Hem Kısra'ya yöneldi hiçbir saray onu barındırmadı.⁴¹

Endülüs'te meydana gelen olayları ifade eden bu etkileyici çağrıya rağmen İslam dünyasının bu olay karşısındaki tavrı siyasi dağınıklık ve gerek ekonomik gerekse medeniyet açısından yaşanan çöküş nedeni ile

⁴¹ Ahmed El Makri(1942), *Kadı İyad'ın Haberleri Hakkında Ezhar El Riyad*, Tahkik: Mustafa El Saka ve İbrahim El Ebyari Cilt 1, Kahire, s. 47.

başlangıçta yardım talep edenlere hiçbir cevap verilmemesi yönünde olmuştur. Bu yardım çağrılarına cevap veren tek devlet Osmanlı Devleti ve onun denizcileri ile sınırlı kalmıştır.

Öte yandan devrik sultan Ebu Abdullah El Sağır, Fas sultanı Al Vattasi'ye yazmış olduğu mektubunda mazeret bildirmiş ve asıl amacını açıklamış olup, bu mektup son derece belîğ bir ifade ile yazılmıştır. Al Makri kasidenin yazarının sultan değil edebiyatçı fakih Ebu Abdullah Muhammed bin Abdullah olduğunu ve Fas sultanından yardım istemek için El Ravdul Atr El Enfas diye isimlendirdiğini ifade etmiştir. Kaside şu sözlerle başlamaktadır;

Kralların kralı Arapların ve Acemin kralı, benzerlerini gözeterek dostlarını gözetin

Sana komşu olduk, sen ne güzel komşusun, zamanı intikamlı bir zulme dönenlere

Mülkü elinden alınmış olanlara, buna rağmen en zor mektubu yazanlara
Allah katından gelen kaçınılmaz bir hüküm, ondan gelen hükmün hiç kaçıışı olur mu?

O geceler ki Allah senin savletini korusun, karanlıklarında aslanlar kükreyen gecelerde

Bizler topraklarımızda krallardık, nimet dallarının altında uyuduk

En trajik yaylardan fırlatılan, düşmanların okları bizleri uyandırdı.

Mülkünün gölgesinde bizim gibi uyuma, mülkünün gölgesinde uyumayan kaç kral var...⁴²

Bu satırlar devrik kralın kendi durumundan ve Endülü's'teki İslam Devleti'nin durumundan şikâyet ettiği uzunca bir kasideden alınmıştır. Kaside içerisinde devletin kaybedilme sebepleri anlatılırken uzak Fas topraklarına inmek ve bir süre orada yaşamak için kendisinden şefaet istemiştir. Bu etkileyici yardım çağrısı sonrasında Endülüslüler Osmanlı sultanı II. Bayezid handan yardım istemişlerdir. O sıralarda Osmanlı sultanı İslam'ın kutbu sayılmakta ve İspanyollara karşı kendilerini savunan tek lider konumunda bulunmaktadır. Gırnata'nın düşüşü sonrasında durumlarını çok güzel bir şekilde anlatmışlar, İspanyollar tarafından yapılan zulmü ve keyfi hareketleri anlatmakta başarılı olmuşlardır. Mektuplarında geçen en önemli noktalar aşağıdaki gibidir;

⁴² Ahmed El Makri(1942), a.g.e., s.72

“Efendimiz Halifemize daim kerim selam olsun!

Kâfirleri alaşağı eden şerefli yüce efendimize selam olsun!

Her yerde Allah'ın yardımıyla zaferler ve mülkler kazanana selam olsun!

Şehirlerin en kıymetlisi İstanbul'a yerleşen efendimize selam olsun!

Allah'ın ordu ve Türklerle süslediği ülkenize selam olsun!

Allah sizi bütün milletlere hâkim ve şerefli kıldı, size selam olsun!⁴³”

Bu satırlar, ardından Akdeniz'de büyük bir güce ve kontrole sahip olan ve Avrupa ülkelerinde büyük zaferler elde etmiş olan Osmanlı sultanının yardımı elde edilen uzunca bir kasidenin giriş kısmı sayılmaktadır. Endülüs'lüler o dönemde sahip olduğu askerî güç ve siyasi otorite nedeniyle Devlet-i Aliyye'den yardım istemişlerdir. Yukarıda geçen ve Osmanlı sultanına metih niteliğinde olan mısralar sonrasında şair Endülüs'teki hayatlarını ve çekmiş oldukları sıkıntıları şu sözlerle anlatmaya devam etmiştir:

“Dinimizle ilgili bütün kitapları alaycılıkla ve hakaretle ateşe attılar!

Müslümanlara okuyup avunacak bir kitap, bir Mushaf bile bırakmadılar!

Oruç tutup namaz kılan bir Müslümanı yakaladıklarında hemen ateşe atıyorlar!

Kendilerinin küfür mekânı tapınakları, kiliseye gitmeyenleri feci şekilde cezalandırıyorlar!

Suratlarını tokatlıyor, mallarına el koyup en berbat zindanlara atıyorlar!

Ramazan ayında her gün zorla yedirip içirerek orucumuzu bozuyorlar!

Peygamber Efendimize küfretmeye zorluyorlar! Düğünde ve matemde O'nun adını bile anamıyoruz!

İlahi söyleyerek Muhammed adını ananları yakalayıp işkence ediyorlar!

İdareciler, bu insanları dövüyor, ağır vergiler alıyor, zindanlara atıyorlar!

Müslüman âdetlerine göre ölülerimizi defnedemiyoruz!

Ölülerimizin naaşlarını bir hayvan leşi gibi çöplüğe atıyorlar!

Daha nice namussuz ve alçakça davranışlara maruz kalıyoruz!

Bize sorulmadan baskıyla isimlerimiz değiştirildi!

Ne kötü ki Muhammed'in dini yeryüzünün en kötüsü Hristiyan köpeklerin diniyle değiştirildi!

Ne kötü ki isimlerimiz aptal Hristiyan adlarıyla değiştirildi!

⁴³ Ahmed El Makri(1942), a.g.e. , s.109

Ne kötü ki oğullarımız ve kızlarımızı her sabah zorla kiliseye götürülüyorlar!

Ne kötü ki masum çocuklarımıza kiliselerde küfür, yalan, günah öğretiyorlar!

Ne kötü ki tertemiz camilerimiz kâfirlerin elinde çöplük hâline geldi!

Ne kötü ki minarelerimize çanlar asıldı, artık ezan yerine çanlar çalınıyor!

Ne kötü ki o güzel şehirlerimiz kâfirler yüzünden derin karanlıklara gömüldü!

Müslüman saldırısına karşı onları birer haçlı kalesi hâline getirdiler!

Ne hâle düştüğümüzü görseniz gözlerinizden sel akarçasına ağlardınız!

Ah ah, ne aşâğılık durumlara düştük! Başımıza ne felâketler geldi!

Rabbimiz Allah ve yaratılmışların en hayırlısı Mustafa adına siz efendimizden yardım dileniyoruz.

Peygamberimizin Ehl-i Beyti ve Sahabeleri adına,

O'nun amcası Abbas adına ve şerefli beyaz sakalı hürmetine

Ve bütün ulema adına, salih ve şerefli kişiler adına!

Eğer bize yardımcı olursanız umulur ki Allah bize merhamet eder.⁴⁴

Osmanlı sultanı yardım çağrısına cevap vermiş ve Moriskolar konusu, dünyanın her yerinde Müslümanlar konusunda kendisini yetkili görmesi nedeniyle Osmanlı'nın siyasi ve askerî önceliklerinden biri hâline gelmiştir. Ancak bu konudaki en etkin rol ve en net tavır Kanuni döneminde gelen yardım mektupları neticesinde Kanuni Sultan Süleyman döneminde yaşanmıştır. Kendisi bu konuda Barbaros Hayrettin Paşa'yı görevlendirmiştir. 1541 yılında Endülüslerin Kanuni Sultan Süleyman'a göndermiş oldukları mektubun metninde geçen en önemli ifadeler şöyledir. "Biz ve dinimiz İslam zulme uğradı. Kâfirler dehşet saçıyor ve bize işkence yapıyorlar, bizi ateşe atıp yakıyorlar. Düşmanlar dört yanımızdan bizi kuşattı; zulme ve zarara uğrattık. Bizi tek bir yaydan boşanıp hedefini sektirmeyen oklarla vurdular. Allah yolunda cihat eden meşhur veziriniz Hayreddin (Barbaros) daima Mağrib halkının yanında yer alıyordu. Cezayir'de iken bizim içinde bulunduğumuz kötü durumu öğrendi. Müslümanlar, padişahımıza itaat ve ona muhabbet besleme konusunda ittifak ettiği ve zatialilerinin idaresi altındaki topraklarda huzur, adalet ve hukuk hâkim olduğu için biz de bu sebeple, veziriniz Hayreddin'den yardım istedik, o da bize yardım etti. Onun

⁴⁴ Cemal Yahyavi(2004), *Gırnata'nın Düşüşü Endülüslerin Trajedisinin Başlangıcı*, 1492-1610, Dar Huma Basın Yayın Dağıtım, Cezayir, s.253.

yardımları sayesinde çok sayıda Müslüman, kâfirlerin elinden kurtarılarak, İslam topraklarına yerleştirildi.⁴⁵ Bu mektubun akabinde Kanuni Sultan Süleyman derhâl Barbaros Hayrettin paşayı, konuyu görüşmek ve istişare etmek, Osmanlı filosunu oluşturmak ve Batı Akdeniz bölgelerine Osmanlı'nın müdahale imkânlarını tartışmak üzere İstanbul'a çağırdı. Sultan Süleyman İspanya topraklarında İspanyol siyasetinin arka planını, hedeflerini ve Moriskoların durumunu gayet iyi biliyordu. Bu nedenle Hayrettin Paşa'nın uygulamaya çalıştığı askerî strateji doğrultusunda Batı Akdeniz'de Osmanlı varlığını güçlendirmek için çalışmaya başladı.⁴⁶

Moriskolar tarafından gönderilen mektupta Barbaros Hayrettin Paşa tarafından sarf edilen etkin askerî girişimler ve arkasında Devleti Aliyye'nin İber Yarımadası'nda zulme maruz kalan Moriskoları kurtarmak için mücadelesi itiraf ve kabul edilmekte olup, Cezayir Deniz Kuvvetleri Moriskoların kurtarılması ve İslam topraklarına göç ettirilmesi konusunda etkin rol oynamıştır. Özellikle de Berberiler döneminde Hayrettin Paşa, Salih Reis ve Uluç Reis tarafından Endülüs'ün yeniden fethedilmesini hedefleyen askerî projeler uygulanmaya çalışılmıştır. Araştırma konusundan sapmamak için bu makalemizde bu konuyu ele almak mümkün değildir.

Moriskoların Kesin Olarak Sınır Dışı Kararı ve Cezayir'e Göç Akışı (1609-1614)

Endülüs halkının Cezayir'e götürülmesi noktasında Barbaros Hayrettin Paşa etkin rol oynamıştır. Tarih kitaplarından birinde Aydın Reis ve Salih Reis tarafından yürütülen bir kampanyada 1529 yılında 600 kadar Morisko'nun Cezayir sahillerine taşındığı aktarılmaktadır. Diğer bazı araştırmalarda 1529 yılında yaklaşık 70.000 kadar Moriskonun kurtarıldığı ifade edilmektedir.⁴⁷ Kuşkusuz bu cihat çalışmaları Endülüs heyeti tarafından tasvir edilen güçsüz kalmış Endülüslülerin kurtarılması için yürütülmüş olup Kanuni Sultan Süleyman'a feryatname yazmalarına neden olmuştur.

Daha önce yaşanan göçlerde de olduğu gibi Cezayir Endülüslü Moriskolar için güvenli liman olmuştur. Aşağıdaki veriler nedeniyle Cezayir sahilleri Moriskolar için ilk ve tercih edilen varış noktası olmuştur;

- Cezayirli yöneticiler daha sonra Cezayir'e geçen Moriskolar nezdinde iyi bir saygınlığa sahiplerdir.
- Cezayirli yöneticiler, özellikle de Barbaros Hayrettin Paşa ve Uluç Reis tarafından yapılan yardımlar bulunmaktadır.

⁴⁵ Tommy Taher(2015), Yerel Kaynaklar Işığında On Altıncı Ve On Sekizinci Yüzyıllar Arasında Cezayirİspanyol İlişkileri, Yüksek Lisans Çalışması, Sidi Bel Abbes, s.64.

⁴⁶ Hanifi Hilali(2010), Endülüs Moriskoları Tarihinde Araştırma Ve Çalışmalar, Darulhüda Basım Yayıncılık ve Dağıtım, Cezayir, s.127.

⁴⁷ Hanifi Hilali(2010).a.g.e., s. 63.

Cezayir Halkının Hoşgörüsü

Cezayir ve Endülüs arasında din ve dil paralelliği bulunması, ortak İslami kimlik Moriskoların Cezayir'e göçünün etkenlerinden biridir ve bu nedenle gemiler kendilerini Cezayir'e getirmişlerdir. Gerek Türk gerekse yerlilerden oluşan Cezayirli denizcilerin Endülüslü kardeşlerini kurtarma ve Cezayir'e nakil etmeleri kapsamında şu da işaret edilmektedir ki, 1569 yılında Hayrettin Paşa, Salih Reis komutasında bir grup gemiyi işkence altındaki Müslümanları kurtarması için göndermiş ve bu sefer neticesinde kurtarılmayı bekleyen 5600 Endülüslü Müslüman nakledilmiştir. Osmanlı yönetiminin Cezayir'de yerleşmesi ve Osmanlı İspanyol çatışmasının küresel bir boyut kazanması sonrasında Cezayir tarafına doğru göç hareketi güçlenerek devam etmiş ve 1567 yılında Cezayir çok sayıda Endülüslü göçmen almıştır.⁴⁸ Endülüslülerin göç akımı kesin sınır dışı kararının alınması sonrasında da devam etmiştir.

Kesin Sınır Dışı Kararı (1609)

İspanyol Kral III. Philip (1598-1621) tüm Moriskoları kovmak için 22 Eylül 1609 tarihinde bir krallık kararnamesi yayınlamış ve bu kararının gerekçeleri aşağıdaki gibi belirtilmiştir;

“Uzun yıllardır krallıkta yaşayan Moriskoları Hristiyanlaştırmaya çalıştım. Kendileri ile ilgili af kararları aldım ve din adamlarının mukaddes dinimize girmelerine yardımcı olmaya çalıştım. Ancak onlar kendi dinlerine bağlılıkta ısrarcı oldular.”⁴⁹

Aslında bu pek de garip bir durum değildir. Morisko toplumu kendi medeniyetine, değerlerine ve kimlik sembollerine yapılan tüm saldırılara karşı direnme hakkına sahiptir. Bu açıklama bize, değerleri ve ilkeleri açısından birbirinden farklı iki milletin anlaşmazlığının temelini, biri ahlak, hoşgörü, diyalog, başkalarını kabullenme felsefesi üzerine kurulu, diğeri Allah'ın nurunu ağızlarıyla ve ellerine geçen her türlü zulüm ve baskı yöntemleri ile söndürmeyi amaçlayan iki medeniyet arasında meydana geldiğini göstermektedir.

Şunu da belirtmek gerekir ki Moriskoların İspanya'dan dışlanma ve sınır dışı edilmelerinin ardında birçok faktör bulunmaktadır. Belki de bu faktörlerin en öne çıkanı Gırnata'nın düşüşü sonrasında Endülüs Müslümanlarının bir çeyrek yüzyıl boyunca (1492-1609) göstermiş oldukları sürekli direniş ve bu

⁴⁸ Nasiruddin Saiduni(2013), *Endülüs çalışmaları, Cezayir'de İber Nüfuzunun Ve Endülüs Varlığının Tezahürleri*, El Besair Yayıncılık ve Dağıtım, 2. Baskı, Cezayir, s.15.

⁴⁹ Hanifi Hilali(2010), a.g.e. , s. 148

kimselerin medeniyet sembollerini ve İslami kimliklerini hiç kaybetmemiş olmalarıdır. Bu nedenle İspanyol yöneticiler arzuladıklarında başarısız olduktan sonra kesin sınır dışı kararı almışlardır.

Sınır dışı kararının uygulanması sonrasında⁵⁰ Moriskolar Cezayir'e ve diğer kuzey Afrika topraklarına göç etmeye başlamışlardır. Bu göç akımları ilk olarak Tlemcen, Cherchell, Cezayir, Oran, Blida ve diğer Cezayir şehirleri ve kıyılarına gelmiştir. Bu topluluk Osmanlı devrinde Cezayir toplumunun oluşmasında etkili olmuş ve farklı siyasi, kültürel ve ekonomik alanlarda etkileyici faktör hâline gelerek modern Cezayir tarihinin başlıca rolünü oynamıştır. Morisko kültürü, Endülüs düşüncesinde oldukça etkili olmuştur.

Sonuç

Morisko trajedisi modern tarihin öne çıkan olaylarından birini teşkil etmektedir. Akdeniz savaşındaki önemi ve yansımaları göz önüne alındığında Gırnata'nın düşüş tarihi modern tarihin başlangıcının göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Hakikaten Gırnata'nın düşüşü, İslam ümmetinin gücünün kırılması ve İspanya'nın zafer kazanması hükmünde olmuştur. Şunu da belirtmek gerekir ki bu tarihten bu yana Morisko davası aksi yönde gelişmiş ve Endülüs'te İslami varlığın tasfiyesi yönünde gelişmeler gözlemlenmiştir. İspanya, öncesinde İslami kimliğin esas değerlerine saygı duyacağını taahhüt etmesine rağmen tüm anlaşmaları ve verdiği sözleri bozmuştur.

İspanya, stratejisini gerçekleştirme noktasında geçici politikalar uygulamış, önceleri Endülüslüleri özgür bıraktıktan sonra Araplara ve İslam'a ait her şey ile savaşmaya başlamıştır. Ardından İspanya'nın arzularının gerçekleştirilmesi için 1502 yılında İsabella tarafından zorla Hristiyanlaştırma kararı alınmıştır. Her ne kadar Moriskolar bu proje karşısında takiiye yöntemini benimsemeseler de yapılan engizisyon tahkikatları gerçekleri ortaya çıkarmış ve en şiddetli işkencelerle cezalandırılmışlardır. Şunu da belirtmek gerekir ki Endülüs Moriskoları her ne kadar İber Yarımadası'nda bir takım isyanlar ilan etmek suretiyle keyfi uygulamalara karşı gelseler de bu isyanlar hedeflerine ulaşmakta başarılı olamamış, çünkü Kuzey Afrika hükûmetleri tarafından gerekli askerî ve siyasi desteği bulamamışlardır. Hatta süreç olarak devam eden bu isyanlardan bazıları vaka düzeyine ulaşmamıştır. Endülüs'teki İslami yapının çöküşünün yansımalarından biri de genel anlamda Kuzey Afrika ülkelerine özellikle de Cezayir'e yaşanan Endülüslü göçü dalgalarıdır. Venşerisi tarafından verilen fetva, bu dalganın

⁵⁰ Tommy Taher(2015),a.g.e. , s.132

yükselmeye ve daha da artmasına katkı sağlamıştır. Kuşkusuz bu göçler Cezayir’de Osmanlı yönetiminin yerleşmesinde etkin rol oynamış, siyasi kültürel ve mimari alanlar ile hatta bazen askerî alanda büyük ölçüde pay sahibi olmuştur. Sözüün özü tarih bize, Cezayir’in bu toplumu karşılama esnasında teşkil etmiş olduğu onurlu rolünü, kültürel ve medeniyet özgünlüğünü savunmasını ve zulme uğrayan Moriskolara yardım etmek için İspanya’ya karşı birçok deniz baskını yapmış olduğunu hatırlatmaktadır. Bu konu özellikle Cezayir’de yeniden ele alınmaya başladığı için hakkında çok fazla mürekkep akacak ve geniş bir tartışma konusu olmaya devam edecektir. Bu nedenle konu ile ilgili farklı yeni akademik çalışmalar görmeyi ümit ediyor, Allah’tan ülkelerin ve halkların başarısı için muvaffakiyetler temenni ediyorum.

KAYNAKÇA

- Abdulcelil El Temimi(1991), *Endülüs Moriskolarının İslami Ritüellere Uygulanması Üzerine Uluslararası Endülüs Moriskoları Çalışmaları Konferansı Bildirileri-1492-1609*, Tunus.
- Abdulvahit Zenun Taha(2004), *Kuzey Afrika Tarihi*, 1. Baskı, Darul Madar El İslami, Lübnan.
- Adil Sait Biştavi(1983), *Kutsanmış Endülüsler, Gırnata’nın Yıkılmasından Sonra Endülüslerin Tarihinin İncelenmesi*, Daru Osman Yayınevi, Kahire.
- Ahmed Al Kamon ve Haşim El Sakli(2010), *Fas’ta Morisko Etkisi, Kişisel ve Sosyal Araştırmalar ve Araştırma Merkezi*, Oujda, Fas.
- Ahmed El Makri(1942), *Kadı İyad’ın Haberleri Hakkında Ezhar El Riyad*, Tahkik: Mustafa El Saka ve İbrahim El Ebyari, Cilt 1, Kahire.
- Ahmed El Venşerisi(1942), *Hristiyanların Vatanında Kalan ve Göç Etmeyenler Hakkında Aldıkları Cezalar ve Yasaklar*, Tahkik Hüseyin Munis, İslam Araştırmaları Enstitüsü, Madrid, Kahire.
- Ahmed El Venşerisi(1981), *Afrika Endülüs ve Fas Âlimlerinin fetvaları Hakkında El Miyarul Murib ve Camiul Muğarrib*, Cilt 2, Gözetleyen: Muhammed Hacı, Darul Garb El İslami, Beyrut.
- Ali Hüseyin Şatşat(2001), *Endülüs’te Arap Varlığının Sonu*, Dar Al Kuba Yayın ve Dağıtım, Kahire.
- Ali Mazhar(1947), *İspanya, Portekiz ve diğerlerinde Engizisyon*, Mektebe İlmîye, Mısır.

- Antonio Dominique Hertz ve Bernard Bentent(1985), *Müslüman Endülüs Moriskoları Tarihi, Azınlık Hayatı ve Trajedi*, Çeviri; Abdulal Salih Taha, Sunum; Muhammed Muhyiddin El Asfar, 1. Baskı, Dar El Eşref Basım ve Yayın, Katar.
- Cemal Yahyavi(2004), *Gırnata'nın Düşüşü Endülüslerin Trajedisinin Başlangıcı, 1492-1610*, Dar Huma Basın Yayın Dağıtım, Cezayir.
- Esad Havmed(1988), *Endülüs'te Arapların Durumu*, 2. Baskı, Arap Araştırma ve Yayın Enstitüsü, Beyrut, s.112.
- Hanifi Hilali(2010), *Endülüs Moriskoları Tarihinde Araştırma Ve Çalışmalar*, Darulhüda Basım Yayıncılık ve Dağıtım, Cezayir.
- İsimsiz yazar, *Beni Nasr Kralların Kısa Tarihi*, Tercüme Ferid El Bostani(2002), 1. Baskı, Din Kültürü Kütüphanesi, Mısır.
- Louis Kardiak(1983), *Endülüs Moriskoları ve Hıristiyanların Diyalektik Yüzleşmesi (1492-1640)*, Çeviri ve Sunum; Abdulcelil El Temimi, *Fas Tarihi Dergisi ve Üniversite Basın Kurulu Yayınları - Cezayir*, Tunus.
- Muhammed Abdullah Anan(1985), *Endülüs'ün Sonu ve Hıristiyanlaşan Arapların Tarihi*, 2. Baskı, Mısır.
- Nasıruddin Saiduni(2013), *Endülüs çalışmaları, Cezayir'de İber Nüfuzunun Ve Endülüs Varlığının Tezahürleri*, 2. Baskı, El Besair Yayıncılık ve Dağıtım, Cezayir.
- Tommy Taher(2015), *Yerel Kaynaklar Işığında On Altıncı Ve On Sekizinci Yüzyıllar Arasında Cezayir-İspanyol İlişkileri*, Yüksek Lisans Çalışması, Sidi Bel Abbes.
- Washington Irving((2000), *Gırnata'nın Düşüş Haberleri*, Hilani Yahya Nasri(Çev)1. Baskı, Arap Yayın Enstitüsü.

ÇATIŞMA ÜLKELERİNDE ZORUNLU GÖÇ MESELESİ VE SOSYAL DOKUYA ETKİSİ: IRAK ELEKTRONİK GAZETELERİ ÜZERİNE ANALİTİK BİR ÇALIŞMA

Ayser Halil Ibrahim*

Giriş

Zorunlu göç, Arap bölgesinde oldukça yaygın bir modeldir. Genel olarak sebepleri savaşlar, çatışmalar, düzenin bozulması, yaygın şiddet ve baskıdır. Göçün bu türü, genellikle ani ve geniş dalgalarla meydana gelir, vatandaşların geçici veya kalıcı olarak ülke içinde veya dışında yerlerinden edilmeleriyle sonuçlanır. Ayrıca ikincil göç ya da bilinen adıyla yenilenen göç diye yerinden etme şekli de bulunmaktadır. Bu uluslararası toplumda da Arap toplumunda da oldukça yaygın bir olgudur.

Zorunlu göç dalgaları çatışma anında bu ülkelerde yaşayan ve çalışan uluslararası göçmenleri fazlasıyla etkilemektedir. Çok sayıda insan çeşitli nedenlerle uluslararası sınırlardan geçmektedir. Bunların birçoğu zorunlu olarak uluslararası koruma arayışıyla veya gönüllü olarak ekonomik fırsat arayışıyla göçmen olarak vasıflandırılmaktadır. Çoğu durumda, bu göçmenleri insan ticareti ve kaçakçılığının etkilediği bir kategoride sınıflandırmak zordur.

Arap bölgesindeki göç, farklı yaş gruplarından ve sosyo-ekonomik koşullardan çeşitli nüfus gruplarını içermektedir. Göçmenlerin deneyimleri

* Iraklıye Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Medya Bölümü, Öğretim Üyesi, Irak

ve maruz kaldıkları riskler, farklılık göstermektedir. Kadınlar, sayıları dünya ortalamasının çok altında olmasına rağmen, tüm göçmenlerin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Kadınlar genellikle aile birleşimi amacıyla göç ederler ve insan ticaretine maruz kalan gruptan daha fazlalardır. Bölgenin toplam nüfusu içindeki gençlerin oranı göz önüne alındığında, genç göçmen ve çocuk sayısı artmaktadır. Ayrıca, üçüncü türdeki göçmen kalıpları içinde, refakatsiz ve reşit olmayan çocukların, ailelerinden ayrıldıkları ve aileleri olmadan seyahat ettikleri belirtilir. Bu çocuklar genellikle sömürüye maruz kalmaktadırlar. Bu araştırma ile Arap bölgesindeki gizli göçün bir açıklamasının yapılması amaçlanmaktadır.

Özellikle, çok yönlü çatışmalar terör örgütlerinin kuruluşundan bu yana son yıllarda oldukça tehlikeli bir aşamaya ulaşmış, sınırlardaki şehirler ve bölgeler kontrolden çıkmıştır. Irak ve Suriye’de İslam devleti kurmak adına kontrolü ele geçiren DEAŞ gibi terör örgütlerine yönelik bölgesel ve uluslararası önlemlerin alınmasındaki yavaşlık, bu ülkelerin binlerce vatandaşını yasal ve yasa dışı göç kararı almak ve uygulamak zorunda bırakmıştır. Iraklı ve Suriyeliler için göç, zorunlu bir seçim hâline gelmiştir. Aşağıdaki belgelerde, Al Mada ve Assabah gazetelerinde bildirilen, Irak medyasının kısa ve uzun vadede kriz, risk ve yansımaları ile yerel ve bölgesel sosyal doku üzerindeki önemli etkilerini tahlil ederek açıklamaya çalışılmış ve sunulacak konu olarak seçilmiştir.

Zorunlu Göç ve Sosyal Dönüşüm: Sebep ve Sonuçları

Küresel Göç Grubu, zorunlu göç olgusunu “zulüm korkusu, beşerî ya da doğal afetler, kimyasal ya da nükleer felaketler, kıtlık nedeniyle yaşam ve geçim tehlikesiyle oluşan baskı unsuru” olarak nitelemektedir.¹ Sınıf farklılıkları arttığında, eşitsizlik hüküm sürdüğünde, sosyal bağlar zayıfladığında, kurumlar ve vatandaşlar üzerinde devlet egemenliğinin olmaması, toplumun şiddet, çatışma ve diğer istikrarsızlık biçimleri için verimli bir zemine dönüşmesi durumunda zorunlu nüfus hareketleri ortaya çıkacaktır.

Çeşitli göçmen türleri arasında ayırım yapılmalıdır. Göçmenler ırk, cinsiyet, kültür, din gibi pek çok ölçüte bağlı olarak ayrılabilir. Tüm bu ölçütler, yeni toplumsal yaşamlarında yaşayacakları dışlanma, yoksulluk, siyasi karışıklık ve ekonomik vizyonlarını belirleyecektir.² Bu nedenle, yerli

¹ Global Trends Report, BMMYK, basın bülteni, 18.06.2015, <http://www.unhcr.org/turkey/home.php>
² Jabbar Abdul Jalil, Qasim Abdul-Jani(2014), *Kürdistan Bölgesi hariç Irak'ta iç zorunlu göç olgusunun mekânsal varyasyonu*, Eğitim Fakültesi, Babil Üniversitesi, dergi no:15, 2014, s.409.

halkın ekonomik, politik ve sosyal sorunlardan muzdarip olduğu ülkelerde, bu kıt kaynaklar için edilen rekabete sonradan dâhil olan zorunlu göçmenler, şiddetin ve istikrarsızlığın kaynağı olarak görülmeye başlanacaktır.

Zorunlu Nüfus Hareketleri

Zorunlu nüfus hareketleri; savaş, doğal afet vb. durumlarda bir toplumsal grubun mecburi yer değiştirmesi veya yerinden edilmesi anlamında kullanılan bir terimdir³. Uluslararası Göç Grubu yayınladığı 2010 Kalkınma Planlaması Raporu'nda zorunlu göç olgusunu "zulüm korkusu, beşerî ya da doğal afetler, kimyasal ya da nükleer felaketler, kıtlık nedeniyle yaşa ve geçim tehlikesiyle oluşan baskı unsuru" olarak nitelendirmiştir.⁴

Kişiler kendi ülkeleri içerisinde de yaşanan silahlı operasyonlar, yaygın şiddet durumları, insan hakları ihlalleri, doğal veya beşerî afetler nedeniyle ve çatışmalardan kaçınma amacıyla evlerini terk etmek ve başka bölgelere yerleşmek durumunda kalabilir.

³ Zeynep Sager, Suriyeli Mültecilerin Dini Davranışları ve Ruh Sağlığı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014 İstanbul.

⁴ Richard Perochwood ve diğerleri, Göç Sözlüğü, Uluslararası Göç Örgütü, Kahire Misyon Bölge Ofisi, 2004, s.67.

* Birleşmiş Milletler Irak Misyonu raporu, yukarıdaki şemaya göre aşağıdaki gerçekleri açıklığa kavuşturmuştur: *8,7 milyon kişi, Irak Birleşmiş Milletler insani yardıma muhtaç - Mart 2018 3,92 milyon ülke içinde yerinden edilmiş kişi 2014 yılından bu yana Irak'a geri dönüyor- Temmuz 2018

1,98 milyon Irak'ta ülke içinde yerinden olmuş kişi - Temmuz 2018 613,188

** Ninova'da yerinden edilmiş kişi - Temmuz 2018

249,641 Komşu ülkelere kaçan Iraklılar, BMMYK, Mayıs 2018

Göç olgusu etrafında bireyin küresel eğilimini gösteren resim

2017 *Global Eğilimler* raporunda “ Dünyada BMMYK’nın yetkisi altında 4,9 milyon Suriyeli ve 4,4 milyon ile Iraklının olduğu yanı sıra Yemen’in 2015 yılında 2,5 milyon kişi (nüfusunun %9’u) ile ülke içinde yerinden edilmiş insanların en yoğun olduğu bölge olarak belirtilmiştir.”⁵

DEAŞ, Haziran 2014’te ülkeyi işgal ettiğinde, üç milyondan fazla vatandaş güvenli bir bölge aramak arzusu ile evlerini terk etmiştir. Bunlardan yaklaşık 1,3 milyon kişi Irak Kürdistan Bölgesi’nde güvenli bir sığınak buldu. Ülke içinde yer değiştirme dalgaları bazıları için bir seçenek olsa da Akdeniz üzerinden yurt dışına göç etmek de Iraklılar için bir seçenektir.

7,5 milyon nüfusu olan Ürdün’de yaklaşık 750 bin Iraklı bulunmaktadır.

Güvenlik nedenlerine ek olarak zor yaşam koşulları okulu bırakma oranının artması ve çocuk işçiliğinin yayılmasına yol açmıştır. Ayrıca, tıbbi ya da sosyal olarak yaşlılar için uygun bakımın sağlanmasına da ihtiyaç duyulmaktadır. Muhtaç aileleri destekleyecek, savaş mağdurlarına, yerinden edilmişlere, yaşlılara ve çocuklara, özellikle de yetimlere gerekli bakımı sağlayacak kurumlar kurmanın yanı sıra engellilere yönelik kurumlara da acil ihtiyaç duyulmaktadır. Savaş bittikten sonra bu gruplara ayrıca fiziksel,

⁵ Maad Hassan Abd al-Meir al-Khurasan, Meslek öncesi ve meslek sonrası psikolojik gerçekliğin çocuklar üzerindeki etkisi, diyalog. Medeni Sayı 2917 / İnsan Hakları Ekseni

psikolojik, sosyal bakım ve rehabilitasyon sağlamak ve başa çıkmak için sistematik bir eğitim düzeni oturtmak gereklidir.

“2003 yılında Irak’ın işgali, çok sayıda Iraklı’nın komşu ülkelere kaçmasına neden olmuştur. Çoğu Ürdün, Suriye ve Lübnan’a olmak üzere 5,2 milyon kişi başka ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır.”⁶

Krizlere maruz kalan insanlar için risklerin alevlenmesi, insan ticaretinde de artışa neden olmuştur. Toplumsal düzenin ve hukuk sisteminin bozulması bu organize suç piyasaları için yeni bir zemin oluşturmuştur. Bu tür krizlere maruz kalan insanlar riskli stratejilere başvurabilirler ancak amaçları yalnızca hayatta kalmak için çabalamaktır. Suriye krizi, kadın ve çocuk kaçakçılığı, zorla çalıştırma, insan haklarının ihlali gibi konularda oldukça trajik örneklerle sahne olmuştur.⁷

Krizlere maruz kalan insanlar için risklerin
fazlaşması, insan ticaretinin de artmasına neden
olmuştur.

Sosyal Bileşenler

Sosyal bileşenler, “Tüm mevzuata ve resmi formülüne rağmen hâlihazırda uygulanmakta olan yasal çerçeveler, yapılar ve devletle bağlantılı olmayan insan grupları” olarak tanımlanmaktadır. ⁸ Bu durum, ilişkilerini yasal olarak düzenleyen ve kendi formüllerine göre kendisini yönetebilen toplumun yokluğu, kararlı ve kalıcı bir kurum olarak devletin tarihsel deneyiminin olmaması ile ilgilidir. Hegel’in “Kamu iradesinin somutlaşmış hâli olarak tanımladığı ya da Alman bilim insanı Fichte’nin, kanunun istediği gibi ortak hak ve özgürlüklerin düzenlenmesini temel yasa tarafından korunmaması ile de ilgilidir. Bu noktada birey ve devlet arasında karşılıklı hizmetlerin varlığını garanti altına almayı sağlayan sivil toplumun varlığı tartışmaları gündeme gelmektedir.”⁹

⁶ Abeer Najm Abd Al-Khaldi, *Toplumsal Krizler Işığında Çocuk Hakları, Model Olarak Iraklı Çocuk*, Bağdat Üniversitesi, dergi: Eğitim ve Psikolojik Araştırma, No. 33.

⁷ Birleşmiş Milletler, Uluslararası Göç Raporu 2015, Değişen Arap Bölgesinde Göç, Yerinden Olma ve Kalkınma, s.11.

⁸ Radlov S. ölçeği: Tüm Nüfusta Kendiliğinden Depresyon Raporlama Ölçeği, *Uygulamalı Psikometri*, 1977, 1 (3), 386-401.

⁹ Perry David Sam ve John W. Perry (2007), *Cambridge Psikoloji Kültürü El Kitabı*, New York, Cambridge University Press, ss.27-42.

Kapsayıcı tanımıyla bileşenler: “Çoğunluk ve azınlık arasındaki ilişkiyi ulusal, etnik veya mezhepsel temelde olan toplumsal faktörlerle ifade eden, aralarındaki ilişkinin ve çoğunluğun çıkarlarının, azınlığın çıkarlarının üzerinde olduğunu, bu nedenle siyasi sistemin doğasına göre çoğunluğun çıkarları üzerine kurulduğunu belirten göstergelerdir.”¹⁰

Toplumsal terimler sözlüğünde çoğulculuk veya çoğul toplum “her bir grup içindeki sosyal ruhun ve toplum içindeki grupların çeşitliliği” anlamına gelmektedir¹¹. Yanı sıra iyi bir yaşam sürmenin birçok rasyonel yolunun varlığına inanmak, insanların iyi bir yaşam sürmek için mevcut olan tüm alternatiflerden özgürce bir alternatif seçebileceği fikrine bağlılık anlamlarına da gelir. Çoğulculuk ve çeşitlilik, birlik ve ortak bir bağlantı çerçevesinde mümkün olur. Bu ayrım ve özgüllüğü bir toplumsal birlikteliğe engel olmadığı anlamına gelir.¹²

Buna göre, çoğulculuk "demokrasinin şartlarından biri olarak kabul edilir ve bu nedenle totaliter devletlerde baskının varlığıyla tamamen bağdaşmaz. Bunun yerine, ülkenin genel iyiliğini derinleştirmek için çalıştığı güçlere ve kurumlara saygı göstermesi gereken bir tarafsızlık ölçüsü olduğunu varsaymaktadır."

Irak Toplumsal Haritası

Irak, çoğulcu bir toplumdur. Etnik çeşitlilik (Araplar, Kürtler, Türkmen), dinî çeşitlilik, (Müslümanlar, Hristiyanlar, Sabiiler, Yezidiler, Şabaklar) ve mezhep çeşitliliği (Sünni, Şii) bakımından oldukça zengindir fakat bu zenginlik pek çok çelişkiyi de yanından getirmektedir. %75'ini Sünni-Şiiiler, %18'ini Kürtler, %2'sini Türkmenler, %3'ünü Hristiyan veya Hristiyan

¹⁰ Maad Hassan Abd al-Meir al-Khurasan, *İşgal öncesi ve işgal sonrası dönemde psikolojik gerçekliğin çocuklar üzerindeki etkisi*.

¹¹ Maad Hassan Abd al-Meir al-Khurasan, a.g.e., s.34.

¹² Perry David, Sam ve John W. Perry Cambridge Psikoloji Kültürü El Kitabı, önceki referans, s. 67.

olmayan Araplar (Ortodoks, Keldani ve Asuri), %1'den azını Sabiiler, %0,5'ünü Çerkezler oluşturmaktadır. Ermeniler (tamamı Hristiyan) ise 100 ya da daha az sayıda kalmış Yahudilerden dahi sonra gelen bir azınlık konumundadır.

Arap bileşeni Irak'taki birleştirici unsur olarak kabul edilir çünkü Araplar, Irak halkının %80'inden fazlasını oluşturmaktadır. Araplar, din gereği hoşgörüyü ve diğerleriyle barış içinde bir arada yaşamaya önem vermektedir. Fakat toplumun karşı karşıya kaldığı mezhepçilik sorununa bir çare bulunmadığı ve iyileştirici uygulamalara gidilmediği takdirde Irak bölünme tehlikesi ile karşı karşıya kalabilir.

Irak halkını %75'ini Sünni ve Şiiiler oluştururken, %18'ini Kürtler, %2'sini Türkmenler, %3'ünü Hristiyan veya Hristiyan olmayan Araplar (Ortodoks, Keldani ve Asuri), %1'den azını Sabiiler, %0,5'ünü Çerkezler ve Ermeniler oluşturmaktadır.

Irak toplumundaki bileşenlerin krizi, Iraklı üst kimliğinin açık bir şekilde gelişmediği ve sosyal bütünleşmenin hâlâ olduğundan daha fazla bir gereklilik olduğunun en net göstergesidir. Etnik mezhepçi çoğulculuk ve bu temelde partizanlık, toplumsal kodların siyasallaşması, birbirinden farklı söylemler kimlik krizini daha da derinleştirmiş ve hâlâ Irak toplumunun özelliklerini ve ilişkilerini tanımlayan net bir çerçeveye oturtulamamıştır.

İslam kimliğini (İslami partiler, Şii veya Sünni olsun) ve ulusal kimliği Kürt partileri siyaset sahnesinde temsil etmektedir. Aynı şekilde, temel devlet kurumlarını mezhepsel olarak inşa etme süreci, partinin ait olduğu mezhebin payı değil, mezhebe ait partinin payıdır. Kota mekanizmasının kabulü nedeniyle ülkenin genel politikası hakkında görüş bildirmeye katılarak aynı zamanda siyasi karar almada oylamada etkili olmak için kendisini temsil edecek oyu alamayanlar partiler ve hareketler siyasetten uzak tutulur.¹³ Bu devlet sistemi Irak'ın üç parçaya bölünmesine yol açar. Hareket özgürlüğü olmayan bir devletin himayesindeki bağımsız birimler

¹³ Zafar İyad(2017), Göç Çalışmalarının Anahtarı Olarak Kültür. Fen Edebiyat Fakültesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, ss.75-92.

illegal yapılar tarafından yönetilmektedir. Bu durumda güney bölgesi dîni liderlerin yönetimi altında olacak, yabancı güçlerin ve Kürtlerin kontrolü altındaki İslami ve Batılı partilerin yönetimi ise Türkiye ile karşı karşıya kalacaktır.

Her seçim sürecinden sonra hükümetlerin oluşumuna eşlik eden ve ilgilenen bu partilerin çoğu mezhepçi ve ırkçıdır. Siyasette olgunluk seviyesi, Irak ulusal kimliğini destekleme arayışına ulaşamamıştır. Ancak, kotaların yol açtığı birçok çatışma ve kriz, Irak'ın devletinin düzeni ve direncini zayıflatmaktadır.

Irak'ta meydana gelen çatışma toplumsal değildi, yani toplumsal bileşenler arasında gerçekleşmemiştir. Mezheplerin tehcir edilmesi ve öldürülmelerinin arkasında bazı siyasi güçler bulunmaktaydı. Çatışan ana güçlerden bazıları aleni bazıları ise gizli silahlı gruplardandı ve otoriteleri devlet otoritesinin gücüne eşitti.¹⁴

DEAŞ, Irak bölgelerine girdikten sonra, ayrılıkçı bir devlet projesi kurmuş gibi görünüyordu ve böylece bölgesel bir savaşla güçlendirilmiş iç mezhep savaşına doğru bir harekete yol açmaktaydı. 2014 olaylarında Irak'taki devleti canlandırma projesi, vatandaşlık felsefesi yerine bu bileşenlerin felsefesini benimseyen siyasi güçler nedeniyle Irak halkının bölünmesi ve siyasi çoğunluğun kurucu çoğunluğa sahip olması, Irak halkının Şii, Sünni ve Kürtler olmak üzere üçe bölünmesi sonucunda başarısızlığa uğramıştır.¹⁵

Suriye Toplumsal Haritası

Belirli bir coğrafi bölge ayrı bir etnik veya dîni grupla sınırlandırılmaz. Daha ziyade Şam, Humus, Hama, Halep, Rakka ve Dera gibi büyük illerde yoğunlaşmış bir Sünni çoğunluktan bahsedebiliriz.

Müslümanlar, Suriye kıyılarındaki köylerde ve içerideki bazı bölgelerde İsnaaşeriyye mezhebine mensup Alevi tarikatında yoğunlaşmışlardır. İşgal altındaki Golan tepelerinde yaşayan 40 bin Dürzi'ye ek olarak, en yüksek yoğunlukları güney bölgesinde Süveyde'nin dağında görülmektedir.

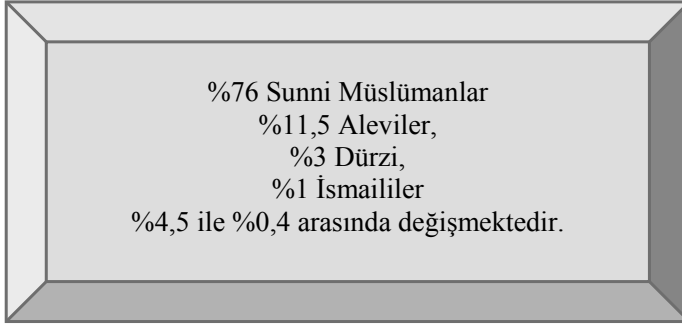
Hristiyanlar ise ülkenin dört bir yanına yayılmışlardır. Bazı şehirlerde Asuriler, Keldaniler, Suriyeliler, Ermeniler ve Aramalılar gibi farklı etnik kökenlerin varlığı nedeniyle belirli mahallelerde veya köylerde yoğunlaşmışlardır.

¹⁴ Yassin Hassan ile görüşme(2015), *2003 Sonrasındaki Bileşenlerin Durumu*, Arap Demokratik Merkezi.

¹⁵ Habib bin Saeed (çev)(2016), *Akdeniz Kıyılarındaki İki Ülkedeki Medya Göç Olgusunu Nasıl Kapsamaktaydı*, Fransa Arap Basın Gözlemevi Merkezi.

Çerkezler Şam'da, Ermeniler öncelikle Halep'te ve ülkenin kuzeydoğusundaki Lazkiye ve Kamışli kırsalında yoğunlaşmaktadırlar. Bir milyondan fazla oldukları tahmin edilen Kürtler ise kuzeydoğu bölgelerinde, özellikle Hasaka, Kamışli ve Halep kırsalının kuzeyinde, Türkiye sınırının yakınlarında bulunmaktadır. Deyrizor, Ebu Kemal ve Irak sınırındaki köylerde ise çoğunlukla Sünni Araplar bulunmaktadır.

Suriye'deki Sünni Müslüman olan Türkmenler için ise kesin bir istatistik yoktur. Ancak bazı kaynaklar bunların toplam nüfusun %3'ü olduğunu ileri sürmektedir. Suriye Türkmenleri, Suriye'de çeşitli şehir ve köylere dağılmışlardır. Genellikle Halep, Şam, Lazkiye ve Humus'taki Bab Türkmen isimli bölgelerde bulunmaktadır.

ABD Dışişleri Bakanlığı "Din Özgürlüğü" raporunda Suriye'deki Sünni Müslümanların oranının %77 olduğunu, yanı sıra nüfusun %10'unun Alevi %3'ünün Dürzi, İsmaili, İsnaaşeriyeye ve nüfusun %8'inin büyük oranda Doğu Kilisesi ve Ortodoks cemaatini takip eden Hristiyanlar olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Irak sınırındaki Sinjar Dağı bölgesinde Yezidi bir azınlık da bulunmaktadır.

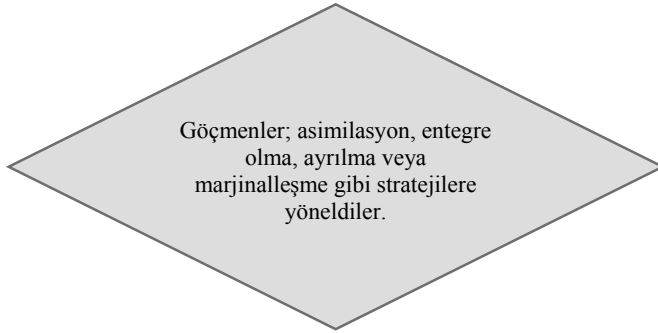
Açıklanan ülkelerdeki Suriyeli mülteci sayısı 3 Temmuz 2017'de 5.106.934 kişiye ulaşmıştır. (BMMYK, 2017'ye göre). Bu bilgilere göre, Temmuz 2017 itibarıyla Türkiye'de 3.049.876, Lübnan'da 1.001.051, Ürdün'de 661.141, Irak'ta 242.558, Mısır'da 122.288 ve Kuzey Afrika'da 30.104 mülteci bulunmaktadır. Ortaya çıkan bir diğer önemli husus Suriyeli mültecilerin en büyük mevcudiyetinin komşu ülkelerde olmasıdır. Bu raporda son yıllarda mülteci krizinin bölgedeki çoğu ülkeyi nasıl etkilediği ortaya çıkmaktadır. Suriyelilerin çoğunlukla komşu ülkelere gittikleri, diğer ülkelere ise daha az gittikleri bilinmektedir.

Yukarıdaki altı ülkeden gelen rakamlar, 36 Avrupa ülkesindeki mülteci sayısının yaklaşık beş katını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Almanya,

Avrupa'daki Suriyeli mültecilerin çoğunu alan bir Avrupa ülkesidir. Avrupa ülkelerindeki mülteci sayısına baktığımızda, Almanya'daki toplam mülteci sayısının 500.819 ve en az Suriyeli mülteci kabul eden Estonya'da sadece 44 mülteci olduğu görülmektedir. 36 Avrupa ülkesinde Nisan 2011 ile Mayıs 2017 arasında toplam Suriyeli mülteci sayısı 952.446 olarak açıklanmıştır.

Zorunlu göç koşulları altında göç eden Suriyeli mülteciler, ülkelerindeki savaş nedeniyle travmatik olaylara maruz kalmıştır. Bu acı verici ve olağandışı olaylar, sıradan bir bireyin hayatında karşılaşılabileceklerinin çok ötesinde derin yaralar ve şokları barındırmaktadır. Bunlara, savaş operasyonları, intihar girişimleri, tecavüz, savaşa katılma, bir cinayete tanık olma ya da kaçırılma, rehin tutulma ve bombalanma örnek gösterilebilir.

Göç sonrasında mültecilerin, orijinal kültürlerine ek olarak yeni bir kültüre (ev sahibi ülkenin kültürü) adapte olmaları gerekmiş ve yeni bir toplumun üyeleriyle yan yana yaşamaya başlamışlardır. Bu dönemde bireyler asimilasyon, entegre olma, ayrılma ve marjinalleşme gibi stratejilere yönelmişlerdir. Yukarıda belirtilen yönelimleri belirleyen faktörler, ev sahibi ülke üyelerinin çok kültürlülüğü, mültecilerin toplumsal kabulü, ayrımcılık veya reddetme gibi davranışlardır.

Sonuç olarak yerel nüfus ile göçmenler arasındaki ilişkide, göçün nedenleri, göçmenlerin beklentileri, menşe ve hedef ülkeler arasındaki farklar oldukça önemlidir, zira göçün niteliği ve ilerleyişini bunlar belirleyecektir. Mülteciler özellikle etnik kimlik ve dîni kimlik konusundaki faktörler temelinde ele alınmalıdır. Bu faktörler göçmenin topluma uyumu konusunda katkı sağlayabilecek en mühim unsurlardır. Dîni kimliğin bu iki tema arasında en etkili unsur olduğu söylemek mümkündür. Menşe ülkede bir arada yaşamayı kolaylaştıran bunun gibi pek çok unsurun keşfedilmesi sağlıklı bir uyum noktasında oldukça önemlidir.

Araştırmanın Bilimsel Çerçevesi

Sabah Gazetesi: İçerik Analizi Sonuçları

Irak basını, her basının onu düzenleyen makam açısından politikasına göre çeşitli tarzlarda göç olgusunu ele almış ancak hepsi göçün risklerini ve yansımalarını incelemek amacıyla yalnızca birkaç sayfa ayırmışlardır. Bu konudaki görüşler, göç nedenleri, beklentileri ve sonuçları açısından farklılık göstermiştir.

Terör örgütü DEAŞ'ın Irak ve Suriye'deki toprakları işgaline eşlik eden yeni hâliyle göç konusunun işlenmesi, 2014 yılında askerî operasyonların sona ermesinden ve terör örgütünün Irak ve çoğu Suriye topraklarından çıkmasından sonraki dönemde oldukça artmıştır. Bu sebeple çalışmada, Irak gazetelerinin (Al-Mada - Al-Sabah) zorla göç konusunda yayınladıklarının analizi yapılacaktır.

Göç ve 2014-2017 yılları 1167 güne (39 ay) karşılık gelen zorunlu göç teriminin tanımlanması ile ilgili basın yayınları günlük olarak Al-Mada ve Al-Sabah elektronik gazetesinde yapılmış ve bu konuda iki gazete toplamda 1167 adet yayın yapmıştır. Göç konusu yukarıdaki dönemde Al-Mada gazetesinde 4207 konu başlığı ile Al Sabah gazetesinde ise 3152 konu başlığı ile ele alınmıştır. Aşağıdaki Tablo 1 göç konusunu ele alan ve iki gazete tarafından yayınlananları göstermektedir.

Tablo No.1 - 2014-2017 döneminde göç konusunda El-Mada ve Al-Sabah elektronik gazeteleri

	Al Mada	Al Sabah
Haberler	2060	1889
Haber analizi	421	456
Makaleler	304	345
Haber raporları	298	311
Basın dosyaları	662	277
Videolar	375	225
Toplam	4207	3512

Al-Mada Gazetesinde Zorunlu Göç Sorununun Sonuçlarının Yorumlanması

Tablo 2 - Al Mada tarafından yayınlandığı şekliyle zorunlu göçün nedenlerini açıklamaktadır.

Zorunlu göçün nedenleri	Tekrar	Yüzdeler Oran
Şiddet ve terör eylemleri	848	20.15
Ölüm tehdidi ve fiziksel tasfiye	701	16.10
Devamlı güvenliğin olmaması	667	15.85
Ekonomik kriz	535	12.71
Parti kotaları	456	10.83
Altyapı dökümü	342	8.08
Mezhepsel bölünmeler	314	7.46
Kanunun zayıflığı	278	6.60
İdari açık	66	1.56
Toplam	4207	%100

Tablo 2, zorla göçle ilgili El-Mada gazetesinin kapsadığı nedenleri göstermektedir. Bu da şiddet ve terör eylemlerinin, özellikle Haziran 2014'te terör örgütü DEAŞ'ın Irak topraklarına girmesinin ilk aylarında zorla göçe yol açan en önemli nedenler olduğunu göstermektedir. Diğer nedenler ise nispeten farklı oranlarda değişmektedir. DEAŞ'ın Irak topraklarına girmesinden sonraki ilk aylarda yaşanan olayların hızlanması ve Suriye topraklarında da savaşın yoğunlaşması nedeniyle çeşitli basın kaynaklarının kapsadığı bilgi, haber ve detaylar, yayınların genel konusunu oluşturmaktadır.

Tablo 3 - Elektronik gazete Al-Sabah tarafından yayınlanan zorunlu göçün nedenlerini açıklamaktadır.

Zorunlu göçün nedenleri	Tekrar	Yüzdeler Oran
Şiddet ve terör eylemleri	914	26.02
Devamlı güvenliğin olmaması	886	25.22
Ekonomik kriz	471	13.41
Ölüm tehdidi ve fiziksel tasfiye	356	10,13
Kanunun zayıflığı	310	8.82
Altyapı dökümü	224	6.37
Mezhepsel bölünmeler	167	4,75
İdari açık	156	4.44
Parti kotaları	28	0.79
Toplam	3512	%100

Tablo 3, Irak ve Suriye'de Arap topraklarının DEAŞ işgaline eşlik eden yıllar boyunca zorla göç sorununa ilişkin Al-Sabah'ın yayınlarını içermektedir. Al-Sabah gazetesinin sıralamasına göre şiddet ve terörizm, en önemli ve ilk zorla göç nedenleri arasında yer almıştır. Diğer nedenler Al-Mada gazetesinde bahsedilenlerle benzerlik göstermiştir ancak yayın sayılarının sıklığı farklıdır. Iraklı veya Suriyeli nüfusun zorla göç

ettirilmesinin nedenlerinin belirlenmesinin zorluğunun her iki ülkedeki siyasi koşullarından kaynaklandığı gözlenmiştir. Devletin etkin politik planlamasının başarısızlığı ve siyasi başarısızlığın en önemli sonuçlarından biri terör örgütü DEAŞ'ın işgalidir.

Tablo 4 - Al-Mada ve Al-Sabah elektronik gazeteleri tarafından belirlenen Zorla Yerinden Edilmiş Topluluk Grupları

Zorla yerinden edilmiş toplumsal gruplar
İşsizler
Doktorlar
Üniversite profesörleri
Sermaye sahipleri
Memurlar
Mezhep veya aşiret tehdidi altındakiler
Emekli askerler veya hizmetten ayrılanlar

Yukarıdaki tabloda, El-Mada ve Al-Sabah gazetesinin zorla yerinden edilmeye en açık grupları verilmiştir. Bu grupların Irak ve Suriye'de IŞİD'in işgal ettiği bölgelerde meydana gelen değişikliklerle birlikte yaşamda zorluk yaşadıkları bildirilmektedir. Burada grupların medya tarafından izlenmesi, siyasi yönetimin zayıflığını, devlet hâkimiyetinin çöküşünü ve vatandaşın yaşadığı değişikliklerin uzun vadeli olacağına dair inancını göstermektedir. Bu nedenle göç onlar için bir seçenek değil, bir zorunluluk hâline gelmiştir.

Tablo 5 - El-Mada ve Al-Sabah elektronik gazetelerine göre zorunlu göçün yerli topluluk üzerindeki etkisini göstermektedir.

Zorla göçün topluma etkisi - köken	Al Mada	%	Al Sabah	%
Toplumun yapısının parçalanması	714	13.57	632	13.46
Olumsuz durumların sirkülasyonu	411	9.76	473	12.46
Aile bölünmesi	670	71.20	274	7.80
Alternatif vatan fikrine ikna olma	678	16.11	347	9.88
Grupların sosyal konumlanmaları	574	13.46	563	16.03
Göçle ilgili olumlu stereotipleri yaymak	313	4.34	379	10.79
Psikolojik istikrarsızlık	569	13.52	484	13.78
Umutsuzluk hissi	278	6.60	360	10,25
Toplam	4207		3512	

Yukarıdaki tabloda zorunlu göçün yerinden edilmişlerin menşee topluluğu üzerindeki etkilerinin analizinin basın kapsamı ve toplumun yapısına ve genel dokusuna olumsuz yansıyan sosyal etkileri işlenmiştir.

Tablo 6 - Zorunlu Göç Etmenin Hedef Ülke Bireyleri Üzerindeki Toplumsal Etkileri

Zorunlu göçün birey üzerindeki toplumsal etkisi	Al Mada	%	Al Sabah	%
Ev sahibi topluluğa uyum sorunu	1117	26.55	589	16.77
Yabancılaşma	647	15.37	787	22.40
Öz saygı sorunu	577	13.71	411	11.70
Yeniden varoluşçu öğrenme sorunu *	601	14.28	387	11.01
Gerçek kimlik arayışı	593	14.09	410	11.67
Kültürel iletişimde zorluk *	423	10.05	370	10.53
Sosyal uyumda zorluk	249	5.91	558	15.88
Toplam	4207		3512	

***Yeniden Varoluşçu Öğrenme Sorunu:** Ev sahibi ülkedeki göçmen normları, değerleri ve sosyal davranışlardaki farklılık nedeniyle bir tür kültürel şok anlamına gelir.

***Kültürel İletişimde Zorluk:** Ev sahibi ülkede dil iletişiminin zorluğundan kaynaklı kültürel iletişimin zorluğudur.

Yukarıdaki tabloda, gazetenin zorla göçün birey üzerindeki etkilerine ilişkin yorumunun (Al Mada - Al Sabah), yabancılaşma kavramı ve acı çekmesi çerçevesinde dönen bir dizi sosyo-psikolojik etki olarak gruplandırıldığı açıktır. Bu etkiler, zorunlu göç konusu ile ilgili medyada yer alan çerçevede gazete (örnek) tarafından sunulan gruplarda açıklanmıştır. Bunların ele alınış oranı gazetenin görüşlerine ve genel politik yönelimine bağlanabilir.

Sonuç

İncelenen Al Mada ve Al Sabah gazeteleri, terör örgütünün Irak ve Suriye'ye girişinin başlangıcından Irak'taki askerî operasyonların sonuna kadar, özellikle Irak'taki askerî operasyonların sona ermesinin ardından kapsamlarında farklılıklar olmakla birlikte hem Irak hem de Suriye'de zorunlu göç konusuna açık bir ilgi göstermiştir. Örnek gazetelerin genel medya vizyonu, özellikle terör örgütü DEAŞ'ın işgal ettiği bölgelerde zorunlu göçü tetikleyen temel nedenleri belirlemek için birleşmiştir.

Vizyonları benzer olan örnek gazeteler zorunlu göçe yol açan nedenleri açıkça tanımlamıştır. Bu, göçle ilgili sorunların basının üslubunu etkilediğini göstermektedir. Devleti temsil eden tek resmi gazete olan Al-Sabah'a göre bile, zorunlu göç trajedisini göz ardı etmek mümkün değildir.

Bu gazeteler zorunlu göçün toplum üzerindeki etkilerine meydan okumak için bilimsel kelime dağarcığını kullanarak doğru bir açıklama sunmuştur. Bu durum, okuyucuda medya söyleminin ciddiyeti hakkında

olumlu izlenim bırakmış, sebepleri ve etkileri belirleyerek genellemeyi önlemiştir. Zorunlu göçün birey üzerindeki etkilerini belirlemeyi amaçlayan bu yayınlar, medya tarafından bildirilen zorunlu göçmen örnekleri ile yapılan toplantılardan alınan bilgilere dayanmaktadır. Ev sahibi ülkenin toplumu ile olumlu bir şekilde bir arada yaşamının sorunlarına net bir şekilde odaklanan, bu topluluğun dili, değer ortamı, kültürel veya sosyal çerçevesi ile ilgili hiçbir etken yoktur.

Öneriler

Zorunlu göç, ister Irak'ta ister Suriye'de olsun Arap toplumu için üzerine çalışılması ve düşünülmesi gereken bir kavramdır. Bu nedenle mekanizmanın acil durum kavramlarını vurgulaması ve bunu toplum tarafından kabul edilen bir gerçeğe dönüştürmemesi gerekmektedir.

Örnek gazeteler, göçün toplum ya da birey üzerindeki etkilerini belirlemek için göçmenlerin dilinden alıntılar aktarmıştır. Olgusal bilgilere rağmen etkinlik, bilimsel ve rasyonel analizin doğasını etkileyen, sorunun duygusal tarafına dayanmaktadır.

Yayınlanan konular, genellikle kâğıt gazetelerin elektronik sürümünde bulunan, video, fotoğraf, yorum, toplantı, makale vb. içeren kapsamlı haber yayın mekanizmasından yoksundur.

Örnek gazetelerin, zorunlu göç konusunu bilimsel bir bakış açısıyla ele almaya çalışmaması ve birkaç vaka dışında psikolojik ve sosyal alandaki uzmanlardan yardım istememesi, basın düzenlemesi düzeyinde olumsuz bir durum oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

- Abeer Najm Abd Al-Khaldi, Toplumsal Krizler Işığında Çocuk Hakları, Model Olarak Iraklı Çocuk, Bağdat Üniversitesi, *Eğitim ve Psikolojik Araştırma Dergisi*, Sayı 11, No 33.
- Birleşmiş Milletler, Uluslararası Göç Raporu 2015, Değişen Arap Bölgesinde Göç, Yerinden Olma ve Kalkınma, s.11.
- Global Trends Report, BMMYK, basın bülteni, 18.06.2015, <http://www.unhcr.org/turkey/home.php.content=640#>
- Habib bin Saeed (çev)(2016), *Akdeniz Kıyılarındaki İki Ülkedeki Medya Göç Olgusunu Nasıl Kapsamaktaydı*, Fransa Arap Basın Gözlemevi Merkezi.
- Hegel Alevleri, Irak'ta Yerinden Olma Krizi, Güvenlik ve Koruma, Sivil Haklar Ateşkes Merkezi ve Uluslararası Azınlık Hakları Grubu 13_12 S. 2016
- Jabbar Abdul Jalil(2014), Qasim Abdul-Jani, Kürdistan Bölgesi hariç Irak'ta iç zorunlu göç olgusunun mekânsal varyasyonu, *Eğitim Fakültesi dergisi*, Babil Üniversitesi, No.15, s.409.
- Maad Hassan Abd al-Meir al-Khurasan, *Meslek öncesi ve meslek sonrası psikolojik gerçekliğin çocuklar üzerindeki etkisi*, diyalog. Medeni Sayı 2917 / İnsan Hakları Ekseni.
- Perry David, Sam ve John W. Perry(2007) *Cambridge Psikoloji Kültürü El Kitabı*, 27-42 New York, Cambridge University Press.
- Radlov, S. ölçeği Tüm Nüfusta Kendiliğinden Depresyon Raporlama Ölçeği, *Uygulamalı Psikometri*, 1977, 1 (3),ss. 386-401.
- Richard Perochwood ve diğerleri(2004), *Göç Sözlüğü*, Uluslararası Göç Örgütü, Kahire Misyon Bölge Ofisi, s.67.
- Uluslararası Göç Örgütü, *Irak'ta Yerinden Olma, 2007 incelemesi*, s.1.
- Wafa Qais Karim, *Silahlı Çatışma Işığında Çocukların Psiko Sosyal ihtiyaçları*, Anne Çocuk Araştırma Merkezi, Yıl 18 Cilt 6, Diyalo Üniversitesi, Irak, 2011.
- Yassin Hassan toplantısı(2015), 2003 Sonrasındaki Bileşenlerin Durumu, Arap Demokratik Merkezi.
- Zafar Iyad(2017), Göç Çalışmalarının Anahtarı Olarak Kültür. Fen Edebiyat Fakültesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, ss75-92.
- ZeynepSager(2014), *Suriyeli Mültecilerin Dini Davranışları ve Ruh Sağlığı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

LİBYA ÜZERİNDEN YASA DIŞI GÖÇ: YASAL BAKIŞ VE DEMOGRAFİK ETKİSİ

Ehab Abdurezag Naas*

Giriş

Çoklu olgular, oluşturdukları koşullara ve veriler ile bunların oluşumuna katkıda bulunan gerçekliğin dayattığı şartlara göre belirli zaman dilimlerinde çoğalır, çakışır ve gelişir. İçinde yaşadığımız modern çağ, çeşitlilik ve farklı fenomenlerle karakterize olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana, insanoğlunun çıkarlarının çeşitliliği ve bu çıkarların birbiri ile çatışması, güvenlik ve istikrarı tehdit eden çevre kirliliği, silahlanma yarışı, uyuşturucu ve terörizm, yasa dışı göç gibi sorunların doğmasına sebep olmuştur. Bu sorunlar, doksanların sonundan itibaren daha önce aşına olmadığımız formlar, yeni şekiller almaya başlamıştır.

Fas, Tunus, Libya, Cezayir ve Moritanya Güney Avrupa kıyısı¹ üzerinden Avrupa'ya yapılan yasa dışı göç, kıta ülkelerinin halkının maruz kaldığı siyasi istikrarsızlık, güvenlik eksikliği ve yoksulluğun sebep olduğu acılarla daha da şiddetlenmiştir.

Mağrip ülkelerine yönelik göç, Arap-Afrika tarihi kadar eski olmasına ve bir realite olmasına rağmen artık bugün Mağrip ülkeleri Güney Avrupa'ya, özellikle Fransa, İtalya ve İspanya'ya yasa dışı göç için transit merkezleri hâline gelmiş ve bu güzergâhtaki göç olgusu bambaşka bir boyut kazanmıştır².

* Bilimsel Araştırmalar Ulusal Merkezi Müdürü, Trablus, Libya.

¹ Ahmad Al-Rabaiah(1987), *Göç teorisi ve sosyal ve kültürel sorunları üzerine çalışmalar*, (Umman: Kültür ve sanat Evi), ss. 12-13.

² Muhammed Hüseyin Sadık Hasan(1998), *Dış Göç ve Sınıf Binası Üzerindeki Etkileri, Khuzam ve AlAyisha köyü üzerinde bir saha çalışması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Toplum bilimi Bölümü, Edebiyat Fakültesi, Güney Vadisi Üniversitesi, ss. 6-7.

Ayrıca, doksanların sonundan bu yana ortaya çıkan yasa dışı göç olgusu, kaynak ülkeler ve transit ülkeler bakımından ciddi bir tehdit oluşturmaya başlamıştır. Öyle ki göç ya da göç sırasındaki ölümler nedeniyle kaynak ülkelerde yaşanan insan gücü kaybı ve istikrarsızlık, transit ve kaynak ülkeler arasındaki siyasi ilişkilerin gerilmesine sebebiyet vermekte ve kaynak, transit ve alıcı ülkelerin politikalarını etkileyerek yüksek güvenlik harcamalarının yapılması ile sonuçlanmaktadır. Günümüzde cazibesi ile tüm Afrika kıtasını tehdit eder hale gelen kitlesel yasa dışı göç hareketi, güçlü sağlıklı erkeklerin rol aldığı bir olgu olmaktan çıkmış kadın ve çocukların göçüne doğru evrilmiştir. Bu fenomenin giderek artan şekilde tekrarlanmasını açıklayan çok sayıda ve çeşitli faktörler vardır. Bu makalede insanlığın bu acısının nedenleri analiz edilmeye çalışılacaktır. Bununla birlikte esas olarak, yasa dışı göçün transit ülke konumundaki Libya toplumunda sebep olduğu demografik değişimler ile artık yasalarda yer bulmuş bu fenomenle mücadele için kullanılan mekanizmalara odaklanılacaktır.

Bütün bunlar birkaç eksende ele alınacaktır:

Birinci eksen: Yasa dışı göçün tanımı (dil, terminoloji ve hukuk)

İkinci eksen: Göçün demografik değişime etkileri

Üçüncü eksen: Yerel yasalar ve uluslararası anlaşmalarla ilişkisi

BİRİNCİ BÖLÜM: YASA DIŞI GÖÇÜN TANIMI (DİL, TERMİNOLOJİ ve HUKUK)

Bu başlık altında, Arapça sözlüklerdeki tanımı ve Kur'an-ı Kerim'de yer aldığı şekli ile göç kavramı ve yasa dışı göçün hukuki olarak tanımı, yabancı yazılı kaynaklarda ne şekilde kullanıldığı ele alınacaktır.

Göç Kavramı

Arap dilinde göçün tanımı

Dilde göç etmek, "ayrılmak" anlamına gelir ve bir kişi bir şeyden ayrılır ise o şeyi terk ettiği söylenir. "Mukhtar al-Sahah" sözlüğünde "Göç" kelimesi, "varma/ulaşma"nın (al-wasl) karşıtı olarak tanımlanır ve hicret (al-Hajar) ve muhacir (al-Muhajir) kelimeleri bir yerden diğer yere, ikincisi uğruna birincisinden ayrılma şeklinde tanımlanır. İbn Manzur'un "Lisan Al Arab"ında göç etmek bir yerden bir yere gitmek olarak tanımlanır.

Yeni Webster sözlüğü “Migrate” fiili için üç anlam vermektedir.

- Bir yerden başka bir yere, özellikle bir ülke, bölge veya ikamet edilen bir yerden, bir başka yere taşınmak,
- İklim veya başka bir sebeple bir bölgeden başka bir bölgeye periyodik olarak geçmek,
- Bir yerden bir yere intikal etmek veya turlamak (to transfer)

Arapça dilindeki “göç” (hicret) terimi, İngilizce dilinde üç terime karşılık gelir. “Migration” kelimesi bir yerden bir yere intikal sürecini ifade eder; “Emigration” bu süreci bulunulan ülke ile ilişkilendirir, yani bir yerden ayrılarak başlatılan göç hareketini, yurt dışına göçü içeren bir hareketi ifade eder ve son olarak “Immigration” göçmenlerin hedef bölgeye gelişlerini ve buradaki ikamet etmelerini ifade eder³.

Coğrafi terimler sözlüğünde göç, bireylerin kalıcı olarak veya geçici olarak yerleşmek için bir yerden bir yere hareket etmesi olarak tanımlanır.

Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Departmanı tarafından yayınlanan demografik sözlükte göç, orijinal yer veya ayrılış yeri olarak adlandırılan bir ülkeden, varış yeri veya amaçlanan yer olarak adlandırılan bir diğer ülkeye yapılan hareket durumu ve ardından ikamet vuku bulunduğu bir değişiklik olarak tanımlanır.

Kur’an-ı Kerim ve hadislerde göç tanımı

“Göç” terimi, Kur’an-ı Kerim’de Nisa Suresi’nde (وَمَنْ يَهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ) وَمَنْ يَهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ (مُرَاعِمًا كَثِيرًا وَسَعَةً وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا⁴) olarak geçer.

(Meali: Kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer de bulur, genişlik de. Kim Allah’a ve Peygamberine hicret etmek amacıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, şüphesiz onun mükafatı Allah’a düşer. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.) قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا (قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا ۗ كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ⁵) (Ayetin tam meali: Kendilerine zulmetmekte iken meleklerin canlarını aldığı kimseler var ya; melekler onlara şöyle derler: “Ne durumdaydınız? (Niçin hicret etmediniz?)” Onlar da, “Biz yeryüzünde zayıf ve güçsüz kimselerdik.” derler. Melekler, “Allah’ın arzı geniş değil miydi, orada hicret etseydiniz ya!” derler. İşte bunların gidecekleri yer cehennemdir. O ne kötü varış yeridir.) olarak geçmektedir.

³ Abdullah Abdul-Ghani Ghanem(2002), *Göçmenler hakkında Sosyo-Antropolojik Çalışma*, 2. baskı, (İskenderiye: Modern Üniversite Ofisi), s.15

⁴ Kur’an-ı Kerim, Nisa Suresi, 100. ayet.

⁵ Kur’an-ı Kerim, Nisa Suresi, 97. ayet.

Hadislerde göç kelimesi ortaya çıktığında, Ömer bin El Hattab'ın rivayetine göre, Resullullah Sallallahu Aleyhi ve Sellam şöyle demiştir: “إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ فَهَجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ امْرَأَةٍ يَبْتَكَحُهَا فَهَجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ” (Tercümesi: “**Ameller ancak niyetlere göredir ve herkese ancak niyet ettiği şey vardır. Kimin hicreti Allâh’a ve Rasûlü’ne ise onun hicreti Allâh’a ve Rasûlü’nedir. Kimin de hicreti elde edeceği bir dünyalık yahut nikâhlayacağı bir kadın için ise onun hicreti de hicret ettiği şeydir.**) (Buhari ve Müslim)⁶.

Göçün yasal tanımı

Uluslararası hukuk içtihadında göç “ülkesinin topraklarını kalıcı olarak başka bir devletin toprakları için terk etmek” olarak tanımlanır. Bu tanımdan yola çıkarak, uluslararası hukukun içtihatlarının göçmenlerin niyetine göre şekillenmiş olduğu görülmektedir. Uluslararası hukukun bu tanımına göre, kişinin kısa veya uzun bir süre sonra ayrıldığı yere dönme niyetini taşıması hâlinde kişinin bu hareketi göç kapsamında değerlendirilmemektedir. Bazı içtihatlar göçü, bireyin sürekli ikamet için bir ülkeden bir diğerine geçmesi olarak tanımlamaktadır. Bu durumda yeni mekân, kalıcı ikamet yeri olarak addedilmektedir. Bu tanımlar göz önünde bulundurulduğunda, göç kavramının tanımında iki önemli kriter olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar:

Mekân

Göç, ikametgâh yerindeki bir değişikliği, yani bir ülkeden kalıcı bir hamle ile ayrılmayı veya ikametgâhın başka bir ülkeye geçmesini, başka bir deyiş ile ikametgâhtaki bir değişikliği ifade eder. İki nokta arasındaki mesafe ne olursa olsun, örneğin çölün içinde bir yer değiştirme göç olarak kabul edilmez.

Zaman

Zaman kriteri göçün süresi ile ilgilidir. Göç’ü diğer mekânsal hareketlilik türlerinden ayıran önemli bir kriter göçün süre bakımından kalıcı olmasıdır. Ziyaret amaçlı olarak birkaç günlüğüne başka bir şehre veya mekâna yapılan hareketler kalıcı ikamet hedefi eksik olduğundan, göç olarak tanımlanamaz.

Göç kavramını tanımlamada bu iki kriter önemli olmakla beraber, sadece bu kriterler temelinde yapılan değerlendirmeler göç kavramının

⁶ Şeyh Ali Moftah Al-Shwaiter(2007), *Tanrı Resulü’nün hadislerinden “Tanrı onu kutsasın ve ona huzur versin”*, 1. baskı, (Trablusgarp, Libya: Dar Rabah, s.5).

içeriğinin anlaşılmasında ciddi karışıklığa yol açmaktadır. Bunların yanına, yer değiştiren kişinin kişisel konumu gibi başka kriterler de eklemek gerekir. Örneğin turizm, eğitim veya iş görüşmesi amacını taşıyan bir seyyah bir göçmen değildir.

Göç sadece bir ikamet yerinden diğerine fiziksel bir geçiş değil, aynı zamanda zihinsel bir tutum, zihinsel bir yön alma ve söz konusu bireyin psikolojik bir yönelimidir. Birleşmiş Milletler, ülke hükûmetlerine, ülkelerine gelenler ve ülkelerini terk edenler hakkında veri ve bilgi toplamalarını, bu bilgileri derlemelerini ve ayrıca bu insan hareketlerini aşağıdaki kategorilere ayırmalarını tavsiye etmiştir.

1. Daimi göçmen: Ülkede bulunuşu yasal bir statüye bağlanmış ancak henüz oturum izni almayan ve ülkede bir yıldan fazla kalmayı hedefleyen kişi.

2. Geçici göçmen: Oturum izni almayan, ülke içinde bir mesleği icra etme niyetinde olan ve bir yıl veya daha az bir süre boyunca bu ülkede bir gelir elde eden kişidir.

3. Ziyaretçi: Oturum izni almayan ancak herhangi bir meslek icra etmeden bir yıl veya daha az kalmak niyetinde olan ve gelirini ülke içinden ve kendisine bağlı olanlardan elde eden kişidir.

4. Geri dönen kişi: Bir yılı aşmayan bir süre yurt dışında kaldıktan sonra ülkeye dönen vatandaş veya yabancı kişi.

Göç olgusunu, gönüllü olarak yapılanlar veya savaş, afet gibi zorlayıcı koşullar sebebiyle yapılanlar olarak, göçün nedenlerine göre ayıranlar da bulunmaktadır. Buna göre, şartların zorlaması ile yapılan hareketler, zorunlu ya da zoraki göç; gönüllü olarak gerçekleşen hareketler de gönüllü ya da ihtiyari göç olarak adlandırılmaktadır⁷.

Göçmenlik kavramının iltica ile ilişkilendirilmesine gelince, mülteci, ana vatanını terketmeye zorlanan ve gittiği ülkenin korumasına muhtaç, başkalarının bakımına ihtiyaç duyan, baskı altında olan kişi olarak tanımlanmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalardan, akademisyenlerin uzamsal ve zamansal kriterlere ek olarak, göçün açık bir amacı veya hedefi olduğu konusunda görüş birliğinde oldukları anlaşılmaktadır. Bu görüşler ışığında göçü, politik, ekonomik, sosyal, demografik veya coğrafi⁸ nedenlerle kişinin veya bir grubun bir yerden başka bir yere kalıcı veya geçici ikamet amacı ile hareket etmesi olarak tanımlayabiliriz.

⁷ Anwar Attia El-Adl(1987), *Nüfus ve Kalkınma*, (İskenderiye: Dar Al-Maarefa Al-Jamii), ss. 241-242.

⁸ Ali Abdel Razek Chalabi, *Nüfus Sosyolojisi*, Anwar Attia El-Adl(Ed.), *Nüfus ve Kalkınma*, ss. 288-289.

İKİNCİ BÖLÜM: GÖÇÜN LIBYA'DAKİ DEMOGRAFİK DEĞİŞİME ETKİLERİ

Libya 1.760.000 km²'lik yüzölçümü 1850 km uzunluğunda Akdeniz kıyısı ile Afrika'nın dördüncü büyük ülkesi ve dünyanın en büyük 17. ülkesidir.⁹

2017 nüfus sayımına göre nüfusu 1.375.000 kişidir.¹⁰

Libya, bölge ülkeleri arasında en büyük yüzölçümüne, buna mukabil en az nüfusa sahip ülkedir. Durumu daha net bir şekilde ortaya koyabilmek için yasa dışı göçmenler bakımından ülkeyi cazip kılan koşulları incelemeliyiz ki, esasen bunlar aynı zamanda göçmenlerin transit ülkede kalmalarının da nedenlerini teşkil etmektedir.

Yasa Dışı Göçmenlik Nedenleri

Göçmenleri, yasa dışı göçe yönlendiren ekonomik, psikolojik, sosyal ve politik çeşitli nedenler vardır. Kimileri, küresel finansal kriz ile yasal veya yasa dışı uluslararası göç meselesi arasında yakın bir ilişki olduğuna ve ekonomik krizlerin milyonlarca insanı işsiz bıraktığına, gelecekte bu olgu ile sıklıkla karşılaşacağımıza işaret etmektedir. Bu da özellikle gelişmekte olan ülkeler kaynaklı küresel göçmen sayısının artacağı anlamına gelmektedir. Bu çaresiz kitleler bir çıkış yolu bulmak için her yolu denemekte ve canları pahasına olsa da “göç” karşılıklarına bir çözüm yolu olarak ortaya çıkmaktadır.¹¹

Gençleri yasa dışı göçe yönlendiren nedenleri veya güdüleri analiz etmek için en başta aşağıdaki hususları irdelemek gerekir:

⁹ Source: “Demographic Yearbook (3) Pop., Rate of Pop. Increase, Surface Area & Density” (PDF), United Nations Statistics Division.

¹⁰ Source: “UNdata : Country Profile:Libya” data.un.org.

¹¹ D. Usame Badir, aşağıdaki linkte yayınlanan “yasadışı göç olgusu, tanımı ve büyüklüğü - uluslararası araçlar, güdüleri ve nedenler” üzerine çalışma:

<http://www.aldiwan.org/News-Actions-Show-id-357.htm>.

Ekonomik Faktörler

Güvenli ve tatmin edici bir yaşam sağlamak için geçim arayışı, göçmenlerin ana vatanlarını terk etmelerine ve göçmenlerin geçimlerini kazanmak için iş fırsatları buldukları herhangi bir ülkeye göç etmelerine yol açtığı için ekonomik faktörler ilk ve en önemli itici güçlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nüfus artış hızı, ulusal gelirdeki büyümeye denk gelecek şekilde olunca, devletin artan nüfusun gereksinimlerini karşılayamamasına yol açmakta, yaşam standardı düşmekte ve birçok insanda ve özellikle de aile hayatını başka ülkelerde biçimlendirmek isteyen işsiz gençlerde daha iyi iş fırsatı arayışına yol açmaktadır.¹²

Ekonomik faktörler, gelişmekte olan dünya ülkelerinin çoğunda rastlanan sosyal faktörler ve toplumsal dönüşümlerle yakından bağlantılıdır. Bu dönüşümler ekonomik ve sosyal darboğazların sıklaşması, enflasyonist baskıların artması ve yaşam standardının düşmesi ve konuta erişim ve kamu hizmetleri alanlarındaki krizlerin şiddetlenmesinin başta gelen müsebbipleridir.

Demografik faktörler

Bu faktörler, esasen ekonomik faktörlerle ilintilidir. Dünya nüfusundaki sürekli artış, doğal ve ekonomik kaynakların sınırlı olduğu ve nüfustaki artışı karşılayamadığı bir ortamda ekonomik kalkınmaya ket vurmakta ve devletlerin işsiz gençlerine istihdam yaratma kabiliyetlerine darbe vurmaktadır. Bu durumdaki genç insanlar bakımından, ekonomik kalkınmaları için iş gücüne ihtiyaç duyan ancak nüfusu küçük ülkelere göçme seçeneği bir fırsat olarak görülmektedir. Gençler, özellikle itme gücü teşkil eden yüksek nüfus yoğunluğuna sahip ülkelere kaçınıp göçmen kabul eden ve ekonomik olarak cazip (çekim gücü) olan ülkelere (hedef ülke) yönelmiştir.

Bu mekanizma, göçün, yurt dışına göçü teşvik eden itici gücü olan bölgeler ile göçmenleri hedef ülke veya varış noktasına çeken bölgeler arasındaki dengesizlikten kaynaklandığını varsayan, çekim ve itim teorisi olarak bilinir.¹³

¹² İsmail Muhammed Ahmad, "Mısır İşçiliğinin Arap Kullanımı", *Karşılaştırmalı Bir Çalışma*, Arap Rönesans Evi, Kahire, s.52.

¹³ Mark Wafaa(1985), *Yurtdışına Hareket Eden İnsan Gücünün Endüstriyel Gelişmeye Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Sanat Fakültesi, Kahire Üniversitesi, s.13.

Genel olarak göç ve özellikle yasa dışı göç olgusu sadece “itim” faktörleri ile veya diğer faktörlerden bağımsız olarak sadece “çekim” faktörleri ile açıklanamaz. Göçün şekli, yönü ve büyüklüğünün, bu faktörler bulunsa dahi, itim ve çekim faktörleri arasındaki etkileşim ile de belirlendiği unutulmamalıdır. Yasa dışı göç ve gönüllü yasal göçte çekim faktörlerinin etkisinin baskın şekilde, açıkça görülebildiği durumlar mevcuttur.

Göçle sonuçlanan en önemli “itim” faktörleri arasında şunlar bulunmaktadır:

- ☞ Sağlık alanındaki ilerleme ile birlikte ölüm oranlarındaki düşüşler, bunun neticesinde nüfusun sürekli artması ve iş gücü piyasasında arz fazlasının oluşması, eğitim sistemi ve meslek eğitiminin bu artış ile baş edememesi ve neticede bu durumun yasal veya yasa dışı göç için elverişli zemin oluşturması.
- ☞ İş gücü arzındaki artış ve istihdam ve istihdam politikalarının yetersizliğinden dolayı düşük ücret düzeyi. Bu durum, marjinal verimliliğin düşmesi ve yüksek fiyat ve yaşam pahalılığı ortamında ücretlerde sürekli düşüş olarak kendini göstermektedir.

En önemli çekim faktörlerine gelince, bunlar aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- ☞ Göç alan ülkelerdeki yüksek ücretler, bu ülkelere çok sayıda göçmeni çekmede önemli bir faktördür.
- ☞ Konut ve ulaşım imkânları ve göçmen alan ülkede yaşam kolaylığı.
- ☞ İş yenileme ve değiştirme arzusu.

Sosyal motivasyonlar

Yasa dışı göçün sosyal itim güçleri ekonomik olanlarla yakından ilişkilidir, çünkü ekonomik sistem ve toplumsal düzeyde aile sistemi göç ve göçün çeşitli biçimleriyle bağlantılıdır.

Göç, demografik olarak farklı iki alanda gerçekleşmektedir. Bunlardan birincisi iş, barınma ve sosyal hizmetler bakımından nüfusun, yerel talebin karşılanamadığı bir büyüklüğe ulaşması ve Doğu ve Güney Akdeniz ülkelerinde nüfusun ve özellikle genç nüfus oranının gittikçe düşüyor olmasıdır. Örneğin; Birleşmiş Milletler 1997 yılında nüfusu 300 milyon Akdeniz ülkeleri nüfusunun 2025 yılında yaklaşık 500 milyona ulaşacağını

tahmin etmektedir. Demografik patlamanın ciddi sonuçlarından biri, tüm eğitimli bireyler için hatta yüksek tahsil sahipleri için ve her meslek dalında ileri derecede işsizlik sorununun ortaya çıkmasıdır.

Yerel iş gücü piyasasının bu kadar kötüleşmesi, bireylerin zor çalışma koşullarına rağmen yüzünü yurt dışına çevirmesine neden olmaktadır.

Göçmen, yoksulluk, kıtlık, işsizlik, hastalık ve sosyal sorunları çözmüş olma gururu ile ülkeye tatilini geçirmek için döndüğünde sahip olduğu otomobiller ve satın aldığı gayrimenkuller ile sosyal başarısını ve zenginliğini göstermeye çalışır. Bunlara geniş bir şekilde yer veren medya insanların arzularını gerçekleştirmenin bir yolu olarak göçü teşvik etmektedir.

Siyasi güdüler

Yirminci yüzyılın sonunda, dünyanın birçok bölgesinde iç savaşların ve iç çatışmaların neden olduğu istikrarsızlıklar, savaşlar ve çatışmalar, insan hakları ihlalleri bireysel veya kitlesel mülteci hareketlerine sebep olmuştur. Etnik, dîni veya politik baskı, bireyleri güvensiz alanlardan daha güvenli alanlara göçe zorlayan temel sebeplerden biridir ki bu zorunlu göç veya siyasi sığınma (iltica) olarak adlandırılmaktadır. Bu durumun en iyi örneği, Orta Doğuda bazı Arap ülkelerinde yaşanan ve hepsi göç ve mülteci olgusunu artıran huzursuzluk ve silahlı çatışma ortamıdır. Ayrıca, buna ek olarak, iç yerel düzeyde, kamusal özgürlüklerin zayıfladığı veya eksik olduğu bazı gelişmekte olan ülkelerde (düşünce özgürlüğü ve ifade özgürlüğünün bulunmadığı ülkelerde) bireylerin göç etmesine yol açan politik faktörler de vardır. Bu durum akademik ve eğitimli insanların ülkeyi terk etmesine ve görüşlerini özgürce ifade etmek için başka bir çıkış noktası aramalarına yol açmakta, bu da neticede ülkenin içinde bulunduğu zorlu ekonomik koşulları daha da zorlaştırmakta, siyasi çalkantı ve iç istikrarsızlığı büyütmede, toplumsal koşulları daha da kötüleştirmekte, üretim süreçlerinde dengesizliklere yol açmaktadır. Belki de bunun en belirgin örneği, Çin, komünist rejimin ilkelerini uygulamaya başladıktan sonra ülkeden kaçan bir milyondan fazla Çinli göçmenin yanı sıra, binlerce eğitimli politik mültecinin Doğu Avrupa ülkeleri Batı Avrupa, Amerika ve Avustralya'ya akın etmesidir¹⁴.

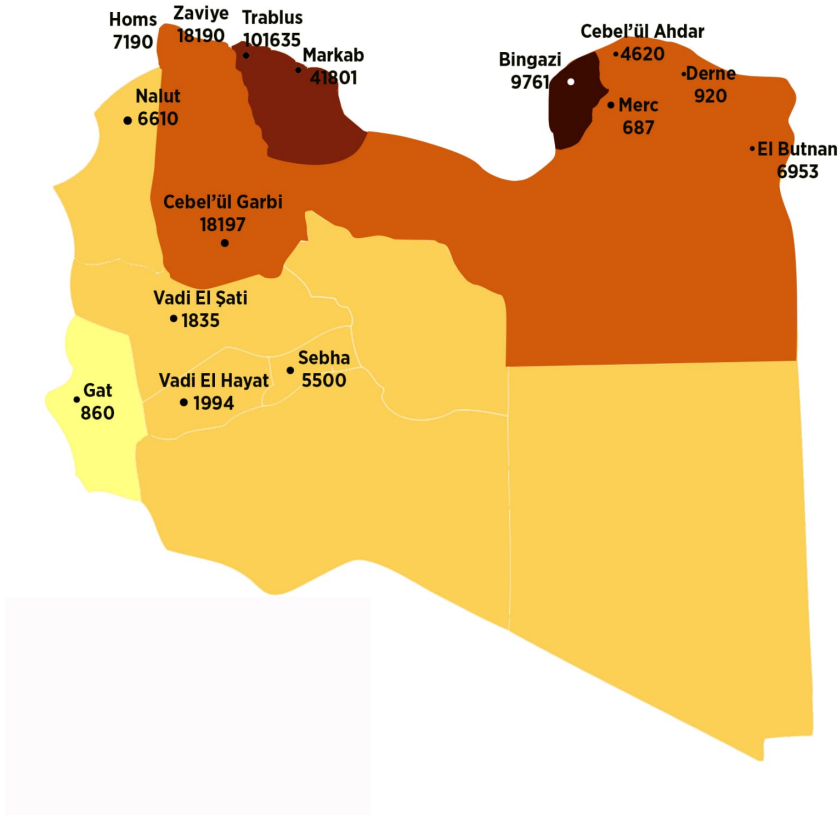
¹⁴ Mark Wafa, a.g.e, s.57.

Yasa dışı göçün Libya'daki demografik değişime etkisi¹⁵

Demografik faktörler, kaynak ülkelerden nüfus göçünü motive eden faktörler arasında yer almaktadır. Yüksek nüfus, düşük yaşam standardı, kötü ekonomik koşullar ve siyasi istikrarsızlık, çok sayıda kişinin meşru ve gayri meşru yollarla göçüne yol açmaktadır.

Göç, alıcı ülkelerde düşük nüfus artış oranını dengeleyici bir unsur teşkil etmektedir. Alıcı durumdaki ülkelerdeki düşük doğurganlık oranına kıyas ile ihraç eden ülkelerdeki yüksek doğurganlık oranı göç nedenlerinden biri hâline gelmektedir.

Uluslararası Göç Örgütü, Libya'da bulunan göçmen sayısını yedi yüz bin ile bir milyon arasında tahmin etmektedir.

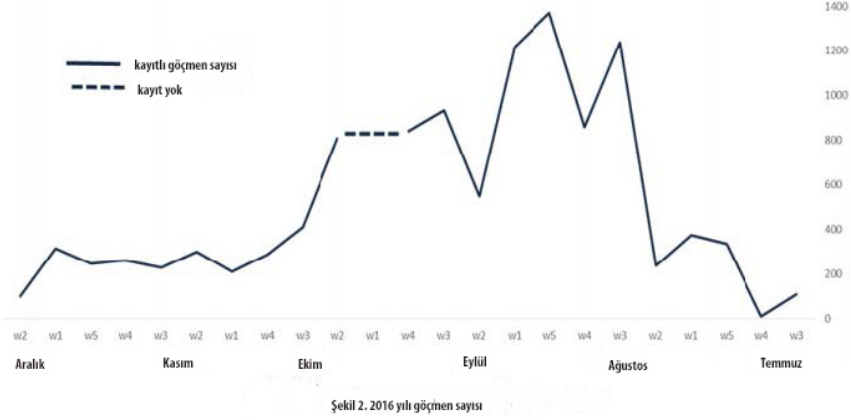

Şekil 1: Libya'da göçmenlerin bulunduğu bölgeler.

¹⁵ Libya'da 2016 Göç Karakteristikleri ve Eğilimleri "Matris İzleme Yerinden Etme Libya, 2017, Uluslararası Göç Örgütü (IMO)" Birleşmiş Milletler Göçmenlik Bürosu Libya.

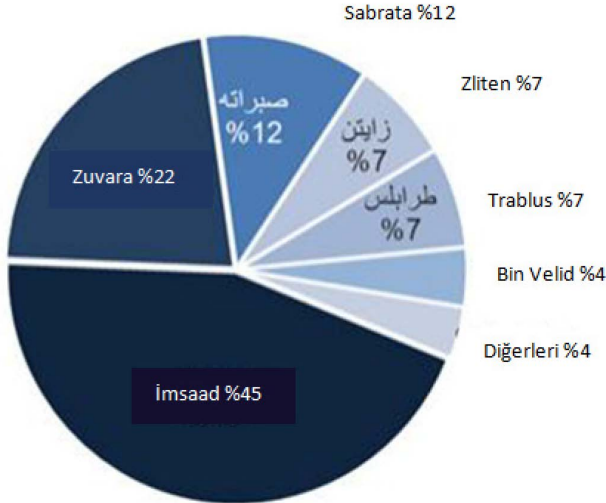
2016 yılında transit geçiş yapan göçmen sayısı

12 Temmuz ve 15 Aralık 2016 tarihleri arasında Göçmen Akışı İzleme Noktalarını geçen 11.250 göçmen saptanmıştır.

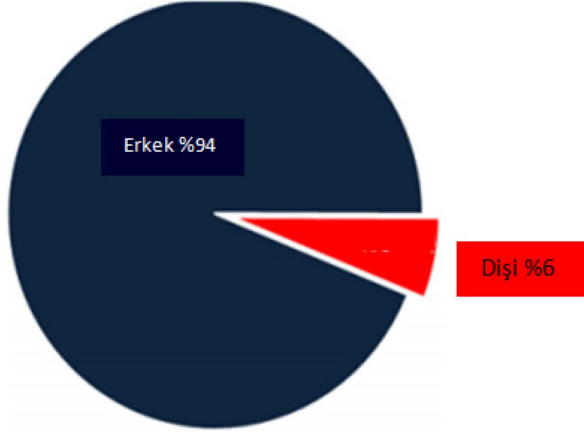
Şekil 2: 2016 yılı göçmen sayısı.

Göç akış noktalarından geçen 11.250 kişiden, yetişkinlerin %98'i ve reşit olmayanların %2'si kayıtlıdır.

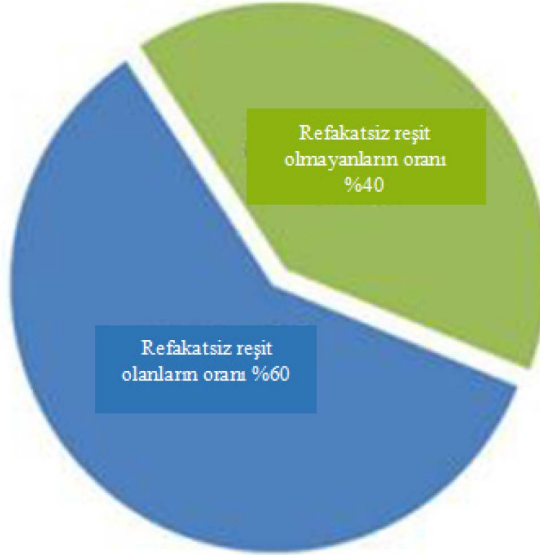
Şekil 3: İzleme noktalarında kaydedilen transit göçmenlerin dağılımı.

Diyagram 4'te de gösterildiği gibi toplam yetişkin nüfusun erkek yüzdesi %94 olup kadınların yüzdesi gösterildiği gibi %6'dır.

Şekil 4: Erkek ve kadın oranı, toplam göçmenlerin yaşı.

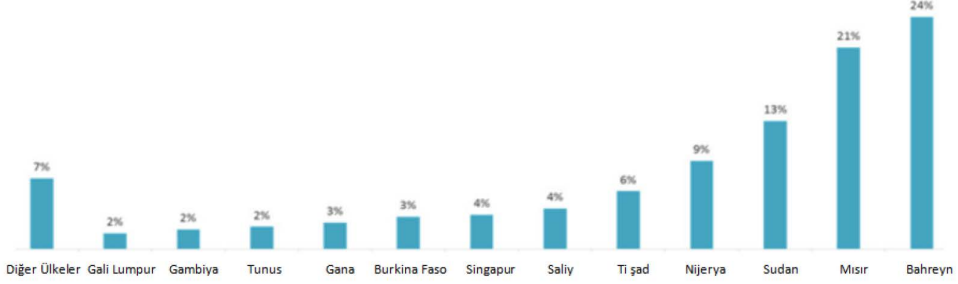
Refakatsiz reşit olmayanların oranı %60'a ulaşmış, refakatsiz reşit olanlar toplam küçük göçmen sayısının %40'ını oluşturmuştur.

Şekil 5: Refakatsiz gelen çocuk göçmenlerin dağılımı.

Başlıca Uyruklar

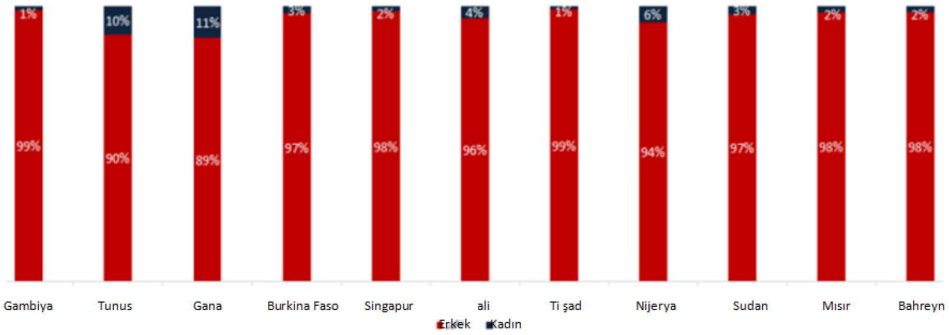
Aşağıdaki tablo, en büyük göç kaynağı olan 12 ülke uyruklarını göstermektedir.

Şekil 6: Göçmenlerin uyruklarına göre sınıflandırılması.

Aşağıdaki grafikte, göçmenlerin vatandaşlıkları cinsiyete göre incelendiğinde milletler arasında bir fark olduğu görülmektedir.

Nijer'den gelen kadınların yüzdesi %2'yi ve Çadlılar arasında %1'i geçmezken kadınların oranı en yüksek olarak Gana'dan gelen göçmenlerde görülmüştür.

Şekil 7: Ankete katılan göçmenlerin cinsiyete göre dağılımı.

Demografik kompozisyon

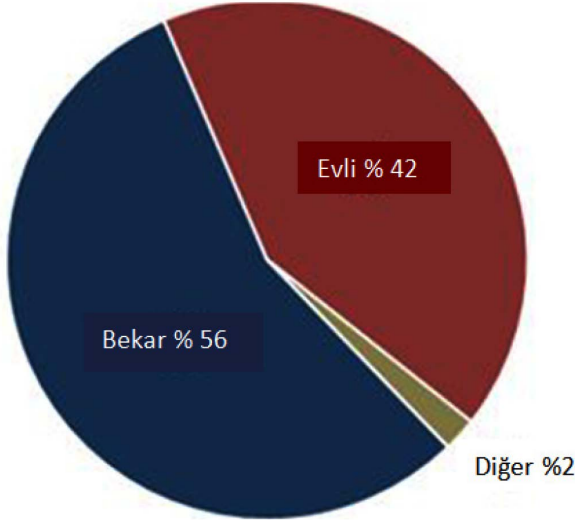
Aşağıdaki grafikte görüldüğü gibi, Libya'daki ortalama göçmen yaşı 29'dur. Oranlar cinsiyete bölündüğünde, erkeklerde ortalama yaşın 29, kadınlarda 26 olduğu görülmektedir.

Şekil 8: Göçmenlerin yaşlarına göre dağılımı.

Göçmenler arasında bireylerin %6'sı bekâr ve %42'si evlidir

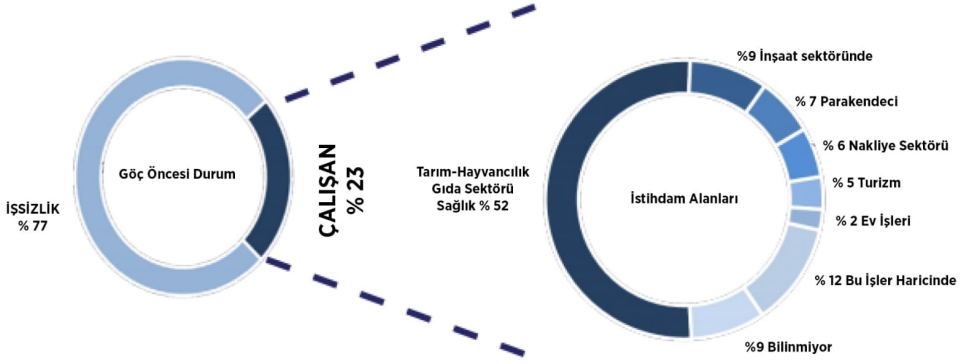
Şekil 8'de görüldüğü gibi, Sudan evli göçmenlerin en yüksek yüzdesi (%59), Burkina Faso iken Gambiya ise bekâr bireylerin en yüksek oranına sahiptir.

Şekil 9: Göçmenlerin medeni durumu.

İş Gücü Piyasası

Aşağıda gösterilen grafikte de yer aldığı üzere 12 millet arasında Gine-Bissau, ülkelerinden ayrılmadan önce çalışmayan göçmenlerin en yüksek yüzdesini kaydetmiş (%95), ardından Senegal ve Burkina Faso (%94) gelmiştir. Nijer bu kritere göre en düşük yüzdeye sahiptir.

Şekil 10: Çalışma koşulu ve faaliyet sektörleri ve menşe ülkeler.

Libya'ya Giriş

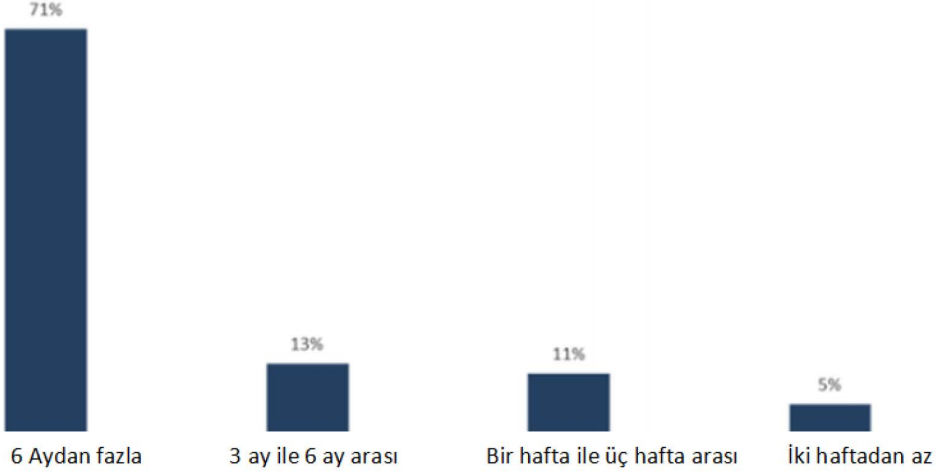
Şekil 11, ankete katılan göçmenlerin %76'sının gayri resmi bir giriş noktasından Libya'ya, geri kalan %24'ünün ise resmi bir sınır geçiş noktasından giriş yaptığını göstermektedir. Göçmenlerin %99'u Gine-Bissau'dan, %97'si Senegal ve Burkina Faso'dan Libya'ya gayriresmî bir giriş noktasından girmiştir. Öte yandan, Tunus'tan gelen göçmenlerin %95'i ve Mısır'dan gelenlerin %49'u bir geçiş noktası üzerinden Libya'ya girmiştir.

Şekil 11: Göçmenlerin uyruklarına göre kullanılan Libya'ya giriş noktası.

Libya'da Kalış Süresi

Şekil 12'de gösterildiği gibi göçmenler genellikle ayları aşan bir süre Libya'da kalmaktadır.

Şekil 12: Göçmenlerin Libya’da aylara göre ikamet süreleri

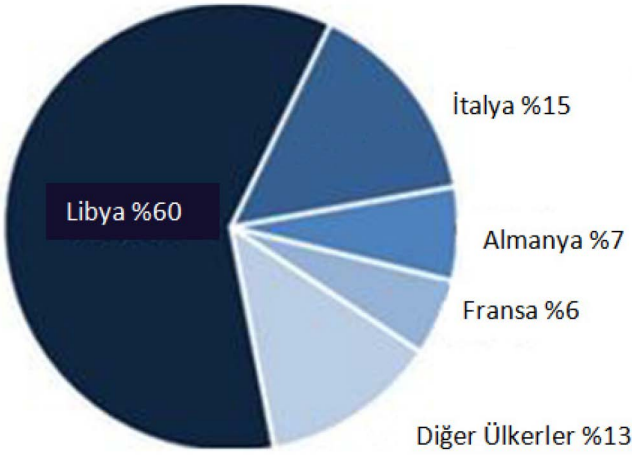
Göçmenlerin çoğunluğu görüşmeden altı aydan daha uzun bir süre önce Libya’ya (%71) gelmişken %13’ü görüşmeyi varışlarından üç ila altı ay sonra gerçekleştirmiştir. %11’i anketi gerçekleştirmeden bir ila üç hafta önce Libya’ya geldiklerini belirtmiştir. Görüşmeyi varışlarından itibaren iki hafta içinde gerçekleştiren göçmenlerin oranı %5’i geçmemiştir. Libya’da göçmenlerin kalış süreleri tüm milletlerde benzer tespit edilmiş ve çoğunluğunun Libya’da altı aydan fazla kaldığı saptanmıştır.

Mülakattan en fazla iki hafta önce Libya’da kalmayanların oranı %2’dir. Senegalli göçmenlerin %50’si geldiklerinden bu yana üç ay geçtiğini beyan ettiğinden, kalış süresinin Senegalli ve Malili göçmenler arasında değiştiği dikkat çekmektedir. Buna ek olarak, Malili göçmenlerin %50’si, görüşmeden altı aydan daha az bir süre Libya’da bulduklarını belirtmiştir.

Hedef ülke

Aşağıdaki grafikte gösterildiği gibi ankete katılan tüm göçmenler arasında, %60’ı Libya’nın varış ülkesini temsil ettiğini, %15’i ise İtalya’ya ulaşmayı hedeflediğini beyan etmiştir.

Almanya’ya gitmek isteyen göçmenlerin oranı %7’yi ve Fransa’yı isteyenlerin oranı %6’yı geçmemiştir, geri kalan %13’lük kesim diğer 60 ülkenin ismini vermiştir.

Şekil 13: Amaçlanan nihai hedef ülkeler.

Hedef ülke beyanları milliyete bölündüğünde, göçmenlerin çoğunun, (Nijer'den (%87), Mısır'dan (%82) ve Sudan'dan (%84)) Libya'nın hedef ülkeyi kendileri için dikte ettiğini ve İtalya'nın bu göçmenler ve Nijerya'dan gelen göçmenler için ikinci hedefi temsil ettiğini belirtmiştir. Asıl özlemleri İtalya olanlar %33 iken %19'u Libya'da kalmayı planladıklarını ve %18'i Almanya'ya seyahat etmeye devam edeceklerini beyan etmiştir. Kalan %30 diğer ülkeleri beyan etmiştir.

Buna ek olarak, İtalya, Senegal'den (%34) ve Gana'dan (%44) göçmenin hedef ülkesi olmuştur. Almanya, Gambiya'dan (%47) göçmen için hedef olmuştur. Burkina Faso'dan göçmenlerin çoğunluğu (%42) ise Fransa'ya doğru seyahat etmeyi amaçladıklarını belirtmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: YEREL YASALAR ve ULUSLARARASI ANLAŞMALAR

Libya üzerinden yasa dışı göçle mücadelede yerel politika:

Libya yasa koyucusu geçmişte yasa dışı göç ile ilgili özel bir yasa çıkarmamış, 1962¹⁶ tarihli Kölelik Yasası'ndan (17) sonra çıkarılan ve yabancıların Libya'ya giriş, ikamet ve çıkışlarına dair 1987¹⁷ sayılı Kanunun On dokuzuncu (Mükerrer) Maddesi metnini esas almış ve bunda revizyonlar yapmıştır. Bununla birlikte, uluslararası anlaşmalara ve ciddi sonuç doğuran yasa dışı göç konusunda gelen vakalara yanıt vermiştir. Libya'ya olan insan akımı nedeniyle birçok can kaybı yaşanmış ve Libya bu çerçevede özel bir yasa ile durumun düzenlenmesi gerektiğini görmüştür.

¹⁶ Yabancılar Libya'ya giriş ve ikamet ve çıkışları ile ilgili 1762 sayılı Kanun, Kralın emriyle MS 1 Mayıs 1862'ye karşılık gelen 26 Dhu al-Qi'dah 1381'de Dar es Salaam al-Amir Sarayı'nda çıkarıldı.

¹⁷ 24 Eylül 1396 tarihli PD'nin Yirmi Beşinci Yılı Resmî Gazetesi, AD: 1987.06.20 Genel Halk Kongresi.

Libya yasa koyucusu, Genel Halk Kongresi, yasa dışı göçmenleri tanımlamak ve yasa dışı eylemleri tanımlamak için 06.06.2010 tarihinde 2010¹⁸ sayılı Yasa dışı Göç ve Yasa dışı Göçle Mücadeleye Dair Kanunu çıkarmıştır.

Yukarıda belirtilen (19) sayılı Kanun ilk maddede, yasa dışı göçmenin tanımını şöyle yapmıştır: “Bu kanunun hükümlerini uygularken Libya topraklarına giren ve Libya’ya yerleşmek amacıyla yetkili makamların izni olmadan ikamet eden veya Başka bir ülkeye geçen. «

Yasa koyucu, Libya’ya giriş niyetine vurgu yapmış ve niyetin Libya’da “ikamet” olduğunu ya da niyetin başka bir ülkeye “geçilmesi” olduğu halleri kapsamış ve prosedüre tabi olmadan ülkede kalan yabancılar sorununu ile mücadeleyi hedeflemiştir. Ülkede bu kategorideki kişilerin “yasa dışı göçmen” olarak tanımlanmaları sebebiyle, bu yasa kapsamında muameleye tabi tutulmaları öngörülmüştür.

Söz konusu kanun metni, farklı yönlerden yasa dışı göç suçunun unsurlarını ortaya koymuştur:

- ☞ Kara, deniz veya hava yoluyla, yasa dışı göçmenlerin Libya’ya herhangi bir şekilde girip çıkması.
- ☞ Yasa dışı göçmenlerin (ülke içinde) taşınmasını kolaylaştırmak. Bu metin, limandan ülkeye girişini tamamladıktan sonra yabancıya yardım konusunu ele almaktadır ve taşıma işlemi yapan kişiye Libya’da yasa dışı bulunan göçmenler ile ilgili sorumluluk yüklemektedir.
- ☞ Yasa dışı göçmenleri herhangi bir şekilde barındırmak, ülkeden çıkarmak veya gizlemek veya onlar hakkında bilgi gizlemek. Bu metin, yasa dışı göçmenler için yer kiralama ve onları tüm ekonomik, sosyal ve sağlık yönlerinden oluşabilecek ciddi zararlara karşı koruma amacı taşımaktadır.
- ☞ Göçmenler için sahte seyahat veya kimlik belgelerinin hazırlanması, devletin ve vatandaşın güvenliğini etkileyen her şey.
- ☞ Göçmenleri barındırmak veya gizlemek veya önceki paragraflarda belirtilen diğer herhangi bir eyleme girişmek veya bunları yapanlara yardım etmek.

¹⁸ 1378 sayılı Hristiyan’ın 1978 sayılı Hükümünde Saray Kanununda çıkarılan yabancıların Libya’ya giriş ve oturma ve çıkışlarına ilişkin 1762 sayılı 17 sayılı Kanun, Yasa dışı göçle mücadele konusunda Sirte’de yayınlanan Genel Halk Kongresi: 13 Safar 1378: 28 yani Ateş 2010 karşılık gelen yıl.

(19) sayılı Kanun ayrıca aşağıdakileri de içeren çeşitli cezalar getirmiştir

Yasa dışı bir göçmeni çalıştıran kişinin cezası; yasanın ikinci maddesi ile düzenlenmiştir; yasa dışı bir göçmen çalıştıran kişi, bin dinardan az olmayan ve üç bin dinardan fazla olmayan para cezası ile cezalandırılacaktır.

Göçmenleri kaçırmak için örgütlü çeteler; Beş yıldan az olmayan bir süre için hapis cezası ve on beş bin dinardan az olmayan ve otuz bin dinardan fazla olmayan bir para cezası ile cezalandırılacaktır. Daha önceki eylemlerinin bir sonucu olarak, doğrudan veya dolaylı olarak maddi veya dolaylı bir fayda elde edilmesi yasa dışı bir göç suçu olarak kabul edilmektedir. Bu suçun sabit olması için suç işlendiğinde, göçmen kaçakçılığı yapmak üzere organize olan bir çeteye üye olunması gerekmektedir.

Yasa dışı göçmen; hapis cezası, bin dinarı aşmayan para cezası veya sınır dışı edilme cezası ile cezalandırılır. VI. madde yasa dışı bir göçmenin bu yasada öngörülen suçlardan birini işlemesi hâlinde öngörülen cezayı aldıktan sonra derhâl sınır dışı edilmesini öngörmektedir.

Güvenlik güçleri yasa dışı göçle ilgili olarak bu yasada öngörülen suçları denetlerken insan kaçakçılığında kullanılan ulaşım araçlarında bulunan paralara el koyabilmektedir. Her halükârda, mahkeme, suç işlenirken kullanılan araç veya gereçlere, ulaşım araçlarına ve parasal varlıklara, bunlar değiştirilmiş veya meşru kaynaklara aktarılmış olsalar bile, el konulmasını emretmektedir. Yasa dışı göçmenlere insan haysiyetini ve haklarına saygı gösterecek şekilde muamelede bulunulması ve para ile diğer taşınır varlıklarına el sürülmemesi gerekmektedir.

Ayrıca, (19) sayılı Kanununun 8. maddesi, “konu ile ilgili soruşturma yürütenlerin, soruşturmaya izin veren ya da tutuklama yapan yetkili makamların ya da tutuklanma ile neticelenen bilgileri verenlerin cezalardan muaf tutulmasını” öngörmektedir.

Yasanın yayımı tarihi itibarıyla uygulanması öngörülmüştür. Yasa 15.06.2010 tarihinde Mevzuat Gazetesi’nde yayımlanmış ancak yabancılara ikamet izni için 16.08.2015 tarihine kadar süre tanınmıştır. Bu tarihten sonra yabancılar yasa dışı bir göçmen olarak işlem görecektir.

Bölgesel politika: Avrupa Birliği’nin yasa dışı göçle başa çıkması

Yasa dışı göç olgusunu takip edenler, Avrupa Birliği’nin kaçak göç olgusuna bakışında bir yavaşlama ve durgunluk olduğunu gözlemlemiştir. Göçmenlerin yüzlercesi açık denizlerde boğularak ölmüş ve bu durum

insan haklarına ve yaşam hakkı sözcüsü yaşlı kıta için ahlaki bir sorun oluşturmuştur.

İtalyan Lampedusa adasından 180 km uzaklıktaki 800 göçmenin Libya kıyılarında öldüğü felaketten sonra bile Avrupa çözümü, FRONTEX'in (Avrupa Operasyonel İşbirliği Yönetimi Ajansı) gücünü iki katına çıkaran on nokta planıyla işin güvenlik tarafına odaklanmıştır. Avrupa Birliği üye ülkelerinin sınırları dışında (üç kez), Libya kıyılarından ayrılırken göçmen teknelerinin vurulması, kaçakçıların tutuklanması ve kovuşturulması, insan ticaretine karışanların Uluslararası Ceza Mahkemesine sevk edilmesi ve göçmen sayısını azaltmak için Libya yetkilileriyle iş birliği yapılması¹⁹ bu güvenlikçi yaklaşımın sahaya yansıyan örnekleridir.

Libya-İtalyan Anlaşmaları

Yasa dışı göç teşebbüsünde bulunan Libya vatandaşları ya da Libya'yı Avrupa'ya geçiş ülkesi olarak kullanan yasa dışı göçmenleri engellemek amacıyla Haziran 2003'te imzalanan bir mutabakat mevcuttur. Bu mutabakatta, yasa dışı göç konusunda Libya'nın sınırlarını izlemesine ve kontrol etmesine yardım amacı ile Libya'ya İtalyan teknik ve izleme ekipmanlarının sağlanması öngörülmüştür.

2008 Libya-İtalyan Dostluk Antlaşması

Libya ile İtalya arasında imzalanan Dostluk, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması, iki ülke arasında diğer tüm iş birliği sektörlerinde güçlü ve kapsamlı bir siyasi ve ekonomik ortaklık öngören "özel ve ayrıcalıklı" bir ikili ilişkinin geliştirilmesi için referans yasal çerçeveyi oluşturmaktadır.

Mayıs 2016'da Al-Wefaq Dışişleri Bakanı, eski İtalyan mevkidaşı Paolo Gentiloni ile 2008 yılında imzalanan Dostluk, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmasını yeniden etkinleştirmek için uzlaşmıştır ancak İtalya daha sonra uzlaşmadan geri çekilmiş ve Libyalı öğrencilere kendi üniversitelerinde burs vermek dışındaki taahhütlerini yerine getirmemiştir.

¹⁹ Dr. El-Hüseyn Al-Alawi, 14 Mayıs 2015, El-Cezire Araştırma Merkezi, Doha - Katar.

Mutabakat Zaptı, 19 Şubat 2017²⁰

Bu Mutabakat Zaptı, İtalya ile Libya arasında, Libya'dan İtalya'ya yönelen insan ticaretinin durdurulmasını amaçlayan 2008 Antlaşması gibi yasa dışı göçle mücadeleye yönelik önceki çabaların sürdürülmesinin gerekliliğini teyit etmektedir. Mutabakatın bileşenleri kısaca şöyledir:

1. Yasa dışı göç iki ülke için de ciddi bir sorundur.
2. Mutabakat Zaptı, organize suç, uyuşturucu kaçakçılığı, yasa dışı göçü ortadan kaldırma ve Akdeniz'i daha güvenli ve huzurlu hale getirmenin karmaşık süreçlerinde atılan bir başka adımdır.
3. Yasa dışı göç olgusu İtalya ve Libya'nın ortak çıkarlarını olumsuz etkilemektedir.
4. Her iki ülkenin oluşturduğu tek taraflı, iki taraflı ve çok taraflı yükümlülüklerin önemi vurgulanmaktadır.
5. İtalya, yasa dışı göçmenleri ana vatanlarına dönene kadar geçici olarak barındırmak için Libya'da gözaltı merkezlerinin kurulmasına destek vermektedir. (Bu durum Avrupalıların Afrikalılar için kalıcı evler yapmaya çalıştıkları Libya'da ulusal güvenliğe ciddi bir tehdit olarak kabul edilmektedir.)
6. İtalya'nın Libya sınır güvenlik birimlerine verdiği destek, Sahra altı Afrika'dan insan ticareti sürecini ortadan kaldırmak veya en azından yavaşlatmayı hedeflemektedir.
7. 2008 Antlaşması'nda belirtilen Güney Libya sınırında bir izleme sistemi kurulmasının tamamlanması.
8. Yasa dışı göçmen ihraç eden Afrika ülkeleri için bir İtalyan fonu oluşturulması.
9. Mutabakat Zaptı üç yıl sonra yenilenebilecektir. Taraflardan biri üç ay önce diğer tarafı bilgilendirerek Mutabakat Zaptı'nı iptal edebilecektir.

Uluslararası Politika: Uluslararası Sözleşmeler ve Antlaşmalar

Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Mülteci Sözleşmesi ve 1967 Protokolü; uluslararası mülteci sisteminin temellerini temsil etmekte ve mülteci statüsündekilere yardımının yasal dayanağını oluşturmakta, aynı zamanda Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin çalışması için

²⁰ İtalya Başbakanı ile Libya Uzlaşma Hükümeti Başkanlık Konseyi Başkanı arasında, biri İtalyanca ve diğeri Arapça olmak üzere aynı yasal güce sahip iki orijinal nüsha olarak 2 Şubat 2017 tarihinde Roma şehrinde bu muhtıra imzalanmış ve imzalanmıştır.

de önemli bir rehber teşkil etmektedir. Birleşmiş Milletler'in bu sözleşmeyi henüz imzalamayan veya onaylamayan ve şu an dünyanın en çok mülteciye ev sahipliği yapan ülkelerinden bazıları da dâhil olmak üzere 43 üye ülkesi vardır.

Libya, bu Anlaşmanın 1951 Mülteci Sözleşmesi'ni veya 1967 Protokolünü imzalamamıştır, ancak Afrika Birlik Örgütü'nün 1969'daki Afrika'daki mülteci sorunlarına ilişkin anlaşmasını onaylamış ve bu Anlaşma 1974'te yürürlüğe girmiştir.²¹

Güvenlik Konseyi 5 Ekim 2017'de yaptığı 8061. toplantısında 2380 sayılı kararı kabul etmiştir. Bu, 2240 (2015) sayılı Karar, 2312 (2016) sayılı Karar ve 2017 Cumhurbaşkanlığı Beyanını (S / PRST / 25/2015) ifade etmektedir. Bu Karar, üye devletleri ister ulusal kapasitelerinde isterse bölgesel kuruluşlar aracılığıyla, talep üzerine, sınırlarını güvence altına almak ve ülkelerinde göçmen ve insan kaçakçılığını önlemek için gerekli kapasitelerin oluşturulması konusunda Libya'ya yardım etmeye çağırılmaktadır.

²¹ Avrupa Komisyonu, 27 Kasım - 6 Aralık 2004 tarihleri arasında Libya'ya Yasa dışı Göçle İlgili Teknik Misyon Raporu '.

SONUÇ

Uluslararası bir soruna dönüşen ve bir yanda sürekli yeni kaçış yöntemleri geliştiren göçmenler ve göçmen kaçakçılığı yapan çeteler, diğer yanda Avrupa ve Afrika ülkelerinden müttefikleri arasında açık bir savaş hâline gelen yasa dışı göç sorununu çözmek için bir tür büyük bir uzlaşma gerekmektedir.

Göçün olgusunun belirleyici bileşenleri çok ve çeşitlidir. Alıcı ülkeler tarafında alınan yasal tedbirler ancak söz konusu bileşenlerin kapsamlı bir yaklaşım çerçevesinde ele alınması ve uygun politikaların uygulamaya konulması durumunda etkili olabilecektir. Büyük Fransız demografik bilim insanı Alfred Sophie'nin göç sorununu veciz bir şekilde özetlediği gibi: "Ya servet insanların olduğu yere gider ya da insanlar servetin olduğu yere giderler."

ÖNERİLER

Yasa dışı göç sorununa çözüm, bazılarının düşündüğü kadar basit değildir. Yasa dışı göç ile etkin bir mücadele planı, ancak aşağıdaki hususları dikkate alması, güvenlik, stratejik, yasal ve medya planlarının geliştirilmesi koşulu ve tüm tarafların uluslararası politikalarının koordinasyonu ile başarılı olabilecektir. Libya'nın 1951 Birleşmiş Milletler Mülteci Sözleşmesi'ni imzalamamış olması. Belki de en belirgin etkisi Libya topraklarında yasa dışı göçmenler barındırmakta olmasıdır. Uluslararası kuruluşlar hükûmetlere, bu olgunun üstesinden gelmek için destek vermelidir. Bu, hükûmetlerin göç eğilimlerini ve saiklerini sağlıklı şekilde analiz etmelerini sağlayacaktır. Kaçakçılık işlerine giren ulusal unsurlara alternatif iş sahaları açılmalıdır. Libya'da yabancı göçmenler ve istihdam konusunda envanter çalışması yapılmalıdır. Göçün olumsuz etkilerine karşı koymak için yetkili resmi makamlarla koordinasyon yapılmalıdır. Avrupa Birliği, Amerika ve ilgili uluslararası kuruluşlarla uluslararası iş birliği düzeyi yükseltilmelidir. Hedef ülkelerin kabiliyet ve sektör eksikliğini gidermek için gerekli uzmanlık gereksinimleri tespit edilmelidir. Hedef ülkeler arasında ve devletlerin egemenliğine tam saygı çerçevesinde teknik, güvenlik, adli ve yasal iş birliği mekanizmaları güçlendirilmelidir. Yasa dışı göçmen gruplarını engellemek için kara ve deniz sınırlarını denetleme olanakları artırılmalıdır.

Menşee ülkelerde gençleri düzensiz göçün riskleri hakkında eğitmek, tercihlerini olumlu yönde etkilemek, göç gerçeklerini daha iyi anlamalarını sağlamak amacıyla ilgili bakanlıklar arasında iş birliği ile bir medya kampanyası projesi uygulanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abdullah Abdul-Ghani Ghanem, 2002, El-Muhajiroun, Sosyo-Antropolojik Çalışma, 2. baskı (İskenderiye: Modern Üniversite Ofisi), s.15.
- Ahmad Al-Rabaiah, 1987, Göç Teorisi ve Sosyal ve Kültürel Sorunları Üzerine Çalışmalar, (Umman: Kültür ve Sanat Evi), ss. 12-13.
- Ali Abdel-Razek Chalabi, Nüfus Sosyolojisi, önceki referans, 288-289 Source: "Demographic Yearbook (3) Pop., Rate of Pop, Increase, Surface Area & Density" (PDF), United Statistics Nations Division.
- Anwar Atia Al-Adl, 1987, Nüfus ve Kalkınma, (İskenderiye: Dar Al-Maarefa AlJami'iyya),ss.241-242.
- D. Usame Badir, aşağıdaki linkte yayınlanan "yasa dışı göç olgusu, tanımı ve büyüklüğü - uluslararası araçlar, güdüler ve nedenler" üzerine çalışma:<http://www.aldiwan.org/News-Actions-Show-id-357.htm>.
- İsmail Muhammed Ahmad: "Mısır İşçiliğinin Arap Kullanımı", Karşılaştırmalı Bir Çalışma, Arap Rönesans Evi, Kahire, s.52.
- Kur'an-ı Kerim, Nisa Suresi, ayet 97.
- Kur'an-ı Kerim, Nisa Suresi, ayet 100.
- Mark Wafaa, 1985, Yurtdışına Hareket Eden İnsan Gücünün Endüstriyel Gelişmeye Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Sanat Fakültesi, Kahire Üniversitesi, s13.
- Mark Wafaa, 1985, Yurtdışına Hareket Eden İnsan Gücünün Endüstriyel Gelişmeye Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Sanat Fakültesi, Kahire Üniversitesi, s.57.
- Muhammed Hüseyin Sadık Hassan, 1998, Dış Göç ve Sınıf Binası Üzerindeki Etkileri, Khuzam ve Al-Ayisha, Qena Valiliği köyleri üzerine bir saha çalışması, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyoloji Bölümü, Sanat Fakültesi, South Valley Üniversitesi, ss. 6-7.
- Şeyh Ali Moftah El-Shwaiter, 2007, (Resul Sallallahu Aleyhi ve Sellem Hadisleri), Birinci Basım, (Trablus, Libya: Dar Rabah), s.5.
- Source: "UNdata : Country Profile:Libya" data.un.org.

ARAP BAHARI SONRASI ARAP UYRUKLULARIN GÖÇLERİ

Jaafar M. Ayoob*

Giriş

Göç olgusu, insanların dünyada bulunduğu andan itibaren var olan çok eski bir olgudur. Bu olgu, tarih boyunca yaşam koşullarını iyileştirme, bilgiye ulaşma ve ekonomik büyüme arzusu ve doğal afetlerden, kanlı çatışmalardan, iç ve dış savaşıardan, siyasi, entelektüel ve dinî zulümlerden, işsizlikten ve yaygın yoksulluktan kaçmak ile yakından ilişkilidir.

Göç olgusu, Arap Baharı sonrası günümüzün konusu hâline gelmiştir. Göç fikri ise ülkeyi terk etme fırsatı bulan herkes için yaygın hâle gelmiştir. Bu olgu, özellikle Arap dünyası üzerinde eğitim, ekonomik, güvenlik, sosyal ve kültürel düzeylerde etkili olmuştur. Arap Baharı sonrası Arap toplumlarından yapılan göç, ne su ve mera arayışı ne bilimsel ne de ekonomik refah elde etmek için yapılan bir gezidir. Bu göç, güvenlik krizlerinden ve ana vatandaki yabancılaşmadan kurtulmak, güvenlik ve istikrar arayışı, Arap Baharı'ndan sonra Arap ülkelerine yayılan korku, tehdit, mahrumiyet, eziyet, marjinalleşme, çatışma ve savaş gibi sebeplerden dolayı gerçekleşmektedir.

Bu çalışma, "Arap Baharı Sonrası Arap İnsanınin Göçü" başlığı altında göç ve tehcir (zorla yerinden olma) kavramlarının kısa bir analitik çalışmasıdır. Bunun yanı sıra bu çalışma, Arap Baharı'ndan sonra Arap dünyasındaki göç ve tehcirin nedenlerini ele almakta ve göçün, göç alan ve göç veren ülkeler üzerindeki etkisini incelemektedir.

* Eskiden Milli Eğitim Bakanlığı Çalışanı, Bahreyn

Araştırmanın Problemi

Arap Baharı sonrası Arap ülkelerinde göç ve tehcir olgusu artması, bölge halkını etkileyen çalkantıların bir sonucu, olarak güven eksikliği, sosyal ve ekonomik istikrarsızlık, korku ve paniğin yayılması, çatışmalar ve bu halkların arasındaki ulusal bütünlüğün dağılması, vatandaşların hayal kırıklığına uğramalarına gibi sorunlara yol açmıştır. Bu durum bu ülkelerdeki insanları daha iyi bir yaşam umarak göç etmeye itmiştir.

Arap Baharı ülkelerinden göç olgusundaki en tehlikeli şey, ailenin tümünün yani anne, baba, yaşlı, çocuk, kız ve erkeklerin göçüdür. Göç, baba veya oğul ile sınırlı kalmadığı ve kadın ve çocukları da kapsadığı için konu daha da korkunç bir hâle gelmiştir. Çünkü aile, kendi ülkesinde korku, eziyet ve tehdit altında yaşamaktadır. Ayrıca, özellikle Arap Baharı ülkelerinden gelen göç bu alandaki geleneksel göçmenlerden farklıdır. Arap Baharı göçmenleri, devlet kurumlarında, üniversitelerde ve büyük uluslararası şirketlerde yüksek ücretlerle çalışanlar, doktorlar, mühendisler, öğretmenler, avukatlardır. Bu kimseler, emniyet, özgürlük ve haysiyet içinde yaşama umuduyla ülke dışına göç etmeye karar vermişlerdir.

İstatistikler, göç veren ülkelerin bu olguya son veremediklerine işaret etmiştir. Bu durum, uluslararası, bölgesel ve sivil toplum kuruluşlarının, doğrudan müdahale etmesine ve Arap ülkelerinin politikalarını bu olguyu kontrol etme ve durdurma kabiliyetinin zayıf olması sebebiyle suçlamasına ve bunu sınırlandırması için çeşitli önlemler almasını talep etmesine neden oldu. Bu durum, devlet ilişkilerinin olumsuz bir göstergesidir. Bu olguya göre, Arap Baharı ülkelerinden göç ve tehcir açmazı, vatandaşların kendi ülkelerinde yaşanan gerçekliği daha iyi bir şekilde değiştirme umutları ile kaynak ve hedef ülke tarafından gizlenen niyetler, amaçlar ve korkular arasındadır. Sorunsalı doğuran mesele, Arap halkının Arap Baharı ülkelerinden göç etmesinin nedenlerini ortaya çıkarmayı ve göç veren ve alan ülkelerdeki göç ve tehcir etkilerinin bilinmesinden oluşmaktadır. Buna göre, bu araştırma şu soruyu cevaplamayı amaçlamaktadır: Arap insanının Arap Baharı ülkelerinden göç etmesinin en önemli nedenleri nelerdir ve bu olgunun göç veren ve alan ülkelerde göç ve tehcirin etkisi nedir?

Araştırmanın Sorusu

Bu çalışma şu soruya cevap vermeye çalışmaktadır: Arap insanının Arap Baharı ülkelerinden göç etmesinin en önemli nedenleri nelerdir ve bu olgunun göç veren ve alan ülkelerdeki göç ve tehcirin etkisi nedir?

Bu soru aşağıdaki araştırma sorularına ayrılmıştır:

- 1- Göç kavramı nedir?
- 2- Tehcir kavramı nedir?
- 3- Arap insanının Arap Baharı ülkelerinden göç etmesinin en önemli nedenleri nelerdir?
- 4- Göç veren ve alan ülkelerdeki göç ve tehcirin etkisi nedir?

Araştırmanın Önemi

Bu çalışmanın önemi, toplumlardaki göç konusu ve göçün nedenlerinin tespiti ve bu olgunun göç veren ve alan ülkelerdeki etkisinin belirlenmesidir. Bu konu, bu dönemdeki bütün toplumların bir meselesi olduğu için çok önemli ve ciddi bir konudur. Bu konunun önemi, özellikle Arap Baharı'ndan sonra Arap toplumları için artmaktadır. Geçtiğimiz birkaç yıl içinde Arap ülkelerindeki göç ve tehcir olgusunun yaygınlığı, kötüleşen ekonomik, sosyal ve güvenlik koşullarının ve sosyal ve kültürel farkındalık eksikliğinin doğal bir sonucunu yansıtmaktadır. Göç olgusu, özellikle Arap dünyasındaki yaşam, sosyal, güvenlik, bilimsel ve yasal koşulları iyileştirmek için önlerindeki tüm yollar engellendikten sonra Arap ülkeleri için önemli bir konu olmuştur. Buna ek olarak Arap göçünün nedenlerini araştırmak, göç ve tehcirin etkisini göç alan ve veren ülkelerdeki çıkarımı, vatanda güvenlik ve istikrar sağlamak ve Arap toplumlarında yüksek tehlike seviyelerine ulaşan vatandaşların ulusal ve insan haklarını dengelemek için tartışmanın zenginleştirilmesine özellikle Arap dünyasında göç ve tehcir olgusu hâlâ genişlediği için katkıda bulunabilir.

Araştırmanın Hedefleri

Bu çalışma, göç ve tehcir kavramlarını açıklamayı hedeflemiştir. Aynı zamanda bu çalışma, Arap halkının, Arap Baharı ülkelerinden göç etmesinin en önemli nedenlerini sunmakta ve bu olguyu göç veren ve alan ülkelerdeki göç ve tehcirin etkisini incelemektedir. Çalışmanın tamamlayamadığı noktalara değinmek ve olguyu daha doğru bir şekilde ve daha derin bir analizle Arap dünyasının her bölgesinin sınırları içinde ele almak ve bazı önerilere ulaşmak için belki de bu olguyu azaltmaya ve ele almaya çalışmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada eldeki probleme ve anlamlı olan verilere, analizine ve ondan elde edilen sonuçlara dayanan tanımlayıcı, analitik bir yaklaşım takip edilmiştir. Ayrıca entelektüeller ve araştırmacılar tarafından Arap toplumlarında ve uluslararası alanda ortaya atılmış fikirlerin incelenmesi, sunulması ve karşılaştırılması gibi verilerden de yararlanılmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışma, göç ve tehcir kavramını tanımlamak, Arap Baharı denilen bazı Arap ülkelerinde 2010'un sonlarında ve 2011'den bugüne kadar süren protesto hareketlerinden sonra toplumların göç nedenlerini ortaya çıkarmaktadır. Bunun yanı sıra göç alan ve veren ülkelerdeki göç ve tehcirin etkisini, veriler ve raporlar aracılığıyla analiz ederek, sonuçlar çıkararak, entelektüeller ve araştırmacılar tarafından Arap dünyasında sunulan fikirleri inceleyerek ve karşılaştırarak çıkarmakla sınırlıdır.

Araştırmanın Sonuçları ve Tartışmaları

Göç ve Tehcir Kavramları

Göç, yabancılaşma veya geçim, güvenlik, özgürlük veya haysiyet içerisinde bir yaşam peşinde bir ülkeden ayrılıp diğerine gitmek anlamına gelir. Göç eden kişiye göçmen denir. Çünkü bu kişi içinde büyüdüğü memleketini terk etmiştir ve geldiği yerde ne ailesi ne de parası vardır.¹ Zorunlu göç ise göçün bir alt olgusu olarak düşünülebilir. Bu; bireyin, bir ailenin veya bir grup insanın, çeşitli nedenlerle zorla uluslararası hukukun dışında yaşadıkları ülkelerinden sınır dışı edilmesi anlamına gelir.² Zorla yerinden olma, fiziksel nefret veya fiziksel boyutla sınırlı değildir; aksine şiddet korkusu, hapis cezası, alıkonma, psikolojik zulüm veya keyfi güç kullanımı veya baskıcı çevre koşullarında olduğu gibi ahlaki nefret tehdidini içerir.³

Arap Baharı, 2010 yılının sonlarında ve 2011'in başında Tunus devriminden etkilenen bazı Arap ülkelerinde başlatılan ve şu ana kadar hâlâ devam eden büyük ve barışçıl protesto hareketleridir.

¹ İbn Manzur(1997), *Arap Dili*, Dar Ahya El Turas El Arabi, Beyrut, 3. Baskı, s. 100.

² Rolan Brisa(1990), *Demografi Kavramları Sözlüğü*, Üniversite Araştırma Yayın ve Dağıtım Kurumu, Beyrut, s. 226.

³ The Rome Statute Elements of Crimes, Article 6(e). Available at: <https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/336923D-8A6AD40-EC-AD7B45-BF9DE73D0/56/ElementsOfCrimesEng.pdf>, 20/5/2019.

Arapların Arap Baharı Ülkelerinden Göç Etmesinin Sebepleri

Büyüyen göç olgusunun temel ve doğrudan nedeni güvensizlik, ufkun tıkanması, korku yaygınlığı, hayal kırıklığı, baskı ve yoksunluk hissidir. 2010-2015 yılları arasında dünyadaki göçmenlerin tehciri, güvenlik kaybı, korku ve şiddetin yayılması, zorlama ve yoksunluk duygularının bir sonucu olarak yılda 7,6 milyon veya günde 20.000'den fazla kişi yurdunu terk etmek zorunda kalmıştır. Bu, 15.000'den fazla erkek, kadın ve çocuğun günlük olarak yurtlarını terk etmeye zorlandığı anlamına gelmektedir. Sadece 2016'da tehcir vakalarının toplam sayısı 6,9 milyona ulaşmıştır. Bu oran, göç ve tehciye yönelik genel bir artışı göstermekte ve bu sayının bu yıl da artması beklenmektedir.⁴

Daha önceki değerlerde olduğu gibi son yıllarda Arap kadınların göç yoğunluğu, %57.4 olan erkek yoğunluğu oranına kıyasla %42.7'ye kadar ulaşmıştır.⁵ Dahası Arap dünyası, gençlerin göçü ile karakterize edilmektedir. Çünkü istatistikler göç ile göçmen yaşı arasında yakın bir ilişki olduğunu, göçteki demografik grupları 18 ila 35 yaşları arasında yer alan Arap gençlerin oluşturduğunu göstermektedir. Göç ile yaş ters ilişkilidir. Yaş ne kadar genç olursa göç olasılığı da o kadar büyük olur.⁶

2015 Uluslararası Göç Raporu'nda olduğu gibi tehcirin yaş grubuna göre dağılımını Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Göç Örgütü'ne göre gösterebiliriz:⁷

Yaş Aralığı	30-43	25-29	20-24	17-19	18-34
Oran	%39,7	%52,9	%64,3	%57,3	%55

Yukarıdaki veriler açıktır ki Arap ülkelerinden gelen göçmenlerin çoğu 35 yaşından küçük gençlerdir ve Arap göçmenlerin %55'ini oluşturmaktadırlar. Bu, Arap dünyasının iç koşullardan ve göç baskısından mustarip olduğunu göstermektedir. Böylece gençler ve ergenler için göç, özgürlük ve güvenlik arayışı, korku, tehdit, baskı ve yoksunluk duygularından kaçmak için bir çıkış noktası hâline gelmiştir. Bu sonuçlar, 2016 Arap Saha Endeksi sonuçlarına nispeten yakındır. Arap endeksinin sonuçlarının analizi, 2011-2016 yılları da gençlerin göç arzusunun yüzdesinin doğrudan arttığını, bu durumun devam

⁴ Birleşmiş Milletler Göç Örgütü (IOM)(2018), *2018 Dünya Göç Raporu*, Uluslararası Göç Örgütü, Beyrut, s. 37.

⁵ Umran Tahrir Kurulu(2017), *Göç ve Arap Gençleri Göç ve Gelecek*, 6. Toplum ve İnsan Bilimleri Konferansı, 17-20 Mart 2017, 22/6, Doha, Sonbahar 2017, s. 8.

⁶ Faruk Tevfik El Beil(2012), *Enerji Kanaması, Arap Birliği Nüfus Politikası Bölümü* tarafından gençlerin göçü üzerine düzenlenen sempozyuma sunulan bilimsel bir makale, Tunus, s. 12.

⁷ Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Göç Örgütü (2015), *2015 Uluslararası Göç Raporu: Değişen Arap Bölgesinde Göç, Yerinden Olma ve Kalkınma*, Beyrut, s. 30.

ettiğini ve Arap gençlerinin, Arap dünyasından göçünün toplumsal bir olgu hâline geldiğini göstermektedir.⁸ Özellikle genç nüfusun göçü 105 milyondan fazla kişiye ulaşmıştır ve bu sayı, Arap dünyası nüfusunun toplamının %30'undan fazlasını temsil etmektedir.⁹

Öte yandan ekonomik, sosyal ve güvenlik reformları ve idari, bilimsel ve adli prosedürlerin yetersiz gelişimi durdurulmuştur. Göçmenlerde giderek artan bir hayal kırıklığı ve umutsuzluk duygusu doğmuştur. Arap Baharı sonrası vatandaşların göç olgusu veya kontrolleri dışında tehcir edilme olgusunun yayılmış olması ve ekonomik, yasal, sosyal, bilimsel ve adli aksilikler umutsuzluğu beslemeye başlamıştır.¹⁰ İşsizliğin yayılması ve istihdam eksikliğine yansıyan başka sebepler de mevcuttur. Düşük ücretler, yaşam standartlarına ek olarak fırsat eşitliği ilkesinin eksikliği ve dolayısıyla ara buluculuk, torpil, mezhep ayrımcılığı ve sosyal adalet eksikliği, gençler için iyi iş fırsatı umudunun kaybolmasına yol açmaktadır. İstatistikler Arap Ülkeleri Ekonomik Birlik Konseyi'nin bir raporuna göre Arap ülkelerinde dünyadaki en yüksek işsizlik oranlarının olduğunu gösterdiğinde Arap ülkelerindeki işsizlik oranının %15 ila %20 arasında olduğu ve yıllık olarak %3 oranında arttığı tahmin edilmektedir. Dünya, 2017 yılında 192 milyon işsizi ulaşmış ve gelişmiş ülkelerde 2017 yılında istihdam yaratmadaki büyüme oranı %1,3 düşmüştür.¹¹ Bu da Arap bölgesinde 17 milyondan fazla işsiz olduğunu göstermektedir.¹² Arap dünyasındaki yüksek işsizlik oranları doğrudan göç nedenidir. Çünkü küresel düzeydeki gençler arasında en yüksek işsizlik oranı ortalama %14,9'a kıyasla %23,2 ve dünyadaki genç kadınlar arasında en yüksek işsizlik oranı da %37'dir. Ayrıca, kaynak ülke ile tehcir ülkesi arasındaki gelir düzeyi arasındaki büyük farklar nedeniyle ücret politikalarıyla da ilgilidir.¹³

Arap İşçi Örgütü, Arap ülkelerindeki mevcut işsizlik durumu oranını korurken dünyanın tüm bölgeleri arasında en kötüsü olarak

⁸ Umran Tahrir Kurulu(2017), M.S.,6. Toplum ve İnsan Bilimleri Konferansı, 18-20 Mart 2017, 6/22, Doha, Sonbahar 2017, s. 3.

⁹ Umran Tahrir Kurulu(2017), M.S., 6. Toplum ve İnsan Bilimleri Konferansı, 18-20 Mart 2017, 6/22, Doha, Sonbahar 2017, s. 4

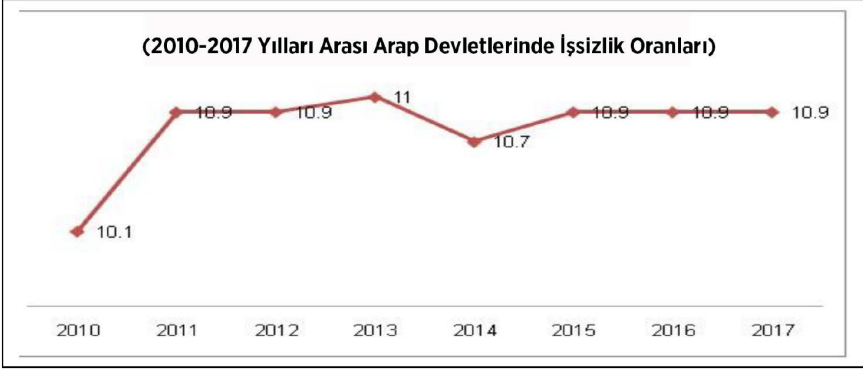
¹⁰ Muhammed Abdül Mecid Ez-Zebdi: 2018, Arap Baharı'ndan sonra Faslı Kadınların Yasa Dışı Göçü, Faslı Kadınların Gizli Göçü Konferansı Araştırmalarından, Tunus Anlama ve Araştırma Merkezi, Abdelmalek Essaâdi Üniversitesi, Fas 2018, s. 2.

¹¹ Arap İş Örgütü(2018), 2018 Arap Dünyasındaki İstihdam ve İşsizlik Raporu, 45.Oturum, Kahire, 8-15 Nisan 2018, s. 64.

¹² Arap Devletleri Bölgesel Ofisi(2016), 2016 Yılı Arap İnsani Kalkınma Raporu, Arap Devletleri Bölgesel Ofisi, Beyrut, s. 42.

¹³ Uluslararası İş Örgütü, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı: 2014, Ekonomik Büyümeye Yeni Bir Bakış: Üretken ve Kapsayıcı Arap Topluluklarına Doğru, Arap Devletleri Bölgesel Ofisi, Beyrut, s. 53.

nitelendirilmektedir ve bu oran %5,6'dır. Arap ülkelerinde 2010'dan 2017'ye kadar olan yüksek ortalama işsizlik oranı aşağıdaki rakamlar gibidir:¹⁴

İstatistiklerin 2040 yılında Arap bölgesindeki genç sayısının 88 milyona ulaşacağını beklediğini belirtmek gerekmektedir. Bu da bölgeyi, özellikle gençler için yeni iş fırsatları yaratmakla ilgili olmak üzere büyük kalkınma zorluklarıyla karşı karşıya bırakmaktadır. Bölgenin yılda 2 milyondan fazla işe ihtiyacı vardır.¹⁵

Bu bakış açısıyla Arap İnsani Gelişme Raporu (gençlik ve değişen bir gerçeklikte insani gelişme umutları) sadece gençlik politikalarının ve stratejilerinin geliştirilmesini gerektirmez. Daha çok Arap ülkelerindeki kamu politikalarını yeniden formüle etmek, gençlerin seslerini ve potansiyellerini görmezden gelmeye devam etmek ve kendilerini hayalî veya parçalanmış girişimlerle memnun etmek aslında hiçbir şeyi değiştirmez. Aksine kendi toplumlarından yabancılaşmalarına her zamankinden daha fazla yol açar ve onları ana vatanlarından göç etmeye iter. Onları, toplumlarının hizmetindeki yapıcı bir güçten istikrarsızlığın uzamasına katkıda bulunan ve insan güvenliğini çeşitli boyutlarda tehdit eden yıkıcı bir güce dönüştürmüştür.¹⁶

Göç alan Avrupa ülkeleri ve gelişmekte olan Arap ülkeleri arasındaki ekonomik farklılıkların yanı sıra istatistikler, şu anda kaynak ülkelerinin dışında göçmen olarak yaşayan yaklaşık 244 milyon göçmen olduğunu ve bu sayının dünya nüfusunun %3'ü olduğunu göstermektedir.¹⁷

¹⁴ Arap Para Fonu(2018), *Birleşik Arap Ekonomik Raporu 2018*, Kahire: Genel Sekreterlik, s. 9.

¹⁵ Umran Tahrir Kurulu(2017), *Göç ve Arap Gençleri Göç ve Gelecek*, 6. Toplum ve İnsan Bilimleri Konferansı, 17-20 Mart 2017, 22/6, Doha, Sonbahar 2017, s. 5.

¹⁶ Arap Devletleri Bölgesel Ofisi(2016), *2016 Yılı Arap İnsani Kalkınma Raporu*, Arap Devletleri Bölgesel Ofisi, Beyrut, s. 42.

¹⁷ Abdoli, Said El Hussein(2014), *Yasa Dışı Göçün Nedenleri ve Tetikleyici Faktörleri, Karşılaştırmalı bir örnek olarak Kara Kıta*, Uluslararası Konferans "Yasa Dışı Göç: Gerçeklik ve Çıkarımlar" Başlıklı Gelişmiş Araştırma

Sonuçları Arap halkları için çok felaket olan Arap Baharı, göç ve tehcir olgularının yayılmasının ve çoğu Arap devletindeki güvenlik durumunun bozulmasının temel nedenlerinden biridir. Yaşanan istikrarsızlıklar ve güvenlik koşullarının bozulması, bazı vatandaşları göçe yönlendirmektedir.¹⁸ 2011 yılında Arap Baharı'nda Arap bölgesini süpüren büyük protestolar, artık uzlaşması mümkün olmayan bir dönüm noktasını temsil etmektedir. Aynı zamanda bazıları çatışma ve istikrarsızlık durumlarıyla bir araya gelmiştir.¹⁹

Arap gençlerin ihtiyaçları için gerekli ve temel olan şeylerin sadece istihdam düzeyinde değil, aynı zamanda vatandaşlık ihtiyaçları düzeyinde yani özgürlük ve adalet, şeffaflık ve ayrımcılık yapmama gibi şeylere tanık olunan protestolara, sosyal ve ekonomik haklara olan talebin azaltılmasına yol açmıştır. 2011'de Arap Baharı'ndaki protesto hareketlerinin başlangıcında birden fazla Arap ülkesi bulunmakta ve hâlâ tüm komplikasyonlarıyla devam etmektedir.²⁰

2016 yılı Arap İnsani Gelişme Raporu (Değişen Gerçeklikte Gençlik ve İnsani Gelişme Beklentileri), 2011'deki Arap Baharı olaylarının sonuçlarının uzun yıllar boyunca yavaş yavaş insanların büyük sektörlerinin ekonomik ve sosyal alanlardan dışlanmasına yol açan ve daha fazla nüfusu yeterli sağlık ve iyi eğitimden mahrum bırakan kamu politikalarının birikmesinin bir sonucu olabileceğine inanmaktadır. Bölgenin uzun süredir acı çekmesi, toplumun grupları arasındaki boşluğun derinleşmesine ve Arap Baharı ülkelerinden göç olgusuna yol açan gelir artışı sorununun daha da artmasına neden olmuştur.²¹ Birçok Arap ailesi, daha güvenli bir yer ve normal bir yaşam arayışı içerisinde vatanlarını terk etmiştir. Evlere yapılan saldırılar, tutuklamalar ve küçük düşürücü işlemlerin kurbanları genellikle gecenin yarısı evlerinden veya sokaklarda tutuklanan gençlerdir.²² Özetle; Arap Baharı, birçok Arap vatandaşının çeşitli Arap ülkelerinde yerinden edilmesine neden olan zorlayıcı bir ortam yaratmıştır. Ne yazık ki bu acı verici durum, toplumsal değişime, Arap dünyasının gelişmesine, ilerlemesine ve hoşgörü, barış, saygı, özgürlük ve sosyal adalet ilkelerinin yayılmasına dayanan sivil toplum kuruluşlarının gelişimine eşlik etmediği sürece gerginlikle dolu

¹⁸ Ulusal Toplum ve Ceza Araştırmaları Merkezi(2010), *Mısır Gençleri ve Yasa Dışı Saldırı*, Suç Araştırmaları Bölümü, 51. Uluslararası Sempozyumdan, Kahire.

¹⁹ Arap Devletleri Bölgesel Ofisi(2016), *2016 Yılı Arap İnsani Kalkınma Raporu*, Arap Devletleri Bölgesel Ofisi, Beyrut, s. 16.

²⁰ Umran Tahrir Kurulu(2017), *6. Toplum ve İnsan Bilimleri Konferansı*, 18-20 Mart 2017, 22/6, Doha, Sonbahar 2017, s. 6.

²¹ Arap Devletleri Bölgesel Ofisi(2016), *2016 Yılı Arap İnsani Kalkınma Raporu*, Arap Devletleri Bölgesel Ofisi, Beyrut, s. 16.

²² Alternatif Filistin Merkezi (2016), *Nüfusun Zorunlu Göçü*, Ekim 2016, Filistin, Beytüllahim, s. 29.

kalacaktır. Arap dünyasının bazı ülkelerinde protestoların çoğunun patlak vermesine siyasi ve bilimsel çevreler neden olmuştur. Hâlâ devam etmekte olan sosyal ve ekonomik uzlaşmadaki başarısızlık, göç ve tehcir olgusu bölgedeki bu gerilimin en belirgin özelliklerinden birisidir. Klasik olmayan nedenlere ek olarak örneğin; terörizm olgusu, silahlı çatışmalar ve şiddetin yoğunlaşması son yıllarda Arap ülkelerinden tehcirin genişlemesine yol açmıştır. Özellikle Suriye Arap Cumhuriyeti, Irak ve Yemen, küresel insani krizler için küresel siyasi sistemin sınıflandırılmasına göre üçüncü düzey bir olağanüstü hâlde karşı karşıya kalmaktadır. Siyasi krizler, askerî çatışmalar ve 2019'da dokuzuncu yılına giren Suriye Arap Cumhuriyeti'nde terörizmin yayılması, ülke nüfusunun yarısından fazlasının yerinden edilmesine yol açmıştır.²³

Bazı ülkelerde birçok kontrol noktasının ve kapalı alanın, araziyi kontrol etmek ve güvenliğini korumak için askerî emirler altında olması, bu ülkeleri her gün binlerce vatandaşın hareketini etkileyen hayalet ülkelere dönüştürmüştür ve bütünüyle ailelerin sosyal ve güvenlik durumuna yansımıştır. Bunun nedeni kadın, erkek, yaşlı, genç, hasta veya sağlıklı bütün vatandaşların, iş, üniversite, okul, sosyal dayanışma veya alışveriş ziyaretleri için bir yerden başka bir yere giderken kontrol noktalarında günde birkaç sorguya çekilmeleridir. Bu da Arap ailelerinin daha güvenli, özgür ve istikrarlı ülkelere zorla göç ettirilmesine katkıda bulunmuştur.²⁴ Öte yandan 2013-2014 dönemi için terörist grupları, DEAŞ belgelerinden sızdırdığı istatistik veriler, Suriye ve Irak'a yönelik birçok terörist göçmenin çoğunun üniversite öğrencisi olduğu, kendi ülkelerinde fakir olmadıkları ve sosyal olarak dışlanmadıklarını göstermektedir. Bununla birlikte askerî çatışmaların, siyasi çalkantıların, şiddetin, istikrarsızlığın ve nefret söylemleriyle kışkırtmanın aşırılıkçılığa ve terörizme yol açtığı ve göçte büyük rol oynadığı görülmektedir.²⁵ Ayrıca bazı Arap ülkeleri, nefret ve zulüm yayan, cinayet, baskı ve şiddet benimseyen aşırı ideolojilerin büyümesinden mustariplerdir. Bu durum birçok vatandaşın güvenlik, istikrar ve özgürlük arayışı içerisinde göç etmeye mecbur etmiştir.²⁶

²³ Birleşmiş Milletler Göç Örgütü (IOM)(2018), *2018 Dünya Göç Raporu, Uluslararası Göç Örgütü*, Beyrut, s. 66.

²⁴ Alternatif Filistin Merkez(2016,Ekim), Beytullahim, s. 20.

²⁵ Abdullah bin Halid bin Suud El Kebir(2019), *"Sızan DEAŞ Belgelerindeki Yabancı Militanlar"*, Çalışmalar, Kral Faysal İslami Araştırma Merkezi, Şubat 2019, s. 26.

²⁶ Hamzawy, A.(2005), *Understanding Arab Political Reality Policy Outlook Democracy and Rate of low Project*, Washington: Carnegie Endowment for international peace. s.2.

Göç Alan ve Veren Ülkelerdeki Göç ve Tehcirin Etkisi

Göç, hem göç alan hem de göç veren ülkeleri rahatsız eden bir sorun hâline gelmiştir. Son yıllarda daha fazla dikkat çeken can sıkıcı konulardan biri de Avrupa'nın her yıl çok sayıda göçmen ve yerinden edilmiş insanları almakta oluşudur. Birleşmiş Milletler, Avrupa'daki düşük doğum oranının neden olduğu demografik açığı telafi etmek için 2015 yılına kadar 159 milyon göçmen aldığını tahmin etmektedir.²⁷

Arap ülkelerinde göç ve tehcir olgusu, göç ihraç eden ülkeler için özellikle göçmenler ve yerinden edilenler kendi lehine yatırım yapan yabancı ülkelere ihraç etmek yerine ülkeyi ve insan kaynaklarını geliştirmek için birer yatırım olabilecek yüksek vasıflardaki doktor, mühendis, hukukçu, akademisyen, öğretmen, esnaf gibi insan hazineleri olduğunda insan enerjisinin tükenmesi anlamına gelmektedir.²⁸ 2014 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından yayınlanan "Ekonomik Büyümeye Yeni Bir Bakış: Üretken ve Kapsayıcı Arap Toplumlarına Doğru" başlıklı rapora göre Arap bölgesi, eğitilmiş ve vasıflı insanlar arasında en yüksek göç oranlarını kaydetmiştir.²⁹ Son istatistikler, 2018 yılında 4 milyon Arap'ın Amerika'ya göç etmek istediğini göstermektedir.³⁰ Bu durum Arap dünyasındaki insan enerjisinin kaybının devam ettiğini ve Arap beyinlerinin ülkelerinden göç etmelerinin veya göçe zorlanmalarının nedenlerinin hâlâ mevcut olduğunun bir göstergesidir. Arap dünyasındaki güvenlik, siyasi ve sosyal durumun dengesizliği nedeniyle kalkınma için planlama, bilimsel araştırma yürütme ve sonuçlarını uygulamak için güvenilir olan bilimsel yeterliliklerin ve teknik uzmanlığın göçünün, çeşitli alanlardaki toplam Arap yeterliliklerinin %35'inden fazlası olduğu tahmin edilmektedir.³¹ Bu, göç veren ülkelerdeki bilimsel ve teknolojik gelişmeyi, bilim ve araştırma üretimini etkilemektedir. Bu gerçek, bilimsel gelişim için gerekli altyapıya ve bilimsel ortama sahip oldukları takdirde çeşitli bilimsel ve teknolojik alanlarda üretim yapabilen ve rekabet edebilen Arap dâhilerinin varlığını gösterdiği gibi kaynak ülkelerdeki yetenekleri engelleyen ve bilimsel üretimleri sınırlayan zorlukların varlığını da göstermektedir. Arap Birliği

²⁷ Salah Ramadan İsmail, Leyla Muhammed(2018), Yasa Dışı Göç Olgusunun Nedenleri ve Stratejik Etkileri.

²⁸ Arap Devletleri Bölgesel Ofisi(2016), *2016 Yılı Arap İnsani Kalkınma Raporu*, Arap Devletleri Bölgesel Ofisi, Beyrut, s. 21.

²⁹ Uluslararası İş Örgütü, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı(2014), *Ekonomik Büyümeye Yeni Bir Bakış: Üretken ve Kapsayıcı Arap Toplumlarına Doğru*, Arap Devletleri Bölgesel Ofisi, Beyrut, s. 38.

³⁰ Birleşmiş Milletler Göç Örgütü (IOM)(2018), *2018 Dünya Göç Raporu*, Uluslararası Göç Örgütü, Beyrut, s. 60.

³¹ Khushi Osman Abdullatif(2016), "Teknolojinin Yerleşmesinde Gelişmiş Ülkelere Kıyasla Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Bilimsel Araştırma Gerçeği", *Eğitim ve İnsan Bilimleri Temel Eğitim Fakültesi Dergisi*, Babil Üniversitesi, Ekim 2016, s. 209.

tarafından Göç İdaresine sunulan istatistikler, Arap yetkinliklerinin 2015 yılında batı sınırlarına göçü sonucu Arap ülkelerinin kayıplarının 200 milyar dolardan fazla olduğunu ve Arap ülkelerinden Batı ülkelerine beyin göçü oranının %31'den fazla olduğunu göstermektedir.³² Bilimsel seviyeye göre yerinden edilme oranları şu şekildedir: Okuma yazma bilmeme oranı %46,7, ilköğretim %65,4, ortaöğretim %55,7, yükseköğretim %53,4 ve 450 bin yükseköğrenim mezunu vatandaş Batı ülkelerinden yararlanmaktadır.³³ Sonuç, Arap dünyasından yüksek lisans öğrencilerinin beyin göçünün bilim ve bilginin kanamasını ve Arap dünyasından entelektüel, bilgi ve teknolojik enerji jeneratörlerinin gelişmiş Batı ülkelerine ve kademeli olarak ileri yabancı ülkelere yayılmasını göstermesidir.

Göç ve yerinden olma olgusu, kaynak ülkenin komşu ülkelere sığınma talep eden insanları barındırarak kapasitesinden çok büyük ve ağır bir yük getirmektedir. Suriye Arap Cumhuriyeti'nin komşu ülkeleri olan Türkiye, Lübnan ve Ürdün gibi mülteci kapasitelerini aşan ülkeler 2016 yılında sığınmacılar için dünyanın en iyi on ülkesi arasında yer almaktadırlar. Bu ülkelerde Türkiye birinci, Lübnan üçüncü ve Ürdün yedinci sıradadır. Çekici ülkelerdeki göç olgusunun etkisi ve ortaya çıkan sorumluluğunu göstermek için özellikle Türkiye'de mülteci sayısı Türkiye nüfusuyla kıyaslandığında bu oran 28'de 1'dir.³⁴

Bireysel ve sosyal düzeyde göç olgusunun göçmen üzerinde dil, gelenek ve görenekler, ulusal ve dinî kimlik, ana vatandan uzaklık nedeniyle gizli bağların parçalanması gibi etkileri bulunmaktadır. Göçmen, kendi ülkesinde bulunmayan gelenek ve görenekler, dilsel sorunlar ve sosyal ve ulusal bağlantı gibi yabancılaşma sorunlarıyla karşılaşmaktadır.³⁵ İnternet, sosyal medya ve multimedya platformları aracılığıyla ana vatandaki medyaya ciddi kısıtlamalar getirilmesinin bir sonucu olarak diğer platformlardan ve web sitelerinden çeşitli bağlantılara dayanarak veya Twiter aracılığıyla Arap dünyasındaki 2011 protestolarıyla bağlantı kurmanın temelini oluşturmuştur.³⁶ Elektronik olarak oluşturulan sanal gruplar, özgürce ve kalıcı olarak çalışma, iletişim kurma ve sosyal bir algı oluşturma yetenekleri ile karakterize edilebilir.³⁷ Sanal ortamda göçmenler için mevcut medya

³² Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Göç Örgütü (2015), *2015 Uluslararası Göç Raporu: Değişen Arap Bölgesinde Göç, Yerinden Olma ve Kalkınma*, Beyrut, s. 44.

³³ Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Göç Örgütü (2015), Beyrut, s. 68.

³⁴ Birleşmiş Milletler Göç Örgütü (IOM)(2018), *2018 Dünya Göç Raporu*, Uluslararası Göç Örgütü, Beyrut, s. 67.

³⁵ Rıda Mahmoud Taeb(1992), "Avrupa'ya Arap Göçü", *Arap Birliği Dergisi*, Ulusal Arap Kültür Meclisi, Mağrip Krallığı, s. 131.

³⁶ Bennet, W; and Segerberg, A. (2013), *The Logic of Connective*, New York: Cambridge University Press. P.08

³⁷ Papacharissi, Z., (2015), *The Affective Public Sentiments Technologies and Politics*. New York. Oxford University Press. P08

özgürlüğü teknoloji kullanılarak belirlenemez. Aksine vatandaşların sosyal ve kültürel bağlamları ile etkileşime girerek dijital bir ortamda fikirlerini ve değişim arzusunu ifade etmek için bir teşvik olarak kabul edilmektedir ve Arap dünyasındaki tüm ilgili tarafların samimi iradesi dışında gerçek kalkınma ve etkili değişime yol açmayacaktır. Daha da önemlisi tehcir edilme, Arap bireyin kendine güven duygusunu yitirmesine neden olmaktadır ve onu ana vatanına ait olma duygusundan uzaklaştırmaktadır. Bu yüzden görüşlerini ifade etmek için sanal ortama yönelmektedir.

Öte yandan Suriye ve Irak'ta DEAŞ'ın çöküşüyle birlikte Arap dünyasında terörizmin çökmesine rağmen Arap ülkesinden Arap ülkesine terörist göç tehdidi devam etmektedir. Bu örgütün tehdidinin ortadan kalktığı sonucuna varmak erken ve hatta naiftir. Çünkü aşırılık yanlısı ideolojiler, ilk etapta ortaya çıkmasına neden olan koşullar, güvenlik bozuklukları, silahlı ve medya çatışmaları, nefret söylemi ve güvenlik istikrarsızlığı durumu gibi hâlâ ortaya çıkabilir ve gelişebilir. Dahası aşırılık yanlısı grupların ayaklanmaya devam edebilmeleri ve gelişmeleri için kontrol ettikleri belirli ülkelere ihtiyaçları yoktur.³⁸

Yukarıda geçen Arap halkının Arap dünyasından göç etme nedenlerinin tümüne bütünsel bir bakışla bakılacak olursa yoğunluğu bir bölgeden diğerine değişen Arap Baharı'nın ardından Arap dünyası milyonlarca Arap göçmeni iten ve yerinden eden zorlayıcı bir ortam hâline gelmiştir. Bu olgunun Arap dünyasındaki etkisi bir ülkeden diğerine değişirken tüm göç veren ve alan ülkeler için rahatsız edici bir olgu hâlini almıştır. Her bölgenin kendine has koşulları olduğu için Arap dünyasındaki her ülke için göç olgusunun kesin nedenleri ve derin etkilerinin tamamına değinilememiştir.

Sonuç

Araştırma neticesinde ulaşılan sonuç; göç, geçim, güvenlik, özgürlük veya haysiyet içerisinde yaşamak için yer değiştirmek anlamına gelmektedir. Zorunlu göç ise göçün bir alt olgusu olarak kabul edilebilir. Bu da bireyi, aileyi veya bir grup insanı kendi ülkelerinden çeşitli nedenlerle zorla çıkarmak anlamına gelmektedir. Tehcir, sadece fiziksel nefret ve mesafeyle ilgili değildir. Daha çok şiddet korkusu, gözaltı, psikolojik zulüm, kötüye kullanılan güç gibi fiziksel veya ahlaki nefret tehdidini de içermektedir.

Arap gençlerinin Arap dünyasından göç etmesine yol açan güvensizlik duygusu, tikanan ufuklar, korku ve hayal kırıklığı, baskı ve yaygın yoksunluk duyguları gibi bazı nedenler bulunmaktadır. Yaygın işsizliğe ve istihdam

³⁸ Abdullah bin Halid bin Suud El Kebir(2019), "Sızan DEAŞ Belgelerindeki Yabancı Militanlar", Çalışmalar, Kral Faysal İslami Araştırma Merkezi, Şubat 2019, s. 8.

eksikliğine, düşük ücretlere ve yaşam standartlarına yansıyan ve gençler için iş fırsatları bulma konusunda umut kaybına ve eşit fırsatlar ilkesinin olmamasına yol açan ekonomik nedenler de bulunmaktadır. Arap ülkeleri, dünyanın çeşitli bölgelerine kıyasla en yüksek işsizlik oranını koruduğu için “tartışmasız tüm dünyanın en kötü bölgeleri” olarak nitelendirilmiştir.

Klasik olmayan nedenlere ek olarak örneğin; terörizm olgusu, çatışmalar ve cinayetler ve şiddetin yoğunlaşması son yıllarda Arap ülkelerinden tehcir genişlemesine yol açmıştır. Dahası bazı ülkelerin birçok kontrol noktasındaki askerî önlemleri bu ülkeleri hayalet ülkelere dönüştürmüş ve binlerce vatandaşı etkilemiş, her gün birçok Arap ailesinin yerinden edilmesine yol açmıştır.

2011’de bazı Arap ülkelerini kasıp kavuran Arap Baharı protestoları, göç ve tehcir olgusunun yayılması ve güvenliğin bozulmasının ana nedenlerinden biri olarak kabul edilmektedir. İstikrarsızlığın yol açtığı güvenlik, sosyal ve ekonomik sorunlar insan hakları koşullarını kötüleştirmekte ve çok sayıda vatandaşı göçe yönlendirmektedir. Arap Baharı, binlerce Arap vatandaşının çeşitli Arap ülkelerinden tehcirine sebep olan zorlayıcı bir ortam yaratmıştır. Bunların bir kısmı, insanların ekonomik ve sosyal alanlardan kademeli olarak dışlanmasına yol açan uzun yıllardır süren kamu politikalarının birikmesinden kaynaklanabilir ve bu da daha fazla insanı yeterli sağlık ve iyi eğitimden mahrum bırakmıştır. Bu durum bölgede toplum arasındaki boşlukları derinleştiren gelir artışı sorununu daha da arttırmıştır.

Çalışma ile Arap dünyasından göç ve yerinden olma olgusunun göç alan ve veren ülkeler üzerinde bir etkisi olduğu açıklanmıştır. Göç ihraç eden ülkelerin insan enerjilerinin tükenmesi, özellikle göçmenler ve yerinden olmuş insanların doktor, mühendis, hukukçu, akademisyen, öğretmenler ve esnaf gibi kendi lehine yatırım yapmak yerine yabancı ülkelere ihraç edilen yüksek vasıflı insanlar olmaları etkilerden bazılarıdır.

Göç ve tehcir olgusu, kaynak ülkeye komşu çekici ülkeleri, sığınma talebinde bulunanları ağırlayarak büyük ve ağır bir yük taşımaktadırlar. Örneğin; Suriye Arap Cumhuriyeti’nin komşu ülkeleri olan Türkiye, Lübnan ve Ürdün, mülteci kapasitelerini aşan bir yük taşımaktadırlar. Bu olgunun göçmen üzerindeki etkisi dil, gelenek ve görenekler, ulusal ve dinî kimlik bağlarının dağılmasıyla ortaya çıkar. Böylece göçmen, kaynak toplumdan tamamen farklılaşmaktadır. Özel koşulları, farklı dilleri, farklı gelenekleri ve görenekleri olan göçmenler ve yerinden edilmişler, kendi ülkelerinde bulunmayan yabancılaşma sorunlarıyla çatışmaktadır.

Arap dünyasındaki teröristlerin göç tehdidi devam etmektedir. Aşırılık, silahlı şiddet ve güvenlik kargaşası ideolojileri hâlâ ortaya çıkabilir ve

geliştirebilir. Aşırılık yanlısı gruplar faaliyetlerini sürdürmek için belirli yerlere ihtiyaç duymamaktadırlar. Çünkü kolayca ayaklanabilirler ve zarara neden olacak planlarını her yerde uygulayabilirler.

Son olarak çalışma, Arap ülkesinin Arap ülkesinden göç ve tehciri olgusunun onları itmek ve çekmek için zahmetli konulardan biri olduğunu vurgulamıştır. Sosyal ve ekonomik değişim, Arap dünyasının gelişimi ve ilerlemesine, hoşgörü, barış, saygı, özgürlük ilkeleri, sosyal adalet ve güvenlik değerlerinin yaygınlaştırılmasına dayanan sivil toplum kurumlarında bir değişikliğe eşlik etmedikçe bu konu gergin kalacaktır. Çünkü Arap insanının ana vatanından göç etmesine yol açan ortam, sosyal ve ekonomik uzlaşma, diyalog ve şiddetin reddedilmesindeki başarısızlıktır ve hâlâ devam etmektedir. Ancak göç ve tehcir olgusu bölgedeki önde gelen gerginliklerden birisidir.

Yukarıdaki sonuçlar ışığında çalışmanın tamamlayamadığı noktalara değinmek amacıyla yeni ufuklar açmak için bir platform görevi görebilecek bazı öneriler ortaya konulabilir. İlk olarak her bir ülke veya bölge kapsamındaki göç ve tehcirin derin ve gerçek etkilerini Arap Baharı ülkelerinden ayrı olarak incelemek ve insani, sosyal ve ekonomik kriz olarak uygun çözümleri kabul etmek için yeni ufuklar açma ihtiyacı vardır. Bunun nedeni, her Arap ülkesi için göç ve tehcirin spesifik nedenlerini bilmek, olgunun anlaşılmasını daha doğru bir şekilde arttırmaktadır. Böylece daha sonra etkili bir şekilde ele alınabilir ve bir bölge veya ülke için geçerli olan başkaları için geçerli olmayabilir. İkincisi ise göçmenlerin ve yerinden edilmiş kişilerin sorunlarını uluslararası insan hukukunda incelenmesi gereken kriz ve sorunlara dâhil etmek için çok çalışmak gerekmektedir. Çünkü Arap dünyasının ülkelerinden göç ve tehcir olgusu, kendilerine doğru ve mantıklı çözümler bulunmazsa güvenlik etkilerinde ciddi sonuçlara neden olabilir.

Kaynakça ve Referans Listesi

Arapça ve Tercüme Edilmiş Kaynaklar

- Abdoli, Said El Hussein(2014), *Yasa Dışı Göçün Nedenleri ve Tetikleyici Faktörleri, Karşılaştırmalı bir örnek olarak Kara Kıta*, Uluslararası Konferans “Yasa Dışı Göç: Gerçeklik ve Çıkarımlar” Başlıklı Gelişmiş Araştırma.
- Abdullah bin Halid bin Suud El Kebir(2019), *“Sızan DEAŞ Belgelerindeki Yabancı Militanlar”*, Çalışmalar, Kral Faysal İslami Araştırma Merkezi, Şubat 2019.
- Alternatif Filistin Merkezi(2016), *çlo**, Ekim 2016, Filistin, Beytüllahim.
- Arap Devletleri Bölgesel Ofisi (2016), *2016 Yılı Arap İnsani Kalkınma Raporu*, Arap Devletleri Bölgesel Ofisi, Beyrut.

- Arap İş Örgütü(2018), *2018 Arap Dünyasındaki İstihdam ve İşsizlik Raporu*, 45.Oturum, Kahire, 8-15 Nisan 2018.
- Arap Para Fonu(2018), *Birleşik Arap Ekonomik Raporu 2018*, Kahire: Genel Sekreterlik.
- Birleşmiş Milletler Göç Örgütü (IOM) (2018), *2018 Dünya Göç Raporu, Uluslararası Göç Örgütü*, Beyrut.
- Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Göç Örgütü (2015), *2015 Uluslararası Göç Raporu: Değişen Arap Bölgesinde Göç, Yerinden Olma ve Kalkınma*, Beyrut.
- El Arabi, Zeruki (2004), *Yasa Dışı Göç Olgusu: Etkileri ve Çözüm Yolları*, Beyrut: Nedim Yayın ve Dağıtım.
- El Beil, Faruk Tevfik(2012), *Enerji Kanaması, Arap Birliği Nüfus Politikası Bölümü tarafından gençlerin göçü üzerine düzenlenen sempozyuma sunulan bilimsel bir makale*, Tunus 2012.
- El Ribaya, Ahmed (1987), *Göç Teorisi Çalışmaları*, Ürdün: Amman, Kültür Dairesi Yayınları
- Ez-Zebdi, Muhammed Abdül Mecid (2018), *Arap Baharı'ndan sonra Faslı Kadınların Yasa Dışı Göçü, Faslı Kadınların Gizli Göçü Konferansı Araştırmalarından*, Tunus Anlama ve Araştırma Merkezi, Abdelmalek Essaâdi Üniversitesi, Fas .
- İbn Manzur(1997), *Arap Dili*, Beyrut: Dar Ahya El Turas El Arabi, s. 10.
- Khushi Osman Abdullatif(2016), "Teknolojinin Yerleşmesinde Gelişmiş Ülkelere Kıyasla Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Bilimsel Araştırma Gerçeği", *Eğitim ve İnsan Bilimleri Temel Eğitim Fakültesi Dergisi*, Babil Üniversitesi, Ekim 2016, s. 209.
- Mucem El Kafi (1993), Beyrut: Matbaa Şirketi Yayın ve Dağıtım
- Rolan Brisa(1990), *Demografi Kavramları Sözlüğü*, Beyrut: Üniversite Araştırma Yayın ve Dağıtım Kurumu.
- Salah Ramadan İsmail, Leyla Muhammed(2018), *Yasa Dışı Göç Olgusunun Nedenleri ve Stratejik Etkileri*, 2018 Arap Örgütü 2. Uluslararası Forumu Araştırmalarından, Tunus Anlama Merkezi.
- Taeb, Rıda Mahmoud (1992) "Avrupa'ya Arap Göçü", *Arap Birliği Dergisi*, Ulusal Arap Kültür Meclisi, Mağrip Krallığı, s. 131.
- Ulusal Toplum ve Ceza Araştırmaları Merkezi(2010), *Mısır Gençleri ve Yasa Dışı Saldırı, Suç Araştırmaları Bölümü*, 51. Uluslararası Sempozyumdan, Kahire.
- Uluslararası İş Örgütü, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı(2014), *Ekonomik Büyümeye Yeni Bir Bakış: Üretken ve Kapsayıcı Arap Toplumlarına Doğru*, Arap Devletleri Bölgesel Ofisi, Beyrut.
- Umran Tahrir Kurulu(2017), *Göç ve Arap Gençleri Göç ve Gelecek*, 6. Toplum ve İnsan Bilimleri Konferansı, 17-20 Mart 2017, 22/6, Doha, Sonbahar 2017.
- Unesco Raporu (2015), *Arap Ligi, Göç İdaresi 2015 Raporu*, Beyrut: Unesco Bölgesel Ofisi.

Yabancı Kaynaklar ve Referanslar

- Bennet, W. Lance; and Segerberg, Aleexandra. (2013), *The Logic of Connective*, New York: Comb ridge University Press. P.08.
- Hamzawy, Amr, (2005), *Understanding Arab Political Reality Policy Outlook Democracy and Rate of low Project*, Washington: Carnegie Endowment for international peace. s.2.
- Higgin, Michael, (2008), *Media and their publics*, New York: Open University Press, s.15.
- Meller, Noah, (2011), *Arab media an overview of recent trends comb ridge: University Press*, s.13.
- Papacharissi, Zizi, (2015), *The Affective Public Sentiments Technologies and Politics*. New York. Oxford University Press. s.8.
- The Rome Statute Elements of Crimes, Article 6(e). Available at: <https://www.iccpi.int/NR/rdonlyres/336923D-8A6AD40-EC-AD7B45-BF9DE73D0/56/ElementsOfCrimesEng.pdf>, 20/5/2019.
- [search?q=map+of+algeria+in+english&tbm=isch&source=iu&ictx=1&fir=8KTrDzIo-5O_MbM %253A%252C0hW9s3ojnQGJhM%252C_&vet=1&usg=AI4_-kTXWpA OqDhBiPj2skejWMyangU0A&sa=X&ved=2ahUKEwjZ7vKBgPTiAhUJ0uAKHc ATCLMQ9QE wAXoECAQQBg#imgrc=fgYeHW7Pj5aAQM:&vet=1 https://www.macrotrends.net/2516/wti-crude-oil-prices-10-year-daily-chart \(15.05.2019](https://www.macrotrends.net/2516/wti-crude-oil-prices-10-year-daily-chart)
- [https://www.macrotrends.net/2516/wti-crude-oil-prices-10-year-daily-chart \(15.05.2019\)](https://www.macrotrends.net/2516/wti-crude-oil-prices-10-year-daily-chart)
- Journal Officiel de la Republique Algerienne Democratique et Populaire, N° 36, Law N° 08-11, 25 June 2008, governing the conditions of entry, stay and circulation of foreign nationals in Algeria, p.4. (French source translated by the author)
- Journal Officiel de la Republique Algerienne Democratique et Populaire, N° 28, Law N° 81-10, 11 July 1981, governing the working conditions of foreign nationals in Algeria, p.683. (French source translated by the author)
- Journal Officiel de la Republique Algerienne Democratique et Populaire, N° 46, Law N° 18-12, 02 July 2018, Concerning Health, p.3. (French source translated by the author)
- Rezouni, S. Strategy Research Project (2010). *Report on Illegal Immigration: Causes, Consequences and National Security Implications?* U.S. Army War College, Carlisle Barracks, PA,
- <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a522095.pdf>, (05.06.2019)
- Rodney, W. (1972). *How Europe Underdeveloped Africa*, London, Bogle-l'Ouverture Publication.
- Saad, R. (2012). "The Reality of Illegal Immigration in Algeria from a Security and Humanitarian Perspective", (Magister Thesis), University of Biskra, Algeria. (Arabic source translated by the author)

ARAP ÜLKELERİNDEN AVRUPA'YA YASA DIŞI KADIN GÖÇÜ ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR OKUMA

Aicha Ettaieb*

Giriş

Bugün Avrupa ülkelerine yapılan yasa dışı göç, en önemli uluslararası sorunlar arasında yer almaktadır. Yasa dışı göçmen sayısı ve bu süreçte yaşanan trajedi günden güne arttığından dolayı gerekli bilimsel incelemeler, olgunun yaygınlaşma seviyesine ve trajik boyutuna kıyasla az kalmaktadır.

Yasa dışı göçün türlü çeşitleriyle ve bu işi yürütenlerle ilgili net istatistiki bilgiler, çeşitli nedenlerden ötürü hem kuzey hem güney ülkelerindeki istatistik kurumlarında nadir bulunmaktadır. Belki de bu nedenlerin en önemlileri olgunun kendi niteliği, bu konuya müdahil olan taraflardaki karmaşıklık ve meselenin göç edilen ülkelerde ve göç alan ülkelerde yarattığı insani ve hukuki hassasiyettir.

Konuyla ilgili erişilebilir istatistiklerin çoğu göçmenlerle ilgili genel rakamlar içermekte, göçmenlerde cinsiyet ayrımını nadiren ele almaktadır. Bu durum, yasa dışı göç sürecinde bulunan aktif bir sosyal aktör olarak kadının varlığının göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Günlük olarak yaşanan kazaların ve olayların da kanıtladığı gibi kadınlar, yasa dışı göç sahnesinde var olmalarına rağmen resmî istatistikler, kadınların varlığını göz ardı etmektedir.

Bu araştırma, Arap kadınların yasa dışı göç sürecine dikkat çekmek için dolaylı olarak bir çağrı oluşturmaktadır. Aynı zamanda kadınların Arap ülkelerinde ekonomilerin kalkınmasında nasıl yer aldıklarıyla ilgi ortaya atılan kritik sorulara da dikkat çekmektedir.

* İmam Abdurrahman Bin Faisal Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Öğretim Üyesi, Suudi Arabistan

Kuramsal Arka Plan ve Yöntem

Sorun ve Ortaya Atılan Sorular

Genel olarak yasa dışı göç, karmaşık bir sosyal sorun oluşturmaktadır. Konuyla bağlantılı olarak boyutuyla, nedenleriyle ve sonuçlarıyla ilgili yapılan araştırmalar ve çalışmalar eksik kalmaktadır. Kuşkusuz meselenin kadınıla ilgili tarafı, kadınların Arap toplumlarındaki yerinden ve taşıdıkları kültürel ile sosyal özelliklerden dolayı daha karmaşık hâle gelmektedir.

Bu araştırmada sorgulanan mesele, Avrupa'ya yapılan göçlerde Arap kadınının varlığı ve bu varlığı belirleyen sosyal nedenlerdir.

Bu sorun, aşağıdaki sorulara neden olmaktadır:

- ☞ Arap ülkelerinden Avrupa'ya yapılan yasa dışı göçte kadınların oranı nedir?
- ☞ Avrupa'ya yapılan yasa dışı kadın göçünün en belirgin sınıfsal ayrımı nedir?
- ☞ Kadın göçünü belirleyen en önemli etkenler ve nedenler nelerdir?

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma, Arap kadınları tarafından Avrupa ülkelerine yapılan yasa dışı göç olgusunun boyutlarını ve çeşitlerini ele almak için analitik tanımlayıcı yaklaşıma dayanmaktadır. Araştırmacı bunun için ilgili tarafların genel olarak göçle ilgili yerel, bölgesel ve uluslararası çaplarda yaptıkları incelemelerle çeşitli alanlarda sağladıkları istatistiklere, bilgilere ve gerçeklere direkt başvurmuştur. Araştırmanın konusu olan Arap kadınların yasa dışı göçü olgusuyla ilgili resmî verilerin nadir olması nedeniyle araştırmacı, verilerin ve bilgilerin kaynaklarını takip ederek, inceleyerek ve kontrol ederek güvenilirliği en yüksek olabilecek sonuçlara ulaşmaya çalışmıştır.

Olguyu anlamak için izlenen metodoloji çerçevesinde göçle ilgili itme ve çekme noktaları arasındaki belirli sosyo-tarihsel bağlamlarda yapılan çalışmalar köklü bir şekilde incelenmiştir. Bununla birlikte söz konusu olguya özel olarak odaklanılmış, sorunları üzerinde durulmuş ve konuyla ilgili yapılan çalışmalar arasında bağlantılar kurulmaya çalışılmıştır.

Yasa Dışı Göç Kavramı

Yasa dışı göçe düzensiz göç, hukuk dışı göç ve gizli göç gibi çeşitli isimler verilmektedir. Kavramın tanımı "bireylerin veya grupların bir yerden bir başka yere uluslararası ve yerel göç yasalarını ihlal ederek intikal etmeleri"

olarak yapılmaktadır. Avrupa Komisyonu ise, “sınır kapıları ve havalimanları dâhil olmak üzere kara, deniz ve hava yoluyla çeşitli ülke vatandaşı kişilerin üye ülkelere yasa dışı yollarla girmelerini kapsayan olgu” diye tanımlamıştır. Yasa dışı göç genellikle sahte belgelerle veya kaçakçılardan ve insan tacirlerinden oluşan organize suç şebekelerinin yardımıyla yapılmaktadır. Kimileri ise geçerli vizeyle yasal yollarla girip vizedeki ziyaret amacını değiştirerek izinsiz şekilde ikamet etmeye devam etmektedir. Aynı zamanda gittikleri ülkelerde iltica talebinde bulunan fakat onay almadan o ülkelerde ikamet etmeye devam edenler de mevcuttur¹.

Avrupa ülkelerine yasa dışı yollarla göç etmek isteyenler, Avrupa sahasına girme yasağını delerek bunu çeşitli yollarla ve araçlarla yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Söz konusu yöntemlerin hepsinin yasa dışı olmasıyla birlikte her bir yöntemin şiddeti ve mahiyeti farklılık göstermektedir. Akdeniz'i geçerek bu işe uygun olmayan teknelerle yapılan toplu göç girişimleri ise göçmenlerin hayatını tehlikeye attığından dolayı en trajik yöntem olmaktadır.

Araştırmanın konusu Avrupa'ya yasa dışı kadın göçü olgusu, Arap kadınların uygun olmayan teknelerle Akdeniz yolunu tercih etmeleri gibi en tehlikeli yöntemler dâhil Avrupa'ya yasa dışı yollarla girmek için kullanmak zorunda kaldıkları çeşitli yöntemlerin tamamını kapsamaktadır. Mağrip'ten Maşrik'a kadar sosyal koşullara bağlı olarak göçün nedenleri çeşitlense de toplumun tamamını etkilediği gibi Arap kadınlarını da etkileyen kalkınma sorunlarında derinlik bulmaktadır. Bu durum, yasa dışı göçü düzenleyen şebekeleri, Arap kadınlarını kendilerine çekmeye teşvik etmiştir.

Avrupa'ya Yasa Dışı Arap Göçüne Genel Bir Bakış

Yasa dışı göç olgusunun ortaya çıkması, Avrupa'nın göç etmek isteyenlere karşı uyguladığı politikaları değiştirmesine ve yasal şekilde yapılan vasıfsız işçiliğe karşı kapılarını kapatmasına yol açmıştır. Avrupa'nın sınır kapılarında uygulanan sıkı güvenlik önlemlerine rağmen Avrupa'nın sınırlarından gizlice geçme girişimleri azalmamıştır. Bu girişimlerin en bilineni, insan taşımak için uygun olmayan balıkçı tekneleriyle kapasitesinin çok daha üstünde insan taşıyıp Akdeniz'i geçerek Avrupa'ya girme çalışmalarıdır.

Avrupa'ya yapılan yasa dışı göçle ilgili net ve kesin istatistikler olmamasına rağmen göç girişimi sırasında Avrupa'nın sahillerinde tutuklananların, günlük sayılabilecek boğulma kazalarında ölenlerin ve Avrupa'ya girmeyi

¹ Hisham Basheer(2010, Ocak), Avrupa'ya yapılan yasa dışı Arap göçü: nedenleri, sonuçları ve karşılama yolları, *Uluslararası Siyaset Dergisi*, sayı 179.

başarabildikten bir süre sonra yasal statü kazananların sayılarındaki artış, yasa dışı göç düzenlemelerinin büyük ölçüde arttığına işaret etmektedir.

Arap ülkelerinden Avrupa'ya yapılan yasa dışı göçle ilgili göçmenlerin cinsiyetini ve yaşlarını baz alan güvenilir istatistikler bulunmamaktadır. Avrupa'da bulunan yasa dışı göçle ilgili istatistiklerde ise deniz yoluyla gelen göçmenlerin kimliklerinin zor belirlenebiliyor olmasından dolayı göçmenlerin geldikleri ülkeleri sınıflandıran bilgiler bulunmamaktadır. Dolayısıyla araştırmacı, olgunun bazı yanlarını inceleyebilmek için o veya bu tarafın açıkladığı tahminleri baz almak, Arap sahillerinden Avrupa'ya doğru yapılan başarısız toplu girişimleri anında izlemek ve elektronik ile yazılı medya tarafından belgelenen boğulma kazalarını incelemek zorunda kalmıştır.

Arap ülkelerinden yapılan yasa dışı göç olgusuyla ilgili son dönemde yaşananlar, Avrupa'ya ulaşmak için risk alıp büyük meblağlar ödeyenlerin sayısının artmakta olduğunu ve Mısır ile Mağrip ülkelerinin son yıllarda yasa dışı göç için başlangıç noktasına dönüştüğünü göstermektedir. Söz konusu bu dönemde Mısır Sahil Güvenlik güçlerinin çürük teknelerle Avrupa'ya göç girişimlerini engelleme vakalarında sıklık yaşadığı kaydedilmiştir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği verileri, Avrupa'ya yasa dışı yollarla ulaşanların %10'unun Mısır'dan çıkan teknelerle geldiklerini göstermektedir.² Bazı teknelerin taşıdığı kişi sayısı 600'ü geçmekte ve bunların çoğunluğunu ölümle yüz yüze kalan ve hayatının baharında olan gençler oluşturmaktadır. Bu bağlamda 21 Eylül 2016 tarihinde Mısır'ın Akdeniz'e bakan sahilleri açıklarında yaşanan bir teknenin batma kazası örnek verilebilir. Bu acı olayda 162 kişi hayatını kaybetmiş, 120'si Mısırlı 165 kişi kurtarılabilmiş ve yüzlerce kişi kayıplara karışmıştır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği tarafından daha önceleri yapılmış bir açıklamada, hangi ülke vatandaşları oldukları belirtilmeden 2014 yılından beri Akdeniz'de on binden fazla göçmenin hayatını kaybettiği, bunlardan 3.200'den fazlasının 2016 başlangıcından itibaren olduğu ve 2015 yılının aynı döneminde de 1.855 kişinin hayatını kaybettiği belirtilmişti.³

Avrupa'daki sivil toplum kuruluşları Avrupa Birliği sınırlarında ve sahillerinde 1988 yılından beri ölenlerin sayısının 20 bine ulaştığını onaylamışlardır. 2014 yılında kaydedilen veriler her yıl 3.500 kişiden fazlasının hayatını kaybettiğini açıklamıştır. Açıklamalara göre son yıllarda göçmenlerin %90'ının Akdeniz yolunu seçtiği fakat 2000 yılından 2012

² <https://www.aljazeera.net/ 21.09.2016>

³ <http://arabic.euronews.com/2016/05/31/migrants-deadly-shipwrecks 31.05.2016>

yılına dek göçmenlerin daha çok Macaristan, Bulgaristan, Yunanistan ve İtalya'dan geçerek kara yolunu tercih ettiği belirtilmiştir. Fakat bu ülkelerin sınır kapılarındaki denetimlerin sıkılaştırılması göçmenlerin ve yasa dışı göç organizatörlerinin Akdeniz yolunu daha çok tercih etmeye başlamasına yol açmıştır. Buna göre 2013 yılından bu yana Avrupa'ya yapılan yasa dışı göç için Libya, İtalya, Malta ve Tunus ana yolları oluşturmaya başlamıştır.

Avrupa'ya yapılan yasa dışı göç için İspanya, Portekiz, Fas ve Senegal tarafındaki doğu deniz hattı yeni bir yol oluşturmaktadır. Fakat bu yollar diğer yollara kıyasla hâlâ düşük sayılarda kayıtlara neden olmaktadır. Bu yollardaki sayıların düşük kalmasındaki başlıca neden Fas, İspanya ve Senegal arasında imzalanan anlaşmalar olmaktadır. Diğer yandan Fas ve Cezayir'de yasa dışı göç şebekelerine karşı yoğun resmî çabalar yürütülmektedir.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, 2018 yılında Akdeniz'de 2.262 göçmenin hayatını kaybettiğini ve İspanya yolu başta olmak üzere 113.482 göçmenin Avrupa'ya ulaşabildiğini açıklamıştır. Aynı yıl İspanya, Avrupa ülkeleri arasında deniz yoluyla yasa dışı göç girişimlerinde 55.756 vakayla ilk sırayı almıştır. Göçmen veren ülkeler içinde ise 13.068 göçmenle Gine birinci sırayı, 12.745 göçmenle Fas ikinci sırayı, 10.347 göçmenle Mali üçüncü sırayı almıştır ve ardından sırasıyla Suriye, Afganistan ve Irak gelmiştir.⁴

Libya'daki Uluslararası Göç Örgütü istatistiklerine göre yasa dışı göç girişimlerinden sağ kurtulanlar 40 farklı ülkeden gelmektedir. Bu çerçevede Libya kara sularında kurtarılanlar arasında 2.566 göçmenle Nijerya birinci sırayı almış ve ardından 1.150 göçmenle Fas, 1.008 göçmenle Sudan, 441 göçmenle Somali, 256 göçmenle Suriye ve 81 göçmenle Tunus gelmiştir. Aynı istatistikler, 2018 yılında Akdeniz'i geçme denemelerinde 2.262 göçmenin boğulduğunu doğrulamıştır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği istatistiklerine göre sadece İspanya yoluyla Avrupa'ya ulaşabilen mülteci sayısı 113.482 olmuştur. En büyük sayılar ise 2017 yılına ait olup kadın ve erkeklerden oluşan 172.301 kişi deniz yoluyla ulaşabilmiş ve Avrupa'ya gitmeye çalışan 3.139 kişi kayıp sayılmıştır.⁵ 2018 yılının ilk haftalarında Uluslararası Göç Örgütü 12.983 göçmenin Avrupa'ya ulaşabildiğini ve bunlardan %47'sinin İtalya ve diğerlerinin de Yunanistan ve İspanya yoluyla girebildiğini kayıtlara geçirmiştir.⁶

⁴ <http://www.leseco.ma/maroc/73142>

⁵ <http://www.leseco.ma/maroc/73142-immigration-clandestine-2-262-morts-dans-des-traversees-de-la-mediterranee-en-2018.html>

⁶ <https://www.iom.int/fr/news/arrivees-de-migrants-en-europe-par-la-mediterranee-en-2018-12-983-deces-en-mer-495>

Avrupa'ya Yasa Dışı Arap Kadın Göçü: Boyut ve Çeşitler

Genel olarak Avrupa'ya yapılan yasa dışı kadın göçü 70'lerin ortalarında başlamıştır. Bu konudaki ilk göstergeler İtalya, Yunanistan, İspanya ve Portekiz gibi Avrupa ülkelerine geçim kaynağı arayışıyla ilk gelen kadınların Güney Avrupa ülkelerinden olduklarına işaret etmektedir. 80'lerin sonlarında komünist sistemlerin çöküşüyle Doğu Avrupa ülkeleri kadınlarından ve bölge ülkelerinin parçalanmasıyla Balkan ülkeleri kadınlarından oluşan akınlar görülmüştür.⁷ 20. yüzyılın 80'li yıllarından itibaren bölge ülkelerinin Dünya Bankası tarafından dayatılan adaptasyon politikalarını benimsemeleri sonucu oluşan sosyal ve ekonomik durumlar sonrasında Kuzey Afrika ülkelerinden çeşitli şekillerde kadın göçü dalgaları başlamıştır.

Genel olarak Arap kadınının göçü başlarda Mağrip bölgesinden başlayıp sonraları Maşrik ülkelerini de kapsamıştır. Daha iyi iş fırsatları ve yaşam kaynağı arayışıyla Avrupa'ya Arap kadın göçü konusunda Faslı kadınlar öncülük etmişlerdir. Avrupa'ya Arap kadınlarının göç dalgaları çeşitli şekilleriyle üç ana akımda yer bulmuştur:

☞ **Birinci Akım:** İlk olarak 20. yüzyılın 60'larında başlamıştır. Özellikle Mağrip ülkelerinden giden kadınlar başta olmak üzere, Avrupa'nın "aile birleşimi" politikaları çerçevesinde mütevazı sayıdaki kadınlar, daha önceden göç etmiş olan aile bireyleriyle bir araya gelmek için Avrupa'ya göç etmişlerdir.

☞ **İkinci Akım:** Aile birleşimi gerekçesiyle önceden göç edenlerin eşlerinden ve kızlarından oluşan kadın göçmenlerin sayısı 70'lerde yoğun biçimde artmış, göç edilen ülkelerdeki Arap topluluklarında demografik değişim yaşanmıştır.

☞ **Üçüncü Akım:** Arap kadın göçü, aile bağları dışında münferit göçlerle artmıştır. Örneğin İtalya'daki Mağrip ülkeleri kadınlarından oluşan göçmen sayısı 1992 ile 1999 yılları arasında 12.453 göçmenden 44.378 göçmene yükselerek üç buçuk kat artmış ve bunların %77,4 oranla çoğunluğu Faslı kadınlardan oluşmuştur.⁸

Avrupa'ya yasa dışı Arap kadın göçü 70'lerdeki ikinci akım sırasında başlamıştır ve bu durum mütevazı sayılarla ve çeşitli şekillerle gerçekleşmiştir. Çünkü Avrupa'nın göçü yasaklamaya başlaması, Avrupa'da yaşayan göçmenlerin kendilerine katılmak isteyen eşlerinin ve çocuklarının

⁷ Avrupa Birliği, Euromed Migration 2, Akdeniz ülkeleri ile Avrupa Birliği arasındaki kadın göçü, s.20.

⁸ Arap Ligi(2006), *İş göçü bölgesel raporu*, Kahire, s.33.

rotasını etkilemiştir. Bu durum Fransa gibi Avrupa ülkelerine yasal yollarla turistik vizayla giden Arap kadınların ikamet sürelerini yasa dışı şekillerle değiştirmelerine yol açmıştır. Fakat üçüncü akımla birlikte yasa dışı yollarla giden kadın göçmenlerin sayısı artmıştır. Arap kadınları, deniz yolu dâhil tüm çeşitleriyle ve formülleriyle Avrupa'ya genel olarak yapılan yasa dışı Arap göçü içerisinde yerini bulmuştur.

Birleşmiş Milletler Batı Asya Ekonomik ve Sosyal Komisyonu tarafından 2015 yılında yayımlanan raporda, çeşitli türleriyle Arap kadınların çalışma amacıyla göç hacminin erkeklere oranla daha az kaldığına fakat olgunun küçümsenmeyecek bir olgu olduğuna işaret edilmiştir.⁹ Öyle ki rapor, ülkeden ülkeye küçük farklılıklar görülse de 2013 yılında kadınların Arap ülkelerinden göç edenlerin %42,7'sini oluşturduğunu belirtmiştir. Rapor ayrıca kadın göçmen oranının Mağrip ülkelerinden %44,9 oranla en yüksek olduğunu ve bunun karşısında en düşük oranın %40 gibi az farkla Körfez ülkelerinden olduğunu ifade etmiştir.¹⁰ Rapor Bahreyn'in %32,3 oranla en az kadın göçmen oranına sahip olduğunu, ardından Yemen'in %33,4 oranla ve Mısır'ın %33,7 oranla geldiğini, en yüksek oranın 1.775.348 kadınla Filistin'in ve ardından 1.291.184 kadınla Fas'ın olduğunu belirtmiştir. Fakat rapor bu kapsamlı sayıların içeriğini ayırtmamış ve sayıların yasal kadın göçünü mü yoksa yasa dışı yollarla giden kadınları da kapsayıp kapsamadığını belirtmemiştir. Rapor aynı zamanda göçmen kadınların yaşlarına, ailevi durumlarına veya Batı ülkelerindeki ekonomik faaliyetlerine işaret etmemiştir.

Rapora göre Arap kadın göçmenler, 2006 yılında 3 milyona yakın sayıyla Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü üyesi ülkelere göç eden kadınlar içerisinde %31,5'lik orana sahip olmuşlardır. Bu sayılar, Arap ülkelerinden yapılan kadın göçünün çeşitli türlerini kapsayıp kapsamaması bir yana takdiri çerçevede kalmakta ve gerçeği net bir şekilde yansıtmamaktadır. Aynı zamanda Arap kadın göçmenlerin sayılarının belirgin bir şekilde artmakta olduğunu belirtmişlerdir. Bu nedenle Arap kadınların göçüyle ilgili meselelerin incelenmesi ve araştırılması canlı tutulmalı ve bu alan araştırmacılar tarafından göz ardı edilmemelidir. Aynı zamanda verilerdeki kıtlık sebebiyle ilgili taraflara kadın göçmenler hakkında ayrıntılı veri sağlamaları çağrısında bulunulmalı, herkese teşvik unsuru oluşturulmalıdır.

⁹ Birleşmiş Milletler, Batı Asya Ekonomik ve Sosyal Komisyonu, 2015 yılı uluslararası göç raporu: değişmekte olan Arap dünyasında göç, sığınma ve kalkınma, s.76.

¹⁰ Birleşmiş Milletler, a.g.e. , s. 75

Avrupa'ya Yasa Dışı Arap Kadın Göçü Türleri

Avrupa'ya yasa dışı Arap kadın göçünün üç türünden söz etmek mümkündür. Bu türlerden her biri sosyo-coğrafik mahiyetiyle bağlantılıdır. Bu alanda her bir türün ana hatları ele alınacak, özellikleri üzerinde durulacak ve boyutu ile belirleyici unsurları kendisi üreten genel çerçeveye bağlanacaktır.

Mağrip Ülkelerinden Yasa Dışı Kadın Göçü

Mağrip ülkelerinden Avrupa'ya çalışma amacıyla yapılan kadın göçü, uzun zamandan beri süregelen ve çeşitli sosyal ve yaş gruplarını barındıran bir olgu olmuştur. Olgu başlarda anlık yapılan bireysel hareketlenmelerden ibaretken tarihsel gelişimle birlikte bir sonraki aşamada yasal ve politik çerçeveye oturmuş, toplu harekete dönüşmüş ve en son bugünkü hâliyle yasa dışı yapılan deniz seferlerinde olduğu gibi çeşitli yollarla düzensizce yapılan bir hâle gelmiştir. Mağripli kadınlar değişimin tüm bu aşamalarında var olmuşlardır. Fas, Cezayir ve Tunus'u barındıran Mağrip ülkelerinden yapılan göç, Fransız sömürgesi döneminde ve sonrasında Fransa'nın kolonilerden basit iş gücü almasıyla tarihî ve siyasi nedenlerle sömürgecilik dönemine bağlanmaktadır. Böylelikle Mağrip ülkelerinden yapılan göçün sosyo-tarihsel bağları, ister aile birleşimi nedeniyle eşine yetişmek isteyen kadın göçü ister iş arayışı nedeniyle yapılan münferit kadın göçü olsun bu ülkelerden yapılan kadın göçünün gelişmesine direkt etki yaratmıştır. Bugünlerde ise Mağripli kadınlar daha çok Avrupa'ya yasa dışı yollarla göç etmektedirler. Kayıt dışı sektör Mağripli göçmen kadınları çalıştıran en önemli sektörler arasında yer almaktadır (Fransa'da %88 orana sahip). Oranlar Tunuslu kadınlar için %81,1, Faslı kadınlar için %87 ve Cezayirli kadınlar için %92 olmakta ve göçmen kadınların çoğu ev hizmetlerinde çalışmaktadırlar.¹¹

Avrupa ülkelerine yapılan Mağripli göç genel olarak bu ülkelerdeki Arap ve Arap olmayan göç içerisindeki en büyük paya sahiptir ve kadınlar bunun içerisinde önemli yer kaplamaktadır. Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü üyesi ülkelerden yurt dışında doğanlarla ilgili 2000 yılına ait bazı istatistikler, bu ülkelerin nüfusundan 4,5 milyonunun Arap ülkelerinde doğduklarını belirtmiştir. Bu göçmenlerin en büyük kısmı 1,4 milyon kişiyle Fas'ta ve ardından 1,3 milyon kişiyle Cezayir'de doğmuştur. Bazı veriler

¹¹ Arap Ligi, a.g.e., s.33.

3,2 milyona yakın Faslının ülke dışında yaşadığına¹² işaret etmektedir. 2008 yılına ait bazı verilerde ise %36'sı kadın ve %64'ü erkek olmak üzere yaklaşık 1.057.797 Tunuslunun dışarıda yaşadığı, bunlardan %82'sinin Avrupa Birliği ülkelerinde bulunduğu, Fransa'nın bu ülkeler arasında %54,6 oranla başı çektiği ve ardından sırasıyla İtalya'nın ve Almanya'nın geldiği görülmüştür. Toplam Cezayirli göçmenler arasında Cezayirli kadınlar %40 orana sahiptir.¹³

Arap Ligi tarafından 2005 yılının ilk dört ayı için Avrupa'ya yapılan Mağripli göçle ilgili yayınlanan raporda, resmî istatistiklere göre İspanya'da yasa dışı şekilde ikamet eden Cezayirli sayısının 17 bin kişi olduğu, Fransa'nın tek başına dışarıda yaşayan Cezayirli göçmenlerin %90'ını barındırdığı ve bunlardan 20 bin kişinin resmî belge taşımadığı belirtilmiştir. Cezayir'in Ulusal Güvenlik Genel Müdürlüğü, son beş yılda 8.839 yasa dışı göçmen sayabilmiştir.¹⁴ Cezayir'in Ulusal Jandarma Kuvvetleri tarafından yapılan bir saha çalışmasında, yargının 2000 ila 2006 yılları arasında 899 yasa dışı göçmenin karıştığı 151 davayı sonuçlandığı belirtilmiştir. Aynı çalışma, tutuklanan ve sınır dışı edilerek Cezayir'e iade edilen gizli göçmenlerin arasında 11 reşit olmayan kişinin, elli yaş üzeri 50 yaşlı kişinin ve 9 kadının olduğunu ifade etmiştir.¹⁵ Burada gösterilmesi gereken gerçek, Mağripli kadınların Avrupa'ya yapılan çoğu gizli göç girişiminde var olduğudur.¹⁶ "ölüm tekneleri" artık kadınları münferit veya beraberlerinde çocuklarla barındırmaktadır. Başlarda yasa dışı göç teknelerini kullanan kadınlar, Afrika'nın güney ülkelerinden gelen kadınlardan oluşmuş ve bu kadınlar göç için Mağrip ülkelerini birer geçiş istasyonu olarak kullanmışlardır.

Avrupa'ya Mağrip ülkelerinden deniz yoluyla yapılan yasa dışı göç Nijerya, Gana, Togo, Çad, Gabon, Senegal ve Kongo gibi Orta Afrika ülkelerinden gelen gençlerle başlamıştır. Bu yolu seçen genç göçmenler, yasal yollar başta olmak üzere Avrupa'ya gitmek için tüm yolların yüzlerine kapanmasıyla Tunus, Fas, Cezayir ve Libya'da kendilerine birer geçiş noktası bulmuşlardır. Deniz yoluyla hayatlarını riske atanlar Avrupa'ya gitme fırsatını yakalamak için Mağrip ülkelerini ilk istasyon olarak kullanmışlardır.

¹² Barry Merken(2010), *Nüfus seviyeleri ve Arp bölgesinin yönelimleri ve politikaları: mevcut imkanlar ve zorluklar*, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Arap devletleri bölge ofisi, 2010 yılın ait araştırma belgeleri

¹³ European Commission(2010), *Labours Markets Performance and Migration Flows in Arabic Mediterranean Countries: Determinant and Effects*. V2, National Background Papers Maghreb, European Union.

¹⁴ Arap Ligi, a.g.e. , s.30.

¹⁵ Mohamad Ramadan, *Cezayir toplumundaki gizli göç: boyutları ve gurbetçilerle ilişkisi*, saha çalışması - <https://sites.google.com/site/socioalger1/lm-alajtma/mwady-amte/alhjrte-alsryte-fyalmjtm-aljzayry>

¹⁶ Natalia Ribas- Mateos et Veronique Manry (ed)(2013) , *La mobilité au féminin, La place des femmes dans le nouvel état du monde*, Institut Maghreb Europe, Kartala, s. 145.

Ardından deniz yoluyla yapılan yasa dışı göç, her iki cinsiyetten Mağrip ülkeleri gençlerini de kapsamış, yasa dışı göçe olan sosyal talep hızla artmış ve bununla birlikte yerel, bölgesel ve uluslararası çapta çalışan gizli göç şebekeleri ortaya çıkmıştır. Bu şebekeler bölgede yoğunlaşarak uluslararası organize suçta ve insan ticaretine karışmışlar, sahil şeritlerindeki şehirlerde kendilerine ortaklar ve araçlar edinmişler ve bu şehirlerde kadınlardan ve erkeklerden oluşan yasa dışı göç adaylarının toplandığı “toplanma merkezleri” niteliğinde göç istasyonları kurmuşlardır. Bu alanda yapılan çalışmalar, yasa dışı göçmenlerin çoğunun yolculuklarının bir aşamasında, kaçakçılar gibi kayıt dışı ekonomide faaliyet gösteren tarafların hizmetlerine başvurduklarını göstermektedir. Tahminler, Afrika’dan Avrupa’ya yapılan göç yolculuklarının %80’inin kaçakçılar tarafından¹⁷ Avrupa’ya gizlice göç etmek isteyen gençlere temin edildiğini ifade etmektedir.

Özellikle kadın yönüyle yasa dışı göç, her ne kadar itme ve çekme diyalektiğine bağlı her zamanki ikilik çemberinde kalsa da kuşkusuz çağdaş beşerî hareketlenme sınıflarında yer bulmaktadır. Mısır ve Fas durumlarında da görüleceği üzere kadınların ve reşit olmayan çocukların onurlu yaşam karşılığında hayatlarını riske atarak yolculuklara katılmaları, bu yolculukları farklı bir sosyal eylem yapmaktadır.

Arap kadınının Avrupa’ya yasa dışı göç sahnesindeki hacmine dair tahmin yürütülmek istendiğinde, her ne kadar internette dolaşan haberler bunun düzenli olarak arttığını kanıtlasa da resmî istatistiki veriler çalışmalara hâkim olmaktadır. Örneğin bazı kaynaklar, Tunus’tan bir ay içerisinde (Şubat 2011) İtalya sahillerine 20 kadın ve 200 reşit olmayan kişinin ulaştığına işaret etmişlerdir. 2011 yılının Temmuz ayında yasa dışı göç seferi yapan bir tekne İtalya’nın Lampedusa Adası’na 6’sı kadın 19 Tunuslu taşımıştır. 2012 yılının Ağustos ayında bir teknede İtalya sahillerine gitmekte olan 4 kadın tutuklanmıştır. Pek çok Tunuslunun aklında kalan bir başka olay da 2015 yılında Tunuslu hamile bir kadın İtalya’ya ölüm teknelerinden birinde göç etmiştir ve İtalya’ya varmadan neredeyse bebeğini ve hayatını kaybetme durumuyla karşılaşmıştır.¹⁸ İtalya’nın Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı tarafından 2012 yılında yayımlanan bir raporda, İtalya’daki Tunuslu sayısının 76.181 erkek ve 40.470 kadın olduğu ifade edilmiştir. Tunus’tan yasa dışı yollarla göç edenler içerisinde kadınlar üçte birden fazla bir paya sahiptirler

¹⁷ Tuesday Reitano, Laura Adal and Mark Shaw, Smuggle Future(2014), *The dangerous Path of the Migrant from Africa to Europe*. Geneva, Global Initiative against Transnational Organized Crime, s.1.

¹⁸ Ekonomi ve sosyal forum başkanının açıklaması, bkz. Huda Masudi, “ölüm tekneleriyle kaçan kadınlar”, *Essahafa gazetesi*, 01.10.2016

ve yaşları 35 ila 49 arasında değişmektedir. Uluslararası Göç Örgütü, 2012 yılı raporunda Tunuslu göçmenler içerisinde kadınların %49,3 orana sahip olduğu doğrulanmıştır. Konuyla ilgili dikkat çeken bir unsur, araştırma kurumları ve sivil toplum kuruluşları yasa dışı yollarla göç eden Tunuslu kadın sayısının artmakta olduğunu tahmin ederken resmî mercilerin sayıların hâlâ sınırlı olduğu konusunda ısrar etmesidir. Öyle ki resmî merciler tarafından yapılan açıklamalarda 2011 ila 2012 yılları arasında yasa dışı yollarla göç eden 500'e yakın Tunuslu içerisinde sadece dört kadının bulunduğu belirtilmiştir.¹⁹

Sonuç olarak türünün ilk örneği olan yasa dışı kadın göçü Fas, Tunus ve Cezayir'le bağlantılıdır. Yasa dışı olan bu kadın hareketi, bu bölgelerden Fransa başta olmak üzere Avrupa'ya erken dönemde yapılan yasal göç hareketinin normal bir uzantısıdır. Aynı zamanda Avrupa'ya Mağrip ülkelerinden yasa dışı yollarla göç eden sayısız Afrikalı kadın tarafından temelleri atılan göç hareketinin gelişmesiyle de bağlantılıdır. Mağrip ülkelerini bir transit geçiş noktası olarak kullanan Afrika göçü, her iki cinsiyetten bölge gençlerinden oluşan çok sayıda göçmen adayını kucaklayan ve çeken gizli ve paralel bir "altyapı" oluşmasına katkı sağlamıştır. Kanıtların ve tanıkların doğrulanmasıyla daha önceleri benzeri görülmemiş şekilde büyüyen bir göç hareketi olmasına rağmen resmî kurumların açıklamalarıyla ulaşılan resmî istatistikler sahnede kendini hiçbir şekilde göstermemektedir.

Maşrik Ülkelerinden Yasa Dışı Kadın Göçü

Maşrik bölgesi, Arap ülkeleri içerisinde en büyük nüfus yoğunluğuna sahip bölgedir. Bu bölge; Mısır, Irak, Ürdün, Lübnan, Suriye, Filistin ve Yemen olmak üzere yedi ülke barındırmaktadır. 2013 yılında yapılan sayımlara göre 178,6 milyon kişiyle Arap ülkelerinin %48,2'lik nüfus oranına sahip olduğu anlaşılmıştır. Mağrip'te olduğu gibi Maşrik'ta da göç istatistiklerinde belirgin artış yaşanmakta ve bu artış hem giden hem gelen göçü kapsamaktadır. 2000 yılı ila 2013 yılları arasında Maşrik'tan göç eden kişi sayısının 4,2 milyon kişi olduğu tahmin edilmektedir. Mısır'dan göç edenlerin sayısı 2000 yılında 2,3 milyon kişi iken 2013 yılında 3,5 milyon kişiye ve Irak'tan göç edenlerin sayısı 2000 yılında 1,2 milyon kişi iken 2013 yılında 2,3 milyon kişiye yükselmiştir. Aynı dönemde Ürdün'den göç eden kişi sayısı yıllık %4,7, Suriye'den göç eden kişi sayısı yıllık %3, Filistin'den göç eden kişi sayısı yıllık %2,7 ve Yemen'den göç eden kişi sayısı yıllık %5,1 oranında artmıştır.²⁰

¹⁹ Huda Masudi, "ölüm tekneleriyle kaçan kadınlar", *Essahafa gazetesi*, 01.10.2016

²⁰ Arap Ligi(2014) - Nüfus, göçmenler ve göç idaresi, uluslararası Arap göçü bölgesel raporu: uluslararası göç ve kalkınma, s.10.

Her ne kadar Maşrık'tan çeşitli yönlere göç yapılsa da Körfez İş Birliği Ülkeleri'ne yapılan göç en büyük paya sahiptir. Bölgesel raporlar Körfez İş Birliği Ülkeleri'ndeki iş piyasasının düşmesi ve Asya'dan gelen işçiler tarafından yaratılan rekabet nedeniyle Maşrık'tan Avrupa'ya yapılan göç miktarının arttığından söz etmektedir. Maşrık'tan yapılan göçle ilgili genel rakamlar, ne bunun içerisindeki kadın göçünün hacmini ne de göç şekillerini anlatmamaktadır. Ekonomik ve sosyal bir veri olarak Maşrık ülkelerinden gerçekleşen kadın göçünün belirgin bir şekilde baş gösterdiği dönem, 1990 yılındaki Körfez Savaşı ve turizm sektörüne dayanan ekonomiler başta olmak üzere 11 Eylül 2001 olayları sonrasında bazı ülkelerde yaşanan ekonomik kriz sonucunda Maşrık'tan yapılan göçün genel olarak artması sonrasında olmuştur. O dönemde çekişme bölgelerinden kaçan mülteci ve iltica talebinde bulunan kadın sayısı sabit bir rakam olarak ortaya çıkmıştır. Fakat şimdiki dönemde Avrupa'daki kadın göçmenler daha çok kötü yaşam koşullarına sahip, fakir, savaş yaşanan, otoriter rejimlere sahip veya baskıcı toplumları olan ülkelerden gelmektedir.²¹

Avrupa'ya Maşrık ülkelerinden yapılan göç hakkındaki istatistiklerde kadın oranlarının gıyabı ve cinsiyetle yaş dağılımının gıyabı, özellikle genç yaşlardaki kadınların Maşrık'tan yapılan yasal ve yasa dışı göçlerdeki varlığını kanıtlar niteliktedir. Bu nedenle çalışmada Maşrık'tan yapılan kadın göçü olgusuyla ilgili incelemeler, olayların yaşandığı sahada bulunan az verilere ve Maşrık ülkelerinden yapılan göçle ilgili kayıt altına alınan anlık vakalara dayanarak yapılmıştır. Araştırmanın odaklanacağı ve yasa dışı göçmenler için bir çıkış ve geçiş noktası oluşturan Mısır alanında, hem Mısırlı gençler hem de Sudan ve Suriye gibi diğer Maşrık ülkeleri gençleri için Avrupa'ya yapılan yasa dışı göç şebekeleri yoğunlaşmaktadır.

Maşrık ülkelerinden her iki cinsiyete ait gençler tarafından yapılan yasa dışı göç sadece Mısırlı, Sudanlı ve Suriyelilerle kalmayıp diğer Maşrık ülkeleri vatandaşlarını da kapsamaktadır. Fakat güvenilir resmî göstergelere ulaşılmaması olgunun detaylı bir şekilde incelenmesine engel olmaktadır. Bu noktada Uluslararası Göç Örgütü Başkanı tarafından yapılan açıklamada geçen ve kayıtlı rakamları içeren bir örnekten söz etmek yeterli olacaktır. Bu örnekte Yunanistan'a Irak'tan yapılan yasa dışı göçle ilgili ele alınan verilerde,²² 2015 yılının ikinci yarısında Yunanistan'a sadece deniz yoluyla

²¹ Avrupa Birliği, EUROMED Migration 2, Akdeniz ile Avrupa Birliği arasındaki kadın göçü, tarihsiz, s.33.

²² Bkz. <http://iomiraq.net/reports/migration-flows-iraq-europe> ayrıca bkz. <http://www.iraqicp.com/index.php/sections/news/46951-2016> "Uluslararası göç: eşitliğin ve güvenliğin yoksunluğu Iraklıları Avrupa'ya göç etmeye zorlamıştır" 17.08.2016

85.000 Iraklı'nın vardığından söz edilmiştir ve kuşkusuz kadınlar bu sayı içerisinde önemli bir orana sahiptir.

Öte yandan Suriye'den yapılan yasa dışı kadın göçü olgusuna araştırmanın ilerleyen kısımlarında ayrıca yer verilecektir. Sonuçta bu olgu, yasa dışı kadın göçü türleri arasında farklı koşullar altında oluşan bir türdür. Bu konu yasa dışı kadın göçünün üçüncü türünde ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Avrupa'ya Mısır'dan yapılan yasa dışı göç son yıllarda benzeri görülmemiş oranlarda artış yaşamaktadır. Uluslararası Göç Örgütü'nün 2016 yılına ait raporu, 2016 yılının Ocak ayından Mayıs ayına dek 1815 yasa dışı Mısırlı göçmenin İtalya sahillerine ulaştığına işaret etmektedir. Rapor ayrıca geçtiğimiz beş yıl boyunca, Uluslararası Göç Örgütü'nün göçmen alan ülkelerdeki ofisleri aracılığıyla İtalya'ya yasa dışı yollarla giden Mısırlı göçmen sayılarının yükselmekte olduğunu doğrulamıştır.

Rapor 25 Ocak 2011 sonrasında İtalya'ya giden yasa dışı Mısırlı göçmen sayısının 1989'a ulaştığını belirtmiştir. Bu sayılar sonraki yıllarda hafif artış göstermiş ve 2014 yılında 4095 Mısırlı'nın yasa dışı yollarla göç etmiş olmasıyla zirveye ulaşmıştır. Bu durum, İtalya'ya yasa dışı göçmen yollayan ülkeler arasında Mısır'ın onuncu sıraya ulaşmasına yol açmıştır.

Mısır'dan yapılan yasa dışı göç İtalya'dan başka ülkelere de yapılmaktadır. 2015 yılında 1000'e yakın Mısırlı yasa dışı göçmen Yunanistan'a ulaşmıştır. Bu rakam 2011 yılında ise 238'i geçmemiş olup 2014 yılında 307'ye ve 2015 yılında ikiye katlanarak 974 göçmene ulaşmıştır ve son vakalardakilerin çoğu 2015 yılının son çeyreğinde gerçekleşmiştir. Mısırlı yerel raporlar, üçüncü milenyumun ilk on yılının sonlarından itibaren Mısır'dan Avrupa ülkelerine yapılan yasa dışı göç hareketinde artış yaşandığına ve yasaları çiğneyerek bu yolculukları yürüten çetelerin faaliyetlerinin büyüdüğüne işaret etmiştir. Bu çerçevede Mısırlı güvenlik güçleri sadece 2007 yılında, 1.000 suçlunun karıştığı 630 yasa dışı göç olayını zapt etmiş ve Mısırlı gençleri dışarıya kaçırarak 50'den fazla çete örgütlenmesini açığa çıkarmıştır.²³

Mevcut durum, daha iyi yarınlar umudunu taşıyan ve anavatandaki yaşam koşulları gerçeğinden kurtulmak için her türlü bedeli ödemeye hazır hâle gelen her iki cinsiyetten Mısırlı gençlerin, bu gençleri çekmek için yoğun çaba sarf eden kaçakçılık ve organize suç çetelerinin²⁴ ağına düşme riskini

²³ Sami Mahmoud, Osama Bdeir(2009,Haziran), *Sorumluluk ile görev arasında Mısır'daki yasa dışı göç ve Avrupa*, Land Center For Human Rights 5,0, ekonomik ve sosyal haklar silsilesi, Kahire, sayı 68.

²⁴ Sami Mahmoud, Osama Bdeir(2009)

artırmıştır. Bu bağlamda gençler dönemden döneme, aracıya göre gidilecek yöne ve yapılacak yolculuk yöntemine bağlı olarak fiyatları değişen ve yüksek meblağlar alan simsarlara, yasa dışı seyahat ofislerine, göç araçlarına, idari yolsuzluk yapanlara ve organize suç örgütlerine başvurmak zorunda kalmaktadır. Söz konusu hayali ofisler ve araçlar, Libya sınırları boyunca ve bazı Yukarı Mısır illerinde yaygınlaşmaktadır. Mısır'ın Kahire gibi bazı şehirlerinde aktifleşmektedirler. Mısır'ın Sosyal ve Kriminal Araştırmalar Ulusal Merkezi tarafından yapılan bir araştırmada, Mısır'ın yasa dışı göç ihracatı yapan ilk on ili belirtilmiştir. Bu iller deniz yolu için Şarkıye, Dekahliye, Kalyubiye, El Minufiye, Garbiye, Buhayre ve Kafr el Şeyh illeri ve kabile yönüyle Feyyum, Asyut ve Luksor illeridir. Araştırmaya göre genel olarak göçmenlerin çoğu 18 ila 35 yaş aralığındadır.²⁵

Kuzey sahilleriyle Mısır, çeşitli ülke vatandaşlarından oluşan göçmenler için bir ihracat noktasına dönüşmüş ve Libya'dan sonra Avrupa'ya yapılan yasa dışı göç için en ünlü transit geçiş noktaları arasında ikinci sırayı almıştır. Aynı zamanda Libya topraklarından yapılan yasa dışı göç operasyonlarına denetimlerin sıkılaştırılması durumunda Mısır, yasa dışı göçmen kaçakçılığı çeteleri için yedek bölge ve ikinci plan ülkesi hâline gelmiştir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği tarafından yapılan açıklamadaki rakamlara göre 2015 yılının başlangıcından itibaren aynı yılın Ekim ayına dek Akdeniz'i geçmeye çalışırken çıkış mührü olmadığı için tutuklanan toplam kişi sayısının 2.320 göçmene ulaştığı belirtilmiştir. Mısır'ın kuzey sahillerinde tutuklanan göçmenler ve iltica talebinde bulunanlar arasında Sudanlılar 930 kişiyle birinci mertebeye yerleşmiş olup ardından Suriyeliler 507 göçmenle ikinci sırayı almış ve ardından sırasıyla 475 kişiyle Somaliler ve 178 kişiyle Eritreiler yer almışlardır.²⁶ Her ne kadar tutuklananlar arasında yer alsalar veya Avrupa'ya "ölüm tekneleri" aracılığıyla yapılan gizli göç hadiselerinde boğulma kazalarından kurtarılanlar arasında bulunsalar da Maşrik ülkelerindeki yerel ve bölgesel açıklamalarda, yasa dışı yollarla göç eden kadın sayıları hakkında sabit rakamlardan söz edilmemektedir.

Önemli olan bir diğer nokta Mısır ve Fas'tan yasa dışı göç akınlarıyla giden kadınlardan söz etmek, ortaya yeni çıkan ve bilimsel araştırmalarda henüz ele alınmamış bir başka sosyal olgudan söz etmek kadar önemlidir. Bu olgu Avrupa'ya yasa dışı çocuk göçüdür. Avrupa'ya deniz yoluyla yapılan yasa dışı göç sahnesinde artık sabit bir rakam hâline gelen yasa dışı çocuk göçüyle

²⁵ Kuzeye doğru gidenler ve yasa dışı göç sezonunun geri gelmesi, *Mısır'ın Elghad gazetesi*, 14 Nisan 2016.

²⁶ Mısır'ın elektronik Madamasr gazetesi, 29 Ekim 2015

İlgili son zamanlarda yapılan istatistikler yoğunlaşmıştır. İtalya'nın Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, İtalya'daki bakımevlerinde bulunan her beş çocuktan birinin Mısır vatandaşı olduğunu ifade etmiştir. Yapılan açıklamada 2014 yılının Ocak ayına dek İtalya'daki bakımevlerinde toplamda 6.319 çocuk bulunduğu, bunların %22'sini teşkil eden 1.312'sinin Mısırlı olduğu, en küçük yaştaki göçmenin bir teknede yalnız başına bulunan altı yaşında bir çocuk olduğu ve başka bir olayda da bir kız çocuğunun yalnız bulunduğu belirtilmiştir.²⁷ İtalya'nın İçişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada, bir önceki yılın aynı döneminde sayının 94 olmasına karşı 2016 yılının ilk beş ayı içerisinde İtalya'ya yetişkin olmayan ve yanlarında ebeveynleri olmayan 1.150 Mısırlının ulaştığı dile getirilmiştir. Bazı istatistikler İtalya'ya yasa dışı yollarla her yıl 9.000 Mısırlı çocuğun göç ettiğini göstermektedir.²⁸

Mısırlı yetkililerin basına yaptıkları açıklamalara göre Mısır'dan yasa dışı çocuk göçü olgusu 2008 yılından itibaren başlamış ve 25 Ocak 2011 tarihinden ve ardından yaşanan güvenlik boşluğu sonrasında yoğunlaşmıştır.²⁹ İşin ilginç yanı bu tip göçün ailenin yardımıyla yapılıyor olmasıdır. Öyle ki aileler çocuklarının Mısır sahillerinden İtalya'ya gitmelerini sağlamak için kaçakçılarla ve simsarlarla anlaşmaktadır. Mısır'ın yanı sıra Somali, Suriye ve Irak gibi başka ülkelerin vatandaşı olan büyük sayılardaki çocukları belirli bir yerde toplayıp İtalya'nın Kalabriya şehrine en yakın nokta olan Libya'nın Sirte bölgesine kaçırmak üzere hazırlamaktadırlar. Bu iki nokta arasındaki deniz yolculuğu yedi gün sürmektedir. Çoğunlukla da aileler, İtalya topraklarına gizlice giren 18 yaşından küçük çocuk göçmenlerin ülkelerine iade edilmemesini ve İtalyan mercilerce koruma altına alınmalarını gerektiren yasaların farkındadır. İtalya'nın yasalarına göre çocuk göçmenler bakımevlerine yerleştirilir, 18 yaşına gelene dek okula gönderilir, sonrasında İtalyan toplumuyla entegre edilir ve İtalya'da kalmakla kendi ülkesine geri dönmek arasında seçim yapması hakkı verilir. Bu durumda çoğunluk kalmayı tercih ederek yasal oturma iznine sahip olur. Bu nedenle aileler, simsarların ve çocuk taciri çetelerin de teşvikiyle çocuklarının gönderilmesine hem kendilerine hem çocuklarına refah içinde bir yaşam sağlayacak kazançlı bir anlaşma olarak bakmaktadırlar.

Avrupa'ya yasa dışı çocuk göçü olgusu aynı şekilde Fas'ta da yaygındır. İtalyan yetkili merciler 2002 yılında refakatinde kimsenin olmadığı 1379 Faslı

²⁷ Al-Masry Al-Youm gazetesi, 24.06.2014

²⁸ Al-Masry Al-Youm gazetesi, 10.10.2015

²⁹ Mohamed Ajroudi, "Uluslararası Göç Örgütü, İtalya'ya ilk çocuk göçmen gönderen ülke olan Mısır'ı uyarıyor", *Mısır'ın El-Ahram gazetesi*, 20 Haziran 2016

çocuğun bulunduğunu açıklamıştır. İspanyالی kaynaklar ise çocuk göçmen sayılarının 1998 yılında 382 iken 1999 yılında 705'e ve 2000 yılında 1134'e yükseldiğine ve 2005 yılında çoğunluğu 15 ve 16 yaşlarında 4400 çocuğun ebeveyni olmadan İspanya'da yaşadığına işaret etmişlerdir.³⁰ Son yıllarda UNICEF, yaşları 10 ila 12 arasında olan çocuk göçmen vakalarını kayıt altına almıştır.³¹

İtalya'ya yapılan yasa dışı çocuk göçünde Tunus da nasibini almaktadır. Uluslararası Göç Örgütünün Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesi için yayınlanan raporlarında, 2011 sonralarında İtalya'ya ebeveynleri olmadan gizlice göç eden Tunuslu çocukların da var olduğundan söz edilmiştir. İtalya İçişleri Bakanlığına göre çocuk sayısı 400'e ulaşmıştır.³²

Yasa Dışı Kadın Göçü ve Gerginlik Bölgelerinden Kaçış

Bu tür, şekil itibarıyla birinci ve ikinci türden farklılık göstermemekle beraber, yapıcı faktörler bakımından farklı içerik taşımaktadır. Bu da kadınların hayatlarını riske atarak ve kendilerini bilinmezliğe iterek yasa dışı yollarla göç etme kararı arkasında yatan nedenlerden kaynaklanmaktadır. Her ne kadar Arap kadınları Avrupa'ya yapılan yasa dışı göç olgusunda derinlemesine yerleşmişler ve fiilen var olsalar da daha önceleri işaret edildiği gibi Arap kadını, hem Maşrik'tan hem Mağrip'ten yapılan yasa dışı göç rakamlarında daha az belirgindir. Belki de çekişme ve kaos bölgelerinden kaçış vakalarında durum nispeten farklıdır. Çünkü ülkelerindeki güvensizlik durumundan kaçış ve iltica göçünde kadın daha belirgin biçimde bulunmaktadır.

Arap bölgesi her iki cinsiyetten dünyadaki en büyük göçmen sayısına sahiptir. Suriye, Libya ve Irak'ta yaşanan savaşlar ve kargaşa, Arap bölgesinden farklı göç dalgalarına yol açmış ve silahlı çekişmeler sonucu oluşan kaos ortamı ailelerden ve her iki cinsiyetten bireylerden oluşan farklı beşeri akınların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Örneğin Libya'dan 2011 yılında 422.000'den fazla Libya vatandaşı ülkesini terk etmiştir. Buna paralel olarak Libya'daki kaos ve çekişmeler çerçevesinde Avrupa'ya Libya'dan Akdeniz yoluyla yasa dışı göç dalgaları canlanmış ve 2014 yılında Avrupa'ya Libya'dan yasa dışı yollarla giden göçmen sayısı yaklaşık 137.631 kişiye ulaşmıştır.³³

³⁰ Arap Ligi(2006), iş göçü bölgesel raporu, s.34.

³¹ UNICEF, Migration en Espagne des enfants nonaccompagnés : cas du Maroc, http://www.unicef.org/morocco/french/Etude_Migration_des_mineurs_Marocains_vers_1_Espagne

³² Refakatsiz çocukların göçü konusunda Akdeniz işbirliği raporu: https://www.iom.int/sites/default/files/migrated_files/Country/docs/IOM-Flash-Report

³³ Uluslararası Göç Örgütü, 2015 uluslararası göç raporu, değişmekte olan Arap bölgesinde göç, sığınma ve kalkınma, s.18.

Suriye'de yaşanan savaş felaketinden kaçan mülteciler ve göçmenler olayı, gerginlik bölgelerinden kaçış krizleri arasında en büyük ağırlığa sahip ve en belirgin olanıdır. Suriye krizi yaklaşık 3.932.931 kişinin kayıtlı mülteci olmasına yol açmıştır. 2015 yılının Mart ayına dek bunların çoğu Lübnan, Irak, Türkiye, Ürdün ve Mısır'a gitmiştir ve Avrupa'ya 217.724 kişi iltica talebinde bulunmuştur. Filistinliler ise bugün, dünyanın çeşitli yerlerinde bulunan 5 milyon mülteciyle en büyük mülteci sayısına sahiptir. Filistinli mültecilerin çoğu 1948 yılında ve 1967 yılındaki savaşta göç eden ikinci ve üçüncü nesildir.

2003 yılındaki Irak istilası, Arap bölgesinin içine ve dışına yönelen büyük bir göç dalgası oluşmasına yol açmıştır. Afrika Boynuzu, çevre ülkelere dağılmış 625.870'e yakın kayıtlı mülteciyi barındırmaktadır. 2013 yılında Sudan'ın güneyinde çekişmenin başlaması 470.000 kişiyi çevre ülkelere kaçırmaya zorlamıştır.³⁴

2014 yılında, Libya'daki güvenlik sorunlarından dolayı göçmen sayısı önceki yıllara kıyasla büyük ölçüde artmıştır. Öyle ki Avrupa'ya Akdeniz yoluyla giden göçmenlerin %90'ı Libyalılardan oluşmaktadır. Aynı yıl Akdeniz yoluyla 4.000 Mısırlı göçmenin de Avrupa'ya ulaştığı kaydedilmiştir. Bölgedeki silahlı çekişmelerin şiddetlenmesi ve kaos ortamının büyümesi, sığınma ve iltica akınlarının artmasına ve Avrupa'ya Cezayir ve Fas'tan yapılan yasa dışı göç dalgalarının büyümesine yol açmıştır. Bunun sonucunda mülteciler insan ticareti şebekelerinin ve organize suç gruplarının hedef menziline daha fazla girmişler ve kadınlar ile çocuklar en çok risk taşıyanlar olmuşlardır. Konuyla ilgili raporlar, gayet açık bir şekilde Suriye krizinin, kadın ve çocuk ticareti, cinsel istismara maruz kalma ve zorla evlendirme konularındaki korkuların artışında etkili göstermiştir.³⁵ Fakat pek çok kanıt bunu doğrulamasına rağmen insan hakları ihlallerine ve insan onurunun çiğnenmesine maruz kalan kurbanların davaları gibi konulara gereken önem verilmemiştir.

Avrupa'ya deniz yoluyla yasa dışı yollarla gidenlerde mülteciler ile göçmenleri ayırt etmenin zor olduğu belirtilmiştir. Mülteciler ve göçmenler İspanya'ya deniz veya kara yolu ile gitmeye çalışırken Akdeniz'in batı tarafını kullanmaktadırlar. Akdeniz'in ortalarındaki yola kıyasla Batı yolunu izleyen mültecilerin oranı daha azdır.³⁶ Başka mülteciler ve göçmenler

³⁴ Uluslararası Göç Örgütü, a.g.e. s.18.

³⁵ Uluslararası Göç Örgütü, a.g.e. , s. 19.

³⁶ Batı Asya Ekonomik ve Sosyal Komisyonu ve Uluslararası Göç Örgütü, 2015 yılı uluslararası göç raporu, s. 20.

Yunanistan'a ve Bulgaristan'a Türkiye'den kara veya deniz yoluyla gitmeye çalışmaktadırlar. 2014 yılında Avrupa'ya Akdeniz'in doğusundaki yoldan yasa dışı yöntemlerle giden göçmenlerin ve mültecilerin sayısı 44.057 kişiye ulaşmıştır ve bunların 27.025'i Suriye vatandaşıdır. 2014 yılının sonlarında ise Suriyeli göçmen sayısı 42.323 kişiyi geçmiş ve Suriyeliler İtalya'ya varan en çok ülke vatandaşı konumuna gelmişlerdir. 2014 yılı sonunda Suriye nüfusunun yarısından fazlası (%52,4) silahlı çekişmeden uzakta güvenli bir yaşam için başka bölgelere taşınmış veya kaçmıştır. O dönem evlerini terk edenlerin yaklaşık %57'si Suriye topraklarında sığınmacı olarak yaşamaya devam etmiş, %28'i dışarıda mülteci olmuş ve %13'ü başka ülkelere göç etmiştir.³⁷

Silahlı çekişmenin ilk aşamalarından itibaren başka ülkelerde çalışma ve oralarda kalma amacıyla ülkesini terk eden, özellikle meslek sahibi orta kesimden kimselerden oluşan ve mülteci olmayan göçmenlerin sayılarının arttığına işaret etmekte yarar vardır. Bu durum Suriye nüfusunun gerilemesine büyük katkı sağlamıştır. Sonuçta başka ülkelere gitme imkânı bulunan ve bunu isteyen ailelerin ve her iki cinsiyetten bireylerin çoğunluğu ülkeyi terk etmiştir. 2014 yılının sonuna dek Suriye'den göç eden toplam kişi sayısı 1,55 milyon olarak tahmin edilmektedir. UNRWA'nın tahminlerine göre aynı yıl içerisinde 163.000 kişi ülkeyi terk etmişken 2013 yılında bu sayı 525.000 kişiydi. Konuyla ilgili Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiseri "Suriye'de 2011 yılından beri çekişme süregeldiğinden dolayı 2015 yılında Yunanistan'a ve İtalya'ya deniz yoluyla gelen erkek, kadın ve çocukların üçte biri Suriye'den gelmiştir."³⁸ demiştir.

Suriye İnsan Hakları Ağı, Suriyelilerin yasa dışı göçleri esnasında boğularak öldükleri en belirgin kazaların belgelendiği bir raporda³⁹ 2011 yıl sonundan beri Suriyeliler tarafından yapılan yasa dışı göç olaylarında %75'lik bir oranla çoğunluğu kadınlardan ve çocuklardan olmak üzere en az 2.157 Suriye vatandaşının boğulduğunu doğrulamıştır. Raporda, çevre ülkelerde yaşadıkları sorunlar ve zorluklar, Suriyeli mültecileri hayatlarını ve mallarını tehlikeye atarak göç için yasa dışı yollara ittiği ve pek çok olayda hayatlarını kaybettiği belirtilmiştir. Raporda verilen bilgilerde 28 yasa dışı göç kazasında Suriyelerin boğularak öldüğü ve bunların en öne çıkanın 19 Nisan 2015 tarihinde Libya sahilleri açıklarında 225 Suriyelinin boğulduğu kazanın olduğu ifade edilmiştir.

³⁷ UNRWA(2015), Gurbetin ve şiddetin Suriye'si, Suriye krizinin 2014 yılındaki etkileri, Mart 2015, s. 39.

³⁸ <https://www.aljazeera.net> 01.07.2015

³⁹ Suriye İnsan Hakları Ağı, ölümden ölüme raporu: Suriyelilerin göç esnasındaki en belirgin boğularak ölüm kazaları, 31.05.2015

Değınilmesi gereken bir başka nokta, Suriyelilerin göç etmeleri olgusunun silahlı çekişme başlamadan önce de yaygın olmasıdır. Öyle ki Suriye, iş arayışı içerisindeki göçmenlerin sıklıkla yola çıktığı bir ülkedir. Önceleri ekonomik nedenler göç çarkını hareket ettirmiş ve çoğunlukla yasal yapıp birinci derece erkekleri ve bazı aileleri kapsamıştır. Fakat krizin başlamasıyla durumlar değişmiş, sayılar muazzam biçimde artmış ve yasa dışı göç sahneye galip gelmiştir. Bu noktadan sonraki yasa dışı göçler kadınları kapsamaya başladığı gibi kendilerine ve çocuklarına daha iyi bir gelecek arayışıyla ülkeyi terk etmek zorunda kalan yüksek gelir seviyesine sahip sosyal kesimleri, meslek sahiplerini ve bazı yüksek yeterliliklere sahip kimseleri de içerisine almıştır.

Çekişme ve gerginlik bölgelerinden kaçma nedeniyle oluşan yasa dışı göç olgusunu, zorunlu göç ve iltica kavramlarından ayırmak pek kolay değildir. Fakat adlandırmalar, yapılaş şekilleri ve nedenler çeşitlense de işleyiş aynıdır. Aynı şekilde sosyo-politik özellikler ve yapıcı güçler değişmiş olmasına rağmen anlamlar ve anlamlandırmalar birdir. Bu bağlamda Uluslararası Göç Örgütü; Arap bölgesinde oluşan ve nüfusun çekişmeler, şiddetin yaygınlaşması, baskı, genel sistemin çalışmaması, kıtlık, kuraklık, dışarıdaki aile bireylerine katılma arzusu, ekonomik sıkıntıdan kaçış ve başka ülkelerde daha iyi yaşam koşullarına kavuşmak gibi nedenlerden ötürü oluşan göç dalgalarını “karışık göç”⁴⁰ olarak tanımlamıştır. Mültecileri, sığınmacıları, iltica talebinde bulunanları, işçileri ve diğerlerini kapsayan karmaşık nüfus hareketlenmelerini kapsamaması amacıyla bu tanımlama yapılmıştır.

Burada araştırma bağlamında işaret edilmesi gereken önemli nokta, farklı uyruklara ve dünyanın çeşitli yerlerine ait olup yasa dışı yollarla göç etmiş kadınlar gibi yasa dışı yollarla göç eden Arap kadınlarının maruz kaldıkları şiddettir. Uluslararası raporlar ve araştırmalar, yasa dışı yollarla göç eden kadınların organize suç çeteleri ve erkek göçmenlerin yanı sıra gidilen ülkedeki sınır yetkilileri, polis memurları ve devlet görevlileri tarafından şiddetin çeşitli şekillerine maruz kaldıklarını ifade etmektedir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi raporları yıllar önce, Avrupa'ya göç eden kadınlara ve çocuklara uygulanan şiddetin artmakta olduğunu ortaya çıkarmıştır. Raporlar, cinsel şiddet başta olmak üzere genel olarak şiddetin, kadınların yasa dışı yollarla göç etme sürecinin kaçınılmaz ve ayrılmaz bir parçası hâline geldiğini doğrulamıştır⁴¹. Birleşmiş Milletlerin

⁴⁰ Uluslararası Göç Örgütü, a.g.e. ,s. 19.

⁴¹ Birleşmiş Milletler, İnsan Hakları Konseyi, yolcu göçmenlerin durumu, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği raporu, 27.01.2016, s. 17.

Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi, göç edilen ve geçilen ülkelerde kadınların maruz kaldıkları cinsel ve bedensel saldırılara işaret ederek⁴² kadınların başına göçle bağlantılı gelen her türlü insan hakları ihlalinin engellenmesi ve bu ihlallerde bulunan her türlü yetkilinin ve başkalarının cezalandırılması için gerekli tedbirlerin alınmasını talep etmiştir.

Son olarak Avrupa'ya Arap ülkelerinden yapılan yasa dışı göç rakamları, sayılan çeşitlerin üçünde de kadınlarla ilgili net veriler içermemektedir. Bu durum Mağrip ülkelerinden yapılan yasa dışı göçü kapsayan birinci türde net bir şekilde görüldüğü üzere ailesi olmadan münferit olarak göç eden genç kadınlar durumunda olduğu gibi gerginlik bölgelerinden kaçış göçü türünde aileleriyle birlikte göç eden kadınlar durumunda da aynıdır. Fakat yasa dışı göçün çeşitli türlerinde kadınların sayısı, dolaşımdaki rakamların erkekliğinin gölgesinde kalmaktadır.

Yasa Dışı Kadın Göçü: Belirleyiciler ve Nedenler

Avrupa'ya yasa dışı göçmen ihraç eden Arap ülkelerindeki kötü ekonomik durumlar, diploma hamili olanlar başta olmak üzere genç kesimdeki işsizlik ve yoksulluk oranlarının yükselmesi, Avrupa'da daha iyi yarınları ve onurlu yaşamı düşleyenlerin göç etmesi için temel nedenlerdir. Özellikle göçmenlerin kendi ülkeleri ile gidecekleri ülke arasındaki ekonomi farkına bakıldığında bu durum vuku bulmaktadır. 2000'li yılların başlarında Akdeniz'e bakan Arap ülkeleri ile Avrupa ülkeleri arasında kişi başına düşen ortalama gelir bakımından fark 1'e 6'yı geçmiş ve artmaya devam etmiştir. 2000 yılının başlarında kişi başına düşen ortalama gelir Arap ülkelerinde 4.100 ABD doları iken Avrupa'da bu rakam 23.600 dolardır.

Örnek vermek gerekirse Tunus'ta 2015 yılındaki ekonomik büyüme belirgin bir şekilde yavaşlamış ve 2014 yılında da %2,3'ü geçmemiştir. Borçlanma 2014 yılında 25 milyar Tunus dinarıyla yüksek seviyelere ulaşarak gayrisafi yurt içi hasılanın %40'ını tüketmiştir. Genel işsizlik oranı ise 2015 yılının ilk çeyreğinde yaklaşık %15,2'ye ulaşmıştır. İşsizlikle ilgili bu rakam ülkenin bölgeleri arasındaki eşitsizliği kendi içinde gizlemiştir. Öyle ki ülkenin iç kısımlarında kalan bölgelerde işsizlik oranı %25'i geçmektedir. Aynı şekilde kesimler arasındaki eşitsizliği de gizlemiş ve buna göre 2014 yılında yüksek diploma hamilleri arasındaki işsizlik oranları %31 ila %57 arasındadır. Yüksek diploma hamilleriyle ilgili rakamlar da cinsiyet eşitsizliğini gizlemiş

⁴² Birleşmiş Milletler, s.17.

olup 2014 yılında yüksek diploma hamili kadınlardaki işsizlik %41,9 iken erkeklerde %21,7 oranındadır.⁴³ Kesin rakamların bulunmamasına rağmen göstergelerin çoğu ülkede yoksulluğun kapsadığı kesimin sürekli büyümekte olduğunu göstermektedir. Bunun nedeni ekonomik değişimler, bu değişimlerin yarattığı sosyal etkiler, fiyatların sürekli artması ve alım gücünün düşmesi sonucu orta kesimin alt dilimlerindeki durumları kötüleşerek yoksul kesime katılmış olmalarıdır.

Mısır'ın Kamu Seferberliği ve İstatistikleri Merkezi Ajansı tarafından 2015 yılında yapılan açıklamada %26,3 oranla yoksulluk sınırı altında yaşayan Mısırlıların oranının arttığı belirtilmiştir. Bu da Mısırlıların dörtte birinden fazlasının yoksulluk sınırı altında olduğu anlamına gelmektedir. Kamu Seferberliği ve İstatistikleri Merkezi Ajansı tarafından yayımlanan "gelir, harcama ve tüketim" raporu Mısır'da yoksulluk oranının her yıl artmaya devam ettiğini göstermiştir. Öyle ki 2012-2013 yılı raporundaki %26,3 oranı bir önceki yıldan %1,1 oranında artarak bu seviyeye gelmiş ve aşırı yoksulluk oranı nüfusun %4,4 seviyesinde kalmıştır.⁴⁴ Rapor aynı zamanda 18-29 yaş arasındaki gençlerin 2015 yılı Ocak ayında toplam nüfusun %23,6 oranıyla 20,7 milyon kişi olduğunu ve bu gençler arasındaki işsizliğin %26,3 oranına ulaştığını ifade etmiştir.⁴⁵

Fas'ın istatistikleri, Faslıların %14,2'sinin yoksullukla mücadele ettiğini ve %4,2'sinin günlük 8 dirhem gelirle yoksulluk sınırı altında yaşadığını belirtmiştir. Aynı zamanda zengin ailelerden oluşan sadece %10'unun harcamaların %32'sini elinde tuttuğunu ve bunun karşısında yoksullardan oluşan %10'luk bir kesimin harcamaların ancak %2,6'sına sahip olduğunu da ifade etmiştir. Yoksulluk sınırı artarak Faslı kadınlarda %18,9'a ve erkeklerde %19,1'e ulaşmıştır. 21 yaşın altında kalan gençler ve çocuklar ise iş piyasasıyla entegrasyon sağlama yolunda yaşadıkları zorluklardan ötürü yoksullukla ne fazla yüz yüze kalan kesim olmaktadır. Fas'ta 2014 yılında yoksulluk ortalaması ulusal seviyede 0,8 artarak %10 seviyesini aşmıştır. Yoksulluk seviyesi 15 ila 24 yaş arası gençlerde %19,5 yerine %20,2 oranına ve diploma hamillerinde %16,5 yerine %17,5 oranına yükselmiştir.

Mağrip ülkelerinde ekonomik olarak aktif kadınların oranları artmaktadır ve yoksulluk ile işsizlik oranları erkeklere kıyasla daha yüksek kalmaktadır. 2017 yılında kadın işsizliği oranları Tunus'ta %21,5 Cezayir'de %17,5 ve Fas'ta %10,1 olmuştur. Avrupa Birliği'nin göçe karşı aldığı sıkı önlemler karşısında Mağripli kadınlar da yasa dışı göçe yönelmek zorunda kalmışlardır.

⁴³ Nawaat web sitesi, Tunus'un 2015 yılı ilk çeyreğine dair en önemli ekonomi göstergeleri, nawaat.org

⁴⁴ Al-Masry Al-Youm gazetesi, 24.06.2014

⁴⁵ <https://www.aljazeera.net> 09.03.2014

Yasa dışı göç ihraç eden bazı ülkelerdeki ekonomi göstergelerinin düşük olmasına ve özellikle kadınlarda yoksulluk ve işsizlik oranlarının yükselmesine rağmen sadece ekonomik açıklamalar her iki cinsiyetten gençlerin yasa dışı göçe yönelmelerini açıklamamaktadır. Her ne kadar araştırmacı yasa dışı göçün nedenlerini ve gerekçelerini çözümlenmeye çalışsa ve her ne kadar kuramsal araçlar kullansa da ekonomik yaklaşım böylesi karmaşık bir olguyu tek başına anlamaya ve açıklamaya yeterli olmamaktadır.

Her iki cinsiyetten ekonomik durumu orta ve orta üzeri olan ve bazı Arap ülkelerinden gelen yasa dışı genç göçmenlerin bulunması bu tezi doğrulamaktadır. Öyle ki bazı olaylar, yasa dışı göçte bulunanların veya bulunmak isteyenlerin illaki göç öncesi işsiz veya yoksul kesimden olmak zorunda olmadıklarını, aksine aralarında mühendisler ve doktorlar gibi yüksek yetilere sahip kimselerin de bulunduğunu göstermiştir.

Öte yandan Moritanya ve Yemen gibi bazı Arap ülkeleri, resmî rakamlara göre Tunus, Fas, Cezayir ve Mısır'dan daha yoksul olmalarına rağmen Avrupa'ya yasa dışı göç istatistiklerinde oldukça az görülmektedirler. Yine de bu olguların yaygınlaştıkları diğer bölgelere nazaran bu iki ülkede de aynı derecede kötüye gitmediği tezi tercih edilmektedir.

Avrupa'ya yasa dışı kadın göçü olgusunun nedenlerini anlamaya çalışma süreci, olguyu anlama çalışmalarında psikolojik boyutları da uzak tutmamalıdır. Sonuçta yaşam alternatifleri aranan zorlu yolculuk, diğer bir yandan kadının benlik arayışı yolculuğu ve kadınların dertlerle ve sorunlarla dolu sosyal bir gerçekten kaçma yolculuğu da olabilir. Burada araştırmacı, yasa dışı göçmen veya göçmen aday kadınların kişisel deneyimlerine derinlemesine inmeyi gerektiren psikolojik yaklaşımla kendini karşı karşıya bulmaktadır. Kuşkusuz böyle bir yaklaşım, yasa dışı kadın göçünün gizli yanlarını anlamada ve buna ışık tutmada önemlidir. Kuşkusuz yukarıdaki yorumlamalar, çeşitli kadın göçü durumuna uygulanabilmektedir. Fakat genel olarak göç içerisindeki oranını tahmin edebilmek ve bunun yasa dışı göçe yönelecek kadınlara temel bir tez oluşturduğundan emin olabilmek daha büyük çabaya ihtiyaç duymaktadır.

Belki de psikolojik yaklaşım psiko-sosyolojik boyutları irdelemeyi gerektirmektedir. Bunu gerçekleştirebilmenin yolu, yasa dışı göç aday kızların sosyalleşme yollarını sorgulamaktan, gençlerimizin içerisinde büyüdüğü bu sosyalleşme süreçleri içerisindeki aksaklıkları araştırmaktan, sosyalleşmenin tarzlarını anlamaktan ve bu sosyalleşme süreciyle ilgili bilinç seviyesini, seyrini ve her iki cinsiyetten gençlerin, ergenlerin ve çocukların

günlük yaşamını nasıl etkilediğini idrak etmekten geçer. Bu seviyede, her iki cinsiyetten Arap gençlerinin kimlik krizi belirtileri ve kimlikleri hakkında çeşitli sorular ortaya atılmaktadır. Aynı şekilde bu kimliklerin yasa dışı göç adayı gençleri çekmedeki ve onları yasa dışı göç şebekelerinin eline düşürmedeki rolü hakkında da bazı soruları ortaya atmaktadır.

Bu gibi karmaşık sorular, kuşkusuz anlama ve anlamlandırma çalışmalarının özünde yer bulmakta ve Arap ülkelerindeki her iki cinsiyetten gençlerin ve ergenlerin sosyal ağlarla olan ilişkileri hakkında daha kritik -cevapları henüz bulunmayan- soruların ortaya atılmasında rol oynamaktadır. Aynı şekilde gençlerin ve ergenlerin genel olarak aile ve toplum kontrolünden uzak ve açık bir dijital sahada hangi şekilde var oldukları hakkında da bazı soruları ortaya atmaktadır. Çünkü bu alan kaçakçılık, organize suç ve insan ticareti çetelerinin aktif oldukları bir yer hâline gelmiştir.

Belki de yasa dışı göç olgusunun bütün olarak kötüleşmesi, yolun sonunda kendilerini barındıracak, düşlerini kavrayabilecek ve yaralarını sarabilecek bir vatan arayan kadın ve erkek göçmenlerin girdikleri yorucu bir yolculuğu anlamlandıracak başka anlamlar taşımaktadır. Sonuçta bu yolculuk, içerisinde denizin derinliklerinde ölme tehlikesi barındırmasına rağmen gençlerin kendilerini kucaklayabilecek herhangi birini aradıkları bir yolculuktur. Göçmen gençlerin bu nihilist bakışı ve hayatlarını riske atmaları, belki de kendisine ait olma hissini taşıyan vatandaşlar yaratamayan vatanların yükünü taşımaktadır. Öyle ki bu vatanlar, kendisine aidiyet hissini oluşturmaktan aciz kalmakla yetinmeyip kadın veya erkek yasa dışı göçmenin kendisi için değerli olabilecek her şeyi terk etmesini ve bağlı olduğu her şeyi “yakmasını” sağlayacak aksi bir anlayış yerleştirmiştir.

Sonuç

Bugünkü yasa dışı göç, çeşitli ülkelerdeki karar vericilerin, politika yapımcıların ve araştırmacıların her zamankinden çok dikkatini çeken en belirgin uluslararası göç dönemeçlerinden biri sayılmaktadır. Fakat bu göçün dışı yüzü hâlâ beklenen ilgi seviyesinin altında kalmaktadır. Ayrıca bu dönemecin Arap boyutuyla ilgili Arap dünyasındaki araştırmalar ve resmî kurumların ilgisi yok denecek kadar azdır. Bu durum, Arap kadınının Avrupa'ya yasa dışı göç sahnesindeki varlığının günden güne artmasına ve olayların bunu doğrulamasına rağmen vuku bulmakta ve ulusal ile bölgesel resmî istatistikler ve rakamlar durumu tamamen göz ardı etmektedir.

Avrupa'ya yasa dışı kadın göçü, Avrupa'ya Maşrik'tan ve Mağrip'ten Arapların tarihî göç hareketinin doğal bir uzantısıdır. Yasa dışı kadın göçü ayrıca daha iyi bir yaşam arayışı için yapılan ve yapanları daha aydınlık bir yarına kavuşacaklarına inandırarak hayatlarını tehlikeye attıran ıstırap dolu bir yolculuğun ayrılmaz bir parçasıdır. Bu yolculuk, ana vatanlarının maddi ve manevi rahatlık ve güvenlik düşlerini karşılamaktan aciz kalması sonucu kadın ve erkek yasa dışı göçmenlerin yeni bir aidiyet arayışı ve kimlik krizi yolculuğundan ibarettir.

III. BÖLÜM

BEYİN GÖÇÜ VE DIASPORA

MISIR DİASPORASI VE DİASPORADAKİ MISIR MUHALEFETİ: “MÜSLÜMAN KARDEŞLER” VE “MISIR DEVRİM KONSEYİ” KARŞILAŞTIRMASI

Khalil Al-Anani*

Saif Alislam Eid**

Giriş

Mısır, 11 Şubat 2011’de eski cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek’in devrilmesi sonrasında 25 Ocak devriminden bu yana belli başlı birtakım siyasi ve toplumsal dönüşümlere tanıklık etmiştir. Devrimle birlikte gelen bir takım olumlu umutların oluşmasına ve yurt dışında bulunan Mısırlıların sağlam bir demokratik sistem inşa edilmesine katkıda bulunmak için ülkelerine geri dönmelerine imkân tanıyan Muhammed Mursi yeni bir dönemin başlangıcını müjdelemiştir. Buna rağmen, demokratik yollarla seçilen ilk Mısır cumhurbaşkanı olan Muhammed Mursi’ nin devrildiği Temmuz 2013 darbesinin akabinde Mısır’daki siyasi yapının çökmesi ve ardından gelen baskı dalgasıyla bu umutlar kesilmiştir. Darbe sonrasında özellikle Müslüman Kardeşler grubuna ve Mübarek’i deviren devrimci güçlere bağlı ya da bağlantılı olan kimseler baskı ve zulüm korkusuyla ülkeyi terk etmeye başlamıştır. Ülke, İslami ve devrim güçlerinin sembollerinden olan birçok kimsenin siyasi ve güvenlik gerekçeleriyle ülke dışına çıkması ile birlikte yeni bir diaspora dalgasına tanık olmuştur. Her ne kadar 2013’ten bu yana ülkeyi terk eden Mısırlıların sayısı hakkında belgelenmiş rakamlar bulunmasa da sayılarının birkaç bine ulaşabileceğine dair göstergeler bulunmaktadır.

Araştırma diasporadaki Mısırlı muhaliflerin yapısal analizi noktasında nitel yöntemle dayanmakta olup, bu hususta iki temel araç kullanılmaktadır;

* Doha Lisansüstü Çalışmalar Enstitüsü, Siyaset Bilimi, Öğretim Üyesi, Katar
* Doha Lisansüstü Çalışmalar Enstitüsü, Doktora Öğrencisi, Katar

birincisi diasporadaki bazı Mısırlı muhalefet liderleri ile yapılan röportajlar üzerinden yapılandırılmamış görüşmeler, ikincisi ise bu liderlerin toplantı ve açıklamalarını test ederek yapılmış olan söylemlerinin eleştirel analizidir. Bu görüşmeler Mısır muhalefetinden yurt dışında bulunanların en fazla varlık gösterdiği ülkelerden biri olan Türkiye’de gerçekleşmiştir. Öte yanda araştırmamız benzerlik ve farklılık noktalarını tespit etmek için “Müslüman Kardeşler” ve “Mısır Devrim Konseyi” gruplarını birbirleri ile karşılaştırmaya odaklanmaktadır.

Diasporadaki Muhalefet

Geçtiğimiz on yıllarda dış muhalefetin rolü, diaspora veya diasporada aktif olanlar ile ilgili bir literatür gelişmiştir. Bu literatür, Latin Amerika, Güney Akdeniz ve Güneydoğu Asya’da meydana gelen üçüncü demokrasi dalgası ile hayat bulmuştur. Aynı şekilde 80’li yılların sonlarında Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Doğu Avrupa’da meydana gelen siyasi dönüşümlerle birlikte daha da gelişmiştir. Diaspora çalışmalarının literatürü, yurt dışındaki muhalefet hareketlerinin demokratik geçiş sürecinde oynadığı farklı rolü göstermektedir. Bazı araştırmalar, 60’lı ve 70’li yıllarda Benin, Sierra Leone veya İran gibi bazı Afrika ülkelerinde ve 2003’teki Amerika Birleşik Devletleri işgali öncesinde Irak’ta olduğu gibi yurt dışındaki muhalefetin siyasi değişim ve demokratik geçiş konusunda önemli bir rol oynadığını iddia eder. Bazı diğer araştırmalar Libya, Yemen, Mısır ve Suriye gibi bazı Arap ülkelerinde olduğu üzere ülkelerindeki demokratik geçişe etkisinin bulunmadığını ya da olumsuz etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Arap baharı devrimlerinin başarısızlık göstermesinden bu yana yurt dışındaki muhalefetin veya diaspora muhalefet liderlerinin istenilen değişim vaatlerine ulaşmak konusundaki rolünün zayıf olduğuna dair birçok gösterge bulunmaktadır. Hatta bazıları Mısır, Suriye, Yemen ve diğer bazı ülkelerde olduğu gibi yurt içine bir yük hâline gelmişlerdir. Araştırmamız, geçtiğimiz yıllar içerisinde diasporada varlık göstermeye başlayan ve 3 Temmuz 2013 darbesi sonrasında bir takım örgüt, hareket ve grupların oluşması şeklinde ortaya çıkan diasporadaki Mısır muhalefetinin durumunu inceleyerek, diaspora muhalefetlerinin demokratik geçiş konusundaki etkinlik boyutunu tespit etmeye çalışmaktadır.

Diasporadaki muhalefet hareketleri ve gruplarının, hedeflerini gerçekleştirme ve bunların en önemlisi asıl ülkelerinde demokratik geçişi gerçekleştirmek için baskı oluşturma konusundaki başarı ve başarısızlık deneyimleri çeşitlilik arz etmektedir. Öte yandan bu durum ana devlet ile bu

grupların aktif olduğu misafir eden devlet arasındaki ilişkiler gibi birtakım farklı faktörlere bağlı bulunmaktadır. Bu durum, misafir eden devletin göçmen muhaliflerin kabul edilebilir düzeyde herhangi bir siyasi faaliyette bulunmasına izin vermesi ile ilgili olduğu gibi, aynı zamanda yabancı toplulukların açıklık veya kapalılık boyutu, yaşadıkları yeni topluma uyum sağlayıp sağlayamadıkları ve öz kimliklerini koruyup koruyamadıkları noktası ile de ilgilidir.

Yurt dışındaki muhalefet biçimleri, siyasal söylemlerinde radikal yöntemler benimseyen gruplar ile daha ılımlı bir takım fikir ve araçlar benimseyen gruplar arasında değişmektedir. Örneğin, Maria Quinova, yurt dışındaki Arnavutluk muhalefeti araştırırken, ülke dışında bulunan muhalefetin birtakım farklı şekillere sahip olduğu ve bunların radikal ile olumlu muhalefet arasında değiştiğini ortaya koymuştur. Aynı zamanda Quinova, yurt dışındaki muhalefetin rejimi değiştirmek için bir araç olarak şiddeti kullanması ve muhalefetin şiddete başvurma veya uzak durma konusunda yapmaları gerekenleri ifade etmiştir.¹ Öte yandan muhalefetin ana unsuru sayılan belirli bir konuyu benimseme ve savunma yeteneği, kendisine ve davasına dışarıdan destek bulma becerisi noktasında önemli bir rol oynamaktadır. Fransa'ya göçmüş bulunan Ermeni azınlıklar yirminci yüzyılın son çeyreği içerisinde Osmanlı devleti döneminde meydana gelen "Ermeni Soykırımı" olaylarını bir merkezi mesele hâline getirmiş ve böylece kendisine uluslararası destek çekmeyi başarmışlardır. Araştırmacı Hâkim Rüstem'e göre Ermeniler görünümelerini daha iyi yaşam şartları arayan göçmen grupları yerine, ana vatanlarından kovulmuş bir toplum olarak değiştirmeyi başarmışlardır². Ayrıca Ermeniler kendilerini ana vatanlarından zorla gönderilmiş Fransız toplumu içerisinde "beyaz imha" olarak bilinen eritmeci Fransız politikalarına karşı direnen bir toplum olarak görmektedirler. 1998 yılında "Ermeni Soykırımı"nın resmi olarak kabul edilmesi, bu hareketin özgürlüğünü destekleme, hareket imkânı sağlama ve Ermeni kimliğinin korunması için konferanslar düzenlenmesi konusunda önemli bir rol oynamıştır. Genel olarak diasporadaki muhalefetin etkinlik durumları, misafir eden ülkelerin durumlarına göre farklılık göstermektedir.

Bu çalışma, Mısır'daki mevcut siyasi durumun değiştirilmesine etkili bir şekilde katkıda bulunabilecek birleşik bir Mısır dış muhalefetinin oluşmasını

¹ Maria Koinova(2006,22 Mart), "Diaspora Involvement in Ethno-National Violence: Causal Mechanisms and the Cases of Kosovo, Chechnya and Nagorno-Karabakh" Paper presented at the annual meeting of the International Studies Association, Town & Country Resort and Convention Center, San Diego, California, USA.

² Hakem Al-Rustom(2013), "Diaspora Activism and the Politics of Locality" A Companion to Diaspora and Transnationalism, A. Quason (ed.) (Malden, Mass: Willey-Blackwell).

önleyen çeşitli zorluklar bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu zorluklar yurt dışındaki Mısır muhalefetine yapıyla ilgili zorluklar, Mısır bağlamında yur tiçi ile yurt dışı arasındaki ilişkiler, bunun yanında mevcut bölgesel ve uluslararası bağlamlar arasında değişmektedir.

Mısır Diasporasının Yurt dışındaki Haritası

Mısır muhalefetine sembol ve oluşumlarından birçoğu Mısır'dan ayrılmak ve muhalif siyasi faaliyetlerine yurt dışında devam etmek zorunda kalmışlardır. Bu durum 3 Temmuz 2013 darbesi öncesinde kurulmuş bulunan muhalif oluşumlar için geçerli olduğu gibi, belirli bir ideolojik temel üzerine kurulu bulunan eski oluşumların tarzına sahip olmayan ve yeni kurulan bir takım yeni oluşumlar için de geçerlidir. Bu yeni oluşumlar, yurt dışındaki muhaliflerin saflarını birleştirmek, ideolojik renklere bürünmeyerek birliktelik sağlamaya çalışmak, geçmişin hatalarından ders çıkarmak ve darbe sonrasındaki dönemde Mısır muhalefetine varlığını sürdürebileceği bir stratejik tasavvur ortaya koymak için çalışmışlardır. Bu bağlamda ortaya çıkan yapılanmalar iki bölüme ayrılmakta olup birincisi Temmuz Darbesi öncesinde uzun süredir var olan yapılanmalardır. Bunların en önemlisi ise 2013 yılında iktidardan indirilen Müslüman Kardeşler cemaatidir. Bazı İslami ve liberal parti liderleri, siyasi çalışmalarını yurt dışında tamamlamak için ülkeden ayrılmak zorunda kalırken, Temmuz gösterilerinden henüz birkaç gün önce kurulmuş olan "Ulusal Meşruiyeti Destekleme İttifakı" gibi bu dönemde yeni ortaya çıkan bazı oluşumlar da bulunmaktadır. Ancak yaşanan koşullar bu tür yapılanmaların uzun süre devam etmesine izin vermemiştir. İkinci kısım ise yurt dışında bulunan farklı muhalif siyasi renkleri daha büyük bir şemsiye altında toplayan, muhalif çalışmalara uygun yeni bir takım yapılanmaları oluşturmak için yurt dışında kurulan oluşumlardır. "Mısır Devrim Konseyi", "Yurt dışındaki Mısır Parlamentosu" ve "Yurt dışındaki Mısır'ın Basın Mensupları Birliği" bunlara örnek olarak gösterilebilir.

Araştırma, 3 Temmuz 2013 darbesi sonrasında yurt dışında teşkil edilen devrim konseyi üyelerinin birçoğu ve bazı liderlerin, yurt dışına kaçmak zorunda kalan Müslüman Kardeşler cemaatinin sonrasındaki rollerini değerlendirmek için, siyasi rollerinin analiz edilmesine odaklanmaktadır. Yine araştırmamız Mısır Devrim Konseyi'ni, 3 Temmuz 2013 darbesi sonrasında yurt dışında kurulan bir muhalif yapı olarak yurt içi ve yurt dışı ilişkileri bağlamında değerlendirirken, kuruluşundan bu çalışmanın

hazırlandığı güne kadar 5 yıl geçmiş olan bu yapının sunmuş olduğu girişimler doğrultusunda, ulusal vizyonu şekillendirmeye çalışan düzenli ve etkili bir muhalefet yaratmadaki etkinliğini ve bir bütün olarak Mısır muhalefetinin yurt dışındaki etkinliği bağlamında ele almaktır.

Mısır Devrim Konseyi

Mısır Devrim Konseyi Temmuz 2013'te yaşanan devrimden bir yıldan az bir süre sonra, 2014 yılının Mayıs ayında yayınlanan Brüksel bildirgesinin pratik bir tercümesi olarak İstanbul/Türkiye'de kurulmuştur.³ Bu bildirge, Mısır muhalefetinin gruplandırılması için birtakım prensipler içeren bir bildirgedir. Sonrasında ortak çalışma ilke ve noktalarının oluşturulması için Brüksel bildirgesine Kahire bildirgesi eklenmiştir. Böylece konsey, yurt dışında kurulan birçok muhalif yapılanmanın Temmuz darbesine karşı çıkan ulusal güçleri bir araya getirme noktasında yaşadıkları başarısızlık sonrasında, yurt dışında bulunan farklı muhalefet güçleri yelpazesini içeren bir çatı kurum olarak göreve başlamıştır. Temel sorun ideolojik aidiyetin baskınlığı noktasında ortaya çıkmıştır. Bu durum konseyin şu tanımında da açıkça görülmektedir; "Yurt dışında bulunan Mısır vatandaşlarını ve hareketlerini, siyasi yönelimler ve fikir bağlılıklarındaki farklılıklar gözetilmeksizin bir araya getirmeye çalışan kurumdur..."⁴ Konsey 2014'te kurulduğunda, liderleri arasındaki ideolojik çeşitlilik ile öne çıkmıştır. Konseye, İngiltere'deki Chatham House Institute'da akademik bir araştırmacı olan Dr. Maha Azzam başkanlık etmiştir. Konseyin başkan yardımcısı, eski bir hâkim olan ve belirli bir ideolojik gruba bağlı olmayan "Velit Şerabi" olmuştur. Bazı liderlik pozisyonları ise ideolojik akımların üyelerine verilmiştir. Örneğin istifasından önce siyasi ve ekonomik büro başkanı olarak görev yapan Amr Darrac ve hukuk bürosu başkanlığını yürüten Usame Rüştü İslamcı kesime bağlı şahsiyetlerdir.⁵ Konuşmacılar arasında: Konsey genel sekreterliği görevini üstlenen ve konseyin İstanbul'da ilk konuşmasını yapan Muhammed Şerif Kamil de vardır. Uluslararası ilişkiler komitesi başkanı Ahmet Amir, medya ofisi başkanlığı görevini yürütmüş olan Ahmet Hasan Şarkavi, insan kaynakları komitesi başkanı Samir Areki ve sivil toplum hareket grupları komitesi başkanı Amr Adil gibi belirli bir ideolojik eğilim

³ "Brüksel Belgesi Mısır devrimcilerini tekrar birleştirecek mi?", Al-Jazeera Net: Tarih: 10/5/2014, link: <https://bit.ly/2Y6TFWm>

⁴ Mısır Devrim Konseyi, "Biz Kimiz", link: <https://bit.ly/2JapCae>

⁵ Ömer Uveys(2016), "Mısır Devriminden 15 kişinin istifası...", "Konseyde Medya Gürültüsü", Arabi 21, 3.2.2016, Link: <https://bit.ly/2X4XLBP>

ile bağlantısı olmayan diğer bazı muhalifler de bulunmaktadır. Bu konseyin eklem noktalarında Müslüman Kardeşlerin üyelerinin kontrolünün hakim olmadığı ve bizzat muhalif siyasi gruplara üye olmayanların daha fazla rol oynadığı yeni bir tarz temsil ediliyordu ki, bu durum kuruluş aşamasında bir çeşit olumlu bakış açısı ortaya koymuştur.

Mısır Devrim Konseyi'nin faaliyet aşamaları üç farklı bölüme ayrılabilir. Bunlardan birincisi kuruluş, hedef ve stratejilerin belirlenme, ikincisi bazı hedeflerin hayata geçirilme ve üçüncüsü ise istifalar ve gerileme aşamasıdır.

Kuruluş ve Hedefleri Belirleme Aşaması

Kuruluşunun sonrasında konsey, plan ve hedeflerini belirlemeye ve muhalefet sahnesini yurt dışındaki diasporadan yönetmeye çalışan yeni siyasi varlığı çerçevelemeye başlamıştır. Bu bağlamda aşağıdaki gibi bir takım hedefler belirlemiştir:

- Devrimci güçlerin birlikte saf tutması, geçmişteki fikir ayrılıklarının aşılması,
- Geleceğe yönelik vizyon oluşturulması,
- Ocak devrimine uluslararası desteğin artırılması,
- Ocak devriminin hedeflerini gerçekleştirmek için bir geçiş projesi oluşturulması,
- Yolsuzlukların dağıtılması ve derin devletin ortadan kaldırılması,
- Şeffaflığa dayalı yeni kurumların oluşturulması,
- Hukukun saygınlığı oluşturulmasıdır.

Bu hedefler, bu dönemde yurt dışındaki Mısır muhalefetini İslamcılar ve diğerleri diye ideolojik sınıflara ayıran ihtilaf noktalarına koyulan mesafeyi ve konseyin başlangıçtaki gücünü göstermekteydi. Öte yandan konseyin 25 Ocak devrimini bir referans noktası alması ihtilafların azaltılmasında etkili olmuştur. Bu durum, konsey üyelerinin, rejim karşısında bir devrim ve reform gücü oluşturma isteğini arttırmıştır. Ortada her ne kadar Mısır muhalefetinin etkinliğe engel teşkil eden politika ve düşünce kutuplaşmaları bulunsa da konseyin hedefleri noktasında bir fikir birliği söz konusudur. Bu nedenle konsey yurt dışındaki tüm siyasi muhalefet renklerine açık ve kapsayıcı görünmüştür. Bu durum aynı zamanda devrim konseyinin internet sitesinde bulunan katılım formunda da dile getirilmektedir. Formda bildikleri dillerin sayısı ve üç farklı kurul üyesinin tavsiye yazısı gibi noktaların bulunması, konseyin beceri sahibi ve güvenilir kimseleri çatısı altına almak istediğini

ortaya koymaktadır. Bu aşamada Mısır Devrim Konseyinin, yurt dışındaki Mısır muhalefetini yöneten bir yapılanma olarak güçlü ve iyi bir noktada faaliyetlerine başladığını söylemek mümkündür.⁶

Dış Çalışma Aşaması

Bu aşamada konsey teorik çalışmalardan saha çalışmalarına geçmiş ve Mısır muhalefetinin yurt dışındaki faaliyetinde somut bir değişiklik meydana getiren bir faaliyet dalgası başlatmıştır. En önde gelen faaliyetleri, konseyin birkaç liderinin Mısır rejimini boykot etmek için "Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği" ni teşvik etmek amacıyla Malezya'yı ziyaret etmesi ve Asya ziyaretinde olduğu gibi dış ziyaretler düzenlemeleri olmuştur. Heyet, Malezya'yı, Mısır dikta rejimini kınamak için BM güvenlik konseyindeki sandalyesini kullanmaya çağırmıştır. Bu durum, Müslüman Kardeşlerin tek başına Mısır rejimi kınamak için uluslararası sistemleri harekete geçirmekte başarısız olması sonrasında, muhalefet liderlerinin görünümündeki değişikliği ortaya koymaktadır. Öte yandan konsey, Trump yönetimi iktidara gelmeden önce Amerika Birleşik Devletleri'ne de bir ziyarette bulunmuştur. Son derece önemli ve etkili olan bu ziyaret Sisi rejimini kızdırmış, gerek konsey üyeleri gerekse diğer muhalif yapılanmaların üyeleri hakkında tahkikat başlatılmasına, baskıcı adımların atılmasına ve bu kapsamda Mısır içerisindeki mal varlıklarına el konulmasına ya da yurt dışındaki davetlerinin rejim tarafından farklı şekillerde baltalanmasına ve kuşatılmasına neden olmuştur. Bunlardan Mısır rejiminin, yurt dışındaki Mısır muhalefet hareketlerinin sonuçlarından birtakım tehlikeler sezdiği görülmektedir. Mısır Devrim Konseyi ise diaspora muhalefet türlerinden herhangi bir yapılanma olarak faaliyetlerine devam etmiştir. Konsey, daha önce kurulan yapılanmaların düştüğü hatalardan kaçınmaya çalışmış, Mısır dışındaki tüm muhalif hareket organizasyon ve aktörleri kapsayan bir çatı oluşturmuştur. Yanı sıra devrim konseyi, çalışmalarının başında yurt dışında bulunan Mısır muhalefet hareketlerinin ideolojik anlayışların baskın geldiği veya muhalefet kanadında kendi çıkarları için tekelleşen dağınık hareketler yerine uyumlu ve tutunan bir yapıya dönüşüm noktasını temsil etmiştir. Ancak devrim konseyi pek çok zorlukla karşı karşıya kalmıştır. Bunların en öne çıkanı; konseyin, Mısır içindeki sahneyi yönetmeye çalışan bir dış muhalefet yapılanması iken, muhaliflere uygulanan baskı ve şiddet nedeniyle Mısır içinde güçlü desteği bulamıyor olması ve Mısır içindeki devrimci çalışmaları olumsuz yönde

⁶ Daha fazla bilgi için internet sitesinde bakınız: <http://ercegypt.org/>

etkileyen şiddetli kutuplaşmadır. Öte yandan Mısır toplumunun Temmuz 2013 darbesinden bu yana yaşadığı fırtınalı ekonomik krizin gölgesinde yurt dışındaki muhalefetin normal vatandaşların yaşadıkları temel sorunlardan uzakta kalmaları korkusu, yurt dışındaki muhalefetin yurt içindeki zihinlerde olumsuz görüntüsü ve rejimin yurt dışındaki muhalefeti hainlik ve yabancı güçlere çalışmakla suçlaması gibi durumlar söz konusudur. Ayrıca konsey hedefleri için gerekli olan bölgesel ve uluslararası desteklerden de yoksundu. Yine birtakım sloganlar ve genel tavırlar dışında rejimden nasıl kurtulacağı konusunda net bir plan da sunmamıştır. Tüm bu zorluk ve problemlerin yanı sıra yurt içinde Müslüman Kardeşlerin yaşadığı krizin de yükselmesi ile konseyin etkinliği de etkilenmeye başlamış ve bazı üyeler arasında rejim ile nasıl başa çıkılacağı konusunda anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Müslüman Kardeşlerin konseyde egemen olduğu yönünde artan suçlamalar ve bazı liberal ve sol kişiliklerin konsey üyeliğine katılma konusundaki isteksizlikleri de bulunmaktadır. Tüm bunlar gerek örgütsel açıdan gerekse sahadaki çalışmaları noktasında hareketin ve etkinliğinin zayıflamasına neden olmuştur.

İstifalar ve Gerileme Aşaması

Öncelikle ideoloji anlaşmazlıkları devrim konseyinin temelinde derin sürtüşmelere neden olmuş, yurt dışındaki Mısır muhaliflerini sarsan anlaşmazlık dalgası ile birlikte konseyin ışığının sönme ve etkinliklerinin gerileme aşaması başlamıştır. Öyle ki, İslamcılar ve laikleri, rejimle başa çıkmak için standart stratejiler üretebilecek tek prensipler ve hedefler üzerinde bir araya getirmek zor görünüyordu. Teori ve uygulama arasındaki somut boşlukla birlikte, muhalefetin siyasi sorunları çözme konusunda bilimsel yöntemleri izlemede bir tür isteksizliğe neden olmuştur. Bazı uluslararası forumlarda dönemsel protokol katılımları hâline gelen birçok etkinlik ziyaret ve gösterilerin tek bir çizgi hâline gelmesi, devrim konseyinin faaliyetlerini, yurt dışındaki Mısır muhalefetinin bir bölümü olarak birtakım rutin çalışmalar şekline büründürmüştür. Tüm bu engellerle karşı karşıya kalırken konsey durgunluğa doğru geçmiş ve konseyin hayati görülen rolü gerilemeye başlamıştır. Öte yandan konseyin belirli zaman dilimleri için ortaya koyduğu planların hiçbirisini gerçekleştirilmemiş, örneğin 2015 yılında Mart ve Aralık ayları arasında yapmayı planladığı ekonomik konferans gibi temel hedeflerini hayata geçirmeyi başaramamıştır. Bunun nedeni ise finansman azlığı ve muhalifler arasında anlaşmazlıkların patlak vermesidir.

İstifaların da başlaması ile birlikte konseyi diğer muhalif yapılanmalardan ayıran ideolojik çeşitlilik de yıkılmıştır. Siyasal ofis başkanı Amr Derrac, genel sekreter Muhammed Şerif Kamil, basın ofisi başkanı Ahmet Hasan Şarkavi ve konsey aktivistlerinden Kutup El Arabi ve Ahmet El Bakeri gibi isimlerin istifaları ile birlikte yaşanan istifalar zinciri, konseyin yönetim yapısını da derinden etkilemiştir. Bu durum bir bütün olarak yurt dışındaki Mısır muhalefetinin bir araya gelme gücünün bulunmadığı ve Mısır devrimi konusunda özel bir projede anlaşma sağlanamadığı suçlamalarına neden olmuştur. Müslüman Kardeşler ve Fazilet Partisi'nin, Mısır Devrim Konseyi içerisinde resmi bir şekilde varlık göstermeye devam etmesi, konseyin ihvanlaştığı ve kararlarında Müslüman Kardeşlerin egemen olduğu yönünde birçok suçlamayı beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte bazı İslami partilerin çekilmesi sonrasında devrim konseyi içinde Müslüman Kardeşler ve Fazilet Partisi dışında Ulusal Meşruiyeti Destekleme İttifakı'ndan hiçbir parti kalmamıştır.

Konsey, Mısır'ın iç sahnesinde etkin olmayan, gerçekte doğru bir vizyona sahip bulunmayan ve Mısır'ın yaşanan gerçeklerinden kopuk bir takım çağrılarda bulunmaya devam etmiştir. Yurt dışındaki muhalefet ile yurt içindeki Mısır gerçeği arasında örneğin Sudan'da sivil isyan olayının başlatılması çağrısında olduğu gibi tam bir kopukluk durumu ortaya çıkmış ve bu çağrı içeride Mısır sokaklarında hiçbir karşılık bulamayarak, kuruluşundan iki yıl sonra konseyin etkisizliğini ortaya koymuştur.⁷

Mısır Devrim Konseyinin deneyimi birçok duraklardan geçmiştir. Ancak özetle bu deneyim, başarısızlığının gerekçelerini araştırmayı hak eden bir deneyim sayılmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın temel hedefinin yurt dışında bulunan Mısır muhalefetinin etkinliği olduğuna hükmedebiliriz. Mısır Devrim Konseyinin istifa eden genel sekreteri Muhammed Şerif Kamil ile yapılan röportajda Mısır Devrim Konseyinin başarısızlığına neden olan sebepleri açıklamıştır. Kendisine göre bu sebepler belirli bir ideolojiye bağlı kalmaksızın bir bütün olarak Mısır devrimi projesine hizmet etmek için çalışan anlaşma sağlanmış hedefler gerçekleştirilmek istenirken, konseyin yan konulara girerek birlikte saf tutma olgusunu yitirmesi olduğunu söylemiştir. Aynı şekilde Mısır içerisindeki koşullar ile gerçekçi olmamakla nitelendirilen yurt dışındakiler arasında koordinasyon bulunmaması söz konusudur. 2014 yılından bu yana Müslüman Kardeşler cemaatinin tanık olduğu iç anlaşmazlıklar da yurt dışındaki en büyük siyasi cemaat olması itibari ile

⁷ "Mısır Devrim Konseyi, Sudan'a benzer sivil itaatsizlik çağrısında bulundu", Al-Sharq, 12/6/2019, link: <https://elsharq.org/62288/>

konseyin etkinliğini etkilemiş ve bunun üzerine konsey etkinliğinin büyük bir bölümünü kaybetmiştir. Aynı şekilde sadece Mısır Devrim Konseyi değil, bir bütün olarak Mısır muhalefetine olumsuz etki eden birtakım dış faktörler de bulunmaktadır. Örneğin sahada bir şeyleri değiştirmek veya kamu bilincini sistemli bir şekilde geliştirmek için net stratejiler bulunmaksızın, sadece kızgınlığı arttıran bir takım basın çalışmalarında yarışılmıştır.⁸

Özetle Devrim Konseyi'nin deneyimi; sınırlı etkisi, yurt dışındaki hareket ile yurt içindeki muhalifler arasında çabaları birleştirerek daha fazla stratejik kazanım elde etmek için iletişim imkânı bulunmaması, yurt dışındaki muhalifleri yurt dışındaki ana muhalefet aktörleri arasında anlaşma sağlanan konsey vizyonunu yaymak ve genellemek için daha fazla araç ve kaynak kullanılmaması, bazı siyasi güçlerin ileri sürdükleri nedenlerle ya da herhangi bir sebep göstermeden konuyla başa çıkma konusundaki isteksizliği ve liderin şahsiyetinde anlaşma sağlanamadığı için liderlik rolünün bulunmaması gibi durumlar nedeniyle konseyin bir yere kadar uzlaşma sağlamayı başarmış olması, yurt dışı muhalif yapılanmayı dönüştüren gerekçe ve sebepleri de kapsayan eleştirel bir çerçevede değerlendirilebilir. Tüm bunlar liderli bir siyasi örgüt olarak konseyin, bileşenlerinin önemli bir kısmını kaybetmesine neden olmuştur.

Türkiye'deki İhvan Diasporası

3 Temmuz 2013 darbesi ve ardından gelen baskı dalgası Müslüman Kardeşlerin pek çok üyesi ve liderlerinin Mısır'dan kaçmasına ve yurt dışına çıkmasına neden olmuştur. Bunun Müslüman Kardeşlerin maruz kaldığı ilk baskı ve üyelerinin ve liderlerini ilk defa yurt dışına kaçmaya mecbur kalışları olmadığını söylemek yerinde olacaktır. Cemaat, 50'li yılların sonlarında ve 60'lı yılların ortalarında cumhurbaşkanı Cemal Abdülnasır tarafından birtakım baskılara maruz kalmış ve bu nedenle diaspora dalgasına tanık olmuştur. Bu kez diaspora dalgası, özellikle de İslamcılarla ilişkilerde bölgesel ve uluslararası koşulların ve bağlantıların değiştiği bir zamanda gerçekleşmiştir. 50'li ve 60'lı yıllarda Müslüman Kardeşlere ev sahipliği yapan Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkeler bugünün en kötü düşmanlarına düşmüşlerdir. Bu sırada Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde popülist sağın yükselişi ve beraberinde Müslümanlara özellikle de siyasal İslamcılara karşı getirdiği düşmanlık, İslamofobi dalgasının artmasına neden olmuştur.

⁸ "Mısır Devrim Konseyi Genel Sekreteri'nin istifası... İşte nedenleri" Al-Araby El-Jadeed, 8/19/2018, link: <https://goo.gl/mucjDH>

Darbeden bu yana ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan İhvan üyelerinin sayıları hakkında rakamlar bulunmamakla birlikte, sayıları binlerle ifade edilen diasporadaki Müslüman Kardeşler; en önemlileri Türkiye, Sudan, İngiltere, Malezya ve Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelere gidebilmişlerdir. Bu kimselerin çalışmaları; aktiflik, siyasi çalışmalara başlama girişimi ve ülke dışından muhalefet yapma ile örgütsel gerileme, siyasi pasifik ve yeni gerçeğe adapte olma arasında çeşitlilik göstermiştir. Bu çalışmada çok sayıda Müslüman Kardeşler mensubu ve bağlantılı kimseleri ağırlayan Türkiye'de bulunan Müslüman Kardeşler diasporasının deneyimine odaklanılmıştır.

İhvan mensupları, siyasi krizin tırmanması ve karmaşıklaşması sonrasında 2013 yılının ortalarından itibaren Türkiye'ye göç etmeye başlamışlardır. Her ne kadar Müslüman Kardeşler ile Türkiye'deki iktidardaki parti olan Adalet Ve Kalkınma Partisi arasında birtakım fikir ayrılıkları bulunsa da, bazıları bu iki partiyi siyasi ve ideolojik müttefik saymaktadırlar. Türkiye'ye giden İhvan mensuplarının sayısı hakkında belgelendirilmiş rakamlar bulunmasa da, yaptığımız görüşmeler sonucunda araştırmacılar Türkiye'de bulunan Müslüman Kardeşler üyelerinin sayısının dört ila beş bin arasında değiştiğini ifade etmektedir. Bunların büyük çoğunluğu 2013 yılının sonları ile 2017 yılının sonları arasında Türkiye'ye ulaşmışlardır.⁹ Ancak bu rakamlar konusunda tüm araştırmacılar aynı fikirde değildir.¹⁰ Örneğin Şeyh İsam Telime Türkiye'de bulunan İhvan Cemaati mensuplarının sayısının iki bini geçmediğini ve çoğunun Suriye'deki gibi iç savaş ile Suudi Arabistan, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde olduğu gibi siyasi baskılar nedeniyle ülkelerinden kaçarak Türkiye'ye gelen Arapların büyük çoğunluğunu barındıran İstanbul şehrinde yerleştiklerini ifade etmektedir. Öte yandan cemaatin genel sekreteri Mahmut Hüseyin, cemaatin şura konseyi üyesi mühendis Mithat Haddat, Dr. Cemal Abdussettar, Eşref Abdulgaffar, Adil Raşit ve cemaatin basın sözcüsü Talat Fehmi gibi bazı İhvan-ı Müslimin liderleri Mısır'dan ayrıldıktan sonra İstanbul'a gelmişlerdir. Dr. Amr Derrac ve Dr. Hamza Zoba Adalet Ve Kalkınma Partisi yönetiminin aracılığıyla gelenlere ek olarak, Türkiye'deki İhvan-ı Müslimin şurası kurulu üyesi Şeyh İsam Telime gibi aracı liderler de bulunmaktadır. Malezya ve Afrika ülkeleri gibi diğer bazı ülkeler üzerinden Türkiye'ye gelen birçok lider kadro ve normal üyeler de bulunmaktadır.

Bazı araştırmacıların ifadelerine göre konsey, Türkiye'de kurulduktan kısa bir süre sonra yapılandırma konusunda başarılı olmuştur. Başlangıçta toplantılar aile düzeyinde yapılmış, sonrasında cemaatin Mısır'da uyguladığı yönetim yapısı benzeri bir yapı kullanılmaya başlanmıştır. Bu yapıda aileye

⁹ Müslüman Kardeşler' in bir üyesi ile kişisel röportaj, İstanbul, 11/7/2018.

¹⁰ Şeyh İsam Telime ile röportaj 15/7/2018.

ek olarak, bölgeler, idari ofisler ve Türkiye'deki cemaat şura kurulu yer almaktadır. Bu faaliyetler rehberlik ofisinin üyelerinin büyük çoğunluğunun Mısır hapishanelerinde olduğu bir ortamda gerçekleşmiştir. Bu noktada Şeyh İsam Telime, böyle bir yapılanma modelinin kullanılma gerekçesi olarak, idare komitesi ile koordineli olarak oluşturulan yurt dışındaki Müslüman Kardeşler ofisi arasında olan çatışmalar nedeniyle Türkiye İhvanları üzerindeki kontrolün sıkılaştırılmasının amaçlandığını söylemektedir.¹¹

Müslüman Kardeşlerin Türkiye'deki Faaliyetleri

Müslüman Kardeşler, Türkiye'nin Temmuz 2013 darbesine karşı tutumunu kendi lehlerine kullanmayı başarmışlardır. Cemaatin, Türkiye'deki Adalet Ve Kalkınma Partisi ile ilgili fikri ve ideolojik çekinceleri bulunmasına rağmen İhvan-ı Müslimin üyeleri kendilerine uygulanan baskı, şiddet ve korkutmayı Türkiye'deki varlık ve etkinliklerinin gerekçesi olarak kullanmışlardır.¹² Türkiye, Müslüman Kardeşlerin Türkiye'nin yerel konularına karışmadıkları sürece Türkiye'deki faaliyetlere devam etmelerine itiraz etmemiştir. İhvan-ı Müslimin, Türkiye'de en fazla basın alanında etkili olmuştur. Cemaat Türkiye'de Mısır'daki Sisi ve rejimine saldıran bir söylem benimseyen, "Mükemmelin", "Vatan" ve "Rabia" gibi uydu kanallarını kurmuştur. Öte yandan Müslüman Kardeşler Mısır'daki siyasi durumu protesto etmek için birçok etkinlik ve gösteri düzenlelerken, bazı cemaat üyeleri araştırma çalışmaları, ticaret, inşaat ve müteahhitlik gibi birçok sektöre girmiştir.

Müslüman Kardeşlerin Bölünmeleri ve Türkiye'deki Müslüman Kardeşler Diasporası Üzerindeki Etkileri

Mısır'da Müslüman Kardeşler içerisinde meydana gelen anlaşmazlık ve bölünmeler Mısır dışındaki özellikle de Türkiye'deki Müslüman Kardeşlere de yansımıştır. Bu nedenle cemaat eski liderleri ve gençler arasında yaşanan bölünme ve iç kutuplaşma neticesinde 2015 yılının sonlarından bu yana derin bir iç kriz yaşamıştır. Bu krizin cemaatin yaşamış olduğu ilk iç kriz olmadığını söylenebilir. Ancak bu seferki kriz, cemaatin 3 Temmuz 2013 darbesi ve sonrasında gelen zorlu koşullarda Mısır rejimi karşısında hayatta kalma savaşı verdiği bir dönemde meydana gelmiştir. Kriz, 2014 yılının

¹¹ Şeyh İsam Telime ile kişisel görüşme, 19/6/2019.

¹² Bazı araştırmacılar ve gözlemciler arasında Adalet ve Kalkınma Partisinin Müslüman kardeşlere bağlı olduğu ve fikirlerini oradan aldığına yönelik yaygın bir hata vardır ki, bu doğru değildir. Laiklik, din ve devlet ilişkileri ve uluslararası ilişkiler anlayışı konularında aralarında belirgin farklar bulunmaktadır. Evet, (belki de siyasi amaçlarla) Adalet ve Kalkınma Partisinin Müslüman kardeşlere bir sevgisi söz konusudur, ancak bu taraflar arasındaki fikir ayrılıklarını ortadan kaldırmamaktadır.

şubat ayında İhvan-ı Müslimin genel şura meclisinde yapılan yüksek idari komite olarak adlandırılan ve Mısır'da örgüt işlerinin yönetiminden sorumlu konseyin seçilmesi için icra edilen iç seçimler sırasında başlamıştır. Seçimlerde cemaatin mevcut lideri Muhammed Bedii yerini korurken, birtakım yeni liderler seçilmiş, cemaatin yeni genel sekreteri tayin edilmiş, Dr. Ahmet Abdurrahman'ın başkanlığında cemaatin yurt dışındaki işlerinin yönetilmesi için yurt dışı ofisi oluşturulmuş ve cemaatin idari yapısındaki gençlerin sayısı yükseltilerek, cemaat adına yeni sözcü seçilmiştir. Cemaatin yönetimindeki bu tarihi değişiklikler özellikle de yurt dışında bulunan cemaat mensuplarının hoşuna gitmemiş, tutuklu olmayan eski yönetim ofisi üyeleri bir toplantı icra ederek yapılan değişiklikleri ve Mısır rejimi karşısında izlenen stratejiyi reddettiklerine dair bir açıklama yayınlamışlardır. Öte yandan cemaatin işlerinin yönetiminden tek sorumlu makamın kendileri olduklarını duyurmuşlardır. Bazı liderler ise birtakım makaleler yayınlarak yeni yönetimin benimsediği siyasi tavırları kabul etmediklerini ortaya koymuşlardır. Cemaatin genel sekreteri Dr. Mahmut Hüseyin yaptığı açıklamasında, cemaatin eski rehberlik ofisinin görevine devam ettiğini ve genel resmi sözcülüğünün Muhammed Muntasır' a ait olduğunu ifade etmiştir. Ancak Muhammed Muntasır yaptığı karşı açıklamada Mahmut Hüseyin tarafından söylenenleri reddederek bir buçuk yıl önce görevden alınmış olduğunu ifade etmiştir.¹³

Müslüman Kardeşler içerisindeki krizin iki nesil ya da iki akım arasında, cemaatin farklı iki vizyon ve stratejisini yansıttığını söylenebilir. Bu iki nesilden veya akımdan ilki; geçtiğimiz 20 yıl boyunca özellikle de cemaatin beşinci rehberi Mustafa Meşhur döneminden bu yana cemaati yöneten yaşlılardır ki bunlar "örgütlenme nesli" diye isimlendirilebilir. Bu kuşak radikal bir şekilde grubu yeniden yapılandırmış, örgütü tamamen kontrol altına alacak bir "güç merkezi" yaratmayı başarmış ve üyelik, yükseliş, hatta vizyon ve strateji geliştirmeye kadar her şeyi kontrol altında tutmuştur. Bu nesil aynı zamanda grubun darbe sonrası dönemde yaşadığı krizlerden de sorumluydu. Kriz, gençlerin karar alma sürecini katılmalarına itiraz etmek için cemaati terk etmeleri ile başlamıştır. Siyasi seçimler krizi ile devam etmiş asker ile ilişki, devrim güçleri ile ilişki ve başkanlık seçimlerine dalış, 30 Haziran ile ilgili kriz, peşinden gelen çatışma ve kanlı katliamlar ve yanlış hesap ve kötü yönetimin cemaatin bugün içinde bulunduğu duruma gelmesine neden olduğu iddialarına kadar varmıştır. Bu nesil, Muhammed

¹³ "Birleşik Arap Emirlikleri, Müslüman Kardeşler ve Houthi hareketini "terörist örgütler" olarak sınıflandırıyor", 11/15/2014, BBC Arapça, link: <https://bbc.in/2RwFw2k>

Bedii, Hayrat El Şatırı, Reşat El Beyumi ve diğerleri gibi hapisshanede bulunan veya Mahmut İzzet ve Mahmut Hüseyin gibi yurt dışında bulunan İhvan liderlerinden oluşmaktadır.

İkinci kuşağa veya akıma gelince, bunlara “devrim kuşağı” denilebilir. Bununla, bilincini geçmiş yıllarda meydana getiren ve 25 Ocak sonrası dönemde siyasi ve dinamik akış durumundan büyük ölçüde etkilenen nesli kastedilmektedir. Aynı zamanda bu kuşak, 3 Temmuz 2013 darbesinden bu yana devam eden Müslüman Kardeşler hareketinin ana akımını oluşturmaktadır. Bu kuşak, yaklaşık iki yıldır sürmekte olan eradikasyon ve tasfiye işlemleri karşısında grubun canlılığını korumayı ve cemaati, aktif ve etkili tutmayı başarmıştır. Bu kuşak, iki yaş grubundan oluşmaktadır. Birincisi, rehberlik bürosu ve genel şura konseyi gibi yüksek İhvan organlarında son birkaç yıl boyunca liderlik pozisyonlarına yükselen, Dr. Muhammet Vahdan, Dr. Muhammed Saad Alive, Hüseyin İbrahim, Dr. Muhammet Kemal (2016 yılında suikaste uğramıştır), Dr. Ahmet Abdurrahman (Müslüman Kardeşler yurt dışı ofisi başkanı) gibi kimselerdir. İkinci kesim ise yükseltilen ve öne çıkarılan genç kuşak olup, en belirginleri Müslüman Kardeşler genel ofis cephesi resmi sözcüsü Muhammed Muntasır ve sahada faaliyet gösteren diğer yönetim ofisi başkan yardımcıları ve aktörlerdir. Vizyon konusundaki anlaşmazlık her iki tarafın veya akımların Mısır devleti ile olan etkileşimini özetlemektedir. Özellikle hapisshane dışında ve ülke dışında bulunan yaşlılar kuşağı devletle yapılan herhangi bir karşılaşmanın başarısız olacağını, bunun cemaate faydalı olmayacağını, aksine uzun ölçekte vahim sonuçlar doğuracağını düşünmektedirler. Bu nedenle sorunlar yok oluncaya kadar devlet ile mevcut şekli ve haliyle iletişim kurulması gerektiğini söylemektedirler. Yine kendilerine göre devlet ile rejim arasında önemli farklar bulunmaktadır. Yönetimdeki rejimlerle yaşanan çatışmalara rağmen bu kuşak devletin bir gün döneceği ve kendileri ile görüşmek ve krizi sonlandırmak için masaya oturacakları kanaatini taşımaktadırlar. Tıpkı 70’li yılların başında ve 80’li yıllarda Mübarek döneminde olduğu gibi olacağını düşünmektedirler. Bunlar 30 Haziran olaylarından bu yana Rabia ve Nudhe katliamlarına kadar yaşlıların savunduğu iddialar olmuştur. Yaşlılar, başlangıçta 30 Haziran gösterilerinin hiçbir etkisi olmayacağını düşünmüşlerdir.¹⁴ Bu hususta hataları sabit olmuştur. Gösteriler sonrasında Sisi’nin kesinlikle Mursi’ ye darbe yapmayacağını düşünüyorlardır. Bu söz 2 Temmuz 2013 günü Mursi’ nin bazı danışmanları tarafından defalarca söylenmiştir. Bu konudaki yanılırları da kesinleşmiştir. Darbe sonrasında

¹⁴ Doktor Mahmud Hüseyin ile kişisel röportaj, 10/06/2013

devletin kesinlikle Rabia ve Nudhe gösterilerine müdahale etmeyeceğini düşünüyordular. Ancak bu konuda da vizyonlarının tutarsızlığı ve yüzeyselliği ortaya çıkmıştır. Bu hatanın sonuçları ise cemaat ve üyeleri açısından felaket olmuştur.

Devrim kuşağı ise bu devletten tüm şahsiyetleri, kurumları ve yolsuzluk ve himaye gibi eski değerleri ile birlikte kurtulmaktan başka çare bulunmadığını düşünmektedirler. Onlara göre kendilerine yapmış oldukları sonrasında, bu devlete karşı hiçbir şekilde yatıştırma veya iletişime geçme durumunun mümkün olmadığı kesinleşmiştir. Ayrıca kendileri devletin birikmiş derin problemlerle mücadele karşısında başarısız olduğunu düşünmektedirler.

Strateji konusundaki anlaşmazlık ise üç şeyle ilgilidir; rejimle çatışmanın nasıl yönetileceği, karşı koyma araçları ve bu karşı koymayı yönetmekten kimin sorumlu olduğudur. Rejimle çatışmanın nasıl yönetileceği konusunda yaşlılar düşmanların verdiği sıkıntı bela ve eziyetlere sabır kültürü ve literatürüne dayanan "uzun nefes" stratejisini benimsemektedirler. Buna göre yakında kurtuluş gelecektir ve Allah Teâlâ kaderde olan ile hükmetmektedir.¹⁵ 50'li ve 60'lı yıllardaki ilk sıkıntı aşamasındaki köklerden gelen bu kültür, lidere biat, itaat ve bağlılık gibi büyük değerlere dayanmaktadır. Buna devlet ihlallerine ve suiistimallerine karşı "olumsuz direnç" stratejisi de denilebilir. Diğer akım ise mevcut rejim ile çatışma yönetiminin "olumlu veya nitelikli direniş" ilkesi üzerinden başlaması gerektiğini, teslim etme ve teslim olma kültürlerine bağlı kalınmaması ve bırakılması gerektiğini düşünmektedirler. Bu husus fıkhındaki "saldırganı def etme ve kendini savunma hakkı" ilkesine dayanmaktadırlar. Karşı koyma araçları ile ilgili olarak, yaşlılar devlete karşı koymanın temel aracının, örgütün birliğini korumak, İhvan saflarının birbirine bağlılığı, bireylerin manevi durumunu yükseltme çalışması, sıkıntılara sabır anlayışının benimsenmesi ve mevcut krizleri tozlar dağılıncaya kadar adsorbe etmeye çalışmak olduğuna inanmaktadırlar. Bu akım veya kuşak örgütün hayatta kalmasının, örgüt üyeleri hayatını kaybetse bile en önemli ve en değerli hedef olduğuna inanmaktadırlar. Bu nedenle devletin ihlallerine yanıt verilebilecek tek aracın barışçıl gösteriler olduğunu düşünmektedirler. Direniş akımı ise cevap verme aracının, daha açık ve bir çatı ile sınırlanmaksızın olması gerektiğini düşünmektedir. Bu da, kendilerine bir başka seçenek bırakmayan rejimin ihlallerine reaksiyon gösterilmesinden başka bir şey değildir. Onlar bu direnişi, devrim yolu kimliğinin altında tutmakta ve

¹⁵ Halil El Anani(2018), *Müslüman Kardeşler içerisinde din kimlik ve politika*, Tercüme Abdurrahman Ayyaş, Kontrol: Omriye Sultani,Beyrut: Arap Araştırma ve Yayıncılık Ağı.

önleyici şiddet (kendini savunma) ve nitelikli şiddet (devlet birimlerini ve kurumlarını etkisiz hale getirme) şeklinde tanımlamaktadırlar. Bu kimseler rejimin ihlallerine teslim olmanın bir uysallık ve olanları kabul etme anlamına geldiğini ve hem kendileri hem de cemaatleri için “yavaş ölüm” mesabesinde olduğuna inanmaktadırlar. Mevcut durumun yönetiminden kimin sorumlu olduğu noktasında ise bölünme daha da büyüktür. Yaşlı kuşak, bu aşamada kendilerinin liderlik etmeye daha layık olduklarını düşünmüşlerdir ve bu hususta Müslüman Kardeşler örgütünün yönetmelik ve geleneklerini ileri sürmüşlerdir. Genç kuşak ise sadece yaşlıların sorumluluğu kendilerine yüklemesi sebebiyle değil, yaşlıların hataları ve yanlış kararları neticesinde cemaatin düştüğü durumlar, ayrıca darbe gününden bu yana gençlerin yapmış olduğu fedakârlıklar nedeniyle bu koşulların yönetimi hususunda kendilerinin daha layık olduklarına inanmaktadırlar. Yani taraflar arasında bir meşruiyet çatışması görülmektedir ve birinci tarafın “tarihsel meşruiyet” ikincisinin ise “gerçekçi meşruiyet” ilkesine dayandığını söylenebilir. İşin hakikati ise İhvan içerisindeki anlaşmazlıkların patlak vermesi sadece bir zaman konusu değildir. Belki de bu anlaşmazlıkların rejim ile çatışmaların yükselmesi ve dikkatlerin asıl savaş çevresinden dağılmasının istenmemesi nedeniyle geciktiği söylenebilir. Ancak yaşlıların kendi görüş ve stratejilerini uygulamakta ısrarcı olması, gençlerin ise kendi stratejilerine adım atmak istemeleri cemaatin referans liderliğini yapan kimsenin bulunmadığı bir ortamda krizleri büyük bir şekilde ortaya dökmüştür. Kriz, Mısır dışında da taşmış ve yurt dışındaki İhvan mensupları iki gruba ayrılmışlardır. Bunlardan ilki Ahmet Hüseyin, İbrahim Münir ve Mahmut El-İbyarı gibi grubun tarihi liderleri, diğeri ise yurt dışı İhvan ofisi başkanı Dr. Ahmet Abdurrahman, Amr Derrac ve Şeyh İsam Telime gibi orta yöneticiler grubudur. Bu kriz, cemaate Türkiye’de de yansımış ve taraflar arasındaki tüm uzlaştırma ve aracılık girişimleri ve çabaları başarısız kalmıştır. Finansman kaynakları, organizasyon ve basın noktasında cemaati tarihi liderlerin kontrol altında tutması nedeniyle yaşlılar cemaat üzerindeki egemenliklerini korumayı başarmışlardır.

Bölgesel ve uluslararası düzeylerde Müslüman Kardeşlere karşı düşmanlık ve husumet emsalsiz seviyelere ulaşmıştır. Cemaat, tarihinde ilk defa Mısır¹⁶, Suudi Arabistan¹⁷ ve Birleşik Arap Emirlikleri¹⁸ gibi ülkeler tarafından bir terörist hareket olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca bu

¹⁶ “Mısır hükümeti Müslüman Kardeşler’ i terör örgütü olarak ilan ediyor,” BBC Arabic, 12/26/2013, link: <https://bbc.in/2NkR5uO>

¹⁷ “Suudi Arabistan: Hizbullah, Müslüman Kardeşler ve DAESH, terörist gruplardır” Al-Arabiya Net, 7/3/2014, link: <https://bit.ly/2URnQTP>

¹⁸ Halil El Anani, Müslüman Kardeşler dönüm noktasında, Al Jazeera net 31.5.2015, Giriş tarihi: 15.1.2015, Link:<https://bit.ly/2Ye4q9q>

ülkeler Amerika başkanı Donald Trump¹⁹ yönetiminde olduğu gibi batılı hükümetlere cemaati terörist hareket saymaları konusunda baskılar yapmak suretiyle, cemaati uluslararası sahada tecrit etmek için büyük bir çaba sarf etmektedirler. Diğer yandan göçmen karşıtı söylemlere sahip olan Avrupa ve Amerika'daki popülist sağın yükselmesi ile birlikte cemaatin adı Avrupa ve Amerika toplumlarına bir tehdit olarak anlatılmakta ve Mısır rejiminin baskılarından kaçan cemaat üyelerinin sunduğu iltica dosyalarına bu bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Tüm bu koşullar Müslüman Kardeşler grubunun yerel bölgesel ve uluslararası mevcut koşullar ile baş etme kabiliyetini etkilemiş, yurt dışında aktif bir siyasi gündem benimseme yeteneğini sınırlamıştır.

Sonuç

Mısır'ın yurt dışındaki siyasi diasporası, 3 Temmuz 2013 darbesi sonrasındaki dönemde yeni bir olguyu temsil ettiği söylenebilir. Mısır'da gitgide kötüleşmeye devam eden siyasi koşullar, siyasi sembol ve aktivistleri ülkelerindeki koşulları değiştirmek için baskı yapmak adına kendilerini örgütlendirmeye itmiştir. Bununla birlikte, son yıllarda Mısır meseleleriyle ilgilenen birkaç grup, hareket ve örgüt ortaya çıkmış ve özellikle de tutukluların ve Mısır'daki siyasi eylemcilerin yaşadığı ağır ihlallerin ışığında acil ve önemli bir konu olan insan hakları dosyasıyla ilgili olanlar başta olmak üzere, siyasi koşulları iyileştirme girişimleri sunmaya çalışmışlardır. Bu örgütler ve gruplar, Mısır'daki koşulların değişmesi için baskı yapma girişimlerine rağmen, çeşitli problemlerden mustarıptırlar ve çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Örneğin; siyasi bağlılık, insan ve fikirlerden oluşan bir şemsiye altında ön saflarda devam etme yeteneği, örgütsel ve ideolojik anlaşmazlık ve bölünmelerden kurtulma vardır. İlâveten grup ve örgütlerin faaliyetlerini devam ettirmelerine imkân tanıyacak örgütsel ve finansal yetenekleri ile ilgili sorunlar ve son olarak bu örgüt ile gruplara karşı çıkan bölgesel ve uluslararası bağlantılar bulunmaktadır. Bu nedenle Mısır diasporasının ülkedeki durumu değiştirebilme kabiliyeti halen daha şüpheli durumdadır.

¹⁹ Charlie Savage, Eric Schmitt and Maggie Haberman, "Trump Pushes to Designate Muslim Brotherhood a Terrorist Group" The New York Times, 30/4/2019.

Kaynakça

Arapça Kaynaklar

Kitaplar

Halil El Anani(2018), *Müslüman Kardeşler içerisinde din kimlik ve politika*, Tercüme Abdurrahman Ayyaş, Kontrol: Omriye Sultani, Beyrut: Arap Araştırma ve Yayıncılık Ağı.

Basın Kaynakları

“Birleşik Arap Emirlikleri, Müslüman Kardeşler ve Houthi hareketini “terörist örgütler” olarak sınıflandırıyor”, 11/15/2014, BBC Arapça, link: <https://bbc.in/2RwFw2k>

“Biz Kimiz?": Mısır Devrim Konseyi, link: <https://bit.ly/2JapCae>

“Mısır Devrim Konseyi, Sudan’a benzer sivil itaatsizlik çağrısında bulundu”, Al-Sharq, 12/6/2019, link: <https://elsharq.org/62288/>

“Brüksel Belgesi Mısır devrimcilerini tekrar birleştirecek mi?”, Al-Jazeera Net: Tarih: 10/5/2014, link: <https://bit.ly/2Y6TFWm>

“Mısır Devrim Konseyi Genel Sekreteri’nin istifası... İşte nedenleri” Al-Araby El-Jadeed, 8/19/2018, link: <https://goo.gl/mucjDH>

“Mısır hükümeti Müslüman Kardeşler’ i terör örgütü olarak ilan ediyor.” BBC Arabic, 12/26/2013, link: <https://bbc.in/2NkR5uO>

“Suudi Arabistan: Hizbullah, Müslüman Kardeşler ve DAEŞ, terörist gruplardır.” Al-Arabiya Net, 3/3/2014, link: <https://bit.ly/2URnQTP>

Halil El Anani(2015), *Müslüman Kardeşler dönüm noktasında*, Al Jazeera net 31.5.2015, Giriş tarihi: 15.1.2015, Link:<https://bit.ly/2Ye4q9q>

Ömer Uveys(2016), “Mısır Devriminden 15 kişinin istifası...” “Konseyde Medya Gürültüsü”, Arabi 21, 3.2.2016, Link: <https://bit.ly/2X4XLBP>

Röportajlar:

Doktor Mahmud Hüseyin ile kişisel röportaj, 10/06/2013.

Müslüman Kardeşler’in bir üyesi ile kişisel röportaj, İstanbul, 11/7/2018.

Şeyh İsam Telime ile kişisel görüşme 15/7/2018.

Şeyh İsam Telime ile kişisel görüşme, 19/6/2019.

Yabancı Kaynaklar

- Charlie Savage, Eric Schmitt and Maggie Haberman(2019), “Trump Pushes to Designate Muslim Brotherhood a Terrorist Group” The New York Times, 30/4/2019.
- Hakem Al-Rustom(2013), “Diaspora Activism and the Politics of Locality” A Companion to Diaspora and Transnationalism, A. Quason (ed.), Malden, Mass: Willey-Blackwell.
- Maria Koinova(2006,22 Mart), “Diaspora Involvement in Ethno-National Violence: Causal Mechanisms and the Cases of Kosovo, Chechnya and Nagorno-Karabakh” Paper presented at the annual meeting of the International Studies Association, Town & Country Resort and Convention Center, San Diego, California, USA.

KAN KAYBI VE YENİDEN KAZANMA ARASINDA BEYİN GÖÇÜ: KUZEY AFRİKA ÖRNEĞİ

Ahmed Laroussi*

Giriş

Kuzey Afrika'da bulunan Arap ülkeleri -özellikle rejimlerin devrildiği ülkeler- beyin göçü sorunuyla karşı karşıyadır. İş ve yaşam imkânlarının sunulduğu batı ülkeleri kendileri için iyi bir alternatif olmuştur. Bu kaynakları kaybeden ülkeler, çözüm üretmeye ve bu göçü durdurmaya çalışmasına rağmen henüz başarıya ulaşmış değildir. Arap ülkelerinde beyin göçü; insan güvenliğinin yoksunluğu, çalışma fırsatlarının az olması ve maddi imkânsızlıklar nedeniyle meydana gelmektedir.

Bu araştırma, şimdiki değişimlere uygun analizler ortaya koymaya çalışmaktadır. Olumsuz sonuçları saymak ve yakınmak yerine, bu olayı analiz ederken, özellikle Arap beyin göçünün karşısında nasıl bir politika geliştirilmesi gerektiği, bu nitelikli bireylerin nasıl geri getirileceği veya nasıl kendi ülkelerinde kalmalarının sağlanabileceğine odaklanılacaktır.

Bu olay ele alınırken şu sorular yanıtlanmaya çalışılacaktır: Arap beyin göçünün nedenleri nelerdir? Bu nitelikli bireyleri geri kazanmak için yapılan politika ve stratejiler nelerdir? Bazı ülkeler kaybedilen beyin gücünü geri alırken neden bazı ülkeler bu konuda başarısız kalmıştır? Bu soruları yanıtlamak için, özellikle Kuzey Afrika'daki Arap ülkeleri alttaki konular çerçevesinde ele alınmıştır.

*Tissemsilt Yüksek Okulu, Kamu Hukuku, Öğretim Üyesi, Cezayir

Arap Beyin Göçü Konusunun Kavramsal ve Teorik Analizi

Arap beyin göçü¹ Arap hükûmetlerini ve örgütlerini korkutan bir sorundur. Bu olay, göç edenlerin sayısı arttıkça daha fazla öneme sahip olmakta ve olumsuz etkileri hayatın her alanına yansımaktadır. Sorunu tanımlamak adına öncelikle göç, sonrasında beyin göçü anlatılmaya çalışılacaktır.

Göç

Arapçada göç, bir yerden diğerine intikal edilmesi ve eski yerleşim yerinin bırakılmasıdır. Ayrıca toplumun veya bireylerin yaşam yerlerini bırakıp başka bir yere taşınmalarıdır. Terim anlamı ise bireylerin vatanlarını bırakıp başka bir vatana daimî ikamet için taşınmaları², toplumların bir yerden başka bir yere taşınması³ veya belirli bir süreliğine yerlerinden ayrılmalarıdır⁴. Dolayısıyla göç bireylerin veya toplumların daha iyi yaşam koşulları peşinde bir yerden başka bir yere taşınmaları olayıdır.

Beyin Göçü

Bu konu, araştırmacılar tarafından altmışlı yıllardan itibaren nitelikli insanların sömürülmesi, beyin göçü ve teknolojinin aksi intikali gibi çeşitli isimlendirmeler altında ele alınmaktadır. Beyin göçü⁵) nitelikli ve donanımlı insanların kendi yaşam alanlarını bırakıp daha iyi yaşam ve fikri özgürlük koşulları için başka ülkelere taşınmasıdır. Ayrıca mühendis, hekim, çeşitli teknoloji uzmanları, bilim insanları ve araştırmacıların göçü olarak bilinmektedir. Yani bu özelliklere sahip insanların daha iyi yaşam, çalışma koşulları veya eğitim için taşınmasıdır⁶.

Başka bir tanımla göç, yeterli eğitim düzeyine sahip insanların ülke içerisinde bölgeden diğerine veya ülkelerini terk edip başka bir ülkeye kendi hür iradeleriyle yerleşmesi olayıdır»⁷.

¹ Beyin göçü terimini kullanan ilk kişi İngiliz bakan Hilşam idi ve şöyle diyor: ABD başkalarının beyinleri ile yaşıyor. Mustafa Abdualziz Mursi(2010), *Avrupa'daki Arap göçmenlerin meseleleri*, BAE Araştırma Ve Bilimsel Araştırma Merkezi. Ebu Dabi, 1. Baskı, s.174.

² Ahmed Zeki Bedevi (1986), *Sosyal Bilimler Terim Sözlüğü*, Lübnan Kütüphanesi. Beyrut, s. 130.

³ Fredrik Matuk (1993), *Sosyal bilimler sözlüğü akademik*, Lübnan akademisi, Beyrut, ss. 233-234.

⁴ Buwel ve başkaları(2000,Eylül), 2000 yılında uluslararası göç, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 169, UNESCO baskı merkezi, Kahire, s.32.

⁵ Britanya krallık derneği beyin göçü terimini ortaya çıkartıp birleşik krallıktan ABD ve Kanada'ya göç eden beyin göçünü ifade etmek için kullanmıştır. Errebi Muhammed (1972). *Bilimsel yeteneklerin göçü*, Kuveyt üniversitesi baskıları, s.11.

⁶ İlyas Zeyn(1972), *Beyin Göçü*, Araştırma ve Yayın Arap Kurumu, Beyrut, s.13.

⁷ Begattin Ahmed(1999, Ekim), Arap Dünyasında Aydınlar ve Otorite. *Arabi Dergisi*, Kuveyt, s.69.

Jacques Gaillard ise bu göçü, nitelikli kişilerin ülkelerini terk edip hedef ülkelere gitmeleri olarak tanımlamıştır. Ayrıca beyin göçü, yetenek ve ilim sahibi insanların aynı ülke içerisinde bilim ile ilgili olmayan alanlara taşınmasıdır⁸. Unesco'ya göre göç, yeteneklerin göçü, normal olmayan bir bilimsel alışveriştir. Fakat bu alışveriş tek taraflıdır ve sadece gelişmemiş ülkelere gelişmiş ülkelere doğru gerçekleşen olaydır. Yani üretim faktörlerinin başında gelen insan gücünün intikali olayıdır⁹.

Göç, insanlık tarihi kadar eskidir. Nitekim birçok tarihi kanıt uygarlığın, nitelikli insanların bir yerden diğerine taşınmasıyla yayıldığını göstermektedir. Ayrıca bu durum bilimlerin milletler arasında alışverişini de göstermektedir, örneğin Tunus'un Susa kentinde bulunan tarihi kalıntılarda, M.Ö 485 ila 521 yılları arasında Daryus Sarayı'nın kuruluşu sırasında nitelikli ve becerikli yabancı işçilerin de görev aldığını gösteren, isimlerinin yazılı olduğu bir tablet bulunmuştur¹⁰.

Arap Beyin Göçünün Nedenleri

Nitelikli Arap insanların / Nitelikli Arapların göçünün ardında yatan nedenler çeşitli ve karmaşıktır. Bu nedenle birini ana neden olarak belirlemek zordur. Göç nedenleri, kişiyi ana vatanından iten faktörler ve hedef ülkesinde çeken faktörler olarak iki başlık altında toplanabilir.

Arap Beyin Göçünü Etkileyen İtici Faktörler

Bu nedenler ülke içerisinde düşünce ve bilimin gelişimini engelleyen nedenlerin toplamıdır. Bu yüzden bilim insanları göç fikrini benimsemektedirler. Dolayısıyla daha fazla istikrar ve teşvik edici faktörlerin bulunduğu ve kendilerini toplum için faydalı bulacakları bölgelere göç etmektedirler. Bunlar siyasi, ekonomik, sosyal, teknik, eğitimsel veya diğer nedenler olabilir. Bu nedenleri şu maddeler altında sıralamak mümkündür:

- Siyasi ve sosyal istikrarsızlık; Arap bölgesinde demokrasiyi uygulamayı engelleyen savaş gibi sorunlar örneğin Lübnan iç savaşı, Irak savaşı, Cezayir'in doksanlarda yaşadığı on yıllık karanlık dönem, buna ilaveten şu an Arap ülkelerinde yaşanan kargaşa ve istikrarsızlık (Suriye, Yemen, Libya vs.)

⁸ Jacques Gaillard(1996), *Coopérations Scientifiques Internationales*, l'institut française de recherche scientifique et de développement en coopération, Paris, cilt 7, s. 323.

⁹ İsam Huri(2008), *Arap beyin göçü ve Suriye Arap Cumhuriyetine değinmek*, stratejik araştırma merkezine bağlı araştırma, Şam, Suriye.

¹⁰ Şihavi Senusi(2011), *Milli yeteneklerin göçü ve Kuzey Afrika'da kalkınma sorunları*, Cezayir örneği 1999-2010, Lisans yazısı, Hukuk Fakültesi, Telmesan Üniversitesi, s.34.

- Batı ülkelerine nazaran Arap ülkelerinin teknolojik ve kültürel olarak geride kalması¹¹.
- Bilimsel araştırma fonlarının yetersizliği; Arap ülkeleri ortalama olarak her araştırmacıya yıllık olarak 34.4 bin USD harcarken batı ülkeleri ortalama 195 bin USD harcamaktadır. Çin ise tek başına Arap ülkelerinin iki katı harcama yaparak araştırmacı başı 70 bin USD harcamaktadır. (1 numaralı tablo)
- Arap ülkelerinde verilen eğitimin yetersizliği; buna bağlı olarak nitelikli ve maddi imkânları olan öğrenciler uygun ortam ve bilim tahsili için daha uyumlu koşullara sahip olan Batı ülkelerini tercih etmektedirler. Bunların çoğunu kendi ülkelerinde bulmak zordur¹².
- Bürokrasi ve torpilin yaygın olması, elektrik, su, sağlık hizmetleri gibi en basit insani hizmetlerin olmaması, sosyal hayatın ve finans kaynaklarının zayıf olması, fakirliğin yaygın olması, fırsat eşitsizliği, üniversite mezunları arasında işsizliğin artması¹³. Bu sorunlar özellikle petrol üretmeyen ülkelerde daha fazla görülmektedir¹⁴.
- Bazı yeteneklerin Arap ülkelerinde çalışma alanı bulmakta zorlanması, örneğin fizik, kimya veya atom araştırmalarının neredeyse hiç olmaması.
- Fikri mülkiyetlerin ve patentlerin korunmaması, dolayısıyla emek ve bilgilerin yok olması, ayrıca üniversite ve enstitülerde özgürlüklerin olmaması, baskıların yoğunluğu ve insan haklarına saygı duyulmaması etkenler arasındadır¹⁵.
- Eski emperyalist ve sömürge dönemlere ait tarihi ve kültürel ilişkiler; nitekim bu dönemde birçok Arap Fransa'ya göç etmeye başlamıştır¹⁶.

¹¹ Fatma Zehra Efreyhe, Cezayir'de beyin göçü faktörleri, Ekwa tarafından düzenlenen Arap Beyin Göçü konulu sempozyum, Arap Birliği Araştırma Merkezi, Beyrut, Sayı 157, s.155.

¹² İlyas Zeyni(1972), a.g.e., s.106.

¹³ Arap dünyası dünya genelinde en çok işsizlik oranına sahiptir. Bu bölgede işsizlik oranı %9,81. Dünya genelinde ise işsizlik ortalaması %5,38. Bu istatistikler dünya bankası tarafından 2018 yılında yayımlandı. (Cezayir %10,7. Mısır %10,6. Suudi Arabistan %12,8. Irak %14. Tunus %15,3. Umman %17,5. Ürdün %18. Libya %19,2. Filistin %17,4. yemen %60)

¹⁴ Muhammed Cafer Zeyn, *Yemende yaşanan sosyal değişimler ortamında beyin göçü*. "Ekwa tarafından düzenlenen Arap beyin göçü sempozyumu, Arap Birliği Araştırma Merkezi, Beyrut, s.75-76.

¹⁵ Abdülnasır Ahmet Abdüsselam Elvedanı(2009), *Arap beyin göçü nedenleri ve sonuçları. Irak örneği*, yayınlanmamış YL tezi, İktisat Ve İdare Fakültesi, Danimarka, ss.83-84.

¹⁶ Çok sayıda Arap ülkesi, özellikle Afrika'da olanlar. Yakın bir tarihte bağımsızlığına kavuşmuşlardır. (Libya 1951, Tunus ve faş 1956, Cezayir 1962) bu durum bu ülkelerde çok zor ekonomik ve sosyal durumlara neden olmuş ve beyin göçünün sömürgeci olan ülkelere doğru gerçekleşmeye başlamıştır.

Tablo 1: Gelişmiş Ülkelere Oranla Kuzey Afrika Arap Ülkeleri ve Bazı Arap Ülkelerinin Milli Gelirden Bilimsel Araştırmalara Harcama Yüzdesi:

Bazı Gelişmiş Ülkeler			Kuzey Afrika Arap ülkeleri ve bazı Arap Ülkeleri		
Yüzde	Yıl	Ülke	Yüzde	Yıl	Ülke
2.94	2016	Almanya	0.53	2017	Cezayir
3.25	2016	İsveç	0.71	2010	Fas
2.25	2016	Fransa	0.60	2016	Tunus
2.87	2016	Danimarka	0.61	2017	Mısır
4.25	2016	İsrail	0.82	2013	Suudi Arabistan
2.74	2016	Birleşik Devletler	0.08	2017	Kuveyt

Kaynak: Unesco istatistik enstitüsü

<https://data.albankaldawli.org/indicator/gb.xpd.rsdv.gd.zs>

Arap Beyin Göçünün Hedef Ülkelerindeki Çekici Faktörler

Teşvik eden nedenler, hedef ülkelerinin sunmuş olduğu imkânlardır. Beyin göçünün en önemli nedenleri şöyledir:¹⁷

- Gelişmiş batı ülkelerinde doğurganlık oranının düşük olmasından dolayı bilimsel alanlarda uzman sayısının azalmasıdır. Bu nedenle batı ülkeleri, gelişmekte olan ülkelere uzman ve nitelikli bireylerin, kendi topraklarında yerleşmesine imkân sağlamaktadır¹⁸ Özellikle son yıllarda batı ülkelerinde doğurganlık oranı çok düşük iken gelişmekte olan ülkelere doğum oranı çok yüksektir¹⁹.
- Batı ülkeleri tarafından dikkatlice hazırlanmış politikalarla Arap ülkelerinden beyin ve yetenek göçü teşvik edilmiştir. Örneğin ABD hükûmeti birçok alanda bilimsel başarıya sahip bireylerin ABD’de ikamet izni almasına kolaylık sağlanmasını kararlaştırılmıştır. Fransa’da da bu alanda çeşitli kararlar çıkartılmıştır.²⁰ İngiltere ise uzman ve nitelikli bireyleri projelerde kullanmak üzere ikamet etmelerini kolaylaştırırken, Hollanda ve İsveç ülkeye beyin göçüyle gelen nitelikli insanları vergilerden muaf bırakmıştır.²¹ AB ülkelerinin genelinde ise nitelikli bireylerin göçünü teşvik etmek adına mavi kart uygulaması başlatılmıştır.

¹⁷ Muhammed Hassani(2014), *Gurbet Arap toplulukları ve kalkınma, Arap uluslararası göç ve kalkınma bölgesel raporu* s.54.

¹⁸ Zehur Mnad(2004), *Avrupa -Kuzey Afrika Arap ülkeleri göç meselesi-iddialar ve uyuklar*, YL tezi, Cezayir Üniversitesi Siyasi Ve Medya Bilimler Fakültesi, s.23.

¹⁹ Lister Sro(2000), *Kapitalizmin Geleceği*, Tercüme: Falih Abdulkadir Hilmi, Beytulhikmet yayınları, Essermed firması, s.204.

²⁰ Bu alanda Fransa yüksek nitelikli kişileri ilgilendiren yasa çıkarttı. Bu yasanın süresi 3 yıl olup seçkin göç adını aldı ve bir yıl yenilenebilir. Bu yasa rasyonel olup kâr amacını gütmektedir.

²¹ Britanya, ülkeye giriş vize harçlarını 500 sterline çıkarttı. Bu harç yüksek nitelikli kişilerden alınıyor.

- Batı ülkelerinin bilimsel alanda nitelikli kişilere ayrıca diğer tüketim ve yaşam koşulları açısından uygun bir ortam sunması bu ülkeleri cazip hale getirmektedir.
- Batı ülkelerinin bilimsel alanda başarıyı hedefleyen bireyler için araştırma ve geliştirme imkanları sunmuş olmasıdır²².
- Küresellik ve açılım politikaları; çeşitli faaliyet alanlarına sahip şirketler piyasasında küreselleşmenin getirdiği hızlı değişimler nedeniyle gelişmiş ülkelerde çalışanlara ihtiyaç duyulmuştur.
- Büyük ve güçlü devletlerin, zayıf ve gelişmemiş Arap ülkelerinin maddi ve insan kaynaklarını istismar etmeye yönelik politikaları; Arap ülkeleri ile kendi ülkeleri arasında olan ve uzun süreli sömürge yıllarına dayanan dil, tarih ve kültürel bağlara dayalı hızlı uyum süreci bu insanların hedef ülkeye kolayca entegre olmalarınıdır²³.
- Soğuk savaş sonrası Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve liberal ittifakın kazanması; bu durum şehir ekonomileri diye bir ekonomi türünü geliştirmiş ve beyin göçü alma konusunda bu şehirlerin rekabet hâline girmelerine sebep olmuştur.

Arap Ligi tarafından 2009 yılında çıkarılan "Nitelikli İnsanların Göçü, Fırsat mıdır Kayıp mıdır?" adı altındaki beyin göçü bölgesel raporu, Cezayir, Fas ve Tunus'un beyin göçünden en çok etkilenen Arap ülkeleri arasında olduğunu göstermektedir. Bu ülkelerin maruz kaldığı beyin göçü Arap ekonomik iş birliği örgütü üye ülkelerinin %50'sini oluşturmaktadır.²⁴ Bu ülke vatandaşlarına Mısır ve Lübnan eklendiğinde Arap Ekonomik İş Birliği Örgütü üye ülkelerinin kaybettiği beyin göçünün %74'üne tekabül eder²⁵. Bu olayın tehlike boyutunun bir diğer göstergesi ise, batı ülkelerinde eğitimini bitiren Arap öğrencilerin %54'nün ülkelerine geri dönmemesidir. Çoğu, batı ülkelerinde mezun olduğu bölüme göre bir iş imkânı bulamasa dahi geri dönmeyi tercih etmemektedir.

Fransız Tabipler Birliği'nin verdiği rakamlara göre 2009 yılında Fransız hastanelerinde çalışan Cezayirli doktor oranı %10,26'dır. Bu oran Belçika'da %16,49, Romanya'da %12, Almanya'da %10,3'tür. Cezayirli %7,69'la Fas ve %4,85'le Tunus'un önünde yer almaktadır.²⁶

²² Abdurrahman Munzir(2002), *Kuzey ile Güney Arasındaki Uçurum*, Eddaruldevliye Yayın Evi, Beyrut, s.126.

²³ Muhammed Elemin Elucal(1989), *Arap Beyin Göçü, nedenleri ve mücadele yöntemleri, Cezayir örneği*, Siyasi Bilimler Ve Uluslararası İlişkiler Fakültesi, Cezayir üniversitesi, ss.60-62.

²⁴ Arap ligi sosyal birimine bağlı nüfus ve göç politikası idaresi tarafından yapılan araştırmada, Cezayir'den göç eden nitelikli birey sayısı 215347 olmuştur, Fas'ta ise 20717 Tunus ise 68190 birey olmuştur.

²⁵ Şerife Maden(2014, Kasım), *Arap beyin göçü ve Arap dünyasında sürdürülebilir kalkınmaya etkileri*, İnsani Bilim Derneği, Muhammed heder üniversitesi, sayı 37/36, Cezayir s.36.

²⁶ Ali Yusuf, Cezayirli beyinlerin Fransa'ya göçü, bkz.: <http://aliyoucef.maktoob.com>

Britanya'da çalışan Arap doktorların toplamı ülkedeki toplam doktor sayısına oranla %34 olmuştur. BM kalkınma enstitüsü, İnsani Kalkınma Raporu 2002.

Cezayir'in kalkınması için Uygulamalı Ekonomi Milli Merkezi'nin yaptığı araştırmaya göre Cezayir'den 2014 yılı sonuna kadar göç eden bilim insanı sayısı 268 bindir. Kuzey Afrika Arap ülkeleri arasında Cezayir AB tarafından istenilen en kaliteli beyin göçü olarak görülmektedir. Şu an AB ülkelerinde çeşitli alanlarda çalışan 268 bin Cezayirli bilim adamı ve uzman vardır. Bunlardan %75'i Fransa'da, %11'i Kanada'da ve %4'ü İngiltere'de bulunmaktadır. İtalya ve İspanya ise daha düşük oranlara sahiptir.

Beyin Göçünün Arap Bölgesindeki Etkileri

Nitelikli ve uzman bireylerin göç etmesi, halen gelişmekte olan ülkelerde ve özellikle Arap dünyasının batısında milli bir sorun olarak görülmektedir. Düşünce ve kavramların gelişimi sağlanmadan bu ülkelerde hedeflenen kalkınma ve gelişim sağlanamayacaktır. Bu rol ise tamamen bilim insanları ve nitelikli uzmanlara aittir.

Beyin Göçünün Olumsuz Etkileri

Arap beyin göçü özellikle kalkınma alanında çok sayıda olumsuz etki üretmektedir, bunlardan bazıları:

- Ülkelerinin sosyal, ekonomik ve siyasi kalkınma planlarına ve özellikle hizmet, planlama, bilimsel araştırma alanına zarar vermektedir. Dolayısıyla topyekûn kalkınmaya zarar vermektedir. Beyin göçünün Cezayir üzerinde son 30 yılda yaklaşık 165 milyar dolar zararı bulunmaktadır. Gelişmiş ülkeler ise beyin göçü ile beraber 465 milyar dolar kar elde etmiştir²⁷
- Beyin göçü nedeniyle Arap ülkelerinde uzmanlık ve ihtisas gerektiren alanlarda eksiklik yaşanmaktadır. Çünkü beyin göçünü gerçekleştirenler ülkelerine dönmektense batı ülkelerinde yaşamlarını sürdürmeyi tercih etmektedir²⁸.
- Arap ülkeleri ile batı ülkeleri arasında bilimsel ve teknolojik anlamda çok büyük bir uçurumun olduğu açıktır.
- Batı ülkeleri bu nitelikli bireyleri kendi ekonomisini ve toplumlarını geliştirmek amacıyla kullanmaktadır. Küçük bir bölümü ise ülkelerine

²⁷ Algérie: la fuite des cerveaux, a coûté au pays 165 milliards \$ en 30 ans, article publié sur AlgérieEco, 26 Eylül 2016, (15 Nisan 2019 saat 8.45'te erişildi.): <https://www.algerie-eco.com/2016/09/26/algerie-fuite-cerveaux-a-coute-pays-165-milliards-30-ans/>

²⁸ UNESCO istatistik merkezi verilerine göre 2010 raporunda, Arap ülkeleri her bir milyon kişiye 477 araştırmacı kaydediyor. Japonya'da ise 2007 yılında her bir milyon kişi için 5573 araştırmacı kaydedilmiştir. ABD her bir milyon kişiye 4663 kaydetmiş, Çin ise her bir milyon kişi için 1071 araştırmacı kaydetmiştir. Almanya ise 3432. Burada gelişmiş dünya ile Arap dünyası arasındaki farkı gösteriyor.

dönüp bir nevi o ülkelerdeki kültürel elçi görevi görmektedirler. Bu durum aile, din gibi temel kurumların gelişmekte olan ülkelerde de zayıflamasına neden olmaktadır.

- Batıda bulunan Arap beyin gücünün başarıları, Arap ülkelerinde bulunan nitelikli bireylere nazaran çok daha ileridedir.
- Arap öğrencilerin batı ülkelerindeki eğitim masrafları ister devletleri tarafından karşılanmış olsun ister öğrencilerin aileleri tarafından harcanmış olsun sonunda milli ekonomiye zarar vermektedir. Çünkü bir bilim insanı yetiştirmek 20 bin dolar maliyete neden olmakta²⁹ ve Arap ülkeleri yıllık olarak bu yüzden 200 milyar dolar kaybetmekte olup, kârı ve faydayı ise batı ülkeleri kazanmaktadır³⁰.
- Beyin göçü, batı ülkelerine bağlı kalmayı tetiklemektedir.
- Beyin göçü Arap ülkelerinde nitelikli çalışma gücünde eksiklik yaratırken bu piyasayı germektedir ve ücretlere yansımaktadır. Ayrıca Arap ülkeleri bazı alanlardaki bilimsel uzmanlık gerektiren konularda yurt dışından nitelikli çalışanlar getirmek zorunda kalmaktadır.

Tablo 2: Kuzey Afrika Arap ülkelerinden beyin göçü sıralaması:

Göç eden sayısı	Ülke	Göç eden sayısı	Ülke
15,541	Libya	215,347	Cezayir
2,745	Moritanya	207,117	Fas
Toplam: 508940 (Arap beyin göçünün %50'sinden fazla)		68,190	Tunus

Kaynak: Arap liginin sosyal birimi tarafından hazırlanan ve Arap ülkeleri göç bakanlarının 18/02/2010 tarihinde gerçekleşen toplantısında yayınlanan nüfus idaresi politikası ve göç adlı araştırma

Tablo 3: Gittikleri ülkelerde vatandaşlık almış ve almamış olarak Kuzey Afrika Arap ülkelerinden giden beyin göçü sıralaması:

Toplam	Belirsiz	Vatandaş olmuş	Vatandaşlık olmamış	Ülke
215.347	8.445	162.564	44.338	Cezayir
207.117	44.485	113.241	49.391	Fas
68.190	3.660	49.465	15.065	Tunus
15.541	7.661	5.086	2.794	Libya
2.745	333	722	1.690	Moritanya
508.940	64.584	331.078	113.278	Toplam

Kaynak: (Arap iş göçü bölgesel raporu: 64)

²⁹ İlyas Zeyn (1972), a.g.e., s.75

³⁰ Tamer Ali Ahmed, Ahmed Atf Taha Hüseyin(2002,Aralık), *Arap beyin gücünün Batıya göçü, olası umutların korkunç gerçeği*, Gençler ve göç sempozyumunda araştırma kâğıdı, s.8.

Tablo 4: 2013 yılında kuzey Afrika Arap ülkelerinden göç eden gençler (beyin göçü dâhil).³¹

Genç Kadınların Toplamı	Genç Erkeklerin Toplamı	Genç Kadınların Oranı	Genç Erkeklerin toplamı	Toplam göç edenlere oranı	Göç eden gençlerin toplamı (15-24)	Ülke
42.5	15.414	57.5	20.826	13.4	36.240	Cezayir
44.4	3.860	55.6	4.838	17.1	8.698	Fas
46.9	2.244	53.1	2.536	13.1	4.780	Tunus
46.2	57.949	53.8	67.496	16.6	125.445	Libya
45.5	8.157	54.5	9.767	19.9	17.924	Moritanya

Kaynak: United Nations, Department of Economic and Social Affairs (DESA),

Beyin Göçünün Olumlu Sonuçları

Beyin göçünü araştıran az sayıda araştırmacı bu göçün olumlu yanlarını şu şekilde aktarmıştır.

- Genel kalkınma planlarına uygun olarak idare edilirse beyin göçü kalkınma adına önemli bir role sahip olunur.
- Gelişmiş ülkelere göç eden bireylerin ülkelerine geri döndükleri takdirde elde ettikleri bilgileri ve tecrübeyi ülkelere kazandırır.
- Yerel piyasaya baskıyı azaltır ve işsizlere iş fırsatları yaratır.
- Ana ülkeye döviz kazandırır ve dolayısıyla ülkelerin ekonomik kalkınmasına neden olur (6 ve 5 numaralı tablolar).
- Arap ülkelerinde sosyal durumları geliştirir. Ayrıca ülkeler arası anlaşma ve iş birliğine katkıda bulunur³²
- Göç edenler, teknolojinin ülkelere taşır ve bu konuda yatırımlar yaparlar.³³

³¹ Population Division, Trends in International Migrant Stock: The 2013 Revision, United Nations Database (POP/DB/MIG/Stock/Rev.2013).<http://www.un.org/en/.development/desa/population/migration/data/estimates2/index.shtml>. 30 January 2015.

³² Gallina, Andrea(2006), *The Impact of International Migration on The Economic Development of Countries in the Mediterranean Basin*, United Nation Expert group Meeting on International Migration and Development in the Arab Region, Beirut 15-17 May 2006, ss.10-17.

³³ Abdelkrim Belguendouz (2010), *Compétences Marocain expatriées: Quelles politiques demobilisation suivies pour le développement du Maroc?*, Séries CARIM AS, n° :21, Robert Schuman center for Advanced studies, Institut universitaire européen, ss.18-19.

Tablo 5: Arap ülkelerine aktarılan finans aktarımlarının değeri

Aktarımlar milyar dolar üzerinden	2015	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2000	1995
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	49.0	35.4	33.7	35.9	32.1	26.5	25.1	23.2	13.1	13.3
Kalkınmakta Olan Ülkelerin Toplamı	..	325.5	307.1	324.8	278.5	226.7	192.1	159.3	81.3	55.2

Kaynak: (2011 dünya bankası, 2015 yılında Arap gurbetçi çalışanlar – Arap bankalar birliği)

Tablo 6: kuzey Afrika Arap ülkelerine gelen finans aktarımları

Ülke	Milyon dolar olarak gelen aktarımlar							
	2008	2009	2008	2011	2008	2013	2008	2015
Cezayir	2.202	Cezayir	2.202	Cezayir	2.202	Cezayir	2.202	Cezayir
Fas	6.894	Fas	6.894	Fas	6.894	Fas	6.894	Fas
Tunus	1.977	Tunus	1.977	Tunus	1.977	Tunus	1.977	Tunus
Libya	..	Libya	..	Libya	..	Libya	..	Libya
Moritanya	1.591	Moritanya	1.591	Moritanya	1.591	Moritanya	1.591	Moritanya

Kaynak: (dünya bankasının yıllık aktarım beyanlar Ekim 2014 tarihine kadar. Uluslararası göç örgütü raporu 2015)

2000 yılında yapılan bir araştırma, %10'luk bir göç oranının, 1984 ila 1994 yılları arasında yoksulluğu %1,9 oranında eksilttiğini, halkın %4'nü yoksulluk hattı altına inmesini engellediğini ve fakir insanların oranını %23'den %19'a indirdiğini göstermektedir. Böylece kuzey Afrika Arap ülkeleri arasında Fas 2015 yılında en yüksek finans aktarımı alan bölge oldu (6,8 milyar dolar). Geri kalan ülkelerde rakamlar ise şu şekildedir: Mısır (19,7 milyar dolar), Lübnan (702 milyar dolar), Tunus (2,4 milyar dolar), Cezayir (2,1 milyar dolar). Ayrıca Fas milli gelire oranla aldığı yurt dışı finans aktarımlarında 2009 yılında kuzey Afrika bölgesinde birinci sırada yer almıştır (%6,6). Lübnan (%22,4), Ürdün (%15,6), Tunus (%5,3), Cezayir (%1,4).³⁴ Fakat buna rağmen kuzey Afrika Arap ülkelerinden yurt dışına aktarılan finans değeri 2014 yılında 105,4 milyar dolar olmuştur ve dengesizlik açıkça ortaya çıkmıştır.

Nitelikli Bireyleri Korumak ve Geri Getirebilmek için Kapsamlı Stratejiler Geliştirmenin Önemi

Beyin göçü Arap ülkelerinde kalkınma planları açısından büyük tehlike oluşturduğundan dolayı bu olayı durdurmak adına kesin ve acil çözümler bulunmalıdır. Arap ülkelerin bu sorun karşısında birbiriyle uyumlu bir

³⁴ Yurt dışından kuzey Afrika Arap ülkelerine gelen havalelerin kaynağı genellikle güçlü ekonomik ilişkilerin olduğu başta Fransa, Belçika, Almanya gibi AB ülkeleridir

çözüm bulması, beyin göçü ile ilgilenen Arap Ligi, Arap STK'lar ve Arap çalışma örgütü gibi kurumlarla iş birliği yapması gerekir. Ayrıca bu sorun hakkında büyük tecrübeye sahip olan Unesco ve Uluslararası İş Örgütü gibi kurularla çalışmak gerekir.

Bu stratejiler alttaki hususları kapsamalıdır:

- Çeşitli Arap kurumları arasında iletişim ve ilişki sistemlerinin paylaşılması ve gurbetçilerle iletişim kanalları açmak, göç eden nitelikli bireylerin sayılarını ve çalışma alanlarını tespit etmek,
- Beyin göçünü engellemek adına milli programlar geliştirmek,³⁵ kalkınma ile ilgili araştırma merkezleri kurmak, yurt dışında bulunan Arap beyin gücü ile ilgilenen kurum ve örgütlerle iş birliği yapmak,
- Göç eden beyin gücünü içine alabilecek kapasiteye sahip örgüt ve dernekleri kurmak, işlemleri kolaylaştırmak ve maddi destek sağlayıp onlara uygun pozisyonlarda iş fırsatları yaratarak ülkelerine dönmelerini engelleyen her türlü sorunu çözmek,
- Ülke dışına gitmiş olan Arap, nitelikli bireylere bilimsel konferans ve sempozyumlar düzenleyerek onların elde ettiği teknolojiyi ve bilgiyi ülkelerine aktarmalarını sağlamak. Kalkınma programlarına dâhil etmek üzere onların yardımlarını istemek,
- Beyin göçünü durdurmak ve olumsuz etkilerini yok etmek amacıyla ortak Arap politikası ve stratejiler oluşturup sorunları çözmek. Bu amaç için Arap beyin göçü ile ilgili Arap Ligi, Arap sivil toplum kuruluşları ve Unesco gibi bütün kurum ve heyetlerle iş birliği yapmak,³⁶
- Akademik özgürlüklere saygılı olmak, insan haklarını ve hukuk üstünlüğünü tanımak. Engel ve karmaşa oluşturmadan özgürce fikir alışverişi ve araştırma ortamlarının önünü açmak.³⁷
- Nitelikli kişilerin maaşları ve görev pozisyonlarını yeniden gözden geçirmek. Vergi ve gümrük kolaylıkları sunmak,

³⁵ Cezayir'de 08/31 numaralı cumhurbaşkanlığı yasasıyla ekonomik faaliyetler ve yurt dışında ikamet eden nitelikli bireylerden faydalanma alt müdürlüğü kurulmuştur. Bu müdürlüğün görevleri şöyledir:

- Yurt dışında yaşayan nitelikli bireylerin kendi ülkelerinde yatırım yapmaları ve birikimlerini yatırımlarını sağlamak. - Bakanlık dairelerinde ve ilgili kurumlarda milli kalkınmaya etkili bir şekilde katkıda bulunmaları için yurt dışında yaşayan nitelikli kişilere kolaylıklar sağlamak.

- Yurt dışında yaşayan Cezayirli nitelikli kişi ve iş adamlarına karşı gösteri düzenleme. - Yurt dışında Olan Cezayirli nitelikli kişilere özel kart sistemi kurmak.

³⁶ Arap nitelikli kişilerin göçü ile mücadele etmek amacıyla Arap Ligi ve Afrika komitesi ile birlikte mekanizma oluşturma girişimi. Göç ile ilgilenen Arap Afrika İş Birliği Çalışma Gurubu birinci toplantı raporu. Kahire, 23-22 Nisan 2012 s.1.

³⁷ Munzir Elfadl(2002,6 Ocak), *Akademik özgürlükleri yok etme ve Arap beyin göçü*, Halija sitesi, s.1.

- Politik, ekonomik, sosyal ve diğer alanlarda kapsamlı kalkınma stratejilerini bilimsel araştırma ve teknoloji ile bağlamak,
- Bilimsel alanların tamamı ile ilgili web siteleri kurmak, kalkınma merkezleri gibi kurumların web sitelerini kurmak ve gereken bilgiyi açık bir şekilde sunmak ve ülkesinden çıkmak isteyen nitelikli bireylerin kendi ülkelerindeki imkânlardan haberdar olmalarını sağlamak,
- Eğitim kurumlarında icat ve yaratıcılık konusunda yeni sistemler benimsemekle bilimsel ve teknolojik yaratıcılığı ve patent konusunu desteklemek. Yurt dışında bulunan nitelikli bireylerden faydalanmak ve bilgilerini ana ülkeye taşımaları için komiteler oluşturmaktır.

Göç Etmış Arap Beyin Gücünün Geri Dönmesinin Önündeki Engeller

Arap dünyasındaki ilginç durumlardan biri, batıya beyin göçü arttıkça, bu ülkelerin aynı alanlarda çalışan batılı kişileri eksikleri kapatmak için büyük masraflarla istihdam etmesidir. Göçü engellemek ve geri dönüşü sağlamak konusunda birçok engel ortaya çıkmaktadır:

- 1- Sosyal ve ekonomik durumların kötü olması, birçok Arap ülkesinde yüksek eğitimin düşük seviyede olması,
- 2- Arap ülkelerinin kapsamlı kalkınma projelerine sahip olmaması, bu projeler için önemli olan fikri, bilimsel, kültürel ortamları, gereken yaşam ve çalışma koşullarını temin etmemek,
- 3- Yurt dışına göç eden nitelikli bireylerden ülkelerinde onları yetiştirmek için harcanan masrafları geri iade etmelerini istemektir.³⁸ Ayrıca bu şekilde göç eden nitelikli kişilerin vatandaşlıklarını kaybetmesi gibi caydırıcı önlemlerin alınması,
- 4- Arap ülkelerindeki yatırım ve inşaat projelerinin yabancı şirketler tarafından uygulanması. Milli şirketlerin ise sadece yardımcı olması,
- 5- Beyin göçü sorununu çözmek adına Arap ülkeleri arasındaki iş birliğinin olmaması,
- 6- Gelişmiş ülkelerin beyin göçünü kendi ülkelerine çekmek için sundukları cazip imkânlar, ayrıca ihtiyaçları doğrultusunda beyin göçünü teşvik etmeleri,

³⁸ Speranta Dumitru(2009), *L'éthique du débat sur la fuite des cerveaux*, *Revue Européenne des Migrations Internationales*, sayı 25, ss.127-129.

- 7- Arap diline ilgi gösterip ülkenin resmi akademik dili hâline getirmek.³⁹ Bunun yanında kaynak tercümesi konusunda sıkıntı yaşamamak için yabancı dillere de önem vermektir⁴⁰.

Fakat şimdiye kadar bu engellerin aşılabilmesi, ciddi ve uygulanabilir bir çözüme ulaşılmamasından dolayı beyin göçü devam etmektedir. Bu nedenle araştırmacılar şimdilik yurt dışında bulunan nitelikli Arap bireylerden faydalanması gerektiğini savunmaktadır.

Sonuç

Arap dünyasının her ihtisas ve seviyede, bu insan kaynaklarını ekonomik, sosyal ve insani alanlarda aktifleştirmesi gerekmektedir. Fakat hala bu nitelikli kişiler kendi ülkelerinde yaygın olan torpil ve yolsuzluk nedeniyle zor durumlar yaşamaktadır. Ayrıca bu nitelikli kişilere idari pozisyonlar verilerek tartışmalardan, bilimsel ve fikri araştırmalardan uzak tutulmaktadır. Bu durumda olan nitelikli bireyler kendilerini kanıtlamak için batı ülkelerindeki imkânları ve uygun ortamı kendilerine bir kaçış olarak görmektedir. Ekonomik ve sosyal kalkınmanın önündeki en büyük engellerden biri olması nedeniyle beyin göçü, Arap dünyasında en önemli sorunların başında gelmektedir. Bu beyin göçüne bağlı olumsuz sonuçlar zamanla ortaya çıkmakta, Arap ülkeleri bu sorunu çözmek konusunda aciz kalmakta ve göç giderek artmaktadır.

Arap beyin gücünün geri dönmesi; küreselliğin baskıları ve tehlikeleri, gelişmiş ülkelerin çelişkili tavırları, gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki sosyal, ekonomik, teknolojik, siyasi ve kalkınma alanlarındaki farkın giderek inanılmaz boyutlara ulaşması gibi engellerle imkânsız görünmektedir. Bu nedenle Arap ülkeleri kapsamlı ve etkili kalkınma programları oluşturmak ve Arap ülkelerinde istikrar ve yetenekleri kaldırabilecek ortamı yaratmak adına çalışmalar yapmaktadır. Fakat şimdilik bu nitelikli kişilerin geri dönmesi var olan şartlar nedeniyle neredeyse imkânsızdır.

Son olarak şu bilinmelidir ki ekonomi sadece banka kurmak ve fabrika inşa etmekten ibaret değildir. Önce insanı inşa etmek ve sorunlar karşısında tavrını geliştirmek gerekir. Halkların serveti dileklerle gerçekleşmez, bilinç ve kültürel seviyesinin önemini bilmek gerekir. Hukukun hâkim olduğu bir toplum inşa edilmelidir çünkü hukuk olmadan toplum sürdürülebilir kalkınmaya ulaşamaz. Halkların serveti ancak böyle oluşur.

³⁹ Necwa Buzid(2010), *Üniversite Mezunlarının Sanayi Kurumlarındaki Durumu*, Doktora tezi, Batne Üniversitesi Cezayir, s.153.

⁴⁰ Abdullah Muhammed Abdurrahman(1991), *Yüksek Eğitim Sosyolojisi*, Darulmarife, İskenderiye s.223.

BEYİN GÖÇÜNDEN BEYİN KAZANCINA (BRAIN GAIN) DOĞRU: KUZEY AFRİKA-ALMAN AKADEMİK AĞI ÖRNEĞİ

Bahija Jamal*

Giriş

Fas'ın jeostratejik konumu ve iki kıta arasındaki bağlantı noktası olması, kendisini tarihsel olarak farklı nüfus göçlerine karşı daha savunmasız bir ülke yapmıştır. Fas, göç kaynağı bir ülke iken aynı zamanda göçmenlerin transit geçiş ve durak noktası olmuştur. Fas'tan yurt dışına, özellikle de Fransa'ya doğru göç, geçtiğimiz yüzyılın başlarına dayanmaktadır. Bu dönemde göç, Birinci Dünya Savaşı sırasında çok sayıda Faslı'nın Fransız kuvvetlerine katılması için Fransa'ya götürülmesi veya her iki dünya savaşı arasında işçi olarak götürülmeleri şeklinde gerçekleşmiştir. Geçmişte, Fas topluluğunun Avrupa'ya hareketinin temel etkeni daha iyi yaşam koşulları arayışı olmuştur. Araştırmalar ilk göçmen kesimin günlük geçimlerini sağlamak için işe girmeye çalışan düşük eğitim seviyesine ve düşük okuma yazma oranlarına sahip köylü ve işçi sınıfından oluştuğunu göstermektedir. Ancak yılların geçmesi ile göçün etkenleri de çoğalmış ve değişim göstermiştir. Son yıllarda birçok Arap ülkesinde olduğu gibi Fas da iş gücü satışı dışında önemli ölçüde beyin göçü verir hâle gelmiştir.

Faslı yetkin kimselerin yurt dışına göçmesi, dünyadaki diğer beyin göçlerinde olduğu gibi iki farklı mantığa bağlı birçok faktörün etkisinin neticesidir. Bunlar itici faktörler ve çekici faktörler olmak üzere iç ve dış mantıktır. Faslıların yurt dışına göç etmesine neden olan birçok üretici faktör arasında siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel faktörler bulunmaktadır. Yanı sıra beyin göçünün harekete geçirilmesinde katkısı bulunan çekici faktörler de yer almaktadır. Bu faktörlerin temelinde özellikle de her düzeyde rekabet anlayışının hâkim olduğu küreselleşmenin gölgesinde iş gücüne uluslararası

* Hassan II Üniversitesi, Hukuki, Sosyal ve İktisadi Bilimler Fakültesi, Öğretim Üyesi, Fas

talebin artışı yer almaktadır. Öte yandan gelişmiş kapitalist ülkeler tarafından nitelikli insanları çekmek için yapılan rekabet de bunun bir parçasıdır.

Beyin göçü kavramı araştırmamızın temel kavramı sayılacaktır. Bu kavram aynı zamanda “göç” ve “yetkin kimseler” ifadelerini içerisinde barındıran bir kavramdır. Konu ile ilgili literatürlere göz atıldığında, birçoğu tarafından beyin göçü ile ilgili farklı tariflere yer verildiği görülmektedir. Özetle konu göç ile alakalıdır ve en basit anlamda göç, bireylerin ya da kitlelerin herhangi bir amaçla belirli bir coğrafi alandan (yurt içi veya uluslararası) ikinci bir coğrafi alana intikal etmesi anlamına gelmektedir.

Komşu kavramlar olan “elitler”, “beyinler”, “aydınlar” ve “nitelikli” gibi ifadelerle kesişen “yetkin insanlar” kavramı, çoğunlukla belirli bir bilgi alanında yükseköğrenim almış bireyler bağlamında kullanılan bir terminolojidir¹. Ayrıca bilim adamları, kalifiye profesyoneller, uzman teknisyenler ve hatta uzman işçileri içermektedir.²

Beyin göçü ifadesi ise aynı manayı ifade eden benzer tabirler olan “elit göçü”, “yetkin göçü”, “yetkin kanaması”, “bilgi kaçıışı”, “kültürlerin yolculuğu”, “bilgi işçileri” ve benzeri ifadeler ile aynı anlama gelmektedir.

Göçün tanımına geri döndüğümüzde beyin göçü ifadesiyle bilim, ekonomi, siyaset, sanat ve spor gibi çeşitli alanlarda öne çıkan mesleki deneyim, beceri ve yükseköğretim görmüş birey ya da kitlelerin intikali kastedilmektedir. Beyin göçü çoğunlukla daha az gelişmiş ülkelere doğru gerçekleşmektedir.

Fas, neredeyse yukarıda belirtilen alanların tamamından beyin göçü vermektedir. Fas, geçtiğimiz yüzyılda yetmişli yılların sonundan itibaren eğitimlerini tamamlamak ve sonrasında ülkelere dönmek ya da göç ettikleri ülkelere tamamen yerleşmek isteyen Faslı öğrencilerin Avrupa ülkelerine, özellikle de Fransa’ya gitmeye başlaması ile birlikte kendini göç atmosferine bırakmış bulunmaktadır.

Ayrıca doksanlı yıllardan bu yana Faslı yetkin kimselerin göç boyutu daha da artış göstermiş ve Belçika, Hollanda ya da Almanya gibi Fransa

¹ Uluslararası Göç Örgütü’nün yurt dışında yaşayan Faslıların Fas’ın ekonomik ve toplumsal kalkınmasına katkıları hakkındaki araştırması, 2015 - Etude de la contribution des marocains résidant à l’étranger dans le développement économique et social du Maroc. URL: https://www.iom.int/.../etude_contribution_mre_au_developpement_du_maroc.pdf

² Muhammed Haşani(2008), *Kuzey Afrika Ülkelerinden Aydın Göçü, Arap İşgücü Göçü Bölge Raporu*, s. 33-34 www.poplas.org/uploads/publication/.../migration_2008_ar_1.pdf
Bkz.: Marc Rwabahungu(2007), *Fuite des cerveaux: Un facteur de important du sous-développement*, Communication présentée lors de la session de Nusa Dua, Interparliamentary Union, Nisan/Mayıs 2007. <https://www.asgp.co/sites/default/files/documents//CTMIGEQJPHPDECHHBJNWLILYKJEJORO.doc>

dışındaki Avrupa Birliği ülkelerine doğru yönelim başlamıştır. Bunun dışında Fas, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada gibi bir takım yeni yönlelere doğru da beyin göçü vermiştir.³

Fas'ın beyin göçü konusu son derece önemli olmasına rağmen Fas'tan veya Fas'a doğru göç konularını araştıran yerli veya yabancı akademik çalışma ve araştırmalara bakıldığında çok nadir bir şekilde Fas'ın beyin göçü konusuna dair araştırma ve analizlere yer verildiği görülmektedir. Bununla birlikte konu ile ilgili araştırmalar yurt dışında yaşayan Faslıların sorunları ile ilgilenen ulusal kurumların çalışmalarından ibarettir.

Bununla ilgili olarak bu araştırmanın konusunu ele almanın önemi, bir yandan Faslı yetkinliklerin Fas'ın büyük gelişim çalıştaylarına katkı sağlama noktasında oynadığı rol, diğer bir yandan ise yurt dışında yaşayan yetkin vatandaşlarını harekete geçirme noktasındaki tecrübesini aktararak gelişmekte olan ülkelerin bir akıl kanaması olarak gördükleri beyin göçüne geleneksel yaklaşımlardan öteye geçme arzusundan kaynaklanmaktadır.

Beyin göçünün, göç veren ülkeler üzerinde olumsuz yansımaları bulunmaktadır. Ancak Türkiye, Çin, Hindistan, Kolombiya ve Fas gibi bazı ülkeler bu yetkin kimselerin yeniden kazanılması için birtakım stratejiler ortaya koymuşlardır⁴. Bu bağlamda araştırmamızın konusunu Fas Krallığı'nın, yurt dışında yaşayan vatandaşların, özellikle de içlerinden yetkinlik sahibi olanların bu yetkinlik ve becerilerini Fas Krallığı'nın geliştirilmesinde kullanacak şekilde yeniden kazanılmaları için oluşturduğu stratejilerle sınırlamak mümkündür.

Araştırmamızda göçmene geniş anlamıyla kalkınmanın temel faktörü olarak bakılacak ve betimsel, analitik, endüktif ve fonksiyonel gibi sosyoloji biliminin metodolojilerinden faydalanılacaktır. Bu bağlamda birinci bölümde Fas krallığının yetkin vatandaşlarını harekete geçirme stratejilerini ele alan problemlere cevaplar verecek, ikinci bölümde ise Almanya'da yaşayan Faslı yetkin vatandaşları model olarak bu stratejilerin hayata geçirilme boyutu incelenecektir.

³ Haşim Nimet Feyyaz(2011), Fas'tan Avrupa'ya İşçi Göçü (Örnek Olarak Hollanda), Politikalar, ss.16-17-18. URL:https://www.dohainstitute.org/ar/lists/...PDFDocumentLibrary/document_FC37FE46.pdf Bkz. :Farid El Asr, Les compétences marocaines de l'étranger :25 a,s de politiques de mobilisation. Etudes et recherches, CCME, 2008-2012, ss. 28-29. URL:<https://www.ccme.org.ma/images/publications/.../Etude-pol-publi-mobcomp-CCME.pdf>

⁴ Yetkinliklerin seferber edilmesi konusunda bu kıymetli deneyimleri incelemek için bakınız: Uluslararası Göç Örgütü'nün yurt dışında yaşayan Faslıların Fas'ın ekonomik ve toplumsal kalkınmasına katkıları hakkındaki araştırması, a.g.e.

Yetkinliklerin Harekete Geçirilmesi Konusunda Fas Politikası

*"... Aynı bağlamda, yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın hislerini dinliyorduk. Her bir ferdine özel önem gösteriyorduk. Ülkelerine olan güçlü bağlılıklarını, kimliklerine vefa duygularını ve ana vatanlarının kalkındırılması konusundaki rollerini destekliyorduk. Bazılarının yaşadıkları ülkelerdeki maruz kaldıkları zorlu koşulların gölgesinde bize düşen ancak içlerinden zarar görenlere destek olmak ve onlarla dayanışmaktır..."*⁵

Yukarıda da görüldüğü üzere krallık tarafından yapılan söylemlerin büyük çoğunluğu neredeyse yurt dışındaki vatandaşlardan bahsetmekten geri durmamaktadır. Bunun da ötesinde 2010 yılı Fas Anayasası, "Fas Vatandaşlarının Hak ve Çıkarlarının Korunması" isimli 16. madde, "Vatandaşlık Hakkı" isimli 17. madde ve "Tüm Vatandaşların Hükûmet Kurumlarına Katılımı" isimli 18. maddelerde yurt dışında yaşayan Fas vatandaşlarına özel önem göstermektedir⁶.

Diğer yandan Fas hükûmeti, yurt dışında yaşayan Faslı vatandaşların yeni nesillerinin ana vatanları ile olan bağlarını desteklemeyi ve güçlendirmeyi, Fas'taki ulusal yaşamın çeşitli alanlarına etkin katılımlarını sağlamayı, yaşadıkları ülkelerdeki koşullarının iyileştirilmesini ve bu ülkelerde vatandaşlar ile ilgilenen girişimlerin, çabaların birleştirilmesini hedefleyen bütüncül programlar oluşturmak suretiyle kapsamlı bir kamu politikası oluşturmanın zeminini hazırlamış bulunmaktadır.

Doksanlı yılların başından bu yana Fas, tüm dünyadaki Faslılar adına toplumsal, ekonomik, eğitim ve kültürel konularda tedbirler alan kurumlar oluşturmaya çalışmıştır. Bu kurumların başında, Dış İşleri ve Uluslararası İş Birliği Bakanlığına bağlı olup yurt dışında yaşayan vatandaşlar ve göçmen işlerinden sorumlu olan bakanlık bulunmaktadır. Öte yandan yurt dışında yaşayan Faslılar için bir istişare kurumu niteliğindeki Faslılar konseyi ve toplumsal ve kültürel boyutlu bir kurum olarak yine yurt dışında yaşayan Faslılar için İkinci Hasan Kurumu da bu kapsamdadır.

Yurt dışında yaşayan Faslılar ve göç işlerinden sorumlu olan bakanlığın yetki ve görevlerini düzenleyen yeni kararnamede geçenlere göre ve ilgili diğer bakanlıkların da yetkileri dikkate alınarak bakanlık, yurt dışında yaşayan Faslılar ve Fas'ta ikamet eden göçmen ve sığınmacılara yönelik hükûmet politikalarının oluşturulması ve hayata geçirilmesi için çalışmaktadır. Bakanlık bu hususta yurt içinde ve yurt dışında bulunan belirli sektör ve kurumlar ile koordinasyon kurmaktadır.⁷

⁵ 13 kraliyet taht günü münasebeti ile kralın yaptığı konuşma, 2012, 13 kraliyet taht günü münasebeti ile kralın yaptığı konuşmanın tamamı için bakınız: <http://www.oujdacity.net/debat-article-65605-ar>

⁶ Anayasa metninin icrası ile ilgili hicri 27 şaban 1432, miladi 29 temmuz 2011 tarihli ve 11.11.91 sayılı kararname http://www.sgg.gov.ma/portals/1/lois/constitution_2011_ar.pdf

⁷ Yurt dışında yaşayan Faslı vatandaşlar ve göç işlerinden sorumlu bakanlığın yetki ve görevleri ile ilgili 10 Nisan 2014 tarihli 6246 numaralı ve 192.14.2 sayılı Kararname. Bakanlığın internet sitesi: <https://marocainsdumonde.gov.ma>

Yurt dışında yaşayan Faslıların yetkinliklerinin harekete geçirilmesinden sorumlu olan bakanlığın uyguladığı politikanın bilinebilmesi için ilk bölümde genel olarak dünya üzerindeki Faslılara karşı uygulanan Fas politikası ele alınacaktır. İkinci bölümde ise bu yetkinliklerin harekete geçirilmesi için Fas tarafından uygulanan politikaların çerçevesi incelenecektir.

Dünyanın Farklı Bölgelerindeki Faslılara Yönelik Fas Politikası

Yurt dışında yaşayan Faslılara hizmet etmek için tasarlanan hükümet stratejisinin temel eksenlerinden bahsetmeden önce, bu kategorideki bazı istatistiksel verileri sunmak gerekmektedir.

Rakamlarla Dünyadaki Faslılar

Fas'tan yurt dışına göç tarihinin genel özellikleri ve dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan Faslı göçmenlerin hedefledikleri yönelimler dikkate alındığında kendi yapıları ve tabiatları itibarıyla birtakım çeşitlilikler ile öne çıktığını, sayılarının ve özelliklerinin ülkeden ülkeye ve hatta aynı ülke içerisinde nesilden nesile farklılık gösterdiği görülmektedir.

Bugün dünya üzerinde 36 milyon olarak değerlendirilen Faslı vatandaşların %10'u ülkesinin dışında yaşamakta olup Dış İşleri ve Uluslararası İş Birliği Bakanlığının 2018 yılı resmî istatistiklerine göre yaklaşık 4,6 milyon Fas vatandaşı diplomatik temsilcilikler ve Fas konsolosluklarında kayıtlı bulunmaktadır. Yaşadıkları ülkelerde bulunan konsolosluklarda kayıtlı verilere göre dünya üzerindeki Faslıların istatistikleri aşağıdaki tabloda belirtildiği üzere dağılmaktadır:

Avrupa	Fransa: 1.238.815	İspanya: 906.507	İtalya: 659.230
	Belçika: 396.743	Hollanda: 308.956	Almanya: 163.228
	İsviçre: 15.319	İsveç: 11.084	Rusya: 3.188
Amerika Birleşik Devletleri	Amerika Birleşik Devletleri: 250.241		Kanada: 74.983
Asya	Suudi Arabistan Krallığı: 61.872	Birleşik Arap Emirlikleri: 52.911	Katar: 11.116
	Kuveyt: 5.469	Umman Sultanlığı: 4.862	Ürdün: 3.407
	Bahreyn: 3.419	Türkiye: 5.143	Lübnan: 1.646
Afrika	Libya: 76.923	Cezayir: 53.700	Tunus: 34.889
	Mısır: 9.066	Fildişi Sahili: 3.818	Moritanya: 3.036
	Senegal: 3.201	Ekvator Ginesi: 3.192	Gabon: 1.907

Kaynak: Yurt dışında yaşayan Faslılar ve göç işlerinden sorumlu bakanlık⁸

⁸ Yurt dışında bulunan Faslılar ve göç işleri bakanının, yurt dışında bulunan Faslılar ve göç işleri bakanlık komisyonu huzurundaki konuşması: 24 Temmuz 2018 tarihli 6. Toplantı. <https://marocainsdumonde.gov.ma/wp-content/uploads/2019/01/2018-07-24-Pr%C3%A9sentationCMMREAM-pd>

Yurt dışında yaşayan Faslılar ve göç işlerinden sorumlu bakanlık tarafından düzenlenen resmî istatistiklere göre Faslıların %85'inin Avrupa'da kaldıkları ve Kuzey Amerika, Körfez ülkeleri ve Afrika'daki yerleşimlerinin giderek genişlediği görülmektedir. Aynı kaynağa göre Faslı göçmenlerin %70'nin 45 yaşının altında olup %20'si yaşadığı ülkede doğmuş ve %46'sı kadınlar tarafından teşkil edilmektedir.⁹

Yurt Dışında Yaşayan Faslılara Hizmet Etmek İçin Oluşturulan Ulusal Politikanın Ana Eksenleri

Yurt dışındaki Faslılar ve göçmen işlerinden sorumlu bakanlığın görevlerini düzenleyen kararnameye göre bakanlığın görevleri aşağıdaki gibidir:

- Tüm dünyadaki Faslıların yararına dayanışmayı güçlendirmek ve sosyal eylemleri teşvik etmek.
- Fas kimliğini korumak ve birleştirmek.
- Tüm dünyadaki Faslıların yararına kamu hizmetlerini teşvik etmek ve geliştirmeye çalışmak.
- Yaşadıkları ülkelerde entegrasyonu kolaylaştırmak.
- Fas tarafından bilinen kalkınma çalıştaylarına katılım sağlamaları için tüm dünyadaki Faslıları harekete geçirmek.
- Göç ve göçmen mültecilerin entegrasyonu ile ilgili devlet politikası oluşturmak ve bunun uygulanmasını sağlamak.
- Göç sisteminin iyi bir şekilde yönetimini sağlamak.
- Göç konusu ile ilgili olarak hükûmeti sivil toplum kuruluşları nezdinde ve uluslararası forumlarda temsil etmek.
- Fas'ta yaşayan göçmen ve mültecilerin sosyal eğitim ve kültürel entegrasyonunun kolaylaştırılması için politikalar oluşturmak ve gerekli tedbirlerin alınmasını denetlemek.
- Sivil toplum kurum ve kuruluşları ile ilişkiler noktasında hükûmetin politikalarını koordine etmek ve takip etmek.
- Başta Uluslararası Göç Örgütü (IOM) olmak üzere yurt dışındaki göçmenler ve göç meseleleriyle ilgilenen kurumlarla iş birliği içerisinde olmak.¹⁰

⁹ A.g.e.

¹⁰ Yurt dışında yaşayan Faslı vatandaşlar ve göç işlerinden sorumlu bakanlığın yetki ve görevleri ile ilgili 10 Nisan 2014 tarihli 6246 numaralı ve 192.14.2 sayılı kararname. A.g.e.

Bakanlık doksanlı yıllarda kurulduğundan bu yana dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan Faslıların yararına birçok toplumsal, ekonomik ve kültürel program hayata geçirmiş, yanı sıra bu dönemde Faslı göçmenlerin nüfusundaki hızlı artış ve yapısal değişikliklere bağlı olarak bakanlık 2014 yılında Fas'ta göçmenlerin hedeflerini belirlemek için ulusal bir strateji oluşturmuştur. Bu strateji hazırlanırken Krallık Anayasası tarafından krallık talimatları ve konu ile ilgili olarak hükûmetin peş peşe uyguladığı programların birikmiş kazanımlarına odaklanılmıştır. Kuruluşundan bu yana Fas Hükûmeti, Göç İşleri Bakanlığı aracılığıyla üç temel stratejik hedefi gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bunlar:

- Yurt dışında yaşayan Faslıların kimliğini korumak.
- Dünyanın farklı yerlerindeki Faslıların haklarını ve çıkarlarını korumak.
- Dünyanın farklı yerlerindeki Faslıların ana vatanlarının kalkınmasına katkılarını sağlamak.

Dünya üzerindeki Faslıların beklenti ve ihtiyaçları düzeyinde hizmetler sağlanması için çalışma çerçevesinde bakanlık tarafından, temelde dünyanın farklı bölgelerindeki Faslıların kazanım, çıkar ve haklarının korunmasını, toplumsal konumlarının desteklenmesini ve ulusal kimliklerinin korunmasını hedefleyen bir eylem planı hazırlanmış bulunmaktadır. Bu plan aşağıdaki alanlarla ilgili olarak altı programdan oluşmaktadır:

- Sosyal program.
- Yasal, hukuki ve idari program.
- Kültürel ve eğitim programı.
- Dünya üzerindeki Faslıları yatırım ve dayanışma projelerinde takip programı.
- Dünya üzerindeki Faslı derneklerin kapasitelerini destekleme ve güçlendirme programı.
- Yurt dışında yaşayan Faslı yetkin kimseleri seferber etme programı.¹¹

Araştırma konumuzla ilgili olarak dünya üzerindeki Faslılar hakkında hazırlanan stratejinin altıncı hedefi bir sonraki bölümde inceleme konumuz olacaktır.

¹¹ Yurt dışından ikamet eden Faslıların ulusal stratejisi, <https://marocainsdumonde.gov.ma>

Yetkin Kişilere Yönelik Fas Politikası

Yurt dışındaki Faslılar ve göçmen işlerinden sorumlu bakanlık tarafından sunulan istatistikler ve bakanlık tarafından yurt dışında yaşayan Faslı yetkin kimselerin seferber edilmesi hakkında hazırlanan iki çalışmanın özetine göre dünya üzerinde lisans düzeyi ve üzerinde 500 bin Faslı yetkin göçmen bulunmaktadır. Öte yandan yurt dışında 8 bin civarında Faslı sağlık görevlisi bulunmaktadır. Aynı zamanda Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ile iş birliği içerisinde hazırlanan araştırmaya göre yurt dışında yaşayan Faslıların %17'si yükseköğretim diplomasına sahiptir. Bu araştırma bir referans olarak Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ülkelerinde yaşayan Faslı vatandaşlar hakkında bir monografi oluşturmak, yurt dışında yaşayan Faslıların bileşenleri, yetenekleri ve ilgi alanlarını tanıma hedefi ile hazırlanmıştır. Böylece yurt dışında yaşayan Faslıların yetkinlikleri değerlendirilebilecek ve ulusal kalkınma çalıştaylarına katılım göstermeleri için seferber etme programları oluşturulabilecektir.¹²

Özetle bu araştırma, Faslı göçmenlerin temel özelliğinin, yurt dışında yaşayan binlerce Faslı göçmenin yüksek beceri isteyen görevlerde bulunduğunu göstermektedir. Her ne kadar göçmenlerin büyük çoğunluğu düşük beceri isteyen görevlerde bulunsalar da özellikle Kuzey Amerika ve bazı Avrupa ülkelerinde yaşayan çok sayıda Faslı üst düzey görevlerde bulunmaktadır.

Odak Noktaları

Yurt dışında yaşayan Faslı yetkinlikleri harekete geçirme politikasında iki çerçeve bulunmaktadır. Bunlardan birincisi günümüzde uluslararası göçün özelliklerinden biri olan kalkınma konusu ile ilgili genel uluslararası çerçeve, diğeri ise yurt dışında yaşayan Faslılarla ilgili tedbirlerin alındığı ve Faslıların ana yurtlarına bağlılık duygusunun güçlendirilmesinden ibaret olan ulusal politika olgusu ile ilgili ulusal çerçevedir.

Faslı göçmen bireyler Fas ile yakın ilişkilerini korumakta olup bu durum Faslı göçmenlerin neredeyse yarısının her yıl ülkeye yazlık ziyaretlerde bulunmasından anlaşılmaktadır. Bu yaklaşık 3 milyon gibi bir sayıya tekabül etmektedir ve beraberinde 80 milyar dirhemin üzerinde finansal hareket anlamına gelmektedir.¹³

¹² Yurt dışındaki yetenekler; Faslı göçmenler, Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından yürütülen çalışma Talents à l'étranger : une revue des émigrés marocains, une étude réalisée en 2017 avec l'ocde pour consulter cet ouvrage en ligne <http://dx.doi.org/10.1787/9789264264304-fr>

¹³ Yurt Dışında Bulunan Faslılar ve Göç İşleri Bakanının, Yurt Dışında Bulunan Faslılar ve Göç İşleri Bakanlık Komisyonu huzurundaki konuşması: 24 Temmuz 2018 tarihli 6. Toplantı. A.g.e.

Yetkinlikleri harekete geçirme programı yurt dışında yaşayan yükseköğretim diplomasına sahip Faslı vatandaşların Fas'ın kalkınma çalıştaylarına kendiliğinden katılmalarını teşvik etme amacına yöneliktir. Program, yurt dışında yaşayan Fas toplumu arasında yüksek nitelikli kimselerin sayısının artmasına ve bu kimselerin kendi ana vatanlarını kalkındırma çalışmalarına katılım göstermeye yönelik güçlü arzularıyla paralel olarak gelişmiştir. Öte yandan Fas hükûmeti bu yetenekleri cesaretlendirmeye, bilgi ve uzmanlıklarına yatırım yapmaya hazır durumdadır.¹⁴

Benimsenen Yaklaşım

Benimsenen yaklaşım Faslı yetkinlik sahibi vatandaşların Fas'ı kalkındırma çalıştaylarına katılım ve Fas krallığında kamu sektörü ve özel sektör ile birlikte proje ve yatırım ortaklıklarının destekleme ve takip etme olanaklarını görmelerini hedeflemektedir. Bu kapsamdaki hedefler aşağıdaki gibidir:

- Yurt dışındaki Fas yetkinliklerin tematik veya coğrafi ağlarının yapılandırılmasının desteklenmesi.
- Tüm sektörel planlarda talebin ulusal düzeyde tanımlanması ve bölünmesi.
- Katılımcı bir çerçevede projeler geliştirilmesi.
- Uygulama için gerekli olan insan ve finansal kaynaklarının seferber edilmesi.

Uygulama Mekanizmaları: Ağ Kurma

Dünya üzerindeki Faslılardan sorumlu bakanlık, yurt dışında yaşayan yetkin kimseler ağının oluşturulmasına ve bu ağın güncellenmesine aşağıdaki faaliyetleri ile katkıda bulunmuştur.

Coğrafi Ağlar: Farklı alt mesleki alanları ile birlikte belirli bir coğrafi alan içerisindeki deneyim gruplarından oluşmakta (bilgi ve iletişim teknolojileri, otomotiv endüstrisi, eğitim, bilimsel araştırma, serbest meslekler vb.) ve bu enerjileri Fas'ta sürdürülebilir kalkınmaya yönlendirmeyi hedeflemektedir. Öte yandan Fas kökenli vatandaşların ev sahibi ülkelerdeki entegrasyonunu desteklemeyi amaçlamaktadır.

¹⁴ Krallığın en önemli kalkınma projeleri balıkçılık, tarım, turizm, altyapı ve yenilenebilir enerjilere yönelik sektörel programlardır.

Tematik Ağlar: Belirli bir uzmanlık alanında uzmanlar grubu tarafından oluşturulmaktadır. Muhtelif alanlarda birtakım farklı meslek mensuplarının girişimi ile aşağıdaki amaçlarla oluşturulmuştur:

- ⊙ Aynı ülkede yaşayan Faslılara hizmet vermek.
- ⊙ Bilgi ve deneyimleri diğer ülkelerdeki meslektaşlarla paylaşmak.
- ⊙ Fas'taki meslektaşlarıyla araştırma, eğitim ve yardım gibi alanlarda ortaklıklar kurmak.
- ⊙ Teknik ve uzmanlık transferi yapmak.¹⁵

Paralel Mekanizmalar: Elektronik Kapı

Çeşitli ulusal aktörler, ev sahibi ülkeler ve yetkinlik ağları ile ortaklaşa uygulanan programlar hakkındaki tüm verilerle birlikte Fas'taki sektörel planlar hakkında farklı bilgiler vermeyi amaçlayan, yatırım ve iş fırsatları ile ilgili yaklaşım ve önlemler sunan, ortaklık ve iş fırsatları sağlayan, farklı dillerde bir portal sağlamak için ortak bir mekanizma kurulmuştur.

Bu portalın temel amacı, Fas'taki ulusal kurum ve faktörlerin sunduğu talep ile öncelikli tematik alanlarda etkinlik ağları tarafından sunulan talep arasında yakınlaşma sağlamak ve buluşmayı desteklemektir.

Yetkin Kimseleri Harekete Geçirmek Konusunda Bakanlığın Başarıları

Bakanlık, dünya üzerinde yaşayan Faslı yetkin kimselerin harekete geçirilmesi konusunda mesleki bilgi ve becerilerinin değerlendirilmesini ve Fas'ın kalkınma dinamiğinde etkin rollerinin vurgulanmasını hedeflemektedir. Bu stratejik hedefin hayata geçirilmesi bağlamında sorumlu bakanlık aşağıdaki faaliyetlerde bulunmuştur:

Ağ Bağlantısı Kurulması

Güncellenmiş ağların düzeyi:

Coğrafi Ağlar

- Almanya merkezli yetkinlik ağı (Kasım 2009).
- Kanada merkezli yetkinlik ağı (Kasım 2010).
- Amerika Birleşik Devletleri merkezli yetkinlik ağı (Haziran 2012).
- Fransa merkezli yetkinlik ağı (Şubat 2012).
- Birleşik Arap Emirlikleri yetkinlik ağı (Mart 2016).

¹⁵ Yurt dışında bulunan yetkilileri seferber etme programı için bkz. Lang=ar?https://marocainsdumonde.gov.ma

Tematik Ağlar

- Fransa’da yaşayan hekimler ağı (Haziran 2011).
- Yurt dışındaki Faslı kadın gazeteciler ağı (Mart 2015).
- Yurt dışında yaşayan kadın girişimci ve müdürler ağı (Mart 2016).
- Yurt dışındaki Fas çevrecileri ağı (Mayıs 2016).
- Yurt dışındaki Fas güzel sanatçıları ağı (Haziran 2016).
- Yurt dışında yaşayan Faslı gazeteciler ağı (Mayıs 2016).
- Yurt dışında yaşayan Faslı avukatlar ağı (Kasım 2017).
- Kanada, havacılık endüstrisi uzmanları ağı (Ekim 2018).¹⁶

Seferberliğin Diğer Faaliyetleri

- Fas Ufuklar Forumuna Katılım (Paris, 22 Ocak 2017): Ortaklık ve yatırım için fırsatların yanı sıra Fas’ta bilinen çeşitli gelişim çalıştaylarında bu yeterliliklerin neden değerlendirildiği araştırılmıştır.
- 2017Büyükelçi Ödül Organizasyonu (Rabat, 07 Mart 2017) düzenlenmiştir. 11 Afrika ülkesinden yaklaşık 30 Faslı kadın meslek sahibi girişimcilik, finansal yönetim ve diğer alanlarda onurlandırılmıştır.
- Belçika’da yaşayan farklı uzmanlık alanlarındaki farklı yeteneklerin taçlandırılması için Divan 2017-2018 Ödül Töreni desteklenmiştir.
- Divan ödülleri gösterisine destek (Berlin, 28 Nisan 2017) verilmiştir. Almanya’da yaşayan bilimsel araştırma ve girişimcilik alanlarında 12 başarılı Fas vatandaşı ödüllendirilmiştir.¹⁷

Almanya’da Yaşayan Faslı Yetkinlikler Ağı Modeli Üzerinden Bu Stratejinin Hayata Geçirilmesi

Yukarıda işaret edildiği gibi Fas Krallığı, bu konuda hazırladığı stratejiler üzerinden yurt dışında yaşayan vatandaşlarına özel bir önem atfetmektedir. Bu stratejilerin en önemlilerinden biri de yurt dışındaki vatandaşlarının ana yurtlarını kalkındırmalarına katkıda bulunmalarını sağlayan mekanizmalardır. Bu sistem göçmenlerin buldukları ülkelerde kazandıkları beceriler sayesinde kalkınmada etkin rol oynayabilecekleri anlayışına dayanmaktadır. Stratejinin hedefleri, yurt dışında yaşayan Faslı

¹⁶ Yurt Dışında Bulunan Faslılar ve Göç İşleri Bakanının, Yurt Dışında Bulunan Faslılar ve Göç İşleri Bakanlık Komisyonu huzurundaki konuşması: 24 Temmuz 2018 tarihli 6. toplantı. A.g.e.

¹⁷ A.g.e.

yetkin vatandaşların bu hedefleri sahaya indirmeye katkı sağlama ve krallığın büyük kalkınma çalıştaylarına fiilî olarak katılım gösterme konusunda oynayabilecekleri role odaklanarak şekillendirilmiştir.

Yukarıda da belirtildiği gibi sorumlu bakanlık, ağ üyelerinin görüşlerini bir araya getirmek ve faaliyetlerini ana yurtlarını kalkındırılmasına katkı sağlama hedefiyle birbirine uyumlu hâle getirmek için birtakım coğrafi ağlar ile tematik ağlar oluşturmuştur. Belki de bu ağların en öne çıkanı, en başarılısı ve hatta en düzenlisi Alman-Fas Yetkinleri Ağı DMK'dir (Deutsch-Marokkanisches Kompetenznetzwerk).

Bu ağ ve etkinliklerin seferber edilmesi konusunda stratejik hedef ile etkileşim şeklini tanıtmak için birinci bölümde Alman-Fas Yetkinleri Ağı, Almanya'daki Faslı göçmenlerin genel bağlamı içerisinde tarif edilecek, ardından ikinci bölümde beyin göçü kazanımı (brain gain) sağlamak isteyen ana vatanın taleplerine cevap verme bağlamında bu ağın gerçekleştirdiği en önemli çalışmalar ele alınacaktır.

Alman-Fas Yetkinleri Ağı'nın Tanıtımı

Birinci bahiste de işaret edildiği gibi Almanya'da yaşayan Faslı göçmenlerin sayısı 163 bin 228 kadardır. Faslıların Almanya'ya göçü 60'lı yıllara kadar dayanmaktadır.

Almanya'daki Faslı Göçmenlerin Özellikleri

Faslıların Avrupa'ya ilk göçü Fransa'ya yönelik olmuştur. Fransa'nın Fas'ı himayesi altına alması ile birlikte çok sayıda Faslı vatandaş ilk olarak Birinci Dünya Savaşı'nda, sonrasında ise İkinci Dünya Savaşı'nda Fransız ordusuna katılmak üzere Fransa'ya götürülmüştür. Savaş sonrasında ise Fransa'nın yeniden inşa edilmesi için iş gücü olarak kullanılmak üzere Faslılar tekrar Fransa'ya götürülmüştür.¹⁸

Almanya'ya yönelik göç hakkında ise konu ile ilgili yapılan araştırmalar, Faslıların Fransa üzerinden Almanya'ya ulaştıklarını, yani Fas vatandaşlarının Almanya'ya doğrudan göç etmediklerini, bilakis Fransız topraklarından iş gücü olarak geçiş yaptıklarını göstermektedir. Sonrasında özellikle altmışlı yıllardan sonra Fas iş gücünün Almanya'ya kabul edilmesine yönelik

¹⁸ De Haas, Hein: Morocco's Migration Transition Trends, Determinants and Future Scenarios. Global Migration Perspectives 28. 2015: <http://www.gcim.org/attachements/GMP%20No%2028.pdf> Khachani, Mohamed(2005), Migration, Transferts et Développement au Maroc, CARIM Rapport de recherche 2. Online: <http://www.geographie.ens.fr/sanmarco/cours4/Maroc.Transfertsdeveoppment.pdf>

teşvikler başlamıştır¹⁹. 1959 yılından bu yana Fas ile Almanya arasında çift taraflı görüşmeler yürütülmüş ve 1963 yılında Fas'tan iş gücü getirme anlaşması imzalanarak bu anlaşma 1973 yılına kadar sürmüştür. Şunu da belirtmek gerekir ki bu aşamadaki göç, erkek odaklıdır (yani erkek göçüyle sınırlıdır) ve neredeyse Fas'ın kuzeydoğusu özellikle de çok fazla işçi veren orta kırsal bölge ile sınırlı gibidir.²⁰

Seksenli ve doksanlı yıllarda ise Almanya'ya giden Faslı göçmenlere Alman üniversitelerinde eğitim görmek için giden öğrencilerin de katılması ile birlikte niteliksel bir dönüşüm yaşanmıştır. İlk giden göçmenler okuryazar değildir. Şuna da işaret edilmesi gerekir ki seksenli yıllardan bugüne kadar Almanya'ya giden Faslı göçmenler iki önemli özellik ile tanınmaktadır: Almanya'ya giden Faslı göçmenlerin kadınlaşması ve eğitimlerini tamamlamak için genç göçmenlerin sayısının artması. Bu çerçevede Federal İstatistik Ofisi'nin 2013 yılı raporunda 2012-2013 kış eğitim döneminde 5169 Faslı öğrencinin Almanya'daki yükseköğretim kurumlarına katıldıkları ifade edilmiştir. Rapora göre Almanya'da ikamet eden Faslı göçmenlerin sayısı 153 bin olarak verilirken bunlar içerisinde 83 bin erkek (%54) 70 bin ise kadın (%46) bulunduğu belirtilmiştir. Özellikle de yetkinlik sahibi göçmenleri teşvik eden yeni Alman göç kanununun onaylanması sonrasında beceri ve yükseköğrenim sahibi Faslıların Almanya'ya akışının daha da artması beklenmektedir.²¹

Almanya'ya göç eden Faslı göçmenlerin oluşumunda yaşanan yapısal değişiklik ve birtakım Faslı yetkin göçmen gruplarının ortaya çıkması ile birlikte ana vatanda yeniden bir düşünce ortaya çıkmıştır. Fas Krallığı hiçbir zaman ülkeden ayrılan sınıfların aklından çıkmamış ve bu sınıf tarafından bilimsel araştırma ve kurumları için uygun bir iklim sağlanmaması ve iş piyasasına adil erişim sağlamadaki yetersizlikleri eleştirilmeye devam edilmiştir. Göç etmiş olan Faslılardaki ana vatana bağlılık hissi çok güçlüdür ve sorumlu bakanlık tarafından bu devam ettirilmek istenmektedir. Bu durum Fas'ın gelişmesine katkıda bulunmanın önemi konusunda Almanya'daki farklı gruplar nezdinde bir bilinç oluşturmuştur. Her ne kadar bu kimselerin katılımları ilk başlarda birtakım bağışlarla sınırlı kalmış olsa da (para ve ürün

¹⁹ Berriane, Mohamed(2003), Les Marocains résidant en Allemagne. In Fondation Hassan II pour les Marocains Résidant à l'Étranger 2003. IOM (Éd.), Marocains de l'extérieur. Rabat. ss. 21-52.

²⁰ Almanya'daki Fas topluluğu ve Fas'ın kalkınmasına katkısı hakkında Alman Uluslararası İş Birliği Ajansının (GIZ) çalışmalarına bakınız; Kirsten schuttler(2008), la diaspora marocaine en Allemagne: sa contribution au développement du maroc, GIZ, s.11; www.oriental.ma/upload/module_1/file_1_84.pdf 21 A.g.e.. ss.6-11.

²¹ A.g.e.. S. 6-11

transferi yapmak suretiyle ana vatanlarındaki aile ve arkadaşlarına destek) Almanya'da yaşayan Faslılar için Faslı derneklerinin kurulması ile birlikte bir yandan Faslı göçmenler diğer yandan da ana vatanın çıkarına kalkınma faaliyetlerine katılım noktasında birtakım yurt içi faaliyetler ortaya çıkmaya başlamıştır. Alman-Fas Yetkinleri Ağı için de durum aynıdır.

Alman-Fas Yetkinleri Ağı'nın tanıtımı

Alman-Fas Yetkinleri Ağı, sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarını düzenleyen Alman kanunu doğrultusunda 7 Mart 2009 tarihinde kurulmuştur. Merkezi, Münih şehrinde bulunmaktadır. Kurum, Almanya ile Fas arasında aracılık ve deneyim paylaşımı görevi görmektedir. Üyeler, Almanya'da bulunan Fas vatandaşlarının hatta Alman ortaklarının deneyim ve bilgi paylaşımı suretiyle krallıktaki yeni kalkınma modellemesine öneri ve tavsiye sunumuna katılım sağlamaları ve bir diyalog köprüsü oluşturulması için çalışmaktadırlar. Ağı farklı bilimsel ve profesyonel alanlardan binden fazla üyesi bulunmaktadır. Bunlardan %20'si iletişim teknolojisi uzmanı, %13'ü otomotiv sanayisi uzmanı, %9'u toplum ve kültür alanında uzman, %5'i yenilenebilir enerji uzmanı ve %5'i araştırma ve inceleme alanında uzman konumundadır. Üyelerin %15'i kadınlardan oluşmaktadır. Yine üyelerin büyük çoğunluğu aşağıda belirteceğimiz gibi Fas'taki mevcut kalkınma programı ile derin bağlara sahiptirler.²²

Alman-Fas Yetkinleri Ağı genel anlamda ülkenin sürdürülebilir kalkınmasına katkı sağlamak için teknolojik bilgi ve deneyimi taşımayı hedeflemektedir. Ayrıca yurt dışında yaşayan Faslı yetkinlikleri harekete geçirme stratejisi çerçevesinde Fas tarafından kabul edilen reformların başarıya ulaşmasını gözlemleme bağlamında, ağ üyeleri ana vatanın farklı alanlardaki çabalarının desteklenmesi ve böylece küreselleşmenin getirdiği belirli problem ve zorlukların çözümünde ülkelerine yardımcı olunması gerektiğine inanmaktadırlar. Öte yandan ağ, iç tüzüğünde de geçtiği üzere Almanya içerisindeki vatandaşların kimliklerinden ödün vermeden entegrasyon programlarının desteklenmesini hedeflemektedir.

Kurum, hedeflerine ulaşabilmek için aşağıdaki gibi birtakım çalışma grupları oluşturmuştur:

- İletişim teknolojisi.
- Gençlik, eğitim ve sosyal ilişkiler.
- Yenilenebilir enerjiler.

²² Alman-Fas Yetkinler Ağı Web sitesi: <https://www.dmk-online.org/ueberuns>.

- Otomotiv endüstrisi.
- Tıp ve sağlık.
- Öğretim ve araştırma.
- Göç ve entegrasyon.
- Finans ve ekonomi.
- Üye işleri.²³

Bir bilgi olarak Alman-Fas Yetkinleri Ağı, finansal ihtiyaçlarını üyelerin aidatlarından ve dünya üzerindeki Faslı derneklere açılan teklif taleplerine verilen cevaplar bağlamında bağışçı mercilerden temin etmektedir. Bu hususta yurt dışında yaşayan Faslılar ve göçmen işlerinden sorumlu bakanlığın aşağıda gösterildiği üzere ortaklık projelerine de işaret edilmektedir.

Ağın Başarıları

Almanya'da yaşayan Faslı yetkinlikler birtakım kalkınma girişimleri üzerinden aşağıdaki hedefleri gerçekleştirmeye çalışmaktadır:

- Almanya ve Fas'ta sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi.
- Almanya'da doğan Faslı vatandaşların entegrasyonu.
- Fas ve Almanya arasında bilgi transferi.
- İkili kalkınma iş birliğinin güçlendirilmesi.
- Kültürler ve dinler arasındaki diyalog.

Ağ, bu girişimlerin harekete geçirilmesi adına Fas'ta birçok kalkınma faaliyetine katkı sağladığı gibi Almanya'da da kültürel ve sosyal faaliyetler düzenlemiştir. Bu girişimlerin ilki, yurt dışında yaşayan Faslı vatandaşlar ve Göçmen İşleri Bakanlığının ortaklığı ve Fas'ta ikamet eden bazı Alman iş adamları tarafından temsil edilen Alman hükümetinin resmî destekleri ile birlikte 2009 yılının Kasım ayında düzenlenen Alman yetkinlikleri sonbahar forumudur. Bu foruma yaklaşık %50'si Alman vatandaşlığına sahip 300 kadar Faslı yetkin kişi katılım göstermiştir²⁴.

Forumun düzenlenme amacı Fas asıllı yetkin kimselerin kendi ana vatanlarındaki kalkınma projelerine entegre edilmeleridir. Türünün ilk örneği olan bu girişim Fas ve Almanya devletlerinin resmî desteğine ek olarak birtakım sivil toplum kuruluşlarının desteği ile oluşturulmuştur. Forumun akabinde Almanya'da yaşayan Faslılar ile Fas Krallığı'ndaki kamu ve özel

²³ Almanya'daki Fas topluluğu ve Fas'ın kalkınmasına katkısı hakkında Alman Uluslararası İşbirliği Ajansının (GIZ) çalışmalarına bakınız; Kirsten schuttler(2008), la diaspora marocaine en allemagne: sa contribution au développement du maroc, GIZ, s.11 ; www.oriental.ma/upload/module_1/file_1_84.pdf

²⁴ Kirsten schuttler(2008), a.g.e.

sektörden ortakları arasında yedi farklı sözleşme imzalanmış ve projelerin toplam değeri yaklaşık bir milyon lira kadar olmuştur.

Forum münasebeti ile kamu ve özel sektörden Fas ve Alman ortaklar arasında bir ön anlaşma listesi imzalanmış ve krallığın farklı bölgelerinde sosyal eğitim ve ekonomi alanlarında 15 farklı projenin hayata geçirilmesine karar verilmiştir.

İmzalanan ilk anlaşma listesinin bir parçası olarak Al-Akhawayn Üniversitesi, ulusal bilimsel ve teknik araştırma merkezi ve Alman-Fas Yetkinler Ağı arasında Faslı öğrencileri bilgi ve iletişim teknolojilerine duyarlı hâle getirmek ve onları modern bilim ve teknolojiler hakkında bilgilendirmek için ülkedeki mühendis sayısının artmasına katkıda bulunan bir katile düzenlemek üzere bir anlaşma imzalanmıştır. Web sitesinde yayınlanan raporlara bakıldığında bu sözleşmenin bilfiil hayata geçirildiği görülmektedir.²⁵

Öte yandan Marakeş'teki tıp fakültesi ile Kashteningen'deki bir tıp fakültesi arasında biyoloji alanında iş birliği sözleşmesi imzalanmış, yine tıp ve üniversite çalışmaları alanındaki iş birliğini artırmak için Flensburg'daki üniversite hastanesi ile Rabat'ın üniversite hastaneleri merkezi arasında ortaklık sözleşmesi imzalanmıştır.²⁶

İmzalanan bir diğer anlaşma da krallığın uzak doğusunda bir bölge olan Figuig şehrinde bir hastane kurulması ile ilgili olmuştur. Bu ortaklık kapsamında, bölgedeki çocuklar ve kadınlar için bir destek programı başlatılmış ve böbrek temizleme merkezi kurulmuştur. Ayrıca Fas Krallığı'nın kuzeydoğusunda, Nador eyaletindeki Silwan'da çalışmalarına devam edilen Zayo bölgesindeki öğrenciler için ulaşım hattı tamamlanmıştır.

Diğer yandan yurt dışındaki Faslılardan sorumlu olan bakanlık Almanya'da yaşayan Faslıların entegrasyonu ve değerlendirilmesini desteklemek için Almanya'daki Faslı yetkinlikleri harekete geçirme ve karşılıklı genç ziyaretlerine yönelik ortaklık sözleşmesi imzalanmıştır. Tüm bu sözleşmeler, taraflar arasında 2011 yılı itibarıyla başlayan ve 4 yıl boyunca devam eden ortak çalışmaların başlangıç noktası olmuştur.²⁷

²⁵ Hajji, Rahim (2011), Herkunftslandbezogene kulturelle Kompetenzen als Einflussfaktoren bei der Durchführung von entwicklungsbezogenen Projekten. Eine empirische Untersuchung am Beispiel von hochqualifizierten marokkanischen Einwanderern. In : Baraulina, Tatjana/ Kreienbrink, Axel/Riester, Andrea (Éd.) : Potenziale der Migration zwischen Afrika und Deutschland. Nürnberg, Eschborn. ss. 240-274.

Hajji, Rahim/Moket, Soraya (2014), Marokkanischstämmige Fachkräfte als Akteure in der Entwicklungszusammenarbeit. In : Pott, Andreas/Bouras-Ostmann, Khatima/Hajji, Rahim/ Moket, Soraya (Éd.): Jenseits von Rif und Ruhr. 50 Jahre marokkanische Migration nach Deutschland. Wiesbaden. ss. 251-268.

²⁶ Fez'de Faslı ve Alman ortaklar arasında yapılan ilk anlaşma listesinin imzalanması, Alman-Fas Yetkinler Ağı konseyi web sitesi(2009), CCME, <http://www.ccme.org.ma/tr/revue-de-presse-ar/15782>

²⁷ Alman-Fas Yetkinler Ağı(2014), ortaklık anlaşmasını aktif hâle getirmek için yetkili bakanlıkla birlikte, özellikle de yurt dışında bulunan Faslıların dernek programları ile ilgili olarak, Almanya'daki derneklerin yararına eğitim toplantılarına devam ediyor. <http://rifdia.com>

Alman-Fas Yetkinler Ağı'nın Fas'taki kalkınma projelerine destekleri aşağıdaki gibi önemli birtakım faaliyetler üzerinden devam etmiştir:

Modern Teknoloji Alanında

BMW şirketi 2011 yılında Münih'te en modern BMW motorlarından iki tanesini Alman-Fas Yetkinler Ağına vermiş ve motorlar Rabat Muhammedîye Mühendisler Okulu ve Kunaytara Teknik Okuluna bağışlanmıştır. Bu iki motor, iki kurumdaki öğrencilerin otomotiv endüstrisindeki en son teknolojik gelişmeler hakkında bilgi edinmelerini sağlamıştır.²⁸

Sağlık Alanında

Yukarıda belirtilen ve başlıca Fas şehirlerinde bulunan bazı hastane merkezleriyle ağın üyeleri arasında imzalanan iş birliği anlaşmalarına ek olarak ağın üyeleri uzak alanlarda tıbbi açıdan savunmasız bir durumda olan bireyler için de tıbbi faaliyetler yürütmüştür. Örneğin ağın uzman sağlık personeli, Fas ve Almanya'dan Faslı doktorlarla birlikte Ekim 2014'teki iki gün boyunca Figuig şehrinin sağlık merkezinde kalp hastalarını ücretsiz muayene etmişlerdir. Çalışmalar sırasında 60 kadın ve 30 erkek olmak üzere 90 hasta muayene edilmiştir.²⁹

Yenilenebilir Enerji Alanı

Almanya'da bulunan Faslı Yetkinler Ağı, ülkenin gelişimine katkı sağlamak amacıyla krallığın orta bölgesindeki Marakeş Safî'de 2012-2016 yılları için yenilenebilir enerji alanında ortaklık sözleşmesi imzalamıştır. Bu dönemde Oulad Marabıt ve Tamarana'da sağlıklı içme suyu sağlama amacıyla güneş enerjisi teknolojisinin kullanımı konusunda pilot projeler tamamlanmıştır.³⁰

²⁸ Bu girişim, Fas kurumları, üniversiteler ve okulların yararına yönelik olarak Almanya'daki Fas Yetkinlik Ağı üyeleri tarafından uzmanlık ve modern teknolojiyi aktarmak için birkaç ders ve sürekli eğitim oturumları içeren bir programın bir parçasıdır. Ağ, Fas ve Alman hükümetlerinin ve bağış kurumlarının desteğiyle Fas'ta bir dizi kalkınma projesi başlatmıştır. Bunların başında Alman Teknik ve Ekonomik İş Birliği Ajansı gelmektedir. Almanya'daki Fas yetkinlik Ağı(2009), Berlin.

²⁹ Rapport sur le forum palmeraie, tourisme et santé pour le développement durable du 24 au 26-102014, www.dmk-online.org/wp-content/.../2016/.../Bericht-Forum-Figuig.

³⁰ Bu faaliyetler ayrıca sosyal alanı, özellikle de Semimo bölgesindeki bir köy okulundan öğrencilerin korunmalarına yönelik ücretsiz dış muayenelerini kapsamıştır. Çalışmalar Alman-Fas Yetkinler Ağından iki dış hekim tarafından yürütülmüştür. Ayrıca, aynı bölgedeki Sidi Bouskri okulunda bir medya salonu projesi tamamlanmıştır(2016).

Aynı bağlamda, ağın 2014 yılında Rabat'taki Beşinci Muhammed Üniversitesi ile imzaladığı ortaklık anlaşmasını da belirtmek gerekmektedir. Tüm bu çalışmalar Fas'taki üniversite ve sanayi kuruluşları arasındaki iş birliğinin artırılması çerçevesinde yürütülmüştür. Anlaşma, ileri endüstriyel uzmanlık ve teknoloji sağlamak için ağın desteğiyle bir öncü endüstriyel platform oluşturmayı amaçlamaktadır.³¹

Başka bir bağlamda, Alman-Fas Yetkinleri Ağı'nın deneyim alışverişinde bulunmak ve iş birliği oluşturmak için Fas içerisinde ve Almanya'da birçok foruma katıldığı da belirtilmelidir. Herhangi bir sınırlama getirmeksizin forumlar aşağıdaki gibidir:

- “Hep birlikte bölgenin kalkınması için” sloganıyla krallığın kuzeydoğusundaki Nador'daki Çoklu Uzmanlık Fakültesi ile bir çalıştay düzenlenmiştir. Çalıştay Alman-Fas Yetkinler Ağı, Alman Teknik İş Birliği Kurumu, Doğu Bölgesi Bölgesel Kalkınma Ajansı ve yurt dışında ikamet eden Faslılardan sorumlu bakanlık arasında iş birliği ile gerçekleştirilmiştir.³²
- 2012 yılında Marakeş'te Cadi Ayyad Üniversitesi Semlaliye Fen Bilimleri Fakültesi ile ortaklaşa bir forum düzenlenmiştir. Forum “Hep birlikte Marakeş Tensift Al Haouz'da kalkınma çabalarını desteklemek için” sloganı altında, Alman-Fas Yetkinleri Ağı'nın girişimi ve birçok ulusal kuruluşun ortaklığı ile gerçekleştirilmiştir.³³
- Faslı göçmenlerden sorumlu olan bakan ve Alman İş Birliği Bakanı'nın katılımıyla 2016 yılında Almanya-Fas ekonomik forumunun organizasyonuna katılım sağlanmıştır. Forum, iki ülke arasındaki iş birliğini arttırma ve Fas'taki yatırımları destekleme fırsatlarını araştırmak için uygun bir atmosfer oluşturmuştur.³⁴
- İki ülke arasında bilgi, deneyim ve iletişim alışverişi mekanizmalarını güçlendirmek adına kurum, Alman şirketlerinin krallıktaki varlığını ve bu kalkınmaya katkılarını arttırmaya teşvik ederek Fas'ta sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek için yeni olanaklar keşfetmeye çalışmıştır.

³¹ www.dmk-online.org/wp-content/.../TÄtigkeitsbereich-2015.pdf 33

³² Nador'daki Fas-Alman yetkinlik günlerinin kapanış etkinlikleri(2010), <https://www.nadorcity.com>

³³ Bu kurumlar arasında; Altıncı Mohammed Argan Ağacı Araştırma ve Koruma Vakfı, Alman Kalkınma ve Uluslararası İşbirliği Ajansı, Uluslararası Göç Merkezi ve Ulusal Bilimsel ve Teknik Araştırma Merkezi'ni sayabiliriz(2012).

³⁴ Düsseldorf'taki Alman-Fas ekonomik forumu, iki ülke arasındaki iş birliğini geliştirme ve destekleme fırsatlarını keşfetme fırsatlarını araştırıyor. Fas'ta yatırımlar(2016), <https://www.akhbarona.com/divers/163006.htm>.

- Yurt dışında yaşayan Faslılar ve göç işlerinden sorumlu bakanlık, 1 Ekim 2017 tarihinde “dünya üzerindeki Faslılar yarın için yetkin kişiler” sloganı altında Almanya’da yaşayan Faslı yetkinliklerin üçüncü buluşma forumunu düzenlemiştir. Almanya’da yaşayan 100’den fazla Faslı yetkinlik sahibi, kamu ve özel sektör aktörleri, araştırmacılar, uluslararası kuruluşlar ve diğerleri bu foruma katılmıştır. Toplantı, bakanlığın yurt dışındaki Fas yeteneklerini harekete geçirme stratejisinin bir parçası olarak düzenlenmiş olup Almanya’daki Faslı yeterlilikler ile Fas’taki meslektaşları arasında deneyim alışverişinde bulunmak için bir fırsat teşkil etmiştir. Böylece yatırım, girişimcilik, modern teknolojiler, eğitim ve mesleki eğitim alanlarında gelecekte ortaklıklar oluşturulması hedeflenmiştir. Toplantıda ayrıca dünyanın dört bir yanındaki Faslılara, özellikle Faslı yatırım destek fonuna sunulan yatırım fırsatlarına değinilmiş ve Almanya’da yaşayan Fas yetkinliklerine bazı yatırım projeleri sunulmuştur.³⁵
- Almanya’da yaşayan Faslı yetkinliklerin üçüncü buluşma forumu sonrasında Alman-Fas Yetkinleri Ağı ile Kuzey Fas’ta bulunan Tatvan Abdülmelik El Sadi Üniversitesi arasında iş birliği mutabakatı imzalanmıştır. Mutabakat ortak bir bilimsel araştırma programı ve üniversite değişim programı geliştirilmesi, Almanya’da yaşayan Faslı profesörlerin üniversitedeki öğrencilerin araştırmalarını çerçevesini belirlemelerine imkân sağlanması ve öğrencilerin Almanya’da eğitim ve öğretim bursu kazanmalarının kolaylaştırılması suretiyle, ağ ve üniversite arasında bilimsel araştırma alanında ortaklığın güçlendirilmesi hedeflenmiştir.³⁶
- Alman-Fas Yetkinleri Ağı üyeleri, Aralık 2018’de Marakeş’te düzenlenen küresel göç ve kalkınma forumuna aktif katılım sağlamışlardır. Üyeler forum çalışmalarına paralel bir etkinlikte düzenlemişler ve bu süreçte kalkınma ve göç entegrasyonu bağlamındaki deneyimlerini katılımcılara sunmuşlardır. Ayrıca birçok uzmanın Almanya ve Fas’taki çeşitli alanlarda katkılarını yansıtan bir fotoğraf sergisi de düzenlemişlerdir.³⁷

³⁵ “Dünya üzerindeki Faslılar; yarın için yetkin kişiler” sloganı altında Almanya’da Yaşayan Faslı Yetkinliklerin Üçüncü Buluşma Forumu(2017), <https://marocainsdumonde.gov.ma/3eme-forum-descompetences-marocaines-dallemagne-sous-letheme-marocains-du-monde-un-capital-humain-relaispour-lavenir/?lang=ar>.

³⁶ Alman-Fas Yetkinleri Ağı ile Kuzey Fas’ta bulunan Tatvan Abdülmelik El Sadi Üniversitesi arasında imzalanan iş birliği mutabakatı(2017).

³⁷ From Brain Drain to Brain Gain –A Compact for Skills Partnerships and Mobility Side Event of the Global Forum on Migration and Development (GFMD) . https://www.gfmd.org/files/documents/brochure_en_and_fr_-_11th_gfmd_summit_meeting.pdf.

Sonuç

Fas'ın ulusal sınırların ötesinde nitelikli yeteneklerin göçü ile başa çıkma konusundaki deneyimlerinin gözden geçirilmesi, Fas'tan yurt dışına özellikle de Avrupa topraklarına yapılan göçün yapısal değişimini tespit etmemizi sağlamıştır. Yukarıda gördüğümüz gibi göç tarihte ilk başladığı gibi bir emek göçü değildir. Ancak koşullarının çizilmesinde yeni psikolojik faktörlerin belirleyici rol oynadığı ve özellikle de yetmişli yıllardan bu yana kadınların ve bilimsel niteliklere ve mesleki yeterliliğe sahip gençlerin göçünün öne çıktığı bir göç şekline bürünmüştür.

Beyin göçü sorunu ile karşı karşıya bulunan diğer tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Fas da geride belirtildiği üzere nitelikli kimselerin yüksek bilgi ve beceriye uygun ortam sağlayan göç alan alanlara doğru transferini kolaylaştıran birtakım çekim ve itim faktörlerine sahip bulunmaktadır. Belki de bu araştırmada sunulmuş olan veriler bunun en belirgin örneğidir.

Fas Krallığı'nın beyin göçü sorununu ele alma yöntemi akılcı olmuştur. Ülkenin sosyo-ekonomik durumuna bağlı olarak Fas hükûmeti, kamu politikası bağlamında itici faktörlerle başa çıkma zorluğunun bilincindedir. Yurt dışında yaşayan Fas topluluğunun üyelerine yönelik genel politikası bağlamında Fas hükûmeti, yetenekleri geri kazanmak adına yurt dışında bulunan yetkinliklerin Fas'ı kalkındırma projelerine katkı sağlama noktasında harekete geçirilmesi için bir strateji oluşturmuştur.

Araştırmanın başında sorulan "Fas krallığı, göç eden yetkinlerin yeniden kazanılması konusunda başarılı olmuş mudur?" sorusuna, Alman-Fas Yetkinler Ağı'nın deneyimleri üzerinden cevap vermek için yetkinleri harekete geçirme stratejisi ve bu stratejinin araştırma modeli olan sahaya indirilmesi konusundaki öne çıkan noktaları gözden geçirilmiştir. Araştırmada, yetkinleri harekete geçirmekten sorumlu bakanlık tarafından yürütülen öne çıkan çalışmaları incelemek ve Alman-Fas Yetkinler Ağı'nın gerçekleştirdiği projelerdeki kararlılığını göstermek suretiyle Fas krallığının beyin göçü ile göndermiş olduğu yetkinleri tamamen kaybetmek yerine beyin göçü (brain gain) dengesinde bir yere kadar başarılı olduğu görülmektedir.

Belki de "Fas krallığı Belçika'da ikamet eden benzer yetkin vatandaşları ile yaşadığı başarısız deneyime dayalı olarak yeniden beyin göçü konusunda bir yere kadar başarılı olmuştur." şeklinde bu durum değerlendirilebilir. Zira Belçika'da kurulan Çevreci Uzmanlar Ağı veya Avukatlar Ağı gibi kurumların ömrü fazla uzun sürmemiş ve çalışmaları son derece sınırlı kalmıştır.

Araştırmanın sonucunda, yetkin kimselerin gitgide tükenmesi ve yurt dışına çekilmesi karşısında konuyla ilgili her araştırmacının cevap vermeye çalıştığı şu soru gelmektedir: “Neden devletin maliyesini ihlal eden ve sosyokültürel yapısını derinden etkileyen stratejiler geliştirmek yerine, beyin göçüne neden olan itici faktörlerle mücadele edilmemekte ve bu sorunlar çözülmeye çalışılmaktadır?”³⁸

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Çalışmalar

- Berriane, Mohamed(2003), *Les Marocains résidant en Allemagne. In Fondation Hassan II pour les Marocains Résidant à l'Étranger 2003*. IOM (Éd.) ; Marocains de l'extérieur, Rabat.
- De Haas, Hein (2005), *Morocco's Migration Transition Trends, Determinants and Future Scenarios*. Global Migration Perspectives 28.: <http://www.gcim.org/attachements/GMP%20No%2028.pdf> (27.1.2015).
- Etude de la contribution des marocains résidant à l'étranger dans le développement économique et social du Maroc. 2015 https://www.iom.int/.../Etude_contribution_MRE_au_developpement_du_Maroc.pdf.
- Farid El Asr, *Les compétences marocaines de l'étranger :25 a,s de politiques de mobilisation .Etudes et recherches, CCME, 2008-2012*, <https://www.ccme.org.ma/images/publications/.../Etude-pol-publi-mobcomp-CCME.pdf>
- Hajji, Rahim (2011): *Herkunftslandbezogene kulturelle Kompetenzen als Einflussfaktoren bei derDurchführung von entwicklungsbezogenen Projekten*, Eine empirische Untersuchung am Beispiel von hochqualifizierten marokkanischen Einwanderern, In: Baraulina, Tatjana/ Kreienbrink, Axel/Riester, Andrea (Éd.): *Potenziale der Migration zwischen Afrika und Deutschland*. Nürnberg, Eschborn.
- Hajji, Rahim/Moket, Soraya(2014), *Marokkanischstämmige Fachkräfte als Akteure in der Entwicklungszusammenarbeit*. In: Pott, Andreas/Bouras-Ostmann, Khatima/Hajji, Rahimoket, Soraya (Éd.): *Jenseits von Rif und Ruhr. 50 Jahre marokkanische Migration nach Deutschland*. Wiesbaden.
- Haşım Nimet Feyyaz(2011), *Fas'tan Avrupa'ya İşçi Göçü (Örnek Olarak Hollanda)*, *Politikalar*, https://www.dohainstitute.org/ar/lists/...PDFDocumentLibrary/document_FC37FE46.pdf

³⁸ Bugün itibarıyla Fas'ta cereyan eden tartışma genel olarak 600 kadar Faslı mühendisin ülkesinden ayrılma nedenlerine ışık tutmaktadır. Bu rakam Fas'ta bulunan dört mühendislik yüksekokulunun bir yıldaki tüm mezunlarının sayısına denk gelmektedir. Öte yandan Fransa'da daimi şekilde çalışan Fransız asıllı 6150 mühendis bulunmaktadır. Bu nedenle Fransa Fas iş gücü için tercih edilen destinasyonlardan biridir.

- Kirsten Schuttler(2008), *La Diaspora marocaine en Allemagne : Sa contribution au développement du Maroc*, GIZ, [www.oriental.ma/upload/MoDUle_1/ File_1_84.pdf](http://www.oriental.ma/upload/MoDUle_1/File_1_84.pdf)
- Stefan Metzger(2015), *L'engagement des associations de migrants marocains en Allemagne pour le développement du Maroc*, GIZ, s.20. [https://www.cimonline.de/ static/.../ giz2016-fr-diaspora-marokko.pd](https://www.cimonline.de/static/.../giz2016-fr-diaspora-marokko.pd).
- Talents à l'étranger, une revue des émigrés marocains, une étude réalisée en 2017 avec l'OCDE Pour consulter cet ouvrage en ligne [http//dx.doi.org/10.1787/9789264264304-fr](http://dx.doi.org/10.1787/9789264264304-fr).

Bilimsel Makaleler ve Basın

- "Dünya üzerindeki Faslılar; yarıniçin yetkinkişiler" sloganı altında Almanya'da yaşayan Faslı yetkinliklerin üçüncü buluşma forumu, 2017 [https:// marocainsdumonde.gov.ma/3eme-forum-des-competences-marocainesdallemaigne-sous-le-theme-marocains-du-monde-un-capital-humain-relaispour-lavenir/?lang=ar](https://marocainsdumonde.gov.ma/3eme-forum-des-competences-marocainesdallemaigne-sous-le-theme-marocains-du-monde-un-capital-humain-relaispour-lavenir/?lang=ar).
- Alman-Fas Yetkinler Ağı, ortaklık anlaşmasını aktif hâle getirmek için yetkili bakanlıkla birlikte, özellikle de yurt dışında bulunan Faslıların dernek programları ile ilgili olarak, Almanya'daki derneklerin yararına eğitim toplantılarına devam ediyor. 2014 <http://rifdia.com>
- Alman-Fas Yetkinleri Ağı ile Kuzey Fas'ta bulunan Tatvan Abdülmelik El Sadi Üniversitesi arasında imzalanan iş birliği mutabakatı, 2017. <http://uae.ma/website/fr/content> . -From Brain Drain to Brain Gain –A Compact for Skills Partnerships and Mobility Side Event of the Global Forum on Migration and Development (GFMD) . https://www.gfmd.org/files/documents/brochure_en_and_fr_-_11th_gfmd_summit_meeting.pdf
- Düsseldorf'taki Alman-Fas ekonomik forumu, iki ülke arasındaki iş birliğini geliştirme ve destekleme fırsatlarını keşfetme fırsatlarını araştırıyor. Fas'ta yatırımlar, 2016, <https://www.akhbarona.com/divers/163006.htm>
- Fez'de Faslı ve Alman ortaklar arasında yapılan ilk anlaşma listesinin imzalanması, Alman-Fas Yetkinler Ağı konseyi web sitesi; 2009, CCME, <http://www.ccme.org.ma/tr/revue-de-presse-ar/15782>
- Khachani, Mohamed (2005) : Migration, Transferts et Développement au Maroc, CARIM Rapport de recherche 2.: <http://www.geographie.ens.fr/sanmarco/cours4/Maroc.Transfertsdeveoppment.pdf>
 - Marc RWABAHUNGU, Fuite des cerveaux : Un facteur de important du sousdéveloppement.Communication présentée lors de la session de Nusa Dua, Interparliamentary Union, Avril/mai 2007. <https://www.asgp.co/sites/default/files/documents//CTMIGEQJPHPDECHHBJNWLIIYLKEJORO.doc>.

Muhammed Haşani, Kuzey Afrika Ülkelerinden Aydın Göçü, Arap İşgücü Göçü Bölge Raporu, 2008. www.poplas.org/uploads/publication/.../migration_2008_ar_1.pdf

Yasal Metinler Ve Tüzükler

13 kraliyet taht günü münasebeti ile kralın yaptığı konuşma, 2012, 13 kraliyet taht günü münasebeti ile kralın yaptığı konuşmanın tamamı için bakınız: <http://www.oujdacity.net/debat-article-65605-ar>

Anayasa metninin icrası ile ilgili hicri 27 şaban 1432, miladi 29 temmuz 2011 tarihli ve 11.11.91 sayılı kararname

http://www.sgg.gov.ma/portals/1/lois/constitution_2011_ar.pdf

Raporlar ve Programlar Yurt dışında bulunan yetkilileri seferber etme programı için sorumlu bakanlığın internet sitesinde bakınız. <https://marocainsdumonde.gov.ma>

-Rapport sur le forum palmeraie, tourisme et santé pour le développement durable du 24 au 26-10-2014, www.dmk-online.org/wp-content/.../2016/.../BerichtForum-Figuig. www.dmk-online.org/wp-content/.../TÃ¼tigkeitsbereich-2015.pdf

Yurt Dışında Bulunan Faslılar Ve Göç İşleri bakanının, Yurt Dışında Bulunan Faslılar Ve Göç İşleri Bakanlık Komisyonu huzurundaki konuşması: 24 temmuz 2018 tarihli 6. toplantı. <https://marocainsdumonde.gov.ma/wp-content/uploads/2019/01/2018-07-24Pr%C3%A9sentation-CMMREAM-.pd>

Yurt dışında yaşayan Faslı vatandaşlar ve göç işlerinden sorumlu bakanlığın yetki ve görevleri ile ilgili 10 Nisan 2014 tarihli 6246 numaralı ve 192.14.2 sayılı kararname. Bakanlığın internet sitesi: <https://marocainsdumonde.gov.ma>

Raporlar ve Programlar

Yurt dışında bulunan yetkilileri seferber etme programı için sorumlu bakanlığın internet sitesinde bakınız. <https://marocainsdumonde.gov.ma>

Yurt dışında bulunan Faslılar ve göç işleri bakanının, yurt dışında bulunan Faslılar ve göç işleri bakanlık komisyonu huzurundaki konuşması: 24 temmuz 2018 tarihli 6. toplantı.

<https://marocainsdumonde.gov.ma/wp-content/uploads/2019/01/2018-07-24-Pr%C3%A9sentation-CMMREAM-.pd>

-Rapport sur le forum palmeraie, tourisme et santé pour le développement durable du 24 au 26-10-2014, www.dmk-online.org/wp-content/.../2016/.../BerichtForum-Figuig.

www.dmk-online.org/wp-content/.../TÃ¼tigkeitsbereich-2015.pdf

BEYİN GÖÇÜNE NEDEN OLAN FAKTÖRLER: SUDAN'DAKİ EL CEZİRE ÜNİVERSİTESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Esra Omer Ibrahim Ahmed*

Giriş

Göç, herhangi bir bölgede doğum ve ölümlerden sonra nüfusu etkileyen üçüncü temel faktör sayılmaktadır. Uzun bir süredir bilim insanları ve uzmanlar, göçün önemini, nüfus gelişimine olumlu ve olumsuz etkisi ve göç veren ve alan bölgelerde değişen demografik özellikler üzerindeki etkisini bilmektedir. Göç herhangi bir bölgede nüfus ve iş gücü gelişiminde önemli bir faktör sayılmaktadır.¹

Küreselleşme çağında insan göçü daha önce benzeri görülmemiş seviyelere ulaşmış ve artık zamanımızın bir göstergesi hâline gelmiştir. Tarih boyunca Afrika belirli ölçüde tercihe dayalı veya zorunlu göç hareketlerine şahit olmuştur ve bunlar günümüzdeki demografik sahnenin oluşumuna katkı sağlamıştır. Afrika'da sınır ötesi göç, ekolojik ve ekonomik gerileme dönemlerinde geçim kaynağı ve uyum sağlama noktasında önemli bir strateji sayılmıştır. Geçtiğimiz on yıllar boyunca yaşanan politik, sosyal ekonomik ve çevresel koşullardaki kötüleşme, silahlı çatışmalar, güvensizlik, çevresel bozulma ve yoksulluk gibi faktörler kitlelerin göç etmesi ve zorla yerlerinden olmalarının önemli nedenleri olmuştur. Ayrıca küreselleşme süreci insanların Afrika'nın farklı bölgelerinden ana kara dışındaki bölgelere çıkmalarını kolaylaştırılmış ve bu durum göçmen sayısının artmaya devam etmesini sağlamıştır. Bu yönelimler nedeniyle göç yirmi birinci yüzyılın

* Cezire Üniversitesi, Ekonomi ve Kırsal Kalkınma Fakültesi, Uygulamalı İstatistik ve Demografya Bölümü, Öğretim Üyesi, Sudan

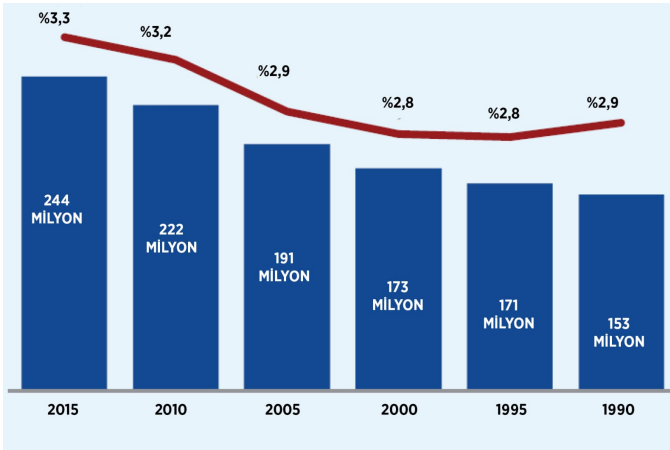
¹ Dr. Ahmed Hamad El-Nouri, Dr. Abdul Halim El Beşir El Faruq(2000), *Demografik Analiz Yöntemleri*, Gezira Üniversitesi Yayınları, Sudan, s.205.

temel sorunlarından birini teşkil etmektedir. Bu bağlamda göç, yönetimde bulunan politika mercilerinin karşısına kıtanın geliştirilmesi noktasında sosyal, ekonomik ve siyasal zorluklar getirmektedir.²

Ülkelerine göre Arap beyin göçü üç farklı sınıfa ayrılabilir. Yüksek düzeyde göç veren ülkeler Mısır, Irak ve Lübnan'dır. Orta düzeyde göç veren ülkeler Sudan, Fas, Suriye, Filistin, Ürdün, Tunus ve Cezayir'dir. Sınırlı düzeyde göç veren ülkeler ise körfez ülkeleridir. Arapların beyin göçü on dokuzuncu yüzyıl itibarıyla özellikle de Suriye, Lübnan ve Cezayir'den olmak üzere sınırlı düzeyde başlamıştır. Suriye ve Lübnan'dan gerçekleşen beyin göçü Fransa ve Latin Amerika ülkelerine yönelik olmuştur. Cezayir'den yaşanan beyin göçü ise Fransa'ya yönelik olmuştur. Yirminci yüzyılda özellikle de ikinci dünya savaşı ve ellili yıllar sonrasında Arap ülkelerinden yaklaşık %25 - 50 oranında beyin göçü yaşanmıştır.³

Küresel düzeyde uluslararası göçmenlerin sayısı 2000 yılında yaklaşık 155 milyon (dünyanın nüfusunun %2.8'i) olarak değerlendirilirken bu rakam artış göstermiş ve 2015 yılında yaklaşık 244 milyon (dünyanın nüfusunun %3.3'ü) olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanında iç göç daha yaygın hale gelmiş olup, güncel küresel tahminler 740 milyondan fazla kimsenin doğduğu ülke içinde göç ettiğini ortaya koymaktadır.⁴

Grafik 1: Uluslararası Göçmenler

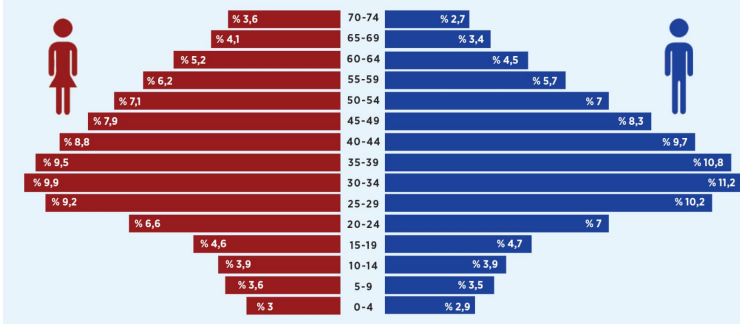
Kaynak: Un Desa, 2015a

² Afrika Birliği(2018), Addis Ababa, Etiyopya, s. 37.

³ Hüseyin Abbas El Şamri(2016), *Araplarda Beyin Göçü Olgusu (Nedenleri, Yansımaları ve Bunları Ele Alma Yolları)*, İdare İktisat Fakültesi İktisadi İdari ve Finansal Araştırmalar Bölümü, Irak, s.139.

⁴ Mary McAuliffe, Martin Rohs(2018), *Birleşmiş Milletler Göç Ajansı: 2018 Dünya Göç Raporu*, Uluslararası Göç Örgütü, Cenevre.

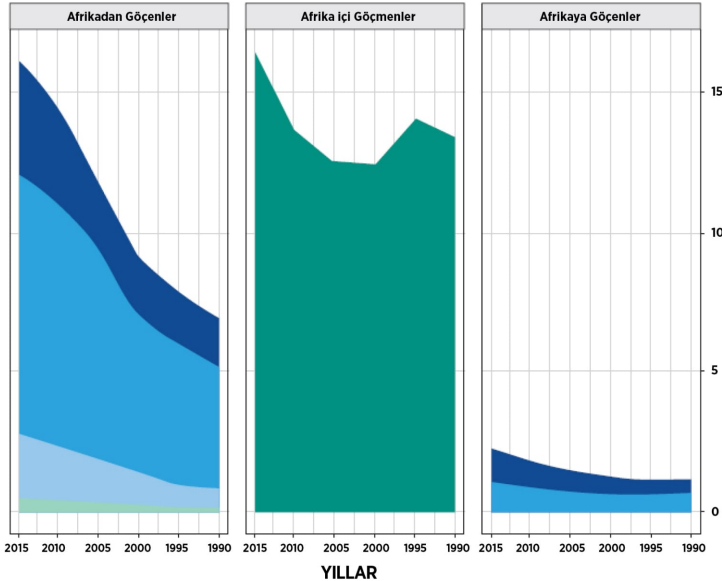
Grafik 2: Uluslararası Göçmenlerin %52'si Erkeklerden %48'i Kadınlardan Oluşmaktadır

Kaynak: Un Desa, 2015a

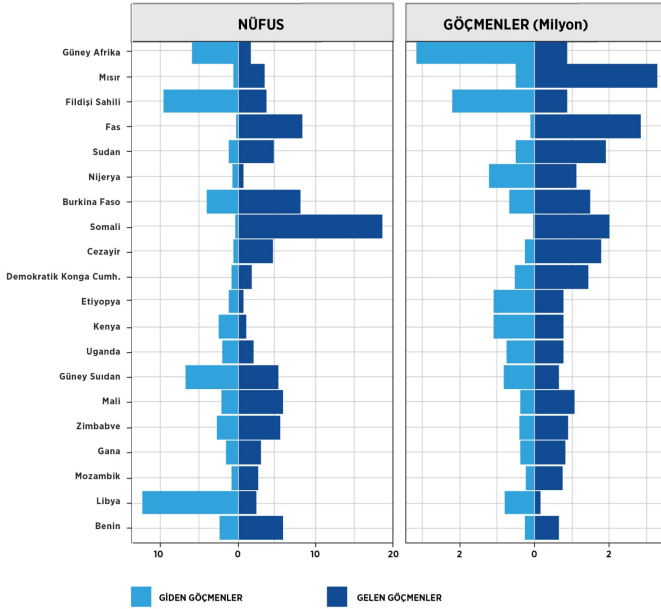
Afrika'da bölge içinde ve bölge dışına yaşanan göçler birbirleri ile kıyaslandığında neredeyse eşit sayıda oldukları görülmektedir. Grafik 3'te de görüldüğü üzere 2015 yılı itibarıyla 16 milyondan fazla Afrikalı doğdukları Afrika ülkesinden farklı bir Afrika ülkesinde hayatını sürdürürken, yine 16 milyon Afrikalı muhtelif bölgelerde yaşamına devam etmektedir.

Şekil 1: 1990 ve 2015 yılları arasında Afrika kıtası içerisindeki göçmenler Afrika'dan dış bölgelere giden göçmenler

GÜNEY AMERİKA AVRUPA AFRIKA
OKYANUSYA ASYA

KAYNAK: UN DESA 2015A

Şekil 2: 2015 yılı itibarıyla en fazla göçmen veren 20 Afrika ülkesi

KAYNAK: UN DESA 2015A

Özellikle bilgi ekonomisine dayalı olan bugünkü dünyamızda insan uzmanlığı ve yetkinliği doğal zenginliklerden daha önemli sayılmaktadır. Göç olgusu, genel olarak Arap ülkelerinde ekonomik, sosyal ve politik zorluklar listesinin başında gelmektedir. Hatta Arap dünyası için kronik bir ikilem oluşturmaktadır. Beyin göçü veya beyin göçü olgusu, teknik bilgi ve beceriye sahip insan kaynağının gelişmekte olan kaynak ülkelerinden gelişmiş ve kutuplaşmış ülkelere transferleri anlamına gelmektedir. Bu noktada araştırmada aşağıdaki sorular cevaplanmaya çalışılmıştır;

1. Ekonomi ve Kırsal Gelişim Fakültesindeki öğretim üyelerinin bakış açısıyla beyin göçüne sebep olan nedenler nelerdir?
2. Ülkelerin yaşadığı ekonomik, toplumsal ve politik koşullar ile üniversite hocaları arasında yayılan göç olgusu arasında bir ilişki var mıdır?
3. Beyin göçünü etkileyen değişkenler ve faktörler en az sayıda nasıl özetlenebilir?
4. Arap bilim insanı ve beyin göçünün sebep olduğu olumsuz etki ve yansımalar nelerdir?
5. Ekonomi ve Kırsal Gelişim Fakültesi öğretim üyeleri açısından beyin göçünü azaltmak için öneriler nelerdir?

Araştırmamız birçok bilim insanı ve politikacıyı çaresiz bırakan, ayrıca Arap gençlerin özellikle de Sudan' da gençlerin hayatına büyük bir etkisi bulunan, küresel, bölgesel ve yerel düzeyli toplumsal bir sorunu ele alması itibarıyla son derece önem arz etmektedir. Göçe dair cinsiyete göre sınıflandırma yapan güvenilir verilere duyulan ihtiyaç, göç ile ilgili etkin yönetim politikası ve iş birliğinin önünde duran temel engellerden birini teşkil etmektedir. Dünya ülkelerinin çoğunda olduğu gibi Afrika ülkelerinin içinde ve kendi aralarında büyük bir sorun teşkil eden göçün farklı yanlarına dair sistemli veri toplama analizine duyulan ihtiyaç halen daha devam etmektedir⁵. Bu noktada araştırmamızın önemi yetkinlik ve beyin göçü sorununu teşhis etmeyi, göçe neden olan faktörler hakkında veri sağlamayı ve bu konuda mümkün olan çözümleri sunmayı hedeflemesidir.

Beyin göçüne neden olan faktörler üzerinde yürütülen bu çalışma ile bu alanda bilgi ve bilim birikimini zenginleştirmek için daha önce yapılmış bilimsel araştırmalara katkı sağlamaya ve yeni veriler eklemeye çalışılacaktır. Bu temel hedeften yola çıkarak araştırmamızın alt hedefleri şöyledir;

- Beyin göçüne neden olan faktörleri açıklamak,
- Ekonomik, toplumsal ve siyasi faktörlerin beyin göçündeki rolünü açıklamak,
- Beyin göçünün olumsuz etki ve yansımalarını açıklamak,
- Beyin göçü olgusunu azaltmak için bir takım önerilere ulaşmaktır.

Araştırmamızın amaçlarına ulaşmak için istatistiksel yöntemlerle muhtelif değişkenler arasında net bir görüşe ulaşmak ve ilişkileri açıklayarak beyin göçü olgusu üzerinde çalışma yürütmek için açıklayıcı metodoloji benimsenmiştir. Ayrıca değişkenlerin önemi ve beyin göçüne etki boyutunu anlayabilmek için birtakım tekrarlar başvurulmuş ve yüzdelik oranları tespit etmek suretiyle araştırma konusu hakkında net bir görüş verebilmek adına tanımlayıcı metodoloji kullanılmıştır. İstatistiksel Sosyal Bilimler Paketi programından (SPSS) yardım alınarak istatistiksel testlerden de faydalanılmıştır.

Araştırmamızın evreni, Gezira Üniversitesi Ekonomi ve Kırsal Kalkınma Fakültesi öğretim üyelerinden oluşmaktadır. Sayıları 75 kadar olan bu öğretim üyelerinin 15'i yurt dışında çalışmak için göçmen olarak gitmişlerdir. Böylece araştırmamızın örneklem sayısı 60 olmuştur.

⁵ Afrika Birliği(2018), Addis Ababa, Etiyopya, s.37.

Göç ile ilgili veriler, göçün politika ve planlama çerçevesinin yaygınlaştırılması ve geliştirme girişimlerinin temel faktörü olduğundan, delillere dayalı etkin göç politikaları ve programlarının oluşturulması için de zaruri sayılmaktadır. Bu noktada araştırma konusu için özel olarak hazırlanmış olan anket formu üzerinden toplanan öncelikli verilere itimat edilmiş olup, bu formlarda araştırmanın sorularına cevap verecek ve hedeflerini gerçekleştirecek noktalara değinilmiştir.

Kavramsal Çerçeve

Her zamanki ikamet bölgesinden bir başka bölgeye geçici veya kalıcı şekilde gerçekleşen coğrafi nüfus hareketine göç denmektedir. Bir hareketin göç olabilmesi için iki farklı idari coğrafi alan arasında veya kırsal ile kent arasında olması gerekmektedir.⁶

Beyin Göçü: Birinci dünya savaşının son yıllarında bilim insanı, mühendis ve doktorların İngiltere'den yurt dışına özellikle de Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etmesi neticesinde yaşadıkları başarısızlığı anlatmak için İngilizler tarafından bulunmuş bir kavramdır.⁷

Bilimsel Beyin Göçü: Bu olgu ülkeler arasında veya bir ülkeden daha gelişmiş ülkelere doğru anormal veya uygunsuz biçimde bilimsel değişim şekillerinden biri olarak tanımlanır. Birleşmiş Milletler Eğitim ve Araştırma Enstitüsü (UNITAR) bu olguyu, "mühendis, doktor ve üniversite hocası gibi deneyim, beceri ve yükseköğretim sahibi kimselerin kendi ülkelerinde yaşadıkları sıkıntılar veya beceri ve yetkinliklerini kendi ülkelerinde en iyi şekilde kullanamamaları nedeniyle, gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere doğru büyük ölçekli akışıdır" şeklinde tarif etmiştir.⁸

Yasa Dışı Göçmen: Kendi ülkesinden başka bir ülkeye hükûmetin izni olmaksızın giren veya giriş vizesi süresi dolduktan sonra da bu ülkede kalan yabancı kişiye denir.⁹

Göç olgusu yeryüzünde insanoğlu kadar eskidir. Daha ilk çağlardaki göçlerden, Allah Resulü (s.a.v.)'in Mekke-i Mükerrerme'den Medine-i Münevver'e ye göçmesinde, sonra da Arapların adadan farklı gerekçe ve

⁶ Dr. Ahmed Hamad El-Nouri, Dr. Abdul Halim El Beşir El Faruq(2000), *Demografik Analiz Yöntemleri*, Gezira Üniversitesi Yayınları, Sudan, s.205.

⁷ İlyas Zeyn(1972), *Arap Beyin Göçü*, Arap Çalışmaları ve Yayınları Enstitüsü, Beyrut, ss. 13-14.

⁸ Hüseyin Abbas El Şamri(2016), *Araplarda Beyin Göçü Olgusu (Nedenleri, Yansımaları Ve Bunları Ele Alma Yolları)*, İdare İktisat Fakültesi İktisadi İdari ve Finansal Araştırmalar Bölümü, Irak, s.137.

⁹ Tarihi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi(2014), Tarihsel ve sosyal konularla ilgili akademik dergi, Edebiyat ve İnsani Bilimler Fakültesi, Nouakchott Üniversitesi, Moritanya, Sayı 2.

hedeflerle bereketli hilale göçmelerine kadar uzanmaktadır. Ardından asırlar boyunca başta savaşlar ve çatışmalar gibi muhtelif sebeplerle bireysel ve kitlesel göç olayları yaşanmış olup, bu durum sadece Araplarla sınırlı kalmamış, göç eden başka milletler de olmuştur. Örneğin katliam, açlık ve zulümden kaçan İrlandalıların sayısı yaklaşık 20 milyona ulaşmıştır. Amerika topraklarında daha iyi bir hayat arayan bu İrlandalıların göçü şüphesiz tarih perspektifindeki en büyük göçlerden biri durumundadır.¹⁰

Genel anlamda beyin göçü hem eski hem de yeni bir olgudur. Birçok araştırmacı geçtiğimiz yüzyılın yarısından bu yana belki de daha önceki tarihlerden beri bu konuda yazılar yazmışlardır. Bu sorun mevcut ve her geçen yıl daha da yükselmeye devam ettiği sürece araştırmalar da devam edecektir. Beyin göçünün devam etmesi ve gitgide artması, göçün sebepleri ve etkenlerinin de devam etmesine bağlıdır. Bu sebep ve etkenler ise, Arap ülkelerinin büyük çoğunluğunda kötüleşen ekonomik durum, istikrarsızlık, güvenlik sorunları, politik koşullar ve bilimsel yetenek ve araştırmaların ihmal edilmesi gibi durumlardır. Arap siyasi rejimlerinin politikaları da şu veya bu şekilde bu olgunun daha da ağırlaşmasına neden olmaktadır. Arapların yurt dışına bilimsel beyin göçü olgusu, Arap ülkelerindeki, nüfusun ve insan gücünün gelişimini, ekonomik kalkınmayı ve yapıyı etkileyen olaylardan biridir.¹¹

Göçün Sınıflandırması

Genel anlamı ile göç iki temel bölüme ayrılabilir;

- **İç Göç:** Bu tür göç, kendi içerisinde birkaç farklı göç modeline ayrılmaktadır; kentler arası, köyden kente, köyler arası veya kentten köye şeklinde gerçekleşebilmektedir. Bu tür çeşitli göç modelleri kısa ya da uzun gibi mesafe açısından, kalıcı veya geçici gibi zaman açısından, gönüllü veya zorunlu gibi karar verme açısından, bireysel veya kitlesel gibi boyut açısından, ayrıca ekonomik, toplumsal siyasi veya diğer nedenleri açısından farklılık arz edebilmektedir.¹²

- **Dış Göç:** Kalıcı bir şekilde yerleşme, çalışma, servet oluşturma ve diğer bazı hedeflerle nüfusun ülkeler arası yani bir ülkenin siyasi

¹⁰ Dr. Aluf Mahmud Yasin(1984), *Beyin göçü, Arap beyinlerinin teknolojik ülkelere göçü*, Endülüs baskı Yayın ve Dağıtım Evi, Beyrut, s.23.

¹¹ Hüseyin Abbas El Şamri(2016), *Araplarda Beyin Göçü Olgusu (Nedenleri, Yansımaları Ve Bunları Ele Alma Yolları)*, İdare İktisat Fakültesi İktisadi İdari ve Finansal Araştırmalar Bölümü, Irak, s.136.

¹² Dr. Ahmed Hamad El-Nouri, Dr. Abdul Halim El Beşir El Faruq(2000), *Demografik Analiz Yöntemleri*, Gezira Üniversitesi Yayınları, Sudan, s.205.

sınırlarından başka bir ülkenin sınırlarına coğrafi intikali kastedilmektedir. Kat edilen bu mesafe bir kaç kilometre olabileceği gibi binlerce kilometre de olabilir. Yani göç kat edilen mesafenin uzunluğuna göre uluslararası göç diye sınıflandırılmaz.¹³

Diğer bir açıdan göç geçici göç ve beyin göçü diye sınıflandırılabilir. Şöyle ki;

- **Geçici Göç:** Nüfusun bir yerden başka bir yere belirli bir zaman için intikal etmesi ve ardından asıl vatanlarına dönmeleri şeklinde gerçekleşen göçtür. Nüfusun bir kısmının mevsimlik intikali ve iş gücü göçleri bu kapsamda sayılmaktadır. Bu tür göçler geride sayılan göç türlerinin herhangi birinin kapsamına girebilir. İş gücü intikalinden ibaret olan göçler vilayetler arasında yani iç göç olarak gerçekleşebileceği gibi ülkeler arasında dış göç olarak da gerçekleşebilir.¹⁴

- **Beyin Göçü:** Öğrencilerin, yetenekli kimselerin, doktor ve mühendislerin ilerleme ve yaratıcılık imkânı bulabilecekleri uygun ortamlar sağlayan başka ülkelere eğitim için gitmeleri anlamına gelmektedir. Bazı öğrenciler eğitimlerini tamamlayıp ülkelerine dönme ve kazandıkları bilgileri faydaya çevirme hedefi ile yurt dışına giderler. Ancak bunların birçoğu göç edilen ülkede buldukları daha iyi imkân ve fırsatlardan dolayı geri dönmezler.¹⁵

Beyin Göçünün Neden ve Etkenleri

Her bir Arap bilim insanını ve uzmanını göç etmeye sevk eden özel sebepleri bulunmaktadır. Bu özel sebepler Arap topraklarının genel ortak sebeplerine eklenmektedir. Öyle ki bilimsel araştırma ve yaratıcılık için uygun ortam bulunmadığından doğal olarak Arap bilim insanları ve bilgi edinmek isteyenler medeniyet meşalesinin bulunduğu yerleri aramaktadırlar. Bundan yüzyıllar önce Arap dünyasında medeniyet meşalesi bulunduğu, uzaktan yakından düşünür uzman ve bilim insanları bu topraklara geliyordu. Ancak medeniyet meşalesinin batıya intikal etmesi ile birlikte doğal olarak uzman ve bilim insanları da bu meşalenin bulunduğu merkezlere göç etmeye başladılar¹⁶. Bilim insanlarının kendi ülkelerinden dışarıya beyin göçü gerçekleştirmelerine neden olan faktörler aşağıdaki gibi

¹³ Dr. Ahmed Hamad El-Nouri, Dr. Abdul Halim El Beşir El Faruq(2000), a.g.e.

¹⁴ https://mawdoo3.com/%D8%A3%D8%B3%D8%A8%D8%A7%D8%A8_%D8%A7%D9%84%D9%87%D8%AC%D8%B1%D8%A9.

¹⁵ <https://mawdoo3.com...>

¹⁶ <http://www.algomhoriah.net/newsweekprint.php?sid=65562>

iki türde sınıflandırılabilir. Göç veren ülkeler ile ilgili olarak itici faktörler ve karşılayan ülkelerle ilgili olarak çekici faktörler olarak ikiye ayrılır. Bu araştırmada ülkenin içerisinde bilimsel yetkinliklerin göç etmesine neden olan beyin göçünün itici faktörleri ele alınacaktır. Bu itici faktörler de aşağıdaki gibidir;

- **Ekonomik Faktörler:** Yoksulluk, işsizlik, düşük ücretler, düşük ekonomik seviye, sağlık ve eğitim hizmetlerinin eksikliği iç ve dış göçün en önemli itici güçleri ve bireylerde etkili faktörler arasında sayılmaktadır. Tüm bunlar bireylerin aile ve arkadaşlarıyla müreffeh bir hayat sürme isteklerini sınırlandırmaktadır. Bu nedenle insanlar, mevcut hayatlarından daha iyi bir hayat garanti eden ve iş imkanları sunan başka bölge veya ülkelere göç etmeye çalışmaktadır. Bilim insanlarının uzmanlık ve deneyimlerine uygun olmayan işlere girmeleri, çalışmalarında rutin işlemlerin yaygınlaşması ve milli yetenekler yerine batıdan gelen teknik uzmanlık ve deneyimlere daha fazla güven duyulması gibi durumlar da ekonomik faktörlere eklenebilir.¹⁷

- **Toplumsal Faktörler:** Ekonomik faktörler ile oldukça ilişkili bir kaç faktör daha bulunmaktadır ki bunlar din, milliyet, bilgi, dil gibi faktörlerdir. Birçok insanın göç etmesini etkilen faktör, daha önce göçmüş ve sosyal ilişki kurdukları ülke ve bölgelere göç etmeye sevk eden akrabalık ilişkileridir.

- **Siyasi Faktörler:** Çatışma, güvensizlik, şiddet, yanlış yönetim, politik yolsuzluk, demokrasi eksikliği, artan baskı ve insan hakları ihlalleri, bazı toplulukların ifade ve inanç özgürlüğü arayışı içinde olmaları ve siyasi zulümden kaçma gibi durumlar insanların kendi ülkelerinden başka ülkelere göç etmesine neden olmaktadır.

- **Dini Faktörler:** Dini azınlık konumunda bulunan birçok insan ülkelerindeki çoğunluğun dini baskısı ve hoşgörüsüzlüğü ile karşılaştıkları için inanç, din ve düşünce özgürlüğünü garanti altına alan ülkelere göç etmektedir.

- **Coğrafi Faktörler:** Göç alan ülkelerin geniş topraklara sahip olması gibi coğrafi bazı faktörlerin bu ülkelere olan göç sayısını etkilediği görülmektedir. Çünkü geniş alanlar birçok çevreye işletim imkânı sunmaktadır. İklim tipi, maden kaynakları ve tarımsal ürünlerde çeşitlilik yaratan, ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesine ve göçmenler için çeşitli istihdam olanaklarının bulunduğu coğrafi ortam çeşitliliğine neden olur.

¹⁷ Tamer Ali Ahmed, Ahmed Atif Taha Hüseyin(2012), *Arap İnsanlarının Batı'ya göçü, Korkunç Bir Gerçeklik ve Muhtemel Umutlar*, Gençlik ve Göç Semineri, Tunus, s.7.

Göçün Etkileri

Göç olgusunun bireylerde ve toplumlarda olumlu ve olumsuz olarak değişen etkileri bulunmaktadır. Bu etkiler aşağıdaki gibi açıklanabilir:

Olumlu Etki: Olumlu etkisi, bireylerin gelir seviyelerinin iyileşmesinde ve ana toplumlarından bilgi ve geçim koşulları açısından daha iyi yerlere intikal etmelerine bağlı olarak bir düşünce aydınlanmasının oluşmasında öne çıkmaktadır. İş gücünün göç etmesi nedeniyle fakirlik ile işsizlik oranları düşer ve ülkedeki döviz oranları artar. Göçün olumlu yanlarından biri de ülkenin evlatlarının üretici etkin düşünce enerjileri olarak saygınlıklarını geliştirmeleridir. Bu durum talebi arttırması ve aile ve toplum bireyleri düzeyinde ekonomik sorunların çözümüne katkı sağlayan bir finansal dönüşümün yaşanmasına katkı sağlamaktadır. Tüm bunlar bir yere kadar kaynak ülkenin ekonomisine olumlu yansımalarda bulunur. Ancak geride geçenler üzerine şöyle söylenebilir; Olumlu sayılan noktalarda derinleşildiğinde işin sonunda kaynak ülkelere sadece kötü sonuçlar getirdiği görülmektedir. Özetle göç olaylarının her ne kadar kaynak ülkeye faydaları bulursa da, bu yetkin kişilerin yönetilmesi ve ülke çıkarına gerektiği gibi yatırım yapılması hâlinde bu ülkelerin elde edeceklerinin yanında kıyaslanamayacak derecede düşük kalmaktadır.¹⁸

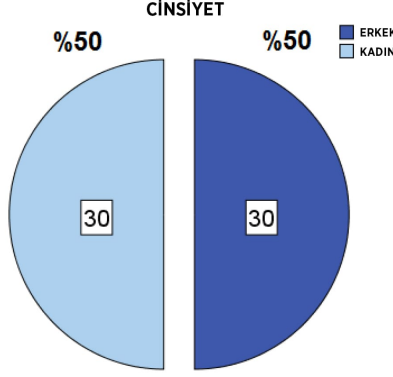
Olumsuz Etki: Olumsuz etkisi ülkenin parlak beyinlerinin yurt dışına çıkması ve bazı göçmenlerin özellikle de yasa dışı olanların göç ettikleri ülkelerde bazı aşırılıkçı düşünce şekillerine maruz kalması noktasında öne çıkmaktadır. Olumsuz etkilerin en önemlisi ise gelişmiş ülkeler ile gelişen ülkeler arasındaki boşluğu daha da genişletmesidir. Her ne kadar ilk adımda büyük faydalar ve doğrudan ekonomik dönüş sağlasa da, bunun karşısında gelişmekte olan ülkeler, yetkin ve yükseköğretim diplomasına sahip vatandaşlarını bu vatandaşların özellikle de teknoloji ve ileri buluş gibi alanlarda deneyimlerini kaybederek net bir zarar yaşamaktadırlar. Zira bu kimseler göç ettikleri ülkelerde özel bir mülk sayılan göçmen bilim insanlarıdır. Aynı zamanda bu kanama ekonomik hareketin etkinleştirilmesi, toplumsal ve demografik açıdan büyük öneme sahip genç insanları da etkilemektedir. Aslında bu, göç veren ülkeler açısından sürekli ve kalıcı bir tehdit niteliğindedir. Bir tarafında ekonomik rekabet ve sürdürülebilir kalkınma noktasında ülkesine yardımcı olacak gençlerin kalmamakta, diğer tarafında ise gençlerin oranının düşmesi nedeniyle yaş piramidindeki çoğunluğu 20 yaş altı ve 65 yaş üstünün oluşturmasına neden olmaktadır. Bu durum ülkenin ekonomik ve toplumsal kalkınmasına olumsuz etki etmektedir.

¹⁸ Arap Hukuk ve Adli Araştırma Merkezi(2014), Ulusal Varlığın Korunmasında Mevzuatın Rolü Bilimsel Sempozyumu, Beyrut, s.8.

Verilerin Analizi ve Sonuçların Tartışılması

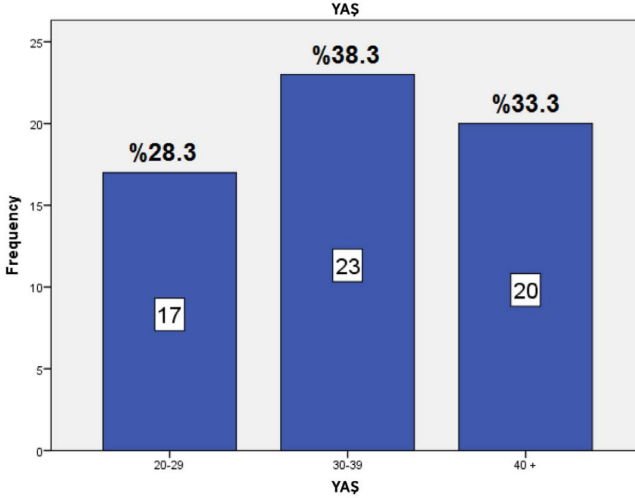
Örneklerin Özelliklerini Tanımlayıcı Analiz

Grafik (2): Örnek bireylerin cinsiyete göre dağılımı

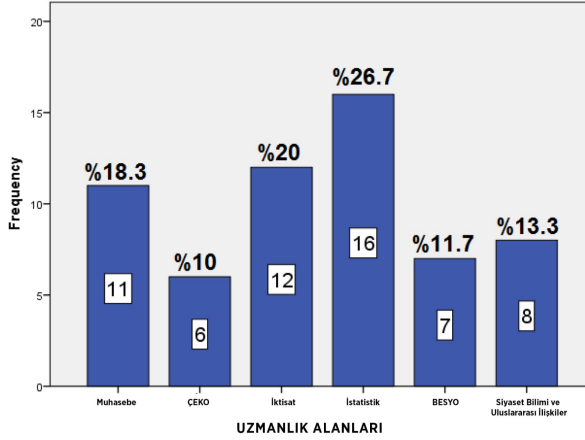

Yukarıdaki 2 numaralı grafik, araştırma örneklemini oluşturan bireylerin cinsiyete göre dağılımının %50 erkek ve %50 kadın şeklinde olduğunu göstermektedir.

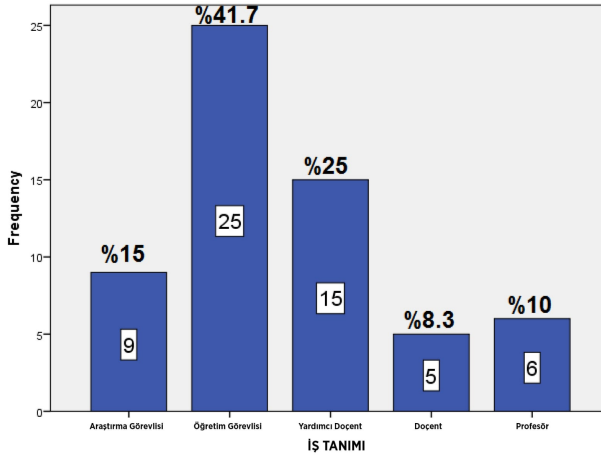
Grafik (3): Örnek bireylerin yaşa göre dağılımı

Yukarıdaki 3 numaralı grafik, araştırma örneklemini oluşturan bireylerin yaşa göre dağılımını göstermekte olup, buna göre 30 ile 39 yaş arasındaki kimselerin oranı %38.3, 40 üzeri yaşta kimselerin oranı %33.3, son olarak yaşları 20 ile 29 arası olanların oranı en düşük oran ile %28.3 olarak görülmektedir.

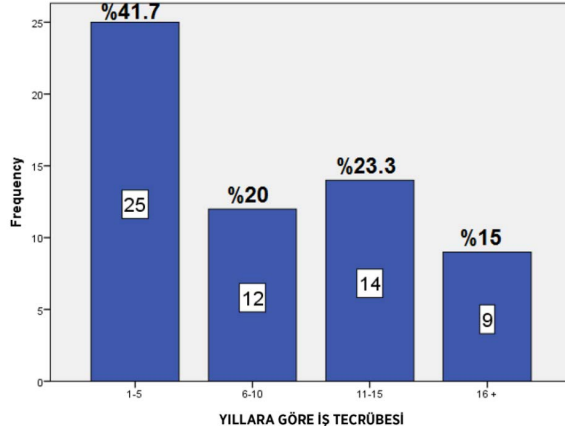
Grafik (4): Örnek bireylerin bilimsel uzmanlıklarına göre dağılımı

Yukarıdaki 4 numaralı grafik, araştırma örneklemini oluşturan bireylerin uzmanlıklarına göre dağılımını göstermektedir. Bu grafiğe göre en başta %26.7 oran ile uygulamalı istatistik ve demografi, ardından %20 ile ekonomi, %18.3 ile muhasebe ve finansman, %13.3 ile siyasi bilimler ve uluslararası ilişkiler ve %11.7 ile kalkınma alanları gelmektedir. İşletme uzmanlık alanı ise en düşük oran olan %10 ile son sırada gelmektedir.

Grafik (5): Örnek bireylerin iş tanımına göre dağılımı

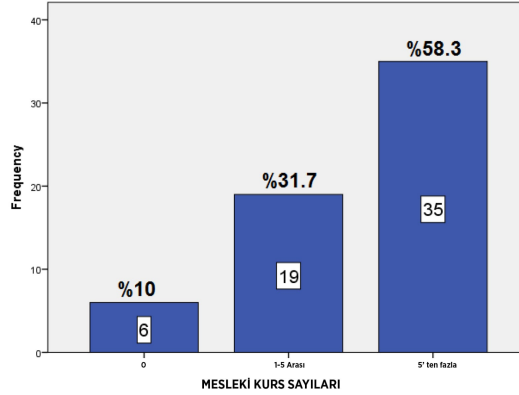
Yukarıdaki 5 numaralı grafik, araştırma örneklemini oluşturan bireylerin yani Ekonomi Ve Kırsal Kalkınma Fakültesi öğretim üyelerinin iş tanımına göre dağılımını göstermektedir. Örnekler en yüksek oranı %41.7 ile öğretim görevi temsil ederken, peşinden %25 oran ile yardımcı doçentler, %15 ile asistan öğretim görevlileri ve %10 ile profesör rütbesindekiler gelmektedirler. Son sırada ise %8.3 oranı ile doçentler bulunmaktadır.

Grafik (6): Örnek bireylerin deneyim yıllarına göre dağılımı

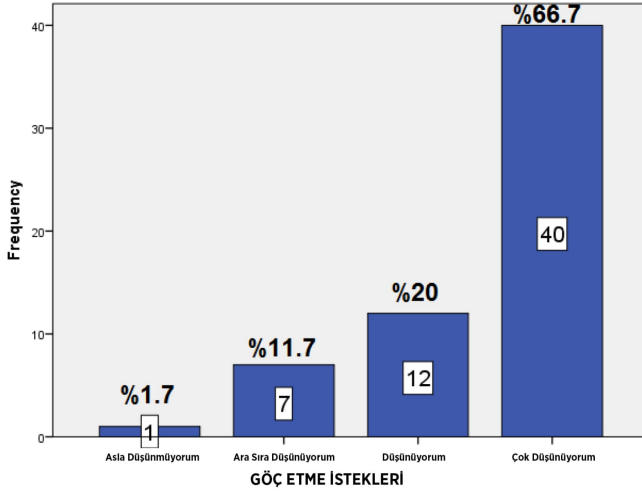

Yukarıdaki 6 numaralı grafik, araştırma örneklemini oluşturan bireylerin üniversite hocalığı yaptığı deneyim yıllarına göre dağılımını göstermektedir. Örnekler arasında en büyük temsil oranı %41.7 ile 1 ile 5 yıl arası görev süresine sahip olanlar, ardından %23.3 ile 11 ile 15 yıl arası görev süresine sahip olanlar, sonrasında ise %20 ile 6 ile 10 yıl arası görev süresine sahip olanlar gelmektedir. 16 yıl ve üzeri görev süresine sahip olanlar ise %15 oranıyla son sırada gelmektedir.

Grafik (7): Örnek bireylerin kurs sayısına göre dağılımı

Yukarıdaki 7 numaralı grafik araştırma örneklemini oluşturan üniversite hocalarının eğitim aldıkları kurs sayısına göre dağılımını göstermektedir. En yüksek oran 5 ve üzeri kurs alanlar için %58.3, ardından 1 ile 5 arası kurs alanlar için %31.7, son sırada ise en düşük oran ile hiç kursa almayanlar için %10 şeklinde gerçekleşmiştir.

Grafik (8): Örnek bireylerin başka bir ülkede yaşama düşüncelerine göre dağılımı

Yukarıdaki 8 numaralı grafik araştırma örneklemini oluşturan bireylerin Sudan dışında başka bir ülkede yaşama düşüncelerine göre dağılımını göstermekte olup, göç konusunu çok düşünen kimselerin oranı %66.7 ile ilk sırada gelmektedir. Akabinde %20 ile göç konusunu kısmen düşünen, %11.7 ile göç konusunu çok az düşünen kimseler gelmektedir. Göç konusunu hiç düşünmeyenler ise son sırada %1.7 gibi düşük bir oran ile gelmektedir.

Araştırmanın Değişkenlerinin İstatistiksel Testlerin Analizi

Araştırmanın Değişkenleri

Tablo 1: Güvenlik ve Politika Alanı

Madde	Tercihler				
	Kesinlikle onaylıyorum	Onaylıyorum	Kısmen onaylıyorum	Onaylamıyorum	Hiç onaylamıyorum
Suç ve kişi/aile güvenliğinin bulunmaması	15 25%	24 40%	10 16.7%	6 10%	5 8.3%
Suç belirtileri ve şiddet içeren çatışmalardan kurtulma	11 18.3%	24 40%	15 25%	6 10%	4 6.7%
Daha demokratik bir ortam	29 48.3%	17 28.3%	11 18.3%	2 3.3%	1 1.7%
Partilere bağlılıkların ve siyasal baskının çokluğu	7 %11.7	17 %28.3	24 %40	8 %13.3	4 %6.7
Ülkede ekonomi ve kalkınma planlarının bulunmaması	35 %58.3	20 %33.3	5 %8.4	-	-

Yukarıdaki 1 numaralı tabloda, “suç ve kişi/aile güvenliğinin bulunmaması” maddesinin örneklemin %65’i tarafından onaylanmış olduğu, sadece %35’inin buna onay vermemiş olduğu görülmektedir. “Çatışmalar” maddesi ise örneklerin %58.3’ü tarafından onaylanırken, %41.7’si tarafından kabul görmemiştir. Sonuçlarda “daha demokratik bir ortam” maddesi %76.6 evet alırken, %23.3 hayır almış, “partilere bağlılıkların ve siyasal baskının çokluğu” maddesine %40 evet, %60 ise hayır cevabı vermiştir. “Ülkede ekonomi ve kalkınma planlarının bulunmaması” maddesini %96.1 onaylarken, %8.4 onaylamamıştır.

Tablo 2: Finansal Ekonomik Alan

Madde	Tercihler				
	Kesinlikle onaylıyorum	Onaylıyorum	Kısmen onaylıyorum	Onaylamıyorum	Hiç onaylamıyorum
Çalışmak ve finansal durumu geliştirmek için daha iyi fırsat ve imkânlarla ulaşmak	54 %90	5 %8.3	1 %1.7	-	-
Kötü altyapı	45 %75	14 %23.3	-	1 %1.7	-
Uygun nüfus ortamının bulunması	50 %83.3	7 %11.7	3 %5	-	-
Finansal durumumu komşu ülkelerdeki akranlarına kıyaslamış olmam	51 %85	5 %8.3	3 %5	1 %1.7	-
Teşviklerin azlığı	43 %71.7	8 %13.3	8 %13.3	1 %1.7	-
Hayatın tüm alanlarında pahalılık	53 %88.3	6 %10	1 %1.7	-	-

Yukarıdaki 2 numaralı tabloda, “çalışmak ve finansal durumu geliştirmek için daha iyi fırsat ve imkânlarla ulaşmak” maddesinin örneklemin %98.3 tarafından onaylandığı, sadece %1.7’i tarafından onaylanmadığı görülmektedir. “Kötü altyapı” maddesini onaylayanların oranı ise %98.3 olurken onaylamayanların oranı %1.7 şeklinde gerçekleşmiştir. “Uygun nüfus ortamının bulunması” maddesi %95 tarafından kabul edilmiş, %5 tarafından kabul edilmemiştir. “Finansal durumumu komşu ülkelerdeki akranlarına kıyaslamış olmam” maddesi örneklemin %93.3’i tarafından kabul edilirken sadece %6.7’si bu maddeye olumsuz cevap vermiştir. “Teşviklerin azlığı” maddesi %85 evet, %15 hayır cevabı almıştır. “Hayatın tüm alanlarında pahalılık” maddesi ise %98.3 tarafından onaylanırken %1.7 tarafından onaylanmamıştır.

Tablo 3: Ekonomik Koşullar

Madde	Tercihler				
	Kesinlikle onaylıyorum	Onaylıyorum	Kısmen onaylıyorum	Onaylamıyorum	Hiç onaylamıyorum
Sudan'daki mevcut ekonomik koşullar	-	-	8 %13.4	20 %33.3	32 %53.3
Sizin mevcut ekonomik koşullarınız	2 %3.3	8 %13.3	22 %36.7	13 %21.7	15 %25

Yukarıdaki 3 numaralı tabloda, “Sudan'daki ekonomik koşulları nasıl değerlendirirsiniz” ifadesine iyi cevabın örneklemin %0' ı tarafından verildiği, kötü cevabının ise %100 tarafından verildiği görülmektedir. “Sizin mevcut ekonomik koşullarınız nasıl?” sorusuna cevaben ise %16.6 iyi, %83.4 ise kötü cevabı vermiştir.

Tablo 4: Mesleki Alan

Madde	Tercihler				
	Kesinlikle onaylıyorum	Onaylıyorum	Kısmen Onaylıyorum	Onaylamıyorum	Hiç onaylamıyorum
Yaratıcılık hedeflerimi gerçekleştirmek	33 %55	15 %25	11 %18.3	1 %1.7	-
Başarılarımın değersiz olduğunu hissediyorum	27 %45	17 %28.4	11 %18.3	3 %5	2 %3.3
Alanımdaki gelişmelere ve tekniklere ayak uydurmak	38 %63.3	19 %31.7	3 %5	-	-
Bilimsel görevlere, araştırmalara ve bilimsel konferanslara dâhil olamamam	29 %48.3	19 %31.7	8 %13.3	3 %5	1 %1.7
Alanımdaki uzmanlarla tanışmak	40 %66.6	18 %30	1 %1.7	1 %1.7	-
Teorik taraf ile uygulama arasındaki boşluk	33 %55	20 %33.3	5 %8.4	2 %3.3	-
Seçkin çalışmalar yaptığım hâlde takdir ve cesaret ödülü almadığım için hayal kırıklığına uğradım	27 %45	15 %25	14 %23.3	3 %5	1 %1.7

Yukarıdaki 4 numaralı tabloda, “yaratıcılık hedeflerimi gerçekleştirmek” maddesine örneklerin %80'i tarafından evet, %20'si tarafından hayır cevabı verildiği, “başarılarımın değersiz olduğunu hissediyorum” maddesine %73,4 tarafından evet, %26.6 tarafından hayır cevabı verildiğini, “alanımdaki gelişmelere ve tekniklere ayak uydurmak” sorusuna %95 tarafından evet,

%5 tarafından hayır cevabı verildiği, “bilimsel görevlere, araştırmalara ve bilimsel konferanslara dâhil olamamam” maddesine %80 tarafından evet, %20 tarafından hayır cevabı verildiği, “alanımdaki uzmanlarla tanışmak” maddesine %96.6 tarafından evet, %3.4 tarafından hayır cevabı verildiği, “teorik taraf ile uygulama arasındaki boşluk” sorusuna %88.3 tarafından evet, %11.7 tarafından hayır cevabı verildiği ve son olarak “seçkin çalışmalar yaptığım hâlde takdir ve cesaret ödülü almadığım için hayal kırıklığına uğradım” maddesine %70 tarafından evet, %30 tarafından hayır cevabı verildiği görülmektedir.

Tablo 5: Toplumsal Alan

Madde	Tercihler				
	Kesinlikle onaylıyorum	Onaylıyorum	Kısmen onaylıyorum	Onaylamıyorum	Hiç onaylamıyorum
Çocuklar için daha iyi okullar	52 %86.6	6 %10	1 %1.7	1 %1.7	-
Daha iyi aile tıbbi hizmetleri	57 %95	2 %3.3	-	1 %1.7	-
Eğitime devam etmek	31 %51.7	16 %26.7	12 %20	1 %1.6	-
Çalışacak aile üyelerine eşlik etmek	5 %8.4	12 %20	23 %38.3	18 %30	2 %3.3
Daha önce göç etmiş olan eşine katılmak	6 %10	10 %16.7	22 %36.6	21 %35	1 %1.7
Başka kültürleri deneyimlemek	11 %18.4	15 %25	23 %38.3	11 %18.3	-

Yukarıdaki 5 numaralı tabloda, “çocuklar için daha iyi okullar” maddesine örneklemin %96.6’sının olumlu, %3.4’ünün ise olumsuz cevap verdiği, “daha iyi aile tıbbi hizmetleri” maddesine verilen olumlu cevabın %98.3, olumsuz cevabın ise %1.7 olduğu görülmektedir. ‘Eğitime devam etmek’ maddesine verilen olumlu cevabın %78.4, olumsuz cevabın %21.6 olduğu, “çalışacak aile üyelerine eşlik etmek” sorusuna verilen olumlu cevabın %28.4, olumsuz cevabın %71.6 olduğu belirtilmiştir. “Daha önce göç etmiş olan eşine katılmak” sorusuna verilen olumlu cevabın %26.7, olumsuz cevabın ise %73.3 olduğu ve son olarak başka kültürleri deneyimlemek maddesine verilen olumlu cevabın %43.3 olumsuz cevabın ise %56.6 olduğu görülmektedir.

Faktör Analizi

Tablo 6: Kmo And Bartlett' s Test

Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliğinin Ölçümü		.575
Bartlett'in Küresellik Testi	Approx. Chi-Square	1306.667
	df	528
	Sig.	.000

Yukarıdaki tablo 6'dan KMO ölçüm değerinin 0,575 ile 0,500'den büyük olduğunu, dolayısıyla örneklem boyutunun faktör analiz işlemi için yeterli sayıldığı görülmektedir. Ayrıca, Bartlett testinin anlamlılık seviyesinin değerinin 0.05'ten düşük olan 0.000 olduğu ve bunun istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin varlığını doğruladığı da tespit edilmiştir.

Tablo 7: Makro Açıklayıcı Varyansı

Rotation Sums of Squared Loadings			Extraction Sums of Squared Loadings			Initial Eigenvalues			Component
Cumulative %	% of Variance	Total	Cumulative %	% of Variance	Total	Cumulative %	% of Variance	Total	
12.116	12.116	3.998	19.661	19.661	6.488	19.661	19.661	6.488	1
22.036	9.920	3.274	34.099	14.438	4.765	34.099	14.438	4.765	2
31.023	8.987	2.966	42.809	8.709	2.874	42.809	8.709	2.874	3
39.334	8.312	2.743	50.219	7.411	2.446	50.219	7.411	2.446	4
47.594	8.260	2.726	56.462	6.243	2.060	56.462	6.243	2.060	5
55.136	7.542	2.489	61.745	5.283	1.743	61.745	5.283	1.743	6
61.396	6.261	2.066	66.570	4.825	1.592	66.570	4.825	1.592	7
67.374	5.978	1.973	70.470	3.900	1.287	70.470	3.900	1.287	8
73.054	5.680	1.874	73.922	3.452	1.139	73.922	3.452	1.139	9
77.187	4.134	1.364	77.187	3.266	1.078	77.187	3.266	1.078	10
						80.128	2.941	.970	11
						82.475	2.346	.774	12
						84.670	2.195	.724	13
						86.591	1.921	.634	14
						88.271	1.681	.555	15
						89.890	1.619	.534	16
						91.319	1.429	.472	17
						92.640	1.321	.436	18
						93.832	1.192	.393	19
						94.862	1.031	.340	20
						95.663	.800	.264	21
						96.415	.752	.248	22
						97.055	.640	.211	23
						97.591	.535	.177	24
						98.061	.470	.155	25
						98.520	.460	.152	26
						98.861	.341	.113	27
						99.196	.334	.110	28
						99.508	.312	.103	29
						99.682	.174	.057	30
						99.820	.138	.046	31
						99.918	.098	.032	32
						100.000	.082	.027	33

Ekstraksiyon Yöntemi: Temel Bileşen Analizi.

Tablo 7'de doğru köklere eşit veya ondan daha büyük faktörler benimsenmiştir. Bunun on faktör için geçerli olduğunu ve toplam varyansın %77.187'sini oluşturduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle varyans buna bağlı olduğu için, bu değişkenler kabul edilmiştir ve gizli kökü tek doğrudan az olan kalan bileşenler görmezden gelinmiştir.

Tablo (8): Geri Dönüşüm Öncesi Faktörlerin Matrisi

Bileşen Matrisi¹⁹

	Component									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Tür	.217	-.520	.261	.217	.317	-.103	-.306	-.121	.266	
Yaş		.823	.142	.274		.254				
Bilimsel Uzmanlık		-.448	.217	.458	-.263		.309	-.106		-.206
Görev tanımı		.804	.264	.149		.255	.266			
Deneyim yılları		.895	.198	.184			.177			
Eğitim Kursları		.695	.246	.219	.300	.115				.189
Yaşamak için başka ülkeye göç	.527		-.406		-.132	.312		.340	-.259	-.187
Suç ve kişi aile güvenliğinin bulunmaması	.516		-.628	.139		.242	-.133	-.240		
Suç belirtileri ve şiddet içeren çatışmalardan kurtulma	.528		-.637		.147	.175		-.231		
Daha demokratik bir ortam	.322		-.477	-.173	.361		.281	.197	.279	-.133
Partilerin bağılıkların ve siyasal baskının çokluğu	.161		-.255		.441	-.163	.535	.361		
Ülkede ekonomi ve kalkınma planlarının bulunmaması	.188			-.468		-.212			.303	.559
Daha iyi fırsat ve imkanlara ulaşmak	.649		.342			-.228	-.212	.278	-.345	
Kötü altyapı	.475			.278	-.121	-.592		.229	.324	
Uygun nüfus ortamının bulunması	.445	.325	.182		-.119	-.117	-.330	.342	-.151	.244
Finansal durumumu kıyaslamam	.786	.283					-.227	.179		
Teşviklerin azlığı	.638	.107	-.170	.479	-.116		-.103		.217	.147
Hayatın tüm alanlarında pahalılık	.606	.382		.167	-.229	-.116		-.333		.146
Sudan'daki mevcut ekonomik koşullar	-.191		.258	.257	.535	-.335	-.239		-.183	
Sizin mevcut ekonomik koşullarınız	-.289	.318	-.331		.374	-.195		.232		-.320
Yaratıcılık hedeflerimi gerçekleştirmek	.331		.171	-.614	-.152		.204	.233		
Başarılarımın değersiz olduğunu hissediyorum	.504		-.177	.327		-.381	.525			
Alanımdaki gelişmelere ve tekniklere ayak uydurmak	.320	-.243	.590	-.151		.128	.347			
Bilimsel görevlere, araştırmalara ve bilimsel konferanslara dâhil olamamam	.590	-.160		-.105		-.172	.329	-.396	-.356	

¹⁹ 10 bileşen çıkarıldı.

Alanımdaki uzmanlarla tanışmak	.486		.474	-.370	.150	.210		-.208	.213	-.314
Teorik taraf ile uygulama arasındaki boşluk	.646		.286	-.105			-.169		.370	-.332
Seçkin çalışmalar yaptığım hâlde takdir ve cesaret ödülü almadığım için hayal kırıklığına uğradım	.636		.175	.376	-.302	.146			.120	-.204
Çocuklar için daha iyi okullar	.665	.138		-.369	.429			-.116	-.290	-.130
Daha iyi aile tıbbi hizmetleri	.734	.174	.137	-.330	.249					
Eğitime devam etmek	.423	-.486			-.419			.216	-.147	
Çalışacak aile üyelerine eşlik etmek		-.592	.302	.364	.373		.137	.117	-.158	.106
Daha önce göç etmiş olan eşine katılmak	.116	-.584	.245	.285	.413	.299				
Başka kültürleri deneyimlemek	.202	-.348		.236	.182	.606		.229	.165	.279

Tablo (9): Geri Dönüşüm Sonrası Faktörlerin Matrisi
Döndürülmüş Bileşen Matrisi²⁰

	Bileşenler									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Tür	-.358		.291	.497		.299	-.383		-.118	
Yaş	.903									.125
Bilimsel Uzmanlık	-.223	-.184		.286	-.210	.416	.104	.368	-.128	.370
Görev tanımı	.893	-.121	.118	-.135			.125			.150
Deneyim yılları	.913	-.132		-.242						
Eğitim Kursları	.790				.148		-.266			-.116
Yaşamak için başka ülkeye göç	-.146	.509			.373		.384		.230	.407
Suç ve kişi aile güvenliğinin bulunmaması		.887								
Suç belirtileri ve şiddet içeren çatışmalardan kurtulma	-.123	.865						.132	.158	
Daha demokratik bir ortam	-.136	.362	.210		-.101				.704	
Partilerin bağlılıkların ve siyasal baskının çokluğu								.153	.825	
Ülkede ekonomi ve kalkınma planlarının bulunmaması	-.162						.165			-.795
Daha iyi fırsat ve imkanlara ulaşmak			.240		.831	.157		.246		
Kötü altyapı	-.145			-.118	.310	.798	-.119		.178	
Uygun nüfus ortamının bulunması	.210				.749	.193			-.105	
Finansal durumumu kıyaslamam	.163	.427	.332		.598	.300				
Teşviklerin azlığı	.178	.524		.142	.220	.621				
Hayatın tüm alanlarında pahalılık	.316	.439	.125	-.216	.238	.367		.373	-.195	-.132
Sudan'daki mevcut ekonomik koşullar		-.210		.156	.111		-.756			.118

²⁰ Dönme Yöntemi: Kaiser Normalizasyonlu Varimax. Dönüş 12 yinelemede birleşti.

Sizin mevcut ekonomik koşullarınız	.145		-.120	-.309			-.419	-.315	.419	.218
Yaratıcılık hedeflerimi gerçekleştirmek	-.153	-.176	.413	-.112	.260	-.175	.487	.103	.186	-.154
Başarılarımın değersiz olduğunu hissediyorum		.196				.511		.619	.362	
Alanımdaki gelişmelere ve tekniklere ayak uydurmak		-.355	.391	.410	.107		.318	.324		-.106
Bilimsel görevlere, araştırmalara ve bilimsel konferanslara dâhil olamamam	-.121	.192	.290		.145			.810		
Alanımdaki uzmanlarla tanışmak	.113		.898					.103		
Teorik taraf ile uygulama arasındaki boşluk		.106	.770		.169	.405				
Seçkin çalışmalar yaptığım hâlde takdir ve cesaret ödülü almadığım için hayal kırıklığına uğradım		.183	.275	.226	.185	.574	.323	.153		.312
Çocuklar için daha iyi okullar		.362	.547		.415	-.230	-.157	.370	.275	
Daha iyi aile tıbbi hizmetleri	.110	.280	.598		.471			.180	.125	-.235
Eğitime devam etmek	-.473			.172	.310	.203	.452	.128	-.126	.198
Çalışacak aile üyelerine eşlik etmek	-.253	-.224	-.138	.727			-.239	.185	.107	.141
Daha önce göç etmiş olan eşine katılmak	-.216			.813			-.178			
Başka kültürleri deneyimlemek		.191		.788			.273	-.209		
Ekstraksiyon Yöntemi: Temel Bileşen Analizi.										

Gerçek dönüşüme dayalı faktör sonuçlarının ışığında ve üçten az değişken içeren bileşenlerin hariç tutulması sonrasında araştırmamızda dayandığımız faktörlerin tamamının beyin göçüne neden olan faktörler çerçevesinde sınıflandırılabilirliği anlaşılmaktadır.

Sonuç ve Tavsiyeler

Elde Edilen Sonuçlar

Göç konusu ile ilgili yeterli verinin bulunmaması, farklı sebeplerle ülkelerini terk eden kimselerin ihmal edilmesine neden olmaktadır. Bu kimselerin ülkelerini terk etmeleri ülke açısından yeri doldurulamaz bir servet kaybıdır. Sudan'daki gelişim süreci ve bölgesel ve kültürel rolü noktasında aşılabilir bir engel teşkil etmektedir. Gelir ve yaşam standartlarının iyileştirilmesi her bireyin arzusudur. Başarı ve mükemmellik arzusu ufkun genişlemesi ve bilimsel birikimin artması ile birlikte büyüyen bir insan saplantısıdır. Tüm bunlar bilimsel altyapı ile ilgili özel koşullar gerektirmektedir. Araştırma ortamının bulunması, ifade özgürlüğü haklarının korunması, uygun sosyal değerlendirme ve doğru yolda ilerleyebilme gibi koşullar bu

kapsamdadır. Öğretim üyelerinin yeteneklerini geliştirmeleri için etkin eğitim programlarının bulunmaması, bilimsel araştırmanın teşvik edilmemesi, gelişimsel ve bilimsel araştırma merkezlerinin ve bilimsel araştırmaya ayrılan bütçenin yetersizliği gibi durumlar söz konusudur. Öğretim üyeleri için endişe teşkil edecek şekilde uygun barınma ortamı bulunmamakta, ücret ve maaş açısından maddi koşullarının Arap ile kıyaslandığında adaletsizlik hissettirmektedir.

Tavsiyeler

Beyin göçünü engellemek için bütüncül bir strateji ortaya konulmalıdır. Bu strateji oluşturulurken konu ile alakalı tüm kuruluşlar katılım göstermelidir. Bu konuda ciddi tecrübesi ve çalışmaları olan UNESCO ve ILO'nun uzmanlığından yararlanılmalıdır. Bilimsel yeterlilikler ve akademik özgürlükler konusunda insani değerlere saygı göstermek ve geliştirmek gereklidir. Öğretim üyelerine, çeşitli bilimlere, bilimsel gelişimlere, bilgi ve düşünce değişimlerine, araştırma ve çalışmalara ulaşma özgürlüğü verilmelidir. Bilimsel araştırmaların bütçesi artırılmalı, bilim ve kalkınmaya yönelik araştırma merkezleri kurulmalıdır. Bunlar bilimsel yeteneklerin yetkinlikleri ve bilimsel üretimleri için göç etmek yerine faydalanacakları uygun ortam oluşturacaktır. Etkin eğitim programları oluşturulmalıdır. Ayrıca yaşamsal ve psikolojik istikrar ve bilimsel üretim unsurlarını sağlayan bilimsel ve kültürel bir entelektüel ortam yaratılmalı ve teşvik edilmelidir. Öğretim üyelerine uygun konaklama ortamı sağlanmalı ve başka ülkelerdeki aynı statüye sahip olan uzman ve yetkinlik sahibi kişilerle kıyaslandığında ücret ve maaş açısından adaletsizlik hisleri azaltılmalıdır. Gelecekte göç konusu, özellikle de yetkinlik ve beyin göçü ile ilgili benzer araştırmalar yapılmalıdır. Buna bağlı olarak planlama, yetkin program ve politika oluşturma ve geliştirme girişimlerine yardımcı olacak veriler sağlanmalıdır.

KUVEYT'TEKİ SURIYELİ MÜLTECİ ÖĞRENCİLER

Mohamed Mahmoud Aldgheim*

Giriş

2011 yılının Mart ayı ortalarında başlayan Suriye devriminden bu yana Suriyeli diaspora Arap milletinde bir yara oluşturmuş ve Arap hükûmetleri bu konuya karşı aciz durarak hiçbir iyileştirme girişiminde bulunmamışlardır. Milyonlarca Suriyeli, son dönemdeki gazete raporlarının da işaret ettiği gibi Arap dünyasında layıkıyla kavuşamadıkları onurlu bir yaşam bulmak için roketlerin ve havan toplarının yağmadığı güvenli bir sığınak arayışı içerisinde ülkelerindeki savaş felaketinden kaçarak yaşadıkları bölgelerden başka ülkelere ve Suriye içerisinde daha güvenli ve istikrarlı bölgelere zorunlu olarak göç etmişlerdir.

Mültecilerin en önemli hakları yaşam, beden in işkenceden ve kötü davranıştan korunması, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, emeklilik hakkı gibi haklardır. Fakat eğitim fırsatının eksikliği, Suriyeli mültecilerin pek çok ülkede yaşamak zorunda kaldıkları en belirgin ıstıraplardan biri olmuştur. Ev sahipliği yapan çoğu ülkedeki yasalar, mültecilerin de devlet okullarına gitmelerine izin veriyor olmasına rağmen bazı ülkelerdeki aşırı kalabalık okullar bu öğrencileri alamamışlardır. Öte yandan okullar, mültecilerin çoğunda olduğu gibi Suriye'deki okullarından resmî belgeler taşımayan öğrencileri almakta sorun yaşamışlardır.

Bu araştırma genel olarak diaspora ve iltica kavramlarını ve nedenlerini incelemek, Kuveyt'teki Suriyeli mülteci öğrenciler üzerindeki etkilerini ve eğitim engellerini gözlemlemek için yapılmıştır. Öyle ki bu öğrenciler, ana vatanları olan Suriye'de eğitimden kopmuş olmaktan dolayı ıstırap

* Araştırmacı Yazar, Kuveyt/Sudan

çekmişlerdir ve ardından ikamet kanunlarının çiğnenmesi ve kimlik ispatlarının olmaması gibi yasal sorunlardan dolayı iltica ettikleri ülkelerde de aynı ıstırapları yaşamışlardır. Belge taşımamaları hem devlet okullarına hem özel okullara girmelerine engel olmuştur.

Öte yandan, Al-Nacat Hayır Derneği'ne bu öğrencilere kendi okullarında eğitim fırsatı sağlanması için sarf ettiği yoğun çabalardan dolayı şükranlarımızı sunmaktayız. Araştırmanın sonunda, araştırmanın tamamına dair bir özet konmuş ve varılan en önemli sonuçlar belirtilmiştir.

Diaspora ve İltica Kavramları

İltica kavramı dil bilimsel açıdan “bir insana veya gruba varlıklarını tehdit eden bir tehlike olduğundan dolayı ana vatanından başka bir yerde koruma talep edilmesi” olarak tanımlanabilir. İltica kavramının siyasi ya da hukuki anlamı için bu konuya değinen uluslararası yasalara ve belgelere başvurmak mümkündür. Bunların en önemlisi 1951 yılında imzalanan “Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme”dir. Sözleşmede mülteci, “ırkı, dini, tabiiyeti, belirli toplumsal bir gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan” gibi sözlerle anılmaktadır¹. Mültecilerin tanımlamasında 1969 yılında imzalanan Afrika'daki Mültecilerin Sorunlarının Çeşitli Yönlerini Ele Alan Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi birinci maddesinde “kamu düzenini ciddi biçimde bozan olayların meydana gelmiş olması nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin ya da kaynak ülkesinin dışında bir yere sığınmak amacıyla daimî ikamet yerinden ayrılmak zorunda kalan kimseler” olarak geçmektedir².

Mülteci sorununun bir yandan taşıdığı insani özellik ve diğer yandan mültecilerin ülkelerine geri dönene dek ihtiyaçlarının iltica ettikleri ülke tarafından karşılanmasını zor olduğundan dolayı 1951 Cenevre Sözleşmesi, mülteciler sorununun sadece maruz kalan devletleri ve hükümetleri ilgilendirmediğini belirtip bunu uluslararası bir sorun olarak saymıştır. Bu nedenle sözleşme, mültecilerin meselelerinin ve dünyadaki iltica sorunun çözümü kavuşması için uluslararası toplumun ve örgütlerin etkin bir biçimde

¹ Jawad Al Hamad ve Abdel Fattah Al Roshdan(2003), *Filistinli mültecilerin geleceği ve Filistinli diaspora*, Ortadoğu Araştırmalar Merkezi, Amman, s.654. bkz. Nadeem Muslim(2008), *Filistinli mülteciler meselesi -gelişmeler ve ufuklar*, YL tezi(2007-2008,), Cezayir Üniversitesi, s.20.

² Jawad Al Hamad ve Abdel Fattah Al Roshdan(2003), a.g.e., 654. bkz. Nadeem Muslim(2008), a.g.e., s.21.

iş birliği yapmalarını zorunlu kılmıştır³. Tüm uluslararası anlaşmalar ve Birleşmiş Milletler'in organları, mültecinin iltica ettiği yerde herhangi bir ayrıma maruz kalmadan diğer tüm insanlarla aynı temel hak ve özgürlüklere sahip olduğunu doğrulamışlardır.

Kuşkusuz dünyadaki çeşitli iltica ve diaspora meseleleri, Suriyeli mülteciler meselesinde olduğu gibi oluşmalarının temellerinde karmaşık siyasi, sosyal ve ekonomik boyutlar barındırmaktadır⁴. Bu meseleler büyük ve tehlikeli bölgesel çekişmelerin bir parçası ve özellikle belirgin uluslararası boyutlara sahip ise karmaşık sonuçlara yol açarlar ve belki de uluslararası güvenliği ve barışı ciddi ve tehlikeli biçimde tehdit ederler⁵.

Sonuç olarak Suriyeli mülteciler sorunu başta olmak üzere bugünlerde geniş çapta yayılan iltica olgusunun, çeşitli türlerinin ve buna yol açan nedenlerin çözülmesi için ciddi ve etkin uluslararası çalışmaların yürütülmemesi hâlinde bölgesel güvenlik ve barış yeniden altüst olma tehlikesiyle yüz yüze kalacaktır. Belki de bununla ilgili ortaya çıkan olumsuz sonuçlardan biri, Suriye'nin uluslararası ve bölgesel çekişmeler için bir arenaya dönüşmesidir.

İnsanlık Tarihindeki Göç Türleri

İnsanlık tarihi, uzun dönemler boyunca çeşitli zorunlu göç vakalarına şahit olmuştur. İnsanlar çeşitli nedenlerle elde edememiş oldukları güvenin ve selametın arayışıyla yaşadıkları yerlerden ayrılmaktadırlar. Farklı çeşitlerdeki göçünü iki ana çerçevede sınıflandırmak mümkündür:

Doğa Olayları Nedeniyle Oluşan Göç

Bu göç tipi, insanın yaratılışından beri içerisinde yaşadığı doğa olaylarıyla bağlantılı olduğundan⁶, ezelden beri düzenli ve dönemsel olarak var olmuştur ve insan, bu olaylara adapte olabilmişlerdir. Buna belirli sezonlarda nehirlerin taşkınları örnek olarak verilebilir. Örneğin Nil nehrinin taşkınına⁷ Mısırlılar adapte olabilmişler ve bununla kalmayıp

³ Dr. İbrahim Ahmad Shalabi(1984), *Uluslararası düzenleme-genel kuram içerisinde araştırma*, Addar Aljameyyah yayın evi, Beyrut, s.209.

⁴ Dr. İsmail Sabri Mukallid(1979), *Uluslararası siyasi strateji ve temel gerçekler*, s.69, Beyrut, Arap Araştırmaları Merkezi.

⁵ Nadeem Muslim,(2008), *Filistinli mülteciler meselesi-gelişmeler ve ufuklar*,YL tezi(2007-2008) Cezayir Üniversitesi, s.20.

⁶ Fata Lief, *Diyalektik materyalizm ve doğa bilimleri*, Dar Alfarabi, Şam, s.78.

⁷ Afrkianın en önemli nehirleri arasında olup 6650 km uzunluğuyla dünyadaki en uzun nehirler arasında yer almakta.

nehir etrafındaki tarım arazilerini kaliteli alüvyonla zenginleştirerek bu taşkınlardan yararlanmayı da öğrenmişlerdir. Dolayısıyla bu doğa olayı eski ve bugünkü Mısır uygarlığının refahına büyük katkılar sağlamıştır.

Fakat tüm doğa olayları insana ve insan yaşamına olumlu etki etmemektedir. Çünkü insana büyük felaketler getiren, hayatının tüm yanlarına etki eden ve insanın varlığını da tehdit eden doğa olayları mevcuttur. İnsanların varlığını tehdit eden feci doğa olaylarına volkanlar, depremler, aşırı kuraklıklar, sıcaklık derecelerinde yaşanan ani ve aşırı değişiklikler ve benzeri olaylar örnek olarak verilebilir. İnsanlık tarihi boyunca büyük felaketler yaratan bu gibi doğa olayları insan yaşamını derinlemesine etkilemiştir⁸.

İnsan Fili ve İradesi Nedeniyle Oluşan Göç

Bu göç tipi, direkt olarak insanların iradeleri altında yaptıkları fiillerle bağlantılıdır ve çoğunlukla doğa olaylarının yarattıklarından daha feci sonuçlara neden olmaktadır. Ülkeler arasındaki savaşlar, silahlı iç çekişmeler ve soykırım gibi insanların neden olduğu olaylar, çoğunlukla zorunlu göçe neden olmakta ve bu durum silahlı çekişmelerin ve saldırıların kurbanı olan binlerce insanın iltica etmesiyle sonuçlanmaktadır⁹.

Bu gibi durumlar insanlık tarihinin başından beri yaşanmıştır fakat 21.yüzyılda zirveye ulaşmıştır. Suriye’de yaşanan da tam olarak budur. Öyle ki Suriye rejimi, 2011 yılının Mart ayında başlayan özgürlük ve onur devrimini durdurmak için her türlü baskıyı ve düzenli terörü uygulamıştır. Esad rejimine karşı başlayan protesto hareketi, yıkıcı ve karmaşık bir çekişmeye dönüşmüş, 350 binden fazla ölüme sebep olmuş ve ülke nüfusunun yaklaşık yarısını göç ettirmiştir¹⁰.

Kuveyt’te İkamet Eden Suriyeli Öğrencilerin İstirabına Dair Hikâyeler ve Fotoğraflar

Suriyeli öğrencilerin Kuveyt’e göç etmeleri, onların beklentilerini ve düşlerini karşılamadığı gibi hayatın sorumlulukları onları endişelere sürüklemiştir ve aşağıdaki engeller nedeniyle hedeflerini gerçekleştirememişlerdir:

⁸ Nadeem Muslim(2008), a.g.e, sayfa 34. bkz. Igor Belyayev ve Yevgeny Primakov(1975), *Abdulnasser döneminde Mısır*, Dar Taliaa, Beyrut, s.54.

⁹ Dr. Ismail Sabri Mukallid(1979), a.g.e, s.144.

¹⁰ Ortadoğu gazetesi, Beyrut, 14 Mart 2018 Çarşamba günü yayını.

Eğitim Hakkından Mahrum Bırakılmak

Savaş, kuşkusuz Suriyeli öğrencilerin eğitimini büyük ölçüde etkilemiştir. Sadece Suriye'deki öğrencilerin değil Kuveyt'e kaçan öğrencilerin de okul kayıtlarında ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Kuveyt'te gayrisafi millî hasılanın %3,8'lik payıyla eğitim, devletin en çok önem verdiği alanlardan birini oluşturmaktadır. Kuveytlilere eğitim, devlet garantisıyla bir hak olarak verilmekte ve lisenin bitimine kadar zorunlu kılınmaktadır¹¹.

Kuveyt kanunlarına göre öğretim görevlilerinin çocukları hariç Kuveytli olmayan öğrenciler Kuveyt'in devlet okullarına kayıt olamazlar. Dolayısıyla yabancı öğrencilerin karşısındaki tek seçenek özel okullardır. Suriyeli öğrencilerin yaşadıkları ve hâlâ yaşamakta oldukları önemli bir sorun, ülkelerindeki savaş yüzünden çoğunun resmî belge veya diploma bulunduramamasıdır. Özel okullar da Suriyeli öğrencilerin çoğunun bulunduramadığı belgelere ihtiyaç duymaktadırlar. Sorunu daha da karmaşık hâle getiren husus, Suriyeli öğrencilere bir istisnanın yapılmaması veya zor koşullarının göz önünde bulundurulmamasıdır. Bundan dolayı Suriyeli öğrencilerden pek çoğu yıllarca evlerinde hapis yaşamışlar ve kimileri de ailelerinin kötü ekonomik koşulları nedeniyle ihtiyaçlarının bazılarını karşılayabilmek için eğitimi bırakıp iş aramak zorunda kalmışlardır.

Konuyla ilgili siyasi bir aktivist olan Prof. Dr. Mohammad Ibrahim Aldgheim¹², başarılı öğrenciler başta olmak üzere lise mezunu Suriyeli öğrencilerin ıstırabına son verilmesi için çalışmalarda bulunmuştur. Ayrıca onlara ayrılan kontenjanın artırılması, ayrıcalıkların tanınması ve diğer yabancı Arap öğrencilerle aynı kefedede tutulmamaları için Eğitim ve Yükseköğretim Bakanlığındaki yetkililere, Kuveyt Üniversitesi'ne ve Uygulamalı Eğitim Genel Kurulu'na çağrıda bulunmuştur.

Savaş Trajedisi ile Oturum İzni İstırabı Arasında Kalmak

Suriyelilerin trajedisi, ülkelerinde yaşanan ve insanlığın eşi ve benzerine şahit olmadığı yıkımla kalmamış, Kuveyt dâhil bazı ülkelerde bulunan ve Suriyeliler için endişe kaynağı oluşturan bazı yasalar nedeniyle katlanmıştır. Kuveyt'te yaşayan Suriyeli öğrencilerin hikâyeleri hüznüyle doludur. Bunların bazıları ülkelerindeki savaş koşulları nedeniyle bazıları ise durumlarını göz önünde bulundurmayan yasalar nedeniyle oluşmuştur.

¹¹ Bkz. Kuveyt Anayasasının kırkıncı maddesi

¹² Eğitim Bakanlığı nezdinde matematik öğretmeni olup "Bana bir harf öğret" girişiminin fikir öncüsü ve kurucusudur.

Öyle ki Kuveyt'teki bazı aileler çeşitli sorunlar yaşamaktadırlar. Bunların en öne çıkanı, birinci dereceden akrabalarına ziyaret veya ikamet vizesi verilmesinin durdurulmasıdır. Bu karara göre Kuveyt'te bulunan bir Suriyeli, vize verilmesi için istenilen tüm şartları yerine getirmiş olmasına rağmen kardeşini, annesini veya babasını yanına getiremez. Suriyelilere vize verilmesinin durdurulması kararı nedeniyle oluşan etkilerin en öne çıkanı, vize sürelerinin bitmiş olmasına rağmen pek çoğunun Kuveyt'te kalmaya devam etmesidir. Bunun arkasındaki neden, özellikle evi yıkılmış ve işini kaybetmiş olan Suriyelilerin yıllardır kanlı çekişmelerin yaşandığı ülkelere geri dönmekten korkmalarıdır. Böylelikle Suriyeliler, bir yandan ülkelerindeki savaş çekici ve diğer yandan Kuveyt yasalarını çiğneme örsü arasında ezilen kurbanlar hâline gelmişlerdir. Pek çok ilgili kurumun Suriyelilerin yaşadığı trajediyi görmezden gelmesiyle Kuveyt'teki yasaları çiğnemek zorunda kalmaları, onları eğitim, sağlık ve iş hizmetlerinden mahrum bırakmaktadır. Aile birleşimi çerçevesinde eşlere ve çocuklara kavuşmak, Kuveyt'te yaşayan Suriyeli topluluğun en büyük talebidir. Eğitim, sağlık ve benzeri bakanlıklardaki kadrolarda çalışıyor olmalarına rağmen Suriyeliler, eşlerinin ve çocuklarının yanlarına getirilip birlikte onurlu bir yaşam sürmelerine izin verilmediğini doğrulamışlar ve konunun çözüme kavuşturulması için İçişleri Bakanlığında taleplerde bulunmuşlardır¹³.

Suriye'nin başkenti Şam'dan verilen pasaportlar arasında sahte pasaportların çıkması sonucunda Kuveytli yetkililer bu tip pasaportların Kuveyt Uluslararası Havalimanı'nda kabul edilmemesi talimatını vermişlerdir. Bu çerçevede 2016 yılı içerisinde pasaportlarından şüphe duyulan 40'tan fazla Suriyelinin girmelerine izin verilmemiş ve geldikleri ülkelere tekrar gönderilmişlerdir.

Suriyelilerin İltica ve Göç Hikâyeleri

Al Qabas gazetesinin şahit olduğu olayların birinde¹⁴ Kuveyt'e ailesini ziyaret etmeye yanında çocuğuyla birlikte gelen üniversite öğrencisi Rana'nın başına gelenler anlatılmıştır. Rana'nın Kuveyt'te ailesinin yanında olduğu sırada Şam'daki evi yıkılmış, kocası Lübnan'a kaçmak ve ardından kendisine ve ailesine iltica hakkı elde etme umuduyla ABD'ye gitmek zorunda kalmıştır. Kuveyt'te beklediği sırada Rana yasal statüsünü düzeltip oturma izni almaya çalışmış fakat olumlu bir sonuç elde edememiştir. Bu

¹³ Kuveyt'in Al-Qabas gazetesi,

¹⁴ Elektronik Al Qabas gazetesi, 16 Aralık 2016.

durum, Rana'nın Eğitim Bakanlığında çocuğuna istisna yapması talebinde bulunmasına rağmen çocuğunun eğitim ve sağlık hizmetlerinden mahrum kalmasına neden olmuştur. Uzun süren ıstıraptan sonra iltica hakkının elde edilmesine dek eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanabilecekleri Türkiye'ye gitmeye karar vermiştir.

Oturum izninin ihlalden dolayı eğitim ve sağlık hizmetlerinden mahrum kalmak, Kuveyt'te yaşayan Suriyelilerin başına gelen tek sorun olmamıştır. Bu ihlalden dolayı Suriyeliler büyük meblağlardaki idari para cezalarıyla yüz yüze kalmışlardır. Bu konudan mustarip kalan ve dört kişilik bir aile babası olan Ahmed, pasaport yenilemede yaşanan zorluklardan ötürü, oturma izni ihlalinde bulunanlara büyük cezaların verildiğini anlatmıştır. Ahmed, "Bu cezalar bizim gibi savaş felaketinden kaçmış ve yüksek ev kiralari, okul taksitleri ve tedavi masrafları gibi temel ihtiyaçlarını ancak karşılayabilen kişilerin durumunu göz önünde bulundurmadi. Kuveyt'i terk edip bilinmezliğe gitmeyi seçtiğimizde ise çıkış öncesinde bu cezaları ödememiz gerekiyordu" demiş ve Mısır ile Türkiye gibi çevre ülkelere gitmelerinin yasaklanmasının, durumu daha da kötüye sürüklediğini ifade etmiştir¹⁵.

İş Piyasasına Yönelmek Zorunda Kalan Çocuklar

Kuveyt'teki Suriyeli çocuklar, yaşadıkları zorlu yaşam koşulları karşısında teslim olmamışlar ve iş piyasasına girmek için çocukluklarını bir kenara bırakmışlardır. On ila on dört arasında yaşları değişen çocuklara, sanayi bölgelerinin herhangi birinde bir tur atmanız durumunda rahatlıkla rastlayabilir ve ailelerine bir lokma yiyecek götürebilmek için küçük yaşlarına ve zayıf bedenlerine uygun olmayan işlerde çalıştıklarını görebilirsiniz. Dış görünüşleri acı verici ve yüzlerinde aşırı yorgunluk belirtileri bulunan bu çocukların çoğu lastik tamiri gibi işlerde çalışmaktadırlar. Örneğin, 13 yaşındaki Suriyeli Ali araç lastiği tamiri ve motor yağı değişimi gibi pek çok işten sorumludur. Kendisiyle yapılan görüşmede iki yıldır 100 dinar maaşla çalıştığını, maaşını ailesine evin gıda ihtiyaçlarını karşılamaları için teslim ettiğini ve anne babasıyla küçük kardeşlerine yardım etmek için işinin zorluğuyla başa çıkmaya çalıştığını belirtmiştir. Son yıllarda artan yaşam pahalılığı, yıllardır savaşın sürdüğü ülkelere geri dönmenin imkânsızlaşması, zor yaşam koşulları ve paraya olan ihtiyaç nedenleriyle pek çok Suriyeli çocuğun çeşitli işlerde çalıştığına işaret eden Ali, küçük yaşları

¹⁵ Kuveyt'in Al-Qabas gazetesi, 16 Aralık 2016.

nedeniyle çoğunun emniyet güçleri tarafından çalışmaktan men edilmekten korktuklarını dile getirmiştir¹⁶.

El-Necat Hayır Derneği ve Kuveyt'te 3500 Suriyeli Çocuğa Eğitim Sağlamak için Yapılan Gönüllü Proje

Kuveyt'teki Suriyeli öğrencilerin içerisinde buldukları kötü eğitim şartları ve bu çocukların geleceğine dair duyulan endişelerden yola çıkarak Kuveyt'teki pek çok Suriyeli eğitimci aktivist, çocukların eğitimlerine devam edebilmeleri ve önlerindeki engellerin aşılabilmesi için eğitim fırsatları yaratmanın gerektiğini düşünmüştür. Aktivistler, Prof. Dr. Mohammad Ibrahim Aldgheim ve Mona Zaibaq tarafından sarf edilen yoğun çabalar sonucunda, El-Necat Hayır Derneği'nin yönetimine, Kuveyt'teki Suriyeli mülteci öğrencilere eğitim fırsatları yaratmak için "Bana Bir Harf Öğret" projesini önermişlerdir. Karşılığında Derneğe bağlı El-Necat Okulları'nın yönetimi 1500'den fazla Suriyeli kız ve erkek öğrenciye akşam okulunun kapılarını açmıştır. Bunun sonucunda pek çok Suriyeli eğitimciler ve bazı Mısırlı vatandaşlar öğrencilere eğitim verilmesi çağrısına yanıt vermişlerdir. Araştırmacı da yanıt veren eğitimciler arasında yer alarak proje kapsamında altı aya yakın bir süre hizmet vermiştir.

Erkek okulunun müdürü ve kurucusu olan Prof. Dr. Mohammad Ibrahim Aldgheim, Al-Qabas gazetesine verdiği röportajda Suriyeli öğrencilerin ülkedeki geçerli oturum izni yasalarını ihlal etmiş olmaları, bitirdikleri sınıfa dair ellerinde resmî belge bulundurmamaları veya maddi imkânsızlıklar sonucu özel okullara girememeleri gibi çeşitli nedenlerden ötürü 3.500'e

¹⁶ Kuveyt'in Al-Qabas gazetesi, 16 Aralık 2016.

yakın Suriyeli öğrencinin eğitime devam edemediğini belirtmiştir. Aldgheim ayrıca oturma iznine sahip olmayan öğrencilerin hem özel hem de devlet okullarına kayıt yaptıramadıklarından dolayı bu öğrencilerin en çok haksızlığa uğrayanlar olduklarına dikkat çekmiştir. Bunların çoğunun 2012 yılından bu yana okullara kayıt yaptıramayıp eğitimsiz kaldıklarını ve El-Necat Okulları'nın iş birliği ve bazı gönüllü Suriyeli ve Arap eğitimcilerin çabalarıyla ancak takviye dersleri alabildiklerini dile getirmiştir. Aldgheim, oturma iznine sahip olmayan Suriyeli çocukların belli şartlar ve kurallar çerçevesinde devlet okullarına belirli oranlarda dağıtılıp entegre edilerek eğitimlerine devam etmeleri konusunda Eğitim Bakanlığına öneride bulunmuştur. Önerisinde Aldgheim, girişimin devlete herhangi bir maddi külfet getirmeyeceğini, insani bir krize çözüm oluşturacağını, oturma izni ihlali sorunundan dolayı eğitime devam edemeyen öğrenci sayısının 1.000'i geçmediğini ve başkalarının ülkeye gelmesi veya mevcut çocukların eğitim yaşına varması sonucu bu sayının gelecek yıllarda artabileceğini belirtmiştir¹⁷.

El-Necat Hayır Derneği'nin Faaliyetleri

El-Necat Hayır Derneği, Kuveyt'teki bazı Suriyeli aktivistlerin çağrısına yanıt vererek "Bana Bir Harf Öğret" projesini benimsemiş, dernek yönetimi insani dürtülerle okullarının kapılarını Kuveyt'teki Suriyeli öğrencilere açmış ve perşembe, cuma ve cumartesi günleri hariç saat 16.00'dan 20.00'ye dek olan akşam okulu dilimini onlara tahsis etmiştir.

El-Necat Hayır Derneği'nin Öğrenci Komitesi Başkanı İbrahim Badr, Suriyelilerle çeşitli alanlarda insani etkileşimde bulunan derneğin, şimdiye dek 1.670 kız ve erkek öğrenciye yardım eden ve onların çeşitli sınıflarda okumalarını sağlayan "Zor Durumdaki Öğrencilere Yardım Fonu" projesine devam ettiğini ifade etmiştir. Badr ayrıca devam etmekte olan Suriye krizinin ve Suriyeli mültecilerin içerisinde buldukları koşulların yeryüzündeki her Müslümanı rahatsız ettiğini, bu çerçevede Kuveyt'te bulunan ve eğitim masraflarını karşılayamayan Suriyeli öğrencilere yardım etmek ve destek vermek için vicdanlarımızın harekete geçmesi gerektiğini ve öğrencilerin diğer tüm Müslüman akranları gibi eğitimlerine devam edebilmeleri için Komitenin projeye devam edeceğini belirtmiştir. Badr, 2016 yılında 1.100 kız ve erkek öğrenciye¹⁸ destek veren ve El-Necat Okulları'nda eğitimlerine devam etmelerini sağlayan "Bana Bir Harf Öğret" projesinin gerekli maddi

¹⁷ Kuveyt'in Al-Qabas gazetesi, 16 Aralık 2016 ve Prof. Dr. Aldgheim'le yapılan şahsi görüşme.

¹⁸ Bu sayılar Kuveyt'in Al-Qabas gazetesinin 16 Haziran 2019 tarihli 16518 sayısı ve El-Enba gazetesinin 3 Mart 2018 tarihli sayısına göre verilmiştir.

desteklerini toplanmıştır. Kuveyt'te yaşayan ve maddi imkânlarla sahip olmayan Suriyeli öğrencilere yardım edip onlara sahip çıkmak gibi bir hedefe sahip olduğunu ifade etmiş ve derneğin projeye devam edebilmesi için kişilerden ve kurumlardan oluşan hayırseverlere çağrıda bulunmuştur.

Araştırmada yer verilen ve çaresiz kalan kız ve erkek Suriyeli öğrencilere sahip çıkan söz konusu insani eğitim projesini yürütenlere ve aynı şekilde projeye destek veren hayırseverlere buradan şükran ve takdirler iletilip hayırseverlerin yaptıkları yardımlara devam etmelerine çağrıda bulunmaktadır.

“Bana Bir Harf Öğret” Projesinde Yer Alan Suriyeli Öğrencilere El-Necat Okulları’nda Seviye Tespit Sınavının Yapılması

El-Necat Hayır Derneği, ikinci vatanları olan Kuveyt’e göç edip çaresiz kalan ve çocukları eğitim hakkından mahrum olan Suriyeli kardeşlerin ıstıraplarını hissederek eğitime destek vermedeki misyonu çerçevesinde insani girişime destek vermede gecikmemiştir.

Hangi sınıflarda olduklarını kanıtlayacak belgeleri bulunmayan öğrenciler konusunda Aldgheim, Özel Eğitim İdaresi ile idarenin denetimi altında bu öğrencilere seviye tespit sınavı yapılması konusunda anlaşmaya varıldığı belirtilmiştir. Sınavın yapılmasının hedefi, imkânları olmayan öğrencilere eğitim yeteneklerini ve seviyelerini kanıtlayan diploma vererek oturma izni olanlara özel okullara kayıt olma imkânı tanımaktır. Aldgheim, oturma izni kanunlarını ihlal etmiş bazı öğrencilerin bu girişim çerçevesinde diploma alıp Kuveyt’i terk ederek eğitimlerine başka ülkelerde devam ettiklerini ve “Bana Bir Harf Öğret” projesi kapsamında -Özel Eğitim İdaresi’nin ve El-Necat Hayır Derneği’nin iş birliğiyle- Suriyeli öğrencilere seviye tespit sınavlarının yapıldığını açıklamıştır. Öyle ki gelecek hafta öğrencilere bir sınav yapılacak ve belirli dönemlerde ikişer kez tekrarlanacaktır. Öte yandan El-Necat Hayır Derneği, 2014 yılında maddi sıkıntı yaşayan Suriyeli öğrencilerin eğitimlerini üstlenmiştir. Bunun için öğrencilere takviye dersleri verilmesi amacıyla okullarının kapılarını akşam saatlerinde açarak kaçırdıkları dersleri yeniden kazandırmıştır.

El-Necat Hayır Derneği’nin Öğrenci Komitesi Başkanı ve “Bana Bir Harf Öğret” projesinin Müdürü Prof. Dr. İbrahim Badr, “Bana Bir Harf Öğret” projesi kapsamındaki Suriyeli öğrencilere tüm sınıfları kapsayacak şekilde seviye tespit sınavlarının yapılacağını söylemiştir. Eğitim Bakanlığı

tarafından, ilkokul birinci sınıf hariç,¹⁹ tüm sınıfları kapsayacak şekilde 1.450 Suriyeli kız ve erkek öğrencinin katılmasına onay verildiğini açıklamış ve Suriye'nin içinden geçtiği zor dönem çerçevesinde El-Necat Hayır Derneği'nin bu dilimdeki öğrencilere destek ve yardım vermede üstlendiği rolün önemine dikkat çekmiştir.

“Bana Bir Harf Öğret” Projesinin Karşısına Çıkan Bazı Engeller

El-Necat Hayır Derneği'nin tüm çabalarına ve “Bana Bir Harf Öğret” projesini yürütenlerin önemli adımlarına rağmen projenin yoluna hâlâ çok sayıda engel çıkmaktadır. Bunların en önemli olanları şunlardır:

İdari Engeller

Burada kastedilen engeller, Kuveyt devleti nezdinde olan özel ve devlet eğitimiyle ilgili karar sahibi eğitim kurumlarıyla ilgili engellerdir. Bu kurumlar “Bana Bir Harf Öğret” projesi kapsamında verilen diplomaları tanımamışlardır ve bu durum pek çok öğrencinin eğitime devam etmesine engel olmuş ve onları iş piyasasına yöneltmiştir. Burada öğrenciler ve velileri âdeta “Tanınmayan bir eğitim zaman kaybıdır.” demektedirler. Eğitim Bakanlığının diplomaları tanıyıp tanımamasıyla ilgili karar ise hâlâ karar mercilerinin incelemesi aşamasındadır.

Öğrencilerle İlgili Engeller

- “Bana Bir Harf Öğret” projesi kapsamındaki öğrencilerin çoğu maddi sorunlar yaşamaktadırlar. Bunlardan pek çoğu iş aramaya başlamış, eğitime öncelik vermemiş ve belki de vakitleri olmadığından eğitime son vermişlerdir.
- Eğitimden 1 veya 2 yıl uzak kalmalarından dolayı öğrenciler, özellikle İngilizce ve bilimsel içeriği bulunan derslerde zayıf kalmaktadır. Bu da öğrencilerin kafalarının karışmasına, endişe etmelerine ve belki de umutsuzluğa kapılmalarına neden olmaktadır. Sonuç olarak pek çok öğrenci eğitime katılmamayı tercih etmektedir.
- Öğrenci sayısı çok ve sınıflar kalabalıktır. Özellikle ilkokul düzeyindeki sınıflarda çoğu zaman bazı öğrenciler ders boyunca ayakta kalmaktadır.

¹⁹ Kuveyt'in Ajjal gazetesi, 22 Ekim 2016.

- Öğrenciler arasındaki kişisel farklılıklar göz önünde bulundurulmamaktadır. Bunun sonucunda öğrenim açısından durumu iyi olan öğrenciler zayıf olan öğrenciler aynı sınıfta eğitim görmek zorundadır.
- Öğrencilerin eğitim yolundan caymalarına neden olan, onları düş kırıklığına uğratan ve çalışma hayatına şevk ettiren kişiler bulunmaktadır.

Eğitim Müfredatıyla İlgili Engeller

- Bir yıl veya daha fazla süre eğitimden uzak kalmaları nedeniyle pek çok öğrenciye uygun olabilecek bir eğitim müfredatının bulunmaması engellerden biridir. Bu bağlamda her öğretmen öğrencilerine uygun gördüğü yöntemi izlemekte ve bunun için kendi seçimlerine güvenmektedir.
- 35 dakikayı geçmeyen ders süresinin kısa olması ve 16.00 ila 20.00 arasındaki akşam okulu süresinin kısa olması nedeniyle 4'ü geçmeyen ders sayısının az olması bu engeller arasındadır.

Eğitimcilerle İlgili Engeller

- Eğitimin gönüllü olarak yapılması ve öğretmenlere para ödenmemesi nedeniyle genel olarak öğretmen sayısı az kalmaktadır.
- Özellikle ilkokul sınıflarında öğretmenlerin çoğunun gerekli eğitim yeterliliklerinden yoksun olması engellerden biridir. Sonuçta tüm öğretmenler ilkokul öğrencilerine nasıl eğitim verileceğini bilmeyen üniversite mezunu kimselerdir ve uygun eğitimcilik yetilerine sahip değildir.

Engelleri Aşma ve Başarıya Ulaşma Vakalarından Kareler

Kuveyt'teki Suriyeli öğrenciler yukarıda sayılan engellerin ötesinde başarılar elde etmişlerdir. El-Necat Hayır Derneği'nin Öğrenci Komitesi Başkanı İbrahim Badr'e göre El-Necat Okulları'nın genel kurulu aracılığıyla dernek, Kuveyt'te bulunan Suriyeli topluluğun çocuklarına yönelik bazı olumlu adımlar atmıştır. Proje kapsamında verilen eğitim, Kuveyt'teki eğitim sürecine katılamamaktan dolayı yıl kaybı yaşayan öğrencilere kaybettiklerini yeniden kazandırmayı ve aralarındaki başarılı öğrencileri teşvik etmeyi hedeflemektedir. Öyle ki proje kapsamında 1.100 Suriyeli kız ve erkek öğrenci eğitim görmüş ve yıl sonu sınavlarında belirgin başarılar elde etmişlerdir.

El-Necat Okullarının Zor Durumdaki Öğrencilerin Başarısını Kutlanması

El-Necat Okulları 2.000'den fazla katılımcının bulunduğu ve Kuveyt'teki Suriyeli ailelerden oluşan kalabalık bir izleyici kitlesiyle sevinç dolu bir kutlama töreni düzenlemiştir. Yapılan kutlama, Kuveyt'teki "Bana Bir Harf Öğret" projesi kapsamında bulunan Suriyeli öğrencilerin onuruna düzenlenmiştir. Bu öğrenciler Kuran-ı Kerim hafızları ve başarılı öğrencilerden oluşan zor durumdaki 1.100 Suriyeli kız ve erkek öğrencilerdir. Kutlama törenine El-Necat Kuran-ı Kerim Meseleleri Derneği Öğrenci İşleri Yönetim Kurulu Başkanı Dr. Sami Al Ibrahim, Müdür Yardımcısı Badr Al Rakhees ve El-Necat Kuran-ı Kerim Meseleleri Derneği'ndeki komitelerin başkanlarından ve okul müdürlerinden oluşan büyük bir kalabalık katılmıştır. Kutlama Havalli bölgesindeki El-Necat Erkek Lisesi'nde yapılmıştır.

Tören başlangıcında Dr. Sami Al Ibrahim, El-Necat Derneği'nin okullarının ve projede yer alanların çabalarına şükranlarını sunmuş ve bu çerçevede "Hayır yapmayı, her zaman veren ve elinden geleni esirgemeyen bir halktan öğrenen El-Necat Hayır Derneği bir duyarlılık nehridir." demiştir. "Dernek, yüce misyonundan yola çıkarak her zamanki gibi hayır yapmada öncü olmak istediğinden dolayı ikinci vatanları olan Kuveyt'e taşınan kardeş Suriyelilerin ıstırabını hissederek devletin yönelimiyle uyum içerisinde eğitim parkurunda başarı elde etme hedefiyle yola çıkmıştır." sözlerine yer vermiştir²⁰.

Tören sonunda Kuran-ı Kerim yarışmasında kazanan 100 kız ve erkek öğrenci ve "Bana Bir Harf Öğret" projesinin yıl sonu sınavlarında başarı elde eden 66 kız ve erkek öğrenci onurlandırılmıştır.

²⁰ Kuveyt'in El-Enba gazetesi, 25.05.2016.

Lise Son Sınavlarında 100 Üzerinden 100 Notu Alan Benzersiz Bir Suriyeli Öğrenci Modeli

Başarı elde etmek ve imtiyaz sahibi olmak engellerle ve engebelerle dolu bir yoldur. İmtiyaz sahibi bir kişi güçlü bir iradeye ve macera ruhuna sahip ise başarılı bir işin sonundaki başarının tadını çıkarabildiği noktaya ulaşabilecektir. Suriye'nin geçtiğimiz yıllar boyunca şahit olduğu tutuklamalar, ölümler, işkence, göç ve yıkım olaylarının ardından zor koşulları ve yaşamlarındaki zorlukları aşarak felaketlerini yenebilmiş ve yeni hayatlar içerisine girebilmiş kişiler ve gruplar mevcuttur. Bu kişiler başarılarını kısıtlı da olsa insani yardım örgütlerinin ve kendilerine kapılarını açan bazı ülkelerin yardımıyla elde edebilmişlerdir.

Suriyelilerin göç edilen ülkede başarı elde etmelerine bir örnek olarak Kuveyt'te ikamet eden Suriyeli öğrenci Alaa İhsan Al Farraj verilebilmektedir. Alaa özel El-Necat Erkek Lisesi'nden mezun olarak Fen Lisesi bölümünde 100 üzerinden 100 puan almasıyla tüm Kuveyt'te bu notu elde edebilmiş tek öğrencidir. Alaa'nın lise son bitirme sınavları sonuçlarında herhangi bir derste tek bir puan eksikliği olmadan bu notu almasıyla Kuveyt Eğitim Bakanlığı tarihinde ilke imza atmıştır. Başarılı öğrenci, kendisiyle yapılan görüşmede elde ettiği sonuçtan duyduğu sevinci dile getirmiş, başarısının en önemli nedenleri arasında devamlılığın ve düzenli ders çalışmasının yer aldığını ifade etmiş ve tıp fakültesine girme konusundaki azmini dile getirmiştir.

Sonuç olarak diasporadaki Suriyelilere ait pek çok kare geçtiğimiz yıllar boyunca Suriyelilerin göç etmesi, tutuklanması ve öldürülmesi için çalışan Esad rejiminin, müttefiklerinin ve terör ile radikalizm çetelerinin yol açtığı felaketin aşılabildiğini göstermiştir. Aynı zamanda bu kareler, Suriyelilerin tüm zorlu yaşam koşullarına rağmen buldukları yerlerde ilerleyebildiklerini yansıtmakta ve hayatlarını iyileştiren olumlu imaj yaratabildiklerini göstermektedir. Hepsinden önemlisi bu kareler, Suriyelilere karşı yürütülmekte olan savaşa son vermek, Suriye krizine çözüm getirmek ve tüm Suriyelilere özgürlüğü, adaleti ve eşitliği sağlayacak yeni bir Suriye'yi yeniden imar etmek için dünyanın uykusundan uyanmasına çağrı oluşturmaktadır.

Tavsiyeler ve Sonuçlar

El-Necat Hayır Derneği'ne bağlı "Bana Bir Harf Öğret" projesi kapsamında bulunan ve Kuveyt'te ikamet eden Suriyelilerin diplomalarının tanınması ve öğrencilerin Kuveyt'teki ve dışarıdaki eğitim kurumlarıyla bütünleşmeleri gerekmektedir. Maddi sıkıntı yaşamakta olan Suriyeli öğrencilerin iş piyasasına girmelerine engel olmak amacıyla yeteneklerinin güçlendirilmesini ve eğitim düzeylerinin yükseltilmesi için onlara maddi ve manevi desteğin sağlanması gerekir. Sözü edilen Suriyeli öğrencileri Kuveyt'teki diğer yabancı öğrencilerden ayırt ederek onlara uygulamalı eğitim ve devletin yükseköğrenim kontenjanlarında eğitim fırsatlarının verilmesi gerekir. Başarılı öğrencilere hem Kuveyt'te hem Kuveyt'in dışında bursların verilmesi, özellikle İngilizce eğitimi konusunda sıkıntı yaşayan öğrencilerin yeteneklerinin geliştirilmesi için onlara kursların verilmesi tavsiye olunur.

KAYNAKÇA

- Abdelsattar Farraj(1963), *Leyla'nın Mecnununu*, Dar Masr yayınevi, Kahire.
- Ahmad Bin Fares, *Dil ölçümleri sözlüğü*, Abdelsalam Haroun'un derlemesi, Dar Al Fekr, Beyrut.
- Al-Isfahani, Mohammad Bin Abi Bakr(2005), *Kuran ve Hadis çalışmaları*, Bilimsel Araştırmalar Merkezi, Ümmü'l-Kurra Üniversitesi, Mekke.
- Fata Lief, *Diyalektik materyalizm ve doğa bilimleri*, Dar Alfarabi, Şam.
- Ibn Manzur, *Arapların dili*, Dar Sader, Beyrut.
- Ibrahim Ahmad Shalabi(1984), *Uluslararası düzenleme-genel kuram içerisinde araştırma*, Addar Aljameyyah yayın evi, Beyrut.
- Igor Belyayev ve Yevgeny Primakov(1975), *Abdulnasser döneminde Mısır*, Dar Taliaa, Beyrut.
- Ismail Sabri Mukallid(1979), *Uluslararası siyasi strateji ve temel gerçekler*, Arap Araştırmaları Merkezi, Beyrut.
- Jawad Al Hamad ve Abdel Fattah Al Roshdan(2003), *Filistinli mültecilerin geleceği ve Filistinli diaspora*, Ortadoğu Araştırmalar Merkezi, Amman.
- Nadeem Muslim(2008), *Filistinli mülteciler meselesi – gelişmeler ve ufuklar*, yüksek lisans tezi (2007-2008), Cezayir Üniversitesi.
- Tirmimah İbn Hâkim(940), *Tırmimâh'ın divanı*, Ezzat Hasan'ın derlemesi, Dar Al Mashreq Al Arabi, Beyrut.

Gazeteler ve dergiler

1. Kuveyt'in Ajial gazetesi, 22 Ekim 2016.
2. Kuveyt'in El-Enba gazetesi, 25.05.2016.
3. Ortadoğu gazetesi, Beyrut 14 Mart 2018 arşamba günü.
4. Kuveyt'in Al-Qabas gazetesi, 16 Aralık 2016.

2014 YILINDA İŞİD'İN İRAK'I İŞGALI SONRASINDA İRAK'TA İÇ GÖÇ

Donia Shaker Abbas*

Hossam Jabbar Latif**

Giriş

Zorunlu göç, göç alan ve göç veren bölgeler arasında birçok demografik özelliğın değişmesi üzerindeki büyük etkisi nedeniyle nüfus araştırmalarında nüfus hareketinin önemli dinamik olgularından biridir. Göçün biçimleri ve türleri, göçe yönlendiren sebeplerin ve nüfus hareketine neden olan etkenlerin çeşitlenmesine göre farklılık arz etmektedir. Öte yandan akımları ve boyutu da çeşitli nedenlerden dolayı farklılık göstermektedir. Bu nedenle çok çeşitli göç türleri bulunmakta olup bu türlerin birçoğu yerel ve bölgesel düzeylerde incelemelere konu olmuştur. Nüfus, sürekli dinamik bir hareket hâlinde olduğu sürece bu hareketlerin bir sonucu olarak diğer göç türlerinin ortaya çıkması doğaldır.

Mecburen yapılan göç diyebileceğimiz zorunlu göç, günümüz koşullarının bir sonucu değildir. Aksine tarih bize zorunlu göçün, kadim medeniyetlerde Birinci Babil Sürgünü'nde bile vuku bulunduğunu ve modern tarihte ise Yahudilerin Filistin'e göçünde yaşandığını göstermektedir. Ayrıca bazılarının düşündüğü gibi zorunlu göç sadece siyasi ve mezhepsel boyutla ilişkili değildir. Aksine, doğal afetlerde olduğu gibi insanın müdahil olamayacağı bazı sebeplerden de kaynaklanabilir.

Zorunlu göç, Irak'ın modern zamanlarındaki en tehlikeli demografik hareketlerinden biridir. Yerinden edilmişlerin trajik hikâyelerini duyduğumuzda hayal edemediğimiz şekilde aşırı şiddet ve zulüm ile öne

* Babylon Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Coğrafya Öğretim Üyesi, Irak

** Bağdat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Coğrafya Öğretim Üyesi, Irak

çıkmasından dolayı Irak'taki zorunlu göç daha önce zorunlu nedenlerle meydana gelen hiçbir göç ile karşılaştırılmaz. Bu olguyu incelemenin en önemli nedenlerinden biri sadece tehlikeli bir demografik olgu olması değil, aksine araştırılmayı hak eden coğrafi olaylardan biri olmasıdır. Biz de bu araştırmamızda 2014'ten sonra Irak'ta zorunlu tehcir, IŞİD'in Irak'a girişi ve Irak toplumunda ortaya çıkardığı büyük etkileri ele alacağız.

Araştırmanın Problemi

Araştırmanın problemleri şu şekildedir:

1. 2014 yılında Irak'ın şahit olduğu zorunlu göçte siyasi, ekonomik, sosyal ve güvenlik gibi değişkenlerin etkisi var mıdır?
2. 2014 sonrasında Irak'ta zorunlu iç göçün oluşmasına neden olan faktörler nelerdir?
3. Irak'taki zorunlu iç göçün sonuçları nelerdir?

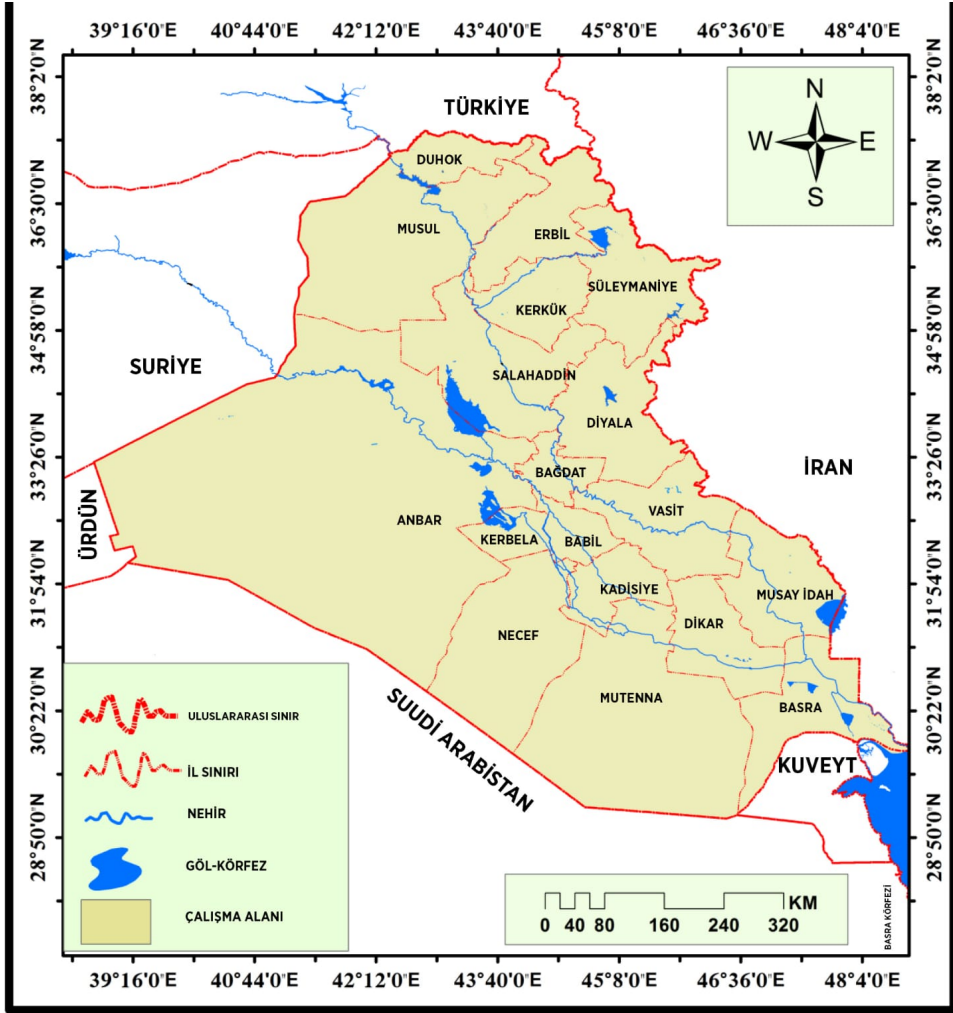
Araştırmanın Hipotezi

Araştırmamız şu hipotezlere dayanmaktadır:

1. Siyasi, ekonomik, sosyal ve güvenlik koşullarındaki değişikliklerin, ülke içinde veya dışında, nüfusun zorla yerlerinden edilmesi süreci üzerinde net bir etkisi bulunmaktadır. Bu değişkenler, zamana ve yere göre farklı etki derecelerine sahiptir.
2. Özellikle de 2014'ten sonra ve IŞİD'in bazı Irak vilayetlerini işgal etmesinin ardından yaşanan askerî operasyonlar, iç çatışmalar, terörist eylemler ve bunu takip eden mezhep savaşı, daha güvenli ve daha istikrarlı alanlar arayışında olan ailelerin yerleşim alanlarından göçmesinin başlıca nedenleridir.
3. Zorunlu iç göçün, hükûmet ve sivil toplum örgütleri tarafından çözülmesi gereken ekonomik ve sosyal etkiler de dâhil olmak üzere bir dizi etkisi olmuştur.

Araştırma Bölgesinin Sınırları

Mekânsal Sınırlar: Irak, coğrafi olarak Asya kıtasının güneybatısında ve Arap dünyasının kuzeydoğu kesiminde yer almaktadır. Kuzeyde Türkiye, doğuda İran, güneyde ise Arap Körfezi, Kuveyt ve Suudi Arabistan'ın bir kısmı ile sınırları vardır. Coğrafi olarak, 38,45-48,45 doğu boylamları ile kuzey yarım küredeki 29,5-37,22 sayılı enlemler arasında yer almaktadır. (Bakınız: Harita-1)

Kaynak/Arc Gis 10.4 programı çıkarımlarına dayanmaktadır.

Zamansal Sınırlar: Araştırmamız 2014 yılında Irak'ta yaşanan iç göç ile sınırlıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM: GÖÇ KAVRAMI ve ZORUNLU GÖÇ

Araştırmalarda kavramlar, bir kişinin farklı anlam ve fikirleri başka insanlara iletme ve ifade etmek için kullandığı sembolik araçlardır. Bilimsel araştırmalarda kavram ve terimlerin tanımlanması gerekmektedir. Herhangi bir problemi formüle ederken kullanılan kavramları tanımlamak bilimsel araştırmacının görevidir. Bu tanımlamalar doğru ve net olduğunda

araştırmayı takip eden okuyucular tarafından araştırmacının ifade etmek istediği anlamların ve fikirlerin anlaşılması kolay olmakta ve söylenenlerden farklı anlamlar çıkarılmamaktadır.

Göçün sözlük anlamı, bir yerden diğerine intikal etmek, yani birincisini bırakıp ikincisine gitmek demektir. Kavramsal olarak ise Birleşmiş Milletler'in tanımına göre "Alışılmış sürekli ikamet yerinden başka bir alana geçiş, bir tür coğrafi veya mekânsal intikaldir." Bazı ikamet yeri değişiklikleri geçici olduğundan ve alışılmış ikamet yerindeki değişiklikleri içermediğinden, bu tür genellikle göçten hariç tutulur. Göç kavramı, ikamet yerinde değişimin olmaması nedeniyle göçebe nüfus hareketlerini, mevsimsel göçü, iş için ikamet yerinin değiştirilmesini, işe gidip gelmeyi ve turistik geziler ile ziyaretleri kapsamamaktadır.¹ William Petersn, yerini başka bir yere bırakan ve hayatının geri kalanında yeni yerinde yaşayan kişinin göçmen olarak kabul edildiğine, komşu bir yer veya şehre gidip birkaç saat harcayan ve geri dönen kişinin ise göçmen değil ziyaretçi (visitor) olarak kabul edildiğine işaret etmektedir.

Demograflar göçü, dış göç ve iç göç diye ikiye ayırmaktadırlar. Dış göç, bir kişinin içinde yaşadığı devletin karasal sınırları dışına gerçekleştirdiği göçtür. İç göç ise, şehirden kırsala veya bir şehirden diğerine geçiş gibi bir devletin sınırları dâhilinde bireylerin bir bölgeden diğerine bir tür mekânsal hareketidir. Araştırma alanında izlenen göç türü iç göçtür ve sosyal, ekonomik, politik veya çevresel koşullar altında ortaya çıkmaktadır.²

Zorunlu Göç Kavramı ve Sınıflandırılması

Zorunlu göç, binlerce Iraklı ailenin dâhil olduğu ve Irak toplumunun karşı karşıya olduğu ve olmaya devam ettiği karmaşık sosyal sorunlardan biridir. Kapsamlı bir zorunlu göç kavramına ulaşmak amacıyla Birleşmiş Milletler'in göç tanımı, zorunlu göçün ayrıntılarına giriş noktası olarak düşünülmelidir. Zira bu tanım şöyle demektir: "Alışılmış sürekli ikamet yerinden başka bir coğrafi alana geçiş anlamında, bir tür coğrafi veya mekânsal intikaldir."³ Aynı zamanda nüfusun, menşe bölgesi adı verilen bir bölgeden başka bir varış bölgesine hareketidir. Bu hareketi ikamet yerinde değişiklik takip

¹ Abdulbasit Muhammed Hasan, *Sosyal Bilimsel Araştırmanın Kökenleri*, 3. baskı, Anglo-Mısır Kütüphanesi, Kahire, s.173.

² Vahide Hama Veys Nasrullah(2005), *Dış göç ve ailenin inşa edilmesine ve işlevlerine etkisi, (Süleymaniye şehrinde saha çalışması)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Bağdat Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, s.6.

³ UNTEED NATIONS(1958), *Multiling Demographic Dicbionary*, s.76.

eder ve bu hareket, katedilen mesafe ve alınan zaman açısından farklılık göstermektedir.⁴

Zorunlu göç kavramına geçmeden önce göçün sınıflandırılması gerekmektedir. Göçü sınıflandırma girişimleri iki şekilde sonuçlanmıştır:⁵

- 1- Özellikle ekonomik koşullar olmak üzere ihtiyaç ve yoksulluğa bağlı göç.
- 2- Zorunluluk (necessity) veya zorlama (obligation) nedeniyle göç.

Birincisi, genellikle ekonomik koşullar olmak üzere göçmenlerin bıraktığı toplum üzerinde var olan ve göçmenin kurtulmak için göçmeyi tercih ettiği baskılarla ilgilidir ve genellikle 15-35 yaş gruplarındaki göçmenleri içermektedir.

İkinci göç türü genellikle politik, dinî veya çevresel faktörlerle bağlantılıdır. Bu faktörler toplumun sınıflarını, çeşitli etnik grupları veya nüfus gruplarını evlerini terk ederek başka yerlere gitmeye itmektedir. Bu göç, birincisinin aksine belirli tarihlerle ilgili değildir. Çoğunlukla zorunlu göç, mecburi göç (forced) veya zorla yerinden edilme (exodes) diye isimlendirilmekte ve zorlama suretiyle gerçekleşmektedir. Yine genel olarak göçmenler tarafından olumlu ya da olumsuz yanlarından öte tek bir hedef için başvurulur ki o da hayatlarını kurtarmaktır. Beklenmedik bir şekilde tek seferde veya birkaç seferde gerçekleşebildiği gibi bazen tüm bir bölgeyi tamamen kapsamaktadır. Ayrıca göçmenler tarafından harcanan süre birkaç ay veya yıl arasında değişiklik gösterebilirken kesin ve kalıcı surette de olabilmektedir.

Zorunlu Göçün Özellikleri

Zorunlu göçün en önemli özellikleri aşağıdaki gibidir:⁶

- Zıt yönlerden gelen karşılıklı zıt akımlar biçimindedir. Göç veren bölgeler aynı zamanda diğer yerinden edilmiş insanları çekmektedir.
- Büyük boyutlu akımlar biçimindedir.
- Hızlı dalgalar hâlinde gerçekleşmektedir.
- Organize olmamıştır.
- Topluca yapılmaktadır.

⁴ UNTED NATIONS, a.g.e., s.1.

⁵ Cabbar Abd Cebil, Kasım Abit El Cenabi, Bağdat Valiliği'nde zorunlu göç olgusunun coğrafi dağılımı ve ekonomik ve sosyal boyutları (2003-2007), *Al-Üstaz Dergisi*, Sayı 81, ss.398-399.

⁶ Ala Seyit Mahmut, Abdulvahab İbrahim Hilmi, İbrahim El Secai(2008), *Demografik açıdan nüfus*, 8. baskı, Gabaşi Matbaası, Tanta, s.305.

- Bir bölgeden diğerine olmaktadır. Bazen de ülkenin sınırlarını aşmaktadır.

Bu özellikler Irak'ta meydana gelen zorunlu göç için geçerlidir. Irak'ta zorunlu göç, aile ile topluca düzensiz bir şekilde, vilayetler arasında ve bazen de ülke dışına gerçekleşmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM: ZORUNLU GÖÇ OLGUSUNUN BAŞLICA ETKENLERİ

Diğer bütün nüfus olgularında olduğu gibi zorunlu göçün de ortaya çıkmasının ardında sebep teşkil eden bazı faktörlerinin bulunması gerekmektedir. Bu faktörlerin en önemlileri aşağıdaki gibidir:

I. Siyasi Faktörler: Siyasi faktörler aşağıdakilerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır:

- a. Kanunların zayıflığı, yürütme zafiyeti, ülkeyi silahlı gruplara açık hâle getiren ve bu silahlı grupların, halkı tehcir operasyonlarına maruz bırakmalarını, mahalle ve bölgeleri kontrol altına almalarını sağlayan en önemli nedenlerden biri sayılan güvenliğin bulunmaması durumudur.
- b. İşgal güçlerinin Irak'a girmesi ve vatandaşlara uyguladıkları silahlı şiddet, baskın ve rastgele tutuklama eylemleri nedeniyle birçok mahallenin güvensiz hâle gelmesi durumudur.

II. Toplumsal Faktörler: Birçok ailenin göç etmesine neden olan, en öne çıkan faktörlerden biri sayılmakta olup en önemlileri aşağıdaki gibidir:

- a. Mezhepçilik fitnesinin getirdiği etki. Öyle ki Irak'ta gerçekleşen ilk tehcir, askerî imamlar türbesinin patlatılması sonrasında gerçekleşmiş olup dinî ve mezhepsel bağları bulunan ve çok sayıda mahalle ve bölgeyi kontrol altına alan birçok silahlı grubun ortaya çıkmasının en önemli nedenlerinden biri bu olay sayılmaktadır. Bu silahlı gruplar kimlik katliamı ve vatandaşların evlerini tahrip etme gibi eylemlere başlamışlar ve vatandaşları yurtlarından ayrılmaya zorlamışlardır.
- b. Cep telefonları, mektuplar veya evlerin duvarlarına yazı yazılması suretiyle baskı olgusunun ve ölüm tehdidinin yaygınlaşması ya da kaçırma olaylarının artması gibi olaylar aileyi, yaşadıkları bölgeden ayrılarak daha güvenli ve istikrarlı bölgelere gitmeye sevk etmiştir.
- c. 2014 yılında IŞİD'in Irak'a girmesi ve ardından ezici ve yıkıcı savaşın başlaması yüzlerce ailenin göç etmesine neden olmuştur.

Ekonomik Faktörler

Bu faktör, nüfusun büyük bir bölümünün tarım arazilerini veya mesleklerini kaybetmesi ya da evlerinin yıkılması sonucunda geçim kaynaklarının kalmaması nedeniyle gerçekleşmiştir. Diyala vilayeti, Bağdat'ta Yusuiye ve Raşidiye bölgesi ve Selahattin vilayetinde meydana gelenler bunlara örnek teşkil etmektedir. Bu silahlı gruplar tarafından kanuna aykırı şekilde uygulanan bir politikadır.

ZORUNLU GÖÇ OLGUSUNUN ETKİLERİ

Devletin siyasi sınırları içerisinde meydana gelen zorunlu göç, gerek göç veren gerekse göçmenlerin bulunduğu bölgeler açısından birtakım sonuçlar doğuran bir olgudur. Özellikle de zorunlu göç, öncesinde bir uyarı bulunmaksızın aniden gerçekleşen bir durumdur ve zorunlu göçün Irak'ta getirdiği sonuçlar toplumsal ve iktisadi açıdan birçok araştırmaya konu olmuştur. En önemli etkileri aşağıdaki gibidir.

Toplumsal Etkiler

Zorunlu göç en önemlileri aşağıdaki gibi olan birtakım toplumsal etkiler meydana getirmiştir:

Vilayetler Arasında Nüfus Artış Oranlarındaki Tutarsızlık

İç göç; nüfusun büyüklüğü, dağılımı ve yoğunluğunda tutarsızlığa neden olan demografik değişkenlerden biri sayılmaktadır. Çoğunlukla asıl nüfusun insani bir kolu olarak kabul edilmekte olup nüfusun artışını, doğumları ve ölümleri etkileyen üç faktörden biri konumundadır. Dolayısıyla farklı bölgelerdeki nüfus artışlarının birbirinden farklı olmasına neden olmaktadır. Ancak Irak'ta zorunlu göç olgusu daha farklı bir durumdur. Göçmen ailelerin sayısı 2003 olaylarından Nisan 2012 tarihine kadar sürekli artış göstermiş ve bununla birlikte tehlikeleri de artmıştır. Çünkü tüm bu olaylar çok kısa bir zaman içerisinde gerçekleşmiştir. Bu kadar çok ailenin kısa bir süre içerisinde göç etmesi nüfusun coğrafi dağılımını zedelemiş ve bazı bölgelerin silahlı grupların kontrolü altında bulunması ya da bazı silahlı gruplar tarafından ahalisinin göç ettirilmesi nedeniyle bu bölgeler neredeyse boş ya da çok az nüfusa sahip hâle gelmiştir. Diğer bazı bölgeler ise bu aileleri çekmesi nedeniyle hızlı nüfus artışına sahne olmuştur. Böylece bu bölgelerin asıl nüfusunda yoğunlaşma olmuş, asıl nüfusun toplumsal

bileşeni ve gelenekleri zedelenmiş, diğer bölgelerden istemedikleri birtakım adet ve geleneklerin kendi bölgelerini intikali söz konusu olmuştur.

Hizmetler Üzerindeki Baskı

Diğer sakinler gibi göçmenler de sağlık, eğitim, ulaşım ve benzeri birtakım ihtiyaçlara sahiptirler. Bu nedenle zorunlu göç vatandaşlara sağlanan hizmetlere baskı oluşturmaktadır. Özellikle de bölgeden bölgeye ve farklı yaş sınıflarına göre değişen taleplerin karşılanmasına imkân bulunamamaktadır. Zaten hizmet sektörü göç öncesinde de tüm nüfusun hizmetlerini sağlama ve coğrafi olarak her yeri kapsama noktasında sürekli bir kötüleşme durumu yaşamaktaydı. Bununla birlikte nüfus hareketinin ansızın gerçekleşmesi ve çok büyük miktarda olması nedeniyle yeni ve eski nüfusun hizmetlerini sağlamak için gerekli teçhizat bulunmadığından, caddelerde sağlık, elektrik ve su sektöründe ve diğer hizmet sektörlerinde büyük ölçüde baskı meydana gelmiş, yeterlilik ve performans düzeyinde hasara yol açmıştır.

Konut Problemi ve Gecekonduların Ortaya Çıkması

Konut sorunu gerek şehir içinde gerekse kırsal bölgelerde zorunlu göçün en öne çıkan problemlerinden biridir. Göçmen ailelerin birçoğunun evlerini zorla terk etmiş oldukları, diğer bazısının ise silahlı gruplar tarafından veya yaşanan çatışmalar neticesinde evlerinin yıkılmış olduğu muhakkaktır. Bağdat vilayetinde Gazaliye, Medain, Ebu Garip, Devre ve Latifiye bölgelerinde meydana gelen olay buna örnektir ve birçok aile konutsuz kalmıştır. Dolayısıyla aileler boş alanlarda ikamet etmek durumunda kalmışlar ve bu durum ilkel ya da gecekondu denilen yerleşim sisteminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bir yandan ailelere uygun medeni konut standartlarını ihlal ederken diğer yandan yapı ve planlama standartlarına aykırı gerçekleşmiştir. Diğer bazı aileler ise ev kiralamak zorunda kalmışlardır. Çünkü ailelerin birçoğunun aniden göç etmek zorunda kalması nedeniyle ekonomik koşulları ev satın almaya imkân tanımamaktadır. Böylece gayrimenkul fiyatları ve kira ücretleri yükselmiştir. Bazı aileler ev satın alma imkânı bulmuş, diğer bazısı ise akrabaları ile kalmak durumunda kalmışlardır. Tablo 1’de belirtildiği üzere göçmen ailelerin dağılımlarını gösteren istatistikler bu durumu ortaya koymaktadır. Tabloda, konut kiralayan ailelerin oranının %61,3 olduğu görülmektedir. Hemen peşinden ise akrabaları ile birlikte kalan aileler gelmektedir ki bunların oranı %13,6’dır. Okul, askerî kışla ve devlet dairesi gibi devlete ait

binalarda kalan göçmen ailelerin oranı ise %10'dur. Ancak yakın zamanda bu aileler kaldıkları yerden ayrılmak zorunda kalacaklardır. Peşinden daha az bir oran ile ev satın alabilen aileler gelirken en düşük oran devlet tarafından oluşturulan kamplarda kalan ailelere aittir.⁷

Tablo 1 - Zorla göçe maruz kalan göçmen ailelerin ikamet yeri türüne göre orantısız dağılımı

İkamet Türü	Oranı %
Mülk sahibi	11,3
Kira	61,3
Devlet Binası	10
Devlet tarafından kurulan yerleşim alanları (kamplar)	1,7
Akrabaların yanında ikamet	13,6
Diğer metruk sahalarda ailelerin alanlarında	2,1
Toplam	100%

Kaynak: Planlama Bakanlığı, Merkezi İstatistik Kurumu, Iraklı göçmen ailelerin gözlemlenmesi ve gıda yardımı yapılması amacıyla oluşturulan yayınlanmamış proje raporu, 2009, s.6.

Toplumsal Parçalanma ve Toplumsal Bağların Zayıflaması

Birçok araştırma, toplumsal parçalanmanın bireyler, gruplar ve toplumsal kurumların bölümleri arasında toplumsal ilişkilerin zedelendiği zamanlarda meydana geldiğini göstermektedir.⁸ Bu, toplumsal ilişkilerin büyük ölçüde zedelendiği bir süreçtir. Toplumsal parçalanma savaş, ekonomik sorunlar, afet ve benzeri zorunlu durumlarda meydana gelen bir olaydır. Toplumsal hayat ve değerler arasında çatışma durumunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Yani bu parçalanma, bir dönüşüm ve değişim sürecine maruz kalan toplumlar içerisinde meydana gelmektedir. Doğal olarak zorunlu göçün neticesi de bu olmaktadır. Çok sayıda silahlı grup, mezhepçilik anlayışını toplumun bireyleri arasında yaymaya çalışmış, dolayısıyla toplumun bağlarını parçalamıştır. Bu durum, toplumsal ilişki ve bağlantıların zayıflamasına neden olmuş, böylece birçok bölge belirli gruplara bağlı hâle gelmiş, dolayısıyla karşı gruplara mensup kişiler tarafından bu bölgelere girmek zorlaşmıştır.⁹

⁷ Maan Halil Ömer, Abdullatif Abdulhamit El Ani(1991), *Toplumsal Sorunlar*, Yüksek Öğretim ve Bilimsel Araştırma Bakanlığı, Bağdat Üniversitesi. s.93.

⁸ Cabbar Abd Cebil, Ali Kerim Muhammed(2013), *Zorla yerinden edilmiş ailelerin mesleki coğrafi hareketlilik olgusunun mekânsal analizi (Yeni Bağdat bölgesinde uygulamalı çalışma)*, Al-Üstaz Dergisi, Sayı 205, cilt 2, 2013, ss.123-154.

⁹ Abbas Fadıl El Sadi(1992), Irak'ta Doğurganlık, Mekânsal çoğalma üzerine çalışma, *Kral Suud Üniversitesi Dergisi*, cilt 4, Riyad, s.279.

Hırsızlık ve Ahlaki Bozukluk Olgularının Yaygınlaşması

Bu durum kentlerde aşırı nüfusun bulunması ve kentsel az gelişmişliğin bir sonucudur.

Okul Süresinin Uzaması ve Okul Bırakma Olgusu

Şehir nüfusunun artması ve özellikle de fakir aileler için ekonomik koşulların bozulmasının en öne çıkan ve en tehlikeli neticelerinden biri olarak Irak toplumunda yaygınlaşmaya başlayan bir durumdur.

Ekonomik Etkiler

a. İşsizlik Problemi: İşsizlik, zorunlu göçün en önemli ekonomik etkilerinden biridir. Tarım ya da zanaat gibi belirli bir meslek ile uğraşan birçok aile göç nedeniyle mesleğini bırakmak zorunda kalmaktadır. Öte yandan birçok endüstriyel projenin durması ve ilgili birimlerin işsizlik sorununu hafifletecek planlar oluşturmaktan aciz kalması işsizlik olgusunun yayılmasına neden olmaktadır.

b. Tarım Problemi: Silahlı gruplar tarafından ahalinin tehdit edilmesi sonrasında nüfusun yerinden edilmesi, arazilerin ihmal edilmesi veya terk edilmesi tarım sektörünün gerilemesine neden olmaktadır. Öte yandan birçok tarım arazisi Diyala vilayeti, Bağdat vilayetindeki bazı bölgeler ve Selahattin vilayetinde olduğu gibi askerî operasyonlar sonucunda tahribata uğramıştır.

c. Meslek Hareketi Problemi: Bu ifade ile insanların bir meslekten başka bir mesleğe geçmesi kastedilmektedir. Bunun neticesinde bireylerin toplum içerisindeki yeri dönüşüme uğrarken aynı zamanda birey mesleği ile birlikte geliri, hayat tarzı ve benzeri bazı değişikliklere maruz kalmaktadır.¹⁰ Bu durum işsizlik problemini tamamlayan bir olgudur. Bu problem, yaşanan tehcir olayı ve birçok göçmenin tehdit altında mesleklerini zorla terk etmeleri neticesinde geçim kaynaklarını kaybetmelerinin bir sonucu olarak meydana gelmiştir. Dolayısıyla göçmenler, yeni yaşam yerlerinde geçimlerini sağlamaktan aciz kalmaktadırlar. Özellikle de çiftçiler ve bazı zanaat erbabı için bu durum söz konusu olmaktadır. Bu kimseler günlük geçimlerini karşılayabilmek için birtakım yeni meslekler kazanmaya ve etkileşime geçmeye çalışmaktadırlar.

¹⁰ Ala Seyit Mahmut, Abdulvahab İbrahim Hilmi, İbrahim El Secai(2008), *Demografik açıdan nüfus*, 8. baskı, Gabaşi Matbaası, Tanta, s.305.

d. Fiyatların Yükselme Problemi: Tarım ve endüstri alanlarında yaşanan çöküş, nüfusun artması ve Irak'ın büyük ölçüde ithalata dayanması, ürünlerin ve gıda malzemelerinin fiyatlarının artmasına neden olmuştur. Bu durum özellikle de düşük gelirli aileler için büyük bir sorun teşkil eder hâle gelmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: 2014 YILINDA İŞİD İŞGALİ SONRASINDA IRAK'TA İÇ GÖÇ OLGUSUNUN COĞRAFİ DAĞILIMI

İç göç, göç veren ve göç alan bölgelerdeki demografik birçok özellikte değişikliğe neden olması açısından en önemli nüfus hareketi olgularından biri sayılmaktadır. Bununla birlikte bir bölgeden diğerine nüfus hareketine sebep olan etken ve faktörlerin çeşitliliğine bağlı olarak iç göçün şekil ve türleri de çeşitlilik arz etmektedir. Irak'ta görülen iç göç türlerinden biri, İŞİD işgali sonrasında yaşanan ve nüfusun sürekli olarak ikamet ettikleri bölgeden gördükleri, şiddet ve mezhepçilik baskısı nedeniyle başka bölgelere intikal etmelerine neden olan işgal sonrasında yaşanan zorunlu iç göçtür.

Toplum, güvenlik ve siyaset alanındaki boşluktan istifade ederek kimliği belirsiz gruplar ve taraflar hesabına bölgede güvenlik ve istikrarı zedelemek için her türlü yöntemi kullanan silahlı gruplar nedeniyle 2014 yılı sonrasında meydana gelen zorunlu göç, Irak'taki iç göç boyutunun 2014 yılındaki İŞİD işgali sonrasında farklılık göstermesinde büyük role sahiptir. İç göç boyutu, bazı bölgelerin terörist İŞİD çeteleri tarafından kontrol altına alınması ve işgal edilmesi sonrasında farklı coğrafi bölgelerin terörist eylem ve faaliyetlerden etkilenme durumuna göre vilayetten vilayete farklılık arz etmiştir.

Tablo 2'ye baktığımızda 2014 yılındaki İŞİD işgali sonrasında iç göç boyutunun büyük farklılık gösterdiği görülmektedir. Tabloda kaydedildiğine göre Ninova vilayetinde göçmen aile sayısı %28 gibi en yüksek oranla 212 bin 199 kişi olarak gerçekleşmiştir. İkinci sırada gelen Selahattin vilayetinde göçmen aile sayısı ise %24 oranla 192 bin 886 kişi olarak gerçekleşmiştir. Ardından üçüncü sırada Diyala vilayeti gelmekte olup ailelerin %20'sinin göç ettiği vilayette göçmen sayısı 150 bin 926'dır. Anbar vilayeti dördüncü sırada kaydedilmiş olup göçmen ailelerin sayısı %13,9 oranla 110 bin 750 kişidir. İç göçün kuzey vilayetlerde bu kadar yüksek oranda gerçekleşmesinin nedeni, bu vilayetlerin sahip olduğu büyük doğal kaynaklar ve yüksek ekonomik imkânlar nedeniyle terörist İŞİD çeteleri tarafından işgal edilmiş olmasına dayanmaktadır. Zira örgüt, buraları kontrol altına alarak terörist örgütün farklı bölgeleri işgal etme ve yayılma konusundaki ilk faktörü

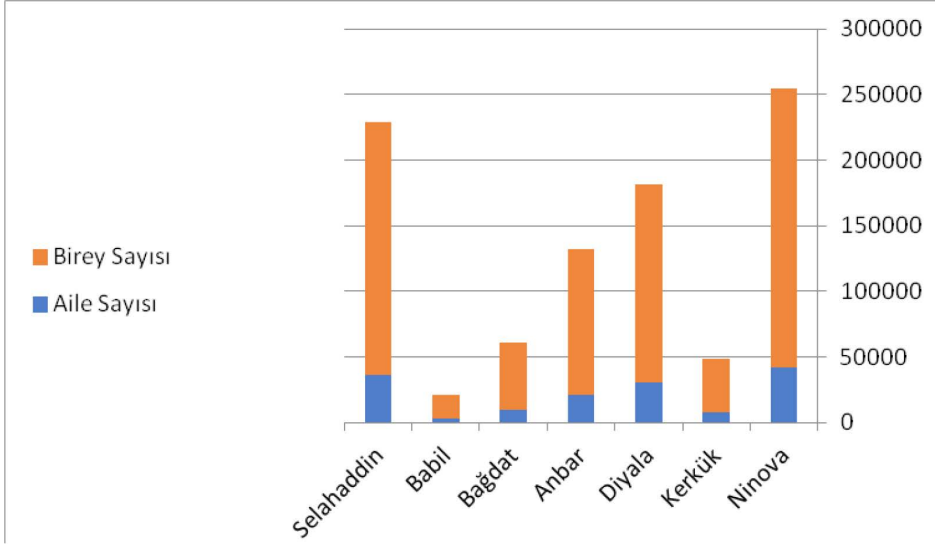
olan insan kaynağının zayıflaması nedeniyle bu kaynağı güçlendirmek için bu vilayetlerin zenginliklerinden faydalanmak istemiştir. Irak'ta var olan ekonomik ve siyasi ayrışma sonrasında örgüt, bulduğu destek karşısında birçok vilayette varlık göstermeyi başarmıştır. Bunun karşısından bazı vilayetlerde göç oranı oldukça düşüktür. Örneğin Bağdat vilayetinde %6 ile 51 bin 338 kişi göç etmiş, Kerkük vilayetinde %5 oran ile 41 bin 311 kişi göç etmiştir. İşgal edilen vilayetler arasında en düşük göç ise %2 oran ve 18 bin 128 kişi ile Babil vilayetinde gerçekleşmiştir.

Birçok Irak vilayeti özellikle de güney vilayetler işgale maruz kalmamış ve IŞİD terör örgütü bu vilayetleri kontrol altına alma imkânı bulamamıştır. Bunun sebebi ise bu vilayetlerin sahiplerinin topraklarına bağlı olması ve özellikle de terörist çeteler ile iş birliği yapmayı kabul etmemelidir. Zaten bu bölgeler çoğunlukla Şii nüfusa sahip bölgelerdir. Şiiler, IŞİD düşüncesinin en büyük düşmanlarından biri sayılmaktadırlar. Tablo 3'te ise bazı Irak vilayetlerinin göçe maruz kalan vilayetlerden gelen göçmenleri karşıladığı görülmektedir. Tabloya göre en yüksek oran %36 ile Kerkük vilayetine aittir. Grafik 2'den de anlaşılacağı üzere diğer vilayetlere göre en düşük göçmen alan vilayetler %0,6 ile Mutanna %0,7 ile Meysan ve %0,9 ile Dikar vilayetleridir.

Tablo 2 - 2014 yılında IŞİD işgali sonrasında vilayetlerden göç eden aile ve birey sayısı

Vilayet Adı	Aile Sayısı	Oranı	Birey Sayısı
Ninova	42075	28	212199
Kerkük	7594	5	41311
Diyala	30564	20	150926
Anbar	20996	13.9	110750
Bağdat	9479	6	51338
Babil	3350	2	18128
Selahaddin	36238	24	192886
Toplam	150296	100	777538

Kaynak: Irak Cumhuriyeti, Planlama Bakanlığı, Merkezi İstatistik Kurumu, 2014 Yılında Irak'ta Ülke İçinde Göç Eden Kişiler Hakkında Ulusal Araştırmadan Faydalanarak Araştırmacı Tarafından Hazırlanmıştır, 2019.

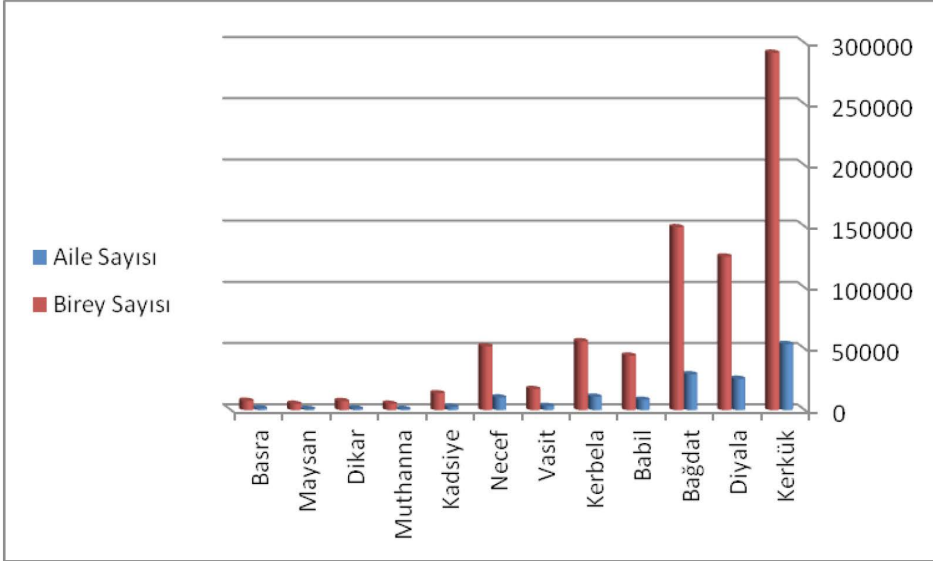
Grafik 1- 2014 yılında İşid işgali sonrasında vilayetlerden göç eden aile ve birey sayısı

Kaynak: Tablo 2'den faydalanarak araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 3 - 2014 yılında İşid işgali sonrasında göç ettikleri vilayetlerde aile ve birey sayısı

Vilayet adı	Aile Sayısı	Oranı	Birey Sayısı
Kerkük	54060	36	292139
Diyala	25640	17	125641
Bağdat	29323	19.5	149590
Babil	8544	5.6	44616
Kerbela	11033	7	56338
Vasit	3409	2	17337
Necef	10436	6.9	52280
Kadsiye	2725	1.8	13875
Muthanna	1010	0.6	5302
Dikar	1445	0.9	7435
Maysan	1070	0.7	5291
Basra	1601	1	7694
Toplam	150296	100	777538

Kaynak: Irak Cumhuriyeti, Planlama Bakanlığı, Merkezi İstatistik Kurumu, 2014 Yılında Irak'ta Ülke İçinde Göç Eden Kişiler Hakkında Ulusal Araştırmadan Faydalanarak Araştırmacı Tarafından Hazırlanmıştır, 2019.

Grafik 2- 2014 yılında İŞİD işgali sonrasında göç ettikleri vilayetlerde aile ve birey sayısı

Kaynak: Tablo 3'ten faydalanarak araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

İç göç, göç alan ve göç veren bölgelerde toplumsal parçalanmaya ve toplumsal bağların zayıflamasına neden olmaktadır. Bunun da ötesinde yaşanan tehcir birçok göçmenin geçim kaynaklarını ve ikamet ettikleri yerleri kaybetmesi neticesinde nüfus arasında birtakım problemlerin ortaya çıkmasına neden olmuş ve birçok kişi günlük ihtiyaçlarını karşılayabilmek için farklı yöntem ve yollarla iş aramaya mecbur kalmışlardır. Bu nedenle yüksek göçmen oranlarına sahip olan kentlerde özellikle de nüfus yoğunluğu ve konut problemlerine bağlı olarak ulaşım, kamusal hizmetler, sağlık, eğitim ve bakım evleri gibi alanlarda problemler ortaya çıkmış ve devlet tarafından sağlanan bu hizmetlerin devlet tarafından verilememesi büyük kayıplara yol açmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: 2014 YILINDA İŞİD İŞGALİ SONRASINDA İRAK'TA GÖÇMEN NÜFUSUN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

2014 Yılında İŞİD İşgali Sırasında Vilayetlerden Göçenlerin Yaş Yapısı

Yaş yapısı ifadesi ile nüfusun farklı yaş sınıflarına göre dağılımı kastedilmektedir.¹¹ Herhangi bir toplumun yaş yapısı önemli ekonomik ve toplumsal özelliklerden biridir. Zira toplumun bireylerinin, ihtiyaç duyduğu

¹¹ Muhammed Abdulhadi Dekle, Kasım Muhammed El Ferhan, Saher Hasan Saddat(1979), *Kırsal Toplum*, Bağdat Üniversitesi, Darul Kütüb Basın ve Yayın, Musul, s.121.

ürün ve hizmetlerin boyut ve türleri ile doğum, ölüm ve doğurganlık oranlarının değerlendirilmesinde etkilidir. Yaş yapısı, toplumsal ve ekonomik politika ve planların oluşturulması sırasında dayanan gerçeklerden biri sayılmaktadır. Çünkü yaş yapısı üzerinden nüfusun, mevcut ve gelecekteki toplumsal ve ekonomik ihtiyaçları farklı yaş sınıflarına göre değerlendirilebilmektedir. Yaş yapısı, nüfusun üretim gücünü gösteren ve beşerî çalışma kapasitesini belirleyen en önemli demografik faktörlerden biri sayılırken nüfusun kalkınma eğilimine de işaret etmektedir. Nüfusun farklı yaş sınıflarına göre yapısı, mevcut ve geleceğe yönelik kalkınma planları ile önemli irtibata sahiptir. Tablo 4'e bakıldığında yaşları 26 ila 59 arasında olan yaş sınıfının göçmenler arasında 253 bin 626 kişi ve %30 oran ile en yüksek oranı temsil ettiği görülmektedir. İkinci sırada gelenler 0-5 yaş sınıfı arası çocuklar olup 215 bin 516 kişi ile göçmen nüfusun %26'sını oluşturmaktadır. Yaşları 6 ila 14 arasında değişen kesimin sayısı ise 183 bin 192 olup göçmenler arasındaki oranı % 22'dir.

Tablo 4: Vilayetlerden göç eden nüfusun yaş yapısına göre dağılımı

Vilayet	0 – 5 yaş		6 – 14 yaş		15 – 25 yaş		26 – 59 yaş		60 yaş ve üzeri	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Ninova	24087	23104	26110	23937	21407	21546	32566	32794	2778	3669
Kerkük	4610	4357	5430	4973	3789	3758	6318	6721	571	784
Diyala	14364	13513	17540	16830	15073	14717	25541	26888	2716	3743
Anbar	10548	10216	13465	12400	11742	11794	17987	18856	1685	2056
Bağdat	4885	4618	6708	6058	5709	4511	7473	8611	735	1130
Babil	1839	1730	2397	2219	1880	1856	2528	2949	294	436
Selahaddin	18085	79560	23331	21794	19361	19683	31080	33314	3067	3918
Toplam	78418	137098	94981	88211	78961	77865	123493	130133	11846	15736

Kaynak: Irak Cumhuriyeti, Planlama Bakanlığı, Merkezi İstatistik Kurumu, 2014 Yılında Irak'ta ülke içinde göç eden kişiler hakkında ulusal araştırmadan faydalanarak araştırmacı tarafından hazırlanmıştır, 2019.

Yaşları 15 ila 25 arasında değişenlerin göçmenler arasındaki sayısı ise 156 bin 826 olup oranı %19'dur. Son olarak göçmenler arasında yaşlıların oranı %2 ve sayıları 27 bin 582'dir.

Tablo 5: 2014 yılında İŞİD işgali sonrasında göçmenlerin göç ettikleri vilayetlerde nüfus dağılımları

Vilayet	0 – 5 yaş		6 – 14 yaş		15 – 25 yaş		26 – 59 yaş		60 yaş ve üzeri	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Kerkük	29790	28196	35582	33015	29545	29419	46985	49212	4467	5903
Diyala	11904	10974	14802	14093	12513	12307	21146	22436	2308	3158
Bağdat	14292	13647	18608	17026	15679	15517	23738	25910	2235	2935
Babil	4860	4701	5515	5171	4595	4595	6594	7043	648	866
Kerbela	6346	6186	6849	6345	5752	5835	8505	2656	765	1095
Vasit	1898	1816	2158	1994	1834	1730	2656	2700	231	320
Necef	5993	5812	6477	5996	5269	5477	7810	7880	642	924
Kadsiye	1580	1563	1755	1601	1335	1379	2054	2138	197	272
Mutanna	603	541	691	959	498	541	803	718	72	108
Dikar	860	809	959	850	685	701	1157	1182	98	134
Maysan	637	623	645	555	523	523	829	812	62	82
Basra	797	755	940	937	705	741	1216	1343	121	139
Toplam	79560	75623	94981	88211	78961	78765	123493	130133	11846	27782

Kaynak: Irak Cumhuriyeti, Planlama Bakanlığı, Merkezi İstatistik Kurumu, 2014 Yılında Irak'ta ülke içinde göç eden kişiler hakkında ulusal araştırmadan faydalanarak araştırmacı tarafından hazırlanmıştır, 2019.

Merkezî İstatistik Birimine göre göçmenlerin göç ettikleri vilayetlerdeki nüfus sayıları noktasında vilayetler arasında farklılık bulunmaktadır. Tablo 5'te göçmenlerin göç ettikleri vilayetlerde yaş sınıflarına göre dağılımı şu şekilde kaydedilmiştir: Yaşları 25 ila 59 arasında olanlar 253 bin 626 kişi olup oranı %41, yaşları 6 ila 14 arasında olan çocuklar 183 bin 192 kişi olup oranı ise %29, yaşları 15 ila 25 yaş arası olan gençler 157 bin 726 kişi ile oranı %25, yaşları 0 ila 5 yaş arası alan çocuklar %25, 60 yaş üstü yaşlılar ise 39 bin 628 kişi ile %6 oranını oluşturmaktadır.

Göçmen Nüfusun Medeni Hâllerine Göre Dağılımı

Tablo 6'dan anlaşıldığı üzere terörist gruplardan kurtulmak ve kendilerini koruyabilmek için vilayetlerden göç edenler arasında evli olanların oranı %53 olup sayıları 258 bin 812 kişidir. Bekâr olanların oranı ise 197 bin 605 kişi ile %40'tır. Üçüncü sırada gelen dullar 29 bin 314 kişi ile %6, boşananlar 6 bin 720 kişi ile %1,3, ayrılmış olanlar ise bin 472 kişi ile %0,2'dir.

Tablo 6: Vilayetlerden göç edenlerin medeni hâllerine göre dağılımı

Vilayet	Bekar		Evli		Boşanmış		Dul		Ayrı	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Ninova	27082	21256	3541	37430	889	614	1121	5753	140	178
Kerkük	5133	4292	6500	6966	214	123	307	1184	29	46
Diyala	22005	18142	24587	26106	851	580	1018	5549	136	139
Anbar	16569	13335	17463	18998	571	416	769	3560	103	132
Bağdat	7558	6351	7642	8742	388	209	373	1717	43	57
Babil	2571	2231	2680	2943	53	38	111	671	11	30
Selahaddin	27515	23565	30413	33001	1083	691	1287	5894	176	252
Toplam	108433	89172	124626	134186	4049	2671	4986	24328	638	834

Kaynak: Irak Cumhuriyeti, Planlama Bakanlığı, Merkezi İstatistik Kurumu, 2014 Yılında Irak'ta ülke içinde göç eden kişiler hakkında ulusal araştırmadan faydalanarak araştırmacı tarafından hazırlanmıştır, 2019.

Tablo 7: 2014 yılındaki IŞİD işgali sonrasında göçmenlerin göç ettikleri vilayetlerde medeni hâllerine göre dağılımı

Vilayet	Bekar		Evli		Boşanmış		Dul		Ayrı	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Kerkük	41679	34760	45775	49271	1684	966	2135	8993	262	352
Diyala	18269	15194	20495	21710	709	504	817	4717	120	112
Bağdat	21750	17680	23701	26539	859	609	945	4572	120	183
Babil	5913	4904	7252	7653	104	102	187	1292	19	42
Kerbela	7328	5914	9079	9643	303	165	342	1743	41	64
Vasit	2281	1762	2947	3099	60	44	64	423	8	14
Necef	6406	5095	8755	9320	196	150	268	1395	44	38
Kadsiye	1669	1351	2332	2457	43	25	68	399	8	4
Mutanna	630	564	857	874	23	9	52	204	7	1
Dikar	904	713	1228	1297	18	33	44	191	4	8
Maysan	646	442	925	948	23	20	12	148	1	10
Basra	958	793	1280	1375	27	44	52	251	4	6
Toplam	108433	89172	124626	134186	4049	2671	4986	24328	638	834

Kaynak: Irak Cumhuriyeti, Planlama Bakanlığı, Merkezi İstatistik Kurumu, 2014 Yılında Irak'ta ülke içinde göç eden kişiler hakkında ulusal araştırmadan faydalanarak araştırmacı tarafından hazırlanmıştır, 2019.

2014 Yılındaki IŞİD İşgali Sonrasında Vilayetlerden Göçenlerin Milliyetlerine Göre Dağılımı

Milliyet bir bireyin bağlı olduğu, bağımlılık hissettiği, geleneklerini, adetlerini, kültürünü ve genel politikasını benimsediği ve dilini konuştuğu kimliktir. Tablo 8'den anlaşılacağı üzere göçmenler arasında çoğunluğa sahip olan etnik kimlik %59 ile Araplara ait olup bu oran %99 ile Anbar, Bağdat ve

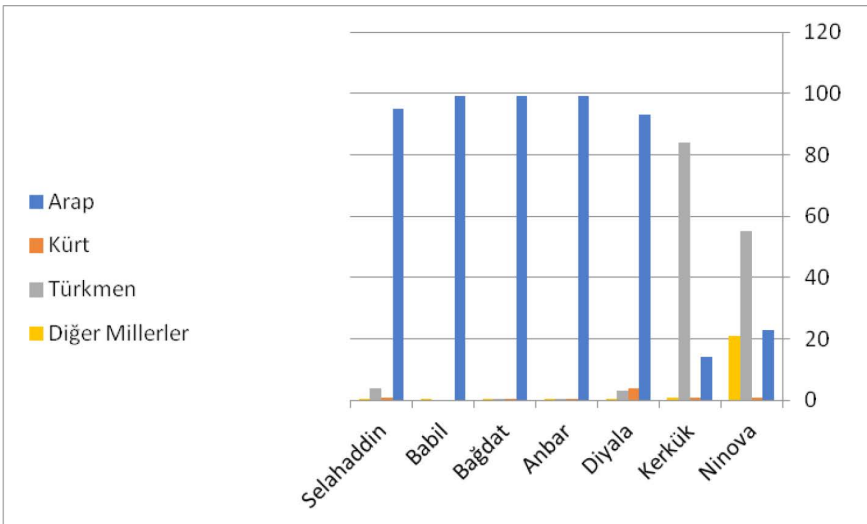
Babil vilayetlerinde kayda geçmiştir. En düşük Arap oranı ise %14 ile Kerkük vilayetinde kayda geçmiştir. Sırada ise %24 oranında Türkmenler gelmekte olup en fazla Türkmen göçmen oranına sahip olan vilayet %84 ile Kerkük vilayetidir. En düşük oran ise %0,4 olmak üzere Anbar ve Bağdat vilayetlerinde kayda geçmiştir. Babil’de ise hiçbir Türkmen göçü kaydedilmemiştir. Kürt kökenli göçmenlerin oranı ise %12 olup Irak vilayetinde %4, Ninova Kerkük ve Selahattin vilayetlerinde %1 olarak kaydedilirken Babil vilayetinde ise hiçbir Kürt kökenli göçmen kayda geçmemiştir. Son olarak diğer milletlerin oranı %5 olup diğer milletlerden en yüksek oranda göç veren şehir % 21 ile Ninova vilayeti olmuş, en düşük oranı ise %0,2 ile Selahattin vilayeti olmuştur. (Bakınız; grafik 3)

Tablo 8 - İŞİD işgali sonrasında vilayetlerden göç edenlerin milliyetlerine göre dağılımı

Vilayet	Arap	Oranı	Kürt	Oranı	Türkmen	Oranı	Diğer milletler	Oranı	Toplam
Kerkük	49625	23	1655	1	116732	55	44187	21	212199
Diyala	16965	14	887	1	99264	84	377	1	117493
Anbar	139649	93	6571	4	4120	3	586	0.3	150926
Bağdat	109446	99	255	0.2	528	0.4	521	0.4	110750
Babil	50743	99	166	0.3	196	0.4	233	0.4	51338
Selahaddin	18042	99	15	0.0	11	0.0	60	0.3	18128
Toplam	175928	95	1233	1	8280	4	467	0.2	185908
Toplam	560398	59	110782	12	229131	24	46431	5	946742

Kaynak: Irak Cumhuriyeti, Planlama Bakanlığı, Merkezi İstatistik Kurumu, 2014 Yılında Irak’ta ülke içinde göç eden kişiler hakkında ulusal araştırmadan faydalanarak araştırmacı tarafından hazırlanmıştır, 2019.

Grafik 3 - İŞİD işgali sonrasında vilayetlerden göç edenlerin milliyetlerine göre dağılımı

2014 Yılındaki İşid İşgali Sonrasında Göçmenlerin Dinlerine Göre Dağılımı

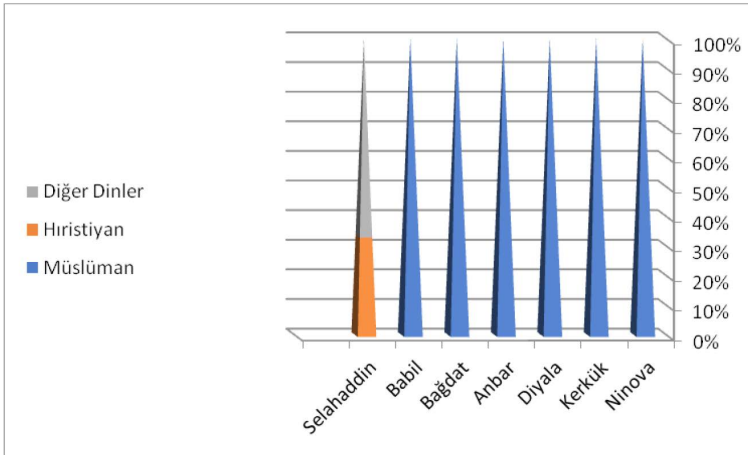
Din, tek olan Allah'a teslim olmak, ona itaat etmek ve öğretilerini uygulamak olarak sayılmaktadır. Tablo 9, 2014 yılındaki İşid işgali sonrasında Irak'ta tehciire maruz kalanların dinî dağılımını göstermektedir. Tehciire maruz kalan vilayetlerin Müslüman vilayetler olması nedeniyle göç edenler içerisindeki Müslüman oranı %100'dür. Bununla birlikte %0,2 gibi küçük bir Hıristiyan göçmen oranı bulunmaktadır. Diğer dinlere mensup olan göçmenler ise Ninova vilayetinde %1, Babil vilayetinde %0,2 olarak kayda geçmiştir. Diğer dinlerin göçmenler içerisindeki toplam oranı %0,1'dir. (Bakınız; tablo 9 ve grafik 4)

Tablo 9 - 2014 yılında İşid işgali sonrasında vilayetlerden göç edenlerin dinlerine göre dağılımı

Vilayet	Müslüman	Oranı	Hıristiyan	Oranı	Diğer Dinler	Oranı	Toplam
Ninova	210187	99	1609	1	403	0.2	212199
Kerkük	41217	100	39	0.1	55	0.1	41311
Diyala	150782	100	74	0.04	70	0.04	150926
Anbar	110592	100	36	0.03	122	0.1	110750
Bağdat	51271	100	29	0.05	38	0.07	51338
Babil	18084	100	4	0.02	40	0.2	18128
Selahaddin	192565	100	112	0.05	209	0.1	192886
Toplam	774698	100	1903	0.2	937	0.1	777538

Kaynak: Irak Cumhuriyeti, Planlama Bakanlığı, Merkezi İstatistik Kurumu, 2014 Yılında Irak'ta ülke içinde göç eden kişiler hakkında ulusal araştırmadan faydalanarak araştırmacı tarafından hazırlanmıştır, 2019.

Grafik 4 - 2014 yılında İşid işgali sonrasında vilayetlerden göç edenlerin dinlerine göre dağılımı

Kaynak: Tablo 9'dan faydalanarak araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

SONUÇ

Araştırmamızın ortaya koyduğu en önemli sonuçlar aşağıdaki gibidir:

- Nüfus araştırması, zorunlu göç olayının Irak'ın 2014 yılında IŞİD terör örgütünün işgaline maruz kalmasının ardından bölgelere askerî operasyonlar yapılması sonrasında Musul, Anbar, Selahattin ve Diyala vilayetlerinden oluşan dört vilayette gerçekleştiğini göstermektedir.
- Zorunlu göç problemi, Irak toplumunun karşılaştığı en tehlikeli sorunlardan biri hâline gelmiştir. Bu durumun sürekli olması, hükûmetin karşı koyamaması, hizmetler (sağlık, eğitim vb.) üzerine baskı yapması, işsizlik, okul süresinin uzaması ve toplumsal parçalanma gibi sorunlara neden olmaktadır.
- Zorunlu göçün en önemli sorunlarından bazıları, göçmenlerin geçim kaynaklarını kaybetmeleri, tarım ve endüstri sektörlerinin bozulması, hizmet sektörünün sekteye uğraması ve böylece toplumun geçimini sağladığı ekonomik faaliyetlerin duraklamasına bağlı olarak işsizliğin geniş çapta yayılmasıdır.
- Araştırmanın sonuçları, ailelerin en fazla Irak'ın Musul, Anbar, Selahattin ve Diyala vilayetlerinin, IŞİD tarafından işgal edilmesi neticesinde yaşanan savaştan dolayı zorunlu göçe maruz kaldıklarını göstermektedir.
- Araştırma, göç örgütünün araştırmalarına göre göçmen ailelerin büyük çoğunluğunun evlerini kaybetmeleri, ölüm tehdidi veya geçim kaynaklarının bulunmaması gibi nedenlerle eski yurtlarına dönmeyi reddettiklerini göstermektedir.
- Araştırma, kanunların zayıflığı ve Irak içerisinde zorunlu göçe neden olan faktörler hakkında çalışma yürütülmesi konusunda güvenliğin zedelendiğini ve bu durumun silahlı gruplara aileleri tehdit etme ve ikamet ettikleri yerlerden gönderme konusunda olanak sağladığını ortaya koymaktadır.
- Araştırmanın sonuçları, tehcir olayının %100 İslam dinine mensup olan kimseler hakkında gerçekleşmiş olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Abbas Fadıl El Sadi(1992), Irak'ta Doğurganlık, Mekânsal çoğalma üzerine çalışma, *Kral Suud Üniversitesi Dergisi*, cilt 4, Riyad.
- Abdulbasıt Muhammed Hasan, *Sosyal Bilimsel Araştırmanın Kökenleri*, 3. baskı, Anglo-Mısır Kütüphanesi, Kahire.
- Abdulrazzak Muhammed El Batihi(1988), *Coğrafi Araştırma Yöntemleri*, Musul Üniversitesi, Darul Kütüb Basın ve Yayın.
- Ahmet Ali İsmail(1998), *Demografinin Temelleri ve Coğrafi Uygulamaları*, 8. baskı, Kültür Evi Yayın ve Dağıtım, Kahire.
- Ala Seyit Mahmut, Abdulvahab İbrahim Hilmi, İbrahim El Secai(2008), *Demografik açıdan nüfus*, 8. baskı, Gabaşi Matbaası, Tanta.
- Cabbar Abd Cebil, Ali Kerim Muhammed(2013), Zorla yerinden edilmiş ailelerin mesleki coğrafi hareketlilik olgusunun mekânsal analizi (Yeni Bağdat bölgesinde uygulamalı çalışma), *Al-Üstaz Dergisi*, Sayı 205, cilt 2.
- Cabbar Abd Cebil, Kasım Abit El Cenabi(2009), Bağdat Valiliği'nde zorunlu göç olgusunun coğrafi dağılımı ve ekonomik ve sosyal boyutları (2003-2007), *Al-Üstaz Dergisi*, Sayı 8.
- Maan Halil Ömer, Abdullatif Abdulhamit El Ani(1991), *Toplumsal Sorunlar*, Yüksek Öğretim ve Bilimsel Araştırma Bakanlığı, Bağdat Üniversitesi.
- Muhammed Abdulhadi Dekle, Kasım Muhammed El Ferhan, Saher Hasan Saddat(1979), *Kırsal Toplum*, Bağdat Üniversitesi, Darul Kütüb Basın ve Yayın, Musul, s.112.
- Muhmmmed Bin Ebi Bekir Abdulkadir El Razi, Muhtarussihah(1981), *Darul Kitabil Arabi*.
- Vahide Hama Veys Nasrullah(2005), *Dış göç ve ailenin inşa edilmesine ve işlevlerine etkisi, (Süleymaniye şehrinde saha çalışması)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Bağdat Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü.

GÖÇ, DIASPORA, SAVAŞLAR VE BARIŞ: SUDAN'DAKİ DARFUR GÖÇMENLERİ ÖRNEĞİ

Elsadig Abdalla Ahmed*

Yunus Badem**

Giriş

Uluslararası göç araştırmasının önemi, göçün insanlık tarihi kadar kadim bir olgu olmasına ve modern dönemde insanoğlunun ilerlemesi ve halkların ve medeniyetlerin birbirleri ile buluşması ile birlikte gelişip ve çeşitlenmesine dayalı bulunmaktadır. Göç olgusu; göç veren ülkeler, geçiş ülkeleri ve göç alan ülkeler için ekonomik toplumsal siyasi sağlık ve güvenlik alanlarında bir takım etkilere neden olmuş ve göç olgusunun artması ile birlikte göç veren ülkeler ile göç alan ülkeler arasında ekonomik dengesizliğe yol açmıştır. Diğer birçok Afrika ülkesinde olduğu gibi Sudan da; Güney Sudan, Güney Kordofan, Mavi Nil, Doğu Sudan ve Darfur gibi farklı vilayetlerde birçok çatışma ve iç savaşa şahit olmuştur.

Darfur krizi, ekonomik yapıyı tarumareden ve sosyal yapıyı zedeleyen çok karmaşık bir insani koşula neden olmuş, bu durum milyonlarca Darfurlunun zorla yurtlarından göç etmesine ve mülteci konumuna düşmelerine neden olmuştur. Araştırmamız Darfur göçmenlerinin kendilerini misafir eden batı ülkelerinde karşılaştıkları zorluk ve ikilemler ile bu ülkelere nasıl entegre oldukları konusunu ele almaktadır.

Darfur krizi birçok insani felaket ve trajediye neden olmuş, göçmen mülteci ve sürgün sorunlarını beraberinde getirerek dünyanın ve özellikle insan hakkı örgütlerinin dikkatini çekmiştir. Darfur göçmenleri konusu bazı akademisyenlerin dikkatini çekmeyi başarsa da, sosyoloji açısından gösterilen ilgi büyük ölçüde halen daha sınırlı kalmaktadır. Literatürde de işaret edildiği gibi göç olgusu tüm boyutlarını ele alabilmek için geniş çaplı çaba gerektiren demografik toplumsal iktisadi ve coğrafi bir olgu olduğu için

* Afrika Demokrasi ve İnsan Hakları Araştırmaları Merkezi, Sudan

** Maarif Vakfı, Sudan/Türkiye

belki de bu makale sadece bazı yanlarını ele alabilecektir. Bu nedenle Sudan kütüphanesi bu gibi araştırmalara muhtaç durumdadır.

Bu bölüm; Darfur bölgesinden yapılan göç konusunu, bu göçe neden olan faktör ve etkenleri ve göçmenleri karşılayan batı ülkelerindeki toplumlara etkisini incelemeyi hedeflenmekte olup, Darfur göçmenlerine karşı uluslararası insani yardım örgütlerinin yardım ve destek olma rollerini de incelemekte, bu olguyu analiz etmekte, mantıklı sonuçlar ile makul öneriler ortaya koymaktadır.

Darfur bölgesi krizi karmaşık insani koşullara yol açmış ve bu bağlamda bölgeden milyonlarca insan ayrılmak zorunda kalırken, yüzbinlerce kişi batı ülkelerine veya başka ülkelere göç ve iltica etmek durumunda kalmışlardır. Bu durum araştırmacının Darfur göçmenleri konusunu incelemesine ve aşağıdaki bazı sorulara yanıt bulmaya çalışmasına neden olmuştur:

1. Darfur krizi ile bölge halkının göç olgusu arasındaki ilişki nedir?
2. Darfur göçmenlerini batı ülkelerine göç etmeyi tercih etmeye iten nedenler nelerdir?
3. Uluslararası örgütlerin ve diğer kurumları koruma ve onlara yardımcı olma konusundaki rolleri nelerdir?
4. Uluslararası ve bölgesel göç ve göçmen haklarını koruma kanun ve sözleşmelerinin rolleri nelerdir?
5. Batıdaki Darfur göçmenlerinin toplum, ekonomi, güvenlik ve sağlık alanlarındaki etkileri nelerdir?
6. Darfur göçmenleri, ev sahibi ülkelerin toplumlarına etkili olmuş mudur? Olduysa bu nasıl gerçekleşmiştir?

Bu bölüm boyunca tarihsel metodoloji, betimsel analitik metodoloji ve araştırmanın farklı aşamalarında endüktif metodoloji kullanılmıştır. Bu bölümde zikredilecekler aslında mekansal olarak Darfur ve Darfur göçmenlerini bulunduğu yerleri kapsamaktadır. Aynı zamanda tüm çalışma özellikle 2003 ile 2018 yılları arasındaki 15 yıllık dönemi kapsamaktadır.

Çalışmanın en temel kavramı olan 'göç' bireylerin iş ve istikrar için bir ülkeden diğerine geçmesi anlamında kullanılmıştır.¹ Bununla beraber yine göç eden bireylerin uluslararası göçler dâhil olmak üzere yaşam alanından dışarıya yapılan göçleri dış göç olarak değerlendirilmiştir.² Ülke içerisindeki

¹ Sosyal Gelişim ve İlgili Bilimler Terimleri Sözlüğü, Birinci Bölüm, Arap Devletleri Birliği, Sosyal Hizmet Bölümü, Tunus, 1982.

² U.n. Multilingual Demographic Dictionary English -Section- Department Of Economics And Social Affairs Population Studies. N.y

bir idari birimden diğerine veya uluslararası göç hâlinde kendi ülkesinden başka ülkeye intikal eden ve mutlak ikamet yerini değiştiren bireyler, göçmen olarak değerlendirilmektedir.³ Makalede kullanılacak Darfur göçmeni kavramı kriz nedeniyle Darfur'dan ülke içinde bir yerlere göç eden, batı ülkelerine göç eden ya da Darfur'a yeniden yerleştirilen kimselerdir. Göçmen kavramının yanı sıra bu çalışmada kullanılan Darfurulu mülteci kavramı Darfur krizi esnasında meydana gelen güvensizlik şiddet ve kişisel baskılar nedeniyle Darfur'dan kaçan tüm kimseleri göstermektedir.

Sudan'ın Darfur Bölgesindeki Kriz; Sebepleri ve Etkenleri

Sudan geniş topraklarıyla en büyük Afrika devletlerinden biri sayılmaktadır. Sudan; Güney Sudan, Güney Kordofan, Mavi Nil, Doğu Sudan ve Darfur'da birçok çatışma ve iç savaşa tanık olmuştur. Darfur bölgesi yaklaşık bir buçuk milyon kilometre kare alana sahiptir. (Bu rakam Sudan topraklarının yaklaşık dörtte birine, Fransa topraklarının ise tamamına denk gelmektedir.) Yaklaşık 8 milyon nüfusa sahip olan Darfur bölgesi Sudan nüfusunun dörtte birini temsil ederken, tarım hayvancılık ve maden kaynakları bakımından zengin bir bölgedir.

2003 yılında Darfur krizinin çıkmasına neden olan birkaç faktör bulunmaktadır ki bunlardan bazıları şöyledir;⁴

- İktisadi ve siyasi faktörler; Sudan hükûmeti tarafından Darfur' un sıra dışı olması ve ihmal edilmesi,
- Kaynaklar üzerindeki çatışma: Arazi (tarlalar), otlaklar ve su,
- 1970 yılında yerel yönetim sisteminin kaldırılması,
- Dört komşu ülke ile uzun yıllardır yaşanan sınır çatışmaları ve silahlanma,
- Yetersiz eğitim, sağlık politikaları,
- Bölgenin izole edilmesi ve ulaşım zorluğu,
- Başta hükûmetin çatışmaları görmezden gelmesi,
- Bölgesel ve uluslararası güçlerin krize müdahil olması,
- Küreselleşme ve bilginin yayılmasıdır.

³ Ahmet Muhammed Şicaeddin ve Diğerleri(2001), *Demografinin Temelleri, Yöntemler Ve Uygulamalar*, Nüfus Eğitimi ve Araştırmaları Merkezi (Sana'a Üniversitesi), Birleşmiş Milletler Yemen'deki Nüfus Faaliyetleri Fonu, s.340.

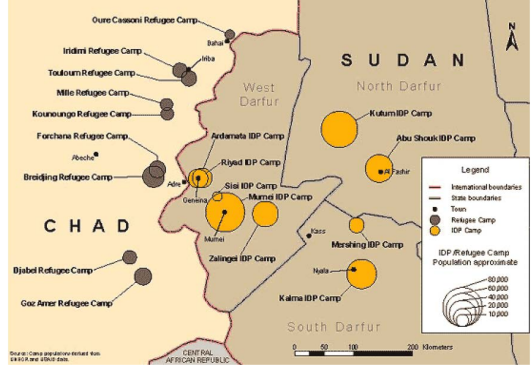
⁴ El-Sadık Abdullah Ahmed(2016, Mayıs), *Afrika'da Etnik Çatışmalar ve Barışın İnşası* başlıklı bir makale: *Model olarak Darfur*, Kahire Üniversitesi Afrika Çalışma ve Araştırma Enstitüsü Konferansı'na sunulmuştur, s.3.

Krizin insani ve maddi kayıpları: Kriz iki milyon vatandaşın yurt içinde göç etmesine neden olmuştur.

Öte yandan 353 binden fazla insanın Çad'a iltica etmesine neden olurken, binlerce göçmen dünyanın farklı bölgelerine dağıldılar ve 400 binden fazla insan katledildi.⁵

Harita 1- Sudan vilayetleri ve bölgeleri

Harita 2- Darfur ve çatıdaki göçmen ve mülteci kampları

Kaynak: Sudan araştırma kurumu, 2012. Kaynak: İnternet, 15/6/2019.

Uluslararası af örgütünün 2004 yılı raporlarına göre yıkılan köylerin sayısı 4 bine ulaşmış olup, Darfur bölgesinde bulunan köylerin %44'ü tahrip edilmiş ve yakılmıştır. Hükümetin Darfur bölgesinde yaşanan savaşta yaptığı askeri harcamaların tutarı (dünya bankası tahminlerine göre) yıllık 1 milyar 700 milyon dolar üzerinden toplamda 10 milyar doları aşmıştır.

Uluslararası insani yardım örgüt ve kuruluşları 100'den fazla yardım gönüllüsünü kaybetmişler ve Darfur insani krizinden etkilenenlere yardımcı olmak için 10 buçuk milyar dolar harcama yapmışlardır. 2004 yılından bu yana Birleşmiş Milletler güvenlik konseyi Darfur ve Sudan ile ilgili 52 karar almış ve 17 basın ve başkanlık açıklaması yapmıştır. Uluslararası ceza mahkemesi, eski Sudan devlet başkanı El Beşir'in yargılanmasına karar vermiştir. Darfur'un üretken ve kendi kendine yeten insanları, insani yardım alan, zor insani koşullarda yaşayan mültecilere ve göçmenlere dönüşmüş ve birçoğu kölelik, adam kaçırma ve şiddet mağduru olmuştur.

Yaşananlar o zamanlar dünyadaki en kötü insani felaket olarak nitelendirilmiştir. Bunun da ötesinde ABD eski dışişleri bakanı Colin Powell Darfur'da yaşananları bir soykırım olarak nitelendirmiştir. Birleşmiş

⁵ Dr. Al Ticani Muhammed Sisi ile Röportaj, Darfur Geçiş Kurumu Eski Başkanı, Hortum Sahili Kanuri'de Bulunan Evinde, 5/6/2019.

Milletler genel kurulu ise 2009 yılında genel sekreteri aracılığıyla yayınladığı raporda uluslararası toplumun Darfur'da şiddetin yayılmasını insanların göçe zorlanmasını engelleme noktasında başarısız olduğunu ifade etmiştir. Bu durumun koruma sorumluluğu ilkesi çerçevesinde uluslararası bir araya gelmeleri ve ilkeleri yerine getirmeleri konusunda insanların Birleşmiş Milletler'e olan güvenini ortadan kaldırdığına dikkat çekmiştir.⁶

Her ne kadar koruma sorumluluğu ilkesi Birleşmiş Milletler'in altıncı, yedinci ve sekizinci maddelerinde geçen tedbirler kapsamında olmasa da ve askeri operasyonlar ile bağlantılı bulunmasa da Birleşmiş Milletler-Afrika birliği Darfur misyonunun ortak güçlerinin Darfur'da yer aldığı bilinmektedir.

Darfur Bölgesinden Göç ve İltica

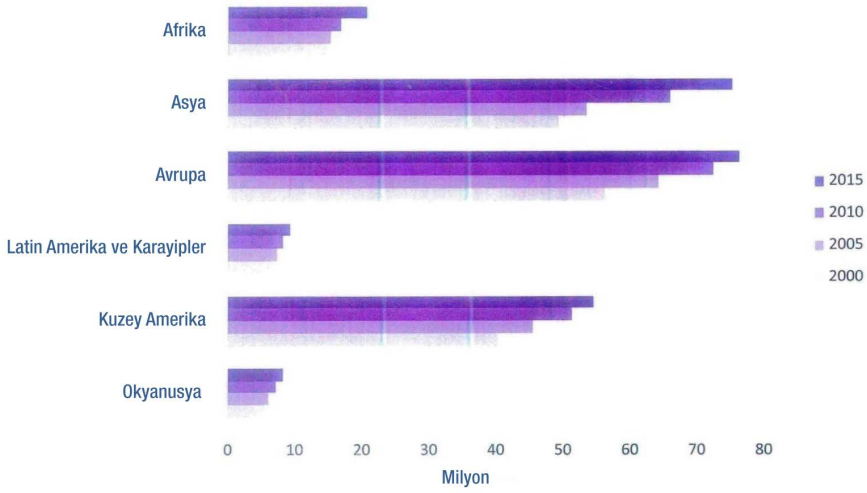
Uluslararası göç konusunun incelenmesinin önemi insanlık tarihi kadar eski bir olgu olmasına dayanmaktadır. Nasıl ki kuşlar ve hayvanlar gibi neredeyse bütün canlılar göç ile öne çıkıyorsa, insanoğlu da yaratılışının başından bu yana yerinde durmamış, sürekli olarak bir yerden diğerine göç etmiştir. Son olarak insanlığın gelişmesi ile göç gelişme kaydetmiş ve çeşitlenmiş, halklar ve medeniyetler göç ile bir araya gelmişlerdir. Aşağıdaki tablo ve grafiklere bakınız;

Tablo 1: Uluslararası Göç Sayıları

Kıta	Göçmen oranı
Avrupa	%34
Kuzey Amerika	%23
Asya	%28
Afrika	%9
Yeni Zelanda ve Avustralya	%3
Latin Amerika ve Karayipler	%3
Toplam oran	%100

Kaynak: Uluslararası göç örgütü raporu, yıl 2018, s.15

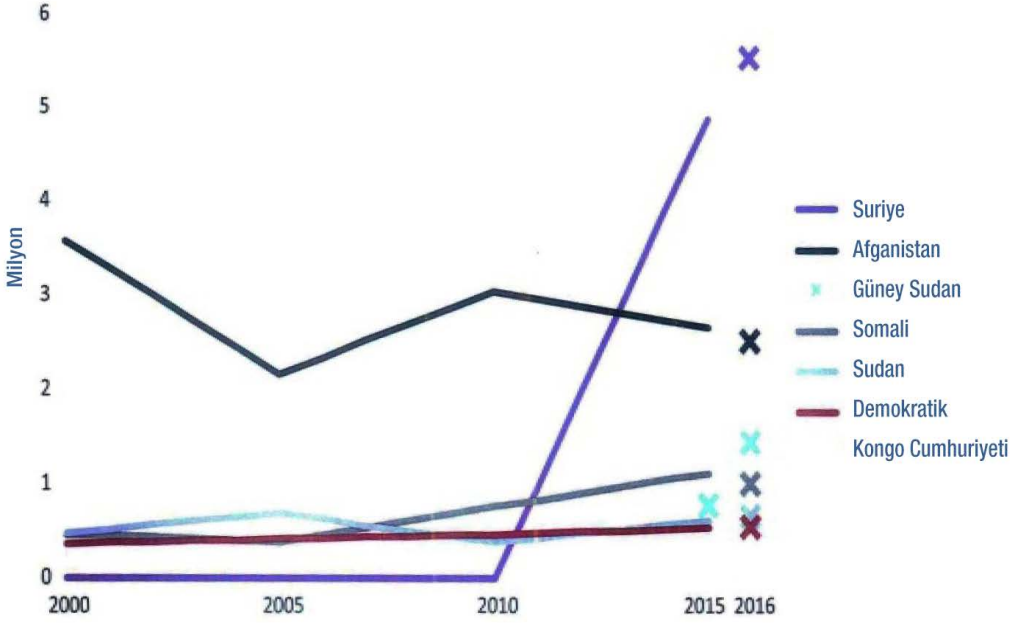
⁶ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Öncesi Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin Raporu, 12 Ocak 2009.

Tablo 2: Kıtalar üzerinden dünya göçmenleri (190 milyon göçmen), 2005

Kaynak: Birleşmiş Milletler genel sekreterinin genel kurula sunduğu rapor, 12 Ocak 2009

Sudan'ın sahip olduğu coğrafi ve etnik konum, ayrıca sınırlardaki aşiret müdahaleleri Sudan'daki göç ve iltica faktörlerinden biri hâline gelmiştir. Aynı şekilde komşu ülkelerle sınırların uzunluğu ve sınırlardaki kontrolün zayıflığı göçmen ve mültecilerin akışını arttırmıştır. Kadim dünya medeniyet merkezlerinin ilki olan Kush krallığı döneminde milattan önce 1730 yılından bu yana Sudan göç ve iltica olaylarını tanımaktadır. Sudan her zaman Afrika'dan Avrupa'ya yaşanan büyük göç yolları boyunca göç veren, göç alan ve transit ülke olarak küresel düzeyde artan bir ilgiye şahit olmuştur. 2014 yılında güney Sudan Suriye ve Yemen'e ek olarak Etiyopya, Eritre, Çad, Uganda ve Kongo'dan⁷ Sudan'a gelen göçmen ve mültecilerin sayısı bir milyonu aşmıştır. Sudan'ın karşı karşıya kaldığı göç sorunları yalnızca kayıt dışı göç akışlarını yönetme ve kontrol etme ile ilgili değil, aksine aynı zamanda kronik bir şekilde gerçekleşen yer değiştirme koşullarının nasıl ele alınacağı ve Sudan'daki gelişimi desteklemek için göçün faydalarından nasıl yararlanılacağı noktası ile ilgilidir. Darfur krizi toplumsal yapının aşınmasına ve toplumsal dokunun bozulmasına neden olmuştur. İnsani koşullar zorla göç ettirilme, iltica ve göç ile öne çıkmış olup, göçün şekilleri aşağıdaki gibi gerçekleşmiştir;

⁷ Dr. Menal El Malik Hüseyin Abdunnasır(2014), *Uluslararası İltica Hakkı Hukuk Örgütü (Darfur Vaka Çalışması)*, El-Masbah Matbaası, Sayı 173.

Göçe Neden Olan Faktörler

Bilim adamları tarafından ortaya konulan birçok göç nedeni bulunmakta olup, bunlar; ekonomik, toplumsal, psikoloji, coğrafi, demokratik, siyasi, dini ve hukuki nedenler olarak birbirinden ayrılmaktadır.⁸ Darfur göçünün nedenleri ise yukarıda geçen birinci bölümde belirtildiği üzeredir.

⁸ Abd Ali El Hafaf(1999), *Nüfus Coğrafyası*, Birinci Baskı, Dar Al-Fikr, Amman, Ürdün, s.199.

Uluslararası Göç Akımları

Uluslararası göçler, geçim kaynağı ve iş olanaklarını araştırmak için gönüllü olarak yapılan (tercihi) göç ve savaşlar gibi nedenlerle yapılan zorunlu (mecburi) göç diye iki temel akıma sahiptir. Makalede, yaşanan çatışmalar nedeniyle Darfur'dan kaçıp güvenlik ve istikrar bulunan yerlere göç etmek manasında zorunlu göç konusuna odaklanılacaktır.

1969 yılı Afrika mülteciler sözleşmesi ile ilgili 1994 yılı Tunus kreasyonunda mülteci akışı ve zorunlu göçmen intikalinin temel nedeninin silahlı çatışmalar ve etnik taassup olduğu dile getirilmiştir. Buna göre Birleşmiş Milletler'in bu sorunun çözümü için ortaya koyduğu muhtelif çabalara ve bu sorunun çözümü için birçok konferans yapılması ve kanun ve sözleşmeler ortaya konulmasına rağmen, bu belirtilen nedenlerin ve diğer bazı faktörlerin göçmen ve mültecilerin artmasına neden olduğu ve harcanan onca çabaya rağmen bu sorunun halen boyut ve etki bakımından daha da büyüyerek devam ettiği tarafımızca anlaşılmaktadır.

Uluslararası Göçü Düzenleme Yöntemleri

Darfurlu göçmenler batı ülkelerine ulaşma yolunda iki temel yöntem benimsemişlerdir.

1. Yasal göç yöntemi: Resmi yollarla ve kurumların yardımı ile yapılan göçtür.
2. Yasa dışı göç yöntemi: Maceralarla ve risklerle dolu bir şekilde uygulanan göç yöntemleridir ki bunlar;
 - a. Çoğunlukla Mısır'dan İsrail'e kara yolu üzerinden yapılan yasa dışı göç
 - b. Mısır ve Libya üzerinden Akdeniz kullanılarak Avrupa'ya yapılan yasa dışı göç.
 - c. Göçmen gençlerin Avrupalı kadınlar ile evlilik yapmaları ve sonrasında vatandaşlık hakkı kazanmaları.
 - d. Batı ülkelerine giden evlerin konteynerleri veya kargo uçaklarının ambarlarında saklanma yöntemi.

Uluslararası göçmenlerin ölüm ve kayıp istatistiklerine bakılacak olursa;

Dünya çapında kaydedilen göçmen ölümleri ve kayıp göçmenler 2016

Korunmasız grupların göçteki konumu (kadınlar ve çocuklar): Kadınlara karşı şiddetin yaygın olması, çocukların birçok sıkıntılarının bulunması, kadınların ve çocukların haklarını koruyan ve gözeten kanunların bulunmaması, zorunlu insani ihtiyaçlar nedeniyle öncelikle zarar gören gruplar kadınlar ve çocuklardır.⁹ Darfur'da yaşanan çatışmalar bölgenin nüfus haritasını değiştirmiş, ailenin esas geçimini sağlayan kadınların oranını yaklaşık %65'ten %84'e yükseltmiştir.¹⁰ Aynı zamanda kadınların barışın inşasına katılımının zayıf olduğu da not edilmektedir.

Uluslararası Hukuk, Uluslararası Toplumun Konumu ve Darfur Göçmenleri

1951 yılında imzalanan Cenevre Konvansiyonu, sığınma konusunu hükümetler tarafından diledikleri zaman verilen veya engellenen bir imtiyaz olarak değil; cinsiyet, belirli bir toplumsal grup veya siyasi görüşe sahip olması gibi nedenlerle şiddete maruz kalması nedeniyle herhangi bir kimsenin sahip olduğu bir hak olarak ele almaktadır. Öte yandan uluslararası göç konusu uluslararası birtakım konferans hukuk ve sözleşmeler düzeyinde tartışılmış ve ülkeler ve bölgesel ittifaklar tarafından uluslararası göç politikaları ele alınmıştır. Bunların örnekleri aşağıdaki gibidir;

1. Eylül 1994 tarihinde Kahire'de düzenlenen 5. Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı'nda Birleşmiş Milletler çerçevesinde bir dizi uluslararası

⁹ El-Sadik Abdullah Ahmed Muhammed(2018,Mayıs), *Çatışma bölgelerindeki çocuklar: Model olarak Darfur çocukları*, ARCHDA konferansına sunulan bildiri, Uluslararası Çatışma Alanlarında Çocukluk Konferansı, İstanbul, Türkiye.

¹⁰ Dünya Gıda Programı Raporu, Darfur'da Gıda ve Beslenme Güvenliği Acil Durumlarının Değerlendirilmesi(2004) .

nüfus konferansı düzenlenmiş ve bu konferansta özellikle de az gelişmiş ülkelerde yaşanan göç ve ilticanın nedenleri, gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere yaşanan uluslararası göç, uluslararası göçün göç alan ve göç veren ülkelerde demografik toplumsal ve iktisadi etkileri ele alınmıştır. Konferansın göçmenlerin gözetimi ve başka ülkelere iltica hakkı konusuyla ilgilendiğini görsek de araştırmacı problemin nedenleri bağlamında göç konusunun ele alınmadığını düşünmektedir. Zira sonuç olarak problemin köklerine değinilmemiş ve göçmenlerin bakımı konusu göçmen birey tarafından göç kararı alınmasının bir neticesi olarak getirilmiştir.¹¹

2. Mart 1995 tarihinde Kopenhag Sosyal Gelişim Zirvesi düzenlenmiştir. Zirvede ele alınan en önemli konular; dünya üzerindeki 25 milyonu mülteci olmak üzere 125 milyon göçmen, bu göçmenleri göçe iten nedenler, yaşa dışı göçmenlerin temel hedefi ekonomik toplumsal ve siyasi açıdan daha iyi ortamlara kaçırmaktan ibaret olan problemleri gibi konular olmuştur. Aynı şekilde uluslararası toplumun henüz daha ele almadığı problemlerden biri de göç sırasında kadın ve erkek eşitliği problemidir. Zira dünya düzeyinde 50 milyon kadın göçmen bulunmaktadır.

Darfur Göçmenlerinin Korunması ve Desteklenmesinde Örgütlerin Rolü

Bu bölümde Birleşmiş Milletler ve sivil toplum kuruluşlarının Darfur göçmen ve mültecilerinin korunması ve desteklenmesi noktasındaki rolleri ele alınacaktır. Örgütler göçmen ve mülteci sorunlarına iki açıdan bakmaktadır:

Birinci açı: Uluslararası hukuki koruma¹²: Bu açı esas olarak, ulusal hükümetlere kendi ulusal yasalarının zayıf bölümlerine karşı olan yükümlülüklerini hatırlatmaya dayanmaktadır. (Örneğin 1974 Sudan iltica yasası). Öte yandan bu ülkeler göçmen sınıflarını koruma yükümlülüğünü yerine getirme bağlamında bir takım anlaşma ve sözleşmeleri imzalamış bulunmaktadır. (Örnek olarak 1951 yılı Cenevre Sözleşmesi, 1967 yılı Afrika Birliği Örgütü Protokolü ve diğerleri). Bununla birlikte örgütler göçmen ve mülteciler ile ilgili konularda etkili olan bütün ulusal birimleri eğitmek için kurs ve çalıştaylar düzenleme noktasında hiçbir çabayı esirgememektedirler.¹³ Aynı zamanda örgütler psikolojik ve bedensel şiddet mağdurlarına psikolojik tedavi hizmetleri sunarken mağdurların yeniden

¹¹ "Uluslararası Nüfus Konferansları" (New York, "Halkla İlişkiler Bölümü, *Birleşmiş Milletler Vaka Dergisi*, Yıl 12, Sayı 2 (6/1991), ss.73-74.

¹² Unhcr Geneva(2007, Şubat), *Handbook For Emergences*, 3.baskı, s.154-450

¹³ Sağlık kuruluşları, Darfur bölgesindeki devlet sağlık bakanlıklarıyla ve Birleşmiş Milletler Nüfus

topluma katılması için çalışmaktadırlar. Hatta bundan da önemlisi örgütler profesyonel olarak insan ruhundaki psikolojik gücün yönlerini bulmaya, insanlara umut aşılama, yaşamlarını yeniden vermeye, göçmen ve mültecilerde büyük bir değişime neden olacak şekilde kendilerine güç ve destek sağlamaya çalışmışlardır.

İkinci aç: Maddi yardımlar: Uluslararası örgütler doğrudan insani yardım projelerini uygulamamakta; ancak sivil toplum kuruluşlarını, devlet kurumlarını, yerel toplumlara ve bizzat mülteci ve göçmenlerin kendilerini finanse etmektedirler.

Sudan hükûmetine bağlı kurumların göçmenlerle ilgili görevleri;

1. Sudan'da iltica hakkı sağlanması,
2. Muhtelif birimler ile koordinasyon hâlinde göçmenlere koruma sağlanması,
3. Yetkili komiserlik tarafından mültecilere hizmetlerin sunulması ve sağlanmasının gözlemlenmesi,
4. İltica olaylarından etkilenen bölgelerin kalkınma planlarının oluşturulması ve uygulanması için çalışılması,
5. İltica taleplerinin teslim alınması, sıralanması ve karar verilmesi için onaya sunulması,
6. Yetkili makamlar ile koordinasyon hâlinde ve 1951 yılı Cenevre sözleşmesi doğrultusunda mültecilerin kayıt altına alınması, tespit edilmesi, kimlik kartlarının ve seyahat belgelerinin verilmesidir.

Sudan Mülteciler Yüksek Komiserliği

Sudan'daki mültecilerle ilgilenmek için ana kanaldır. Sudan Mülteciler Yüksek Komiserliği, Sudan'da mülteci konut projelerini finanse etmekte, korunmalarını izlemekte ve yardım programlarını denetlemektedir.

Sudan mülteciler yüksek komiserliğinin zorunlu göçmenlerin durumunu ele almak için belirlediği üç seçenek bulunmaktadır:

1. Gönüllü dönüş.
2. Etkilenenleri göç veya iltica ettikleri bölgelerde yeniden yerleştirme.
3. Başka bir yere yeniden yerleştirme.

Komiserliğin Darfur hakkındaki 2017 raporu şunları içermektedir: Darfur'daki silahlı çatışmaların seviyesi hâlen gerileme kaydetmektedir.

Fonu (UNFPA) ile iş birliği içinde çalışmaktadır.

Son iki yılda bazı bölgelerde yurt içi göçmenlerin geri dönüşü konusunda istikrarlı bir eğilim görülmüştür. Darfur'un büyük bölümünde koşulların yurt içi göçmenlerin durumuna çözüm bulmaya elverişli olması beklenmektedir. Bunun karşısında geri dönen topluluklar, kamu hizmetlerine erişimde yetersizlik, zayıf altyapı ve ekonomik ve çevresel geçim sıkıntısı yaşamaktadır. Öte yandan kişisel düzeyde güvensizlik ve arazi yetersizliği sorunları bulunmaktadır.

Mısır Mülteciler Yüksek Komiserliği ve Darfur Göçmenleri

Komiserlik, Mısır'a gelen Darfurlu mültecilerin ve göçmenlerin çoğunun batı ülkelerine yeniden yerleşmeleri için yardımcı olmuştur. Mısır'da ikamet eden Darfurlu mülteciler ve göçmenler, komiserliğin 2015 yılında kendisine sunulan sığınma başvurularını reddetmişlerdir. Ayrıca sokaklarda tacize, sözlü ve fiziksel istismara maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Bir mülteci Radyo Dabanga'ya komiserliğin Darfurluların iltica taleplerini reddettiğini belirtirken, diğer bazılarının komiserliğin vaatlerinden umutsuz olduklarını söylemiş, bu durumun Mısır'daki Darfurluların birçoğunu Akdeniz'den Avrupa'ya yasa dışı göç etmeye ittiğine dikkat çekmiştir. Ayrıca Mısır'daki Sudanlı mültecilerin, mali ve ekonomik koşullar ve Mısır'daki yüksek fiyatlar nedeniyle son derece zor, insani ve sağlıklı olmayan koşullarda yaşadıklarını söylemiştir.¹⁴

Darfur mültecilerinin ve göçmenlerinin Mısır'a entegrasyonu ile ilgili olarak; mülteci komiserliği "entegrasyonu" "mültecilerin yeni ulusal toplumun sosyal ve ekonomik yaşamına girme süreci" şeklinde tanımlamaktadır. Entegrasyon, vatandaşlığa geçiş ve vatandaşlık ile sonuçlanır. Mısır'da mültecilere ve göçmenlere hoşgörü gösterilmesine ve ev sahibi toplum içine yerleşmelerine izin verilmesine rağmen gerek ev sahibi hükûmet açısından gerekse Darfurlu mültecileri ve göçmenler açısından tercih edilen çözüm yeniden yerleştirmedir.

Darfurlu Mülteciler ve Göçmenler İçin Üçüncü Bir Ülkede Yeniden Yerleştirme Programı

Geçtiğimiz yıllarda mülteci ve göçmenlerin durumunu incelemek için düzenlenen sayısız konferansa, uluslararası ve bölgesel yönetmeliklerde yer alan yasalara ve uluslararası toplumun ülke düzeyinde bu tür bir çözümü kabul etmesine rağmen; pratik uygulama hâlâ bu devletlerin

¹⁴ İnternet, Radyo Dabanga, Hollanda, 9 Eylül 2016.

yasaları çerçevesinde, devletlerin iç yasalarının kısıtlamalarına tabidir ve bahsettiğimiz kısıtlamaların bir sonucu olarak programın mültecilere ve göçmenlere, özellikle Afrikalılara karşı uygulanmasında bir miktar katılık bulunmaktadır. Yeniden yerleştirme programının son derece sınırlı sayıda kaldığına işaret eden tablo aşağıda gösterilmektedir.

Geçtiğimiz yıllarda üçüncü bir ülkede yerleştirme programı çerçevesinde; 2003 ve 2018 yılları arasında Mısır'da bulunan ve üçüncü bir ülkede yerleştirme programının kapsadığı (Darfurlular da dâhil olmak üzere) Sudanlı mültecilerin sayısı 18000 mülteci civarına ulaşmıştır.

Birleşmiş Milletler programının birkaç yıl boyunca kesintiye uğradığı ve programa olan talebin son yıllarda arttığı görülmektedir. Bunun nedeni ise göçmen alan ülkelerin bazen bunu kabul etmesi bazen ise reddetmesidir. Darfurlu mültecilerin gönüllü geri dönüşünün Darfur'da büyük oranda barış getirmeye başladığı yıl, mülteciler yüksek komiserliği tarafından yönetilen uluslararası toplum üzerindeki ezici düşünce, onları üçüncü bir ülkeye yerleştirme fırsatlarını tartışmak yerine ülkelerine geri döndürmek için çalışmaya başlamıştır.

Darfurlu Mülteci ve Göçmenler İçin Bir Geçiş Ülkesi Olarak Mısır Cumhuriyeti

Tarih boyunca Mısır çok kültürlü bir küresel merkez olması itibariyle dünyanın her bölgesinden çeşitli ve çok sayıda insanın çekim odağı olmuştur. Mısır'a mülteci akını geçtiğimiz yüzyılın sonlarında Afrika kıtasında özellikle de Sudan'daki savaşlar sonucunda başlamıştır. Mısır'ı en cazip yer hâline getiren en önemli unsur gerek mülteci komiserliği gerekse Kanada, Avustralya, ABD, İngiltere, Hollanda ve diğer bazı ülkeler için tanınan özel finansman programları aracılığıyla, dünyanın en büyük yeniden yerleşim programlarından birinin varlığıdır.

Birçok batı ülkesinde Darfur diasporasının bulunması ile birlikte yeniden yerleştirme programı batıda yaşam koşullarının iyileştirilmesi savaşta ve güvensizlik ortamından kaçış için bir teşvik teşkil etmektedir.

Darfur mültecileri ve göçmenleri, aşağıdakiler de dâhil olmak üzere olası tüm göç yollarını araştırmaktadırlar;

1. Avustralya büyükelçiliği aracılığıyla yerleştirme programını finanse etmek için özel sektörü kullanmak,
2. Kanada programı aracılığıyla aile birleşimi planları,
3. İsrail veya Libya'ya ve oradan Avrupa'ya kaçmak için kaçakçıların kullanılmasıdır.

Uluslararası Göç Örgütü Sudan Ofisi

Örgütün Sudan Ofisi 2000 yılında açılmıştır. Örgüt düzenli ve insani göçün göçmen ve toplumu ifade ettiği ilkesine bağlı kalmaktadır. Uluslararası ve temel göç örgütü olması itibarıyla uluslararası göç örgütü uluslararası toplumdaki ortakları ile birlikte aşağıdaki hedefler için çalışmaktadır:

1. Göçmenlerin haysiyetini ve refahını desteklemek,
2. Göçmen idaresinin pratik zorluklarla yüzleşmesine yardımcı olmak,
3. Göçmenlik konularında farkındalığın artırılması,
4. Göç yoluyla sosyal ve ekonomik kalkınmanın teşvik edilmesidir.

Darfur'a yönelik uluslararası ilgiye yanıt olarak 2004 yılında Sudan Dışişleri Bakanlığı ile Birleşmiş Milletler ve göç örgütü arasında bir iş birliği mutabakatı imzalanmıştır. Bu mutabakatta Darfur'dan göç eden göçmenlerin geriye dönmesi ve yeniden yerleştirilmeleri için koruma sistemi ve koordinasyon mekanizması belirlenmiş, bu çerçevede örgüt Darfur'da Niyala, Faşir ve Cenine'de olmak üzere üç ofis açmıştır. Ardından göçmenlerin korunması sürdürülebilir dönüşün sağlanması, çatışmalardan etkilenen grupların yerleşmesi, göç olaylarını yönetmek, kalıcı barışı sağlamak ve koşulları doğal hâline döndürmek için hükümet olanaklarının oluşturulması gibi amaçlarla örgüt programı tasarlanmıştır.

Göç örgütü yasa dışı Sudanlı göçmen ve mültecilerin ya da farklı sebeplerle göç yolunda kalmış olanların gönüllü bir şekilde Sudan'a dönmeyi seçerek dönmelerini, Sudan'a yerleşmelerini ve uyum sağlamalarını desteklemektedir. 2006 yılından bu yana örgüt yaklaşık 46 bin Sudanlıya Sudan içerisindeki asıl yurtlarına kendi istekleriyle dönmeleri konusunda destek sağlamıştır. 2015 yılında ise örgüt 260 Sudanlıya 16 Batı veya Asya ülkesinden gönüllü yurda dönüş programı çerçevesinde destek sunmuştur.

Örgüt tarafından gerçekleştirilen yeniden yerleştirme programı; yeniden yerleştirme talep edenler ile röportajlar düzenlenmesini, kültürel kurslar düzenlenmesini, ikamet ettikleri yerden havalimanlarına taşıma ve sağlık raporu çıkartılması gibi hizmetler verilmesini kapsamaktadır.

Yeniden Yerleştirme Programlarının Etkin Olabilmesi İçin Pratik Hususlar

Uluslararası Göç Örgütü (IOM), yeniden yerleşim planlarının türü, hedef ülke veya bu çerçevede yardım alan mültecilerin türü ne olursa olsun, yeniden yerleşim programlarının oluşturulması sırasında dikkate alınması gereken bazı önemli unsurlar bulunduğunu ifade etmemektedir. Yeniden

yerleştirme, uluslararası koruma için uluslararası bir araçtır ve dünyanın savunmasız insanları için sürdürülebilir bir çözümdür. Yeni bir hayata başlamak isteyen biri için, özellikle de evi, yurdu veya ülkesi hakkında söyleyecek bir şeyleri yoksa, gerçek bir umut ve fırsat sunmaktadır. Yeniden yerleştirilen insan sayısında yıllık olarak düzenli bir artış söz konusudur. Başarılı yeniden yerleştirme programları, korumanın önemli bir itici güç olduğu mülteci temelli programlardır. Bu ise, yeniden yerleştirme programlarının, ikamet yerlerinden ayrılmadan önce ve yeniden yerleşim ülkesine geldikten sonra mültecilere verilen bir dizi hizmeti içermesi gerektiği anlamına gelmektedir. Ayrıca, yeniden yerleştirme sürecinin her aşamasında mültecileri ve benzeri göçmenleri destekleyecek şekilde tasarlanmalı ve uygulanmalıdır. Diğer yandan, yeniden yerleştirme ülkesinin güvenliği için ikamet yerinden ayrılış öncesi sağlık değerlendirmeleri yapılmaktadır. Yeniden yerleştirme programının merkezinde, hareket hâlindeyken mültecilerin güvenliğini ve haysiyetini korumaya odaklanılmaktadır. Çoğu mülteci seyahat deneyiminden yoksundur ve daha önce havada seyahat etmemiştir. Bu nedenle seyahate hazırlanırken, transit seyahat sırasında ve nihai varış noktalarına vardıklarında resmi prosedürler üzerinden yollarına devam edebilmek için önemli miktarda yardıma ihtiyaçları olabilmektedir.¹⁵

Göçün desteklenmesi Sudan'da gelişim anlamına gelmektedir. Örgüt, su idaresi, eğitim, kurumsal yönetim, proje yönetimi, insan kaçakçılığı ve kaçakçılıkla mücadele, bilgi ve eğitim gibi alanların desteklenmesi için uygun vatandaşların geçici iade programı kapsamında; diasporada bulunan Sudanlıları Sudan'daki gelişmeyi desteklemek için bilgilerini ulusal kurum ve kuruluşlara aktarma konusunda görevlendirmektedir.

Güvenlik ve Yeniden Yerleşim Uygulamaları

Terörizm tehdidinin kaynakları hakkında yaygın yanlış anlaşılımlar bulunmaktadır. Bu durum, mülteci yerleştirme uygulamalarında açıkça görülmektedir. Çünkü bazı insanlar mültecileri güvenlik açısından ulus ötesi suçlulardan teröristlere kadar çeşitli kategorilerde sınıflandırma eğilimindedirler. Mültecilerin korunmasının haddi zatında uluslararası hukukta öngörülen bir konu olmasına rağmen, mültecilerin yeniden yerleştirilmesi, yerleştirmeyi yapan ülkenin isteklerine bağlı durumdadır. 11 Eylül olaylarından bu yana, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'daki

¹⁵ William Lacey Song(2017, Şubat), *Uluslararası Göç Örgütü Genel Müdürü, Etkili Yeniden Yerleşim Programları için Pratik Hususlar, Zorunlu Göç İncelemesi, Sayı 54, s.4-5.*

ülkeleri yeniden yerleştirilen adaylarının seçimi sürecinde güvenlik riski yönetimi uygulamalarını sıkılaştırmış bulunmaktadır.¹⁶

Darfur Göçmenlerinin Haritası

Avrupa Birliği ve Darfur Göçmenleri

Birleşmiş Milletler raporunda belirtildiğine göre, seksenli yılların sonlarında uluslararası göç eğilimleri bir atılım yapmıştır. Yine rapora göre Avrupa Birliğinde 13 milyondan fazla yabancı vatandaş olduğu ve bunların yaklaşık %60'ının birlik dışındaki ülkelerin vatandaşları olduğu tahmin edilmektedir.¹⁷ Avrupa-Akdeniz konferansı 1995 yılında Barselona'da (İspanya) yapılmış olup, Barselona bildirisini hem yasal hem de yasa dışı göç konusunu ele almıştır¹⁸.

Avrupa Birliği gerek kitlesel sürgün gerekse tehcir nedeniyle yasa dışı göçle mücadele için diğer ülkelerle iş birliği çağrısında bulunmaktadır (Avrupa Birliği, Darfur üzerinden Libya'ya ve oradan Avrupa'ya yasa dışı göçü önlemek için Sudan'ın hızlı destek kuvvetleri ile iş birliği yapmaktadır).

Göç ister yasal ister yasa dışı olsun, Avrupa'nın bu konuyu ele alma algısı, Avrupa Birliği düzeyinde Afrika'nın göç veren ülkelerini dikkatle uyaracak şekilde kapsamlı bir yüzleşmedir. Göç olgusuna politik, ekonomik, sosyal ve kültürel bağlamında bakıldığında ve sonuçlara bakmak yerine gerçek nedenlerin çözümüne ulaşmaya çalışıldığında, Avrupalılar göçmenlik yasalarını ihlal etse bile, yasal olarak yerleşik göçmenleri herhangi bir hata yaptıklarında sınır dışı etmeyi tercih etmektedirler.

Almanya'nın genel olarak göçmenlere yönelik politikası noktasında; Alman "Bear Taslmann" vakfı için hakkında yürütülen bir çalışmada, Almanya'nın iş gücü piyasası arzını ve sosyal hizmet mekanizmasını korumak için 2050 yılına kadar her yıl yarım milyondan fazla göçmene ihtiyacı bulunduğu sonucuna varılmıştır. Ancak bir mültecinin bir üretici ve ekonomi destekçisine dönüşebilmesi için öncelikle entegrasyon sürecini tamamlaması gerekmektedir. Buradaki ekonomik zorluk ise entegrasyonun finansal açıdan pahalı olmasında saklı bulunmaktadır. Raporlar, geçen yıl mültecilerin Berlin'e 22 milyar Euro'ya mal olduğunu göstermektedir.

¹⁶ Shushana Fine(2017, Şubat), *Güvenlik ve Yeniden Yerleşim Uygulamaları, Zorunlu Göç İncelemesi*, No. 54, ss.53-55.

¹⁷ "Uluslararası Nüfus Konferansları" (New York, "Halkla İlişkiler Bölümü, *Birleşmiş Milletler Vaka Dergisi*, Yıl 12, Sayı 2 (6/1991), ss.73-74.

¹⁸ Barcelona Declaration For The Partnership Between Europe- Mediterranean Countries, (Spain: European Union Press(1995), s. 27.

Yine raporlar mültecilerin öncelikli kabul merkezinde her sığınmacının ayda 135 Euro cep harçlığı aldığını ortaya koymaktadır. Alman devleti bunun yanında başka hizmetler de sunmaktadır. Mülteciler, öncelikli kabul merkezinden ayrıldıktan sonra finansal yardımlar 345 Euro'ya ulaşmaktadır. Devlet mültecilerin konut kirası, eğitim ve sağlık gibi diğer masraflarını üstlenmektedir.¹⁹

Amerika Birleşik Devletleri ve Darfur Göçmenleri

Amerika Birleşik Devletleri'nin göç politikasına bakacak olursak; 1882 tarihli göç yasası, Amerika Birleşik Devletleri göç politikası tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu noktadan itibaren kongre, göç ve göçmenlere yeni kısıtlamalar getiren bir dizi yasayı geçirmeye başlamıştır. Kongre tarafından yapılan tüm bu kısıtlamalar nitelikli kısıtlamalardır. Kongre'nin yabancı göçü kısıtlama politikasında yeni bir aşama başlatmak ve Amerika Birleşik Devletleri'nin zulüm için bir sığınak ve geniş ulusların inşasını hızlandıran bir faktör olması nedeniyle kurucu babalar olarak adlandırılan Amerika'da göçmenlere açık kapıları ciddi şekilde kapatmak için tarihinde ilk kez göçmenlerin oranını %3 olarak kısıtlayan bir yasa çıkarmasının birçok nedeni bulunmaktadır. Şu anda ABD göçmenlik makamları Amerika'nın etnik çeşitliliğini korumak için, yerleştirme ve yeniden yerleştirme göçmen programlarına ek olarak, seçme göçmenlik programı takip etmekte olup bu program Amerika Birleşik Devletleri'nde entegrasyon için yeni bir çerçeve oluşturmuştur. Ancak Amerika'nın yeniden yerleşim politikasına dâhil olma algısı ile mülteciler arasındaki entegrasyon algıları arasında bir kopukluk söz konusudur. Entegrasyon, yeniden yerleşen mültecilerin kendi hayatlarını kurmaları ve yeni toplumlarında başarılı olmaları konusunda karşılaştıkları temel zorluklardan biridir. 1980 yılı mülteci kanunu uyarınca kurulan Amerikan yeniden yerleşim sistemi, başarılı entegrasyon ve yeniden yerleşim göstergelerinin tanımını sunmaktadır. Bununla birlikte mevcut yeniden yerleşim sistemi sonunda bazı mülteciler terk etmekte ve belki de birçoğu yeniden yerleşimden sonra uzun süre acı çekmektedir. Sistem içerisinde mültecilerin acılarını, kalıcı yoksulluklarını, birçok mülteci toplumunun yaşadığı düşük gelirleri ve bazı yeniden yerleştirilmiş mülteciler arasında hayal kırıklığı ve tecrit hikâyelerini içermektedir.²⁰

¹⁹ Mahmut El Danao(2018, Temmuz), Almanya'nın Yılda Yarım Milyondan Fazla Göçmene İhtiyacı Var, *Göçmenlik Ufukları Dergisi*, Hartum, Sayı 19, s.79.

²⁰ Catherine Tyson, Şubat 2017, *ABD'de Yeni Bir Entegrasyon Çerçevesine Doğru, Zorunlu Göç İncelemesi*, Sayı 54, ss.48-49.

İsrail ve Darfur Göçmenleri

İsrail, Afrika'daki artan rolü sayesinde Arap sorunlarına Afrika'nın desteğini zayıflatmaya ve Afrika'da kamuoyunu kendi lehine kazanmaya çalışmaktadır. İsrail ve Yahudiler soykırımın desteklenmesi ve Darfur bölgesindeki isyancıların güçlendirilmesinde büyük rol oynamışlardır. Amerika ve Avrupa'daki Yahudi toplulukları Darfur sorununun İsrail Yahudi sorunu olduğunu söyleyerek üyelerine broşür dağıtmışlardır.

Son yıllarda İsrail'e sızan Sudanlıların sayısı yaklaşık on bine ulaşmış olup, bunlar içerisinde Darfurluların yüzdesi yaklaşık %53 iken, geri kalanlar ise Sudan'ın farklı bölgelerine dağılmış bulunmaktadır. Yaklaşık on yıl kadar İsrail'de kalan ve sonrasında Sudan'a dönen Darfurlu biriyle yapılan bir röportajda Darfurlu göçmen, İsrail nüfus ve göç idaresinin kendisine iki yıl önce Darfur'dan gelen herhangi bir sığınmacının bir Arap kabilesine bağlı olmaması şartıyla İsrail'de otomatik olarak sığınma hakkı olduğunu söylediğini ifade etmiştir²¹. Anlattığına göre yasa dışı göç kendisine yaklaşık bin dolara mal olmuş ve Sudan'dan İsrail'e karadan yolculuğu yaklaşık sekiz gün sürmüştür.

Darfurluların Göçünün Sonuçları

Uluslararası göç olgusu, göç alan, göç veren ve transit ülkeler için büyük bir sorun teşkil etmektedir. Bu sorunlar, bu olgunun politik, ekonomik, sosyal, güvenlik ve sağlık etkilerinde yaşamın tüm yönlerine yansımalarında tüm boyutlarıyla ortaya çıkmıştır.

Siyasi Etkiler

1. Bilindiği gibi Darfur sorunu ilk etapta siyasi bir sorun olup tüm ülkeler için endişe verici bir durum hâline gelen etkilerin başında gelmektedir. Yüz binlerce insanın akışının ardında yatan tehlikeler, siyasi ilişkileri etkilemekte ve politik, sosyal ve ekonomik güvenliği tehdit etmektedir.
2. Göçmenlere uygulanan tercihli muamele, göç alan ve göç veren ülkeler arasında güç ve siyasi ilişkilerin derinliği esasına göre gerçekleşmektedir.
3. Darfur çatışması, bölgedeki göçmenlerin ve mültecilerin siyasi farkındalığının artmasına katkıda bulunmuştur.

²¹ İsrail'de yaklaşık on yıl kalan ve sonunda Sudan, Omdurman' a dönen bir Darfurlu ile röportaj, 6/11/2019.

4. Etnik sorunlar ve beyazların renklilerden daha üstün olduğunu düşündükleri ırk ayrımcılığı nedeniyle göçmenler ayrı olarak yaşamaya çalışmakta ve bu durum renk bariyeri olarak adlandırılan durumu ortaya çıkarmaktadır. Öte yandan Avrupa'da göçmenlere karşı ırkçılık dalgası tırmanmaya başlamış ve her şeyde göçmenler suçlanmaya başlamıştır.
5. Toplumsal algı sorunları ortaya çıkmıştır (Örneğin devletin genel kaynaklarını tüketmek, uyuşturucu, terörizm vb.). Aşırı sağcı partiler ise kendi lehlerine siyasi ve seçim kazanımları elde etmek için bu nefretten faydalanmaktadırlar.

Ekonomik Etkiler

1. Küresel olarak geniş çerçevesiyle göç, artık sadece insanların ve ekonomik toplumların istek ve ihtiyaçları tarafından yönlendirilen rastgele bir insan olgusu değildir. Aksine bu kavram göç kavramının gelişmesiyle daha organize, karmaşık ve rekabetçi olmuş, hatta göç bir sanat ve endüstri hâline gelmiştir.
2. Uluslararası göç, göç alan ülkelerdeki doğal kaynak yatırımlarını etkilemekte ve yeni iş gücü kazanım kaynağı sayılmaktadır. Çünkü göçmenler ağırlıklı olarak üretken ve çalışma çağındaki erkeklerden oluşmaktadır. Aynı zamanda uluslararası göç kalkınma sürecini etkilemekte ve etkilenmektedir. Göçmen bireylerin tüm kategorilerini kapsayan kalkınma planlarının eşlik etmediği göç, işsizliğe ve göçmenler için düşük yaşam standardına neden olmaktadır.
3. Göçün birçok avantajı bulunmaktadır. Maddi yönüne ek olarak, değişen stil ve davranış, teknoloji transferi, farklı deneyimler vb. birtakım faydaları da vardır.
4. Göç, konut ve kamu tesisleri üzerinde muhtelif sosyal koşulların ve baskıların oluşmasını etkilemektedir.
5. Göçmenler üretkenliklerini zedeleyen bir takım psikolojik ve sosyal zorluklar yaşamaktadırlar.
6. Göç, göçmenin ekonomik durumunu ve genel olarak koşullarını iyileştirir.
7. Göçün olumsuz etkilerinden biri de yirmili ve ellili yaşlar arasındaki yetkin ve nitelikli kimselerin göç ederek Darfur'dan ayrılmaları nedeniyle ülke en önemli insan kaynaklarını kaybetmiştir.

Sosyal ve Kültürel Etkiler

1. Sürdürülebilir istikrar ile öne çıkan toplumlarda (Darfur topluluğu gibi) bireylerin bir yerden başka bir yere hareket etmesi en önemli sosyal bağları koparır ve göç sosyal dokunun bozulmasına neden olur.
2. Darfur göçmeni, sosyal çevresinden farklı birçok kültür, gelenek ve sosyal yön ile karşı karşıya kalmakta ve bu durum göçmende bir medeniyet şokuna neden olmaktadır. Bazı toplumlarda birleşim ve kültürel, sosyal, hanedan ve hatta dilsel heterojenlik problemi göçün ilk getirisiidir.
3. Savaşın dehşeti sonucunda Darfur göçmenlerinin acı deneyimlerinin psikolojik etkileri ve kötü anıları bulunmaktadır.
4. Göçün birçok problemi bulunmaktadır. Göçmenler, Amerika Birleşik Devletleri'nde siyah ve beyaz sorunu gibi ırk ayrımcılığına maruz kalabilirler.
5. Darfur göçmenlerinin ve diğer göçmenlerin batıya mısır, Libya ve diğer transit ülkelerinden göç akışının bir sonucu olarak, bu toplumlar üzerindeki bazı sosyal etkiler; bazı sosyal sorunlara yansımıştır.
6. Göçmenler heterojen gruplardır. Son dönemde daha da büyük endişe kaynağı hâline gelen konu ise kadın ve çocukların göçü uluslararası göçe katılmasında ortaya çıkmaktadır.

Güvenlik Etkileri

1. Batı'ya göç olgusu, terörizm, şiddet, uyuşturucu kaçakçılığı, insan kaçakçılığı ve kadın ve çocukların cinsel sömürüsü gibi birçok sorunla ilgili bulunmaktadır. 11 Eylül olayları sonrasında güvenlik sorunları derinleşmiş, Madrid ve Londra'da bombalamalar yaşanmış, bunlar batıda güvenlik endişelerine neden olmuştur.
2. Yasa dışı göç olgusu, insan kaçakçılığı çeteleri, kalpazanlık, uyuşturucu kaçakçılığı, hırsızlık ve fuhuş gibi vatandaş ve devlet için güvensizliğe ve tehdiye neden olan birçok suç eyleminin ortaya çıkmasına ve yayılmasına neden olmuştur.

Sağlık Etkileri

1. Göçmenlerin göç sırasında maruz kaldığı pek çok sağlık problemi bulunmaktadır. Göçmenlerin taşıdıkları hastalıklar ve göç sırasında maruz kaldıkları hastalıklar transit ülkelerde ve göç alan ülkelerde olumsuz

sağlık etkilerine neden olmaktadır. Bu durum sıtma, Hepatit C, AIDS ve tüberküloz gibi birçok ciddi hastalığın yayılmasına yol açmaktadır.

2. Risk, göçmenin bulaşıcı bir hastalık veya ölümcül bir hastalığa maruz kalması ve kendileri ile ilgilenen herkes için tehlike oluşturmasında saklı bulunmaktadır.

Sonuç

Bu makale, bölgedeki insanî krizden sonra Darfur göçmenleri olgusunu ele almakta ve temelde batı ülkelerindeki Darfur göçmenlerine ve karşılaştıkları zorluklara odaklanmıştır. Makalede batı ülkelerindeki Darfur göçmenleri hakkında veri bulunmaması nedeniyle Darfur göçmenlerinin demografik, sosyoekonomik ve ekonomik özellikleri ele alınmamıştır. Göç küresel bir olgu hâline gelmiş olup, tüm çabalar koordine edilmeli ve ekonomik, sosyal, politik ve insani meselelerle ilişkilendirilmelidir. Göç, tüm gelişmekte olan ülkelerde nüfusun değişmesine neden olmuştur. Darfur krizi, zorunlu göçe yol açan insani bir felakete neden olmuştur. Darfur göçmenleri topraklarını, çiftliklerini, paralarını, mülklerini ve tarihlerini geride bıraktılar ve fakirleştiler, üretken insanlardan destek ve yardımlara dayanan topraksız insanlara dönüştüler. Kadınlar, aile ihtiyaçlarını karşılamada birincil ortak olduklarından, insan güvenliğini, özellikle ekonomik güvenliği sağlamanın temelidir. Darfur çatışması, kadınların ve çocukların güvenliği için bir tehdit teşkil etmiştir. Kadınların barışın inşasına katılımı halen daha zayıftır ve Darfur kadınlarının çatışma ve sonrasında barışın inşasına nasıl katılabileceğini çerçeveleyen metodoloji ve sağlam bir bilimsel çerçeve bulunmamaktadır. Göçmen toplumlar değişime açıktır. İhtiyaç duyulan şey, bu toplumlardaki değişimle mücadele etmek için uygun yaklaşımı seçmektir. Göçmenlerin hayatı her açıdan değişmiş ve konuları anlayışları yükselmiştir. Daha önce çevirmenler aracılığıyla kendilerine aktarılan bilgiler yerine sığındıkları ya da göç ettikleri ülkelerin dillerinde (İngilizce, Fransızca vb.) ustalaştılar. Diaspora ülkelerinin kültürünü tanımış, yeni toplumlarla tanışmış, onlardan bir şeyler öğrenmiş ve onlarla sosyal ilişkiler kurmuşlardır. Uluslararası toplumun Darfur göçmenlerini koruma ve onlara yardım etme boyutu gereksizdir. Sivil toplum kuruluşları Darfur göçmenlerinin gıda, sağlık kültürü ve diaspora kültürü hakkında bilgi sahibi olmalarına yardımcı olmuştur. Göç ve kalkınma yolundaki yeri hakkında net bir görüş söz konusu değildir. Genel olarak göçle ilgili çalışmaların çoğalmasıyla birlikte, ülkeler, göç yönetimi ve göçün yolları, getirisi ve sonuçlarını değerlendirmek için gerekli istatistiği ve bilgileri sağlayacak bir veri bankasına muhtaç durumdadırlar.

Tavsiyeler

Darfur çatışmasının barışçıl yollarla çözümüne ve bölgedeki tüm sorun ve problemlerin ortadan kaldırılmasına odaklanılması. Çünkü barışı ve istikrarı bölgeye geri döndürmenin çözüm anahtarı budur. Uluslararası göç olgusunu çözmek için uluslararası, bölgesel ve ulusal çabaların tümünün koordine edilmesi, mülteci ve göçmen konularıyla ilgilenen kuruluşların rolünü kolaylaştırmak ve etkinleştirmek, Darfurlu kadınları güçlendirmek, insani güvenliklerini sağlamak ve Darfurlu çocukların haklarını gözetmek, kadınların barışın inşasına ve tüm barış çabalarına katılmalarını sağlamak gerekmektedir. Göçmenlere yerli kültürleriyle güçlü bağlarını koruma fırsatı vermek, eğitim ve bilgilendirme suretiyle ev sahibi topluluğun göçmenlerin problemleri ve kültürleri hakkında farkındalıklarını artırmak, İslam ve batı medeniyetleri arasında iletişim ve tanışmayı sağlamak, göçmenlere fayda sağlayan ve genel olarak Darfur ve Sudan'ı geliştiren organize, güvenli ve sorumlu göçü yönetmek için bir sistem kurmak, dış göç konusu ile ilgili araştırma ve bilimsel çalışmaları teşvik etmek ve planlamak, göç yönetimi ve göçün yolları, getirisi ve sonuçlarını değerlendirmek için gerekli istatistiği ve bilgileri sağlayacak bir veri bankası oluşturmaktır.

KAYNAKÇA

- Arap Devletleri Birliği, Sosyal Hizmet Bölümü(1982), *Sosyal Gelişim ve İlgili Bilimler Terimleri Sözlüğü*, Birinci Bölüm, Tunus.

Röportajlar

- Dr. Al Ticiani Muhammed Sisi ile Röportaj, Darfur Geçiş Kurumu Eski Başkanı, Hortum Sahili Kanuri'de Bulunan Evinde, 5/6/2019.

Kitaplar

- Ahmet Muhammed Şicaeddin ve Diğerleri(2001), *Demografinin Temelleri, Yöntemler Ve Uygulamalar*, Nüfus Eğitimi ve Araştırmaları Merkezi (Sana'a Üniversitesi), Birleşmiş Milletler Yemen'deki Nüfus Faaliyetleri Fonu.
- Abd Ali El Hafaf(1999), *Nüfus Coğrafyası*, Birinci Baskı, Dar Al-Fikr, Amman, Ürdün.
- Dr. Ahmed El Zeyn Muhammed(2008), *Kanunsuzluktan Sosyal Barışa Darfur*, Kamu Yönetimi ve Federal Yönetişim Araştırmaları Enstitüsü, Hartum Üniversitesi.
- Dr. Menal El Malik Hüseyin Abdunnasır(2014, Mart) *Uluslararası İltica Hakkı Hukuk Örgütü (Darfur Vaka Çalışması)*, El-Masbah Matbaası, Sayı 173/2014

Dergiler, süreli yayınlar ve raporlar

- “Uluslararası Nüfus Konferansları” (New York, “Halkla İlişkiler Bölümü, *Birleşmiş Milletler Vaka Dergisi*, Yıl 12, Sayı 2, 6/1991).”
- Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Öncesi Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin Raporu, 12 Ocak 2009
- Uluslararası Göç Örgütü Raporu (2019).
- Birleşmiş Milletler Mülteci Raporu (2005).
- Dünya Gıda Programı Raporu, Darfur'da Gıda ve Beslenme Güvenliği Acil Durumlarının Değerlendirilmesi (2004).
- Catherine Tyson(2017, Şubat), *ABD'de Yeni Bir Entegrasyon Çerçevesine Doğru, Zorunlu Göç İncelemesi*, sayı 54.
- Mahmut El Danao(2018, Temmuz), Almanya'nın Yılda Yarım Milyondan Fazla Göçmene İhtiyacı Var, *Göçmenlik Ufukları Dergisi*, Hartum, Sayı 19.
- William Lacey Song(2017,Şubat), *Uluslararası Göç Örgütü Genel Müdürü, Etkili Yeniden Yerleşim Programları İçin Pratik Hususlar, Zorunlu Göç İncelemesi*, Sayı 54.

Yabancı kaynaklar

U.n. Multilingual Demographic Dictionary English – Section-» Department Of Economics And Social Affairs Population Studies». N.y.

Barcelona Declaration For The Partnership Between Europe- Mediterranean Countries, (Spain: European Union Press(1995).

Unhcr Geneva(2007, February), Handbook For Emergences, 3.baskı.

DİASPORA-ANA VATAN İLİŞKİSİNİN TERSİNE BEYİN GÖÇÜ ÜZERİNE ETKİSİ: ALMANYA'DAKİ TÜRK BİLİM İNSANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Atakan Durmaz*

Giriş

İletişim ve telekomünikasyon teknolojilerindeki gelişmeler ve ulaşım maliyetlerinin düşmesi göçmenlerin ana vatanlarıyla ilişkilerini geliştirmiştir. Bu gelişme 1970 ve 1980'lerde mevcut olan beyin göçüne olumsuz bakış açısının 1990'lardan beri değişmesine neden olmuştur (Johnson ve Regets, 1998; Meyer, 2001). Göçmenlerin ana vatanlarıyla ilişkilerindeki güçlenme, göç edilen ülkede kazanılan bilgi, beceri ve deneyimlerin göç veren ülkelerin ekonomik kalkınmasında kullanılabileceği fikrini getirmiştir. Bu dönemde yapılan çalışmalar göçün göç veren ülkelerin ekonomik kalkınmasına etkilerine odaklanmıştır. Bu dönemde göçmenlerin sevklerinin göçmen ülkelerin ekonomik büyümesi için önemli bir dış kaynak kaynağı olabileceği ve göçmenlerin ülkeleri ile ana vatanları arasında köprü görevi görebilecekleri en tartışmalı konulardan biridir (Portes, 2001; Adams 2003; Vertovec, 2004; de Haas, 2005; Agunias, 2006). Aynı zamanda bazı gelişmekte olan ülkeler yurt dışındaki nüfusun geri dönüşü için çeşitli teşvik politikaları uygulamışlardır. Tersine beyin göçünü teşvik etmede başarılı ülke örnekleri "faydalı beyin göçü" kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Yoon,

* Samsun 19 Mayıs Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Öğretim Üyesi, Türkiye

1992:5). Faydalı beyin göçü göçmenler ile ana vatanda yerleşikler arasında bir etkileşimin sonucudur. Meyer ve Brown'un (1999) çalışmalarında diaspora networklerinin ana ülke tarafından hedeflenen ekonomik büyümeye ulaşmada önemli bir katkıda bulunduğunu görülmektedir. Kapur' un (2001) çalışmasına göre Çin ve Hindistan gibi büyük nüfuslu ülkelerin diasporalarından daha fazla yararlandığı bulgusuna ulaşmışlardır. Bulgular tüm gelişmekte olan ülkeleri diaspora ağlarından etkin olarak yararlanamadığını göstermektedir. Bununla birlikte, literatürdeki çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde, diasporadaki araştırmacıların iki ülke arasında işlevsel bir köprü oluşturdukları söylenebilir, çünkü diaspora mensupları iki ülkenin eğitim sistemleri, bürokratik yapılar, siyasi durum, siyasilerin yaklaşımları ve kültürel farklılıklar hakkında bilgi sahibidirler (Lowell ve Gerova, 2004; de Haas, 2006; Seguin ve ark. 2006; Katseli ve ark. 2006).

Bu doğrultuda yapılan bazı çalışmalar, uluslararası göç ve beşerî sermaye hareketliliğinin göç veren ülkelerin bilimsel ve teknolojik kapasitelerinde artışa yol açtığını göstermektedir (Saxenian, 2005; 2006; Agunias ve Newland, 2007; Wickramasekara, 2011; Tejada ve ark. , 2013). Vasıflı göçmenlerin ana vatanlarına katkısı ile ilgili son çalışmalar "Bilimsel Diaspora" adlı yeni bir aktörü ortaya çıkarmaktadır. (Barre ve diğerleri, 2003; Seguin ve ark., 2006; Tejada ve Bolay, 2010). Bu çalışmalarda yurt dışında yaşayan ve ana vatanlarının veya bölgelerinin, özellikle bilim, teknoloji ve eğitim alanlarında gelişmesine katkıda bulunmayı amaçlayan topluluklar olarak tanımlanan bilim adamları ve mühendislerden müteşekkil olan bilimsel diasporalar, bilgi dolaşımının gerçekleşmesini sağlayan aktörler olarak görülmektedir (Foray, 2004; Seguin ve ark., 2006; Tejada, 2012).

Belirtilen çerçevede hazırlanan çalışmanın amacı, en çok Türk ve / veya Türk kökenli ülke olan Almanya'da yaşayan Türk Diasporasındaki bilim insanlarının fikri (beşerî sermaye) tersine beyin göçü olasılığını belirleyen etkenleri ortaya koymaktır.

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Girişi takip eden ikinci bölümde diasporanın ana ülkenin beşerî sermayesine katkıda bulunan teorik ve uygulamalı literatür tanıtılmaktadır. Üçüncü bölüm çalışmada kullanılan yöntembilim ve veri analizi hakkında bir tartışma sunmaktadır. Sonuçlar dördüncü bölümde sunulmuştur.

Literatür Taraması

Göç üzerine yoğunlaşan bazı çalışmalar, uluslararası göç olgusunu göç veren ülke için olumsuz bir durum ve göç alan ülkeler açısından olumlu bir durum olarak tanımlamış ve bu durumu göç alan ülkenin kazandığı menşe ülkenin ise kaybettiği bir olgu olarak görmüşlerdir (Nakosteen ve Zimmer, 1980; Lowell, 2002). Bazı çalışmalar bu konuyu daha küresel olarak değerlendirmiş ve ana vatanında veya göç ettiği ülkede geride kalan beşeri sermayenin teknik ekipman tarafından desteklenmediğini ve bu nedenle israf edildiğini ileri sürerek beyin kaybı kavramını ortaya atmışlardır (Lowell ve Findlay, 2001). Son zamanlarda beyin göçü adı altında uluslararası göç olgusuna yeni bir kavram eklendi. Bu kavrama göre, nitelikli iş gücü göçü sayesinde hem ana vatan hem de ev sahibi ülke bu göçten olumlu etkilenmektedir. Friedman'ın Dünya Kenti Teorisi bu kavramı desteklemektedir. Friedman (1986), emek de dâhil olmak üzere tüm üretim faktörlerinin küresel hareketliliğini öngören farklı ağ sistemlerini organize eden yeni bakış öneriyor.

Literatürde, uluslararası göçün göç veren ülkelerin ekonomik büyümesi için alternatif bir araç olabileceğini düşündüren çalışmalar genellikle diasporalara (özellikle yüksek nitelikli bireylerden oluşan bilimsel diasporalara) odaklanmaktadır (Mounford, 1997; Beine ve ark. 1999; Brown, 2000). Diasporaların göç veren ülke ekonomisi üzerindeki etkileri döviz girişi, tersine beyin göçü ve fikri tersine beyin göçü ile gerçekleşir. Diasporanın sağladığı döviz fonları finansal ve reel piyasalar üzerindeki finansal sermayeyi doğrudan etkilerken, tersine beyin göçü ve fikri tersine beyin göçü kaynak ülkenin beşerî sermayesini etkiler. Literatürde tersine beyin göçünün etkileri konusunda fiziksel ve fikri bir ayrım olmamasına rağmen, bu iki durum birbirinden farklıdır ve ayrı olarak değerlendirilmelidir.

Nitekim literatürde, fiziksel tersine beyin göçünün etkileri, ülkeye dönen nitelikli iş gücü ile değerlendirilmektedir. Bazı çalışmalar, fiziksel tersine beyin göçünün göç edilen ülkeden ana vatana bilgi aktarımı üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır (Song ve ark., 2003; Kale ve ark., 2006; Klagge & Klein-Hitpaß, 2010). Bazıları ise tersine beyin göçünün ülke ekonomisi üzerindeki genel etkilerine odaklanmıştır (özellikle istihdam) (Chacko, 2007; Kale, 2008; Keller & Pauly, 2009). Ayrıca, tersine beyin göçünün doğrudan yabancı yatırım ve iş gücü piyasası üzerindeki etkilerini araştıran çalışmalar vardır (Liu ve ark., 2010; Hussain, 2015).

Entelektüel tersine beyin göçünün ana vatan üzerindeki etkileri temel olarak diasporalar ve bilimsel diasporalar aracılığıyla değerlendirilir. Bu bağlamda, diasporaların ana vatanlarının ekonomik büyümesi üzerinde olumlu etkileri olabileceğini gösteren ilk çalışmalardan biri Chang'dir (1992). Tayvan'dan ABD'ye göç eden vasıflı göçmenler üzerine yaptığı çalışmada Chang (1992), mevcut çalışmaların aksine, beyin göçünün göç veren ülkelerin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunabileceği sonucuna varmıştır. Daha sonra yapılan bazı çalışmalar ulaşım ve iletişim sektörlerindeki gelişmelerin insanların aynı fiziksel ortamda olmasalar bile bazı şeyleri paylaşmalarına izin verdiğini ve diasporaların nitelikli iş gücü göçü veren gelişmekte olan ülkelerde beyin kaybının etkilerini hafifletmek için bazı fırsatlar sunabileceğini göstermektedir (Meyer ve ark., 1997; Wickramasekara, 2002; Gamlen, 2005; Docquier&Lodigiani, 2010).

Bu doğrultuda yapılan bazı araştırmalar gelişmekte olan ülkelerin bu durumu "Network Yaklaşımı" ile tersine çevirebileceğini savunuyor (Meyer, 2001; Kapur, 2001; Coe & Bunnell, 2003; Biao, 2005; Meyer, 2007; Mullings, 2011; Baruffaldi & Landoni, 2012; Agrawal, 2014; Naghavi & Strozzi, 2015; Miguelez, 2016). Bu çalışmalarda, genellikle vasıflı diasporaların iki ülke arasında oluşturacakları networkler yoluyla bilgi transferini sağlayacağı ve bunun sonucu olarak ana vatanın ekonomik gelişimi için gerekli teknolojik gelişmeyi ve beşeri sermayeyi elde edebilecekleri söylenmektedir. Ayrıca, bu networklerin bilginin optimum düzeyde ve yerde kullanımını sağlayacağı ve böylece sadece menşe ülkede ve ev sahibi ülkede değil, aynı zamanda dünya çapında ekonomik kalkınma ve refahın gelişmesi için bir temel oluşturacağı ileri sürülmektedir.

Bazı çalışmalarda, diasporaların tersine beyin göçünü (entelektüel ve fiziksel) etkileyen faktörler üzerindeki etkisi ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, hem ana vatan hem de ev sahibi ülke politikalarının tersine beyin göçü (entelektüel ve fiziksel) olasılığı üzerinde etkileri olduğunu gösteren çalışmalar (Thorn & Holm-Nielsen, 2006; Biao, 2007) hem de ana vatan üzerindeki aidiyet duygusunun tersine beyin göçünün (entelektüel ve fiziksel) etkisine vurgu yapan çalışmalar bulunmaktadır (Thorn & Holm-Nielsen, 2006; Agrawal ve ark., 2007; Libaers, 2007; Siar, 2014). Bazı çalışmalarda, tersine beyin göçü (entelektüel ve fiziksel) ve diaspora ağlarının olasılığını belirleyen faktörlerden birinin ev sahibi ülkeler tarafından uygulanan politikalar olduğu belirlenmiştir (Yang & Qiu, 2010; Yang & Welch, 2010). Konuya hem tersine beyin göçünde hem de diaspora ağlarında

yaklaşan çalışmalarda, diasporaların ve fiziksel tersine beyin göçü ile ana vatanlarına dönenlerin sosyokültürel etkilerinin yanı sıra ekonomik etkileri olduğu vurgulanmaktadır (Tejada & Bolay, 2010; Tejada, 2013; Siddiqui & Tejada, 2014).

Son zamanlarda, konuyu bilimsel diaspora ile araştıran çalışmalarda bilgi aktarımı ve üretkenlik üzerinde durulmuştur. Bu noktada, vatan bağlantılarının fiziksel ters beyin göçü üzerindeki etkileri geniş ölçüde tartışılmaktadır (Gibson & McKenzie, 2014). Bununla birlikte, ana vatanla olan ilişkilerin fiziksel tersine beyin göçü olasılığından ziyade fikri tersine beyin göçü olasılığını etkilediğini gösteren çalışmalar da vardır (Varzari ve ark., 2014; Arslan, 2016). Bununla birlikte, ana vatan ile ilişkilerin verimlilik üzerine etkileri üzerine yapılan çalışmalarda farklı sonuçlar vardır. Bazı çalışmalarda bu ilişkilerin verimlilik ve bilgi aktarımı üzerindeki etkilerinin bilimsel alanlara göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir (Leyva ve ark., 2015). Bazı çalışmalar, diaspora ağlarının araştırma ve geliştirme, bilgiye erişim gibi konularda rolüne odaklanmıştır (Meyer, 2001).

Bu çalışmada, literatürdeki diğer çalışmalar çerçevesinde aşağıdaki hipotezler test edilecektir.

H₁: Türk diasporası bilim insanlarının Türkiye ile bağlantıları fikri tersine beyin göçü eğilimini etkilemektedir.

H₂: Türk diaspora bilim adamlarının ana vatan için yararlı olma arzusu (aidiyet duygusu) fikri tersine beyin göçü olasılığını etkilemektedir.

Yöntem, Veriler ve Ampirik Sonuçlar

Çalışma, Baruffaldi ve Landoni' nin (2012) diaspora ana vatan ilişkisinin ekonomik getiri ve akademik verimlilik üzerindeki etkilerini incelediği modele dayanmaktadır. Bununla birlikte, ikamet ettiği ülke açısından vasıflı göçmen iş gücünü inceleyen Baruffaldi ve Landoni' nin (2012) çalışmasından farklı olarak diaspora etkisi (aidiyet etkisi) ve fikri beyin göçü de analize dâhil edilmiştir. Çalışmada, Almanya'da yaşayan Türkiye kökenli 466 bilim adamı ile yapılan anket verileri kullanılmıştır. Veriler fikri tersine beyin göçünü etkileyen faktörler açısından analiz edilmiştir. Analizin sonuçlarına göre, diaspora bilim adamlarının ana vatanlarıyla olan bağlantıları fikri tersine beyin göçünü olumlu yönde etkilemektedir.

Bu çalışmada, literatürdeki diğer çalışmalardan farklı olarak, tersine beyin göçünün sadece fiziksel olarak ana vatana dönüşüyle değil, aynı zamanda

fikri dönüşle (bilgi aktarımı) de gerçekleştirilebileceği vurgulanmaktadır. Bu yaklaşım, tersine beyin göçü literatürüne farklı bir bakış açısı kazandırdı. Aslında, bu çalışmadaki bulgular da bu durumu doğrulamaktadır. Sonuçlara göre, fikri tersine beyin göçünü etkileyen faktörler fiziksel tersine beyin göçü olasılığını etkileyen faktörlerden farklıdır.

Bu çalışmanın bazı kısıtları vardır. Birincisi Türk diasporası kavramının kapsamıdır. Literatürde diaspora kavramı üzerinde çeşitli farklılıklar olsa da diaspora terimi ülkesinden çeşitli nedenlerden ayrılıp başka bir ülkeye gitmiş fakat ana ülke ile ilişkilerini devam ettiren, göç edilen ülkelerdeki vatandaşları ile etkileşim içinde olan toplulukları niteler. Türkiye Cumhuriyeti'nden çeşitli nedenlerle göç etmiş olan ve gittiği ülkede Türkiye vatandaşları ve ana vatan ile ilişkilerini sürdüren kesimler bu çalışmanın kapsamındaki Türk diasporasını tanımlamaktadır. Bir başka kısıt ise mekânsaldır. Türk diasporası geniş bir coğrafyada yayılmış bir toplumsal hinterlanda sahiptir. Avrupa Birliği ülkelerinde yaşayan Türk diaspora nüfusu yaklaşık 3 milyonu Almanya'da olmak üzere 6 milyon civarındadır. Bu kısıttan dolayı çalışmanın ana kütesini diaspora nüfusunun kayda değer bir kısmını barındıran Almanya'da yaşayan Türkler teşkil etmektedir. Çalışmada ana kütle içinde belli bir gruba odaklanılması çalışmanın bir başka sınırınıdır. Vasıflı iş gücü çeşitli sektörlerde ve kurumlarda istihdam edilmesine rağmen örneklem olarak bilim insanları seçilmiştir. Bilim insanlarına ulaşmak daha kolay olduğu için ve bilim insanlarının bilgi üretimi ve aktarımındaki etkin rolü nedeniyle bu meslek grubundan örneklem seçilmiştir.

Türk diasporasının en yoğun olarak bulunduğu bölge Avrupa Birliği Bölgesi'dir. Araştırmalar bu bölgede yaklaşık 6 milyon Türk nüfusu olduğunu ve bu nüfusun yaklaşık 3 milyonunun Almanya'da yaşadığını göstermektedir. Bu duruma bağlı olarak, Almanya'daki üniversitelerde ve araştırma merkezlerinde çalışan Türk bilim adamları, Avrupa bölgesinde yaşayan nüfusun yaklaşık yarısının evreni oluşturmaktadır. Almanya'daki Türk ve / veya Türk kökenli bilim adamları hakkında veri bulunmamakla birlikte, Almanya'daki tüm üniversitelerin ve araştırma merkezlerinin personel sayfalarının taranması sonucunda Türk ve / veya Türk kökenli 1548 bilim adamı tespit edilmiştir. Ancak, bu bilim adamlarının 2212'i iletişim bilgilerinden yetersizliğinden dolayı ulaşılamadığı ve 18 bilim insanı da kendilerini Türk Diasporasının bir üyesi olarak görmediğini beyan ettiği için çalışmaya dâhil edilmemiştir. Böylece araştırmanın evreni, Almanya'daki üniversitelerde ve araştırma merkezlerinde çalışan 1509 Türk

ve / veya Türk kökenli bilim adamı olarak belirlenmiştir. Araştırma için hazırlanan anket formu 1509 Türk ve / veya Türk kökenli bilim insanına e-posta ile gönderilmiştir ve 466 Türk ve / veya Türk kökenli bilim adamı anketi doldurmuştur. Bu nedenle, ankete katılım oranı %31'dir. Tablo 1, çalışmada kullanılan değişkenlerin sembollerini ve kullanım modellerini özetlemektedir.

Tablo 1: Çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin özet bilgiler

BAĞIMLI DEĞİŞKEN	TANIM
Fikri Tersine Beyin Göçü (FTBG)	Mekân değiştirme anlamında göç etmese de, ana vatana faydalı olma duygusuyla fikri ve bilimsel anlamda katkıda bulunma eğiliminde olmak isteyenler 1 değeriyle ifade edilir, diğer durum 0 değeriyle ifade edilir.
BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER	TANIM
Almanya'da geçirilen zaman (AGS)	Almanya'da geçirilen yıl sayısı
Çalışma alanı (CA)	Diasporaya mensup bilim insanının çalışma alanı: 1. Mühendislik, 2. Sağlık bilimleri, 3. Sosyal bilimler 4. Fen bilimleri 5. Eğitim bilimleri
Yaş (Y)	2015 yılı itibarıyla bireyin yaşı
Cinsiyet (C)	Erkek ise 1 değeri, kadın ise 2 değeri atanmıştır.
Medeni durum (M)	Türkiye kökenli eş için 1, yabancı uyruklu eş için 2, bekâr için 3 değerini alır.
Eğitim durumu (ED)	Master derecesi 1, Doktora 2, Doktora sonrası 3
Akademik aşama (A)	Akademik kurumlar için; 1. Lisansüstü öğrencisi, 2. Doktora öğrencisi, 3. Geçici araştırmacı veya akademisyen (uzman, öğretim üyesi vb.), 4. Sürekli araştırmacı veya akademisyen (Uzman, Doçent, Profesör vb.)
Almanya'da yaşama nedeni (ABN)	Doğum yeri:1, Eğitim imkânları: 2, İş imkânları: 3, Akademik nedenler: 4, Ailevi ve kültürel nedenler: 5, Ekonomik ve siyasi nedenler: 6 Not: Birden fazla seçenek tercih edilebilir.
Profesyonel bağlantılar (PB)	Almanya dışında akademik bağlantılara sahip olmak 1, diğer 0 değerini alır.
Ana vatan ile bağlantı (AB)	Akademik anlamda Türkiye ile bağlantı var=1, diğer= 0
Ana vatan ile bağlantı kanalları (ABK)	Türkiye ile irtibatlı olmak:1; Düzenli olmasa da Türkiye ile bilgi paylaşımı: 2; Ortaklık ilişkisi: 3; Türkiye'deki akademik faaliyetlere katılım ve profesyonel kurumlara mensubiyet: 4; Geçici olarak etkinliklere katılım (Ziyaret, eğitim, danışmanlık): 5 Not: Birden fazla durum tercih edilebilir.
Diaspora etkisi (aidiyet duygusu) (DE)	Ülkeye fikri veya fiziksel anlamda faydalı olmak isterim:1, diğer durumlar 0.

Almanya'da doğmuş olmak (ABNd)	Almanya'da doğmuş olmak:1, başka ülkede doğmuş olmak: 0.
Almanya'da akademik nedenlerle bulunmak (ABNa)	Akademik nedenlerle Almanya'da bulunanlar: 1, Diğer nedenler: 0
Eğitim imkânları nedeniyle Almanya'da bulunuyor olmak (ABNe)	Eğitim imkânları nedeniyle Almanya'da bulunanlar: 1, Diğer nedenler: 0
İş fırsatları nedeniyle Almanya'da bulunuyor olmak (ABNi)	İş imkânları nedeniyle Almanya'da bulunmak: 1, diğer nedenler: 0
Kişisel nedenlerle Almanya'da bulunuyor olmak (ABNk)	Şahsi nedenlerle Almanya'da yaşayanlar: 1, diğer nedenler:0
Ekonomik ve siyasi nedenlerle Almanya'da bulunuyor olmak (ABNep)	Ekonomik veya siyasi nedenlerle Almanya'ya gidenler: 1, Diğer nedenler: 0
Düzenli olmayan bilgi transferi yoluyla Türkiye ile irtibatlı olmak (ABKge)	Düzenli olmayan bilgi transferi ile Türkiye ile irtibatlı olanlar 1, diğerleri 0
Ana vatan ile bilimsel faaliyetlere katılım yoluyla irtibatlı olmak (ABKb)	Türkiye'deki bilimsel faaliyetlere katılanlar:1, diğerleri: 0
Ana vatan ile profesyonel kurumlara katılım yoluyla irtibatlı olmak (ABKm)	Ana vatana ile ilgili profesyonel kurumlara katılım sağlayanlar 1, diğerleri 0
Ana vatan ile iş ortaklıkları yoluyla irtibatlı olmak (ABKi)	Türkiye'de iş ortaklıkları olanlar: 1, diğerleri: 0
Ana vatan ile geçici durumlar yoluyla irtibatlı olmak (ABKg)	Ana vatan ile geçici durumlar yoluyla irtibatlı olanlar: 1, diğerleri: 0
Diaspora teşkilatları yoluyla ana vatan ile irtibatlı olmak (ABKd)	Diaspora teşkilatları yoluyla ana vatan ile irtibatlı olmak 1, diğerleri 0

Betimsel İstatistikler

Örnekleme, Almanya'daki Türk ve /veya Türk kökenli bilim insanlarının yaşı 21 ile 73 arasında değişmekte olup, katılımcıların yaş ortalaması 35'tir. Buna ek olarak, katılımcıların yaklaşık %59'u erkek ve %41'i kadındır. Bilim insanlarının yaklaşık %58'i bekâr, %42'si evlidir. Evli olanların %59'u Türk ve / veya Türk kökenlilerle evlidir ve %41'i yabancı uyruklularla evlidir. Araştırmaya katılan bilim insanlarının yaklaşık %71'i daha önce Türkiye'de yaşamış ve %29'u daha önce hiç Türkiye'de yaşamamıştır.

Tablo 2: Örneklem sayısının farklı değişkenlere göre dağılımı

Değişken		%	Değişkenler	%		
Cinsiyet	Erkek	59	Akademik Aşama	Asistan (Yüksek Lisans)	8	
	Kadın	41		Asistan (Doktora)	39	
Medeni durum	Bekâr	58		Doçent	23	
	Evli	42		Profesör	30	
Eşlerin Milliyeti	Türk veya Türk kökenli	59		Çalışma Alanı	Mühendislik	24
	Yabancı	41			Sağlık bilimleri	19
Doğum Yeri	Türkiye	63	Sosyal bilimler		20	
	Almanya	35	Fen bilimleri		29	
	Diğer	2	Eğitim bilimleri		8	
Uyruk	T.C.	58				
	Almanya	38				
	Çifte vatandaş	5				

Türk ve/veya Türk kökenli bilim insanlarının Almanya'daki akademik statüleri incelendiğinde, bilim adamlarının yaklaşık %8'i yüksek lisans düzeyinde araştırma görevlisi, %39'u doktora aşamasında araştırma görevlisi, %23'ü doktoralı öğretim üyesi ve %30'u profesördür. Örneklemdeki bilim adamlarının yaklaşık %24'ü mühendislik, %19'u sağlık bilimlerinde, %20'si sosyal bilimlerde, %29'u temel bilimlerde ve %8'i eğitim bilimlerinde çalışmaktadır. Almanya'daki çalışma alanındaki herhangi bir araştırma grubunda yer alanların oranı yaklaşık %78'dir ve %22'si herhangi bir araştırma grubuyla ilişkili değildir. Öte yandan, uluslararası gruplarla bağlantısı olanların oranı %50'dir. Bilim insanlarının Almanca dilini bilme seviyeleri sorulduğunda yaklaşık %76'sı kendilerini çok iyi ve iyi, %12'si orta derecede ve %12 oranı ise kötü ve çok kötü olarak değerlendirmiştir. Türkçe için bu oranlar sırasıyla %84, %10 ve %6'dır. İngilizce için çok iyi ve iyi diyenlerin oranı %83, orta diyenlerin oranı %14, kötü ve çok kötü diyenlerin oranı %3'tür. Üst düzey dergilerdeki yayın sayısı, araştırmaya katılan bilim insanlarının akademik hayatı boyunca 0 ile 350 arasında değişmesine rağmen, yıllık ortalama 1,4'tür.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma modelinde, beşerî sermaye stoğundaki artışı temsil eden fikri tersine beyin göçü bağımlı değişken olarak belirlenmiştir. Beşeri sermayesi birikimindeki artışı temsil eden fikri ters beyin göçünü ifade eden bağımlı değişken, kesikli binomial bir özelliğe sahiptir, diğer bir ifade ile sadece 1 ve 0 değerlerine sahip olabilir. Bu nedenle çalışmada bu hipotezleri test

etmek için Lojistik Regresyon Analizi (LRA) kullanılmıştır. Sosyal bilimlerde araştırmalarda yaygın olarak kullanılan LRA'nın en önemli varsayımı, hata terimlerinin lojistik dağılıma sahip olduğu varsayımdır. Ayrıca bağımlı değişkenin iki olası değerden birine alabileceği varsayılmaktadır.

Lojistik regresyon analizinde belirli bir olayın meydana gelme olasılığını gösteren bağımlı değişken 0 ve 1 değerlerini alır. Bu modellemede 1 olayın meydana gelişini, 0 ise olayın olmadığını ifade eder. Açıklayıcı değişkenler (1) numaralı denklemde ($X_{i1}, X_{i2}, X_{i3}, X_{ip}$) ile ifade edilmektedir. Tahmin edilecek parametreler ise açıklayıcı değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkilerini gösteren katsayılardır. Katsayılar ($\beta_0, \beta_1, \beta_2, \beta_p$) parametreleri ile gösterilmiştir (Agresti, 2007:100).

$$P(Y = 1) = p_i = \frac{e^{(\beta_0 + x_{i1}\beta_1 + x_{i2}\beta_2 + \dots + x_{ip}\beta_p)}}{1 + e^{(\beta_0 + x_{i1}\beta_1 + x_{i2}\beta_2 + \dots + x_{ip}\beta_p)}} \quad (1)$$

Denklem 1'deki P, bağımlı değişkenin belirli bir kategoriye dâhil olma olasılığını, "belirli bir seçim yapma olasılığı", e doğal logaritma tabanı (yaklaşık 2.72), β_0 sabit terimi ve x_i bağımsız değişkenleri temsil etmektedir. Bağımsız değişkenler kategorik veya sürekli olabilir. Ancak bağımlı değişken kategorik olmalıdır (Peng ve ark., 2002: 4).

LRA kullanırken, herhangi bir bağımsız değişkenin p_i üzerindeki doğrudan etkisini anlamak için fonksiyon parametrelerinin tahminini doğrudan yorumlamak yerine, her bir değişkenin sıra dışı etkisini tahmini parametreleri kullanarak hesaplamak gerekir. X_{ik} açıklayıcı değişkeninin bağımlı değişken üzerindeki sıra dışı etkisi aşağıdaki gibi gösterilmiştir:

$$\frac{\partial p_i}{\partial x_{ik}} = \beta_k \cdot \frac{\Lambda(x, \beta)}{1 - \Lambda(x, \beta)} \frac{\partial p_i}{\partial x_{ik}} = \beta_k \cdot \frac{\Lambda(x, \beta)}{1 - \Lambda(x, \beta)} \quad (2)$$

Araştırmada tahmin edilen regresyon modeli (3) nolu denklemde gösterilmektedir:

$$FTBG = \beta_0 + \beta_1 CA + \beta_2 LnY + \beta_3 C + \beta_4 M + \beta_5 TY + \beta_6 ABNd + \beta_7 ABNa + \beta_8 PB + \beta_9 ABKge + \beta_{10} DE + \beta_{11} ABNe + \beta_{12} ABNi + \beta_{13} ABNk + \beta_{14} ABNep + \beta_{15} ABKb + \beta_{16} ABKm + \beta_{17} ABKi + \beta_{18} ABKg + \beta_{19} ABKd + e_1 \quad (3)$$

Fikri Tersine Beyin Göçünü Etkileyen Faktörlerin Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları

Tersine fikri beyin gücünü açıklayan modele β_0 sabit terimi ilave edilmiş ve olasılık değeri hesaplanmıştır. Diğer açıklayıcı değişkenler de kademeli olarak eklenmiş ve olasılık değerleri elde edilmiştir. Bu ekleme işlemi olasılık değerleri düşene kadar tekrar edilmiştir. Sabit terimi içeren kapsamlı model tek bir sınıfa ait olarak sınıflandırılmıştır.

Değişkenler, değişkenlere ait katsayılar ve istatistiksel anlamlılık değerleri uygun regresyon denklemlerine ulaşmak amacıyla kullanılmıştır. Bu istatistiklere ait bilgiler Tablo 4'te yer almaktadır.

Fikri tersine beyin göçünün olasılığını etkileyen değişkenleri belirlemek için tasarlanan modelde, 0.10 anlamlılık düzeyinde anlamlı olan açıklayıcı değişken katsayıları, 1,455(LnY), -0,599(M(1)), 2,627(DE(1)), 0,665(ABKge(1)), 0,800(ABKm(1)) and 0,894(ABKi(1)) olarak tahmin edilmiştir. Wald istatistikleri ve ilgili değişkenlerin anlamlılık düzeyleri incelendiğinde, hepsinin 0.10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 4'te yer alan değişkenlere göre tahmin edilen lojistik regresyon modeli için elde edilen katsayılar 4 numaralı denklemde olduğu gibi yazılabilir. Her bir katsayı incelenen bireylerin ortalama fikri tersine beyin göçü olasılığını göstermektedir.

$$P(Y = 1) = \frac{e^{-1,455Y - 0,599M(1) + 2,627DE(1) + 0,665ABKge(1) + 0,800ABKm(1) + 0,894ABKi(1)}}{1 + e^{-1,455Y - 0,599M(1) + 2,627DE(1) + 0,665ABKge(1) + 0,800ABKm(1) + 0,894ABKi(1)}} \quad (4)$$

Tablo 4: Fikri tersine beyin göçü olasılığını açıklayan faktörler

Değişken	β	S. Hata	Wald	S.sapma	Üssel (β)
LnY	-1,455**	,663	4,815	1	,233
C(1)	-,244	,254	,927	1	,783
M			3,008	2	
M(1)	-,599*	,348	2,963	1	,549
M(2)	-,255	,286	,797	1	,775
CA			3,784	4	
CA(1)	,125	,370	,114	1	1,133
CA(2)	-,011	,367	,001	1	,989
CA(3)	,346	,335	1,071	1	1,414
CA(4)	-,484	,517	,878	1	,616
TY(1)	-,267	,394	,462	1	,765
PB(1)	-,013	,251	,003	1	,987
DE(1)	2,657***	,349	56,811	1	13,832
ABNd(1)	-,311	,384	,656	1	,732

ABNa(1)	,429	,300	2,049	1	1,536
ABNe(1)	,082	,302	,075	1	1,086
ABNi(1)	-,389	,320	1,481	1	,678
ABNk(1)	-,002	,266	,000	1	1,002
ABNep(1)	-,512	,314	2,659	1	,599
ABKge(1)	,665**	,343	3,748	1	1,944
ABKb(1)	,463	,388	1,427	1	1,589
ABKm(1)	,800*	,473	2,861	1	2,226
ABKi(1)	,894*	,524	2,911	1	2,444
ABKg(1)	,276	,304	,821	1	1,317
ABKd(1)	,763	,620	1,515	1	2,145
Significance level: ***=%1; **=%5; *=%10					

Modelin bulgularına göre ülkeye yararlı olma arzusu (aidiyet duygusu) fikri tersine beyin göçünü %1 anlamlılık düzeyinde ($p < 0,01$) etkilemektedir. Gurbetçi bilim insanının yaşı %5 anlamlılık düzeyinde geri dönüş olasılığını etkilerken, ana vatan ile bağlantı kurulmasını sağlayan profesyonel kurumlarla temas, medeni hal, ana vatan ile iş ilişkisi içinde olmak, ana vatana düzensiz aralıkla da olsa bilgi transferi geri dönüş olasılığını %1 anlamlılık düzeyinde ($p < 0,01$) etkilemektedir.

Ana vatana yararlı olma arzusu (aidiyet duygusu) fikri tersine beyin göçü olasılığını artırıcı yönde etkilemektedir. Ankette aidiyet duygusunu ifade edenlerin fikri tersine beyin göçü etme olasılığı, ifade etmeyenlere göre %1283,2 daha yüksektir. Modele kategorik değişken olarak dâhil edilen medeni durumun tersine beyin göçü olasılığı üzerinde genel bir etkisi olduğu gözlenmemiştir. Öte yandan yabancı uyruklu bir eşle evli olmanın fikri tersine beyin göçü olasılığı üzerindeki etkisi negatiftir. Bu tür medeni duruma sahip bireylerin geriye dönüş yapma olasılıkları düşüktür. Yabancı uyruklu bir eş ile evli olmayanlara göre tersine beyin göçü olasılığı %45,1 oranında daha düşüktür. Yurt dışındaki bilim insanlarının yaşlar fikri tersine beyin göçünü negatif yönde etkilemektedir. Bilim insanının yaşındaki bir yıllık artış tersine beyin göçü olasılığını %76,7 oranında düşürmektedir. Ekonomik ve siyasi nedenlerle Almanya'da yaşıyor olmak tersine beyin göçü üzerinde negatif yönde etkilidir. Ana vatan ile gidilen ülke arasında bir köprü oluşturan profesyonel kurumlara üyelik tersine beyin göçü olasılığı üzerinde olumlu etkiye sahiptir. Profesyonel kurum ve kuruluşlara dâhil olma tersine beyin göçü olasılığını yaklaşık olarak %122,6 oranında artırmaktadır. Türkiye ile iş ortaklığına dâhil olmak şeklinde kurulan bağlar tersine beyin göçü olasılığını olumlu yönde etkilemektedir. Ana vatan ile bir köprü oluşturan

diğer ilişki türü olan ortaklık girişimleri diaspora bilim insanlarının dönüş olasılığını %144,4 oranında pozitif yönde etkilemektedir. Ana vatan ile bir başka bağlantı kanalı olarak düzensiz bilgi transferi, fikri ters beyin göçünü olumlu yönde etkilemektedir. Düzenli olmayan bilgi transferi bir bireyin tersine beyin göçü olasılığını %94,4 oranında pozitif etkilemektedir.

Katılımcıların cinsiyeti, çalışma alanı, daha önce Türkiye'de yaşamış olmak, çalışma alanı ile ilgili uluslararası iş birlikleri, medeni durum, Almanya'da doğmuş olmak, akademik etkenler, öğrenim fırsatları, iş imkânları ve şahsi özellikleri gösteren değişkenlerin tersine beyin göçü üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamamıştır. Ayrıca ana vatanda yapılan bilimsel çalışmalara katılmış olmak da istatistiksel olarak anlamlı bir etki oluşturmamaktadır. Bu nedenle, H1, H2 hipotezleri model çerçevesinde reddedilmemiştir.

Sonuç

Dünya ekonomisinin endüstri toplumundan bilgi toplumuna evrimi bilginin üretim faktörleri arasındaki yerini kayda değer bir şekilde değiştirmiştir. Endüstri toplumu içinde merkezi önemi olan ağır sanayi yerini bilgi yoğun ürünleri üreten sektörlere bırakmıştır. Bu gelişme teknolojik gelişmelere kolayca uyum sağlayabilen ve yüksek üretkenliğe sahip beşerî sermayeyi ekonomik büyüme modellerinin odak noktasına yerleştirmesine neden olmuştur. Buna bağlı olarak yüksek vasıflı iş gücüne olan ilgiyi arttırmıştır. Rekabetçi üstünlük sağlamak için ülkeler teknoloji yoğun ürünler tasarlamaya ve bu ürünleri pazarlamaya yönelik stratejiler geliştirmeye başlamışlardır. Bu eğilim dünyada vasıflı iş gücüne olan talebi artırmış ve ülkeler ekonomik büyüme için gerekli olan beşerî sermaye oluşumu için rekabete girmişlerdir. Bu aşamada gelişmiş ülkeler sosyoekonomik avantajlarını, gelişmekte olan ülkeler ise beşerî sermaye birikimini korumak ve artırmak için alternatif kaynak arayışına girmişlerdir. Beşerî sermaye birikimine sahip diasporalar gelişmekte olan birçok ülke için önemli bir alternatif kaynak olarak görülmektedir.

Bilgi toplumu, geçmişteki teknolojik gelişmeler ve bu gelişmelerin insan hayatındaki yansımaları sayesinde bazı koşulların değişmesine ve gelişmesine tanıklık etmiştir. Bu gelişmelerden birisi bilgi ve ulaştırma teknolojilerindeki ilerlemedir. Bilgi ve ulaştırma teknolojilerindeki gelişmeler maliyeti düşürerek ve tekniği yayarak üretim faktörlerinin dolaşımını kolaylaştırmıştır. Özel olarak vasıflı iş gücünün gelişmekte olan ülkelere

gelişmiş ülkelere akışı ve bunun ülke ekonomileri üzerindeki etkileri araştırmaya değer bir konu hâline gelmiştir. İletişim teknolojilerindeki son gelişmelerin bilginin yüz yüze iletişime ihtiyaç duymadan yayılmasını sağlaması bilgiye ilişkin meselelerin farklı boyutlarıyla araştırılmasına neden olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerin çoğu diasporalarının bilgi birikiminden faydalanmayı kolaylaştıracak ana vatan-diaspora bağlantılarını inşa etmeyi amaçlayan politikalara yönelmiştir.

Bu gelişmelere paralel olarak, iktisat literatüründe ağ (network) teorilerinin potansiyel etkilerinin irdelendiği ve diasporanın ana vatanın iktisadi gelişmesine etkilerinin incelendiği çalışmalar artış göstermektedir. Eski çalışmalardan farklı olarak diasporanın çok sayıda vasıflı mensubu olması ana vatana hem fiziksel sermaye hem de beşerî sermaye kanalıyla etkide bulunarak iktisadi büyümeye katkıda bulunduğunu gösteren çalışmalar artış göstermektedir. Bunlara ek olarak, diasporanın ana vatan ile kurduğu bağlantılar bilginin taşınmasını kolaylaştırmakta ve küresel refaha da katkıda bulunmaktadır.

Bu doğrultuda Türk diasporasının Türkiye için bir beşerî sermaye kaynağı olup olmadığını anlamak için Almanya'da yaşayan Türkiye kökenli bilim insanlarının fiziksel ve fikri tersine beyin göçünü etkileyen faktörler irdelenmiştir. Bu çalışma Baruffaldi and Landoni (2012) tarafından yapılan ana vatan ile ilişkilerin fiziksel getirilerinin ve akademik verimlilik üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmasındaki model temel alınarak yapılmıştır.

Göç eden iş gücünün göç alan ülke üzerindeki etkilerini araştıran Baruffaldi and Landoni'nin (2012) çalışmasından farklı olarak, diaspora etkisi (aidiyet bağları), fikri tersine beyin göçü ve fiziksel tersine beyin göçü kavramları araştırmaya dâhil edilmiştir. Araştırma kapsamında Almanya'da yaşayan 466 Türkiye kökenli bilim insanı üzerinde anket yapılmıştır. Anket verilerinden yola çıkarak fikri tersine beyin göçünü etkileyen faktörler analiz edilmiştir. Analiz sonucu elde edilen bulgulara göre, diaspora bilim insanlarının ana vatan ile kurdukları bağlantılar fikri tersine beyin göçünü pozitif yönde etkilemektedir.

Literatürde mevcut diğer çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada fikri tersine beyin göçünün sadece fiziksel değil aynı zamanda fikri getirisinin de olabileceği gösterilmiştir. Bu sonuç tersine beyin göçü literatürüne farklı bakış açısı getirmiştir. Bir olgu olarak bu çalışmanın bulguları tersine beyin göçüne olasılığına etki eden faktörler ve fikri tersine beyin göçüne eden faktörlerin ve etki derecelerinin farklı olduğunu doğrulamıştır. Bununla birlikte çalışmanın

bulgularına göre, diaspora üyelerinin fiziksel tersine beyin göç etme eğilimi düşüktür. Ancak fiziksel olarak ana vatanda gitmeseler de Türkiye'ye fikri anlamda katkıda bulunma eğilimleri yüksektir. Fiziksel olarak göç ile fikri göç arasındaki ayrım yalnızca kavramsal düzeyde kalmayıp aynı zamanda da geliştirilecek politikalara da yansımalıdır.

Diğer taraftan, Baruffaldi and Landoni' nin (2012) çalışmasına benzer olarak Almanya'da yaşıyor olma süresi arttıkça tersine beyin göçü olasılığı düşmektedir. Baruffaldi and Landoni (2012) çalışmasında elde edilen bulguların aksine kendi alanlarında uluslararası bağlantılar kurmak diaspora bilim insanlarının dönüş olasılığını azaltmaktadır. Bu çalışmada diaspora bilim insanlarının ülkeye geri dönüş yapma olasılığını artıran faktörlerden ana vatana faydalı olma duygusu, mesleğe ilişkin profesyonel müesseseler aracılığıyla ana vatan ile kurulan bağlantılar, ana vatan ile yapılan iş ortaklıkları tersine öne çıkmaktadır. Katılımcının yaşı ile fiziksel göç arasında anlamlı bir ilişki bulunamazken, yaş arttıkça fikri beyin göçü olasılığı azaltmaktadır. Benzer şekilde, ekonomik ve siyasi nedenlerle Almanya'da bulunma değişkeni de fikri tersine beyin göçünü olumsuz etkilemektedir. Elde ettiğimiz bulgular Barnard ve Pendock (2013) çalışmasıyla tutarlıdır. Ekonomik ve siyasi nedenlerle ülkeyi terk etmek genellikle göçmenlerden tarafından arzulanan bir durum değildir. Olumsuz nedenlerden dolayı bir göç durumunda olmak, bireylerin aidiyet duygularını zayıflatarak ana vatana katkıda bulunma arzusunu köreltir. Aslında, bu çalışmada elde edilen bulgular da bu durumu doğrulamaktadır. Öte yandan, düzensiz bilgi aktarımı yoluyla ana vatanlarıyla bağlantılarını sürdürenlerin fikri ters beyin göçü olasılığı da Siar' ın (2011) bulgularıyla tutarlıdır.

Çalışmanın bulgularına göre diaspora bilim insanlarının ülkeye geri dönüş eğilimleri düşüktür. Öte yandan Türkiye'nin ekonomik gelişmesine katkıda bulunma isteği diaspora bilim insanları arasında yaygın bir görüştür. Bulgular beşerî sermayesi birikimi için alternatif bir kaynak olabilecek diasporaya yönelik politikaların fikri tersine beyin göçüne daha teşvik edici olması gerektiğini göstermektedir.

KAYNAKLAR

- Adams, R. (2003). *“International Migration, Remittances and The Brain Drain: A Study of 24 Labor-Exporting Countries”*, Policy Research Working Paper 3069, Washington D.C: World Bank.
- Agrawal, A. (2014). *“Diaspora Networks, Knowledge Flows, and Brain Drain”*, Economic Research Working Paper No. 15, WIPO, http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_econstat_wp_15.pdf (20.05.2016).
- Agrawal, A. ve ark. (2007). *“Birds of A Feather-Better Together? Exploring The Optimal Spatial Distribution of Ethnic Inventors”*, NBER Working Paper Series, <http://www.nber.org/papers/w12823.pdf> (16.07.2016).
- Agunias, D. R. (2006). *Remittances and Development: Trends, Impacts and Policy Options: A Review of the Literature*, Washington D.C: Migration Policy Institute.
- Agunias, D. R. & Newland, K. (2007). *“Circular Migration and Development: Trends, Policy, Routes and Ways Forward”*, Policy Brief, Washington DC: Migration Policy Institute.
- Arslan, N. (2016). *“Beyin Göçü ve Kalkınma: Türkiye’ nin Kalkınmasında Türk Bilim Diaspora Ağlarının Rolü”*, (PhD Thesis), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Barre, R. ve ark. (2003). *Scientific Diasporas: How Can Developing Countries Benefit from Their Expatriate Scientists and Engineers?* Paris: Institute De La Recherche Pour Le Developpement.
- Baruffaldi, H. S. & Landoni, P. (2012). *“Return Mobility and Scientific Productivity of Researches Working Abroad: The Role of Home Country Linkages”*, Research Policy, 41, 1655-1665.
- Beine, M. ve ark. (1999). *“Brain Drain and Economic Growth: Theory and Evidence”*, *Journal of Development Economics*, 64, pp. 275-289.
- Biao, X. (2007). *“Productive Outflow of Skills”*, *Asian Population Studies*, 3(2), pp. 115-133.
- Biao, X. (2005). *“Promoting Knowledge Exchange Through Diaspora Networks: The Case of People’s Republic of China”*, ESRC Centre on Migration, Policy and Society (COMPAS), https://www.compas.ox.ac.uk/media/ER-2005-Knowledge_Exchange_Diaspora_China_ADB.pdf (24.03.2016).
- Brown, M. (2000). *“Using The Intellectual Diaspora To Reverse Brain Drain: Some Useful Examples”*, www.uneca.org/eca_resources/Conference_Reports_and_Other_Documents/brain_drain/word_documents/brown.doc. (13.10.2016).
- Chacko, E. (2007). *“From Brain drain to Brain Gain: Reverse Migration to Bangalore and Hyderabad, Indian’s Globalizing High Tech Cities”*, *Geojournal*, 68, pp. 131-140.
- Chang, S. L. (1992). *“Causes of brain drain and solutions: The Taiwan experience”*, *Studies in Comparative International Development*, 27(1), pp. 27- 43.

- Coe, M. N. & Bunnell, G. T. (2003). "Spatializing' Knowledge Communities: Towards A Conceptualization of Transnational Innovation Networks", *Global Networks*, 3 (4), pp. 437-456.
- De Haas, H. (2005). "International Migration, Remittances and Development: Myths and Facts", *Third World Quarterly*, 26(8), pp. 1269-1284.
- Docquier, F. & Lodigiani, E. (2010). "Skilled Migration and Business Networks", *Open Economies Review*, 21(4), pp. 565-588.
- Foray, D. (2004). *Economics of Knowledge*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Friedman, J. (1986). "The World City Hypothesis", *Development and Change*, 17, pp. 69-83.
- Gamlen, A. (2005). "The Brain Drain is Dead, Long Live the New Zealand", Working Paper No. 10, ESRC Centre on Migration, Policy and Society (COMPAS), https://www.compas.ox.ac.uk/media/WP-2005-010Gamlen_Diaspora_New_Zealand.pdf (05.02.2016).
- Gibson, J. & McKenzie, D. (2014). "Scientific Mobility and Knowledge Networks in High Immigration Countries: Evidence from Pasific", *Research Policy*, 43.
- Hussain, S. M. (2015). "Reversing the Brain Drain: Is it Beneficial?", *World Development*, 67, pp. 310-322.
- Johnson, J. & Regets, M. (1998). "International Mobility of Scientists and Engineers to The United States: Brain Drain or Brain Circulation", Issue Brief 316, Arlington VA: National Science Foundation.
- Kale, D. (2008). "International Migration, Knowledge Flow and Innovation Capacities in Indian Pharmaceutical Industry", 25th Celebration Conference, Copenhagen.
- Kale, D. ve ark. (2006). "Diffusion of Knowledge Through Migration of Scientific Labour in India", IKD Working Paper No. 17, https://www.researchgate.net/publication/42798924_Diffusion_of_knowledge_through_migration_of_scientific_labour_in_India (20.10.2016).
- Kapur, D. (2001). "Diasporas and Technology Transfer", *Journal of Human Development*, 2(2), pp. 265-286.
- Katseli, L. ve ark. (2006). "Effect of Migration on Sending Countries: What do We Know?", Working Paper 250, Paris: OECD Development Centre.
- Keller, W. W. & Pauly, W. L. (2009). "Innovation in the Indian Semiconductor Industry: The Challenge of Sectoral Deepening", *Business and Politics*, 11(2), pp. 1-21.
- Klagge, B. & Klein-Hitpaß, K. (2010). "High-skilled Return Migration and Knowledge-based Development in Poland", *European Planning Studies*, 18(10), pp. 1631-1651.
- Leyva, M. ve ark. (2015). "Mobility and International Collaboration: Case of the Mexican Scientific Diaspora", *PLoS ONE*, 10(6): e0126720. doi:10.1371/journal.pone.0126720.

- Libaers, L. D. (2007). "Role and Contribution of Foreign-Born Scientists and Engineers to the Public U.S. Nanoscience and Technology Research Enterprise", *IEEE Transactions Engineering Management*, 54, pp. 423-432.
- Liu, X. ve ark. (2010). "Returnee Entrepreneurs, Knowledge Spillovers and Innovation in High-tech Firms in Emerging Economies", *Journal of International Business Studies*, 41, pp. 1183-1197.
- Lowell, B. L. (2002) "Policy Responses to the International Mobility of Skilled Labour," International Migration Papers No. 45, International Labor Organization, Geneva.
- Lowell, B. L. & Findly, M. A. (2001). "Migration of Highly Skilled Persons from Developing Countries: Impact and Policy Responses (Synthesis Report)", Geneva: ILO Department for International Development.
- Lowell, L. & Gerova, S. G. (2004). "Diasporas and Economic Development: State of Knowledge", Washington DC: Georgetown University, Institute for The Study of International Migration.
- Meyer, J. B. ve ark. (1997). "Turning Brain-Drain into Brain- Gain: The Colombian Experience of the Diaspora Option", *Science, Technology and Society*, 2(2), pp. 285-315.
- Meyer, J. & Mercy, B. (1999). "Scientific Diaspora: A New Approach to the Brain Drain", UNESCO-ICSU World Conferance on Science, (1-35), Budapest.
- Meyer, J. B. (2001). "Network Approach Versus Brain Drain: Lessons From Diaspora", *International Migration*, 39(5), pp. 91-110.
- Meyer, J. B. (2007). "Building Sustainability: The New Frontier of Diaspora Knowledge Networks", COMCAD Arbeitspapiere, Working Papers No. 35.
- Migueluez, E. (2016). "Inventor Diasporas and The Internationalization Technology", *The World Bank Economic Review*, pp. 1-28.
- Mounford, A. (1997). "Can a Brain Drain be Good for Growth in the Source Economy", *Journal of Development Economics*, 53(2), pp. 287-303.
- Mullings, B. (2011). "Diaspora Strategies, Skilled Migrants and Human Capital Enhancement in Jamaica", *Global Networks*, 11(1), pp. 24-42.
- Naghavi, A. & Strozzi, C. (2015). "Intellectual Property Rights, Migration and Diaspora", *Journal of International Economics*, 96(2015), pp. 150-161.
- Nakosteen, R. A. & Zimmer, M. A. (1980). "Determinants of Interregional and Interindustry Migration", *Journal of Regional Analysis and Policy, Mid-Continent Regional Science Association*, 10, pp. 67-82.
- Portes, A. (2001). "The Debates and Significance of Immigrant Transnationalism", *Global Network*, 1(3), pp. 181-194.
- Saxenian, A. (2005). "From Brain Drain to Brain Circulation: Transnational Communities and Regional Upgrading in India and China", *Studies in Comparative International Development*, 40(2), pp. 35-61.

- Saxenian, A. (2006). *The New Argonauts: Regional Advantage in A Global Economy*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Seguin, B. ve ark. (2006). "Scientific Diasporas As an Option for Brain Drain: Re-circulating Knowledge for Development", *Int. J. Biotechnology*, 8(1/2), pp. 78-90.
- Siar, S. V. (2014). "Diaspora Knowledge Transfer As a Development Strategy for Capturing The Gains of Skilled Migration", *Asian and Pacific Migration Journal*, 23(3), pp. 299-323.
- Song, J. ve ark. (2003). "Mobility of Engineers and International Knowledge Transfer: Technological Catching-Up in the Korean and Taiwanese Semiconductor Industries", Discussion Paper No. 19, APEC Study Center Columbia Business School.
- Tejada, G. (2012). "Mobility, Knowledge and Cooperation: Scientific Diasporas As Agents of Development", *Migration and Development*, 10(18), pp. 59-92.
- Tejada, G. (2013). "Migration, Scientific Diasporas and Development: Impact of Skilled Return Migration on Development in India", Final Research Report, Swiss Network for International Studies, <http://cooperation.epfl.ch/files/content/sites/cooperation/files/Migration-ScientificDiasporas-Development.pdf>(12.07.2015).
- Tejada, G. & Bolay, J. C. (2010). *Scientific Diasporas as Development Partners: Skilled Migrants from Colombia, India and South Africa in Switzerland Empirical Evidence and Policy Responses*, Bern: Peter Lang.
- Tejada, Gabriela ve ark. (2013). "Scientific Diasporas, Transnationalism ve Home-Country Development: Evidence from A Study of Skilled Moldovans Abroad", *Southeast European and Black Sea Studies*, 13(2), pp. 157-173.
- Thorn, K. & Holm-Nielsen, L. B. (2006). "International Mobility of Researchers and Scientists", UNU-WIDER Research Paper No. 83.
- Varzari, V, Tejada, G. Porcescu, S. & Bolay, J-C. (eds.) (2014). *Skilled Migration and Development Practices: Republic of Moldova and The Countries of South East Europe*, Chisinau: Academy of Sciences of Moldova.
- Vertovec, S. (2004). "Migration Transnationalism and Modes of Transformation", *International Migration Review*, 38(3), pp. 970-1001.
- Wickramasekara, P. (2011). *Circular Migration: A Triple Win or A Dead End?* Geneva: ILO.
- Wickramasekara, P. (2002). *Policy Responces to Skilled Migration: Retention, Return and Circulation*, Geneva: International Labour Office.
- Yang, R. & Qiu, F-F. (2010). "Globalisation and Chinese Knowledge Diaspora: An Australian Case Study", *The Australian Educational Researcher*, 37(3), pp. 19-37.
- Yang, R. & Welch R. A. (2010). "Globalisation, Transnational Academic Mobility And The Chinese Knowledge Diaspora: An Australian Case Study", *Studies in the Cultural Politics of Education*, 31(5), pp. 593-607.

- Yoon, B-S. L. (1992). "Reverse Brain Drain in South Korea: State-led Model", *Studies in Comparative International Development*, 27(1), pp. 4-26.
- Siddiqui, Z. & Tejada, G. (2014), "Development and Highly Skilled Migrants: Perspectives from the Indian Diaspora and Returnees", *International Development Policy*, *Revue internationale de politique de développement*, URL: <http://poldev.revues.org/1720> (01.10.2016).

YURT DIŞINDAKİ CEZAYİR GENÇLİĞİNDE SOSYAL ÇEŞİTLİLİK VE AİDİYET BAĞLARI: MİLLİ KİMLİĞİN AŞINMASI

Mohamed Réda Soltani*

Radhouane Djeddi**

Giriş

Bu makale resmî raporlardan ve Cezayir toplum bileşenlerinin hazırladığı gayriresmî yayınlardan elde edilen ampirik verilerle milliyetçiliğin ve günümüz Cezayir diasporasının sosyal politik analizini yapmaktadır. Bu analizin kapsamında siyasi katılım, dışarıya göç ve ülkeye gelen illegal göçmenler, oy hakkının yokluğu, diasporanın ana vatandaki yatırımları ve girişimleri meseleleri yer almaktadır.

Yetkililere ve topluma karşı elit sorumluluğuna odaklanan bu çalışma aşağıdaki sorulara da cevap vermek için uyum endeksi yardımıyla devlet-toplum ilişkileri ve politik ekonomik bakış açıları olmak üzere iki yaklaşımı benimsemektedir.

Azınlık tehdidi teorisi kapsamında toplumsal çeşitliliğin milliyetçiliği nasıl etkilediği özel olarak milliyet duygusunu zayıflatıp zayıflatmadığı çalışmanın temel araştırma sorularını oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, ulusal ve etnik tehditlerdeki değişimlerin ana vatan üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerini incelemektir.

* Küresel ve Avrupa Çalışmaları Enstitüsü, Öğretim Üyesi, Almanya

** M'sila Üniversitesi, Siyaset Bilimi Bölümü, Öğretim Üyesi, Cezayir

Siyasi Durumun Genel Değerlendirmesi

Bu bölümde, ekonomik krizlerin neden milliyetçiliği ve etnopolitik çatışmayı tetiklediği ve özellikle kimliğin öznesinin milliyetçilik krizi olarak tanımlanan kavramı yaratma biçimi ve tahrik etme nedenleri irdelenecektir.

İlk bakışta Cezayir, Orta Doğu'yu iki yıl boyunca sarsan Arap Baharı'nın karmaşasını atlatmada başarılı olmuş bir ülke izlenimini vermektedir. Toplumsal ayaklanmalar büyük ölçüde kontrol altında görünmektedir.

Nitekim hükümet, petrol gelirlerini, hoşnutsuz çoğunluğun sosyal koşullarını iyileştirmede ve özellikle de gençleri sivil topluma kazandırmak için bir araç olarak kullanma konusunda özellikle başarılıydı. İnsanlar işletme sahipleri ve iş adamları olarak ekonomik hayata katıldıklarında ancak geçici olarak sulha razı oldukları bilinen şeylerin altına girdiklerinde, çıkarlarına zarar verecek politik sistemi destekleme olasılıkları çok daha düşüktür.

Bu şekilde politik sistem durumu sakinleştirmeyi başarmıştır. Ancak bu petrol fiyatları yeterince yüksek olduğu sürece sürdürülebilir bir durumdu (John Mitchell, Paul Stevens ve Elisa Cassinadri 2008).

Ekonomik krizler çoğu kez milliyetçiliği ve kimlik duygularını güçlendirmekte ve siyasi sistem için rıza ve diğer yandan şiddet de üretmektedir. Örneğin Büyük Buhran iktisadi milliyetçiliği körüklemiştir ve iktisadi milliyetçilik de ekonomik krizi derinleştirmiştir.

Cezayir; çoğu analist, Orta Doğu siyasetçileri ve yabancı diplomatlar tarafından Afrika'nın en büyük enerji üreticisi ve önemli bir bölgesel oyuncu olarak istikrarın bir ayağı olarak görülmüştür.

Kimliğin güçlendirilmesi iyi bir uzlaşma tesis edici olarak görülmekte, ancak bu uzlaşmaya nasıl ulaşılaacağı hakkında çok az şey bilinmektedir. Kimlik tesisi konusunun gelişim sürecinin anlaşılması gereklidir.

Son yirmi yılda Cezayir, gelişmekte olan ülkeler gibi çoğu sosyal ve ekonomik değişim dalgasını tecrübe etmiştir. Uzun bir süre, yetkililerin ülke içi durumu iyileştirme çabalarına rağmen vatandaşlar ve siyasi sistem arasındaki ilişki kötüye gitmiştir.

Bu makale, iki düşünce üzerine kurulu olan siyasi ve ekonomik değişim arasındaki dinamik etkileşimi yeniden gözden geçirmektedir. İlk düşünce demokrasinin ekonomik etkileri ile ilgilidir.

Demokrasi ekonomik performans üzerinde etkiliyse bu etki büyük ölçüde yatırım kararları ve dolayısıyla beklentiler yoluyla gerçekleşmektedir. Gelecek demokrasinin getireceği beklentiler, mevcut ekonomik performansın

önemli bir belirleyicisidir. Bu, demokrasinin ekonomik sonuçlarını doğru bir şekilde değerlendirmek için mevcut rejimin ötesine bakmak gerektiği anlamına gelir. Demokrasinin istikrarı ve istikrara ilişkin beklentiler burada kilit roldedir.

Demokrasinin ekonomik büyüme ve eşitlik üzerindeki etkisine dair ülkeler arası bulgular son derece belirsizdir. Tüm demokrasiler ekonomik olarak sonuç veren bazı siyasi özellikleri paylaşabilse de demokratik olmayanlar bu özellikleri taşımazlar. İkinci durumda birçok ülke yüksek derecede kalkınma odaklı otoriter rejimlere sahiptir.

Yatırım oranları, altyapı, beşerî sermayenin kalitesi, araştırma ve bilgi üretim düzeyi, organizasyon ve yönetim kalitesi ve sektörler arası yatırımların dengesi gibi birçok etken ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Büyümenin bu yakın belirleyicilerinin ağırlıklarını belirlemek bile zor olduğundan dolayı demokrasiyi sistematik olarak ilişkilendirmeye çalışan ülkeler arası niceliksel çalışmalar çoğunlukla sonuçsuz kalmaya mahkûmdur.

Cezayir'in Sönümlenen Diasporası

Cezayir geniş bir gurbetçi yetenek topluluğuna sahiptir. 2000 yılı itibarıyla Gilles Pison'a (2009) göre dünyadaki toplam Cezayirli göçmen sayısının (Cezayir'de doğan ve ülke dışında yaşayan) 2 milyondan fazla olduğu tahmin edilmektedir. Bu sayı ana vatan nüfusunun %6,8 oranına tekabül etmektedir. Londra merkezli Uluslararası Cezayir Diasporası Birliği'ne (AIDA) göre 2012 yılı itibarıyla yurt dışında yaşayan Cezayirli veya Cezayir kökenli nüfus 6 milyona ulaşmaktadır. Bu nüfusun 5 milyon dolayındaki kısmı Fransa'da yerleşiktir.

Fransa'da Yaşayan Cezayirli

Fransa Dış İşleri Bakanlığı tarafından verilen resmî rakamlara göre Fransa, yurt dışındaki en büyük Cezayirli topluluğa ev sahipliği yapmaktadır. Yaklaşık 450 bin kişi çifte vatandaş olmak üzere 900 bin kişi Cezayir veya Fransa vatandaşlığını taşımaktadır. Bununla birlikte bu rakam belgesiz göçmenleri veya mültecileri kapsamamaktadır. Bazı gözlemciler göre Fransız topraklarındaki Cezayirli sayısı yaklaşık 5 milyondur. Cezayir'in Fransa'ya göçünün sömürge geçmişiyle bağlantılı olduğu için çok özel olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu göçler 1900-1905 yıllarında başlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren Cezayirlilere serbest dolaşım hakkını sonrasında aile birleşmesini dâhil eden yeni bir vatandaşlık statüsü verilmiştir. 1990'larda göçmen akışı on katına çıkarak gerçek bir hücum yaratmıştır. Bugün, bu Cezayirlilerin birçoğu Molière ülkesinde birikim sahibi olmuş ve önemli mevkilere gelmiştir (Samia Lokmane Khelil 2018).

Kuzey Amerika'da Yaşayan Cezayirliler

Nicelik olarak Fransa, Cezayirli nüfusa sahip olan birinci ülke olsa da kayda değer sayıda Cezayirli ABD ve Kanada'da ikamet etmektedir. Bu ülkelerdeki Cezayirlilerin güçlü bir topluluk olduğu söylenebilir. Kuzey Amerika'ya Cezayirli göçü nispeten yenidir. 1970'lerden bu yana Cezayirliler özellikle bu iki ülkeye yerleşmiştir. Avrupa Komisyonu için 2006 yılında Amerika'da Cezayir diasporası üzerine bir rapor yazarı olan Hocine Khelfaoui'ye göre başlangıçta öğrenciler ABD ve Kanada'da daha yüksek öğrenim imkânlarından faydalanmak için Cezayir'den ayrıldı. Öğrenimlerinin sonunda oraya yerleşmeyi seçtiler. Hocine Khelfaoui'ye göre Cezayirlilerin terörizmden etkilendiği 1990'lardan itibaren göç başka bir biçim almıştır: Cezayirliler ekonomik nedenler ve güvenlik kaygıları ile Kuzey Amerika ülkelerine göç etmeye başlamışlardır.

Aynı rapora göre Kuzey Amerika'ya yerleşen Cezayirli sayısının 40.000 ile 60.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir. Bu nüfusun üçte biri ABD'de ve üçte ikisi Kanada'da yerleşiktir. Kanada Federal hükûmeti tarafından sağlanan resmî istatistiklere göre Quebec eyaleti, Cezayir için bir karşılama bölgesi olmaya devam etmektedir. 2007'nin ilk altı ayında Quebec, Cezayirli göçmen sayısının %20'sini oluşturan 20.519 göçmeni kabul etmiştir.

Bununla birlikte bazı kaynaklara göre Cezayir kökenli göçmen sayısı Kuzey Amerika'da 120.000 ile 140.000 arasında, Kanada'da yaklaşık 110.000, ABD'de 30.000 ve Meksika'da 2.000 olarak belirtilmiştir. Cezayir Kanada'ya göç veren Afrika ülkeleri arasında ilk sırada yer almaktadır. 2001 ve 2004 yılları arası dönemde 15.739 Cezayirli bu ülkeye kitlesel olarak göç etmiştir (Khelfaoui, 2006).

Avrupa Ülkelerinde Yaşayan Cezayirliler

Cezayirliler diğer Avrupa ülkelerinde de ikamet etmektedir. Avrupa'nın büyük başkentlerindeki Cezayir konsoloslukları, sayıları hakkında bilgi sağlamaktadır. Cezayir konsolosluklarının kayıtlı seçmenleri olduğu son

seçimde durum böyleydi. Cezayir konsoloslukları düzeyinde oluşturulan seçim listelerine göre İtalya'da 5.000, Büyük Britanya'da 19.000, İspanya'da 19.000 kayıtlı seçmen vardır. Ancak bu rakamlar bu ülkelerde düzensiz hâlde ikamet eden vatandaşları içermemektedir. Raporlara göre İspanya'da yaklaşık 300.000, İtalya'da 50.000, İsviçre'de 13.000, Almanya'da 22.000, Belçika'da 50.000 ve İngiltere'de 250.000 Cezayirli vardır.

Arap Ülkelerinde Yaşayan Cezayirli

Arap ülkelerinde yaşayan Cezayirli istatistikleri daha belirgindir. Bazı gözlemciler Tunus'ta 12.000 , Fas'ta 11.284 ve Mısır'da kayıtlı yaklaşık 2.000 Cezayirli olduğunu raporlamışlardır. Belirtilen ülkelerin dışında özellikle Afrika'nın iç kısımları, Asya, Latin Amerika ve Orta Doğu ülkelerinde istatistikleri tutulmamış Cezayirli mevcuttur (AIDA, 2017).

Öte yandan bu diaspora girişimcilik ve Cezayir'e yatırımlar yoluyla ülkenin kalkınmasına katkıda bulunmada rol oynayabilir mi ve bu yatırımlar ekonomik kalkınmanın ve olumlu değişimin itici güçleri olarak kabul edilir mi (Valérie Wolff and Stella Opoku-Owusu) soruları önem arz etmektedir.

Özellikle hükûmetin diasporaya yönelik bir ilgisinin olmaması nedeniyle iş dünyası hakkında neredeyse hiç istatistiksel veri mevcut değildir. Ancak bu gerçek, son beş yıldır fark edilmektedir. Cezayir, yenilikçi girişimciliği ve bilgi transferini geliştirmek için diasporaya güvenmeye başlamıştır. Sosyoekonomik durumun seyri ve politik istikrarın devamı Cezayir'deki diasporanın geleceği üzerinde etkili olabilecek faktörlerdir.

Ana Vatana Karşı Güvensizlik

Çağdaş diasporalar birçok farklı açıdan incelenmektedir. Yaygın olarak kabul edilen bir husus, çift taraflı vatansızlığı gösterme kapasiteleri ve farklı millî kültürlerin sosyokültürel birlikteliğine olan istekleridir (Cohen, 1997).

Tüm düşünürler, "sosyal güvensizliğin" "ekonomik güvensizlik" sonucu olduğu fikrinde bir araya gelmekte ve tam da Cezayir'de yaşanan buna karşılık gelmektedir. Bu durum birçok komplikasyonun nedenidir.

Diaspora ve ana vatan hâkim siyasi irade arasında güven olmaması vatandaşlık bağlarını ve aidiyet duygusunu etkilemiştir. Birçok sebepten dolayı, özellikle ekonomik durum, başka bir deyişle ekonomik güvenliğin yokluğu sosyal güvensizliğe sebep olmaktadır. Ayrıca vatanseverlik duygusu ve karar vericiye duyulan güvenin durumu, ilk etapta ekonomik güvenliğin anlamını ortaya koymaktadır.

Ekonomik güvenlik, bireyin sağlığını koruyan altyapıya, eğitime, barınmaya, bilgiye erişim ve sosyal korunmaya, iş güvencesine sahip olma olarak tanımlanan sosyal güvenlik ile yakından ilişkilidir.

“Güvenlik” son yıllarda çok önemli bir konu hâline gelmiştir. Terörizmden bilgisayar virüslerine, sahtekârlığa ve organize suça kadar bir dizi potansiyel tehlikeyle karşı karşıya olan dünya, birçok kişi tarafından giderek daha tehlikeli bir yer olarak algılanmaktadır. Bunun sonucu olarak güvenlik konularına odaklanma, güvenlikle ilgili mal ve hizmetlere olan talebi sürekli olarak arttırmış ve hem kamu alanında hem de özel sektörde geniş ve çeşitli ekonomik faaliyetlere yol açmıştır. Bu yükselen bir güvenlik ekonomisidir.

“Güvenlik ekonomisi” terimi, belirttiği kavram gibi nispeten yenidir. Hayata ve mülke kasıtlı zarar verme riskini önleme veya azaltma ile ilgili bir kaleydoskop faaliyet kümesini tanımlamaya çalışmaktadır. En geniş düzeyde savunma ve karşı istihbarat, kamu polis gücü, özel güvenlik, silahlı muhafızlar ve güvenlik teknolojisi sağlayıcıları ile ilgili tüm konuları içerebilir. Çok daha dar anlamda, kişisel ve kurumsal güvenliğe yönelik özel harcamaları içerebilir. Bu çalışmanın amaçları doğrultusunda güvenlik ekonomisinin, hükümetlerin ve kurumlarının güvenlikle ilgili faaliyetleri ile ara yüzleri de dâhil olmak üzere esas olarak güvenlik endüstrisini kapsadığı düşünölmektedir (Stevens ve diğerleri, 2004:8).

Cezayirlilerin çoğu, eğitim ve sağlık hizmetleri de dâhil olmak üzere temel sosyal hizmetlerin kalitesinde bir düşüş deneyimlemiştir. 15 ile 24 yaş arasını kapsayan genç nüfusta işsizlik oranı %21,5 gibi yüksek bir seviyededir. Son on yılda yaratılan işlerin çoğu güvencesiz, düşük ücretli ve sosyal faydalardan yoksundur. Dolayısıyla burada kastedilen ekonomik güvenlik, bu vatandaşlığı tehdit edebilecek veya engelleyebilecek olaylar, gelişmeler veya eylemler karşısında Cezayir vatandaşlarının çıkarlarını koruma veya geliştirme imkânıdır. Bu zorluklar ve engeller içeriden veya dışarıdan kaynaklanabilir, kasıtlı veya kasıtsız olsa da sonuçları siyasi sosyalizasyon, eğitim sistemi gibi yurttaşlık bağlarını belirleyen müşevvikleri şekillendirir.

Aidiyet hissi, millî duyguyu oluşturmak ve güçlü bir devletin yanında durmayı tüm boyutlarıyla sağlamlaştırmak için maddi teşviklere ihtiyaç duymaktadır. Ekonomik güvenlik ayrıca ekonomik olmayan zorluklardan kurtulmak için maddi kaynaklara sahip olmayı gerektirir. Diğer kapasitelerin yanı sıra güçlü bir orduyu oluşturmak için ekonomik güvenlik gereklidir (Neu, Wolf ve Pollack, 1994: 113).

Cezayir'in bugünkü nüfusu, Cezayir'in bağımsızlık savaşına karşı savaştan neslini yansıtmamaktadır. Bu genç ve modern nesil, kendileri ve gelecek nesiller için bir Cezayir inşa etmek için önlerinde duran ekonomik fırsatı fark etmemektedir. Otuz yaşın altındaki herkes bağımsızlık sürecinden sonra dünyaya gelmiştir. Dönemi yaşayan ve savaştan nesil için bir canlı hatıra olan olaylar gençlik için tarihsel bir olayı ifade etmektedir. Bağımsızlık, Cezayir'in kendisini bir devlet olarak yönetmesi için savaştan devrimcilerin ihtişam anydı ve şimdi Cezayir'in gençlerine kendi ihtişamlarını yaratma fırsatını kullanma zamanı geldiği söylenebilir.

Neyin "güvenlik" ve hatta "güvenlik ekonomisi"ni oluşturduğuna dair genel kabul görmüş bir tanım yoktur (Abadie Alberto and Javie Gardeazabal 2003: 132). Genellikle "güvenlik" tehditlerin veya risklerin yokluğu olarak tanımlanır. Buna bağlı olarak günümüzde güvenliğin odağı "ulusal güvenlik" olarak devlet merkezli kavramdan bireylere odaklanan bir "insan güvenliği" kavramına doğru kaymaktadır. Bu yaklaşımın bir örneği UNDP'nin tanımıdır:

"İnsan güvenliği, günümüzün güvenlik tehditlerini bütünleşik, çok boyutlu ve kapsamlı bir şekilde ele almayı amaçlamaktadır. İnsan güvenliği, bireylere ve topluluklara odaklanarak sınırların güvenliğinin ötesinde bu sınırların içindeki ve ötesindeki insanların ve toplulukların yaşamlarıyla ilgilendirir. İnsanları yalnızca kritik tehditlerden korumakla kalmayıp aynı zamanda kendi hayatlarının sorumluluğunu üstlenmeleri için güçlendiren politikalar geliştirmeye yönelik analitik çerçeve sunar (BM, 2005).

Fransa'ya veya Kuzey Akdeniz sahilindeki diğer ülkelere ulaşmaya çalışan yasa dışı göçmenlerin sayısı da 1990'ların sonundan bu yana artış göstermektedir. Cezayir'in Avrupa ülkeleriyle sınır kontrolü ve vize kolaylığı konusundaki görüşmeleri kapsamında Cezayir parlamentosu 2009 yılında ülkeyi yasa dışı veya gizli bir şekilde terk eden vatandaşlarını veya yabancıları cezalandıran bir yasa çıkarmıştır. Cezalar iki ile altı ay hapis cezası ve 250 ile 750 dolar arasında bir para cezası şeklinde değişmektedir. Bu önlemlere ve yasa dışı göçün getirdiği tehlikelere rağmen birçok göçmen ülkede kalmaktan ziyade şansını denemeye devam etmektedir. Yalnızca 2010 yılında, İspanya devleti ülkeye yasa dışı yollardan giren 1.400'den fazla Cezayirliyi sınır dışı etmiştir.

Sosyal Refah ve Bölüşüm

Petrol gelirleri hükûmetin nüfusun farklı kesimlerinin sadakatini satın almasını sağlayarak büyük ölçüde rejimin meşruiyetinin temelini oluşturmuştur. Cezayir’de yolsuzluk önemli bir etkidir. Ülkeleri, kamu sektörlerinin ne kadar yozlaşmış olarak algılandığına göre sıralayan 2012 Şeffaflık Örgütü’nün 2012 Yolsuzluk Algılama Endeksi’nde, Cezayir dünya çapında 176 ülke arasında 105’inci ve Orta Doğu ve Kuzey Afrika’daki 17 ülke arasında 12’nci sırada yer almıştır. Ülke, 2004 yılında çekinceler koyarak da olsa Birleşmiş Milletler Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesi’ni onaylamış ve 2006 yılında yolsuzluk önleme yasasını kabul etmiştir. Aynı yıl Ulusal Yolsuzlukla Mücadele ve Yolsuzluğu Önleme Komisyonu’nu kurmuştur. Ancak, devlet başkanı 2010 yılına kadar komisyonun yedi üyesini atamamış ve henüz herhangi bir ilerleme gerçekleşmemiştir. Aslında bu yolsuzlukla mücadele taahhütlerinin çoğu büyük ölçüde boştu. Cezayir, üst düzey kamu görevlileri ve kamu iktisadi teşebbüslerinin üst yönetimi gibi yüksek hükûmet düzeylerindeki liderlerin yetkilerini kamu zararına ve kendi yararına kullandıkları “büyük yolsuzluktan” mustarıptir. Aynı zamanda hem merkezî yönetim hem de yerel yetkililer arasında düşük ve orta düzey bürokratlar tarafından “küçük yolsuzluk” veya gücün kötüye kullanılması ile karşı karşıyadır. Büyük yolsuzluk, kamu işleri ihaleleri rantlarıyla kendini göstermektedir.

Cezayir medyasında yabancı şirketlerin siyasi figürlere ve yüksek makamdaki bürokratlara ihaleleri güvence altına almak için büyük rüşvet verdikleri yönünde suçlamalar sıklıkla yer almaktadır. Bu durum, ülke çapında 755 milin üzerinde altı şeritli bir otoyol inşa etmek için 12 milyar dolarlık bir proje olan Doğu-Batı otoyolunun inşası için de geçerlidir. Denetçiler, Cezayir’in üstlendiği en büyük altyapı projelerinden biri olan bu projenin ihalesinde ülkenin güvenlik bürokratları ve Bayındırlık Bakanlığındaki üst düzey yetkilileri içeren yasa dışı komisyon sistemini ortaya çıkarmışlardır. (Abdelkader Cheref 2016).

Ülkede 2010 yılında devlete ait petrol şirketi Sonatrach’ın da yer aldığı bir diğer yüksek profilli yolsuzluk skandalı patlak vermiştir. Cezayir Cumhurbaşkanı Sonatrach’a sahtekarlık şüphesi nedeniyle Aralık 2009 ile Şubat 2010 arasında şirket tarafından imzalanan veya şirkete verilen 275 sözleşmenin tümünü dondurulmasını emretmiştir. Mayıs 2011’de, ihale süreci yerine doğrudan anlaşmalar yoluyla şirketlere petrol ve gaz sözleşmeleri sağlayan Sonatrach genel müdürü, kamu fonlarının yanlış

kullanımı nedeniyle iki yıl hapse mahkum edilmiştir. Başka bir Sonatrach skandalı, devlete ait bir İtalyan petrol ve gaz şirketi ve Cezayir'in önde gelen yabancı enerji operatörü Eni'nin başkanı tarafından imzalanan hakları kazanmak için 265 milyon dolarlık bir rüşvet davasına karıştığı iddiasıyla soruşturma altına alındığı Şubat 2013'te ortaya çıkmıştır. Cezayir yargı sistemi de büyük yolsuzluğun kanıtını göstermektedir. Küresel rekabet edebilirlik üzerine bir Dünya Ekonomik Forumu araştırmasına göre bu sistem ciddi iç istikrarsızlığı önlemek için Cezayir yetkililerinin ülkenin enerji kaynakları tükenmeden yönetilen ancak gerçek bir siyasi ve ekonomik dönüşüm gerekmektedir. Cezayir'de fiyat istikrarı, yürütme organı üyeleri ile güçlü kişi ve şirketlerin müdahalesi ve etkisine tabidir. Çalışma, yargı bağımsızlığı açısından Cezayir'i 144 ülke arasında 123'üncü basamakta sıralayarak Lübnan hariç Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki diğer ülkelerin arkasına yerleştirmiştir.

Bu yolsuzluk görmezden gelinmemiş ve pek çok devlet görevlisi ve kamu şirketi müdürü bu hareketlerden dolayı yargılanmaktadır. 2007 yılında, ulusal telekomünikasyon şirketi olan Cezayir Telekom kamu fonlarını boşa harcadığı için soruşturmaya uğramıştır. 2009 yılında, Su Ürünleri Bakanlığı yöneticileri, seyyar satıcılık ve yasa dışı balıkçılık işlemleri nedeniyle kovuşturmaya uğramıştır. Merkez Bankası'nın yeterli teminat olmaksızın özel kişilere kredi verdiği ortaya çıktı. Bayındırlık Bakanlığı, Doğu-Batı kara yolunun inşaatı sırasında sahtekârlık yapıldığı suçlamasıyla incelenmiştir.

Bununla birlikte bu tür soruşturmalar nadiren iyi niyetle yürütülmektedir. Genellikle rejimin içinden yönetilirler ve çoğunlukla farklı iktidar seçkinleri arasında veya aynı seçkinlerin bireysel üyeleri arasında iktidar mücadelesini yansıtırlar. Cezayir'in bütçe şeffaflığı konusunda da karnesi zayıftır. Hükûmetlerin topluma karşı bütçe bilgilerine erişim sağlayıp sağlamadığını değerlendiren Açık Bütçe Girişimi'nin 2010 anketinde Cezayir 100 üzerinden 1 puan almıştır. Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesi için ortalama puan 23'tür. Anayasaya göre parlamento, hükûmetin bütçesini denetleme yetkisine sahiptir. Ancak son otuz yılda, bütçe harcamaları parlamento incelemesinden geçmeden çıkarılmıştır.

Parlamento anayasanın zorunlu kıldığı yetmiş beş gün içinde bütçeyi geçiremediğinde başkan kararname ile geçirebilmektedir. Cezayir Sayıştay, ilke olarak devletin bütçesinin ve kamu iktisadi teşebbüslerinin mali hesaplarının denetlenmesinden ve başkana yıllık rapor sunulmasından sorumludur. Ancak uygulamada denetim nadiren tamamlanmakta ve

denetim raporları nadiren kamuya açıklanmaktadır. Mahkeme hidrokarbon vergilerini denetlememektedir ve Sonatrach hakkında denetlenmiş mali raporlar yayımlanamamaktadır. 41 kaynak zengini ülkenin gelir şeffaflığını değerlendiren Gelir İzleme Endeksi, 2011 baskısında Cezayir 38'i sıralayarak bölgedeki diğer petrol zengini ülkelerin gerisinde kalmıştır.

Kimlik Kaybına Yönelik Endişeler

Makalenin bu kısmı milliyetler arası karma evliliği (Bisin A 2000) ve bir ülkede azınlıkların yaratabileceği tehlikeyi ve bunların sonuçlarını irdelemektedir. Etnik çeşitliliğe sahip toplumların genellikle ekonomik olarak istikrarsız ve toplumsal şiddete açık olduğu düşünülmektedir. Çoğulculuğun milliyetçiliğe bir tehdit oluşturmadığına inananların olduğu iddia edilmektedir ve sorulabilecek soru şudur: Etnik köken -diğer adı geçen değişkenler etkisiz kabul edildiğinde- zaman zaman sosyal ve politik kimliğin huzursuzluğunun temeli olabilir midir? (Alesina A, Baqir R ve Easterly W 1999).

Milliyetler arası evlilik olan ilk örnek şudur: 100 Cezayirli bir topluluk varsa 25'i Cezayir'deki yabancılarla evlidir. Bu yabancılar kamu inşaat ve bayındırlık işlerinde çalışan Çinli emekçiler, hidrolik sektöründe çalışan Kürtler bunların yanı sıra İspanyollar ve Fransızlar da olabilir. 25 çiftin ortalama iki çocuk sahibi olacağını farz edilirse bu da karışık grubun genişlediği anlamına gelir ve yabancılara yakınlık eğilimi gösteren bir kesim nüfus içinde artar. Cezayir karma toplumunun toplam üyesi 50 kişidir, ancak buradaki sorun, siyasi partilerin varlığında sonuçların nasıl olacağıdır. Dahası, kendi başına politik, sosyal egemenlik gerçek bir tehlike değilse de bu durum ulusal güvenlik için bir tehdit oluşturmaktadır.

Cezayir dışındaki toplumlar için de karışık evlilik meselesi benzerdir. Kuzey Amerika'da ve Güney Avrupa ülkelerinde uluslararası göç ve yeni kültürlerarası süreçlerin artması bazı önemli sosyopolitik zorluklara yol açmaktadır, çünkü bu transnasyonal aileler olarak adlandırılan yapıya yol açmaktadır (King Russell 2001). Bu durumda iki ihtimal gözlenebilir: Birinci ihtimal ana vatanlarının beşerî sermaye birikimine katkıda bulunabilecek güçlü karma ilişkileri olan yeni diaspora oluşabilir. İkinci ihtimal ise diasporanın bir sonraki nesilde kaybolmasıdır ve bu daha kötü bir neticedir (Rodríguez-García, Dan 2006: 404-405). Aynı analiz felsefesi etnik tehlike ve hedef azınlıklar için de geçerlidir. Tüm bu olgular ulusal kimliğe ve birliğe tehdit oluşturmaktadır.

Bununla birlikte Cezayir örneğinde çoğulculuğa, kaos kimliklerine doğru gidilmektedir. Bu eğilim karşısında gençler suçlanamaz, çünkü yaşamları iyileştirmedikçe yabancı alternatifleri kullanarak gerçeklerinden kaçmaya çalışmaktadırlar. Ancak bir dizi reformun yanı sıra kararlı bir siyasi irade ile bu durumu değiştirmek mümkündür.

Sonuç

Diaspora'nın sınır ötesi ticaret, yatırım ve en son teknoloji ve becerilere uygun zemin sağladığı kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra diaspora networkleri, ana vatana doğrudan yatırım yapmanın önemli bir aracıdır veya çok uluslu firmalar ve desteklerin yatırımlarına yardımcı olmak için uzmanlık bilgisi sağlar, ancak tüm bunlar Cezayir örneğinde daha önce bahsedilen koşullara bağlıdır.

Bu çalışmada bahsedilen meselelerden ötürü bugün Cezayir sokakları, hükûmetten politikaların hemen ve köklü bir şekilde tabandan belirlenmesi dâhil daha fazlasını talep etmektedir. Ayrıca yasama ve yargı makamları için daha fazla güç ve çeşitli sosyal gruplara ve bölgelere temas eden bir kalkınma stratejisi için çağrıda bulunmaktadır. Bu talepler yerine getirilmezse idareciler için istikrarı tesis etmek zorlaşabilir. Bu talepler, millî birlik ve ulusal kimliği tehdit edecek ve aynı zamanda aidiyet duygusunu zedeleyecek tüm zorluklar karşısında bir emniyet valfi olacaktır.

Hükûmet, Cezayir'in ekonomik faaliyetlerinin çeşitliliğini teşvik edecek kararlı bir programın bir parçası olarak altyapı iyileştirmesinde ve iş kurmada engel teşkil eden karmaşık idari prosedürleri sadeleştirmeye odaklanmalıdır.

Hükûmetin tüm bankacılık sektörü varlıklarının %90'ına sahip olan kamu bankalarında da reform yapması gerekmektedir. Cezayir'de komşularıyla karşılaştırıldığında güvenilir bir kredi raporlama sisteminin bulunmaması, daha yüksek seviyede sorunlu kredilere yol açmaktadır. Bankalar borç para almakta tereddüt etmekte ve firmaların finansmana erişimini kısıtlamaktadır. Cezayirli yetkililer, iş sözleşmelerinin bağlayıcı siyasi müdahaleye karşı güvenli olmasını sağlamak için yargıyı ve idari sistemi yeniden gözden geçirmelidir.

Sosyal politika olarak yakıt ve temel gıda maddelerinin yurt içi tüketimini desteklemek için yapılan kamu harcamaları, bu programların en çok ihtiyacı olan Cezayirlilere fayda sağlayabilmesi için yoksullara yönelik olmalıdır. Mevcut evrensel gıda ve yakıt sübvansiyonları sistemi maliyetli ve etkisizdir. Ayrıca destekler çoğu kez gerçek ihtiyaç sahiplerine gitmemektedir.

Yetkililer, hükûmet harcamalarını eğitim ve sağlık gibi yüksek öncelikli sektörlerle yönlendirmelidir. Her iki sektör de Cezayirli ailelerin taleplerini karşılamaktan uzak ve donanım olarak yetersizdir. Politika yapımcılar kırsal kesimde özellikle yoksullar için ilköğretime genel erişimi sağlamalıdır.

Kentlerin kenar mahallelerinde devlet okullarının ve üniversitelerin modern ekipmanlarla donatılması önceliklidir. Büyük çoğunluğu maaşlara ve cari harcamalara giden kamu harcamalarının eğitime daha çok kaynak ayrılacak şekilde yeniden tahsis edilmesi ve altyapı yatırımlarının artırılması gereklidir.

Tüm bu reformlar sosyal, politik ve ekonomik sektörlerin daha istikrarlı olması için denetim mekanizmaları tarafından takip edilmelidir. Diasporanın sağlayacağı birikimin en uygun kullanımı için güven tesis edilmelidir.

Kaynaklar

Dergiler/Sürelî yayınlar

- Abadie, Alberto and J. Gardeazabal(2003), "*The Economic Costs of Conflict: A Case Study of the Basque Country.*" *American Economic Review* 93, 1,ss.113-132.
- Alberto Alesina, Reza Baqir, William Easterly(1999, Kasım), Public Goods and Ethnic Divisions, *The Quarterly Journal of Economics*, cilt 114, Sayı 4, ss. 1243–1284.
- Bisin, A., & Verdier, T.(2000), "Beyond the melting pot": cultural transmission, marriage, and the evolution of ethnic and religious traits, *The Quarterly Journal of Economics*, 115(3), 955-988.
- Rodríguez-García, D.(2006), Mixed marriages and transnational families in the intercultural context: A case study of African-Spanish couples in Catalonia, *Journal of ethnic and Migration Studies*, 32(3), 403-433.

Kitaplar

- Gilles Pison(2009), *Atlas de La Population Mondiale, Faut-Il Craindre La Croissance Démographique et Le Vieillessement ? Autrement.* Atlas/Monde.
- King Russell(2001), *The Mediterranean Passage: Migration and New Cultural Encounters in Southern Europe*, 2001. ed. Liverpool: Liverpool University Press.
- Mitchell, J., Stevens, P., & Cassinadri, E.(2008), *Resource Depletion, Dependence and Development: Algeria*, Chatham House, 11.
- Stevens, B.(2004), *The emerging security economy: An introduction*, The security economy, 7-16.
- Neu, C. R., & Wolf, C.(1994), *The Dimensions of National Security*. Rand. Cohen, R. (2002).
- Global diasporas: An introduction. Routledge.

Raporlar

KHELFAOUI Hocine(2006), La Diaspora Algérienne En Amérique Du Nord : Une Ressource Pour Son Pays d'origine ? CARIM Research Report. <http://hdl.handle.net/1814/6267>.

Makaleler

Newland, K., & Tanaka, H. (2010). *Mobilizing diaspora entrepreneurship for development*. Washington, DC: Migration Policy Institute.

İnternet Kaynakları

Abdelkader Cheref. 2016. "Algerian 'Reforms' Are All Smoke, But No Real Substance." The National. [http://www.thenational.ae/thenationalconversation/ Algerian 'Reforms' Are All Smoke, But No Real Substance.html](http://www.thenational.ae/thenationalconversation/Algerian-Reforms-Are-All-Smoke-But-No-Real-Substance.html).

AIDA. 2017. LA DIASPORA ALGÉRIENNE. <http://aida-association.org/diaspora/index.php?sr=6>.

Samia Lokmane Khelil. 2018. "Les Algériens Représentent 12,8% Des Immigrés En France." Liberte. <https://www.liberte-algerie.com/actualite/les-algerien-srepresentent-12-8-des-immigres-en-france-305773>.

GÜNEY CEZAYİR'DE GÖÇ HAREKETLERİ VE ENTEGRASYON

Tahar Abbou*

Giriş

Bu araştırmanın başında şu husus önemle belirtilmelidir ki bürokratik engeller nedeniyle yasa dışı göç ile ilgili resmi kaynaklardan, yani Yasa dışı Göçmenlik Birimlerinden, veri almak mümkün olmamıştır. Bu nedenle, öncelikle Cezayir hükûmetindeki yetkililer ve bazı Sivil Toplum Kuruluşları temsilcileri tarafından yayınlanan gazete raporları, röportajlar ve kısa bilgilendirmeler esas alınmıştır. Araştırma çalışması, Sahra altı ülkelerden yasa dışı göçmen akışını ve bu olgunun Cezayir'deki ulusal güvenlik ve ekonomi üzerindeki sonuçlarını ele almaktadır. Ayrıca Afrikalı göçmenlerin Cezayir toplumu üzerindeki ekonomik ve sosyal etkilerini de incelemektedir. Çalışmanın son kısmı ise Cezayir politikalarına ayrılmıştır. Bu bağlamda, Cezayir'e gerçekleşen Afrikalı göçmen akışıyla yüzleşmek için siyaset ve güvenlik üzerine yaklaşımları incelenecektir.

Son yıllarda Arap Baharı bağlamında tanık olunan siyasi değişimler ve diğer yandan Afrika'daki ve özellikle Sahra altı ülkelerdeki sosyal, ekonomik ve politik durum, daha güvenli alanlara doğru yasal ve yasa dışı mülteci ve göçmen akımlarını doğurmuştur. Benjamin Stora'ya¹ göre, Cezayir'in doğusunda, 8 Mayıs 1945 Guelma Üniversitesinde, yaptığı bir konuşmada: "Libya, Yemen, Irak ve Suriye'deki jeopolitik değişiklikler, milyonlarca insanı zorla sürgün yoluna attı." Durum, eski kampların yeniden açılmasına ve göçmenlerin akışını kontrol etmek için duvar inşa etmeye yol açtığı ölçüde

* Adrar Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Öğretim Üyesi, Cezayir

¹ Benjamin Stora, Cezayir tarihi konusunda dünyanın önde gelen otoritelerinden biri olarak kabul edilen bir Fransız tarihçisi. Kuzey Afrika uzmanı. Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/Benjamin_Stora

daha endişe verici hâle gelmiştir. Bu göçmen akışları sadece savaşların ve çatışmaların bir sonucu değil, aynı zamanda gıda kıtlığı, özgürlük eksikliği ve siyasi baskının da bir sonucudur. Türkiye 1,5 milyon Suriyeli'ye ve Lübnan 1,4 milyon Suriyeli'ye ev sahipliği yapmaktadır, Avrupa'ya ise 2015'ten bu yana 1 milyondan fazla göçmen gelmiştir.

Cezayir, 4.350 kilometre ile güneydeki en büyük sınıra sahiptir ve bu durum, Sahra altı ülkelerden gelen yasa dışı göçü önlemeyi çok zor bir görev hâline getirmektedir. Kaçakçılar yasa dışı göçmenlerin taşınmasını kazançlı bir faaliyet olarak gördüler, sınırdaki güvenlik güçleri tarafından yakalanmaktan kaçınmak için, sıklıkla gece boyunca yasa dışı kontrolsüz parkurları kullanmaktadırlar. Cezayir hükûmetindeki bir yetkiliye göre: Nijer'in kuzeyindeki Agadez' den Libya'ya ve Cezayir'e doğru olan yasa dışı göçmen kaçakçılığında aylık kazancın 140 milyon Euro olduğu tahmin ediliyor ve bu kazançlar kaçakçılık, terörizm ve teşvik faaliyetlerinde yeniden kullanılmaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Genel ve yasa dışı göçmenlikte göç veya belgesiz göç, son otuz yıldır uluslararası toplumun en önemli ilgi alanlarından biri hâline gelmiştir. Araştırmacılar, akademisyenler ve politikacılar bu olguyu tanımlamaya çalışmışlardır. Cambridge sözlüğüne göre: "Yasa dışı bir göçmen, yasal bir hakka sahip olmadan başka bir ülkede yaşayan veya çalışan birisidir.". Amerikan bakış açısından Barry Chiswick yasa dışı göçü, Amerika Birleşik Devletleri'nin kimi göçmen olarak kabul edeceği ve bazı yabancı uyrukluların bu ülkede yaşama ve çalışma arzusu arasından kaynaklanan bir sorun olarak tanımlamaktadır. (Chiswick, 1988:102). Bunun aksine Avrupalılar henüz yasa dışı göç için standart bir tanım ortaya koymadılar, buna "belgesiz göçmen" ya da "les sans papiers" şeklinde genişletilmiş bir tanım vermişlerdir.

Yasa Dışı Göçün Nedenleri

Sahra Altı ülkelerden gelen önemli insan akışlarının nedenleri aşağıda listelenmiştir:

- ☞ Sahel'deki silahlı çatışmalar ile El Kaide (AQMI), Ensar Eddin gibi terörist grupların yayılımı ve mali merkez otoritesine karşı Tuareg İsyanı (MNLA) güvenlik krizlerine neden olmuştur (Tahar Abbou, 2017: 168).
- ☞ Avrupalılar tarafından, bir asırdan daha önce Berlin Konferansı'nda Afrika topraklarını paylaşırken çizilen yeni doğmuş sınırlar, sosyal

uyum düzenini zayıflatan gerçek zamanlı bombalardır. Bazıları etnik temizlik ve soykırımlara dönüşen bir dizi etnik çatışmayı tetiklemiştir. Örneğin, Ruanda'da 1994 yılında 800.000 kişinin ölümüne ve binlerce insanın yerinden edilmesine neden olmuştur.

- ☞ Afrika'daki sömürge sonrası devletin ulus devleti inşa etmedeki başarısızlığını göstermesi açısından birçok Sahel eyaletinde siyasi yaşam etnik veya bölgesel hâkimiyet biçimlerinin varlığını doğuran etnik unsurlardan uzaktır (Falola & Dauda, 2017: 326).
- ☞ Birçok Afrika ülkesinde sosyal, ekonomik ve siyasi adaletsizlik, isyan ve siyasi şiddet hareketlerinin ortaya çıkmasına neden olan siyaseten hayal kırıklıklarıyla sonuçlanmıştır.
- ☞ Sahel bölgesinden yasa dışı göç, işsizlik ve yoksulluk nedeniyle bu ülke halklarının yaşadığı çaresizliği ifade etmektedir. Çad nüfusunun %80'i, Nijer nüfusunun %60'ı, günde bir dolardan az bir para ile yaşamaktadır. Devlet bakımının yokluğunda sıtma, tüberküloz ve AIDS gibi bulaşıcı hastalıkların yayılması, binlerce insanın Cezayir'in güney şehirlerine gitmesine neden olmuştur. (Berkouk, 2015).

Cezayir Mevzuatında Göç

1966'dan beri Cezayirli yetkililer, kendi topraklarında yabancı uyrukluların varlığını kontrol etmek için bir dizi yasa, yürütme kararı ve yönetmelik yayınlamıştır.

Belgesiz göçmenlerin sınır dışı edilmeleri ve ülkelerine geri gönderilmeleri: Yasa dışı bir göçmenin gözaltı merkezine yerleştirilmesi 30 günü geçmemelidir. Kendi ülkelerine sınır dışı edilme prosedürleri tamamlanmadysa bunlar yenilenebilir (Journal Officiel, 2008:4).

Yabancı uyruklu kişiler için istihdama erişim: Yabancı uyruklu kişiler için işe erişim, yalnızca işin Cezayir vatandaşı tarafından karşılanamayan yüksek beceri ve nitelikleri gerektirmesi durumunda, bir çalışma izni konusu olarak sunulur. Çalışma süresi 3 aydan az ise yalnızca geçici çalışma izni gerekir ve bir kez yenilenebilir (Journal Officiel, 1981: 683).

Kamu hizmetlerine erişim: Devlet hastanelerindeki sağlık hizmetleri, durumlarına bakılmaksızın hem Cezayir vatandaşları hem de yabancı uyruklular için ücretsizdir (Journal Officiel, 2018: 3). Eğitim ile ilgili olarak, yabancı uyruklu çocukların Cezayir eğitim sistemine uyum sağlaması, kültürel arka plandaki farklılıklar ile ilişkili şekilde birçok sorunla karşı

karşıyadır. Ayrıca Cezayir'deki öğretim dili, bazı yabancı uyrukluları kimliklerini koruma ile ilgili nedenlerden dolayı isteksiz kılan Arapçadır.

Göçmen Akışı ve Cezayir Üzerindeki Etkileri

Güvenlik Mücadelesi

Yasa dışı göç ile mücadele, Cezayir hükümeti için en önemli sorunlardan biri hâline geldi. Toplam 6.971 kilometre uzaklıktaki yedi komşusu ile uzun sınırlar, Sınır Güvenlik Kuvvetlerinin görevini gittikçe zorlaştırmaktadır (Saad, 2012: 71). Kaçakçılar yasa dışı göçmenleri Sahra altı ülkelerden Cezayir'e taşımak için yeni yöntemler geliştirdi. Uluslararası Göç Örgütü (IOM) Misyon Şefi Pascal Reyntjens'e göre: "Cezayir, Libya'daki siyasi rejimin çöküşünden ve Libya'dan getirilen silahların yayılması nedeniyle çatışmaların patlak vermesinden sonra, Sahra altı birçok yasa dışı göçmen için son hedef hâline geldi. El Cezire Araştırma Merkezi tarafından yayınlanan bir rapora göre, Libya'dan 14 ülkeye 45 milyon adet silah kaçırıldı (Amijin, 2014).

Cezayir'i nihai varış noktası olarak seçen Afrikalıların sayısının 200.000 kadar olduğu tahmin ediliyor. Tunus ve Libya'daki siyasi değişikliklerden kaynaklanan koşulları takiben, Cezayir'deki yasa dışı göçmenlerin sayısı önemli ölçüde arttı ve insan ticareti, uyuşturucu, silah, para sahteciliği ve terörizm ile ilgili sorunlar, çeşitli suç çeteleri arasındaki rekabet nedeniyle daha da şiddetlendi. Bu rekabet Sahel bölgesinde, özellikle kar paylaşımı için bilgi alışverişi yoluyla yasa dışı göçmen kaçakçıları ile terörist grupların karmaşıklığı üzerinden terörizmin yayılmasıyla sonuçlandı.

Coğrafi faktörler, özellikle Cezayir'in güney sınırlarının uzunluğu, Sahra'nın sert iklim şartı ve onları sınır güvenlik güçlerinin kontrolünden uzakta tutan, kaçakçıların kullandığı zor yollar, büyük ölçüde uyuşturucu ve silah ticaretinin gelişmesine yardımcı oldu. Sınır bölgelerindeki düşük nüfus yoğunluğu ve kabile doğası da bu şüpheli faaliyetlerin yayılmasına yardımcı oldu. Organize suçların yayılmasıyla yasa dışı göçmenlerin, özellikle Cezayir'i bir geçiş ülkesi olarak görenlerin, Akdeniz'in kuzey kıyısına geçmek için paraya ihtiyaçları var.

Cezayirli yetkililerin karşılaştığı bir başka güvenlik sorunu da bazı yasa dışı göçmenlerin, yabancı ülkeler için gizli ajan olarak çalışılan casus ağlarında işe alınmasında yatıyor (Drif, 2009/10: 111). Nisan 2018'de, Cezayir'in güneyinde Gardaya Mahkemesi, yabancı bir ülke için çalışan bir grup yabancı uyruklunun casusluk davasını işledi.

Sağlık Hizmeti Mücadelesi

Cezayir’in Nijer ile uzun bir sınırı paylaşan güney şehirlerinden biri olan Tamanrasset’ te ki yasa dışı göçmen sayısının, hastalıkların yayılmasına yardımcı olan korkunç şartlarda yaşayan, her yaştan, 45 milletten 25.000 ile 30.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir. Yasa dışı göçmenlerin çoğu gettolarda iyi akmayan su ve sağlık hizmeti eksikliği ile yaşıyor, bu da onları hastalıklara karşı savunmasız hale getiriyor (Drif, 2009/10: 109). HIV bulaşmış kişilerin endişe verici rakamları ile sonuçlanan kontrol ve yönetim eksikliğinden dolayı, yerel halkın teması sonucunda sağlık riskleri artmaktadır. Cezayir Pasteur Enstitüsü, 2017’nin ilk dokuz ayında ülke çapında kaydedilen 723 yeni HIV/AIDS vakasının, 1985’te salgının başlangıcından bu yana HIV teşhisi konan toplam 11.385 kişiye ekleneceğini duyurmuştur.

Cezayir hükûmeti, Birleşmiş Milletler HIV/AIDS Programı (UNAIDS) ortaklığı ile Tamanrasset’te, Orta Doğu ve Kuzey Afrika’daki (MENA) ilk araştırma merkezini kurmaya karar vermiştir. “Bu merkez, HIV/AIDS ile yaşayan insanların ihtiyaçlarını karşılamada faydalı olacaktır” diyor Bourouba. “Orada yürütülen bilimsel araştırmanın yanı sıra, hastalığın Cezayir’de ve bölgede yayılımı hakkında önemli bilgiler toplayacaklar. Daha doğru veriler sayesinde, virüsle savaşmak için daha iyi konumlanacağız.” (Boumedjout, 2012)

Ekonomik Etki

Kaddafi rejiminin Libya’daki çöküşünden bu yana Sahra altı göçmenlerin sayısı artmıştır. Dünya pazarındaki petrol fiyatlarının yükselmesi nedeniyle Cezayir’in, 2005’ten 2014’e kadar on yıl boyunca tanıdığı ekonomik patlama (aşağıdaki tabloya bakın), iç savaştan önce Libya’da çalışan birçok Afrikalıyı cezbetmiştir. Mali’den, oldukça yetenekli bir duvar ustası olan Issa, savaş nedeniyle, Cezayir’in güneyindeki Adrar’ a gitmeden önce Libya’da 10 yıldan fazla çalıştığını söylemiştir. Bazı arkadaşlarının Avrupa’ya göç etmeyi tercih ettiğini de sözlerine eklemiştir. Cezayir’deki ekonomik patlama, yerel halk ve Afrikalı göçmenler için, tarım, inşaat, ev hizmetleri gibi farklı sektörlerde yeterli iş imkânı yaratmıştır.

Tablo 1. Ham petrol fiyatları – Geçmiş Yıllık Veriler (Uyarlanmış)

Yıllar	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Ortalama Fiyat/varil	56.64	66.05	72.34	99.67	61.95	79.48	94.88	94.05	97.68	93.17

Kaynak: <https://www.macrotrends.net/2516/wti-crude-oil-prices-10-year-daily-chart>

Yasa dışı göçün etkisi genellikle avantajlı olmaktan dezavantajlı olmaya doğru dalgalanmaktadır. Bir yandan, göçün menşe ülkelerde işsizliği azaltırken ev sahibi ülkelerde arttırdığı tartışılmaktadır (Rezouni, 2010: 2). Cezayir'deki - Tamanrasset, Adrar, Gardaya ve Ouargla gibi geniş güney şehirlerinde - Afrikalı göçmen varlığı genel olarak ekonomi üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir.

Sosyal Etki

Olumsuz Sosyal Yönler

Yasa dışı göçmen akımları, Cezayirli yetkililerin önüne büyük zorluklar çıkartan bazı olumsuz sosyal olguları beraberinde getirmiştir. Yasa dışı göçmenler rüşvet ve yolsuzluğu teşvik eden bir unsur olmuş; ne pahasına olursa olsun Cezayir topraklarında kalmak için gerekli yasal belgeleri elde etmeye çalışmışlardır. Bazıları, uyuşturucu ve bazı geleneksel Afrika iştahlarının üretimi, tüketimi ve ticareti ile ilgilenmektedir. Büyücülüğün, özellikle cadılık için hazırlanmış ürünler satan Nijeryalı kadınlar arasında yayılması, toplum için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır (Saad, 2012: 91). Dilencilik yayılması: Binlerce kadın ve çocuk dilencilik yaparken suç grupları tarafından istismar edilmektedir. Bu bağlamda İçişleri Bakanlığı, *Echouruk* gazetesine verdiği bir röportajda, Nijer suç grubunun Cezayir kentlerinde dilenirken sömürdüğü 14.000 Afrikalı göçmen olduğunu açıklamıştır. İçişleri Bakanlığı Göçten Sorumlu Araştırmalar Direktörü Hassane Kassimi' nin söylediğine göre: "Cezayir, dilencilik yapan, kırılgan kategorideki göçmen grubundan yararlanmak için ulusal topraklarda kendini örgütlemeye başlayan bir Nijer suç grubunun elinden 14.000 kadın ve çocuğu kurtardı." (Aouimer, 2018)

Olumlu Sosyal Yönler

45 milletten ve farklı dini ve kültürel kökenlerden binlerce göçmenin (yasal ve yasa dışı) varlığı, güneydeki iki şehri dönüştürmüştür: Adrar ve Tamanrasset kozmopolit şehirlere dönüşmüştür. Bu iki şehrin sakinleri

*Shinkava*², *Mainama*³, *Fura*⁴ gibi bazı Afrika yemekleri ile tanışmışlardır; bu yemekler tüm popüler restoranlarda servis edilmektedir. Afrika müziği de kendisine yer açmıştır. Bu iki şehirde sokaklarda yürürken bazı Afrika ritmik müziğinin tadını çıkarabilirsiniz. Afrikalı terziler de bu zengin ve farklılaşan kültüre katkıda bulunmaktadır. Adrar ya da Tamanrasset'e gelen bir ziyaretçi, Afrikalı bir terziye gidebilir ve kendisine uyan bir Bazane ya da Bobo sipariş edebilir, bir iki saat içinde hazırlayabilirler.

Dilsel bağlamda yerel Afrika dilleri: Hausa, Zarma, Peul, Bambara, Wolof, Swahili vb. Adrar ve Tamanrasset' i iki kozmopolit kent yapan farklı toplulukların üyeleri arasında yaygın olarak kullanılmaktadır. Dini anlamda yüzyıllar boyunca İslam dini benzersiz bir din olmuştur, şimdi Hristiyanlar ve animistleri Müslümanlarla uyum içinde yaşarken görebilirsiniz. Tamanrasset ve Adrar' da yerel halk, az oranda da olsa şehirlerindeki değişiklikler hakkında konuşmaktadır. Birkaç yıl içinde iki şehrin, Paris'teki Çin kasabası gibi kendi içinde Afrika kasabası olabileceği söylenmektedir. Bu da onları canlı, çok kültürlü şehirler yapmaktadır (Bensaad, 2009: 50). Bu nedenle bu çeşitlilik topluma olumlu bir katkıdır ve resmi düzeyde olumlu bir şekilde ele alınmalıdır. Bu bağlamda, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Antonio Guterres' in ifade ettiği üzere: "Günümüzde toplumlar çok ırklı, çok dinli, çok kültürlüdür. Ve bu bir zenginliktir, tehdit değil." (Guterres, 2019)

Yasa Dışı Göç ile İlgili Cezayir Yaklaşımları

Cezayir'in yasa dışı göç konusundaki resmi pozisyonu, iç ve dış etkenlere göre değişmektedir. İç faktörler genellikle yasa dışı göçmenlerin tutumu ve yerel halkın tepkileri tarafından belirlenir. Cezayir'de Bechar, Dely Brahine (Cezayir'de bir bölge) ve Wargla gibi bazı bölgeler, son yıllarda yerel halk ile yasa dışı göçmenler arasında şiddetli çatışmalara tanık olmuştur. Bu olayların ana nedenleri, yasa dışı göçmenlerin suça, fuhuşa karışmaları ve yerel geleneklere saygısızlık yapmalarıdır. Dış etkenler genellikle, Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler, STK'lar ve göç sorunuyla mücadelede Cezayir'in yaklaşımını sık sık eleştiren bazı insani yardım aktivistleri de dâhil olmak üzere, uluslararası toplulukların konumu üzerinden ifade edilmektedir.

² *Shinkava* pirinç demektir. Pirinçten yapılan yemek sebze ile servis edildiğinde shinkava olarak adlandırılabilir.

³ *Mainama* taze kavrulmuş ya da kızartılmış et satıcısı anlamına gelen Hausa dilinden bir kelimedir. *Nama* et demektir.

⁴ *Fura* sütlü ya da sütsüz ezilmiş tahıldan yapılan bir Hausa yemeğidir. Araplardaki çay gibi.

Siyasi Yaklaşım

Cezayirli yetkililer, Sahra altı Afrika ülkelerine yardım ederek yasa dışı göç olgusuna siyasi çözümler bulmaya çalışmıştır. Bu bağlamda Cezayir, Kuzey Mali’de barışı sağlamak ve bu nedenle insanların yerinden edilmesinin nedenlerinden birini ortadan kaldırmak için MNLA (Azawad’ ın Özgürlüğü için Ulusal Hareket) ile Mali’deki merkezi hükûmet arasında barışı sağlamak amaçlı görüşmeleri yönetmiştir. Benzer bir şekilde Cezayir, insanların Cezayir’in güney şehirlerine göç etmesini önlemek amacıyla Nijer’in kuzey bölgesinde barış ve düzen elde etmek için Nijer’deki CRA (Silahlı Direniş Koordinasyonu) ile merkezi hükûmet arasında arabuluculuk yapmıştır. Ayrıca Cezayir, bazı fakir Afrika ülkelerinin borçlarını, bu ülkelerdeki ekonomik kalkınmaya destek olmak amacıyla, etmiştir.

Güvenlik Yaklaşımı

Petrol fiyatlarının düşmesi ve insan ticareti, uyuşturucu ticareti, fuhuş ve para sahteciliği gibi organize suçların yükselmesi nedeniyle Cezayir’i son dört yıldır vuran ekonomik krizin sonuçlarıyla, Cezayir hükûmeti alternatif olarak bir güvenlik yaklaşımı benimsemiştir. Geri dönüş kampanyaları Nijer sınırındaki Guezzam’ da ve Malian sınırındaki Tin Zawatin’de her ay 6.000 düzensiz göçmenin yani iki büyük sınır noktasından yılda 72.000 kişinin sınır dışı edildiğini göstermektedir. Cezayir, Avrupa Birliği ve özellikle de Walter Rodney (Rodney, 1972:118) ve Rhoda Howard (Howard, 1978) tarafından belirtildiği gibi, Afrika’daki yoksulluk ve az gelişmişlikten büyük ölçüde sorumlu olan eski Avrupa sömürgeci güçleri tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir.

Cezayir hükûmeti, Avrupa’nın ve uluslararası örgütlerin, insan haklarına saygısızlık suçlamasını ve göçü düzenleyen uluslararası antlaşma ve sözleşmeleri şiddetle reddetmiştir. Resmi olarak topraklarında yaşayan Afrikalı göçmenlere ait olan, içerisinde kötü muamele gördüklerini iddia ettikleri dosyaları çarptıkları için bazı kuruluşların raporlarını kınamıştır. İçişleri Bakanlığı temsilcisi, göçmenlere kötü muamele edildiğini savunan bazı partilerin ve örgütlerin Cezayir’i suçlamasını şu sözlerle reddetmiştir. “Cezayir devleti bu konuyla derinden ilgili ve insani yönünü dikkate alıyor. Baskınlar onları korumak için yapıyor ve eğer sınır dışı yapıyorsak bu bizlerin Nazi olduğumuz anlamına gelmez, bu suçla mücadele çerçevesine girer.”

Sonuç

Yasal ve yasa dışı göçün nedenleri ve sonuçları göz önüne alındığında uluslararası toplum, göçmen ihraç eden ülkelerde demokrasiyi ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik ederek, bir an önce dünya çapında istikrarı geliştirmek için harekete geçmelidir. Güvenlik yaklaşımı, en önemlisi yasa dışı göçmenlerin keyfi olarak sınır dışı edilmesi yoluyla insan haklarına karşı saygısızlık olan birçok eksikliği beraberinde getirmektedir. Cezayir hükûmetinin Afrikalı göçmenleri Cezayir toplumuna uyum sağlamaya dayanan bir politika benimsemesinin tam zamanıdır. Dünyada farklı etnik gruplardan ve farklı kültürel ve dini kökenlerden gelen göçmenlerin uyum içinde yaşadığı birçok başarılı model mevcuttur. Bu çeşitlilik topluma gücünü ve kültürel zenginliğini vermektedir. Cezayir'in güneyindeki iki büyük şehri, Tamanrasset ve Adrar'ı ziyaret edenler, binlerce Afrikalının hangi koşullar altında yaşadığını fark etmektedir. Yakın gelecekte bulaşıcı hastalıkların yayılması, suç oranının yükselmesi, uyuşturucu ticareti ve fuhuşun öngörülmesine yol açan bir durumdur.

Bu nedenle, bu Afrikalı göçmenleri toplumu bütünleştirmek için Cezayir hükûmeti tarafından acil önlemlerin alınması tavsiye edilmektedir. Bu bağlamda, İçişleri Bakanlığının gözetiminde bir göçmen işleri bölümünün oluşturulması önerilmektedir. Bu bölüm, cinsiyet, yaş, menşe ülke, nitelikler ve becerilere göre bu göçmenlerin sayısı hakkında kesin veriler elde etmek için bir anket yürütmektedir. Bu veriler, *les bureaux de main d'oeuvre* olarak bilinen mevcut yerel kurumlar aracılığıyla farklı ekonomik sektörlerle (inşaat, tarım ve hizmetler) sunulmalıdır. Ayrıca cehaletin yayılmasını ve bu göçmenlerin çocukları arasındaki ciddi sonuçlarını önlemek için Eğitim Bakanlığı da bu programa katılmalıdır. Bu bağlamda göçmenlere Cezayir okullarına girme ya da topluluk okulları kurma seçeneği sunulmalıdır, örneğin Malili okulu, Nijer okulu vb. Barındırma Bakanlığı da göçmenleri topluma uyum sağlatmayı amaçlayan bu programla ilgilenmektedir. Göçmenlerin barınma olanaklarına erişimi sağlanmalıdır. Bu politikalar, ulusal mevzuata, uluslararası antlaşma ve sözleşmelere uygun güvenlik önlemleri ile uyumlu olmalıdır.

KAYNAKLAR

- Abbou, T. (2017). "The Pilgrimage to the Mausoleum of Didi Shaykh", *"The Many Voices of Pilgrimage and Reconciliation"*, (Ed.) Ian S. McIntosh & Lesley D. Harman, CABI, UK, pp.162-172.
- Amijin, A. Al-Jazeera Studies Centre (2014). *Report on The Spread of the Libyan Weapons and the Security Complexities in Africa*. <http://studies.aljazeera.net/ar/reports/2014/10/2014102161119511573.html> (12.05.2019) (Arabic source translated by the author)
- Aouimer, I. (2018) "Security Services Rescue 14,000 Women, Kids from Criminal Gangs' Exploitation", *Echourouk Newspaper*, 27.04.2018. (Arabic source translated by Henache Dalila.
- Bensaad, A. (2009). "Migrations par et au Sahara", *Accueillir*, N° 249- 250, Mars-Juin 2009, pp. 48-51. (French source translated by the author)
- Berkouk, A, <https://www.politics-dz.com/community/threads/mntq-al-mnn-fi-saxhl-al-zmat.356/> (01.06.2019). (Arabic source translated by the author)
- Boumedjout, Hichem (2012). <https://www.natureasia.com/en/nmiddleeast/article/10.1038/nmiddleeast.2012.70> (01.06.2019)
- Crowder, M. (1976). *West Africa Under Colonial Rule*, London, Hutchinson
- Drif, Ch. (2009/10). "The Algerian Security Dimension in the Region of Sahel and the African Sahara", (Magister Thesis), University of Batna, Algeria. (Arabic source translated by the author)
- Falola, T. & Dauda, B. (2017). *Decolonizing Nigeria, 1945-1960*, Austin, TX, Pan-African University Press.
- Guterres, A. (2019). <https://twitter.com/UN/status/1133192415764811776> (10.06.2019)
- Howard, R. (1978). *Colonialism and Underdevelopment in Ghana*, London, CROOM HELM.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Benjamin_Stora (11.06.2019)
- https://www.google.com/search?q=map+of+algeria+in+english&tbm=isch&source=iu&ictx=1&fir=8KTrDzIo5O_MbM%253A%252C0hW9s3ojnQGJhM%252C_&vet=1&usg=AI4_-kTXW-pAOqDhBiPj2skejWMyangU0A&sa=X&ved=2ahUKEwjZ7vKBgPTiAhUJ0uAKHcATCLMQ9QEwAXoEC AQQBg#imgsrc=fgYeHW7Pj5aAQM:&vet=1
- <https://www.macrotrends.net/2516/wti-crude-oil-prices-10-year-daily-chart> (15.05.2019)

- Journal Officiel de la Republique Algerienne Democratique et Populaire, N° 36, Law N° 08-11, 25 June 2008, governing the conditions of entry, stay and circulation of foreign nationals in Algeria, p.4. (French source translated by the author)
- Journal Officiel de la Republique Algerienne Democratique et Populaire, N° 28, Law N° 81-10, 11 July 1981, governing the working conditions of foreign nationals in Algeria, p.683. (French source translated by the author)
- Journal Officiel de la Republique Algerienne Democratique et Populaire, N° 46, Law N° 18-12, 02 July 2018, Concerning Health, p.3. (French source translated by the author)
- Rezouni, S. Strategy Research Project (2010). *Report on Illegal Immigration: Causes, Consequences and National Security Implications?* U.S. Army War College, Carlisle Barracks, PA,
<https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a522095.pdf>, (05.06.2019)
- Rodney, W. (1972). *How Europe Underdeveloped Africa*, London, Boglel'Ouverture Publication.
- Saad, R. (2012). "The Reality of Illegal Immigration in Algeria from a Security and Humanitarian Perspective", (Magister Thesis), University of Biskra, Algeria. (Arabic source translated by the author)

IRAK'TA FİLİSTİN DİASPORASI: 2003 AMERİKAN İŞGALI ÖNCESİ VE SONRASINDA FİLİSTİNLİLERİN DURUMU

Ahmed Hussein Abd Al-Jubouri*

Hind Fakhri Saed Al-Mawlu**

Giriş

Filistin diasporası, 1948 savaşıdan sonra Filistin halkının en önemli sorunlarından birini teşkil etmiştir. Savaşın akabinde Siyonist oluşum Filistin topraklarını işgal etmiş, yüz binlerce Filistinli yurt dışına tehcir edilmiş, bunun bir sonucu olarak, diaspora ülkelerindeki Filistinli mültecilerin sorunu, göç ettikleri ülkelerde nasıl bir arada var olabilecekleri ve kendileri için güvenli ve istikrarlı bir durumun nasıl sağlanacağı noktasında ortaya çıkmıştır. Filistinlileri kabul eden ve barındıran ülkeler ise çoğunlukla Arap ülkeleri olmuştur. Irak da bu Arap ülkeleri arasında olup, 1948 yılı savaşlarından dönen Irak kuvvetleri ile birlikte çoğunluğu Hayfa'dan olmak üzere yaklaşık 4 bin Filistinli mülteci Irak'a göç etmiştir. Bu sayı 1967 savaşından sonra yavaş yavaş ve sürekli olarak artmaya başlamış ve 2000 yılı itibarıyla Irak şehirlerindeki özel kamplara ve toplanma alanlarına yerleştirilen mültecilerin sayısı 40 bine ulaşmıştır. Mültecilerin çoğu ise başkent Bağdat ve bunun yanında Musul ve Basra şehirlerinde de yoğunlaşmıştır.

Irak, 1948 yılından, Amerika Birleşik Devletleri tarafından 2003 yılında işgale uğrayıncaya kadar Filistinli mültecilerin yerleşebileceği en iyi yerlerden biri olmuştur. Zira eski Irak hükümetleri Filistinli mültecilere tüm maddi ve manevi desteği sağlamış, onları desteklemiş, toplu konut alanları kurmuş ve mülteciler Irak toplumu ile önemli ölçüde birlikte yaşamışlardır. Ancak 2003'ten sonra, Filistin davasının ana destekçisi olarak kabul edilen ve hayatın her alanında Filistinlilerin en önemli yardımcısı olan eski Irak

* Tikrit Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Öğretim Üyesi, Irak

** Musul Üniversitesi, Tarih Bölümü, Öğretim Üyesi, Irak

rejiminin çöküşünden sonra Filistinli mültecilerin durumu değişmiştir. Öncesinde Irak'ın birçok yerinde Irak toplumunun bir parçası hâline gelene kadar mültecilere birçok olanak sağlanmıştır. Mültecilerin Irak'taki parlak geçmişi böyledir. Bu tarihten sonra ise Filistinli mültecilerin durumu, yeni Irak hükümetlerinin kendilerine yönelik politikalarının değişmesi sonucunda değişmiş, birçoğu zulme ve tehditlere maruz kalmış ve Irak içindeki belirli partilerin desteklediği silahlı çeteler tarafından Irak'tan ayrılmaya zorlanmışlardır. Bu durum çok sayıda kişinin çok zor koşullarda baskı ve silah tehdidi altında Irak'tan ayrılmak zorunda kalmasına yol açmıştır.

Bu araştırmamız Irak'taki Filistinli mültecinin durumunu açıklığa kavuşturmaya ve 2003 yılında Amerika'nın Irak'ı işgalinden önceki ve sonraki iki dönemde mültecilerin durumunu karşılaştırmaya çalışmaktadır. Zira bu yıl Irak'taki Filistinli mültecilerin yaşadığı iki farklı durumun dönüm noktasıdır. Öncesinde Irak'taki Filistinli mülteciler; istikrar, aile kurma, yerleşik düzen kurma, sürekli geçim kaynağı gibi imkanlara sahip oldukları ve Filistinli erkeklerin Iraklı kadınlar ile Iraklı erkeklerin de Filistinli kadınlarla evlenerek birlikte yaşadıkları bir aşamadaydılar. Özellikle de önceki Irak rejiminin Filistinli mültecilere olan ilgisi ve doksanlı yıllarda Iraklı vatandaşlarının kötü yaşam koşullarına rağmen Filistinli mültecilerin daha iyi durumda olması nedeniyle önceki Irak rejimi ile ilgili siyasi nedenlerden dolayı, Filistinli mültecilere şantaj yapmaya başlayan ve Irak'tan ayrılmadığı takdirde mültecileri kendileri, aileleri ve paralarıyla tehdit eden silahlı çetelerin çoğalmasının bir sonucu olarak meçhuliyet aşamasına geçmiş durumdadır. Dolayısıyla çalışmamız, Filistinli mültecinin hayatındaki bu kader aşamasında Irak'taki Filistin diasporası vakasını, asıl yurtlarında yerlerinden edildikten sonra ikinci defa zorla yerlerinden edilmelerini ve bir türlü istikrara kavuşamamalarının en önemli sonuçlarını tespit etmeye çalışmaktadır.

Filistinlilerin Irak'a İlticalarının Başlangıcı

Araplar ve İsrail arasında 1948 yılı savaş sonucunda en büyük tehcir süreci başlamış ve yaklaşık 726 bin Filistinli mülteci çatışma bölgesinden göç etmek zorunda kalmıştır. Bu göçmenler, savaş sırasında Arap kurtuluş ordusuna katılan ve Filistin'in kuzey bölgesinde yer alan Irak da dâhil olmak üzere bazı Arap ülkelerine dağılmışlardır. Irak'ın kurtuluş ordusu içerisinde bulunması bu bölgelerden özellikle de Hayfa şehri ve köylerinden göçen kimselerle ilişkilerin ilk çizgilerinin belirlenmesinde önemli ölçüde etkili

olmuştur. Irak ordusu savaş sırasında ve sonrasında bu göçmenlerin bir bölümünü Irak'a taşımıştır.¹ İstatistikler 1948 yılında Irak'a ulaşan Filistinli mültecilerin sayısının 3 bin ile 5 bin arasında değiştiğini gösterirken, Birleşmiş Milletler'e bağlı Mülteci İşleri Yüksek Komiserliği 2003 yılı itibarıyla Irak'ta bulunan Filistinli mültecilerin sayısının 34 ile 42 bin arasında değiştiğini açıklamıştır.²

Irak'ta bulunan Filistinli mülteciler çoğunlukla Hayfa şehrinin köylerinden göç etmiş olup özellikle de Eczem Caba ve Ayn Gazal köylerinin ahalisi Irak'a göçmüştür. %33,2 Eczem köyü, %27,8 Jaba köyü ve %16,3 Ayn Gazal köyü³ olmak üzere Irak'ta bulunan Filistinli mültecilerin yaklaşık %77,3'ü bu köylerden gelmiştir. Kalan kısım ise Ümmü'l-Zaynat, Sarafand, Atlit, Al-Mazar, El-Tira, Daliyat Al-Rouha, Kafr Lam, Khirbet Al-Manara, Ar'rah, Ain Al-Hawd, El-Tantura ve Umm Al-Fahm köylerine dağılmaktadır. Yafa, Yafa Kırsalı, Hayfa, Kudüs, Nablus, Akka, Ramle, Gazze ve Cenin şehirlerinden göç etmiş bazı aileler de bulunmaktadır.⁴

Irak'a ulaşmalarının ardından Filistinli mülteciler Irak Savunma Bakanlığı tarafından gözetilmiş ve başlangıçta geçici olarak öğretmen evleri ve üniversite binaları gibi yaz tatili döneminde kullanılmayan hükûmet merkezlerine yerleştirilmişler, ardından Bağdat, Basra ve Musul gibi muhtelif Irak şehirlerinde hükûmete bağlı kamplar ve toplanma alanlarına kalıcı olarak dağıtılmışlardır⁵. Filistinli mülteciler Irak ordusunun mensupları gibi günlük olarak yiyecek ve malzeme tahsisatından faydalanmışlar ve bu süre içerisinde savunma bakanlığının sorumluluğu altında kalmışlardır. 1950 yılı itibarıyla Mülteci İşleri Çalışma Ve Sosyal İşler Bakanlığına devredilmiş, mültecilerle ilgili özel bir daire kurularak Irak'taki Filistinli Mülteci İşleri Müdürlüğü olarak isimlendirilmiştir. Ardından mülteciler, mülteci kamplarındaki toplu yaşam sistemi doğrultusunda yeniden yerleşim yerlerine dağıtılmışlardır.⁶ Başlangıçta Filistinli mülteciler Bağdat'ta altı, Basra'da bir ve Musul'da bir

¹ Arşiv ve Bilgi Bölümü: 2009, Irak'taki Filistinli Mülteciler, Al-Zaytouna Araştırma ve Yayın Merkezi, Beyrut, s.6

² Said Selame, 2007, Irak'taki Filistinli mültecilerin trajedisi yarım asır önce başladı ve sona ermedi, Mülteci İşleri Dairesi Başkanlığı, Filistin Kurtuluş Örgütü, Filistin. Bakınız Web: <http://plord.ps>

³ Nebil Mahmud El Sehli, 2002, Irak'taki Filistinli Mülteciler, Temel Veriler, Filistin Araştırmaları Dergisi, Beyrut, Sayı 49, Cilt 13, s.103-104

⁴ İzzeddin Muhammed, 2007, Irak'taki Filistinli mülteciler, 1948'de Nakba'dan (felaket günü) 2003'te Amerikan işgalinden sonraya kadar yeni gerçekler, Arap Yarın Araştırma Merkezi, Şam, s. 22-23

⁵ Heysem Mena, 2003, Irak'taki Filistinliler, Arap İnsan Hakları Komitesi, Paris, Bakınız Web: <http://ar.achr.eu/reports/>

⁶ Tarık Hamud, 2006, Irak'taki Filistinliler, Gerçekler ve Beklentiler, Filistin İnsan Hakları Derneği (Gözlemci), Beyrut. Bakınız Web: <https://arab.org/arabeel/> / Nebil Mahmud El Sehli, A.g.e., s.104

toplu yaşam alanına dağıtılmış olup, Irak'a ilk vardıklarındaki toplanma alanları ise Basra'da bulunan halk kışlası olmuştur. Daha sonraları Bağdat, Musul ve Basra şehirlerindeki yeni yerleşim alanlarına nakledilmişlerdir⁷. Bu mültecilerin dağılımı aşağıdaki oranlar doğrultusunda olmuştur;

- Mültecilerin %84'ü Irak hükûmeti tarafından karşılanan konutlarda kalmışlardır.
- Mültecilerin %13,5'i kendi paralarıyla ev kiralamışlardır.
- Mültecilerin %2,5'i ise kendi evlerine sahip olmuşlardır.⁸

Irak Hükûmetinin Filistinli Mültecilere Yönelik Politikaları

Irak hükûmeti 1948 ve 1950 yılları arasında topraklarına giren ve ikamet eden her Filistinliyi mülteci kabul etmiş ve bu nitelendirme doğrultusunda bu tarih sonrasında gelerek ikamet eden hiçbir Filistinli, Filistinli mülteci listesine kaydedilmemiştir. 90'lı yıllar içerisinde bu tanım değiştirilmiş ve 1958 yılı öncesinde Irak topraklarına girmiş olan tüm Filistinliler mülteci sıfatıyla adlandırılmıştır.⁹

Irak'ta bulunan Filistinli mültecilerin yasal statüsü Irak içindeki ve dışındaki Filistin çevrelerinde tartışmalara konu olmuştur. Irak'ta Filistinlilerin var olmaya başladığı 1948 yılından bu yana gelen Irak hükûmetlerinin Filistinli mültecilere muamelesini ele alan belirli bir kanun düzenlenmemiştir. Her ne kadar Irak hükûmeti Filistinlilere karşı Iraklılara davrandığı gibi davranacağını ilan etmiş olsa da Filistinlilerin hareketlerini kısıtlayan ve kendilerinin yerleşik bir hayat kurabilmelerini ya da geleceği düşünmelerini engelleyen bir takım istisna, değişiklik ve beyanat verilmesi gibi durumlar söz konusu olmuştur. Ardından konu Filistinlilerin özel araç ve ev telefonu satın almalarını ve mesleki faaliyet ruhsatlarını yenilemelerini engelleyen kanununun 1993 yılında çıkarılmasına kadar varmıştır. Bir süre durum bu şekilde gittikten sonra oturmak için bir ev satın alma izni ve hakkı tanıyan kanunlar çıkarılmış, ardından da yeniden kısıtlama ve yasaklama getiren kanun düzenlemesi yapılmıştır. 2001 yılında ise Eski Devrim Komuta Konseyi, vatandaşlık, eğitim, seçme ve seçilme hakkı gibi siyasi haklar dışında tüm hak ve yükümlülükler hususunda Filistinlilere Irak vatandaşı

⁷ Sadık Ebu Saud, 2009, Irak'taki Filistinli Mülteciler ve Yeni Sürgün Yeri Arayışı, Kudüs Politika Araştırmaları Merkezi, Amman. Bakınız Web: <http://www.alqudscenter.org>

⁸ Mülteci İşleri Dairesi Başkanlığı: 2007, Irak'taki Filistinli Mülteciler, Filistin Kurtuluş Örgütü, Filistin, s.9

⁹ Arşiv ve Bilgi Departmanı, A.g.e., s.8

gibi davranılacağı konusunda kesin bir karar almış ve 2001 yılı 202 sayılı bu kararı uygulamayan memurlara ceza içeren karar düzenlemesi yapılmıştır¹⁰.

12.12.1949 tarihinde Birleşmiş Milletler Yakın Doğu Filistinli Mültecilere Yardım Ve Bayındırlık Ajansı (UNRWA)'nın kurulması üzerine Irak hükûmeti Irak'ın ajansın operasyonlarının altıncı alanı olmasını kesin olarak reddetmiş ve Irak'ın UNRWA'ya herhangi bir nakit yardım yapmaması karşılığında Filistinlilerin kendi uyruklarını korumaları ve herhangi bir yerleştirme süreci icra edilmeksizin, UNRWA'ya Filistinli mültecilerin işlerini tamamen gözetmek için tüm imkanlarını seferber edeceği ve mültecilere her türlü desteği sunacağı taahhüdünde bulunmuştur. Böylece UNRWA Irak'ta bulunan tüm Filistinli mültecileri hesaplarından çıkarmıştır. Gerçekten de Irak hükûmeti UNRWA tarafından diğer iltica bölgelerinde Filistinli mültecilere sunulan tüm hizmetleri sunan kapsamlı sağlık hizmeti sağlamış ve Irak hükûmeti ilkökul lise ve üniversite aşamalarında ücretsiz eğitim sistemi ile Filistinlilere eğitim olanağı tanımıştır. Irak hükûmeti tarafından sunulan bu olanaklar mültecilerin eğitim oranını yükseltmiş ve okuma yazma bilmeme oranını düşürmüştür¹¹.

Irak, Filistinliler UNRWA'nın sorumluluğundan çıktıktan sonra Irak Çalışma Ve Sosyal İşler Bakanlığı Filistin Mülteci İşleri Müdürlüğü bütçesine 160 bin Irak dinarı tahsisat ayırmış ve kişi başı ayrılan tahsisat yetişkinler için 100 kuruş küçükler için ise 50 kuruş olarak belirlenmiştir. Ancak bu tahsisat zaman geçtikçe artmak yerine Filistinlilerin sayısının artması bütçenin ise sabit kalması nedeniyle azalmıştır. Zira 1955 ile 1973 yılları arasında mülteci işleri müdürlüğüne tahsis edilen bütçe sadece 50 bin dinar artırılmış olup, bu dönemde Filistinli mültecilerin sayısı ise 3500 kişiden 14 bin kişiye yükselmiş, yani yaklaşık 4 katına ulaşmıştır. Bununla birlikte Irak'taki tüm Filistinliler mülteci işleri müdürlüğünün gözetimi altında bulunmamıştır. Zira Filistinlilerin müdürlüğe kayıt olabilmeleri için 1948 yılında işgal edilen şehirlerden olmaları ve 1958 yılından önce Irak'a girmiş ve orada ikamet etmeye devam ediyor olmaları gibi bazı şartlar belirlenmiştir. Ailenin korunması amacıyla bakanlık 1961 yılı öncesinde gelmiş olan kimselerin hanımlarını kendi adlarına kaydettirmelerine izin verirken, kocaların hanımları adına kaydedilmesine izin vermemiştir.¹²

Hukuki açıdan ise Irak'taki Filistinli mültecilerin konumu 1961 yılı 202 sayılı karar alınıncaya kadar birçok yönden belirsiz ve yoruma açık olarak

¹⁰ Muhammed El Muhammedi, 2009, Bir kısılcacın çeneleri arasında Irak Filistinlileri, Irak'taki siyasi sığınma yasası neyi hedeflemektedir?, El-Awda Dergisi, Sayı (24), Yıl (2), Filistin, s.56

¹¹ Arşiv ve Bilgi Departmanı, A.g.e., s.9

¹² Tark Hamud, A.g.e.

kalmıştır. Alınan 26 sayılı karar, seyahat belgesi düzenlenmesi sürecini düzenlerken, belgelerin süresini belirlemiştir. 1964 yılında ise maaşlar ve primler bakımından Filistinlilere devlet memurluklarında çalışan Iraklılar gibi muamele yapılması kararı alınmıştır. Ancak Filistinliler bu karar gereği emeklilik hizmet imtiyazları elde etmekten istisna tutulmuştur. Bu karara gerekçe olarak böyle bir imtiyaz elde etmelerinin Irak'ta kalmak istemelerine ve dönmekten vazgeçmelerine neden olacağı ifade edilmiştir. Bunun yerine emekli olan Filistinlilere her bir hizmet yılı için bir aylık maaş tutarında tazminat verilmesine karar verilmiştir. 1965 yılında ise seyahat belgelerinden mülteci ifadesinin silinme kararı alınmıştır.¹³

1967 yılı savaşı sonrasında Irak Çalışma ve Sosyal İşler Bakanı Filistinlilerin ikamet ettikleri bölgeleri ziyaret etmiş ve kötü yaşam koşullarını gözlemlemiştir. Mültecilerin yaşadığı sefaleti gördükten sonra akabinde Irak bakanlar kuruluna bir mektup sunarak Filistinli mültecilerin yaşadığı kötü durumu açıklamıştır. Bunun akabinde Irak hükûmeti 1968 yılı 1 sayılı kararı alarak, Filistinlilere, birtakım araziler tahsis edilmesi ve kendilerine avans inşaat malzemesi verilmesi ayrıca Filistinlilere düzenli nakdi yardım yapılması ile ilgili talimat düzenlenmiştir.¹⁴ Fakat 1968 yılı devriminin yaşanması nedeniyle bu karar bir tavsiyeden öteye geçememiş, 17.8.1969 tarihinde 366 sayılı karar devrim komuta konseyi tarafından alınarak kararda en önemlileri aşağıdaki gibi olan birtakım konular ele alınmıştır:

- Selam şehri çevresinde her türlü sağlık koşullarına sahip bulunan yerleşim alanlarının inşa edilmesi kararı alınmıştır. Karara göre, bu evlerin mülkiyeti devlete ait olacak, Filistinli mülteciler Irak'ta buldukları sürece bu evlerden yararlanacaklar, ancak arazi satın alma, inşaat yapma, yardım avansı ve gayrimenkul talep etme hakkına sahip olmayacaklardır.
- Atama, terfi ve emeklilik konularında Filistinliler Iraklılarla eşit koşullara sahip olacaklar, ancak ülkelerine dönmeleri durumunda hakları sona erecektir. 1971 yılına kadar Filistinli mültecilere yönetim kurullarına aday olma hakkı tanınmamış ancak, bu yıl sonrasında genel müdürlük makamına kadar gelebilme izni verilmiştir.¹⁵

1973 yılında Irak hükûmeti, Filistinli mültecilere yönelik muamelesinde Irak'taki Filistinlilerin yaşamlarını düzenleyen yasal formüller ile ilgili niteliksel bir değişiklik yapmıştır. Hükûmet Irak vatandaşlığı elde etme,

¹³ Arşiv ve Bilgi Departmanı, A.g.e., s.10.

¹⁴ Heysem Mena, A.g.e.

¹⁵ Tark Hamud, A.g.e.

seçme ve seçilme hakkı gibi siyasi faaliyetler dışında Filistinlilere tüm hak ve yükümlülüklerde Iraklılara davranıldığı gibi davranılacağını ilan etmiştir.¹⁶

Devrim komuta konseyi tarafından 1980 yılında alınan 215 sayılı karar doğrultusunda Irak'ta sürekli olarak ikamet eden Filistinlilere tahkikat yapıldıktan ve içişleri bakanlığı ile gerekli güvenlik birimlerinin onayı alındıktan sonra ev sahibi olma hakkı tanınmıştır. Buna göre ikamet eden Filistinlinin satın aldığı ev maliye bakanlığı adına kaydedilecektir. 1983 yılında alınan bir başka kararda ise özel sektörü teminat altına almak için Filistinlilerin işe girebilmek veya iş değiştirmek için çalışma ve mesleki eğitim genel kurulunun onayını alma zorunluluğu getirilmiştir. Bu kuralı ihlal eden kimselere ülkeden sınır dışı edilmek ve bir daha girmesini engellemek gibi cezalar ile talimatlar sıkılaştırılmıştır. 1987 yılında devrim komuta konseyi tarafından alınan 936 sayılı kararda Irak'ta sürekli olarak ikamet eden Filistinli mültecilere daire, arsa veya tarım arazisi satın alma hakkı tanınmıştır.¹⁷ Ancak 1989 yılında 215 ve 936 sayılı kararların yürütmesinin 5 yıl boyunca durdurulmasına yönelik başka bir karar daha alınmıştır. Bu sürenin sonunda 7.3.1994 tarihinde devrim komuta konseyi tarafından alınan 23 sayılı kararda şu ifadeler yer almıştır; "Iraklı olmayanların gayrimenkul sahibi olmasına veya Irak içerisindeki şirketlerde sermaye yatırımı yapmasına izin verilen kararların yürütmesi durdurulmuş olup, hiçbir şekilde mülkiyet sahibi olmalarına veya yatırım yapmalarına izin verilmemektedir."¹⁸ 1997 yılında devlet başkanı tarafından alınan karar gereği parti üyesi olan Filistinlilerin arsa almalarına izin verilmiştir.¹⁹ Böylece 40 yılı aşkın süredir Irak'ta ikamet eden Filistinlilerle daha birkaç gün önce Irak'a gelen yabancılar gibi davranılmıştır. Bu karar doğrultusunda Irak'taki Filistinliler her türlü yoruma ve mültecilerin hukuki konumu herhangi bir devlet memurunun en küçük tevillerine açık hale gelmiş ve Filistinliler bir telefon hattına bile sahip olma hakkından men edilmişlerdir. Bu durum 202 sayılı karar alınuncaya kadar devam etmiştir. Ancak bu kararla da Filistinli mülteciler 1948 yılında daha ilk anda kendilerine tanınan imtiyazlara sahip olamamışlardır. Bu karardan sadece iki gün sonra Bağdat, Amerika Birleşik Devletleri tarafından işgal edilmiş ve bu işgal ile birlikte 202 sayılı karar da düşmüştür.²⁰

¹⁶ Mutesim Hamade, 2010, Irak'taki Filistinli mülteciler ilk felaketin sahnelerini anıyorlar, Milletvekili Hüsan naib'in web sitesi, Bakınız: <http://www.hussamkhaber.org>

¹⁷ Tarık Hamud, A.g.e.

¹⁸ Arşiv ve Bilgi Departmanı, A.g.e., s.11-12

¹⁹ Heysem Mena, A.g.e.

²⁰ Tarık Hamud, A.g.e.

İşgal öncesindeki süreçte Filistinli mültecilerin sahip oldukları öne çıkan haklar aşağıdaki gibidir:²¹

1. Irak hükûmeti tarafından Filistinli mültecilere kimlik kartı çıkartılmıştır.
2. Mültecilerin Irak dışına seyahat edebilmeleri için seyahat belgeleri düzenlenmiştir.
3. Mülteciler okul, enstitü ve üniversitelere giriş harçlarından muaf tutulmuştur.
4. Irak'taki tüm Filistinlilere ücretsiz tedavi temin edilmiştir.
5. Başlangıçta mültecilere Iraklıların asgari ücretine denk tutarda mali yardımlar yapılmış, sonradan Irak hükûmeti tarafından bu yardımlar durdurulmuştur.
6. Filistinli mültecilere ücretsiz konut sağlanmıştır.

Felaket Gününden Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'ı İşgaline Kadar Filistinli Mültecilerin Nüfus Koşullarının Gelişimi

Irak'a iltica eden Filistinli mültecilerin sayılarını değerlendiren kaynaklar farklılık arz etmektedir. Bazıları mültecilerin sayısını 4 bin olarak verirken, diğer bazıları 5 bin olduklarını söylemektedirler. Birleşmiş Milletler tarafından bu rakam 4 bin olarak değerlendirilmiştir. İstatistikler 1948 yılı içerisinde göç eden mültecilerin sayısının 3 bin ile 5 bin arasında doğrusal oranda arttığını göstermektedir. Bu sayı 1969 yılında 13.743 mülteciye yükselirken, içlerinden 13.208 mülteci Bağdat'ta, 335 mülteci Musul'da ve 200 mülteci Basra şehrinde yaşamını sürdürmüştür. 1977 yılında ise bu yılın resmi istatistiklerine göre Irak'taki mültecilerin sayısı 18.095'e ulaşmıştır.²²

Filistin Kurtuluş Örgütü 1970 yılında Irak'taki Filistinli mültecilerin sayısını 19.184 olarak değerlendirirken, 1986 yılında Irak Planlama Bakanlığı İstatistik Kurumu Irak'taki Filistinli mültecilerin sayısını 27 bin olarak göstermiş, bu sayı 1998 yılında ise 30 bine ulaşmıştır. 2000 yılında ise bu sayı 35 bine yükselmiş, aynı zamanda Filistinli mültecilerin nüfusun doğal artışına bağlı olarak 2003 yılında sayı 44 bine ulaşmıştır. Irak hükûmetinin değerlendirmelerine göre Filistinli mültecilerin sayısı toplamda 34 bin olup, Irak'taki Filistinli mültecilerin sayısına dair mülteci işleri yüksek

²¹ Sadık Ebu Saud, 2005, Irak'ta Filistinli Mülteciler, Kudüs Siyasi Araştırmalar Merkezi, Amman. Bakınız Web: <http://www.alqudscenter.org>

²² Said Selame, A.g.e. / Arşiv ve Bilgi Departmanı, A.g.e., s.12-13

komiserliğinin değerlendirmesi ise sayılarının 34 ile 42 bin arasında olduğu yönündedir.²³

Şunu da belirtmek gerekir ki Irak'taki Filistinli mültecilerin doğal nüfus artış oranı %3,5 olup bu rakam misafir eden Arap ülkelerindeki Filistin çadır kentlerindeki benzerlerinin artışı ile aynıdır. Aşağıdaki tablo Irak'taki Filistinli mültecilerin sayılarının gelişimini ortaya koymaktadır:²⁴

Tablo 1: 1948 ve 2010 yılları arasında Irak'taki Filistinli mültecilerin sayılarının gelişimi

Yıl	Sayı
1948	4000
1969	13.742
1970	14.000
1975	16.726
1979	19.184
1985	23.461
1986	24.235
1998	36.631
2000	40.000
2003	44.000
2005	47.508
2010	56.425

Yukarıdaki tablodan anlaşılmaktadır ki özellikle de 1967 yılı savaşı ve 80'li yıllarda yaşanan Büyük İntifada sonrasında Filistin'in içerisinde yaşanan gelişmelere göre Irak'a gelen Filistinli mültecilerin sayısında 3 binden 10 bine doğru sürekli bir artış gözlemlenmiştir. Zira bir süreçte çok sayıda Filistinli zorunlu tehcire maruz kalmıştır. Bu artış olayların yatışması ile durmamış, aksine yeni bir hayata başlamak için güvenli bir yer arayan Filistinli mültecilerin göçü devam etmiştir. Örneğin Irak bu güvenli yerlerin en önemlilerinden biri olmuştur. Zira bu süreçte Irak yönetimi Filistin davasının baş destekçisi olmuş, mültecilere kollarını açmış, kendilerine uygun konut ve barınacak yer vererek yardımcı olmuştur. 2000 yılı itibarıyla Irak'taki Filistinli mültecilerin %96,1'i Bağdat'ta, %2,4 Musul'da ve %1,5'i Basra'da yaşamaktadır. Şunu da belirtmek gerekir ki bu rakamlar 1958 yılı sonrasında Irak'a giren Filistinlileri kapsamamaktadır. Irak'ta bulunan Filistinlilerin aşağıdaki gibi üç farklı sınıfta değerlendirilmesi mümkündür:²⁵

²³ Filistin İnsan Hakları Kurumu, 2005, Irak'taki Filistinli mülteciler. Irak'taki Filistinli mültecileri korumak için dünya kamuoyuna acil eylemi hatırlatmak için sürekli sıkıntılar, Bakınız Web: <https://pahrw.org>

²⁴ Filistin İnsan Hakları Kurumu, A.g.e. / Said Selame, A.g.e.

²⁵ Sadık Ebu Saud, Irak'taki Filistinli mülteciler ve yeni sürgün yeri arayışı.

1. 1948 ve 1950 yılları arasında Irak'a gelerek burada ikamet etmeye başlayan Filistinliler. Bunlar Irak tarafından mülteci diye isimlendirilen sınıf olup, Irak'taki diğer mültecilerin sahip olamadığı birtakım haklar elde etmişlerdir.
2. 1967 yılı sonrasında Irak'a gelen Filistinliler. Bunlar da Ürdün pasaportu ile giriş yapmış olup 1948 sonrasında gelen mültecilerin sahip olduğu sıfat ve imtiyazları elde edememişlerdir.
3. 1991 yılı Körfez Savaşı sonrasında Irak'a gelen Filistinliler. Bunlar Kuveyt'te ikamet eden ve Mısır belgelerini taşıyan kimselerdir.

Irak'ta yaşayan Filistinli mülteciler arasında iş gücü toplam sayısının %56'sını teşkil etmektedir. Mülteciler arasındaki 65 yaş üstü yaşlıların oranı %3 civarında iken, çocukların oranı %41'dir. Aşağıdaki tablo 2000 yılı itibari ile Irak'ta yaşayan Filistinli mültecilerin yaş yapısını ortaya koymakta olup, mültecilerin yaş yapısı 90'lı yıllarda baskın olan yaş dağılımına benzer durumdadır. 21. yüzyılın ilk 10 yılında kadınlardaki eğitim düzeyinin yükselmesi ile birlikte çocukların oranında gerileme görülebilmesi mümkündür.²⁶

Tablo 2: 2000 yılı itibarıyla Irak'taki Filistinli mültecilerin yaş yapısı

Oran %	Sayı	Yaş Sınıfı
41	16,400	0 – 4 yaş
56	22,400	15 – 64 yaş
3	1200	65 yaş ve üzeri
100%	40,000	Toplam

2003 YILI AMERİKAN İŞGALİ SONRASINDA IRAK'TAKİ FİLİSTİNLİ MÜLTECİLERİN KOŞULLARI

Amerikan İşgal Güçleri, Hükûmet ve Irak Partilerinin Filistinliler Karşısındaki Politikaları

Amerika'nın 2003 yılında Irak'ı işgal etmesi Irak halkının geneli adına bir takım kaos ve sıkıntıların başlangıcı olmuştur. Öte yandan baskı ve mezhepçilik ortamı doğmuştur. Bu durumda daha önce birlik olan Irak halkının tefrikaya düşürülmesi noktasında işgal güçlerinin oynadığı rol hassas niteliktedir. Özellikle de önceki rejim adına çalışanlara ve parti ya da güvenlik teşkilatlarından birinde görev almış olanlara karşı katliam, cinayet ve intikam eylemlerinin teşvik edilmesine neden olmuştur. Ayrıca milislerin

²⁶ Nebil Mahmud El Sehli, A.g.e., s.120.

ve silahlı grupların çeşitli isimler ve bağlılıklar altında çoğalmasına yol açmış ve bu durum 2009 yılına kadar süren ve mezhep çatışması olarak bilinen silahlı bir kaos ortamının oluşmasına neden olmuştur. Filistinli mülteciler özellikle de belirli bir mezhebe mensup olmaları nedeni ile bu kötüleşen koşullardan muaf değillerdi. Ayrıca Filistin halkının belli bir bölümünün kendileri ile ilgilenmesi nedeni ile Filistinliler eski rejimin destekçilerinden sayılıyorlardı. Yine Filistinli siyasi partiler hâkim Baas rejimi tarafından büyük ölçüde destekleniyordu. Bu nedenle daha ilk andan itibaren Amerikan işgali Irak'taki Filistinli mültecilere büyük bir bela teşkil etmiş, gerek işgal güçleri gerekse sonrasında gelen Irak hükümetleri, partiler ve diğer kesimler tarafından Filistinlilere karşı olumsuz davranışların sergilenmesine yol açmıştır.²⁷

İşgal güçleri Filistinlileri eski rejimin müttefikleri olarak değerlendirmiş ve Filistinlilere karşı tavırları bu esas üzere olmuştur.²⁸ İşgalciler Filistinlilere karşı türlü ihlal ve taşkınlıklarda bulunmuşlar, baskı, yıldırma, öldürme ve rastgele tutuklama gibi durumlar söz konusu olmuş, Amerikan güçleri, büyükelçiliği basmışlar ve çalışanlarını bir yıldan fazla göz altında tutmuşlardır. Öte yandan Bağdat'ta belediyeler bölgesinde bulunan Filistinlilere ait en büyük yerleşim alanı füzelerle ve msket bombaları ile bombalanmış, Filistin Kurtuluş Cephesi'nin genel sekreteri Muhammed Ahmet Abbas tutuklanmış ve kendisi 2004 yılında Amerikan hapishanelerinde hayatını kaybetmiştir.²⁹

2004 yılının aralık ayının başında Amerikan güçleri Irak'taki Filistin Ulusal Kurum Merkezine baskın düzenlemiş, bazı üyeleri gözaltına alınmış, diğer bazıları hakkında tahkikat yürütülmüş, Filistinli çocuk evi, Filistin kadın derneği ve Filistin kreşi gibi kurumlar saldırıya maruz kalmış, binaları tahrip edilerek içindekileri imha etmişlerdir.³⁰ 2003 yılı sonrasında Irak Göç Ve Göçmen Bakanlığı, Filistinli mültecilerin sorumluluğunu üstlenmiş, bu sırada Filistinliler üç ayda bir yenilemeleri gereken ikamet kartlarını yenilemekle ilgili problemlerle ve herhangi bir hükümet dairesine müracaat ettiklerinde karşılaştıkları sıkıntı ve zorluklarla mücadele etmek durumunda kalmışlardır.³¹

Amerikan işgalinden sonra Irak hükümetleri özellikle de İbrahim El Caferi ve Nuri El-Maliki hükümetleri, içişleri bakanlığına bağlı hükümet

²⁷ Arşiv ve Bilgi Departmanı, A.g.e., s.20

²⁸ Sadık Ebu Saud, Irak'taki Filistinli mülteciler ve yeni sürgün yeri arayışı

²⁹ Irak Filistinlileri sitesi, Irak'ta Filistinli mültecilerin maruz kaldığı ihlallerin özeti, Filistin, Bakanız Web: <http://www.paliraq.com>

³⁰ A.g.e.

³¹ Arşiv ve Bilgi Departmanı, A.g.e., s.21

birimleri tarafından yapılan rastgele tutuklamalar, Filistinlilerin kaçırılması, öldürülmeleri ve yerleşim yerlerinin bombalanması sureti ile Filistinlilerin varlığını hedef alan operasyonların büyük bölümünün sorumluluğunu taşımaktadır. İstikrarsızlık, güvensizlik, dedikodulardan etkilenme, mezhepçi kışkırtmaların bulunduğu bir ortamda yürütme birimleri Filistinlilerin varlığını ortadan kaldırma ve onları marjinalleştirme çabasına girişmiş ve eski Irak hükümetleri tarafından alınan tüm kararları bozarak Filistinlilerden kurtulmaya ve onlara tamamen yabancı bir oluşum gibi davranmaya başlamışlardır. Öte yandan ülkede sürekli olarak ikamet etmeleri nedeniyle sahip oldukları hukuki nitelikleri de ellerinden alınmıştır.³²

Irak İçişleri Bakanlığı, Filistinli mültecilere yerleşik olmayan yabancılar niteliği ile davranmış ve kendilerinden ikamet izni almalarını ve ikamet müdürlüklerinde bu izinleri yenilemelerini talep etmiştir. Bunun yanında devlet bakanlıklarında Filistinlilere karşı özel bir düşmanlık baş göstermiştir. Ekim 2005 tarihinde göç ve göçmen bakanı bayan Süheyla Abdül Cafer bir basın toplantısı düzenleyerek başbakanlıktan ve içişleri bakanlığından, Irak'taki Filistinli mültecilerin işgal altındaki Filistin topraklarına iade edilmesini talep ettiğini açıklamış ve ifadelerinde "İçişleri Bakanlığının Irak'a iltica etmiş bulunan Filistinlileri İsrail'in çekildiği Gazze topraklarına geri göndermek için girişimde bulunması gerekir" demiştir.³³

Irak Filistinlileri, cinayet, işkence ve zorla tehirden kaçmak için sınırlardaki çadır kentlere sığınmışlar, ardından 24.5.2007 tarihinde Irak hükümetini temsil eden bir heyet El Velit çadır kentini ziyaret ederek Filistinlilere üç öneri sunmuştur. Bunlar aşağıdaki gibidir;

Mültecilerin Bağdat'ta bulunan evlerine dönmeleri ve Irak güçlerinin kendilerinin güvenliklerini sağlamaları ve korumaları.

- 1- Mültecilerin evlerine dönmeleri, Birleşmiş Milletler Mülteci İşleri Yüksek Komiserliğinin Irak dışında yerleştirilmelerine yönelik tertibat almasını beklemeleri.
- 2- Kendileri için Bağdat'ta belediyeler mahallesinde en az 750 aileyi karşılayabilecek büyük bir çadır kentin Irak makamları tarafından kurulması ve burada kendilerinin güvenlik ve korumalarının sağlanmasıdır.

³² Ahmed El Yusuf, 2006, Diaspora ve Ölüm Arasında Irak Filistinlileri, Amerikan işgal güçlerinin ve mezhepçi milislerin elinde Filistinlilerin maruz kaldığı ihlallerin özeti, Birinci baskı, Sünnilerin İncancını Savunma Komitesi, Filistin, sayfa 145

³³ İnsan Hakları İzleme Örgütü, 2006, Kaçış yok: Irak'taki Filistinli mültecilerin koşulları hakkında rapor. Bakınız Web: <https://www.hrw.org/en>

3- Ancak mülteciler Irak hükûmetinin kendilerinin güvenlik ve emniyetlerini sağlamaya gücünün yetmeyeceğini düşünerek tüm bu önerileri reddetmişlerdir.³⁴

Irak'tan ayrılan Filistinli mülteciler konusunda ise göç bakan vekili Semir Nahi, Irak'ın mültecileri yurt dışından Irak'a geri getirme stratejisini uygulayarak geri döndürmeye çalıştığını, bu strateji çerçevesinde kendilerine Irak kimliği verileceğini, ayrıca dulların yetimlerin ve yaşlıların bakıma tabi tutulacağını söylemiş ve bu kimselerin Irak'a geri getirilmesinin sadece bakanlar kurulunun kararına bağlı olduğunu vurgulamıştır.³⁵

Birçok milis ve suç çetesi Filistinlilere karşı geniş çaplı ölüm tehdidi yöneltmişler, gerçekten de bu tehditler neticesinde bazı Filistinlileri öldürmüşlerdir.³⁶ Bunun yanında bazı partilerin yöneticileri tarafından eylemleri teşvik edici açıklamalar yapılmıştır. Irak Ulusal Kongre Partisi'nin bazı liderleri Irak'taki Filistinli mültecilerin eski rejimin beşinci kuyruğu olduğunu ve eski rejimin nefretini taşıdığını Filistinli mültecilerin maruz kaldığı düşmanlık eylemlerinin gerekçelendirilmesi bağlamında söylemiş ve Filistinlilerin gönderilmesi gerektiğini savunmuştur.³⁷ Bazı Irak partileri de "Irak Iraklılarıdır" gibi sloganlar yükselterek ırkçı ve tecritçi bir yaklaşımı yaymaya çalışmışlardır.³⁸ İşgal sonrasında açılan televizyon kanalları üzerinden Filistinlilere karşı yapılan kışkırtma kampanyası kapsamında, bazı televizyonlarda Filistinlilerin Bağdat'ın farklı yerlerinde terör eylemleri düzenledikleri duyurulmuş ve Filistinlilerin El Kaide örgütüne bağlı oldukları iddia edilmiştir. Hâlbuki bu kimseler daha sonra yargı tarafından beraat ettirilmiştir.³⁹

Amerikan İşgali Altında Irak'ta Filistinlilerin Maruz Kaldığı Sıkıntılar

Amerikan işgali daha ilk günden itibaren Irak'taki Filistinli mültecilere çok fazla etki etmiştir. Filistinlilere karşı gerek Amerikan işgal güçleri gerekse diğer Irak taraflarınca birçok insan hakkı ihlali uygulanmıştır. Bu sayılanlar nedeniyle ikamet ettikleri yerlerden çıkarılan Filistinlilerin kalması için belediyeler bölgesinde Hayfa Futbol Kulübü arazisi üzerinde Al Avde kampı kurulmuştur⁴⁰.

³⁴ Uluslararası Af Örgütü: 2007, Irak'ta Filistinli Mültecilere Yönelik İnsan Hakları İhlalleri Raporu, Bakınız Web: <https://www.ara.amnesty.org>

³⁵ Arşiv ve Bilgi Departmanı, A.g.e., s.23

³⁶ Eymen El Haşimi, 2009, Irak'taki Filistinli Mülteciler, Siyaset Gazetesi, Kuveyt.

³⁷ Mutesim Hamade, A.g.e.

³⁸ Enver Şeyh, 2007, Irak'taki Filistinli mülteciler, neden şimdi Filistin, Bakınız Web: <http://www.paliracq.com>

³⁹ Eymen El Haşimi, A.g.e.

⁴⁰ Arşiv ve Bilgi Departmanı, A.g.e., s.25-26

4.4.2003 ile 31.12.2006 tarihleri arasında gerçekleşen bu insan hakkı ihlalleri çerçevesinde onlarca Filistinli öldürülmüş, yaralanmış, kaçırılmış ve tutuklanmıştır. Yapılan bir araştırma Filistinli kurbanların ve suçlanan birimlerin sayılarının aşağıdaki tablodaki gibi olduğunu göstermektedir.⁴¹

Tablo 3: 2003 ve 2006 yılları arasında öldürülen Filistinli mültecilerin ve suçlanan birimlerin sayısı

Toplam	Diğer	Mezhepsel eylemler	Irak hükümeti	Amerikan işgal güçleri	Suçlanan birim Yıl
11	4	1	—	6	2003
20	5	12	—	3	2004
25	7	14	2	2	2005
101	10	82	6	3	2006
157	26	109	8	14	Toplam
	16.6%	69.4%	5.1%	8.9%	Oran

Tablo 4: 2003 ve 2006 yılları arasında Filistinli mültecilerin maruz kaldığı insan hakkı ihlalleri ve suçlanan birimlerin sayısı

Toplam	Diğer	Mezhepsel eylemler	Irak hükümeti	Amerikan işgal güçleri	Suçlanan birim Yıl
25	4	1	—	20	2003
75	4	46	2	23	2004
356	8	246	88	14	2005
1739	13	1588	87	51	2006
2195	29	1881	177	108	Toplam
	1.3%	85%	8.1%	4.9%	Oran

Tablo 5: 2003 ve 2006 yılları arasında Irak'taki Filistinli mültecilerin genel durumu

İşkence	Tehdit	Kaybolma	Bombardıman	Kaçırma	Tutuklama	Baskın	Yaralama	Öldürme	Göç ettirme	Yıl
--	--	--	2	--	11	1	--	11	400	2003
2	--	--	1	--	19	2	5	20	25	2004
13	7	4	--	9	59	19	3	25	200	2005
23	29	9	9	91	80	33	59	101	1210	2006
38	36	13	12	100	169	55	67	157	1835	Toplam

Filistinlilere Yardım Ağı'nın, Orta Doğu uluslararası basın merkezi aracılığıyla yayınlamış olduğu açıklamada 2007 yılı itibarıyla Irak'ta

⁴¹ Ahmed El Yusuf, A.g.e., s.138-139

öldürülen Filistinlilerin sayısının 320'den fazla olduğunu ifade edilmiştir.⁴² Kurtuluş Örgütü Mülteci İşleri Dairesi Başkanı, Irak'ta ikamet eden Filistinlilere yapılan saldırıların büyük ölçüde arttığını ve 2006 yılı içerisinde Irak'ta öldürülen ya da kaybolan Filistinlilerin sayısının 536 civarında olduğunu, aynı zamanda Filistinlilere 809 saldırı yapıldığını, 536 Filistinlinin şehit olduğunu veya ortadan kaybolduğunu, 68 Filistinlinin tutuklandığını, 22 Filistinlinin kaçırıldığını ve 140 Filistinlinin de yaralandığını veya engelli hâline geldiğini ifade etmiştir.⁴³ Filistin Kurtuluş Örgütü temsilcisi Ocak 2007 tarihinde Uluslararası Af Örgütüne 2003 yılı itibarıyla Irak'ta öldürülen 500 Filistinlinin isim listesini göndermiş, Birleşmiş Milletler Mülteci İşleri Yüksek Komiserliği ise Nisan 2004 ve Ocak 2007 tarihleri arasında 186 Filistinlinin Bağdat'ta öldürüldüğünü açıklamıştır.⁴⁴

İbrahim El Caferi hükûmeti döneminde Filistinli mültecilerin koşulları çok daha kötüleşmiş, Irak'ta ve özellikle Bağdat'ta Filistinlilerin varlığına karşı örgütlenme teşvik edilmiş, farklı kesimler ve hükûmetin basın organları bu kampanyaya katılmışlar, neticesinde Filistinliler kaçırılmaya, işkence görmeye ve öldürülmeye başlanmıştır. Kampanya dört Filistinlinin televizyon kanallarına çıkartılarak yeni Bağdat mahallesindeki patlamanın sorumlusu olduklarını itiraf ettirilmeleriyle başlatılmıştır. Televizyona çıktıklarında üzerlerinde işkence izleri bulunan bu kimselerin masum oldukları hapsedilmelerinden üç yıl sonra ortaya çıkmıştır. Filistinli mültecilerin Irak'ta maruz kaldığı en büyük katliamlardan biri de 26.6.2006 tarihinde komando kıyafetleri giyen ve komando arabalarına binen bir grup milisin Belediyeler bölgesindeki sebze pazarına saldırması ve herhangi bir merhamet göstermeden kadınlara, çocuklara ve yaşlılara ateş açmaları, neticesinde dokuz Filistinlinin hayatını kaybettiği ve onlarcasının yaralandığı saldırıdır.⁴⁵

Irak'taki Filistinli Mültecilerin Ülke İçindeki Tehciri

Irak Filistinlileri, Amerikan ordusu ve Iraklı milisler tarafından yapılan baskılar neticesinde yaşadıkları bu trajedik durumdan kaçmak zorunda kalmışlar, Irak Suriye ile Irak Ürdün sınırlarında kurulan çadır kentlere sığınmak durumunda kalmışlardır. Bazı Filistinliler ise farklı ülkelere sınır dışı edilmişlerdir. Yapılan tasfiye, işkence ve tehcir kampanyaları neticesinde taşıyabildikleri eşyalarını alarak, komşu Arap ülkelerin kendilerini Iraklı milislerin elinde ölmekten koruyarak topraklarına girmelerine izin vermeleri umuduyla sınırlara doğru yönelmişlerdir. Ancak göçmenler şiddetli tavırlarla

⁴² Arşiv ve Bilgi Departmanı, A.g.e., s.27

⁴³ Kudüs Al-Arabi gazetesi: 2007, Bakınız Web: <https://www.alquds.co.uk>

⁴⁴ Uluslararası Af Örgütü, A.g.e., s.27

⁴⁵ Tarık Hamud, A.g.e.

karşılaşmışlar, sınırlarda çadır kentlerde kalarak ölüm tasfiyesinin kendilerini beklemesi nedeni ile Irak'a dönememişler, başka bir Arap ülkesine de giriş yapamamışlardır. Mültecilerin geçici olarak kalmaları için birçok kamp inşa edilmiştir. Amerikan işgali sonrasında Filistinli mülteciler için Irak içinde ve dışında inşa edilen kamplar aşağıdaki gibidir⁴⁶;

1. Al Avde Kampı: Belediyeler bölgesinde evlerinden atılan Filistinlilerin geçici olarak kalması için yine bölge içerisinde Hayfa futbol sahası üzerinde kurulan ve 500 ailenin yerleştirildiği kamp 2005 yılının ortalarında kapatılmıştır.
2. Ruveysit Kampı: 1 numaralı barınma kampı olarak da isimlendirilen bu kamp Ürdün sınırları içerisinde kurulmuş ve 1500 kişiyi barındırmıştır. Ardından Ürdün hükümeti Ürdünlü kadınlar ile evli 400 civarında Filistinlinin ülkeye girişine izin vermiş ve 2007 yılının sonlarında bu kamp kapatılmıştır. Kampta yaşayanların bir kısmı Bağdat'a dönmüş, diğer bir kısmı ise Brezilya, Kanada, Amerika Birleşik Devletleri ve Yeni Zelanda gibi ülkelere gönderilmişlerdir.
3. Tarebil Kampı: Bu kamp mescit saldırıları sonrasında 18.3.2006 tarihinde 89 Filistinlinin Irak'tan gönderilmesi neticesinde kurulmuş ve kamptaki göçmen sayısı 178'e yükselmiştir. 12.5.2006 tarihinde Suriye hükümetinin kampa kalanların El Hevl kampında ikamet etmek üzere Suriye topraklarına girmelerine izin vermesi ile kamp kapanmıştır.
4. El Hevl Kampı: Kuzey Suriye'de bulunan Hasaka vilayetinde El Hevl köyünden bir kilometre uzakta Türkiye Suriye üçgeninde kurulmuş olup, Tarebil kampında bulunan aileler ve sayıları 304'e kadar ulaşan diğer bazı Filistinli aileler bu kampa yerleştirilmişlerdir. Daha önce kampa katılan 18 mültecinin Kanada'ya gönderildiği kamp yaklaşık 400 kadar Filistinli aileye ev sahipliği yapmıştır.
5. El Tanf Kampı: Suriye ve Irak arasındaki tampon bölgede El Tanf merkezinin yakınlarında yer almaktadır. El Hevl kampına katılabilmek umudu ile gelen çok sayıda Filistinli akışı sonrasında 12.5.2006 tarihinde kurulmuştur. Tampon bölgede kurulması yönünde alınan karar sonrasında 2007 yılı itibarıyla kampta 354 Filistinli göçmen yaşarken, 2009 yılı itibarıyla bu sayı 880 göçmene yükselmiştir.
6. El Velid Kampı: 2006 yılının kasım ayında ambar köyünde kurulmuş olup, kampta yaşayan mülteci sayısı 1700 civarındadır.

⁴⁶ Sadık Ebu Saud, Irak'taki Filistinli Mülteciler ve Yeni Sürgün Yeri Arayışı, Mülteci İşleri Daire Başkanlığı, Aykırı kaynak, sf. 49-51

Şunu da belirtmek gerekir ki bu kamplarda yaşayan Filistinlilerin sayısı Irak'taki güvenlik koşullarının kötüleşmesi ve mültecilerin kaçırılmaya ve katledilmeye maruz kalması gibi durumlarla artarken, diğer yandan bazı mültecilerin Avrupa ülkelerine kuzey veya güney Amerika'ya göçmeleri ile azalmaktadır⁴⁷.

Irak'taki Filistinli Mültecilerin Yurt Dışına Tehciri

Irak'tan ayrılan Filistinli göçmenler birçok Avrupa ve Asya ülkesi, kuzey ve güney Amerika ve Avustralya'ya dağılmışlardır. Mültecilerin göç ettiği ülkeler ve göçmen sayıları aşağıdaki gibidir⁴⁸:

1. Kıbrıs: Kıbrıs yaklaşık 1700 kadar göçmen almıştır. Mülteciler Kıbrıs'ta Filistin İnsan Hakları Derneğini kurmuşlardır. Kıbrıs Filistinli mültecilere aile bireylerinin sayısına ve nispeten durumlarına göre aylık maaş vermektedir.
2. Şili: Irak'ta bulunan El Tanf kampından 116 Filistinli mülteci Şili'ye göçmüş olup, göçmenler üç farklı bölgeye dağılmışlardır. Başkentte 17 aile kalırken diğer bir şehirde 7 aile ve 1 diğerinde 8 aile yerleşmiştir. Şili'ye yerleşen Filistinli mültecilerden biri, kendileri için yapılan tahsisat çerçevesinde iş ve konut bulmanın ve bunun yanında tedavi imkânlarının zor olduğunu ifade etmiştir⁴⁹.
3. Brezilya: Eylül 2007 tarihinde Brezilya, Ruvéşit kampından 100 Filistinli mülteci kabul etmiştir.
4. Norveç: Norveç sağlık ve insani nedenlerle El Velit kampından 28 Filistinli mülteciyi kabul etmiş, bu kimseler 13.12.2008 tarihinde kamptan ayrılmışlardır.
5. İsveç: Irak'tan 157 Filistinli mülteci İsveç'e ulaşmıştır.
6. İzlanda: Al Tanf kampından 29 mülteciyi kabul etmiştir.
7. Hindistan: Hindistan'da geçici yaşam alanlarında bulunan ve Avrupa ülkelerinden birinden kabul edilmeyi bekleyen yaklaşık 300 Filistinli aile yaşamaktadır.
8. Kanada: 2008 yılında Kanada, Al Hevl kampında yaşayan 14 Filistinli aileyi kabul edeceğini duyurmuştur.

⁴⁷ Sadık Ebu Saud, Irak'taki Filistinli mülteciler ve yeni sürgün yeri arayışı

⁴⁸ Selman Ebu Sitte, 2010, Diaspora'daki Filistinliler, Kudüs Kültür ve Miras Vakfı, Filistin, [Http://alqudslana.com/](http://alqudslana.com/) / Arşiv ve Bilgi Departmanı, A.g.e., s.30-31

⁴⁹ Sadık Ebu Saud, Irak'taki Filistinli mülteciler ve yeni sürgün yeri arayışı

9. Malezya: Irak'tan Malezya'ya iltica eden ailelerin sayısı 100 olarak belirtilmekte olup bunlardan bir kısmı iş bulamamış ve hukuki korumaya sahip olamamıştır. Bir kısmı da tutuklanırken, akıbetleri halen daha meçhul durumdadır. Bazıları ise Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderilmiştir. Malezya'ya giden bu mültecilerin sorunu sahte Irak pasaportlarına sahip olmalarıdır.
10. Romanya: 2009 yılında El-Velid kampından 59 Filistinli mülteci Romanya'ya iltica etmiş olup, daha sonra Birleşmiş Milletler Mülteci İşleri Komiserliği'nin yeniden yerleştirme programı çerçevesinde bu kimseler başka ülkelere nakledileceklerdir. El Velit katından 1200 Filistinli mültecinin daha Romanya'da bulunan geçici merkeze nakledilmesi ve bu kimselerin buradan Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'ye yeniden yerleştirme sureti ile gönderilmelerine karar verilmiştir.

Burada şunu da belirtmek gerekir ki otuzdan fazla devlet Irak'taki Filistinli mültecileri topraklarına kabul etmiş olup, Avustralya, Finlandiya, Çek Cumhuriyeti, Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa, Yeni Zelanda ve diğer bazıları bu ülkelerdendir⁵⁰.

Irak'ta Kalan Filistinli Mülteciler

Filistinli mülteciler Irak sınırlarındaki çöl kamplarında son derece kötü insani koşullar altında yaşamaktadır. Bu kamplarda sağlık koşulları son derece kötü durumda olup, uygun tedavi imkanları bulunmamakta ve buradaki mülteciler hastanede tedavi görmeye ihtiyaç duymaktadırlar. Sağlık koşullarının kötü olması nedeniyle El Tanf, El Hevl ve El Velit kamplarında birçok ölüm olayının yaşandığı kayıtlara geçmiştir⁵¹. Arap Birliği Filistin temsilcisi büyükelçi Hüseyin Mustafa Abdülhalik Irak'taki Filistinli mültecilerin trajedik koşullarını şu sözlerle ifade etmektedir: "Açıkta bir yerde kalıyorlar. Herhangi bir altyapı yok, sağlık merkezi yok, içme suyu yok, insanın insanlığını ve onurunu korumak için gerekli olan en ufak bir şey bile yok".⁵²

Irak hükûmetinin Irak'ın UNRWA'nın operasyonlarının altıncı bölgesi olmasını reddetmesi, ajansın listeleri veya mülteci işleri ile ilgilenen uluslararası herhangi bir kurumun listelerinde Irak'taki Filistinli mültecilerin

⁵⁰ Sadık Ebu Saud, Irak'taki Filistinli mülteciler ve yeni sürgün yeri arayışı

⁵¹ Mahir Hicazi, 2009, Durum gittikçe kötüleşiyor ve sayıları artıyor, Iraklı Filistinlilerin trajik durumu ile Batı'ya göç arasında, Filistin Geri Dönüş Merkezi, İngiltere

⁵² Suudi Basın Ajansı, 2008, Arap Birliği'nde Filistin temsilcisinin konuşması, Bakınız Web: <https://www.spa.gov.sa>

isimlerinin yer almaması, Irak'ta ikamet eden Filistinli mültecilerin gerçek sayılarının bilinmemesine ve bir sis perdesinin oluşmasına neden olmuştur.

Temmuz 2003'de yüksek komiserlik tarafından Irak'taki Filistinli mültecilerin kaydedilmesi için girişim yapılmış, ancak güvenlik koşulları nedeniyle tamamlanamamıştır. Bu çalışma sırasında yaklaşık 23.500 mülteci kayda geçmiştir. Ancak bu sayı sadece Irak'ta mülteci olarak tanımlanan mülteciler ile sınırlı değildir. Aksine Irak'ta bulunan tüm Filistinlileri kapsamış olup, Ürdün pasaportu ile veya Suriye Lübnan, Mısır ve benzeri farklı pasaportlarda Irak'a giren Filistinliler de kaydedilmiştir.⁵³ Diğer bazı kaynaklar Mülteci İşleri Yüksek Komiserliğinin kalan Filistinli mültecilerin sayısını 15 bin olarak değerlendirdiğini nakletmektedir. Suriye sınırına yakın bölgelerde kurulan kamplarda yaşayan mülteciler de bu sayıya dâhildir.⁵⁴ Uluslararası örgütler ve diğer resmi olmayan kuruluşların istatistikleri Amerikan işgali sonrasında Irak'ta bulunan Filistinli mültecilerin sayısının 14 bin olduğunu değerlendirmektedir.⁵⁵ Bazı kaynaklar ise Irak'ta kalan Filistinli mültecilerin sayısının 10 bin civarında olduğunu dile getirmektedir.⁵⁶

Sonuç

Filistinlilerin Irak'taki varlığı 1948 yılındaki büyük felakete dayanmaktadır. Bu tarihte birkaç bin Filistinli Irak'a iltica etmiştir. Filistinlilerin iltica ettiği diğer bazı bölgelerin aksine Irak'taki Filistinliler Irak Devleti'nin gözetimi altında yaşamışlardır. Yardım ajansı ve Filistinli Mülteciler İdaresi mültecilerin işlerini üstlenmiştir. Filistinli mültecilerin bakımı başlangıçta Irak savunma bakanlığı tarafından yerine getirilse de daha sonra Filistinli Mülteciler İşleri Dairesi ve çalışma ve sosyal hizmetler bakanlığı tarafından üstlenilmiştir. Irak'taki Filistinliler sonradan gelen hükümetlerin yönetimi altında zorlu yaşam koşulları, sorunları ve uygulanan istisna ve engellemeler nedeniyle birtakım sıkıntılar çekmiş, ardından ikametlerini düzenleyen işlemlerde Iraklılarla eşit olmalarını sağlayan kanunlar çıkarılmıştır.

2003 yılında yaşanan Amerikan işgali sonrasında Filistinli mülteciler eski rejimi destekleyen kimseler olarak sınıflandırılmaları neticesinde olumsuz koşullara maruz kalmışlar, birçok tutuklama, baskın, kaçırma ve katliam yaşanmış, mültecilerin büyük bir bölümü Irak'tan göç etmek zorunda kalmışlardır. Arapların ve uluslararası toplumun tutumu

⁵³ Sadık Ebu Saud, Irak'taki Filistinli mülteciler

⁵⁴ Uluslararası Af Örgütü, A.g.e.

⁵⁵ Mahir Hicazi, A.g.e.

⁵⁶ Sadık Ebu Saud, Irak'taki Filistinli mülteciler ve yeni sürgün yeri arayışı

Irak'taki Filistinlilerin çektiği acıya ve davalarının ciddiyet seviyesine ayak uyduramamış, böylece birçok ülke mültecilerin kendi topraklarına girmelerini engellemiş, radikal çözümler sunmak yerine sorunu mücerret bir insani kriz şablonuna yerleştirerek, sıkıntıları hafifletme ve geçici olarak göç ettirme yöntemlerine başvurmuşlardır.

Amerikan işgali sonrasında Irak'taki Filistinlilerin çektikleri sıkıntılar ve maruz kaldıkları Filistinli mülteciler sorunu, yeni göç alanlarında yeniden yerleştirilmeleri suretiyle çözümüne yönelik gizli gündemlerin bulunduğu dair büyük bir soruyu beraberinde getirmektedir. Filistin davasının karmaşıklığından ve Filistin topraklarının sınırlarından uzakta yeni bir hayata başlayan bu çözüm aslında geri dönüş hakkının sona erdirilmesi anlamına gelmektedir.

Irak'ta yaşayan Filistin toplumu %41 gibi yüksek bir çocuk oranıyla genç bir toplum sayılmaktadır.

Irak'ta yaşayan Filistinli mülteciler Birleşmiş Milletler kurumlarının, özellikle de UNRWA'nın operasyonlarından mahrum kalmış ve bu durum kaderlerinin bazen kendilerine düşmanlık besleyecek şekilde değişiklik arz eden Irak yürütme makamlarına bağlı kalmasına neden olmuştur.